VZDĚLAVACÍ

KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH a Dr. ANT. PODLAHA.

—ıı• Se schválením •ıı—

nejd. kníž. arc. Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SVAZEK XLIV. SVAZEK XLIV.

CÍRKEVNÍ DĚJINY OBECNÉ.

V PRAZE 1907.

Majitel: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

CÍRKEVNÍ DĚJINY OBECNÉ.

NAPSAL

Dr. JOSEF SAMSOUR,
PROFESSOR CÍRKEVNÍCH DĚJIN RŘI ÚSTAVĚ BOHOSLOVECKÉM V BRNĚ

V PRAZE 1907.
CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

Imprimatur.

Z kníž. arcib. Ordinariátu v Praze, dne 31. července 1907, čís. 9550.

FR. BRUSÁK,
gen. vikář.

PŘEDMLUVA.

V české literatuře theologické posud neměli jsme příručky církevních dějin obecných, která by přehledně a stručně podávala souhrn onoho církevně historického vědění, který v době přítomné každý vzdělaný theolog míti má. Máme ovšem již výborný Všeobecný dějepis Dra. Fr. Kryštůfka, vydaný Dědictvím sv. Prokopa v Praze 1883 násl.; pro rychlejší orientaci je však čtyrsvazkové dílo to obšírné a kromě toho první díl již rozebrán. Proto podepsaný, jakmile r. 1902 mu byla svěřena stolice dějin církevních při ústavě bohoslovecském v Brně, pojal úmysl napsati stručnější příručku dějin církevních a po pětileté práci podává ji veřejnosti. Snahou spisovatelovou bylo ze širokého oboru dějin církevních ve formě jasné a prosté podati přehledně a s náležitou objektivností hlavní látku dějin církevních, tak aby nic význačnějšího nebylo pominuto, věci méně důležité však vynechány, by každý theolog snadno se širokým polem dějin církevních obeznámiti se mohl. Aby poskytnuta byla možnost dalšího hlubšího studia, uvedl spisovatel při jednotlivých paragrafech důležitější a novější literaturu a poukázal, kde třeba bylo, na význačnější

kontroverse. Ve starověku připojeny jsou, pokud místo dovolovalo, též doklady z pramenů samých, aby poskytnut byl návod k studiu pramenův. Církevním dějinám českým a slovanským vůbec, tak jako i církvím východním popřáno více místa, než se obyčejně v podobných cizojazyčných příručkách děje. Tím sice rozsah církevních dějin středověkých a novověkých oproti starověku v příručce vzrostl, než spisovatel doufá, že se v té příčině setká se souhlasem čtenářův a že tím příručka jen získává.

Na konec nemůže spisovatel nevysloviti nejsrdečnější svůj dík p. t. redakci Vzdělavací knihovny katolické, že skromné dílo toto do řady svých publikací přijala a tím jeho uveřejnění umožnila. Kéž provází je požehnání Boží, aby aspoň něčím přispělo k šíření slávy Boží a nadšení pro jeho království na zemi, zvláště mezi studujícími bohosloví.

V BRNĚ, na svátek obrácení sv. Pavla 1907.

SPISOVATEL.

ÚVOD.

§ 1. Pojem, vlastnosti a rozvrh dějin církevních.[1])

Dějinami vůbec ve smyslu objektivním rozumíme události, ve smyslu subjektivním poznání a vylíčení těchto událostí. Podmínkou dějin je proměnlivost věcí; kde není změny, tam není také dějin. Proto Bůh jakožto bytost naprosto nezměnitelná je bez dějin. Vše ostatní mimo Boha, tedy všecky věci stvořené mohou býti předmětem dějin; na prvním místě ovšem člověk, jenž obdařen jsa rozumem a svobodnou vůlí, rozličnými stupni změny a rozvoje prochází. Může pak býti člověk předmětem dějin buď jako jednotlivec (biografie) anebo ve spojení s jinými. Dle toho, jaké toto spojení je, rozeznáváme dějiny rodů, měst, národův a států nebo dějiny celého lidstva.

Poněvadž život lidský rozličné stránky vykazuje a každá jednotlivá předmětem dějin býti může, mluvíme podle různosti těchto stránek o dějinách politických, sociálních, o dějinách kultury, literatury, náboženství atd. Dějiny náboženství zaujímají v dějinách lidstva místo přední. Jejich částí nejvznešenější

---

[1]) De Smedt, Introductio generalis ad hist. eccles. critice tractandam. 1876. — Nirschl, Propädeutik der Kirchengeschichte. 1888. — Kihn, Encyklopädie und Methologie der Theologie. 1892. — Ehrhard, Stellung und Aufgabe der Kirchengeschichte in der Gegenwart. 1898. — Vermeulen, Zur Einleitung in die Kirchengeschichte. 1900. — Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode. 3. u. 4. Aufl. 1903. — Benigni, Historiae eccl. propaedeutica ed. 2. 1905.

jsou dějiny pravé církve Kristovy, t. j. církve katolické, neboť jediná církev katolická je nositelkou pravého náboženství, náboženství křesťansko-katolického.

Církev [1]) katolická jakožto společnost Kristem ku spáse lidí založená obsahuje v sobě dvojí stránku: božskou a lidskou. Jen stránka lidská je změny a rozvoje schopna a proto může býti církev jen dle této lidské stránky předmětem dějin. Ježto život a rozvoj církve, jakožto organismu morálního, je z části zevnější, z části pak vnitřní, musí dějiny církevní soustavně vylíčiti netoliko zevnější rozšíření církve v boji s mocnostmi nepřátelskými a různé vztahy její k jednotlivým státům a národům, nýbrž také vnitřní rozvoj církevní nauky, ústavy, bohoslužby a života nábožensko-mravního. Dějiny církevní jsou tudíž věrohodným a soustavným vylíčením založení církve a jejího zevnějšího, jakož i vnitřního rozvoje.[2]) Dělí se na obecné a částečné nebo speciální podle toho, zda vyličují nám osudy celé církve od jejího založení až na naše doby v hlavních událostech nebo jen osudy církve v jedné zemi nebo v jisté jen době, nebo konečně jisté stránky života církevního.

Mají-li dějiny církevní účelu svého dosáhnouti, musí býti: 1. kritické, t. j. musí přesně prameny zkoumati a pravdu od nepravdy rozlišovati.[3]) Jako vybájené zavrhnouti třeba všecky události, které buď samy v sobě jsou nemožny anebo za daných okol-

---

[1]) Slovo církev pochází dle všeho z řeckého. *Κυριακόν*, sc. *οἰκεῖον* byl výraz již na počátku stol. 4. používaný k označení chrámu Vyskytá se u Gothův a u kmenů germánských vůbec, jakož i u Slovanův. Výraz národů románských (église, chiesa, iglesia) pochází z řeckého *ἐκκλήσια*.

[2]) Nejnovější snahu nahradit dějiny církevní dějinami náboženství právem odmítá Schrörs v pojednání „Kirchengeschichte und nicht Religionsgeschichte". 1905. — Místo objektivního líčení událostí zaváděly by se subjektivní dohady.

[3]) Cicero (De orat. II., 12. 13.): Quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat? Ne qua suspicio sit gratiae in scribendo, ne qua simulatio?

ností ani zázrakem státi se nemohly. Při kritice pramenů musí dějepisec ovšem používati celého apparátu vědecké kritiky.[1]) 2 pragmatické, t. j. musí udávati vnitřní příčinnou spojitost, v níž jednotlivé události k sobě jsou, dále spojitost těchto událostí s osobami jednajícími, konečně pohnutky, záměry a vůdčí ideje osob jednajících. Pragmatismus tento nazývá se filosofickým nebo psychologickým. Vedle něho je však v dějinách vyšší ještě pragmatismus, theologický, jenž všecky události posuzuje s hlediska víry, z nich stezky prozřetelnosti boží v dějinách lidstva a zvláště v řízení osudů církve ukazuje a všecko na Boha jako poslední příčinu vztahuje.[2]) 3. objektivní, t. j. dějepisec nesmí žádného důležitějšího fakta úmyslně komolit nebo zatajovat, nýbrž má vylíčiti každou událost s náležitou nestranností. Tím není však řečeno, že má býti bezbarvým, nýbrž jen, že se má vystříhati všeliké vášnivosti a úmyslné nepravdy. 4. systematické, t. j. látka musí býti zpracována soustavně v celek dobře rozčleněný.

Toto systematické zpracování dějin vyžaduje přesnějšího rozdělení dějepisné látky, jež děje se obyčejně s hlediska chronologického a reálního, t. j. dle různosti látky.

S hlediska chronologického dělí se dějiny církevní na tři doby neboli věky. a) Starověk sahá od založení církve až ku konci století 7., ve kteréžto době hlavními nositeli života křesťanského byli ještě národové klassičtí, Řekové a Římané. b) Středověk obsahuje dobu od počátku století 8. až k počátku stol. 16. a líčí nám hlavně působnost církve mezi národy románskými, germánskými a slovanskými. V této době pronikají ideje křesťanské všecky poměry života lidského, spojení mezi mocí církevní a státní je tak úzké, jako v žádné jiné době. Doba tato je

---

[1]) Günther, Legendenstudien. 1906. — Delehaye, Les légendes hagiographiques. 1905.

[2]) Hipler, Die christliche Geschichtsauffassung 1884. Leroy, Katolická filosofie dějin. Přel. Kameš. (Vzdělavací knih. katol. svaz. XXII.)

dobou počínající křesťanské civilisace a kultury, dobou mládí národů moderních c) Novověk konečně sahá od století 16. až do doby přítomné a vypisuje nám odpad značné části údů od církve, jakož i jejich boj proti dosavadní matce své. Ideje proticírkevní a protikřesťanské, jež v této nové době vznikají, směřují v podstatě své proti všeliké Bohem stanovené autoritě.

Jednotlivé věky možno rozděliti opět na menší období neboli periody, jejichž určení je však u jednotlivých dějepisců různé. V knize přítomné dělíme starověk a novověk na dvě periody, rozdělené ediktem milánským r. 313 a francouzskou revolucí r. 1789. V středověku rozeznáváme tři periody, první k Řehoři VII., druhou k Bonifaci VIII., třetí pak k vystoupení Lutherovu.

V oddílech reálních pojednává se o rozličných stránkách života církevního: o rozšíření evangelia, o poměru církve ke státům, o ústavě, bohoslužbě, kázni, vědě církevní a životě náboženskomravním, jak se nám v jednotlivých periodách jeví.

§ 2. Prameny dějin církevních.[1])

Prameny dějin církevních rozumíme ony psané a nepsané památky, z nichž čerpáme známost o minulosti křesťanské. Dle různého hlediska dělí se: 1. na božské a lidské. K pramenům božským náleží Písmo sv. St. a N zákona; všecky ostatní jsou lidské. Prameny lidské jsou z části původní, z části odvozené. K pramenům původním, které pocházejí od očitých svědků nebo účastníkův událostí, čítáme rozhodnutí koncilů, bully, brevia, úřední rozhodnutí papežů, pastýřské listy biskupů, knihy liturgické, pravidla řeholní, zákony světské, konkordáty, knihy symbolické, akta mučedníkův, zprávy missionářův atd. Prameny odvo-

[1]) De Smedt, Introductio generalis ad hist. eccl. critice tractandam. 1876. — Nirschl, Propädeutik der Kirchengeschichte. 1888. — Benigni, Historiae ecclesiasticae repertorium. 1905.

zenými rozumíme zprávy čerpané z pramenů původních buď úplně nebo částečně ztracených. 2. na veřejné neboli úřední, jež pocházejí od osob úředních v jejich úřední vlastnosti a na soukromé, jež mají původ od osob soukromých nebo také od osob úředních, ale mimo jejich úřední postavení. 3. psané a nepsané; k nepsaným přísluší na př. legendy, pověsti, díla umělecká atd. Konečně mluvíme 4. o pramenech domácích, t. j. takových, jejichž původce přináleží k našemu vyznání a cizích, které pocházejí buď od nekřesťanů nebo příslušníků jiného vyznání.

Aby prameny historické, k nimž v dobách dřívějších přístup byl obtížný, staly se snáze přístupnými, byly na mnoze vydány tiskem v rozličných sbírkách. Nejdůležitější z těchto publikací jsou:

1. **Nápisy a pomníky.** J. B. de Rossi, Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores. T. I.—II. 1857 sq. — Le Blant, Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieures au 8. siècle. 3. voll. 1856 sq. Nouveau recueil etc. Paris 1893. — Hübner, Inscriptiones Hispaniae christianae. 1871; Supplementum 1892 et 1900. — Týž, Inscriptiones Britanniae christ. 1876. — Kraus, Die christl. Inschriften der Rheinlande, 2 Tle., 1890—1894. — Künstle, Die altchristl. Inschriften Africas, v Tübinger Q. Schrft 1885. — Piper, Einleitung in die monumentale Theologie. 1867.

2. **Sbírky koncilův.** Labbe et Cossart, Sacrosancta concilia 17. fol. Par. 1674 sqq ; ed. Coleti 23 fol. Venet. 1728—1734; Supplem. 6 fol. ed. Mansi Luccae 1748 sqq. — Harduin, Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summorum pontificum ab a. Chr. 34 usque ad a 1714. 11 fol. Parisiis 1715 sqq. — Mansi, Sacr. conciliorum nova et amplissima collectio. 31 fol. (až do r. 1439). Florent. et Venet. 1759 sqq. Paris 1901 sqq. (cfr. Quentin, J. D. Mansi et les grandes collections conciliaires, 1900). — Martin et Petit, Collectio conciliorum recentiorum ecclesiae universae I. (1723—1735). Paris 1905. — Collectio Lacensis, Acta et decreta s. conciliorum. 7 t. 1870—90. — Lauchert, Die Canones der wichtigsten altkirchl. Concil. nebst den apost. Can. 1896.

3. **Akta papežů.** Cherubini, Bullarium sive collectio diversarum constitutionum multorum Pontiff. Romae 1634—1638. Úplnější je Bullarium ed. a Cocquelines, Romae 1739—1744, 14 t., continuatio a Barberi, Specia et Segreti, 19. t. Romae 1835—1857. Otiskem vydání Cocquelinova je Bullarium Turinské, 1857—1872, 23 t. — Pontif. Rom. a S. Clemente I. usque ad S. Leonem M. epistolae genuinae ed. Coustant. Paris. 1721; ed. Schoenemann. Gottingae 1796, a S. Hilaro usqe ad S. Hormisdam (461—523) ed. Thiel. Brunsb. 1868. —

Regesta pontif. Rom. ab condita ecclesia ad a. 1198 ed. Jaffé 1851; ed. 2. cur. Loewenfeld, Kaltenbrunner, Ewald. 1885 sq.; inde ab a. 1198 ad a. 1304 ed. Potthast, 2 t. 1874 sq. — Kehr, Regesta pontificum romanorum. Italia pontificia. Vol. I. Berol. 1906. — Corpus juris canonici ed. Richter 1833; Friedberg. Lipsiae 1879 sqq. — **Životy papežův**: Duchesne, Liber pontificalis. 2 t. Paris 1886 a 1892; ed. Mommsen Berol. 1898 sqq.; Watterich Vitae pont. Rom. ab ex. saec. IX. usque ad finem s. XIII. 3 t. Lipsiae 1862. - Baluzius, Vitae pap. Avenionensium 2 t. 1693. — Platina, Vitae pont. Rom. Venet. 1479, pokračování od Onufria Panvinia až do Pia IV. a od Cicarelliho až do Klementa VIII.

4. **Státní zákony a konkordáty.** Codex Theodosianus cum perpet. commentariis. Jac. Gothofredi ed. Ritter. 6 fol. 1739 sqq. — Corpus juris civilis ed. Dion. Gothofredus. 6 fol. 1589; ed Mommsen, Krüger et Schöll, 3 t. 1877 sq. — Monumenta Germaniae histor. ed. Pertz. Leges t. I—V. 1835 sqq. — Münch, Vollständige Sammlung aller älteren und neueren Konkordate. 2 Bde. 1830 sq. — Nussi, Conventiones de rebus ecclesiast. (od „pactum Calixti" 1122 až 1862) 1870. — Walter, Fontes iuris eccl. antiqui et hodier. 1862. — Schneider, Fontes iuris ecclesiast. novissimi. 1892. — Týž, Die partikulären Kirchenrechts-Quellen Deutschlands und Oesterreichs. 1898.

5. **Liturgie.** Assemani, Codex liturg. eccl. univ. 13. voll. 1749 sqq. — Daniel, Codex liturg. eccles. univ. 4 voll. 1847 sqq. — Renaudot, Liturg. orient. coll. 2 voll. 1716. — Denzinger, Ritus oriental. 2 voll. 1863. — Muratori, Liturg. Rom. vet. 2 voll. 1748. — Swainson, The Greek Liturgies. 1884. — Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis 2 t. 2. ed. 1896 sq. — Dreves et Blume, Analecta hymnica medii aevi. 1886 sqq. — Cabrol, Leclercq, Monumenta ecclesiae liturgica. I. 1902. — Cabrol, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. 1903 sqq.

6. **Spisy symbolické.** Walch. Biblioth. symbolica vetus 1770. — Denzinger, Enchiridion symbolorum et definitionum etc. 1854; ed. IX. cur. Stahl 1905. — Hahn, Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche. 1842; 3. Aufl. 1897. — Schaff, Bibliotheca symbolica eccl. universalis. 3. voll. IV. ed. 1884. — Kimmel, Libri symbolici eccl. orient. 1843. — Nilles, Symbolae ad illustr. histor. eccl. orient etc. 2 vol. 1885. - Michalcescu, Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griech. orient. Kirche. 1904.

7. **Pravidla řeholní.** Holstenius, Cod. regularum monast. et canon. 4 voll. 1661 sqq; auctus a Brockie 6 vol. 1759 sqq.

8. **Akta mučednická a životy svatých.** Surius, De probatis sanctorum vitis. 6 vol. 1570 sqq. a častěji. — Ruinart, Acta primorum martyrum sincera et selecta. 1689; ed.

Galura, 1802; 1859. — Bollandus et soc., Acta sanctorum, quotquot toto orbe coluntur. 1643 sqq. — Analecta Bollandiana. 1882 sqq. — Martyrologium Hieronymianum adiectis prolegomenis ed. de Rossi et Duchesne. — Bibliotheca hagiographica graeca etc. 1895. — Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. 6 fasc. 1898—1901. — Bedjan, Acta sanctorum et martyrum syriace. 7 t 1890 sqq.

9. **Sbírky patristické.** Maxima Bibliotheca veterum patrum etc. 27 fol. 1677 sqq. (sahá až do století 16., avšak od 13 století vykazuje mezery a řecké spisy podává jen v latinském překladě). — Gallandi, Biblioth. veterum patrum etc. 14. fol. 1765 sqq. (až do r. 1200). — Mai, Scriptorum veterum nova collectio. 10 t. 1825 sqq. — Migne, Patrologiae cursus completus: 1. Patrologia latina 217 tom. usque ad Innocentium III. 1844 sqq.; 2. Patrologia graeca. 162 tom. usque ad saec. XV. Paris. 1857 sq. V latinské serii pokračoval Horoy pod názvem: Medii aevi biblioth. patrist. ab a. 1216 usque ad conc. Trident. tempora. Vyšlo však jen 5 sv. — Corpus script. eccles. lat. Acad. scient. Vindob. 1866 sqq. — Die griech. christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrhh, herausgeg. von d Berl. Akad. der Wiessenschf. 1897 sqq. — Graffin, Patrologia syriaca. 1892 sqq. — Anecdota Maredsolana. 1893 sqq.

10. **Sbírky pramenů historie partikulární.** a) Rerum Italicarum scriptores ed. Muratori. 25 fol. 1723 sqq.; Supplem. 3 fol. Nové vydání 1900 násl. b) Rerum Gallicarum et Francicarum scriptores, vydání pod názvem Recueil des historiens de la Gaule et de la France ed. Bouquet etc. 23 fol. 1738 sqq.; 19 fol. 1869 sqq. Nová řada 1899 násl. c) Monumenta Germaniae historica ed. Pertz v rozličných odděleních: Scriptores 30 sv. 1826 sq.; Auctores antiquissimi 14 sv. 1878 sqq; Scriptores rerum Merovingiarum I—IV. 1884 sqq.; Leges 5 sv. 1835 sqq.; Leg. IV. sectio I—V., 1892 sqq. Diplomata regum et imper. I—III. 1879 sqq.; Concilia I—III., I. 1893 násl. d) Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. Lond. 1858 sqq. e) Corpus scriptorum eccl. Byzantinae ed. Niebuhr etc. 50 vol. Bonn 1829 sqq. f) Fontes rerum austriacarum: Scriptores 8 voll. 1855 sq.; Diplomataria et acta I—L. 1849 sq. — Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. 1848 sq. g) Rerum Bohemicarum script. ed. Freher 1602 sq. — Dobner, Monumenta historica Bohemiae. 6 t. 1764 sq. — Pelzl et Dobrovský, Script. rerum Bohem. 2 t. 1783 sq. — Gindely, Monumenta historiae Bohemica 5 t. 1864 sqq. — Erben et Emler, Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae 2 t. 1851 sqq. — Emler, Fontes rerum bohemicarum. 1873 sqq. — Borový, Libri erectionum 1875 násl. — Dudík, Mährens Geschichtsquellen. 1850. — Boček, Brandl, Bretholz, Codex diplom. et epistolaris Moraviae. I—XV. 1836 sqq. Urkundensammlung zur Gesch. Mährens. 1836 sq. — Tingl et Tadra, Acta iudiciaria consistorii Pragensis I—VII 1893—1901. — Histori-

cký archiv české akademie 1893 násl. — Klicman, Krofta, Monumenta vaticana res. gestas Bohemicas illustrantia. t. I. et V. Pragae 1903 sq. — Friedrich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae 1904. sqq. — Podlaha et cons., Editiones archivii et bibliothecae s. f. Metropolitani Capituli Pragensis. 1905 sqq. — Truhlář, Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské. 1906. — Týž, Catalogus codicum manuscriptorum latinorum univer. Pragensis. 2 vol. 1906.

§ 3. Pomocné vědy dějin církevních.

Správné porozumění a prospěšné použití pramenů, jakož i důkladnější studium dějin vůbec, vyžaduje náležité znalosti rozličných pomocných věd. K nim náleží:

1. Diplomatika, jež skýtá návod ku zkoumání a posuzování listin (diploma), zvláště co do jejich pravosti.

Mabillon, De re diplomatica. 1681; ed. II. 1709; ed. III. 1789. — Sickel, Urkundenlehre. 2 Tle. 1869. — Ficker, Beitr. zur Urkundenlehre. 2 Tle. 1878. — Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. I. Bd. 1889. — Giry, Manuel de diplomatique. 1894. — Wattenbach, Das Schriftwesen im Mittelalter. 3. Auf. 1896.

2 Paleografie učí čísti staré listiny a určovati dobu jejich vzniku.

Montfoucon, Palaeographia graeca. 1708. — Wattenbach, Anleitung zur griech. (1867, 3. Aufl. 1895) und zur lateinischen Paläographie. 4. Aufl. 1886. — Gardthausen, Griechische Paläographie. 1886 — Paoli, Grundriss über lateinische Paläographie. Aus dem Ital. übersetzt von Lohmeyer 1900. — Friedrich, Učebná kniha palaeografie latinské. 1898. — Sbírky vzorů písma: Sickel, Monumenta graphica medii aevi. 1868. — Zangemeister et Wattenbach, Exempla cod. lat. litteris maiusculis script. 1880. — Pflugk-Hartung, Specimina chartarum Pontiff. Rom. 3 part. 1887. — Chroust, Monumenta Palaeographica. Denkmäler der Schriftkunst des Mittelalters 1900 sqq. — Arndt, Schrifttafeln zur Erlernung der lat. Paläographie. 3. Aufl. Besorgt von Tangl. 1897 sqq. — Steffens, Lateinische Paläographie. 1906. — Friedrich, Monumenta palaeographica Bohemiae et Moraviae. 1904. — Capelli, Lexicon Abbreviaturarum. 1901.

3. Epigrafika podává návod k porozumění a posouzení nápisův.

J. B. de Rossi, Inscriptiones christ. t. I. p. XLV—CXXIII. 1861. — Cagnat, Cours d'épigraphie lat. 3. éd. 1898. —

Ricci, Epigraphia lat. 3. ed. 1898. — Reinach, Traité d'épigraphie grecque. 1886.

4. Filologie učí rozuměti řeči, ve které jsou prameny napsány.

Suicerus, Thesaurus eccl. e patr. graecis. 2 fol. 1682; ed. II. 1728. — Nothnagel, Suppl. in Suiceri Thes. 1821. — Du Cange, Glossarium med. et inf. graecitatis. 2 voll. 1688; 1892; Glossarium med. et inf. latinitatis. 1733; ed. Henschel, 7 voll. 1840; nové vyd. od Favra, 10 voll. 1883 sqq. — Thesaurus linguae latinae. 1900 sqq. (vydávaný německými akademiemi).

5. Numismatika poučuje o mincích a jejich významu pro dějiny.

Eckhel, Doctrina numorum veterum. 8 tom. 1792 sq. — Cohen, Descrip. hist. des monnaies frappées sous l'Empire Romain. 1859. — Blanchet, Numismatique du moyen-âge et moderne. 3. voll. 1890.

6. Geografie podává vysvětlení o jevišti událostí.

Neher, Kirchliche Geographie und Statistik. 3 Bde 1864—1868. — Werner, Kathol. Kirchen-Atlas. 1888; týž, Katholischer-Missions-Atlas. 2. Aufl. 1885. — Heussi et Mulert, Atlas zur Kirchengeschichte. 1905.

7. Chronologie skýtá poučení o časových údajích v pramenech obsažených a o rozličných érách.

L'art de vérifier les dates etc. 5 voll. 1750 et 1821. — Ideler, Handbuch der mathem. und technischen Chronologie. 2. Bde. 1826. — Emler, Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české. 1876. — Grotefend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. 2. Bde. 1891 násl. — Rühl, Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit. 1897. — Lersch Einleitung in die Chronologie. 2 Bde. 2. Aufl. 1899.

8, Archeologie křesťanská podává poučení o monumentálním (na rozdíl od literárního) podání prvotního křesťanství.

Bilczewski, Archeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky. Z polského orig. podává Tumpach. (Vzděl. knih. katol. sv. IX.) 1898. — Marucchi, Éléments d'Archéologie chrétienne. I. 1900. — Armellini, Lezioni di archeologia christiana. 1898. — Kaufmann, Handbuch der christl. Archaeologie. 1905.

9. Velikou cenu pro správné porozumění dějin církevních má konečně také znalost dějin právních, hospodářských a kulturních, jakož i dějin literatury a filosofie.

Mommsen-Marquardt, Handbuch der römischen Alterthümer, I—II. 2. Aufl. 1876—1877; III—VII. 1873—1888.

— Schulte, Lehrbuch der deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte. 5. Aufl. 1881. — Gruppe, Kulturgeschichte des Mittelalters. 2 Bde. 2. Aufl. 1907. — Týž, Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit. 2 Bde. 1904. — Nickel, Allgemeine Kulturgesch. 2. Aufl. 1907. — Baumgartner, Geschichte der Weltliteratur. I—VII. Bd. 1897 sqq. — Kachník, Dějiny filosofie. 1904. — Weiss, Lehrbuch der Weltgeschichte. 4. u. 5. Aufl. 1896 sqq.

§ 4. Literatura dějin církevních. [1])

A) Dějepisná literatura staré doby.

Počátky dějin církevních vypisuje nám kanonická literatura Nov. zákona, zvláště Skutky apoštolské, jež jsou jakýmsi úvodem do dějin církevních.

Po době apoštolské napsal Hegesippus († 180), ze židovstva na víru křesťanskou obrácený, Ὑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραξεῶν, Pamětihodnosti církve v 5 knihách, z nichž se nám zachovaly jen nepatrné zlomky.[2]) Účelem Pamětihodností zdá se býti vyložení „čistého podání kázání apoštolského“ (Eus. H. E. 4, 8) proti Gnostikům. Ve 3. století sestavil Sextus Julius Africanus z Palestiny Chronografii (Χρονογραφίαι) v 5 knihách od počátku světa až do r. 221, první křesťanskou kroniku, nyní ovšem již ztracenou, jež po dlouhou dobu byla základem podobných prací. Vlastním otcem dějin církevních jest však Eusebius, biskup v Caesareji palestinské († 340). Vedle Světové kroniky (Chronicon mundi ve dvou knihách), v níž podává krátké dějiny od počátku světa až po svoji dobu, napsal Eusebius vlastní Dějiny církevní v 10 kni-

---

[1]) Knöpfler, článek „Kirchengeschichte“ v Kirchenlexikon, VII. 2, 536—577. — Overbeck, Uiber die Anfänge der Kirchengeschichtschreibung. 1892. — Stang, Historiographia ecclesiastica. 1897. — Baumgartner, Die lateinische u. griechische Literatur der christl. Völker. 4. Aufl. 1904. — Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oström. Reiches. 2. Aufl. bearb. unter Mitwirkung von Ehrhard u. Gelzer 1897.

[2]) Zlomky u Routha, Reliquiae sacrae 2. ed. I. 203 sqq.

ách až do roku 324, kdy Konstantin Velký stal se zvítěziv nad Liciniem samovládcem. Poněvadž Eusebius v Dějinách uvádí doslovně četné listiny, nyní ztracené, jakož i různá místa ze spisů na naše doby nedochovaných, mají Dějiny tyto pro nás cenu velikou [1]) Jakýmsi pokračováním Dějin je Život Konstantinův (Vita Constantini), který však pro svůj až příliš panegyrický ráz není vždy úplně spolehlivým.[2]) Jak veliké vážnosti těšily se Církevní dějiny Eusebiovy, svítá nejlépe z toho, že asi po 100 letech téměř současně tři vynikající spisovatelé napsali jejich pokračování. První z nich Sokrates, právní zástupce v Cařihradě († kol. roku 440), nechtěl jen v Historii Eusebiově pokračovati, nýbrž též ji doplniti; proto počíná nikoli r. 325, nýbrž poděkováním Diokletianovým r. 305 a končí r. 439. Dějiny jeho v 7 knihách jsou psány slohem jednoduchým a vynikají jak obsažností tak také soudem kritickým. Druhým pokračovatelem byl Hermias Sozomenus, rovněž právní zástupce v Cařihradě, jehož dílo, s menší obratností a kritikou psané, sahá od r. 324 až do roku 423.[2]) Třetím pokračovatelem byl Theodoret, biskup v Cyru v Syrii († 458), jenž napsal Dějiny církve od počátku arianismu až ku vzniku rozepří nestoriánských (od r. 320—428). Dílo jeho je zvláště proto cenné, poněvadž uvádí mnohé listiny a obšírně vypravuje dějiny východní, zvláště patriarchátu antiochenského.[3])

Ve stol. 6. Theodor, lektor při hlavním chrámu sv. Sofie v Cařihradě, sestavil výtah ze Sokrata, Sozomena a Theodoreta a kromě toho pokračoval v dějinách Sokratových ve dvou knihách až do vlády císaře Justina I. († 527). Toto pokračování zachovalo se nám však jen zlomkovitě v Historia tripartita. Posledním znamenitějším dějepiscem řeckým v první době je Evagrius, právní zástupce antiochenský, jenž po-

[1]) Nejnovější vydání dějin Eusebiových opatřili Schwartz a Mommsen. Leipzig 1903.

[2]) Dějiny Sokratovy a Sozomenovy vytisknuty jsou u Migne Patr. gr. t. 67. 82.

[3]) Patr. gr. t. 82. — Theodoreti Hist. eccl. ed. Gaisford 1854.

kračoval v dějinách Sokratových, Sozomenových a Theodoretových téměř až do konce století 6. (do r. 594) v šesti knihách. Dějiny jeho mají velikou důležitost pro poznání sporů nestorianských a monofysitských.[1])

S menším úspěchem dějepisectví církevní v době této bylo pěstováno na západě. Zmínky zasluhuje tu především presbyter aquilejský Rufinus († 410), jenž kolem r. 400 historii Eusebiovu volně na jazyk latinský[2]) přeložil a další její pokračování ve 2 knihách napsal; dílo jeho však pro nedostatek kritiky tam, kde neuvádí pramenů, není příliš spolehlivé. Rufinovým vrstevníkem byl Sulpicius Severus, kněz akvitanský, jenž napsal Kroniku (Historia sacra) ve 2 knihách od počátku světa až do konce 4. století sahající.[3]) O něco později napsal na vyzvání sv. Augustina Orosius Paulus, kněz hispanský, dílo historicko-apologetické. Libri VII historiarum adversus paganos, ve kterém dokazuje, že pohromy, jimiž tehdy stíhána byla říše římská, přičísti dlužno na vrub znemravnělosti pohanské, nikoli však zanedbané úctě bohů pohanských.[4]) Týmž směrem historicko-apologetickým nese se veledílo sv. Augustina, De civitate Dei libri XXII.[5]) Řadu historiků západních v této první době končí Kassiodor († 575), bývalý senátor římský, jenž svým přítelem scholastikem Epifaniem dal přeložiti tři pokračovatele Eusebiovy na jazyk latinský a pak sám na základě tohoto překladu z nich sestavil jakýsi výtah pod názvem Historia tripartita. Spis tento byl po celý středověk váženou církevně-dějepisnou učebnicí na západě.[6])

---

[1]) Patr. gr. t. 86. — Evagrii Hist. eccl. ed. Bidez et Parmentier 1899.

[2]) Vyd. Mommsen 1903 nás.

[3]) Vyd. Halm ve vídeňském Corpus script. eccl. 1866.

[4]) Vyd. Zangemeister ve vídeňském Cor. script. eccl. 1882.

[5]) Vyd. Knöll ve vídeňském Corp. script. eccl.

[6]) Spisy Cassiodorovy vyd. Migne, Patr. lat. t. 69 a 70.

B) Dějepisná literatura středověká.

Poněvadž ve středověku církev a stát mnohonásobnými svazky byly spojeny, proto stýkají se tu často dějiny církevní s dějinami světskými. Odtud vysvětluje se také, že historikové obyčejně pojednávají o obojích zároveň.

Na východě jsou hlavním pramenem dějin církevních díla historiků byzantských, od roku 500 až do pádu Cařihradu v hojném počtu žijících, kteří však zpravidla napsali jen dějiny své doby. O zpracování církevních obecných dějin pokusil se pouze jediný dějepisec Niceforus Kallisti († 1341) ve století 14., sestaviv na základě Eusebia a jiných spisovatelů s velikou sice pílí, ale namnoze nekriticky Dějiny církve od Krista až do r. 610.

Vedle vlastních dějepisců vyskytují se četní kronisté, kteří napsali kroniky obyčejně počínající od stvoření světa. Historická cena kronik těchto záleží v tom, že nahrazují mnohá ztracená díla historická. Církevní ráz a hlediště vystupují v nich značně v popředí.

Na západě byla ve středověku historie církevní pěstována hlavně *trojím směrem*:

1. Především napsali někteří spisovatelé historičtí dějiny jednotlivých národů a církví, nerozlučujíce od sebe přesně dějiny církevní a světské. Tak napsal Isidor Sevillský († 636) historii Visigothů, Vandalův a Suevův,[1]) Řehoř Tourský († 594) historii Franků v 10 knihách v řeči neumělé a často se značnou lehkověrností,[2]) Beda Ctihodný († 735) historii církevní národa anglického v 5 knihách,[3]) Paulus Diaconus († 799), kancléř posledního krále longobardského Desideria, historii Longobardů,[4]) Flodoard, opat remešský († 966), dějiny církve remešské od nejstarších dob až do r. 948 v 4 knihách, vynikající znalostí látky archiválni, věrností a spoleh-

[1]) Vyd. Arevalo, Romae 1797 sqq. Isid. Opp VII.
[2]) Vyd. Arndt a Krusch v Mon. Germ. Scr. Merov. I.
[3]) Vyd. Plummer 2 vol 1896.
[4]) *Mon. Germ. Scr. rerum Longob.* et Ital. 1877.

livostí,[1]) Adam, kanovník z Brém, historii církve hambursko-brémské od r. 788—1072, obsahující též cenné zprávy o skandinavském severu.

2. Jiní autorové pokusili se napsati obecné dějiny církevní; než počet jejich je malý. Sem přináleží: Haymo, biskup halberstadský († 853), jenž napsal Breviarium historiae ecclesiasticae, dějiny prvních čtyř století, většinou z Rufina čerpané. Anastasius († 886), učený bibliothekář církve římské, sestavil dějiny církevní pod názvem Historia ecclesiastica seu Chronographia tripartita, poněvadž jsou vlastně kompilací ze tří dějepisců byzantských, Theofana, Nicefora a Syncella.

Větší cenu má Historia ecclesiastica, kterou napsal ve 13 knihách Ordericus Vitalis, opat benediktinského kláštera v St. Evreuil v Normandii († kol. 1142), od Krista až do své doby.[2]) Bartholomaeus de Fladonibus († 1337) napsal namnoze nekritické dějiny církevní od Krista až do r. 1313 v desetl knihách.[3]) Nejobsáhlejší dílo historické v době střední zanechal nám však svatý Antonin, arcibiskup florentský († 1459), ve své Summa historialis, jež sahá od stvoření světa až do r. 1457 a veliké vážnosti se těšila ve stol. 15. a 16.

3. Konečně napsány byly ve středověku velmi četné annaly a kroniky, jejichž spisovatelé vypravovali nejdůležitější události historické prostě dle pořádku let, nevnikajíce u vnitřní spojitost dějin ani v povahu jejich nebo osob jednajících.

V této příčině vynikají na př. Regino z Prümu († 915), Hermannus Contractus († 1054), Lambert z Hersfeldu († 1080), Siegbert z Gemblours († 1112), vysoce vzdělaný Otto z Freisingu († 1158) a Vilém z Tyru († 1178).

Z českých kronistů vyniká Kosmas († 1125), děkan kapituly pražské, jenž se nazývá také otcem dějepisectví českého. Po něm vzdělávali v 12. a 13.

---

[1]) Mon Ger. Scr. XIII, 812.
[2]) Vyd. Le Prévost, 5 vol. 1838 sqq.
[3]) Muratori, Script. rerum Ital. XI. 751—1242.

století dějiny české jazykem latinským, spisujíce kronisticky i minulé i souvěké příběhy země české. Jazykem českým první kroniku sepsal neznámý spisovatel na začátku 14 století, která vůbec Kronika Dalimilova sluje a bezpochyby některým rytířem laikem řádu johanitského napsána byla. Vypisuje dějiny české od nejstarších dob až do časů Jana Lucemburského. V témže 14. stol. k rozkazu Karla IV. sepsal Přibík Pulkava z Radenína († kol r. 1380), některý čas rektor kollegiátní školy u sv. Jiljí v Praze, kroniku o zemi české (do r. 1330) po latinsku, přeložil ji však po té i na jazyk český. Zmínky ještě zasluhují „Staří letopisové čeští", obsahující prosté vypsání rozličných příběhů domácích od roku 1328—1527. Sepsáni jsou od spisovatelů nejmenovaných, ale mají přes to značnou cenu historickou. Důležitým pramenem dějin husitských je kronika Aeneáše Silvia (Pia II. † 1464) Historia Bohemica řečená, jež záhy přeložena byla na jazyk český.

Téměř každý klášter a každé sídlo biskupské a každá diecese měla svého kronistu.[1])

C) Dějepisná literatura doby nové.

V době nové nabylo studium a bádání historické neobyčejného rozmachu hlavně oživením studií klassických, vynálezem knihtiskařství a nepřímo i náboženským hnutím, jež na začátku stol. 16. vyvolala pseudoreformace. Protestantismus vystoupil totiž s tvrzením, že náboženství křesťanské bylo církví katolickou a zvláště papeži porušeno a že ma býti proto v původní ryzosti obnoveno. To ovšem přirozeně vedlo

[1]) Orientaci o spisovatelích těchto skýtají: Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 7. Aufl. 1904 a Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 3. Aufl. 1886; Potthast, Bibliotheca historica medii aevi, 2 vol. 2. ed. 1896; Chevalier, Répertoire des sources hist. du moyen-âge 1886; Supplément 1888. — Molinier, Les sources de l'histoire de France jusq'en 1789 I—V. 1901 nás. — Zíbrt, Bibliografie české historie (dosud tři díly) 1900 nás.

protestanty k pilným studiím historickým, kterými hleděli dokázati, že Luther obnovil pravou víru Kristovu. V čele stál odpadlík Matthias Flacius, kazatel protestantský v Magdeburku, jenž ve spolku s jinými muži (Wigandem, Iudexem, Corvinem, Faberem, Amsdorfem) napsal Centurie magdeburgské[1]) ve 13 fol., z nichž každý jedno století obsahuje. Poněvadž dílo toto bylo úplně strannické, psané s vášnivou polemikou a plné pomluv proti církvi katolické, napsal k jeho vyvrácení učený oratorián Caesar Baronius († 1607), praefekt bibliotheky vatikánské a později kardinál církve římské, Annales ecclesiasticos (12 fol. Romae 1588 sqq.), jež sahají až do r. 1198. Monumentální dílo toto, vynikající jak důkladným studiem pramenů, tak i věrným líčením událostí a doslovným citováním mnohých listin až dosud nevydaných, podnes je často používáno a vysoce ceněno. Pokračování Annalů napsali oratoriáni Raynald až do roku 1565 (v 9 fol. 1646—1677), Laderchi až do roku 1571 (v 3 fol. 1728—1738) a Augustin Theiner až do r. 1585 (ve 3 fol. 1856). Vzácné kritické poznámky k dílu Baroniovu napsali františkáni francouzští Antonín a Frant. Pagi (4 fol. Antverpy 1705), které pojal pak Mansi do svého nového vydání Baronia a Raynalda (38 fol. Lucca 1738 sqq.).

Po těchto výtečných pracích nastala delší přestávka; jen výsledky jejich byly ve výtazích a kompendiích v širší známost uváděny. Teprve po 100 letech nastal nový život v bádání církevně historickém, a to nejdříve ve Francii, kde za Ludvíka XIV. nastal velký rozkvět literatury Radu zahajuje dominikán Natalis (Noel) Alexander († 1724), jehožto Selecta historiae ecclesiasticae capita (Paris 1676—1686) až ke koncilu tridentskému sahají a důkladnou znalost pramenů, jakož i kritický talent spisovatelův dokazují. Trvalou cenu mají četné a důkladné dissertace o rozličných důležitých předmětech dogmatických, historických, polemických atd. po-

[1]) Ecclesiastica historia congesta per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgica. 1559 sqq.

jednávající. Gallikánské názory spisovatelovy, pro něž bylo dílo s počátku zapověděno, hleděl opraviti v novém vydání (9 fol.; Lucca 1734) Roncaglia svými poznámkami. Z dalších historiků francouzských vyniká opat Claudius Fleury († r. 1723), jenž napsal v jazyku francouzském Dějiny církevní[1]) od nanebevstoupení Páně až do roku 1414, vynikající sice příjemnou formou, ale od zásad gallikánských rovněž ne úplně prosté. Šebestián le Nain de Tillemont († 1698) sestavil ze spisů církevních Otcův a spisovatelův Dějiny církevní prvních šesti století,[2]) svědčící o neobyčejné sečtělosti a mravenčí píli jeho. Důstojně řadí se k uvedeným dějepiscům Jakub Bossuet, biskup v Meaux († 1704), svým dílem Rozmluvy o dějinách obecných,[3]) v němž podává dějiny až do Karla Velikého a zároveň první pokus křesťanské filosofie dějin. Ve století 18 vynikl zvláště Berault-Bercastel, jenž napsal Dějiny církevní[4]) ve 24 svazcích až do r. 1721. Ze spisovatelů historických století 19. zmínky zasluhují Rohrbacher,[5]) Darras,[6]) kteří napsali obsáhlé dějiny církevní, menší kompendia napsali naproti tomu Blanc,[7]) Rivaux[8]) a Marion.[9]) Dějiny křesťanského starověku vydal v nejnovější době Duchesne.[10])

Mezi historiky italskými ve století 18. přední místo zaujímá dominikán a pozdější kardinál Augustin Orsi († 1761). Jeho na studiu pramenů

---

[1]) Histoire ecclésiastique. Par. 1691—1720, 20 t.

[2]) Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique 16 vol. 1693—1712.

[3]) Discours sur l'histoire universelle 1681.

[4]) Histoire de l'église. 1778—1790.

[5]) Histoire universelle de l'église catholique 1842 sq. 29 t. ed. 6. 1870.

[6]) Histoire générale de l'église depuis la creation jusq'au XII. siecle, contunnue jusq'au pontificat Pie IX. par Bareille et J. Fèvre. Paris 1862—1886. 40 t.

[7]) Cours d'histoire eccl. 4 vol. 1841 a častěji.

[8]) Cours d'histoire eccl. Lyon 12. éd. 1896.

[9]) Histoire de l'église 3 t. 1906.

[10]) Histoire ancienne de l'église I, 1906.

založené a obratně psané Dějiny církevní[1]) sahají až do Řehoře Velkého; pokračování jejich do r. 1378 a pak až ke koncilu tridentskému napsal Becchetti († 1814), rovněž z řádu sv. Dominika. — Cenné dějiny církevní napsal oratorián Saccarelli[2]) (až do r. 1185). Kompendia v novější době napsali Delsignore,[3]) Palma,[4]) Pighi[5]) atd.

V Německu, jež válkou třicetiletou veliké pohromy utrpělo, zůstávalo pole obecných dějin církevních dlouho neobděláváno. Většinou byla jen překládána zmíněná díla francouzská, za to však horlivě byly pěstovány dějiny partikulární. Teprve ku konci století 18. napsána byla některá díla všeobecných dějin církevních se týkající, která však jsou více méně povrchní, bez hlubšího studia pramenův a ponejvíce názory rationalistickými, febronianskými a josefinskými proniknuta a tudíž i bezcenna. Takováto díla napsali na př. Royko, Wolf, Gmeiner, Stöger, Gudenus, Michl a Becker. Teprve ve století 19. novou éru v dějepisectví katolickém zahajuje konvertita hrabě Fridrich Leopold Stolberg († 1819) svými Dějinami náboženství Kristova[6]) (do r. 430), spočívajícími na studiu pramenův a vynikajícími důstojným a duchaplným líčením, Pokračování méně zdařilé napsal Kerz (30 sv.); daleko lepší a důkladnější jsou svazky Brischarem zpracované (8 sv. do r. 1245). Stejným směrem nesou se Dějiny církevní,[7]) jež až do r. 1153 napsal Katerkamp. Vynikají zvláště ušlechtilou dikcí, hlubokým pojetím a církevním smýšlením. Veliké naděje vzbuzoval Rauscher, professor v Salzburku a později kardinál a arcibiskup vídeňský, svými Dějinami církve křesťanské,[8]) z nichž však vyšly jen dva svazky až

[1]) Istoria degli ultimi quatro seculi della chiesa. 9 t. — 1786—1796.
[2]) Historia ecclesiastica 26. t. Romae 1770—1798.
[3]) Institutiones historiae ecl. 4 t. 1837 sq.
[4]) Praelectiones hist. eccl. ed. 4. 2 vol. Romae 1872.
[5]) Institutiones hist. eccl. 3 t. 1901 sqq.
[6]) Geschichte der Religion Jesu Christi 15 Bde. 1807 n.
[7]) Kirchengeschichte 3 Bde. 1819 ff.
[8]) Geschichte der christl. Kirche 2 Bde. 1829.

do Konstantina Velkého. Cenné příručky napsali Hortig († 1847),[1]) Ritter († 1857),[2]) Döllinger († 1890),[3]) Möhler († 1838),[4]) Alzog († 1878),[5]) zvláště však učený kardinál Hergenröther († 1890).[6]) Obsáhlé Dějiny koncilů napsal Hefele († 1893).[7]) Učebnice dějin církevních vydali Kraus († 1901),[8]) Brück († 1903),[9]) Funk († 1907),[10]) Knöpfler[11]) Marx,[12]) a Weiss.[13]) K spisům těmto připojiti možno také Jungmannovy Dissertace k dějinám církevním.[14])

Jazykem českým napsal obšírné obecné dějiny církevní Kryštůfek.[15])

---

[1]) Handbuch der Kirchengeschichte 2 Bde. 1836 ff.
[2]) Handbuch der Kirchengeschichte 2 Bde. 6. Aufl. durch Ennen 1862.
[3]) Lehrbuch der Kirchengeschichte 2 Bde. 1836—1838.
[4]) Kirchengeschichte herausgegeben von Gams 3 Bde. 1876 ff.
[5]) Handbuch der Universalgeschichte. 10. Aufl. von Kraus 2 Bde. 1882.
[6]) Handbuch der allgem. Kirchengesch. 4 Aufl. von Kirsch. 1902 ff.
[7]) Conciliengeschichte 9 Bde. 1855 ff. 2. Auf. 1873 ff.
[8]) Lehrbuch der Kirchengeschichte. 9 Aufl. 1896.
[9]) Lehrbuch der Kirchengeschichte. 4. Aufl. von Schmidt. 1906. —
[10]) Lehrbuch der Kirchengesch. 5. Aufl. 1907.
[11]) Lehrbuch der Kirchengeschichte. 4. Aufl. 1906.
[12]) Lehrbuch der Kirchengeschichte. 3. Aufl. 1906.
[13]) Historia ecclesiastica 1907.
[14]) Dissertationes selectae in hist. eccl. 7. vol. 1880 sq.
[15]) Všeobecný církevní dějepis, 4 svazky 1883 nás.

PERIODA PRVNÍ.

Od založení církve až k ediktu milánskému 313.

HLAVA I.

Založení, rozšíření a pronásledování církve.

§ 5. Nábožensko-mravní stav národa židovského.[1])

Stav nábožensko-mravní národa židovského, jenž jako nositel starozákonního zjevení dle vůle Boží měl uprostřed národů pohanských víru v jednoho Boha zachovati a lidstvo na příchod Mesiáše připraviti (*παιδαγογὸς εἰς Χριστόν*), nebyl v době příchodu Kristova příliš utěšený. Opětovanými zkouškami a tresty, jakož i hlasem proroků byl národ sice ze scestí, na něž okolními národy pohanskými byl sváděn, k víře otců zpět přiveden, zachovával sice přesně předpisy zákona a očekával vždy toužebněji příchod Mesiáše; než toto přidržování se víry otců mělo důvod svůj hlavně v poměrech politických, plnění zákona

[1]) Flavii Josephi opera; ed. Niese, t. 1—7. 1885 sqq. — Döllinger, Heidentum und Judentum, Vorhalle zur Geschichte des Christentums. 1857. — Langer, Das Judentum in Palästina zur Zeit Christi. 1886. — Schürer, Geschichte des jüd. Volkes zur Zeit Jesu Christi. 3 Bde. 3. Aufl. 1899. — Beurlier, Le monde juif au temps de Jésus Christ. 2 éd. 1900. — Bousset, Die Religion des Judentums im neutestam. Zeitalter. 1903. — Schuster-Holzammer, Handbuch zur bibl. Geschichte. 6 Aufl. 1906.

bylo ponejvíce zevnější, očekávání pak Mesiáše mělo namnoze ráz politický. Proto také většina národa Mesiáše, který jej chtěl osvoboditi od hříchů a nikoli od nenáviděného jha římského, nepřijala.

K tomu družilo se ještě od dob Seleucidů rozštěpení národa na různé sekty a strany.

a) Fariseové, jejichž původ sahá do polovice druhého století před Kristem, byli vlastními učiteli a vůdci lidu a rozhodnými odpůrci všeho vlivu pohanského, kladli nad míru důraz na ústní podání. Při tom spokojovali se však s malými výjimkami se zevnějším pouze plněním zákona, zanedbávajíce nejdůležitější povinnosti a oddávajíce se velikým mravním nepravostem. Svojí úmyslně na odiv stavěnou nábožností těšili se velikému vlivu na lid, jenž byl ještě tím zvětšován, že měli velekněžství a synedrium ve svých rukou.

b) Sadduceové, kteří se po prvé kolem r. 150 připomínají, měli zvláště mezi boháči a urozenými přední přívržence. S počátku horlili snad jen proti přemrštěnosti fariseův. Oddávajíce se však vnikajícímu hellenismu a tím svobodnějšímu, rationalistickému smýšlení, pohrdali ústním podáním, popírali nesmrtelnost duše, zmrtvýchvstání, prozřetelnost božskou a existenci andělův. Nemravnost a tvrdost k spolubližním byly přirozenými následky takovýchto názorův. Vliv jejich na lid byl nepatrný. Třetí hlavní strana židovská,

c) Essenové,[1]) nejprve u moře Mrtvého, později však také v jiných městech palestinských usedlí, odtrhli se téměř úplně od náboženského svazku židovského. Nauka jejich byla synkretismem názorů židovských a pohanských, především z pythagoreismu. Zavrhujíce oběti krvavé, neúčastnili se bohoslužby v chrámě jerusalemském; dary chrámové však přece každoročně posílali. Ve svých obcích zavedli společenství majetku, přísný život asketický, zdrželivost od masitých pokrmův a ponejvíce i od manželství. V době Kristově počítalo se jich na 4000. Hlavním zaměstnáním jejich v městech bylo řemeslo, na venkově orba.

[1]) Jos. Flav. Antiq. XVIII., 1, 5; De bello Jud. II., 8, 2. sqq.

Essenům podobali se Therapeuti[1]) v Egyptě, kteří vzdalujíce se měst, vedli život kontemplativní, Písmo sv. allegoricky vykládali a masa a vína se zdržovali, jinak však s nimi nic společného neměli. Vedle těchto sekt vyskytovaly se ještě strany čistě politické, Herodianův a Galilejcův; kdežto Galilejci byli horlivými zastánci politické samostatnosti a nezávislosti národní, přidržovali se Herodiani dynastie Herodesovy a její protinárodní politiky.

d) Samaritané konečně byli smíšeninou židů v Samaří po zajetí assyrském pozůstavších a nově přivedených kolonistů pohanských. Nejsouce od ostatních židů za pravé israelity uznáváni, vystavěli si chrám na hoře Garizim a zařídili si zde vlastní bohoslužbu. Z knih Písma sv. uznávali jen Pentateuch; Mesiáše očekávali jako učitele nebeské pravdy a osvoboditele ode jha hříchu.

Od dob zajetí assyrského a babylonského počali se židé usazovati také mimo Palestinu, a to v míře takové, že v době Kristově sotva bylo větší město, zejména obchodní, kde by nebylo bývalo obce židovské. Vedle zemí eufratských a tigridských velice četně zastoupeni byli židé především v Egyptě a Malé Asii, kde tvořili značný zlomek obyvatelstva. Majíce v synagogách náboženské středisko, udržovali zároveň spojení se židy palestinskými odváděním daně chrámové a poutěmi do Jerusalema. Než ač věrně přidržovali se náboženství otců, neuzavírali se přece v té míře jako jejich souvěrci ve vlasti vlivům pohanským; ano s cizí řečí přijímali namnoze i vzdělání pohanské. Tento vliv lze pozorovati zvláště v náboženské filosofii Filonově († kol. r. 60 po Kr.), která je smíšeninou idejí platonských se zjevením Starého zákona, ve smyslu allegorickém vysvětlovaného. Velikého významu nabyla diaspora židovská pro první šíření evangelia, seznamivši pohany s monotheismem.)

[1]) Známost o nich čerpáme ze spisu Filonova De vita contemplativa, jehož pravost mnozí, dle všeho neprávem, popírají.

§ 6. Nábožensko-mravní stav pohanstva v době příchodu Kristova. [1])

Pohanství bylo vlastně již v hříchu dědičném obsaženo. Polytheismus, různý ovšem podle klimatických, lokálních a jiných poměrů, především však podle různého stupně vzdělání a národní povahy, povstal v něm ponenáhlým zapomenutím původního prazjevení, oddáním se člověka smyslnosti a úplným ponořením se do viditelné přírody. Závislost člověka od sil přírodních vedla nejdříve k uctívání živlův a všeho velkého a tajuplného v přírodě, hvězd, země s její plodící silou, zvířat, ano i fetiše. S tímto druhem polytheismu setkáváme se u Orientalův a Egypťanův. Řekové a Římané povznesli se personifikací sil a zjevů přírodních k úctě bohův osobních. Avšak tito bohové, jsouce vlastně jen na bohy povýšenými lidmi, podrobeni byli všem lidským slabostem, vášním a nepravostem; zároveň pak byli tak bezmocni, že proti neodvratnému fatum (ἀνάγκη) nic nezmohli; pouze nesmrtelností lišili se od lidí.

Takovéto náboženství nemohlo ovšem ani rozumu ani srdce uspokojiti. Proto vidíme, že stará víra otců v bohy netoliko u vzdělanců, nýbrž u lidu obecného ponenáhlu vymizela a úcta k nim zločinnému posměchu ustoupila, jenž se zvláště v divadlech při pantomimických představeních mythů hlučně ozýval. Že lid před takovýmito bohy nemohl míti bázně, ale také žádné k nim lásky, rozumí se samo sebou. Čím více však ubývalo víry v bohy, tím více bujela pověra, jež jevila se v uctívání soch a obrazů bohů, jakoby to

[1]) Döllinger, Heidentum und Judentum. 1857. — Sepp, Das Heidentum und dessen Vorbereitung auf das Christentum. 1853. — Wissova, Religion und Kultus der Römer. 1902. — Lücken, Die Traditionen des Menschengeschlechtes. 1855. — Fischer, Heidentum und Offenbarung. 1878. — Krieg, Der Monotheismus der Offenbarung und das Heidentum. 1880. — Arneth, Das klassische Heidentum und die christliche Religion. 2 Bde. 1895. — Grupp, Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit. 2 Bde. 1904.

byli bohové sami, v bázni před zaříkáváním, v amuletech, talismanech, v mnohonásobných prostředcích čarovných, ve vyvolávání mrtvých, ve věštbách, vykládání snů, theurgických zasvěcováních, v smyslných mysteriích, v oddávání se klamům cizích kněží a podvodníků všeho druhu (Tac. Hist. I. 122.).

Měli ovšem mnozí vzdělanci a zvláště filosofové, jako Sokrates († 399 před Kr.), Plato († 348), Aristoteles († 322) a jiní správnější a ušlechtilejší názory, než jak je skýtala mythologie; avšak ani tyto názory nebyly prosty všech bludův. Kromě toho mužové tito a jejich školy filosofické vůbec, stojíce mimo obecný lid a aspoň zevně přizpůsobujíce se modloslužbě, neměli nižádného trvalého vlivu na utváření se praktického života. Jejich názory byly v brzku jinými systemy a jinými školami zatlačeny, jejichž prázdné a povrchní nauky větší sice ozvěny a dalekosáhlejšího vlivu nabyly, ale zároveň výmluvné svědectví o úpadku filosofie a její malomocnosti podávaly. Mladší akademie, se svým hlavním zástupcem Karneadem oddána skepsi, popírala možnost poznati pravdu a nabýti bezpečných odpovědí na nejdůležitější otázky života. Epikureové prohlašovali příjemný život za nejvyšší cíl člověka. Stoikové, nejpřednější stoupenci filosofie v době císařské, podrobujíce svět slepě a nezměnitelně působící moci fata, stali se pouhými moralisty. Že jejich ethika, s pravou mravoukou nesjednotitelná, nebyla s to, aby rostoucí zkázu mravní zastavila, je samozřejmo. U peripatetiků konečně zvrhly se vznešené ideje mistra namnoze jen v prázdné malichernosti. Proto nelze se také diviti, že filosofie byla obecným lidem ve velké míře nenáviděna, zvláště když i život filosofův až příliš často byl v křiklavém odporu s jejich naukami. [1])

Nutným následkem těchto názorů byla ovšem hrozná mravní zdivočelosta neuvěřitelné téměř uvolnění

[1]) Cicero, De divin. II., 58. Nescio, quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Quaest. Tusc. II., 1.: Est philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta et invisa etc.

...ch ušlechtilejších pout a svazků společenských, jak je drasticky líčí Juvenal. Zlo toto zvětšovala ještě mythologie, jejíž báje dětem byly vypravovány ve školách, obrazy a sochami představovány a na divadlech pantomimicky předváděny. Bohové sami svými prostopášnostmi a zločiny vyzývali takto stále člověka přímo k nemravnosti; hříchy spáchané příkladem bohů byly omlouvány nebo na účet božstva, z jehož mocného popudu člověk jednal, kladeny, ba nepravost sama za bohoslužbu byla konečně prohlášena. V Římě a na jiných místech chrámy jistých božstev byly neméně místy nepravosti než rozkřičené domy. K příkladu bohů družil se nezřídka i příklad císařů, kteří nejhorší nepravosti i veřejně páchali. Císaře v nevázanosti následovali ovšem dvořenínové, úředníci a konečně i lid, tak že dle svědectví Seneky všecko bylo plno zločinův a nepravostí. [1])

Jak hluboko mravnost poklesla, dokazuje především uvolnění a porušení nejdůležitejšího a nejpřednějšího svazku společenského, manželství. Nebylo ovšem mnohoženství u Řekův a Římanů zákonem uznáno jako u Orientalů, nebylo však cizoložstvím, prohřešil-li se muž s otrokyní nebo s cizí osobou neprovdanou. Skutečné nerozlučitelnosti manželství pohanství neznalo. V Athenách k rozvodu dostačovalo vzájemné svolení, v Římě pak k zrušení manželství jednoduchého, t. zv. contubernia, rovněž vzájemné svolení nebo také vůle mužova nebo otce ženy, pod jehož p ručnictvím zůstávala; jen k zrušení slavného manželství (connubium) uzavřeného za náboženských obřadů, bylo potřebí opět obřadu náboženského. Rozvody u Římanů v době císařské byly tak na denním pořádku, že matrony, které jen za jednoho muže byly provdány, náležely k řídkostem. Seneka († r. 65 po Kristu) poznamenává, že jisté vznešené Římanky nepočítaly svých let dle počtu konsulů, nýbrž dle počtu svých manželův a že se vdávaly, aby se daly rozvésti, a rozváděly se, aby se provdaly. (De benef. III., 16.)

[1]) Omnia sceleribus ac vitiis plena sunt; plus committitur quam quod possit coertitione sanari (De ira, 2, 8).

Mnozí zvláště z tříd vznešenějších, aby mohli tím bezuzdněji oddati se všem výstřednostem, zůstávali svobodni, [1]) tak že Augustus viděl se nucena vydati zvláštní zákon (Lex Julia et Papia Poppaea), který citelné tresty peněžité stanovil na ty, když svobodnými zůstávali. Zákon tento zůstal však bezvýsledným. S tímto hrozným úpadkem manželství a rodiny souvisela jako příčina a zároveň jako účinek ve starověku tolik rozšířená nákaza lásky protipřirozené, p a e d e r a s t i e, jež z východu k Řekům přišedši stala se jejich národní nepravostí, a také v Římě bez bázně a studu před veřejným míněním byla páchána.

Snížení manželství po boku stojí k r u t é n a k l á d á n í s d í t k a m i, které, byly-li slabé nebo znetvořené, netoliko mohly býti odloženy, nýbrž i podle libovůle otce prodány nebo usmrceny, neboť moc otcovská nad nimi byla neomezená. Teprve Konstantin Vel. omezil moc otcovskou nad dítkami a ustanovil na jejich usmrcení poenam parricidii, utopení. [2]) Také výchova dítek byla od rodičů zanedbávána nebo jen otrokům ponechávána, kteří namnoze dítky již v nejútlejším mládí kazili. Neboť chtíce si zachovati přízeň a náklonnost dítka, jež mělo býti později jejich pánem, hověli nezřídka jeho nejhorším náklonnostem.

Ještě trudnější než osud dítek, byl osud o t r o k ů v. [3]) Otroctví bylo u Řekův a Římanů základem celého řádu společenského a dle Platona a Aristotela požadavkem práva přirozeného, poněvadž bez něho ani stát ani rodiny existovati nemohou. Otroci pak, kteří tvořili větší část obyvatelstva jak ve státech řeckých, tak také v Římě, byli považováni za pouhé věci a nástroj, [4]) před zákonem byli úplně bezprávni; pán mohl s nimi jako s ostatními věcmi svými dle libovůle nakládati, mohl je trýzniti, zkomoliti, prodati, usmrtiti,

---

[1]) O v i d., Nux v. 23: Raraque in hoc aevo, quae velit esse parens.

[2]) Cod. Just. l. IX., t. 17, n. 1.

[3]) W a l l o n, Hist. de l'esclavage dans l'antiquité 3 vol. 1847. — A l l a r d, Les esclaves chrétiens. 1900. —

[4]) Instrumenti genus vocale (Varro); servus vel animal aliud (Ulpian).

aniž kdo byl oprávněn proto mu výtky činiti nebo před soud jej pohnati. Otroci neměli rodiny, vlastního manželství nebo příbuzných, otroci byli dle výrazu právnického homines sine capite, t. j. byli sice lidmi, ale nikoli nositeli práva; právo nad jejich životem a smrtí příslušelo pánům, kteří jich často k nejhorším nepravostem zneužívali. [1]) Zvláště smutné bylo postavení otroků nemocných a k práci neschopných; byliť od mnohých pánů z domu vyhazováni a smrti hladem na pospas vydáni. Utekli-li, vpalováno jim písmeno F (fugitivus) na čelo.

Na otroctví spočívaly též zápasy gladiatorské, které nejdříve pořádány byly v době válek punských jako pohřební slavnosti, později však pro zábavu lidu i na útraty státní konány byly. Počet zápasníků vzrostl ponenáhlu takovou měrou, že 100, 500 i 1000 párů gladiatorů zápasilo s tolikéž divými zvířaty. Ano Trajan po podmanění Dacie uspořádal hry 123 dnů trvající, v nichž i 10.000 gladiatorů vystoupilo a proti sobě bojovalo. Z hlavního města rozšířil se zvyk tento i do provincií. A diváky nebyli pouze při zápasech mužové, nýbrž i ženy a dívky; ba v Římě samém Augustus vestálkám vyhradil čestné místo.

Svět takto mravně vysílený, beze všeliké pevné náboženské opory nemohl ovšem dospěti leč na pokraj zoufalství a ku zbabělé samovraždě, která také vždy četnějších chvalořečníků a většího rozšíření nabývala Než na druhé straně vyvolával tento hluboký úpadek všeho náboženského a mravního života u všech lépe smýšlejících pohanů netoliko city nespokojenosti, úzkosti a hrůzy, nýbrž i touhu po vykoupení a očekávaní veliké změny všech řádů bohem samým. Knihy sibyllinské zvěstovaly narození božského dítka, jež zlatý věk přivodí. Tacitus [2]) († 119 po Kristu) a Suetonius [3]) (psal kol. 130 po Kristu) mluví

[1]) Non turpe, quod dominus iubet, praví Petronius.

[2]) Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum libris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens profectique Judaea rerum potirentur. (Hist. V, 13.)

[3]) Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur. (Vita Vesp. 4.)

o mocném vládci, jenž přijde z východu. Touha a očekávání nalézaly také výrazu v rozličných mysteriích a kultech světa bezprostředně předkřesťanského.

K probuzení touhy po Vykupiteli i u pohanů nemálo ovšem přispěl úzký jejich styk se židy, ve všech větších městech říše římské usazenými. Neboť třebas že byli nenáviděni a pohrdáni od pohanů, přece jejich nauka, jejich svaté knihy a bohoslužba měly na ně veliký vliv. Důkazem toho jsou četní „proselyté brány", téměř ve všech větších městech říše římské se vyskytující a tak zvané předpisy noachitské zachovávající. U těchto nalézalo křesťanství srdce velmi vnímavé, poněvadž jim skýtalo, po čem toužili, a zároveň odstraňovalo, co jim bylo úrazem.

§ 7. Ježíš Kristus, Vykupitel světa a zakladatel církve. [1])

„Když přišla plnost časů, poslal Bůh Syna svého, učiněného z ženy, učiněného pod zákonem, aby ty, kteříž pod zákonem byli, vykoupil, abychom zvolení za syny přijali." (Gal 4, 4 n.) Těmito slovy vylíčil apoštol rovněž tak krátce jako případně původ, poslání a úkol Vykupitele. Syn boží přišel, aby Starému zákonu konec učinil a nový založil, zákon milosti. Za tím účelem přijal přirozenost lidskou a narodil se dle předpovědí prorockých (Is. 7, 14; 11, 1) z Marie Panny z královského rodu Davidova v Betlémě, městě Davidově, dle obyčejného počtu r. 754 od založení Říma, ve skutečnosti však již r. 748 nebo 749. Dle rozkazu andělova obdržel při obřízce jméno Ježíš a prožil, vyjma krátký pobyt v Egyptě a návštěvu v Jerusalemě, prvních 30 let svého pozemského života v chudobě a skrytosti

[1]) Kuhn, Das Leben Jesu. 1838. — Sepp, Das Leben Jesu. 4 Aufl. 1898 násl. — Grimm, Das Leben Jesu. 2. Aufl. 1890 násl. — Le Camus, Leben unseres Herrn Jesus Christus. Uibers. von Keppler. 2 Bde. 1893 násl. — Didon, Ježíš Kristus. Přel. Hulakovský, 1892. — Schell, Christus 1903. — Fryč, Chronologie života Páně 1906.

v Nazaretě. Teprve v 30. roce, když mu byl Jan Křtitel, poslední a největší z proroků starozákonních, kázáním a křtem pokání cestu připravil, zahájil svou veřejnou činnost, která se na celou zemi židovskou vztahovala. S dvanácti vyvolenými učedníky chodil po zemi židovské, hlásaje všude království boží, dobře čině, požehnání a milost udíleje. Pravdu pak své nauky a božské poslání svoje potvrzoval zázraky, proroctvími, dokonalostí a svatostí svého života.

Ačkoli byl tolik od svého národa očekáván, nenalezl přece všeobecného a radostného přijetí. Část lidu, zvláště v Galileji, uznala jej sice za zaslíbeného Mesiáše; avšak právě u těch tříd, které se za strážce svatyně vydávaly, setkal se s odporem, zneuznáním a s pohrdáním. „Do vlastního přišel a svoji ho nepřijali" (Joh. 1, 11). Tento zjev, zajisté právem podiv budící, pochopíme, máme-li na zřeteli strany tehdáž v národě židovském směrodatné a nejmocnější. Fariseové cítili se jeho kázáními ve své zdánlivé spravedlnosti hluboce uraženými a prohlásivše jej za rouhače vystupovali proti němu nepřátelsky; rationalisticky a epikurejsky smýšlející Sadduceové nechtěli o království božím nic vědět a pohrdali proto pyšně hlasatelem jeho. Tento odpor a indifferentismus stupňovaly se ponenáhlu ve smrtelnou nenávist, jež při vzkříšení Lazara zjevně propukla. Návodem velekněze Kaifáše rozhodlo se synedrium Ježíše na smrt vydati.

Ale teprve když přišla hodina jeho, vydal se Ježíš dobrovolně do rukou nepřátel. Z Bethanie odebral se krátce před slavností velikonoční do Jerusalema, od lidu jsa jako Mesiáš slavnostně a s jásotem pozdravován při svém vjezdu do města královských svých předků. Zde kázal a uzdravoval v chrámě, a večer 14. Nisanu při poslední večeři, kterou se svými učedníky konal, ustanovil nekrvavou obět Nového zákona, jako nepřetržité opětování oné oběti, kterou následujícího dne na vykoupení světa chtěl přinésti.

Po té odebral se s učedníky na horu Olivetskou, aby tam svoje utrpení započal. Jidášem vedeni přišli sem v brzku služebníci velekněží a vedli Spasitele, jehož božskou moc ještě napřed pocítiti musili, spou-

taného před veleradu židovskou. Od velerady byl Ježíš po slavném vyznání svého božství a své messianity jako rouhač k smrti odsouzen. Poněvadž však synedrium chtělo nenávist lidu od sebe odvrátit a zároveň Spasitele nejpotupnější smrtí potrestat, byl před římského vladaře Pontia Pilata předveden a ze vzpoury a velezrády obžalován. Pilat, ačkoli nenalézal viny na něm, povoliv konečně ve zbabělé slabosti křiku fariseů, zákoníků a svedeného lidu, odsoudil Spasitele světa k smrti kříže.

Ale právě svou smrtí na hoře Kalvarii zničil Ježíš Kristus vládu hříchu, smrti a ďábla, dokončil dílo výkupné, zpečetiv je největším ze svých zázraků, svým slavným zmrtvýchvstáním, jež za života svého opětovaně byl předpověděl. Po zmrtvýchvstání prodléval Ježíš ještě čtyřicet dní u svých učedníků, přenesl na ně své vlastní poslání a svou moc, ustanovil Petra za hlavu církve, slíbil jim Ducha sv., načež navrátil se konečně k tomu, který jej poslal, k Otci svému nebeskému, po jehož pravici sedí, aby přišel na konci světa soudit živé i mrtvé.

Obraz, který nám o Ježíši Kristu podávají Evangelisté, je tak nade všecky lidské názory a ideály povznesen, že nemůže býti nikterak pouhým výtvorem fantasie. Kristus historický není proto ani „moudrým rabbim“, kterého povýšili učedníci jeho na člověka ideálního, ano na viditelného boha, jak rationalisté tvrdí, ani osobou mythickou, jak Strauss snaží se dokázati, ještě pak méně „fanatickým blouznivcem“, za jakého ho prohlašuje Renan. Kristus historický je ideálem dokonalosti, je bohočlověkem, je středem dějin světových a lidských, jeho příchod na zemi je hlavní událostí, kolem níž všecky ostatní jsou seskupeny.

Vedle Písma sv. dokazují nám historickou existenci Ježíše Krista:

1. List syrský, který poslal Mara synu svému Serapionovi. V listě tomto staví Mara Krista vedle Sokrata a Pythagory a nazývá ho „moudrým králem“, jehož usmrcením židé svou záhubu urychlili, jenž však ve svých zákonech dále žije. Napsán byl asi mezi rokem 73—160 po Kr. a vydán Curetonem ve Spicilegium Syriac. Lond. 1855 sq.

2. Josephus Flavius, spisovatel židovský, zmínku činí o Kristu ve svém spise Antiquitates iudaicae kol. r. 94 napsaném v l. XX. c 9. n. 1., připomínaje sv. Jakuba *τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ*. Druhé místo (Antiq. l. XVII.. c. 3, n. 3.), jež o Kristu obšírněji mluví, je dle všeho v některých částech interpolované. Někteří prohlašují celé místo za interpolaci, kdežto jiní zase hájí pravost jeho.[1])

3. Z římských spisovatelů[2]) zmínku o Kristu a jeho díle činí Plinius (Ep. X, 97), Tacitus (Annales XV, 44), Suetonius (Claud. 25, Nero 16). O zemětřesení a zatmění slunce při smrti Kristově mluví Phlegon, propuštěnec císaře Hadriana. Epiktet mluví o pohrdání smrtí, kterým křesťané se vyznamenávají. Galenus lékař (kol. 160) kromě toho velebí i jejich čistotu mravův. Fronto z Cirty v Numidii († kol. 166) byl asi prvním spisovatelem, u něhož se vyskytují pomluvy potupné proti křesťanům.[3])

4. Za nepravý a apokryfní dlužno míti list Abagara, toparcha z Edessy, ke Kristu a Kristův k Abgarovi, jež Eusebius (H. E. l. 13) z edesského archivu podává. Rovněž tak nepravá jsou Acta Pilati, císaři Tiberiovi zaslaná o smrti Ježíše a Lentulův list k římskému senátu.

§ 8. Počátky a první vzrůst církve.[4])

Dříve než Kristus Pán na nebe vstoupil, rozkázal sv. apoštolům, aby zůstali v Jerusalemě a očekávali příchod slíbeného Ducha sv., jenž s nimi měl zůstati na věky a naučit je všeliké pravdě (Joh. 14, 16; 16, 13.). Tohoto rozkazu poslušni jsouce trvali s Marií, matkou Páně, a jinými 120 vyznavači Kristovými na modlitbách a doplnili volbou apoštola Matěje místo zrádného Jidáše opět svůj počet. Desátého dne po nanebevstoupení Ježíše Krista sestoupil Duch sv. skutečně

[1]) Kneller v Stim. aus M. Laach 1897, 1 násl.

[2]) Siebert, Die ältesten Zeugnisse über das Christentum bei den röm. Schriftstellern. 1897. — Seitz, Christus-Zeugnisse aus dem klassischen Altertum von unglaubiger Seite. 1906.

[3]) Harnack, Gesch. der altchristl. Literatur. 2 Bde. 1893 nás. I. Bd. 865 násl.

[4]) Döllinger, Christentum und Kirche. 2. Aufl. 1868. — Fouard, Sv. Petr a první léta křesťanství. Přeložil Hulakovský. 1896. — Schneider, Das apostol. Jahrhundert 1889 n. — Lesêtre, L'église au siècle des apôtres. 1896. — Semeria, Venticinque anni di storia del Christianesimo nascente 1899. — Le Camus, Origines du christ. L'oeuvre des apôtres. 3 t. 1905.

na shromáždění a apoštolové zázračně osvícení, posílení a darem jazyků, v němž se jevilo určení křesťanství sjednotit všecky národy ve velikou rodinu, obdaření, započali svou činnost missionářskou. Kázání Petrovo mělo na shromážděné židy, mezi nimiž byli i četní cizinci, takový účinek, že hned prvního dne bylo 3000 osob víře získáno a pokřtěno (Skut. ap. 2, 41 n.). To byly prvotiny církve, jež kázáním apoštolů na veřejnost vystoupila; proto právem lze říci, že církev v den ten slavila svoje narozeniny.

Zatím co poutníci zprávu o nové nauce do svého domova nesli, apoštolové hlásali v Jerusalemě evangelium dále a počet věřících rostl zde denně, k čemuž zejména přispělo zázračné uzdravení chromého u dveří chrámových Petrem a Janem (Skut. ap. 3, 1. násl.), jakož i jiné četné zázraky. První tito věřící tvořili společnou obec, v níž vládla horlivost u víře a život, jenž nás obdivem naplňuje. Celé dějiny sotva se mohou vykázati podobným druhým zjevem. Byliť věřící všichni jedno srdce a jedna duše (Skut. ap. 4, 32), trvali pak v učení apoštolském a ve sdílnosti lámání chleba a na modlitbách (Skut. ap. 2, 42). Ano v prvním nadšení zavedli jakési dobrovolné společenství majetku,[1]) neboť věřící prodávali majetek a dělili jej mezi ostatní, jak komu bylo potřebí (Skut. ap. 2, 45). Proto také těšili se úctě u všeho lidu (Skut. ap. 2, 47). Křesťanství ukázalo tak hned na počátku zušlechťující a obrozující svoji sílu jak na jednotlivcích, tak na celku.

Aby židé předem církvi nebyli odcizeni, nepřerušili křesťané v Jerusalemě hned všeliké spojení se synagogou, nýbrž měli účastenství na modlitbách a obětech v chrámě, ano zachovávali též obřadný zákon židovský, zůstávajíce takto v plném smyslu israelity a jen věrou v Mesiáše, jenž již přišel, od ostatních se lišíce. Spojení se synagogou mělo býti teprve tehdy přerušeno, až se ukázala úplná jeho nemožnost, když židé totiž ve velké většině spásu odmítali a tak všech nároků na ohled sami se zřekli.

[1]) Ratzinger, Gesch. der kirch. Armenpflege 2. Aufl. 1884 str. 27.

Velerada židovská s počátku přihlížela nečinně k novému hnutí. Než rychlý vzrůst mladé obce, k níž se také mnozí židovští kněží přidružili,[1]) tvoříce nového činitele v missii, obrátil na ni ponenáhlu pozornost. Boj synagogy proti církvi započal a stával se tím prudším, čím více křesťanství od židovství se počalo oddělovati. Po uzdravení chromého od narození byli Petr a Jan z návodu Sadduceův jati, uvězněni, před synedrium postaveni a zapověděno jim kázati ve jménu Ježíše Krista. Když však dále kázali a pověst o jejich zázracích i mimo Jerusalem se šířila, byli apoštolové znovu jati a bičováni; z bázně však před lidem a následkem varování Gamaliela před ukvapením nebylo zatím nic více proti nim podniknuto. Nenávist však trvala a hrozila propuknouti každou chvíli ve zjevné pronásledování. A v brzku naskytla se vítaná k němu záminka. Když totiž Štěpán, jeden ze sedmi jáhnů, muž plný moudrosti, síly a výmluvnosti, v kázáních svých veřejně a určitě hlásal zásadu: „Starý zákon je zrušen a náboženství židovské odstraněno," byl netoliko jako nepřítel zákona ukamenován, nýbrž zuřivost lidu obrátila se i proti ostatním křesťanům. Nastalo přímé pronásledování církve netoliko v Jerusalemě a v Judsku, nýbrž i za hranicemi Palestiny (Skut. ap. 8, 1.). Mnozí křesťané byli uvězněni a popraveni (Skut. ap. 26, 10 násl.). Mezi nejzarputilejší jejich nepřátele náležel především Šavel, jenž již při smrti sv. Štěpána spolupůsobil.

Pronásledování samo přispělo však nemálo k dalšímu rozšíření evangelia, neboť vyjma apoštoly opustili věřící Jerusalem a rozptylivše se po Judsku a Samaří hlásali zde víru v Krista. V Samaří zvláště s úspěchem kázal jáhen Filip pokřtiv mnohé, mezi nimi i Šimona kouzelníka. Když zpráva o tom apoštolům v Jerusalemě se dostala, byli vysláni Petr a Jan, aby na pokřtěné ruce vzkládali a Ducha sv. jim udělili. Tím byly po prvé překročeny hranice národnosti židovské od vyznavačů Kristových. Po té odebral se Filip k moři do Gazy, kde pokřtil komorníka královny

[1]) Magna turba sacerdotum. Skut. ap. 6, 7.

Kandaces z Meroë, Petr pak hlásal evangelium obyvatelům Lyddy, Joppe a Sarony (Skut. ap. 9, 32 násl.). Od jiných hlasatelů sítě víry bylo zaneseno do Fenicie, do Antiochie, metropole východní, a na ostrov Cypr. Při tom však omezovala se missionářská činnost křesťanská výlučně jen na židy (Skut. ap. 11, 19.).

Že i pohané do lůna církve jsou povoláni, o tom neměli apoštolové pochybnosti; doba však a podmínky jejich přijetí nebyly jim ještě známy. Poučení v té příčině dostalo se od Boha samého sv. Petrovi zvláštním zjevením v Joppe. Na základě vidění tohoto přijal Petr pohanského setníka Kornelia v Caesareji s celou jeho rodinou do církve. Tím odstraněna byla stěna dělící židy a pohany a učiněn byl první krok k universalismu církve. Ano v Antiochii v brzku potom vznikla velká obec křesťanská, hlavně z obrácených pohanů sestávající, jejíž řízení bylo svěřeno levitovi Barnabášovi. Zde také obdrželi vyznavači Kristovi jméno křesťanů[1]) (Skut. ap. 11, 26.). Až dosud nazýváni byli Galilejskými nebo Nazarejskými; sami pak zpravidla jmenovali se svatými, bratřími nebo učedníky Páně (Skut. ap. 1, 15; 6, 1; 2, 7.).

V Jerusalemě po krátké době proti církvi utěšeně vzkvétající vzniklo nové pronásledování. Původcem jeho byl Herodes Agrippa I., vnuk Heroda Vel., jenž chtěje se zalíbiti židům, dal stíti Jakuba staršího, bratra Janova. Kníže apoštolů Petr unikl stejnému osudu, byv na modlitbu věřících zázračně andělem ze žaláře vysvobozen (Skut. ap. 12, 5 násl.). Herodes sám zemřel brzo potom (v létě 44) v Caesareji. (Skut. ap. 12, 23; Josef Flav. Antiq. XIX., 8, 2.)

§ 9. Obrácení a missionářská činnost apoštola Pavla. Sněm apoštolský.[2])

Šavel nebo Pavel, jak jej spisovatel Skutků apoštolských po obrácení prokonsula Sergia Paula

[1]) Lipsius, Uiber den Ursprung u. ältesten Gebrauch. des Christennamens. Kryštůfek, Jména prvních křesťanů (Čas. kat. duchov. 1907 str. 153 násl).

[2]) Fouard, Saint Paul. 2. éd. 1894. — Týž, Les origines de l'Église. Saint Paul, ses dernières années. 1898. —

jmenuje, narodil se v hlavním městě Cilicie Tarsu z rodičů židovských, kteří však měli občanské právo římské. Byv ve svém rodném městě, důležitém to sídle řecké vzdělanosti, v řeckých vědách dostatečně vyučen, odebral se do Jerusalema. Zde byl uveden slavným rabbím Gamalielem do učeného studia zákona židovského a oddal se mu s plným nadšením. Jsa z celé duše fariseem (Skut. ap. 23, 6) a horlitelem pro zákon, viděl v Ježíšovi podvodníka a v jeho nauce haeresi (Skut. ap. 24, 14.), spolu pak poznával nebezpečenství, jež s této strany trvání náboženství židovského hrozilo. Tím byl ještě více pro zachovávání zákona otců jako jediné cesty spásy rozohněn a nenávistí proti křesťanům naplněn. Mučednická smrt sv. Štěpána, útěk křesťanů z Jerusalema nebyly s to, by ho upokojily. Opatřen doporučujícími listy synedria, vydal se na cestu do Damašku, aby uprchlé tam křesťany vypátral a spoutané do Jerusalema přivedl. Před Damaškem však byl náhle zázrakem proměněn ve věřícího, v Damašku po třídenním katechumenatu od Ananiáše pokřtěn, aby se stal hlavním nástrojem k provedení křesťanského universalismu (r. 35). Aby se na svou nastávající velikou činnost lépe připravil, odebral se na poušť arabskou do samoty, kde od samého Krista byl do evangelia uveden (Gal. 1, 17 násl.). Ve třetím roce svého obrácení vrátiv se z Arabie do Damašku, pracoval zde ihned jako apoštol Ukřižovaného; opustil však po krátkém pobytu toto město, poněvadž židé za podpory místodržícího krále Arety o jeho život ukládali, a odebral se do Jerusalema, aby viděl Petra. Barnabášem byl tu do obce křesťanské uveden. Po krátkém obcování s Petrem a Jakubem mladším, jedinými apoštoly, které zde ještě zastihl, vrátil se do svého domova Tarsu, odkudž byl Barnášem do Antiochie za pomocníka povolán. A od této doby počíná vlastně jeho neúnavná práce na vinici Páně. Jeho činnost nezůstala však omezena na toto město.

Fouard, Sv. Pavel a jeho apoštolské cesty. Přeložil Hulakovský. 1895. — Pölzl, Weltapostel Paulus. 1905. — Belser, Einleitung in das neue Testament. 2 Auf. 1905.

Od Pána jsa povolán, aby jméno jeho nesl před pohany i krále, i syny israelské (Skut. ap. 9, 15.), nastoupil veliké cesty missionářské, z nichž zvláště tři jsou nám zevrubněji známy.

První cesta (Skut. ap. 13 násl.), asi od roku 44—49, vedla jej ze Seleucie na Cypr, kdež mezi jinými i prokonsula Sergia Paula obrátil. Z Cypru odebral se do Malé Asie. Zde kázal v Perge v Pamfylii, v Antiochii v Pisidii, v Ikoniu, Lystře a Derbe v Lykaonii. V práci své apoštolské podporován byl Barnabášem, po nějakou dobu také Janem Markem. Všude, kam přišel, hlásal nejdříve Krista židům v synagogách a pak teprve pohanům, zakládal obce křesťanské, jimž na zpáteční cestě modlitbou, postem a vzkládáním rukou starší, t. j. biskupy a kněze posvětil a tím jim úplné zřízení církevní dal (Skut. ap. 14, 22).

Po svém návratu působil Pavel s Barnabášem opět v Antiochii. Zde jako jinde křesťané z pohanstva obrácení nepovažovali zákon obřadný za závazný pro údy Nového zákona. Židokřesťané však, kteří z Jerusalema do Antiochie přišli, vystoupili s tvrzením, že pohané mohou sice bezprostředně do církve vstupovati, že však po křtu, aby spasení dosáhli, musejí obřízku a ostatní zákon ceremoniální zachovávati. Požadavek tento, svobodu křesťanů z pohanstva obrácených omezující, vyvolal prudké znepokojení; proto bylo rozhodnuto, aby Barnabáš a Pavel byli do Jerusalema posláni a otázka tamější obci k rozhodnutí předložena. Apoštolové shromáždivše starší církve k poradě, rokovali s nimi důkladně o předložené otázce, a když Petr a Jakub mladší, ačkoli sami byli velikými horliteli pro zákon, pro svobodu křesťanskou se vyslovili, rozhodlo shromáždění, obyčejně sněmem apoštolským[1]) zvané, „v Duchu sv.," že pohanům nemají býti ukládána žádná další břemena než jen, aby se zdržovali od věcí obětovaných modlám, od krve,

[1]) Schenz, Histor. exeget. Abhandlung über das erste allgemeine Konzil in Jerusalem. 1869. — Böckenhoff, Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten. 1903.

od udáveného a od smilstva (Skut. ap. 15, 1. násl.). Toto rozhodnutí, jež bylo doneseno posly obcím pohansko-křesťanským, vyvolalo mezi křesťany z pohanův obrácených velikou radost a uklidnilo jejich znepokojení.

V brzku po koncilu apoštolském byli i židokřesťané jha zákona rituálního zproštěni. Nejdříve se tak stalo v Antiochii. Petr přišed sem z Jerusalema žil ἐθνικῶς, t. j. nezachovával v obcování s křesťany z pohanů obrácenými starozákonních předpisův o pokrmech. Když však se bratří z Judska přišlí nad jeho chováním horšili, odloučil se opět s Barnabášem a jinými židokřesťany od věřících pohanův. Avšak právě tento krok, jenž byl jakýmsi opovrhováním věřících pohanův a vyzváním k zachování židovského způsobu života, vedl k zásadnímu rozřešení otázky. „Pavel zjevně odpíral Petrovi“ (Gal. 2, 11), poněvadž v jeho chování spatřoval nebezpečenství pro církev, a docílil tím bezpochyby, že i Petr rozhodněji pro svobodu křesťanskou se vyslovil; v biblické zprávě není aspoň o dalším hájení zákona Petrem řeči. Tím bylo uznáno, že ani židokřesťané nejsou více zákonem vázáni.

Za nedlouho potom podnikl Pavel druhou cestu apoštolskou asi od r. 53—55. V průvodu jeho nalézal se Silas, později také Timotheus (v Lystře) a Lukáš (v Troadě), kdežto Barnabáš se svým synovcem Markem na Cypr se odebral. Po návštěvě obcí na první cestě založených, jimž zvláště zachovávání předpisů koncilu apoštolského doporučoval, odebral se do Frygie, Galatie a Mysie. Z Troady obrátil se, vyzván byv k tomu viděním ve snu, do Macedonie a Řecka a působil ve Filippech, v Thessalonice, v Boereji a v Athenách, kdež získal Dionysia Areopagitu (Eus. H. E. III, 4). Z Athen cestoval do Korintu a pobyl zde 1 a půl roku, založiv nikoli bez mnohých překážek, jež činila velká znemravnělost a fanatismus židovský, jednu z nejvíce kvetoucích obcí křesťanských. Po lodi navrátil se přes Efesus do Jerusalema a pak do Antiochie (Skut. ap. 15, 36–18, 22).

Po krátkém pobytu v Antiochii, vydal se Pavel na třetí cestu od r. 55—58 (Skut. ap. 18, 23—21,

15.). Navštíviv dříve již založené obce v Galacii a Frygii, přišel do Efesu, kdež s velikým výsledkem 2 léta a 3 měsíce pracoval. Když povstávání zosnované zlatníkem Demetriem jej donutilo opustit město, stala se Macedonie jevištěm jeho apoštolské působnosti, jež, jak se podobá, i na Illyrii se vztahovala (Řím. 15, 19). Po té odebral se do Korintu, kdež 3 měsíce zůstal.[1]) V této době napsal také čtyři své hlavní listy: K Římanům, ke Korintským a Galatským. Aby ušel nástrahám židů, nenastoupil zpáteční cestu po moři, nýbrž po souši přes Macedonii, Troadu a Milet. Zde rozloučiv se s představenými obcí maloasijských, odebral se přes Caesareu do Jerusalema, ač mu bylo dobře známo, že jej tam zajetí čeká.

Přes to že na radu apoštola Jakuba mladšího, biskupa jerusalemského, aby židy upokojil, zachovával zákon židovský, vyvolali židé maloasijští, když do chrámu přišel, proti němu jako „odpadlíku" sběh lidu, chtíce jej ihned ukamenovati. Než tribun Claudius Lysias vytrhl jej z jejich rukou a dopravil pod vojenskou ochranou na hrad Antonia, odtud pak poslal ho k prokurátorovi Felixovi do Caesareje, aby jej zachránil před židovskými spiklenci. V Caesareji držán byl ve vězení dvě léta (od r. 58—60) od Felixa, jenž doufal, že Pavel dá mu bohaté výkupné. Když nástupce Felixův Portius Festus chtěl apoštola znovu do Jerusalema dopraviti, Pavel, chtěje ujíti nebezpečenství vydání židům, appelloval jako občan římský k císaři a byl proto také k dalšímu vyšetřování do Říma poslán. Po plavbě nebezpečenství plné přišel na jaře 61 do hlavního města, kdež po dvě leta zůstal v mírné vazbě, tak že i svým navštěvovatelům, židům a pohanům, evangelium hlásati mohl (Skut. ap. 28, 30 násl.). Pretoriáni, ano i někteří z domu císařova (Filipp. 4, 22), stali se věřícími. Z vězení svého napsal kromě toho Pavel listy své k Efeským, Filippenským, Kolossenským a Filemonovi. Byv z vězení propuštěn, buď že mu žádné provinění nebylo dokázáno, nebo že jeho

[1]) Rohr, Paulus und die Gemeinde von Korinth. 1899.

obžalobci se nedostavili, nastoupil Pavel svou novou cestu missionářskou k „nejzazší hranici západu“, t. j. do Španělska, kam již před svým prvním zajetím římským odebrati se měl úmysl (Řím. 15, 24 násl.). Tak zv. kanon Muratorův z konce 2. století zmiňuje se výslovně o cestě Pavlově do Španělska.[1]) Odtud po krátkém pobytu obrátil se na východ do Malé Asie a Macedonie, pobyl snad nějakou dobu také na Kretě, přišel později z Efesu do Korintu a snad i do Nikopole. V pronásledování Neronově byl po druhé jat a do Říma dopraven, kdež podstoupil r. 67 smrt mučednickou, byv jako občan římský mečem sťat u silnice do Ostie.

Postavy byl apoštol národů neveliké (Skut. ap. 14, 11; 2 Cor. 4, 10); při tom zdá se, že také častěji churavěl (Gal. 4, 13; 1 Cor. 2, 3), ale pod zevnějškem tímto skrývala se veliká duše, obdařená přednostmi jak přirozené tak nadpřirozené moudrosti, duše plná zmužilosti, lásky a obětavosti, duše hárající nadšením pro Krista a jeho svatou věc, duše, která ho uschopnila k tomu, že všechněm všecko učiněn byl, aby všecky k spasení přivedl (1. Cor. 9, 22.).

Že sv. Pavel d v a k r á t e v Římě ve vězení byl držán, vysvítá:

1. Z konce Skutkův apoštolských (28, 30 násl.). Uvěznění tam uvedené mohlo skončiti jen smrtí nebo propuštěním apoštola. Kdyby bylo bývalo skončilo smrtí, nebyl by zajisté sv. Lukáš opomenul o tom se zmíniti; byl by tím dal biografii Pavlově slavného zakončení.

2. Není důvodu, proč by soudy římské bývaly měly přísněji souditi než Felix, Festus a sám král Agrippa; tito všichni neshledávali na Pavlovi žádné viny.

[1]) Již K l e m e n t Římský praví o Pavlovi: ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών (517); f r a g m e n t M u r a t o r ův pak píše: Lucas optime Theophile comprendit, quia (quae) sub praesentia eius singula gerebantur, sicuti et semote passionem Petri evidenter declarat, sed et profectionem Pauli ab Urbe ad Spaniam proficiscentis.

3. Sám apoštol v listech k Filippenským (1, 24—26), k Filemonovi (v. 22) jevil důvěrnou naději, že bude z vězení propuštěn.

4. Listy pastorální a zejména druhý list k Timotheovi přímo nutí k přijetí dvojího zajetí; nedají se zařadit do událostí před prvním zajetím a do jeho trvání.

5. Také církevní podání dosvědčuje, že Pavel dvakráte do Říma přišel (Srv. Eus., H. E. II. 22).

§ 10. Činnost a smrt sv. Petra.[1])

O činnosti sv. Petra, nemáme tak zevrubných zpráv jako o sv. Pavlovi. Rodištěm jeho byla Bethsaida, městečko v Galilei, jméno pak jeho Šimon. Byv ke Kristu bratrem svým Ondřejem přiveden, dostal od něho jméno Kephas, t. j. Petr, jakož i zaslíbení budoucího úřadu svého (Mat. 16, 17 násl.). Když pak byl od Pána k stálému následování povolán a jako první do sboru apoštolů přijat, zaujímal první místo vždy i mezi těmi učedníky, jež Pán větším přátelstvím a důvěrností vyznamenával. Po zmrtvýchvstání Kristus dle svého zaslíbení ustanovil jej nejvyšším pastýřem svého stádce (Joh. 20, 14 násl.); načež Petr v brzku po nanebevstoupení Páně nejvyšší svůj úřad učitelský a pastýřský vykonávati započal. Především řídil volbu nového apoštola Matěje a první hlásal evangelium o slavnosti seslání Ducha sv. I později vystupoval vždy jako hlava mladé církve, tak na př. před veleradou, při potrestání Ananiáše a jeho ženy, při přijetí prvních pohanů do církve. Kolem r. 37. podnikl visitační cestu do Samaří a Judska, odkud vrátil se do Jerusalema a tam také v nejbližší době zůstal. Herodem Agrippou byv uvězněn roku 42 (43 nebo 44), ale mod-

[1]) Fouard, S. Pierre et les premières années du Christianisme 3. éd. 1897. Česky Hulakovský 1896. — Schrödl, Geschichte der Päpste und der röm. Kirche in der Urzeit des Christent. 1873. — Schmid, Petrus in Rom 2. Aufl. 1896. — Fillion, Saint Pierre. 1906. — Chantrel, St. Pierre et les temps apostoliques. 1901.

litbou věřících zázračně osvobozen, odebral se na jiné místo (Skut. ap. 12, 17), pravděpodobně do Syrie, poněvadž jej tradice jako prvního biskupa antiochenského uvádí. Každým způsobem přišel však, jak jeho spor se sv. Pavlem ukazuje, později do Antiochie. Dle tradice řídil po sedm let tuto obec. V roce 50 řídil sněm apoštolský (Skut. ap. 15, 7 násl.) v Jerusalemě. Z počátku jeho prvního listu (1. Petri 1, 1) možno souditi, že kázal také v Pontu, Galacii, Kappadocii, Asii (římská provincie) a Bythynii; z listu pak ke Korintským (1. Cor. 1, 12), v němž se zmínka činí o straně Kephově, vysvítá, že i v tomto městě působil. Z konce jeho prvního listu je zřejmo, že přišel do Říma, poněvadž Babylonem lze jen toto město rozuměti. Evangelium sv. Jana (21, 19) obsahuje narážku na jeho smrt mučednickou. Také sv. Otcové, vyjma jeho smrt, nepodávají nám o sv. Petru žádných určitých zpráv. Místem jeho smrti byl Řím, kde, jak Origenes poznamenává (Eus. H. E. III, 1), byl ukřižován, a to na svou prosbu hlavou dolů, jak se dle tradice [1]) obyčejně za to má, roku 67 za císaře Nerona na úpatí pahorku vatikánského, na němž později povstal chrám jemu zasvěcený.

Pobyt sv. Petra v Římě [2]) stanoví podání církevní na dobu 25 let (od r. 42—67), aniž tím třeba ovšem mysliti na pobyt nepřetržitý. Než jakkoli věc se má, tolik je jisto, že kníže apoštolů po delší dobu v Římě působil a tam za pronásledování Neronova smrt mučednickou podstoupil. To dokazuje jednohlasná tradice celého křesťanského starověku, jak na východě tak také na západě. Nejdůležitější a nejstarší svědectví jsou tato:

1. Již první list sv. Petra (5, 13): „Salutat vos ecclesia, quae est in Babylone coelecta", naznačuje dosti jasně pobyt Petrův v Římě; neboť Babylonem dle tehdejších poměrů lze rozuměti pouze Řím.

2. Ještě před koncem prvního století píše Klement Římský v prvním listě ke Korintským (5, 6), že Petr a Pavel,

[1]) Vědecky nedá se tato tradice dokázat, ježto nejstarší prameny o době smrti sv. Petra a Pavla nic určitého nepodávají. Srv. Esser, Des hl. Petrus Aufenthalt, Episkopat u. Tod zu Rom. 3 Aufl. 1897.

[2]) Schmid, Petrus in Rom. 2. Aufl. 1892. — Esser. Des hl. Petrus Aufenthalt, Episkopat und Tod zu Rom. 3. Aufl. 1897.

ku kterým „byl připojen veliký zástup vyvolených", četnými mukami a utrpením „dali mezi námi (t. j. Římany) nejkrásnější příklad" (ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν).

3. Asi o 10 let později předpokládá pobyt obou apoštolů v Římě sv. Ignác Antiochenský, když píše v listě svém k Římanům (4, 3): „Ne jako Petr a Pavel poroučím vám, neboť oni byli apoštolové, já pak jsem ubohým odsouzencem" (Οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν).

4. Na pobyt a působnost sv. Petra v Římě poukazuje zpráva Klementa Alexandrinského u Eusebia uvedená (H. E. II. 15) o vzniku evangelia sv. Marka. Zpráva Klementova je tím důležitější, poněvadž souhlasí s vypravováním Papia, žáka sv. apoštolův. (Eus. H. E. III., 39.)

5. Dionysius, biskup korintský, píše kolem roku 170 k Římanům, že Petr a Pavel v téže době cestu do Italie nastoupili a tam smrtí mučednickou zemřeli (Eus. H. E. II., 25).

6. Sv. Irenej, biskup lyonský, kol r. 180 dosvědčuje (Adv. haer. III, 1), že Petr a Pavel v Římě evangelium hlásali a tamější církev založili.

7. Kolem r. 200 píše spisovatel římský Cajus, že může ukázati hroby obou apoštolů v Římě (Eus. H. E. II, 28): „ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι".

8. V téže době Tertullian mluví o činnosti a smrti sv. Petra v Římě (De praescr. c. 36): Habes Romam, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus Joannis (scil. Bapt.) exitu coronatur. Ve svém Scorpiace (c. 15) pak praví: Orientem fidem Romae primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci adstringitur.

Vedle těchto svědectví, jež se dají snadno rozšířit celou řadou svědectví ze spisů apokryfních, dosvědčují pobyt a smrt sv. Petra v Římě rozličné nálezy archeologické,[1]) především na místě smrti sv. apoštola, v území Vatikánu učiněné.

Důkazů od polovice 3. stol. neuvádíme, poněvadž celý křesť. starověk pobyt a smrt sv. Petra v Římě za zcela nepochybné uznával. Marsilius z Paduy, přívrženec Ludvíka Bavorského v boji s papežem Janem XXII., je první, jenž o tom pochybovati se odvažuje. Vášnivě faktum toto popírali Kalvín a jeho druhové, v novější době protestantský theolog Baur († 1860) a filolog Lipsius a filosof Zeller, žák a přítel Baurův. Většina však protestantských historiků, jako Neander, Gue-

[1]) Grisar, Geschichte Roms und der Päpste I, 210 n.

rike, Hase, Hilgenfeld, Hundhausen, Lightfoot, Harnack[1]) atd. pobyt Petra v Římě připouští a háji.

§ 11. Činnost ostatních apoštolů.[2])

Ještě chudší než o sv. Petru jsou spolehlivé zprávy o ostatních apoštolech. U většiny z nich neuvádějí Skutky apoštolské než jen jména. Za prvního pronásledování židovského vytrvali sice zmužile v Jerusalemě (Skut ap. 8, 1), v době smrti Jakuba staršího, zdá se však, že opustili město a nastoupili zevnější missii. Při návratu sv. Pavla z třetí cesty je v Jerusalemě toliko Jakub mladší. Poměrně nejlepší ještě zprávy máme o sv. Janu.

1. Jan,[3]) syn Zebedeův a bratr Jakuba staršího, pocházel z Bethsaidy, kde otec jeho byl dosti zámožným rybářem. Přijat byv do počtu apoštolů, stal se miláčkem Páně a jemu také Pán umíraje matku svou doporučil. Spolu s Petrem měl přední účastenství v založení církve (Skut. ap 3, 1 násl.; 4, 3; 8, 14.), tak že byl s ním a Jakubem mladším „mezi sloupy“ církve počítán (Gal. 2, 9). Do smrti Panny Marie zůstal asi v Jerusalemě, v pozdější však době žil v Malé Asii a sídle v Efesu spravoval tamější obce. Od císaře Domitiana (81—96) byl vypovězen do vyhnanství na ostrov Pathmos, kde také kol r. 96 Apokalypsi napsal. Dle pozdějšího podání byl před svým vyhnanstvím v Římě uvržen do kotlu vařícího oleje (Tert., De praescr. c. 36), zázrakem však od smrti zachráněn.

---

[1]) Chronologie der altchristl. Literatur (str. 97): „Der Märtyrertod Petrus in Rom ist einst aus tendenziös-protestantischen, dann aus tendenziös-kritischen Vorurteilen bestritten worden ... Dass das aber ein Irrtum war, liegt heute für jeden Forscher am Tage.“

[2]) Acta apostolorum apocrypha ed. Tischendorf 1861; ed. Lipsius et Bonnet 1891 sqq. - Döllinger, Christentum und Kirche. 2. Aufl. 1868. — Fouard, Saint Jean et la fine de l'âge apostolique. 1904. — Le Camus, Origines de christianisme. L'oeuvre des apôtres. 3 vol. 1905.

[3]) Henle, Der hl. Evangelist Johannes u. die Antikristen seiner Zeit 1884. — Baunard, L'apôtre St. Jean. 7. éd 1906.

Za vlády císaře Nervy (96—98) vrátil se z vyhnanství do Efesu a převzav opět správu církví napsal svoje evangelium. Za císaře Trajana (98—117) ukončil život svůj svatý smrtí neméně svatou jako stařec stoletý kolem roku 100, zůstávaje až do smrti sloupem orthodoxie proti haeretické gnosi (Iren., Adv. haer. III., 3.).[1])

2. Jakub mladší byl synem Alfeovým (Mat. 10, 13) a Marie, sestry blah. Panny Marie (Marek 15, 40; Jan 19, 25), proto také nazývá se v Písmě sv. „bratrem Páně" (Gal. 1, 9). Byv přijat od Pána do počtu apoštolův a těše se mezi nimi veliké vážnosti, stal se dle podání sv. Otců po odchodu apoštolů prvním biskupem církve jerusalemské a zaujímal na sněmu apoštolském jako takový vynikající místo vedle sv. Petra (Skut. ap. 15, 13). K židokřesťanům napsal list, ve kterém klade důraz na dobré skutky vedle víry. Pavel čítá jej k sloupům církve (Gal. 2, 9). Také u židů těšil se veliké vážnosti a byl od nich pro přísné zachovávání zákona nazýván Spravedlivým (Eus. II, 1.). Právě proto však byl od knížat židovských a zvláště od velekněze Ananiáše nenáviděn a na jeho rozkaz jako rušitel zákona spolu s některými jinými ukamenován r. 62 (Jos. Flav., Antiq. XX 9, 1).

Osudy ostatních apoštolů jsou nám téměř úplně neznámy. Spisy novozákonní nepodávají nám o nich žádných zpráv; pozdější historické prameny skýtají nám zprávy jen velmi skrovné a z části velmi nejisté. Akta, která o nich pojednávají, jsou původu gnostického a obsah jejich spočívá ne tak na podání, jako spíše na smyšlence. Proto je těžko z těchto apokryfních spisů vybrati spolehlivý materiál.

3. Sv. Juda, příjmím Thaddeus neboli Lebbeus, bratr Jakuba mladšího, a tedy jeden z „bratří Páně", zdá se, že působil hlavně v Palestině a zde také že napsal list svůj (kolem roku 63).

4. Sv. Matouš zastával před svým povoláním v Kafarnaum úřad výběrčího cel. Po nanebevstoupení Páně po delší dobu kázal v Palestině, napsal evangelium v řeči hebrejské, t. j. v dialektu aramejském, a odebral se pak kázat evangelium jiným národům (Eus., H. E. III, 24). Kde však kázal, zda v Ethiopii (Rufin., Řehoř Vel.) nebo v Persii nebo mezi Parthy (Ambr.,

---

[1]) Keppler, Das Joh.-Evangelium u. das Ende des ersten christl. Jahrhunderts. 1883.

Paulin Nol.) nebo v Syrii (Sim. Metaph.), je nejisto, tak jako je neznámo, kde a jak zemřel.

5. Sv. Filip pocházel z Bethsaidy, kázal v Malé Asii a zemřel v Hierapoli smrtí mučednickou, kde též hrob jeho byl ukazován (Eus. H. E. 5, 24).

6. Sv. Tomáš dle Origena (Eus. H. E. III. 1) působil v Parthii. Dle pozdějších zpráv přišel prý i do Persie a Indie a zde na rozkaz krále kopím byl probodnut.

7 Sv. Ondřej, bratr Petrův, hlásal evangelium v Skythii, přišel později do Řecka a zemřel v Patras v Achaji smrtí mučednickou. Tvrzení, že by byl zakladatelem církve byzantské, postrádá všeho historického podkladu.

8. Sv. Bartoloměj přišel až do Indie, pravděpodobně do jižní Arabie, kde v polovici stol. 2. Pantaenus nalezl evangelium Matoušovo, v jazyku hebrejském napsané a sem prý Bartolomějem přinesené (Eus. H. E. V. 13).

9. Sv. Šimon Zelotes kázal dle legendy v Persii a Babylonii a zemřel na kříži smrtí mučednickou.

10. Sv. Matěj rovněž dle legendy působil v Ethiopii a dosáhl tam koruny mučednické.

11. Co se týče evangelistů, kteří nenáleželi do počtu dvanácti, tu sv. Marek je totožný s Janem Markem (Skut. ap. 12, 12), bratrancem Barnabášovým, s nímž také působil po nějakou dobu. Později stal se průvodcem Petrovým a přišel s ním do Říma (Eus. H. E. VI, 14). Dle starého podání je zakladatelem církve alexandrinské.

Sv. Lukáš rodem z Antiochie byl lékařem (Kol. 4, 14). Po obrácení svém stal se žákem sv. Pavla, jejž provázel na jeho druhé a třetí cestě (Skut. ap. 16, 9 nás.) a vytrval pak u něho až do jeho smrti. O osudech jeho po smrti Pavlově nemáme určitých zpráv.

O smrti blahoslavené Panny Marie existují rozličná podání. Dle jedněch zemřela záhy (před r. 57) v Jerusalemě, dle druhých následovala prý miláčka Páně, sv. Jana do Efesu.

§ 12. Rozšíření křesťanství až do počátku století čtvrtého.[2])

Neúnavnou činností apoštolů, zvláště sv. Pavla, a jejich pomocníků zapustilo křesťanství již v době

[1]) Nirschl, Das Grab der hl. Jungfrau Maria. 1896. — Týž, Neue Untersuchungen. 1900. — Mommert, Die Dormitio und das deutsche Grundstück auf dem traditionellen Zion. Leipzig 1900. — Niessen, Panagia Kapuli bei Ephesus, das neuentdeckte Wohn- u. Sterbehaus der hl. Jungfrau Maria. 1906.

[2]) Mamachi, Origines et antiquitates christianae. Romae. 1749. Harnack, Die Mission u. Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrh. 2 Aufl. 2 Bde. Leipzig 1906. — Zahn, Die Missionsmethoden im Zeitalter der Apostel, 1894.

apoštolské ve většině provincií říše římské pevné kořeny. Do ostatních provincií rozšířilo se za nedlouho potom. Ve větších městech povstaly záhy značné obce křesťanské. Ano na počátku století 4. bylo již křesťanství rozšířeno ve všech třech tehdy známých dílech světa a mělo své vyznavače ve všech stavech. Tak vyplnilo se prorocké slovo Kristovo: „A já, když budu povýšen od země, všecko potáhnu k sobě“ (Jan 12, 32.).

O velkém rozšíření náboženství Kristova v prvních třech stoletích podávají nám svědectví nejen spisovatelé církevní, jako sv. Justin,[1]) sv. Irenaeus[2]) a Tertullian,[3]) nýbrž i spisovatelé pohanští, jako Tacitus[4]) a Plinius,[5]) ano i odpůrci křesťanství, Celsus[6]) a Lucian ze Samosaty.[7]) Z těchže svědectví, jakož i z velkého počtu biskupů ve století 2. a 3., z množství bludařův a neméně i z krvavých pronásledování, jež nebyla s to, aby církev zničila, vysvítá dále, že s postupným šířením církve rostl také poměrně i počet vyznavačů nauky Kristovy.

---

[1]) Dial. c. 117: *Οὐδὲ ἓν γὰρ ὅλως ἐστὶ τὸ γένος ἀνθρώπων εἴτε βαρβάρων εἴτε Ἑλλήνων . . . ἐν οἷς μὴ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ σταυρωθέντος Ἰησοῦ εὐχαὶ καὶ εὐχαριστίαι τῷ πατρὶ καὶ ποιητῇ τῶν ὅλων γίνονται.*

[2]) Adv. haer. I, 10, 1: *Ἡ μὲν γὰρ ἐκκλησία καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τὴν γῆς διεσπαρμένη* etc.

[3]) Apol. c. 37: Hesterni sumus et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis reliquimus templa.

[4]) Annal. XV, 44 mluví o „ingens multitudo“ křesťanů.

[5]) Ep. X, 95. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est.

[6]) Origen. Contra Celsum III. 10: *Ἀρχόμενοι μὲν, φησὶν* (scl. Celsus), *ὀλίγοι τε ἦσαν, καὶ ἓν ἐφρόνουν· εἰς πλῆθος δὲ σπαρέντες·* etc.

[7]) De morte Peregr. c. 12, 13: *Ἀθέων ἐμπεπλῆσθαι καὶ χριστιανῶν τὸν Πόντον.*

Že pak křesťanství své přívržence nemělo jen v třídách nižších, mezi chudými a nevzdělanými, nýbrž v nejvyšších stavech a třídách společnosti, toho rovněž máme důkazy. Již sv. Pavel mluví o křesťanech, „kteří jsou z domu císařova“ (Filip. 4, 22), Irenaeus zná „křesťany, kteří jsou na dvoře císařském“ (Adv. haer. IV, 30). [1]) Dionysius Alexandrinský jmenuje dvůr císaře Valeriana (253—260) „takořka obcí Boží,“ (Eus. H. E. VII, 10). Diokletian (284—305) měl mezi svými dvořeníny četné křesťany, ano i manželka jeho Prisca a dcera Valeria vyznávaly již víru Kristovu. Týž císař svěřil křesťanům „správu provincií, osvobodiv je od obětí modlám“ (Eus. H. E. VIII, 1.). Totéž dosvědčuje křesťanská literatura této periody. Poměrně málo se nám z ní zachovalo; máme však v ní také takové spisy, které nikterak neukazují nízký stupeň vzdělání svých spisovatelův. Jasný důkaz skýtá nám konečně majetek církve (Skut. ap. 19, 19), veliké oběti, které křesťané přinášeli, a mnozí mučedníci i z kruhů nejvyšších. Bylo lze ovšem ve shromáždění křesťanů nalézti více chudých a otroků, než vznešených a učencův. Máme-li však na paměti, jak malý byl v oné době počet vzdělanců oproti vrstvám nevzdělaných, — jen asi půl procenta obyvatelstva římského náleželo k stavům vyšším — nemáme žádného důvodu k domněnce, že křesťanství převážně jen na nevzdělané přitažlivost svoji jevilo.

1. Máme-li na zřeteli jednotlivé země, vidíme, že křesťanství rozšířilo se především ve veliké míře v kolébce křesťanství, v *Asii*. Vedle hlavní obce křesťanské v Antiochii byly zde kvetoucí církve v Aelia Capitolina, v Caesareji, v Seleucii, v Cyru, Samosatě. Záhy proniklo také evangelium ze Syrie a Palestiny do zemí sousedních. V Edesse,[2]) hlavním městě země Osroëne, již kolem r. 180 panoval křesťanský

[1]) Tertullian pak vkládá pohanům do úst stížnost: Omnem sexum, aetatem, conditionem et iam dignitatem transgredi ad hoc nomen (Apol. c. 1.).

[2]) Martin, Les origines de l'Edesse. Paris. 1889. — Duval, Histoire d'Edesse etc. Paris 1892.

kníže Abgar Bar Manu, na jehož mincích vyskytuje se znamení kříže. Zde také setkáváme se již s vlastními křesťanskými chrámy kol. roku 200 (Eus. Praep. ev. VI. 10.). Z Edessy proniklo křesťanství do zemí dále na východ položených, do Armenie, kde již v druhém století byly obce křesťanské, do Mesopotamie a do Persie. Seleucie-Ktesifont na Tigridu stala se v této zemi hlavní obcí křesťanskou a křesťané, pokud v říši římské byli pronásledováni, těšili se tu ochraně. Podobně v Arabii sítě apoštolem Pavlem zaseté (Gal. I. 17) přinášelo ovoce. Origenes dvakráte sem přišel na synody a jednou byl náčelníkem arabským povolán, aby jej o křesťanství poučil (Eus. H. E. VI. 19. 33. 37). Ano i v Indii bylo dle podání evangelium hlásáno apoštolem Tomášem. Křesťané této země nazývají se proto křesťany Tomášovými.[1]) Zvláště veliký byl počet křesťanů v Malé Asii. Vedle mnohých církví původu apoštolského povstaly při čilé propagandě, jakou zde křesťanství rozvíjelo, četné jiné. O velkém počtu křesťanů v Bithynii mluví již Plinius, místodržitel císařský, na začátku stol. 2. (Plin. Ep. X. 97); o Pontu dosvědčuje totéž Lucian (Luc. Alex. Pseudomart. n. 25. 38). Podobně tomu bylo i v jiných provinciích.

2. Značného rozšíření nabylo křesťanství záhy také v *Africe*, především v Egyptě, kde již v době apoštolské sv. Markem založena byla církev alexandrinská, jež se stala hlavou církví egyptských. Od konce 2. století kvetla v Alexandrii proslulá škola katechetická.[2]) Ke konci století třetího a na začátku čtvrtého počítal Egypt již na 100 biskupství (Socrat. H. E. I, 6), jak synoda alexandrinská roku 320 (nebo 321) konaná ukazuje. Z Alexandrie pronikalo křesťanství na jih do Thebaidy, jakož i na východ do Arabie a na západ do Kyrenaiky. Netoliko židovské, nýbrž i řecké kruhy je přijímaly a v první polo-

[1]) German, Die Kirche der Thomaschristen. 1877.
[2]) Lehmann, Die Katechetenschule zu Alexandrien. Leipzig 1896.

vici 3. století nebo snad i na konci 2. bylo Písmo sv. Nového zákona přeloženo na jazyk koptický.

Do západní Afriky[1]) byla víra křesťanská přes moře přinesena z Říma a z východu. Karthago stalo se hlavní obcí křesťanskou; odtud rozšířilo se křesťanství do Numidie a Mauretanie. Že i zde byl již veliký počet křesťanů, dosvědčuje Tertullian, jenž prohlašuje k náměstku Skapulovi (Ad Scap. c. 2), že v tamějších městech křesťané tvoří většinu téměř (pars paene maior civitatis cuiusque), a že kdyby mělo býti provedeno pronásledování, „Karthago musilo by býti decimováno" (Ad Scap. c. 5). Na sněmech v polovici století 3 v záležitosti křesťanů padlých a křtu kacíři udělovaného konaných shromáždilo se neméně než 70, 80 až 90 biskupů.[2])

3. V *Evropě* byla největší a nejpřednější obec křesťanská v Římě, založená sv. Petrem a záhy své údy i mezi nejvyššími stavy vykazující. Její velikost dosvědčuje Tacitus (Annal. XV, 44), dle něhož za pronásledování Neronova (54—68) ingens multitudo křesťanů zemřela smrtí mučednickou; dále papež Kornelius (r. 253), jenž v listě svém k Fabiovi Antiochenskému kol r. 250 mluví o nesmírném počtu římských křesťanů, nad nimiž správu duchovní vykonává 46 kněží a asi 100 jiných klerikův (Eus. H. E. 43, 11). Z Říma rozšířilo se křesťanství do jiných měst italských,[3]) a že toto rozšíření bylo značné, vysvítá z toho, že na synodě římské za papeže Kornelia († 253) bylo již 60 biskupův italských přítomno (Eus. H. E. VI, 43, 2).

Záhy také zaseto bylo sémě nové víry v Gallii,[4])

---

[1]) Schwarze, Untersuchungen über die äussere Entwicklung der afrikanischen Kirche. Göttingen 1892. — Leclercq. L' Afrique chrétienne 2 vol. Paris 1904.

[2]) Cypr. Ep. 59, 64, 73, ed. Harlet I.

[3]) Savio, Gli antichi vescovi d'Italia dalle origine al 1300. Torino 1898.

[4]) Duchesne, Fastes épiscopaux I-II. Paris 1894. násl. — Bellet, Les origines des Églises de France 1898. — Houtin, La controverse de l'apostolicité des Églises de France au 19. siècle 3 éd. 1903. — Launay, Hist. de l'Église gauloise depuis les origines jusqu'à la conquete franque (511) 2 vol. 1906

k čemuž nemálo přispěly čilé obchodní styky mezi Malou Asií a jižní Gallií. Kolem r. 177 dovídáme se o kvetoucích tam obcích křesťanských v Lyoně a ve Vienně ze zprávy, kterou tyto obce církvím v Asii a Frygii o těžkém pronásledování za Marka Aurela posílají (Eus. H. E. V, 1). Dle nezaručené ovšem zprávy Řehoře Tourského (H. F. I, 28) poslal tam papež Fabian v polovici 3. století 7 hlasatelů, kteří několik církví založili, jako na př. v Paříži, v Arelatě, v Toulousu, v Toursu atd. Na synodě arelatské r. 314 bylo již přítomno asi 33 biskupů z Gallie (Eus. H. E. V, 2, 6; X, 5)

Ve Španělsku [1]) bylo, jak se podobá, evangelium již sv. Pavlem hlásáno. Po dlouhou dobu nevíme však nic určitějšího o křesťanství v této zemi. Irenaeus (Ad. haer. I, 10. 2) a Tertullian (Ad. Jud. 7) mluví sice o křesťanských obcích; určitější zprávy máme však teprve z polovice století 3., kdy svatý Cyprian obcím v Leon-Astorze a v Meridě píše (Ep. 67). Vedle těchto vyskytovaly se ještě jiné. Za Diokletiana (284—305) dosáhli i zde někteří křesťané koruny mučednické. Na synodě v Elvíře kol. r. 300 bylo již 19 španělských biskupů přítomno a sotva byly všecky obce křesťanské zastoupeny.

I v Německu, [2]) a to především na levém břehu Rýna, bylo dle zprávy sv. Irenaea (I, 10, 2) křesťanství šířeno již ve století 2.; mluvíť sv. Irenaeus o obcích in Germaniis (sc. prima et secunda). Velmi staré jsou obce křesťanské v Mohuči, Trevíru, Kolíně, v Metách. Na synodě arelatské 314 byli přítomni Maternus, biskup kolínský, a Agroecius, biskup trevírský

Do zemí podunajských [3]) Rhaetie, Norika, Vindelicie a Pannonie dostalo se křesťanství záhy po začátku římského panství v těchto krajinách. Přiná-

[1]) Gams, Kirchengesch. von Spanien I. Bd. Leclercq, L'Espagne chrétienne Paris 1906.

[2]) Hauck, Kirchengesch. Deutschlands. I. T 4. Aufl. Leipzig 1804.

[3]) Huber, Gesch. der Einführung u. Verbreitung des Christentums in Süddeutschl. Salzburg 1873 násl.

šeno bylo hlavně křesťanskými vojíny a uprchlíky, křesťanské obce byly na př. v Petaviu (Ptuj ve Štyrsku), kde r. 303 zemřel jako mučedník slavný spisovatel a biskup Viktorin, v Augšpurku, kde se r. 304 jako mučednice sv. Afra připomíná. Také Řezno mělo svoje mučedníky. Vedle těchto vyskytají se obce křesťanské v Sirmiu a v Sisku (Sciscia), kde za Diokletiana čtyři křesťanští dělníci v lomech podstoupili smrt mučednickou (quatuor coronati). [1])

V Dalmacii působil žák sv. Pavla Titus (2. Tim. 4, 10); nálezy pak na starokřesťanském coemeteriu v Saloně dosvědčují, že již v 2. století tam byla obec křesťanská.

Dosti záhy také šířilo se křesťanství v Britannii, jejíž jižní část byla pod vládou římskou. Již Tertullian (Adv Jud. c. 7) uvádí Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita. V pronásledování Diokletianově podstoupili tu někteří kněží i laikové smrt mučednickou, jako na př. sv. Alban. Na synodě v Arelatu 314 byli z Britannie přítomni biskup yorský, londýnský a lincolnský. Legenda o obrácení krále britského Lucia v době papeže Eleuthera (175—189) postrádá historického podkladu. [2])

Než jakkoli veliké bylo rozšíření křesťanství v prvních třech stoletích, o hlasatelích evangelia dochovaly se nám zprávy jen velmi kusé. Příčinu toho zjevu dlužno hledati v tom, že křesťanství se šířilo v tichosti, a že každý křesťan více méně účastnil se horlivě díla missionářského. Křesťanští vojínové, řemeslníci a otroci, ano i ženy přičiňovali se neméně horlivě o obrácení pohanů než křesťanští kupci, úředníci a filosofové (Orig. C. Cels. III, 50, 52 násl.). Vedle toho dle svědectví Origenova (C. Cels. III, 9) a Eusebiova (H. E. III, 97) mnozí křesťané prodavše jmění svoje a rozdavše učinili šíření víry svým životním úkolem. [3])

---

[1]) Passio quatuor coronatorum. ed. Wattenbach 1870.

[2]) Harnack, Sitzungsber. der preuss. Akademie 19. Mai 1904. Dle Harnacka jde tu o Abgara IX. Edesského nazývaného Britannius (Lucius Aelius Septimus Megas Abgares).

[3]) Zahn, Weltverkehr u. Kirche während der drei ersten Jahrhunderte. 1877.

„Apoštoly“ byli nazýváni tito missionáři. Didaché (c. 11) žádá od nich, že se mají omeziti na působnost mezi pohany, a že v obcích již stávajících mohou pobýti nanejvýše dva dny.

§ 13. Příčiny rychlého rozšíření křesťanství.[1])

V pravdě veliké bylo rozšíření křesťanství ve všech třech tehdy známých dílech světa mezi nejrozličnějšími národy uprostřed pronásledování až do počátku století čtvrtého. Příčiny tohoto zázračně rychlého rozšíření hledati dlužno z části v křesťanství samém (příčiny vnitřní), z části v tehdejších zevnějších okolnostech (příčiny zevnější).

K příčinám prvním náleží:

1. Božský původ, vnitřní síla a vznešenost pravdy křesťanské, která všecku moudrost světa převyšuje a na nejdůležitější otázky odpověď dává, o jichž rozřešení až do té doby duch lidský marně usiloval: na otázky o Bohu a člověku, o poměru člověka k Bohu, o nesmrtelnosti duše, o odměně a o trestu a j. A proto také křesťanství získalo mnohé, kteří před tím, ovšem marně, pravdu najíti se snažili ve filosofii, jako Justina, Klementa Alexandrinského atd. Kromě toho nauka křesťanská byla všem srozumitelná a v první řadě přinášela útěchu a záchranu třídám od pohanstva pohrdaným, zvláště ženám, otrokům a chudým, hlásajíc, že všichni mají v Bohu společného otce a před ním jsou si rovni. Proto také nalézalo křesťanství hned od počátku právě v těchto třídách nejvíce přívrženců. Nemenší přitažlivost jevila na pohany i nauka o vykoupení.

2. K tomu družil se nadpozemský život křesťanů, jejich čisté mravy a vznešené ctnosti, které, jsouce odleskem jejich svaté víry, byly pro pohanské okolí neustálým kázáním a také vskutku úctu

[1]) Döllinger, Gesch. der christl. Kirche. Landsh. 1833. — Hettinger, Apologie des Christentums. 9 Aufl. Freiburg 1905. — Harnack, Die Mission u. Ausbreitung des Christentums in den drei ersten Jahrh. 2. Aufl. 1906. — Rivière, La propagation du christianisme dans trois premiers siècles. Paris. 1906.

z nelíčený obdiv všech šlechetnějších pohanů vzbuzovaly. Jejich čistota, jejich upřímná a obětavá láska vzájemná,[1]) jejich dobročinnost, tichost a smířlivost, jejich heroismus náboženský, jenž k tomu je vedl, že s radostí a ochotně pravdu víry své i krví pečetili,[2]) zkrátka všechny jejich náboženské a sociální ctnosti přivedly mnohé z pohanů k přesvědčení o pravdě náboženství křesťanského. Tento účinek výslovně dosvědčují spisovatelé, jako na př. Justin (Apol. II., 12; Dial. c. 111), a Tertullian (Apol. 50), podobně Origenes (C. Cels. VII, 26), Laktantius (Instit. V, 9, 9).

3. Neméně podporovaly šíření křesťanství četné zázraky, které Bůh skrze křesťany na potvrzenou nové nauky činil a které zajisté každého ještě ne zcela zatvrzelého k vážné úvaze vybízely. Tento dar zázraků jevil se v církvi v plné síle až do 3. století. Dovolávajíť se apologeté zejména zázračných uzdravení a vymítání zlých duchů jako věci, jež denně před očima pohanů se přiházela (Iust. Apol. II. 6; Dial. c. 121; Iren. II. 32, 4; Tertull. Apol. c. 23; Scap. c. 2), a které oni popříti nemohouce přičítali na vrub magie.

K těmto příčinám v křesťanství samém spočívajícím přistupovaly příznivé okolnosti zevnější:

1. Polytheismus pohanský se svými nesmyslnými mythy a věštbami nalézal se v dobách, kdy křesťanství se šířilo, v úpadku. Vzdělanci neměli víry v bohy, ba i lid sám posmíval se jim. Na místo náboženství nastoupily rozličné filosofické systemy, jež víru v bohy ještě systematičtěji podrývaly. Než při tom zároveň vlivem styku se židy rostla naděje a touha po Vykupiteli, tak že, když hlasatelé nové nauky vystoupili a božské své poslání zázraky dokazovali, mnozí z pohanů ji ochotně přijímali.

2. Zevnější poměry světové byly prozřetelností Boží tak uspořádány, že evangelium rychle se mohlo šířiti. Neboť rozliční národové, proti sobě ne-

[1]) Tertul. Apol. c. 39: Vide, inquiunt (sc. pagani), ut invicem se diligant (christiani). — Uhlhorn, Die christliche Liebstätigkeit der alten Kirche 1882.

[2]) Tertul. Apol. c 50: Semen est sanguis Christianorum.

přátelsky stojící, byli ve světové říši římské pod jedním žezlem politicky sjednocení, provincie všecky byly s hlavním městem a mezi sebou v nejčilejším spojení, řecká a latinská řeč byly všude známy. Tím byly meze, jednotlivé národy od sebe dělící, odstraněny a křesťanským missionářům poskytnuta možnost víru snadno šířiti. Z hlavních měst provinciálních, kde nejdříve křesťanské obce byly zakládány, při čilém spojení s jinými městy provincie vnikalo křesťanství i do ostatních částí provincií a zapouštělo v nich vždy pevnější kořeny, nalézajíc namnoze podporu i v diaspoře židovské.

§ 14. Překážky rozšíření křesťanství a příčiny pronásledování.[1])

Rychlé a všeobecné rozšíření křesťanství nemůže býti ani jediné ani hlavně vysvětleno z příčin přirozených; je spíše zázrakem a pádným důvodem pro jeho božský původ. To patrno dále také z mnohých a velikých překážek, s nimiž hlasatelům kříže bylo zápasiti.

1. Velikou překážkou přijetí křesťanství byla především čistota a neúprosná přísnost evangelické mravouky. Kdežto polytheismus pohanský se svojí smyslnou bohoslužbou a slavnostmi vášním lichotil a svým vyznavačům namnoze nevázanou zvůli v ukájení nejnižších náruživostí dovoloval, žádalo křesťanství velitelsky od svých vyznavačův úplnou změnu starého člověka. Všech svých zamilovaných zábav a vyražení musel se pohan, chtěl-li se státi křesťanem, zříci: jako návštěvy divadel a her gladiatorských, účastenství na veřejných slavnostech atd., a v ustavičném sebezapírání boj proti svým nezřízeným náklonnostem vésti.

---

[1]) Maassen, Gründe des Kampfes zwischen dem heidnisch-römischen Staat und dem Christentum. 1882. — Weiss, Christenverfolgungen, Gesch. ihrer Ursachen im Römerreiche. 1899. — Allard, Le Christianisme et l'empire romain. 6. éd. 1905. — Linsenmayer, Die Bekämpfung des Christentums durch den röm. Staat bis zum Tode des Kaisers Julian. 1905. — Cumont, Les mystères de Mithra. 2. éd. Bruxelles 1902.

2. Další překážkou bylo těsné spojení náboženství pohanského se zřízením a životem státním. Polytheismus měl skrz na skrze ráz politický, tvořil základ říše římské a stát římský přísně dbal toho, aby uctíváni byli bohové domácí. Jevil sice stát k náboženstvím národů podmaněných, zvláště v dobách pozdějších, dalekosáhlou snášelivost, žádal však za podmínku, aby od podmaněných kmenů vedle jejich vlastních božstev také náboženství římské bylo uznáváno a officielním bohům kult od státu požadovaný prokazován. Křesťané však nemohli vedle svého Boha uctívati také státní bohy římské, jako to činili národové pohanští, nýbrž museli zásadně proti polytheismu pohanskému vystupovati a jej neúnavnou propagandou pro své ideje hledět odstraniti. To však považováno bylo za útok na základy celého zřízení státního. Proto také nazýváni byli křesťané „hostes publici" (Tert. Apol. c. 35).

3. K těmto politicko-náboženským momentům přidružily se záhy ještě rozličné převrácené názory a zlomyslné pomluvy, které pohanský lid k nenávisti a pronásledování křesťanů dráždily. Jejich nadšení, jejich nezlomné přesvědčení o pravosti náboženství křesťanského jevily se pohanům v době všeobecného skepticismu a eklekticismu jako fanatismus a nesnesitelná osobivost, jejich odpor proti všemu, co hříchem nazývali, urážel v době, kdy všecko „plno bylo zločinův a nepravostí", a považován byl za odporné vyvyšování se. Jejich čistá víra byla prohlašována za atheismus,[1]) jejich obět mše sv. a hody lásky rozkřičeny byly za hody Thyestovy a za příležitost k nejnižším nepravostem (Iust. Ap I, 26; Tertull. Apol. 7, 9), jejich pohrdání bohů pohanských za příčinu všech veřejných neštěstí a nehod (Tert. Apol. 40), jejich vyhýbání se divadlům a hrám za nenávist pokolení lidského (Tacit. Annal XV, 44). Konečně ti z pohanů, kteří žili z modloslužby, jako kněží, umělci, kupci atd., viděli se novým náboženstvím poškozováni

[1]) Harnack, Der Vorwurf des Atheismus in den ersten drei Jahrh. 1905.

a ohrožováni ve své výživě; proto šířili proti křesťanům nenávist, nazývajíce je třídou neproduktivní, infructuosi in negotiis (Tert. Apol. 42—43). Za takových okolností je pochopitelno, že záhy docházelo k pronásledování křesťanů buď od lidu rozzuřeného nebo také od náměstků. Od třetího století vycházela pronásledování od císařů.

4. Právní podklad zakročování proti křesťanům v prvních dobách je zahalen temnotou a vznikly o něm různé názory. Dle jedněch používáno bylo proti křesťanům starších obecných ustanovení trestních, totiž zákonů proti nedovoleným spolkům (lex contra collegia illicita), proti sakrilegiu (lex de sacrilegio), jenž zapovídal zavrhovati náboženství státní a neuctivé řeči proti bohům, a zvláště zákona Lex Iulia maiestatis, kterým zakázáno bylo pod trestem smrti a konfiskace statků podnikati něco nepřátelského proti národu římskému a jeho bezpečnosti, a jenž mohl býti applikován na křesťany, poněvadž odmítali kult státních bohů a zpěčovali se účast míti na kultu císařském,[1]) v němž náboženství státní dosahovalo vrcholu a patriotismus nejslavnějšího svého výrazu. Jiní, jako na př. Mommsen,[2]) míní, že postup v podstatě nebyl kriminelním, nýbrž policejním; spočíval dle nich na potestas coërcitiva, jež úřadům příslušela, zakročovat proti římským občanům pro odpad od náboženství státního. V nejnovější době dovolávají se jiní, jako Profumo,[3]) tak zv. Institutum Tiberianum neboli Institutum trium accusationum: accusatio sumptuaria (neobyčejný náklad nebo podezřelý způsob života), accusatio sacrilegii a laesae maiestatis, kterého dle nich již Nero proti křesťanům použil. Je nesporno, že některých z oněch ustanovení proti křesťanům bylo používáno. Tertullian píše v Apologeticum (c. 10): Sacrilegii et maiestatis

[1]) O kultu císařském viz Lübeck, Reichseinteilung und kirchliche Hierarchie des Orients. 1901, str. 17 násl.

[2]) Der Religionsfrevel nach römischen Recht (Histor. Zeitschr. 1890, str. 389 násl.)

[3]) Profumo, Le fonti ed i tempi dello Incendio Neroniano 1905.

rei convenimur. Možno také, že křesťanství jako takové záhy bylo zakázáno a ne-li, byl oněm zákonům takovýto význam podkládán. Tertullian vystupuje (Apol. c. 4) proti zákonům majícím obsah: Non licet esse christianos a již Justin (Apol. I. 4.) stěžuje si, že jsou křesťané odsuzováni pro pouhé jméno. Křesťanství bylo záhy dle toho zakázáno, skutečně byli křesťané již za Nerona jako křesťané pronásledováni.

Vše to spolupůsobilo k tomu, že stát římský s přestávkami po 300 let krvavě křesťany pronásledoval. Než dlouhá a krvavá pronásledování tato nebyla s to, aby vyhladila náboženství křesťanské. Třebas že jednotlivci z bázně před mukami a smrtí od víry odpadli, šli druzí zmužile a radostně na smrt a obětovali hrdinsky život za víru svou. Právě proto také pronásledování, jež byla zápasem na život a na smrt mezi římským státem, celou mocí tohoto světa vyzbrojeným, a mezi zástupem křesťanů, který neměl žádné jiné síly než sílu za víru umříti, nezničila církev, nýbrž nezvratně dokázala její božský původ.

Dle příkladu Orosia Paula (Adv. pagan. VII, 27) a sv. Augustina (De civ Dei XVIII, 52) počítá se obyčejně deset pronásledování. Než počet tento neodpovídá úplně dějinám, nýbrž má spíše podklad symbolický v desíti ranách egyptských. Některá z pronásledování vyšla od císařů, jiná od úředníků, jiná opět od lidu. Některá vztahovala se na celou říši, jiná jen na jednotlivé provincie, také jejich trvání a jejich prudkost nebyly vždy stejné.

§ 15. Pronásledování křesťanů ve století prvním.[1])

Církev byla s počátku od státní moci římské považována za pouhou sektu židovskou a mohla

[1]) Aubé, Histoire des persécutions de l'église jusqu' à la fin des Antonins. 2 voll. 1875 sq. — Allard, Histoire des persécutions. 5 vol. 3 éd. 1903 násl. — Týž, Le christianisme et l'empire romain. 6. éd. Paris 1905. — Neumann, Der röm. Staat u. die allgem. Kirche bis auf Diokletian. 1889. — Lin-

proto pod ochranou zákonem chráněného židovství[1]) zapustiti pevné kořeny, dříve než bouře pronásledování na ni přikvapily. Ano o císaři Tiberiovi byla rozšířena pověst, že chtěl Krista pod vlivem officielní zprávy Pilátovy o jeho smrti a zmrtvýchvstání přijmouti mezi bohy římské, že však senát postavil se na odpor (Tert. Apol. c 5).

1. Krvavá pronásledování, která ve vyhnání židův a židokřesťanů císařem Klaudiem kolem roku 50 z Říma[2]) měla jakousi předehru, zahájil nelidský a krvežíznivý císař *Nero* (54—68). Když v Římě, ať již z jeho popudu, ať náhodou r. 64 vypukl požár, jenž z největší části město zničil, svaloval Nero vinu na křesťany, již tehdy vlivem pomluv všeobecně nenáviděné, (ob flagitia invisos), a dal je, poněvadž onen zločin nemohl býti dokázán, pro odium generis humani krutým způsobem pronásledovati. Mnozí křesťané byli do kožích divokých zvířat zašiti a psům předhozeni, jiní do Tibery hozeni, jiní ukřižováni nebo konečně smolou natřeni a v noci jako pochodně zapáleni.[3]) Počet obětí byl, jak dosvědčují Tacitus (Annal. XV. 44. ingens multitudo) a Klemens Římský (Cor. I. 6: *πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν*), veliký; mezi nimi byli také knížata apoštolská sv. Petr a sv. Pavel, z nichž první dle svého vlastního pokorného přání byl hlavou k zemi ukřižován, druhý pak jako římský občan na cestě Ostijské mečem byl sťat dle podání r. 67. Z hlavního města rozšířilo se pronásledování křesťanů dle všeho i do provincií (Oros. Hist. VII. 7) a trvalo pravděpodobně až do smrti Neronovy.

Krvavé boje o trůn po smrti Neronově nedovo-

---

senmayer, Die Bekämpfung des Christentums durch den röm. Staat bis zum Tode des Kaisers Julian. 1905. — Le Blant, Les persécuteurs et les martyrs. 1897.

[1]) Tertull. Apol. c. 21: quasi sub umbraculo insignissimae religionis certe licitae.

[2]) Suet., Claud. c. 25: Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.

[3]) Arnold, Die Neron. Christenverfolgung 1888. — Profumo, Le fonti ed i tempi dello incendio Neroniano 1905.

lovaly krátké vládě Galby, Otha a Vitellia (68—69) starati se o otázky náboženské. Křesťané těšili se pokoji, který trval též za vlády mírného Vespasiana (69—79) a jeho syna Tita (79—81), jenž se stal vykonavatelem Božího soudu nad zatvrzelým národem židovským a jeho hlavním městem roku 70.

2. Nové pronásledování křesťanů nastalo za *Domitiana* (81—96), bratra Titova, avšak teprve v posledních dvou letech jeho vlády. Jsa povahy autokratické, upadal Domitian vždy více na dráhu podezřívavého despotismu, jenž se i v tom jevil, že se dal nazývati „Pánem a Bohem“. Poněvadž pak křesťanství právě mezi vysokou aristokracií, u níž se jevila silná opposice proti císařovi, nalézalo přívržence, ano i mezi příbuznými císařskými, proti kterým rovněž jeho podezření se obracelo, počal křesťany pronásledovati. Mnozí byli pro „atheismus“ a „židovské zvyky“ odsouzeni a z části usmrceni, z části do vyhnanství posláni, jakož i statků zbaveni. (Mezi nimi nalézal se strýc císařův a bývalý konsul Flavius Klemens; obžalován byv z *ἀθεότης*, byl popraven, jeho pak manželka Domitilla byla do vyhnanství na ostrov Pandatarii (proti Gaětě) poslána.[1]) Další obětí ukrutnosti Domitianovy stal se prokonsul Acilius Glabrio a vedle něho mnozí jiní jak v Římě, tak i v provinciích. Podezřívavý tyrann dal z Palestiny i dva příbuzné Páně do Říma přivésti; když však ho svýma mozolovitýma rukama přesvědčili, že mu nejsou nebezpečni, propustil je bez trestu (Eus. III, 19, 20); jiné členy domu Davidova dal usmrtiti. Sv. Jan byl poslán do vyhnanství na ostrov Pathmos, když byl před tím v Římě do vařícího oleje uvržen a neporušen zůstal (Tert., De praescr. c. 36; Hier., Adv. Jovin. I, 26). Násilná smrt učinila konec jeho pronásledování, které bylo celkem asi mírnější než Neronovo.[2])

[1]) Dio Cass., Hist. Rom. 67, 14. Suet. Domit. 15. — Funk, Abhandlungen u. Untersuchungen I, 308 násl.

[2]) Tertullian (Apol. 5) jmenuje Domitiana „portio Neronis de crudelitate.“

Za vlády mírného Nervy (96—98) byli vypovězení povoláni zpět, odsouzení pak pro atheismus na svobodu propuštěni a křesťanům vůbec pokoj poskytnut. Ano i žaloby pro urážku veličenstva a pro židovský, t. j. křesťanský způsob života, byly zapovězeny (Dio Cass. Hist. Rom. 68, 1.).

§ 16. Pronásledování křesťanů ve století druhém.[1])

1. Na počátku století druhého nastalo nové pronásledování křesťanů za císaře *Trajana* (98 117), panovníka jinak smýšlení humanního. Spatřovalť v křesťanství illoyalitu a negaci náboženských povinností státnímu občanu příslušících. Jak z pravých akt mučednických a ze spisův apologetů vysvítá, zakročováno bylo soudně proti křesťanům pro jejich víru a byli trestáni nikoliv pro zločiny od lidu jim neprávem vytýkané, nýbrž jako k ř e s ť a n é, t. j. jako přívrženci víry v Krista. Určitější zprávy zachovaly se nám o pronásledování v Malé Asii. Plinius mladší, od r. 111 náměstek v Bithynii, když již byl četné křesťany popravil a ještě větší počet torturou k odpadu pohnul, zastrašen jejich množstvím, žádal zvláštním listem císaře o odpověď na otázky, zda mají býti odsuzováni také ti křesťané, kteří žádného zločinu se nedopustili, zda tedy pouhé faktum, že někdo je křesťanem, je trestuhodno, a zda má na svobodu propustiti ty, kteří vzýváním bohův a obětováním před obrazem císařovým své státu věrné smýšlení na jevo dali, třebas že byli dříve křesťany. Císař odpověděl, že sice úředně nemají býti vyhledáváni; budou-li však udáni a usvědčeni, že mají býti potrestáni, avšak tak, že ti, kdo víru svou obětmi zaprou, mají obdržeti odpuštění.[2])

---

[1]) F u n k, Abhandlungen und Untersuchungen. I. 330-345. — A r n o l d, Studien zur Gesch. der Plin. Christenverfolg. 1887. — L i n s e n m a y e r, Die Bekämpfung des Christentums durch den römischen Staat. 1905.

[2]) Conquirendi non sunt, sed si deferantur et arguantur, puniendi sunt: ita tamen, ut qui negaverit se christianum esse... veniam ex paenitentia impetret. (P l i n. Ep. 10.)

Poněvadž přijímati anonymní udání bylo zapovězeno, zlepšilo se tím sice poněkud postavení křesťanů; nicméně zůstávalo stále dosti trudným, ježto vyznání křesťanské zásadně bylo prohlášeno za trestuhodné (religio illicita) a ježto křesťané záviseli od libovůle úřadův. Nejslavnějším mučedníkem z doby Trajanovy je svatý Ignác, biskup antiochenský, jenž spoután byl do Říma poslán a tam v kolosseu divokým zvířatům předhozen.[1]) V Palestině byl z návodu židů ukřižován svatý Simeon, druhý biskup jerusalemský, stařec 120letý (Eus. H. E. III, 33).

Nástupce Trajanův Hadrian (117—138) byl sice v příčině náboženské konservativní, z části však již oddán náboženskému synkretismu a jevil proto v celku příznivější smýšlení ke křesťanům. Nenávist lidu pohanského proti křesťanům vzrostla však zatím v té míře, že tumultuarně žádal jejich pronásledování a úřady mnohdy, zvláště při veřejných slavnostech, přání jeho plnily. Jsa rozhořčen tímto nespravedlivým vystupováním proti křesťanům, obrátil se prokonsul v Asii Serennius Granianus k císaři. Na to Hadrian vydal roku 125 k jeho nástupci Minuciu Fundanovi reskript,[2]) kterým zapovídal zakročovati proti křesťanům na pouhý pokřik lidu; jen tehdy mají býti trestáni, vystoupí-li žalobce a dokáže-li, že se provinili proti zákonu, jinak má býti sám křivý žalobce potrestán. Než reskript tento nebyl vždy přesně zachováván, jak dokazuje pronásledování i po vydání jeho trvající, k čemuž asi přispělo druhé velké povstání židů vedené Barkochbou (132—135).

Totéž stanovisko jako Hadrian zaujal ke křesťanům jeho nástupce, mírný a šlechetný Antoninus Pius (138—161). Tak ujal se jich, když pohanský lid následkem zemětřesení v Asii a na Rhodu je pronásledoval, vydav edikt k Řekům (k Larisse,

---

[1]) Ignat. ep. ad Rom. Martyrium: Opp. Patr. apost. ed. Funk I, 211, 254.

[2]) Just. Apol. I, 68. Eus. H. E. IV, 9. — Callewaert, Le rescrit d'Hadrien 1903.

Thessalonice a Athenám), v němž reskript Hadrianův zachovávati přikazoval. Ještě příznivější byl pro křesťany edikt ku sněmu asijskému (ad commune Asiae), v němž zapovídal žaloby pro atheismus (Eus. H. E. IV, 13). Mnozí však pravost jeho popírají nebo aspoň jej považují za interpolovaný.[1]) Než i za něho zůstaly dřívější zákony v platnosti a postavení křesťanů bylo dosti trudné, jak vysvítá zvláště z 2. Apologie svatého Justina císaři podané a z dialogu s Tryfonem. Do jeho vlády připadá také dle novější chronologie[2]) mučednictví sv. Polykarpa, biskupa smyrnenského a jedenácti jiných křesťanů r. 155 nebo 156.

2. Čtvrté pronásledování křesťanů spadá do vlády *Marka Aurela* (161—180). Oddán jsa filosofii stoické a považuje polytheismus za nutný základ státu, spatřoval, podněcován jsa ještě k tomu od filosofů, v křesťanech jen státu nebezpečné fanatiky. Úřady a žalobci mohli volně proti křesťanům vystupovati, byliť k tomu jednotlivými císařskými edikty[3]) zmocněni. A skutečně nastalo na mnohých místech, třebas obecný edikt o pronásledování vydán nebyl, krvavé pronásledování křesťanů. Nejvíce řádilo v Římě, pak v Malé Asii a poté v Gallii. V Římě podstoupil na denunciaci cynického filosofa Crescence smrt mučednickou svatý Justin s šesti jinými křesťany kolem r. 165, v Malé Asii biskup Karpus v Pergamu, jáhen Papylus a Agathonike atd. V Gallii bylo zvláště prudké pronásledování v Lyoně a ve Vienně r. 177, kde pohanský lid a vrchnosti společně proti křesťanům vystupovali. Křesťané byli, jakmile na veřejnosti se objevili, tupeni, týráni, jejich domy pak drancovány. Mnozí kromě toho byli uvězněni a všemi prostředky nuceni, aby víru svou zapřeli. I pohanští otroci byli skřipcem k výpověděm proti svým křesťanským pánům donucováni. Mezi četnými mučedníky

---

[1]) Funk, Abhandl. u. Untersuchungen 3. Bd. XIII, 4.
[2]) Wetzer-Welte, Kirchenlexikon X, 145—154.
[3]) Paulus, Sent. V, 2: „Qui novas sectas vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportentur, humiliores capite puniantur."

(asi 50) přední místo zaujímají zde Pothinus, biskup lyonský, stařec devadesátiletý († 178), dále jáhni Sanctus a Attalus, patnáctiletý jinoch Ponticus a otrokyně Blandina. I ti, kdož od víry odpadli, vyznávali po té hlasitě víru svou, aby napravili provinění svoje. Mnozí křesťané byli divým zvířatům předhozeni, jiní opět sťati. Po celé dny zůstávaly mrtvoly nepohřbeny, pak byly spáleny a popel hozen do Rhony (Eus. H. E. V, 1 sqq.).

Pronásledování Marka Aurela, zdá se, že trvalo až do jeho smrti, neboť zpráva, že Mark Aurel po výpravě proti Kvadům roku 174 zakázal pronásledování nového náboženství, není věrohodná, poněvadž císař neočekávané vítězství připisoval Jupiteru Pluviovi a nikoliv modlitbě křesťanův, jak legenda o legio fulminea tomu chce.[1])

Pokojnější doby nastaly křesťanům za vlády prostopášného jeho syna Kommoda (180—192), hlavně asi vlivem konkubiny (nerovné manželky) jeho Marcie, která buď byla křesťankou nebo aspoň byla jim velmi nakloněna (Iren. Adv. haer. IV, 30). Nicméně jednotliví náměstkové, aspoň na počátku vlády jeho, křesťany pronásledovali dále, neboť i za tohoto císaře zemřeli někteří smrtí mučednickou, jako v Římě na př. Apollonius,[2]) muž pro své vzdělání veliké vážnosti se těšící (Eus. V, 21.), v Africe dvanácte mučedníků ze Scilli, kteří v Karthagu byli k smrti mečem odsouzeni. Také v Malé Asii po nějakou dobu řádil prokonsul Arrius Antoninus (Tertul. Ad Scap. 5.).

§ 17. **Pronásledování křesťanů ve století třetím.**[3])

1. Po zavraždění Kommoda nastaly spory o trůn a občanská válka, z níž jako vítěz vyšel *Septimius*

[1]) Tertul., Apol. c. 5; Ad Scap. c. 4.; Eus. H. E. V, 7. Civilta cat. 1895.

[2]) Max Prinz von Sachsen, Der hl. M. Apollonius von Rom 1903.

[3]) Allard, Histoire des persécutions pendant la première moitié du 3. siècle. 3 éd. 1905. — Aubé, Les chrétiens dans

Severus (193—211). Ač byl povahy příkré, přece byv křesťanem Prokulem uzdraven, v prvních letech vlády své pokračoval v politice svého předchůdce [1]) a křesťanů nepronásledoval, nýbrž naopak je proti výbuchům rozzuřeného lidu chránil (Tertul. Ad Scap. c. 4). Později však, podrážděn vzpourami lidu a veden politickými ohledy, změnil dosavadní své křesťanům příznivé smýšlení a vydal roku 202 přísný edikt, kterým pod těžkými tresty zapovídal přestupovati k víře židovské a po té pak i ke křesťanské.[2]) Tím dal nový popud k officielnímu pronásledování křesťanů, jehož jevištěm byla hlavně Afrika, Gallie a Egypt. Pronásledování v některých krajinách bylo tak kruté, že mnozí z křesťanův očekávali příchod antikrista. Mezi četnými obětmi zmínky zasluhují v Alexandrii Leonidas, otec Origenův, v Karthagině sv. Perpetua a Felicitas, jež byly s dalšími třemi osobami zvířatům předhozeny.[3])

Po smrti Septimia Severa nastaly křeťanům doby poněkud příznivější; neboť císařové po něm následující, oddáni jsouce více směru synkretickému než náboženství státnímu, popřáli křesťanům pokoje. U Karakally (211—217), zdá se, že rozhodovaly dojmy z mládí; měl' kojnou křesťanku. Heliogabal (218 až 222) vážně pomýšlel sloučiti všecky kulty a tudíž i křesťanství se svým syrským kultem slunce a proto trpěl všecka náboženství. Zvláště však příznivým byl ku křesťanům šlechetný Alexander Severus, (222—235), jenž působením matky své Julie Mammaee, oddán jsa náboženskému eklekticismu, i křesťanství si vážil. Ve svém lararíu vedle Orfea, Apollonia z Tyany a Abrahama postavil také obraz Kristův, na stěny pak

---

l'empire romain (180-249). 1886. — Linsenmayer, Die Bekämpfung des Christentums durch den röm. Staat bis zum Tode des Kaisers Julian. 1905.

[1]) Réville-Krüger, Die Religion zu Rom unter den Severern 1888

[2]) Spartian., Sev. c. 17: Judaeos fieri sub gravi poena vetuit, idem etiam de christianis sanxit.

[3]) Franchi de Cavalieri, La Passio Ss. Perpetuae et Felicitatis 1896.

svého paláce a jiných veřejných budov dal napsati slova Kristova Luk. 6, 31. Za něho odvážili se křesťané docela postaviti na veřejném místě chrám a císař odmítl stížnost od hostinských proti tomu podanou. Ba není pravdě nepodobnou ani zpráva, že císař chtěl Kristu chrám vystavěti. Poněvadž však právní postavení křesťanův i za vlády těchto císařů zůstalo nezměněno, dopouštěli se někteří úředníci násilností proti nim. Přispěl k tomu asi také právník Domitius Ulpianus, jenž ve spise De officio proconsulis sestavil císařské zákony, které byly proti křesťanům vydány nebo aspoň použity býti mohly (Lactant Inst. V, 11). Dle podání spadá do vlády Alexandra Severa mučednictví sv. Caecilie,[1]) neboť biskup Urban v aktech uvedený je zajisté papež Urban (222 až 230).

2. Alexandrův vrah a nástupce *Maximinus Thrax* (235–238), ač nábožensky byl lhostejný, začal znovu křesťany krvavě pronásledovati. Při tom však císaři nešlo o systematické zničení křesťanství, nýbrž o to, aby terrorismem zastrašil politicky nenáviděnou a podezřelou stranu náboženskou, jejíž příznivcem byl jeho předchůdce. Odtud se vysvětluje, že edikt jeho obrácen byl jen proti představeným církve, biskupům a kněžím, kteří měli býti usmrceni (Eus. H. E. VI. 28); nicméně však nebyl přesně zachováván, neboť v některých provinciích, zejména v Kappadocii a Pontu, kde zemětřesení zvláště rozněcovalo fanatismus lidu proti křesťanům, byli i jiní křesťané usmrcováni (Ep. Cypr. n. 75, 10.). V Římě byli r. 235 papež Pontian a jeho protipapež Hippolytus na ostrov Sardinii vypovězeni, kdež v brzku vlivem drsného a nezdravého podnebí zemřeli (Catal. Liberianus).

Za vlády mladistvého a málo samostatného Gordiana III. (238—244), jakož i za vlády Filipa Araba (244—249), jenž pocházeje z východu, záhy asi seznámil se s křesťanstvím, těšili se křesťané opět klidu a pokoji. Ano Filip Arab byl křesťanům tak příznivým, že se o něm šířila pověst, jako by byl tajným

[1]) Tüb. Quartalschrift 1902—1905.

křesťanem (Eus. VI. 34). O tom však právem lze vážně pochybovati, neboť na veřejnosti vystupoval a choval se vždy jako pohan, tak na př. při oslavě tisícileté památky založení Říma. Také pověst, že v Antiochii před biskupem Babylou za své dřívější zločiny, zvláště za zavraždění svého předchůdce, činil pokání, je sotva více než pověstí.

3. V této době čtyřicetiletého pokoje, který byl jen krátce za vlády Maximina přerušen, nabyla církev velikého rozšíření a počet křesťanů značně vzrostl, neboť mnozí z pohanů, poznavše pošetilost dosavadních svých předsudků, vstupovali do ní. Než s tímto rozvojem zevnějším nešel vždy ruku v ruce rozvoj vnitřní; naopak mnozí z křesťanův oddávali se vlažnosti. Proto k očistě církve dopustil Bůh, jak Cyprian (De lapsis c. 4) poznamenává, novou, těžkou zkoušku na ni za císaře *Decia* (249—251). Ovládán touhou povznésti říši římskou, jež očividně upadala, k bývalé slávě a velikosti, a to na starých základech pohanského polytheismu, spatřoval v křesťanech největší odpůrce svých politických snah a proto odhodlal se je násilím k staré víře přivésti. Při tom postupoval tak systematicky a energicky, že pronásledování jeho nebezpečností svojí všecka dosavadní daleko převyšuje. Ediktem na začátku roku 250 uveřejněným byli všichni křesťané vyzváni, aby se svého náboženství zřekli a bohy státní uctívali; kdo se zpěčovali, měli býti k tomu donuceni nejdříve domluvami a hrozbami, pak rozličnými mukami.[1]) Jen biskupové měli býti hned usmrceni; úředníkům pak, kteří by se ukázali v provádění ediktu nedbalými, hrozeno nejtěžšími tresty.[2]) A skutečně, když bouře pronásledování vypukla, mnozí křesťané, mezi nimi i biskupové a klerikové, byli tak slabými, že od víry odpadli (lapsi).[3]) Jedni bohům přímo

[1]) Cypr. Ep. 11: tormenta venerunt et tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis . . .

[2]) Aby provedení ediktu jistěji bylo dosaženo, zřízeny byly místní komise a založeny zvláštní seznamy. Tím umožněna byla přesná kontrola a vzdorující mohli býti snadno k zodpovědnosti voláni.

[3]) Cypr., De laps. 7—9. Eus. VI, 41.

obětovali (sacrificati), druzí aspoň zaněcovali před jejich sochami kadidlo (thurificati), jiní opět úplatky opatřili si od vrchností vysvědčení, že zákonu vyhověli (libellatici) nebo konečně dali zapsat jména svá do úředního seznamu zákona poslušných (acta facientes). Než nevymřeli ještě všichni hrdinové křesťanští; mnozí raději život za víru obětovali. Tak dosáhl v Římě koruny mučednické papež Fabian r. 250, v Katanei na Sicilii sv. Agatha. V Alexandrii 15letý jinoch Dioskorus ukázal takovou zmužilost ve všech mukách, že sám náměstek pln obdivu a soustrasti jej propustil. V Syrii zemřeli Babylas, biskup antiochenský, a Alexander, biskup jerusalemský, po velikém utrpení zmužile snášeném. Nejčetnější byli mučedníci v Africe (Cypr. De lapsis c. 7—9); v Karthagu byly žaláře přeplněny křesťany, kteří hladem a žízní k zapření víry byli donucováni. Muka obyčejná nedostačovala, nýbrž vždy nová byla vymýšlena; stálost mučedníků dráždila pohany až k šílenství.

4. Po smrti Decia, jenž r. 251 padl v boji proti Gothům, nastal za *Galla* a jeho syna *Volusiana* (251-253) krátký klid. Než zkouška nebyla ještě u konce. Když totiž vypukl mor, který celou říši pustošil, především však Italii a Afriku, a křesťané zpěčovali se účastnit se obětí od císařů ku poctě Apollina za odvrácení moru nařízených, bouře pronásledování nastala znovu. Než tentokráte nebylo mezi křesťany téměř odpadlíků; neboť i ti, kteří za Decia ukázali se slabými, hleděli nyní stálostí smazati vinu svou. V Římě papež Kornelius poslán byl do vyhnanství, v němž zemřel († 253).

5. Nástupce Gallův a Volusianův *Valerian* (253 až 260) choval se na počátku vlády své ku křesťanům příznivěji než všichni jeho předchůdcové; i ve svém paláci měl mnohé křesťany. Později však dal se svésti svým milcem, theurgii oddaným vojevůdcem Makrianem, k jejich pronásledování (Eus. VII, 10—12). V prvním ediktě r. 257 zapověděl pod trestem smrti návštěvu coemeterií a bohoslužebných shromáždění; představené církve, biskupy a kněze, kteří nechtěli obětovati, poslal do vyhnanství. Poněvadž však

edikt tento neměl očekávaného účinku, vydal císař následujícího roku (258) nový edikt (Cypr. Ep. 80, 1), dle něhož všichni biskupové, kněží a jáhnové, zůstali-li stálými, měli býti popraveni, rovněž tak i senatoři a rytíři, jestliže by se po konfiskaci statků své víry nezřekli. Urozené ženy mělo po zabavení statků stihnouti vyhnanství; křesťané v císařské službě měli ztratit statky a v okovech na císařských statcích pracovati. Obětí tohoto pronásledování, jež bylo velmi krvavé, stali se v Římě papež Sixtus II (258) a jeho jáhen Laurentius. V Karthagu před tváří obce byl popraven sv. Cyprian († 258). V Utice bylo 150 křesťanů vrženo najednou do jámy nehašeným vápnem naplněné (proto „massa candida"). Než jakkoli četní byli usmrceni biskupové a kněží, kýženého cíle nebylo dosaženo.

6. Když Valerian upadl do potupného zajetí Peršanů, přerušil jeho syn a nástupce Gallienus (260—268) bezvýsledný boj proti křesťanům; ano vrátil jim též coemeteria a bohoslužebná místa, jež jim byla v předchozích pronásledováních odňata.[1]) Formálního ediktu tolerančního v jeho opatřeních nemožno však spatřovati. Doba trvalého míru ještě ani nyní nenastala. Hned za nástupce Klaudia II Gothika (268—270), ač nebyl pronásledovatelem křesťanů, podstoupili někteří křesťané smrt mučednickou, jak dokazují akta mučedníkův. Ano císař *Aurelian* (270—275), jeden z nejzdatnějších vládců na trůně římských imperatorů, vystoupil opět jako nepřítel křesťanů. S počátku, ač sám byl horlivým ctitelem bohů pohanských, zejména Mithry, a přikládal si název Dominus et Deus, zachovával edikt Gallienův a v Antiochii přiřkl církevní budovy proti nárokům sesazeného Pavla Samosatenského legitimnímu biskupu Domnovi (Eus. VII, 30.). Teprve na konci své vlády odhodlal se z důvodů politických k vážnějším opatřením proti křesťanům, vydav roku 275 proti nim edikt,

[1]) Přes zákaz náboženství bylo křesťanům možno zřizovati coemeteria a místnosti bohoslužebné buď na základě zákona Septimia Severa o collegia funeraticia nebo následkem mírnosti některých císařův. Allard, Le christianisme et l'empire rom. str. 75 násl.

k jehož provedení však nedošlo, ježto císař zatím byl zavražděn (Lac. De mort. persec. 6.).

Nástupci Aurelianovi, Tacitus (275—276), Probus (276—282), Karus (282—284), Karinus a Numerianus, kteří jen s velikými námahami bránili říši proti návalu národů barbarských, křesťanů nepronásledovali; naopak křesťané za nich dosáhli čestných míst jak ve vojsku, tak také ve státních úřadech a při dvoře císařském. Počet jejich rostl denně ze všech stavův a na různých místech vystavěny byly nádherné chrámy křesťanské. Než utrpení církve nebylo ještě u konce; ještě jednu těžkou zkoušku podstoupiti bylo křesťanům, dříve než jim dána byla svoboda náboženská, a to za císaře Diokletiana a jeho spoluvládcův.

§ 18. Pronásledování Diokletianovo. Obrat poměrů ve prospěch církve.[1])

Diokletian (284—305), syn propuštěného otroka z Diokleje v Dalmacii, byv od vojska východního za císaře provolán, vynasnažoval se říši římskou zevně i uvnitř ohroženou úplně obnoviti. Za tím účelem přetvořil dosavadní ústavu v přísně monarchickou a přeložil sídlo své z Říma, kde ještě žily četné vzpomínky republikánské, do Nikomedie a obklopil se tu leskem despotův orientálních. Aby pak při zachování jednoty o všechny části říše bylo postaráno a vojsku vliv na obsazování trůnu odňat, přijal r. 286 za spoluvládce (augusta) Maximiana Herkulea a r. 292 přibral ještě na pomoc caesary, sobě Galeria, Maximianovi Konstantia Chlora, podržev si vrchní dohled a řízení celé říše.

V prvních 18 letech vlády Diokletianovy těšili se křesťané, ač byl císař oddán starým bohům, netoliko pokoji, nýbrž, zbaveni byvše povinnosti účastniti se obětí pohanských, dosáhli vysokých postavení ve stát-

[1]) Allard, Le persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Église. 2 voll. 1890. — Belser, Zur Diokl. Christenverfolgung. 1891. — Seeck, Geschichte des Unterganges der antiken Welt. I. Bd. 1901.

ních a dvorních úřadech, ano i správa celých provincií byla jim svěřována; biskupům pak od náměstků císařských byly i různé pocty prokazovány. I v samé císařské rodině mělo křesťanství přívržence a zdálo se, že v brzku nabude převahy nad dosavadním náboženstvím státním. V Nikomedii, nové residenci císařově, proti samému paláci císařskému postavena nádherná kathedrala a přestupování pohanů na křesťanství dálo se v takovém počtu, že nové prostranné chrámy musily být zbudovány. „Téměř všichni lidé," prohlásil ovšem s nadsázkou později (r. 313) císař Maximin ve svém veřejném ediktu (Eus. IX, 9), „přidali se ku křesťanství." Než ještě byli mnozí mocní přátelé starého náboženství, kteří je, ovšem neoplatonismem přetvořené, považovali za nezbytný základ Diokletianem obnoveného státu. Neoplatonická státní církev stala se jejich ideálem. Tuto myšlenku šířil především bithynský náměstek Hierokles a nalezl ve fanatickém caesarovi Galeriovi nadšeného stoupence a pomocníka. Poněvadž však stoupenci její poznávali, že křesťané po dobrém nedají se pro ni získati, odhodlali se zničiti křesťanství. Císař Diokletian dlouho jejich záměru odporoval, neboť viděl, že by musily téci nové proudy krve. Orakulum Apollinovo v Miletě na dotaz, zda má býti zakročeno proti křesťanům, dalo odpověď, že křesťané znemožňují pravdu říci. Konečně však Diokletian povolil přece nátlaku Galeria a jeho reakcionářských přívrženců a rozhodl se k pronásledování, kterým mělo býti jméno křesťanské úplně vyhlazeno.

Předehrou pronásledování byla očista vojska od křesťanů.[1]) Kolem r. 298 vydán byl rozkaz, jenž žádal od každého vojína účastenství na obětech. Kdo zůstal věren víře své, byl potupně z vojska od-

[1]) O mučednictví legie Thebejské za vlády Diokletianovy první zmiňuje se Eucherius Lyonský kol. r. 450. Dle něho byla legie, poněvadž se zpěčovala účastnit se pronásledování křesťanů, svých bratří, dvakráte decimována a posléze úplně porubána v Agaunu (v kantonu Valisském) Martyrium má historické jádro, třebas v podobě zachované nevylučuje různé pochybnosti, týkající se zejména počtu usmrcených. (Viz Linsenmayer, Die Bekämpfung des Christentums, str. 181 násl.)

straněn (Eus. VIII, 1), ano někteří byli i smrtí potrestáni, jako v Římě sv. Šebastian. Vlastní bouře pronásledování započala však teprve r. 303 zbořením křesťanského chrámu v Nikomedii od praetorianů z návodu Galeriova (23. února). Hned následujícího dne vyšel edikt, jenž rozkazoval, aby všechny křesťanské chrámy byly zbořeny, všechny svaté knihy křesťanů spáleny; shromáždění křesťanů byla zapovězena. Ti, kdo by ve víře křesťanské setrvali, měli býti důstojností svých a občanských práv zbaveni. Když za nedlouho dvakrát v paláci vznikl požár a v Kappadocii a v Syrii vypuklo povstání, bylo obojí za vinu křesťanům kladeno a vydán byl edikt druhý (Eus. VIII, 6), jenž nařizoval uvěznění všech představených církve a klerikův. Poněvadž žaláře byly přeplněny, poroučel edikt třetí (Eus. l. c.), aby ti, kdož by obětovali, byli na svobodu propuštěni, ostatní pak torturou k obětem donuceni. Čtvrtý edikt konečně začátkem r. 304 vydaný zněl, že všichni křesťané mají býti každým prostředkem k obětem donuceni (Eus. VIII, 2. 6). Od té chvíle nastalo obecné pronásledování křesťanů, jež krutostí všecka ostatní převyšovalo. Všude tekly proudy jejich krve a napájely říši, vyjma Gallii, Hispanii a Britannii, kde mírný a šlechetný Konstantius Chlorus omezil se jen na provedení ediktu prvního. Než jakkoli nanejvýše kruté a krvavé bylo pronásledování toto, křesťané, proti nimž všech druhů ukrutenství bylo použito, zůstávali víře své věrni; odpadlých bylo celkem málo a ponejvíce jen takových, kteří vydali sv. knihy (traditores); stálost křesťanů zůstala nepřemoženou. Meče katanův otupěly, katané sami umdlévali a musili se vystřídati, křesťané však pěli chvály Bohu svému. Mezi čelnější oběti této éry mučedníkův náleží v Římě sv. Anežka, v Syrakusách sv. Lucie, v Alexandrii sv. Kateřina, na Sicilii sv. Vít se svými soudruhy, biskup Januarius v Beneventě, lékaři Kosmas a Damian v Cilicii atd.

Pronásledování křesťanů neustalo, ani když r. 305 Diokletian a dle jeho příkladu Maximian zřekli se diadému. Ba Galerius, který se stal nyní augustem na

východě a za caesara pro Asii přijal svého synovce Maximina Daju, ve spolku s tímto, dav své nezkrotitelné nenávisti proti křesťanům nyní volný průchod, pronásledoval křesťany ještě prudčeji; i věci na trhu prodávané byly z rozkazu Maximina pokropovány vodou nebo vínem obětním, aby aspoň tak křesťané, které nebylo lze k obětem donutiti, něco z obětí požívali Teprve r 311 krátce před svou smrtí Galerius, hroznou zachvácen jsa nemocí a bera ohled na západního augusta Konstantina, vydal toleranční edikt, kterým dovoloval vyznávání náboženství křesťanského.[1]) Než Maximin po smrti Galeria pokračoval v pronásledování dále až do své smrti (313).

Na západě po odstoupení Maximiana stal se augustem mírný Konstantius Chlorus; za caesara dán mu byl pro Italii a Afriku Severus. Po brzké smrti Konstantia byl r. 306 vojskem za augusta prohlášen jeho syn *Konstantin*, jenž, ač byl pohanem, vstoupiv v šlepěje svého otce, popřál křesťanům míru. Také v Italii a Africe, kde proti Severovi byl za císaře prohlášen syn Maximianův Maxentius (307—312), nastaly křesťanům klidnější doby. Když pak na místě zavražděného Severa (307) jmenován byl od Galeria augustem Licinius a svěřena mu správa provincií illyrských, dostalo se i tu křesťanům klidu r. 307. Konečně Konstantin, poraziv svého soupeře Maxentia v bitvě u mostu Milvijského před Římem (312), vydal r. 313 se svým švakrem Liciniem památný edikt milánský (Eus. X, 5, Lact. De mort. 48.). Tímto ediktem byla všem poddaným, tedy i křesťanům, poskytnuta svoboda náboženská, obcím křesťanským navráceny byly všecky statky a chrámy, jež jim byly v době pronásledování odňaty, a dovoleno jim zároveň nabývati nového majetku, čímž byly za osoby juristické uznány. Nový řád sice měl odpůrce v Maximinovi; když však Licinius jej r. 313 u Adrianopole přemohl,

[1]) Eus. VIII, 17: Ut denuo christiani sint et conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant.... Unde iuxta hanc indulgentiam nostram debebunt Deum suum orare pro salute nostra et reipublicae et sua...

byl i na východě edikt milánský proveden. Tak konečně nabylo pronásledované křesťanství pevného a zajištěného trvání v říši římské.

Ve své Vita Constantini (I, 28 n), dovolávaje se sdělení Konstantinova přísahou potvrzeného, vypravuje Eusebius, že na výpravě proti Maxentiovi Konstantin a jeho vojenský průvod spatřili ohnivý kříž nad zapadajícím sluncem s nápisem: *τούτῳ νίκα* a že následující noci dal mu Kristus rozkaz, aby tímto znamením ozbrojen do boje táhl. Toto vypravování Eusebiovo přes odpor nevěreckých historiků třeba míti za věrohodné. Souhlasíť s tím či nabývá lepšího vysvětlení, co Eusebius praví ve svých dějinách (IX, 9). Totéž potvrzuje zpráva Laktantiova (De mort. persec. c. 44): „Commonitus est in quiete Constantinus, ut coeleste signum notaret in scutis atque ita proelium committeret" I pohanští chvalořečníci Konstantinovi, jako na př. Nazarius, mluví o zvláštní jakési pomoci božstva. Dalším svědectvím jsou vojenské praporce (labara), oblouk triumfální s nápisem, mince označené křížem, socha s křížem v ruce, opatřená nápisem: „Hoc salutari signo liberavi mundum a tyranno." Nelze tudíž pochybovat o tom, že Konstantin na nebi viděl nápadné, kříži podobné znamení, na druhé straně možno připustit, že událost byla později poněkud přetvořena, podána s jakýmsi ozářením.[1])

§ 19. Boj proti křesťanství zbraněmi ducha.[2])

I. Boj proti křesťanství nebyl veden jen od moci státní; i zástupci vědy pohanské vystoupili proti němu a napadali je z části přímo, útočíce na osobu jeho zakladatele, na jeho hlasatele, jeho nauku a mravy, z části nepřímo tím, že hleděli pohanství znovu oživit, očistit a zidealisovat filosofií, allegorickým výkladem mythův a použitím i jednotlivých idejí křesťanských.

1. Přímo proti křesťanství vystupovali tak zvaní polemikové pohanští. První z nich, pokud známo, je řečtí *Fronto* z Cirty († po roce 175),

---

[1]) Funk, Abhandl. und Untersuch. II, 1—23.

[2]) Kellner, Hellenismus und Christentum. 1876. — Aubé, La polémique païenne à la fin du II. siècle. 1878. — Arneth, Das klassische Heidentum und die christliche Religion. 1895. — Seitz, Christuszeugnisse aus dem klassischen Altertum von ungläubiger Seite 1906.

učitel císaře Marka Aurela. Z dialogu Minucia Felixa „Octavius“ (c. 9, 6) vysvítá, že Fronto uveřejnil proti křesťanům řeč, ve které uváděl běžné pomluvy proti křesťanům, jako na př. hody Thyestovy.

2. Druhý, *Lucian* ze Samosaty, stoupenec školy Epikurovy, ve svém spise De morte Peregrini (*περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*) napsaném roku 167 především proti Cynikům, [1]) posmívá se nejvznešenějším ctnostem křesťanským, lásce ku bližnímu, obětavosti, jakož i zmužilosti v mukách a pohrdání smrti, které prý zakládá se na domněnkách o životě věčném. Proti svému úmyslu vydává tím křesťanům nejlepší svědectví. V Peregrinu předvádí Lucian podvodníka, který přes své zločiny těšil se u křesťanů vážnosti, i v žaláři od nich byl podporován, pak však pro požívání zapovězeného pokrmu vyobcován, načež sám smrt v plamenech hledal. 3. Duševně výše stojí Lucianův přítel, eklektický platonik Celsus, jenž mezi r. 170—185 napsal proti křesťanství obsáhlý spis pod názvem: *Ἀληθὴς λόγος*. [2]) V tomto spise posmívá se základním dogmatům náboženství křesťanského, vtělení a vykoupení, zakladatele náboženství tohoto pak označuje jako obyčejného podvodníka, jenž se za boha vydával, s desíti nebo jedenácti celníky putoval a posléze byl ukřižován. Vše, co je v životě jeho mimořádným, je výmyslem jeho prvních přívržencův. Nauka jeho, plná bájek a odporů, může jen upoutati lidi omezené. Co je v ní dobrého, tomu již dávno učili filosofové řečtí. Přívrženci nauky této náležejí k nejnižším vrstvám lidu a hledí zvláště mezi zločinci a lidmi zkažen ými nové stoupence získati Rychlé rozšíření křesťanství vysvětliti hleděl Celsus z velikého vlivu a dojmu, který na lid činí vybájené a lživé obrazy o budoucím soudu a věčně hořícím ohni. Spis Celsův, který svědčí o obsáhlých vědomostech, bystrovtipu a obratnosti jeho, zahynul; obsah jeho známe

[1]) Bernays, Lucian und die Cyniker. 1879. — Deeleman Lucianus Gegenschrift De morte Peregrini.

[2]) Keim, Celsus Wahres Wort, hergest., übersetzt und erläutert. 1873. — Muth, Der Kampf des heidn. Philosophen Celsus gegen das Christentum. 1899.

však z vyvrácení, jež Origenes za Filipa Araba (244—249) napsal.

II. Daleko nebezpečnějšími odpůrci náboženství křesťanského byli ve 3. století přívrženci školy neoplatonické, která založena byla od Ammonia Sakka († 243) a jeho žáka Plotina († 270). Stoupenci školy této, usilujíce vedle zničení náboženství křesťanského o obrod pohanství, vykládali mythy o bozích allegoricky a prohlašovali je za poetické přiodění pravd mravních. Tím hleděli starou víru přizpůsobiti potřebám nové doby a touhu po novém vyšším náboženství zbytečnou učiniti. Poněvadž pak dále pozorovali, jak velikou přitažlivost má svatý a zázračný život Ježíše Krista na lidi a jak mocný je vliv jeho příkladu na přívržence náboženství jeho, snažili se též jednotlivé rysy obrazu, jež Písmo sv. o Kristu podává, na pohanské osobnosti přenésti a je Kristu po bok postaviti.

1. V tomto úmyslu napsal na začátku století 3. *Flavius Filostratus* na přání císařovny Julie Domny († 217), manželky Septimia Severa, životopis domnělého neopythagorejského filosofa a kouzelníka Apollonia z Tyany († za Nervy),[1]) v němž jej líčí jako poloboha a s Kristem srovnává. Zrozen jsa zázračným způsobem prožil Apollonius mládí své ve svatosti a samotě a nashromáždiv si na dalekých cestách, zejména v Indii, poklady moudrosti, vystoupil jako náboženský reformátor. Svou naukou a svými zázračnými skutky získal si srdce mnohých, byl však posléze od jednoho ze svých žáků Eufrata zrazen a nepřátelům vydán. Zmizev však zázračně ze soudní síně, zjevil se později svým učedníkům, aby je přesvědčil, že není pouhým stínem z podsvětí. Jak patrno, jsou jednotlivé rysy napodobením života Ježíše Krista a spis sám je filosoficko-náboženským tendenčním románem.

2. Podobným způsobem jako Filostratus Apolonia z Tyany, hleděli neoplatonikové *Porfyrius*[2])

[1]) Göttsching, Apollonius v. Tyane. 1890.
[2]) Kleffner, Porphyrius der Neoplatoniker und Christenfeind. 1896.

(† 304) a *Jamblichus* († 333) povýšiti Pythagora na vyšší božskou bytost.[1]) Pythagoras byl dle nich nanejvýše dokonalý, nadlidský heros, jenž v lidské podobě na zemi přišel, bezúhonný život vedl, dar zázraků a znalost tajemství srdcí měl a lidem světlo filosofie přinesl. Z lásky k lidem uzdravoval jejich nemoci, pomáhal jim v jejich potřebách, mír mezi stranami spornými obnovoval a konečně v jižní Italii založil vzorný stát, jehož obyvatelé ve společenství majetku žili a jemu božskou poctu vzdávali. Vedle toho Porfyrius napadal však křesťanství také přímo ve svých 15 knihách *Λόγοι κατὰ Χριστιανῶν*, z nichž se nám jen zlomky zachovaly. Většinu námitek vzal ze Starého a Nového zákona, zavrhoval nauku o zmrtvýchvstání a o věčnosti trestů pekelných, jež prý se nedají srovnati se spravedlností boží. Z pozdního příchodu Kristova na svět hleděl dovoditi, že nebyl Mesiášem. Zázraky apoštolů připisuje silám magickým a zázraky na hrobech mučedníků prohlašuje za dílo démonův. Konečně ve spise Filosofie z výroků orakulí (Collectio oraculorum),[2]) jenž je napodobením Písma sv., chtěje pohany utvrditi v starém náboženství a od nového odvrátiti, skýtá jim poučení o věcech božských a pravidla pro život mravní.

3. Ještě prudčeji proti křesťanství vystupoval *Hierokles*, náměstek v Bithynii a krutý pronásledovatel křesťanů za Diokletiana, jenž ve svých *Λόγοι φιλαλήθεις* netoliko námitky a pomluvy Celsovy opakuje, nýbrž i osobu Vykupitelovu snižuje a hluboko pod Apollonia z Tyany staví.[3])

Proti všem těmto útokům hájili křesťanství četní apologeté, vyvracejíce netoliko námitky a obvinění proti němu pronesená, nýbrž dokazujíce též jeho pravdu, božský původ a vznešenost v řeči odměřené, důstojné s vědomím duchovní převahy.

---

[1]) Porphyrius, Vita Pyth., Jamblichus, Vita Pyth. ed. Kiessling Lips. 1815.

[2]) Wolff, Porphyrii de philosophia ex oraculis haurienda librorum reliquiae 1856.

[3]) Euseb., Adv. Hieroc'. ed. Graisford. 1852.

HLAVA II.

Církevní ústava.

§ 20. Hierarchie církevní doby nejstarší.[1])

1. Základní a podstatné rysy *ústavy církevní* stanovil sám Ježíš Kristus, její božský zakladatel. Ústava tato nabyla postupem doby dle místně a časově různých poměrův a potřeb většího sice rozvoje, nikoli však podstatné změny. Hned v dobách apoštolských jeví se nám církev jako skutečná, dobře spořádaná a rozčleněná společnost. Jako v Jerusalemě židokřesťané hned od počátku utvořili samostatnou společnost, tak spojovali se křesťané také v jiných městech v obce, jež měly svůj vlastní náboženský život a vlastní svou vnitřní organisaci, třebas že tato nejeví se hned vždy jasně. Že jednotlivé obce tvořily v sobě jednotný celek, dokazuje postavení biskupů v čele obcí (Act. c. 15; 1 Tim. 5, 19; Tit. 1, 5; Apoc. 2, 1). Jednotlivé obce tyto nestály však samy o sobě, nýbrž byly opět spojeny ve větší celek, jak patrno z jejich poměru k apoštolům a dále také z jejich vzájemných vztahů. Apoštolové působili i v obcích, kterých nezaložili, jako na př. Pavel v Římě, Petr v Korintě, Jan v Efesu, posílali listy k obcím, jichž ještě nenavštívili: Pavel k Římanům, ke Kolossenským, Jakub ke všem židokřesťanům v diaspoře. Obce křesťanské navzájem se podporovaly, listy sobě posílaly, biskupové podnikali cesty do vzdálených obcí, aby se přesvědčili, zda víra obce jejich souhlasí s věrou obcí druhých. Dalším důkazem pro vzájemné

---

[1]) Döllinger, Christentum und Kirche. 1863. — Sobkowski, Episkopat und Presbyterat in den ersten christl. Jahrhunderten. 1893. — Gobet, De l'origine divine de l'épiscopat. 1898. — Michiels, L'origine de l'épiscopat 1900. — Dunin-Borkowski, Die neueren Forschungen über die Anfänge des Episkopates. 1900. — Bruders, Die Verfassung der Kirche von den ersten Jahrzehnten der apostol. Wirksamkeit bis zum Jahre 175 n. Chr. 1904.

spojení obcí je, že bludaři v jisté obci vyloučení byli v celé církvi považováni za vyobcované a že žádný cizí klerik nebyl připuštěn k vykonávání svých funkcí a žádný cizí laik k bohoslužbě a k přijímání, nevykázal-li se doporučujícími listy (litterae commendaticiae, communicatoriae, formatae) od svého biskupa, kteréžto zvyk hned z doby apoštolské pochází. Konečně z ediktů císařských proti všem křesťanům vysvítá, že i pohané sami byli o tom přesvědčeni, že obce křesťanské na venek jednu velkou společnost tvořily.

2. Mezi údy církve nebylo úplné rovnosti, nýbrž hned od počátku dělí se na představené a věřící, kleriky a laiky, jak již nejstarší Otcové pastýře a věřící označují. Klement Římský na př. staví laika (ἄνθρωπος λαϊκός), jenž vázán je zákony laikům danými, oproti stupňům kleru a učí, že apoštolové biskupy a jáhny ustanovili nad věřícími dle nařízení božího (1 Ep. ad Cor. c. 43 n.). Ignác Antiochenský vyzývá Smyrňany: „Všichni mají ctíti jáhny jako nařízení boží“ (Smyr. c. 8). Dle Klementa Alexandrijského sv. Jan po svém návratu z Pathmu uspořádal církve, přijal muže Duchem sv. označené do kleru a světil biskupy, jako na př. pro Smyrnu Polykarpa (Eus. III, 23). Tertullian konečně kárá haeretiky své doby, že rozdíl mezi klerem a laiky, jakož i mezi jednotlivými stupni kleru odstraňují.[1]) V době charismat jevilo se ovšem toto rozdělení mezi klerem a laiky méně; úřad kazatelský vykonávali křesťané charismy obdaření a mezi nimi byli zajisté i laici (Ef. 4, 11; 1 Kor. 12, 28). Na konci však prvního století je rozdělení mezi klerem a laiky úplné.

3. Řízení jednotlivých obcí křesťanských spočívalo s počátku ovšem přirozeně v rukou apoštolů. Jim po boku stáli charismy obdaření proroci a učitelé (1 Cor. 12, 28 n.; Skut. ap. 13, 1; Efes. 4, 11; Doctr. ap. c. 11—15), kteří pečovali především o další poučení věřících, kdežto apoštolům při-

[1]) De praescr. haer. c. 41.: Alius hodie episcopus, cras alius, hodie diaconus, qui cras lector, hodie presbyter, qui cras laicus, nam et laicis sacerdotalia munera iniungunt.

náleželo hlavně obrácení nevěřících Apoštoly nebyli však pouze nazýváni apoštolé Kristem Pánem samým vyvolení, nýbrž i jejich pomocníci a průvodci, jako Barnabáš a vůbec mužové, kteří od Ducha sv. nebo od vlastních apoštolů byli vyvoleni, aby království boží šířili. Mnohdy proto nazýváni byli také evangelisty (Efes. 4, 11; Skut. ap. 21, 8).

Od nejstarších dob vyskytují se však vedle nich též *biskupové, kněží a jahnové* (Skut. ap. 20, 17 n.; Filip. 1, 1; 1 Tim. 3, 2. 8. 12; Tit. 1, 57) a tyto úřady zůstaly, kdežto charismatické úřady prorokův a učitelů po době apoštolské z části zmizely či spíše splynuly s úřady biskupů, kněží a jáhnů, z části aspoň, jako na př. úřad evangelistů, v té míře do pozadí ustupovaly, v jaké křesťanství se šířilo.[1])

4. Ježto představení církve v Písmě sv. uvádějí se vždy v počtu množném z části pode jménem *πρεσβύτεροι*, z části jako *ἐπίσκοποι*, třeba za to míti, že tvořili kollegium, presbyterium (1. Tim. 4, 14), podobně jako synagogy židovské stály pod řízením rady starších. Toto kollegium mělo zajisté svého představeného; neboť nemožno si jinak sp řádanou správu snadno představiti; ovšem vystupovali s počátku tito představení málo v popředí. Již na konci doby apoštolské ustanovovali apoštolové své žáky vyššími právy opatřené za představené ostatních biskupů a presbyterův. Tak na př. od sv. Pavla jmenován byl takovým představeným Titus pro Kretu s právem ustanovovati presbytery (Tit. 1, 5 n.; 2, 15), Timotheus pro Efesus s týmže právem, jakož i s vrchní mocí nad nimi (1. Tim. 3, 1 n.; 5, 19. 22; 2. Tim. 1, 6.). Jakub, „bratr Páně", nazývá se u Hegesippa výslovně biskupem jerusalemským a co Písmo sv. o něm vypravuje, je potvrzením této zprávy. V rukou těchto představených kollegií presbyterů, sjednocovalo se při vzrůstu a pevnější organisaci, jakož i při mizení charismatických darů a učitelů Duchem sv. povolaných, vždy více řízení obcí.

---

[1]) Rozdíl mezi církevním úřadem a charismatickými přednostmi je ten, že k úřadu je třeba zevnějšího „poslání od Boha".

Takto vznikl na základě apoštolské autority ke konci doby apoštolské monarchický episkopát, úřad biskupů, kteří se stali nositeli poslání a autority apoštolské. Křesťanská literatura v první polovici století druhého nezná žádného jiného zřízení obcí než monarchický episkopát, apoštoly zřízený. Od počátku století 2. byl tento jediný nejvyšší představený obce vždy výlučněji označován jménem ἐπίσκοπος, kdežto πρεσβύτεροι sluli jeho pomocníci, kteří tvořili jeho poradný sbor v řízení obce. Tvrzení sv. Jeronyma (Comment. in Tit. c. 1), že původně byli jen kněží a že episkopát povstal teprve později tím, že jeden z kněží veden jsa ctižádostí nad ostatní se povznesl, spočívá na mylném závěru ze způsobu mluvy. Jmen ἐπίσκοπος a πρεσβύτερος v první době užívalo se sice souznačně, poněvadž způsob mluvy nebyl ještě ustálen, ale rozdíl mezi důstojností biskupskou a kněžskou ve skutečnosti byl (Skut. ap. 15.; 1. Tim. 5, 19; Tit. 1, 5.). Kdyby byla bývala presbyteriální ústava původní a episkopát teprve pozdějšího původu, nelze pochopiti, jak takováto změna na všech místech zároveň mohla býti provedena, a to beze všech bojův a beze všeho odporu při věrnosti, s kterou křesťané první starých zřízení se přidržovali.

5. Jakmile zmíněný rozvoj ústavy církevní se uskutečnil, jeví se *biskup* jako vlastní představený obce, bez něhož nic nesmí se státi a jako střed její jednoty.[1]) Biskup konal bohoslužbu, udílel sv. svátosti a byl vlastním duchovním správcem obce (ordinarius); jemu také náleželo řízení kázně církevní. Biskup byl dále autoritativním svědkem pravé apoštolské nauky a tím také nositelem úřadu učitelského v obci. A jako byl středem jednoty obce, tak také zastupoval ji na venek; skrze něho udržovali věřící spojení s ostatními obcemi; neboť jemu příslušelo právo dávati jim listy doporučovací.[2])

---

[1]) Ignat., Ad Philad. VIII, 1: Ἐγὼ μὲν οὖν τὸ ἴδιον ἐποίουν ὡς ἄνθρωπος εἰς ἕνωσιν κατηρτισμένος.

[2]) Tertullian (De praescr. haeret. c. 20) jmenuje je contesseratio hospitalitatis.

Kněží tvořili radu biskupskou (senatus ecclesiae, corona spiritualis), byli jeho pomocníky při vykonávání úřadu učitelského a bohoslužby a jeho zástupci, byl-li zaneprázdněn nebo jestli onemocněl. Při tom však byli vázáni na jeho plnou moc a bez ní nesměli nic konati (Ign. ad. Smyr. c. 8). Uprázdnil-li se stolec biskupský, vedli kněží společně prozatímní správu obce a nařizovali vše, čeho bylo potřebí k nové volbě biskupa. Jejich úřad s počátku byl více čestný, a teprve když vznikly farnosti, nabyli většího významu.

Třetím stupněm v kleru byli *jáhnové*.[1]) Byli ustanoveni od apoštolů samých vkládáním rukou a modlitbou v brzku po založení církve, aby konali službu stolní při agapách a měli vůbec péči o chudé (Skut. ap. 6, 1. nás). V brzku však svěřovány jim byly ještě jiné služby. Již záhy směli jménem a z rozkazu biskupa kázati a křtíti, pomáhati při udělování nejsvětější svátostí oltářní a nemocným ji donášeti. Jako služebníci církve přisluhovali biskupovi při oběti mše sv., přijímali dále dary obětní, spravovali pod dohledem biskupa jmění církevní, přechovávali nádoby posvátné, oznamovali bohoslužebná shromáždění a udržovali při nich pořádek. Jáhnové byli tudíž jakýmisi výkonnými orgány biskupa a s rozvojem biskupské správy rostl i jejich význam, tak že vlivem a mocí svou v brzku kněze převyšovali, ačkoli stupněm a hodností byli za nimi, jak patrno z listů sv. Ignáce, jenž jasně rozeznává je od biskupa a kněží (Trall. 3, 1; Smyr. 8, 1). Z úcty k apoštolské tradici (Skut. ap. 4, 3 a 5) bylo v první této periodě z pravidla v jednotlivých obcích jáhnů sedm (Syn. Neocaesar. c. 15.).

[1]) Seidl, Der Diakonat. 1884. — Leder, Die Diakonen der Bischöfe u. Presbyter u. ihre urchristlichen Vorläufer 1905.

§ 21. Nižší stupně kleru.[1]) Diakonisky.

1. Nižší stupně kleru vznikly z praktické potřeby po době apoštolské. Dokud věřící jednotlivých obcí křesťanských nebyli ještě příliš četní, dostačovali jáhnové ke konání služby při shromážděních bohoslužebných a k vedení záležitostí správy církevní. Když však při vzrůstu obcí i služby církevní se množily, bylo potřebí pro služby církevní nové osoby do kleru přijmouti. Tyto tvořily nižší klerus a zastávaly nižší služby církevní při bohoslužbě nebo při správě církevní. Rozvoj nebyl však ve všech částech církve stejný; nejdříve ukončen byl na západě, a to především v Římě. Mezi nižšími kleriky od 2. a 3. století připomínají se: Podjáhnové (ὑποδιάκονοι), kteří byli bezprostředními pomocníky jáhnů; vedle toho zastávali však také jiné služby církevní, zejména svěřována jim byla od biskupů poselství církevní; akolythové (ἀκόλουθοι) provázeli vyšší osoby církevní a podporovali podjáhny; lektorové (ἀναγνῶσται) předčítali v bohoslužebných shromážděních Písmo sv.; exorcisté (ἐξορκισταί) spolupůsobili při přípravě na křest sv. a při jeho udělování; zároveň svěřena jim byla péče o energumeny; ostiáři (πυλωροί) byli vrátnými při budovách církevních a při shromážděních bohoslužebných měli dohled na vstupující. O všech těchto pěti nižších svěceních (ordines minores) po prvé zmínku činí papež Kornelius (251 253) v listě svém k Fabiovi, biskupu antiochenskému (Eus. VI. 43.). Nebyli ovšem tito nižší klerikové stejným způsobem ve všech obcích ustanovováni, nýbrž jen v obcích větších, kde nutny se ukázaly uvedené služby. V menších obcích dostačil jeden nebo druhý církevní služebník. V církvi východní vyskytují se v této době jako nižší klerikové jen podjáhni a lektorové. Jako později tak zajisté ani v době vzniku nedostávali nižší klerikové svěcení, nýbrž byli přijímáni jen úko-

[1]) Reuter, Der Subdiakonat. 1890. — Wieland, Genetische Entwickelung der sogen. Ordines minores in den drei ersten Jahrh. 1897.

nem odpovídajícím jejich službě a dostávali při tom požehnání biskupské. Ve větších obcích bylo také vyučování katechumenů svěřováno zvláštním osobám, tak zvaným katechetům, kteří též doctores audientium nazýváni byli.

2. Také žen bylo ve staré církvi k službě církevní používáno, totiž diakonisek.[1]) K úřadu svému byly zasvěcovány vzkládáním rukou biskupových, vlastního svěcení však nepřijímaly. První diakonisky ustanovili apoštolové sami; sv. apoštol Pavel zmiňuje se o diakonisce Foebe z Kenchry u Korintu (Řím. 16, 11.)[2]) Současně vyskytá se stav vdov. Sv. Pavel předpisuje vlastnosti, které musí míti žena, aby mohla býti do něho přijata (1 Tim. 5, 3 násl.). Mezi oběma stavy nebyl ostatně činěn vždy přesný rozdíl, a to tím méně, poněvadž úřad diakonisek namnoze byl vykonáván vdovami. Služba jejich byla v oné době zvláště nutná a užitečná. Především bylo jich potřebí při udělování křtu ženským katechumenům, jakož při vyučování katechumenek u víře; kromě toho byla jim svěřena péče o chudé ženy a osiřelé dítky a měly dohled při bohoslužbě nad ženami. Jako mužští jáhnové tak byly také diakonisky pod bezprostředním dohledem a řízením biskupovým.

§ 22. Vzdělání, volba, výživa a vlastnosti kleru.[3])

1. Apoštolové, vyjma sv. Pavla, neměli vědeckého vzdělání.[4]) K úřadu svému byli však Kristem Pánem samým, jehož všude provázeli, připraveni a kromě

---

[1]) Pankowski, Der diaconissis commentatio. 1866. — Seesemann, Das Amt der Diakonissen. 1891. - Zscharnack, Der Dienst der Frau in den ersten Jahrh. der chr. Kirche. 1902.

[2]) Také Plinius mluví ve svém známém listě k Trajanovi, (Ep. X. 97) o dvou diakoniskách, quae ministrae dicebantur.

[3]) Döllinger, Christentum u. Kirche. 1860. — Siebengartner, Schriften u. Einrichtungen zur Bildung der Geistlichen. 1892. — Marcault, Essai historique sur education des clercs dans l'Église depuis Notre-Seigneur Jésus-Christ. 1904. — Themistor, Die Bildung u. Erziehung der Geistlichen. 3. Aufl. 1904.

[4]) Döllinger, Christentum u. Kirche. 1860

toho i mimořádnými charismy[1]) obdařeni, tak že byli s to, aby jeho nauku vítězně hájili a jiným s přesvědčivou silou ji hlásali. Také druzí hlasatelé evangelia v nejprvnější době byli k vyučování a k řízení církve opatřeni charismy (1 Cor. 12, 28 nás.), jimiž nahrazováno bylo to, čeho se jim snad v přirozeném vzdělání nedostávalo. Než již apoštolové sami věnovali výchovu a vzdělání kleru zvláštní péči. Podle příkladu božského Spasitele shromažďovali i oni kolem sebe žáky, vychovávajíce je osobně svým slovem a příkladem k službě církevní. Totéž činili i jejich nástupci, tak že mladší klerikové i v pozdější době nabývali svého vzdělání a výchovu obcujíce s biskupem a staršími kněžími. Mnozí však z těch, kteří ze židovstva a pohanstva byli obráceni, měli již učené vzdělání. Kromě toho nižší úřady církevní byly dobrou průpravou pro úřady vyšší, poněvadž již záhy bylo pravidlem, že nikdo nemá dosáhnouti vyššího stupně ve službě církevní, pokud se dostatečně neosvědčil v předchozím stupni nižším. Konečně vědecké vzdělání kleru podporovaly školy katechetické, jež na konci století 2 založeny byly v některých městech, jako v Alexandrii, Caesareji a v Antiochii. Ačkoli byli především určeny k vyučování katechumenů, sloužily také záhy k dalšímu poučení věřících v pravdách víry a tudíž i k předběžnému vědeckému vzdělání kněžstva.

2. První biskupy v čele obcí křesťanských postavili apoštolové sami (1. Tim. 4, 14; Tit. 1, 5); přece však brali již i oni obec k poradě (Skut. ap. 15, 22). Ještě více dbali dobrozdání obce jejich žáci, jak dosvědčuje Klement Římský (1 Cor. c. 44). Po smrti apoštolův a jejich žáků vytvořil se jiný způsob volby biskupů, jejž sv. Cyprian označuje jako „božskou tradici a apoštolský zvyk", který je zachováván „ve všech téměř provinciích". (Ep. 67, 5)[2]): „Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum est et tenendum, quod apud nos quo-

[1]) Englmann, Die Charismen, 1848. — Weinel, Die Wirkungen des Geistes u. Geister im nachapost. Zeitalter 1809.
[2]) Buschbell, Die Professiones fidei der Päpste. 1896.

que et fere provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quoque conveniant et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit et uniuscuiusque actum de eius conversatione plenissime perspexit, . . . ut de universae fraternitatis suffragio et de episcoporum, qui in praesentia convenerant, quique de eo apud vos litteras fuerunt iudicio, episcopatus et deferretur et manus ei imponeretur.") Dle něho vyvolila shromážděná obec, jakožto znalkyně života jednotlivých údů svých, muže, jehož si přála míti v čele svém a navrhla jej k potvrzení a svěcení sousedním biskupům. Při tom však, jak vysvítá z Origena (In Lev. hom. VI), vlastními voliteli byli klerici, kdežto lid vydával svědectví. Po té shromáždění sousední biskupové zkoumali víru, ctnost, život a schopnosti zvoleného. Uznali-li jej za hodna důstojnosti biskupské, potvrdili jeho volbu, ordinovali jej a odevzdali mu řízení obce. Když později vytvořila se moc metropolitní, potvrzoval zvoleného metropolita a udílel mu za přísluhy biskupů komprovinciálních, nejméně aspoň tří, svěcení (Conc. Nic. c. 4). Volba nového biskupa byla písemně též ostatním biskupů n oznámena a jeho jméno zapsáno bylo do diptych. Týmž způsobem volení byli také biskupové římští.[1]) Tak zv. professio fidei skládali z části před konsekrací, z části při inthronisaci druhým biskupům posílali (epistolae synodicae).) Kněží a ostatní klerikové ustanovováni byli od biskupa za porady kleru a souhlasu obce (Cypr. Ep. 38). Svěcení biskupů, kněží a jáhnů dálo se dle příkladu apoštolů (Act. 6, 6; 1 Tim. 4, 14; 5, 22; 2 Tim. 1, 6) vzkládáním rukou a modlitbou. Mazání křižmem, zdá se, že nebylo v první periodě v obyčeji, rovněž tak i odevzdávání nádob bohoslužebných (kalicha, pateny a t. d.)

3. Co se týče výživy kněžstva,[2]) tu mnozí

[1]) Wurm, Die Papstwahl. Ihre Geschichte u. Gebräuche 1902. — Gauglusch, Das Rechtsinstitut der Papstwahl 1905.

[2]) Braun, Das kirchl. Vermögen von den ältesten Zeiten bis auf Justinian. 1860. — Probst, Kirchliche Disziplin 1873.

klerikové, kteří neměli vlastního jmění soukromého, žili po příkladu apoštolském z práce rukou svých (1. Cor. 4, 12; Act. 20, 34). Také i v pozdějších ještě dobách museli biskupové a ostatní členové kleru, zvláště v malých obcích, o svou výživu ponejvíce sami se starati.[1]) Záhy však dostávali také jako dělníci na vinici Páně, kteří jsou hodni své mzdy (Luk. 10, 7), a jako služebníci oltáře, kteří z oltáře díl míti měli (1 Cor. 9, 13), také podpory od věřících. Způsob však, kterým obce kleru svému podpory skýtaly, nebyl vždy týž. V Jerusalemě na počátku prodávali věřící majetek svůj a výtěžek kladli k nohám apoštolův (Act. 4, 34 n). Záhy pak vznikl obyčej, že věřící k oběti mše sv. přinášeli dobrovolné dary, tak zv. oblace, a kladli je na oltář; kromě toho konány byly sbírky (kollekty) řádné i mimořádné, a dle vzoru Starého zákona (3 Mos. 27, 30 n.) odváděny byly prvotiny (Doctr. ap. c. 13) a tu a tam i desátky (Const. ap. II, 25.). Ano i vlastní jmění církevní počalo se v této době tvořiti z dobrovolných příspěvků věřících; křesťanské obce jmění sice míti nesměly, poněvadž nebyly uznány za náboženské korporace, avšak dle práva přiznaného tak zv. collegia funeraticia majetku nabýti mohly. Vrchní správa jeho příslušela biskupovi, jenž ho používal z části k výživě své a kleru svého, z části k podpoře chudých, z části pak pro bohoslužbu. Jmění církevní i zákonem uznané mohlo se ovšem utvořiti teprve od dob Konstantina Velikého.

4. Aby klerus blahodárnou mohl rozvíjeti činnost, žádal již apoštol Pavel od těch, kdož do něho chtěli býti přijati, jisté osobní vlastnosti (1 Tim. 3, 2—13; Tit. 1, 5—9)[2]). Biskupové, kněží a jáhnové museli býti především muži jedné manželky, t. j. nesměli býti více než jednou ženati. Jako digami, t. j. dvakráte ženatí, byli vyloučeni ze svěcení, tak také nesměli býti

---

[1]) Doctr. ap. c. 12: Si... artifex est, laborato et edito. Si non exercet artem, pro prudentia vestra curate, ne piger vobiscum vivat christianus.

[2]) Richert, Die Anfänge der Irregularitäten bis zum ersten allg. Koncil v. Nicäa. 1901.

ordinováni neofyti, „aby se nepozdvihli v pýchu a neupadli v soud ďáblův“ (1 Tim. 3, 2) Za neschopné k stavu duchovnímu byli dále také považováni ti, kdož v nebezpečné nemoci přijali křest (clinici; Conc. Neocaes. c. 12), kdo se sami zkomolili (Conc. Neocaes. c. 11) a kdo veřejnému pokání byli podrobeni (Eus. VI 43).

5. Bezženství[1]) nebylo kněžím zákonem apoštolským uloženo za povinnost. Kdo vstoupil ženat do do stavu duchovního, mohl v něm pokračovati v obcování manželském. Tato svoboda vztahovala se však jen na manželství před přijatým svěcením uzavřené. Po přijetém svěcení nesměli vyšší klerikové, biskupové, kněží a jáhnové, do manželství vstoupiti;[2]) jestliže však přece tak učinili, bylo sice manželství platné, ale za to pozbývali úřadu svého. Vyjimku synoda ancyrská roku 314 (c. 10) povolila jen jáhnům v tom případě, že si při přijetí svěcení výslovně vyhradili právo vstoupiti v manželství. Poněvadž však dle jasných výroků Písma sv., a to jak výroků Krista samého (Matth. 10, 11 nás.), tak také apoštola Pavla (1 Cor. 7, 7), panictví mravně je vyšší než manželství a úplné oddání se službě boží více umožňuje, proto záhy mnozí křesťané, laici i klerikové, dobrovolně volili si bezženství a z těch zajisté církev především kleriky své volila. Coelibát, ač zvláštního zákona proň nebylo, byl proto fakticky záhy jako způsob života pro biskupa a kněze se slušící namnoze zachováván. Mnozí z těch, kteří svěcení přijali jsouce ženati, žili pak se svými ženami jako se sestrami. Teprve na konci této periody synoda elvirská ve Španělsku kolem r. 300, zapověděvši, c. 33.[3]) všem službu oltářní kona-

[1]) Laurin, O bezženství a manželství duchovních. 1878. — Roskovány, Coelibatus et breviarium. 10 vol. 1861 sq. — Funk, Kirchengesch. Abhandlungen und Untersuchungen. I. 121 nás. — Vassal, Le célibat ecclésiastique au premier siècle de l'église. 1896. — Vacandard, Études de critique et l'histoire religieuse. 1905.

[2]) Pafnutius biskup na sněmu nicejském nazývá zákaz tento starým zvykem církevním (ἀρχαία παράδοσις).

[3]) Placuit in totum prohibere episcopis, presbyteris et diaconibus, vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere

jícím klerikům naprosto obcování manželské, učinila coelibát zákonem, jenž se stal ponenáhlu hlavně zásluhou stolice papežské na západě všeobecným.

§ 23. Diecese a zřízení metropolitní.[1])

1. První obce křesťanské vznikly v městech; neboť apoštolové a jejich spolupracovníci volili především hlavní města římských provincií za první místa své působnosti, poněvadž odtud rychle a snadno víra šířiti se mohla do okolí. Obce tyto nazývány byly παροικίαι (sousedství, okolí města), jejich představení byli biskupové. Chrám biskupský byl v prvních dobách jediným chrámem v obci; do něho shromažďovali se věřící k bohoslužbě biskupem konané. Když však počet věřících tak vzrostl, že nemohli se více scházeti pravidelně k bohoslužbě v jediném chrámě biskupském, zřizovány byly nové chrámy, a to jak v městech (v Římě tituli zvané), tak i na venkově, když i tu křesťanství od století 2. značnější měrou se rozšířilo. Bohoslužba ve vedlejších chrámech městských konána byla od kněží a jáhnů chrámu kathedrálního. Na venkov pak byli čas od času posíláni kněží z města, aby tu jménem a z rozkazu biskupa pro okolní věřící sv. tajemství konali, nemocné navštěvovali, svátostmi přisluhovali, načež vraceli se opět do města biskupského. Ponenáhlu však, aby nemuseli každým týdnem konati obtížnou cestu do města, zůstával kněz u chrámu venkovského po delší dobu. Dovídáme se o kněžích a učitelích na vesnicích (Eus. VII, 24), o jáhnu lid spravujícím (Diaconus regens plebem, Conc Illib. c. 77), o biskupech venkovských (ἐπίσκοποι τῶν ἀγρῶν Eus. VII, 30). Tímto rozvojem

---

se a coniugibus suis et non generare filios: quicunque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur.

[1]) Thomassin, Vetus et nova ecclesiae disciplina. P. I. l. I.—II. Venet. 1787. — Hefele, Conciliengeschichte. Bd. I. 2. Aufl. 1873. — Lübeck, Reichseinteilung u. kirchliche Hierarchie des Orients bis zum Ausgange des 4. Jahrh. 1901. — Duchesne, Origines du culte chrétien. 3. éd. 1903.

zůstalo však postavení biskupa městského netknuto; zůstávaltě představeným jak rozličných chrámů v městě, tak i chrámů venkovských v městském okrsku zřízených.

2. Jako věřící města tvořili paroikii, tak opět několik paroikií spojeno bylo v církevní provincie neboli eparchie. Směrodatný vliv na vývoj církevních provincií mělo občanské rozdělení provinciální. Hranice provincií církevních shodovaly se z pravidla s hranicemi provincií politických, zvláště na východě. Představeným církevní provincie, metropolitou, byl tudíž také z pravidla biskup metropole provinciální. Svého čelnějšího postavení církevního nenabyly však metropole světské jen pro svůj význam občanský, nýbrž hlavně pro svůj centrální vliv a svou činnost v rozšíření víry křesťanské. Výjimku činily provincie Numidie a Mauretanie, v nichž hlavou provincie byl senior (dle svěcení) biskupův. První stopy této organisace provinciální sahají až do dob apoštolských. Tak zanechal sv. Pavel Tita na Kretě, aby v jednotlivých městech ustanovil biskupy, kteří měli státi v čele svých obcí pod vrchním řízením Titovým (Tit. 1, 5. 7). Apoštol Filip byl vrchním biskupem provincie Frygie (Eus. III, 3, 1). Pavel píše církvi boží, kteráž je v Korintu se všemi svatými, kteří jsou v Achaji (2. Cor. 1, 1) a církvím galatským (Gal. 1, 2). Petr posílá první svůj list k obcím v Pontu, Galacii, Kapadocii, Asii a Bithynii (1. Petri 1, 1) a považuje tím věřící každé této provincie za celek v sobě uzavřený a k sobě přináležející. Později jeví se nám u Eusebia Irenaeus jako hlava biskupů gallských (Eus. 5, 23); Polykrates Efesský svolává na přání Viktora synodu biskupů provincie Asie (Eus. 5, 24). Zvláště když ve 3. století synody pravidelně v určité době byly konány, upevnil a vytvořil se svazek metropolitní, především na východě, poněkud pak později na západě.

3. Také provincie byly spojeny mezi sebou ve větší svazky a okršky. Synoda nicejská r. 325 (c. 6)[1])

[1]) Hefele, Conciliengesch. I, str 388 nás,

mluví o nich jako o řádu dávno stávajícím a uvádí výslovně biskupa římského, alexandrijského a antiochenského jako ty, kteří mají vrchní moc nad několika církevními provinciemi (eparchiemi). Jurisdikce biskupa římského vztahovala se na celý západ, alexandrijského na Egypt, Libyii a Pentapoli, antiochenského na diecesi východní. Vedle toho přiznává synoda však také ještě jiným biskupům vrchní jurisdikci nad několika provinciemi, aniž je výslovně jmenovala. Měla tu na mysli především zajisté biskupa efesského, jenž stál v čele provincií církevních ve státní diecesi asijské (Asia proconsularis), dále biskupa caesarejského v Kappadocii, jenž měl jurisdikci nad provinciemi v Pontu, a konečně heraklejského, jehož vrchní moc vztahovala se na diecesi Thrakii. Mají biskupové těchto tří měst v nejbližší době postavení zvláště čelné (Conc. Constantinop. 381 c. 2), jejich okršky název exarchátů.

§ 24. Jednota církve a primát biskupa římského.[1])

Snaha po sjednocení nově založených obcí, jež se nám jeví ve zřízení metropolitním, má svoje dodovršení v jednotě celé církve. Než tato jednota není snad jen výsledkem oné snahy, nýbrž základy k ní byly samým Kristem položeny. Neboť Kristus, chtěje zajistiti církvi své jednotu a trvání až do skonání světa, za hlavu ostatních apoštolův a za střed jednoty své církve ustanovil apoštola Petra. Proto udělil mu také zvláštní přednosti před ostatními apoštoly a svěřil mu klíče království nebeského s nejvyšší mocí svazovací a rozvazovací nad celou církví (Math. 16, 18; Luk. 22, 31, 32; Joh. 21, 15 násl.). Tato moc primatiální nemohla se však omezovati jen na dobu

[1]) Möhler, Die Einheit in der Kirche. 1843. — Funk, Abhandlungen u. Untersuchungen I., 1—23. — Rothensee, Der Primat des Papstes. 1836. — Kenrik, Der Primat des apostol. Stuhles. Ubers. v. Steinbacher. 1853. — Grisar, Geschichte Roms u. der Päpste im Mittelalter. I. Bd. 1901.

apoštolskou, nýbrž přešla z Petra také na jeho nástupce, biskupy římské, jichž nejvyšší autorita a moc jurisdikční nad celou církví v nejstarších již dobách všeobecně byla uznávána, jak dokazují různá svědectví.[1])

1. Když kolem r. 94 do Říma přišla zpráva, že v obci korintské povstaly vnitřní spory, poslal biskup římský Klement list do Korintu, aby spory urovnal. V tomto listě netoliko poučuje a napomíná k pokoji a svornosti, nýbrž v plném vědomí své jurisdikce přikazuje, aby ti, kdož proti duchovním představeným se vzbouřili, jim se podrobili (I. Clem. c. 56—65).

Ignác Antiochenský, žák apoštolský, poctil na počátku stol. 2. církev římskou v listě jí zaslaném názvem „προκαθημένη τῆς ἀγάπης", předsedkyně spolku lásky, t. j. církve;[2]) neboť tak třeba oněm slovům rozuměti, nikoli o vynikající činnosti lásky, ježto προκαθῆσθαι v tomto smyslu nikde se nevyskytá. To potvrzují také slova předcházející ἥτις καὶ προκάθηται κτλ.

Sv. Irenaeus, biskup lyonský, píše kolem r. 190, že s církví římskou musejí souhlasiti pro její výtečnější přednost (nebo postavení) věřící celého světa: Ad hanc enim ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem ecclesiam convenire, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab apostolis traditio (Adv. haeres. III, 3, 2). Dle tohoto učitele církevního dostačuje již sama tradice „této největší, nejslavnější, od apoštolů Petra a Pavla založené církve" na vyvrácenou všech bludův.

Tertullian jako Montanista dosvědčuje primát biskupa římského, když vzhledem na edikt Kallistův, kázeň církevní zmírňující, praví ironicky: Audio etiam edictum esse propositum et quidem peremptorium: Pontifex scilicet Maximus, quod est Episcopus episcoporum edicit: Ego et moechiae et fornicationis delicta poenitentia functis dimitto (De pudic. c. 1).

Sv. Cyprian, jehož svědectví je tím důležitější,

[1]) Duchesne, Eglises separées. 3. éd. 1905, str. 113 násl.
[2]) Abercius Hierapolský (kol. r. 200) nazývá ve svém epitafiu církev římskou „královnou".

poněvadž byl ve sporu s Římem, praví, že církev římská je ecclesia principalis, unde unitas sacerdotalis exorta est (Ep. 59, 14), jakož i radix et matrix ecclesiae (Ep. 48, 3), a že založena byla od Krista Pána super Petrum origine unitatis et ratione (Ep. 70, 3). Pro původ svůj od Petra je dle něho stolec biskupa římského Fabiana (236—250) stolcem Petrovým: Fabiani, id est Petri locus (Ep. 55, 8).

2. Že římskému biskupu přiznáván byl primát nad celou církví, dokazují také rozličná fakta z nejstarších již dob. Libellatici Basilides a Martialis, byvše od španělských biskupů sesazeni, obrátili se k papeži Štěpánovi (254—257), aby od něho na své úřady byli opět dosazeni a dosáhli také svého cíle u oklamaného papeže. Sv. Cyprian kárá sice toto rozhodnutí, nikoli však, že by bylo osobivostí od papeže, nýbrž že papež, Basilidem byv obelstěn, mylně rozhodl. (Ep. 67. n. 5.) Podobně biskup africký Privatus, byv na synodě provinciální sesazen, hleděl v Římě dosáhnouti opětného dosazení v úřad svůj. Dionysius, biskup alexandrijský, když byl kolem r. 260 obžalován u římského biskupa Dionysia,[1]) že nazval Syna ποίημα, hájil se před ním bez odmluvy a dokazoval svou pravověrnost, čím zřejmě uznal, že biskupu římskému přísluší právo bdíti nad zachováním neporušenosti víry.[2])

3. Biskupové římští také skutečně primát jim od Krista svěřený vykonávali. Tak Klement Římský obnovil svým rozhodnutím mír v obci korintské. Papež Viktor (189—199) rozkázal biskupům maloasijským, aby přijali praxi římskou vzhledem doby oslavy svátků velikonočních a hrozil neposlušným exkommunikací. Kallist (217—222) vydal edikt peremptorický o kázni církevní. Štěpán pak rozhodl spor o platnosti křtu kacíři uděleného a odvolával se při tom na svoji důstojnost jako nástupce sv. Petra (Cypr. Ep. 71, 3.; 75, 17).

4 Primát biskupa římského dokazují kromě toho zprávy, jež jednotliví biskupové o důležitějších věcech do Říma podávali, jakož i akta synod, jež

[1]) Coustant, Epp. rom. pontif. col. 279 sq.
[2]) Athanas., Epist. de sententia Dionys. c. 7.

byla papeži zasílána, jako na př. stalo se při schismatu novatianském a ve sporu o křest kacíři udělený. Též haeretici a schismatici obraceli se do Říma[1]) v naději, že tam dosáhnou uznání svých bludných nauk nebo do společenství církevního budou přijati. Byliť přesvědčeni, jak poznamenává sv. Cyprian (Ep. 48, 3), že společenství s církví římskou je totožné se společenstvím celé církve.

5. Že i pohanští císařové znali vyšší stupeň a význam biskupů římských, dosvědčuje na příklad chování Decia (249 - 251), jenž zapověděl po smrti Fabianově volbu nového biskupa římského. O tomto zákaze poznamenává sv. Cyprian: Pro Decia bylo by snesitelnějším, kdyby proti němu povstal nový sok v čele legií, než když si církev římská volbou dá novou hlavu (Ep. 52 n. 9). Císař Aurelian (270—275) pak v záležitosti Pavla Samosatenského, jenž nechtěl biskupský příbytek opustit, rozhodl, že příbytek ten náleží oné straně, která je ve společenství s biskupy italskými a zvláště s biskupem římským (Eus. VII, 30).

Je tudíž primát biskupa římského hned v prvních stoletích jasnými svědectvími zaručen. Na druhé straně však neměl ještě nikterak onoho zevnějšího rozvoje, jehož v pozdějších dobách dosáhl. Jeho význam omezoval se v podstatě na zachování církevní jednoty, a dokud jednota tato nebyla ohrožena odchylkou u víře nebo v kázni nebo jinou záležitostí, spravovaly jednotlivé církve a provincie své záležitosti samostatně. Teprve ve 4. století v době velikých sporů dogmatických začíná, alespoň primát duchovní, jasně vystupovati.

---

[1]) Cypr., Ep. 55. n. 14: Navigare audent i. e. haeretici) et ad Petri cathedram.

HLAVA III.

Rozvoj nauky církevní. Bludy a rozkoly.

§ 25. Pojem a původ haerese a schismatu. Šimon Magus a Menander.[1])

1. Ještě více než od nepřátel zevnějších byla církev hned v prvních dobách ohrožována a napadána od nepřátel vnitřních, kteří vstoupivše do církve, nechtěli přijmouti nauku křesťanskou tak, jak byla od Krista a apoštolů hlásána, nýbrž ji dle své libovůle s cizími součástkami smísiti a tak porušiti se snažili. Tímto způsobem vznikaly hned v prvních dobách v církvi *sekty a haerese*, jejichž podstatu tvoří jednostranný subjektivismus. Poněvadž tyto cizí součástky jsou buď původu židovského nebo pohanského, možno rozeznávati v první periodě dva směry v haeresi. Židé, resp. židokřesťané nemohouce se spřáteliti s myšlenkou, že by byl Starý zákon zrušen, nýbrž považujíce jej i nadále za závazný, snažili se víru křesťanskou s naukami židovskými spojiti. Při tom v té míře, ve které lpěli na zákonu mosaickém, snižovali důstojnost Krista, zakladatele Nového zákona, upírajíce mu vyšší, božskou přirozenost buď zcela nebo aspoň částečně. Pohané naopak usilovali spojiti víru křesťanskou s názory pohanskými. Poněvadž nauka křesťanská o stvoření světa a o původu zla byla jim úplně cizí a nemožnou se jim zdála, proto hleděli nahraditi křesťanský názor světový názorem dualistickým. Ovšem nejeví se vždy tento dvojí směr v haeresích první periody úplně čistě, ježto někteří z bludařů podléhali vlivům židovským a pohanským zároveň.

---

[1]) Iraen., Adv. haereses. — Hippol., Refutatio omnium haeres. — Epiphan., Panarium. — Theodoret., Fabularum haeret. compendium. — Schwane, Dogmengeschichte der vornic. Zeit. 2. Aufl. 1892. — Hagemann, Die röm. Kirche und ihr Einfluss auf Disziplin und Dogma in den ersten drei Jahrh. 1864. — Hilgenfeld, Ketzergesch. des Urchristentums. 1884. — Tixeront, Histoire des Dogmes. I. 1905.

Od haerese, která je tvrdošíjným popíráním nauky katolické v některé její pravdě, třeba rozlišovati *rozkol* neboli *schisma*. Rozkol církevní záleží v odloučení se od společenství církevního, jež způsobeno bylo některou záležitostí, týkající se kázně neboli disciplíny církevní. V první této periodě byly to především kázeň kajícná a otázka platnosti křtu od bludařův udělovaného, jež k takovýmto rozkolům podnět skýtaly.

2. Za praotce haeretiků bývá od starých obyčejně považován *Šimon Magus*,[1]) o němž ve Skutcích apoštolských zmínka se činí (8, 9 násl.). Podnět dalo k tomu asi báječné vyličení jeho života v apokryfech. Ve skutečnosti však není v žádném dalším poměru ku křesťanství, než že se dal pokřtíti od jáhna Filipa; nauka jeho neobsahuje v sobě nic křesťanského. Dle jeho systemu vyronila se z nejvyššího boha *Ἔννοια* a z této pak jiní duchové. Tito duchové utvořili svět a duše uvěznili do těl z hmoty utvořených a také Ennoiu v zajetí drželi v Heleně, nevěstce z Tyru. Aby ji vysvobodil a lidi vykoupil, sestoupil Šimon, *δύναμις θεοῦ ἡ μεγάλη*, zdánlivě jako člověk na svět a v Judeji zdánlivě trpěl. Ku spáse je nutná jen víra v Šimona jako nejvyšší sílu boží a v Helenu. Zachovávati zákon není potřebí.

Jeho nástupce a krajan *Menander* nevydával se sice za nejvyššího boha, ale za Mesiáše od něho poslaného a kázal křest, jenž skýtá věčné mládí a nesmrtelnost (Iren. Adv. haer. I, 23).

§ 26. **Bludy judaistické a Ebionité, Nazareové, Elkesaité.**[2])

1. Již svatým apoštolům bylo vystupovati proti pokusům a snahám, které usilovaly smísiti křesťanství s náboženstvím židovským, jak patrno ze sněmu apoštolského kolem r. 50 v Jerusalemě konaného. Než

[1]) Präfke, Leben und Lehre Simon d. M. nach den pseudoklem. Homilien 1895.

[2]) Schwane, Dogmengeschichte der vornic. Zeit. 2. Aufl. 1892. — Hilgenfeld, Ketzergeschichte des Urchristentums. 1884.

i po tomto sněmu zachovávali mnozí židokřesťané zákon mosaický, aniž však při tom považovali jeho zachovávání za nutné ku spáse. Druzí naproti tomu hlásali i nadále naprostou závaznost zákona mosaického jak pro obrácené ze židovstva, tak i z pohanstva a nechtěli vůbec uznati podstatného rozdílu mezi židovstvím a křesťanstvím, nýbrž považovali náboženství křesťanské jen za jakýsi přídavek a novou formu náboženství židovského Nicméně však až do smrti sv. Jakuba mladšího (r. 62), jenž těšil se veliké vážnosti, zůstávaly obě strany, jak mírnější (Petrini), tak rigorosnější (Judaizantes) v Jerusalemě v jedné obci spojeni. Po smrti sv. Jakuba nastala však roztržka. Neboť rigorosní Judaisté proti nástupci jeho Simeonovi, příbuznému Páně, postavili za biskupa jakéhosi Thebutisa. Vlastní haeretická roztržka vznikla však dle všeho teprve po zboření Jerusalema. Před obležením města opustili totiž křesťané, pamětlivi varovného hlasu Páně, město a uchýlili se za Jordan. Kdežto však po vystavění města navrátili se mírnější za Hadriana do Aelie a zde s pohanokřesťany se spojili, byl přísnějším Judaistům návrat do Jerusalema pod trestem smrti zakázán. Odděleni byvše takto od církve mateřské, utvořili sektu, jež od druhého století má jméno *Ebionitů*, t. j. chudých věřících z Jerusalema. Ebionité viděli v Kristu pouhého syna Josefova a popírali jeho nadpřirozené zrození z Marie Panny a Ducha sv. (Iren., Adv. haer. III, 21; V, 1). Vztahujíce závaznost zákona mosaického na všecky, zamítali z něho jen oběti. Pavla apoštola jakožto rušitele zákona považovali za odpadlíka a měli jej proto v největší nenávisti; naopak Petr a Jakub mladší těšili se u nich největší vážnosti; proto také své spisy pod jejich jménem uváděli (*αἱ περίοδοι Πέτρου; οἱ ἀναβαθμοὶ Ἰακώβου*). Z knih Nového zákona uznávali jediné Evangelium secundum Hebraeos, které nebylo než tendenčním přepracováním a rozšířením původního textu evangelia sv. Matouše, ze Starého zákona Pentateuch.

2. *Nazareové*,[1]) Ebionitům příbuzní, uznávali nad-

[1]) Wirthmüller, Die Nazaraeer 1864.

přirozené početí a narození Ježíše Krista z Marie působením Ducha sv., tvrdili však, že byl před křtem hříchu podroben. Sami sice zachovávali zákon židovský i s obřízkou, než pro pohanokřesťany nepokládali jej za závazný. Proto také uznávali Pavla za apoštola pohanův. I Nazareové uznávali jediné Evangelium secundum Hebraeos; bylo však i u nich porušené.

3. *Elkesaité* nebo *Elxaité*, od Epifania také Sampsaei zvaní (Adv. haer. 53, 1), odvozují jméno své od Elchasaie nebo spíše dostali název tento dle knihy חֵיל כְּסִי = skrytá síla. Jejich názory byly jakousi podivnou smíšeninou pohanství, židovství a křesťanství, jež pravděpodobně povstala spojením živlů ebionitských a essenských s chaldejskou astrologií a magií. Kristus byl dle Elkesaitů poslední z opětných inkarnací Adamových, Duch sv. byl jeho sestrou. Oba pak byli eoni 96 mil vysocí a 24 mil širocí (Epiph. Haer. 53). Krista v pronásledování zapříti a oběti bohům pohanským přinášeti je dovoleno, jen když člověk v srdci zachová víru. Zákon židovský i s obřízkou, častým umýváním a sobotou zachovávali, oběti však podle příkladu Essenů zamítali.

4. Haeretický judaismus obsahují dále také tak zv. Recognitiones (10 knih), jež se zachovaly jen syrsky a neúplně latinsky, jakož i Homilie (20 počtem) Clementinae.[1]) Rekognice obsahují náboženský román; vypravují totiž, jak Klemens z Říma cestuje do Palestiny, zde žákem sv. Petra se stává a později se svými rodiči a bratry se opět setkává. Odtud také dostal spis své jméno. Než vypravování je zde jen rámcem a prostředkem pro theologické výklady, jež prozrazují spisovatele jako gnostického Ebionitu. Kristus je božský eon, jenž se v Adamovi a Mojžíšovi zjevil, křesťanství a židovství jsou v podstatě totožny. Homilie[2]) chtějí podati hlavní obsah kázání Petrových; v celku však obsahují tytéž judaistické ideje jako Recognitiones. Oba spisy povstaly kolem r. 300–350 na základě jiného spisu napsaného kolem r. 200.

5. K haeretikům judaistickým lze konečně počítati pozdějšího vrstevníka sv. Jana *Cerintha*,[3]) jenž mimo židovství s křesťanstvím také nauky gnostické (judaistický gnosticismus) spojoval. Tvůrcem světa dle něho není Bůh, nýbrž nižší eon neboli anděl. Ježíš je pouhým člověkem, při křtu sestoupil naň Kristus, zvěstoval skrze něho lidem neznámého otce, před smrtí však jej opět opustil. Kromě toho učil dle římského Kaja Cerinth

[1]) Waitz, Die Pseudoklementinen, Homilien und Rekognitionen. 1904.

[2]) Clementina ed. Dressel 1853; Lagarde 1865

[3]) Wurm, Die Irrlehrer im ersten Johannesbrief (Biblische Studien, VIII. Bd. I. Heft).

také hrubému, smyslnému chiliasmu. Svou nauku šířil v Asii a proti němu napsal dle svědectví Irenaea sv. Jan svoje evangelium. (Iren. Adv. haer. I, 26.)

Bludy judaistické, které udržovaly se až do 4. století, nenabyly ostatně velkého rozšíření, poněvadž omezeny zůstaly na židokřesťany.

§ 27. Gnosticismus.[1])

Nejmocnější a církvi nejnebezpečnější haeresí v nejstarší době byl gnosticismus. Jméno své obdržel od snahy rozumem poznati hlouběji křesťanskou pravdu věrou přijatou; tím vznikla γνῶσις, vyšší poznání, naproti πίστις, prosté církevní víře. Gnosis tato, poněvadž se nestavěla jako církví pěstovaná gnose na stanovisko víry, nýbrž od ní se vzdalovala a podstatně různou nauku místo ní zaváděla, nazývána byla od Otců ψευδώνομος γνῶσις, později prostě gnosticismus. Zvláště chtěli gnostikové dáti odpověď myslícího ducha lidského uspokojující na otázky po původu světa, po původu zla[2]) a po podstatě vykoupení.

Za tím účelem spojovali a směšovali nauky křesťanské s filosofií hellenskou (platonismem), s pohansko-východními náboženstvími, zejména s parským dualismem, syrsko-fenickou kosmologií, chaldejsko-babylonskou astrologií a magií, a to tím způsobem, že hleděli při tom zároveň positivní zjevení odvážným výkladem allegorickým změlčiti nebo domnělou, od apoštolů pocházející tradicí nahraditi. Poněvadž však pohanské živly, jichž gnostikové používali, byly velmi různé, ano namnoze úplně sobě odporující, proto také jeví se v systemech gnostických pestrá rozmanitost. Společnými jsou jim pouze dualismus a emanace eonův.

---

[1]) Möhler, Versuch über den Gnosticismus (Gesam. Schrift.). 1831. — Hilgers, Kritische Darstellung der Häres. 1837. — Lipsius, Die Quellen der ältesten Ketzergeschichte neu untersucht. 1875. — Hilgenfeld, Die Ketzergeschichte des Urchristentums. 1884. — Kunze, De historiae gnosticismi fontibus novae quaestiones criticae 1894. — Faye, Introduction à l'étude du gnosticisme au II. et III. siècle 1903. — Buonaiuti, Lo gnosticismo. 1907. — Schmitt, Die Gnosis I. Bd. 1904.

[2]) Clem. Al. Strom. VI, 12, 96; Tertul., De praescription. 7; Eus. V. 27; Epiph. Haer. 24, 6. —

Základní myšlenky většiny neb aspoň nejpřednějších systemů gnostických jsou tyto:

1. V čele světa duchového je nejvyšší Bůh (*βυθός*), jenž je nepochopitelným pramenem všeliké dokonalosti. Z něho roní se neboli vycházejí emanací (*προβολή*) četní eonové (*αἰῶνες*), kteří tvoří říši světla neboli pleroma (*πλήρωμα* = plnost).

Proti této říši světla stojí věčná hyle neboli hmota, která brzo byla pojímána jako beztvárný a a bezživotný chaos (*κένωμα, μὴ ὄν*), brzo po způsobu parském jako zlý princip.

Při rozvoji božské bytosti nastalo smíšení živlů říše světelné s hyle, a to tak, že nejslabší z eonů z pleroma spadl do hyle. Tím dán byl substrát k utvoření světa; neboť hmota neživá stala se tak schopnou života.

2. Viditelný svět jest dílem demiurga (*δημιουργός*), který dle jedněch je jedním z nejnižších eonů, dle druhých bytostí nejvyššímu bohu nepřátelskou, z říše tmy pocházející. Tento demiurg je zároveň zákonodárcem Starého zákona; on také utvořil lidi. Duše jejich jsou původu božského, jsou však nepřirozeným způsobem spojeny s těly. Tímto nepřirozeným spojením duchů s hmotou povstalo také zlo.

3. Vykoupení spočívá ve vyloučení částek říše světelné z hmoty a v jejich osvobození, jakož i zpětném uvedení do říše světla. Aby toto vykoupení bylo uskutečněno, přišel dle Alexandrijských jeden z vyšších eonů „Kristus“ na svět, spojil se při křtu s člověkem Ježíšem a zůstal jako božská síla v něm až do jeho smrti. Dle druhých (syrských) přijal jen tělo zdánlivé (doketismus) nebo étherické. Jeho úkolem bylo zvěstovati lidem nejvyššího a pravého boha a vésti je k přemáhání hmoty. Než úplného porozumění nalezl jen u pneumatiků neboli gnostiků, poněvadž u nich živel pleromatický převládá; proto také jen těm dostalo se vykoupení; hylikové jako hmota zahynou bez záchrany, psychikové neboli prostí věřící přijdou na jakési střední místo. Konečný cíl všech věcí je obnova původního stavu, *ἀποκατάστασις τῶν ἁπάντων*.

4. Ježto gnosticismus ve hmotě spatřoval dílo zlého ducha, vrcholila ethika u jednotlivých sekt v požadavku úplného odtržení se člověka od hmoty nebo ve velmi asketickém, ovšem jen fysickém, způsobu života. Druzí naopak vycházejíce ze zásady, že pro pravého gnostika je zevnější chování lhostejné, dospěli až k bezuzdnému antinomismu, t. j. k pohrdání všech zákonů mravních. Účastenství na obětních hostinách pohanů je dovoleno, vyznati víru před vrchností zbytečno, pravé vyznání neboli mučednictví záleží v gnosi.

5. Vědomi jsouce si velikého rozdílu mezi svou naukou a naukou církve, gnostikové po způsobu pohanských mysterií činili rozdíl mezi naukou esotericku a exotericku. Nauka exoterická, t. j. nauka církve, je pro ty určena, kdož nejsou schopni hlubšího poznání a proto obyčejnou věrou spokojiti se musejí, kdežto nauka esoterická, kterou apoštolové jen vyvoleným žákům svěřili, je nad obyčejnou nauku církevní povznesena a tuto mají gnostikové. Aby pak tuto svou nauku odůvodnili, vykládali Písmo sv. dle své libovůle, především allegoricky, zavrhujíce z něho ty části, které jim nejvíce byly překážkou.

Gnosticismus, jenž celou budovu křesťanské víry podkopával, a zvláště ve kruzích vzdělanců četné stoupence nacházel, vyskytuje se porůznu již v dobách apoštolských; doba jeho rozkvětu spadá do století 2. až k polovici století 3.; odtud počíná jeho úpadek, až pak na konci století 4. ponenáhlu mizí. Nicméně i ve středověku opět v některých sektách znovu se objevuje.

K předchůdcům gnostiků mimo již uvedené Šimona Maga a Cerintha přičísti možno Nikolaity (Apoc. 2, 6, 15) a Bileamity (Apoc. 2, 14), kteří ve své nauce byli gnostiky, ve svém pak životě antinomisty, oddávajíce se zejména rozpustilé nevázanosti.

Vlastní gnosis v době rozkvětu rozdělila se na dvě větve, alexandrijskou a syrskou.

I. Gnosis alexandrijská přidržovala se prostřednictvím filonismu Platona a vystupovala ostře proti Starému zákonu. Proto jeví se také u mnohých jejích stoupenců úplný antinomismus. K hlavním přívržencům náleží především Basilides, jenž za Hadriana a Antonina Pia, tedy asi kolem r. 120—140 v Alexandrii učil. Jeho nejasný system jinak podává sv. Irenaeus (Adv. haer. I., 24, 3—7) a jinak sv. Hippolyt

(Philosoph. VII. 14—27). Dle sv. Irenaea byl by dualistou a emanatistou, dle sv. Hippolyta spíše evolutionistou a pantheistou. Priorita, zdá se, že náleží zprávě sv. Hippolyta; sv. Irenaeus podává více nauku žáků než mistra. Kdežto Basilides a jeho syn Isidor přidržovali se přísných celkem zásad mravných, oddávali se pozdější jejich stoupenci namnoze antinomismu, prohlašujíce zevnější skutky za lhostejné. Nejvíce umělý system gnostický zpracoval Valentin,[1]) jenž nabyv vzdělání svého v Alexandrii kolem r. 140 přišel do Říma, kde po 20 let značným vlivem na školy gnostické působil. Jeho system obsahuje značně vyvinutou nauku o eonech a hledí pod vlivem filosofie Platonovy zmírniti dualismus. Mezi vyšším ideálním světem (πλήρωμα) a viditelným (κένωμα) je jakýsi parallelismus. Spojení mezi nimi tvoří κάτω σοφία neboli Achamoth, která je výronem z posledního eona, ἄνω σοφία. Na Krista, od demiurga slíbeného a poslaného, sestoupil při křtu sv. Soter neboli Ježiš. Sekta Valentinova od polovice století 2. rozšířila se po celé říši římské a rozdělila se na větev italskou a východní. Italská připisovala Vykupiteli tělo psychické, východní pneumatické. Ráz úplně pohanský a nemravný měla nauka Karpokratova. Dle jeho systemu je Monas pramenem všech věcí a ponoření se ducha do ní cestou k blaženosti. Viditelný svět byl utvořen od duchů, kteří z monady vyšli a proti ní se vzbouřili. Duše lidská, jež z vyššího stavu klesla do kosmu, má se vrátiti do monady vzpomínkou na dřívější stav a pohrdáním každého zákona od demiurga pocházejícího. Po této cestě kráčeli Pythagoras, Plato, Aristoteles, Ježíš a také všichni ostatní mohou po ní kráčeti. Rozdíl mezi dobrem a zlem spočívá jen na lidské domněnce, zachovávati zákon je neužitečno; hrozná nevázanost byla ovšem přirozeným následkem této nauky. Hlavním šiřitelem sekty byl syn Karpokratův Epifanes, jenž ve svém spise Περὶ δικαιοσύνης hlásal úplný kommunismus a společenství žen. Hermogenes z Afriky, proti němuž Tertullian (Adv. Hermog.) vystupoval, učil, že Bůh svět utvořil z věčné hmoty a že z odporu jejího povstalo zlo. Zvláštní sekty gnostické však nezaložil.

II. Gnosis syrská vytvořila přesněji názor dualistický, učila doketismu a přidržovala se rigorismu gnostického. Hlavními jejími stoupenci byli: Saturnil z Antiochie v Syrii, žák Menandův a vrstevník Hadrianův. Dle něho proti Bohu (ἄγνωστος) stojí hmota, satanem ovládaná. Svět stvořen byl sedmi duchy oběžnic, v jejichž čele byl Bůh židův. Kristus sestoupil na svět s tělem jen zdánlivým. Manželství je zřízením

[1]) Iren, Adv. haer. I, 1—22. Philos. VI, 29 sq. Tert., Adv. Valent. ed. Oehler II, 381. — Heinrici, Die valent. Gnosis u. die hl. Schrift. Berlin 1871. — Schmidt, Koptisch-gnostische Schriften I, 1905.

ďáblovým. Ještě zřejměji vystupuje dualismus u Ofitů,[1]) kteří gnosis odvozovali od hada, kdežto demiurg (bůh židů) snažil se lidem poznání nejvyššího boha zameziti. Gnosis ofitická dělila se na několik škol, z nichž přední byli Kainité, kteří v Kainovi a v jiných osobách jako bezbožných ve Starém zákoně líčených spatřovali pneumatiky a mučedníky pravdy. Sethiani uctívali naopak Setha jako praotce pneumatiků, kdežto Kaina a Abela považovali za praotce hylikův a psychikův. Sekty tyto oddávaly se z části na základě zásadního antinomismu úplné nevázanosti a orgiím nejhorším, z části, aspoň v theorii, přiznávaly se k zásadám Enkratitův, kteří manželství, jakož i požívání masa a vína za hřích prohlašovali. Zakladatelem této sekty byl Tatian († 170), od sv. Justina na křesťanství obrácený. Poněvadž při večeři Páně místo vína užívali vody, nazýváni byli také Hydroparastaty nebo Aquarii (Iren. I., 28, 1.; Eus. IV., 29). K přívržencům gnose syrské přičísti možno také Marciona. Byv od svého vlastního otce, biskupa v Sinope v Pontu, pro svůj rozmařilý život vyobcován, uchýlil se kolem r. 140 do Říma, kde se přidržel záhy syrského gnostika Cerdona a založil sektu, jež značného nabyla rozšíření a ještě v 5. století trvala. Základní myšlenka jeho systemu byla, že je nesmířitelná protiva mezi spravedlností a milostí, zákonem a evangeliem, židovstvím a křesťanstvím. Tato protiva žádá přijetí dvou věčných a nestvořených principů, dobrého a spravedlivého, jakož i zlého boha, kterýžto poslední je tvůrcem tohoto světa (Tert. Ad. Marc. I., 6). Avšak netoliko Starý zákon, jakožto zjevení spravedlivého a zlého boha, třeba zavrhnouti; i evangelium Kristovo bylo od apoštolů přimíšením představ židovských porušeno; jen Pavel, odpůrce židovstva, a Lukáš, jeho žák, hlásali věrně nauku Páně. Proto z Nového zákona uznával jen zkomolené evangelium Lukášovo a 10 listů sv. Pavla, jež nazývány byly Apostolikem.[2])

Proti gnostikům, kteří rozvíjeli bohatou a velmi rozmanitou činnost literární[3]) a v míře daleko větší než církev Kristova vládli prostředky světského vzdělání, mohla církev jen malý celkem počet bojovníků postaviti do pole. Proto její vítězství nad gnosticismem je neméně skvělým důkazem jejího božského původu, než triumf její nad brutální pohanskou mocí státní. Zároveň pak spekulace postavena pod dozor církevní.

[1]) Gruber, Die Ophiten 1864.
[2]) Zahn, Gesch. des neutestamentl. Kanons I 1888, 585 násl.
[3]) Bardenhewer, Gesch. der altkirchl. Literatur 1902. I. Bd. § 27. — Samsour, Základy patrologie 1908. 45 násl.

§ 28. Manicheismus.[1])

Značnou příbuznost s naukami gnostickými má manicheismus; pročež také obyčejně gnosí perskou se nazývá. Původcem jeho je Mani (216 - 276), od Řeků Manes, od Latiníků Manicheus zvaný. Zprávy o jeho životě a činnosti jsou velmi neurčité; jinak podávají je spisovatelé východní, jinak spisovatelé řečtí. Než tolik z nich vysvítá, že Mani rozšiřoval nauku svou, z níž chtěl učiniti nové náboženství světové, nejprve v Persii; byv však z vlasti vypuzen, procestoval rozličné kraje asijské a vrátil se do své vlasti, kde byl na rozkaz krále Bahrama potupnou smrtí se světa sprovozen.

Nauka jeho je spojením starobabylonského náboženství přírodního se živly parskými, buddhistickými a křesťanskými ve fantastickou kosmologii a na ní spočívající morálku. Základní její myšlenkou je strohý dualismus. Od věčnosti stojí proti sobě dva nepřátelské, nesmiřitelné principy a jim odpovídající říše: Bůh dobrý, kníže říše světelné, a bůh zlý Ahriman, kníže říše temnosti. V obou říších jsou kromě toho četní eonové. Prázdná, pustá prostora dělí obě říše od sebe. Za zvláště prudkého boje, jenž stále vládne v říši temnosti, byla jedna část démonů zatlačena až na hranice své říše, odkudž spatřili lesk a krásu říše světelné. Aby se říše světelné zmocnili, učinili démonové mezi sebou příměří a podnikli útok do říše světelné. Na odražení jeho vyronil ze sebe dobrý bůh „matku života“, vyšší duši světovou, z ní pak povstal pračlověk. Opatřen pěti živly světelnými táhl pračlověk do boje, v němž však část světla byla mu odňata. Tato část světla smísila se s hmotou, jež stala se tím schopnou života.

Nyní následovalo stvoření světa skrze ducha živého. Aby totiž částky světelné ve hmotě uzavřené vysvobodil, vyronil Bůh dobrý ze sebe ducha živého. Tento utvořil z čistých částek světelných pračlověka slunce a měsíc (Jesus impatibilis) a z částeček ve hmotě uzavřených svět viditelný (Jesus patibilis), na nějž má Jesus impatibilis ustavičný osvobozující vliv. Chtěje tomuto vysvobozování částek světelných ve hmotě

---

[1]) Acta disputationis Archelai episcopi Mesopotamiae et Manetis haeresiarchae. (Migne Patr. t. X.) — Baur, Das manichäische Religionssystem. 1831. — Colditz, Entstehung des manichäischen Religionssystems. 1838. — Kessler, Mani. Forschungen über die manichäische Religion I. Voruntersuchungen u. Quellen. 1889. — Flügel, Mani, seine Lehre u. seine Schriften. Übersetzung des Fihrist 1862.

uzavřených zabrániti, zplodil kníže temnosti se svou družkou člověka Adama a uzavřel v něho největší díl částek světelných. Na to pak přivedl k němu Evu, z hyle utvořenou, aby plozením částky světelné se rozptylovaly a tak jejich osvobození se vždy více znemožňovalo.

Aby však částky světelné přece byly vysvobozeny z hmoty, sestoupil Jesus impatibilis, přijav zdánlivé tělo, na zemi a poučil lidi o jejich původu a způsobu, kterým od hmoty a zlého mohou se osvoboditi a do svého nebeského domova navrátiti. Poněvadž však apoštolové a ještě více pozdější křesťané nauku jeho porušili, slíbil Kristus předvídaje to Parakleta, jenž v Manovi na svět přišel a zjevení dovršil.

Těmto jejich názorům odpovídala mravouka. Hlavním úkolem člověka bylo osvoboditi se od hmoty; prostředkem byla trojí pečeť (signaculum oris, manuum, sinus). Signaculum oris zapovídalo rouhavé řeči, zvláště proti Parakletovi, jakož i požívání masa, mléka, vajec a vína. Signaculum manuum ukládalo povinnost zdržovati se služebných prací a šetřiti života zvířat i rostlin; pokrmy rostlinné byly však dovoleny, poněvadž v rostlině je více světla. Signaculum sinus konečně zapovídalo manželství aneb aspoň plození dítek. Poněvadž však přesné provedení těchto předpisů nebylo možno, pomáhali si Manicheové rozlišováním na vyvolené (electi, perfecti) a pouhé posluchače (auditores). Jen vyvolení zachovávali trojí pečeť, kdežto posluchači byli od ní prosti. Zvláště mohli činiti vše, co k zaopatření vyvolených sloužilo, začež dostávalo se jim od nich odpuštění hříchů. Kdežto vyvolení přicházeli po smrti nejprve na slunce a měsíc, odtud pak do nejčistější říše světelné, museli nedokonalí z těla putovati do těla. Po ukončeném processu očistném bude viditelný svět ohněm zničen a obě říše po té budou na vždy odloučeny.

Bohoslužba, na které podíl měli posluchači, byla velmi jednoduchá, záležela v podstatě z modliteb k bohu světla, před nimiž předcházelo umývání. Naproti tomu konali vyvolení zvláštní slavnosti a mysterie, při nichž nepravosti rozličně byly páchány. Hlavní slavností bylo bema (βῆμα = řečnická tribuna), na památku smrti Manovy konané.

V čele celé sekty stál jako vrchní hlava Manes; po jeho boku bylo 12 učitelů nebo apoštolů, pod nimi 72 biskupů, pak kněží a jáhnové, kteří však jako pomocníci biskupů měli postavení jen podřízené.

Sekta tato, která Starý zákon zavrhovala úplně a s knihami Nového zákona a jejich vypravováním zcela libovolně nakládala, něco přijímajíc, něco zavrhujíc, nabyla velikého rozšíření jak v Persii, tak ve světě řecko-římském. Přispělo k tomu zejména odstranění dogmat, která byla hlavním kamenem úrazu pro pohany, vtělení totiž a zmrtvýchvstání. Prohlašujíce kromě toho zlo za původní světovou moc, získávali snadno duchy, kteří se zabývali řešením otázky po původu zla. Než záhy byla poznána i její nebezpečnost a proto již Dio-

kletian r. 296 vydal proti ní přísný edikt, dle něhož vůdcové sekty spolu se spisy měli býti upáleni, přívrženci jejich konfiskací statků a ztrátou hrdla měli býti potrestáni.[1]) Ač i pozdější císařové křesťanští proti Manicheům přísnými tresty zakročovali, jako na př. Valentinian I. a Theodosius Vel.,[2]) a učitelé církevní, jako sv. Augustin,[3]) proti ní vystupovali, přece nebyla úplně vyhlazena, nýbrž i ve středověku pod jinými ovšem jmény se udržovala.

§ 29. **Monarchiani neboli Antitrinitaři.**[4])

Církev hned od počátku hlásala dvě základní pravdy: jeden jest Bůh a Kristus jest Bůh. První pravda rozlišovala židy a křesťany od pohanů, druhá křesťany od židův. Když ve druhém století počala vědecká reflexe o víře, k čemuž zevnější aspoň popud dali gnostikové, sama sebou vtírala se tu otázka, jak se dá víra v božství Syna odůvodnit a spojit s věrou v jednotu Boha. A tu někteří, kladouce převážný důraz na jednotu boží (monarchiam habemus) a domnívajíce se, že naukou o božství Kristově tato jednota boží je ohrožena, hleděli nauku o Kristově božství modifikovati, a to jedni tím způsobem, že Vykupitele za pouhého člověka a za tvora Otci podřízeného prohlašovali, ve kterém jen jakási síla božská (*δύναμις*) jako neosobní duch Otce bydlela. Proto nazýváni byli S u b o r d i n a t i a n y nebo d y n a m i c k ý m i M o n a r c h i a n y. Druzí naopak hleděli obě pravdy tím způsobem v harmonii uvésti, že popírajíce o s o b n í r o z d í l mezi Otcem a Synem tvrdili, že Kristus je vtěleným Otcem, tak že jedna a táž osoba jako Stvořitel nazývá se Otcem, jako vtělený Bůh Synem a jen různým způsobem existuje před vtělením a po vtělení. Odtud také

[1]) B o e c k i n g, Corpus iuris antejustiniani t. 1. p. 374.
[2]) Cod. Theod. XVI. 5. de haeret. l. 7. 9.
[3]) L e c l e r c q, L' Afrique chrétienne 1904. t. II. str. 113 n.
[4]) S c h w a n e, Dogmengeschichte der vornicaeischen Zeit. 2. Aufl. 1892. — H a g e m a n n, Die römische Kirche u. ihr Einfluss auf Disciplin u. Dogma in den ersten drei Jahrhundr. 1864. — H e f e l e, Konziliengeschichte I. Bd. 2. Aufl. 1873. — Der Monarchianismus u. die römische Kirche im 3. Jahrh. (Katholik 1905 Bd. 32. str. 2. násl.). — T i x e r o n t, Histoire des Dogmes t. I. 1905.

jejich jméno Modalisté nebo Patripassiani, poněvadž dle jejich názoru Bůh Otec v Kristu člověkem se stal a za lidi trpěl.[1])

I. K Subordinatianům neboli dynamickým Monarchianům náleží:

1. Alogové v 2. polovici století 2. v Malé Asii rozšíření, o nichž zmínku činí sv. Epifanius (Haer. 51). Jako odpůrci Montanistů zavrhovali evangelium svatého Jana a ostatní jeho spisy, jichž se Montanisté zvláště dovolávali a prohlašovali je za padělky Cerinthovy, proto (nebo také již předem?) popírali božství Loga a považovali Krista za člověka, na něhož při křtu Duch boží sestoupil. Je však možno též, že Epifanius z odmítání oněch spisů dovozoval, že zavrhují Loga. Subordinatianisticky smýšlel:

2. Theodot, jirchář z Byzance, jenž v pronásledování zapřel Krista a proto, aby ušel pohrdání a potupě, omlouval se tím, že zapřel pouhého člověka. Později přišel do Říma, kde byl papežem Viktorem (189—199) vyobcován. Jinak však uznával messianitu a zázračné zrození Krista z Marie, jen jeho božství popíraje (Philos. VII, 35; X, 23). Jeho žákem byl Theodot mladší, směnárník v Byzantiu. Od něho založena byla sekta Melchisedekianů, jež Melchisedeka jako prostředníka andělů nad Krista stavěla. Kristus byl dle ní jen pouhým obrazem Melchisedekovým; proto také přívrženci sekty této oběti přinášeli ve jménu Melchisedeka. Theodot mladší spolu s Asklepiodotem pohnul Natala vyznavače, že přijal za měsíční plat 150 denarův úřad biskupa sekty; než v brzku Natalis se podrobil Zefyrinovi, a vykonav pokání, zpět do církve byl přijat (Eus. V, 32).

3. S těmito bludaři souhlasil v celku Artemas neboli Artemon, jehož stoupenci docela tvrdili, že názor jejich o Kristu je nejstarší a že až do papeže Viktora v církvi byl hlásán. Před Písmem sv. přednost dávali spisům Euklidovým, Aristotelovým a Galenovým (Eus. V, 28.).

[1]) Proto nazýváni mnohdy též Ἱππάτορες.

4. Nejpřednějším stoupencem dynamických Monarchianů byl však Pavel ze Samosaty,[1]) od roku 260 biskup antiochenský. Jsa mužem dialekticky vzdělaným, ale při tom pyšným, nádhery milovným a marnotratným, podržel vedle úřadu biskupského i světský úřad ducenaria neboli náměstka královny palmyrské Zenobie, tehdy nad Syrií vládnoucí. Již brzo po svém nastolení na stolec antiochenský vyvolal pohoršení svým učením o Kristu. Dle něho byl Kristus rovněž jen pouhý člověk, zplozený z Ducha sv. a z Panny Marie zrozený. V něm bydlil neosobný Logos jako božská síla která skrze něho se zjevila, učila, zázraky činila a pak člověka, kterého jako nástroje používala, zase opustila. Aby tento blud, jenž popíral základní nauky křesťanské, Trojici, vtělení a vykoupení a na celém východě znepokojení působil, byl zavržen, konány byly v letech 264—269 v Antiochii tři synody, jichž se účastnili nejváženější biskupové z Palestiny, Syrie a Malé Asie. První dvě nebyly s to, aby obratného sofistu z bludu usvědčily; teprve na třetí byl Pavel z bludu usvědčen Malchionem, knězem a slavným učitelem retoriky v Antiochii. Po té byl sesazen a vyobcován a na jeho místo povolán Domnus. Nález synody byl kromě toho listem encyklickým celé katolické církvi oznámen. Poněvadž však Pavel, opíraje se o přízeň Zenobie, nechtěl Domnovi vydati chrám a dům biskupský, obrátili se biskupové r. 272 na Aureliana na východě přítomného a tento donutil jej ustoupiti, dav rozkaz, že chrám a dům biskupský má býti tomu vydán, kdo je ve společenství s biskupy italskými a zvláště římským. Stoupenci Pavlovi udrželi se až do 4. století. Sněm nicejský r. 325 rozkázal, aby při svém návratu do církve znovu byli křtěni, poněvadž porušili formuli křestní

II. Předními stoupenci Modalistů neboli Patripassianův, jejichž kolébkou byla Malá Asie, jsou:

1. Praxeas z Malé Asie, jenž stav se vyznavačem kolem r. 190 do Říma přišel a zde hlavně proti Montanistům vystupoval. Zároveň snažil se šířiti svůj

[1]) Schwab, Dissertatio de Paulo Samos. 1839.

blud; učil totiž, že Bůh sám v sobě a jako Otec jest Duch, jako Syn však je duch a tělo; tím že přijal tělo, stal se Synem. Z Říma, kde byl k písemnímu odvolání donucen, odešel do severní Afriky a šířil zde nauku svou dále. Nejpřednějším jeho odpůrcem byl Tertullian (Adv. Praxeam).

2. Noëtus, rodem ze Smyrny, učil kolem r. 200, že jedna a táž božská osoba nazývá se Otcem a Synem, je zplozenou a nezplozenou, viditelnou a neviditelnou podle různosti vztahův. V Kristu narodil se, trpěl a zemřel Otec (Pater passus est).[1]) Jeho žák Epigonus přinesl nauku tuto do Říma, kde proti ní zvláště vystupoval Hippolyt.[2])

3. Nejpřednějším stoupencem Modalistů byl však Sabellius,[3]) kněz z Lybie, jenž za papeže Zefyrina (199—217) do Říma přišel a zde nejdříve ke stoupencům Noëtovým se přidal. Později však z jeho nauky vytvořil vlastní system, jenž se i na Ducha sv. vztahoval. Sabellius totiž vyznával Trojici, nikoli však skutečnou, immanentní Trojici v božské podstatě, nýbrž jen modalní a zevnější ve vztahu Boha ke světu. Bůh dle něho je sám v sobě Monas; Trojicí (Trias) stává se teprve zjevením na venek, t. j. jednoosobný Bůh zjevil se ve světě třemi různými způsoby, jako Otec ve stvoření a zákonodárství, jako Syn ve vykoupení, jako Duch sv. v díle posvěcení (*τρεῖς ὀνομασίαι ἐν μιᾷ ὑποστάσει*). Poněvadž tyto způsoby zjevení nazýval *πρόσωπα*, dovedl takto mnohé o podstatě své nauky oklamati. V Římě byl hlavním odpůrcem Sabelliovým sv. Hippolyt. Sabellius byv od Kallista (217-222) vyobcován i se svým odpůrcem Hippolytem,[4]) jenž do bludů subordinatianských upadl, uchýlil se do Afriky a tu zvláště v libycké Pentapoli bludy své šířil. Po-

[1]) Adv. Prax. c. 1. praví o něm: Prophetiam expulit et haeresim intulit; Paracletum fugavit et Patrem cruciavit.

[2]) Hipp. Contra haer. Noëti. Philos. IX, 7—10; X, 27. Haer. 57 Philos IX, 11 12. — Epiph: Haer. 62. — Tixeront, Hist. des dogmes I. t. 1905. str. 408 n.

[3]) Philos. IX, 11. 12; Epiph. Haer. 62. — Tixeront, Hist. des Dogmes I. 1905. str. 408 n.

[4]) Döllinger, Hippol. u. Kallist. 1852.

něvadž blud jeho i mezi biskupy nalézal stoupence četné, vystoupil proti němu biskup alexandrijský Dionysius Veliký († 264), ne však příliš šťastně. Klada přílišný důraz na osobní rozdíl mezi Otcem a Synem proti Patripassianům, kteří je stotožňovali, nazval Syna *ποίημα*. Byl proto u papeže Dionysia ze subordinatianismu obžalován, ospravedlnil se však listem, v němž ukazoval, že se s naukou katolickou srovnává. Nebral' výrazu *ποίημα* jako creatura, nýbrž ve smyslu hypostatickém jako productus, genitus, aby položil důraz na skutečnost a samostatnost osoby Loga (Athan. De sententia Dionysii).

4. Bludů patripassianských přidržoval se konečně též *Beryllus*, biskup z Bostry v Arabii. Kristus neměl dle něho před vtělením vlastní hypostase, ani vlastního božství, nýbrž v něm jen přebývající božství Otce. Na synodě v Bostře r. 244 přičiněním Origena, jenž od biskupů byl povolán, odvolal Beryllus blud svůj (Eus. VI, 20, 23).

§ 30. Chiliasmus.[1])

Představa o tisícileté pozemské říši Kristově přešla ze židovstva do církve křesťanské, a to především do kruhů židovsko-křesťanských. Židé totiž, vykládajíce slovně proroctví messianská Starého zákona a slova Žalmisty (90, 4), dle nichž tisíc let před Bohem je jako jeden den, vytvořili si zvláště pod tlakem římské vlády představu, že jako byl svět stvořen v 6 dnech a sedmý den byl dnem odpočinku, tak svět bude trvati 6000 let a pak že nastane 1000 let pokoje, ve kterých Mesiáš bude vládnouti nade všemi národy, a že židé z rozptýlení shromáždění budou míti podíl na jeho slávě. I apoštolové a jejich příbuzní chovali takové naděje, (Matth. 20, 21; Act. 1, 6) a teprve o letnicích půso-

[1]) Schneider, Die chiliastische Doktrin. 1859. — Atzberger, Geschichte der christl. Eschatologie. 1 u. 2 Bd. 1896. — Gry, Le millenarisme dans ses origines et son dévelopement. 1904. — Ermoni, Les phases successives de l' erreur millénariste (Rev. des quest. histor. 1901).

bením Ducha sv. se jich zhostili. U těch křesťanů, kteří ze židovstva představu tu podrželi, přizpůsobila se ovšem více duchu křesťanskému; domnívali se, že Kristus opět na zemi přijde a se spravedlivými ještě živými a z mrtvých vstalými po tisíc let, χίλια ἔτη, z Jerusalema prostřed rajské přírody v pokoji a míru jako král vládnouti bude, až nastane konec světa a soud poslední, před nímž ještě ďáblovi a jeho přívržencům útok na říši Kristovu bude dovolen, který však úplnou porážkou Antikrista skončí. Na dotvrzenou domněnky své dovolávali se zvláště Zjevení sv. Jana (20, 2—9), kde je řeč o spoutání satana na tisíc let, o tisícileté vládě Kristově, o prvním z mrtvých vstání a pádu satana.

Toto očekávání tisíciletého království Kristova na zemi nebylo však nikterak všeobecnou věrou křesťanů, neboť v pravých spisech Otců apoštolských, Klementa, Ignáce, Hermy, Polykarpa, nenalézáme žádných stop chiliasmu. První mezi spisovateli církevními nauku tuto přednášel vedle autora listu Barnabášova Papias, biskup z Hierapole († kol. 150), a odtud počínaje setkáváme se častěji s názory chiliastickými u spisovatelů církevních, jako na př. u sv. Justina (Dialog. c. 31. 32 atd.), jenž však poznamenává, že ne všichni pravověrní křesťané jsou jeho názoru (Dial. 80), u Melita Sardského, Irenaea, který obšírně o nich pojednává (Adv. haeres. V, 24—37), u Tertulliana (Contra Marc. lib. III), Hippolyta (De Christo et Antichristo), Arnobia, Laktantia (Instit. VII. 20), Viktorina z Petavia a Kommodiana atd. Krutá pronásledování, jež vyznavači Kristovi od pohanů zakoušeli, zajisté nemálo živila naději v brzký slavný příchod Spasitelův. V téže době však vystupovali mnozí z církevních spisovatelů proti chiliasmu, zvláště když Cerinth hlásal chiliasmus hrubý, smyslný a Montanisté nebeský Jerusalem v Pepuze umísťovali. Jsou to především Athenagoras, Cajus, spisovatel římský, ve svém dialogu proti Montanistovi Proklovi (Eus. III, 38), Klement Alexandrijský a Origenes, jenž ukazoval, že místa Písma sv., jichž chiliasté se dovolávali, mají býti duchovně vykládána. Proti němu však

Nepos, biskup v Arsinoë, hájil chiliasmus ve svém díle *Ἔλεγχος ἀλληγοριστῶν* a způsobil i schisma, neboť po jeho smrti chiliasté vedení knězem Korakionem oddělili se na čas od mateřské církve alexandrijské. Proto odebral se Dionysius Alexandrijský do Arsinoë a po třídenní disputaci odvrátil Korakiona i s jeho přívrženci od poblouzení jejich (Eus. VII, 24, 25).[1]) Ještě více než důvody vědecké přispěl k zániku chiliasmu obrat za Konstantina Vel. Nicméně chiliastické ideje ve změněné podobě objevily se opět ve středověku u Joachima z Floris, Táboritů, později u Novokřtěnců, Swedenborgianův, Mormonův, Adventistův atd.

§ 31. **Montanismus.**[2])

Původcem sekty této je Montanus z Ardabanu ve Frygii († kol. r. 175). Jsa původně knězem bohyně Kybely (matky bohů) přestoupil později na křesťanství. Záhy však domníval se, že se mu dostává zvláštních zjevení božích a počal s Priskou (Priscillou) a Maximillou, jež za prorokyně prohlašoval, v extase upadati, novou nauku hlásati a budoucí věci předpovídati. Především tvrdil, že nastává konec světa a jeho blízkost, že vyžaduje přísný a svatý život a církev že má vstoupiti z věku jinošského do věku mužného. Proroctví dle něho je v Novém zákoně tak nutno jako ve Starém a pravou formou, jakož i předpokladem jeho je extase, která každou samočinnost člověka vylučuje, a ve stavu bezvědomí a vytržení záleží. Sám pak Montan a obě jeho družky považovali se za orgány

---

[1]) Ve svém spise *Περὶ ἐπαγγελιῶν δύο συγγράμματα*, aby chiliasty snáze vyvrátil, dovozoval sv. Dionysius, že Apokalypse napsána byla od „svatého a bohem nadšeného“ muže, ne však od sv. Jana, miláčka Páně.

[2]) Hilgenfeld, Die Ketzergeschichte des Urchristentums. 1884. — Weinel, Die Wirkungen des Geistes u. der Geister im nachapost. Zeitalter bis auf Irenaeus. 1899. — Duchesne, Histoire ancienne de l'Église. I. 2. éd. 1907. str. 270 násl.

slíbeného Parakleta (Joh. 14, 16. 26), jehož doba nastane a jímž teprve zjevení boží bude ukončeno.[1]) Kromě toho oddán jsa domněnkám chiliastickým, učil, že tisícileté království má vyjíti z frygických měst Pepuzy a Tymia a že nebeský Jerusalem má v Pepuze býti umístněn.

Podmínky, aby církev na vyšší stupeň dokonalosti, ve věk mužný byla povznesena, záleží: 1. v naprosté zápovědi druhého manželství, které je stejně jako cizoložství nedovoleno, 2. v přísnějších postech; tak zvané stationes, t. j. poloposty, mají trvati až do večera a dvakráte v roce mají býti zachovávány po celý týden, vyjímaje sobotu a neděli, xerofagie, 3. v zápovědi útěku v pronásledování, jenž rovná se zapření víry, 4. v tvrzení, že těžší hříchy, jako odpad od víry (idolatrie), vražda a smilstvo křesťanů, v církvi nemohou býti odpuštěny, nýbrž trvalým vyloučením musejí býti trestány, 5. v požadavku, aby všechny panny, netoliko Bohu zasvěcené, při bohoslužbě nosily závoj, 6. v zavrhování všeliké ozdoby těla, zvláště u žen, a vůbec v takovém životě, jak ho blízký příchod Krista vyžadují.

Sekta Montanistů, jež sama nazývala se „novou profetií", svými přísnými zásadami mravnými nabyla v Malé Asii nemalého rozšíření. Proto biskupové maloasijští, chtíce dalšímu šíření přítrž učiniti, konali mezi r. 160—180 několik synod, na nichž nauka Montanistů byla zavržena a přívrženci sekty ze společenství církevního vyloučeni. Než Montanisté obrátili se do Říma, aby biskupa římského pro sebe získali; s počátku sice bylo zde o nich pro jejich mravní přísnost rozšířeno příznivé smýšlení, později však papež Viktor (189—199), poučen byv Praxeou o pravé podstatě sekty, vyloučil je i v Římě ze společenství církevního. Opatření toto neučinilo však sektě přítrž, ježto v téže době připojil se k ní Tertullian, jenž se stal jejím nejpřednějším obhájcem a její nauky v jakýsi system uvésti hleděl.[2])

[1]) Působnost Parakleta záleží v tom, quod disciplina dirigitur, quod scripturae revelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur. Tertul., De virgin. veland. c. 1.

[2]) D'Alès, La théologie de Tertul. 1905. ch. X.

(Za tím účelem napsal několik spisů: jako De monogamia, De jejunio, De pudicitia, De fuga in persecutione, De virginibus velandis. Sekta Montanistů, jejíž přívženci nazýváni byli Frygové, Katafrygové (ἡ κατὰ Φρύγας καλουμένη αἵρεσις), Pepuziani, udržela se přes to, že Konstantin Velký ji přísně pronásledoval, po dlouhou dobu. Ještě synoda trullská (r. 692, c. 95) a Lev Isaurský (r. 722) vydali zákony proti ní. Pozdější přívrženci sekty, jako Aeschines a jeho škola, přidržovali se také bludů patripassianských.

§ 32. Schisma Felicissimovo, Novatianovo a Meletiovo.[1])

1. Po ukončeném pronásledování Deciově žádali četní křesťané, v Karthagině zejména, s touže lehkomyslností, s kterou víru zapřeli, aby opět bez všelikého přísnějšího pokání do společenství církevního byli přijati. Za tím účelem snažili se dosíci přízně vyznavačův a mučedníkův a vymoci si od nich listů doporučujících, obyčejně libelli pacis zvaných. Když pak za nepřítomnosti sv. Cypriana někteří kněží, mezi nimi Novatus, skutečně přijímali padlé, kteří vykázali se listy doporučujícími, ihned do úplného společenství církevního, nečekajíce na soud biskupa, sv. Cyprian káral ostře tento zlořád, kterým dosavadní praxe církevní těžce byla porušována. Zároveň ustanovil, že jen ti padlí, kteří jsou těžce nemocni, mohou dosáhnouti na základě listu doporučujícího rozřešení, ostatní však že mají čekati, až by byla na synodě po ukončeném pronásledování v souhlasu s církví římskou záležitost ta uspořádána.

Toto opatření vedlo ku schismatu, které však jen krátkou dobu trvalo a dalšího významu nemělo. *Felicisimus*, jenž bez svolení Cyprianova od Novata jáhnem byl ustanoven a proto vyobcován, postavil se totiž

---

[1]) Peters, Des hl. Cyprians Leben und Wirken. 1877. — Fechtrup, Cyprians Leben und Lehren. 1878. — Hefele, Conciliengeschichte I. 2. Aufl. str. 111. násl. — Tixeront, Histoire des Dogmes t. I 1905.

s Novatem a s některými jinými presbytery, s volbou Cyprianovou nespokojenými, v čelo strany, která mu přílišnou přísnost vytýkala. Vedle padlých přidali se k straně této i někteří vyznavači, kteří se ve své cti domnívali býti uraženými jednáním Cyprianovým. Když konečně svatý Cyprian do Karthaginy se vrátit mohl, svolal ihned *synodu r. 251.*, aby roztržku odstranil a záležitost padlých uspořádal. Na synodě byli odpůrci vyobcováni a o padlých stanoveno, že jen po náležitém pokání mají býti přijati do společenství církevního; akta pak synodální poslána do Říma. Strana rozkolná však se nepodrobila, nýbrž postavila v osobě Fortunata proti Cyprianovi vlastního biskupa. Aby jeho uznání dosáhla, poslala do Říma Novata, který se tu však přidal ke straně opačné, rigoristické, v jejíž čele stál Novatian.

2. Po pronásledování Deciově zvolen byl *v Římě* po delším uprázdnění r. 251 za biskupa od většiny obce presbyter *Kornelius* (251—253), kdežto menšina žádala si míti biskupem *Novatiana*, jenž zaujímal mezi presbytery římskými pro své vzdělání[1]) místo vynikající. Novatian jsa tím uražen ve své pýše, odloučil se se svými stoupenci od Kornelia vytýkaje mu přílišnou mírnost k padlým a byl na to od strany své, k níž náleželi někteří kněží a vyznavači, zvolen za biskupa. Svěcení udělili mu proti právu tři biskupové, ze vzdálených končin Italie do Říma povolaní. Chtěje dosáhnouti uznání od ostatních církví, poslal k nim listy; došel však na mnohých místech odmítnutí, zejména od sv. Cypriana v Karthagině a od Dionysia Alexandrijského. Papež pak Kornelius na synodě římské r. 251 na podzim konané Novatiana i jeho stoupence vyobcoval z církve. Tito utvořili nyní zvláštní sektu a nazvali se čistými a svatými (*καθαροί*).

Pod rouškou větší přísnosti nabyla sekta jak na východě tak na západě hojného rozšíření. Co se týče její nauky, tu učila, že hříchy zvláště těžké (cri-

[1]) O jeho činnosti spisovatelské srv. Samsour, Základy patrologie. 1908. str. 88 n.

mina capitalia), totiž apostasie, vražda a smilstvo, v církvi nenohou býti odpuštěny a ti, kdož se jich dopustili, nemohou zpět do církve býti přijati. Poněvadž církev katolická to činí, přestala býti pravou církví Kristovou; proto také katolíky, kteří k nim se připojili, znovu křtili. Později spojivše se, zvláště ve Frygii, se zbytky Montanistů, zavrhovali druhý sňatek, ano i svátost biřmování, které Novatian, byv jako clinicus pokřtěn, nebyl přijal. Ač návrat do církve, zejména na sněmu v Niceji r. 325 (can. 8.), byl Novatianům usnadněn, přece udržela se sekta až do 7. století, a to hlavně na východě.

3. Také v Egyptě na počátku 4. století povstalo schisma, jehož původcem byl *Meletius*, biskup lykopolský a metropolita v Thebaidě, a jež proto dle něho schismatem Meletianským se nazývá. Biskup alexandrijský Petr (300 312) vydal totiž rozličné kanony poenitentialní, jež měly býti pravidlem pro všechny provincie egyptské při rekonciliaci padlých v pronásledování. Meletius však, poněvadž se mu zdály velmi mírnými, jich nedbal. Kromě toho ustanovil i v cizích provinciích kněze a ordinoval biskupy, nevšímaje si cizích práv. Proto biskup Petr svolal kolem r. 306 synodu do Alexandrie všech biskupův egyptských a sesadil neposlušného biskupa lykopolského. Než tento se nepodrobil a setrval ve své opposici. Tím vzniklo schisma, které sice koncil nicejský, hleděl odstraniti, než poněvadž přívrženci rozkolu připojili se k Arianům, trvalo schisma po nějakou dobu dále, až do 5 století.[1])

§ 33. Spor o křest kacíři udělovaný.[2])

Při tomto velmi vážném sporu běželo o otázku, zda ti, kdož od haeretiků nebo schismatiků byli pokřtěni, při svém

[1]) Epiph. Haer. 68; — Athan. Contra Arian. — 59. Socr. I, 6. — Hefele, Conciliengesch. 2. Aufl. I. Bd. str. 391.

[2]) Schwane, Controversia de valore baptismi haereticorum. 1860. — Hefele, Conciliengeschichte. I. 2. Aufl. str. 117 násl. — Ernst, Die Ketzertaufangelegenheit in der altchristlich. Kirche nach Cyprian. 1901. — Týž, Papst Stephan I. u. der Ketzertaufstreit. 1905.

návratu do církve katolické mají býti považováni za platně pokřtěné nebo zda u nich křest musí býti opakován, jinými slovy, zda u přisluhovatele žádá se fides orthodoxa. Praxe, jež v této příčině vznikla, byla dvojí. V církvi římské a ve většině jiných církví nebyli haeretici do lůna církve se vracející znovu křtěni, nýbrž byli přijímáni pouze vzkládáním rukou biskupových a účastenstvím na oběti eucharistické. V Africe však synoda karthaginská za Agrippina kolem r. 220 konaná prohlásila, že ti, kdo z haerese se do církve vrací, kdo od haeretiků byli pokřtěni, znovu musejí býti křtěni. Totéž prohlásily dvě maloasijské synody v Ikoniu a Synnadě kolem r. 230—235 za předsednictví Firmiliana, biskupa v Caesareji, konané (Eus. VII, 7). Přispěl k tomu asi Tertullian svým spisem De baptismo, v jazyku latinském a řeckém napsaným, v němž (c. 15) křest od haeretikův udělený prohlašuje za neplatný.

Palčivější stala se tato otázka, když za schismatu Novatianova o ní v Africe znovu bylo pojednáváno. Poněvadž někteří biskupové i zde byli názoru, že křest kacířů udělený nemá býti opětován, obrátilo se 18 biskupů numidských roku 255 na synodu v Karthagu s dotazem o platnosti křtu bludařského. Za předsednictví sv. Cypriana prohlásilo 31 biskupů křest od kacířův udělený za neplatný. Taktéž synoda 71 biskupů na jaře r. 256 opět v Karthagu konaná vyslovila se pro neplatnost tohoto křtu. Biskupové afričtí vycházeli tu z mylného předpokladu, že křest závisí od hodnosti udělovatele. Akta obou synod byla poslána do Říma s podotknutím, že různost mínění v této příčině nemá rušiti míru mezi biskupy [1]) Papež Štěpán (254—257) však zavrhl rozhodnutí obou synod, prohlásiv křest kacířů za platný a jeho opakování za nepřípustné: Si qui a quacunque haeresi venient ad nos, nihil innovetur, nisi quod traditum est, ut manus illis imponatur in poenitentiam, cum ipsi haeretici alterutrum ad se venientes non baptisent, sed com-

[1]) Biskupové tito nepovažovali otázku za dogmatickou.

municent tantum (Cypr., Ep. 74, 1). Zároveň pak hrozil papež neposlušným exkommunikací. Podobný list poslal biskupům maloasijským, když se dověděl, že zejména Firmilian caesarejský a Helenus tarsenský s nimi souhlasí.

Když však biskupové africtí setrvali při svém názoru, prohlásivše na synodě 85 biskupů na podzim r. 256 v Karthagině konané znovu křest bludařů za neplatný, přerušil s nimi papež Štěpán fakticky všechno spojení (Cypr. Ep. 75, 25.). K formálnímu prohlášení roztržky, k nálezu exkommunikačnímu však nedošlo. Zevnější okolnosti, jakož i snahy Dionysia Alexandrijského,[1]) zamezily rozvoj sporu až do posledních jeho důsledkův. Nastalo totiž pronásledování Valerianovo, za něhož vnitřní spory ustoupiti musily do pozadí. Štěpán zemřel v brzku po vypuknutí pronásledování, v srpnu roku 257, Cyprian pak poslán do vyhnanství a r. 258 sťat. Ostatně již Sixtus II., nástupce Štěpánův, opět stojí ve spojení s Cyprianem a druhými biskupy africkými. Mnozí z nich však přidržovali se své praxe nadále, jak dosvědčuje synoda arelatská r. 314 (c. 8.): „propria lege utuntur, rebaptisent." Po synodě této, jež opět křest bludařů za platný uznala,[2]) nabyla však ponenáhlu praxe římská všeobecného přijetí. Zvláště důkladně odůvodnil ji proti Donatistům později sv. Augustin.[3]).

Sv. Cyprian ve sporu tomto nepopíral primátu římského biskupa, nýbrž těžce nesa, že papež v této věci dovolával se primátu svého, na paměť uváděl Štěpánovi příklad sv. Petra, který ustoupil pozdějšímu apoštolovi Pavlovi a chtěl, aby místo podání uznána byla domnělá pravda, jež se mu zdála jasně vyplývati z nauky o jediné pravé církvi a ze zavržitelnosti haerese.[4])

---

[1]) Ernst, Die Stellung Dionysius des Gr. von Alexandr. zur Ketzertauffrage (Zeitsch. für kath. Theol. 1906 str. 38 n).

[2]) Conc. Arel. c. 8: Si aliquis de haeresi venerit, interrogent eum symbolum et si perviderint eum in Patre et Filio et Spiritu S. esse baptisatum, manus ei tantum imponatur, ut accipiat Spiritum S. Quodsi interrogatus non responderit hanc Trinitatem, baptisetur.

[3]) De baptismo contra Donatist. libb. VII.

[4]) Jungmann, Dissertationes selectae 1880 t. I. p. 345 sq.

HLAVA IV.

Církevní věda.[1])

§ 34. Rozvoj a ráz starokřesťanské literatury.

1. Jako apoštolové, řídíce se příkladem a rozkazem Páně, téměř výhradně věnovali se ústnímu hlásání evangelia a jen zevnějšími okolnostmi donuceni sahali k péru, tak zůstalo také i v dobách následujících živé slovo, ústní hlásání řádným prostředkem šíření křesťanské pravdy. Nicméně napsány byly přece již v nejstarší době některé spisy. Autorové jejich, poněvadž obcovali se svatými apoštoly, nazývají se Otci apoštolskými. Jako spisy apoštolů jsou i tyto jen spisy příležitostnými a psány jsou téměř výhradně ve formě listův. Tendence jejich jest převahou prakticko-parenetická a nikoli vědecky spekulativní; slovy prostými doporučují evangelické pravdy, kladou důraz na zachovávání přikázání, napomínají k poslušnosti představených od apoštolův ustanovených, k zachování míru a církevní jednoty a zároveň k zbožnému životu a k přípravě na příchod Kristův. Celým svým rázem druží se spisy tyto úzce ke spisům biblickým, takže v jistém způsobu mohou býti považovány za jejich přídavek. Mnohé z nich byly také při bohoslužbě předčítány a jako přídavek do rukopisů Písma sv. přijaty.

2. Nový druh spisů počíná kolem roku 125, totiž tak zvané apologie. Podnět k nim dal fysický a duchovní boj, který pohané a židé, jakož i haeretici a

---

[1]) Möhler, Patrologie oder christliche Literaturgeschichte. 1840. — Alzog, Handbuch der Patrologie 4. Aufl. 1888. — Nirschl, Lehrbuch der Patrologie u. Patristik. 3. Bde. 1881 až 1885. — Fessler Institutiones patrologiae. 2 t. (ed. Jungmann) 1890—96. — Bardenhewer, Patrologie. 2. Aufl. 1901. — Týž, Geschichte der altkirchlichen Literatur, 1—6 Bd. 1902 násl. — Kihn, Patrologie. 2 Bde, 1904. násl. — Ehrhard, Die a tkirchliche Literatur u. ihre Erforschung von 1884—1900. — Samsour, Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmat 1908.

schismatici zahájili proti pravdě křesťanské. Dle formy své jsou tyto spisy převahou řeči, vypracované dle pravidel řecké retoriky a určené, aby odevzdány byly císařům. Odmítají pohanské pomluvy, odhalují pošetilost a nemravnost mythů pohanských a hájí zejména monotheismus a nauku o z mrtvých vstání. Pravdivost nauky křesťanské dokazují z jejích vznešených účinků, při čemž zvláště kladou důraz na obdivuhodnou lásku ku bližnímu. Proti židům dokazují, že Starý zákon měl jen ráz předobrazný a pohanům, že předpovědi prorokův a Kristovy z větší části se vyplnily a že tím podán je důkaz, že pocházejí od Boha, takže i ostatní proroctví mohou na pravdivost činiti nároky. Proti haeretikům, kteří ryzost víry ohrožovali, hájí víru apoštolskou.

3. Kolem r. 200 vedle literatury apologetické, jež dále byla pěstována, vznikati počala vlastní věda theologická V této době již povstaly spisy, ku kterým nedaly podnět zevnější nebo vnitřní útoky na nauku křesťanskou, nýbrž spíše snaha hlouběji vyložiti jednotlivé pravdy křesťanské, vysvětliti Písmo sv., nauku křesťanskou vědecky zpracovati a filosoficky odůvodniti. Nejčileji jevil se zájem pro vědecké snahy v církvích východních a nejvíce vynikající pěstitelkou vědy církevní stala se katechetická škola alexandrijská[1]) Povstala ve století II. a určena byla především k vyučování katechumenů; než již kolem r. 180, když v čele její stál učený Pantaenus, měla více ráz učené školy theologické. Vrcholu slávy své dosáhla za Klementa Alexandrijského a Origena. Z Alexandrie smysl pro vědeckou práci rozšířil se do Palestiny a Malé Asie. V Caesareji palestinské již sám Origenes založil školu učenou, při níž zejména snahou kněze Pamfila vznikla první cennější křesťanská knihovna.[2])

---

[1]) Kihn, Alexandr. Schule ve Freiburger Kirchenlexikon 2. Aufl. I. 530. — Redepenning, Origenes 1842. I. Bd. — Lehmann, Die Katechetenschule zu Alexandrien 1896.

[2]) Vigouroux, Les écoles exégétiques chretiennes aux premiers siècles de l'église (Rev. bibl. I 1892).

§ 35. Svatí Otcové apoštolští.[1])

Otci apoštolskými nazývají se církevní spisovatelé, kteří byli žáky apoštolskými, nebo za takové byli považováni a slovem, jakož i písmem nauku apoštolskou přednášeli. Jejich spisy jsou tím důležitější, čím bližší jsou době Kristově a apoštolské. Napsány byly ku konci prvního a v první polovici století druhého, a to v řeči řecké, která byla vůbec v prvních dvou stoletích officielní řečí církve.

1. K nejstarším mezi spisy Otců apoštolských náleží *Doctrina duodecim apostolorum: Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων.* Objevena byla roku 1873 metropolitou nikomedijským Filotheem Bryenniem v Cařihradě a po 10 letech od něho v původním textu řeckém uveřejněna. Spis tento má naskrze ráz největší starobylosti a napsán byl v posledních desetiletích prvního století, jak se zdá, v Palestině nebo v Syrii od některého židokřesťana. Dle obsahu dělí se Didaché na tři části: První část (kap. 1–6) podává přehled křesťanské mravouky pod obrazem dvou cest, cesty života a smrti; určena byla pro vyučování katechumenův. Druhá část (kap. 7—10) je rázu liturgického a jedná o udílení a přijetí křtu, o postu a modlitbě, o díkučinění před a po přijetí eucharistie. Třetí část konečně (kap. 11–15) týká se kázně církevní a dává předpisy o přijetí apoštolův a proroků, jakož i jiných cestujících bratří a jejich podpoře, o svěcení neděle, o ustanovení biskupův a jáhnův a pokárání bratří. Celý spisek končí (kap. 16.) napomenutím k bdělosti a stálosti pro blízký příchod Kristův.[2])

2. S Didaché souvisí z části *list Barnabášův*, jejž celý starověk připisoval apoštolovi Barnabášovi. Vnitřní však důvody, především soud listu o Starém zákoně,

---

[1]) Cotelerius, Patres aevi apostolici. 2 t. 1672. — Hefele, Opera patrum apostolicorum. Tubingae 1839: Edito V. a Funk. 2 vol. 1887 seq. — Funk, Patres apostolici. ed. 2. Tubingae 1901 sqq. — Sušil, Spisy sv. Otcův apoštolských. 3. vyd. 1874. — Sprinzl, Die Theologie der apostolischen Väter. 1880.

[2]) Funk, Abhandlungen u. Untersuchungen II, 108—141.

odporující úplně názoru sv. apoštolův, a zvláště sv. Pavla, dokazují, že sv. Barnabáš není jeho původcem. Dle jedněch napsán byl ku konci století prvního, dle druhých na začátku století druhého, a to, jak ukazuje allegorisující zbarvení, pravděpodobně v Alexandrii. List dělí se na dvě části: dogmatickou (kap. 1—17) a morální (18—21). V části dogmatické odmítá požadavek, aby křesťané zachovávali zákon mosaický, o jehož ceně a významu velmi nepříznivý úsudek pronáší. Při tom dokazuje, že nařízení Starého zákona o obětech, obřízce a pokrmech, postu a sobotě ve smyslu vyšším, duchovním byla míněna, kdežto židé zlým andělem svedení doslovně jim rozuměli a je plnili. Druhá část morální jedná dle Didaché o cestě světla a tmy.

3. *Klement*, biskup římský, dle Irenaea (Adv. haeres. III. 3) třetí nástupce Petrův a také jeho žák a spolupracovník Pavlův (Filip. 4, 3), byl dle pozdější legendy za Trajana vypovězen na Chersones taurický a tam podstoupil po blahodárné činnosti smrt mučednickou kolem r. 100. Když v obci korintské v posledních letech Domitiana (81—96) povstaly zmatky, a to tím, že někteří mladší členové pozvedli se proti presbyterům a je z jejich postavení vytlačili, poslal Klement, zvěděv o tom, jménem obce římské list do Korintu, v němž snaží se zmatky urovnati a napomíná křesťany korintské, aby podrobili se představeným od Boha ustanoveným. List sám je důležitým svědectvím pro primát církve římské a obsahuje mimo jiné důkaz pro božský původ hierarchie (cap 42 a 44). Druhý list ke Korintským, jenž se pod jménem Klementovým uvádí, nepochází od Klementa, nýbrž je homilií, jež kolem r. 150 v Korintě nebo v Římě povstala. Rovněž tak i dva listy Ad virgines, t. j. asketům obojího pohlaví, nebyly napsány Klementem, nýbrž povstaly teprve v první polovici 3. století, jak jejich vystupování proti tak zvaným mulieres subintroductae ukazuje. Také jiné spisy, jež pode jménem Klementovým se uvádějí, jako Constitu-

[1]) Funk, Abhandlungen und Untersuchungen II, 77—108.

tiones apostolicae, Homiliae a Recognitiones atd. jsou podvržené.

4. *Sv. Ignác*, žák sv. Jana a třetí biskup antiochenský, napsal na své cestě do Říma, kde byl divokým zvířatům na pospas předhozen (r. 107), sedm listův, a to čtyři ve Smyrně, totiž k Efeským, Magensijským a Tralleským a k Římanům; tři v Troadě: k Filadelfským, Smyrnenským a k biskupu Polykarpovi. Listy sv. Ignáce, jež zachovaly se nám v delší, ve 4. stol. od některého Apollinaristy interpolované recensi, a v kratší, původní, jsou bezprostředním výronem jeho šlechetného srdce a dýší vroucí láskou ke Kristu a církvi, jakož i touhou po smrti mučednické. Poněvadž mimo jiné obsahují důležitá svědectví pro monarchické zřízení církve a rozčlenění hierarchie církevní na biskupa, kněze a jáhny, byla zvláště dříve od protestantů jejich pravost popírána, ač ji dosvědčuje již svatý Polykarp, Irenaeus, Origenes, Eusebius atd. V novější však době přední učenci protestantští, jako Harnack, Lightfoot, Zahn, vyslovili se pro jejich pravost.[1])

5. O něco později napsal sv. *Polykarp*, biskup smyrnenský, žák sv. Jana († 155 neb 156), list k Filippenským, když jej prosili o opis listů sv. Ignáce Antiochenského. List tento byl namnoze při bohoslužbě předčítán, a pojednává o povinnostech křesťanů vůbec a jednotlivých stavů zvláště, o povinnostech ženatých a svobodných, jinochův a panen, jáhnův a kněží, varuje před Dokety a napomíná k přidržování se tradice apoštolské, k vytrvalosti podle příkladu sv. mučedníků, k čistotě a ke konání každé ctnosti. Velice pilně použit je v něm list Klementa ke Korintským.

6. K Otcům apoštolským náleží také další žák sv. Jana a přítel Polykarpův *Papias*, biskup v Hierapoli ve Frygii. Z jeho spisu *Λογίων κυριακῶν ἐξήγησις*, vysvětlení výroků Páně v 5 knihách, v němž podával ústní zprávy o řečech a skutcích Kristových, zachovaly se nám jen malé zlomky, mezi nimi větší o pů-

[1]) Funk, Die Echtheit der Ignatiusbriefe. 1883.

vodu dvou prvních evangelií. Papias psal dle všeho kolem r. 150 za císaře Antonina Pia.

K spisům Otcův apoštolských druží se ještě dva další spisy, které stěží napsány byly od žáků apoštolských; nicméně poněvadž spisovatelé jejich považováni byli dlouho za žáky apoštolské a době apoštolské byli blízcí, počítají se většinou posud mezi tyto spisy. Jsou to:

7. *Pastor Hermův*, jenž je nejobsáhlejším a zároveň obsahem, jakož i formou nejpozoruhodnějším spisem této nejstarší doby. Spisovatelem není, jak se dříve za to mělo, Hermas v listě k Římanům (16, 14) od sv. Pavla zmíněný, nýbrž spíše bratr papeže Pia I. (140—155), jak svědčí fragment Muratoriův. Název má spis odtud, že anděl v podobě pastýře dává Hermovi poučení a rozkazy. Dělí se na 3 části: 5 vidění (visiones), 12 přikázání (mandata) a 10 podobenství (similitudines) a obsahuje napomenutí k pokání pro nastávající pronásledování a příchod Kristův. Pastor Hermův, jenž obsahuje první křesťanskou mravouku, těšil se v prvních stoletích veliké vážnosti a byl i v mnohých církvích při bohoslužbě předčítán.

8. *List k Diognetovi*, jedna z nejvzácnějších památek starobylosti křesťanské, je první apologií křesťanství, napsanou neznámým spisovatelem ve 2. století. Autor formou klassickou odpovídá vznešenému pohanu Diognetovi, jinak nám neznámému, na otázky, v čem záleží podstata náboženství křesťanského a jejich bohopocta oproti polytheismu pohanův a pověře židův, odkud pochází jejich nápadná láska k bližnímu, a proč toto náboženství teprve nyní a nikoli dříve na svět přišlo. Zvláště zajímavé je v listě tomto krásné a nadšené líčení života prvních křesťanů (c. 5. et 6.).

§ 36. **Apologeté 2. století a jiní současní spisovatelé.**[1])

Mimo již uvedeného neznámého autora listu k Diognetovi k apologetům náleží:

[1]) Corpus apologet. christ. ed. Maranus. Paris 1742; Venet. 1747, ed. Otto. ed. 3. Jenae 1876—1881. — Werner,

1. *Aristides*,[1]) retoricky vzdělaný filosof athenský. Jeho apologie, dle Eusebia císaři Hadrianovi podaná, dle nadpisu v překladu syrském Antoninovi Piovi, byla dlouho považována za ztracenou, až konečně r. 1889 Američan Harris nalezl ji ve věrném překladu syrském v klášteře sv. Kateřiny na hoře Sinaj. Nález syrského překladu vedl k důkazu, že řecké zpracování je obsaženo v románu o Barlaamovi a Josafatovi ze stol. 7., uváděném mezi spisy sv. Jana Damascenského. Obsah apologie vrcholí ve větě, že jen křesťané mají správnou ideu o Bohu a pravou bohoslužbu. Zvláštního významu skýtá apologii této nadšené líčení čistoty mravů prvních křesťanů na konci jejím obsažené.

2. K nejpřednějším zástupcům literatury apologetické 2. století počítati dlužno sv. *Justina*.[2]) Narodiv se ve Flavii Neapolis (Sichem) z rodičů pohansko-řeckých a veden jsa mocnou touhou po pravdě, poznal záhy všechny čelnější systemy filosofické, jako Stoiků, Peripatetiků, Pythagorejců a Platoniků. Než v žádném z nich nenalezl pravého uspokojení, až teprve v křesťanství, pro něž byl jakýmsi ctihodným starcem získán. Od této chvíle putoval jako křesťanský filosof světem, aby křesťanství jako „jedinou spolehlivou, upotřebitelnou filosofii“ šířil. Hlavní sídlo své zaraziť v Římě a zřídil zde školu. Zde také na podnět cynika Krescenta byl jat a mečem sťat r. 167. Z jeho četných spisů zachovaly se nám především dvě apologie podané Antoninovi Piovi. V první, obsáhlejší, vyvrací výtky atheismu, smilstva, hodů Thyestových, od pohanů křesťanům činěné, a žádá, aby nebyli pro pouhé jméno trestáni, nýbrž jen za provinění. V dalším dokazuje pravost náboženství křesťanského z mravního obrození lidí, z výtečnosti nauky samé, ze ctností kře-

---

Geschichte der apolog. u. polem. Literatur. 1861. — Schmitt, Die Apologie der ersten drei Jahrhunderte. Mainz 1890. — Zöckler, Gesch. der Apologie des Christentums. 1907.

[1]) Seeberg, Der Apologet Aristides 1894.

[2]) Semisch, Justin der Märtyrer. 2 Bde. 1840. — Stählin, Justin der Märtyrer. 1880. — Sušil, Spisy sv. Otcův ap. a Justina M. 1874.

sťanův a z vyplnění proroctví starozákonních. V druhé apologii kratší, jež dle obsahu je jakýmsi doplňkem první, dokazuje pravost náboženství křesťanského z pronásledování a ze stálosti mučedníkův a odpovídá pohanům na otázky, proč křesťané sami se neusmrcují, aby spíše k Bohu svému dospěli, a proč Bůh, jejich ochránce, je proti pronásledovatelům nechrání. Vedle těchto apologií napsal sv. Justin Dialog s Tryfonem, v němž dokazuje, že ceremonialní zákon židovský měl jen přechozí platnost, že Ježíš Kristus je pravý Bůh a Mesiáš Bohem předpověděný, a že i pohané do církve Kristovy jsou povoláni. Ostatní spisy, jež se pod jménem Justinovým uvádějí: Oratio ad gentiles, Cohortatio ad gentiles a De monarchia, t. j. o jednotě boží, obyčejně sv. Justinovi se upírají, a to především pro různost slohu.

3. Žákem Justinovým je *Tatian* z pohanských rodičů v Assyrii zrozený. Vzdělav se ve filosofii, nastoupil daleké cesty, na nichž přišel i do Říma a zde stal se žákem sv. Justina a křesťanem. Později odpadl však ku gnosticismu a stal se hlavou Enkratitův. Kolem roku 170 napsal Oratio ad Graecos (*Λόγος πρὸς Ἕλληνας*), ve které příkře vystupuje proti pohanství, jež neuznávaje jeho světlých stránek prohlašuje za výplod démonův. Je tudíž spis jeho více rázu polemického než apologetického.[1]) Dále pochází od něho Diatessaron, jakási to harmonie evangelií, v níž však je genealogie Kristova vynechána.

4. Filosof athenský *Athenagoras*, o jehož osobě nemáme spolehlivých zpráv, napsal Legatio i. e. supplicatio pro christianis (*Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*) mezi rokem 177—180. V apologii této, jež vyniká krásnou řečí a jednoduchou disposicí, odmítá obvyklé výtky atheismu, hodů Thyestových a incestu. Další spis jeho De resurrectione mortuorum (*Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν*) dokazuje ze všemohoucnosti boží možnost a přiměřenost zmrtvýchvstání, jež pohané za-

[1]) Funk, Kirchengesch Abh. u. Untersuchungen II, 142 násl. — Puech, Recherches sur le Discours aux Grecs de Tatien. Paris 1903.

vrhovali. Spis náleží mezi nejkrásnější, jež staří o tomto předmětě napsali.

5. *Theofilus*, biskup antiochenský, napsal četné spisy, z nichž se nám však zachovaly jen tři knihy Ad Autolycum (*Πρὸς Αὐτόλυκον*) krátce po roku 180 vydané. Pohanskému příteli svému Autolykovi, jenž se posmíval jménu křesťanskému a naukám Kristovým, dokazuje Theofilus ve spise tomto přednost náboženství křesťanského před pohanským. Zajímavá je apologie jeho tím, že klade důraz na subjektivní podmínky víry a na závislost náboženského poznání od čistoty smýšlení.

6. Na konci 2. nebo ve 3. století napsal filosof *Hermias* Irrisio gentilium philosophorum. (*Διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων*). Staví tu na pranýř odporující sobě názory řeckých filosofův o Bohu, o duši lidské a základních principech věcí a ukazuje zároveň, jak harmonický je křesťanský názor světový. Jeho posměch mnohdy živě nám připomíná dobu přítomnou.

7. Mezi spisovateli 2. století přední místo zaujímá sv. *Irenaeus*. Pocházel z Malé Asie a v mládí svém slyšel ještě často kázat biskupa Polykarpa. Veden jsa touhou šířiti víry křesťanské mezi neznámými národy rozsívati, přišel do Gallie, kde v době pronásledování Marka Aurela byl knězem v Lyoně. Když pak r. 177 biskup Pothinus zemřel jako mučedník, stal se Irenaeus jeho nástupcem, v kterémžto úřadě vystupoval zvláště proti gnostikům. Zemřel dle pozdějších zpráv za pronásledování Septimia Severa smrtí mučednickou (Hier., In Isai. 64, 4) r. 202. Z jeho četných spisů dlouho známo bylo jen hlavní jeho dílo *Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, obyčejně Adversus haereses[1]) zvané v 5 knihách, a to jen v starém doslovném překladu latinském. Dílo toto napsáno bylo kolem r. 180 a podává vyvrácení nauky gnostické, zároveň jasně a důkladně vykládá nauku církve katolické. Zvláště důležitá jsou v něm svědectví pro církevní tradici, pro

[1]) Vydal Massuet 1712; Harvey 1857. — Desolda, Sv. Otce Irenaea patero knih proti kacířstvím. Praha 1876. — Klebba, Die Anthropologie des hl. Irenaeus 1894.

nejsv. Trojici, pro primát církve římské a pro křest dítek. Teprve v nejnovější době objeven byl v překladu arménském jiný spis Irenaeův *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*, v němž vyloženy jsou starozákonní dějiny spásy, dále nauka o vtělení Syna božího, o účelu a cíli díla výkupného, a dokazuje se, že starozákonní proroctví vyplnila se na Ježíši Kristu. Spis je rázu naskrze praktického: křesťané mají zachovati pravdu u veškeré integritě s dobrými skutky.[1])

8. *Fragment Muratoriho*,[2]) tak podle svého nálezce nazvaný, obsahuje seznam novozákonního kanonu. Originál spisu, z něhož fragment pochází, byl napsán kolem r. 170—190 pravděpodobně v Římě; zda v řeči latinské nebo řecké, je sporno.

9. Ke spisovatelům, jejichž spisy se nám ztratily buď úplně nebo částečně, náleží především žák apoštolský *Quadratus*. Z jeho apologie, podané císaři Hadrianovi v Malé Asii kolem r. 120, zachoval se nám jen fragment u Eusebia (H. E. IV. 3). Úplně zanikly spisy Appollinara, biskupa v Hierapoli, a Miltiada, kteří oba byli vrstevníky Tatianovými. Rovněž i ze spisů Melita, biskupa v Sardech, mezi nimiž byla i apologie k Markovi Aurelovi, zachovaly se nám jen úryvky.

§ 37. Řečtí spisovatelé ve století 3.

K spisovatelům řeckým 3. století, z nichž mnozí rozvíjeli již činnost literární na celý obor theologie se vztahující, náleží především:

1. *Klement Alexandrijský*.[3]) Narodil se z rodičů pohanských, jak se podobá v Athenách. Stav se křesťa-

[1]) Des hl. Irenaeus Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung in armenischer Version entdeckt, herausg. u. ins Deutsche übers. von Ter-Merkerttschian und Ter-Minassiantz 1907.

[2]) Muratori, Antiquitates medii aevi III. (1740), 851. — Rauschen, Florilegium patr. III. (1905), 24—35.

[3]) Spisy jeho vydali Potter 1675, otisk u Migne Patr. gr. 8-9. — Stählin 1905. — Faye, Clément d' Alexandrie 1898. — Capitaine, Die Moral des Klemens von Alexandrien 1903.

nem, nastoupil cesty do jižní Italie, Syrie a Palestiny a konečně do Egypta; zde poslouchal v Alexandrii Pantaena, stal se knězem a po smrti Pantaenově jeho nástupcem v řízení školy katechetické. Za pronásledování Septimia Severa roku 202 opustil Alexandrii a odebral se do Malé Asie, kde u vysokém věku kolem roku 216 zemřel. Klement Alexandrijský učinil první pokus obsah víry vědecky zpracovati ve třech svých hlavních spisech, jakýsi systematický celek tvořících. První z nich Cohortatio ad gentes (*Προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας*) je apologií víry křesťanské, v níž Klement jednak dokazuje pošetilost pohanství, jednak neméně účinně doporučuje nauku křesťanskou. V druhém, Paedagogus (*Παιδαγωγός*, 3 lib.), podává obráceným pohanům praktický návod k životu křesťanskému; vychovatelem je Kristus sám. Třetí spis Stromata (*Στρωματεῖς*, 7 lib.), dle pestrého obsahu tak nazvaný, podává hlubší poučení o víře a uvedení do křesťanské gnose, ne však v systematickém pořádku, nýbrž v pestrém střídání. Spisek další Quis dives salvabitur (*Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*) je výkladem paraboly o bohatém jinochu (Mar. 19, 21—24) a ukazuje, jak i bohatství člověku k dosažení blaženosti věčné sloužiti může. Veliký význam připisuje Klement filosofii, nezaměňuje však ji s věrou, nýbrž vykazuje jí místo služebnice víry. Poněvadž spisy jeho nejsou prosty bludných názorů; — učilť na př. Klement, že Syn boží je tvorem a že hmota světová je věčná, proto nepočítá se k Otcům církevním.

2. Rozsáhlou učeností Klementa předčil jeho žák a nástupce *Origenes*,[1]) *Ὠριγένης Ἀδαμάντιος, Χαλκέντερος* zvaný. Rodištěm jeho byla Alexandrie, kde otec jeho Leonidas roku 202 dosáhl koruny mučednické. Již jako jinoch obrátil na sebe svými filosofickými a theologickými vědomostmi pozornost biskupa Demetria, tak že tento, ač mu bylo teprve 18 let, jmenoval jej po odchodu Klementa představeným školy katechetické.

[1]) Spisy vydali De la Rue 4 fol. 1733 nás; Lommatzsch 1831 násl; Migne Patr. gr. t. 11—17. — Redepenning, Origenes. 2 Bde. Bonn 1841.

V úřadě tomto rozvíjel Origenes neúnavnou a dalekosáhlou činnost. Později však byl od svého biskupa Demetria na dvou synodách v Alexandrii r. 231 a 232 pro svou necírkevní nauku, jakož i že se dal proti právu na kněze vysvětiti, úřadu učitelského zbaven a z církve alexandrijské vyloučen. Uchýliv se do Caesareje, založil tu školu theologickou, alexandrijské podobnou, jež velikého rozkvětu nabyla. Za pronásledování Deciova byl v Tyru uvržen do vězení a mučen; v tomto městě také kol roku 253 zemřel.

Literární činnost Origenova vztahovala se na všecka téměř odvětví theologie: kritiku, exegesi, dogmatiku, morálku, apologetiku, polemiku; proto byl od mnohých jako otec církevní vědy ctěn, zároveň však také od jiných pro své bludné názory napadán již za života a ještě více po smrti. Z jeho spisů vyniká především velkolepě založená Hexapla, první to pokus kritiky textu Starého zákona; z díla tohoto zachovaly se nám však jen zlomky. Vedle toho napsal Origenes ku všem téměř biblickým knihám kommentáře; jeho výklady byly z části scholia, t. j. vysvětlení těžkých míst, z části homilie, z části učené kommentáře (τόμοι); ve výkladu převládá smysl allegorický. I z těchto výkladů poměrně málo se nám zachovalo. Mezi jeho dogmatickými spisy je nejdůležitějším De principiis (Περὶ ἀρχῶν) lib. IV, t. j. o hlavních naukách křesťanských; zachoval se nám však jen ve volném, od bludu pokud možno očištěném překladě Rufinově. Pro bludné názory právě v tomto díle se vyskytující byl Origenes nejvíce napadán. Do počtu apologetů křesťanských řadí jej spis Contra Celsum lib. VIII (Κατὰ Κέλσου), v němž námitky Celsovy způsobem mistrným vyvrací. Ze spisů jeho asketických vyniká zvláště De oratione, v prvním díle jeho jedná o modlitbě vůbec, v druhém o Otčenáši. Spis tento je pravou perlou staré křesťanské literatury, podobně jako i druhý jeho spis asketický Exhortatio ad martyrium. Také z četných listů zachovaly se nám úplně jen dva.

3. Mezi žáky Origenovými vyniká *Dionysius Alexan-*

dријský,[1]) přijmením Veliký. Po Heraklovi řídil po nějakou dobu školu katechetickou a stal se roku 248 jeho nástupcem na biskupském stolci alexandrijském († 264). Vynikal více jako muž činu než jako muž vědy. Z jeho spisů rázu irenického zachovaly se nám jen menší úryvky, ponejvíce u Eusebia; tak list k vzdoropapeži Novatianovi, v němž kárá velikou jeho přísnost k padlým, a list k biskupu Basilidovi v Pentapoli o době postní před velikonocemi.

4. Neméně vynikajícím žákem Origenovým z doby jeho činnosti v Caesareji byl *Gregorius Thaumaturgus*,[2]) později biskup v Neocaesareji v Pontu, kterézto město za své třicetileté činnosti biskupské z pohanského učinil křesťanským († kolem r. 270). Mimo jeho panegyrikus na Origena (*Παννηγυρικὸς εἰς Ὠριγένην*) zachovaly se nám z jeho spisů Expositio fidei (*Ἔκθεσις τῆς πίστεως*), v níž krátce a přesně vysvětluje nauku o Trojici a dále Epistula canonica (*Ἐπιστολὴ κανονική*), týkající se kázně kajícné.

5. Mezi muži, kteří vystupovali proti bludům Origenovým, vyniká svým literárním a theologickým významem *sv. Methodius*,[3]) biskup v Olympě v Lykii, jenž zemřel jako mučedník za pronásledování Maximina Dazy kolem r. 312. Origenovu nauku o stvoření vyvracel ve spisech De rebus creatis (*Περὶ τῶν γενετῶν*) a De resurrectione (*Περὶ ἀναστάσεως*). V Symposium (*Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων*) nadšeně oslavuje virginitu jakožto květ nejčistější a nejvznešenější lásky k Bohu. Spis De resurrectione zachoval se nám jen v překladu slovanském.

6. Ze západních spisovatelů, kteří řecky psali, nejpřednější je žák sv. Irenaea *Hippolytus Římský*,[4])

---

[1]) Spisy vydal Feltoe 1904. — Dittrich, Dionysius der Grosse 1867.

[2]) Spisy vydal Migne Patr. gr. t. 10. — Ryssel, Gregorius Thaumaturgus, sein Leben u. seine Schriften 1890.

[3]) Spisy vydal Migne, Patr. gr. t. 18. — Bonwetsch, Methodius von Olym. I. 1891. — Týž, Die Theologie des Meth. v. Olymp. 1903.

[4]) Refut. omn. haer. ed. Miller 1851; — Dunker et Schneidewin 1859. — Funk, Abh. u. Unters. II, 161—197. — Ficker, Studien zur Hippolytfrage 1905.

o němž spolehlivějších zpráv poskytlo nám teprve jeho r. 1851 znovu nalezené dílo Philosophumena. Jsa presbyterem římským, vystupoval proti bludům Sabelliovým a Noetovým, upadl však při tom sám do subordinatianismu, zároveň však přidržoval se rigorismu Tertullianova a Novatianova uče, že církev tak zvaná crimina capitalia odpustiti nemůže. Když po Zefyrinovi Kallistus (217—222) byl povýšen na stolec římský, byl proti němu Hippolyt od svých přívržencù za vzdoropapeže postaven (r. 217). Schisma z toho vzniklé netrvalo však dlouho; neboť Hippolyt vrátil se buď formálně do církve katolické nebo smazal aspoň svoje poblouzení mučednickou smrtí. Jestiť jisto, že byl s papežem Pontianem vypovězen na Sardinii, kde r. 236 zemřel. Hippolyt rozvíjel bohatou literární činnost, takže v této příčině jen Origena s ním srovnati lze; než z největšího počtu spisů jeho zachovaly se nám jen zlomky v původním textu řeckém a v překladech arabských, syrských, arménských, georgických a staroslovanských. Nejdůležitějším dílem jeho jsou *Φιλοσοφούμενα* neboli Refutatio omnium haeresium v 10 knihách, z nichž 1. a 3. chybí. Spis nemá sice jeho jména, důvodně však může pouze jemu býti přivlastňován. Uvádí se v něm systemy řecko-filosofické, nauky 33 křesťanských haeretiků (gnostiků) spolu s důkazem, že haeretikové nečerpali svých nauk ze zjevení, nýbrž z moudrosti pohanské. Vedle toho vysvětluje nauky Essenů, Fariseův a Sadduceův, jakož i své vlastní symbolum subordinatianistické. — Hlavní činnost rozvíjel však Hippolyt na poli exegetickém; vyložil mnohé knihy Starého a některé Nového zákona. Jako vrstevník jeho Origenes přidržuje se i Hippolyt ponejvíce výkladu allegoricko-typického; než jeho exegese je střízlivější. K dogmatickým a k apologetickým spisům náleží Demonstratio de Christo et Antichristo (*Ἀπόδειξις περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου*), v němž podává to, co proroci o Kristu a Antikristu učili. Podvrženými jsou Canones Hippolyti (38), jež týkají se otázek církevně-právních.

7. V druhé polovici třetího století byla nezná ným spisovatelem v Syrii nebo v Palestině napsána *Dida-*

skalia apoštolů,[1]) která je jakýmsi kompendiem nauky křesťanské a církevního řádu. Původní text řecký je ztracen; zachoval se nám však překlad syrský. V nejnovější době nalezeny byly také značné zlomky překladu latinského. Přepracování textu řeckého zachovalo se nám v prvních 6 knihách Konstitucí apoštolských.

§ 38. Literatura latinská.[2])

Církevní a liturgickou řečí Říma, poněvadž apoštolové a jejich nejbližší nástupci evangelium v řecké řeči hlásali, byla až do století třetího řečtina. Podobně tomu bylo i v jižní a v severní Italii, ve Španělsku a Gallii, jakož i v jiných provinciích, kam křesťanství vniklo. Poněvadž však obyčejný lid rozuměl jen populárni latině, vznikla záhy potřeba přeložiti liturgii, křestní symbol, čtení biblická a jiné knihy z řečtiny do latiny. Již ve století 2. pořízen byl překlad Písma sv. Itala zvaný, vedle Acta martyrum Scillitanorum nejstarší křesťanská památka v řeči latinské. Ku konci století 2. počala pak vznikati již i vlastní křesťanská literatura latinská. Literatura tato je rázu praktického, střízlivého a odpovídá tak povaze římské. Spekulace spisovatelům latinským je cizí; v hlubším odůvodnění pravd víry závisejí úplně od Řeků.

1. Mezi latinskými spisovateli křesťanskými první místo zaujímá jak významem tak dobou Qu. Septimius Florens *Tertullianus*.[3]) Narodil se kolem r. 160 v Karthagu z rodičů pohanských. Nabyv důkladného vědeckého vzdělání, stal se advokátem a retorem. Stálost mučedníkův a moc křesťanů nad démony po-

[1]) Funk, Didascalia et Constitutiones apostolorum. Paderborn 1906 n.

[2]) Ebert, Allgem. Gesch. der Liter. des M. A. im Abendland 3 Bde. 1874 n. I. 2 1889. — Schanz, Gesch. der röm. Literatur. III 2. A. 1905. — Monceaux, Hist. litéraire de l'Afrique chrétienne I—III. 1901 n.

[3]) Spisy vydali Leopold 1839; Migne Patr. lat. t. 1 a 2; Oehler; Reifferscheid a Wissova ve Víd. Corpus. — Nöldechen, Tertullian. Gotha 1890. — Turmel, Tertullien. 2 éd. 1905. — d'Alès, La théologie de Tertullien 1905.

hnuly jej kolem r. 195, že přijal křesťanství. Brzo potom, ač ženat, stal se i knězem a rozvíjel čilou literární činnost v hájení víry křesťanské. Kolem roku 200, jsa povahy zasmušilé, k mysticismu a rigorismu nakloněné, přestoupil k Montanistům, jejichž obhájcem nejobratnějším pak se stal. Zda před svou smrtí (kolem r. 220) navrátil se do lůna církve katolické, nelze s určitostí rozhodnouti. Tertullian vynikaje bystrým duchem, živou fantasií a hlubokým citem a úchvatnou výmluvností, je bez odporu jedním z nejoriginálnějších latinských spisovatelů církevních. Spisy jeho jsou z části obsahu apologetického, z části dogmaticko-polemického, z části prakticko-asketického. Mezi spisy apologetickými vyniká nejvíce Apologeticum;[1]) hájí v něm křesťany ponejvíce proti výtkám politickým, že ruší náboženství státní, dopouštějí se urážky veličenstva a jsou nepřáteli státu. Se stanoviska juristického nežádá pro křesťany milost, nýbrž rovnoprávnost. Spis tento vyniká pádnou dialektikou důkazu a umělým střídáním obrany a útoku. Ze spisů dogmaticko-polemických je nejpřednější De praescriptionibus adversus haereticos, t. j. o právních námitkách proti bludařům; Tertullian dokazuje tu pravdu víry katolické z apoštolského původu církve, z jednotné nauky v celé církvi a z její starobylosti, kterýchžto známek nauky haeretiků nemají. Zvláště duchaplně je ve spise tomto vyložen katolický princip tradice. Ze spisů prakticko-asketických zmínky zasluhuje Ad uxorem lib. II, v němž radí své manželce, aby po jeho smrti buď vůbec se neprovdávala anebo aspoň ne za pohana pro nebezpečenství víře hrozící. Názory Montanistů hájí spisy: De fuga in persecutione, De monogamia, De virginibus velandis, De jejunio atd. Sloh Tertullianův je živý, řine se z plamenného nadšení pro náboženství křesťanské, než řeč je mnohdy temná pro přílišnou úsečnost. Správně praví o něm Vincenc Lerinský: Quot paene verba, tot sententiae.

[1]) Vojáček, Q. S. Fl. Tertulliana Apologeticum. Vysvětlivky opatřil Bauer. Praha 1877.

2. S Tertullianem téměř současně, ano dle některých dříve, žil *Minucius Felix*,[1]) právní zástupce v Římě. Jeho apologie, ve formě dialogu napsaná a dle hlavního řečníka Octavius nazvaná, uměleckou disposicí a krásou řeči převyšuje všecky apologie prvních tří století. Pohan Caecilius činí křesťanům rozličné výtky, jako že klanějí se hlavě osla, že konají hody Thyestovy, oddáni jsou krvesmilstvu a atheismu. Tato nepravá obvinění pak křesťan Oktavius vyvrací a ukazuje při tom zároveň pravdivost a krásu křesťanství. Na konci prohlašuje se Caecilius za přemožena.

3. V církvi africké vedle Tertulliana vyniká jako spisovatel Thascius Caecilius *Cyprianus*.[2]) Narodiv se z rodičů pohanských v Karthagině, stal se po ukončených studiích nejdříve retorem, kolem r. 246 byl pak knězem Caeciliem pro víru křesťanskou získán. Za nedlouho potom stal se knězem a biskupem karthaginským. V úřadě biskupském byl energickým zastáncem katolické jednoty proti snahám schismatickým. Za pronásledování Deciova se skrýval, zůstal však v čilém spojení s obcí. V pronásledování Valerianově podstoupil r. 258 smrt mučednickou. — Mimo sbírku 81 listů,[3]) z nichž však jen 65 od něho pochází a jež jsou hlavním pramenem pro dějiny jeho doby, napsal sv. Cyprian spisy apologetické, jako na př. Ad Demetrianum, ve kterém hájí křesťanství proti různým nařknutím. K nejpřednějším spisům jeho náleží však pojednání De catholicae ecclesiae unitate, v němž lituje rozkolu Felicissimova a Novatianova a klade důraz na jednotu církve, extra quam salus non est. Ve spise De lapsis lituje odpadnutí tak mnohých bratří v pronásledování, prohlašuje však také, že mohou zpět do církve býti přijati jen po náležitém pokání. Ze spisů asketických vyniká De oratione dominica. Sloh Cyprianův je klidný, jasný

[1]) Octavia vydal Halm ve Víd. Corpus 1867 a Böning 1903.

[2]) Spisy Cyp. vydal Hartel ve Víd. Corpus 1868. — Fechtrup, Der hl. Cyprian I. 1877. — Petrs, Der hl. Cyprian. 1877. — Stárek, Sv. Cypriana věk a spisy vybrané 1844

[3]) Soden, Die Cyprianische Briefsammlung 1904.

a lahodný; srovnání a allegorie pečlivě provedené dokazují vzdělaného retora, vroucí srdečnost nadšeného hrdinu víry.

4. Ze spisovatelů latinských této doby dále zmínky zasluhuje *Arnobius.*[1]) Jako učitel retoriky ve svém rodném městě Sicce v Numidii vystupoval s počátku proti křesťanství. Poznav však pravdu náboženství křesťanského, napsal na důkaz změny svého smýšlení ještě jako katechumen kolem roku 300 Adversus nationes lib. VII, v kterémžto spise však více vyvrací pohanství než hájí křesťanství.

5. Řadu spisovatelů latinských v této periodě končí Firmianus *Lactantius,*[2]) žák Arnobiův a retor. Byv od Diokletiana povolán do Nikomedie za učitele retoriky, přestoupil zde ku křesťanství. Za pronásledování složil svůj úřad a žil v nuzných poměrech, až jej císař Konstantin učinil vychovatelem svého syna Krispa. Přední spisy jeho, jež vynikají krásou slohu latinského (Cicero christianus), jsou: Institutionum divinarum lib. VII, jakýsi to apologetický výklad nauky křesťanské, a De mortibus persecutorum, v němž líčí graficky a bezohledně krutost pronásledovatelů křesťanství, jakož i tresty, kterými od Boha byli stiženi. Dílo toto bylo mu dříve neprávem upíráno.

---

[1]) Adversus nat. ed. Reifferscheid ve Víd. Corpus (sv. 4).

[2]) Spisy jeho vydal Brands ve Víd. Corpus (sv. 19 a 27).

HLAVA V.

Bohoslužba, kázeň a křesťanský život.

§ 39. Křest a křestní vyznání víry.[1])

1. *Křest* (*παλιγγενεσία ἀναγέννησις, φωτισμός*, regeneratio, aqua vitae, fons divinus, signaculum Christi, lavacrum aquae), jenž dle slov božského Spasitele (Io. 3, 5) hned od počátku byl považován za nezbytnou podmínku přijetí do církve a spásy věčné, byl v dobách apoštolských dospělým udělován hned, jakmile vyznali víru svou v Krista bez další přípravy (Act. 2, 41; 8, 12. 36 sq; 10, 47; 16, 15. 33). Po té teprve následovalo další vyučování ve víře. Později však, a to již ve století druhém, musili ti, kdož křtu si žádali, naň se připravovati. Příprava záležela ve vyučování v pravdách víry křesťanské a ve cvičení v povinnostech života křesťanského a trvala dvě, ano bylo-li větší opatrnosti třeba, i tři léta (Syn. elvírská c. 42, c. 4). Ti, kdož se takto na křest připravovali, nazýváni byli katechumeny (*κατηχούμενοι*, audientes), poněvadž především byli vyučováni v základních pravdách křesťanských; instituce pak sama slula katechumenátem.[2]) S prvními stopami katechumenátu shledáváme se již u Klementa Římského (1 Cor. 42), u Justina (Apol. I. 61, 65) a Irenaea (Adv. haer. II. 22, 4); u Tertulliana jeví se nám již úplně vyvinut, mluvíť o novitioli, aquam adituri a baptismum ingressuri (De bapt. c. 20; De poenit. c. 6; De corona mil. c. 3.). Přijetí do katechumenátu dělo se jen po předchozí zkoušce úmyslu, dřívějšího života a poměrů znamením kříže, vzkládáním rukou a modlitbou.

---

[1]) Mayer, Geschichte des Katechumenats in den ersten 6 Jahrhunderten. 1868. — Weiss, Die altkirchliche Pädagogik. 1869. — Probst, Sakramente und Sakramentalien in den drei ersten christl. Jahrhunderten. 1873. — Týž, Geschichte der kath. Katechese. 1886. — Schanz, Die Lehre von den hl. Sakramenten der kath. Kirche. 1893.

[2]) Kupka, Církevní rok. 1907. str. 225.

S počátku byl křest udílen v libovolný den; později však slavný křest, vyjma ovšem nutné případy, udělován byl dvakráte v roce, a to na bílou sobotu a o vigilii svátků svatodušních (Tertul De bapt. c 19), na východě kromě toho též o svátku Zjevení Páně. I místo křtu bylo původně libovolné, „tam kde je voda", praví Justin (Apol. I. 61), z čehož patrno, že byl křest, jak také Tertullian poznamenává (De bapt. c. 4), udělován především v řekách, v rybnících, u pramene nebo v moři. V pozdější době stavěny byly pro udílení křtu zvláštní církevní budovy, baptisteria zvané.

Přisluhovatelem křtu byl obyčejně biskup; s jeho schválením a pod jeho dozorem mohli však také kněží a jáhnové křtíti; ano v nutném případě i laici (Tertul., De bapt. c. 17).

Křest sám udílen byl trojím ponořením ve jménu Otce, Syna i Ducha sv.[1]) Než toto trojí ponoření nenáleželo k platnosti svátosti, mohlť býti křest též udílen trojím litím neb pokropením, což bylo zvláště obyčejem při křtu těžce nemocných — baptimus clinicorum (Doctr. apost. c. 7; Cypr. Ep. 76). Mužským křtěncům přisluhovali při udílení křtu jáhnové, ženským pak diakonisky. Křestní voda byla namnoze k tomuto účelu zvláště svěcena (Cyp. Ep. 70.).

Kolem roku 200 objevují se rozličné obřady úkon křestní provázející, jako podávání soli, exorcismy, slavné odříkání se ďábla (*ἀποταγή*), zaslibování se Kristu (*συνταγή*) a slavné vyznání křesťanské víry, vyznávání hříchův.[2])

Pokřtěným byla udělována ihned také svátost *biřmování*[3]) (*χειροτονία, σφραγίς, βεβαίωσις*, perfectio, confirmatio, chrismatio), proto také biřmování nejeví se často jako zvláštní svátost. Obřad její záležel v mo-

[1]) Je-li někdy řeč o křtu ve jménu Ježíše, nerozumí se tím nic jiného než křest ve jménu nejsv. Trojice.

[2]) Tertul. De bapt. c. 19: Ingressuros baptismum orationibus crebris, ieiuniis et geniculationibus et pervigiliis orare oportet et cum confessione omnium retro delictorum.

[3]) Dölger, Das Sakrament der Firmung historisch-dogmatisch dargestellt. 1906.

dlitbě, vzkládání rukou biskupových a v pomazání svatým křižmem.[1]) Nemohl-li biskup sám osobně křtíti, uděloval pokřtěnému teprve později svátost biřmování.

Přijavše biřmování byli neofyti vedeni do shromáždění věřících, kde účastnili se po prvé celé bohoslužby eucharistické a přijímali *svátost oltářní*. V mnohých krajinách byly jim vedle těla Páně podávány med a mléko na znamení líbeznosti evangelické, jakož i k povzbuzení, aby nevinnost na křtu přijatou zachovali. Podobně oblékali novokřtěnci na mnohých místech bílé roucho, které po osm dní nosili, odkládajíce je teprve v neděli po velikonoci; odtud také povstal na západě název této neděle Dominica in albis (sc. depositis).

Vedle křtu vody byla připisována moc od hříchu očišťující také křtu žádosti (baptismus flaminis, Cypr. Ep. 73) a křtu krve (baptismus sanguinis), t. j. smrti mučednické pro Krista podstoupené. Zvláštní druh křtu byl tak zvaný křest za mrtvé, t. j. křest náměstný za mrtvé, kteří asi projevili úmysl přijati křest, avšak ještě před splněním jeho zemřeli. Zmínku o tomto křtu činí již sv. Pavel (1 Cor. 15, 29); jistou dobu udržel se u některých haeretiků, zejména u Marcionitů, spisovatelé církevní však od dob Tertullianových (De resurect. carnis c. 48) proti němu vystupovali. Křest dítek nedá se sice s určitostí dokázati z Písma sv.; než že již v dobách apoštolských byl tu a tam, zvláště nemocným dítkám, udílen, dosvědčují spisy sv. Otcův. Sv. Irenaeus (Adv. haer. II, 22, 4) dokazuje jeho nutnost, Origenes (Ad Rom. II, 9) odvozuje jej z tradice apoštolské, Cyprian (Ep. 59; De lapsis c. 9) pak na synodě karthaginské z r. 251 praví, že má býti udílen v osmi dnech po narození. Všeobecným stal se křest dítek od století třetího. Při tom skládali kmotrové (*ἀνάδοχοι*, sponsores, patrini), o nichž již Tertullian zmínku činí (De bapt. c. 18), vyznání víry a slib křestní. Zároveň se zava-

[1]) Tertul., De bapt. c. 8: Dehinc (po křtu) manus imponitur per benedictionem advocans et invitans Spiritum sanctum.

zovati, že budou nad křtěncem bdíti, aby jej od scestí uchovali a v dobrém podporovali.

Někteří z katechumenů s křtem odkládali až na lůžko smrtelné; tohoto zlozvyku však církev nikdy neschvalovala a proto také ty, kdož přijali křest klinikův z ordinace vylučovala (Tertul., De poenit. c. 5; Eus. VI, 43).

2. *Vyznání víry*[1]) při křtu sv skládané obsahovalo hlavní nauky víry křesťanské, bylo však v jednotlivých církvích různé. Symbolum apoštolské ve své starší formě dá se bezpečně dokázati na západě a především v Římě na konci století druhého. Jeho původ však sahá dále, aniž lze jej bezpečně určiti. — Velmi pravdě se podobá, že povstalo na začátku stol. 2. nebo ještě dříve ve století prvním.

§ 40 Eucharistie a hody lásky.[2])

1. Středem bohoslužby byla hned od počátku *obět eucharistická*, kterou Kristus při poslední večeři ustanovil a na památku svého utrpení obnovovati přikázal. Konána byla původně jako poslední večeře z večera (Act. 20, 7 sq), později z rána, a to buď již na konci doby apoštolské, s ohledem na poměry v prvním listě ke Korintským (11, 20 nás.) zmíněné, nebo na začátku století druhého vlivem ediktu Trajanova proti haeteriím. Hlavní části oběti eucharistické uvádějí již Skutky apoštolské (2, 42): učení apoštolů, t. j. čtení a výklad Písma sv., lámání chleba a modlitbu.[3]) — Obšírnější zprávu podává nám o ní sv. Justin

[1]) Hahn, Bibliothek der Symbole. 3. Aufl. 1897. — Kattenbusch, Das apost. Symbol 2 Bde 1894 násl. — Dörholt, Das Taufsymbolum der alten Kirche I. 1898.

[2]) Cabrol et Leclercq, Monumenta ecclesiae liturgica I. 1902. — Probst, Die Liturgie der drei ersten Jahrhunderte. 1872. — Bickell, Messe und Pascha. 1872. — Duchesne, Origines du culte chrétien 3. éd. 1904. — Semeria, Dogma, gerarchia e culto nella chiesa primitiva. 1903. — Bilczewski, Eucharistie ve světle nejstarších památek literárních, ikonografických a epigrafických. Česky od Tumpacha 1908. — Rauschen, Eucharistie u. Buszsakrament in den ersten 6 Jahrh. der Kirche 1908.

[3]) Kupka, O mši sv. 1899 str. 157 násl.

(Apol. I. 65–67). Liturgie dle něho počínala čtením prorokův a evangelií, k němuž družila se homilie biskupa. Po kázání pozvedali se věřící k společné vroucí modlitbě, načež následoval pozdrav polibením míru. Po té ihned byly obětovány chléb a víno, smíšené s vodou [1]) (offertorium), a když byla od biskupa nad nimi modlitba a obšírné díkučinění (*ευχαριστία*) proneseno (konsekrace), byly tyto dary podávány jako tělo a krev Páně přítomným, nepřítomným pak od jáhnů donášeny. Podobala se tudíž křesťanská liturgie v první své části didaktické, později mši katechumenů zvané, bohoslužbě v synagogách židovských, jež záležela ze zpěvu žalmů, čtení Písma sv., homilií a společných modliteb. Druhá část vlastně eucharistická, později mše věřících zvaná, vyvinula se ze slavnosti eucharistické při poslední večeři konané a byla jádrem celé bohoslužby.

Obět eucharistická konána byla obyčejně v neděli (Act. 20, 7; Doctr. ap. c. 15; Just. Apol. I., 67), v Africe byla slavena dle svědectví Tertullianova (De orat. 19) také o tak zvaných polopostech (stationes); Cyprian zmiňuje se již o každodenní oběti (De orat. dom. 18; Ep. 57 c. 3). Také v první obci jerusalemské, jak možno dle Skutků apošt. (2, 46) za to míti, scházeli se věřící denně k lámání chleba, čehož důvod hledati možno ve zvláštních poměrech této obce, hlavně pak ve spojení eucharistie a hodů lásky.

V první době konal obět mše sv. zpravidla biskup za přísluhy presbyterův a ostatního kleru. Byl-li však biskup nemocen nebo jinak zaneprázdněn, slavil obět eucharistickou z jeho rozkazu nebo s jeho souhlasem místo něho některý z jeho kněží. V městech s několika chrámy byla obět mše svaté konána jen v chrámě biskupském a svátost pak do jednotlivých chrámů donášena akoluthy. V Římě udržel se tento řád, který byl výrazem církevní jednoty a zároveň prostředkem k jejímu zachování, ještě delší dobu této periody (Lib. pont. Vita Miltiadis a Vita Siricii).

---

[1]) Scheiwiller, Die Elemente der hl. Eucharistie in den ersten drei christl. Jahrh. 1903.

2. *Přijímání*[1]) bylo udělováno věřícím obyčejně pod obojí způsobou, a to, jak ze zprávy sv. Justina vysvítá, zpravidla při každé oběti mše sv.; nicméně vyskytují se i v této době případy přijímání pod jednou způsobou; tak na př. nemocným donášena jáhny pod způsobou chleba, v dobách pronásledování brali si věřící konsekrovaný chléb do svých příbytků; také dítkám pokřtěným dostávalo se sv. přijímání pod způsobou vína (Cypr. Ep. 63; De lapsis c. 26). Při přijímání dávána byla eucharistie pod způsobou chleba věřícím do ruky (Eus. VI, 43); v téže způsobě posílali ji biskupové sobě navzájem na znamení společenství církevního (Eus. V., 24); později však byly místo eucharistie posílány jen požehnané chleby. Obyčej přijímati eucharistii ve stavu lačném, připomíná již Tertullian (Ad uxor. II, 5); zaveden byl zajisté obyčej tento hned od té doby, kdy byla bohoslužba z rána konána. Právo eucharistii přijímati měli jen pokřtění neboli věřící, nikoli však katechumeni (Doctr. ap. 9, 5), kteří vůbec směli býti jen při didaktické části bohoslužby. Po jejím ukončení musili spolu s kajícníky se vzdáliti.

3. Bezprostředně s obětí eucharistickou byly spojeny v době apoštolské *agapy*[2]) neboli *hody lásky* (Tertul., Apol. c. 39; Clem. Alex., Paed. II, 1). Jsouce zřetelným napodobením poslední večeře Páně s apoštoly a předobrazujíce hostinu nebeskou, byly zároveň výrazem jednoty a účinné, živé lásky; neboť bohatí přinášeli věci k nim potřebné a pak spolu s chudými jich se účastnili. Tím také přispívaly agapy značnou měrou k tomu, aby protivy mezi boháči a chuďasy, mezi vznešenými a nízkými v životě sociálním byly vyrovnány. S počátku, zvláště v Jerusalemě, byly konány denně (Act. 2, 42, 46), a to na večer před obětí eucharistickou, a byly při nich požívány maso, chléb, ovoce a víno. Počínaly a končily modlitbou a prová-

[1]) Struckmann, Die Gegenwart Christi in der Eucharistie nach Quellen der vornicäischen Zeit. 1905.

[2]) Batiffol, Études d'histoire et de theol. positive. 3. éd. 1904. — Funk, Abhandl. u. Unters. III Nr. 1.

zeny byly zpěvem žalmův a čtením Písma sv. Jejich řízení bylo v Jerusalemě nejdříve v rukou apoštolů, později svěřeno bylo jáhnům. V obcích pohansko-křesťanských, kde konány byly pravděpodobně jen v neděli, řídil je biskup (Ign. ad Smyr. c. 8.). Když vzrůstem počtu věřících vyskytati se počaly některé zlořády, do nichž již sv. Pavel si stěžuje (1 Cor. 11, 20 n), byly hody lásky odděleny od oběti eucharistické a konány byly i nadále večer, kdežto obět eucharistická slavena ráno (Plin. Ep X. 96). V této formě a jako podpory chudých udržely se po některou dobu; pro zlořády však při nich nadále tu i tam se naskytající bylo již ve 6. století opětovaně zakázáno konati je v chrámě, naposled od sněmu trullského r. 692 (c. 74). Z chrámů byvše odstraněny, ponenáhlu zanikly.

Od těchto takřka eucharistických agap dlužno lišiti, slavnosti křestní, svatební a pohřební, jakož i hostiny o natalitiích mučedníků pořádané, kteréž rovněž agapami nazývány byly.

§ 41. Církevní kázeň kajícná. [1])

1. Církev žádala od těch, kdož křtem sv. stali se jejími údy, aby věrně plnili předpisy křesťanského zákona mravního. Proto dle nařízení Kristova (Matth. 18, 5.) a příkladu sv. Pavla (1 Cor. 1 sq.; 2 Cor. 2, 6 sq.; 2 Thes. 3, 6, 14.) vylučovala nehodné členy, zejména ty, kteří se dopustili tak zvaných hříchů kanonických (peccata canonica, capitalia), totiž cizoložství

[1]) Morinus, Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae. 1651. — Frank, Die Bussdisziplin der Kirche bis zum 7. Jahrh. 1867. — Probst, Sakramente und Sakramentalien. 1872. — Funk, Bussdisziplin in Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon II. (2. Aufl.) 1561 sq.; Kirchengesch. Abhandlungen I, 155—181. — Blötzer, Die geheime Sünde in der altkirchl. Bussdisziplin (Zeitschr. für kath Theol. 1887 str. 483 nás.; 593 násl.) — Schanz, Die Absolutionsgewalt in der alten Kirche (Tüb. Theologl. Quartalschr. 1897, str. 27—69). — Pignataro, De disciplina poenitentiae priorum eccles. saeculorum 1904. — Schmitz, Die Bussbücher u. die Bussdisziplin der Kirche. 1883. — Rauschen, Eucharistie u. Buszsakrament in d. ersten 6 Jahrh. d. Kirche 1908.

ství a smilstva, vraždy a modloslužby, z církevního společenství, tak zvanou klatbou neboli exkommunikací, již v synagoze obvyklou.[1])

Vyobcovaní nebyli však považováni za na věky zavržené; spíše bylo přesvědčením, že upřímným pokáním mohou dosáhnouti odpuštění u Boha. Hermas (Mand. IV., 3.) mluví výslovně o pokání a odpuštění, a třebas je prohlašuje za mimořádné milosrdenství boží pro dobu přítomnou a křesťanům, kteří po jeho zjevení hřeší, milost odpírá, uznávají pozdější spisovatelé, jako Dionysius Korintský, Tertullian ve spise De poenitentia a Klement Alexandrijský beze všelikého omezení pokání jako druhý prostředek záchrany. Jestliže se přimluvili vyznavači nebo mučedníci za padlého, davše mu libellus pacis,[2]) udělována, jak se zdá, rekonciliace obecně, a to po smrti přímluvců, kterou libelli pacis nabývaly platnosti.

Určitější zprávy, než jsou předešlé, máme ze století 3. Cyprian (Ep. 55, c. 21.) mluví o dvojí praxi církve africké v dřívější době; někteří biskupové dle něho cizoložníkům rekonciliaci odpírali, většina ji udílela. Jiní asi udíleli absoluci na lůžku smrtelném. V Římě a na jiných místech církve západní byla v obyčeji hned od počátku praxe mírnější, dle níž netoliko známo bylo pokání po křtu, kterým lze u Boha dosíci odpuštění, nýbrž i pokání, jež mělo za následek opětné přijetí kajícníka do církevního společenství. Mírnější praxe tato, jež na východě byla vůbec obvyklou, byla hájena a definitivně schválena papežem Kallistem (217—222).[3]) Toto jednání bylo

[1]) Tertull., Apol. c. 39: Summum futuri iudicii praeiudicium est, si quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis et conventus et omnis sancti commercii relegetur.

[2]) Vzor takového libellus pacis zachoval se nám u Cypr. ep. 22 n. 2: Peto ut exposita causa apud episcopum et facta exomologesi habeant pacem.

[3]) Stuffler, Die Bussdisziplin der abendländischen Kirche bis Kallistus. (Zeitschrift für kath. Theol. 1908, str. 433 n.) — Esser, Buszschriften Tertullians De poenitentia et De pudicitia und das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus. 1905. — Esser, Nochmals das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus u. die Buszschriften Tertullians, (Katholik. 1907 str. 184).

odůvodněno; neboť trvalé vyobcování nepodporovalo vždy a nerozmnožovalo ducha kajícnosti, nýbrž mělo nezřídka za následek účinek opačný. Nicméně rozhodnutí papeže vyvolalo prudký odpor a přivodilo, ovšem s jinými ještě momenty, rozkol. Také mimo Řím nesetkalo se všude se souhlasem. Ve Španělsku bylo ještě synodou elvirskou (kolem r. 300) několik provinění, jako idololatrie (c. 1, 2.), kouzelnictví nebo maleficium (c. 6.), kuplířství (c. 12.), provdávání křesťanských dcer za pohanské kněze (c. 17.) atd., trvalým vyloučením trestáno. Než tato přísnost církve španělské je ojedinělá. V celku byla přijata kázeň a praxe římská. Odpuštění bylo ostatně jen jednou uděleno.[1]) Kdo padl zpět do hříchů kapitalních, nebyl více k pokání připuštěn. Pro ostatní hříchy bylo však častější odpuštění; menší hříchy mohly býti také mimo pokání shlazeny jinými prostředky, zejména skutky milosrdenství.

2. Aby vyobcovaný byl opět přijat do společenství církevního, musil se podrobiti pokání, t. j. musil provinění svoje vyznati a za ně po delší dobu, často až do konce života, pokání činiti modlitbou, postem, oblékáním kajícného roucha, dobrými skutky atd. Při tom vyznání hříchů (ἐξομολόγησις, confessio) byla přičítána taková důležitost, že i celý úkon kajícný tímto slovem byl označován. (Cypr. Ep. 55, 29.)

3. Vyznání[2]) samo bylo dvojí: veřejné (před biskupem, klerem a shromážděním věřících), obvyklé při hříších kanonických, byly-li notorickými; veřejné pohoršení žádalo tu veřejného napravení. Vyznání toto mělo více ráz disciplinární. Jinak bylo vyznání tajné před biskupem nebo jeho zástupcem knězem. V tomto vyznání musily býti vyznávány všecky těžké hříchy, i sebe tajnější, ano i hříchy v myšlenkách jen spáchané. K vyznání tajnému družilo se ovšem mnohdy ještě také vyznání veřejné, uznal-li zpovědník za radno, aby i tajný hřích veřejně byl vyznán (Orig. Hom. II., in

[1]) Past. Hermae, Mand. 4, 1. Servis Dei una poenitentia; Tert., De poenit. c. 7.

[2]) Kirsch, Zur Geschichte der kath. Beicht 1902.

Psl. 37.). Zda hříšník v tomto případě mohl býti k veřejnému vyznání nucen, je pochybno.

4. Kajícníci, jimž bylo uloženo veřejné pokání, byli od polovice století 3. rozdělováni na v ý c h o d ě, především v Malé Asii, na tři, později na čtyři t ř í d y; c í r k e v z á p a d n í, neznala však tohoto rozdělení.[1]) K první třídě náleželi p l a č í c í (προσκλαίοντες), kteří zcela z bohoslužby vyloučeni stáli před chrámem a měli vstupující se slzami za přímluvu prositi. První zmínku o nich činí sv. Basil. K druhé třídě náleželi s l y š í c í (ἀκροώμενοι, Ep. canonica Greg. Thaum.), kteří spolu s katechumeny přítomni byli didaktické části bohoslužby a v chrámu v narthexu za katechumeny stáli. K l e č í c í (ὑποπίπτοντες) tvořili třídu třetí a směli po odchodu slyšících účastniti se ještě další bohoslužby, avšak pouze ležíce nebo klečíce. S t o j í c í (συστάντες syn. Ancyr. c. 25.) konečně mohli jako ostatní věřící při bohoslužbě státi, neměli však podílu na sv. přijímání. Na západě kajícníci zdržovali se v předsíni chrámové, vestibulu a odtud mohli býti přítomni oběti eucharistické; nepřekročovali však, aspoň po dobu trvání jejího prahu chrámového. (Tertul. Apol. c. 39.)

5. R e k o n c i l i a c e (pax, reconciliatio, communio), t. j. připuštění k přijímání, následovala teprve po v y k o n a n é m p o k á n í a udílena byla vzkládáním rukou biskupových nebo v nutném případě kněze a jáhna. Výjimka činěna byla jen u těžce nemocných, dále v době pronásledování, při nastávající cestě atd.; tu byla udílena před vykonáním skutků kajícných, jež musily pak býti vykonány v soukromí. Mírnější tato praxe stala se ponenáhlu pravidlem a tím povstal rozdíl mezi svátostnou absolucí a kanonickou rekonciliací.

6. Prvním a řádným p ř i s l u h o v a t e l e m pokání byl b i s k u p. Jemu náleželo veřejné pokání ukládati a jeho způsob určovati. Než po pronásledování Deciově, v němž počet kleslých křesťanů byl zvláště veliký, byl jeden z kněží, tak zvaný p o e n i t e n t i a r i u s ustanovován, aby slyšel jménem biskupa zpověď, usta-

[1]) Tüb. Quartalschrift 1900 str 481 n.; 1904 str. 270 násl.

novoval dle velikosti hříchů pokání a měl dohled nad kajícníky.

§ 42. Poslední pomazání, manželství. Tajná kázeň.[1])

1. Podle nařízení apoštolského (Jac. 5, 14.) byla těžce nemocným křesťanům *svátost posledního pomazání* modlitbou a mazáním svatým olejem udílena. Ovšem z prvních století zachovalo se nám o této svátosti málo zpráv jednak proto, že náležela do oboru tajné kázně, jednak že nebyla nikdy předmětem kontroverse s haeretiky a pomluv pohanských. Jen Origenes (In Levit. hom. 2. n. 4) mluví o ní ve spojení s pokáním; bylať tato svátost v podobném poměru k pokání jako biřmování ke křtu sv.

2. *Manželství*,[2]) jehož původní důstojnost Kristus opět obnovil (Matth. 19, 4 sq) a na svátost povýšil (Eph. 5, 32), bylo hned od počátku uzavíráno před tváří církve. Tak již sv. Ignác žádá, aby ženich a nevěsta v manželství vstupovali dle souhlasu biskupa (*μετὰ γνώμης ἐπισκόπου*), aby bylo manželství dle Pána a nikoli dle žádostivosti (Polyc. c. 5.). Nemenší důraz kladla církev na jednotu manželství, takže netoliko naprosto zavrhovala polygamii simultanní, nýbrž i druhé manželství po smrti jednoho z manželův, ač jeho dovolenost a platnost proti Montanistům a Novatianům hájila, za nedokonalé považovala; ano Athenagoras označuje je jako slušné cizoložství (*εὐπρεπὴς μοιχεία*) a toho, kdo v druhé manželství vstupuje, jako skrytého cizoložníka (Leg. c. 33.). Proto také bylo překážkou přijmouti svěcení; na některých pak místech bylo trestáno i církevním pokáním

[1]) Probst, Sakramente und Sakramentalien. 1872. — Döllinger, Christentum und Kirche. 2. Aufl. 1868. — Probst, Kirchliche Disziplin. Tübingen 1873.

[2]) Tumpach, Manželství ve světle nejstarších památek a pomníků křesť. 1901. — Moy, Das Eherecht der Christen bis zur Zeit Konstantin d. Grossen. 1868. — Soldát, O jedinosti a nerozlučnosti manželství, 1906 (Vzděl. knih. katol. svaz. XLI.).

a kněžím bylo zakázáno udíleti mu požehnání. Podobně také hájila církev hned od počátku nerozlučitelnosti manželství, jak dosvědčují Hermas (Pastor, Mand. 4, c. 1.), Klement Alexandrijský (Stromata II., 23.) atd. S pohany v manželství vstupovati zrazovali a zapovídali sv. Otcové (Tertul. Ad uxor. II., 3—7.; Cypr De lapsis c. 6.); než manželství před obrácením uzavřená byla v platnosti ponechávána (1. Cor. 7, 12, 14.), chtěla-li nevěřící strana pokojně a bez ohrožení spásy duševní s věřící stranou spolužíti; jinak bylo věřícímu dovoleno rozloučiti manželství (1. Cor. 7, 15.). Vedle vlastního manželství vyskytuje se také manželství duchovní. Panna nebo vdova, která v ně vstoupila, nazývána byla na konci periody této subintroducta, *συνείσακτος*. Někdy však též braly bohaté ženy k své ochraně a k správě svého jmění muže, často mnicha do svého domu. Poněvadž tento způsob života v jednotlivých případech nebyl bez nebezpečí nebo vyvolával aspoň podezření, ozývají se od polovice 3. stol. proti němu hlasy; synoda v Ancyře r. 314 (c. 19.) jej přímo zakázala. Nicméně teprve se starověkem mizí úplně z dějin. [1])

3. Zvláštním zjevem v prvních dobách církve se vyskytujících je *tajná kázeň* (disciplina arcani),[2]) t. j. praxe jisté nauky a úkony bohoslužebné před nekřesťany skrývati. K naukám tajeným náleželo především učení o nejsvětější Trojici, apoštolské vyznání víry, modlitba Páně; z úkonů pak bohoslužebných byly především tajeny vlastní obět eucharistická a svaté svátosti. Základ svůj má tajná kázeň asi ve slovech Kristových, aby svaté nebylo dáváno psům (Matth. 7, 6.); další její rozvoj a pečlivější zachovávání přivodila pronásledování. S prvními určitými stopami jejími setkáváme se u Tertulliana (De praescr. c. 41.) na konci století 2.; jistě však již existovala kolem polovice tohoto století. Účelem jejím bylo chrániti svatá tajemství před pro-

[1]) Achelis, Virgines subintroductae 1902.
[2]) Huyskens, Zur Frage über die sogen. Arkandisziplin 1901. — Gravel, Die Arkandisziplin. 1903. — Funk, Abh. u. Unters. III, Nr. 2.

fanací, v katechumenech pak buditi touhu po úplném poznání pravdy zjevené. Že tajná kázeň v církvi skutečně byla, dosvědčuje církevní praxe, dle níž katechumeni nesměli obcovati celé oběti mše sv., nýbrž jen části její didaktické, a že o svátostech, zvláště o eucharistii, o mši sv., jakož i o ostatních hlubších tajemstvích teprve po křtu byli poučováni. Symbolum bylo sice katechumenům svěřováno, však jen ústně; až do 4. a 5. století bylo zapovězeno napsati je. Další důkazy pro existenci tajné kázně skýtají nám nejstarší křesťanské symboly, jako často se vyskytující ryba, loď, kotva, holubice, beránek, koš s chlebem atd., jakož i způsob, kterým apologeté a jiní církevní spisovatelé píší o eucharistii ve spisech, pro pohany určených. Také výtka pohanů, že křesťané jsou „lidem světla se štítícím", má základ svůj v kázni tajné. Ovšem kde toho žádaly důvody apologetické, mluvili apologetové, ač s největší opatrností, o tajemstvích, jako na př. sv. Justin. Teprve když vyhlazeno bylo pohanství, zmizela s katechumenatem na počátku století 6. instituce tajné kázně.

§ 43. Církevní svátky a posty. Spor o slavení svátků velikonočních. [1])

1. Pokud trvalo spojení mezi křesťany a židy, navštěvovali židokřesťané synagogu v sobotu, podobně jako věřící první obce v Jerusalemě na bohoslužbě v chrámě účastenství měli. Vedle toho měli křesťané od počátku svá zvláštní shromáždění bohoslužebná, jež hned od dob apoštolských konána byla první den po sobotě, *v neděli* (ἡμέρα κυριακή) na památku zmrtvýchvstání Páně (Act. 20, 7; 1 Cor. 16, 2 Apoc. 1, 10; Did. c. 14. Just. Apol. 67.). V den tento scházeli se věřící k oběti eucharistické, zdržovali se prací služeb-

[1]) Probst, Kirchliche Disziplin. 1873. — Nickel, Die hl. Zeiten und Feste. 1836. — Duchesne, Origines du culte chrétien. 3 éd. 1903. — Kellner, Heortologie. 2. Aufl. 1906. — Funk, Abh. und Unters. I, 241—258. — Kupka, Církevní rok. 1907.

ných a trvali na modlitbách, jež na znamení radosti stojíce konali. Taktéž nepostili se v den tento.

Jednotlivé dny v týdnu byly již v nejstarší době nazývány feriae, jak dosvědčuje Didaché (c. 8.), dále Tertullian (De jejun. c. 2.) a Origenes (Levit. hom. 10, n. 2); mezi nimi středa a pátek, feria quarta a sexta, byly slaveny jako dny bdění, dies stationis. Ve dny tyto zachovávali křesťané poloviční posty (Didaché 8, 1.), jež trvaly až do 3. hodiny odpolední. V Africe byla dle svědectví Tertulliana (De orat. c. 14.) konána také o těchto dnech oběť eucharistická; v Alexandriji jen část bohoslužby didaktická. Od 3. století přistupuje v Římě a v některých jiných církvích (syn. elvirská c. 26.) jako třetí den postní sobota, na památku odpočinku Páně v hrobě, kdežto na východě byla sobota slavena jako den radosti na památku dokonaného stvoření; proto byl zde také v pozdějších stoletích půst v tento den i zapovězen.

2. Jako hlavní slavnosti roční slaveny byly velikonoce a svátky svatodušní. *Velikonoce* (πάσχα) slaveny byly na památku utrpení a zmrtvýchvstání Páně, a to hned od dob apoštolských, ač zmínka o nich děje se teprve tehdy, když o jejich slavení v polovici druhého století povstal spor. *Svátky svatodušní* byly druhou přední slavností křesťanskou a konány byly na památku seslání Ducha sv. Zmínku o nich činí již Tertullian (De orat. c. 23.) a Origenes (Contra Cels. VIII. 22.). Ano i celá doba mezi velikonocemi a svátky svatodušními byla dobou radosti; proto zdržovali se tu věřící postu a stojíce konali své modlitby. K těmto svátkům přistoupila na východě (Clem. Alex., Strom. I, 21.) ještě slavnost *Zjevení Páně* (Epiphania). O slavnosti této oslavováno bylo především zjevení božské přirozenosti Ježíše Krista při křtu v řece Jordaně a při prvním zázraku v Kani (theofanie), později pak slaveno též narození Páně z Marie.

3. Kromě svátků Páně konány byly také již v nejstarší době svátky svatých mučedníků, a to nejdříve jako svátky lokální. Oslavován však byl nikoli den jejich narození, nýbrž den jejich smrti, jakožto

den zrození k lepšímu životu nebeskému (natalitia, dies natalis). Věřící shromažďovali se v tyto dny na jejich hrobech k slavnosti eucharistické a k agapám. Se svátky těmito setkáváme se již v mučednictví sv. Ignáce († 107) a sv. Polykarpa († 155), rovněž tak zmiňují se o nich určitě Tertullian (De corona c. 3.) a Cyprian (Epp. 12, 2; 39, 3.).

4. O době, kdy konány mají býti svátky velikonoční, povstala v druhém století nemalá rozepře[1]) následkem různosti, jež v této příčině v církvi zavládla. Obce maloasijské, dovolávajíce se příkladu sv. apoštolů Jana a Filipa, konaly vždy 14. nisanu (odtud quartodecimani), ať to byl kterýkoli den v týdnu, památku smrti Páně (*πάσχα σταυρόσιμον*) a za dva dny potom slavnost vzkříšení Páně (*πάσχα ἀναστάσιμον*). Zároveň pak, pojímajíce den smrti Páně více dogmaticky jako slavnost vykoupení, přerušovaly půst a konaly o 3. hodině odpolední hody lásky (agapy). Ostatní církve naproti tomu, zejména na západě, konaly slavnost zmrtvýchvstání Páně vždy v neděli po 14. nisanu, v pátek před tím památku utrpení a smrti Páně. Kromě toho, pojímajíce den smrti Páně historicky jako den smutku, zachovávaly půst až do neděle. Tata různost byla tím rušivější, čím vyšší byla slavnost, které se týkala. Byly proto učiněny různé pokusy, aby ve věci tak důležité bylo dosaženo jednoty. První pokus učiněn byl za papeže Aniceta (155—166) kolem roku 155, kdy sv. Polykarp do Říma přišel, aby s papežem o rozličných záležitostech církevních, zejména o dni slavnosti velikonoční, vyjednával. Dohody však nebylo docíleno, poněvadž jeden druhého nedovedl pohnouti, by se zřekl dosavadní své praxe, Anicet západní, Polykarp quartodecimanské. K roztržce však nedošlo; oba ctihodní mužové rozešli se v pokoji, což patrno z toho, že na znamení společenství a neporušeného míru sv. Polykarp na vyzvání papežovo konal v Římě sv. liturgii (Eus. V, 34, 16—18.).

Jednání toto mezi Polykarpem a Anicetem bylo však jen předehrou pozdějšího sporu, jenž povstal na

[1]) Hefele, Konziliengesch. 2 Aufl. 86 n. 320 n.

konci téhož století za papeže Viktora I. (189—199). Na odstraněnou různosti rozkázal papež, aby v různých provinciích konány byly synodální porady. Údové těchto synod prohlásili se vesměs pro praxi římskou, vyjma biskupy maloasijské, kteří vedeni Polykratem Efeským rozhodli se, že se budou nadále přidržovati dosavadní praxe (Eus. V., 24, 1—15.). Proto hrozil jim Viktor přerušením církevního společenství, než přičiněním sv. Irenaea, jenž žádal papeže, aby celé obce nevyobcoval, protože se přidržují starého zvyku, bylo dle všeho docíleno jakéhosi smíru, aneb alespoň papež exkommunikaci, jestliže ji snad biskupy maloasijskými prohlásil, odvolal. Postupem století 3. upustili sice Maloasiaté ve velké většině od svého zvyku, úplné jednoty však nebylo ještě docíleno. Naopak ve 3. století objevuje se nová difference, tak zv. astronomická. Kdežto totiž před vyvrácením Jerusalema židé slavili pascha vždy po úplňku jarním, konali po jeho zboření pascha často již před úplňkem. Této praxe židovské přidržovaly se též některé obce křesťanské i na západě. Proto byli křesťané tito nazýváni protopaschity.

Aby tato difference byla odstraněna, nařídila synoda arelatská roku 314 c. 1., že má býti pascha v celé církvi konáno v jeden den a v jednu dobu (ut uno die et uno tempore per orbem pascha celebretur). Poněvadž ani tímto ustanovením jednotné praxe docíleno nebylo, rozhodl sněm nicejský[1]) r. 325, že Orientálové (t. j. křesťané v Syrii, Cilicii a v Mesopotamii), kteří dříve pascha slavili se židy, t. j. před aequinoktiem jarním, mají je nyní slavit s Římany a ostatními křesťany. Nařízení dané bylo, ne-li hned, v brzku také zachováváno. Po synodě antiochenské roku 341, která proti neposlušným censurami zakročila, není o protopaschismu na žádné vychodní synodě zmínky více.

Vypočítávání doby velikonoční bylo svěřeno bi-

[1]) Schmid, Die Osterfrage auf dem ersten allgemeinen Konzil von Nicäa. 1905.

skupovi alexandrijskému. Tento pak měl den svátků velikonočních oznámiti do Říma, aby papež jej oznámil církvím ostatním. Jen v Egyptě oznámení dne toho ponecháno bylo biskupu alexandrijskému. Biskupové alexandrijští s oznámením tímto spojovali obyčejně napomenutí víry a mravů se týkající. Tím vznikly tak zvané epistolae paschales, z nichž některé se nám dosud zachovaly.

Než ani předpisy sněmu nicejského neodstranily všech differencí, spíše trvaly difference tyto, ač ne všeobecně, až do doby Karla Vel. Kdežto církev východní měla cyklus 19tiletý s 21. březnem jako aequinoktiem, měla církev římská cyklus 84 let s 18. březnem jako aequinoktiem. Teprve učený mnich Dionysius Exiguus, jenž na začátku 6. století v Římě žil († kolem 540), opravil cyklus paschalní na západě a docílil tím shody s církví alexandrijskou, takže na konci 8. stol. pascha po celé církvi slaveno bylo v téže době.[1])

5. Přípravou na slavnost velikonoční, která byla hlavním svátkem v roce, byla doba postní,[2]) jež na základě slov Páně (Matth. 9, 15) hned od dob apoštolských byla konána. Než s počátku nebylo v této příčině v církvi jednotné praxe. Někteří křesťané dle Irenaea (Eus. V., 24) postili se jen jeden den před velikonocemi, na veliký pátek, jiní dva dni, na velký pátek a bílou sobotu, tedy ve dny, kdy je ženich nepřítomen (Luc. 5, 35), jiní, jako na př. v církvi alexandrijské a syrské, 6 dní (Migne, Patr. gr. 10, 1278), a to tak, že v pátek a v sobotu vůbec nic nepožívali, v ostatní pak dni při chlebu, soli a vodě se postili. Někteří postili se konečně 40 hodin nepřerušeně, tedy ve dne i v noci od velikého pátku z rána až do večera bílé soboty (Eus. V., 24). Později na památku 40 denního postu Páně (Matth. 4, 2) zaveden byl ponenáhlu místo postu 40 hodin půst 40ti denní před velikonocemi; setkáváme se s ním již na počátku století 4., neboť v sněm nicejský zmiňuje se (can. 5.) vý-

[1]) Schmid, Die Osterfestberechnung in der abendländ. Kirche v. I. allg. Konzil zu Nicäa bis zum Ende d. VIII. Jahrh. 1907.
[2]) Linsenmayer, Kirchliche Fastendisziplin 1877.

slovně o quadragesima neboli τεσσαρακοστή, když poroučí, aby synoda jarní byla každoročně konána před quadragesimou (Socr. V., 22).

Co se týče způsobu postu, tu v době postu předvelikonočního zachovávali věřící půst přísný, ničeho až k večeru nepožívajíce. Někteří postili se i několik dní bez přetržení. V ostatní dny postní, účastnivše se bohoslužby, přerušovali věřící půst o 3. hodině odpolední (semijejunia, stationes). I v pokrmech byl hned již v prvních dobách činěn rozdíl. Věřící zdržovali se ve dny postní zejména masa a vína, jakož i všech vybranějších pokrmův, spokojujíce se pouze chlebem, zeleninou, solí a vodou. Někteří zachovávali tak zvanou ὠμοφαγίαν, nic vařeného nepožívajíce, kdežto jiní ξηροφαγίαν, zdržujíce se netoliko masa a vína, nýbrž i polévky a všeho šťavnatého ovoce.

§ 44. Místa bohoslužebná a jejich výzdoba.[1])

1. Apoštolové a první křesťané v Jerusalemě k modlitbě scházeli se v chrámě židovském, obět eucharistickou konali však v domech soukromých bohatých křesťanů (Act. 2, 46), kde atrium, peristyl a za ním umístněný oecus skýtaly místo k bohoslužbě příhodné. Takovéto sály byly pak často výlučně pro tento účel určeny, přístavbami a přestavbami přizpůsobeny a přecházely zajisté z části asi v majetek obce. Když nastala pronásledování, konali křesťané bohoslužbu na místech skrytých, zvláště v Římě v katakombách, t. j. v podzemních pohřebištích, jež spolu s areou považována byla za místa posvátná a tudíž křesťanům skýtala bezpečný útulek.[2]) Zde ve větších hrobkách sarko-

[1]) Garrucci, Storia della arte christiana nei primi otto secoli della Chiesa 1876. — Kraus, Real-Encyklop. pod hesl. Basilika I. 190 násl. — Kirsch, Die christl. Kultgebäude im Altertum. 1893. — Kraus, Geschichte der christl. Kunst. I. Bd. 1896. — Frantz, Geschichte der christl. Malerei. 2 Bde. 1887 nás. — Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. I. Bd. 1901.

[2]) De Rossi, La Roma sotteranea. 3 vol. 1864 sq. — Kraus, Roma sotteran. 2 Aufl. 1879. — Marucchi, Guide de catacombes romaines 1900.

fag, v němž odpočívalo tělo mučedníkovo, byl oltářem,[1]) hrobka sama místem pro kněze, okolní komory pak shromaždištěm věřících. Byly sice i v dobách pronásledování za vlády shovívavých císařů, jako na př. za Alexandra Severa (222—235), za Valeriana (258—260), stavěny chrámy, než chrámy tyto byly jen budovami prozatímními, které v dobách pronásledování byly opět namnoze zničeny. Nerušeně mohli křesťané v každé době stavěti bohoslužebné budovy (cellae, memoriae) na pohřebištích, zvlaště nad hroby mučedníků, poněvadž pohřebiště byla zákonem chráněna. V těchto budovách konány byly mše za zemřelé a svátky mučedníkův. Než i z těchto budov byly mnohé v době pronásledování Diokletianova zbořeny.

2. Kdežto sochařství netěšilo se pro nebezpečenství zpětného upadnutí do modloslužby pohanské přízni prvních křesťanů, byla malbě hned v první periodě věnována dosti značná péče [2]) Jsouc méně hmotnou než plastika, malba hověla spíše duchu křesťanskému, ač i tu chránila se s počátku přímého zobrazování a brala útočiště k symbolům; od těchto teprve pokročila k obrazům allegorickým a konečně k výjevům biblickým. K nejčastějším symbolům náleží ryba (obraz Ježíše Krista), kotva (naděje), loď (církev), holubice (duše), lyra, lev, kohout, palma, vinný kmen, olivový strom atd.; k obrazům allegorickým: Orfeus, dobrý pastýř, moudré a nemoudré panny; k obrazům biblickým: obět Abrahamova, Daniel v jámě lví, Jonáš, vzkříšení Lazara, uzdravení chromého, zázračné nasycení na poušti a t. d.[3])

3. Předmětem zvláštní úcty byl kříž, a to hned od nejstarších dob. Zvláště rádi křesťané znamenali se svatým křížem, jak již Tertullian dosvědčuje (De coron. c. 3.). Podobně také záhy po příkladu Ježíše (Matth. 19,15; Matth. 14, 19) zavládl obyčej žehnati jím osoby a věci, jako vodu, pokrmy, olej atd.

---

[1]) Wieland, Mensa und confessio. Studie über den Altar der altchristl. Liturgie. 1906.

[2]) Bilczewski, Archeologie křesť. Přeložil Tumpach. 1898. str. 175 n.

[3]) Wilpert, Die Malereien d. Katakomb. Roms 2 Bde. 1903.

§ 45. Mravní život křesťanů.[1])

Žijíce s pohany a židy ve stejných státních a sociálních poměrech, nelišili se od nich křesťané, jak spisovatel listu k Diognetovi poznamenává (5, 1—4), řečí, pokrmem, oděvem, příbytkem a způsobem ostatního života, nýbrž přidržovali se v těchto zevnějších věcech stávajícího zvyku. „My křesťané," volá Tertullian ve svém Apologetiku (c. 42) k pohanům, „nebydlíme s vámi na tomto světě bez používání fora, trhu, lázní, dílen, krámův a ostatních vašich prostředků spojovacích, provozujeme s vámi plavbu, službu vojenskou, orbu a obchod, a nabízíme vám na prodej plody svého umění a práce."

Přes tuto shodu v zevnějších poměrech byl veliký rozdíl mezi životem křesťanův a pohanův. „Křesťané," praví spisovatel listu k Diognetovi, „žijí sice v těle, ale nikoli dle těla, bydlí sice na zemi, ale jejich obcování je v nebi" (c. 5.). Především zdržovali se křesťané těch zaměstnání, řemesel a umění, jež souvisela s modloslužbou pohanskou nebo hříšná byla. Rovně tak vystříhali se všech hříšných zábav a vyražení, k nimž náležely neslušné tance, veřejné slavnosti, s pohanskými nepravostmi spojené, hry v kostky a především divadla, jež Tertullian právem nazývá privatum consistorium impudicitiae. Proti všem těmto zábavám zvláště ostře vystupují svatí Otcové (Tertul., De spectac. c. 10. 17; Clem. Alex., Paedag. III, 11; Cypr. Epp. pass.). Herci podobně jako hotovitelé model a jiných předmětů modloslužbě sloužících byli jen tehdy přijímáni do církve, jestliže se zřekli svého dosavadního zaměstnání. Ještě více než obyčejných divadel varovali se křesťané návštěvy her gladiatorských a bojů se zvířaty pro ukrutnost s těmito hrami spojenou; ano ani

[1]) Waldmann, Die Feindesliebe in der antiken Welt und im Christentum. 1902. — Bigelmair, Die Beteiligung der Christen am öffentlichen Leben in vorkonstant. Zeit. 1902. — Ratzinger, Die christliche Armenpflege. 2. Aufl. 1884. — Uhlhorn, Die christl Liebestätigkeit der alten Kirche. 2. Aufl. 1882. — Benigni, Storia sociale della chiesa. Vol. I. 1907.

popravě zločinců nechtěli býti přítomni (Athen. Leg. 15). Služba vojenská naproti tomu ani v době pronásledování, ani v periodě míru nebyla od křesťanů zásadně zavrhována; ač ovšem někteří rigoristé, jako Tertullian, proti ní horlili a asketové od ní zrazovali.[1])

I v dovolených zaměstnáních lišil se život křesťanův od života pohanův. Denní práce křesťana byla posvěcována modlitbou. Křesťan modlil se na úsvitě a na konci práce denní, před jídlem a po jídle a v určité hodiny; ideálem života křesťanského bylo ustavičně s Bohem obcovati v modlitbě. Již Didaché (c. 8.) žádá, by se křesťané třikrát denně modlitbu Páně modlili. Sv. Justin pak poznamenává, že křesťané při všem, čeho požívají, díky vzdávají Bohu, Stvořiteli všehomíra, skrze jeho Syna Ježíše Krista a Ducha sv. (Apol. I. c. 67.). Tertullian zmínku činí o krásném obyčeji křesťanů při každém zaměstnání znamenati čelo sv. křížem. (De cor. c. 3).

Zvláště v životě rodinném jevil se blahodárný vliv náboženství křesťanského. Křesťanstvím nabyla žena v manželství důstojnosti jí příslušící, neboť přestala býti otrokyní muže a stala se jeho družkou života, moc neobmezená, kterou měl otec nad dítkami, byla omezena, vzájemný pak poměr mezi manželi, mezi rodiči a dítkami láskou posvěcen. Jak krásný byl rodinný život křesťanů, toho výmluvné svědectví podává nám Tertullian ve svém spise Ad uxor. (II. 8), když píše: „Kdo dovede líčiti štěstí onoho manželství, jež před církví se uzavírá, jež Otec potvrzuje? Jak krásným dvojspřežím jsou věřící manželé, kteří mají jednu naději, jeden cíl přání, jeden způsob života a týž způsob služby. Společně se modlí, pracují společně, postí se společně, poučují, napomínají a snášejí se navzájem. Společně jsou v chrámě a u stolu Páně, jakož i společně žijí v soužení, pronásledování a v šťastnějších dnech.“ Podobně také s důrazem poukazují apologeté na to, že pohanské nepravosti, odkládání dítek a vyhánění plodu, u křesťanův se nevyskytají. Že [illegible]ká mravnost kře-

[1]) Harnack, Militia Christi. Die christl. Religion und der Soldatenstand in den ersten 3 Jahrh. 1905.

sťanův ani pozornosti pohanů neušla, dosvědčuje zvláště lékař Gallenus († 200), jenž velebí jejich pohrdání smrtí a jejich pohlavní čistotu a zdrželivost, v sebeovládání a snaze po počestnosti některé pravým filosofům na roveň staví.

U velké míře lišili se křesťané od pohanův i dle doznání samých pohanů vzájemnou láskou. „Hle, jak se milují," volali udiveně pohané, „a jak ochoten je umříti druh za druha!" Tertullian pak prohlašuje ve svém Apologetiku (c. 39.) sarkasticky: „Jsme bratřími i tam, kde běží o jmění rodinné, kdežto u vás tu pravidelně bratrství přestává. Všecko je u nás společno, jen ne ženy, kdežto u vás není nic společného, než ženy." Avšak křesťané netoliko milovali se navzájem jako bratří, jako synové jednoho Otce v nebi a podporovali se vespolek všemožně, i jinověrci zakoušeli moc lásky a obětavosti křesťanské, zvláště při veřejných nehodách, jako v době moru roku 252 v Kartagině a v Alexandriji a roku 313 při téže příležitosti. Chudí a opuštění, nemocní a uvěznění těšili se zvláštní péči; chudí byli pokladem církve. Že takováto vzájemná láska nedovolovala nouze bližního braním úroků využitkovati, je samozřejmo. Svatí Otcové požadování úrokův ostře kárají, synoda pak elvirská (kol. roku 300, c. 20) zapovídá požadovati úroky pod trestem klatby. Než toto ustanovení je ve starověku ojedinělé; synoda nicejská (c. 17) a jiné synody této doby zakročují jen proti klerikům.[1])

Aby nuzné tím více mohli podporovati, uskrovňovali se křesťané, pokud možno, ve svých potřebách. Ozdobou nebylo sice úplně pohrdáno, jak dokazují ozdobné předměty v katakombách nalezené, jako vzácné látky, perly, zlaté náušnice, náramky atd., nicméně přece mnozí spisovatelé za pohoršlivé považovali malovati oči a obličej, barviti vlasy, nositi falešné vlasy atd. (Clem. Alex., Paedag. II, 8. 12; III, 2. 11. Tertul., De cultu feminarum.). Spatřovalit v těchto věcech přepych a prostředky k sve-

[1]) Funk, Gesch. des kirchl. Zinsverbotes. 1876.

dení a výčitku proti Tvůrci, jakoby nebyl náležitou krásou člověka opatřil. Květin užívali křesťané, zavrhovali však věnci zdobiti hlavu nebo hroby, poněvadž takovéto věnce zdály se býti nerozumnými nebo bohům věnovanými (Clem. Alex., Paed. II, 8. Tertul., De corona milit.). Než třebas celkem přísně byly tyto věci odsuzovány, přece rozdílu ve společenském postavení bylo šetřeno.

Jakkoli zavrhovali křesťané nemravné zábavy pohanské, znali přece přiměřené zábavy a zotavení, pamětlivi slov sv. apoštola: „Gaudete in Domino semper“ (Phil. 4, 4.). Ano, základním tónem jejich života je radost. I tak vážný kazatel pokání Hermas píše: „Zbav se smutku. Jest horší, než všichni zlí duchové. Duch Boží, který je ti dán, nesnese bolesti a nářku. Oblec mysl veselou, která má vždy zalíbení Boží.“ Klement Alexandrijský dává pak k zotavení přímo návod, vyzývá-li k honbě, rybolovu, tělocviku, zápasu a praví-li: „Slušné napínání sil v zájmu zdraví je krásné a mužné“ (Paed. III. 10.). Hry hazardní byly naproti tomu zavrhovány, jak dokazuje spis „Adversus aleatores“.

Své povinnosti státní plnili křesťané co nejsvědomitěji, modlíce se za císaře (1 Clem. ed Cor. 59—61; Tertul., Apol. 32), platíce daně, poslušni jsouce vrchnosti a zachovávajíce klid a pokoj. Kde však bylo žádáno něco proti jejich svědomí a náboženství, tu poslouchali více Boha než lidí (Act. 4, 19; 5, 29), tu podstupovali raději smrt, než by Boha zapřeli; však činili tak bez nenávisti svých mučitelův. A právě tato zmužilost razila cestu svobodě státní, zlomila despotismus starého světa, uvolnila pouta otrocká, aby je později úplně odstranila.

Konečně i ve smrti samé a v péči o zemřelé[1]) jeví se nám různost mezi názorem křesťanským a pohanským. Kdežto mrtvý pohan byl květinami pokryt a pak ihned spálen, křesťané i v mrtvém těle viděli dřívější chrám Ducha sv., k tomu určený, aby jednou

[1]) Ruland, Gesch der christl. Leichenfeier. 1901.

slavně vstal z mrtvých; proto nebyla mrtvola spalována, nýbrž slavně za modliteb pochována (Orig. Contra Cels. VIII, 30). Pohřeb božského Spasitele byl v této příčině vzorem (Joh. 19, 39 nás.). Nezřídka byla také mrtvola vonnými mastmi pomazána a ve skvostné roucho oblékána. Pohřební průvod konán byl za zpěvu hymnův a žalmů, v průvodu světel a pochodní, čímž měl býti dán výraz radosti nad přemožením smrti a nad přechodem k životu lepšímu. Proto také církev, jednajíc v duchu apoštola (1 Thess. 4, 12), horlila vždy proti pohanskému nářku při smrti. Pro křesťana ztratila smrt svou hrůzu, byla mu jen spánkem, z něhož měl býti v den soudu všemohoucností boží probuzen; proto také stará pohřebiště nazývána byla κοιμητήρια, dormitoria, loca quietis. Na hřbitově konány byly za zemřelého modlitby; rovněž tak bylo záhy obyčejem konati zaň obět mše sv., zvláště v den pohřbu a ve výroční den úmrtí[1]) (Tertul. De corona c. 3)

S počátku pochováváni byli křesťané v rodinných hrobkách. Později zakládány společné hrobky čili hřbitovy, neboť římské zákony dovolovaly jak jednotlivcům tak také i společnostem (collegia funeraticia) zřizovati pohřebiště; dostačilo jen učiniti o tom úřadu oznámení a udati jméno představeného. Mnohdy byly hřbitovy tyto velmi rozsáhlé a sestávaly z celé řady podzemních hrobek. Tím povstaly tak zvané katakomby[2]) jak v okolí Říma, tak také i v okolí jiných měst italských, jako Neapole, na Sicilii pak kolem Syrakus. Hroby (loculi) ve stěnách katakomb umístěné uzavírány byly mramorovou deskou nebo několika velikými cihlami a neprodyšně zatmeleny. Na desce vryt byl prostý nápis a někdy i různé symbolické podoby. Když Konstantinem Vel. církvi dostalo se svobody, přestalo ponenáhlu,

---

[1]) Kirsch, Die Akklamationen und Gebete der altchristlichen Grabschriften. 1897.

[2]) Kraus, Roma sotteran. 2. Aufl. 1879. — Marucchi, Le catacombe romane secondo il resultato degli ultimi Studi. 1902. — Bilczewski, Archeol. křesť. ve službách dějin církev. a věrouky. Přel. Tumpach. 1893. — Leclercq, Mannel d'archéologie chrétienne depuis les origines jus'qu' au VIII siécle 1907. — Weber, Die römischen Katakomben 3. Aufl. 1906.

zejména po zpustošení Říma Alarichem r. 410, pochovávání zemřelých křesťanů v temných chodbách katakomb a zakládány byly hřbitovy sub divo, hlavně kolem chrámův; ano v brzku zvláště vznešenější křesťané byli pochováváni v chrámech samých. Nicméně katakomby zůstaly i po té cílem četných poutí ze všech stran světa křesťanského, zvláště od té doby, kdy papež Damasus (336—384), veliký ctitel jejich a milovník, vhodný přístup do nich upravil, kaple nádherně vyzdobil, hroby mučedníků skvělými opatřil nápisy metrickými, v nichž slavil ctnosti jejich a smrt pro Krista. Když však v 8. a 9. století mnohé ostatky, aby zachráněny byly před uloupením, byly do římských chrámů přeneseny,[1]) pozbyly pro zbožný lid hlavního půvabu a zájmu a za nedlouho zahynula jejich památka tak, že vlastně jen coemeterium poblíž chrámu sv. Šebastiana při Via Appia zůstalo středověkým poutníkům částečně otevřeno. Teprve ve století 16. byly opět náhodou při kopání země u via Salaria objeveny a staly se od té doby předmětem badání. Mezi učence, kteří o toto prozkoumání nehynoucích si získali zásluh, náleží především Antonio Bozio († 1269). jesuita Marchi a jeho žák Rossi,[2]) jenž se stal tvůrcem archeologie křesťanské. Po Rossim s úspěchem zvláště pracuje Wilpert.

[1]) Guiraud, Questions d'histoire et d'archéologie chrétiennes 1907.

[2]) Guiraud, u. d. čl. Jean Baptiste de Rossi (1822 až 1894).

PERIODA DRUHÁ.

Od ediktu milánského až k synodě trullské 692.

HLAVA I.

Šíření se křesťanství a vnější osudy církve.

§ 46. Stav církve za Konstantina Velikého a jeho synův.[1])

I. Ediktem milánským, jejž Konstantin roku 313 společně s Liciniem vydal, dosáhlo konečně křesťanství po třísetletém boji v říši římské zákonného uznání. V brzku po tom dostalo se církvi od císaře, jenž jasně poznával, že pohanství, postrádající všeliké vnitřní síly a mravního základu, se přežilo, některých práv a výsad, kterým se dosavadní náboženství státní těšilo. Již v březnu 313 osvobozeni byli duchovní od veřejných břemen, zvláště od těžkých robot, naturálních dávek a státních úřadův. Církevní majetek byl zajištěn udělením práv korporativních církvi a rozmnožen netoliko dary císařovými, nýbrž i zákonitým ustanovením, že odkazy

[1]) Eusebius, Vita Constantini M. Libri IV. — Manso, Leben Konst. des Gross. 1817. — Flasch, Konstantin der Grosse als erster christl. Kaiser. 1891. — Seuffert, Konstantins Gesetze und das Christentum. 1891. — Funk, Abhandlungen und Untersuchungen. II, 1—28. — Allard, Le christianisme et l'Empire romain de Néron à Théodose. 5 éd. Paris 1903. — Linsenmayer, Die Bekämpfung des Christentums durch den römischen Staat bis zum Tode des Kaisers Julian. 1905.

církvi učiněné jsou právně platnými (r. 321). Zákonem bylo dále uznáno právo biskupův vykonávati úřad soudců ve věcech občanských nad členy obcí a právo trestní nad duchovními. Také chrámům křesťanským, z nichž mnohé, jako v Jerusalemě, v Betlemě, Nikomedii, Tyru, Antiochii, Římě atd., sám císař vystavěl, přiřknuto bylo právo asylu. Neděle uznána byla za den sváteční, ve který neměly býti konány v městech veřejné služebné práce a řízení, jako na př. soudní jednání atd. Rozhodnutím církevním přiřknuta byla platnost zákona a propůjčeno rámě světské k jejich provedení. Ano i do zákonodárství světského začal vnikati aspoň z části duch křesťanský. Tak bylo zapovězeno r. 316 v obličej člověka, jenž dle obrazu Božího stvořen jest, vpalovati potupné znamení. Zlo čincům neměl býti více brán život krutým způsobem, zvláště ne ukřižováním, z úcty k božskému Spasiteli, a předhazováním divokým zvířatům na pospas. Jiným zákonem zapovězeno bylo dítky odkládati, prodávati a usmrcovati. Trestání otroků bylo omezeno a jejich propuštění in facie ecclesiae dovoleno. Odsuzování ku hrám gladiatorským proměněno bylo r 325 v odsouzení ku práci v dolech. Také zákon Julia Papia Poppaea, týkající se získávání majetku od osob neženatých a bezdětných, roku 320 byl omezen ve prospěch virginity křesťanské.

S touto podporou náboženství nového šlo ruku v ruce omezování a zatlačování náboženství starého. Ovšem musil Konstantin v této příčině postupovati opatrně, neboť většina obyvatelstva přidržovala se ještě náboženství pohanského. Násilné potlačování bylo by zajisté vyvolalo vzbouření; proto bylo třeba šetrného vystupování, aby pohanství jaksi samo sebou odumřelo. Nejdříve byla zapovězena pouze haruspicia. Jinak Konstantin přizpůsobil se zevnějším poměrům tím, že podržel titul a úřad pontifex maximus a na mincích dosavadními odznaky zdobiti se dal. Rozhodněji počal teprve vystupovati po vítězném boji proti Liciniovi (roku 323 a 324), jenž ve své polovici říše opět se hleděl o pohanství opírati a proto jako

ochránce jeho vystupoval, ano i doby krvavého pronásledování obnovil.[1]) Od té doby byly státní úřady jen křesťanům svěřovány; chrámy bohů pohanských nebyly více opravovány, některé, zvláště ty, v nichž byla konána nemravná bohoslužba a pověrečné obřady, byly i zbořeny; zlaté a stříbrné sochy bohů byly roztaveny, umělecké na veřejných místech s nápisy pozměněnými k ozdobě postaveny. Dále zapovězeny byly nemravné slavnosti a hry a státním úředníkům účastenství na veřejných obětech zakázáno. Kromě toho vyzval císař pohany na východě manifestem, aby přestoupili k víře křesťanské, zapovídal však zároveň znepokojovati někoho pro jeho náboženské přesvědčení; podobně také bylo pohanství na západě trpěno Konečně na konci své vlády zapověděl císař i veřejné oběti, zákaz však, zdá se, nebyl proveden.

Toto příznivé chování císařovo ku křesťanství mělo za následek, že velmi mnozí z pohanů přestupovali k víře křesťanské; než nečinili tak všichni z vnitřního přesvědčení, nýbrž vábeni jsouce časnými výhodami; proto také zůstávali i nadále v srdci svém pohany a poskvrňovali namnoze církev svými nepravostmi. Dalším přirozeným následkem bylo, že biskupové císařovi povolili dalekosáhlý vliv na záležitosti církevní. Konstantin sám prohlásil se sice theoreticky za biskupa *τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας*, fakticky však zasahoval nezřídka do vnitřních záležitostí církevních a stal se tak původcem státního práva církevního.

Dalekosáhlý význam pro církev a autoritu papežskou mělo také konečně přeložení sídla císařského z Říma, tradicemi pohanskými oplývajícího, do Byzance neboli Cařihradu roku 330. Přeložením tímto papežové zproštěni jsouce škodlivého vlivu dvoru císařského, mohli svobodně církev říditi, rozvoj pak jejich moci papežské byl tím usnadněn. S druhé strany však dán byl tím popud k četným sporům mezi papeži a biskupy cařihradskými, kteří opírajíce se o císaře, osobovali si v církvi východní neomezenou moc; spory

[1]) Eus. X, 8—9. — Görres, Kritische Untersuchungen über die Licianische Christenverfolgung. 1875.

tyto skončily posléze rozkolem mezi církví východní a západní.

Než ač Konstantin církvi v tolike míře byl oddán, přece křest přijal teprve na smrtelném lůžku v Anchyroně, předměstí nikomedijském, z rukou arianského biskupa Eusebia roku 337 a nikoli již roku 325 od papeže Silvestra (314—335).[1]) Důvody, jež jej k odkladu tomu vedly, byl především ohled na pohanské poddané, kteří stále ještě tvořili většinu obyvatelstva, touha přijati křest v Jordanu, dále pak bázeň před zpětným upadnutím do hříchu a naděje na smrt v nevinnosti křestní.

Tvrzení, že Konstantin, nikoli z přesvědčení vnitřního, nýbrž pouze z důvodů politických přijal křesťanství, není správno. Že ovšem také politické příčiny při dalekosáhlém kroku tomto spolupůsobily, nelze popříti; neméně jasně vysvítá však také z jeho vlastních výroků, že je o pravdě náboženství křesťanského přesvědčen. Nazývá je „veneranda lex“, „vera doctrina“, o pohanství naproti tomu praví, že je „superstitio“ a „praeterita usurpatio“ a Bohu křesťanskému prohlašuje: „Nomen quidem tuum sincere diligo“ (Eus. Vita Const. 2, 55). Jeho palác podobal se chrámu, na svých výpravách měl vždy kněze kolem sebe a stan ku konání bohoslužby.[2])

Naproti tomu nelze popříti, že v životě jeho vyskytají se značné stinné stránky, především ukrutenství proti vlastní rodině. Tak dal usmrtiti Licinia a jeho syna Liciniana, svého staršího syna Krispa a druhou manželku Faustu. Než ač pohnutek zevrubněji neznáme, tolik je jisto, že osoby tyto staly se z části obětí pomluv, z části pak samy tragický svůj osud

[1]) Základem legendy byla nepravá Acta s. Silvestri, která se již odmítají v dekretu De libris recipiendis papeži Gelasiovi (492—496) připisovaném. — Döllinger, Papstfabeln, — Duchesne, Liber pontificalis I, p. CIX—CXX.

[2]) Hug, Ehrenrettung Konst. des Gross. (Zeitsch. f. d. Geistl. des Erzb. Freiburg 1829.) — Grisar, Vorgebliche Beweise gegen die Christlichkeit Konst. (Innsbr. Zeitschr. für kathol. Theol. 1882.) — Wrzol, Konstantin des Grossen Stellung zum Christentum (Weidenauer Studien) 1906.

zavinily. Kromě toho klonil se na konci svého života k arianismu, což přičítati dlužno vlivu jeho důvěrníka Eusebia, biskupa nikomedijského, a sestry Konstantie, vdovy po Liciniovi.[1]) Všecky tyto skvrny nejsou však s to, aby zásluhy jeho o křesťanství zmenšily a také nejsou překážkou, aby nazýván nebyl Velikým. Řekové a Rusové uctívají Konstantina jako světce.

II. Konstantin Veliký rozdělil říši mezi tři své syny a to tím způsobem, že nejstarší *Konstantin II.* (337-341) obdržel západ, *Konstantius* (337—361) provincie asijské s Egyptem, *Konstans* (337—350) pak Italii, Illyrikum a Afriku. Vychováni v náboženství křesťanském, počali důrazněji než otec vystupovati proti pohanství, zatlačujíce je krok za krokem mocí státní. Tak byly mnohé chrámy zavřeny, sochy bohův a oltáře zbořeny, ano roku 341 oběti zcela obecně od Konstantia zapovězeny; brzo potom roku 346 ve spojení s Konstantem zapověděl Konstantius oběti pod trestem smrti a zároveň rozkázal zavříti chrámy. Když pak r. 351 přemohl Konstantius usurpatora Magnentia, jenž proti Konstantovi se vzbouřil, byl zákon tento r. 353 obnoven a také na západ rozšířen. Všichni pohané měli býti, bylo-li by nutno, i mocí do církve uvedeni.[2]) Než všechno toto přísné vystupování proti kultu starých bohů nemělo náležitého výsledku, poněvadž státní zřízení a celý veřejný život úzce s ním byly spojeny. Kněží četných chrámův a svatyň, vysocí úředníci, filosofové, sedláci a dělníci venkovští skýtali pohanství až do 5. století stále ještě četné přívržence. Mnohé pak staropohanské rodiny považovaly za věc cti, snahám císařovým na odpor se stavěti. Těžce vedle toho poškodil císař církev svým strannickým a násilným hájením arianismu a krutým často pronásledováním přívržencův víry orthodoxní.

---

[1]) Seeck, *Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie* 1890, str. 63 nás.

[2]) Cod. Theod. XVI, 10, 2, 4 a 5.

§ 47. Církev za Juliana Apostaty.[1])

Flavius Claudius Julianus, do jehož vlády připadá poslední boj pohanství proti křesťanství, byl synem Julia Konstantia, nevlastního bratra Konstantina Velikého. V sedmi letech ztratil svého otce, jenž byl od vojáků spolu s jinými příbuznými, nikoli bez vědomí Konstantia, zavražděn. Aby každé sítě pomsty a touha po vládě v něm a jeho bratrovi Gallovi byly udušeny, dostalo se oběma vychování naskrze mnišského. Na zámku Macellum v Kappadocii byli oba na rozkaz císařův držáni v přísné odloučenosti od světa, v náboženství křesťanském (arianismu) vyučováni; ano Julian zastával i úřad lektora (Sokrat. H. E. III, 1). Poněvadž však manželství Konstantinovo bylo bezdětné, byl Gallus jmenován po přemožení Magnentia caesarem a do Antiochie poslán. Julian mohl zatím ve studiích pokračovati, a to nejprve v Cařihradě, kde jej sofista Ekebolis nadchl láskou pro literaturu klassickou a modloslužbu pohanskou. Po té poslán byl k dalšímu vzdělání do Nikomedie k biskupu Eusebiovi s rozkazem, aby neposlouchal přednášek retora Libania. Nicméně Julian četl tajně jeho spisy a udržoval spojení s neoplatonickým filosofem Maximem Efesským, čímž byl křesťanství ještě více odcizen. V Athenách konečně, kde vstoupil v obcování s velekněžem mysterií eleusinských, stupňovala se náklonnost ku klassickému starověku v přímé nadšení pro pohanství. Nicméně z bázně před Konstantiem skrýval Julian pečlivě své pravé smýšlení a tvářil se horlivým křesťanem. Tímto stálým přetvařováním dovedl konečně od sebe odvrátit nedůvěru Konstantia, tak že tento r 355 jmenoval jej caesarem v Gallii. Zde získal si, ač teprve čítal 24 let, záhy jméno vynikajícího vojevůdce a lásku vojínů, tak že již roku 360 byl od nich augustem

---

[1]) Juliani opera ed. Petav. 1583; ed. Spanheim. 1696, Neumann 1880. — Auer, Julian der Abtrünnige. 1855. — Holzwarth, Julian der Abtr. 1874. — Allard, Julien l'Apostat. 3 vol. 1900 sq. — Peroutka, Studie o císaři Julianovi (Listy filolog. 1902). — Negri, L'imperatore Giuliano l'Apostata 1901.

provolán. Po té ihned vyjednával s Konstantiem o uznání; když však tento je odmítl, počal Julian válku a nastoupil tažení přes Raetii do Illyrika. Než však došlo k boji, zemřel Konstantius v Cilicii r. 361 a Julian byl všeobecně za císaře uznán. Stav se samovládcem, odhodil bez váhání dosavadní škrabošku a hleděl všemi silami ducha a moci pohanství obnoviti a oživiti, křesťanství pak potlačiti.

Očistiv se sám zvláštním tauroboliem od skvrny křestní, vydal rozkaz, aby chrámy pohanské opět byly otevřeny a obnoveny, jakož i aby bohům oběti byly přinášeny. By pak tím spíše pohany k tomu povzbudil, sám jako Pontifex Maximus účastnil se obětí a horlivě je přinášel. Poznávaje však, že staré pohanství se přežilo a proto pouhá jeho materielní restaurace nedostačí, pokoušel se obroditi a zreformovati je názory neoplatonskými a ideami křesťanskými a tak proti své vůli vydal církvi nejlepší svědectví. Po vzoru křesťanském zavedl především kázání v chrámech pohanských a zpěvy, jakož i nádherná roucha kněžská, by bohoslužbě dodal většího lesku. Poněvadž pak viděl veliké účinky lásky křesťanské, dal zříditi na útraty státní rozličné ústavy dobročinné, jako nemocnice, domy pro cizince, chudé atd. Rovněž tak vypůjčil od církve kázeň kajícnou, exkommunikaci nehodných členů, kterou také sám nad některými pohany skutečně prohlásil, jakož i jistý způsob života řeholního. Neméně účelným zdálo se býti Julianovi povznesení kněžstva pohanského; proto oddělil je přesně od laiků, zřídil v něm zvláštní hierarchii, jejíž hlavou byl císař sám a dal mu i předpisy z církevních zákonů vzaté o životě, výživě, studiu (Jul. ep. 49 ad Arsacium). Tak zapověděl kněžstvu návštěvu divadel a hostinců, jakož i všeliký neslušný výdělek. Než všecka snaha jeho založit církev pohanskou byla marnou; náboženské nadšení pohanů již vyhaslo a jen uměle udržoval Julian za své vlády bořící se budovu polytheismu. Chrámy zůstávaly prázdny, kněží nepravostem oddáni, ba sami pohané posmívali se pošetilému a marnému počínání jeho (Ammian. Hist. XXV, 4).

A jako obnoviti hleděl pohanství, tak snažil se císař úskočnými prostředky potlačiti křesťanství, poněvadž přímý zákaz víry křesťanské by jej byl bez pochyby při velikém počtu křesťanů svrhl s trůnu. Tak zbavil církev práv a výsad, které od Konstantina a jeho synů obdržela, jako na př. osvobození klerikův od obecních břemen; kromě toho vyloučil všechny křesťany, které posměšně Galilejskými nazýval, z vyšších úřadův, důstojenství a vojska. Také zapověděl křesťanům ve školách staré klassiky vysvětlovati a zastávati úřad učitelů svobodných umění, retoriky a t. d., chtěje tak křesťanské jinochy o vědecké vzdělání oloupiti nebo k návštěvě škol pohanských pohnouti.[1]) Aby pak sílu a jednotu církve podvrátil a vážnost její vnitřními spory poškodil, povolal, prohlásiv úplnou svobodu náboženskou, vypovězené biskupy zpět z vyhnanství. Když však víra orthodoxní opět sílila, poslal některé, jako na př. Athanasia, znovu do vyhnanství. Ano chtěje dokázat, že výrok Páně o trvalém zničení chrámu židovského (Matth. 24, 2) není pravdivým, vyzval židy, aby znovu vystavěli chrám jerusalemský a podporoval je všemožným způsobem; než provedení díla bylo zmařeno plameny ze základu vyšlehajícími (globi flammarum, Ammianus Marcellinus XXI, I) a zemětřesením. Tím pravdivost proroctví Páně nabyla nového skvělého potvrzení. Událost tuto vypravují netoliko spisovatelé křesťanští, jako Efrem, Řehoř Nazianský, Chrysostomus, Ambrosius, Sokrates, Sozomenus, nýbrž i pohanský spisovatel Ammianus Marcellinus; ano sám Julian zmiňuje se opětovaně (na př. Ep. 25) o zmaření svého záměru.

Ba i jako polemický spisovatel[2]) vystoupil Julian proti křesťanství, napsav proti němu spisy plné nenávisti a satiry. První místo zaujímají mezi nimi 3 knihy Adversus Christianos (*Κατὰ χριστιανῶν*

[1]) Ammianus Marcellinus (Hist. XXII, 10) soudí o tom: Illud autem erat inclemens, obruendum perenni silentio, quod arcebat docere magistros rhetoricos et gramaticos ritus christiani cultores.

[2]) Seitz, Christuszeugnisse aus dem klassischen Altertum von ungläubiger Seite. 1906.

λόγοι), kteryžto spis však je nám znám jedině ze spisu polemického sv. Cyrilla Alexandrijského a z nepatrných fragmentů. V jiném spise Caesares (*Καίσαρες*), jakém si to symposiu, posmívá se hlavně Konstantinovi a Kristovi. Konečně proti Antiochenským napsal satyrický traktát Misopogon (*Μισοπώγων*).

Než přese všechny usilovné snahy císařovy zůstávalo pohanství mrtvolou, kterou nebylo lze již více oživiti, což i sám Julian uznati musil. Proto stupňovala se jeho nenávist proti křesťanům, z nichž mnozí padli za obět fanatismu náměstků a lidu, v přímé šílenství, a zajisté bylo by vzniklo kruté pronásledování, kdyby prozřetelnost božská nebyla učinila nešťastnému záměru apostaty rychlý konec. Započav roku 362 znovu válku proti Peršanům, byl Julian v boji kopím nepřátelským v mladistvém věku 32 let smrtelně raněn.[1]) Byl malým mráčkem, jenž rychle zmizel, a s ním zahynulo za nedlouho i pohanství samo, jež za něho ještě poslední síly sbíralo; podobalo se však spíše již jen poslednímu vzplanutí uhasínající pochodně.

§ 48. Nástupci Julianovi. Ponenáhlý zánik pohanství.[2])

Julianem vymřel dům císaře Konstantina. Proto přikročilo vojsko k volbě moudrého a mírného vojevůdce *Joviana* (363—364). Jsa horlivým křesťanem, navrátil církvi ihned všecka práva a výsady, od předchůdce svého odňaté a pohanství zbavil jeho privilegovaného postavení; ostatně však poskytl svobodu ná-

[1]) Dle Theodoreta III, 23 zvolal prý umíraje: *Νενίκηκας Γαλιλαῖε.*

[2]) Lasaulx, Untergang des Hellenism. 1854. — Boissier, La fin du paganisme. 2 voll. 1891. — Rauschen, Jahrbücher der christl. Kirche unter dem Kaiser Theodosius d. G. 1897. — Seeck, Gesch. des Unterganges der antiken Welt I. 1895. — Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. I. Bd. 1901. — Schultze, Geschichte des griechisch-römischen Heidentums. 2 Bde. 1887 a 1892. — Allard, Le christianisme et l'empire romain, de Nérone à Theodose. 3 éd. 1903.

boženskou. Po brzké jeho smrti provolán byl za císaře vojevůdce *Valentinian I.* (364—375), rodem z Pannonie, jenž přijal za spoluvládce svého arianismu oddaného bratra *Valenta* (364—378), svěřiv mu východ, sobě pak podržev západ se sídlem v Miláně. Valentinian byl osobně horlivým, přísně orthodoxním katolíkem, nicméně ve věcech náboženských vstoupil ve šlépěje svého předchůdce, zdržuje se všeho nucení. Omezil se pouze na to, že zapověděl noční oběti a modlitby, později pak i oběti krvavé, dovoliv obětovati bohům pohanským toliko kadidlo. Za to tím rozhodněji proti pohanství vystupovali jeho nástupcové.

Především následoval mladistvý jeho syn *Gratian* (375—383), jenž za spoluvládce přijal čtyrletého bratra svého *Valentiniana II.* (375—392) a po smrti Valenta, slavného vojevůdce a muže zbožného smýšlení Theodosia, rodem ze Španělska. Gratian byl první z císařů, jenž odmítl roucho a název pontifex maximus; kromě toho zastavil státní podpory pro pohanskou bohoslužbu a odňal kněžím a pannám vestalským státní důchody, chrámům pak pozemky, omeziv zároveň i výsady kněží pohanských. Než na útraty soukromé mohla býti stará bohoslužba, netoliko soukromě, nýbrž i veřejně konána. Ze senátu římského dal odstraniti oltář a sochu bohyně Viktorie, od Caesara tam postavenou, aby nadále oběti ve jménu státu nebyly konány. Pohanů zmocnilo se pro tato opatření veliké rozčilení, zvláštní poselství se senátorem Symmachem v čele bylo posláno k císaři do Milánu, aby vymohlo zrušení těchto nařízení; nebylo však od císaře ani k audienci připuštěno. Když však brzo potom byl Gratian v Lyoně při povstání usurpatora Maxima r. 383 zavražděn, byl pokus písemně obnoven u jeho 13letého bratra Valentiniana II. Než i tento žádost odmítl, a to s tím větším právem, poněvadž měli křesťané v senátě již většinu. Hlavní zásluha o to přísluší velikému biskupu milánskému sv. Ambrožovi, jenž mocí svého slova nad rádci císařovými zvítězil.

Theodosius (na východě od r. 379—395), za něhož byla po smrti Valentiniana II. (392) a po přemožení usurpatora Maxima (394) říše římská naposled, na krát-

kou ovšem dobu, pod jedním žezlem sjednocena, hleděl, jsa náboženství křesťanskému upřímně oddán, vítězství náboženství křesťanského nad pohanstvím dovršiti. Proto zakázal roku 381 apostasii k pohanství pod trestem konfiskace statků a ztráty práva závěti činiti, roku pak 385 zapověděl oběti spojené s hádáním z vnitřností zvířat. Po té roku 386 byly četné chrámy pohanské v Asii a Egyptě zavřeny nebo zbořeny; když pak pohané v Alexandrii proto se vzbouřili, dal tu vedle ostatních chrámů i nádherný chrám Serapeion a sochu Serapidovu zničiti roku 391. Jinde zbořeny byly chrámy pohanské lidem křesťanským, zejména mnichy vedeným, a nebyly-li zbořeny, bylo jich použito k bohoslužbě křesťanské. Jako obhájce pohanství vystoupil tehdy retor Libanius, zejména ve spise Oratio pro templis (Ὑπὲρ τῶν ἱερῶν), císaři podaném; než bez úspěchu. Císař postupoval proti pohanství vždy rozhodněji; konečně roku 391 pod tresty stanovenými na urážku veličenstva byla zapovězena celá modloslužba, netoliko oběti, nýbrž i návštěva chrámův a uctívání bohů.

Zatím co takto na východě spělo pohanství neúprosně k zániku, slavilo na západě ještě krátké vítězství. Vojevůdce v Gallii, pohanský Frank Arbogast, zavraždil roku 392 Valentiniana II. a povýšil za císaře vznešeného Římana Eugenia (392—394), jenž, ač byl křesťanem, chtěje si získati četné vznešené rodiny pohanské, přes varování sv. Ambrože snažil se obnoviti přežilé pohanství. Oltář Viktorie byl do senátu vrácen a kněžím pohanským jejich příjmy a výsady. Než vláda Eugeniova byla jen krátkého trvání. Theodosius neuznav jej, porazil ho v krvavé bitvě u Akvileje; Eugenius byl tu usmrcen, Arbogast vzal si sám život (394). Tím obrátily se také opět všecky naděje pohanů v niveč.

Po Theodosiovi následovali jeho synové *Arkadius* (395—408) na východě a nezletilý *Honorius* (395—423) pod poručnictvím mocného vojevůdce Stilichona na západě. V říši východní Arkadius, vstoupiv ve šlepěje otce svého, odňal kněžím pohanským poslední zbytky jejich výsad a dal i na venkově chrámy zbořiti. Týmže

způsobem vystupoval proti pohanství také jeho syn *Theodosius II.* (408—450), jenž pohany i z úřadů vyloučil (416) a polemické knihy pohanské r. 448 spáliti kázal. Za něho byl počet pohanů v říši východní již tak malý, že roku 423 císař pohanství na východě za vyhaslé považoval.[1]) Nicméně poslední zbytky pohanů na východě vyskytají se ještě za *Justiniana I.* (527—565), jenž prohlásil je za neschopny míti majetek a zavřel r. 529 školu filosofickou v Athenách, na které vyučovali téměř výlučně pohanští učitelé neoplatonismu oddaní. Sedm z nich vystěhovalo se do Persie.

Také na západě byly chrámy pohanské ediktem císaře Honoria zbaveny zbytků svých důchodův a staré knihy sibyllské na rozkaz Stilichona spáleny. Chrámy pohanské byly však zvláště v Římě ponechány, aby byly ozdobou města nebo určeny byly k účelům státním. Ostatně na venkově a v odlehlých místech udrželo se na západě pohanství déle ještě než na východě. Řehoř Veliký (590–604) musil se ještě přičiňovati o jeho vymýcení na Sardinii a Korsice.

Než s pohanskou modloslužbou nezanikly hned také pohanské obyčeje a nepravosti. Mnozí z pohanů, vstoupivše do církve bez vnitřního přesvědčení, neřídili se její naukou a jejími předpisy. Proto také stav mravní přes značný počet světců nebyl příliš vysoký, ač ovšem církev ze všech sil se přičiňovala, by ty, kdož namnoze pouze zevně se k ní připojili, v pravé křesťany vychovala. Vedle toho také život státní nebyl ještě proniknut duchem křesťanským. Císařové byli sice křesťany, císařství však zůstávalo pohanským. Stará vláda despotická, nepřipouštějící svobody ani jednotlivce, ani společností, ani církve, trvala dále; taktéž úplatnost úřednictva a tíživé jho administrativní. S despotismem šel ruku v ruce servilismus a nezřídka místo císařů vládli jejich eunuchové nebo dvorní úředníci. Teprve stěhování národů zničilo poslední zbytky antického pohanství a připravilo církvi novou půdu pro její působnost.

[1]) Cod. Theod. XVI, 10. 22.

§ 49. Křesťanství mimo říši římskou. Církev v Asii a v Africe.

I. Zatím co křesťanství stávalo se v říši římské vládnoucím, zapouštělo ponenáhlu i v okolních zemích vždy hlubší kořeny.

1. První zemí, kde náboženství křesťanské stalo se náboženstvím státním, byla *Armenie.*[1]) Hned od dob apoštolských bylo zde evangelium hlásáno, než počet vyznavačů jeho byl poměrně malý. Později ve stol. 3. přicházeli z Edessy a Nisiby missionáři do jižních částí země; kolem roku 250 setkáváme se s biskupem Meruzhanem (Eus. VI., 46.), jemuž poslal Dionysius Alexandrijský list o pokání. Než vlastní obrácení národa armenského nastalo teprve na konci století 3. prací a úsilím *Řehoře Osvětitele* (Grigor Lûsarović). Pocházeje z královského rodu Arsakovců, byl při krveprolití v rodině nastalém kojnou zachráněn a v Caesareji Kappadocké vychován. Vrátiv se do své vlasti kolem roku 295, získal krále Tiridata III. a značnou část národa, a to jak šlechty tak i lidu, pro víru křesťanskou. Od arcibiskupa caesarejského Leontia na metropolitu armenského vysvěcen, pečoval Řehoř horlivě o vzdělání kleru, zakládal kláštery a školy a stavěl chrámy, aby takto víra byla co nejvíce upevněna. Tyto snahy však vzbudily hněv římského císaře Maximina tou měrou, že roku 311 počal proti Armenům válku, aby je opět násilně k pohanství přivedl; než opětovaně poražen, byl nucen upustiti od svého záměru. Za bezprostředních nástupců Řehořových, kteří byli zpravidla voleni z jeho rodiny a od roku 366 zváni byli katholikos, politické zmatky nedovolovaly, aby ideje křesťanské v životě národa nabyly vlády. Teprve patriarchovi Nersesovi Veli-

[1]) Agathangeli, Acta s. Gregorii (Boll. t. 8.). — Moses Choren, Historia Armen. ed. Vaillant de Florival. 1841. — Německy Lauer 1869. — Mikelian, Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen vom 4.—13. Jahrh. 1892. — Weber, Die kath. Kirche in Armenien, ihre Begründung und Entwicklung vor der Trennung 1903.

k é m u kolem polovice 4. století podařilo se šlechetnou nezištností a stálou, obětavou péčí o chudé a utiskované křesťanství v srdci lidu armenského upevniti. Od té doby církev v Armenii utěšeně vzkvétala, a když sv. *Mesrop* († 441) vynalezl písmo armenské a bibli do řeči lidu přeložil, nabyla velikého rozkvětu i literatura armenská. Četné spisy sv. Otců řeckých a syrských přičiněním patriarchy I s á k a (Sahaka) Vel. († 440) přeloženy byly na jazyk armenský, z nichž mnohé jen těmito překlady se nám zachovaly. Tímto rozkvětem literatury bylo také umožněno církvi armenské, že s výsledkem odpírala vnikání parsismu, když Armenie roku 428 z větší části pod vládu Peršanů se dostala. Ač Peršané, chtíce zavésti v zemi službu ohně, křesťany krutě pronásledovali, zůstávali tito víře své věrni a dosáhli r. 483 po dlouhých těžkých bojech svobody náboženské. Na konci století 5. však Armeni, kteří haeresi nestorianskou rozhodně odmítli, přiklonili se k monofysitismu, přijavše na synodě ve Walaršapatu r. 491 Henotikon a zamítnuvše sněm chalcedonský z obavy, že na něm nestorianismus nebyl dosti ostře zavržen. Na synodách v Tvině 524 a 552 byla roztržka s církví katolickou dovršena. Po vyvrácení říše Sasanidů roku 651 dostala se Armenie pod moc půlměsíce a vytrpěla od té doby nevýslovné strasti stále obnovovanými válkami mezi kalify a císaři východořímskými.

2. V *Persii*[1]) kvetlo křesťanství, již v první periodě zde zaštípené, tou měrou, že vedle metropole S e l e u c i e-K t e s i f o n t u na březích Tigridu vyskytá se tu několik jiných biskupství. Zvláště četní byli křesťané v provinciích předoperských mezi obyvatelstvem syrským. Dokud křesťané v nenáviděné od Peršanů říši římské byli pronásledováni, těšili se v Persii pokoji, ač manicheismus a vniklé kulty řecké byly pronásledovány. Když však v říši římské náboženství kře-

[1]) S o z o m e n. II, 9—15; T h e o d o r e t. V, 39. — A s s e m a n i, Acta Mart. Orient. et Occident. 1748. — Z i n g e r l e, Echte Akten d. hl. Märt. d. Morgenl. Aus d. Syr. übers. 1836. — L a b o u r t, Le christianisme dans l'empire perse (224–632). 1904.

sťanské nabylo uznání, pojali Peršané, v stálé boje s Římany zapletení, ke křesťanům nedůvěru a počali je hlavně na popud magův a židů krutě pronásledovati. Zahájena byla pronásledování tato od krále Šapúra II. (309—379). Aby křesťany k parsismu obrátil, ukládal jim od roku 339 král nejdříve nesnesitelné daně. Když však účelu svého nedosáhl, vydal r. 342 edikt, aby chrámy křesťanské byly zbořeny, posvátné nádoby křesťanům odňaty a klerikové popraveni. Stařičký arcibiskup Simeon a s ním asi 100 kleriků, jakož i někteří dvořenínové zemřeli smrtí mučednickou. Další edikt roku následujícího vydaný rozšiřoval trest smrti na všecky křesťany; po několika dnech byl sice opět jen na kleriky a řeholníky omezen, než pozdější edikty rozšířeny byly opět i na laiky. Pronásledování toto náleží k nejkrutějším, o nichž dějiny církevní zmínku činí, a dá se jen vysvětliti fanatismem a ukrutností despoty orientálního. Počet křesťanů, kteří mu za obět padli, byl veliký; Sozomenus (H. E. II., 9—14) mluví o 16.000 dle jména známých mučednících.

Smrt Šapúra r. 379 poskytla křesťanům po 40 let klidu a pokoje. Když však biskup suský Abdas r. 418 zapálil chrám Ormuzdovi zasvěcený (pyreion) a jej znovu postaviti odmítl, vyvolal tím nové pronásledování za krále *Jezdidžerda I.* (400—421), kterým byla církev v Persii téměř úplně zničena. Abdas byl popraven a s ním velmi četní křesťané. Pronásledování trvalo i za jeho nástupců s malými přestávkami až do roku 450 s krutostí rafinovanou. V téže době stala se Persie hlavním sídlem Nestorianů. Utiskováni v říši východořímské, utekli přes hranice a nalezli v Persii přátelského přijetí. Ve spolku s vládou pronásledovali katolíky a zatlačili je tak, že církev perská, hned od počátku slabě spojená s velikými středisky křesťanskými, stala se úplně nestorianskou. Z Persie rozšířili se Nestoriani i do Indie (křesťané Tomášovi).[1]) Nová krutá pronásledování nastala ve století 7. za Chosroa II. (591 - 628), jenž ve válce proti

[1]) Germann, Die Kirche der Thomaschristen. 1877.

Herakliovi odňal mu Syrii a Egypt a r. 615 i Jerusalem dobyl, při čemž i kříž Páně do rukou nevěřících padl. Když však r. 627 bitva u Ninive rozhodla ve prospěch Byzantinců, nabyl Heraklius opět ztracených provincií. Také kříž byl zpět vydán a 14. září 629 svátek povýšení sv. kříže se vší slávou od císaře a lidu v Jerusalemě konán. Když Persie roku 651 byla od arabských kalifů dobyta, Nestoriani těšili se pokoji a udrželi se zde po celá století.

3. Z Armenie dostalo se křesťanství do *Iberie*,[1]) později Georgie, nyní obyčejně Grusie zvané, zajatou armenskou křesťankou Nuniou. Zbožným životem svým získala si srdce všech, svou modlitbou uzdravila také královnu. Za odměnu žádala jen, aby její Bůh byl uctíván. Skutečně také král Miraus, byv zachráněn z nebezpečenství vzýváním Boha křesťanského, vyžádal si od Konstantina Velikého roku 325 křesťanského biskupa, aby v Iberii hlásal víru křesťanskou. Odtud rozšířilo se křesťanství ještě dále na Kavkaz; na východě do *Albanie*, na západě k *Laziům*, jejichž král roku 520 přijal v Cařihradě křest. K *Abaskům* poslal věrozvěsty Justinian I. Současně s Armenií přijaly však i tyto krajiny monofysitismus.

4. *V Arabii*[2]) bylo již ve století 3. Origenem evangelium hlásáno. Ve 4. pak století mnichové na poušti arabské žijící získali některé kmeny beduinské víře Kristově. Než pevných kořenů mezi těmito kočovnými kmeny křesťanství zapustiti nemohlo. U *Homeritů*, kteří měli na jihu Arabie kvetoucí říši, hlásal víru arianský biskup *Theofil*, jenž ve svém mládí jako rukojmí do Cařihradu přišel a tam křesťansky byl vychován. Císař Konstantius poslal jej k Homeritům (kolem roku 340), aby křesťanům tam obchodujícím svobodné vyznávání víry vymohl. Theofil dosáhl více; král Abdul Kalal stal se křesťanem a vystavěl některé chrámy, jako

---

[1]) Ruf. I, 10; Socr. II, 20; Sozom. II, 7. — Studia bibl. et eccles. V, 1, 1900. — Oriens christ. II (1902), 130–150.

[2] Philostor. II, 6; III, 4. — Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellsch. 1881. — Duchesne, Églises séparées 1905 str. 336 n.

v Adenu, Ormuzu a ve svém hlavním městě Dhafaru. Těžká osočování musilo však snášeti toto nové štípení od židů tam četně usedlých, ano když na začátku 6. století panovník židovský Dunaan na trůn dosedl, i krvavé pronásledování, jemuž jen v městě Negranu na 4000 věřících za obět padlo. Po jeho přemožení králem ethiopským Elesbaanem nastaly křesťanům, o něž zvláště metropolita Homeritů Gregentius velikých zásluh si získal, lepší doby; než později islam vyhladil křesťanství v krajinách těchto úplně.

5. *Do Číny* dostalo se křesťanství již v 7. století; od roku 636 posílal tam nestorianský patriarcha Jesubad missionáře. Missionář Olapuen získal si přízeň císařovu, tak že tento r. 638 dovolil evangelium svobodně hlásati a chrámy stavěti. Na mnohých místech postaveny byly chrámy a kláštery, i v hlavním městě Šinganfu (v Šansi). Později nastalo sice z popudu buddhistických mnichů krvavé pronásledování (od r. 699), než záhy opět popřán křesťanům klid, tak že noví věrozvěstové přicházeli do země. Ano i sídlo metropolitní bylo založeno a křesťanští kněží dosáhli vysokých čestných postavení.

II. 1. Vedle Asie nabylo křesťanství také v Africe[1]) nového rozšíření, a to v *Abyssinii*,[2]) která je jádrem Aethiopie. Hlavními jeho šiřiteli stali se zde dva jinochové z Tyru, Frumentius a Aedesius. Přišedše se strýcem Meropiem na výzkumné výpravě do Abyssinie, byli zajati a jako otroci dopraveni na knížecí dvůr do Axumy, kdežto ostatní členové výpravy byli usmrceni. Zde získali si u veliké míře přízeň krále a královny, tak že tato po smrti manžela svěřila jim výchovu svého syna a správu říše. Oba bratři za podpory římských kupců pracovali v tomto postavení s úspěchem o rozšíření víry. Později Aedesius vrátil se do svého domova, kdežto Frumentius, byv od sv. Athanáše kolem r. 328 na biskupa Aethiopie v Ale-

[1]) Lamy et Guelmy, Le monument chrétien de Si-Ngan-Fou 1897.

[2]) Ruf. I, 9; Socr. I, 19; Sozom. II, 24; Theodor. I, 23; Duchesne, Autonomies ecclésiastiques; églises separées 2 éd. 1905

xandrii posvěcen, vrátil se do Axumy, pokřtil krále, jeho bratry a mnoho lidu. Obrácení země šťastně započaté bylo pak hornoegyptskými mnichy dokonáno. Než spojením Abyssinie s Alexandrií nabyl i zde později (ve století 6.) monofysitismus vlády. Též rozličné židovské obyčeje, jako obřízka, slavení soboty vedle neděle atd., udržely se v církvi abyssinské, jež posud svého metropolitu („Abba“) od církve koptické dostává.

2. Ve století 6. přinesl alexandrijský kněz Julian za podpory císařovny Theodory křesťanství v jeho podobě monofysitické do *Nubie*.

§ 50. Obrácení národů germánských.

Národové germánští [1]) seznámili se s křesťanstvím, když stěhujíce se ze zemí severních na jih, ve styk přišli s národy křesťanskými. Prvním kmenem germánským, který evangelium přijal, byli Gotové. Přišedše ze severovýchodu, zaujali ve století 3. trvalá sídla v zemích pontských u moře Černého a rozdělili se zde na dvě větve Wisigoty a Ostrogoty. První známosti křesťanství nabyli stykem se sousední říší římskou, zvláště pak skrze četné zajatce, mezi nimiž byli někteří kněží. Že počet křesťanů záhy mezi nimi vzrostl, patrno z toho, že sněmu nicejského roku 325 účastnil se jejich biskup Theofil (Socr., II, 41).

1. Mezi *Visigoty* [2]) ještě větší pokroky činilo křesťanství za biskupa Ulfily [3]) († 383), jenž vynalezl písmo gotské a bibli na jazyk gotský přeložil. Poněvadž však, jak se podobá, Ulfila hned při své konsekraci na biskupa v Cařihradě r. 343 arianismu byl získán, přijali jej vlivem jeho také Visigotové, aspoň z velké části. Když však pohanský král Athanarich křesťany pronásledoval, bylo Ulfilovi r. 348 dovoleno, aby se s přívrženci svými usadil v Moesii na úpatí Balkánu, kde jako Ariani nalezli přátelského přijetí. Ježto později Hunové, národ uralsko-altajský, při svém nájezdu r. 376 Ostrogoty si podrobili, Visigotové chtíce ujíti podobnému osudu, vyžádali si od arianismu oddaného císaře Valenta sídla v říši římské.

---

[1]) Dahn, Die Könige der Germanen I—IX. 1861 násl. — Pallmann, Gesch. der Völkerwanderung, 2 Bde. 1863 násl. —

[2]) Jordanes, De rebus Geticis; Isid. Hisp., De reg. Gothorum. — Aschbach, Gesch. der Westgothen. 1827. — Gams, Kirchengeschichte Spaniens. II, I. 1864.

[3]) Waitz, Leben und Lehre des Ulfila 1840. — Kaufmann, Aus der Schule der Wulfila. 1899.

Valens vykázal jim sídla v Thrakii vlivem Ulfily, však s podmínkou, aby přijali arianismus a jemu jako žoldnéři sloužili. Vyssáváni a utiskováni jsouce hrabivými úředníky římskými, vzbouřili se však a r. 378 porazili u Adrianopole Valenta, načež Theodosius po delších bojích přijal je jako „foederati" do říše římské. Než snaha císařova jakož i sv. Jana Zlatoústého, aby přijali vyznání katolické, zůstala bezvýslednou. Visigotové zůstali Ariany ještě dlouhou dobu, když opustivše sídla svá nastoupili za vedení Alaricha válečné tažení do Italie a odtud do Gallie a Španělska, kde po obou stranách Pyrenejí založili říši visigotskou s hlavním městem Toulouse r. 419. Domorodé obyvatelstvo katolické zakoušelo od nich nezřídka velikých útisků a pronásledování, zejména za krále Euricha (466—484) a později za krále Leovigilda (569—586), jenž i vlastního syna Hermenegilda pro víru katolickou dal popraviti (585). Než druhý syn a nástupce Leovigildův Rekkared (586—601), obrácen jsa sv. Leandrem, arcibiskupem sevillským, složil na synodě v Toledu roku 589 katolické vyznání víry. Jeho příkladu následoval v brzku celý téměř národ a od té doby utěšeně rozkvétal život církevní v říši visigotské až do jejího zániku r. 711, jak zejména dokazují četné národní synody v Toledě konané.

2. Vlivem styků s Visigoty přijali i *Ostrogotové*[1]) postupem století 4. arianismus a podrželi jej až do zániku své říše. Od polovice století 5. bydlili v Pannonii a nabyli tu, když po smrti Attily r. 453 říše hunská se rozpadla, svobody. Záhy však byli odtud císařem Zenonem povoláni do Italie, kde Odoaker, sesadiv r. 476 posledního císaře západořímského Romula Augustula, vyvrátil říši západořímskou. Za vedení Theodoricha skutečně také Ostrogotové přitrhli do Italie a vyvrátivše r. 493 panství Odoakrovo, založili tu novou říši, která sahala od Sirmia až k řece Rhôně a od Sicilie až k jezeru bodamskému. Ač Theodorich Veliký (493—526)[2]) byl arianem, přece popřál katolíkům pokoje, ano senátora Kassiodora katolíka jmenoval správcem říše své. Teprve ku konci svého života, když na východě císař Justin vydal edikt proti haeretikům a mezi nimi též proti Arianům, stal se ku katolíkům nedůvěřivým, domnívaje se, že tak učinil ve srozumění s papežem a s katolíky říše jeho. Papež Jan I. (523—526), jenž nemohl dosáhnouti odvolání ediktu, byl uvězněn a zemřel v žaláři; učený pak Boëthius, protože hájil senátora Albina, obžalovaného z tajného dopisování s císařem Justinem, byl v Pavii popraven (524). Než vnitřní zmatky, po smrti Theodoricha nastalé, urychlily pád říše ostrogotské. Roku 555 vyvrácena byla vojevůdci Justinianovými Belisarem

---

[1]) Manso, Gesch. des ostgoth. Reiches 1824. — Hartmann, Gesch. Italiens im Mittelalter I. 1897. — Grisar, Gesch. Roms I, 459 n.

[2]) Pfeilschifter, Der Ostgothenkönig Theodorich der Grosse. 1897.

a Narsem a Italie stala se provincií východořímskou pod názvem exarchátu ravennského.

3. Nedlouho však těšili se Byzantinci svému vítězství. Již roku 568 přitrhli z Pannonie za vedení Alboina *Longobardové*[1]) a dobyvše severní Italie, založili novou říši s hlavním městem Pavií. Za nedlouho rozšířili svou vládu na celý téměř poloostrov, vyjma neveliký exarchát ravennský, římský dukát a některé kraje na jihu, jež zůstaly v držení Byzantinců. Jsouce již tehdy Ariany, utiskovali krutě obyvatelstvo katolické, zejména biskupy a kněze. Tento smutný stav katolíků byl ještě zhoršen anarchií po zavraždění Alboinově r. 573 zavládlou. Těžké boje s Franky a Byzantinci donutily však Longobardy, že zvolili si opět krále, kterým se stal r. 585 Authari. Tento vstoupil v manželství s bavorskou princeznou Theodelindou, horlivou katoličkou. Po brzké smrti Autharisově (r. 590) vstoupila Theodelinda v manželství s vévodou turinským Agilulfem, načež hleděla ve spolku s papežem Řehořem Vel. arianismus odstraniti. Než teprve za krále Grimoalda († 681) stalo se náboženství katolické v zemi vládnoucím.

4. *Vandalové*[2]) ve spolku se Svevy a Alany usadili se po loupežném tažení Gallií roku 409 v jižním Španělsku. Již tehdy byli Ariany; kdy a jakým způsobem byli arianismu získáni, není známo. Než již roku 429 tísněni jsouce Wisigoty a voláni náměstkem Bonifaciem, jenž prapor vzpoury pozvedl, přestěhovali se pod vedením krále Gensericha (428—477) do Afriky. Římané byli v několika bitvách poraženi, opevněná města dobyta, země pak obrácena v poušť; vzetí Karthaga r. 439 dovršilo podrobení Afriky pod panství Vandalů, kteří později i sám Řím ohrožovali. Jsouce mezi Germány kmenem nejvíce barbarským, pronásledovali katolíky s neobyčejnou krutostí. Hned Genserich jako fanatický arian pronásledoval katolíky všemožným způsobem, odnímal jim chrámy, posílal biskupy do vyhnanství, dal mnohé mučiti a usmrtiti; někteří biskupové byli učiněni i otroky. Syn Genserichův Hunerich (477—484) choval se na počátku vlády ku katolíkům mírně; dovolil jim konati svobodně bohoslužebná shromáždění a obsaditi uprázdněnou stolici metropolitní v Karthagu; než později podněcován arianským biskupem Cyrillou počal katolíky krutěji pronásledovati než jeho otec. Katolíkům byl odňat jejich majetek, chrámy katolické odevzdány Arianům, biskupové a kněží posláni do vyhnanství. Četní katolíci dosáhli koruny mučednické; mnozí oslaveni zázraky, zvláště mučedníci v Tipase, kteří, ač jim byl jazyk vyříznut, přece mluvili a chvály pěli na Krista, jak dosvědčují Victor Vitenský (Histor. persec. afric. sub Gens. et Hun.

---

[1]) Paulus Diac., De gestis Longob. libb. VI. — Archiv für kath. Kirchenrecht 1903 str. 577 násl.

[2]) Isid. Hisp., Hist. Vand. et Suevorum; Victor Vitensis, Hist. persec. Vand. — Diehl, L'Afrique byzantin (533—709) 1896. — Schmidt, Gesch. der Vandalen. 1901.

l. 5. c. 6), císař Justinian I. (Cod. Just. I. 27. 1), jeho kancléř Marcellin, Prokopius (De bello vand. I, 8) a jiní. Pronásledování katolíků s malými přestávkami trvalo i za nástupců Hunerichových až do r. 533, kdy vojevůdce Justinianův Belisar panství vandalskému v Africe konec učinil. Než kolem r. 700 zmocnili se Afriky Saraceni a zničili zde křesťanství úplně.

5. *Burgundové*,[1]) přišedše ze severovýchodního Německa, usadili se na počátku století 5. na rovině rýnské kolem Wormsu. Zde záhy přijali víru katolickou (Oros. VII. 32). Boji s Huny, zvláště po těžké porážce roku 436, byli zatlačeni na jih Gallie a založili zde kolem polovice století 5. samostatnou říši s hlavním městem Lyonem. Stykem s Visigoty přijala část národa s rodinou královskou arianismus; nicméně katolíci těšili se celkem míru. Zvláště král Gundobad († 516), jenž přátelské styky udržoval s biskupy katolickými a zejména s Avitem Viennským, choval se k nim blahovolně. Než teprve jeho katolický syn a nástupce Sigismund přivedl roku 517 národ opět do lůna církve katolické. Když r. 534 říše burgundská byla od Franků dobyta, byly zbytky arianismu záhy potlačeny.

6. *Frankové*,[2]) na severu Gallie usedlí a na Franky salické a ripuarské rozdělení, seznámili se částečně s křesťanstvím již tím, že usadili se a rozšířili panství své v zemi křesťanské. Vlastní obrácení jejich na víru křesťanskou nastalo však teprve za krále Chlodvíka (481-511), jenž r. 486 poslední zbytky panství římského v Gallii vyvrátil a tak vlastním zakladatelem říše francké se stal. Vstoupiv kolem r. 492 nebo 493 v manželství s princeznou burgundskou Chlotildou, byl od ní za podpory sv. Remigia, arcibiskupa remešského, s věrou křesťanskou seznámen a na obrácení připraven. Zvítěziv r. 496 u Tolbiaka (Zülpich) nad mocnými Alemany, přijal dle slibu před bitvou učiněného v Remeši z rukou sv. Remigia spolu s četnými velmoži svými o svátcích vánočních křest. Příkladu králova následoval jako u jiných národů germánských záhy také ostatní lid. V obrácení Franků a zvláště v jejich panovníka skládala církev veliké naděje, které nezůstaly nesplněny, jakkoli život Chlodvíka i po obrácení jeho věrolomností a mnohými ukrutnostmi i proti nejbližším příbuzným byl poskvrněn. Jediní Frankové zůstali mezi všemi kmeny germánskými věrni církvi katolické; jejich vliv razil dráhu ku přemožení arianismu mezi ostatními. Ovšem že pronikalo křesťanství ponenáhlu jen do srdcí panovníkův a lidu francké; nesvornost, ukrutnost a smyslnost vládly u knížat;

---

[1]) Gerischweiler, Geschichte der Burgunder. 1863. — Binding, Gesch. des burg.-roman. Königreiches. 1868. — Jahn, Gesch. der Burgundionen 1874. — Šembera, Dějiny středověké I.

[2]) Gregor Turon., Hist. Franc. — Bornhak, Gesch. der Fr. u. d. Merowingern. 1863. — Kurth, La France chrétienne dans l'histoire 1896. — Loebell, Gregor v. T. u. seine Zeit 2. Aufl. 1869. — Kurth, Clovis 2 vol. 2 éd. 1902.

modloslužba a odpadání od křesťanství vyskytaly se až do polovice století 7. u lidu venkovského. Než přičiněním horlivých a vynikajících biskupů nabyla církev postupem doby vítězství nad divokými vášněmi a připravovala tím národ k světodějnému jeho poslání.

§ 51. Křesťanství na ostrovech britských.

1. V *Irsku*[1]) bylo sice již na konci předešlé periody ze sousední Britannie a Gallie evangelium hlásáno, nezapustilo však hlubších kořenův. Také Palladius, jejž papež Coelestin I. r. 431 do Irska jako prvního biskupa ad Scotos in Christum credentes poslal, nedocílil úspěchu. Vlastním a hlavním apoštolem Irska stal se teprve sv. Patrik.[2]) Narodiv se ve Skotsku, byl v 16. roce jat od námořních loupežníkův a za otroka prodán do Irska, kde jako pastýř stád několik let žil. Po zdařeném útěku vzdělal se za missionáře a vrátiv se roku 432 do Irska, vystoupil zde, maje poslání od papeže Coelestina I., jako hlasatel víry. Za podpory svých žáků, mezi nimiž vynikl zvláště svatý Benignus, pracoval sv. Patrik († 461) v Irsku s takovým výsledkem, že ostrov odtud jeví se zemí křesťanskou. Na upevněnou víry zřízena byla hierarchie (23 biskupů) s metropolitou v Armaghu v čele; dále vystavěny byly četné chrámy a kláštery i ženské, mezi těmito první od sv. Brigidy (r. 490).[3]) Kláštery, po všech krajích zeleného ostrova rozptýlené, vynikaly přísnou kázní, jakož i čilou vědeckou prací. Zde udržela se římsko-řecká literatura, zde napsali, zatím co staroklassické vzdělání ve svém vlastním domově živořilo, pilní mnichové četné knihy. Čilý církevní život, veliký počet světcův, jakož i missionářů, kteří později odtud na pevninu se ubírali a sem kulturu přinášeli, získaly Irsku čestného názvu „Insula sanctorum“.

---

[1]) Moore, Hist. of Ireland. Par. 1835. Německy od Klee. 1837. — Greith, Geschichte der altirischen Kirche. 1867. — Bellesheim, Gesch. der kathol. Kirche in Irland. 3 Bde. 1890 n.

[2]) S. Patricii opusc. apud Galland X p. 159 sq. — Libri s. Patricii ed. White 1905 — Healy, The Life and Writings of St. Patrick 1905. — Bury, The Life of St. Patrick 1905.

[3]) Knowles, St. Brigid Patroness of Ireland 1907.

2. Z Irska bylo obráceno *Skotsko* (Scotia),[1]) obydlené na jihu Pikty a na severu Skoty. V jižní části na počátku století 5. (kol. r. 412) hlásal evangelium sv. Ninian, jenž vzdělání svého nabyl v Římě; než činnost jeho neměla trvalého výsledku. Vlastním apoštolem Skotska stal se teprve irský opat Columba († 597). Jsa v domově nespravedlivě pronásledován, odebral se do Skotska a založil kolem roku 563 na ostrově hebrydském Hy neboli Iona klášter, z něhož pak víra Kristova se rozšířila po celém Skotsku. Klášter tento zůstal i později slavným sídlem učenosti a missie, až jej v 9. století Normani zničili. Církev skotská měla po dlouhou dobu ráz podstatně klášterní. Duchovní byli mnichy, nad nimiž až do 8. století měli jakousi jurisdikcionelní svrchovanost opatové z Iony, ač byli jen kněžími. Světští duchovní objevují se teprve ve století 8., rozdělení diecesanní teprve od století 12., kdy král David I. (1124—1153) zřídil 5 biskupství.

3. V *Anglii*[2]) zapustilo křesťanství již v první periodě kořeny, ano nabylo i rozkvětu, jenž potrval až do století 5. Když však na začátku století 5. Římané byli nuceni stálými vpády kmenů germánských do říše římské odvolati z Britannie své legie, povolali Britové, dle ne zcela zaručeného podání z doby pozdější, proti Skotům a Piktům, neustálé nájezdy do jejich území činícím, na pomoc v polovici století 5. pohanské Anglosasy. Tito však nezatlačili jen Pikty a Skoty, nýbrž podmanili si i celé Britsko, vyjma hornatý Wales, kde Britové uhájili svoji víru a samostatnost. V krajinách však od Anglosasů dobytých bylo křesťanství téměř úplně vyhlazeno, a ježto Britové z nenávisti proti dobyvatelům víru jim hlásati nechtěli, musilo býti kře-

[1]) Adamnan, Vita s. Columbae ed. Fowler 1894. — Beda Vener., Hist. eccl. gentis Angl. III, 4. — Bellesheim, Gesch. der kath. Kirche in Schottland 2 Bde. 1883.

[2]) Beda Vener., H. E. gentis Angl. ed. Holder 1882; Plummer 1896. — Winkelmann, Gesch. der Angelsachsen bis zum Tode K. Alfreds. 1883. — Holtheuer, Die Gründung der angelsächs. Kirche 1897. — Spene, The church of England I, 1897.

sťanství k Anglosasům přineseno z venku, což se také ku konci století 6. stalo zásluhou Řehoře Velikého.

Již jako opat kláštera benediktinského v Římě, spatřiv na trhu otrokářském anglické jinochy, rozhodl se Řehoř Veliký vydati se do Anglie, by tam hlásal evangelium a dosáhl také k tomu svolení Pelagia II. Poněvadž však povýšením na stolec sv. Petra roku 590 bylo mu zabráněno osobně provésti záměr tento, vyslal tam roku 596 opata Augustina[1]) se 40 mnichy. Činnost sv. Augustina a jeho soudruhů potkala se také vskutku záhy s úspěchem skvělým. Neboť král kentský Ethelbert, kterého již jeho křesťanská manželka Berta, kněžna francká, na víru připravila, netoliko dovolil jim svobodně hlásati víru, nýbrž přijal také již roku následujícího se značnou částí svého lidu křest sv. Papež obdržev o tom zprávu, poslal nové věrozvěsty a nařídil, aby na upevněnou víry zřízeny byly dvě metropole, v Londýně a Yorku, každá s 12 biskupstvími. Než na místě Londýna zvolil Augustin za své metropolitní sídlo Dorovernum (později Canterbury zvané), jež bylo tehdy hlavním městem Kentu a kde činnost missionářská počala. Dle návodu papežova, jenž missii stále s největší obezřelostí řídil, šetřili missionáři zvyků národa; chrámy pohanské nebyly bořeny, nýbrž jen pro křesťanskou bohoslužbu posvěceny, zvyky, jež nebyly nemravné nebo pověrečné, nebyly odstraněny, nýbrž jen křesťansky zušlechtěny.

Dílo, sv. Augustinem († 604) takto šťastně započaté, pokračovalo zdárně přičiněním jeho žáků, Laurentia, Mellita a Pavlina, tak že v době 50 let byly i ostatní heptarchie víře Kristově získány, zvláště Essex s hlavním městem Londýnem; roku 680 stala se i poslední heptarchie Sussex křesťanskou.

Jako v Irsku tak kvetl také v Anglii život řeholní měrou netušenou v prvních stoletích křesťanství. Netoliko čilý život církevní, nýbrž i veliký rozkvět vědy, jakož i velikolepá činnost missionářská byly rozkvětu toho následkem. O povznesení věd zásluh nehynoucích

[1]) Brow, S. Augustin of Canterbury and his companions 1897. —

získal si učený mnich řecký Theodor z Tarsu, jejž roku 669 papež Vitalian do Britannie poslal a arcibiskupem v Canterbury jmenoval. Aby vzdělal zdatné duchovenstvo, založil u chrámův a klášterů školy, v nichž vedle věd theologických pěstovány byly i vědy světské. Záhy závodili mnichové angličtí učeností a literární pílí s irskými. Z klášterů, které od počátku řehole benediktinské se přidržovaly, vnikal zbožný duch i do kruhů laických. Opětovaně ubírali se knížata do Říma, aby tam svůj život v modlitbě na hrobě sv. Petra skončili a tak četní poutníci putovali do věčného města, že tam již v 8. století byl hospic pro ně zřízen, jakož i pro kněze vyšší vzdělání hledající. Dalším důkazem úzkého spojení s Římem je odvádění haléře petrského,[1]) který slíbil již král mercijský Offa († 796).

Zvláštnosti, které se po nějaký čas udržely v církvi irobritské, měly svůj důvod v nedosti čilém spojení s Římem, vpády Sasů téměř znemožněném, jakož i v přílišném konservativismu keltském a v antipatii Britů k národům, u nichž byly obřady církve římské. Difference tyto rázu podružného týkaly se především slavení svátků velikonočních; v Britannii, v Irsku a Skotsku byl v obyčeji cyklus 84 let,[2]) kdežto v Římě přičiněním Dionysia Exigua roku 525 přijat byl od Alexandrie cyklus 19letý. Římané měli dále tak zvanou tonsuru Petrovu, kdežto Britové stříhali přední část hlavy (posměšný název: tonsura Šimona Maga). Také při křtu a při mši svaté měli některé jiné obřady. Tyto difference mezi starou církví britskou a římskou byly odstraněny na synodě r. 664. Než ve Walesu a Skotsku udržely se z části až do počátku století 9. Nikterak však nebyl od Britů popírán primát římského papeže a také netvořili odloučené církve, jak i protestanté Plitt a Loofs uznávají.

§ 52 Boj islamu proti křesťanství.[3])

1. Zatím co náboženství křesťanské na západě vždy více se rozvíjelo a vzdělání mladých národů ve světle

---

[1]) Jensen, Der englische Peterspfennig 1903.

[2]) Schmid, Die Osterfestberechnung auf den britischen Inseln vom Anf. des 4. bis zum Ende des 8. Jahrh. 1904.

[3]) Döllinger, Muhammeds Religion etc. 1838. — Müller, Der Islam im Morgen- und Abendland. 2 Bde. 1887. — Grimme, Mohammed. 2 Tle. 1892—1895. — Sprenger, Das Leben und die Lehre des Mohammed. 3 Bde. 1861. — Arnold,

evangelia utěšené činilo pokroky, povstal mu v Arabii, kde vedle pohanů žili mnozí židé a kde také křesťanství mělo četné vyznavače, nebezpečný odpůrce v islamu. Původcem tohoto náboženství je Mohamed. Narodil se kolem roku 570 v Mekce z chudé rodiny stavu středního, Hašimitův. Záhy ztrativ rodiče, prožil mládí v nouzi. Teprve když vstoupil v manželství s bohatou vdovou Chadidžou, nastaly mu šťastnější doby. Jako kupec vykonal několik cest a seznámil se na nich s náboženstvím židovským a křesťanským. Jsa mužem ohnivé obrazotvornosti a veliké výmluvnosti, vystoupil roku 611 jako prorok, jehož Bůh v posledních dobách poslal, aby odstranil modloslužbu, opravil náboženství židovské a křesťanské a zavedl staré pravé náboženství, které Abraham a proroci až do Krista zvěstovali. Nalézal však málo víry, i sami jeho soukmenovci mocní Korejšité posmívali se mu a ohrožovali jej. Chtěje uniknouti nejhoršímu, uchýlil se s přáteli svými 16. července roku 622 z Mekky do severně ležícího Jatribu-Mediny, od kterého odchodu (hedžra) Mohamedáni svou éru počínají. V Jatribu, kde mnohé věci z židovských představ, podání a bohoslužebných zřízení do svého náboženství převzal, získal si četné přívržence a podnikal s nimi loupežné výpravy a vpády do okolních měst. Roku 630 dobyl Mekky, očistil národní svatyni, kaabu, od obrazů modloslužebných a učinil ji spolu s černým kamenem s nebe spadlým středištěm bohoslužby arabské, nařídiv, aby se moslemíni při modlitbě obraceli k Mekce a tam dle možnosti putovali. V brzku podporován politickou rozdrobeností Arabie podrobil si ji celou a vnutil kmenům zde usedlým násilím svoje náboženství. Když se chystal proniknouti i přes hranice Arabie, zemřel 8. června r. 632 v Medině zimnicí.

2. Náboženství Mohamedovo, islam, t. j. úplné oddání se člověka Bohu, je povrchní smíšeninou

---

Der Islam nach Geschichte, Charakter und Beziehung zum Christentum. 1878. — Grimme, Die weltgeschichtl. Bedeutung Arabiens: Mohammed. 1904.

křesťanství, židovství a arabského pohanství. Hlavními jeho naukami věroučnými jsou: Jeden jest Bůh — Allah; Allah v rozličných dobách posílal proroky, z nichž poslední a nejvyšší je Mohamed, jehož poslání bylo nutné, poněvadž nauky dřívějších proroků byly mylně nebo nedostačně provedeny. I Ježíš, jeho bezprostřední předchůdce, náleží k prorokům. Kolem trůnu božího stojí četní andělé, z čistého světla utvoření, jimž je také ochrana lidí svěřena; proti nim jsou andělé zlí, kteří lidi svádějí a jim škodí. Vedle toho Mohamed přijal nauku o posledním soudu a o zmrtvýchvstání, o nebi (ráji) a pekle; při tom jsou však jeho představy o nebi hrubě smyslné. K tomu druží se ještě fatalismus, jenž záleží v nezměnitelném předurčení všech skutků a osudů člověka.

3. Mravouka Mohamedova žádá jen skutky zevnější, především denní modlitbu, pro niž jsou předepsána pravidla s nejpečlivější přesností; před modlitbou předcházejí umývání. Vrcholem modlitby je pouť do Mekky, jejíž obřady Mohamed rovněž přesně stanovil. K dalším povinnostem náleží almužna, přísný půst po celý měsíc ramadan, zdržování se jistých pokrmů, vína a hry v kostky a především boj proti nevěřícím. Charakteristickým pro mohamedanismus je také ponížení ženy a polygamie. Zákonem dovoleny jsou 4 ženy a otrokyně jako vedlejší ženy v neomezeném počtu. Hlavními svátky jest dvojí beiram, z nichž jeden koná se na památku oběti Abrahamovy, druhý slaví se jako konec postu v měsíci ramadanu. Dnem týdenní bohoslužby je pátek. Také jakýsi způsob mnišstva zavedl islam s třemi, ne však trvalými sliby, chudoby, zdrželivosti a poslušnosti, v instituci dervišův, jejichž askese je však jen mechanicko-akrobatická.

Nauka a přikázání Mohamedova obsažena jsou v koranu, kteréžto slovo původně „recitaci“, pak však také každé jednotlivé zjevení a jejich celek označuje. Koran dělí se na 114 oddílů, „sur“, t. j. vrstev délky velmi nerovné. Jednotlivé části dal Mohamed již za svého života napsati. Za Abu-Bekra dal Omar

sestaviti sbírku všech částí v jejich pravé podobě. Za kalifa Othmana byly dle tohoto původního rukopisu zhotoveny některé opisy a zpracování, na nichž spočívají všechny texty doby pozdější. Druhým hlavním pramenem je Sunna, ústní podání o výrocích a činech prokokových, dosvědčené třemi prvními kalify. Sunnu uznávají však za závaznou jen Sunnité, kdežto Šichité ji zavrhují. Zřízení je přísně absolutisticko-theokratické: Mohamed a jeho nástupce kalif je neomezeným vládcem světským a duchovním.

4. Ač při svém vzniku islam byl náboženstvím národním, přijal přece později ráz obecnější, stal se tím však jen výbojnějším a nesnášelivějším ke křesťanství. V brzku odňali kalifové říši východořímské a církvi křesťanské provincii za provincií. Již za prvních dvou kalifů, Abu Bekra (632 až 634) a Omara (634–644) byly dobyty Syrie (639), Palestina a Egypt r. 641. Za Othmana (644—656) zmocnili se Mohamedáni Persie (651), ke konci pak téhož a na začátku následujícího století i západní Afriky.

Náboženství křesťanské bylo v zemích dobytých zpravidla ponecháno; nicméně jeho vyznavači zakoušeli rozličných nátisků. Tak bylo jim platiti tíživou daň s hlavy, nesměli stavěti nových chrámů, používati zevnějších odznaků své víry, jako na př. kříže; naopak rozličná ustanovení směřovala k tomu, aby křesťané pohnuti byli k apostasii, jako na př. osvobození odpadlíkův od daně s hlavy, propuštění otrokův a nevolníků křesťanům náležejících na svobodu, přijali-li islam. Za takovýchto okolností ovšem stále se zmenšoval počet křesťanů v zemích Arabům podrobených, ano v severozápadní Africe časem křesťanství zaniklo úplně.

HLAVA II.

Rozvoj nauky církevní. Theologické spory, bludy a rozkoly.

§ 53. **Rozvoj nauky církevní a theologické spory vůbec.**[1])

Celá druhá perioda vyplněna je spory dogmatickými, jež svým rozsahem a významem daleko převyšují kontroverse periody první; týkajíť se základních otázek křesťanského náboženství, a co jim zvláštní důležitosti ještě skýtá, je jejich rozluštění. Poněvadž náboženství křesťanské od říše římské bylo uznáno a poměr státu římského k církvi stal se přátelským, byly rozličné sporné otázky projednávány na synodách ekumenických od celé církve a zde také konečně definitivně byly rozřešeny rozhodnutími neomylného úřadu učitelského.

Dle obsahu svého dají se kontroverse tyto rozděliti na tři třídy:

1. Do první třídy náleží kontroverse týkající se nauky o nejsvětější Trojici, o niž již v první periodě spor byl veden, avšak k definitivnímu rozřešení ještě nedospěl. Spor tento vykazuje dvojí stadium.

[1]) Schwane, Dogmengeschichte der patrist. Zeit (325 až 787). 2. Aufl. 1895. — Hefele, Konziliengeschichte I. III. Bd.

Prvním je spor arianský, ve kterém šlo o poměr Syna k Otci. Rozhodnut byl na sněmu v Niceji r. 325 prohlášením, že Syn je rovné podstaty s Otcem. V druhém stadiu běželo o božství Ducha sv., jež macedonianismus popíral. Zavržení této haerese stalo se na sněmu cařihradském I roku 381.

2. Do druhé třídy náleží spory christologické, jež vznikly ze sporův o Trojici a týkají se osoby Ježíše Krista a vzájemného poměru obou přirozeností v něm. Sem náleží apollinarismus, jenž popírá, že Logos přijal celou přirozenost lidskou, dále nestorianismus, jenž obě přirozenosti v Kristu tolik od sebe odděluje, že vznikají dvě osoby. Proto sněm obecný v Efesu r. 431 prohlásil, že v Kristu jest jen jedna osoba. Monofysitismus naproti tomu po vtělení přijímá jen jednu přirozenost v Kristu. Zavržení jeho stalo se na sněmu v Chalcedoně roku 451. Monotheletismus konečně chce alespoň nauku o jedné vůli v Kristu zachovati; byl však rovněž zavržen na sněmu cařihradském III. roku 680.

3. Třetí třídu tvoří spory anthropologické neboli soteriologické, hlavně na západě vedené. Spory tyto týkaly se původního stavu člověka, následků hříchu dědičného a poměru milosti a svobody. Do této třídy náleží pelagianismus, semipelagianismus a praedestinatianismus.

4. Vedle těchto sporů hlavních byly četné spory menší, které buď s oněmi většími souvisí nebo samostatný původ mají, jako na př. spor origenistický, donatistický, spor o tři kapitoly atd.

§ 54. Vznik arianismu a první sněm obecný 325.[1])

Proti bludařům monarchianským hájila církev nauku, že Kristus je osoba božská a zároveň od Otce různá. Než v jakém poměru je božství Syna k božství

[1]) Historia eccl. Socrat., Sozomen., Theodoret. — Möhler, Athanasius der Gr. und die Kirche seiner Zeit. 2. Aufl. 1844. — Schwane, Dogmengeschichte der patristischen

Otce, o tom v předešlé periodě nebylo dáno rozhodnutí a byly různé názory. Kdežto zvláště církev římská učila, že Syn je rovné podstaty s Otcem, podřizovali někteří Syna, aniž ovšem při tom jeho božství popírali, Otci, a to buď tím, že jej uváděli ve spojení se stvořením světa a tím jeho věčnost ohrožovali anebo tím, že si jej potud menším Otce představovali, pokud má svou božskou podstatu od Otce a tudíž odvozeným způsobem Že však nauka o rovné podstatě Syna s Otcem stala se vládnoucí, k tomu podnět dal spor arianský.

Původcem jeho je *Arius*. Pocházeje z Cyrenaiky ve východní Libyi, nabyl vzdělání v Alexandrii a v Antiochii, kde byl žákem učeného L u c i a n a, mučedníka a zakladatele školy antiochenské. Po návratu do Alexandrie byl pro své vědomosti od biskupa Petra posvěcen na jáhna, než po té, poněvadž se přidal k schismatikovi Meletiovi, vyobcován. Od nástupce Petrova Achilly byl však opět r 312 přijat do společenství církevního, na kněze vysvěcen a představeným chrámu Baukalis ustanoven. Jsa v obcování příjemným a přece vážným, v dialektice obratným a výmluvným, avšak zároveň také ctižádostivým a vychytralým, byl Arius s to, aby získal si snadno přívržence. S bludnými svými názory vystoupil však teprve až kolem roku 320, když nástupce Achillův Alexander na konferenci jakés vysvětloval nauku o nejsvětější Trojici obrazem lidského plození. Arius vzepřel se tu zřejmě proti svému biskupu, vině ho ze sabellianismu, že totiž málo osoby od sebe rozlišuje, a rozvinul naproti tomu zlomyslnou sofistikou svoje rationalisující názory subordinatianské.

Navazuje na subordinatianskou christologii svého učitele mučedníka Luciana, učil Arius, že Logos neboli Syn boží není Bohem, nýbrž jen t v o r e m b o ž í m (*κτίσμα, ποίημα*), a sice že byl svobodnou vůlí Otce z ničeho (*ἐξ οὐκ ὄντων*[1]) učiněn (*γέγονεν ὁ λόγος*),

Zeit. 2. Aufl. 1892. — H e f e l e, Konziliengeschichte I. Bd. 2 Aufl. 1873. — R o g a l a, Die Anfänge des arianischen Streites 1907. — G w a t k i n, Studies of Arianisme. 2. ed. 1901.

[1]) Arii ep. ad Euseb. Nicom. ap. Teod. I, 4.

aby Bohu byl nástrojem k stvoření ostatních tvorů, poněvadž Bůh nemůže vstoupiti do bezprostředního styku se světem.

Proto je Syn podstatou svou od Otce různý, nemůže tudíž ani Otce dokonale viděti, ani Otce ani sebe rozumem dokonale pochopiti; jako tvor je také z m ě n i t e l n ý (τρεπτός), tak že vůle jeho může se jak k dobrému tak ke zlému kloniti. Než dobrým používáním svobodné vůle stal se nezhřešitelným.

Syn n e n í také v ě č n ý jako Otec (οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός); byla doba, kdy nebyl (ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν); nebyl než se stal; má spíše jako všichni ostatní tvorové počátek, jakkoli byl před světem a před všelikou dobou od Otce učiněn. Je jakousi střední bytostí mezi Bohem a světem, ale tak, že mezi ním a světem je rozdíl jen konečný, mezi ním a Bohem nekonečný.

Jakkoli je tvorem, nazývá se Synem božím, a to v tom smyslu, ve kterém i lidé dítkami božími se nazývají, tedy ve smyslu nevlastním a morálním.[1] Praví-li Písmo sv., že byl zplozen, je toto „zplození" synonymem za stvoření. Druhým tvorem božím po Logu je Duch svatý. Pravým Bohem jest jen Otec.

Biskup Alexander hleděl nejprve Aria, jenž nabýval četných přívrženců jak v kleru tak lidu alexandrijském, mírnými a laskavými domluvami odvrátiti od bludu, který dotýkal se nejhlubšího základu křesťanství. Když však všechny tyto snahy ukázaly se marnými, vyobcoval jej spolu s jeho přívrženci n a s y n o d ě a l e x a n d r i j s k é (100 biskupů) roku 320 nebo r. 321 ze společenství církevního a oznámil nález tento ostatním biskupům (Socr. I, 5, 6). Než i Arius hleděl sobě získati přívržence a nalezl je také netoliko v Meletianech, nýbrž i v některých biskupech katolických; zejména ujal se ho Eusebius, ctižádostivý biskup nikomedijský, jenž spolu s jinými biskupy asijskými Aria z Alexandrie vypuzeného laskavě přijal a za hodna společenství církevního prohlásil. V Nikomedii napsal Arius spis Θαλεία (hostina) u Athanáše zlomkovitě zachovaný, a složil, aby blud i mezi nižšími

[1]) Arii Thalia ap. Athan. Orat. c. Arian. I, 9.

vrstvami lidu rozšířil, rozličné písně a zpěvy. To se též ve značné míře podařilo netoliko v Egyptě, nýbrž na východě vůbec. Mezi stranami spornými, i mezi laiky, docházelo k vášnivým pohoršlivým výstupům, tak že i pohané na svých divadlech křesťanům se posmívali. Když pak Arius za boje mezi Konstantinem a Liciniem do Alexandrie se navrátil, přiostřil se spor ještě více.

Chtěje mír obnoviti, poslal Konstantin Veliký, od r. 324 také vládce na východě, po Hosiovi, biskupu kordovském, listy Alexandrovi a Áriovi, v nichž je napomínal k vzájemné povolnosti a smíru, prohlašuje celý spor za malichernou a neužitečnou hádku slovní. Když pokus tento ukázal se marným, svolal Konstantin ve srozumění s papežem Silvestrem I. všeobecnou synodu do *Niceje*[1]) v Bithynii r. 325. Na synodu dostavilo se na 300 biskupů ponejvíce východních; mnozí z nich vynikali darem zázraků, jiní leskem ctnosti a veliké moudrosti, na mnohých patrny byly ještě stopy předchozích utrpení. Také sám císař byl přítomen, a maje jakési čestné předsednictví, zahájil shromáždění oslovením,[2]) v němž biskupy k míru nabádal. Vlastní však předsednictví měl jménem papeže biskup Hosius a římští kněží Vitus a Vincentius. Hlavním předmětem jednání sněmovního byla ovšem záležitost Ariova. Po delších, důkladných, mnohdy i pohnutých jednáních, při nichž nejobratnějším a nejohnivějším zastáncem orthodoxie byl mladý jáhen z Alexandrie Athanáš,[3]) po zamítnutí zprostředkujícího symbola navrženého přítelem Ariovým Eusebiem Caesarejským, sestaveno a přijato bylo sněmem symbolum nicejské, v jehož prvé části mimo jiné jasně prohlášeno bylo, že Syn je stejné podstaty s Otcem slovy: *καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ . . .*

[1]) Bernoulli Das Konzil von Nicäa 1896. — Braun, De s. Nicaena synodo 1898 — Revillant, Le concil de Nicée 1899.

[2]) Pfättisch, Die Rede Konstantins an die Versammlung der Heiligen auf ihre Ächtheit untersucht 1908.

[3]) Hergenröther, Der hl. Athanasius der Grosse. 1876.

ὁμοούσιον τῷ πατρί;[1]) bludné antithese Ariovy byly pak v druhé části zvláštním anathematismem výslovně zavrženy. Spisy jeho odsouzeny byly ku spálení, on pak sám stižen klatbou a poslán do vyhnanství do Illyrie. Spolu s Ariem do vyhnanství posláni byli také Secundus, biskup z Ptolomaidy, a Theonas z Marmariky, kteří hned od počátku přidržujíce se Aria podpis odepřeli. Týž trest stihl brzo potom i Eusebia Nikomedijského a Theogna Nicejského, poněvadž rozsudku nad Ariem neuznávali, Ariany přijímali a bludu Ariova nadále se přidržovali (Socr. I., 9). Vedle záležitosti Ariovy synoda zabývala se dále též sporem o slavení svátků velikonočních a ustanovila podmínky, za kterých Meletiani mají býti přijati zpět do lůna církve. Konečně vydáno bylo 20 kanonů disciplinárních, jež týkaly se ustanovování duchovních, přijetí haeretikův, odpadlých a kajícníkův atd. Císař Konstantin, jenž na konci synody biskupům svou úctu skvělou hostinou a bohatými dary projevil, potvrdil dekrety synody a prohlásil je za zákon státní.

§ 55. **Osudy arianismu po sněmu nicejském.**[2])

Zavržením arianismu na sněmu nicejském spor nebyl ukončen, nýbrž vlastně teprve započal. Císař Konstantin Veliký jevil sice s počátku velikou horlivost v provádění jeho nálezů, než tato horlivost záhy ochladla a pro přívržence orthodoxie nastala nyní doba těžkých zkoušek a utrpení. Sestra Konstantinova, jež udržovala styky s biskupy arianskými, ano i kněze arianského zpovědníkem měla, dovedla svým působením bratra arianismu nakloniti. Eusebius, Theognis a v brzku (r. 328) i Arius, když podal císaři obojetné vyznání víry, byli povoláni z vyhnanství zpět. Tímto

[1]) Athan. De decret Nic. syn. 19. 20.

[2]) Athanasii, Historia Arianorum ad monachos. — Hefele, Konziliengeschichte I. Bd. — Funk, Kirchengesch. Abhandlungen I. 1897. — Möhler, Athanasius der Grosse 2. Aufl. 1844. — Gummerus, Die homousianische Partei bis zum Tode des Konstantius (356—361) 1900.

úspěchem povzbuzeni, počali Ariani ihned boj proti obhájcům víry nicejské a spojili se za tím účelem s Meletiany. A skutečně také již na synodě antiochenské roku 330 byl za předsednictví Eusebia Caesarejského tamější biskup Eustathius, jenž jak na synodě nicejské, tak i po ní s velikou horlivostí proti arianismu vystupoval, pod záminkou, že se přidržuje sabellianismu, sesazen a od císaře do vyhnanství poslán. Po té zahájili Ariani boj proti nejmocnějšímu svému odpůrci *Athanášovi*, jenž po smrti Alexandra r. 328 biskupem alexandrijským se stal a se zpěčoval Aria do společenství církevního přijmouti. Za tím účelem uváděli proti němu řadu těžkých obžalob, zvláště že dal převrhnouti oltář meletianského kněze Ischyry, že dal biskupa Arsenia z Hypsely zavražditi a že smilstvem se poskvrnil. Ačkoli se sv. Athanášovi podařilo všecky tyto obžaloby skvěle vyvrátiti, byl nicméně přece na synodě v Tyru od Arianů r. 335 odsouzen a sesazen. Když pak v Cařihradě žádal nového vyšetřování za přítomnosti císaře, vystoupili Ariani proti němu s novou obžalobou, že totiž vyhrožoval zamezením dovozu obilí z Egypta do Cařihradu. Císař jej po té bez výslechu a soudu vypověděl do Trevíru. Když však ani potom obec alexandrijská nechtěla Aria do společenství církevního přijmouti, povolal jej císař do Cařihradu a rozkázal biskupovi Alexandrovi, aby mu společenství církevní udělil. Sama Prozřetelnost odvrátila však od církve pohanění toto; neboť v předvečer před přijetím do církve zemřel Arius náhlou smrtí roku 336.[1]) Nedlouho potom zemřel i Konstantin o svátcích svatodušních r. 337.

Synové jeho, kteří říši mezi sebe rozdělili, povolali r. 338 Athanáše a ostatní vypovězené biskupy zpět. Než Ariani záhy získali slabého a tyranii nakloněného Konstantia (337—361) tou měrou, že se stal slepým nástrojem jejich záměrů. Pro Athanáše nastaly doby nových nátisků a pronásledování. Především poslána proti mocnému obhájci orthodoxie nová obža-

[1]) Socr. I, 25—38; Sozom. II, 16—30; Theod. I, 13—29; Athan. Apol. c. Arian. 1—19; De morte Arii.

loba císařům a papežovi Juliovi I. (337–352). Když Julius I. Athanáše o tom zpravil, svolal tento r. 339 synodu do Alexandrie, kde na 100 shromážděných biskupů vydalo svědectví o jeho nevině. Přes to byl Athanáš od Arianů na synodě v Antiochii sesazen a na jeho místo se svolením Konstatia za krvavých násilností Řehoř z Kappadocie dosazen. Athanáš obrátil se v tísni své do Říma, kde byl na synodě Juliem I. r. 340 svolané od 50 biskupů za nevinna prohlášen a do všech svých práv dosazen. Výsledek tento oznámil papež biskupům východním na synodě antiochenské (in dedicatione, ἐν ἐγκαινίοις) r. 341 shromážděným, kteří však znovu Athanáše sesadili a zároveň 4 formule věroučné sestavili, jež o sobě nejsou sice haeterodoxními, avšak výrazu ὁμοούσιος neobsahují.[1])

Poněvadž roztržka, zvláště na západě, byla bolestně pociťována, pohnul na přání papeže Julia a některých jiných biskupů Konstans svého bratra Konstantia ke svolání nové velké synody v *Sardice* (Sofia) na podzim r. 342 (343), aby bylo docíleno mezi stranou orthodoxní a arianskou jednoty. Na synodu shromáždilo se na 200 biskupů; než Eusebiani uchýlili se pod záminkou, že bylo Athanášovi a jiným sesazeným biskupům dovoleno synody se účastniti a hlasovati, brzo po svém příchodu do blízkého Filippopole. Zde konali svůj vlastní sněm, na němž Athanáš, papež Julius a jiní biskupové byli vyobcováni. V Sardice však biskupové orthodoxní prohlásili za předsednictví Hosia a dvou římských kněží obžaloby proti svatému Athanášovi za neodůvodněné, vyřkli nad vůdci Eusebianů klatbu, a přijavše znovu symbolum nicejské, stanovili 20 kanonů, ve kterých (3.—5. c.) mimo jiné uznali slavně právo appellace ku stolici apoštolské. Mimo to poslali zvláštní deputaci ke Konstantiovi se žádostí, aby Athanášovi a jiným vypovězeným biskupům dovolil návrat. Poslání, hlavně příčiněním Konstanta, potkalo se s výsledkem, tak že r. 346 mohl se veliký obhájce víry orthodoxní v pokoji

[1]) Socr. II, 1—17; Soz. III, 1–10; Theod. I, 30—II, 3; Ath. Apol. c. Arian. 20—35; De synod. 22 26.

na svůj stolec navrátiti do Alexandrie, kde s jásotem lidu byl přijat. [1])

Pokoj však trval opět jen krátkou dobu; neboť po smrti svého bratra Konstanta (r. 350) dal se Konstantius od Arianův opět pohnouti ku pronásledování přívržencův orthodoxie. Především konali Ariani r. 351 synodu v Sirmiu, kde sesadili tamějšího biskupa Photina pro jeho ebionitskou nauku o Synu božím a složili tak zvanou první formuli sirmijskou, která, ač sama v sobě zněla orthodoxně, odstraniti měla symbolum nicejské a proto slovu ὁμοούσιος se vyhýbala. Po té obnovili útoky své na Athanáše, obviňujíce jej z rozličných církevních a politických zločinů, ano i z velezrády, jako by byl býval ve spojení s Magnentiem. Papež Liberius (352—366), zvěděv o těchto žalobách, žádal od císaře svolání synody. Když synoda r. 353 skutečně do Arelatu byla svolána, donutil císař hrozbami a násilnostmi biskupy shromážděné, ano i papežského legáta Vincentia, že podepsali odsouzení a sesazení Athanáše. Když pak papež, zavrhnuv synodu arelatskou, vymohl svolání nové synody do Milána r. 355, císař donutil hrubým despotismem opět přítomné biskupy, že Athanáše zavrhli a sesadili. Ti, kdož k nespravedlivému nálezu nedali souhlasu, jako Eusebius Vercellský, Hosius Kordubský, Dionysius Milánský, Hilarius z Poitiersu, Lucifer z Caláris, ano i sám papež Liberius, posláni byli do vyhnanství. Athanáš zachránil se útěkem na poušť k mnichům egyptským; na jeho místo opět násilně dosazen byl Arian Řehoř z Kappadocie r. 356. Četní biskupové egyptští byli násilně odvedeni na poušť nebo do dolů, katolíci, kteří nechtěli s Ariany vstoupiti ve společenství, byli mučeni. [2])

Zatím však co Konstantius takto se přičiňoval násilím a lstí dopomoci arianismu k úplnému vítězství, nastaly v lůně jeho roztržky, jež nemálo k úpadku a konečnému zániku sekty přispěly. Ariani strozí

[1]) Socr. II, 20—24; Soz. III, 11—20; Theod. II, 6—9; Athan. Apol. c. Arian. 36—50.

[2]) Socr. II, 26—36; Soz. IV, 1—11; Theod. II, 10—14; Sulp. Severus II, 39. Athan. De fuga sua.

v čele majíce Aëtia, jáhna antiochenského, a jeho žáka Eunomia, biskupa kyzického v Mysii, tvrdili, že Syn je jiné podstaty než Otec (ἑτέρας οὐσίας), jemu nepodoben (ἀνόμοιος) a z ničeho stvořen (ἐξ οὐκ ὄντων). Proto nazýváni byli také Anomoei, Exukontiani, Heterusiasté, nebo podle svých náčelníkův Aëtiani a Eunomiani. Semiariani naproti tomu, chtíce prostředkovati mezi koncilem nicejským a strohým arianismem, učili, že Syn jest Otci podoben (ὅμοιος). Proto nazýváni byli také Homoei. Tito dělili se opět na dvě strany: jedna z nich tvrdila, že je Syn Otci podoben vůlí a činností, druhá víře nicejské nejbližší, že jest i podstatou podoben (ὁμοιούσιος); odtud také nazýváni Homoiusiasté. Strany tyto proti sobě prudce vystupovaly a navzájem se potíraly.

Aby vnitřní spory byly odstraněny, svolána byla druhá synoda sirmijská roku 357 se svolením císaře. Poněvadž však zde nabyli vrchu strozí Ariani, byla sestavena formule, jež zavrhla výrazy ὁμοούσιος a ὁμοιούσιος jako nebiblické a spory podněcující a Syna Otci naprosto podřizovala. Tím jsouce pobouřeni Semiariani, svolali hned následujícího roku 358 synodu do Ancyry, kde anomoeismus zavrhli, a prohlásivše, že Syn je podobné podstaty s Otcem, i samého císaře Konstantia pro sebe získali. Z jeho rozkazu konána byla ještě téhož roku 358 třetí synoda sirmijská, na níž ze symbolů synod předešlých, zejména antiochenské z r. 341 a ancyrské z r. 358, sestavena byla nová formule v celku orthodoxní, výraz ὁμοούσιος však odmítající.

Nadvláda semiarianismu trvala však jen na krátko. Chtěje mír v církvi obnoviti, svolal Konstantius r. 359 dvojí synodu, pro západ v *Rimini*, pro východ v *Seleucii* isaurské. Učinil tak na radu dvorních biskupův anomoejských, kteří chtěli tím zabrániti, by nenastalo spojení mezi orthodoxním západem a východními Semiariany a strohý arianismus nebyl tak potlačen. Aby pak odsouzení své nauky ještě bezpečněji překazili, sestavili v císařském ležení v Sirmiu čtvrtou formuli sirmijskou, dle níž Syn je Otci ve všem podoben dle Písma (κατὰ πάντα ὅμοιος κατὰ τὰς

γραφάς). Tuto formuli, kterou císař schválil, měli biskupové, na obou synodách shromáždění, přijmouti. Než biskupové orthodoxní v Rimini zamítnuvše ji přijali a obnovili velkou většinou symbolum nicejské, zavrhli arianismus a sesadili jeho obhájce. Jejich poslanci však, kteří měli u císaře schválení tohoto nálezu vymoci, netoliko toho nedosáhli, nýbrž spíše v Nice v Thrakii podepsali formuli novou, podle níž Syn je Otci podoben κατὰ τὰς γραφὰς. Tuto formuli arianskou přinesli poslanci do Rimini a shromáždění tu biskupové po delším zdráhání ji podepsali, hrozbami a násilím k tomu pohnuti. Také biskupové v Seleucii shromáždění, kteří s počátku obnovili své symbolum semiarianské a extremní Ariany sesadili a z části exkommunikovali, povolili konečně násilí a dali souhlas k formuli jim předložené; jen několik biskupů ji zavrhlo, mezi nimi též papež Liberius. Haerese slavila vítězství. „Ingemuit totus orbis," praví tu sv. Jeronym, „et arianum se esse miratus est" (Dial. adv. Lucif. n. 19).

Než vítězství toto nemělo dlouhého trvání; neboť již roku 361 zemřel Konstantius a s ním klesla také hlavní opora haerese Jeho nástupce Julian (361 až 363) povolal r. 362 v úmyslu, aby zmatky v církvi rozmnožil, všecky vypovězené biskupy zpět. Také Athanáš vrátil se do Alexandrie. Ještě téhož roku 362 konal synodu alexandrijskou, na níž hleděl Arianům co nejvíce návrat do církve usnadniti. Zásady na synodě této stanovené, dle nichž biskupové a klerikové, kteří násilím byli k haeresi donuceni, aniž v srdci se jí přidrželi nebo jí hájili, po kajícném vyznání viny a uznání koncilu obecného měli býti opět do církve přijati a v úřadech svých ponechání, došly schválení papeže Liberia a byly také celým západem přijaty. Jediný Lucifer, biskup z Calaris, v přílišném rigorismu nechtěl jich přijmouti, a přerušiv spojení s biskupy mírnějšími, stal se původcem schismatu Luciferianského, jež až do počátku století 5. trvalo.[1]) Než i Julian, vida úspěšnou činnost svatého

[1]) Krüger, Lucifer, Bischof von Kalaris u. das Schisma der Luciferianer 1886.

Athanáše, jenž svou obezřetností a mírností zvláště mnohé Semiariany zpět do lůna církve uvedl, poslal jej jako domnělého rušitele míru znovu do vyhnanství, z něhož mu orthodoxně smýšlející Jovian (363—364) opět návrat dovolil. Jovianův nástupce na východě, Valens (364—378), byl však opět horlivým Arianem a pronásledoval jak katolíky tak i Semiariany co nejkrutěji. Po páté byl nucen Athanáš kolem roku 365 odebrati se do vyhnanství, z něhož již po 4 měsících pro pobouření z toho v Alexandrii vzniklé zpět byl povolán. Odtud mohl veliký biskup až na konec života († 373) mezi stádcem svým v pokoji žíti, neustávaje ovšem ani nyní víry katolické hájiti. Ostatně po smrti Valenta († 378) spěla haerese, proti níž vedle svatého Athanáše vystupovali zvláště sv. Basil, Řehoř Naz., Řehoř Nys., Hilarius, Ambrosius, rychle k zániku, a to tím spíše, poněvadž nyní i císařové, jako Gratian (375—383) a především Theodosius (379 až 395), stali se horlivými obhájci víry nicejské. Theodosius dal biskupy arianské sesaditi a vydal proti haeresi přísné edikty, kterými byla zbavena chrámů, hlásání pak nauky její a svěcení kleriků biskupy arianskými bylo zapovězeno (Cod. Theod. I. 6 de haeret.). Když pak roku 381 synoda cařihradská I. arianismus znovu slavně zavrhla, byl jejím uznáním ponenáhlu i na východě arianismus odstraněn. Ovšem, přidržovali se ho po nějakou dobu ještě národové germánští, Gotové, Vandalové a Longobardové, než v 7. století navrátili se i tito do lůna církve, čímž arianismus, jenž tolik bojů, škod a utrpení církví způsobil, konečně úplně vymizel.

O:ázka Liber.ova.[1]) Císař Konstantius, přikloniv se k arianismu, přičiňoval se všemožně, aby i papeže Liberia proň získal. Když však výčitky, prosby a dary nepomáhaly, dal jej v posledních měsících roku 355 z Říma do Milána přivésti, a poněvadž i zde hájil bez bázně pravé víry a nechtěl dáti souhlasu k sesazení sv. Athanáše, poslal jej do vyhnanství

[1]) Stiglmaier, Papst Liberius. 1900. — De Feis, Storia di Liberio papa. 1894. — Schneemann, Katholik 1868. 2 Bd., 513 násl. — Savio, La questione di Papa Liberio. Roma 1907. — Sinthern, De causa papae Liberii (Slavorum litterae theol. 1908, str. 138 sq.).

do Beroeje v Thracii. Teprve po 3 letech povolen mu byl návrat r. 358. O příčinách však, z kterých byl od Konstantia zpět povolán, není shody. Někteří, jako n. př. Baronius, Tillemont, Natalis Alexander a Bossuet se domnívali, že podepsal I. formuli sirmijskou z roku 351; než tomu odporuje doba návratu r. 358. Rovněž tak nesprávno je tvrzení Möhlera a Blondela, že podepsal II. formuli sirmijskou, neboť fragmenty domnělých listů papeže Liberia (frag. VI. p. 1335 sq. ed. Constant), jichž se na potvrzenou svého názoru dovolávají, jsou, jak se všeobecně uznává, podvržené. Hefele[1]) je názoru, že papež Liberius přijal tak zvanou III. formuli sirmijskou, čímž se sice nezřekl pravé víry, ale výrazu ὁμοούσιος od synody nicejské přijatého. Tento názor opírá se o Sozomena (H. E. IV. 15), jenž praví, že papež „dal souhlas" k této formuli, výslovně však odsoudil nauku, že „Syn není Otci podstatou a ve všem podoben". Na dotvrzenou uvádí se dále Athanáš (Hist. Arian. ad mon. c. 41), Hilarius (Contra Constantium c. 11), Hieronymus (Chron. ad ann. 352), Philostorgius (IV. 3). Jiní spisovatelé však, u nichž by se zmínka očekávala, nepodávají zpráv žádných a Rufin (H. E. I, 27) praví již, že v této příčině nemohl nic určitého stanoviti, zda totiž Liberius se navrátil z vyhnanství pro povolnost k císaři nebo zda císař na žádost Římanů návrat mu povolil bez všeliké podmínky. Proto se zřetelem na Sokrata (II, 37), Theodoreta (II, 14) a Sulpicia Severa (II, 39), kteří návrat papeže z vyhnanství vypravují, aniž o nějaké podmínce mluvili, třeba míti za to, že císař, když při svém příchodu do Říma r. 357 viděl, že senát a lid nic nechce věděti o vzdoropapeži Felixovi, jenž se dal posvětit od biskupů arianských, povolil Liberiovi návrat bez všeliké podmínky. Tento názor potvrzuje i to, že Liberius, jak jeho nástupce Damasus dosvědčuje (Ep. 3. n. 1.), zavrhl nálezy synody v Rimini, dále skvělé přijetí, jehož se mu po návratu z vyhnanství v Římě dostalo, úcta, která mu po smrti jako světci byla prokazována, nápis náhrobní, v němž se velebí svatost jeho života a zmužilost v hájení víry nicejské, vážnost, s kterou bezprostřední jeho nástupci Damasus, Siricius, Anastasius o něm mluví. Jeho jméno bylo konečně přijato i do řeckého a koptického kalendáře.

§ 56. **Macedonianismus a druhý sněm obecný 381.**[2])

Macedonianismus je pouhým důsledkem arianismu. Neboť považoval-li Arius Syna za tvora Otce,

[1]) Konziliengesch. I Bd. 2 Aufl. 647 n.

[2]) Hefele, Konziliengeschichte I. Bd. Freiburg 1873. — Wittig, Papst Damasus I. 1902. — Schermann, Die Gottheit des hl. Geistes nach den griech. Vätern d. IV. Jahrh. 1901.

musil důsledně Ducha sv. prohlásiti za tvora Syna. Poněvadž však ve sporech arianských veškerý zájem obrácen byl k otázce o božství Syna, proto otázce o božství Ducha sv. s počátku nebyla věnována pozornost. Když však na synodě milánské roku 355 arianismus nabyl zdánlivého vítězství, vystupoval i tento názor do popředí, a to především u Semiarianů, kteří čím více se blížili víře orthodoxní, obsažené ve výrazu *ὁμοούσιος*, tím důrazněji hájili tvrzení, že Duch svatý je pouhým tvorem a různé podstaty od Otce a Syna. Zvláště byl to vážený vůdce thrackých Semiarianů Macedonius, po delší dobu biskup cařihradský († r. 362), jenž hájil nauku, že Duch sv. je bytostí Otci a Synu podřízenou, poněvadž je tvorem andělům podobným. Tím byl dovršen system podstatné podřaděnosti osob v Trinitě; byltě zaveden do Trojice trojí stupeň: Velký (Duch svatý), Větší (Logos), Největší (Otec). Stoupenci Macedoniovi nazýváni byli podle něho Macedoniany, Pneumatomachy (odpůrci Ducha sv.) nebo též Marathoniany podle Marathonia, biskupa nikomedijského, jenž se stal po smrti Macedonia hlavou sekty. Hlavním jejich sídlem byla Thracie a Bithynie, kde svým přísným životem získali si četných stoupenců. Jako odpůrce jejich vystoupil především sv. Athanáš ve svých 4 listech k biskupovi Serapionovi z Thmuis (kolem r. 358), v nichž hájí božství Ducha sv.; synoda pak alexandrijská r. 362 přiřkla třetí osobě v Trojici touž podstatu a božství jako dvěma prvním. Podobně učinila i synoda římská r 374 za papeže Damasa a jiné. Nejdůrazněji odsoudila však macedonianismus synoda do *Cařihradu* roku 381 císařem Theodosiem I. svolaná a za předsednictví Meletia, biskupa antiochenského, konaná tím, že přijala s některými pozměnami symbol, který kolem r. 374 Epifanius v „Ancoratus“ uvádí, a jenž v prvním článku shoduje se se symbolem nicejským, v druhém některé věcně bezvýznamné změny obsahuje a v třetím rozšířen je slovy: *τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον.* O vycházení Ducha sv. také ze Syna nebyla učiněna

zvláštní zmínka, poněvadž nebylo od Macedonianů přímo popíráno.[1]) Ačkoli synody této účastnili se jen biskupové východní (v počtu 150), přece počítá se ke koncilům obecným jako druhá v jejich řadě pro její všeobecné přijetí a potvrzení, jehož se jí dostalo vzhledem k dogmatickým rozhodnutím od papežů Vigilia, Pelagia II. a Řehoře Velikého. Tím také nabylo její symbolum jako symbolum nicaeno-konstantinopolitanské ekumenické vážnosti. Sedmero však kanonů disciplinárních, z nichž třetí přiznává tak zvanou *πρεσβεῖα τῆς τιμῆς* biskupu byzantskému bezprostředně po biskupu římském, nedosáhlo od stolice apoštolské schválení ani přijetí. Po sněmu cařihradském vymizel brzo blud macedonianský spolu s arianismem, a to tím spíše, poněvadž nebyl podporován mocí světskou.

Naukou, že Duch sv. vychází z Otce byl sice blud arianský odmítnut, poměr však Ducha sv. k Trojici nebyl ještě všestranně stanoven. Zbývalo rozřešiti ještě otázku, jak se má Duch sv. k Synu, což se stalo způsobem různým, ovšem více ve formě než v podstatě, na východě a na západě. Kdežto církev řecká učila, že Duch sv. vychází z Otce skrze Syna, učila církev latinská, že vychází z Otce a Syna. Ve Španělsku bylo záhy Filioque přijato i do symbola, nejdříve do symbola, jež sestavil biskup Pastor z Palentie kolem roku 450; synodou pak toledskou z roku 589 i do symbola niceno-konstantinopolitanského. V Římě bylo Filioque přijato do symbola niceno-konstantinopolitanského bezpochyby teprve za Benedikta VIII. (1012—1024).[2]) Rovněž přijat byl přídavek tento do symbola Quicunque, jež od 7. století sv. Athanáši bylo připisováno, jistě však mnohem později, a to pravděpodobně v první polovici století 5. v jižní Francii nebo ve Španělsku povstalo; odtud šířilo se pak po západě. Na východě vešlo u známost teprve později a nenabylo zde nikdy zvláštního významu.

§ 57. Spory související s arianismem a jiné současné spory a bludy.

Boj arianský a rozervanost v církvi jím vyvolaná vedly k několika menším rozkolům a sporům. Nejpřednější z nich jsou:

[1]) Dle jiných již ve století 9. (Migne Patr. lat. 142, 1060 sq.)
[2]) Künstle, Antipriscilliana 1905.

1. *Schisma meletianské v Antiochii.* [1]) Roku 330 byl biskup antiochenský Eustathius, věrný přívrženec a obhájce víry nicejské, od Eusebianů sesazen a do vyhnanství poslán. Na jeho místo povýšen byl Arian. Katoličtí přívrženci Eustathiovi utvořili však vlastní obec a vzdalovali se biskupův arianských. K Eustathianům přidružila se, když roku 360 arianský biskup Eudoxius na stolec carihradský byl povýšen, druhá strana orthodoxní; neboť Meletius, dosud biskup v Sebaste v Armenii, po dlouhém sporu od Arianův za biskupa zvolený, když v prvním kázání vyslovil se orthodoxně, byl od Arianův zavržen. Než ani u Eustathianů, poněvadž byl od Arianů zvolen, nedošel uznání. Lucifer z Calaris, vyslanec papežův, hleděl schisma takto vzniklé odstraniti ustanovením nového biskupa Pavlina (362—388), jemuž však zase přívrženci Meletiovi odepřeli uznání. V Antiochiji byli tudíž v téže době biskupové tři, arianský a dva orthodoxní; kdo z orthodoxních je legitimním, bylo sporno; západ uznával Pavlina, východ Meletia. Schisma trvalo až do roku 415.

2. *Schisma římské.* [2]) Když Konstantius r. 355 poslal Liberia do vyhnanství, protože se zpěčoval přistoupiti k arianismu a sesaditi Athanáše, byl na jeho místo zvolen vlivem císařovým jáhen Felix. Většina kleru římského, ačkoli slíbila Liberiovi přísahou věrnost, přestoupila v brzku k Felixovi, zatím co lid Liberiovi věren zůstal a od císaře povolení návratu z vyhnanství proň žádal. Když po 3 letech císař Liberiovi návrat dovolil, byl od lidu věřícího s jásotem přijat, Felix pak musil ustoupiti a po nezdařeném pokusu zmocniti se opět stolice apoštolské zemřel ve skrytosti roku 365. Liberius vynasnažoval se pak mírností klerus felicianský získati a schisma odstraniti. Nicméně po smrti Liberia (366) roztržka se obnovila. Strana felicianská zvolila Damasa, strana Liberiova Ursina. Z toho povstaly krvavé spory, v nichž Ursinus podlehl a od císaře Valentiniana I. roku 367 do vyhnanství do Kolína poslán byl. Než úplně roztržka odstraněna byla teprve asi po 15 letech (Socrat. H. E. II., 38; Soz. IV, 11). Dějiny tohoto schismatu byly záhy zatemněny pověstí, událostí úplně převracející a již v Liber pontificalis se vyskytující. Liberius byl v této legendě úplně snížen, ano i nástrojem haeretika Konstantia učiněn a pronásledovatelem katolikův; naproti tomu protipapež Felix byl oslavován jako muž orthodoxní, legitimní biskup, světec a zmužilý vyznavač. Stalo se tak, jak se podobá, záměnou jeho s mučedníkem Felixem, jenž byl pochován u Via Portuensis.

3. *Sabellianismus.* Aby při hájení víry nicejské tím více mohl položiti důraz na jednotu podstaty Otce a Syna, dal se biskup *Marcell z Ancyry* [3]) v Galacii († kol. 374) svésti k odstra-

[1]) Cavallera, Le schisme d'Antioche. 1905.

[2]) Döllinger, Papstfabeln 2. Aufl. 1890, str. 106 n. — Duchesne, Liber pontificalis I, p. CXX. sq.

[3]) Zahn, Marcell von Ancyra. 1867 — Loofs, Die Trinitätslehre Marcells von Ancyra u. ihr Verhälnis zur älteren Tradition 1902.

nění rozdílu osobního. Dle něho je Logos síla od věčnosti v Bohu bydlící, jež se zjevila ve stvoření světa jako síla působící (*ἐνεργεία δραστική*) a k vykoupení pokolení lidského v Kristu příbytek si zvolila. Na konci dnů vrátí se opět do Boha, aby v něm, jako na počátku, odpočívala. Poněvadž nauka jeho měla příbuznost s modalistickým monarchianismem presbytera Sabellia, byla nazvána na východě sabellianismem. Získala však málo jen přívrženců. Jako odpůrci vystoupili proti ní Eusebius Caesarejský a sv. Athanáš.

4. Kdežto Marcellus upadl do sabellianismu, přidržoval se jeho krajan a žák biskup *Photinus* ze Sirmia († kol 379) ebionitismu. Vycházeje od jednoosobnosti Boha, prohlásil Krista za pouhého člověka z Marie a Ducha svatého zázračně zrozeného a neosobní božskou silou obdařeného, jenž pro své zázraky a svou poslušnost od Boha k důstojnosti Syna božího byl povýšen a jméno Boha si zasloužil. Již dříve opětovaně jako bludař odsouzen, byl Photinus od synody v Sirmiu 351 složen a do vyhnanství poslán. Photinus přidržoval se však své nauky dále a měl i po smrti ještě některé přívržence.

5. *Audiani*[1]) mají název podle svého zakladatele Audia z Mesopotamie. Asketickou svojí přísností jakož i horlením proti vadám kněžstva způsobiv si pronásledování, vystoupil Audius z církve a založil se svými stoupenci několik klášterních obcí. Při slavení Velikonoc přidržovali se Audiani praxe protopaschitické, o Bohu pak měli představy anthropomorfické, připisujíce mu přirozenost lidskou a údy lidské. Sekta Audianů, rozšířená v Mesopotamii a Skythii, udržela se až do konce století 5.

Massaliani neboli *Euchité*[2]) ve 4. století v Syrii a Mesopotamii rozšíření, oddáni byli výstřednímu pseudomysticismu. Učilit, že každý člověk hned od narození je podroben demonu, kterého jen ustavičnou modlitbou může přemoci a se mysticky s Bohem spojiti. Po té jest člověk, třebas i zevně hříšil se zdál, prost hříchu. Bohoslužbu zevnější, svátosti, půst, práci a majetek zavrhovali, opatřujíce sobě výživu žebráním. Ačkoliv byli přísně pronásledováni, udrželi se přece až do století 6.

Priscillianismus.[3]) Značné hnutí ve Španělsku a v sousedních částech Gallie vyvolal na konci století 4. priscillianismus. Jakýsi Markus z Memfidy šířil kolem roku 330 ve Španělsku bludy gnosticko-manichejské a nalezl zde také přívržence, jejichž hlavou se stal Priscillian. Vynikaje velikým vzděláním,

[1]) Epiph. Haer. 70.
[2]) Epiph. Haer. 80.
[3]) Künstle, Eine Bibliothek der Symbole 1900. — Týž, Antipriscilliana 1905.

výmluvností a přísností mravů, získal si Priscillian záhy nové stoupence, mezi nimi zejména mnohé ženy a také dva biskupy Salviana a Instantia, od nichž dal on později též posvětiti na biskupa avilského. Proti esvé sektě vystoupil nejdříve Hyginus, biskup z Kordovy, pak Idacius z Emerity a Ithacius z Ossonoby. Na synodě v Saragosse roku 380 byli přívrženci sekty z církve vyobcováni, císařem pak Gratianem vyhnanstvím potrestáni. Priscillian obrátil se však nyní do Říma k papeži Damasovi, žádaje od něho nový nestranný soud. Od papeže byl sice odmítnut, než podplacením dosáhl, že edikt Gratianův byl odvolán. Po zavraždění Gratiana přišla záležitost z podnětu samého Priscilliana před usurpatora Maxima; tento pak působením Ithacia přes rozhodné zrazování sv. Martina, biskupa tourského, dal Priscilliana s jeho 6 přívrženci v Trevíru pro magii popraviti roku 385. Tímto skutkem nebyla však sekta potlačena, nýbrž nabyla ještě většího rozšíření, neboť popravení byli nyní jako mučedníci uctíváni. Ač s církevní strany proti ní přísně bylo vystupováno, udržela se i v 6. století. Teprve od synody v Braga r. 563 mizí ponenáhlu.

O nauce Priscillianistů jsou i po publikaci spisů Priscillianových [1]) různá mínění. Tolik zdá se jisto, že Priscillian přidržoval se spekulací gnosticko-dualistických, manicheismus živě připomínajících. Úplným Manichejcem však, jak traktáty jeho ukazují, nebyl. Stoupenci jeho přijímali však také různé živly mythologické a astrologické, popírali Trojici, stvoření světa Bohem, z mrtvýchvstání a zavrhovali manželství a požívání masa. Dle vypovědí odpůrců spojovali Priscillianisté s aksesí zevní velkou nemravnost, řídíce se při tom zásadou: Jura, peiera, secretum prodere noli.

§ 58. Donatisté. [2])

Dlouhý a v následcích svých velmi neblahý rozkol Donatistů vznikl krátce po pronásledování Diokle-

[1]) Schepps ve Vídeňském Corpus script. eccl. lat. XVIII.
[2]) Optatus Milev., De schismate Donatist. lib. VII. Ed. Dupin. Antv. 1702. — Deutsch, Aktenstücke zur Gesch.

tianově. Když roku 311 zemřel biskup karthaginský Mensurius, byl za jeho nástupce od veliké většiny kleru a lidu zvolen archidiakon Caecilian a od Felixa, biskupa z Aptungy, aniž příchodu biskupů numidských čekáno, za přítomnosti okolních biskupův ordinován. Než část obce nebyla s volbou jeho spokojena, poněvadž se zemřelým biskupem vystupoval za pronásledování Diokletianova proti blouznivcům, kteří, aby se stali mučedníky, veřejně se honosili majetkem knih posvátných, jejichž vydání od úřadů bylo přikázáno. Jiní opět pozvedli se na odpor proti jeho volbě z osobního nepřátelství: tak především kněží Botrus a Coelestius, kteří sami doufali, že budou zvoleni, dále dva jiní členové obce, kteří byli Caecilianem donuceni vydati církevní poklady, od Mensuria k uschování jim svěřené, konečně bohatá a přepjatá vdova Lucilla, kterou Caecilian tím urazil, že jí zakázal líbati před přijímáním ostatky mučedníka církevně neuznaného (martyr non vindicatus.).[1]) K tomu družily se ještě národní protivy. Kdežto Karthago jakožto sídlo římských úřadů bylo v čilém spojení s Římem, udržoval se v Numidii, zvláště v jižní části její, punský partikularismus neboli maurský duch národní. V celé záležitosti rozhodli konečně biskupové numidští. Uraženi, že volba před jejich příchodem byla vykonána, přidali se k stranám Caecilianovi nepřátelským a sesadili jej na synodě v Karthagu roku 312, prohlásivše jeho svěcení za neplatné, poněvadž prý jeho světitel Felix z Aptungy v pronásledování Diokletianově byl traditorem. Po té ihned zvolili nového biskupa, lektora Majorina. Po jeho brzké smrti následoval po něm Donatus Veliký, který schisma organisoval; proto také dostalo jméno své od něho.

---

des Donatismus 1875. — Hefele, Konziliengeschichte I. Bd. — Völter, Der Ursprung der Donatisten. 1883. — Thümmel, Zur Beurteilung des Donatismus. 1893. — Duchesne, Le dossier du donatisme: Melanges d'archéologie et d'histoire (x) 1890. — Leclercq, L'Afrique chrétienne I. vol. 1904.

[1]) Schisma ... confusae mulieris iracundia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit (Optatus Mil., De schismate Donat. I, 15).

Aby svému biskupovi uznání získali, obrátili se po marném pokusu u biskupův učiněném k císaři Konstantinovi Velikému se žádostí, by spornou otázku dal vyšetřiti biskupům mimoafrickým. Z popudu císařova svolal papež Melchiades (311—314) synodu do Říma r. 313. Poněvadž však Donatisté nálezu synody této, sobě nepříznivému, se nepodrobili, dal císař prokonsulem v Africe z úředních akt vyšetřiti, zda Felix z Aptungy skutečně byl traditorem; vyšetřování dokázalo jeho nevinu. Císař předložil po té ještě jednou věc celou k rozhodnutí synodě arelatské roku 314. Synoda potvrdila dřívější rozhodnutí, prohlásivši, že Felix dle státních listin nebyl traditorem, a že, i kdyby traditorem byl, ordinace od něho udělená je platná. Než ani nyní nepodrobili se Donatisté, nýbrž appellovali přímo k císaři. Jen nerad přijal císař appellaci a rozhodl v Miláně r. 316 opět proti Donatistům. Když však tito i jeho rozhodnutí postavili se na odpor, chopil se Konstantin přísnějších opatření, odňav jim chrámy a vypověděv vůdce jejich do vyhnanství. Poněvadž však tyto edikty neměly výsledku a spíše jen fanatismus Donatistů stupňovati se zdály, zrušil je císař již roku 321 a ponechal hnutí volný průchod. Následek byl veliký jeho vzrůst; kolem roku 330 bylo v Africe již na 270 biskupů schismatických, kteří v Karthagu na koncilu se shromáždili. Nebezpečného rázu však nabyl rozkol zvláště tím, že se k němu připojili blouzniví asketové, Agonistici čili milites Christi, od katolíků Circumcellionové [1]) zvaní (quia circum cellas rusticorum vagabantur), kteří ve svém fanatismu dopouštěli se na katolících největších násilností a ukrutností.

Císař Konstans (337—350) snažil se po smrti *svého otce obnoviti církevní jednotu a mír mezi stranami spornými prostředky mírnými*; když však ničeho nedocílil, použil přísnosti. Ozbrojený odpor Circumcellionů byl vojskem zlomen, bohoslužba byla schismatikům zapovězena, jejich pak vůdcové opět do vyhnanství

[1]) Nathusius, Zur Charakteristik der Circumcellionen des 4. u. 5. Jahrh. in Afrika 1900.

posláni. Klid takto obnovený trval však jen na krátko. Neboť Julian (361—363), dosáhnuv roku 361 trůnu, povolal vypovězené biskupy schismatické ihned zpět z vyhnanství a vrátil jim chrámy. Přízní císařských úředníků podporováni, mstili se nyní schismatici krutě na katolících, zahnali jejich biskupy a kněze, pustošili a znesvěcovali jejich chrámy. Tyto výbuchy šíleného fanatismu vyvolaly za císařů Valentiniana (373) a Gratiana (377) nové edikty proti schismatikům, tvrdošíjně všeliké smírné návrhy katolíků odmítajícím. Než na konci století 4. rozštěpili se Donatisté na několik sekt, které se navzájem krutě pronásledovaly. Tak podařilo se horlivosti sv. Augustina, zejména na veliké konferenci (collatio) roku 411 za předsednictví praetora Marcellina v Karthagu konané, jíž se účastnilo 286 katolických a 279 donatistických biskupů, mnohé s církví usmířiti. Poněvadž i císařové vydávali proti sektě vždy přísnější edikty, zmenšovala se stále a ztrácela svůj význam. Poslední její zbytky byly vyhlazeny spolu s církví katolickou ve století 7. od Arabův.

Základní bludy Donatistů, kteří ponenáhlu ze schismatu upadli do haerese, týkaly se svátostí a církve. Působnost svátostí je podmíněna subjektivní disposicí udělovatele, a to netoliko jeho pravověrností, jak již odpůrci křtu kacíři udělovaného tvrdili, nýbrž i jeho osobní hodností a svatostí. Proto také ty znovu křtili, kdož nebyli od nich pokřtěni. Tím byl však zároveň odstraněn pojem církve jako viditelné, zevnější společnosti a těžiště ekonomie spasné přeloženo do subjektivity jednotlivcovy. Pravá církev nesmí dle nich v lůně svém trpěti zjevných hříšníků, nýbrž jen úplně spravedlivé. Proto jen Donatisté („synové mučedníků“) jsou pravou církví, kdežto katolíci („synové traditorů“), kteří zjevné hříšníky v lůně svém trpí, přestali býti pravou církví.

Proti těmto bludným naukám Donatistů dokázal však sv. Augustin, hlavní odpůrce sekty, že působnost svátostí nezávisí od mravní hodnosti rozdavače, poněvadž vlastním rozdavatelem svátostí je Kristus, kněz pak jen potud, pokud je náměstkem

Kristovým: Christus est, qui baptisat. Co se pak týče nauky o církvi, dokázal sv. Augustin, že pravou církví může býti jen církev ta, která je dosvědčena Písmem sv., která od dnů Páně vždy dále se šířila a nyní jako církev katolická všecky národy objímá. Tato církev je ve svém časném rozvoji společností smíšenou, pokud obsahuje na zemi dobré i zlé, sítí, ve které jsou ryby dobré a špatné, polem s pšenicí a koukolem. (Ep. 93, 9, 34. 12, 50 atd.)

†§ 59. Spory origenistické.[1])

Veliký učitel školy alexandrijské Origines ve své zálibě pro allegorický výklad Písma sv. a ve snaze spojiti filosofii platonickou a neoplatonickou s křesťanstvím, upadl zvláště ve spise *Περὶ ἀρχῶν* do mnohých od nauky církevní odchylných domněnek. Tak učil především v nauce o nejsv. Trojici subordinatianismu; Syn dle něho, ačkoli klade důraz na jeho věčnost a nazývá jej *ὁμοούσιος τῷ πατρί*, zaujímá střední místo mezi Bohem a věcmi stvořenými. S Platonem dále přijímal praeexistenci duší. Svět duchový je věčný, část duchů však před stvořením viditelného světa klesla a k těmto náleží také lidské duše. Svět hmotný je od Boha stvořen, aby duše kleslé byly očištěny; také různost lidí na zemi a míra milostí, jež Bůh člověku dává, řídí se dle toho, jak se ve stavu praeexistence provinily. Hlavním bodem jeho nauky byla apokatastase (*ἀποκατάστασις τῶν ἁπάντων*), t. j. konečná blaženost všech rozumných bytostí. Duše těch, kteří na zemi hřešili, přijdou po smrti do ohně očistného; ponenáhlu vystupují však všechny, stejně jako i ďáblové, od stupně ke stupni výše a vstanou konečně úplně očištěny v tělech aetherických, jež se nynějším jen tvarem podobají, avšak s nimi hmotně identické nejsou, z mrtvých. Touto naukou popřena byla věčnost trestů pekelných, jakož i zmrtvýchvstání.

---

[1]) Hefele, Konziliengeschichte. II. Bd. — Petrs, ve Freib. Kirchenl. IX. 2. Aufl. 1053—1078. — Bardenhewer, Patrologie 2. Aufl. 1901. Str. 271 n., 283 n., 397 n., 400.

Názory Origenovy vyvolaly v brzku po jeho smrti spory o jeho pravověrnosti. Hlavním odpůrcem jeho byl tu především Methodius, biskup z Olympu kolem roku 300, kdežto mučedník Pamfilus a Eusebius Caesarejský stali se rozhodnými jeho obhájci a společně Apologii Origena napsali. Když vznikly spory arianské, ustoupil boj do pozadí. Velicí obhájci orthodoxie, Athanáš, Basil, Řehoř Nazianský atd., studovali sice pilně spisy Origenovy, odmítali avšak jeho bludné názory. Než když Ariani, především Homousiani, dovolávati se počali jeho spisů, povstaly nové spory o pravověrnosti Origenově, jejichž hlavním jevištěm ku konci století 4. stala se Palestina a Egypt.

1. *V Palestině*[1]) mezi přívrženci Origenovými vynikali zvláště biskup jerusalemský Jan, sv. Jeronym, jenž od r. 386 jako asketa v Betlemě žil, a jeho přítel a stoupenec Rufin. Když však kolem roku 390 přišel do Jerusalema mezi jinými poutníky jakýsi Aterbius z Egypta, jenž byl odpůrcem Origenovým, Jeronym jeho vlivem změnil své dosavadní smýšlení, boje se o svou orthodoxii. Rufin naproti tomu, nedbaje, že Aterbius jej obviňoval z haerese origenistické, zůstal nadále stoupencem Origenovým, tak jako i biskup Jan. Prudšího rázu nabyla kontroverse, když do sporu zasáhl sv. Epifanius, biskup salaminský na Cypru. Jsa rozhodným odpůrcem Origenovým, přišel sv. Epifanius roku 392 do Jerusalema a kázal zde proti němu, žádaje zároveň, aby biskup Jan jej zavrhl. Když tento nedal svého souhlasu, došlo mezi oběma k roztržce a sporu. V tomto sporu Jeronym přidružil se k Epifaniovi, kdežto Rufin k biskupu Janovi. Tím vznikl spor i mezi oběma dosavadními přáteli, v němž oba proti sobě ostrými spisy polemickými vystoupili. Roku 397 podařilo se sice patriarchovi alexandrijskému Theofilovi rozvaděné přátele usmířiti; než spor mezi nimi vypukl znovu, když Rufin, vrátiv se na západ, v Římě nepřesný překlad spisu Origenova *Περὶ ἀρχῶν* uveřejnil a v předmluvě Jeronyma jako chvalořečníka Origenova uváděl.

[1]) Zöckler, Hieronymus, str. 238 násl. — Brochet, S. Jérôme et ses ennemis 1906.

Byl proto u papeže Anastasia (399—401) obžalován z bludné víry, očistil se však, zaslav mu spis obhajovací. Při této příležitosti zavrhl papež latinský překlad *περὶ ἀρχῶν*; načež rozepře ponenáhlu ustala.

2. Zatím co spor tento trval, vypukl prudší ještě v *Egyptě*. Zde Theofil, biskup alexandrijský, dosud rovněž přívrženec Origenův, odsoudil v listě velikonočním roku 399 hrubý anthropomorfismus mnichů na poušti sketické. Tím pobouřeni, odebrali se mnichové ve velikých zástupech do Alexandrie a žádali zde hrozivě odvolání, jakož i zavržení Origena, jenž u spiritualistických mnichů v horách nitrijských veliké úctě se těšil. Theofil zastrašen jsa svolil, a to tím spíše, poněvadž mezi Origenisty byli někteří mužové, k nimž osobní nechuť choval, zejména tak zvaní bratří dlouzí, zbožností jakož i vysokou postavou vynikající. Na několika synodách odsoudil Theofil nauku Origenovu a vyřkl nad jeho přívrženci klatbu. Roku pak 401 zapověděl i četbu spisův Origenových v listě velikonočním. Když však Origenisté na odpor se stavěli, prohlašujíce, že pravdu od bludu v spisech Origenových rozeznati dovedou, vypudil je násilím z Egypta roku 401. Většina z nich utekla do Palestiny, jiní, mezi nimi čtyři dlouzí bratří, uchýlili se do Cařihradu v naději, že se jim zde dostane ochrany. Skutecně sv. Jan Zlatoústý přijal je laskavě, avšak společenství církevního podle kanonů církevních jim neudělil. Když o záležitosti zvěděl císař Arkadius, povolal Theofila zvláštním reskriptem do hlavního města, aby zde na synodě za předsednictví Jana Chrysostoma ze svého chování k mnichům nitrijským se zodpovídal. Tento však po dvě léta odkládal úmyslně s příchodem a poslal svatého Epifania do Cařihradu, aby tam proti sv. Janu Zlatoústému a Origenistům vystupoval. Teprve když Jan Zlatoústý svým kázáním proti luxu žen pozbyl přízně marnivé císařovny Eudoxie, přišel Theofil vyzván císařovnou samou a konal poblíž Chalcedonu na venkovském statku u dubu (*ἐπὶ δρῦν*) zvaném, za podpory dvora císařského synodu r. 403. Na tomto sněmu byl Chrysostomus, aniž ostatně byl z origenismu obviněn, složen a od slabého císaře Arkadia do vyhnanství poslán. Když však rozčilení lidu

z toho vzniklé nabývalo rázu hrozivého, a Cařihrad mimo to velikým zemětřesením byl postižen, byl Chrysostomus zpět povolán a v triumfu do svého chrámu uveden. Než již roku následujícího pro nový konflikt s císařovnou byl neohrožený biskup znovu sesazen a do vyhnanství poslán, v němž také zakusiv mnoho strastí r. 407 zemřel. Přívrženci jeho Johaniti zachovali mu však věrnost a odmítali dvěma jeho bezprostředním nástupcům uznání. Teprve když císař Theodosius II., syn Eudoxie, dal kosti světce do Cařihradu přenésti a v chrámě apoštolův uložiti r. 438, ukončeno bylo i schisma johannitské. Ostatně Theofil, dosáhnuv záměru svého, povolal vypuzené mnichy zpět a přijal je do společenství církevního. [1])

3. Spor origenistický nyní utuchl téměř na 150 let a Origenes měl opět četné přívržence, zejména mezi mnichy palestinskými. [2]) K nim náleželi především Theodor Askidas a Domitian, kteří se těšili veliké přízni císaře Justiniana a od něho r. 537 za biskupy povýšeni byli. Mezi těmito přívrženci Origenovými a jeho odpůrci vznikly však opět spory, a to tak prudké, že po smrti opata sv. Sabby r. 532 Origenisté své odpůrce z veliké laury vypudili. Když věc dostala se k sluchu císaře Justiniana, pojal tento z ponuknutí patriarchy Menny a římského apokrisiaře Pelagia záměr, origenianismus potlačiti. Proto r. 543 vydal edikt, kterým 10 vět ze spisův Origenových zavrhl, a jejž všichni biskupové a duchovní podepsati musili. Totéž učinili na přání Justinianovo biskupové k 5. synodě v Cařihradě shromážděni, zavrhnuvše je 15 anathematismy. Když pak mnichové origenističtí, na několik stran roztržení, byli bezprostředně po sněmu cařihradském ze své nové laury u Jerusalema vypuzeni a klášter mnichy orthodoxními osazen (r. 555), ustal konečně spor úplně.

[1]) Socr. VI. 7—18: VII, 45; Soz. VIII, 11—20; Theod. V, 34—36. Sulp. Sev. Dial. I, 6. 7.

[2]) Diekamp, Die origenistischen Streitigkeiten im 6. Jahrh. 1899.

§ 60. Spory christologické. Apollinaris z Laodiceje.[1])

Apollinaris Mladší, biskup v Laodiceji v Syrii († kolem roku 390), byl stoupencem školy antiochenské a vynikal velikou učeností a všestrannou činností spisovatelskou. Velikých zásluh získal si potíráním arianismu; nedovedl se však z něho ani sám úplně vybaviti.[2]) S počátku učil, jak se podobá, že Logos v Kristu zaujímal místo lidské duše, brzo však, že nastoupil na místo rozumné duše, tak že Kristus neměl by celé a úplné přirozenosti lidské. Za tím účelem přidržuje se trichotomie Platonovy rozeznával tři části v člověku: tělo (*σάρξ*), nižší duši (*ψυχὴ ἄλογος*), jež oživuje tělo, a duši rozumnou (*πνεῦμα, νοῦς*), kterou člověk od ostatních živočichů se různí. Podle toho pak tvrdil, že Syn boží vtěliv se přijal tělo oživené nižší duší, (*σάρξ* a *ψυχὴ ἄλογος*), kdežto místo rozumné duše (*ψυχὴ λογική, νοῦς, πνεῦμα*) zastupovalo božství samo (*λόγος*). Jen tímto způsobem dle domněnky Apollinariovy dá se hájiti v Kristu jednota osoby a jeho úplná immunita od hříchu. Poněvadž totiž podle něho dvě úplné bytosti nedají se nikdy spojiti v bytost jednu (*δύο τέλεια ἓν γενέσθαι οὐ δύναται*), proto přijetí přirozenosti božské a úplné lidské vedlo by k dvěma synům božím, přirozenému a adoptovanému; také by se úplnou přirozeností lidskou a lidskou vůlí nutně tvrdila možnost hříchu ve Vykupiteli (*ὅπου γὰρ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία*), tím však bylo by vykoupení naše vyloučeno. Poněvadž mu dále přirozenost byla totožna s osobou, dvě přirozenosti rovny dvěma osobám, uznával v Kristu jen jednu přirozenost, *μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη*, jak se praví v listě k císaři Jovianovi, který později žáci Apollinariovi pod jménem sv. Athanáše rozšiřovali.

[1]) Socrates, II, 46. — Sozom., VI, 25. — Theodor., V, 3. 10. — Athanasius, (?) adver. Apollin. — Schwane ve Freib. K. Lex. I. 1087 násl. — Funk, Abhandlungen und Untersuch. II, 354–356. — Voisin, L'Apollinarisme. 1901. — Lietzmann, Apollinaris von Laodicea und seine Schule. I. Bd. 1904. —

[2]) Ariani, aby jednotu Krista pochopili, a ještě více, aby svou theologii odůvodnili, komolili lidskou přirozenost Kristovu, upírajíce mu lidskou duši.

Nauka Apollinariova, jež v nebezpečenství uváděla všecka dogmata spočívající na vtělení Kristově, nalezla na východě i na západě nemálo stoupenců, kteří nazýváni byli Apollinaristy nebo Dimoirity. Ano v Antiochii utvořila se zvláštní obec apollinaristická pod biskupem Vitalem, jejíž největší část však již kolem roku 420 vrátila se opět do lůna církve. Jako odpůrci apollinarismu vystoupili sv. Athanáš, Řehoř Nazianský, Řehoř Nyssenský, Epifanius atd. Také synody zavrhly blud tento; nejdříve synoda alexandrijská r. 362, dále synoda římská r. 376 za papeže Damasa konaná, jež prohlásila, že Logos nepřijal těla bez rozumné duše, a jiné synody západní a východní, posléze pak synoda cařihradská I. roku 381. Poněvadž pak přívrženci sekty rozdělili se na rozličné strany, a císař Theodosius I. vydal proti ní přísné zákony, počala již zanikati za života Apollinariova a zanikla pak úplně v monofysitismu sobě příbuzném.

§ 61. Spory nestorianské a třetí sněm obecný roku 431.[1])

Když bylo proti Arianům obhájeno božství Ježíše Krista a proti Apollinaristům úplná jeho přirozenost lidská, přirozeně namítala se další otázka, v kterém poměru jsou obě přirozenosti v Kristu. Že jsou úzce mezi sebou spojeny, byla stálá víra církve; nicméně svatí Otcové před koncilem efeským, dotýkajíce se této otázky, vyslovují se mnohdy nepřesně, někdy i nesprávně. Důkladněji byla otázka tato přetřásána, když šlo o vyvrácení apollinarismu, než i tu byl způsob mluvy nejasný a neurčitý. Ano někteří vystupujíce proti

[1]) S. Cyrilli Alex. Adv. Nestorii blasphemias contradictionum lib. V; de recta fide ad religiosiss. imp. Theodosium atque ad piissimas imperatrices; explicatio XII cap.; apologeticus pro XII. cap. — Loofs, Nestoriana. Die Fragmente des Nestorius. 1905. — Theodoreti Reprehensio XII capitum Cyrilli. — Hefele, Konziliengesch. II. Bd. — Largent, Études d'histoire ecclésiastique 1882. — Schwane, Dogmengeschichte der patrist. Zeit. 2 Aufl. 1895. — Rehrmann, Die Christologie des hl. Cyrillus von Alexandrien. 1902. — Weigl, Die Heilslehre des hl. Cyrill v. Alexandrien. 1905.

apollinarismu upadali do bludův opačných, především Theodor, později biskup v Mopsvestii († 429), jenž pojímal spojení božské a lidské přirozenosti v Kristu jako ἐνοίκησις, jako bydlení Syna božího (Λόγος) v člověku, poněvadž vtělení zdálo se mu býti totožným s proměnou τοῦ Λόγου ve člověka. Člověk Kristus byl zázračným způsobem utvořen v lůně Panny Marie a v něm jako v chrámě bydlil Logos. Tím na základě svého theologického rationalismu dospěl netoliko k dvěma úplným přirozenostem v Kristu, nýbrž i k dvěma osobám, poněvadž žádná substance není dle něho bez osobnosti možna. Mluví-li nicméně o jedné osobě, nebyla tato jednota skutečná (ἕνωσις), nýbrž jen morální (ἕνωσις σχετική, συνάφεια), jaká je mezi mužem a ženou v manželství, nebo mezi dvěma přáteli, nebo mezi chrámem a sochou v něm postavenou. Proto také důsledně učil, že nenarodil se Syn boží, nýbrž jen člověk, ve kterém Bůh bydlil; proto také dle něho bylo by blasfemií tvrditi, že Bůh trpěl. Maria tudíž nesmí býti také nazývána Bohorodičkou (Θεοτόκος), nýbrž matkou Kristovou (χριστοτόκος).

Nauka tato, dílo výkupné úplně podvracející, omezovala se s počátku jen na úzký kruh školy. Když však žák Theodorův *Nestorius* stal se patriarchou carihradským (428), byla hlásána veřejně i s kazatelny, a to nejprve knězem Anastasiem, jenž spolu s Nestoriem z Antiochie do Carihradu přišel. Ve svých kázáních Anastasius varoval totiž posluchače před označováním Panny Marie jako Θεοτόκος. Když z toho vzniklo v kleru a lidu veliké znepokojení, Nestorius, muž sice učený a bezúhonný, avšak povahy prudké a pyšné, netoliko hájil svého přítele, nýbrž dokazoval i v několika kázáních, že Maria nemůže býti nazývána Θεοτόκος, nýbrž nanejvýše χριστοτόκος, vlastně však ἀνθρωποτόκος, a nazval při tom nauku o Bohu v plenkách zavinutém a na kříž přibitém bajkou pohanskou. Homilie Nestoriovy v opisech rozšířily se až do Egypta a jako v Carihradě tak uváděly i zde mnohé v blud a šířily zmatky. Tím viděl se patriarcha alexandrijský svatý Cyrill (412–444) pohnuta, vyložiti nauku orthodoxní již r. 429 v listě velikonočním, jakož i v dalším listě

k mnichům egyptským, aniž však původce bludu jmenoval. Poněvadž listy tyto byly v hlavním městě horlivě čteny, byl Nestorius nad tím roztrpčen a dal se strhnouti k podrážděným výrokům proti Cyrillovi. Tento hájil ve dvou listech k Nestoriovi svoje chování a hleděl jej od bludu odvrátiti. Když však Nestorius dobře míněné napomenutí pyšně odmítl, vyložil Cyrill ve zvláštních pojednáních nový blud císaři Theodosiovi II., na jehož přízeň Nestorius se spoléhal, jakož i jeho manželce Eudokii a sestře Pulcherii. Zároveň pak, jako „starý církevní zvyk" žádá, podal zpravu papeži Coelestinovi I. (422—432). Bylo to tím nutnější, poněvadž i Nestorius listy lstivými na papeže se obrátil, obviňuje své odpůrce z apollinarismu a arianismu. Coelestin konal po té roku 430 v Římě synodu, na níž nauka Nestoriova byla jako bludná zavržena a jemu sesazením hrozeno, jestliže by v 10 dnech po obdrženém nálezu svých bludů neodvolal. Cyrillovi pak bylo uloženo, aby nález synody Nestoriovi oznámil a případně jej ve jménu papeže z církve vyobcoval. Tento r. 430 svolal synodu biskupů svého patriarchatu do Alexandrie, na níž nauka o vtělení Syna božího znovu byla vyložena a bludy Nestoriovy v 12 anathematismech sestaveny a k odpřisáhnutí spolu s listem papežským poslány. Nestorius však odpověděl svými 12 protianathematismy. V nich obviňoval Cyrilla pro výraz *ἕνωσις φυσική* z apollinarismu. Než neprávem, neboť Cyrill výrazem tím nerozuměl *ἕνωσις εἰς μίαν φύσιν*, jak jej odpůrci jeho vykládali, nýbrž jako *ἕνωσις φύσεων*, t. j. jako reální spojení obou přirozeností oproti pouhé *συνάφεια*. Nicméně právě proto získal si Nestorius nových přívrženců, mezi nimi především Jana, biskupa antiochenského, a Theodoreta, biskupa cyrského.

Aby spory byly urovnány, svolal císař Theodosius II. o svátcích svatodušních roku 431 *všeobecný sněm do Efesu.*[1]) Na sněmu předsedati měl v zastoupení papeže Cyrill Alexandrijský s třemi legáty papežskými. Mezi prvními dostavil se do Efesu s šest-

[1]) Bouriant, Actes du concile d'Ephese. Paris 1892. — Kraatz, Kopt. Akten zum ephes. Konzil 431. 1904.

nácti suffragány v průvodu ozbrojenců Nestorius, několik dní před svátky svatodušními přišel s 50 suffragany Cyrill a hned po svátcích svatodušních přišli ostatní metropolité. Jen Jan Antiochenský odkládal, nade vše likou pochybu úmyslně, se svým příchodem. Proto Cyrill zahájil 22. června konečně synodu, nedbaje odporu císařského komisaře Candidiana, jenž žádal, aby ještě 4 dny na Antiochenské bylo čekáno. Nestorius přes trojí zvláštní vyzvání na synodu se nedostavil. V prvním sezení, konaném za předsednictví Cyrilla samého, po přečtení listu svolávacího a dopisů v záležitosti Nestoriově dosud vyměněných byl veden důkaz patristický pro nauku orthodoxní, názory Nestoriovy s ní srovnány a jako bezbožné a haeretické zavrženy. Nestorius sám pro svou tvrdošíjnost byl vyobcován a sesazen. Lid, jenž od rána až do noci čekal před chrámem mariánským, v němž sezení bylo konáno, přijal nález sněmu s jásotem a s pochodněmi biskupy do příbytků jejich provázel.

Za několik dní potom přišel také Jan Antiochenský do Efesu a nevstoupiv do synody, konal protisynodu, na níž anathematismy Cyrillovy byly za haeretické prohlášeny a on spolu s Memnonem efeským sesazen. Císařský komisař Candidian, přidav se na stranu Janovu, podal v jeho smyslu císaři zprávu, čímž byl císař proti synodě zaujat. Cyrill se hájil a konal po příchodu legátů papežských (10. července) druhé sezení, v němž jakož i v sezení třetím jednání a nález prvního sezení byly znovu čteny a potvrzeny. V sezení čtvrtém (16. července) byla synoda Janova zavržena, on pak sám před sněm předvolán, a když po trojím vyzvání se nedostavil, byl v sezení pátém (16. července) spolu se svými přívrženci vyobcován. Zároveň podána zpráva císaři a papeži. Však strana Nestoriova dovedla všecky zprávy biskupův orthodoxních do Cařihradu poslané zachytiti. Konečně však podařilo se přece dodati kleru cařihradskému pravé zprávy o synodě, načež byl i císař opatem Dalmatiem zpraven o skutečném stavu věcí v Efesu. Než Theodosius chtěje vyhověti oběma stranám, schválil sesazení jak Nestoria, tak také Cyrilla a Memnona a

poslal kancléře státního pokladu Jana do Efesu, aby nález provedl a mír obnovil. Když poslání jeho se nezdařilo, povolal Theodosius na prosby své sestry Pulcherie a kleru cařihradského členy obou stran k sobě do Chalcedonu, aby mír obnovil. Ježto však snaha jeho potkala se s nezdarem, poslal Nestoria do dřívějšího jeho kláštera u Antiochie, zapověděl četbu jeho spisů, Cyrilla pak a Memnona propustil na svobodu a rozpustil synodu efeskou. Cyrill vrátiv se r. 431 do Alexandrie, byl od lidu s nesmírným jásotem přijat.

Však roztržka mezi biskupy trvala dále. Těžce nesouce sesazení Nestoria, obviňovali Antiochenští Cyrilla z arianismu a apollinarismu a opětovně prohlásili nad ním a jeho přívrženci na zpáteční cestě klatbu. Konečně však roku 433 podařilo se prostřednictvím papeže Sixta III. a na přímé vyzvání císaře dociliti dohody. Cyrill přijal symbolum, jež sestavil Theodoret Cyrský, a v němž se Maria *Θεοτόκος* a spojení obou přirozenosti *ἕνωσις* nazývá. Jan pak uznal zavržení Nestoria. Nicméně ani nyní nebyl mír všeobecným. Poněvadž v symbolu lidská přirozenost Vykupitelova byla nazývána chrámem Syna božího (*Λόγος*), byl Cyrill obviňován ze zrady na orthodoxii, na druhé straně přerušili mnozí Nestoriani spojení s Janem Antiochenským, odmítajíce zavržení Nestoriovo. Sv. Cyrill hájil se obsáhlým listem, kdežto Jan za pomoci císaře, jenž biskupy na odpor se stavící sesadil, provedl r. 435 sjednocení. Také Nestorius, jenž bludy své dále šířil, byl na rozkaz císařský ze svého kláštera u Antiochie do horního Egypta vypovězen, kde roku 440 zemřel, jeho spisy pak byly na rozkaz císařský spáleny. Poněvadž však Nestoriani přidržovali se nyní spisů Diodora z Tarsu a Theodora z Mopsvestie a je šířili, zavrhl je biskup Rabulas z Edessy, škola pak v Edesse, hlavní sídlo nestorianismu, byla zavřena císařem Zenonem r. 489.

(Přísným provedením unie vymizeli Nestoriani téměř úplně z říše římské, vystěhovavše se do Persie,[1]) kde nalezli pří-

[1]) Labourt, Le christianisme dans l'empire Perse sous la dynastie Sassanide. 1004.

telského přijetí. Ponenáhlu byla pak celá církev perská získána nestorianismu, pro jehož rozšíření zvláště biskup Barsumas z Nisibis (kol. 450—490) pracoval. V Nisibě zřízena byla také Barsumou škola, jež po několik století byla semeništěm vědy theologické i profanní. Z Persie rozšířili se Nestoriani pode jménem „křesťanů chaldejských" téměř do všech zemí východo-asijských: do Arabie, Indie na tak zv. pobřeží malabarské, ano i do Číny, a to v té míře, že v době svého největšího rozkvětu na počátku století 14. patriarcha nestorianský, *καθολικός* zvaný, měl podřízených neméně než 25 metropolitů, z nichž každému 6—12 biskupů podrobeno bylo. Úpadek nestorianismu počal však ještě v témže století, když knížata mongolská přestoupila k islamu. Podporován byl řáděním „černé smrti", která z Číny na západ se šířila a r. 1346 i do Evropy přešla. Rozvrat byl dokončen, když se Timur ku konci století 14. zmocnil Persie a sousedních zemí a četné křesťany povraždil.

§ 62. Spory monofysitické a čtvrtý sněm obecný roku 451.[1])

Vystupujíce s velikou horlivostí proti bludu Nestoriovu, upadli mnozí z odpůrcův jeho do bludu úplně opačného. Učiliť, že v Kristu božská a lidská přirozenost tak se spojily či smísily, tak že je v něm po vtělení jedna jen přirozenost. Odtud také nazýváni byli Monofysity. Tím ovšem popíráno bylo i vykoupení, nebo bylo třeba tvrditi, že božská přirozenost je utrpení podrobena. Proto také mnozí z Monofysitů tvrdili, že Kristus nepřijal těla takového jako je tělo naše, nýbrž že přinesl si tělo s nebe, kterým Pannou Marií prošel jako jakýmsi vodovodem. Z toho došlo k novým prudkým sporům. Popud k nim dal archimandrita Eutyches v Cařihradě, muž ne právě příliš velikého vzdělání theologického. Pro domnělou haeresi diofysitismu pronásledoval biskupa Eusebia z Dorylaea, byl však sám na synodě cařihradské roku 448 (*σύνοδος ἐνδημοῦσα*) za předsednictví patriarchy Fla-

[1]) Evagrii, Historia eccl. I. 9 sq. II, 4 sq. — Leonis M, Epist. dogmat. — Liberati, Breviarium causae Nest. et Eutychian. — Hefele, Konziliengeschichte II. — Jungmann, Dissertat. II, 314 sq. — Schwane, Dogmengeschichte der patrist. Zeit. 2. Aufl 1892. — Kuhn, Die Christologie Leos I. d. Gr. in system. Darstellung. 1894.

viana konané pro bludy své klatbou stižen. Zavržení toto však bylo jen předehrou větších bojův. Eutyches obrátil se se stížností na papeže Lva I. (440–461) a dovolával se také prostřednictví slavného biskupa ravennského Petra Chrysologa, jenž však jej odkázal na papeže, vyzývaje ho, aby se hlasu papežovu podrobil. Leo s počátku byl s jednáním Flavianovým nespokojen; přesvědčiv se však ze zaslaných akt synody o pravém stavu věcí, schválil nález synody cařihradské a poslal za nedlouho k Flavianovi slavný dogmatický list, Epistola dogmatica, v němž nauku katolickou o dvou přirozenostech v Kristu případně a authenticky vyložil, tak že list tento stal se katolíkům vůdčí hvězdou v dalším boji s monofysitismem.

Zatím však císař Theodosius II. na žádost Eutycha a jeho přítele Dioskora, patriarchy alexandrijského, svolal synodu do Efesu roku 449. [1]) Lev poslal legáty, aby jménem jeho předsedali. Než Dioskorus nedbal toho a osobil si, opíraje se o jmenování císařské, řízení synody. Výsledek dal se snadno předvídati. Používaje brutální moci vojínův a sfanatisovaných mnichů, prováděl Dioskorus na shromážděné biskupy takový terrorismus, že neodvážili se ani odporu. Eutyches byl prohlášen za orthodoxního, naproti tomu obhájci orthodoxie, především ctihodný Flavian Cařihradský, dále pak patriarcha antiochenský Domnus, biskupové Eusebius z Dorylaea, Theodoret z Cyru, Ibas z Edessy atd., byli sesazeni. Legáti pepežští odepřeli podpis, a chtíce zachrániti život, spasili se útěkem. Flavian, jenž appelloval k papeži, byl tak ztýrán, že po třech dnech zemřel. Pro tyto násilnosti Lev I. zavrhl synodu efeskou císařem schválenou, nazvav ji latrocinium (Ep. 95, 2), a žádal zároveň od císaře, aby svolal novou svobodnou synodu v Italii. Theodosius II. však žádost tuto zamítl.

Než vítězství Eutychovo a Diskorovo netrvalo dlouho. Následujícího roku již zemřel císař Theodo-

[1]) Die syrischen Akten der Räubersynode, deutsch von Hoffmann 1873.

sius II. a nástupcem jeho stal se obratný vojevůdce a státník Marcian (450—457), jejž Pulcheria, sestra zemřelého císaře, podavši mu ruku, na trůn povznesla. Jsouce oba oddáni víře orthodoxní, povolali ihned vypovězené biskupy z vyhnanství zpět a přičiňovali se, aby i na východě dogmatický list Lva I. byl přijat. Skutečně také nástupce Flavianův Anatolius přijal jej spolu s jinými biskupy východními na synodě cařihradské roku 450, začež dostalo se mu od papeže uznání dosud odpíraného. Konati synodu považoval nyní papež, jenž si rozhodnutí nad Dioskorem vyhradil, za zbytečno, ježto hlavní příčina odpadla a ježto pro vpády Hunů nebylo lze očekávati, že by se na ni v dostatečném počtu dostavili biskupové západní. Poněvadž však dříve, než listy papežovy do Cařihradu přišly, císař Marcian synodu již svolal, dal Lev I. konečně svůj souhlas a tak došlo roku 451 ku sněmu *chalcedonskému*, mezi obecným čtvrtému. Na synodě předsedali tři legáti papežští a vedle dvou biskupův afrických přítomno bylo na 630 biskupů východních, tak že sněm tento náleží k nejskvělejším ve starověku křesťanském. Především bylo jednáno o nálezech synody loupežnické; náčelníci její a v první řadě Dioskorus sesazeni, biskupové pak od ní odsouzení na stolce své znovu dosazeni. Pak byl přijat slavně s nadšeným voláním: „Tak věříme všichni; tak věřili otcové i apoštolové; ústy Lvovými mluvil sv. Petr," dogmatický list Lva I., načež v sezení pátém sestaveno vyznání víry, ve kterém proti Eutychovi a Nestoriovi vyslovena nauka církve, že jeden jest Kristus ve dvou přirozenostech (*ἐκ δύο φύσεων*), a že obě přirozenosti jsou bez smíšení a bez proměny (*ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως*, proti Eutychovi), bez roztržení a bez rozdělení (*ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως*, proti Nestoriovi) spojeny, poněvadž rozdíl přirozeností spojením nebyl zrušen, spíše zvláštnost každé přirozenosti zachována a obě v jedné osobě a hypostasi se spojují. V dalších sezeních byly ještě některé jiné záležitosti projednány a v 15. sezení konečně bylo v nepřítomnosti vyslanců papežských vydáno 28 kanonů, kázně církevní se týkajících. V posledním z nich stanoveno, že biskup

cařihradský má hned následovati po biskupu Starého Říma, a že patriarchátu jeho mají býti podřízeny Thracie, Pontus a Asia proconsularis. Proti tomuto ustanovení protestovali v sezení 16. legáti papežští a skutečně také papež přes naléhavou žádost císaře a koncilu jich nepotvrdil.

Koncilem chalcedonským, ač mnozí z Monofysitů do lůna církve se vrátili, nebyl mír obnoven. Ano, Monofysité, nedavše se zastrašiti vyhnanstvím Dioskora, Eutycha a přísnými edikty císařskými, dosáhli aspoň na čas toho, že na stolce patriarchální v Antiochiji, v Jerusalemě a v Alexandriji dosazeni byli jejich stoupenci. V Jerusalemě biskup Juvenalis ustoupiti musil mnichu Theodosiovi, jejž podporovala císařovna vdova Eudoxia. V Alexandriji orthodoxní patriarcha Proterius byl zavražděn a na jeho místo povýšen pomocí fanatických mnichů Timotheus Ailuros, kdežto stolce antiochenského po vynucené resignaci Martyria zmocnil se Petr Fullo, jenž ve prospěch bludu k trisħagiu přidal slova, jenž pro nás ukřižován byl (*ὁ σταυρωθεὶς δι ἡμᾶς*). Zmatky tyto byly ještě rozmnoženy, když z návodu usurpatora Basilska (476—477) zavrhlo na 500 biskupů východních sněm chalcedonský. Aby zmatkům těmto jakož i vnitřním sporům mezi Monofysity konec učinil, vydal císař Zeno (474—491) [1]) na popud biskupa cařihradského Acacia roku 482 *Henotikon*, formuli sjednocovací, kterou mělo býti docíleno spojení mezi katolíky a Monofysity. Formule tato zavrhovala sice Nestoria a Eutycha, předpisovala však zároveň, aby se nemluvilo ani o jedné ani o dvou přirozenostech v Kristu a nebylo užíváno než symbolu niceno-konstantinopolského. Proto neuspokojila ani katolíků ani přísnějších Monofysitův a rozmnožila jen zmatky. V Alexandriji utvořili přísnější Monofysité, odtrhnuvše se od svého patriarchy, stranu tak zvaných Akefalů, v Cařihradě pak, když byl papež Felix III. (II. 483—492) roku 484 Acacia jakožto příznivce monofysitismu vyobcoval a sesadil, nastalo schisma, které trvalo až do roku 519 (schisma

[1]) Barth, Kaiser Zeno 1894.

acacianské). Toho roku podepsal přičiněním císaře Justina patriarcha Jan formuli (Libellus fidei) papežem Hormisdou zaslanou,[1]) v níž prohlašováno bylo, že na základě slov: Ty jsi Petr (Mat. 16., 18) . . . bylo náboženství katolické od stolice apoštolské vždy bez poskvrny zachováno, a vysloveno spolu zavržení nad Nestoriem, Eutychem a jeho přívrženci. Tím bylo schisma odstraněno.

Za tohoto schismatu nabyl monofysitismus, přes to, že stoupenci jeho se rozdělili na různé strany,[2]) značného rozšíření, zvláště poněvadž císař Zeno a jeho nástupce Anastasius (491—518) mu přáli. Později sice snažili se císař Justin I. (518—527) a jeho synovec Justinian I. (527—565) někdy i násilnými opatřeními jej potlačiti, však bez výsledku. Haerese, nejpopulárnější ve starověku, udržela se zejména v Egyptě, v Armenii, v Abyssinii a v Syrii a v jiných sousedních zemích. V Egyptě dostali Monofysité jméno Koptů, t. j. staroegyptských křesťanův; řečtí katolíci naproti tomu nazýváni byli od nich Melchity, t. j. královsky smýšlejícími. V Syrii nazváni byli Jakobity dle Jakuba Baradaie (541—578), jenž po odloučení se této strany od církve katolické byl její duchovní hlavou. Stav se biskupem edesským, procestoval celou přední Asii přestrojen za žebráka, shromažďoval a povzbuzoval všude rozptýlené Monofysity, obce spořádal a mnohé biskupy, kněze a jáhny ustanovil. Od něho byl také zřízen dosud trvající patriarchát monofysitický v Antiochii. Všichni tito Monofysité zavrhují společně nálezy synody chalcedonské a uznávají efeskou synodu loupežnou.

Spor theopaschitický. Formuli, kterou monofysitický patriarcha antiochenský Petr Fullo, k trishagiu připojil (ὁ σταυρωθεὶς δι ἡμᾶς), a jejíž přijetí do liturgie císař Anastasius

[1]) Thiel, Epist. Rom. Pont. 1868 p. 754 sq.: in sede apostolica immaculata est semper catholica servata religio.

[2]) Nejpřednější z nich od 6. stol jsou Severiani a Julianisté. Původcem Severianů je biskup Severus z Antiochie, Julianistů Julian z Halikarnasu, kteří však oba za Justina I. v Alexandriji žili. Severiani tvrdili, že tělo Kristovo je zprách nivění podrobeno (odtud název jejich pthartolatrai), Julianisté to popírali (Apthartolatrai).

přikázal, zaměnili mnichové skythičtí, tehdy do Cařihradu přišlí, za jinou příbuznou: „Jeden z Trojice byl ukřižován.“ Ač sama v sobě formule tato haeterodoxní nebyla, vzbudila přece jakýsi odpor, a to proto, poněvadž vznikla mezi Monofysity a novou se jevila. Také vyslanci papežští v Cařihradě přítomní a později papež Hormisdas odmítli ji jako zbytečnou a nebezpečnou, poněvadž od Monofysitů je haereticky vykládána. Justinian dal na kollokviu v Cařihradě otázku projednati, kde formule byla schválena (533), poněvadž se zdála umožňovati sjednocení se Severiany (mírnějšími Monofysity). V brzku potom schválena byla od papeže Jana II. a r. 553 koncil cařihradský II. vyslovil klatbu nad těmi, kdož nevyznávají *τὸν ἐσταυρωμένον σαρκὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν εἶναι θεὸν ἀληθινὸν... καὶ ἕνα τῆς ἁγίας τριάδος.*

§ 63. Spor o tři kapitoly a pátý sněm obecný roku 553. [1])

Spor o tři kapitoly je dohrou sporů nestoriánských a monofysitských. Podnět k němu dal biskup Theodor Askidas z Caesareje v Kappadocii, jenž, aby odvrátil císaře Justiniana I. od dalšího pronásledování Origenistů, hleděl pozornost jeho obrátiti na jiný předmět. Poněvadž pak znal snahy císařovy po sjednocení Monofysitů s církví, předstíral mu, že snadno sjednocení s nimi bude docíleno, budou li zavrženy tak zvané tři kapitoly (*τρία κεφάλαια*), pro Monofysity tolik pohoršlivé, totiž:

1. osoba a spisy Theodora z Mopsvestie,
2. Spisy Theodoreta z Cyru pro Nestoria, proti Cyrillovi a synodě efeské,
3. list Iby Edesského k biskupovi perskému Marisovi z Hardaširu.

Návrh zalíbil se císaři, vášnivému to theologovi na trůně, a již roku 543, neprohlédaje pravého úmyslu Theodora Askidy, vydal edikt proti stranám nestoriánským, v němž zavrhoval i tři tak zv. kapitoly

[1]) Punkes, Papst Vigilius und der Dreikapitelstreit. 1865. — Knecht, Die Religionspolitik Kaiser Justinians I. 1896. — Lévêque, Étude sur le pape Vigile. 1887. — Hefele, Konziliengeschichte II. — Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. I. Bd. 1901, str. 329; 371 sq.; 439 sq. — Diehl, Justinien et la civilisation byzantine an VI. siècle 1901.

a jejich obhájce. Tím však vyvolán byl spor, jenž netoliko na východě, nýbrž i na západě měrou netušenou mysli pobouřil a dalekosáhlý rozkol způsobiti hrozil, ač zavržení tří kapitol samo v sobě nebylo neoprávněno. Neboť Theodor byl učitelem Nestoriovým a spisy jeho obsahovaly tyže bludy jako spisy Nestoriovy. Spisy pak Theodoretovy a list Iby hájily Nestoria, kdežto Cyrilla a synodu efeskou napadaly. Biskupové východní po nějakém zdráhání, v čele majíce patriarchu cařihradského Mennu, podepsali edikt císařský. Než biskupé západní, neznajíce přesněji obsahu zavržených spisův, jakož i domnívajíce se, že ediktem tímto autorita sněmu chalcedonského, jenž přijal do obcování Theodoreta a Ibu, je ohrožena, a že je nemístno, aby Theodor, který v míru s církví zemřel, byl po smrti vyobcován, postavili se na odpor, v čele majíce papeže Vigilia (537—555). Císař rozhodl se proto povolati do Cařihradu papeže Jen nerad a z donucení nastoupil Vigilius cestu, předvídaje veliká protivenství, a přišel tam po dlouhém průtahu na začátku r. 547. S počátku zdráhal se dáti souhlas k zavržení tří kapitol; později však, obávaje se rozkolu řeckého, povolil nátlaku a zavrhl 11. dubna roku 548. vydav Judicatum [1]) tři kapitoly, s výslovnou však výhradou zachování autority koncilu chalcedonského. Sotva však rozhodnutí papežovo vešlo na západě ve známost, vyvolalo tu velikou bouři odporu. Papež obviňován byl ze zrady na synodě chalcedonské a biskupové v Illyrii, v Dalmacii a v Africe přerušili s ním církevní společenství. Ano koncil karthaginský z r. 550 papeže docela i vyobcoval.

V tomto těžkém postavení odvolal papež Judicatum a dohodl se s císařem, aby svolán byl obecný sněm církevní. Zatím nemělo býti nic dále ve věci podnikáno. Přes tuto úmluvu vydal císař, když sněm pro některé obtíže nemohl se hned konati, z popudu Theodora Askidy roku 551 nový mnohem ostřejší edikt proti třem kapitolám, čímž byl jen spor ještě přiostřen. Neboť papež ediktu nepřijal, a když císař pomýšlel

[1]) Zlomky u Harduina Acta concil. III, 45. 57.

jej jati, utekl se svými stoupenci do chrámu sv. Petra. Zde vyobcoval Theodora Askidu a jeho přívržence. Zachráněn po té lidem před násilností císařovou, utekl do Chalcedonu a odtud encyklikou k celému světu křesťanskému stěžoval si do násilností císařových. Zde také opět zprostil exkommunikace biskupy, když za odpuštění kajícně prosili, a vrátil se pak na žádost císařovu do Čařihradu.[1])

Konečně roku 553 sešla se kolem velikonoc *synoda čařihradská II.* Poněvadž však na sněm dostavilo se jen 150 biskupů východních a 6 biskupů z Afriky a bez účasti biskupů západních nebylo lze očekávati kýženého výsledku, papež odmítl účastniti se sněmu. Když však nicméně z rozkazu císařského synoda byla zahájena, vydal papež roku 553 tak zvané Constitutum,[2]) v němž odsoudil 60 vět ze spisů Theodora Mopsvestského vyňatých, ostatně však zapovídal tři kapitoly zavrhnouti. Justinian však netoliko neoznámil je biskupům, nýbrž dal od nich jméno papeže z diptych odstraniti, aniž tím společenství se stolicí apoštolskou mělo býti přerušeno. Zatím biskupové východní, prozkoumavše tři kapitoly, vyslovili v sezení 8. nad nimi zavržení. Tomuto nálezu hleděl císař násilím platnosti získati. Poněvadž Vigilius uznati se jej zpěčoval, byl, jak se zdá, spolu s ostatními odpůrci do vyhnanství poslán. Konečně však přece, znaven jsa odporem a obávaje se rozkolu řeckého, povolil nátlaku císařovu vydal r. 554 nové Constitutum,[3]) v němž bez omezení zavrhl tři kapitoly. Po takovémto zadostiučinění pro císaře mohl se Vigilius vrátiti do Říma. Než dospěv do Syrakus, zemřel zde r. 555. Poněvadž i jeho nástupce Pelagius I. (555–560) synodu čařihradskou uznal, počítá se mezi synody ekumenické jako pátá. Po tomto schválení stolice apoštolské byla, ovšem jen ponenáhlu a po delší době, uznána synoda v celém křesťanském světě. Vedle Afriky severní a Illyrika, kde odpor proti nálezům synody vlivem vlády

[1]) Duchesne, Vigile et Pelage (Revue des quest. hist. 1884, p. 369 sq.).
[2]) Harduin III, 287—322.
[3]) Harduin III, 10—47.

císařské a poučováním přátel koncilu dosti záhy přestal, zamítaly synodu zvláště církevní provincie milánská a akvilejská, jakož i Dalmacie. Ano v Miláně a Akvileji nastalo přímo schisma. Milán sice obnovil jednotu již na konci téhož století, avšak v Akvileji byl rozkol úplně ukončen teprve kolem r. 700.

V celém jednání o tři kapitoly šlo o to, je-li včasno je zavrhnouti, o kteréžto otázce mohly býti ovšem různé názory u jednotlivých biskupův, ano i u téhož biskupa podle lepšího a úplnějšího poznání okolností.

Odporující sobě rozhodnutí Vigiliova netýkají se však dogmatu samého; neboť v této věci zůstal si papež důsledným, jak jeho zavržení bludných vět v druhém Constitutum dokazuje. Ostatně kolísavé chování papežovo má důvod svůj v těžkém jeho postavení. Zavržení tří kapitol rozdvojilo jej s biskupy západními, kteří v něm viděli poškození autority koncilu chalcedonského, kdežto hájení jejich přivodilo mu různé útrapy, ano vzbuzovalo i obavu rozkolu s východem, který se domníval, že se za nimi skrývá nestorianismus. Podle toho, který motiv naň více působil, měnil papež své chování.

§ 64. Monotheletismus a šestý sněm obecný r. 680 a 861. [1])

Posledním stadiem bojů christologických je monotheletismus. Podnět k němu dal úskočný patriarcha cařihradský *Sergius* (610–638) tvrzením, že v Kristu jsou sice dvě přirozenosti, že však mají pro spojení hypostatické jen jednu (božsko-lidskou) vůli a jednu (božsko-lidskou) činnost (ἓν θέλημα καὶ μία θεανδρικὴ ἐνέργεια). Pro tento svůj názor získal Sergius záhy císaře Heraklia (610—641), jenž znamenaje veliké nebezpečenství, tehdy říši východní nejprve od Peršanů, později od Arabů hrozící, snažil se Monofysity, v říši východní velmi četné a mocné, s církví smířiti, aby tak říši proti zevnějším nepřátelům posílil. K tomu zdála se mu navržená formule Sergiova velmi

[1]) S. Maximi Disput. adv. Pyrrhum. — Anastasii bibl. Collectanea ad hist. Monoth — Combefis, Historia haeresis Monothel. Auctar. nov. 1648 — Hefele, Konziliengeschichte III. Bd. — Schwane, Dogmengeschichte. II. Bd. (2. Aufl.). — Owsepian, Zur Entstehungsgeschichte des Monotheletismus. 1898.

vhodnou a proto hleděl jak na své výpravě proti Peršanům, tak po vítězství nad nimi katolické a monofysitické biskupy pohnouti k jejímu přijetí. Snaha jeho setkala se také s úspěchem, neboť skutečně někteří biskupové novou formuli přijali; ano patriarcha alexandrijský Cyrus sjednotil r. 633 formulí touto četné Monofysity egyptské s církví katolickou. Právem však hlásali a chlubili se tito: „Sněm chalcedonský přišel k nám a ne my k němu," to jest pro nás byla víra orthodoxní seslabena.

Než v téže době povstal proti monotheletismu rozhodný a vlivuplný odpůrce, sv. Sofronius, učený mnich palestinský, jenž právě tehdy, když Cyrus unii prováděl, v Alexandriji dlel a hned haeretický smysl nové formule o jedné vůli a činnosti v Kristu dokazoval. Když se žádostí, aby formule nebyla publikována, od Cyra do Cařihradu byl odkázán, spěchal ihned, neznaje pravého smýšlení Sergiova, do Cařihradu a upozorňoval i tu patriarchu na nebezpečenství, víře katolické hrozící. Tento, chtěje na oko prostředkovati, radil, aby se v budoucnosti nemluvilo ani o jedné ani o dvou činnostech. Sofronius po té vrátil se do kláštera svého v přesvědčení, že jako mnich není povolán více činiti. Když však v brzku po svém návratu byl r. 634 zvolen patriarchou jerusalemským, vydal ihned list synodický, v němž jasně a přesvědčivě vykládal nauku o dvou vůlích a dvou činnostech v Kristu. Názor o jedné činnosti označoval jako monofysitický.

Zatím však Sergius, chtěje získati pro svůj názor papeže Honoria I. (625—638), poslal k němu list, v němž výsledky snah Cyrových o sjednocení v přehnaných barvách líčil a jednotu docílenou vřele doporučoval. Při tom zároveň poukazoval k tomu, že Sofronius, vyvolávaje spory o slova, unii sotva učiněnou ohrožuje, a proto radil dále, aby se neužívalo výrazu ani jedné ani dvojí činnosti v Kristu, ježto prý výraz první vzbuditi může podezření, jako by se popírały dvě přirozenosti v Kristu, druhý naproti tomu by prý vésti mohl k stanovení dvou sobě odporujících vůlí.

Honorius byv takto jednostranně a mylně o nových sporech poučen, odpověděl Sergiovi listem, v němž

péči jeho o unii chválil, spor o slova grammatikům ponechati radil a napomínal, by k zachování jednoty nebylo užíváno výrazu jedné nebo dvojí činnosti, nýbrž dle víry orthodoxní bylo vyznáváno jednoduše, že jeden a týž Kristus ve dvou přirozenostech působil božsky a lidsky. Podobným způsobem vyslovil se Honorius v druhém listě k Sergiovi, jejž mu zaslal, obdržev synodický list Sofroniův. Než z druhého tohoto listu papežova zachovaly se nám jen dva zlomky.

Aby veškeren odpor orthodoxních tím jistěji utlumil, sestavil Sergius Ekthesi (ἔκθεσις πίστεως) a pohnul císaře Heraklia, že ji roku 638 uveřejnil jako císařský edikt. Kdežto biskupové východní edikt tento, jenž zapovídal výrazy jedné nebo dvou činností a pouze jednu vůli v Kristu připouštěl, ochotně přijali, zavrhli jej spolu s monotheletismem biskupové západní, v čele majíce papeže římské.

Do nového stadia vstoupila rozepře, když císař Konstans II. (641—668) na radu cařihradského patriarchy Pavla roku 648 vydal místo Ekthese, s tolikou opposicí se setkávající, tak zvaný Typus, v němž pod nejpřísnějšími tresty zapovídal disputovati o jedné nebo dvou vůlích a činnostech v Kristu. Ku přijetí jeho chtěl císař také pohnouti papeže Martina I. (649—655). Však tento netoliko jej nepřijal, nýbrž zavrhl na veliké synodě lateranské roku 649 v Římě jak Ekthesis tak Typus a v 20 kanonech prohlásil nauku orthodoxní o dvou přirozených vůlích a činnostech v Kristu (Duae naturales voluntates et operationes). Rozhodnutí toto oznámil papež celému světu křesťanskému zvláštním listem encyklickým. Odporem papežským nanejvýše podrážděn, dal Konstans II. r. 653 papeže jati, do Cařihradu odvléci a zde uvězniti a týrati. Konečně byl poslán do vyhnanství na Chersones, kde po mnohém a těžkém utrpení zemřel roku 655. Podobný, ba ještě krutější osud stihl hlavního odpůrce monotheletismu na východě, opata Maxima a jeho dva žáky. Poněvadž však i ve vyhnanství zůstávali neohroženými obhájci víry orthodoxní, byli roku 662 znovu před synodu postaveni, jazyk jim vyříznut a pravá ruka useknuta. Takto zkomoleni byli opět po-

sláni do vyhnanství, v němž Maximus ještě téhož r. 662 utrpení svému podlehl.

Lepší doby víře orthodoxní nastaly za císaře Konstantina IV. Pogonata (668—685). Chtěje obnoviti porušenou církevní jednotu a náboženský mír, žádal papeže Agathona (678-681), by poslal vyslance do Cařihradu na urovnání sporů mezi Starým a Novým Římem. Papež konal nejdříve synodu v Římě r. 680, na níž se shromáždili vyslanci menších synod z rozkazu papežova před synodou římskou konaných. Zde byla nauka církve jasně definována a po té posláni vyslanci s potřebnými instrukcemi do Cařihradu. Za předsednictví vyslanců papežských byla tu roku 680 a 681 konána synoda *cařihradská III.*, mezi ekumenickými VI. Po delších jednáních zavrhla synoda blud Monotheletův a prohlásila slavně nauku o dvou přirozených vůlích a přirozených činnostech v Kristu doplněním symbolu Chalcedonského přídavkem: „Vyznáváme dle učení sv. Otcův dvě přirozené vůle a dvě přirozené činnosti bez rozdělení a bez proměny, bez rozloučení a bez smíšení, dvě vůle, ale ne tak jakoby si odporovaly, nýbrž tak, že vůle lidská božské poslouchá a jí je podřízena.“ Vedle toho byl tvrdošíjný obhájce monotheletismu patriarcha Makarius z Antiochie se svými stoupenci klatbou stižen a sesazen. Anathematem stiženi byli též hlavní původci nové nauky, jako patriarchové cařihradští Sergius, Pyrrhus, Paulus, patriarcha alexandrijský Cyrus a též papež Honorius, poněvadž prý ve svém listě k Sergiovi ve všem přidržoval se jeho názorův a jeho bezbožné nauky potvrdil. Přítomní legáti papežští nález podepsali, císař a papež Lev II. jej potvrdili; papež však s omezením: Pariter anathematisamus novi erroris inventores . . . nec non et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est (παρεχώρησε = subverti permisit), nebo jak týž papež Lev II. napsal k biskupům španělským: qui flammam haeretici dogmatis non ut decuit apostolicam auctoritatem, incipientem extinxit, sed negligendo confovit. [1])

[1]) Harduin III, 1475, 1730.

Poněvadž ustanovení sněmu cařihradského III. byla od biskupů přijata, zmenšil se značně počet Monotheletův. Na začátku století 8. učinil sice usurpator Filippicus Bardanes (711—713) pokus obnoviti haeresi a také skutečně na synodě r. 712 byl všeobecný sněm VI. zavržen. Než jeho pádem roku 713 zaniklo také ihned jeho dílo; neboť nástupce jeho Anastasius II. (713—715) obnovil ihned víru orthodoxní. Jen u Maronitů,[1]) tak nazvaných dle kláštera sv. Mara na Libanonu, udržela se haerese. V době výprav křížových roku 1182 vrátili se Maronité k jednotě s církví katolickou.

Poněvadž na synodách obecných V. a VI. nebyly vydány dekrety disciplinární, svolal na žádost biskupů východních císař Justian II. r. 692 tak zvaný doplňující koncil do Cařihradu. Proto nazvána také synoda tato quinisexta nebo také trullana II., poněvadž byla konána v témže sále trullon jako synoda VI. Biskupové na synodě shromáždění prohlásili 102 kanony, z nichž z veliké části již zřejma je podrážděnost a odpor východu proti západu. Řekové synodu tuto počítají k ekumenickým; než od stolice apoštolské přes pokus císaře Justiniana II. nedostalo se jí uznání.

Otázka Honoriova.[2]) Obtíže, z poměru Honoriova k monotheletismu proti neomylnosti papežské zdánlivě plynoucí, hleděli někteří učenci, jako Baronius,[3]) tím odstraniti, že se snažili dokázati, že akta jsou podvržena. Než neprávem; neboť porušení je samo o sobě neuvěřitelné a papežským potvrzením vyloučeno.

Vina Honoriova záleží v tom, 1. že otázky sporné náležitě nevyšetřil, nýbrž obelstěn Sergiem, celou záležitost za zbytečný spor o slova považoval, 2. že napomínal, aby se výrazu jedné nebo dvou činností neužívalo a o věci mlčení zachovávalo, čímž na východě haeresi nepřímo podporoval, qui pravis haereticorum assertionibus fomentum impendit, jak se

[1]) Ud-Dwayhi l'Ihdini, Hist. des Maronites, publiée par Al-Chartouni 1890.

[2]) Schneemann, Studien über die Honoriusfrage 1864. — Pennachi, Decausa Honorii im Conc. VI. 1870. — Sinthern, De causa Papae Honorii (Litterae Slavorum theol. 1907, p. 147 sq.)

[3]) Annales eccl. a. 680, 19—34; 682, 3—9; 683, 2—22.

praví ve vyznání víry, které při svém nastoupení papežové středověcí po některou dobu skládali, 3. že použil výrazu una voluntas, který mohl býti snadno haereticky vykládán a také skutečně vykládán byl.

Ve víře však Honorius nebloudil. Ve svém obšírném výkladu dogmatickém ukazuje sice, že není s jádrem otázky obeznámen, nepronáší však bludného nebo haeretického názoru. Vycházeje z listu Lva Velikého a koncilu chalcedonského, rozlišuje v Kristu dvě nesmíšené přirozenosti, míní však aby při tom pro zachování míru církevního zůstalo a subtilnější otázky byly pominuty. Proto také odmítá jednu nebo dvě činnosti. Výraz jedna vůle v prvním listu použitý neznačí u něho, jak připojené odůvodnění jasně ukazuje, fysickou, nýbrž morální jednotu vůle a vylučuje pouze hříšnou vůli lidskou, ne však také dobrou. Popírá tudíž Honorius v lidské vůli Kristově hříšnou náklonnost neboli žádostivost. Že neučí jedné činnosti, ukazuje druhý fragment listu druhého, v němž praví přesněji, že obě přirozenosti jsou v jednom Kristu přirozenou jednotou spojeny, a že působí každá ve společnosti s druhou nesmíšeně: Utrasque naturas in uno Christo unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes atque operatrices confiteri debemus; et divinam quidem, quae Dei sunt operantem; et humanam, quae carnis sunt, exequentem, non divise, non confuse aut convertibiliter Dei naturam in hominem et humanam in Deum conversam edocentes.

Rozkaz, aby se terminů jedné nebo dvojí činnosti nepoužívalo, byl pouze příkazem disciplinarním. Proto také soud o vině Honoriově sněmem cařihradským vyslovený jest příliš přísný a byl právem od Lva II. na to omezen, že svým jednáním haeresi nepřímo podporoval. Ostatně koncil, pokud se týče nálezu nad Honoriem, není obecným.

§ 65. Spory anthropologické. — Pelagianismus. [1])

Pelagianismus má původ svůj od britského mnicha Pelagia, jenž na počátku století 5. do Říma přišel a zde, aniž k některé klášterní společnosti náležel, přísný život mnišský vedl. Jsa i literárně činným (Expositiones ad epistolas Pauli) a s filosofií řeckou obeznámen, těšil se vážnosti mnohých vynikajících

[1]) S. Augustini opp. (ed. Maux.) Paris 1679 sqq. — Orosii, Apologeticus contra Pelag. — Brückner, Quellen zur Gesch. des Pelagianischen Streites. 1906. — Norisii, Historia Pelag. 1673. — Wörter, Der Pelagianismus nach seinem Ursprung u. seiner Lehre. 2 Aufl. 1874. — Klasen, Die innere Entwickelung des Pelagianismus. 1882. — Zimmer, Pelagius in Irland. 1901.

mužů tehdejší doby, jako Pavlina z Noly, Pammachia; ano i sv. Augustin slyšel o něm jen věci příznivé. Mezi jeho stoupenci vynikali především Coelestius, dříve advokát a později mnich, jenž nauku Pelagiovu více rozvinul a určitěji formuloval, a dále Julian,[1]) biskup z Eklanum, muž vynikající nadáním dialektickým, jenž stal se nejhorlivějším jejím obhájcem. Poněvadž se domnívali, že katolická nauka o hříchu dědičném a o účincích milosti je člověku překážkou ve snaze po dokonalosti a lenost lidskou podporuje, proto zavrhnuvše ji učili, že člověk může přirozenými svými silami všechna přikázání boží plniti a blaženost si zasloužiti. Z toho vyplynul celý system bludů pelagianských, jehož hlavní zásady zní:

1. Člověk nynější neliší se ve svém vybavení od Adama před jeho pádem než jen tím, že v přítomném řádu vyskytají se hříchy osobní. Původní spravedlnost nebyla milostí nadpřirozenou, nýbrž částí přirozenosti.

2. Hřích Adamův uškodil pouze jemu, nepřešel však na jeho potomky. Pouze potud může Adam býti nazván původcem hříchu, že nám dal špatný příklad (peccatum initiatione, non propagatione). Proto není hříchu dědičného a jeho následků; smrt, utrpení, zlá žádostivost, která je pouhý vigor naturae, jsou člověku přirozeny, tak jako byly Adamovi. Adam byl by dle těla i tehdy zemřel, kdyby se byl hříchu nedopustil.

3. Křtem neodpouští se tudíž vina dědičná, nýbrž křest jest pouze nutným, aby se stal člověk údem království božího (církve, regnum coelorum na rozdíl od vita aeterna). Přijímá-li však křest člověk dospělý, jenž na sobě má hříchy osobní, odpouštějí se mu hříchy tyto.

4. Poněvadž přirozené síly člověka zůstaly úplně netknuty, může člověk sám ze sebe bez milosti nadpřirozené celý zákon dokonale zachovávati, tak jako jej zachovávati mohl Adam a může se všech hříchů jak těžkých tak lehkých varovati.

Mluvili-li Pelagiani přece o nutnosti milosti, rozuměli milostí tou buď přirozené dary a schopnosti člověka, jako svobodnou vůli člo-

[1]) Bruckner Julian von Eklanum 1897.

věka, nebo nadpřirozené dary zevnější, jako nauku církve, příklad Kristův, zjevení boží. Když však katolíci je usvědčovali z bludů, připouštěli Pelagiani i milost vnitřní. Tato milost osvěcuje však jen rozum, není svobodným darem božím, nýbrž uděluje se pouze dle zásluh a k tomu slouží, aby člověk mohl snáze přikázání boží plniti a blaženosti dosáhnouti. Tím byla vlastně celá podstata vykoupení podvrácena a Kristus stal se naším Vykupitelem a Spasitelem jen svým příkladem a svým učením.

Nauku tuto, kterou nadpřirozený život křesťanský v kořeni byl ničen, šířili Pelagius a Coelestius nejdříve v Římě, později pak v severní Africe, uchýlivše se sem před Alarichem, jenž roku 410 Řím dobyl, možno však také, aby Augustina pro ni získali. Kdežto však Pelagius odebral se záhy odtud do Palestiny, zůstal Coelestius v Karthagu, šíře zde své bludy a snaže se dosáhnouti svěcení kněžského. Než jáhen milánský Pavlinus předložil biskupům na synodě v Karthagu roku 411 za předsednictví arcibiskupa Aurelia shromážděným 6 bludných vět, jež se vztahovaly na pád Adamův a jeho následky pro pokolení lidské a v úzkém s tím spojení na vykoupení. Byv pro své bludy, jichž tvrdošíjně se přidržoval, odsouzen, odvolal se Coelestius do Říma a odebral se do Efesu, kde byl na kněze vysvěcen.

Zatím však, nebo brzo potom, z ponuknutí tribuna Marcellina vystoupil proti bludům pelagianským sv. Augustin. Jsa duší celého afrického hnutí proti pelagianismu, napsal proti němu některé spisy, především r. 412 De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum, v němž odmítá zvláště tvrzení, že hřích Adamův přešel na potomky jen napodobením (imitatione), nikoli původem (propagatione), a dále pojednává o křtu dítek a milosti ospravedlňující. Téhož ještě roku napsal spis De spiritu et littera, jenž hájí nutnost vnitřní milosti (spiritus) oproti zevnější zákona (littera). Ve spise konečně De natura et gratia, napsaném roku 415 proti spisu Pelagiově De natura, dokazuje, že člověk potřebuje k opravedlnění milosti, poněvadž hříchem prarodičů

byl zbaven původní nevinnosti a síly, a že Bůh neuděluje milosti dle zásluhy (non meritis), nýbrž dle své svobodné vůle (sed gratis).

Zatím co takto sv. Augustin v církvi africké s důrazem proti bludu vystupoval, podařilo se Pelagiovi vytáčkami, poloviční pravdami a úplně nepravdivými vypověďmi v Palestině obžaloby proti sobě pronášené odmítnouti. Synoda jerusalemská r. 415 za předsednictví biskupa Jana konaná, na níž jako žalobce vystoupil Orosius od sv. Augustina tam poslaný, zdržela se rozhodnutí a předložila spornou otázku římské stolici z části pro neznalost řeči, z části, poněvadž biskup Jan stranil Pelagiovi. Synoda lyddská (Diospolis) konaná téhož roku od biskupa caesarejského Eulogia, jemuž biskupové gallští Heros a Lazarus žalobu proti Pelagiovi podali, prohlásila docela bludaře za orthodoxního.

Tím bdělejšími za to zůstali biskupové afričtí. Zpraveni byvše o jednání synody lyddské, konali r. 416 dvě synody, v Karthagu za předsednictví Aurelia a v numidském Mileve za předsednictví Silvana a zavrhli na nich znovu bludy Pelagiovy a Coelestiovy. Akta synod těchto do Říma s výslovnou žádostí o potvrzení poslaná byla schválena Innocencem I. (402—417) roku 417 na synodě římské. Když však Innocenc I. ještě téhož roku zemřel, podařilo se Pelagiovi a Coelestiovi jeho nástupce Zosima (417—418) obratně sestavenými vyznáními a prohlášeními v té míře sobě nakloniti, že tento znovu celou záležitost vyšetřiti přislíbil a docela biskupům africkým ukvapené jednání vytýkal. Než biskupové afričtí shromáždivše se znovu na synodě v Karthagu r. 417 za předsednictví Aurelia, sestavili novou zprávu, akty dřívějších synod doloženou, a zapřísahali papeže, aby se nedal úskoky klamati a nerušil rozhodnutí svého předchůdce bez nového vyšetřování. Odpověď papežova, v níž oznamoval, že na nálezu Innocence nic změněno nebylo, došla do Afriky teprve v květnu následujícího roku. Již však před tím konali biskupové afričtí novou plenární synodu v Karthagu (418) a zavrhli na ní znovu nauku Pelagiovu. Zatím však

i papež po opětovném vyšetřování na synodě římské, k níž se Pelagius a Coelestius přes vyzvání jeho nedostavili, vyslovil nad oběma bludaři klatbu a rozhodnutí toto oznámil všem biskupům tak zvanou epistola tractoria. Všichni biskupové přijali rozhodnutí toto; pouze 18 biskupů v čele s Julianem z Eklanum odepřelo podpis Zosimem předepsaný a žádalo k rozřešení otázky koncil. Biskupové tito byli proto vyobcováni a císařem Honoriem do vyhnanství posláni. Po smrti Honoria vrátili se Julian a Coelestius opět do Italie, hledíce zde získati Coelestina I. Když však záměr jejich se nezdařil, usadili se v Cařihradě, kde hlavním jejich odpůrcem se stal Marius Mercator. Konečně na synodě v Efesu roku 431 byl pelagianismus spolu s nestorianismem znovu zavržen.

§ 66. Semipelagianismus.[1]) Praedestinatianismus.

I. Sv. Augustin proti pelagianskému naturalismu dokazoval ve svých spisech existenci hříchu dědičného a milosti uče, že milost je svobodným darem božím, jejž Bůh člověku bez předchozí zásluhy dává (gratia non secundum merita datur), a že je ku spasení nevyhnutelně nutna, poněvadž je počátkem každého dobrého a záslužného skutku, víry a svatosti. Při tom však vyslovil v pozdějších spisech některé strohé názory o praedestinaci a o způsobu, kterým milost působí na vůli člověka. Kdežto totiž s počátku připisoval Bohu všeobecnou vůli spasnou, jevila se mu později jen jako partikulární. Hříchem stalo se dle něho pokolení lidské massa perditionis, z níž Bůh část k spáse vyvolil, smilovav se nad ní; druhou však záhubě ponechává. Poněvadž tato záhuba je zaviněná a

---

[1]) J. Cassiani, Collat. ed. Petschenig. 1866. — Fausti Rej. de gratia Dei et hum. mentis lib. arbitrio. — Fulgent. Rusp. De veritate praedest. et gratiae. — Hefele, Konziliengeschichte II. Bd. — Rottmanner, Der Augustinismus. Eine dogmengesch. Studie. 1892. — Wörter, Beitrag zur Dogmengeschichte des Semipelag. 1898. — Týž, Zur Dogmengeschichte des Semipelagianismus.

žádný člověk nemá nároku na milost, není jednání boží nespravedlivo. Vyvolení dosahují neomylně působením milosti spásy, kdežto nevyvolení, nemajíce milosti, bez záchrany hynou. Všeobecné vůle spasné není, poněvadž jinak musili by býti skutečně všichni lidé spaseni.

Těmito názory narazil svatý Augustin na odpor netoliko u Pelagianův, nýbrž i u některých jejich odpůrcův a byl obviňován, že ničí svobodu lidskou, zavádí jakýsi druh fatalismu a obnovuje manicheismus. První spory vznikly mezi mnichy kláštera Hadrumetu v Africe. Někteří z mnichů tamějších, chtíce zachrániti svobodu lidskou, jež naukou sv. Augustina, že člověk děkuje za svou věčnou spásu milosti, zdála se jim býti ohrožena, měli za to, že třeba se vrátiti k zásadě pelagianské: gratiam dari secundum merita; jiní opět popírajíce svobodu, prohlašovali, že Bůh člověka nesoudí dle jeho skutků; jeden z nich konečně dovozoval z nauky o nutnosti milosti, že představení nesmí podřízených kárati, nýbrž jen za neposlušné se modliti, aby jim Bůh dal potřebnou milost. Na prosbu opata napsal sv. Augustin na jejich upokojenou a poučenou spisy De gratia et libero arbitrio a De correptione et gratia, v nichž promlouvá o poměru milosti k svobodné vůli člověka a dokazuje, že milost neruší svobody vůle, že však také vůle bez milosti boží nic v pravdě dobrého činiti nemůže. Po té mnichové, z veliké části Augustinovi naklonění, se upokojili.

II. Spory tyto mezi mnichy v Hadrumetu byly však jen předehrou tak zvaných sporů *semipelagianských*. Vyvolány byly spisem sv. Augustina De correptione et gratia, v němž mimo jiné veliký biskup zvláště stroze svou nauku o praedestinaci vyslovoval. Poněvadž nauka tato zdála se býti nesrovnatelnou s Písmem sv. a obsahovati veliké nebezpečenství pro život mravní, vystoupili proti ní mnichové kláštera sv. Viktora v Marseillu se svým opatem, učeným a zbožným *Janem Kassianem*, v čele. Při tom zároveň chtěli prostředkovati mezi názory Pelagiovými a Augustinovými; proto nazývají se *Semipelagiany* nebo dle svého hlavního sídla také *Massiliany*. Nauka jejich je tato:

1. Člověk může svými přirozenými silami bez milosti předcházející dospěti k počátku víry, t. j. k náklonnosti věřiti, z toho vznikající touze po spáse a k prosbě o božskou pomoc. Tím zasluhuje si milost nutnou ke konání skutků nadpřirozeně dobrých.

2. Po dosaženém ospravedlnění nepotřebuje člověk zvláštní milosti boží, aby setrval do konce, nýbrž setrvání do konce závisí od svobodné vůle člověka.

3. Praedestinace není absolutní, nýbrž podmíněná a závisí od svobodné vůle člověka a jeho zásluh; neboť Bůh ustanovil dáti milost a slávu těm, o nichž předvídal, že budou vyvolení hodnými. Je tudíž dle systemu semipelagianského spása především dílem svobody lidské, podporované ovšem milostí.

Aby nauku tuto, již zvláště hájil opat Jan Kassian[1]) ve spise Collationes (Collatio XIII.), vyvrátil, napsal sv. Augustin dva spisy De praedestinatione sanctorum a De dono perseverantiae, jež vlastně jedno dílo tvoří a úplný výklad a obhájení jeho nauky o milosti obsahují. Po jeho brzké smrti († 430) pokračovali v boji proti Semipelagianům dva laici, Prosper z Akvitanie[2]) a jeho přítel Hilárius, oba ohniví přívrženci Augustinovi, kteří již dříve podali zprávu sv. Augustinovi o odporu, jenž proti jeho nauce o milosti a praedestinaci v klášteřích jižní Gallie se jevil.[3]) Když pak Semipelagiani proti velikému biskupu i po jeho smrti prudce vystupovali, odebrali se oba přátelé do Říma a vymohli r. 431 u papeže Coelestina I. list k biskupům gallským, v němž papež Augustina chválí a památky jeho vřelými slovy hájí, biskupům gallským pak zároveň nařizuje, aby kněze semipelagianské úřadu kazatelského zbavili (Ep. Coel. II., 3.). Než boj literární trval dále po celé století; zejména Prosper zůstal až do smrti († 463) horlivým obhájcem Augustina a jeho nauky, shleděl však později, zvláště ve spise proti Kassianovi: De gratia Dei et li-

[1]) Hoch, Lehre des Johannes Cassianus von Natur und Gnade. 1895.

[2]) Valentin, St. Prospére d'Aquitaine. 1900.

[3]) Jacquis, La question de la prédestination. (Revue d'histoire eccl. t. V. a VII.)

bero arbitrio, liber contra collatorem, některé strohé názory mistra zmírniti. Tak při reprobaci či spíše při nepředurčení kladl větší důraz na božské předzvědění, kdežto praedestinaci omezoval na vyvolení. Ještě více činil tak neznámý autor výborného spisu De vocatione gentium, uče všeobecné vůli boží spasné V téže době zkomoloval však a vyvracel nauku Augustinovu jiný neznámý spisovatel v knize Praedestinatus,[1]) připisuje mu neprávem absolutní reprobaci. Ukončen však byl spor semipelagianský teprve v první polovici století 6. na synodě orangeské — Arausicana II. — za předsednictví Caesaria,[2]) arcibiskupa arelatského, r. 529 konané. Zde byla v 25 kapitolách na základě listu Felixa IV. (III.) nauka církevní o milosti ve smyslu zmírněného augustinianismu vyložena, přední pak bludy semipelagianské zavrženy. Na prosbu Caesaria dostalo se nálezům synody potvrzení od Bonifacia II. roku 530, čímž spor byl v podstatě ukončen.

III. *Praedestinatianismus*. Názory pelagianismu úplně opačné hlásal gallský kněz Lucidus, uče, že po pádu byla svobodná vůle úplně zničena, že Bůh nechce spásy všech lidí, jakož že část jich nepodmínečně předurčil k hříchu a zavržení věčnému. — Proto také tvrdil, že Kristus nezemřel za všecky, nýbrž jen za vyvolené. Proti Lucidovi vystoupil Faustus,[3]) biskup z Reji v Provenci, a na vyzvání synody arelatské z roku 475, na níž Lucidus byl donucen odvolati svůj blud, napsal na vyvrácenou jeho názorů dvě knihy De gratia. V knihách těchto vystupuje proti praedestinatianismu a pelagianismu, hlásá však bludy semipelagianské ve smyslu Kassianově, jehož system dále rozvinuje. Proti němu napsal Fulgentius, biskup z Ruspe v Africe, 3 knihy De veritate praedestinationis et gratiae Dei a 7 knih Contra Faustum. Od něho dle všeho pochází též tak zv. epistola synodica biskupů afrických z r. 523, v níž nauka církevní krásně je vyložena ve smyslu zmírněného augustinianismu.

[1]) Schubert, Der sog. Prädestinatus. 1903.
[2]) Lejay, La rôle théologique de Césaire d'Arles. 1906.
[3]) Koch, Faustus, Bischof von Riez. 1895.

HLAVA III.

Ústava církevní.

§ 67. **Církevní úřady.** [1])

1. Změněné postavení, stále větší šíření se křesťanství a vzrůst jednotlivých obcí měly v zápětí některé změny v církevních úřadech. Především dostali postupem 4. a 5. století nejstarší, případně nejzdatnější mezi presbytery a jáhny název archipresbyter a archidiakon. Archypresbyter předsedal v kollegiu presbyterův a zastupoval biskupa za jeho nepřítomnosti nebo zaneprázdnění v jeho kněžských funkcích. Archidiakon[2]) byl pomocníkem biskupovým, takořka jeho pravou rukou, v péči o chudé, ve správě diecese a při vykonávání moci jurisdikční a musil tudíž vynikati vědomostmi a zručností ve vyřizování různých záležitostí. Proto také volen býval nezřídka, zvláště v Římě, nástupcem biskupovým.

2. Rozšíření církevní činnosti vedlo dále od čtvrtého století k zřízení různých nových úřadů církevních u větších chrámů biskupských, především na východě. Ku správě církevního jmění ustanovovali biskupové již od 4. století ekonomy, kteří dle

---

[1]) Thomassin, Vetus et nova eccl. disciplina. P. I. l. I—II. — Allard, Le clergé chrétien au milieu du 4. siècle. (Revue des quest. histor. 1895.)

[2]) Schröder, Die Entwickelung des Archidiakonates bis zum 11. Jahrhunderte. 1890.

c. 26. synody chalcedonské měli býti u každého chrámu biskupského a ze správy své počet biskupovi vydávati musili. Zastupování církve ve věcech právních i před světskými soudy svěřováno bylo defensorům (ἔκδικοι), kteří byli brzo laiky, brzo kleriky, častěji také kněžími a zároveň též obhájci církevních výsad. Vedle toho byli aspoň u přednějších chrámů biskupských ustanovováni notáři (ὑξυγράφοι) ke sepisování církevních listin; uschování listin těchto svěřováno bylo archivářům (χαρτοφύλακες). Zvláštní postavení měli syncellové (σύγκελλος, cubicularius), kteří jsouce rádci a společníky biskupovými, byli zároveň svědky jeho života a o zachování dobré pověsti jeho pečovati měli. Zástupci patriarchův a zvláště papeže na dvoře císařském v Cařihradě nazýváni byli apokrisiaři (responsales) [1]) Pro bohoslužbu ustanovováni byli zpěváci (ψάλται, cantores, confessores), kteří přednášeli při bohoslužbě žalmy a jiné zpěvy, kdežto biblické lekce a kázání lidu neznajícímu latinsky a řecky překládali tak zvaní hermeneuti. Katechetické vyučování svěřováno katechistům, kteří byli ponejvíce kněžími nebo jáhny, zřídka lektory. Mansionaři měli úkol strážců budov církevních a hrobů mučednických; pochovávání mrtvých, zvláště chudých, měli na starosti kopiati (κοπιάται, fossores), ošetřování nemocných věnovali se ve velikých městech parabolani.

3. Naproti tomu některé ze starých úřadů církevních v této periodě ponenáhlu zanikly. Ještě na sklonku této periody a postupem následující mizí exorcisté a ostiaři. Akolythů východ vůbec neznal, exorcisté a ostiaři pak nebyli tu počítáni mezi ordines (Const. apost. VIII., 26), nýbrž jen k církevním stavům a přijetí nedělo se vzkládáním rukou. Také úřad diakonisek mizí v této periodě rozšířením křtu dítek. V Gallii byl záhy zrušen synodami orangeskou r. 441, c. 25, epaonskou r. 517, c. 21., orleanskou, c. 18.) a zanikl dle všeho již v této pe-

[1]) Papežský apokrisiař, často značnými plnomocemi opatřený, měl tu od r. 453—743 trvalé sídlo.

riodě. Na jiných místech mizí všeobecně v periodě následující.

§ 68. Vzdělání, volba, výživa a vlastnosti kleru.

1. *Vzdělání kněžstva*[1]) bylo na počátku této periody jako dříve ponejvíce praktické obcováním s biskupy nebo na venkově s duchovenstvem farním a praktickým učením se a vykonáváním funkcí duchovních. I největší učitelé církevní a theologové této doby nekonali svých studií jako přípravy k duchovnímu stavu, nýbrž používali jich s velikým prospěchem, teprve později stav duchovní sobě vyvolivše. Změna jistá ve výchovu duchovenstva nastala tím, že *Eusebius Vercellský* a sv. *Augustin* působením mocných idejí života řeholního zřídili jakýsi druh *seminářů*, žádajíce, aby klerikové chrámu biskupského společný život vedli v domě biskupském a tak mladší klerikové od starších jaksi přirozeně vychováváni a vyučováni byli. Příklad tento byl hojně následován; zejména v Africe a v Italii byly zřízeny četné podobné ústavy vychovávací a vzdělavací. Také mnohé *kláštery* staly se po té štěpnicemi kleru. Z klášterních štěpnic těchto vyšlo zvláště mnoho věrných a zdatných biskupů, jiní aspoň po nějakou dobu v nich dleli. *Španělsko* mělo v této periodě již *vlastní ústavy*, kde byli vychováváni chlapci od rodičů určení ke stavu duchovnímu. V *Italii* a v *Gallii* (synoda ve Vaisonu 529, c. 1.) žádaly církevní předpisy od venkovských duchovních, aby výchovem schopných chlapců pečovali o dorost kněžský. Vedle toho pojednávali mnozí vynikající mužové ve zvláštních spisech o důstojnosti a povinnostech duchovního stavu, jako sv. Ambrož, Řehoř Nazianský, sv. Jan Zlatoústý, Jeronym, Augustin, Řehoř Veliký atd.

[1]) Thomassin, Nova et vetus eccl. discipl. P. I. l. II. c. 2–5. — Theiner, Geschichte der geistl. Bildungsanstalten. 1835. — Siebengartner, Schriften und Einrichtungen zur Bildung der Geistlichen. 1902. — Funk, Abhandlungen und Untersuchungen. I. str. 121—155. 1897. — Themistor Die Bildung und Erziehung der Geistlichen 3. Aufl. 1904.

2. Při *obsazování stolců biskupských* [1]) zůstal způsob v první periodě obvyklý v podstatě nadále v platnosti. Proti snaze některých biskupů jmenovati své nástupce vystupovaly synody (Synoda nicejská, c. 8., antiochenská roku 341, c. 23), hájíce volebního práva obce a biskupů provinciálních. Nicméně však *účastenství lidu* na volbě pro různé zlořády bylo na *východě* omezeno. Císař *Justinian I.* (527 - 565) vydal v té příčině zvláštní zákon, kterým byla volba biskupa svěřena kleru a předním osobám v obci. Tito měli navrhnouti tři kandidáty, metropolitovi pak příslušelo právo nejhodnějšího z nich jmenovati. Později, a to, jak se podobá, v periodě následující, přestala volba obce úplně a právo navrhovati nového biskupa přešlo na biskupy provinciální. Záhy snažili se však také císařové a jiní panovníci nabýti vlivu na obsazování stolců biskupských. Na západě, a to především ve Francii, jak dosvědčuje synoda orleanská roku 549 (c. 10), bylo také skutečně králi přiznáno právo zvoleného potvrzovati. Podobně činili také Ostrogotové, Byzantinci a Longobardové nárok na potvrzování biskupa římského, když byl již Theodorich po smrti Jana I. (526) rozhodný vliv na volbu Felixa IV. (III) vykonával. Aby obsazování stolce papežského nebylo dlouho protahováno, nebylo od dob císaře Konstantina Pogonata (668—685) potvrzení dáváno od císaře samého, nýbrž od císařského exarchy v Ravenně. Vměšování toto zavdávalo nezřídka příčinu k rozkolům.

3. Jako v předešlé, tak žili namnoze i v této periodě klerikové částečně z jmění soukromého, částečně z práce rukou svých. V sbírce kanonů známých pode jménem Statuta ecclesiae antiqua, která dle všeho napsána byla v Gallii před r. 441 biskupem arelatským Hilariem, ukládá se (c. 51—53) klerikům, aby vykonávali řemeslo nebo orbu a tak si chléb opatřovali. Pozdější synody gallské obnovily ustanovení tato aspoň pro nižší klerus.

[1]) Wurm, Die Papstwahl. 1902. — Gaugusch, Das Rechtsinstitut der Papstwahl. 1905.

Obchod naproti tomu, jejž Konstantin Veliký osvobozením od daně podporoval, byl Valentinianem III. (425—455) pod trestem ztráty výsad stavovských kleru zapověděn.[1]) Ježto pak od dob Konstantina Velikého, zvláště rozličnými odkazy a dary jmění církevní značně vzrostlo, bylo tím lépe o výživu kleru postaráno. Dle římské praxe, která nebyla ovšem všude zachovávána, určena byla nyní část důchodů ze statků církevních pro biskupa (pro mensa episcopi), část pro ostatní klerus (pro clero), další pak dvě části pro podporu chudých (quarta pauperum) a na stavbu, udržování a výzdobu budov církevních (pro fabrica ecclesiae). Když povstaly kostely na venkově, obdržely záhy také různými dary a odkazy své vlastní jmění a důchody, než správa jeho děla se jménem biskupovým a zůstala podřízena jeho dozoru. Jemu také náležela třetina oblací. (Conc. Orlean. r. 511 a Tarracon. r. 516.)

4. Co se týče *osobních vlastností* pro stav duchovní požadovaných, byla bigamie jako dříve tak i v této periodě překážkou vstupu do stavu duchovního. Ano překážka tato, aspoň pro přijetí do kleru vyššího, byla nyní rozšířena i na ty, kdo pojali za manželku vdovu nebo ženu svedenou (deflorata). Překážkou přijetí do kleru bylo dále, dopustil-li se někdo některého z hříchů kapitalních, byl li podroben veřejnému pokání, byl-li podruhé křtěn nebo přijal-li křest od bludaře. Otroci mohli býti jen tehdy svěceni, souhlasil-li pán jejich a svobodu jim daroval, poněvadž jinak mohli služebníci církve upadnouti do stavu, jenž s jejich povoláním se nesrovnával. Předpis apoštolský, že neofyté nemají býti svěceni, byl synodou sardickou (r. 342 (343) c. 10) rozšířen v tom smyslu, že vůbec každý, než přijme svěcení vyšší, musí přijmouti a osvědčiti se ve svěceních nižších.[2]) Rozhodnutí se pro stav duchovní mělo býti

[1]) Cod. Theod. XVI. 2, 8: Jubemus, ut clerici nihil prorsus negotiationis exerceant. Si velint negotiari, sciant se judicibus subditos, clericorum privilegio non muniri.

[2]) Tonsuru přijal klerus asi od mnichů. Již ve 4. stol. bylo zvykem, že klerikové nosili vlasy krátce stříhané. Později jeví se v této příčině rozdíl mezi východem a západem.

trvalé. Kdo navrátili se do stavů laiků nebo převzali veřejné úřady, byli trestáni z části sesazením, z části exkommunikací. Rovněž tak měli biskupové, kněží a jáhnové zůstati při chrámech, pro něž byli vysvěceni. Přecházeti od chrámu ku chrámu, bylo několika synodami, jako arelatskou (r. 314, c. 14), nicejskou (r. 325, c. 15), chalcedonskou (r. 451, c. 5) atd. zapověděno. Výjimka byla jen tehdy činěna, vyžadoval-li toho prospěch církve.[1])

5. *V zákonodárství coelibátním*[2]) nastal v této periodě rozdíl mezi východem a západem. Na *západě* předpisy synodou elvirskou o coelibátu vydané, hlavně přičiněním stolice apoštolské, nabyly všeobecné platnosti, tak že klerikům, kteří přijali svěcení vyšší, t. j. biskupům, kněžím a jáhnům, bylo zapovězeno netoliko vstoupiti v manželství, nýbrž i užívati manželství před svěcením uzavřeného. Byly ovšem časem a na odlehlejších místech dle svědectví sv. Ambrože (De offic. I., 50) tyto předpisy přestupovány, však papežové a koncily neustávali je znovu a znovu s důrazem připomínati a jejich zachovávání požadovati. Tak papež Siricius (384—399) v listě k Himeriovi, biskupu tarragonskému, roku 385 připomíná důrazně závazek biskupů, kněží a jáhnů k úplné zdrželivosti a prohlašuje nad to v listě k biskupům africkým, že takováto zdrželivost je zavedena „apoštolským ustanovením a nařízením otcův“ (apostolica et patrum constitutione). Tytéž předpisy opakovali papežové Innocenc I. (401—417), Lev Veliký (440—461), Řehoř Veliký (590—604), jakož i synody v Karthagu r. 390, v Toledě r. 400, v Orange r. 441 atd. Ano papežové Lev Veliký a Řehoř Veliký rozšířili zákon coelibátu výslovně také na podjáhny (c. 1. 13 Dist. 32), ačkoli náleželi ještě k nižším svěcením, což pak mnohé synody opakovaly.

Kdežto na východě stříhána byla krátce celá hlava (tonsura Pauli), necháván na západě věnec vlasů, corona zvaný (tonsura Petri).

[1]) Ober, Die Translation der Bischöfe im Altertum (Archiv für kath. Kirchenrecht 1908, str. 209 n.).

[2]) Literaturu viz při § 22. pod č 5. Granjon, Apercu hist. sur le mariage des prêtres dans l'église d'occident jusqu' au concile de Trente 1901.

V církvi východní naproti tomu zavládla v příčině coelibátu praxe relativně mírnější, když už byl na sněmu nicejském r. 325 přičiněním Pafnutia odmítnut pokus, zavésti i zde předpisy synody elvirské. Dle této mírnější praxe nemohli sice klerikové, kteří přijali vyšší svěcení, vstoupiti v manželství, mohli však v manželství před svěcením vyšším uzavřeném pokračovati. Jen v době služby oltářní měli zdrželivost zachovávati. Ostatně i zde žila značná část kleru dobrovolně v bezženství. Jen u biskupů zůstala i na východě v platnosti prvotní přísná kázeň, která císařem Justinianem I (c. 42, § 1 Cod. 1, 3) a synodou trullskou z roku 692 (c. 48.) stala se i zákonem.

Volnější praxe trvala po nějakou dobu u Nestorianů. Barsumas Nisibejský dovolil sňatek všem duchovním, i biskupům a mnichům, a totéž učinily i synody r. 486 a 497. Patriarcha Mar Aba I. předepsal však pro biskupy opětně coelibát r. 544.[1])

Třebas že synoda nicejská zákaz kněžského manželství odmítla, vydala přece ustanovení, týkající se kleriků neženatých. Aby zabránila podezření a pokleskům, zapověděla c. 3. klerikům míti v domě osoby ženské (συνείσακτος, mulier introducta), vyjma matku, sestru nebo tetu a vůbec osoby, jež jsou nade všeliké podezření povzneseny, aby bylo i jen zdání všelikého hříšného obcování vyloučeno. Předpis tento byl četnými pozdějšími synodami obnoven.

§ 69. Vznik farností.[2])

I. Chrámy na venkově vyskytují se již ve století druhém. Počet jejich vzrůstal ve století třetím a zvláště čtvrtém, když pohanství všude rychle ustupovalo před

[1]) Chabot, Synodicon orientale 1902.

[2]) Thomassim, Vetus et nova eccles. disciplina. P. I. l. II. c. 21—23. — Stutz, Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens I. Bd. 1895. — Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l' ancienne France 1900. — Zorell, Die Entwickelung des Parochialsystems 1901. — Gillmann, Das Institut der Chorbischöfe im Orient. 1903. — Bergère, Étude historique sur les chorévêques. 1905.

křesťanstvím. I při těchto venkovských chrámech byli namnoze ustanovováni biskupové, jak dokazují opětované zmínky o biskupech venkovských, *χωρεπίσκοποι* zvaných.[1]) S počátku vykonávali úplnou pravomoc biskupskou, měli totéž právní postavení jako biskupové v městech, a byli od nich úplně nezávislými. Poněvadž však tím byla ohrožována jednota správy církevní, proto záhy jevila se snaha moc jejich obmeziti, ano instituci biskupů venkovských odstraniti. Od druhé polovice století 3. byli již fakticky podřízeni biskupům městským; ve století pak 4. synoda v Ancyře r. 314 (c. 13) a synoda antiochenská r. 341 (c. 10) zakázaly jim, ač ještě měli charakter biskupský, světiti kněze a jáhny bez písemného dovolení biskupa městského. Synoda sardická r. 342 (343) zapověděla docela ustanovovati v malých městech a vesnicích, kde dostačí kněz, biskupy, aby tím důstojnost a autorita biskupská nebrala ujmy. Synoda laodicejská z r. 360 zrušila konečně instituci chorepiskopů úplně, nařídivši (c. 57), aby byli nahrazeni tak zvanými periodeuty čili visitatory (*περιοδευταί*), t. j. kněžími, kteří z města přicházeli a duchovní správu vykonávali. Předpisy tyto nebyly ovšem hned provedeny, neboť ještě na sklonku 4. a v 5. století vyskytují se četní biskupové venkovští; také ve století 6. ještě existují; poslední zmínku o nich činí sněm nicejský II. r. 787. Neměli již však moci biskupské a byli podřízeni biskupům městským, ba nebyli více ani biskupy, nýbrž jen obyčejnými kněžími, opatřenými zvláštní důstojností.[2])

II. Změna tato vedla organisaci církevní na novou dráhu. Správa chrámů venkovských svěřována byla odtud obyčejným kněžím, a to tím způsobem, že byli

[1]) První nám známá zmínka je o biskupovi venkovském Zotikovi v Kumaně ve Frygii v druhé polovici stol. 2.

[2]) Na západě jeví se biskupové venkovští spíše jako spolubiskupové, jako koadjutoři biskupa, jimž svěřena je správa jisté části diecese, více méně od biskupského města vzdálené. Měli sice důstojnost biskupskou, záviseli však od biskupa městského, jehož byli pomocníky. První venkovský biskup na západě uvádí se r. 439. ve Francii a druhý současně v Dalmacii. Parissot, Chorévêques (Revue de l'Orient chrét. t. VI. 1901, str. 157 n.).

s počátku jen na čas ustanovováni s pravomocí omezenou, později pak trvale s pravomocí rozsáhlejší. Takovýmto způsobem vznikly na venkově *farnosti*, v nichž kněz při chrámě venkovském ustanovený konal jménem biskupa správu duchovní. V městech naproti tomu udržel se starý řád, dle něhož bohoslužbu konal pouze sám biskup za přísluhy ostatních kněží. Bylo-li ve větších městech, jako na př. v Římě, více chrámů, posíláni byli kněží a jáhnové chrámu kathedrálního ku konání funkcí bohoslužebných v těchto vedlejších chrámech; než obět eucharistická namnoze mohla býti konána jen v chrámu kathedrálním. Rozvoj systemu farního, jakkoli o něm nemáme určitějších zprav, uskutečnil se rychle; dle 6. kanonu koncilu chalcedonského z roku 451, jenž zapovídá absolutní ordinace, jeví se nám na východě již proveden. Časté zmínky o chrámech venkovských v 6. století na západě dokazují, že i tu nastal dosti záhy, a to především v Africe, v Italii a Španělsku.

Chrámy venkovské zřizovány byly namnoze od bohatých majitelů, od nich také potřebnými důchody opatřeny a udržovány. Jaksi přirozeně měl biskup při ustanovování duchovních u těchto chrámů zřetel na přání zakladatele. Tím vytvořen byl základ pro pozdější právo patronátní,[1]) které císař Justinian I. zákonem upravil, uděliv tomu, kdo chrám založil nebo dotoval, právo, aby biskupovi navrhnouti mohl klerika pro tento chrám. Později přešlo právo toto též na dědice. Také na západě zdá se synoda orleanská r. 541 uznávati *právo patronátní*.

V obvodu farností zřizovány byly nezřídka nové chrámy buď k poctě některého světce nad hrobem jeho, nebo aby lid od chrámu vzdálenější snáze mohl své náboženské povinnosti vyplniti. Kněží takovýchto chrámů zůstali pak podřízeni rektorovi chrámu mateřského, jemuž také jistá práva, jako právo křtíti, bylo vyhrazeno. Představení těchto větších farností, kterým několik duchovních bylo podřízeno, sluli od století 6. archipresbyteři.

[1]) Stutz, Die Eigenkirche 1895.

§ 70 Nové patriarcháty.[1])

Již v první periodě měly církve apoštolské, římská antiochenská a alexandrijská čelné postavení, které také sněm nicejský (c. 6) uznal, prohlásiv, že mají býti zachována stará práva biskupa římského, alexandrijského a antiochenského jakož i jiných nadmetropolitů. Podnět k tomuto prohlášení dalo ctižádostivé vystupování biskupa lykopolského Meletia, jenž se hleděl vymaniti ze svrchovanosti nadmetropolity alexandrijského a jemu rovnoprávně po bok se postaviti.

K těmto třem starším patriarchům, jak nadmetropolitní okrsky tyto byly nazývány, přistoupily v této periodě dva nové: jerusalemský a cařihradský.[2])

1. *Církev jerusalemská* byla sice první církví, nicméně, když Jerusalem byl vyvrácen, pozbyla svého lesku. Nové město Aelia Capitolina, které přesně bylo rozlišováno od zaniklého města, mělo v brzku kvetoucí obec z pohanokřesťanů; její biskup byl však podřízen jako jednoduchý suffragan metropolitovi v Caesareji, kteréžto město bylo od Římanů na metropoli občanskou povýšeno. Než při obecné úctě, které se svatá místa u křesťanů těšila, rostla postupem doby vážnost biskupa Aelie, tak že ponenáhlu důstojností a leskem převyšoval ostatní biskupy provinciální. Na sněmu nicejském r. 325 (c. 7.) byla mu přiznána *ἀκολουθία τῆς τιμῆς* po biskupu antiochenském, poněvadž je zvykem a starým podáním, aby byl biskup Aelie zvláště ctěn, nicméně práva metropolity caesarejského měla býti zachována (*τῇ μετροπόλει σωζομένου τοῦ οἰκείου ἀξιώματος*). Touto předností čestnou nespokojili se

[1]) Le Quien, Orieus christianus. 1740. — Thomassinus Vetus et nova eccl. disciplina. P. I. l. 1. — Hefele, Konziliengesch. I. a II. Bd. — Hergenröther, Photius. 1867. — Lübeck, Reichseinteilung und kirchliche Hierarchie des Orients bis zum Ausgange des 4. Jahrh. 1901. — Treppner, Das Patriarchat von Antiochien von seinem Entstehen bis zum Ephesinum 431. 1891.

[2]) Jméno patriarcha bylo přikládáno jako obecné označení biskupům vůbec, později používáno bylo jako titulatura jistých vynikajících biskupův.

však biskupové Aelie, nýbrž hleděli dosíci skutečných práv patriarchálních. Cíle svého dosáhli na sněmu chalcedonském r. 451, neboť tu obdržel biskup Juvenal jurisdikci patriarchální nad třemi provinciemi palestinskými, Judaeou, Samařím a Galileou, jak se byl o tom dohodl s Maximem Antiochenským, když byl již před tím, ne bez použití klamu, dostal pravomoc nad Fenicií a Arabií.[1])

2. Při směrodatném vlivu, jaký mělo občanské rozdělení provinciální na vybudování církevního rozdělení diecesního, vedlo postavení, které *biskup cařihradský* jako biskup hlavního města zaujímal, ku většímu vždy rozsíření jeho práv. Již sněm cařihradský I. roku 381 (c. 3) přiřkl biskupovi tohoto města, jenž byl jednoduchým suffraganem nadmetropolity heraklejského v Thracii, čestné místo (*πρεσβεῖα τῆς τιμῆς*) bezprostředně po biskupu Starého Říma s odůvodněním, že Konstantinopolis je Novým Římem. Ačkoli kanon tento nerozšiřoval jurisdikcionelní moci biskupa cařihradského a od stolice apoštolské potvrzení nedosáhl, přece rozvoj další vedl k tomu, že biskupové cařihradští dosáhli fakticky práv patriarchálních. Valně k tomu ovšem přispívala opora císařů byzantských, kteří v biskupech své residence chtěli míti povolné nástroje pro svoje záměry caesaropapistické, dále stálé synody (*σύνοδος ἐνδημοῦσα*), na nichž za jejich předsednictví církevní záležitosti říše východořímské projednávány byly a spory biskupů rozhodovány. Na synodě chalcedonské r. 451 byl opět tento faktický rozvoj uznán za právní a schválen. Kanonem 9. a 17. bylo biskupovi cařihradskému přiznáno právo přijímati appellace ze všech východních okrsků nadmetropolitních a tím poskytnuta příležitost zasahovati do jurisdikce všech církví východních. Kanonem 28., za nepřítomnosti papežských legátův a mnohých biskupů na konci synody vydaným, byl obnoven kanon 3. sněmu cařihradského a biskupu Nového Říma přiřknuty stejné pocty jako biskupu Starého Říma a právo světiti metropolity v státních diecesích pontské, asijské a

[1]) Revue de l'Orient chrétien 1899 str. 44—57.

thrácké, jakož i všecky biskupy těchto tří diecesí v krajinách od barbarů osazených. Exarcháty v Herakleji, v Caesareji a v Efesu, jak se nyní nadmetropolitní okrsky tyto nazývaly, zanikly v novém patriarchátu. Papež Lev Veliký, ačkoli jej císař Marcian a biskup Anatolius naléhavě o to žádali, odmítl potvrditi tento kanon, proti němuž již jeho vyslanci v Chalcedonu protestovali, podobně činili i jeho nástupci. Nicméně jak Anatolius, tak i jeho nástupci na stolci cařihradském vykonávali fakticky práva patriarchální, ano rozšiřovali vládu svou na celý východ a odpírali již na sklonku století 5. římskému papeži poslušnost. Konečně na začátku stol. 6. tomuto čelnému postavení, jež biskupové cařihradští na východě zaujímali, dán byl výraz tím, že jim přikládán byl od synod titul *πατριάρχης οἰκουμενικός*. Ano Justinian nazval církev v Cařihradě v jistém výnosu přímo hlavou všech ostatních církví (Cod. Just. I., 2, 24). Řehoř Veliký vystoupil sice proti názvu patriarchy ekumenického, když jej dala synoda cařihradská r. 588 patriarchovi Janu IV. Nesteutovi, aby mohl souditi Řehoře, patriarchu antiochenského, nazvav se při této příležitosti titulem od jednotlivých biskupů již dříve užívaným servus servorum Dei. Nicméně název *πατριάρχης οἰκουμενικός* zůstal a byl posléze i od patriarchů samých jako úřední název používán. Zákon císaře Foky z roku 607, kterým práva římské stolice na primát nad celou církví byla uznávána a současně zapovězeno patriarchům cařihradským užívati názvu *πατριάρχης οἰκουμενικός* nebyl po jeho pádu zachováván. Tak stali se patriarchové cařihradští vrchními vládci církve východní, zaujímajíce na východě totéž postavení jako biskupové římští na západě. Zatím co však biskupové, metropolité a ostatní patriarchové upadli do nedůstojné závislosti od biskupů císařské residence, stali se tito namnoze povolnými nástroji císařské politiky.

Spor o tři kapitoly vedl k zřízení dvou dalších patriarchátů v,[1]) ovšem jen titulárních, poněvadž povýšení omezovalo se v podstatě jen na titul. Když totiž na počátku

[1]) Meyer, Die Spaltung des Patriarch. Aquileja 1898.

století 7. okrsek akvilejský se rozdělil a metropolita v *Grado* s Římem se smířil, přijal metropolita *akvilejský* na znamení své nezávislosti název patriarchy. Brzo potom udělila stolice apoštolská i metropolitovi v Grade důstojnost patriarchy, aby nebyl za patriarchou schismatickým. Z Grado byl patriarchát roku 1451 přenesen do Benátek; když pak byla Akvileja zbořena, byl odtud patriarchát přeložen do Vidimu, kde zůstal až do svého zrušení roku 1751 od Benedikta XIV.

§ 71. Primát biskupů římských.[1])

Primát biskupů římských, již v periodě první uznávaný a neklamně se jevící, nabyl v této periodě nového rozvoje. Velké zápasy dogmatické, různé přehmaty římských císařův, osobivost některých biskupů skýtaly nyní papežům příležitost, že častěji a mocněji hlas jejich zaznával v provinciích západních a východních, ano nutily je přímo, že s větším důrazem používali své nejvyšší učitelské a pastýřské moci ku blahu církve.

Primatiální moc papežů vysvítá především z toho, že papežové jako nejvyšší učitelé a ochránci víry vydávali konečná rozhodnutí v naskytajících se otázkách věroučných a zavrhovali bludy, kterážto rozhodnutí byla uznávána za nezměnitelná netoliko od jednotlivých věřících, nýbrž i od všeobecných sněmův. Tak na př. zavrhl papež Coelestin I. nestorianismus a koncil efeský uznal tento rozsudek, podobně zamítl Lev Veliký bludy Monofysitův a nález jeho přijat byl sněmem chalcedonským; také zavržení monotheletismu od papeže Agathona přijato bylo sněmem cařihradským III. Papež Innocenc I. odsoudil bludy pelagianské a veliký biskup v Hippu, sv. Augustin, neváhal prohlásiti: Causa finita est, utinam aliquando finiatur error.

Nemenším důkazem pro primát biskupů římských je jejich postavení ku koncilům obecným a přesvědčení o neomylnosti papežské.

[1]) Grisar, Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter. I. Bd. 1901 str. 201. násl. — Funk, Abh. und Untersuch. III. Nr. 9.

Co se týče postavení papežů k synodám vůbec, nebylo sice žádáno dle tehdejšího rozvoje církevního práva svolání obecného koncilu papežem nebo výslovné potvrzení jeho, aby sněm nabyl právní platnosti, nicméně však dle církevníko názoru tehdejší doby nemohlo býti sněmu obecného bez účastenství papežova v té neb v oné formě. Bez odporu bylo proto také zástupcům biskupa římského na obecných sněmech přiznáváno vždy první místo. Přesvědčení pak o neomylnosti vysvítá jak z výroků papežů, tak z výroků svatých Otcův. Již papež Gelasius (492—496) označuje zachování neporušenosti a rýzosti víry za hlavní povinnost stolice apoštolské, když praví: Sedes apostolica magnopere praecavet, ut, quia munda radix est apostoli gloriosa confessio, nulla rima pravitatis, nulla prorsus contagione maculetur.[1]) Hormisdas pak v listě k španělským biskupům z r. 517 prohlašuje: Quia in sede apostolica citra maculam semper est catholica servata religio.[2]) V týž rozum píše papež Agathon (678—681) šesté synodě obecné, že církev římská numquam a via veritatis in qualibet erroris parte deflexa est (Harduin III, 1080). Petr Chrysologus píše Eutychovi: Beatus Petrus, qui in propria sede vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem (Op. Leon. ed. Ballerini I. 779). Podobně smýšlí i sv. Ambrož, an praví: Credatur symbolo apostolorum, quod ecclesia romana intemeratum semper custodit et servat (Ep. 8. ad Siric. c. 4).

Primát římských biskupů vysvítá dále z toho, že jako nejvyšší soudci a zákonodárci celé církve rozhodovali svými tak zvanými dekretálkami nejdůležitější otázky disciplinární, jež jim často byly předkládány, že dispensovali od zákonů církevních, přijímali appellace z celé církve, jejichž oprávněnost slavně uznala synoda sardická (r. 343), nařídivši (c. 3—5), že může biskup, byl-li sesazen synodou provinciální, appellovati k papeži, který, neschválí-li rozsudku

[1]) Epistola ad Anastasium a. 494. Thiel, Epp. RR. PP. I. 353.

[2]) Thiel, l. c. p. 795.

prvé instance, vykoná nové vyšetřování biskupy sousední provincie (iudices in partibus) a každým způsobem za předsednictví svých legátův. Z moci své primatiální posílali papežové opětovaně legáty do různých diecesí s plnou mocí, aby tam církevní poměry uspořádali. U dvora císařského měli vlastní vyslance, rovněž tak ustanovovali v jednotlivých zemích vikáře. Důležité důkazy pro primát papežů skýtá též faktum, že biskupové římští potvrzovali volby patriarchů východních, jejich rozepře rozhodovali, je sesazovali nebo proti nespravedlivým nátiskům chránili. Tak potvrdil na př. Lev Veliký volbu patriarchy Maxima Antiochenského, papež Damasus zavrhl volbu Maxima Cynika biskupem cařihradským a potvrdil nově zvoleného Nektaria. Papež Coelestin I. prohlásil Nektaria za sesazena, neodvolá-li do 10 dnův, a synoda efeská uznala toto opatření. Felix III. sesadil patriarchu Akacia cařihradského, Agapet patriarchu Anthima a ustanovil Mennu biskupem cařihradským. I haeretici východní, jako patriarcha Nestorius, archimandrita Eutyches a jiní, obraceli se do Říma, aby dosáhli od papeže uznání svých bludův, a po odsouzení synodami obecnými v Efesu a Chalcedoně opětného přijetí do církevního společenství. Sami císařové římští ve svých zákonech uznávali zcela určitě primát římského biskupa. Císař Theodosius na př. přál si, aby všichni poddaní vyznávali to náboženství, quam divum Petrum apostolum tradidisse Romanis, religio usque adhuc ab ipso insinuata declarat, quamque pontificem Damasum sequi claret (Cod. Just l. 1. 1.). Valentinian III. r. 445 prohlašuje: Cum sedis apostolicae primatum sancti Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronae et Romanae dignitas civitatis, sacrae etiam synodi firmarit auctoritas, ne quid praeter auctoritatem sedis istius illicitum praesumptio attentare nitatur. Tunc enim demum ecclesiarum pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas (Leon. Epp. 10—11). Císař Justinian nazývá papeže caput omnium Dei sacerdotum; omnium ss. ecclesiarum; církev římskou apex pontificatus, jehož soudem přemoženi byli vždy haeretici (Cod. Just. l. I. 7. 8.). Všecko to nabývá nového potvr-

zení výrokem synody římské z r. 501, již svolal Theodorich, aby soudila papeže Symmacha. Shromáždění biskupové prohlásili však: Nova res est: sedis istius pontificem apud nos audiri nullum constat exemplum.

Jako důvod primátu biskupa římského byly netoliko od jeho držitelů, nýbrž i od biskupů, synody a císařů uváděny nikoli zevnější nahodilé poměry, nýbrž v duchu Ireneově následnictví po sv. Petru a moc nejvyšší Kristem udělená. „Skrze Lva mluvil Petr," volali biskupové v Chalcedoně, a když táž synoda ve snaze nalézti důvod pro vyvýšení stolce cařihradského nad patriarcháty východní, označovala za základ primátu politický význam města Říma, odpověděl případně Lev Veliký: Alia tamen ratio est rerum saecularium, alia divinarum (Ep. 104, 3).

Jakkoli četné byly čestné názvy, jež přikládány byly biskupům římským, přece v této první době neměli ještě z vlášt-ního titulu, ba odmítali jej. Názvy papa, pater patrum, apostolicus, vicarius Christi, summus pontifex, sedes apostolica atd. byly dávány také jiným biskupům. V 6. století počali však Ennodius z Pavie a Kassiodor výlučně pro biskupa římského užívati názvu papa, a název tento stal se ponenáhlu na západě všeobecným. Titul servus servorum Dei stal se teprve od dob Řehoře Velikého (590—604) obvyklým.

§ 72. **Synody.**[1])

Již v první periodě byly důležité otázky dogmatické, disciplinární a praktické společně projednávány a rozhodovány od biskupů na větších shromážděních církevních, jimž apoštolský sněm v Jerusalemě byl vzorem. K nejstarším takovýmto shromážděním nám známým náleží synody v Ikoniu a Synnadě proti Montanistům kolem polovice století 2. a později v záležitosti oslavy svátků velikonočních a křtu od

[1]) Hefele, Konziliengeschichte I. Bd. — Funk, Abhandlungen und Untersuchungen I. str. 39—121; 498—508, III. 134 n.; 406 n. — Tübinger, Theologische Quartalschrift 1901 str. 268—277. — Lübeck, Reichseinteilung und kirchliche Hierarchie des Orients. 1901 str. 32. násl. — Kneller, Zur Berufung der Konzilien. (Zeitschr. für kat. Theol. 1903, 1904, 1906, 1907 a 1908.)

kacířův udělovaného na sklonku století 2. Ve století 3. jsou již synody zjevem trvalým. Konány byly ponejvíce jednou, někdy i dvakrát v roce.

V periodě přítomné nabyl život synodální působením četných a velikých sporů dogmatických nového rozvoje. Hned na počátku jejím slavena byla obecná synoda v Niceji r. 325; po ní pak konáno bylo pět dalších. Dvě z nich, cařihradská I. r. 381 a cařihradská II. r. 553, byly původně jen generálními synodami východními, nabyly však později vážnosti koncilu ekumenického dodatečným souhlasem západu a zvláště papežův. Tak nazývá Vigilius synodu z r. 381 ekumenickou, podobně ji počítá i Řehoř Veliký výslovně k synodám ekumenickým. Týmže způsobem nabyla i synoda cařihradská II. z r. 553, byvši potvrzena Vigiliem a přijata západem, rázu synody obecné. Dvě další synody, sardická z r. 342 (343) a efeská z r. 449, byly sice svolány jako synody ekumenické, nedosáhly však příslušného uznání, poněvadž první z nich úkolu svému nedostála, druhá pak docela bludné nauky hájila.

První synody ekumenické (8) svolávány byly fakticky císaři. Právně mohli tak činiti císařové ovšem jen se souhlasem papeže, kterýž projevován byl vždy alespoň vysláním legátův.[1]) Zváni byli především metropolité s rozkazem, aby pozvání oznámili svým suffragánům, z nichž aspoň část měli s sebou na sněm přivésti. Zvláště nutna byla přítomnost patriarchův nebo alespoň zastoupení patriarchátův. Západ byl na prvních synodách pro velikou vzdálenost zastoupen zpravidla jen jednotlivými biskupy, vždy však také vyslanci papežskými nebo synody římské, jako na př. na synodě cařihradské III. r. 680. Jako císař synody fakticky svolával, tak udržoval na nich osobně nebo svým zástupcem zevnější pořádek. Při rozčilení myslí, jež v době synody zavládalo, bylo to netoliko žádoucno, nýbrž mnohdy i nutno. Po dobu

[1]) Dohoda mezi císařem a papežem chybí jen pro sněm cařihradský I. r. 381, který nebyl však jako všeobecný zamýšlen a až do 6. stol. za obecný uznán.

synody skýtali císařové také biskupům vše k výživě potřebné. Do porad církevních však se neměli vměšovati, nýbrž ponechati je měli biskupům, jakožto vlastním členům synody. Předsednictví měli jménem papežovým jeho legáti. Jejich přednost jeví se netoliko v prvním místě, jež na synodě zaujímali, nýbrž i v tom, že podepisovali akta synodální přede všemi ostatními biskupy. Tímto podpisem legátů dávali zároveň také papežové souhlas k rozhodnutím synody, tak že potvrzení zvláštním dodatečným aktem nebylo nutno. Také císařové, chtíce nálezům synod dodati větší vážnosti, potvrzovali je a přijímali mezi zákony říšské.

Vedle synod obecných byly dále synody generální, na nichž se jen biskupové východní nebo západní shromažďovali. Takovou byla s počátku na př. synoda cařihradská I. r. 381, a synoda lateránská r. 649 a dále synoda římská z r. 680. Jim podobné byly synody plenární (concilia plenaria), jako byly na př. ve 4. a v 5. století synody biskupů všech provincií západní Afriky za předsednictví primasa v Karthagu. Dále byly koncily patriarchální, exarchální, primatiální, na nichž se shromažďovali biskupové z celého patriarchátu, exarchátu nebo okrsku primatiálního za předsednictví patriarchy, exarchy nebo primasa. Vedle toho vyskytují se národní od biskupů jedné země konané, jako byly zvláště synody v říši visigotské a francké, synody provinciální, na kterých se shromažďovali za předsednictví metropolity biskupové z provincie jednotlivé a synody diecesní. Synody provinciální měly býti dle nařízení synody nicejské (c. 5) a chalcedonské (c. 17) dvakráte do roka konány; poněvadž však všude tak se nedělo, bylo synodou orleanskou (r. 533. c. 2) a jinými synodami století 6. předepsáno, aby byly konány aspoň jednou do roka. Synody diecesní, na nichž se shromažďoval klerus diecese, byly teprve možny vznikem venkovských farností a dle předpisů některých synod, jako na př. v Auxerre r. 585 (c. 7) a Huesca r. 498 (c. 1), měly býti konány jednou v roce.

V Cařihradě konány byly od století 4. tak zvané *stálé synody* σύνοδοι ἐνδημοῦντες, na nichž za předsed-

nictví biskupa carihradského shromažďovali se biskupové v hlavním městě právě přítomní (ἐνδημοῦντες), aby se radili o církevních záležitostech říše východořímské a rozhodovali rozličné sporné otázky. S počátku byla přítomnost biskupů nahodilá, později však jistý počet biskupův obdržel rozkaz, aby po určitou dobu jako rádci patriarchy v hlavním městě sídlili.

Právo účastniti se synod příslušelo biskupům, jim také jen příslušel rozhodný hlas; než také kněží a jáhnové účastnili se synod; ba ani laici nebyli vyloučeni, poněvadž shromáždění konalo se veřejně v liturgickém shromaždišti. Přítomní klerikové, kteří vynikali učeností, mohli míti značný vliv na jednání a rozhodnutí synody, jako Athanáš na synodě v Niceji r. 325, nehlasovali však, nýbrž účastnili se jen porad, laici byli jen diváky. Jiný řád byl od polovice století 7. ve Španělsku, kde také velmoži světští byli úplně oprávněnými údy synod a jejich akta po biskupech a opatech podpisovali. Concilia mixta ve Francii vznikla teprve v době pozdější.[1])

Předmětem porad synodálních byly otázky dogmatické, předpisy disciplinární, spory mezi biskupy a biskupů s poddanými a vůbec všecky obtíže, které jednotlivý biskup nebyl s to, aby sám odstranil. Předpisy disciplinární na synodách vydané byly záhy sestavovány ve zvláštních spisech, tak zvaných *sbírkách kanonův*.[2]) Pro církev řeckou sestavil sbírku kanonů (*Σύνταγμα, συναγωγὴ κανόνων*) Jan Scholastikus z Antiochie, pozdější patriarcha carihradský, kolem r. 550 podle starší anonymní sbírky. V církvi latinské sestavil kolem r. 500 podobnou sbírku mnich Dionysius Exiguus († kol r. 536), přijav do ní mimo kanony koncilů také dekrety papežův od Siricia (384) až do Anastasia II. (498). V čelo své sbírky postavil překlad 50 nepravých, až dotud na západě neznámých kanonův apoštolských. Sbírka tato byla

[1]) Löning, Gesch. des deutschen Kirchenrechts II., 138 násl.

[2]) Schneider, Lehre von den Kirchenrechtsquellen. 2. Aufl. 1892, str. 97. n.

jako Corpus (codicis) canonum velmi rozšířena, a rozmnožena papežskými dekretálkami až do Řehoře II., Hadrianem I. Karlu Velikému darována, jenž ji prohlásil za francký zákoník. Také Afrika, kde byl zvyk na synodě předčítati nálezy dřívějších synod a nové nálezy k starým připojovati, měla svou sbírku kanonů koncilů afrických (Codex canonum ecclesiae africanae), sestavenou roku 419 na synodě v Karthagu. Ve Španělsku konečně v době čtvrtého koncilu toledského r. 633 vznikla officielní sbírka kanonů, jež dlouho, však neprávem, připisována byla Isidoru Sevillskému (proto Isidora zvaná).

§ 73. Práva a výsady církve.[1])

Obrácením Konstantina Velikého nastal mezi církví a státem poměr přátelský. To mělo v zápětí, že císařové postupem doby udělili církvi různá práva a výsady, chtíce tak vděčné uznání zásluh církve i o blaho státu projeviti.

1. Především dostalo se klerikům *immunity osobní*. Aby totiž bez překážky mohli konati povinnosti svého úřadu, osvobodil je již Konstantin Veliký od obecních úřadů, Konstantius poskytl jim kromě toho osvobození od mimořádných daní (Cod Theod. XVI, 2, 8). Poněvadž však výsada tato byla příčinou, že mnozí jen z toho úmyslu přijímali svěcení, aby dosáhli immunity a od občanských břemen byli osvobozeni, vydal Konstantin Veliký edikt, kterým zapověděl dekurionům a boháčům vůbec vstoupiti do stavu duchovního (ibid l. 3, 6). Zákon tento zůstal potud v platnosti, že dle ediktů pozdějších císařů dekurionové mohli teprve tehdy svěcení přijmouti, když odstoupením svého jmění buď celé kurii nebo jednotlivcům svým povinnostem ku státu dosti učinili (Cod. Just. XII, 1, 104). Podobně bylo v říši francké k přijetí

[1]) Riffel, Geschichtliche Darstellung des Verhältnisses zwischen Kirche und Staat. 1836. — Nihues, Geschichte des Verhältnisses zwischen Kaisertum und Papsttum im Mittelalter. 1877.

svěcení, poněvadž osvobozovalo od povinnosti branné úplně a od daní částečně, potřebí souhlasu krále. Výjimka činěna byla jen u synů kněží (Conc. Aurel. 511, c. 5).

2. K výsadě immunity osobní přistoupilo v říši římské záhy *privilegium fori*.[1]) Hned od dob apoštolských bylo zvykem (1 Cor. 6, 1) v církvi, že křesťané rozepře své předkládali k rozhodnutí biskupovi Klerikové byli považováni za apostaty, obžalovali-li křesťana před soudem světským, laikové byli pak aspoň káráni. Později bylo klerikům zákony církevními, jako na př. třetí synodou karhaginskou (r. 397, c. 9), přímo nařízeno, by žaloby své podávali soudu církevnímu, synoda chalcedonská předepsala (c. 9), aby tak aspoň činili při sporech mezi sebou. Spory kleriků měly býti rozhodovány od biskupa, sporné věci biskupů pak od metropolitů, patriarchů nebo synod. Justinian odkázal i žaloby laiků proti klerikům před soud církevní a uznal tím a stanovil i státně privilegium fori pro klerus r. 530 (Cod. Just. I, 4, 29). Při zločinech byl klerik po odsouzení před soudem duchovním a po vyloučení ze stavu duchovního odevzdán k dalšímu potrestání soudci světskému. Ve Francii[2]) vznikl postup smíšený; světský úřad potřeboval k zakročení proti klerikovi svolení biskupova; spory mezi duchovními a laiky měly býti projednávány za přítomnosti církevního představeného, při odsouzení provinění od duchovních spáchaných mělo biskupovi náležeti příslušné účastenství. Jen biskupové byli i zde od 6. století pravidelně souzeni od synody a místo trestu světského trestáni přiměřeným trestem církevním.

V příčině sporů laikův ustanovil císař Konstantin Veliký zákonem z r. 321, že sporné strany mohou i po započaté již právní rozepři světský soud opustiti a obrátiti se na soud biskupský, ano zákonem z r. 331 předepsal, že na návrh jedné ze sporných stran přes

[1]) Grashof, Die Anerkennung des privilegierten Gerichtsstandes des Klerus durch den röm. Kaiser. (Archiv für kat. Kirchenrecht 1877, 3. násl.)

[2]) Nissl, Der Gerichtsstand des Klerus im Frankenreich 1886.

odpor druhé sporná věc musí býti předložena soudu biskupovu. Pozdější císařové Arkadius (398), Honorius (408) zrušili tyto zákony, než rozhodčí soud biskupský zůstal, pokud trvala říše římská.

3. Chrámům křesťanským poskytnuto bylo *právo asylu*,[1]) jež z části měly již i chrámy pohanské. Záleželo pak právo toto v tom, že utekl-li se provinilec na posvátné místo, do chrámu, na hřbitov, do kláštera atd., nemohl odtud býti násilně odvlečen, a že za jeho pobytu nesmělo mu býti ublíženo ani od zástupců moci státní. Představený posvátného místa mohl vydati zločince jen na slib, že nebude použito trestu smrti nebo zkomolení. Výsada tato byla uznána císařem Honoriem a Arkadiem r. 414 na žádost synody v Karthagu; Theodosius II. r. 431 rozšířil ji na okolí chrámu a na přestupitele stanovil tresty jako na urážky Veličenstva. U národů germánských chránila výsada tato zvláště proti krevní mstě a nespořádanému postupu právnímu. Zneužívání této výsady vedlo později k tomu, že jisté zločiny, jako vražda, byly z práva asylu vyňaty.

4. Majetku církevnímu, jenž byl považován za patrimonium pauperum, poskytnuto bylo *osvobození od daní* císařem Konstantinem Velikým (immunita realní); avšak ještě za jeho vlády nebo nejpozději za jeho synů vydán byl zákon, dle něhož chrámy řádné dávky platiti musily, zůstavše osvobozeny jen od daní mimořádných (Cod. Theod. XVI, 2, 34. 40) a od robot (munera sordida). Za Valentiniana III. byla však r. 441 všecka privilegia držitelům pozemků poskytnutá zrušena.

5 Biskupům, kteří se těšili největší vážnosti a přednost před světskými úřady měli, poskytnuto kromě toho právo přimlouvati se za odsouzené zločince, právo dohledu nad vězeními a dobročinnými ústavy. Justinian ustanovil je též zákonitými vykonavateli závětí ad causas pias.

[1]) Bindschedler, Kirchliches Asylrecht (immunitas ecclesiarum localis) u. Freistätten in der Schweiz. 1906.

HLAVA IV.

Bohoslužba, kázeň a křesťanský život.

§ 74. **Křesťanská bohoslužba.**[1])

I. *Bohoslužba křesťanská* nabyla, spočívajíc na starých základech, v periodě této nového rozvoje a konána byla, ježto církev nyní svobodě se těšila, s větším leskem. Jejím středem byla ovšem jako dříve tak i nyní obět eucharistická. Liturgie její byla s počátku ještě jednotná. Než postupem století 4., poněvadž rozvoj, alespoň v jednotlivých hlavních církvích, postupoval samostatně, utvořily se jednotlivé samostatné liturgie, v nichž jen podstatné neboli hlavní části se shodovaly.

1. Mezi *liturgiemi východními*,[2]) jež celkem věrněji zachovaly původní svou podobu, přední místo zaujímaly v Jerusalemě a Antiochii tak zvaná liturgie sv. Jakuba, v církvi alexandrijské liturgie sv. Marka a v Cařihradě liturgie sv. Basilia a sv. Jana Zlatoústého, jichž s některými pozmě-

[1]) Probst, Liturgie des 4. Jahrhundertes und deren Reform. 1893. — Týž, Die abendländische Messe vom 5. bis 8. Jahrh. 1896. — Duchesne, Origines du culte chrétien. 3 éd. 1904. — Thalhofer-Ebner, Handbuch der kathol. Liturgik I. Bd., I. Abt. 2. Aufl. 1894.

[2]) Baumstark, Die Messe im Morgenland 1906. — Max Prinz v. Sachsen, Praelectiones de liturgiis orientalibus I, 1908.

nami církev řecká posud používá. Starší než tyto liturgie je tak zvaná liturgie klementinská, obsažená v Konstitucích apoštolských (l. VIII. c 6—15). Přijata byvši na konci století 4. do tohoto díla, nebyla jako ostatní podrobena pozdějšímu církevnímu rozvoji, tak že zachovala podobu, kterou při svém přijetí do Konstitucí měla. Vedle toho měly také sekty východní, Nestoriani, Monofysité, Monotheleté atd., své zvláštní liturgie, jež jsou z velké části přepracováním liturgií předchozích.

2. Mezi *západními liturgiemi*, na jejichž rozvoj od 5. století vliv měl církevní rok, tak že netoliko lekce, nýbrž i orace a praeface, z části i modlitby kanonu nabyly různé podoby, zaujímá první místo liturgie římská. Používána byla v střední a jižní Italii, na Sicilii a v latinské Africe. Liturgie tato shodovala se s počátku dle všeho s ostatními, nabyla však reformami této doby, provedenými zvláště papeži Damasem, Gelasiem a Řehořem, zvláštního rázu. — Zachovala se nám ve třech Sakramentářích, jež obyčejně uvádějí se pode jménem papežů Lva I., Gelasia I. a Řehoře Velikého. Poněvadž však k Sakramentářům těmto postupem doby připojeny byly četné přídavky, nepředstavují nám fakticky liturgii, které bylo užíváno za doby zmíněných papežů, nýbrž liturgii dob pozdějších. Sacramentarium Gelasianské představuje liturgii kolem roku 700 obvyklou, Gregoriánské liturgii užívanou v době Hadriana I. (772—795). Sacramentarium Leonianské[1]) sahá svými modlitbami do konce století 5., nebylo však knihou officielní, nýbrž sloužilo jen k potřebě soukromé. Kromě liturgie římské vyskytuje se v církvi západní liturgie milánská neboli ambrosianská,[2]) připisovaná sv. Ambroži. Liturgie tato, jež v Miláně udržela se až na přítomnou dobu, jeví pří-

[1]) Buchwald, Das sogenannte Sacramentarium Leonianum u. sein Verhältnis zu den beiden anderen röm. Sakramentarien 1908.

[2]) Magistretti, Monumenta veteris liturgiae Ambrosianae. Mediolani 1897—1905.

buznost s liturgiemi východními. Ve Francii byla obvyklou stará liturgie gallská, v mnohém podobná liturgii milánské, ve Španělsku liturgie gotská neboli mozarabská, již, jak se podobá, Gotové z Cařihradu přinesli a pozměnili. Také Britannie a Irsko měly svoje liturgie.[1])

3. *Oběť eucharistická*, pro niž na konci století 4. název missa se vyskytuje (Ambr. Ep. 20, 4; Peregrinatio Silviae), konána byla na některých místech jako v předešlé periodě jen v neděli, na jiných též ve dny polopostů, na východě také v sobotu, někde konečně denně.

Dle ritu římského počínala mše sv. introitem, žalmem, jenž od lidu, pak od choru při vstupu kněze k oltáři byl zpíván. Později místo celého žalmu zpívány jen jednotlivé verše. Po introitu následovala modlitba za slitování (Kyrie eleison); Gloria bylo teprve později zavedeno. Pozdraviv věřící slovy: Pax vobis nebo Dominus vobiscum, konal celebrant ve jménu věřících slavnou modlitbu (collecta); po ní byly čteny lekce z Písma sv., z proroků, apoštolův a evangelií. Mezi čtením z apoštolův a evangelia zpíván byl žalm (graduale). Po přečtení evangelia jáhnem měl biskup homilii, načež byli katechumeni propuštěni. Mše věřících počínala přinášením darů obětních, z nichž oddělován jáhen část k oběti potřebnou, ta pak byla modlitbou Bohu posvěcována a přinášena (offertorium). Po umytí rukou následovala praeface (*πρόλογος, εὐχαριστία*), kterou měly býti srdce věřících k Bohu povznesena, a jež trishagiem končila. Vlastní úkon obětní (*ἀναφορά*, actio, secretum, od dob Řehoře Vel. kanon zvaný) sestával z několika modliteb, po nichž následovala konsekrace (*ἁγιασμός*)[2]). Po konsekraci konány zvláštní přímluvy za mrtvé a jiné modlitby; pak následovalo přijímání, po kterém byli věřící s požehnáním biskupským propuštěni (Ite missa est).[3])

[1]) Warren, The Liturgy and Ritual of the Celtic Church 1891.

[2]) Baumstark, Liturgia romana e liturgia dell' Esarchato 1904. — Funk, Abh. u. Unters. III., 85. násl.

[3]) Epikiese, t. j. modlitba po slovech konsekračních následující, v níž Duch sv na oltář byl svoláván, aby chléb a

V době postní byla liturgie v církvi řecké, vyjma sobotu a neděli, slavena s chleby předposvěcenými (missae praesanctificatorum, προηγιασμένων), v církvi latinské jen na Velký pátek.

4. Důležitou částí bohoslužby bylo *čtení Písma sv.* jak Starého tak i Nového Zákona. S počátku byly čteny postupně celé knihy (lectio continua). Když však se vytvořil rok církevní, byly voleny jednotlivé částky obsahem době přiměřené (περικοπαί), jež byly s počátku v kodexích Písma sv. ad marginem poznamenány nebo sestaveny ve zvláštním seznamu, comes zvaném. Později byly sestaveny ve zvláštní knize, lectionarium.[1]) Po čtení Písma sv. následovalo kázání, jež konal zpravidla biskup sám; byl-li však nemocen nebo sláb, mohl ustanoviti kněze svým zástupcem. Na východě kázali často kněží, tu a tam i laici, za přítomnosti a z rozkazu biskupova; ženám bylo však kázati zapovězeno. Ve venkovských chrámech konali kázání kněží a jáhnové. Kázání bylo brzo jednoduchým výkladem přečteného textu s připojenými poznámkami pro posluchače, brzo postupným výkladem biblických knih, brzo volnou přednáškou o významu svátku církevního, o životě svatých atd. Nadšenými řečmi působili zvláště velicí učitelé církevní mocně na věřící a povznesli řečnictví církevní k velikému rozkvětu. Řeči vynikajících biskupů byly mnohdy od tachygrafů psány a na východě od lidu provázeny potleskem nebo akklamacemi, proti čemuž biskupové, jako sv. Jan Zlatoústý, vystupovali.

5. Oslava bohoslužebná zvyšována byla *církevním zpěvem.* Zejména záhy pěny byly žalmy (Eph. 5, 19; Cor. 3, 16), a to buď v některých chrámech symfonicky od celé obce, v jiných antifonicky, t. j.

---

víno v tělo a krev Páně proměnil, aby jejich požívání věřícím k spáse sloužilo, zmizela v této periodě z liturgie římské, leč bychom ji snad chtěli spatřovati v modlitbě Supplices te rogamus; než i tu schází první charakteristická část, vzývání Ducha svatého k posvěcení oběti. (Epiklese in der römischen Messe von Buchwald, Weidenauer Studien 1 Heft 1906.)

[1]) Beissel, Entstehung der Perikopen des röm Messbuches 1907.

střídavě ode dvou chorů, v jiných konečně hypofonicky, tak že obec předzpěvujícímu a intonujícímu kleru odpovídala. Zpěv byl s počátku velmi jednoduchý, recitativní; ponenáhlu teprve nastala umělejší modulace. Na západě již kolem r. 330 byla papežem Silvestrem zřízena v Římě zvláštní škola zpěvácká pro nižší kleriky. V Milánu sv. Ambrož[1]) zavedl netoliko zpěv střídavý, nýbrž stal se i původcem zpěvu nového, vynikajícího rhytmickým důrazem a melodickým vzletem (cantus Ambrosianus) Řehoř Veliký[2]) († 604) zavedl konečně zpěv chorální (cantus Gregorianus, Romanus, firmus, planus, choralis) a sestavil, aby jej ustálil, zvláštní písmo notové, tak zvané neumy. — Vedle toho organisoval zpěváckou školu, která se stala vzorem pro mnohé podobné ústavy ve stoletích následujících v různých zemích.

6. Vynikající místo v liturgii zaujímaly *církevní hodinky*, horae canonicae (officium divinum),[3]) sestávající ze zpěvu žalmů, ze čtení Písma, hymnův a modliteb. Hned od dob apoštolských křesťané zasvěcovali po příkladu židovském jisté hodiny denní modlitbě, totiž třetí, šestou a devátou. Ještě v době pronásledování přidružily se k nim matutinum, vespery, jakož i tři hodiny noční (nocturnum). Modlitby tyto byly s počátku a celkem i později od jednotlivých křesťanů recitovány soukromě. Společná shromáždění k modlitbě byla v době pronásledování spojena s obtížemi, nicméně vyskytala se přece aspoň ve 3. století, jak se zdá, ve dny polopostů (dies stationum, Tertul., De jejun. 10) a o vigiliích svátkův. Po pronásledováních nabyly hodinky církevní nového rozvoje a pevnějšího uspořádání, zejména vlivem mocně vzkvétajícího řeholnictva. Neúčastnili se těchto pobožností však jen duchovní a řeholníci, nýbrž v hojném počtu i lid; neboť do 6. sto-

[1]) Dreves, Aur. Ambrosius, der Vater des Kirchengesanges 1893.

[2]) Morin, Der Ursprung des Gregorianischen Gesanges, deutsch durch Elsässer 1892. — Gastoné, 324. Les origines du chant romain. L' Antifonarium Grégorien. 1907.

[3]) Batiffol, Histoire du Bréviare Romain 1894. — Bäumer, Geschichte des Breviers 1895.

letí byly hodinky církevní považovány za část veřejné bohoslužby, které, aspoň officium matutinum a vespertinum, obcovali i laici, jak zejména Peregrinatio Silviae a synoda z Agdy r. 506 (c. 30) ukazují. Ještě synoda v Meridě r. 666 (c. 2) žádá od věřících, by se účastnili officia vespertina. Praxe vysvětluje se odtud, že mnohé chrámy ve všední dny neměly bohoslužby eucharistické, tak že matutinum a vespery zastupovaly takřka mši sv.

§ 75. **Svaté svátosti.**[1])

1. *Praxe křestní* v podstatě zůstala v periodě přítomné táž jako dříve. Poněvadž posud trvalo pohanství, vstupovali i nadále mnozí teprve v dospělém věku do církve; také dítky rodičů křesťanských přijímaly křest mnohdy až teprve v pokročilejším věku.

Poněvadž byli mnozí dospělí křtěni, trval katechumenát[2]) po nějakou dobu dále, ano nabyl teprve v této periodě úplného rozvoje. Katechumeni, kteří se hlásili k přijetí křtu a byli za hodny uznáni společenství církevního, byli v době čtyřicetidenního postu nebo v jiných dobách před křtem naň připravováni. Příprava tato byla ovšem již v periodě předešlé obvyklou, než teprve v přítomné nabyla určitější podoby. Vyučování katechumenů těchto, kteří se nazývali *φωτιζόμενοι*, *βαπτιζόμενοι*, competentes (scil. baptismum), electi, vztahovalo se na základní pravdy víry křesťanské v apoštolském vyznání víry obsažené. Symbolum bylo jim kromě toho odevzdáno, aby si je v pamět vštípili.

Po některé době musili je odevzdati nebo na důkaz, že se mu naučili, v chrámě slavně recitovati, což nazýváno bylo traditio ac redditio symboli. Podobně dělo se i s modlitbou Páně. K tomu družily se

[1]) Duchesne, Les Origines du culte chrétien. 3. éd. 1904.
[2]) Probst, Katechese und Predigt vom Anfang des 4. bis zum Ende des 6. Jahrh. 1884. — Funk, Kirchengesch. Abh. und Unters. (Die Katechumenatsklassen I. 209. nás.). Krieg, Katechetik. 1907 str. 47. násl.

ještě insufflace, exorcismy, posty, modlitby, vyznání hříchův a jiné úkony. Poněvadž sloužily jak k přípravě, tak ke zkoušce katechumenů, nazývány byly úkony tyto scrutinia. Vyučování bylo dokončeno teprve po křtu uvedením do hlubších tajemství víry: o Trojici, o mši sv. a o svátostech. U Řeků nazýváno bylo katechesí mystagogickou. Vyučování řídil často biskup sám, ponejvíce však ustanovoval k němu kněze, také jáhny, ano i lektory.

Slavný křest udílel, pokud možno, biskup sám ve zvláštních kaplích na blízku chrámů zbudovaných, v baptisteriích, a to jako dříve, trojnásobným ponořením. Jen ve Španělsku, dále u Eunomianův a Aëtianů bylo v obyčeji jedno ponoření; ve Španělsku proti Arianům, kteří hájili tři stupně božství, u haeretiků, poněvadž křtili na smrt Kristovu. Dosavadní doby křestní, vigilie velikonoční, svatodušní a na východě svátek Epifanie, byly zachovávány i v této periodě u dospělých, vyjma ovšem případ nutnosti. Voda křestní byla zvláště svěcena a brzy též s křižmem směšována.

2. Se slavným křtem bylo spojeno mazání neboli *biřmování.*[1]) Na východě, kde biřmování vždy bezprostředně s křtem bylo spojeno, mohli je udíleti i kněží; na západě udíleli je z pravidla biskupové sami, kněží jen řídkou výjimkou se zvláštním dovolením čili zplnomocněním papežovým, jaké na př. Řehoř Veliký kněžím na Sardinii udělil (Ep. IV. 26). Než, jak na západě, tak na východě musilo býti křižmo svěceno biskupem. Obřad záležel v tom, že biskup nejdříve nad pokřtěnými vzýval Ducha sv. a pak je na čele mazal křižmem ve způsobu kříže, pronášeje formuli svátostnou.

3. *Svátost oltářní*[2]) podávána byla věřícím také v této periodě pod obojí způsobou. Konsekrovaný chléb dáván byl věřícím i nyní ještě na pravou ruku, kterou však ženy přikrývaly lněným rouchem, zejména v Gallii.

[1]) Dölger, Die Firmung 1906.

[2]) Hoffman, Gesch. der Laienkommunion bis zum Trid. 1891. — Rauschen, Eucharistie und Buszsakrament in den ersten sechs Jahrh. 1908.

V Římě přijímali věřící již v době papeže Agapeta (535 - 536) tělo Páně do úst a tento obyčej stal se na západě brzy obecným (Gregor. Mag. Dial. 3. 3). Kněz podávající při tom pronášel slova: „Corpus Christi, Sanguis Christi", věřící odpovídal: „Amen". Obyčej bráti s sebou konsekrovaný chléb domů, přestal; požadavek však, aby věřící lačni přistupovali ke stolu Páně, zůstal a jen v Africe na Zelený čtvrtek při večerním přijímání, které tam bylo v obyčeji, činěna výjimka. Ke stolu Páně přistupovali věřící jako dříve, kdykoli účastnili se liturgie. Sv. Augustin mluví z části o denním, z části o nedělním přijímání (Ep. 54) Ponenáhlu však (od století 4.) nastávala, především ve velikých městech, v příčině této vlažnost, do níž sv. Otcové, zejména sv. Jan Zlatoústý (In Eph. h. 3. n. 4), trpce si stěžují. Synoda v Agdě roku 506 (c. 18) předepsala proto, aby věřící aspoň o hlavních svátcích, totiž o vánocích, velikonocích a svatém Duchu, přistupovali ke stolu Páně.

V náhradu za časté přijímání zavedeny tak zvané eulogie, t. j. požehnané chleby, které byly z darů při mši sv. obětovaných vyloučeny a těm, kdož nepřijímali, na konci oběti eucharistické podávány k požívání. Zvyk tento udržel se v církvi řecké pode jménem *ἀντίδωρον* (= náhrada za eucharistii, *δῶρον*) až doposud. Časem pozbyl však původního svého rázu, ježto eulogie nebyly požívány v chrámě, nýbrž od věřících brány domů a také těm dávány, kteří přijímali.

4. Pro *svátost posledního pomazání* (unguentum sanctum, unctio, *εὐχέλαιον*, od 12. stol. extrema unctio), o níž děje se s počátku zmínka vždy ve spojení se svátostí pokání, jako u Origena (In Lev. hom. II., 4) a Jana Zlatoústého (De sacerd. III., 6), v periodě přítomné skýtá nejdůležitější svědectví list papeže *Innocence I* k biskupovi Decentiovi v Eugubiu z r. 416. Sakramentář Řehoře Velikého obsahuje již určitější předpisy o udílení této svátosti a svěcení sv. oleje.

5. *Ritus ordinační* byl obohacen některými významnými obřady. Podstatným požadavkem při udílení

svěcení vyšších bylo vzkládání rukou biskupových a modlitba (Const. apost. VIII., 16); mazání při svěcení kněžském a biskupském bylo zavedeno na západě pravděpodobně již ve století 6., a to nejdříve v Gallii; odevzdávání jistých církevních nádob kandidátům vyšších svěcení na označenou moci duchovní vyskytá se teprve později. Za dny svěcení voleny byly od dob Gelasia především suché dny (quatuor tempora), pak neděle; biskupové svěcení byli často o svátcích apoštolův. Jako bližší příprava na svěcení předepsány byly modlitba a půst.

6. *Manželství*, jehož svatosti a důstojnosti církevní Otcové proti bludařům gnosticko-manichejským hájili, bylo jako dříve i nyní uzavíráno s požehnáním církve a zvláštními slavnostmi. Na východě předcházelo pravidelně zasnoubení; při sňatku pak samém dávány na hlavu snoubencům věnce nebo koruny; kromě toho vyměňovali si prsteny a podávali ruce, jež kněz obvinoval páskou bílou a červenou na znamení věrnosti a nezrušitelného svazku. Za překážky manželství stanovila církev ponenáhlu pokrevenství, švakrovství, duchovní příbuzenství, adopci, různost náboženství, násilný únos ženských osob a sliby řeholní. Cizoložství bylo uznáváno za důvod rozvodu; rozvedení nemohli však vstoupiti v manželství nové.

§ 76. Kázeň kajícná.

Církevní *kázeň kajícná*[1]) zůstala v podstatě táž, jaká byla v době před Konstantinem Velikým, a byla v církvi řecké ve století 4. ve velikém rozkvětu, jak kanony synody ancyrské r. 314, neocaesarejské a nicejské, jakož i kanonické listy Basilia Velikého a Řehoře Nyssenského dokazují. Zde také k třem dosavadním stupňům kajícníků přistoupil čtvrtý, totiž plačících, *προσκλαίοντες*. První podstatná změna nastala naproti tomu v církvi východní tím, že patriarcha cařihradský Nekta-

[1]) Rauschen, Eucharistie u. Buszsakrament in den ersten sechs Jahrh. 1908.

rius kolem roku 390 odstranil kněze poenitentiáře pro pohoršení, způsobené veřejným vyznáním jisté vznešené matrony, kterou jáhen v chrámě zneuctil. Tím také odpadlo ponenáhlu veřejné vyznání; každý mohl si vyvoliti kněze k vykonání tajné zpovědi a skutky kajícné sobě uložené bez dohledu vykonati. Poněvadž příkladu tohoto následovali ostatní patriarchové východní, vyskytá se v církvi řecké od 5. století za tajná provinění jen tajná zpověď. Provinění notorická podléhala však nadále církevní kázni; nicméně nastalo od 4. století veliké její zmírnění (Socr. V., 19).

Také na západě, ač se přidržoval více staré přísnosti, nastaly některé změny, kterými byla dosavadní kázeň přísná ponenáhlu zmírněna. Především odpadlo veřejné vyznání hříchův, ano bylo přímo Lvem I. (Ep. 168, 2) zapovězeno. Zpětilí hříšníci, kteří byli dosud na vždy vylučováni ze společenství církevního a sobě ponechávání, nebyli sice k církevnímu pokání připouštěni, mohli se však účastniti bohoslužby a byli, jestliže se soukromým pokáním stali toho hodnými, na smrtelném lůžku také k sv. přijímání připouštěni. Kdož odkládali s pokáním za hříchy kapitální až na smrtelné lůžko, nebyli dříve přijímáni do společenství církevního; nyní však netoliko byli připouštěni k pokání, nýbrž udělováno jim i odpuštění a sv. přijímání (Ep. Innoc. ad Exup.).

Veřejné pokání započínali kajícníci obyčejně ve středu prvního týdnu postního. Při započetí vzkládal na ně kněz ruce a odevzdával jim roucho kajícné, tak zv. cilicium. Kajícníci po dobu veřejného pokání žili životem asketů, proto stříhati musili vlasy, nositi roucho mnišské neboli kajícné, a zdržovati se obchodův a úřadův, ano i obcování manželského. Z té příčiny mohli ženatí veřejné pokání konati jen se souhlasem druhé strany. Smíření (pax, reconciliatio, communio) po vykonaném pokání uděleno bylo, odezíráme-li od výminek (nemoc, pronásledování, přímluva mučedníků), v církvi římské na Zelený čtvrtek ve Španělsku a na východě na Veliký pátek nebo na Bílou sobotu.

S vyššími *kleriky*,[1]) kteří se dopustili hříchů kapitálních, bylo v předešlé periodě jednáno jako s laiky. Poněvadž však pokáním pozbývali zároveň svého úřadu, vznikla kolem polovice 4. století praxe, že byli jen sesazováni a ad communionem laicalem připouštěni, aby nebyli dvakráte trestáni (Can. ap. c. 25). V církvi římské nebylo jim dovoleno pro nebezpečenství pohoršení ani dobrovolně konati pokání veřejné, nýbrž měli dle ustanovení papežů Siricia a Lva Velikého odkáti svá provinění per secessionem privatam, jež v době Řehoře Velikého zostřena byla uchýlením se do kláštera; v Gallii naproti tomu zapovězeno nebylo.

Aby docíleno bylo, pokud možno, jednotné praxe v přisluhování svátosti pokání, sestavovali vynikající biskupové, jako na př. sv. Basil, Řehoř Nyssenský, Theofil, Cyrill atd., *zvláštní návody* (epistolae canonicae), podle nichž i ostatní biskupové stanovili pro kajícníky dobu pokání a skutky kajícné. Také kanony koncilů, jako elvirského, ancyrského r. 314, nicejského r. 325, byly v té příčině směrodatnými. V 6. století povstaly pak na základě této praxe *knihy poenitentiální*[2]) jako úplné návody pro správu svátosti pokání. Nejstarší z nich vznikly v Britanii a Irsku.

§ 77. Církevní svátky a posty.[3])

Oslava svátků, v periodě předešlé přirozeně takřka jen na vnitřek chrámů omezená, nabyla v této periodě rázu veřejného. V příčině *neděle*, která zůstala dnem týdenním v první řadě liturgické bohoslužbě věnovaným, nařídil císař Konstantin Veliký, že

[1]) Kellner, Das Buss- und Strafverfahren gegen Kleriker in den sechs ersten Jahrh. 1863.

[2]) Schmitz, Die Bussbücher und Bussdisziplin der Kirche 2 Bde. 1883 a 1898.

[3]) Nilles, Kalendarium manuale 2 vol. 2 ed. 1896 n. — Duchesne, Origines du culte chrétien 3. ed. 1904. — Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die Heiligenfeste in ihrer geschichtl. Entwickelung, 2. Aufl. 1906. — Kupka, Církevní rok 1907.

v den ten nemají býti konána soudní řízení a vůbec veřejné práce (Cod. Theod. VIII., 8, 1. 3.). Kromě toho byla v neděli zapovězena divadla, zápasy se zvířaty a jiné veřejné hry (Cod. Theod. XV., 5. 2), kteryžto zákaz byl později Theodosiem II. na vyšší svátky a dobu mezi velikonocemi a svátky svatodušními rozšířen (Cod Theod. XV., 5, 5). Práce polní, které Konstantin v neděli ještě dovolil, byly postupem doby rozličnými sněmy církevními zapovězeny.

1. Cyklus církevních svátků již v první periodě slavených byl nyní rozmnožen novými, z nichž některé byly s počátku jen v jednotlivých církvích slaveny, později však obecně. Ze svátků Páně nabyla především Epifanie, (*τὰ ἐπιφανία, θεοφανεία*),[1]) která v církvi východní již na sklonku 3. století byla slavena, i v církvi latinské rozšíření, a to od 2 polovice století 4. (Amm. Marc. 21, 2.). Kdežto však na východě o svátku Zjevení Páně oslavován byl především křest Kristův v řece Jordáně (Theofania), byl na západě konán jako svátek zjevení Krista pohanům čili jako svátek povolání světa pohanského do lůna církve. Vzpomínka na křest Kristův v Jordáně a na první zázrak v Káni, kterým dokázal a zjevil své božství, ustoupily zde v pozadí. Na západě, a to dle všeho nejdříve v Římě, byly slaveny již v první polovici století 4. *svátky vánoční*[2]) dne 25. prosince. Odtud rozšířila se slavnost tato po celém západě a kolem roku 370 ponenáhlu i na východě, kde až dosud narození Kristovo oslavováno bylo o svátku Epifanie. Jen Armenie nepřijala svátku toho, slavíc nadále narození Páně o Epifanii. Pro volbu dne zdá se býti rozhodující okolnost, že římský svět 25. prosinec slavil jako den boha slunce, sol invictus: místo svátku pohanského zaujala slavnost křesťanská, věnovaná východu pravého slunce světa, Vykupitele lidstva.

Jako pro velikonoce, tak utvořila se i pro svátky vánoční doba přípravná, *advent* zvaná. S počátku trval

[1]) Cabrol, Dictionnaire d' archéologie chrét. et de liturgie 1903 n. I, 2:30 n — Rasegna Gregor. 1905, 317. n.
[2]) Gastoné. Noël 1906.

advent šest týdnů (druhá quadragesima), později byl omezen na týdny čtyři. V Římě vyskytuje se advent za Řehoře Velikého (590—604), kdežto v Gallii již v V. století předepsány byly posty po šest týdnů před vánocemi, a to ve středu, pátek a sobotu. (Syn. Macon. 581, c. 9.) První den po hodu vánočním již od konce století 4. byla slavena památka prvního mučedníka sv. Štěpána. Aby pak rozpustilé slavnosti pohanské ku poctě boha Jana o kalendách lednových konané byly zatlačeny, slaven byl v oktáv hodu vánočního (1. ledna) svátek *Obřezání Páně*, jak vysvítá ze synody tourské r. 567 (c. 17) a z Regula monachorum Isidora Sevillského († 636).

V době velikonoční zavedena byla především neděle Květná na památku slavného vjezdu Ježíše Krista do Jerusalema; zmínka o ní děje se již na sklonku 4. a na začátku století 5. (Peregr. Sylviae; Cyr. Hieros. Catech. 18). Slavnost Nanebevstoupení Páně (ascensio Domini), jejíž památka dříve zároveň se sesláním Ducha sv. konána byla, objevuje se již v polovici 4. století jako svátek všeobecně zavedený (*πάνδημος ἑορτή*, Sokr. H. E. VII., 26) a slavnost velikonoční zakončující. Byla slavena ponejvíce průvodem na jiné místo na upamatování, že Spasitel odebral se v den ten s apoštoly z Jerusalema na horu olivetskou. Jako zvláštní doba slavnostní v širším smyslu slaveny byly svatý týden (hebdomas magna) a v něm především Zelený čtvrtek a Veliký pátek, a dále týden velikonoční; byly totiž dny veřejného odpočinku a bohoslužby.

Přípravou na slavnost Nanebevstoupení Páně zavedl sv. Mamertus († kolem roku 475), biskup viennský, kolem r. 470 prosebné dny (rogationes, litaniae minores) na odvrácení zemětřesení a jiných pohrom. S počátku jen na jeho diecesi omezeny, nabyly hlavně přičiněním rozličných synod ponenáhlu rozšíření obecného. Synoda orleanská z r. 511 (c. 27) předepsala je pro celou Gallii. Kolem r. 800 byly přijaty Lvem III. (795—816) i v Římě, kde podobný den prosebný konán byl o svátku sv. Marka

25. dubna (litania maior). První zmínka o něm činí se za papeže Řehoře Velikého (Reg. Greg. II., 2 a. 591, Mon. Germ. Epp. I., p. 102).

2. Svátky některých svatých *mučedníků*, které měly dříve ráz lokální, nabyly nyní obecného rozšíření. V celé církvi slaven byl především svátek sv. Štěpána a svátek knížat apoštolských Petra a Pavla; na východě kromě toho na konci století 4. v oktávu svatodušním slaven byl svátek všech mučedníkův. Vedle dies natalis svatých mučedníků byl slaven i den úmrtí jiných slavných světců, jako na př. v Gallii sv. Martina Tourského. U svatého Jana Křtitele naproti tomu, jenž posvěcen byl v lůně mateřském, slaven byl vedle jeho stětí i den jeho narození.

3. Konečně zavedeny byly v periodě této také svátky *Mariánské*, a to především ty, o kterých zároveň byla konána i památka Páně, tak že byly v jistém smyslu i svátky Páně. Náleží k nim především:

a) Svátek Očišťování Panny Marie (Purificatio B. M. V.), jenž u Řeků jako svátek setkání se Pána se starcem Simeonem byl slaven a proto také *Ὑπαντή* nebo *Ὑπαπαντὴ τοῦ κυρίου* nazýván. Dle svědectví Peregrinatio Silviae[1]) konán byl v Jerusalemě již na konci století 4., a to 14. února jako Quadragesima de Epiphania. Později, když zavedeny byly svátky vánoční, přeložen byl na 2. únor, zvláště přičiněním císaře Justiniana (r. 542). Církev římská převzala slavnost tuto spolu s průvodem svící (odtud festum candelarum) z východu v době nám neznámé. V Římě děje se o něm zmínka teprve v 7. století. Svěcení svící dá se dokázati teprve ve století 11.

b) Svátek Zvěstování Panny Marie (*ἡ τοῦ εὐαγγελισμοῦ* Annuntiatio B. M. V.) uvádí se nejdříve v homiliích Prokla Cařihradského kolem roku 440. Slaven byl jak na východě, tak na západě 25. března.

---

[1]) Edit. Geyer c. 26.

c) Svátek Nanebevzetí Panny Marie[1]) (κοίμησις, assumptio, dormitio) na východě byl konán, jak se podobá, již na počátku století 5. Přičiněním císaře Mauritia (582—602) přeložen byl z 18. ledna na 15. srpna (Niceph. H. E. 17) a nabyl záhy všeobecného rozšíření. V Římě slaven byl již za papeže Sergia († 701).

d) Ve století 7. konečně objevuje se svátek Narození Panny Marie (Nativitas B. M. V.). Jako všeobecný církevní svátek slaven byl teprve ve století jedenáctém.

Svátky tyto vyšly tudíž z církve řecké, byly však ponenáhlu i na západě přijaty. V Římě připomínají se již za papeže Sergia (687—701) v Liber pontificalis. Do ostatních církví rozšířily se v následující době, hlavně rozšířením ritu římského. V Gallii byl však svátek Nanebevzetí Panny Marie konán v 6. století 18. ledna, ve Španělsku pak nařídila synoda toledská 656 (c. 1), aby svátek Zvěstování Panny Marie konán byl současně (18. prosince).

4. Půst předvelikonoční se nazývá na počátku periody přítomné (synoda nicejská c. 5) Quadragesimou (τεσσαρακοστή), jež trvala na západě šest, na východě sedm týdnů před svatým týdnem, poněvadž svatý týden v některých církvích, jako v Antiochii a v Cařihradě, nebyl v quadragesimě obsažen, nýbrž k ní připočten. Dnů postních bylo však jak na východě, tak na západě 36, poněvadž na východě vedle neděl také soboty, vyjma sobotu Bílou, nebyly dny postními.

Zatím však co půst předvelikonoční se prodloužil, půst ve dny stationes namnoze byl odstraněn. Naproti tomu objevuje se v církvi římské za Lva Vel. pro dobu po velikonocích troj í půst týdenní, v týdnu po svátcích svatodušních a v jednom týdnu 7. a 10. měsíce, čili září a prosince, a to ve středu, v pátek a v sobotu.

---

[1]) Deligny, Orig. de la fête de l' Assompt. v Rev. August. 1907.

§ 78. Úcta svatých a obrazův. Pouti.

1 *Úcta a vzývání svatých mučedníků,*[1]) jež důvod svůj má v přirozenosti lidské, a již v předešlé periodě se vyskytuje, nyní netoliko se udržela, nýbrž ještě nabyla rozšíření a prohloubení. Svatí Otcové ji netoliko doporučovali, nýbrž i proti výtkám pohanů, Manichejcův a jiných bludařů hájili. Při tom byli si však křesťané dobře vědomi, že je podstatný rozdíl mezi úctou svatých (cultus duliae) a klaněním se Bohu (cultus latriae), neboť svatí Otcové neustávali naň proti pomlúvám odpůrců poukazovati.[2])

2. Než vedle svatých mučedníků byli v periodě této uctíváni jako světci i ti, kdož nedosáhli sice koruny mučednické, vynikali však zvláštní ctností a svatostí, především poustevníci, mnichové a biskupové. Zvyk tento stal se ve 4. a 5. století všeobecným Při jednotlivých chrámech povstaly seznamy (kalendáře) těch svatých, jejichž památka v nich každoročně byla slavena. Také vzývání svatých o jich přímluvu, jehož stopy v katakombách se objevují,[3]) dosáhlo v přítomné periodě zvláště od 4. a 5. století větší intensity a rozšířenosti. Vedle svatých byli ctěni též andělé, zvláště sv. Michael, jakožto ochránce církve. (Past. Herm. Simil. VIII, c. 3, 3.)

3. Největší úctě těšila se však blahoslavená *Panna Maria*[4]) pro úzký poměr k Bohočlověku a pro vynikající svoje postavení, jež v díle výkupném zaujímá. Její chvála byla zvěstována slovem a obrazem

[1]) Binterim, Denkwürdigkeiten. IV. Bd. — Kirsch, Die Lehre von der Gemeinschaft der Heiligen im christl. Altertum 1900. — Delehaye, Les legendes hagiographiques 1905. — Günther, Legendenstudien 1906.

[2]) Epiph. Haer. 79. 1. 9.; Aug. Contra Faust. XX, 21; De civit. Dei X, 1.; Cyril. Alex. Contra Julian VI. p. 203 etc.

[3]) Kirsch, Die Akklamationen und Gebete der altchristl. Grabschriften 1897. — Kaufmann, Jenseits-Denkmäler 1900.

[4]) Lehner, Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten 1886. — Liell, Die Darstellungen der allersel. Jungfrau Maria in den Katakomben 1887. — Neubert, Marie dans l' église nicéenne 1908.

v periodě předešlé, k její poctě byly na různých místech budovány chrámy nádherné, vznešenou její důstojnost a panenství její hájili svatí Otcové, jako Epifanius,[1]) Jeronym[2]) a jiní, vítězně proti Nestorianům, proti Antidikomarianitům v Arabii, proti mnichům Helvidiovi a Jovinianovi v Římě, proti španělskému knězi Vigilantiovi a biskupu sardickému Bonosovi.[3]) Se stejnou rozhodností vystupovali však též svatí Otcové proti modlosluţebné úctě Panny Marie, jak ji zaváděla sekta tak zvaných Kollyridianek v Arabii, jež obětovaly jí koláče (Epiph. Haer. 79).

4. Úcta svatých *ostatků*, jež úzce souvisí s úctou svatých samých a v ní je obsažena, byla již v periodě předešlé obvyklou. Tak byly od křesťanů ostatky svatých mučedníků, jako na př. sv. Ignáce v Římě, pečlivě sbírány a uschovávány, nad hroby mučedníků stavěny chrámy a kaple (memoriae, μαρτύρια) a konána obět eucharistická, pohané pak hleděli mrtvoly sv. mučedníků zničiti nebo křesťanům odníti, aby jich nemohli uctívati. Po pronásledováních jeví se úcta ostatků svatých tím, že byly přenášeny do nově vystavených chrámův a kaplí, že věřící rádi se dávali pochovávati poblíže hrobů svatých mučedníků, že ukládány byly ostatky do vzácných skříní, zabalovány do vzácných rouch a u hrobů svatých zapalovány lampy, jež ve dne i v noci hořely. Mnozí věřící, biskupové i císařové hleděli si opatřiti svaté ostatky mnohdy i dalekými cestami, jako Gaudentius, biskup v Brescii († kolem 410), jenž až do Kappadocie se odebral. Ano, někteří snažili se získati si je lstí nebo násilím nebo i za peníze. Někdy byly úmyslně nepravé ostatky vydávány za pravé a obchod s nimi konán. Proto bylo kupování a prodávání ostatků jak církevními, tak i světskými zákony zapovězeno. (Cod. Theod. X.. 17, 7.) Mezi ostatky zaujímal přirozeně první místo kříž

[1]) Haer. 79.
[2]) De perpet. virg. b. M. adv. Helvidium; Adv. Jovinianum; contra Vigilantium.
[3]) Ambr. De instit virg. 5. Siricius, Ep. ad Anys.

Kristův, jenž byl roku 326 nalezen svatou Helenou,[1]) matkou Konstantinovou. Svátek Povýšení svatého kříže (exaltatio s. crucis) slaven byl v Jerusalemě brzo po nalezení relikvie, a to zároveň jako svátek zasvěcení (dedicatio) chrámu na hoře Golgotě. V 7. století rozšířil se svátek tento i na západě, kde kromě toho byl slaven svátek Nalezení sv. kříže 3. května (inventio crucis).

5. Již v prvních křesťanských stoletích bylo *obrazů náboženských*[2]) jak v místnostech bohoslužebných, tak soukromých užíváno. Dokazují to jasně novější badání archaeologická. Někteří spisovatelé starší, jako Eusebius,[3]) Epifanius[4]) atd., vyslovují se sice proti obrazům z části, poněvadž měli na zřeteli nebezpečenství pro věřící, z části, poněvadž oddáni byli některým předsudkům a rigoristickým jednostrannostem; než na praxi věřících neměla slova jejich vlivu. Podobně také kanon 36. synody elvirské: Placuit, picturas in ecclesia non esse debere, ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur, není všeobecným a zásadním zákazem obrazů, spíše byl vyvolán zvláštními poměry ve Španělsku, a neměl více než významu lokálního. Obrazy byly ve vážnosti, poněvadž sloužily k ozdobě chrámův a k poučení, jakož i vzdělání věřících. Také úcta[5]) byla obrazům prokazována, a to tím způsobem, že byly líbány, lampy a kadidlo před nimi zapalovány a klekáno před nimi. Tato úcta, která neplatila tak obrazu, jako tomu, jenž byl zobrazován, nabyla zvláště na východě hojného rozšíření. Vyskytly-li se tu a tam zlořády při úctě obrazů, neopomínali svatí Otcové, jako Řehoř Veliký, hlasu svého proti nim pozvednouti.

6. Zvláštní úctě u křesťanů těšila se také posvátná místa, především ta, jež posvěcena byla životem, utrpením a smrtí božského Spasitele, dále

---

[1]) Rouillon, Sainte Hélene. 1903.

[2]) Bilczewski, Archaeologie křesťanská. Přel. Tumpach 1898. – Kaufmann, Handbuch der christl. Archaeologie 1905.

[3]) Pitra Spicil. Solesm. I, 383 · 386.

[4]) Inter Hieron. Ep. 51. c. 9.

[5]) Aug. De morib. eccl. cath. I. c. 34. n. 75. Gregor. M. Ep. XI. 13.

mučedníkův a jiných svatých. Hned v starších dobách putovali křesťané do Jerusalema a na jiná posvátná místa svaté země, do Říma k hrobům sv. apoštolů Petra a Pavla (limina apostolorum) atd. Většího rozvoje nabyly však pouti tyto po pronásledování. Svatí Otcové chválili a doporučovali tento zvyk, vycházející z potřeby srdce lidského, neopomíjeli však vystupovati též proti zlořádům tu a tam se vyskytujícím, jako na př. Jeronym, jenž poznamenává: Non Jerosolymis fuisse, sed Jerosolymis bene vixisse laudandum est (Ep. 58. ad Paulin. c. 2). Záhy také pouti tyto byly popisovány; již ze 4. století zachovaly se nám některé popisy, jako Itinerarium Burdigalense (333) a tak zvaná Peregrinatio Silviae, jež napsána byla v druhé polovici 4. století od španělské panny Etherie, a má velikou důležitost pro dějiny liturgie církve jerusalemské.

7. Vedle poutí konány byly též *průvody*, jež známy byly již židům, ano i pohanům. V dobách pronásledování nemohly ovšem býti konány veřejně; za to tím častěji byly konány, když se dostalo církvi svobody ediktem milánským, a to především v neděli Květnou, o velikonocích, jakož i o jiných velikých slavnostech, při svěcení chrámů, ale též při velikých nehodách. Průvodů těchto zúčastnil se klerus a lid v rouchu buď slavnostním nebo kajícném, podle toho, zda konán byl průvod na poděkování, nebo byl prosebný a kajícný (*λιτανεῖαι, λιταί*, supplicationes, rogationes). K zvýšení oslavy přispívaly nemálo kříže a korouhve, ostatky a hořící svíce. Účastníci pěli střídavě hymny, litanie a jiné modlitby.

§ 79. Chrámy křesťanské. Bohoslužebná roucha, knihy. [1])

Když církev ediktem milánským nabyla svobody, byly chrámy v pronásledování Diokletianově zbořené

[1]) Kraus, Geschichte der christl. Kunst. 1896. — Kirsch, Die christlichen Kultusgebäude im Altertum. 1893. — Holtzinger, Die altchristl. u. byzant. Baukunst. 2. Aufl. 1899. —

i místa, kde odpočívaly pozemské ostatky apoštolů, netoliko obnoveny, nýbrž i četné nové, větší a krásnější, postaveny. Dle slohu dělí se chrámy tyto na basiliky a stavby centrální.

Půdorysem *basiliky*,[1]) ve které západ obdržel ideální typus chrámu, byl obdélník. Při větších stavbách je před lodí chrámovou umístěna nezřídka loď příčná, tak že celek má podobu **T** nebo kříže. Na straně oltářní nalézá se z pravidla v polokruhu založená a polobání zklenutá apsis (ἁψίς, concha, tribuna). Na protější straně byla předsíň (νάρθηξ), a před ni nádvoří, neboli atrium (paradisus) čtverhranné, loubím obklíčené a nepokryté. Větší a bohatší chrámy byly s počátku uzavřeny čtverhranným dvorem (περίβολος). Oltář byl postaven, jak Didaskalia a konstituce apoštolské (II., 57) dosvědčují, na straně východní; než až do počátku 5. století, zvláště v Římě, býval často také umístěn na straně západní.

Loď chrámová, ku které se apsis otvírala obloukem triumfálním, byla rozdělena dvěma nebo čtyřmi řadami sloupů na tři nebo pět lodí, z nichž prostřední byla širší a vyšší než lodi boční. Sloupy nesly buď vodorovné architravy nebo polokruhové archivolty, na kterých spočívalo hořejší zdivo střední lodi, opatřené okny a kryté ozdobným dřevěným stropem; mnohdy však stropu nebylo, takže krov přímo krylo prostor bohoslužebný. Při bohatších chrámech byly vnitřní stěny vykládány drahohamy, apsis pak a stěny lodi střední ozdobeny obrazy, hlavně však mosaikou.

Vedle slohu basilikového vyskytuje se již v nejstarších dobách *sloh centrální*, při němž stavba rozkládá se souměrně ode středu v podobě kruhu, čtverce, osmiúhelníku nebo stejnoramenného kříže. Disposice této užívalo se z pravidla při stavbě baptisterií a kaplí náhrobních. Na východě však rozloha centrální volena byla i při stavbách chrámů hlavních, jež i když

Schultze, Archaeologie der altchristl. Kunst. 1895. — Witting, Die Anfänge der christl. Architektur 1902.

[1]) Clausse, Basiliques et mosaiques chrét. 2 t. 1893.

měly rozlohu čtvercovou neb obdélníkovou, byly opatřovány bání, nebo celou řadou bání byly zdobeny. Sloh tento nazván byl slohem byzantským. Hlavním chrámem v tomto slohu zbudovaným je chrám boží Moudrosti v Cařihradě z dob císaře Justiniana I., nyní ovšem v mešitu mohamedánskou proměněný.

Co se týče bohoslužebného rozdělení vnitřku, tu uprostřed apsidy bylo vyvýšené sedadlo biskupovo (θρόνος, cathedra), po obou pak stranách byla sedadla kněží.[1]) Před apsidou uprostřed lodi příčné nebo na začátku lodi hlavní byl na několika stupních vyvýšený oltář, pod nímž v malém sklepení (martyrium, confessio) chovány ostatky některého světce. Původně měl oltář podobu stolu, později též sarkofagu. Zhotoven býval v prvních dobách ze dřeva, později z kamene. Nad oltářem vznášel se na sloupcích stánek, (ciborium κιβώριον, umbraculum) zvaný. K uchovávání svátosti oltářní zavěšovala se pod ciboriem nádoba, mající podobu holubice (περιστήριον).[2]) Mezi sloupky byly na kovových prutech záclony (tetravela). Původně měl každý chrám jen jeden oltář, na západě však, když v obyčej vešly mše soukromé, stavěno bylo oltářů několik. Prostora, v níž umístěn byl oltář spolu se sedadly pro biskupa a klerus, nazývala se presbyterium (altarium, ἅδυτον ἱερατεῖον) a uzavřena byla od ostatního chrámu obyčejně mřížkou (cancelli, κιγκλίδες), na východě později lehkou stěnou, zvanou ikonostase pro obrazy, jimiž byla zdobena. Část přední lodi, presbyteriu nejbližší, určená pro nižší kněžstvo, slula solea, a byla též mřížemi uzavřena. Zde stálo též vyvýšené ozdobné řečniště, ambo, odkud se četly části Písma sv., v brzku také (kolem roku 400) i kázání bylo konáno, jež biskup dříve se svého trůnu nebo od oltáře míval. Někde byly i ambony dva, jeden vyšší a nádhernější ke čtení evangelia, druhý prostší ku předčítání epištoly. V ostatní části chrámové byli laici rozdělení dle pohlaví a stáří. Na východě nad

[1]) Testam. Domini N. J. Chr. I, 19.

[2]) Raible, Der Tabernakel einst u. jetzt. Herausgeg. von Krebs. 1908.

loďmi bočními zřízeny bývaly pro ženy empory (γυναικεῖα, ὑπερῷα). Katechumeni a kajícníci slyšící byli bohoslužbě přítomni v pozadí chrámu, plačící měli místo své v narthexu nebo v atriu.

2. *Baptisteria*, jež zřizována byla zpravidla blízko chrámu (dle Test. Dom. N. J. Ch. I., 19 v atriu) a s ním přikrytou chodbou spojena byla, měla podobu okrouhlou nebo osmihranou. Ve středu jejich byla nádržka (piscina, fons, κολυμβήθρα), opatřená 3 nebo 7 stupni, po nichž katechumeni do vody sestupovali Aby šetřeno bylo stydlivosti, byly zavěšeny na zdi záclony. Když zavládl všeobecně křest dítek, nahražována byla nádržka křtitelnicí neb jinou podobnou nádobou, ano na mnohých místech křtitelnice nahrazovala i kapli. Nicméně při větších chrámech udržely se kaple až do středověku.

3. Zvláštního *oděvu liturgického*[1]) v prvních pěti stoletích církve křesťanské nebylo, nýbrž klerici nosili při bohoslužbě obyčejné roucho sváteční nebo roucho, jehož používáno v důstojnostech a úřadech. V Římě v V. století byla to především tunika, dlouhý bílý šat spodní bez rukávů nebo s rukávy, a penula, svrchní roucho bez rukávův, obyčejně barvy hnědé nebo fialové, s otvorem uprostřed. Hned od počátku, nebo záhy aspoň zavládl zvyk, že roucho při bohoslužbě používané nebylo nošeno v životě profanním, ježto použitím při bohoslužbě považováno bylo za posvěcené. Ve století V. počíná však oděv liturgický lišiti se od oděvu laikův. Rozlišení toto nastalo hlavně tím, že církev podržela dosavadní roucho pro bohoslužbu, zatím co oděv profanní se počal měniti. Z tuniky vznikla alba, z penuly roucho mešní, casula, planeta.[2]) Synoda toledská IV. r. 633 (c. 28) zmínku činí již o obojím tomto rouchu liturgickém, nařizujíc,

---

[1]) Braun, Die liturgische Kleidung in den ersten fünf Jahrh. (St. aus M. Laach 1898). — Wilpert, Die Gewandung der Christen in den ersten Jahrh. 1898. — Braun, Die liturgische Gewandung im Occident u. Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung u. Symbolik 1907.

[2]) Braun, Die priesterlichen Gewänder des Abendlandes nach ihrer gesch. Entwickelung. 1898.

že nespravedlivě sesazení duchovní musí ztracené stupně přijmouti opět před oltářem, kněží orarium a planetu, jáhnové orarium a albu. Orarium, jež se uvádí jako společný odznak obou svěcení, je pozdější štola; tato byla vyhrazena vyšším klerikům, jak patrno ze synody v Laodiceji, která používání oraria zakazuje subdiakonům (c. 22), lektorům a zpěvákům (c. 23). V Liber pontificalis (Vita Silvestri et Zozimi) vyskytá se dále záhy pallium linostimum, z něhož vyvinul se později manipulus. Jako odznaky důstojnosti biskupské[1]) uvádí synoda toledská IV. (c. 22) prsten a berlu. Vedle toho jeví se i pallium jako čestný odznak důstojnosti biskupské, zejména na východě (*ὠμοφόριον*). Na západě bylo nejdříve jako vynikající ozdoba a odznak nejvyššího pastýře nošeno jen od papeže; později bylo od papeže propůjčováno též metropolitům, jakožto symbol jednoty se stolicí apoštolskou. Papež a jeho jáhnové nosili vedle tuniky ještě druhé spodní roucho, dalmatiku. Jako roucho čestné byla povolována dalmatika záhy také někdy biskupům a jáhnům jiných chrámů, později byla od biskupův a jáhnů všeobecně užívána, a to od jáhnův jako roucho vrchní. Další rozvoj roucha liturgického, zejména biskupského, nastal ve středověku. Barva oděvu bohoslužebného byla až do IX. století převážnou většinou bílá; později přistoupily červená, zelená a černá a ve století XIII. pak ještě fialová. Prvním svědkem barev nyní obvyklých je Innocenc III.

4. Jako hlavních *nádob liturgických*[2]) používáno kalicha a pateny (patina, *δίσκος*. Látka, z níž nádoby tyto zhotovovány, nebyla vždy a všude táž. V prvních stoletích křesťanských vyskytují se kalichy ze dřeva, z hlíny, z kamene, ze skla, z mědi, mosazi, záhy však také stříbrné a zlaté, podle toho, jak jmění obce to dovolovalo. Po pronásledováních množí se drahocenné kalichy. Ve středověku bylo pře-

[1]) Braun, Die pontifikalen Gewänder des Abendlandes nach ihrer geschichtl. Entwickelung. 1898.

[2]) Hefele, Beiträge zur Kirchengesch. II, 322—330. — Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik I. B. str. 840 n.

depsáno používání kovů pro tyto nádoby liturgické. Vedle kalicha, pro obětujícího kněze určeného (calix offertorius nebo sacrificatorius), byl kalich pro laiky (calix ministerialis, scyphus), z něhož podle tehdejšího zvyku přijímali věřící krev Páně. Tento kalich se udržel, dokud trvala původní praxe přijímati pod obojí. Jako další bohoslužebné nádoby jeví se *zvony* (signa, campanae, nolae).[1]) Nejdříve, zdá se, že jich bylo používáno v klášteřích irských; od počátku století VII. vyskytají se též ve Francii. S počátku byly z kovaného železného plechu (vasa productilia), od století IX. objevují se též zvony lité (vasa fusilia).

5. *Liturgické knihy* byly: Sacramentarium (εὐχολόγιον), jež obsahovalo obřad a modlitby při mši sv., při udílení sv. svátostí a benedikcí. Lectionarium[2]) obsahovalo částky z Písma sv. Starého a Nového Zákona k četbě určené. Evangeliarium (textus) obsahovalo původně text všech čtyř evangelií, později jen jednotlivé části pro bohoslužbu určené. Comes udával části z celého Písma sv. jen začátkem a koncem textu; byl tudíž jakýmsi seznamem lekcí. Diptychy (δίπτυχον, bis plicatum) byly dvojité voskem potažené tabulky, do nichž byla napsána jména papežů, biskupů, knížat, dobrodinců atd., aby při mši sv. byla předčítána a na ně pamatováno. Později obsahovaly seznamy příslušníků církve, pročež škrtnouti někoho z diptych znamenalo tolik jako vyloučiti jej ze společenství církevního. Jiné liturgické knihy byly Antiphonarium, v němž byly obsaženy žalmy se svými antifonami k introitu, po epištole, k obětování a ke přijímání. Pro zpěváky zvláště bylo určeno Graduale a Sequentiale. Maenia jsou officia sanctorum, rozdělená dle měsíců; řecké Menologium odpovídá latinskému Martyrologiu. Později vzniklé Missale speciale obsahovalo všecky modlitby, čtení atd. při mši svaté. Knihy liturgické, zvláště Evangeliaria, byly krásně vázány a uschovávány v drahocenných schránkách, nebo ve vzácné pokrývce, comisia zvané.

[1]) Procházka, Zvony a věže kostelní v církvi katol. 1883.
[2]) Beissel, Entstehung d. Perikopen d. röm. Messbuches 1907.

§ 80. Život řeholní.[1])

1. Původ a počátky života řeholního nelze hledati v egyptském kultu Serapidově,[2]) v neoplatonismu[3]) nebo buddhismu,[4]) přes zdánlivou zevnější podobnost tu se vyskytající, nýbrž v křesťanství samém. Výroky Krista Pána (Matth 19, 12) a jeho apoštolův (1. Cor. 7, 32 n.) o dokonalosti pohnuly mnohé křesťany, že život svůj zasvětili úplně službě boží, zříkajíce se za tím účelem manželství a věnujíce se modlitbě a sebezapírání. Křesťané tito nazýváni byli *askety* (ἀσκηταί, continentes) a žili ve svých rodinách, lišíce se jen přísnějším životem od ostatních. Počet jejich byl, jak vysvítá ze svědectví apologetů, na př. Justina (Apol. I. c. 15), Athenagory (Leg. pro christ. c. 33), Minucia Felixa (Oct. c. 31), značný, a vážnost, které se u ostatních křesťanů těšili, veliká. Tak byla Bohu zasvěceným pannám při bohoslužbě vykázána místa presbyteriu nejbližší (Tertull., De exhor. cast. 11.); dle Konstitucí apoštolských (VIII. 13) asketé přijímali Tělo Páně bezprostředně po kleru. Askety tyto, o kterých zevrubnější zprávy nám podávají pseudoklementinské listy Ad virgines, považovati možno za jakési předchůdce *mnišstva*, jež vzniklo teprve v době systematických pronásledování, Deciem počínaje.

---

[1]) Palladius, Historia lausiaca. Ed. Butler 2 vol. 1894 a 1904. — Rufinus, Historia monachorum seu Vitae patrum. — Joh. Cassiani opera. — Martène, De antiquis monachorum ritibus. 1690. — Montalembert, Die Mönche des Abendlandes. Übers. v. Brandes. 1860 sq. — Möhler, Ges. Schriften. II, 165. — Evelt, Das Mönchtum in seiner inneren Entwickelung. 1863. — Heimbucher, Die Orden u. Kongregat. der kathol. Kirche 3 Bde. 2 Aufl. 1907 n. — Schivietz, Das morgenländische Mönchtum. 1904. — Besse, Les moines d'Orient anterieurs au concil de Chalcedoin. 1900. — Callev, Les origines de la vie monastique dans le christianisme (Etudes franc. 1909 p. 38 sq.)

[2]) Weingarten v Brieger Zeitschr. für Kircheng. 1876 n. Naproti tomu Preuschen, Mönchtum u. Serapiskult. 2. Aufl. 1903.

[3]) Keim, Aus dem Urchristentum 1877 str. 204 n.

[4]) Hilgenfeld v Zeitschr. für wissenschaftl. Theol. 1878, strana 148.

2. Za těchto pronásledování uchýlili se mnozí křesťané, mezi nimi též asketi, na poušť (Eus. H. E. VI., 42). Poněvadž poznali, že život na poušti zvláště přispívá k dosažení křesťanské dokonalosti, zůstávali mnozí zde i po pronásledování. Tímto způsobem vznikl *život anachoretský*, neboli poustevnický. K nejpřednějším zástupcům jeho náleží sv. *Pavel* z Theb,[1]) jenž v době pronásledování Deciova (kolem r. 250) opustiv svůj domov, uchýlil se na poušť a zde v jeskyni přes 90 let vedl život rozjímání a askesi zasvěcený († 341). V době vlády Diokletianovy vynikl mezi anachorety sv. Antonín z Komy v horním Egyptě. Uslyšev v chrámě při čtení evangelia slova Páně: „Chceš-li dokonalým býti . . .“ (Matth. 19, 21), rozdělil svůj značný majetek chudým a žil po 20 let jako poustevník v ustavičné modlitbě a práci. Než, když rozšířila se pověst o jeho svatosti, shromáždili se po té kolem něho mnozí jiní poustevníci, aby pod jeho vedením snáze křesťanské dokonalosti dosáhli. Tím vznikla obec anachoretů (*μονή*), jež v Antoniovi uznávala svého otce a vůdce; každý z poustevníků bydlel však ve své vlastní celle, oddávaje se modlitbě, rozjímání a sebezapírání. Sv. Antonín († 356) stal se takto patriarchou anachoretů.

3. V téže asi době povstal konečně *život coenobitický* neboli klášterní. Zakladatelem jeho je sv. Pachomius.[2]) Narozen z rodičů pohanských, seznámil se roku 314 jako vojín s křesťanstvím a stal se poustevníkem pod vedením stařičkého mnicha Palaemona. Později (r. 340) založil, odloučiv se od svého mistra, ve vesnici Tabennisi (Tabenna), severně od Theb, na břehu Nilu klášter a sestavil pro společný život v něm řeholi a tím také dal mu pevný řád, kdežto spolek sv. Antonína byl jen jeho osobní autoritou a slovem udržován a členové jeho anachorety zůstávali. Jeho vůdčí myšlenkou při tom bylo, pevnějším domácím řádem jednotlivé mnichy netoliko uchrániti bezpečněji před

[1]) Hier. Vita s. Pauli, Migne Patr. t. 23. — Decker, Contribution à l'étude des Vies de Paul de Th. 1905.

[2]) Ladeuze, Étude sur le cénobitisme pakhômien 1898.

pochybeními, nýbrž také poskytnouti jim stálým obcováním s bratřími hojnější příležitosti ku konání ctnosti a lásky k bližnímu. Přijetí do řádu dělo se teprve po přísné zkoušce a po vykonaném slibu, že přijatý bude zachovávati věrně řeholi. Život klášterní sv. Pachomiem († 345 nebo 346) zavedený nabyl záhy velikého rozšíření. Sám sv. Pachomius, když počet žáků jeho neustále se množil, založil pro ně nové kláštery. Poněvadž pak i jiné spolky mnichů k jeho klášterní společnosti se přidružily, čítala posléze jeho společnost 9 domův a několik tisíc údův. Středištěm celé kongregace byl klášter Phebôou, do něhož z Tabennisi zakladatel sám ještě své sídlo přenesl; odtud pak řídil jako generální představený celý svaz klášterní, neúnavně jednotlivé kláštery navštěvuje a dobrého ducha v nich udržuje.[1]) K dalšímu rozšíření života mnišského přispěli sv. [illegible]monius, jenž zavedl jej v horách nitrijských a Makarius Starší neboli Egyptský († 390), jenž rozšířil jej na poušti Sketis.

4. Z Egypta rozšířil se život mnišský především do Palestiny, hlavně přičiněním sv. Hilariona, jenž žil na poušti mezi Gazou a Egyptem († 371) a mnoho žáků kolem sebe shromáždil. Odtud pak pronikal dále na východ, tak že sv. Basil již roku 357 nalezl dobře zřízené a kvetoucí kláštery v Syrii a Mesopotamii. V Malé Asii přispěl k rozšíření života coenobitického hlavně sám sv. Basil († 379);[2]) jeho dvě řehole, veliká a malá, staly se základem života řeholního pro celý východ. Vedle života klášterního udržovalo se však i poustevnictví na některých místech dále, a to tak, že pod vedením opata žili poustevníci ve vlastních od sebe oddělených cellách. Takovéto osady poustevníků od I. pol. století IV. nazývány byly v Palestině laury (ἡ λαύρα).

[1]) Zvláštního rozvoje nabylo mnišstvo pachomianské v klášteře Athribis. Zde snažil se Šnoudi zavésti přísnější způsob života a spojiti život eremitický s životem coenobitickým. Mnichové měli zde žíti nejdříve společně a teprve později, cítili-li k tomu povolání, měli vyhledati samotu. Velikého rozšíření však tento způsob života mnišského nedosáhl.

[2]) Kranich, Die Ascetik in ihrer dogmatischen Grundlage bei Basilius dem Grossen. 1896.

5. Z á p a d, kde již před tím jednotlivé kláštery byly, seznámil s egyptským mnišstvem sv. A t h a n á š († 373), jenž roku 340, hledaje útočiště v Římě, přivedl s sebou též dva mnichy. Jejich zjev, však neméně i Vita Antonii od sv. Athanáše přispěly nemálo k rozšíření života mnišského na západě. Zejména v Římě samém nalezl značného ohlasu; potomci prvních a největších rodin senatorských uchýlili se do klášterní samoty (Aug., Conf. VIII., 6), tak že v nedlouhé době kvetlo zde několik klášterních spolků. V s e v e r n í I t a l i i[1]) přičiňovali se o rozšíření mnišstva zvláště sv. A m b r o ž M i l á n s k ý a E u s e b i u s V e r c e l l s k ý. V G a l l i i[2]) založil sv. Martin († kol. 397)[3]) několik klášterů, z nichž nejpřednějším byl klášter Marmoutier (monasterium maius) u Tours. Sv. H o n o r a t, později arcibiskup arelatský († 430), založil kolem r. 410 na ostrově L e r i n u m u Nizzy klášter, z něhož vyšli mnozí vynikající biskupové církve v Gallii. Téměř současně zřídil J a n K a s s i a n dva kláštery, jeden pro muže a druhý pro ženy, u Marseillu. V A f r i c e působil pro život řeholní, ač s počátku málo ohlasu nalézal, sv. A u g u s t i n. Z Afriky rozšířil se pak do Š p a n ě l s k a, kdežto z Gallie do B r i t a n n i e, tak že v polovici století V. mnišstvo v celé říši římské bylo rozšířeno. Vady a nedostatky v životě církevním se vyskytující, mnohé prudké boje dogmatické, pohromy stěhováním národů způsobené ve spojení s myšlenkou na brzký konec světa byly příčinou tohoto rychlého rozšíření a rozkvětu mnišstva.

6. Mnichové této doby byli téměř všichni na východě i na západě l a i c i. Duchovních bylo zpravidla jen tolik, kolik jich bylo potřebí ke konání bohoslužby, jeden nebo několik málo podle velikosti kláštera. Ano Pachomius zapověděl mnichům svých klášterů přijímati svěcení kněžské, aby všelikou ctižádost vyloučil ze

[1]) S p r e i t z e n h o f e r, Die Entwickelung d. alten Mönchtum in Italien bis z. Auftreten des hl. Benedikt. 1894.
[2]) B e s s e, Les moins d'ancienne France 1906.
[3]) R e g n i e r, Saint Martin (316—397). 1907.

společnosti klášterní. Nicméně i kněží mohli do jeho klášterů vstupovati, jestliže nečinili nároků na zvláštní výsady před ostatními. Zaměstnáním mnichů byla modlitba, rozjímání, čtení Písma sv. a ruční práce. V Egyptě zabývali se zvláště hotovením stolic, rohožek, pokrývek, košův a jiného pletiva. Z výtěžku vydržován byl netoliko klášter, nýbrž i podporováni byli chudí, zřizována xenodochia a špitály.

8. Život řeholní nezůstal však omezen pouze na muže, nýbrž nalezl i ohlasu u *žen*, a to tím snáze, poněvadž panny již od druhé polovice III. století slibem k asketickému životu se zavazovaly a tím pro tuto novotu dostatečně byly připraveny.[1]) Sám sv. Pachomius založil dva ženské kláštery a složil pro ně zvláštní řeholi.

Velikým podporovatelem a šířitelem ženských klášterů byl také sv. Basil; na sklonku IV. století byly kláštery ženské na východě rovněž tak četné jako mužské. Tyto kláštery ženské byly nezřídka spojovány s mužskými nebo aspoň na blízku nich stavěny, z části, aby mohlo býti snáze v nich o bohoslužbu postaráno, z části aby měly v mužských klášteřích ochranu proti nepřátelským přepadnutím. Poněvadž však tyto podvojné kláštery zavdávaly mnohdy příčinu k nepřístojnostem, proto je zapověděla synoda v Agde roku 506 (c. 28) a rovněž tak i císař Justinian. Synoda nicejská II. r. 787 (c. 20) zakázala aspoň zakládati nové a učinila potřebná opatření pro stávající.

Záhy zavládl také obyčej odevzdávati klášterům dítky, nejprve k vychování a pak s trvalým závazkem k stavu řeholnímu. Dítky tyto dostaly název Pueri oblati,[2]) donati, kdežto osoby, jež v dospělejším věku do kláštera vstoupily, nazývány byly Conversi. S počátku bylo sice ještě pravidlem, že před

---

[1]) Conc. Illib. 300 c. 13; Acyr. 314 c. 19. Zeitschrift für kath. Theol. 1889 str. 302 nás. — Wilpert, Gottgeweihte Jungfrauen 1902. — Koch, Virgines Christi 1907.

[2]) Seidl, Die Gottverlobung von Kindern, De pueris oblatis 1871.

16. rokem nemají dítky činiti závazných slibů, než ponenáhlu nabyla platnosti zásada, že slib rodičů i pro dítky je závazný. Již synoda toledská IV. r. 633 prohlásila: „Monachum aut paterna devotio aut propria professio facit“ (c. 49) a tato zásada na západě podržela platnost po celý středověk. Na východě žádala synoda trullská z r. 692 (c. 40) k vstupu do kláštera aspoň dovršený 10. rok. Ještě více než u dítek bylo u dospělých toho dbáno, aby vytrvali při svém rozhodnutí k životu asketickému. Synoda v Chalcedonu roku 451 zapověděla mnichům návrat do světa (c. 7) a uzavření manželství (c. 16) pod trestem exkommunikace. Snažíc se pak vůbec mnišstvu dáti pevnější řád, předepsala dále (c. 4), že kláštery a mnichové mají býti pod dohledem biskupovým a že bez jeho souhlasu nemá býti zřízen v jeho diecesi klášter, jakož i že nikdo nemá bez potřeby a souhlasu biskupova klášter opustiti, otroci pak bez svolení pánů svých že nemají býti přijímáni.

9. Na *západě* o jednotnou organisaci mnišstva a jeho reformu získal si největších zásluh sv. *Benedikt z Nursie*,[1]) tak že právem patriarchou řeholnictva západního se nazývá. Narodiv se kolem roku 480 v Nursii v Umbrii ze vznešeného rodu Aniceův, opustil v 14. roce věku svého Řím a žil po tři leta v jeskyni u Subiaka podle příkladu poustevníkův egyptských, věnuje se modlitbě a přísnému pokání. Když byl od chudých pastýřův úkryt jeho objeven, rozšířila se rychle pověst o něm a mnichové blízkého kláštera Vicovaro zvolili jej za svého opata. Než mnichové, nespokojení s jeho přísnou kázní, učinili pokus jej otrávití, a proto uchýlil se opět do Subiaka. Zde shromáždili se kolem něho znova mnozí žáci, pro které založil 12 menších klášterů. V každém bydlelo 12 mnichů pod opatem, od sv. Benedikta ustanoveným. Nepřátelství a osočování kněze Florentia bylo příčinou, že znova opustil toto místo a uchýlil se dále na jih, kde r. 529 v Montecassino založil klášter, jenž se stal kolébkou řádu benediktinského. Zde také dal svým mnichům novou

[1]) Clausse, Les origines bénédictines 1899. — L'Huillier, Le patriarche St. Benoit 1905.

řeholi [1]) v 73 kapitolách, jež se stala magna charta řádu benediktinského, o níž již sv. Řehoř Veliký poznamenává, že je „discretione praecipua". Od papežův a králů doporučena, rozšířila se poněnáhlu po celém západě a odstranila dosavadní kolísání v kázni klášterní. Požadujíc slib stability (stabilitas loci), [2]) kterým se každý člen zavazoval zůstati v kláštěře až do smrti, učinila konec potulnému životu mnohých mnichů. Slibem poslušnosti, jenž v sobě obsahoval sliby chudoby a čistoty, umožněno bylo zavedení přísnější kázně v klášteře. Vedle toho řehole žádala od bratří ještě slib conversionis morum a předpisovala jim modlitbu v choru, meditaci, čtení Písma sv. a ruční práci. Také o zotavení, trestech pro neposlušné, o přijímání hostí, o poměru k zevnějšímu světu atd., obsahovala řehole moudré a láskyplné předpisy. V čele kláštera stál opat, jejž si bratří na doživotí volili; tento pak na pomoc přibrati si mohl převora a dekany.

Důležitou novotu ještě za života sv. Benedikta zavedl Kassiodor, když složiv státní úřady v říši Theodorichově r. 538, založil klášter Vivarium v Bruttiu. Netoliko, že sám věnoval se vědě, Kassiodor učinil mnichům místo ruční práce duševní práci, zvláště opisování knih, povinností a pravidlem. Jen neschopní k tomu měli se dále zabývati prací ruční. Poněvadž Benediktini jeho příkladu následovali, staly se mnohé kláštery benediktinské záhy útočišti vědy a sám řád dobrodincem lidstva jak v ohledu hmotném, tak i duchovním. Jako mnohé krajiny pusté a divoké obrátili v úrodné, učíce lid orbě a řemeslům, tak také zachovali svou činností duševní poklady starověku klassického dobám pozdějším. Jejich školy klášterní chránily v následujících dobách barbarství oheň vědy a

---

[1]) Ed. Migne Patr. l. t. 66. — Schmidt, Ratisbonae 1880. — Wölfflin 1895. — Grützmacher, Bedeutung Benedikts von Nursia u. s. Regel 1892.

[2]) Zněl později takto: Ego N. promitto stabilitatem meam et conversionem morum meorum et obedientiam secundum regulam s. Benedicti coram Deo et sanctis eius.

učinily klerus nositelem kultury. Tím získali si nároky na vděčnost všech budoucích pokolení.

Značné vážnosti těšila se vedle řehole benediktinské po některou dobu také řehole sv. Kolumbana. Kolumban sám ke konci stol. 6. přenesl ji z Irska jak do Burgundska, kde založil tři kláštery, tak do Italie, kde zřídil klášter Bobbio nedaleko Piacenzy. Než od konce stol. 7. ustupovala řehole jeho ponenáhlu řeholi benediktinské.

Vedle anachoretův a coenobitů vyskytují se v první době ještě jiné způsoby života řeholního: především Gyrovagi, kteří nepřipojili se trvale k žádnému klášteru, nýbrž z kláštera do kláštera se ubírajíce, prodlévali jako hosti na jednotlivých místech jen 3 nebo 4 dni. Sarabaité žili po dvou nebo po třech v celách bez představeného, bez určité řehole jen podle své libovůle. Dále vyskytují se tak zvaní Reclusi nebo Inclusi, kteří se dávali přímo zazdíti do cely své, opatřené okénkem, kterým jim byl potřebný pokrm podáván. Stylité[1]) žili na sloupě, aby i zevně naznačili odtržení od věcí pozemských a touhu po věcech nebeských. První, jenž tento způsob života přijal, byl Simeon Stylita,[2]) († roku 460); poblíže Antiochie žil po 37 let na sloupě, těše se veliké úctě a vážnosti jako kazatel, rádce a smírce sporův. Mezi jeho žáky vynikl zvláště Daniel, jenž žil poblíže Cařihradu asi po 30 let na sloupě († 493). Vůbec nalezl tento způsob askese na východě hojných následovatelů, udržev se z části až do stol. 12. Akoimeté[3]) na několik chorů rozdělení konali bez přerušení ve dne a v noci modlitby, aby uskutečnili napomenutí apoštolské, že třeba modliti se bez ustání (1 Thes. 5, 17). Zakladatelem jejich byl opat Alexander z Mesopotamie († kol r. 430); hlavním jejich sídlem byl klášter Studion v Cařihradě; odtud také nazývání byli Studiti. Boskoi, v Syrii a sousedních zemích se vyskytající, měli jméno odtud, že nemajíce příbytků, polními bylinami se živili.

§ 81. Sociální a mravní život křesťanů.[4])

1. Náboženství křesťanské, dosáhnuvši ediktem milánským svobody, počalo v periodě přítomné v rozsáhlé míře vliv i na veřejný život jeviti, a to

[1]) Delehaye, Les Stylites 1895.
[2]) Zingerle, Leben u. Wirken des hl. Sym. Styl. 1855.
[3]) Marin, Les moines de Cple 1897.
[4]) Brin et Laveille, La civilisation chrétienne. 2 vol. 1895. — Grisar, Geschichte Roms I. Bd. 1901. — Kurth, Les origines de la civilisation moderne 2 vol. 4. éd. 1898. —

v různých směrech. Netoliko budovány byly nyní nádherné chrámy, nýbrž, aby překlenuta byla propast, kterou pohanství mezi boháči a chuďasy způsobilo, zřizovány byly též četné ústavy dobročinné pro trpící lidstvo: nemocnice, chudobince, nalezince, hospice pro cizince, ústavy to, jež světu pohanskému byly neznámy a jejichž blahodárné působení nejlépe dokazuje pokus Julianův zavésti je také u pohanů. Zvláště proslulý byl špitál, který svatý Basil kolem roku 369 v Caesareji v Kappadocii založil. Před branami města kolem chrámu vystavěn, tvořil město v malém. Skládaje se z mnoha dobře zařízených domů, jež v celé ulice byly spořádány, měl netoliko lůžka pro nemocné a choré všeho druhu, nýbrž i obydlí pro lékaře, ošetřovatele, jakož i vlastní dílny, v nichž řemeslníci pro ústav pracovali. Podle tohoto vzoru byl v Kappadocii zřízen téměř v každém městě a městečku špitál pro nemocné a chudé.[1]) Marcian a svatý Jan Zlatoústý založili podobné ústavy v Cařihradě, Fabiola v Římě, senátor Pammachius v Portus Romanus, sv. Augustin v Hipponu atd. Část jmění církevního byla určena pro chudé; biskupové byli povinni opatřiti chudým pokrm a oděv. Četní boháči rozdali celé své jmění chudým, jako Paulinus z Noly, Paula a Melania Mladší.[2])

2. *Otroctví*[3]), jsouc nejúžeji srostlo s hospodářskými a sociálními poměry světa antického, nemohlo býti církví najednou odstraněno, ano církev měla i na svých statcích otroky. Nicméně postavení otroků bylo novou, s nebe přišlou zásadou, že všichni lidé jsou bratřími,

---

Grupp, Kulturgesch. der röm. Kaiserzeit 2 Bde. 1903 n. — Champagny, La charité chrétienne. 1854. — Lallemand, Histoire de la charité 3 t. 1900, 1906.

[1]) Ratzinger, Gesch. der christl. Armenpflege 2. Aufl. 1884. — Uhlhorn, Die christl. Liebestätigkeit in der alten Kirche. 2. Aufl. 1882.

[2]) Stimmen a. M. Laach 1906. — Goyau, St. Mélanie (383—439) 1908.

[3]) Möhler, Ges. Schr. II, 54 násl. — Hefele, Beiträge z. K. G. I, 212 n. — Allard, Les esclaves chrétiens 3. éd. 1900. — Zahn, Skl. u. Christent. 1879. — Wallon, Hist. de l'escl. dans l'antiquité 3 vol. 1879.

značně zlepšeno. Propouštění otroků na svobodu bylo od církve doporučováno jako dobrý a záslužný skutek a kázání její nalézalo ochotného sluchu, tak že nezřídka jednotlivé vznešené rodiny darovaly celým zástupům svých otroků svobodu. Také zákony státními bylo propouštění toto usnadněno. Již Konstantin Veliký nařídil, že propuštění otroků v chrámu před tváří církve má míti tytéž účinky jako slavné manumissio, a že klerikové mohou své otroky propustiti jakýmkoli posledním pořízením nebo prohlášením, třebas nemělo zákonných forem. Církev vynasnažovala se dále, aby poměr mezi pánem a otrokem zušlechtila a jej z čistě právního v poměr mravní proměnila. V ohledu církevním nebylo také činěno rozdílu mezi pánem a otrokem; otrok měl účastenství na těchže prostředcích milosti jako jeho pán, otrok mohl jako každý jiný úd církve dosáhnouti nejvyšších důstojností církevních. Zákonodárství světské konečně, jež již od počátku doby císařské z pohnutek humanních ujímati se počalo otrokův a jim jakousi takousi právní ochranu skýtati, kráčelo na této cestě dále. Konstantin Veliký postavil úmyslné usmrcení otroka na roveň vraždě a stanovil na jednotlivé ukrutnosti vůči otrokům spáchané značné tresty. Justinian zrušil zákonná omezení propouštění otroků na svobodu, propuštěným otrokům poskytnul plných občanských práv, zrušiv stav propuštěnců, a dovolil otrokům, aby se svolením pána svého mohli za manželku pojmout osobu svobodnou.

3. Duch křesťanský jevil však blahodárné své účinky ještě v jiných oborech. Především byly odstraněny mnohé krutosti původu pohanského ze *zákonodárství státního*,[1]) čímž právo římské stalo se humannějším. Již Konstantin Veliký vydal v této příčině celou řadu zákonův, ač ještě v celku mnoho ukrutností zůstalo. Zvláště byl odstraněn trest ukřižování, vpalování potupného znamení na čelo, odsuzování zločinců k bojům gladiatorským. (Cod. Theod. XV., 12, 1.) S odsouzenými[2]) bylo je-

[1]) Riffel, Verhältnis zw. Kirche u. Staat 1836. str. 91 násl.
[2]) Krauss, Im Kerker vor u. nach Christus 1895.

dnáno lidštěji. Biskupům za tím účelem r. 409 dáno bylo právo navštěvovati vězně, by měli dozor nad jednáním s nimi a nespravedlivému uvěznění se mohli na odpor postaviti. Taktéž jim uděleno právo přimlouvati se za odsouzené zločince (ius intercessionis). Synoda orleanská 549 (c. 20) nařídila také materielní podporu vězňů. Právo asylu, poskytnuté církevním budovám, rovněž skytalo příležitost zmírňovati přísnost zákona.

Také v právu soukromém jevil se blahodárný vliv důchu křesťanského. Již roku 320 odstranil Konstantin Veliký zákon Julia Papia Poppaea, v neprospěch osob v celibátu žijících a bezdětných vydaný. Neomezená téměř moc otcovská nad dítkami byla omezena, usmrcení dítka na základě moci otcovské vykonané bylo prohlášeno Konstantinem Velikým za parricidium a příslušně trestáno. (Cod. Theod. IX. 15, 1.). Rovněž tak zapověděl Konstantin odkladání dítek (Cod Theod. VIII. 51, 2). Postavení ženy v rodině se značně zlepšilo.

4. Na druhé straně nelze však popříti, že změněné postavení církve přivodilo též zjevy nepříznivé. Dřívější veliká horlivost prvních křesťanů namnoze ochladla a vady rozličné počaly se mezi nimi ukazovati. K tomu družilo se, že mnozí pohané přestupovali k víře křesťanské bez vnitřního přesvědčení, jen aby se císaři zalíbili nebo časného prospěchu dosáhli. Tím utvořila se třída zdánlivých křesťanů, kteří svým životem náboženství křesťanské netoliko snižovali, nýbrž i mnoho pověry pohanské do církve přinášeli. Proto také v brzku ozývají se, zvláště na synodách, nářky do pověry, jež vždy znova odtud se opakují a nikdy více neumlkají. K úpadku života křesťanského přispěly dále též nemálo četné spory náboženské, roztržky mezi biskupy a kněžími samými a pohoršení tím způsobená, jakož i zatahování lidu do nejtěžších otázek víry. Neméně škodlivě působily vpády barbarův se svými spoustami; neboť v boji byly vášně rozpoutány, kláštery a chrámy zbořeny, ženy a dívky zneuctěny, biskupové a kněží zajati nebo usmrceni. Též vyučování lidu za těchto bouřlivých dob

bylo nedostatečné, vyšší pak školy byly proniknuty duchem pohanským. I v kleru jeví se stinné stránky. Zvětšený časný majetek svedl mnohé k lakotě, ctižádosti, k světskému smýšlení a životu, jenž zvláště u těch duchovních se jevil, kteří nemajíce povolání, ze světských pohnutek do svatyně vstoupili. Ano ani mnišstvo nezůstalo ušetřeno těchto stinných stránek; i v klášteřích a u asketů vyskytají se příklady odporné pýchy.

HLAVA V.

Církevní věda.[1])

§ 82. Obecný ráz literatury.

Mír, kterého církev ediktem milánským r. 313 po třísetletém téměř boji dosáhla, poskytoval vědě církevní možnost svobodného rozvoje; veliké pak boje dogmatické, týkající se základních otázek křesťanských, probudily skutečně velikou duševní činnost, tak že literatura patristická dosáhla v této periodě vrcholu svého rozvoje. Vynikající duchové, kteří prošli všemi téměř klassicko-pohanskými školami, zasáhnuvše do oněch bojů dogmatických, vytvořili díla, jak bohatostí myšlenek, tak krásou formy se vyznamenávající a pro všecky doby směrodatná. Má ovšem literatura theologická v této periodě, poněvadž především třeba bylo vystupovati proti bludným naukám, převahou ráz dogmaticko-polemický, nicméně i ostatní odvětví theologická byla horlivě pěstována. Bohatý a skvělý tento rozvoj trval až do synody chalcedonské, r. 451. Od polovice 5. století nastává doba úpadku. Příčinu jeho hledati dlužno ve spoustách, způsobených stěhováním národův a později islamem, avšak také v duchamorném despotismu císařů byzantských, k čemuž značnou měrou přispěly sekty monofysitické.

Hlavními ohnisky vědeckého života na východě, více k spekulaci se klonícím, byly Alexandrie a Antiochie. Škola alexandrijská, která v předešlé periodě za Origena vrcholu slávy dosáhla, kvetla ještě ve století 4. Odloživši bludy svého mistra,

[1]) Literatura uvedena při § 34. — Krumbacher, Gesch. der byzantinischen Literatur von 527 - 1453. 2. Aufl. 1897.

především jeho subordinatianismus, přidržovala se a pěstovala dále allegorický výklad Písma sv. Její přední ozdobou byli sv. Athanáš a tři Kappadokové, sv. Basil, Řehoř Nazianský a Řehoř Nyssenský. Škola antiochenská,[1]) ponejvíce také exegetickou nazývaná, poněvadž nejvíce činna byla na poli vědy biblické a zvláště exegese, vyznamenávala se naproti tomu střízlivou činností rozumovou a rázem přísně vědeckým a vykládala Písmo sv. dle jeho historicko-gramatického smyslu, allegorii omezujíc na typy St. Zákona. Škola tato nebyla založena, jak se obyčejně za to má, knězem a mučedníkem Lucianem († 312), nýbrž antiochenský směr exegese vyšel z vnitřního života církve, z vnitřních a časových poměrův obcí syrských a tvořil protiváhu proti allegorisující methodě školy alexandrijské. Hlavními zástupci jejími byli Diodor z Tarsu, Jan Chrysostomus, Theodor z Mopsvestie, Nestorius, Theodoret z Cyru atd.

Než vědecký život nezůstal omezen na tyto dvě školy, byl spíše po celé církvi rozšířen. Na nejrůznějších místech setkáváme se s vynikajícími učiteli církevními, jako v Syrii, v Mesopotamii a v Armenii. Také na západě byla věda theologická horlivě pěstována, brala se zde však více směrem praktickým než spekulativním, zabývajíc se hlavně objasněním praktické úlohy člověka.

§ 83. Spisovatelé východní 4. a 5. století

1. Řadu řeckých spisovatelů této periody zahajuje otec dějin církevních *Eusebius Pamphili*,[2]) biskup v Caesareji palestinské († kol 340). Eusebius vynikl netoliko jako historik svými Dějinami církevními (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία), nýbrž také jako apologeta a exegeta. K nejpřednějším jeho spi-

[1]) Kihn, Theodor v. Mopsuestia u. Junilius Africanus als Exegeten 1880 str. 17 n. — Harrent, Les écoles d'Antioche 1898.

[2]) Opp. ed. Dindorf 4 vol. 1867 n.; — Migne, Patr. gr. t. 19–24.

sům apologetickým jež svědčí o veliké sčetlosti jeho v pohanské literatuře, náleží Praeparatio (*Προπαρασκευή*) a Demonstratio evangelica (*Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις*). V prvním z těchto spisů dokazuje zavržitelnost pohanství, v druhém pak přednost křesťanství před židovstvím. Kommentáře jeho jsou menší ceny, poněvadž v exegesi, zejména v libovolné allegorii, úplně se přidržuje Origena; také se nám z nich málo zachovalo. Jsa podobně jako jeho přítel Pamfilus ctitelem Origenovým, přidržoval se jakéhosi subordinatianismu. Proto také přijal Aria, když byl v Alexandrii exkomunikován (r. 320) na synodě pak v Niceji, kde jeho sprostředkující symbolum bylo zavrženo, přijal vyznání nicejské jen po delším zdráhání, vysvětloval je však tak, že Syn je Otci ve všem podoben.

2. Byl-li Eusebius alespoň skrytým odpůrcem víry nicejské, byl jeho mladší vrstevník Athanáš[1]) nejpřednějším jejím obhájcem, pročež také byl „otcem orthodoxie", „sloupem církve" nazván. Proživ část svého mládí na poušti pod vedením sv. Antonia, účastnil se r. 325 se svým biskupem Alexandrem synody nicejské, na níž účinně vystoupil proti arianismu. V boji tomto pokračoval pak i jako biskup alexandrijský (r. 328) až do konce života († 373); pateré vyhnanství, nesčíslná utrpení a osočování nebyla s to, aby jej odvrátila od boje, jejž za svou životní úlohu považoval. A jako život svůj, tak věnoval i většinu spisů svých tomuto boji. Nejdůležitějším a nejobsáhlejším jeho dogmatickým spisem jsou Orationes IV. contra Arianos (*κατὰ Ἀρειανῶν λόγοι*), v nichž dokazuje, že Syn je téže podstaty s Otcem, osobou však že od Otce se liší. Zmínky zasluhují též Epistolae IV. ad Serapionem (*Πρὸς Σεραπίωνα*), ve kterých vysvětluje a dokazuje božství Ducha sv. Velikou důležitost pro současné dějiny mají jeho apologie, totiž Apologia contra

[1]) Opp. ed. Montfaucon 3 fol. 1698; Justiniani 4 fol. 1777; Patr. gr. t. 25—28. — Möhler, Athanasius der Gr. 2. Aufl. 1844. — Atzberger, Die Logoslehre des hl. Athan. 1880.

Arianos (*Ἀπολογητικος κατὰ Ἀρειανῶν*), kolem r. 350 napsaná, dále Apologia de fuga (*Ἀπολογία περί τῆς φυγῆς αὐτου*) z r. 356 a skvělá Apologia ad imperatorem Constantium (*Πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον*). Jeho Vita s. Antonii (*Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου*), pravá perla literatury starokřesťanské, záhy do latiny přeložená, přispěla na západě měrou nemalou k rozšíření mnišstva. Z exegetických spisů Athanášových zachovaly se jen zlomky v katenách.

3. V neohroženém hájení víry orthodoxní sv. Athanášovi po boku stojí tři Kappadokové. První z nich, sv. *Basil Veliký*[1]) narodil se v Caesareji kappadocké. Nabyv zbožného vychování, konal studia na vysokých školách v Caesareji a v Athenách. Po návratu do domova přijal křest a navštívil ještě roku 357 kláštery v Syrii, v Palestině a Egyptě, načež v samotě blíže Caesareje věnoval se studiím a askesi. Později stal se knězem a roku 370 biskupem v Caesareji. V tomto úřadě získal si o církev velikých zásluh vykořeněním rozličných zlořádů z kleru, zakládáním dobročinných ústavů, především však bojem proti mocnému arianismu († 379). Jeho nejdůležitější spisy jsou: Adverus Eunomium libri V, (*Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ Εὐνομίου*), v nichž dokazuje homousii Syna s Otcem a božství Ducha sv. O božství Ducha svatého pojednává též spis jeho De Spiritu sancto (*Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος*). Mezi exegetickými spisy jeho vynikají Homiliae IX in Hexaëmeron (*Εἰς τὴν ἑξαήμερον*), jež vykládá dle smyslu slovného, vplétaje při tom do výkladu krásná líčení všemohoucnosti Stvořitelovy a krásy přírody. Jeho dvě pravidla řeholní těší se posud u mnichů východních veliké vážnosti. Konečně četné listy jeho (366) obsahují bohatý historický materiál pro onu pohnutou dobu a podávají názorný obraz jeho neúnavné činnosti.

4. Důvěrným přítelem Basiliovým byl sv. *Řehoř Nazianský*.[2]) Jeho rodištěm byl venkovský statek Arianz

[1]) Ed. Garnier 3 fol. 1721 n.; Patr. gr. t. 29 32.

[2]) Ed. Clemencet et Caillou 2 fol. 1778 n. Patr. gr. t. 35—38. — Ullmann, Gregor v. Nazianz. 2. Aufl. 1867.

u Nazianzu v Kappadocii, kde se mu od matky Nonny dostalo vychování velmi zbožného. Po dokonaných studiích v Caesareji a v Athenách přijal křest a brzo potom od otce svého, biskupa v Nazianzu, i svěcení kněžské (kolem r. 360). O několik let později vysvětil jej sv. Basil za biskupa v malém městě Sasimě, kteréhožto úřadu však sv. Řehoř ani nenastoupil, uchýliv se do samoty. Odtud však byl r. 379 po nastoupení Theodosia povolán do Cařihradu, aby zde víru orthodoxní obnovil, což se také jeho mírnosti a skvělé výmluvnosti na veliký hněv Arianů podařilo. Na přání císařovo a synody cařihradské r. 381 přijal Řehoř po té biskupskou stolici hlavního města. Námitky biskupů egyptských a macedonských proti jeho volbě pohnuly jej, že složil ještě téhož roku svou důstojnost a uchýlil se do svého rodiště, kde věnuje se studiu a askesi zemřel kolem roku 390. Hlavním dílem Řehořovým je jeho pět řečí De theologia (*Περὶ θεολογίας*), v nichž hájí katolické dogma Trinity proti Eunomianům a Macedonianům; řeči tyto získaly mu čestného názvu theologa. Vedle toho napsal sv. Řehoř Naz. cenné spisy apologetické, jako Apologeticus de fuga (*Ἀπολογητικὸς τῆν φυγῆς ἕνεκεν*), pojednávající o vznešenosti kněžství a 2 Invectivae in Julianum imperatorem Řehoř zanechal též četné listy (243) a básně.

5. K oběma důstojně se řadí mladší bratr sv. Basilia, sv. *Řehoř Nyssenský*,[1]) nejdříve retor a pak biskup nyssenský. Od Arianů zapuzen, zdržoval se několik let mimo své sídlo biskupské; teprve po smrti Valenta roku 378 mohl se k svému stádci navrátiti († kolem r. 395). Vynikaje mezi Kappadoky největším spekulativním nadáním, získal si o filosofické odůvodnění pravd věroučných velikých zásluh; jsa však zároveň ctitelem Origenovým přijal některé jeho zvláštní nauky, především apokatastasi. Z dogmatických spisů jeho nejcennější je Oratio catechetica

[1]) Ed. Fronto Ducaeus 1618; Patr gr. t. 44—46. — Diekamp, Die Gotteslehre des hl. Gregor von Nyssa I. 1896. — Hilt, Des hl. Gregors v. N. Lehre vom Menschen 1890.

magna (*Λόγος κατηχητικὸς ὁ μέγας*), ve které odůvodňuje a hájí hlavní nauky křesťanské o Trojici, křtu a eucharistii proti bludařům, židům a pohanům. V obsáhlém spise Contra Eunomium libri XII (*Πρὸς Εὐνόμιον ἀντιῤῥητικοὶ λόγοι*) hájí především bratra svého proti Eunomiov a vysvětluje nauku jeho o božství Syna a Ducha sv. Zvláště poutavý je dialog jeho se sestrou Makrinou De anima et resurrectione (*Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*). Kromě jmenovaných spisů napsal Řehoř Nyssenský četné spisy exegetické, v nichž se přidržuje úplně allegorie Origenovy, dále asketické a listy.

6. Vrstevníkem Řehořovým je sv. *Cyrill Jerusalemský*.[1]) Na kněze vysvěcen působil po nějakou dobu jako katecheta a kazatel v Jerusalemě, načež stal se biskupem v tomto městě. Úklady Arianův, zvláště Acacia Caesarejského, třikráte poslán do vyhnanství, mohl se teprve po smrti Valenta trvale navrátiti († 386). Hlavním, ode dávna váženým dílem jeho je 23 katechesí,[2]) a to prvních 18 pro kandidáty křtu (*φωτιζόμενοι*) v době postní, 5 posledních pro novokřtěnce (*νεοφώτιστοι*) v týdnu velikonočním. Kdežto v prvních osmnácti postupně vykládá symbol křestní, pojednává v posledních 5 o svátosti křtu, biřmování a eucharistie; proto také slovou katechese mystagogické. Obsažena jsou v nich klassická svědectví pro skutečnou přítomnost Krista v eucharistii

7. Vedle Kappadoků zaujímá mezi učiteli církve východní přední místo sv. *Jan Zlatoústý*.[3]) Nabyv důkladného vzdělání pod vedením slavného pohanského retora Libania, byl nejdříve ve svém rodišti Antiochii právním zástupcem, později pak knězem a zastával po 12 let v hlavním chrámě úřad kazatelský s největším úspěchem. Když pak v Cařihradě, kde po smrti Nektaria roku 397 na přání císaře Arkadia a li du

[1]) Ed. Reischl et Rupp 2 vol. 1848 n. Patr. gr. t. 33. — Mader, Der hl. Cyrillus, Bischof v. Jer. 1891.

[2]) Česky od Dr. Jana Sýkory 1892.

[3]) Ed. Montfaucon 13 fol. 1718 n. Patr. gr. 47—64. — Nägle, Die Eucharistienlehre des hl. Joh. Chrys. 1900. — Puech, Saint Jean Chrysostome 1900.

stal se patriarchou, otevřeně vystupoval proti mravním zlořádům v kleru a proti luxu na dvoře císařském, vyvolal proti sobě nepřátelství mnohých dvořenínů, zejména eunucha Eutropia a marnivé císařovny Eudoxie. Za pomoci těchto nepřátel sesadil jej na synodě na venkovském statku (ἐπι δρῦν, ad quercum) blíže Chalcedonu úskočný patriarcha alexandrijský Theofil roku 403, načež byl od slabého císaře Arkadia do vyhnanství poslán. Když však v lidu hrozila vzpoura, povolal jej císař zpět; než již následujícího roku byl opět sesazen a zemřel ve vyhnanství r. 407.

Sv. Jan Zlatoústý je největším řečníkem církve východní a homilie jeho tvoří také největší část jeho spisů vůbec. Náležeje ku škole antiochenské, přidržoval se výkladu historicko-gramatického, je však prost střízlivého rozumování. Mezi homiliemi vynikají homilie na evangelium sv. Matouše, Jana, zvláště však na listy sv. Pavla. Z ostatních jeho kázání vyniká jeho 21 řečí De statuis, 12 homilií Contra Anomoeos, v nichž ukazuje, že Syn je rovné podstaty s Otcem, 8 homilií Adversus Judaeos a pak řeči na svátky Páně a svatých. Mezi vlastními pojednáními v čele stojí šest knih De sacerdotio (Περὶ ἱερωσύνης), ve formě dialogů psaných, v nichž ukazuje, že knězi je zvláště třeba svatosti, vědy a znalosti světa. Také četné listy (236) zanechal sv. Jan Zlatoustý.

8. *Sv. Epifanius*,[1]) biskup v Konstantii (Salamis) na Cypru, vynikající plamennou, ale mnohdy příliš bouřlivou horlivostí pro orthodoxii, dále učeností a zbožností, zasvětil svou činnost spisovatelskou hlavně boji proti haeresi. Nejobsáhlejším a nejpřednějším dílem jeho je Panarion (Πανάριον arcula medica), tak nazvaná, poněvadž chce uštknutým od hadů, t. j. od haeretiků, poskytnouti léku. Za tím účelem vypisuje v něm 80 haeresí a vyvrací; proto uvádí se též dílo to obyčejně pod názvem Haereses. Mezi ostatními spisy vyniká Ancoratus (Ἀγκυρωτός), ve kterém vy-

[1]) Ed. Dindorf 1859 n. Panar. ed. Oehler 1859 n. Patr gr. t. 41—43.

kládá nauku o Trojici a zvláště nauku o božství Ducha svatého. Spis měl býti křesťanům kotvou pravé víry v bouřích arianských.

9. *Didymus Alexandrijský*, zvaný Slepý, [1]) poněvadž již jako malé dítko oslepl, stal se pro své vynikající vzdělání dialektické a retorické správcem katechetické školy alexandrijské († 395). Poněvadž od Origena, jehož se ve výkladu Písma svatého přidržoval, přijal zvláště nauku o praeexistenci a apokatastasi, byl spolu s ním na páté synodě obecné roku 553 zavržen. V nauce o Trojici smýšlel však orthodoxně, jak ukazují jeho spisy De trinitate a De Spiritu sancto (v překladě sv. Jeronýma). Z jeho četných kommentářův zachovaly se jen zlomky.

10. Kolem roku 400 povstaly přepracováním starších spisů *Constitutiones apostolorum* [2]) (*διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων*) v Syrii v kruzích Apollinaristů. Prvních šest knih je rozšířená Didaskalia s některými změnami, poměry vyžadovanými, sedmá kniha má základem Didaché. Nejcennější však je kniha osmá, jejíž hlavním obsahem je mešní liturgie, nejstarší úplná liturgie, kterou máme. Celé dílo je tudíž sbírkou církevně-právní a zároveň liturgickou z křesťanského starověku. Z osmé knihy Konstitucí poněkud přepracované vznikl tak zv. Egyptský církevní řád a z něho ještě před koncem století 5 povstalo Testamentum Domini nostri. [3])

11. Ve století 5. vyniká mezi spisovateli církevními sv. *Cyrill Alexandrijský*, [4]) synovec patriarchy Theofila a po jeho smrti r. 412 nástupce. Největších zásluh získal si bojem proti Nestoriovi († 444). Ze spisů jeho, které nevynikají sice krásou stilistickou, za to však pádností argumentace, jsou nejpřednější: Contra Julianum

[1]) Patr. gr. t. 39. — Leitpold, Didymus der Blinde von Alex. 1905.

[2]) Funk, Didascalia et constitutiones apostol. 2 vol. 1906.

[3]) Ed. Rahmani 1899. Funk, Das Testament unseres Herrn u. die verwandten Schriften 1901.

[4]) Ed. Aubert 7 fol. 1638. Patr. gr. t. 68—77. — Kopallik, Der hl. Cyrill v. Alex. 1881. — Rehrmann, Die Christolog. des hl. Cyr. v. Al. 1902. — Weigl, Die Heilslehre d. hl. Cyr. v. Al. 1905.

(*Πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰουλιάνου*) v X knihách, v nichž vyvrací první z jeho tří knih „proti Galilejským". Proti Arianům napsal Thesaurus de sancta et consubstantialitrinitate (*Ἡ βίβλος τῶν θησαυρῶν*), proti Nestorianům vedle dvanácti anathematismů pět knih Adversus blasphemias Nestorii (*Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν ἀντίῤῥησις*). Velmi obšírné jsou také jeho kommentáře, menší však ceny, poněvadž přidržuje se výkladu allegorického. Konečně zachovaly se nám od něho různé listy velikonoční a kázání.

12. Cyrillovým odpůrcem byl *Theodoret z Cyru* [1] blíže Antiochie († 458). Jako žák Theodora z Mopsvestie stál v první době sporu christologického při Nestoriovi a napsal polemický spis proti anathematismům sv. Cyrilla. Na sněmu chalcedonském vyslovil spolu s ostatními Otci anathem nad Nestoriem a byl prohlášen za učitele orthodoxního; než koncil cařihradský II. r. 553 zavrhl ve třech kapitolách jeho spis proti anathematismům Cyrillovým, některá kázání a listy jeho. Vedle dějin církevních napsal Theodoret četné kommentáře, jež vynikají stručností a jasností a vědeckou bystrostí převyšují ještě kommentáře sv. Jana Zlatoústého. Jeho dvanácte knih. Graecarum affectionum curatio (*Ἑλληνικῶν θεραπευτικὴ παθημάτων*), je poslední a nejdokonalejší apologie, tak jako jeho Compendium fabularum haereticarum (*Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*) je posledními dějinami haresí v křesťanském starověku.

13. *Synesius* [2]) ze vznešené rodiny v Cyreně v libyjské Pentapoli byl duchaplnou filosofkou Hypatií v Alexandrii uveden do filosofie neoplatonické. Později stal se křesťanem a biskupem v Ptolomaidě pentapolské. Jeho spisy u veliké většině jsou neoplatonicky zbarveny; křesťanským duchem dýší jen dvě

[1]) Ed. Schulze 5 vol. 1769 n. — Patr. gr. t. 80–84. — Graec. affec. curat. ed. Roeder 1904. — Schulte, Theod. als Apologet 1904.

[2]) Patr. gr. t. 68. — Vellay, Études sur les hymnes de Syn. 1904.

řeči a tři hymny. Důležitým pramenem pro současné dějiny a zrcadlem jeho vzdělání jsou jeho listy.

II. *Literatura syrská* [1]) nabyla v periodě přítomné rozkvětu na školách v Edesse a Nisibis. Ve výkladu Písma sv. přidržovala se škola syrská antiochenské. Nejstarší spisovatel syrský je *Jakub Afraat*, [2]) biskup v Mar-Mattai u Mosulu. Jeho spisy mají značnou cenu, poněvadž podávají svědectví o exegetické a dogmatické tradici církve syrské, a dále pro svůj dějepisný obsah. Nejznamenitějším spisovatelem církve syrské je však sv. *Efrem*, [3]) žák biskupa Jakuba z Nisiby. Když Nisibis přišla po smrti císaře Juliana do moci Peršanů, usadil se Efrem v Edesse a žil zde, věnuje se askesi a studiu († 373). Svatý Efrem zanechal mnoho spisů. Většina z nich jsou kommentáře k celému téměř Písmu sv., z kterých však se nám jen málo zachovalo celých. Vedle toho napsal četné řeči, ob sahu z části dogmaticko-polemického, z části pa enetického a panegyrického. Pro své hymny nazýván byl citarou Ducha svatého.

§ 84. Spisovatelé latinští 4. a 5. století.

1. Prvním znamenitým spisovatelem latinským je sv. *Hilarius* z Poitersu. [4]) Přijav křest teprve ve věku mužném, byl v brzku od kleru a lidu zvolen za biskupa rodného města. Jako neohrožený obhájce orthodoxní víry proti Arianům byl poslán r. 356 od císaře Konstantia do vyhnanství do Frygie. Později (r. 360), hlavně na naléhání Arianův, kterým byl na východě nepohodlným, dovolen mu byl návrat do vlasti, kde se neúnavně přičiňoval o smíření Semiarianův s církví, což se mu částečně také podařilo († 367). Hilarius, „Athanáš západní", je prvním dogmatikem

[1]) Duval, La litterat. syriaque 2 éd. 1900.
[2]) Graffin, Patrologia syriaca I. 1894.
[3]) Ed. Assemani 6 fol. 1732 n.; Carmina Nisibena ed. Bickell 1866. — Hymni et sermones ed. Lamy 4 t. 1882 n.
[4]) Patr. lat. t. 9—10. — Reinkens, Hil. v. Poit. 1864 — Largent, Saint Hilaire 1902. — Beck, Die Trinitätslehre des hl. Hilarius 1903. — Schiktanz, Die Hilariusfragmente 1905.

a čelnějším exegetou západním a zprostředkoval církvi latinské myšlenky východní theologie.

Jeho hlavním dílem je dvanáct knih De Trinitate, které je vůbec nejlepším, co v boji proti Arianům bylo napsáno. Rázu dogmatického je také spis De synodis seu de fide Orientalium, v němž seznamuje západ se synodami proti Arianům konanými, zejména antiochenskou r. 341 a sardickou roku 342. Další spisy jsou rázu církevně-politického (Ad Constantium a Contra Constantium) a exegetického. Kromě toho napsal některé hymny menší ceny.

2. K Hilariovi důstojně se řadí sv. *Ambrož*,[1]) narozený ze vznešené rodiny římské v Trevíru. Nabyv vzdělání v Římě, stal se v mladém ještě věku praefektem Ligurie a Aemilie se sídlem v Miláně. Po smrti arianského biskupa Auxentia zvolen byl r. 374 akklamací, ač byl teprve katechumenem, za biskupa. V tomto úřadě snažil se nabýti nejdříve náležitého vzdělání theologického studiem řeckých Otců. Jako vzor katolického biskupa hájil neohroženě katolické víry proti Arianům a pohanům a zmařil záměry senátora Symmacha, aby oltář bohyně Viktorie do senátu byl opět navrácen. I vůči samému císařovi Theodosiovi, když dal v Thessalonice 7000 lidí popraviti, dovedl uplatniti zákony církevní. Také na obrácení sv. Augustina má sv. Ambrož veliký podíl († 397).

Při své činnosti pastýřské rozvíjel svatý Ambrož rozsáhlou činnost literární. Přední místo zaujímají v ní pojednání morálně-asketická De officiis ministrorum libri III, v nichž krásně pojednává o povinnostech kněžských, a De virginitate. Kromě toho napsal některé spisy dogmatické, jako De fide, kde hájí božství Syna proti Arianům, a De Spiritu sancto. V četných svých spisech exegetických přidržuje se výkladu allegoricko-typického. Důležité pro dějiny současné jsou jeho řeči příletostné a listy. Zvláštních zásluh získal si také sv.

[1]) Patr. lat. t. 14—17. — Foerster, Ambrosius, Bisch v. Mail. 1884. — De Broglie, St. Ambroise 1897.

Ambrož o opravu liturgie a jako skladatel hymnův; než chvalozpěv Te Deum neprávem se mu připisuje. [1])

3. Nejučenějším mezi Otci církevními je sv. *Jeronym*, [2]) zrozený ve Stridonu v Dalmacii mezi r. 340 až 350 z bohatých rodičů. Studia svá konal v Římě a přijal zde také křest z rukou papeže Liberia. Po kratším pobytu na vysoké škole v Trevíru a v Akvileji odebral se na východ, kde žil po delší dobu na poušti Chalkis u Antiochie, věnuje se přísné askesi a studiu, zejména jazyka hebrejského. Na kněze vysvěcen v Antiochii zdokonalil se pod vedením sv. Řehoře Naz. v Cařihradě ve výkladu Písma sv.; odtud povolán byl r. 382 papežem Damasem do Říma, kde stal se jeho sekretářem a odpovídal jeho jménem na dotazy synod východních a západních a mnohé, zvláště vznešené matrony jako Marcellu, Pavlu a Eustochium, pro život asketický získal. Po smrti Damasově († 385) uchýlil se trvale do Betlema, kde roku 420 zemřel. Jeronymovou hlavní prací je překlad Písma sv. Starého Zákona, z původního textu hebrejského nebo aramejského pořízený. Nového Zákona nepřeložil, nýbrž jen text Italy na některých místech podle původního textu opravil. Vedle toho napsal četné kommentáře, jež učeností a znalostí dřívější exegetické literatury předčí kommentáře všech ostatních latinských Otců církevních. Četné jsou také jeho spisy polemické (proti Luciferianům, Jovinianovi, Helvidiovi, Vigilantiovi atd.). — Ve spise De viris illustribus seu de scriptoribus ecclesiasticis podává první dějiny literatury křesťanské. Cenné jsou též jeho četné listy, v nichž zvláště jeví se jeho nadání, jeho obratnost v řeči a jeho bohatá obrazotvornost, jakož i ohnivá mysl. Zmínky konečně zasluhují jeho životopisy slavných mnichů: Pavla Thebského, Malcha a Hilariona.

[1]) Pochází dle všeho od biskupa Nicety z Remesiany v Dacii († 410).

[2]) Ed. Vallarsi 11 fol. 1734 n.; ed. II. 1766 n. Patr. lat. t. 22—30. — Grützmacher, Hieronymus 3 Bde. 1901—1906 (poněkud jednostr.).

4. Největším mezi církevními Otci latinskými je sv. *Augustin.* [1]) Rodištěm jeho bylo Tagaste v Numidii (n. roku 354). Otec Patricius byl pohanem, matka však Monika horlivou křesťankou. Studia retoriky konal na vysokých školách v Madauře a v Karthagu, kde přes napomínání matky své oddal se smyslným rozkošem. Pohrdaje náboženstvím křesťanským, přidržoval se po 9 let manicheismu. Roku 384 odebral se do Říma a odtud po půlročním pobytu do Milánu, kde se stal učitelem retoriky, zabývaje se zároveň studiem filosofie Platonovy. Kázáními sv. Ambrože, studiem Písma sv., slzami a modlitbami sv. Moniky, jež jej do Milánu následovala, obrácen, přijal r. 387 křest zároveň se svým synem Adeodatem a přítelem Alypiem z rukou sv. Ambrože. Na zpáteční cestě do Afriky pozbyl v Ostii matku svou; po její smrti zůstal ještě rok v Římě. Když pak skutečně se do domova svého navrátil, žil po 3 léta se svými přáteli v klášterní odloučenosti. Po té posvěcen byl od biskupa hipponského Valeria na kněze; za nedlouho (396) stal se jeho koadjutorem a posléze i nástupcem. V úřadě biskupském neúnavně věnoval se kázání, hlavně však činnosti spisovatelské, háje vítězně nauku katolickou proti Manicheům, Donatistům, Pelagianům a ku konci života též proti Arianům. Zemřel za obléhání Hippa od Vandalů r. 430.

Augustin, jenž v sobě spojoval tvůrčí sílu Tertullianovu s církevním smýšlením Cyprianovým, dialektický ostrovtip Aristotelův se spekulativní hloubkou Platonovou, praktický smysl latinika s duševní čilostí Řeka, je nejplodnějším spisovatelem latinským. Spisy jeho jsou obsahu filosofického, dogmaticko-polemického, exegetického, morálního a praktického; k nim druží se pak ještě četné řeči a listy. O své činnosti literární podal svatý Augustin na konci života kritický přehled ve dvou knihách Retractationes, v nichž též některé své názory a nauky opra-

[1]) Ed. Blampin et Constant II fol. 1679 n. — Patr. lat. t. 32—46. — Některé z jeho spisů vyšly již ve Vídeňském Corpus. — Wolfsgruber, Der hl. Augustinus 1898. — Hošek, Život a spisy sv. Aurelia Augustina 1863. — Doubrava, Památky sv. Aur. Augustina. Sv. I. Život a spisy vybrané. 1893.

vuje. — Ve svých Confessiones lib. XIII [1]) velebí Boha pro dobrodiní a vedení, kterého se mu dostalo postupem života až po smrt matky, při čemž neopomíjí vyznati též upřímně svoje poblouzení. Mezi spisy filosofickými, ano mezi všemi spisy Augustinovými první místo přísluší 22 knihám De civitate Dei, [2]) jež možno nazvati velikolepou filosofií dějin. K dogmatickým spisům náleží Enchiridion sive de fide, spe et caritate, v němž systematicky vykládá nauku církevní a De Trinitate lib. XV, kde dovršuje patristická badání o nejsv. Trojici. V čele spisů exegetických stojí 4 knihy De doctrina christiana, v nichž podává návod pro výklad Písma sv. a pro kázání. Enarrationes in Psalmos jsou krásné homilie na všechny žalmy. K spisům praktickým náleží De catechizandis rudibus, [3]) první to křesťanská katetechetika. Listy sv. Augustina pojednávají o otázkách filosofických, theologických a praktické správy duchovní.

5. *Jan Kassian* zřídil po delším pobytu na východě r. 415 v Marseillu dva kláštery dle vzoru východního († 435). Jeho spisy De institutis coenobiorum a Collationes patrum těšily se ve středověku veliké vážnosti.

6. *Sv. Vincenc*, [4]) kněz v klášteře Lerinu u Marseillu († kolem 450), napsal pod pseudonymem Peregrinus Commonitorium adv. haereses, v němž stručně a správně vykládá princip víry katolické, tak že spis u dogmatiků těšil se vždy největší vážnosti. V hlavě 3. za kriterium katolické víry prohlašuje: quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Že spisu však patrno zároveň, že autor klonil se k semipelagianismu.

---

[1]) Herčík, Vyznání sv. Augustina 1858.
[2]) Čelakovský, Sv. Augustina o městě božím knih 22. 1829.
[3]) Jokl, Sv. Augustina kniha o vyučování katechumenů 1901
[4]) Migne, Patr. l. t. 50-56. — Rauschen, Florileg. patrist VI. 1906. — Elpelt, Vincenz von Lerin 1848.

7. *Prosper Akvitanský* († kolem 455),[1] laik s theologií dobře obeznámený a ohnivý přívrženec sv Augustina, pokračoval po smrti jeho v boji proti Pelagiánům a Semipelagianům. Z jeho spisů vynikají: De gratia et libero arbitrio contra Collatorem, t. j. proti Janu Kassianovi, a Carmen de ingratis; ingrati jsou mu ti, kdož pohrdají milostí boží, t. j. Pelagiani a Semipelagiani. V některých věcech zmírnil Prosper názory sv. Augustina.

8. *Petr Chrysologus*,[2] arcibiskup ravennský, důvěrný přítel papeže Lva Velikého, vynikal horlivostí u vedení svého úřadu pastýřského a jako znamenitý řečník církevní. Jeho kázání (Sermones 176) vysvětlují ponejvíce krátce místa z Písma sv., z části také symbolum apoštolské.

9. *Lev Veliký*,[3] jenž svým vystoupením proti Attilovi (r. 452) a Genserichovi (r. 455) Řím a Italii dvakrát před záhubou zachránil a ryzosti víry zvláště proti Monofysitům hájil, napsal r. 449 slavnou Epistola dogmatica ad Flavianum. List tento, v němž důkladně hájil dvou přirozeností v Kristu, stal se katolíkům ve stoletém boji monofysitickém vůdčí hvězdou. Jeho kázání (Sermones) jsou téměř všechna krátké slavnostní řeči o svátcích Páně nebo o 29. červnu nebo o dnech postních a pojednávají zvláště o dogmatu christologickém. Všecky spisy Lvovy vynikají jasností myšlenek, silou, krásou a čistotou řeči.

10. *Salvian*,[4] kněz v Marseillu († po r. 480), napsal četné spisy, z nichž nejdůležitější je De gubernatione Dei lib. VIII. Ukazuje v něm, že Bůh řídí osudy lidí a národů; poněvadž však mravní úpadek říše římské příliš drastickými barvami líčí, nazván byl Jeremiášem své doby. Nicméně pro kulturní dějiny století 5. má spis tento cenu velikou.

[1]) Patr. lat. t. 51. — Valentin, St. Prospére d'Aquitaine 1900.

[2]) Patr. lat. t. 52. — Stablewski, Petrus v. Ravenna 1871.

[3]) Ed. Ballerini 3 fol. 1753 n. Patr. lat. 54-56. — Arendt, Leo der Grosse 1835. — St. Chéron, L'histoire du pontificat de St. Léon. 2 t. 1861 sq.

[4]) Patr. lat. t. 53. — Pauly ve Vídeňském Corpus t. 8. — Hämmerle, Studien zu Salvian 1893 n.

11. *Faustus*,[1]) biskup v Reji (nyní Riez) v Provenci († 490), vystupoval rozhodně proti Arianům a Macedonianům jakož i proti praedestinatianismu gallského kněze Lucida ve spise De gratia; vedle toho napsal některé listy a četná kázání.

Jako *básníci křesťanští* vynikli na západě:

1. *Juvencus*,[2]) španělský kněz ze vznešeného rodu, jenž napsal kolem roku 330 v hexametrech harmonii evangelií, Evangeliorum libri IV, první to křesťanské epos.

2. Nejznamenitějším však z básníků starokřesťanských byl Aurelius Prudentius Clemens,[3]) rodem ze Španělska († po r. 405).

Pro denní potřebu napsal tak zvané Cathemerinon obsahující 12 hymnů; Peristephanon obsahuje 14 zpěvů ku chvále španělských a římských mučedníkův. Kromě toho složil některé didaktické básně, obsahu převahou dogmaticko-polemického a apologetického, jako Apotheosis, v níž hájí božství Ježíše Krista, libri II contra Symmachum atd. Prudentius vyniká řečí bohatou obrazy a srdcem citu plným, věrou a láskou naplněným (dissertissimus atque christianissimus poëta).

3. *Pavlinus*,[4]) biskup z Noly († r. 431), napsal 13 Carmina natalitia na sv. Felixa, patrona nolanského; ostatní básně jsou ponejvíce obsahu didaktického; nevyznamenávají se však tvůrčí silou, vzletem a bohatstvím myšlenek jako básně Prudentiovy.

4. *Sedulius*,[5]) kněz, o jehož životě nemáme určitějších zpráv, opěvuje kolem r. 440 v Carmen pa-

[1]) Patr. lat. t. 58. — Engelbrecht ve Víd. Corpus t. 21. — Koch, Der hl. Faustus, Bisch. v. Riez 1895. — Bergmann, Die dogmat. Schriften u. Briefe des F. 1898.

[2]) Patr. lat. t. 19. — Hümer ve Víd. Corpus t. 24.

[3]) Ed. Obbarius 1845; Dressel 1866. — Roessler, Aur. Prud. Clem. 1886.

[4]) Ed. Hartel ve Víd. Corpus t. 29—30. — Buse, Paulin. B. v. Nola u. seine Zeit. 1856. — Reinelt, Studien über die Briefe des hl. Paulinus v. Nola 1903.

[5]) Ed. Hümer ve Víd. Corpus t. 10. — Leimbach, Caelius Sedulius u. sein Carmen paschale 1878.

schale lib. V činy boží, a to v první zázraky Starého Zákona, v ostatních čtyrech zázraky Kristovy. Do církevní liturgie přijaty byly hymny: A solis ortus cardine a Crudelis Herodes Deum.

§ 85. Spisovatelé řečtí 6. a 7. století.

1. Pode jménem *Dionysia* Areopagity,[1]) od sv. Pavla v Athenách obráceného, zachovalo se nám několik spisův obsahu theologicko-mystického, jež sice stojí na půdě církevní, avšak v myšlenkách a výrazech jsou příbuzné s neoplatonismem. Jsou to pojednání: De divinis nominibus (*Περὶ θείων ὀνομάτων*), v němž se vysvětlují jména boží v Písmě sv. se vyskytající a na nich se objasňuje podstata boží. De mystica theologia (*Περὶ μυστικῆς θεολογίας*) vysvětluje nepochopitelnost boží. De coelesti hierarchia (*Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας*) pojednává o světě duchovém, jenž se rozděluje na tři hierarchie a 9 kůrův. De ecclesiastica hierarchia (*Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*) líčí církev na zemi jako odlesk světa duchového. Konečně 10 listů jedná o rozličných dogmatických a praktických otázkách. Spisy tyto povstaly v kruzích monofysitických v Syrii nebo v Egyptě kolem r. 500. Spisovatel, chtěje získati spisům svým rozšíření, vydal je pod jménem Dionysia Areopagity. Ve středověku těšily se všeobecnému uznání a byly od scholastiků, jakož i mystiků hojně používány. Humanisté otřásli věrou v jejich pravost, která dnes také nemá více zastánců.

2. Druhý čelný spisovatel této doby je *Leontius Byzantský* († kol. 543).[2]) Pocházeje pravděpodobně z Byzantia, ukazoval hned od mládí veliký zájem pro otázky dogmatické a stal se hlavním obhájcem víry katolické proti Nestorianům a Monofysitům. Jako mnich žil později v Nové Lauře u Jerusalema, než přicházel

[1]) Patr. gr. t. 3—4. — Koch, Pseudo-Dionysius in seinen Beziehungen zum Neoplatonismus u. Mysterienwesen 1900.

[2]) Patr. gr. t. 86. — Loofs, Leontius von Byzanz 1887. — Junglas, Leontius von Byzanz 1908.

častěji v otázkách dogmatických do Byzantia. Hlavním dílem Leontiovým, jenž může býti nazván prvním scholastikem, jsou tři kniky Adversus Nestorianos et Eutychianos (*Λόγοι κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Εὐτυχιανιστῶν*).

3. Sv. *Sofronius*[1]) pocházel z Damašku, stal se později mnichem a vykonal daleké cesty, zvláště do Egypta a Říma. Roku 634 byl povýšen na stolec patriarchální v Jerusalemě († 638). Jsa odpůrcem monotheletismu, vydal ihned proti němu list synodální, nejdůležitější v celém sporu monotheletickém. Hlavním jeho dílem je Pratum spirituale, sbírka zpráv o mniších a asketech. Vedle toho napsal některá kázání a ódy.

4. Sv. *Maximus Vyznavač*,[2]) narozený ze vznešené rodiny v Cařihradě, stal se sekretářem císaře Heraklia. Později však vstoupil do kláštera a stal se duší boje proti monotheletismu. Zemřel po velikých utrpeních ve vyhnanství roku 662. Sv. Maximus, jeden z největších myslitelů církve řecké, zanechal veliký počet spisů obsahu dogmaticko-polemického, exegetického a asketického. Mezi spisy dogmaticko-polemickými vyniká Disputatio cum Pyrrho (*Διάλεξις πρὸς Πύρρον*), mezi spisy asketickými Liber asceticus (*Λόγος ἀσκητικός*), dialog mezi opatem a mladším mnichem o povinnostech duchovního života.

5. Chronicon paschale[3]) je obsáhlá řecká kronika světová až do roku 629 sahající a za císaře Heraklia napsaná. Jméno má odtud, poněvadž udává při každém roku cyklus velikonoční a vůbec na církevní doby zřetel veliký má. Teprve pro poslední desítiletí je samostatná a větší ceny.

---

[1]) Patr. gr. t. 65. — Revue de l'Orient chrét. 1902. — Aignan, Vie de St. Sophrone 1884.

[2]) Patr. gr. t. 90—91. — Straubinger, Die Christologie des Maximus Confessor 1906.

[3]) Patr. gr. t. 92. — Gelzer, Sextus Julius Afrikanus u. die byzant. Chronographie. 2. Bde. 1880 n.

§ 86. Spisovatelé latinští 6. a 7. století.

1. Mezi pozdějšími spisovateli latinskými zmínky zasluhují: *Fulgentius*,[1]) biskup v Ruspe v Africe, jenž byl horlivým odpůrcem arianismu, zároveň však také obhájcem nauky Augustinovy o milosti a snad největším theologem své doby. Od krále arianského Thrasemunda poslán byl se 60 katolickými biskupy do vyhnanství, z něhož se teprve po jeho smrti (523) mohl navrátiti († 533). Vedle dogmaticko-polemických spisů proti Arianům a proti Faustovi, biskupu v Reji, napsal sv. Fulgentius cenné kompendium dogmatiky pod názvem De fide sive de regula verae fidei.

2. *Boëthius*,[2]) ze vznešené rodiny Aniciů, byl od Theodoricha pro svou všestrannou učenost a výmluvnost ustanoven konsulem. Když však hájil svého přítele, senátora Albina, jenž byl obviňován z velezrády pro tajné písemné spojení s císařem Justinem, upadl do téhož podezření, načež odsouzen k smrti a popraven († 524). Spisy Boëthiovy, jenž měl rozhodný vliv na vědu středověkou, jsou obsahu jednak filosofického, jednak theologického. Hlavním dílem filosofickým je 5 knih De consolatione philosophiae, v němž ukazuje, že pravé blaženosti nalézti lze jen v Bohu, nejvyšším dobru a posledním cíli všech věcí. Kromě toho přeložil a vysvětlil Aristotela a jiné filosofy. Tím umožnil studium logiky v následujících stoletích a položil formální základ ke scholastice.

3. Magnus Aurelius *Cassiodorus*,[3]) senátor, byl v říši ostrogotské vynikajícím státníkem za Theodoricha a jeho nástupců. Kolem r. 540 uchýlil se však do kláštera Vivaria a věnoval se spisovatelství a podpoře duševní činnosti ve svém klášteře († kol. r. 565). Vedle Historia tripartita napsal Chronicon až do roku 519 a dějiny Gotů v 12 knihách. Dále-

[1]) Patr. lat. t. 65. — Wörter, Zur Dogmengesch. des Semipelagianismus 1900.

[2]) Patr. lat. t. 63—64. — Hildebrand, Boëthius u. seine Stellung zum Christentum 1885.

[3]) Patr. lat. 69—70. Mon. Germ. Auct. antiq. t. 12 (Variae).

žité ceny dějepisné jsou Variae (sc. epistolae), sbírka reskriptů jménem králův ostrogotských vydaných. Ve svých dvou knihách Institutiones divinarum et humanarum litterarum podává návod ke studiu theologie a pojednává o pojmu a úkolu jednotlivých částí trivia a quadrivia.

4. *Řehoř Veliký*, [1]) jenž s Ambrožem, Augustinem a Jeronymem náleží k velikým učitelům západním, pocházel z bohaté rodiny patricijské a stal se záhy praetorem v Římě. Prodav později své statky, založil 6 klášterů na Sicilii a jeden v Římě, do kterého se také uchýlil a jehož později opatem se stal. Zvolen byv po smrti Pelagia II. 590 jednohlasně za papeže, řídil v dobách bouřlivých lodičku Petrovu s neobyčejnou moudrostí a úspěchem až do r 604. Spisy jeho mimo četné listy jsou obsahu exegetického, morálního a liturgického. K nejpřednějším náleží Liber regulae pastoralis,[2]) návod k vedení správy duchovní, po celý středověk jako příručka pastorálky veliké vážnosti se těšící. Dialogorum libri IV. popisují životopisy svatých, zvláště sv. Benedikta. Nejobsáhlejším ze spisů Řehořových jsou Moralia in librum Job, ve kterém vykládá knihu Job historicky, typicky a morálně. Celý spis je jakýmsi repertoriem theologie morální. Vedle toho sv. Řehoř reformoval mši svatou a zavedl zpěv chorální.

5. Jako populární řečník vynikl *Caesarius*, [3]) arcibiskup v Arelatu († 542). Činnost jeho spisovatelská byla naskrze rázu praktického a záležela ponejvíce z kázání. Kázání jeho vyznamenávají se jednoduchostí a ryzostí řeči. Kromě toho složil dvě řehole, jednu pro muže a druhou pro ženy; v poslední ukládá řeholnicím povinnost opisovati knihy.

[1]) Patr. lat. t. 75—79. — Registr. epist. Gregorii edd. Ewald et Hartmann 1887 n. — Mon. Germ. Epist. t. I.-II. — Wolfsgruber, Gregor d. Gr. 1890.

[2]) Sv. Otce Řehoře Vel. kniha o správě pastýřské. Přeložil Kuffner 1908.

[3]) Migne, Patr. lat. t. 29. a t. 67. — Lejay, La rôle théologique de C. d'. Arles 1906.

6. Posledním mezi Otci západními je *Isidor Sevillský*,[1]) bratr sv. Leandra, arcibiskupa sevillského, a po jeho smrti jeho nástupce († 636). Největším a nejvlivnějším jeho dílem jsou Etymologiae nebo Origines lib. 20, jakási encyklopedie veškerého duchovního i světského vědění, jež předvádí učený materiál v etymologiích, ponejvíce libovolných a zvláštních. Ze spisů theologických vynikají dvě knihy De officiis ecclesiasticis, dějiny liturgie; první kniha pojednává o bohoslužbě, druhá o bohoslužebných osobách. Libri III sententiarum jsou první latinskou učebnicí dogmatiky a morálky, sestavenou zvláště ze spisů sv. Augustina a sv. Řehoře. K historickým spisům náleží Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum a spisek De viris illustribus, pokračování stejnojmenného spisu Jeronymova.

7. Zmínky konečně zasluhuje ještě *Liber Pontificalis*,[2]) dříve mylně Anastasiovi, bibliothekáři církve římské připisovaný. Obsahuje dějiny papežů od Petra až k Štěpánovi VI. († 891), v nejnovějším vydání od Duchesnea až k Martinu V. († 1431). První vydání povstalo kolem r. 530 tím, že neznámý spisovatel katalog liberianský, seznam papežů až k Liberiovi sahající, značně rozmnožil a až k Felixovi IV. (256—530) v něm pokračoval.

---

[1]) Patr. lat. t. 81—84. — Dzialowski, Isidor als Literarhistoriker 1898.

[2]) Ed. Duchesne 2. t. 1886 sqq.; Mommsen I. 1898 (Mon. Germ. Gest. Pontif. Rom. t. I.). — Rosenfeld, Über die Komposition des L. Pontif. 1896.

Doba druhá.

Středověk.

PERIODA PRVNÍ.

Od konce století 7. až do Řehoře VII. (692—1073).

HLAVA I.

Rozšíření a omezení křesťanství.

§ 87. Křesťanství v Německu.[1])

Stěhováním národů, zejména však vpády barbarských Hunů, bylo náboženství křesťanské v *Německu* a ve většině sousedních zemí téměř úplně zničeno. Nepatrné zbytky křesťanských obcí zůstaly hlavně v krajinách Rýna a Dunaje; počet duchovních byl však velmi nepatrný, tak že bylo potřebí nových missionářů, aby víra v těchto krajinách byla buď znovu hlásána anebo upevněna. Byli to pak hlavně missionáři irští a britští, kteří úkolu toho horlivě se podjali a založením klášterů obtíže, jež dílu missionářskému v cestu se stavěly, překonali.

1. V *Bavorsku*[2]) a v zemích sousedních, zejména v Noriku, kázal již v 5. století víru kolem Pasova

[1]) Rettberg, Kirchengesch. Deutschlands. 2 Bde 1846 n. — Friedrich, Kirchengesch. Deutschlands. 2 Bde. 1867 n. — Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands I.-III. Bd. 3/4. Aufl. 1904 n. — Huber, Geschichte der Einführung u. Verbreitung des Christentums in Südostdeutschland. 4. Bde. 1874. — Hefele, Geschichte der Einführung des Christentums im südwestl. Deutschland. 1837.

[2]) Riezler, Geschichte Bayerns 1. Bd. (až 1180) 1878. — Ratzinger, Forschungen zur Bayrischen Geschichte 1898, str. 401—445.

sv. Valentin, rodem z Belgie. Dvakráte putoval do Říma, aby si vyprosil požehnání papežovo pro svou missii, a byl tam také vysvěcen na biskupa. Poněvadž však arianští Rugiové, kteří se zde po pádu říše hunské usadili, k jeho kázáním zůstávali hluši, odebral se se svolením Lva I. do Rhaetie, kde jeho námahy vděčnější nalezly půdy († kolem roku 480). Kolem polovice století 5. vystoupil v Podunají mezi Pasovem a Vídní zbožný mnich Severin.[1]) Na upevněnou víry katolické založil pro své žáky několik klášterů, z nichž nejpřednější byl Faviana. Pro neobyčejně přísný život, dar zázraků a proroctví těšil se veliké vážnosti u lidu a knížat, zejména i u knížete Herulů Odoakra, a byl v těchto trudných dobách pravým strážným andělem katolickým obyvatelům románským provincie této od Římanů opuštěné. Zemřel r. 482 v klášteře Favianě u Vídně. Brzo po smrti jeho bylo však tělo jeho přeneseno do Italie.

Kolem roku 500 po odchodu Římanů země tyto osazeny byly Bavory. Mezi těmito šířili první známost křesťanství pozůstalí Římané a po té sousední Frankové, tak že již v druhé polovici století 6. křesťanství zjednalo si přístupu i do samé rodiny vévodské; lid však ve většině zůstával ještě pohanským. Teprve na konci století 7. a na začátku 8. nastalo úplné pokřestění Bavorska. Jako missionář působil tu především sv. Rupert,[2]) biskup vormský, jenž kolem r. 696 povolán byv do Řezna od knížete Theodona, pokřtil vévodu a mnohé šlechtice. Obdržev dovolení od vévody zakládati chrámy všude v Bavorsku a pro sebe a své průvodce vhodné bydliště si vyhledati, odebral se do Juvava (Salzburku), učinil je sídlem biskupským a vystavěl zde chrám ke cti sv. Petra, klášter a jiné budovy pro kleriky a o něco později i klášter ženský. Po činnosti požehnané zemřel v Solnohradě. Dalším hlasatelem evangelia v Bavorsku je sv.

---

[1]) Eugippius, Vita s. Severini monachi. — Baudrillart Saint Séverin, apôtre du Norique (454—482) 1908.

[2]) Anthalter, Der hl. Rupert, der erste Bischof von Bayern. 1902.

Emmeram, biskup venkovský (chorepiscopus) z Poitiersu, jenž ubíraje se na konci století 7. hlásat evangelium Avarům pannonským na prosby knížete Theodona v zemi jeho zůstal, aby lid nově obrácený ve víře upevnil. Po tříleté působnosti missionářské však byl od Lamberta, syna vévodova, na lichou obžalobu, jako by byl jeho sestru Utu svedl, usmrcen. Kosti jeho byly v brzku přeneseny do Řezna a tam nad hrobem jeho klášter vystavěn. Třetím neméně slavným apoštolem Bavorska je sv. Korbinian[1]) ze Chartres ve Francii. Přišed do Bavorska, hleděl zde hlavně poslední zbytky modloslužby pohanské vyhladiti. Zemřel jako první biskup ve Frisinkách r. 725. Pokřestění země však dokončil a vlastní církevní organisaci provedl teprve sv. Bonifác, zřídiv r. 739 biskupství v Salzburku, Řezně, Frisinkách a Pasově, podřízená metropolitovi mohučskému.

2. *V jihozápadním Německu*, ve Švábsku, Elsasku a části Švycarska, kde některá sídla biskupská udržela se přes bouře stěhování národů, jako v Churu, v Kostnici, Strassburku atd., začalo se křesťanství šířiti po bitvě u Zülpichu r. 496, kterou Alemani podrobeni byli Frankům. Na horním Rýnu záhy povstal klášter Säkkingen, jenž měl pro pokřestění těchto krajin veliký význam. Zdali zakladatelem jeho je sv. Fridolin († 530), mnich irský, jak se namnoze za to má, je nejisto, poněvadž Vita s. Fridolini podléhá různým pochybnostem. Na počátku stol. 7. (kol. r. 610) hlásali zde kříž Kristův sv. Kolumban[2]) a Gallus.[3]) Opustivše s jedenácti soudruhy Irsko, odebrali se nejdříve do říše francké a založili tu některé kláštery, mezi nimi luxeuilský v Burgundsku. Králem burgundským Theodorichem II., jehož rozmařilý život kárali, vypuzeni byvše, uchýlili se kolem r. 610 do Alemanie k jezeru curyšskému a odtud do Bregenze, kde znesvěcenou kapli sv. Aurelie obnovili, lesy mýtili a evangelium

---

[1]) Sulzbeck, Leben des hl. Corbinian. Regensburg 1843.
[2]) Martin, St. Columban. 1905.
[3]) Greith, Der hl. Gallus. 1865. — Zimmermann, Der hl. Gallus 1865.

hlásali. Po tříleté působnosti opustil sv. Kolumban, osočován Theodorichem II. u vévody alemanského Gunzona, místa tato a odešel do Italie, kde založil u Piacenze klášter Bobbio († 615). Sv. Gallus zůstal však u jezera bodamského dále, by tu pokračoval v díle svém missionářském († 646). Z jeho cely povstal později slavný klášter svatohavelský, jenž v dobách středověkých stal se střediskem vědy a vzdělanosti v jižním Německu.

3. *V Durynsku* mezi Franky východními šířilo se ponenáhlu křesťanství vlivem stoletého spojení s říší franckou. Vlastním hlasatelem víry byli tu irský biskup Kilian,[1]) jenž ve Würzburku pokřtil vévodu Gosberta. Za příkladem vévodovým zřekl se i lid bohů pohanských. Když však později sv. Kilian káral jeho manželství s vdovou bratrovou, byl z návodu vévodkyně Geilany se svými soudruhy, knězem Kolonatem a jáhnem Totnanem, zavražděn (kol. r. 689). Dílo obrácení bylo tím přerušeno a teprve svatým Bonifácem dokonáno.

4. V krajinách *Rýnu středního*, kde křesťanství již v periodě předešlé pevné kořeny zapustilo a ve čtvrtém stol. jistého rozkvětu nabylo, pracovali různí horliví missionáři a kláštery o jeho rozšíření a upevnění.

5. S velikými překážkami a s tvrdošíjným odporem potkávalo se šíření křesťanství mezi *Frisy*,[2]) usedlými v nynějším Hollandsku a v části Belgie. — Hlavní překážkou byla nenávist proti Frankům, kteří s jejich obrácením usilovali zároveň o jejich politické podrobení. — Proto také první věrozvěstové, jako sv. Eligius z Noyonu († 659), Wilfrid z Yorku († 709), docílili jen nepatrných úspěchů. Teprve když veliká část Friska byla dobyta Pipinem, podařilo se knězi anglosaskému Willibrordovi[3]) přes veliké překážky zajistiti křesťanské víře pevné trvání. Východištěm jeho činnosti missionářské byl Utrecht, jejž mu

[1]) Stamminger, Franconia sancta 1881 str. 58 n. — Emmerich, Der hl. Kilian, Regionarbischof u. Märtyrer. 1896.

[2]) Block, Geschiedenis van het Nederlandische volk 1902.

[3]) Alberdingk-Thijm, Leben des hl. Wilibrord. Übers. von Tross. 1863. — Moll-Zuppke, Die vorreform. Kirchengesch. der Niederlande 1895.

Pippin po jeho vysvěcení na biskupa v Římě od Sergia I. r. 695 za sídlo určil. Odtud byla část Friska Francii podrobená téměř úplně obrácena, ano i na území knížete Radboda vztahovala se činnost Willibrordova, obrácení knížete však se nepodařilo. Po smrti Willibrordově r. 739 hlásal mezi Frisy evangelium sv. Bonifác, jenž již dříve (719—722) za vedení Willibrordova zde působil, byl však záhy r. 755 usmrcen. Úplné obrácení Friska nastalo teprve za Karla Velikého, jenž r. 785 Frisy si podmanil. K upevnění víry značně přispěly kvetoucí kláštery, jež později velikou zkázu vzaly vpády Normanů.

§ 88. Sv. Bonifác, apoštol Německa. Obrácení Sasův.[1])

I. Jakkoli činností a neúnavnou působností předchozích missionářů křesťanství na mnohých místech v Německu zapustilo kořeny, přece stav jeho byl neutěšený. Všude ještě udržovaly se zbytky modloslužby, ano celá území byla ještě pohanskými. Jinde zase vnikaly pohanské zvyky a obyčeje do křesťanství a znetvořovaly je. Že tyto zlořády byly odstraněny a kmeny ještě pohanské Kristu získány, jakož Německu pevná organisace hierarchická a tím nepřímo i politická byla dána, o to přední zásluha náleží sv. Bonifáciovi, jenž proto právem apoštolem Německa se nazývá.

Sv. Bonifác,[2]) dříve Winfrid, narodil se kolem r. 675 v Crediodunum v království Wessexu ze vznešeného rodu anglosaského. Vědeckého vzdělání nabyl v klášteřích své vlasti. Na kněze vysvěcen, zahořel touhou hlásati evan-

[1]) Epistolae s. Bonifacii ed. Giles 2. voll. Oxon. 1842; ed. Dümmler Monum. Germ. hist. Epist. III. Berol. 1892. — Willibaldi. Othlonis et Anonymi Traiectens. Vita s. Bonifacii in Mon. Germ. hist. Script. t. II.; Acta Sanctor. Bolland., Junii t. I. p. 460 sq. — Hauck, Kirchengesch. Deutschlands Bd. I. 4. Aufl. 1904. — Hefele, Konziliengesch. Bd. III. 2. Aufl. 1877.

[2]) Buss, Winfrid-Bonifacius. 1880. — Kuhlmann, Der hl. Bonifacius. 1895. — Pfahler, Der hl. Bonif. u. seine Zeit. 1880. — Kurth, Saint Boniface. 4. ed. 1903; übers. von Elteester 1903. — Schnürer, Bonifacius 1909.

gelium národům pohanským. Když po delším zdráhán dostal k tomu od opata svého svolení, odebral se s několika soudruhy r. 716 do Friska. Poněvadž však právě tehdy Frisové zapleteni byli v boj s Karlem Martellem, zůstaly jeho námahy marny. Zklamán vrátil se do svého kláštera, kde v brzku potom zvolen byl za opata; než se svolením svého biskupa zřekl se ihned důstojnosti této.

Nedav se zastrašiti prvním nezdarem, odebral se r. 718 do Říma, aby nabídl Řehořovi II. (715—731) své služby missionářské. Plnou mocí opatřen, hlásat evangelium národům pohanským v Německu východně od Rýna, odebral se Bavorskem do Durynska, kde nalezl již křesťany a duchovní; mezi nimi však mnohé nepravostem a bludům oddané. Když zde uslyšel o smrti knížete friského Radboda r. 719, spěchal ihned k Frisům, kde po 3 léta s úspěchem pracoval, tak že Willibrord svým nástupcem v Utrechtě míti si ho přál. Poněvadž mu však papež dal jiné poslání, vrátil se r. 722 opět do Německa, kázal tu s velikým výsledkem v horním Hessensku a klášter založil v Amöneburku (Amanaburch).

Když po té Bonifác o úspěšné činnosti své Řehořovi II. zprávu podal, pozval jej tento do Říma a posvětil zde r. 723 na biskupa pro Německo, však ještě bez určitého sídla (episcopus regionarius). Nový biskup, nyní Bonifác zvaný, slíbil přísežně, že bude netoliko hlásati víru ryzí, nýbrž i zachová nezlomnou věrnost a poslušnost stolici papežské. Opatřen kodexem kanonů, ostatky a doporučujícími listy na majordoma Karla Martella, na duchovní a světské velmože říše francké, jakož i na Durynky a Sasy, vrátil se Bonifác do Německa zpět a hlásal, když mu Karel Martell udělil ochranný list, bez něhož sotva by se mu bylo podařilo zdolati pohanské živly, modloslužbu zničiti, duchovní a řeholníky chrániti, s novou horlivostí v dolním Hessensku evangelium Kristovo. U Geismaru poblíž Fritzlaru skácel za velikého údivu pohanů dub boha Thora neboli Donara a vystavěl z jeho dřeva kapli sv. Petru zasvěcenou. Po té odebral se do Durynska, přemohl zde odpor, který kladli někteří se-

paratističtí mnichové skotští a zvrhlí klerikové jeho dílu a založil klášter Ohrdruf. Čím více dílo missionářské rostlo, tím naléhavější jevila se podpora dalších spolupracovníků. Opětovaně na jeho žádost posláni byli noví pracovníci z Anglie, a to jak řeholníci tak také řeholnice; jiné žáky získal opět v Německu samém a za jejich pomoci založil další kláštery, které se staly ohnisky řádné duchovní správy a školami křesťanského vzdělání.

Když Řehoř II. r. 731 zemřel, podal Bonifác ihned zprávu jeho nástupci Řehořovi III. (731—741) o své činnosti missionářské. Na to papež jmenoval jej arcibiskupem a apoštolským vikářem a dal mu spolu s palliem také plnou moc světiti v Německu biskupy pro ta místa, kde byli křesťané ve značnějším počtu (732). Než pro válku Karla Martella a jiné překážky odložil Bonifác zřízení biskupství až ke své třetí cestě do Říma r. 738. Pobyv v Římě celý rok a domluviv se zde o organisaci nové církve, vrátil se neúnavný apoštol opět do Německa, aby započal nyní svou církevně-organisátorskou činnost, bez níž celé jeho dlouholeté dílo bylo by se minulo s trvalým výsledkem. Především pozván byv od vévody Odila uspořádal sv. Bonifác církevní poměry v Bavorsku, jež rozdělil na 4 diecese: salzburskou, frisinskou, řezenskou a pasovskou. V území hessensko-durynském zřídil 4 nová biskupství: v Buraburku (u Fritzlaru), Erfurtě, Würzburku a Eichstättě. Zároveň však obrátil sv. Bonifác svůj zřetel k dalšímu Německu a Francii, kde synové Karla Martella, Karloman a Pipin, jevili pro úkoly církve daleko větší porozumění než jejich bojovný otec. Za jejich podpory konal sv. Bonifác na upevněnou církevního ducha několik reformních synod od r. 742—746 (742 první koncil německý, r. 743 synoda liftinská [Estines], r. 744 synoda soissonská). Na synodách těchto byly vydány důležité předpisy o životě a chování duchovních; biskupům bylo uloženo dohlížeti na diecesány, pohanské obyčeje byly zapovězeny, zřízení pak metropolitní obnoveno. Na říšské generální synodě francké r. 745 určen Kolín za metropoli a za sídlo biskupské

pro sv. Bonifáce. Než z neznámých důvodů nález tento nedošel uskutečnění a Bonifác zaujal biskupský stolec mohučský, jenž právě tehdy sesazením nehodného biskupa Gewilipa byl uprázdněn. Vedle reformy kleru saekulárního provedena na těchto synodách též reforma života řeholního, pro který zvláště řehole sv. Benedikta za vhodnou uznána a důrazně doporučena byla. Vzorem měl býti klášter fuldský, založený Sturmem, žákem sv. Bonifáce. Fulda stala se také skutečně v brzku semeništěm vědeckého života a školou svatosti, jakož i střediskem křesťanské kultury v Německu.

Zajistiv dlouhou a neúnavnou činností dílo své v Německu, zahořel sv. Bonifác na sklonku života opět touhou svého mládí, hlásat evangelium pohanským Frisům. Se svolením stolice apoštolské a krále Pipina posvětil svého nejschopnějšího žáka Lulla za svého nástupce v arcibiskupství a odevzdal mu celou správu. Po té odebral se s četnými soudruhy do Friska, kde jeho námahy byly bohatě požehnány; mnoho tisíc pohanů dalo se pokřtíti. Než dílo jeho missionářské bylo náhle přerušeno. Když totiž 5. června 755 očekával některé novokřtěnce k biřmování, přišel místo nich zástup fanatických pohanů, od nichž byl s 52 svými průvodci blíže Dokum usmrcen. Tělo jeho na vlastní jeho přání bylo pochováno v klášteře fuldském.

II. *Sasové*,[1]) kteří sídleli v severním Německu mezi Labem a Rýnem, obdrželi záhy zprávy o křesťanství ze sousední říše francké. Než obávajíce se poddanství franckého, odpírali tvrdošíjně přijmouti je. Pokusy missionářské na konci století a na začátku 8. u nich učiněné zůstávaly marnými. Missionáři byli buď usmrceni, jako Ewald, Černý a Bílý, nebo vypuzeni. Teprve za Karla Velikého podařilo se jejich obrácení. Vida totiž, že hranice říšská nebude proti nim zajištěna, dokud nebudou pokořeni, a jsa přesvědčen, že jejich podrobení nebude trvalé bez jejich pokřestění, rozhodl se Karel Veliký obojí provésti. To stalo se také řadou z části velmi krutých a krvavých válek od r. 772—804.

[1]) Böttger, Einführung des Christentums in Sachsen. 1859. — Ritter, Karl der Grosse u. die Sachsen. 1894 násl.

Hned na první výpravě zničil národní jejich svatyni Irmensul zvanou r. 772 a za podmínku míru uložil jim, aby se nestavěli na odpor příchodu hlasatelů víry. Poněvadž však Sasové po odchodu vítězů pravidelně opět se pozdvihli, símě víry missionáři zaseté zničili a nové útoky do říše francké činili, byl Karel donucen opětované výpravy proti nim podniknouti. Zvláště krvavě skončila výprava r. 782; neboť tu dal Karel na výstrahu Sasů, kteří v předchozím povstání netoliko vojíny, nýbrž i kněze francké povraždili, 4500 Sasů ve Verdenu popraviti. Krvavá přísnost tato vyvolala nové povstání celého kmene na obhájenou svobody; než jako předešlá tak skončilo i povstání toto novými porážkami. Konečně r. 804 Sasové, poznavše marnost dalšího odporu, podrobili se a přijali podle příkladu některých svých náčelníků, zejména vévody Widukinda, křest. Ostatně pokřestění Sasů nebylo jen násilné, neboť s vojskem přicházeli vždy zároveň i missionáři do země, aby přemožené vnitrně víře získali. K trvalému pak zajištění křesťanství bylo založeno 8 biskupství: totiž v Münsteru a Osnabrücku, v Mindenu, Paderbornu, v Bremách a Verdenu, v Halberstadtu a Hildesheimu, dále četné kostely a kláštery, mezi nimi klášter Nová Corvej, jenž stal se záhy střediskem všeho vědeckého života v severním Německu. Přísné zákony z roku 785, jež jak papež tak biskupové zavrhovali, doporučujíce mírnější prostředky proti pohanským Sasům, byly vydány teprve tehdy, když kmen tento vždy znovu se bouřil a nové ukrutnosti páchal. Jejich úkolem bylo chrániti především křesťanů proti týrání pohanů a před svedením k modloslužbě, zároveň pak také vyhladiti ohavnosti pohanské. Jakmile nastaly poměry jen poněkud spořádané, nastoupila místo dřívější přísnosti mírnost a símě od horlivých missionářů zaseté neslo mnohonásobný užitek.

§ 89. Obrácení kmenů skandinavských.

1. Do zemí skandinavských vnikalo křesťanství z obráceného Německa. Již Karel Veliký zamýšlel v Hamburku zříditi metropoli pro Dány a

Slovany. Zaměstnán jsa však stálými válkami musil provedení záměru ponechati synu svému Ludvíkovi Pobožnému. Tento poslal do *Dánska*[1]) také skutečně Ebbona, arcibiskupa remešského, jenž však pro spory o trůn v Dánsku nedocílil větších úspěchů v a proto rozmrzen vrátil se do své diecese. Teprve obrácení krále dánského Haralda, jenž hledaje pomoci na dvůr císařský do Mohuče přišel a tu 826 se svým průvodem pokřtíti se dal, skýtalo lepší naděje a usnadnilo zdárnější missii. Harald vraceje se vzal s sebou jako věrozvěsta novocorvejského učeného mnicha Ansgara (Oskara).[2]) Se soudruhem Gauzbertem působil sv. Ansgar nejdříve zdárně ve Šlesviku; když však Harald opětovaně byl zapuzen a soudruh jeho zemřel (r. 829), odebral se do Švédska, jehožto král žádal sobě missionáře. Po činnosti půldruha roku vrátil se sv. Ansgar opět do Dánska a byl od císaře jmenován prvním arcibiskupem hamburským r. 831, od papeže pak Řehoře IV. apoštolským legátem v říších severních. Než v brzku byla jeho horlivá a blahodárná činnost přerušena dobytím Hamburku od Normanů r. 845. Ansgar, všeho majetku a podpor jsa zbaven, bloudil jako uprchlík, než mysli neztrácel Když pak r. 849 biskupství bremské bylo s Hamburkem spojeno a Ansgarovi uděleno, mohl opět s novým úsilím v díle svém missionářském pokračovati. Nejprve působil v Dánsku, kde se svolením krále Ericha I. některé chrámy a školy postavil; po té odebral se kolem r. 850 po druhé do Švédska, a obdržev od krále Olava dovolení svobodně hlásati evangelium Kristovo, s úspěchem pra-

[1]) Langebek-Suhm, Scriptores rerum Danic. 1772 sq. — Adamus Bremen., Gesta Hamburg. eccl. pontif. ed Pertz in Mon. Germ. hist. Scrip. VII. — Saxo Grammaticus, Gesta Danorum ed. Holder. 1886. — Foss, Die Anfänge der nordischen Mission. 1882 n. — Karup, Geschichte der kath. Kirche in Dänemark. Aus dem Dänischen 1863. — Dehio, Gesch. des Erzbist. Hamburg-Bremen bis zum Ausgange der Mission. 2 Bde. 1876. — Schubert, Kirchengeschichte Schleswig-Holsteins I. Teil. Bis zur Reformation 1907.

[2]) Rimbertus, Vita s. Ansgari ed. Waitz 1884. — Tappehorn, Leben des hl. Ansgar 1863. — F. X. de Ram, Anschaire et St. Rembert, archev. de Hambourg 1865.

coval zde po dvě léta. Dalších zpráv o činnosti sv. Ansgara po jeho návratu do Dánska r. 854 nemáme; tolik je však jisto, že neúnavě k upevnění víry stavěl chrámy, školy, kláštery a špitály. Zemřel po namáhavém apoštolátu r. 865 v Bremách.

V díle Ansgarově, jenž právem Bonifácem severu se nazývá, pokračovali jeho nástupci na stolci bremském Rembert a Unni; poněvadž však panovníci ke křesťanství nepřátelsky se chovali, musili od dalšího šíření jeho ustati a na zachování úspěchů dosavadních se omeziti. Teprve když císařové Jindřich I. (916—936) a Oto I. (936—973), zvítězivše nad Dány, donutili jejich krále trpět křesťanství, nastaly pro missii severu lepší doby. Ano král Harald Blaatand sám kolem roku 960 přijal víru a snažil se ji v zemi své vždy více šířiti. A třebas že za jeho syna Svena (988—1014) staré náboženství pohanské ještě jednou mocně se pozvedlo, nabylo křesťanství přece v brzku úplného vítězství. Sám Sven naklonil se mu opět v pozdějších letech svých. Ještě více přičiňoval se o jeho rozšíření Kanut Veliký (1014—1035), jenž povolal z Anglie sobě podrobené četné věrozvěsty a na upevněnou víry kláštery, chrámy a některá biskupství založil. Dokončeno bylo pak obrácení Dánska za krále Kanuta II. Svatého, jenž r. 1086 dosáhl koruny mučednické. Za Paschala II. r. 1104 bylo biskupství v Lundu povýšeno na arcibiskupství a tím utvořeno vlastní zřízení metropolitní. Pro své dočasné spojení s Anglií odváděla země podobně jako Anglie petrský haléř, rovněž tak i Švédsko a Norvežsko. Svornost mezi církví a státem povznesla Dánsko v následujících letech k největšímu rozkvětu, jenž až do r. 1240 potrval, kdy započal dlouhý tvrdošíjný boj mezi církevní a státní mocí.

2. Obrácení *Švédska*,[1]) o něž se zvláště sv. Ansgar, Rembert a Unni přičiňovali, trvalo ještě déle než obrácení Dánska. S počátku činilo křesťanství jen ne-

[1]) Rühs, Kirchengesch. von Schweden. 1803. — Reuterdahl, Gesch. der schwedischen Kirche. I. Bd. 1837. — Keyser, Den norske Kirkeshistorie under katholicismen. 2 Bde. 1856

patrné pokroky. Obrat nastal, když kolem r 1002 král Olav III. Skotkonung dal se pokřtíti. V Skaře bylo zřízeno první biskupství. Nicméně obyvatelé severu zůstávali nadále oddáni pohanství a někteří kněží angličtí zemřeli jako mučedníci. Přes tento odpor pohanství činila však víra křesťanská stálé pokroky, zvláště za krále Swerkera (1133—1155), za něhož od francouzských mnichů, sv. Bernardem vyslaných, založeny byly první kláštery. Úplného vítězství nabylo však křesťanství teprve za krále Ericha IX. Svatého (1155—1160). Za něho zřízen byl biskupský stolec v Upsale, jenž r. 1162 Alexandrem III. povýšen byl na metropoli.

3. *Norsko*,[1]) ačkoli později obdrželo věrozvěsty, bylo dříve obráceno než Švédsko, a to přičiněním panovníků samých. První z nich byl Hakon Dobrý (938 - 961), jenž nabyv v Anglii křesťanského vychování, kněze anglické do země povolal. Poněvadž však u lidu setkával se s odporem, stal se později k víře své lhostejným a podroboval se i pohanským obyčejům; nicméně křesťanství zapustilo v zemi přece kořeny a nabylo za Olava Trygvasena (995 – 1000) vítězství. Ve své horlivosti král s vojskem táhl jednotlivými provinciemi, bořil modly, hlásaje jejich nicotnost; než padl záhy v boji proti sjednocenému Dánům a Švédům. Konečně za Olava Svatého (1014 až 1030) od německých a anglických kněží bylo obrácení dokonáno, tak že od té doby Norsko jeví se jako země křesťanská. K upevnění víry zřízeno bylo několik biskupství s metropolí v Drontheimě r. 1148.

4. Na *Islandu* působilo na konci století 10. několik missionářů; úspěchy byly však s počátku nepatrné. Teprve výprava Olava Trygvasena vedla k obrácení ostrova; kolem r. 1000 na shromáždění lidu bylo křesťanství zákonem zavedeno. Než pohanské zvyky byly teprve ponenáhlu odstraněny. V téže asi době rozšířila se víra křesťanská též na Grönlandě a ostrovech Orkádách. Na Grönlandě se neudržela, poněvadž

[1]) Maurer, Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christentum 2 Bde. 1855 n.

obyvatelstvo normanské z velké části ve 14. století, jak se podobá, morem vymřelo a ostatek Eskymáky vyhuben byl.

5. *Normanové*,[1]) kteří se vystěhovali do zemí již křesťanských, byli mnohem snáze pro nauku Kristovu získáni. Tak přijali Normané, kteří se usadili se svolením krále Karla v severozápadní Francii (v Normandii), evangelium za příkladem svého vůdce Rollona čili Rolfa, jenž r. 912 dal se pokřtíti. Rollo sám, odtud Robert zvaný, získal si o upevnění víry velikých zásluh tím, že zbořené chrámy obnovil, nové budoval a několik klášterů vystavěl. Vůbec země od něho dříve zpustošená nabyla za jeho silné a moudré vlády velikého rozkvětu. Normani usedlí v Irsku byli obráceni z části ještě v 10., z části v 11. století, v Anglii pak od Kanuta Velikého (1014—1035) ke vstoupení do církve pohnuti. U Normanů v jižní Italii se usadivších bylo evangelium rozšířeno hlavně přičiněním stolice apoštolské.

§ 90. Obrácení Jihoslovanů.

Slované[2]) s křesťanstvím seznámili se ze dvou stran: z církve východní a z církve západní; náboženské a politické protivy nezůstaly proto také bez vlivu na důležité dílo missionářské.

1. První z nich přijali víru křesťanskou *Chorvati*,[3]) kteří z původních sídel svých se vystěhovavše usadili se v 7. stol. za císaře Heraklia (610—641) v krajinách mezi Dunajem, mořem Jaderským a Sávou. Ještě v témže století 7. přijal kníže Porga (kol. r. 640) s velikou

[1]) Büdinger, Über die Normannen u. ihre Staatengründungen (Sybels Hist. Zeitschrift 1860, IV, 331). — Dondorff, Die Normannen u. ihre Bedeutung für das europ. Kulturleben im M. A. 1875.

[2]) Šafařík, Slovanské starožitnosti 1837. — Niederle, Slovanské starožitnosti 1904. — Píč, Starožitnosti země české.

[3]) Farlati, Illyricum sacrum 1751 n. — Rački, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia 1877. — Hergenröther, Photius II, 604 n. — Markovič, Gli Slavi ed i Papi 2 vol. 1897 n. — Ježek, Počátky křesťanství mezi Slovany 1879 n.

částí lidu křest přičiněním kněží římských. Papež Jan IV., (640—642), rodem Dalmatinec, vzal zemi pod ochranu sv. Petra, při čemž musili se Chorvaté zavázati, že jako křesťané budou se zdržovati loupeží a nájezdů do cizích zemí. Aby víra křesťanská byla upevněna a se šířila, zřízena byla r. 647 metropole ve Splitě na místě vyvrácené salonské; nicméně zřízení hierarchické nebylo dlouho provedeno; teprve od r. 879 dají se dokázati chorvatští biskupové. V téže době vlivem císaře Basilia I. (867—898) odtrhli se Chorvaté od církve latinské a připojili se k patriarchátu cařihradskému; než již za papeže Jana VIII. (872—882) vrátili se opět k poslušenství stolice apoštolské a přijali liturgii slovanskou, v sousední Pannonii sv. Methodem zavedenou. Když po smrti knížete Zvonimíra (r. 1088) král uherský Ladislav zmocnil se části Chorvatska, bylo r. 1093 zřízeno biskupství záhřebské.[1])

2. *Srbové*,[2]) kteří zároveň s Chorvaty usadili se v nynějším Srbsku, Bosně, Hercegovině, Černé Hoře a jižní Dalmacii, byli obráceni na víru křesťanskou kněžími římskými, jež na žádost císaře Heraklia stolice římská do země jejich poslala. Poněvadž obrácení bylo pouze povrchní, odpadli Srbové, jakmile se vymanili po smrti Heraklia r. 641 z nadvlády řecké, ihned opět od víry křesťanské. Teprve ve století 9. přičiněním císaře Basilia I. kolem r. 868 byli k ní znovu přivedeni. Za vnitřních sporů, jež na konci století 9. a na začátku století 10. nastaly, závisela země brzo od Cařihradu, brzo od Bulharska. Ve věcech církevních však, zvláště když sněm splitský r. 925 liturgii slovanskou zakázal, počali se kloniti k Cařihradu. Že však národ hned neodloučil se od stolice apoštolské, patrno z toho, že kníže Michal (1050—1080) zjednal si od papeže Řehoře VII. titul krále srbského (1078). Za krále Štěpána Nemanje (1159—1195) bylo však spojení s Římem úplně přerušeno. Církev východní stala se státní církví, východní bohoslužba bohoslužbou národní.

[1]) Tkolčič, Monumenta hist. episc. Zagrab. saec. XII. et XIII. 1873.

[2]) Hergenröther, Photius II., 604. — Markovič, u. d.

3. Mezi *Slovinci*[1]) neboli Slovany korutanskými, od 7 století v nynějším Štyrsku, Korutansku a Kraňsku a z části i v obojích Rakousích usedlými, šířilo se křesťanství jednak ze severu přičiněním biskupů solnohradských, jednak z jihu snahou patriarchův akvilejských. Hlavní zásluha o rozšíření evangelia mezi Slovinci přísluší biskupu solnohradskému Virgiliovi (745 784). Na žádost knížete Chotimíra, jenž jako rukojmí v Bavorsku byl ve víře křesťanské vychován, poslal ku Slovincům několik věrozvěstů s venkovským biskupem Modestem v čele. Jejich přičiněním byli mnozí obráceni na víru Kristovu a zároveň i na některých místech chrámy vystavěny. Po smrti Chotimírově došlo však ke vzpouře a zapuzení všech solnohradských missionářů; po několik let nebylo žádného kněze v zemi. Když však r. 772 byli Slovinci přemoženi vévodou Tassilem a v závislost od Bavorska uvedeni, poslal k nim Virgilius nové missionáře. Ve snahách Virgiliových, jenž pro své zásluhy o pokřestění Slovinců jejich apoštolem se nazývá, pokračoval první arcibiskup solnohradský (798), učený Arno, vyslav k nim biskupa krajinského Theodorika. Spor, jenž vznikl mezi Arnem a patriarchou akvilejským Ursem o jurisdikci nad Korutanci, urovnal Karel Veliký r. 810 tím způsobem, že řeka Dráva měla tvořiti hranici obou metropolí. Když později krajinští biskupové mezi Slovinci působící hleděli se vymaniti z jurisdikce arcibiskupů solnohradských, zrušil kolem r. 870 arcibiskup Adalvín instituci tuto a podřídil Slovince bezprostřední své jurisdikci. Teprve v dobách pozdějších zřídil arcibiskup Gebhard r. 1070 biskupství krkské (nyní Celovec), arcibiskup pak Eberhard r. 1218 biskupství sekavské (Štyrský Hradec) a r. 1228 lavantské (nyní Maribor), vyhradiv si právo kollace. V části jižní, podřízené patriarchům akvilejským, zřízeno bylo teprve za Fridricha III. roku 1461 biskupství lublaňské.

[1] Anonymi Salisburg. Historia conversionis Carantanorum ed. Wattenbach. — Klein, Gesch. des Christentums in Oesterreich u. Steiermark 1840. — Rettberg, Kirchengesch. Deutschlands II., 556 n. — Konrád, Počátky křesťanství na Slovensku. (Čas. kat. duchov. 1886, str. 14 n.)

4. U *Bulharů*,[1]) kteří od střední Volhy přistěhovali se v druhé polovici století 7. (kolem 680) do nynějšího Bulharska, a podmanivše si Slovany zde usedlé, jejich řeč, mravy a způsob života přijali, šířili první známost evangelia Kristova ve století 9. zajatí kněží řečtí a slovanští, především biskup adrianopolský Manuel a mnich Theodor. V díle započatém šťastně bylo pokračováno za knížete Borisa, jenž povzbuzován svojí sestrou a kněžími řeckými kolem r. 864 přijal křest a zaměnil při této příležitosti dosavadní své jméno za jméno Michael. Jeho příkladu následovali po té i někteří bojaři. Aby i lid víře Kristově byl získán, neobrátil se Boris z obavy o svoji samostatnost do Cařihradu, nýbrž do Říma k papeži Mikulášovi I. r. 866. Papež ochotně vyhověl žádosti jeho a poslal biskupy Pavla a Formosa s několika kněžími a spolu také důležitý list, v němž odpovídal na rozličné otázky a pochybnosti od knížete mu předložené a článků víry, jakož i života křesťanského se týkající.[2]) Snahou missionářů byla většina národa získána víře Kristově; než, poněvadž nebyla zřízena samostatná metropole latinská, byli Bulhaři úskoky Basilia Macedona na sněmu cařihradském IV. r. 870 přes protest legátů papežských přiděleni jurisdikci patriarchy cařihradského. Hned pak roku následujícího byli kněží a mnichové latinští donuceni zemi opustiti a v čelo církve bulharské postaven od patriarchy cařihradského Ignatia metropolita Theofylakt v Ochridě. Snahy papežů římských o návrat Bulharů pod patriarchát římský, ač někteří z panovníků, jako Symeon (890—927), klonili se k Římu, zůstaly marnými, a to tím více, poněvadž r. 1018 Bulharsko stalo se po dlouhých těžkých bojích provincií řeckou, kterou zůstalo do r. 1186, kdy se opět domohlo samostatnosti. Řečí církevní však zůstala řeč slovanská, dříve již zavedená žáky Methodovými. V brzku rozvíjela se také utěšeně literatura bulharsko-slovan-

---

[1]) Jireček, Dějiny národa bulharského 1876. — Marvič u. d. — Bousquet, Hist. du peuple bulgare 1909.

[2]) Responsa ad Bulgarorum consulta. (Migne, Patr. l. 119 978 sq.)

ská. Za Symeona zejména byli přeloženi různí řečtí spisovatelé, jak církevní tak i světští, na jazyk bulharský.

§ 91. Obrácení Moravy.[1]) Apoštolové slovanští sv. Cyrill a Methoděj.

Moravané, kteří ve století 5. a 6. zabrali Moravu, Slovensko v Uhrách a Dolní Rakousy až k Dunaji, sousedíce s říší franckou, nabyli odtud první známosti evangelia Kristova na počátku století 9. Na výslovné přání Karlovo posláni byli od arcibiskupa solnohradského Arnona kněží hlásat víru do Pannonie, kdežto přičiněním biskupů pasovských Urolfa a Reginara šířeno bylo evangelium na Moravě. Vedle toho působili zde též kněží z Italie a z říše byzantské. A skutečně hlasatelé tito docílili některých úspěchů; kníže pannonský Privina a moravský Mojmír I. a jeho nástupce Rostislav přijali s částí lidu svého křest. V Nitře (836) a na jiných ještě místech zbudovány první chrámy křesťanské. Nauka křesťanská nevnikala však hluboce do srdce lidu, po většině žili noví křesťané v pohanských mravech a v pohanské modloslužbě, ježto nebylo působení soustavného a hlasatelé namnoze nevládli jazykem slovanským.

Úplné obrácení Moravanů provedeno bylo teprve apoštoly slovanskými sv. *Cyrillem* a *Methodem*[2]) v době velikého rozkolu mezi církví vý-

[1]) Einhardus, Annales ed. Pertz Mon. Germ. hist. Script. I. 135 sq. — Annales Fuldenses ed. Pertz l. c. I 343 sq. — Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum ad fidem christ. auctore anonymo ed. Wattenbach. Mon. Germ. Script. XI. 4—14. — Legendy moravsko-pannonské u Pastrnka Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. 1902. — Dudík, Dějiny Moravy. 1865 násl. — Bretholz, Dějiny Moravy. 1896. — Vacek, Církevní dějiny české 1888. — Wattenbach, Beiträge zur Geschichte der christl. Kirche in Mähren u. Böhmen. 1849.

[2]) Dobrovský, Cyrill u. Method, der Slavenapostel 1823. Štulc, Život sv. Cyrilla a Methoda, 1887. — Ginzel, Gesch. der beiden Slavenap. Cyr. u. Meth. 1861. — Bílý, Dějiny sv. apoštolů Cyr. a Meth. 1863. — D'Avril, St. Cyrill et St. Method 1885. — Götz, Gesch. der Slavenapostel Konstan-

chodní a západní. Rodištěm bratří byla Soluň, druhé hlavní město tehdejší říše byzantské, kde jejich otec Lev byl vynikajícím hodnostářem vojenským. Starší Methoděj, nabyv pečlivého vzdělání, stal se místodržícím císařským ve slovanském knížectví v Thessalii, v krajině strumenské. Než vzdav se později hodnosti této, uchýlil se do kláštera na hoře Olympu v Bithynii a stal se tu mnichem. Jeho mladší bratr Konstantin, jenž již v mládí jevil lásku k badání filosofickému a k vědám bohoslovným, přišel vlivem příznivce a snad blízkého příbuzného na dvůr císařský a byl zde společně s mladým císařem vyučován od vynikajících učitelů Lva filosofa a Fotia. Pro neobyčejný prospěch jeho nabízeny mu vysoké hodnosti světské; než Konstantin, touže státi se mnichem, jich nepřijal. Aby odvrácen byl od úmyslu svého, posvětil jej patriarcha Ignatius na kněze a ustanovil bibliotekářem u chrámu sv. Sofie. Nicméně Konstantin přece tajně odešel do kláštera; když pak byl po 6 měsících nalezen, dal se pohnouti k přijetí stolice učitele filosofie; v tomto úřadě dosáhl také čestného názvu filosofa a měl některé učené disputace, jako s patriarchou Janem, jenž vystupoval proti úctě obrazů, a se Saraceny, jimž vysvětlil učení o nejsv. Trojici. Po té však uchýlil se za bratrem svým do kláštera na hoře Olympu a stal se tu mnichem. Než pobyt v zátiší klášterním netrval dlouho. Kolem roku 860 zavítalo do Cařihradu poselství Chazarů, žádajíc od císaře učené muže, kteří by je vyučili pravé víře, ježto o jejich získání usilovali též Židé a Mohamedáni. Císař vyhověl jejich žádosti a poslal k nim Konstantina a Methoda, kteří poslání své také skutečně s nejlepším zdarem provedli. Na této cestě nalezl též sv. Cyrill ostatky papeže sv. Klementa.

Však ani po návratu od Chazarů netěšili se bratří dlouho odpočinku; očekávalať je spíše nyní největší

---

tinus u. Methodius 1896. — Pastrnek, Dějiny slov. apošt. Cyrilla a Methoda 1902. — Lapôtre, Moravané; přel. Ehrmann (Vzděl knihovna katol. svaz. VIII.). — Potkański, Konstantyn a Methodyusz. Krakov 1905. — Snopek, Konstantin Cyrill a Methoděj, slovanští apoštolové. 1908.

úloha jejich života, pokřesťanění Moravy. Kníže moravský Rostislav (846—870), nástupce Mojmírův, chtěje říši svou, již mnoholetými válkami s Ludvíkem německým a synem jeho Karlomanem dobyl samostatnosti politické, i v církevních záležitostech vybaviti z odvislosti německé, vypravil r. 863, poradiv se se svými velmoži, poselstvo do Cařihradu žádat od císaře Michaela III. věrozvěstů, kteří by byli znalí jazyka slovanského, by obrácený již národ slovanský v křesťanské víře upevnili a zároveň organisaci církve moravské k dalšímu trvání nezbytnou provedli. Císař Michael vložil důležitý a vznešený úkol tento na bedra osvědčeného missionáře Konstantina filosofa a jeho bratra Methoda. Aby příštímu dílu úspěch byl zabezpečen, sestavil Konstantin se svými soudruhy, zejména s bratrem Methodem, písmo slovanské, tak zvané hlaholské, v pozdějším svém vytvoření kyrillským zvané, a jal se ihned překládati čtení evangelická, která při bohoslužbě se říkala. Tím dali počátek literatuře slovanské, jejímiž otci právem se zovou. Takto se připravivše, vydali se oba bratři na cestu do říše moravské, kamž asi dospěli r. 864. Od knížete Rostislava a lidu s velikou ctí a jásotem přijati, započali ihned s apoštolskou horlivostí dílo své. V činnosti jejich podporovala je velice znalost jazyka slovanského. Zda již tehdy započali konati služby Boží jazykem slovanským, s jistotou stanoviti nelze; pravděpodobnějším zdá se, že připravovali, čeho bylo k tomu třeba. Výsledek činnosti jejich byl veleutěšený; v krátké době lnul celý národ k víře katolické.

Aby dílu svému, proti němuž hned od počátku brojili kněží němečtí, zabezpečili trvání, vydali se sv. Cyrill a Method r. 867 spolu s nejschopnějšími žáky svými na cestu do věčného města, nesouce též s sebou ostatky sv. Klementa. Na cestě zastavili se na jezeře Blatenském u knížete pannonského Kocela, jenž ačkoli byl politicky úplně pod vlivem franckým a církevně pod solnohradským, s otevřenou náručí je přijal, písmo slovanské si oblíbil a Konstantinovi 50 žáků odevzdal, aby je vyučili v písmě slovanském. Odtud spěli dále do Říma; dříve však než došli cíle

cesty své, zemřel veliký Mikuláš I. Jeho nástupce Hadrian II. (767—872) přijal apoštoly s největšími poctami, přišed jim vstříc s kněžstvem a lidem římským ve slavném průvodě. Podavše papeži zprávu o dosavadní činnosti své, vyznavše víru orthodoxní a slíbivše poslušnost stolici apoštolské, dosáhli schválení knih bohoslužebných, sami pak posvěceni byli na biskupy a jejich žáci na kněze a jáhny. Tělesné síly Konstantinovy byly však již úmornou prací vyčerpány, proto v předtuše blízké smrti rozhodl se nevrátit se více na Moravu. Uchýliv se v Římě do kláštera, zemřel brzo potom 14. února 869 v náruči bratra svého Methoda, jemuž před smrtí ještě dojemnými slovy doporučil věrné stádce moravské. Tělo jeho pochováno bylo s velikými poctami v kostele sv. Klementa.

Methoděj ještě neopustil Řím, když dostavilo se sem poselství od knížete Kocela prosíc, aby Methoděj ustanoven byl též biskupem Slovanů pannonských. Papež vyhověl žádosti té a jmenoval Methoda metropolitou pannonským a moravským, obnoviv staré metropolitní sídlo srěmské. Tím dostalo se pannonsko-moravské provincii hierarchického střediska, stolici římské přímo podřízeného. Zároveň pak dal Methodějovi, jejž k tomu ještě vyznamenal hodností legáta papežského, listy[1]) ke Kocelovi, Rostislavovi a Svatoplukovi, výslovně v nich připomínaje, že země jejich náleží bezprostředně ku správě stolice římské, a že Methodovi dovolil konati veškerou bohoslužbu, kázání a mši ve slovanské řeči, s jediným toliko omezením, aby při mši sv. čteny byly epištola a evangelium nejprve latinsky a potom v překladu slovanském.

Za jednání v Římě o zřízení metropole slovanské nastaly na Moravě veliké převraty. Svatopluk zbaviv na podzim r. 870 strýce svého Rostislava trůnu, vydal jej Němcům, od nichž byl barbarsky oslepen a do kláštera zavřen, kde také život svůj dokonal. Němci obsadili Moravu; vrchní správu její vedli markrabata rakouští Vilém a Engelskalk. Než brzy vzchopili se

[1]) Snopek, List Hadriana II. v pannonské legendě a bulla Jana VIII. Industriae tuae 1902.

Moravané vedeni knězem Slavomírem a vypudili nepřítele ze země. Svatopluk, jenž byl v průvodu vojska německého na potlačenou povstání od Karlomana do země poslán, dorozuměv se se svými krajany, porazil vojsko německé a ujal se panství na Moravě (870 až 894). Boje tyto byly příčinou, že Methoděj, navrátiv se z Říma, zdržoval se hlavně v území knížete Kocela, vykonávaje tu plnou moc svou a slavě bohoslužby jazykem slovanským. Z toho ovšem vznikla nevole biskupů bavorských, Adalvína solnohradského, Hannona frisinského a Hermanricha pasovského, kteří činíce nároky na Pannonii a Moravu, netoliko obviňovali jej u papeže a Ludvíka Němce že zasahování do svých domnělých práv a z užívání řeči slovanské při bohoslužbě, nýbrž i společně s Ludvíkem javše jej, postavili r. 870 před synodu, kde srdnatě háje svých práv byl ztýrán, úřadu svého zbaven a do vězení vržen v některém klášteře švábském. Papež Jan VIII., u něhož Methoděj mnohými posly a listy dovolával se práva, ujal se Methoda s veškerou rázností apoštolskou skrze svého legáta, biskupa ankonského Pavla, tak že Methoděj po půltřetím roce na svobodu byl ze zajetí propuštěn r. 873. Zároveň pak potvrdil jeho práva metropolitní nad diecesí moravsko-pannonskou; než konati bohoslužbu v jazyku slovanském jemu zakázal. Vysvobozen byv z ponižujícího zajetí, vrátil se sv. Methoděj ke stádci svému na Moravu, toužebně očekáván a s velikými poctami od knížete a lidu vítán. Nyní po některou dobu možno mu bylo rozvíjeti blahodárnou činnost. V této době pokřtil sv. Method také asi českého knížete Bořivoje.

Než trvalého pokoje nepřátelé liturgie slovanské nedopřáli sv. Methodovi ani nyní. Když násilná cesta nevedla k cíli, sáhli k mrzké lsti, osočujíce Methoda, že symbolum recituje po způsobu svých krajanů bez Filioque a nepřestává mši sv. sloužiti jazykem slovanským, aby bludy své pod rouškou nesrozumitelného jazyka tím spíše šířiti mohl. Svatopluk, přeje si žíti v míru s mocnou sousední říší, popřál sluchu tomuto osočování a počal pochybovati o pravověrnosti Methodově. I vypravil r. 879 kněze Jana do

Říma k papeži s prosbou, aby věc vyšetřil a jej poučil. Za tou příčinou vyzval Jan VIII. zvláštním listem těžce zkoušeného Methoda, by se osobně zodpovídal v Římě. Methoděj bez prodlení uposlechl hlasu papežova a odebral se r. 879 do Říma, kde se ospravedlnil, přesvědčiv papeže o bezdůvodnosti nepřátelských žalob. V příčině liturgie slovanské, která mu byla dříve zakázána — je však nejisto, zdali psaní dostalo se do rukou jeho — dosáhl Methoděj, dovolávaje se práva od Hadriana II. uděleného, značného ústupku, že smí ritus slovanský podržeti; než evangelium mělo býti napřed latinsky, pak slovansky zpíváno, a těm, kteří si toho přáli, mělo býti volno slyšeti mši latinskou.[1]) Poněvadž však někteří velmoži spolu se Svatoplukem raději se přidržovati chtěli obřadu latinského, vysvětil papež na žádost Svatoplukovu zjevného odpůrce Methodova a liturgie slovanské, německého kněze Vichinga, na biskupa nitranského, jenž však měl býti suffraganem Methodějovým. Zároveň pak žádal papež, aby do Říma poslán byl způsobilý kněz nebo jáhen, kterého by mohl posvětiti na biskupa, by takto mohla býti zřízena řádná hierarchie. Neboť za pomoci a spolupůsobení obou svých suffraganův od papeže ordinovaných měl pak Method sám ordinovati nové biskupy. O všech těchto opatřeních podal papež zprávu knížeti Svatoplukovi a propustil Methoda se zvětšenou pravomocí do jeho rozsáhlé metropole, k níž náleželo též Srbsko s moravskou říší sousedící.

Než ku provedení těchto záměrů nedošlo pro úskoky a pletichy Vichingovy a jeho mocné strany, opírající se o samého Svatopluka. Viching, předstíraje zvláštní nějaké instrukce papežské, jakoby byl ustanoven bdíti nad činností metropolity svého a podávati o ní zprávy do Říma, působil spolu s biskupy německými Methoději nemalé obtíže, ruše jeho práva

[1]) Hýbl, (Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku. Čes. Čas. hist. 1908, str. 1. násl.) považuje list Industriae tuae z r. 880 za padělek a praví, že Method byl rehabilitován jen s podmínkou že ve všem, ve věrouce i liturgii, srovnávati se bude s církví římskou, a nebude nadále mše ani jiných obřadů konati jazykem slovanským.

metropolitní a všemožným způsobem jeho dílo podrývaje. Tato protivenství pobídla světce, že obrátil se s vážnými stížnostmi na papeže a projevoval zároveň ochotu dostaviti se do Říma a tam, bude li v tom vůle Boží, na vždy setrvati po boku zvěčnělého bratra svého. Papež těšil jej srdečným listem r. 881 a ujišťoval jej, že nedal Vichingovi rozkazů ani tajných, ani veřejných. Nyní zdá se, že měl Methoděj opět klid od svých odpůrcův. V poslední době života navštívil, jak se podobá, Cařihrad a Slovany mezi Sávou a Drávou, a odloučiv se pak od všelikého hluku, rozžehnal se s životem pozemským 6. dubna 885. S největšími poctami pohřben byl ve stoličném chrámu Páně po levé straně ve zdi za oltářem svaté Boží Rodičky.

Ač sv. Method umíraje zanechal metropoli svou ve stavu spořádaném, přece dílo jeho úsilím Vichingovým záhy bylo zmařeno. Neboť sotva že zavřel oči (885), vypravila strana Vichingova hned posla do Říma se stížnostmi na Methoděje. Podle listu papeže Štěpána V. stěžovali si netoliko do odchylného učení a slovanské liturgie, nýbrž vylíčili i naznačení nástupce jako svévolné zasahování do práva kanonického. Papež Štěpán VI vypravil na Moravu poselství s listem k Svatoplukovi, v němž se Method a jeho působení, zvláště pak slovanská liturgie rozhodně zavrhují a Gorazdovi, kterého Methoděj za nástupce ustanovil, vykonávání úřadu až do potvrzení papežského zapovídá. Žáci pak sv. Methoda po mnohých protivenstvích vypuzeni byli ze země, která od schůze Svatoplukovy s Karlem Tlustým r. 884 opět úplně byla pod vlivem německým. Mnozí z nich uchýlili se hlavně do Bulharska, a zde přátelsky byvše přijati, zaštípili obřad slovanský a vytrhli tímto způsobem dílo moravských apoštolů z jisté záhuby. Na Moravě působil po té Viching řadu let v čele duchovenstva německého. Když však vznikla r. 892 válka mezi Svatoplukem a Arnulfem, musil r. 893 opustiti sídlo své v zemi a stal se vicekancléřem Arnulfovým, pak r. 899 biskupem pasovským, avšak již roku následujícího byl sesazen arcibiskupem solnohradským.

Poněvadž po odchodu Vichingově nebylo na Moravě biskupa, obrátil se po smrti Svatoplukově

(r. 894) jeho syn a nástupce Mojmír II., když dokončil šťastně boj o trůn se svým mladším bratrem Svatoplukem, od Franků podporovaným, do Říma k papeži Janu IX. (898—900) s prosbou o obnovení metropole moravské. Papež poslal také ihned tři legáty, totiž arcibiskupa Jana a biskupy Benedikta a Daniela, kteří skutečně pro Moravu vysvětili vlastního metropolitu a tři biskupy suffragany. Veškeří bavorští biskupové pozdvihli se sice proti rozhodnutí papežskému r. 900; jejich protest, však zdá se, neměl výsledku u stolice papežské. Než dílo Methodovo bylo několik let potom přece zničeno. Vpádem Maďarů byla r. 906 ztroskotána říše moravská a s ní též církev moravská. Velikou část země podrobili si Uhři, druhá část připadla k Čechám, od nichž také církevně byla spravována. Jméno moravské mizí naprosto z historie více než století; čirá temnota zahaluje nešťastnou zemi. Když temný závoj se potrhal, a země zraku se opět objevila, po bývalé moci a slávě nebylo ani památky.

§ 92. Křesťanství v Čechách.[1])

Čechové[2]) přistěhovali se pravděpodobně ve druhé polovici století 5. do nynějších sídel svých. Sousedíce s říší franckou a válčíce s ní za Karla Velikého, poznali zajisté již na počátku století 9. křesťanství. Než

[1]) Cosmas Pragensis, Chronica Bohemorum lib. III., ed. Scriptor. rerum Bohem. I., 1 sqq. — Christianus de Sa'la monach., Vita s. Ludmillae et s. Venceslai in Acta Sanctor. Bolland. Semptembris t. V.; Vitae s. Adalberti ep. Pragensis auctore anonymo, ed. Mon. Germ. hist. Script. XV.; auctore s. Brunone Querfurtensi ed. ibid. IV.; auctore Joan. Canapario, ed. ibid. IV. — Balbini Miscellanea histor. Bohem. 1679 sqq; 10 vol. — Dobner, Monumenta histor. Bohem. 1764 sq. 6 vol. — Friedrich, Codex diplom. et epist. Bohemiae. I. t. 1905. — Palacký, Dějiny národa českého. 1848. — Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens. 1864 sq. — Borový, Dějiny diecese pražské. 1874. — Vacek, Církevní dějiny české. 1888. — Tomek, Dějiny města Prahy I. 2. vyd. 1892.

[2]) Niederle, Příchod Čechů a archaeologie (Čes. Čas. hist. 1906).

poněvadž hlasatelé ze západu přicházející neznali náležitě jazyka lidu a kromě toho přinášeli i jho cizí, proto odcházeli v celku s nepořízenou. Hlubších kořenů nezapustila křesťanská víra ani tehdy, když r. 845 dalo se v Řezně na přímluvu německého krále Ludvíka 14 českých lechů (duces) pokřtíti.[1]) Teprve když křesťanství šířeno bylo od východu, ze země sbratřené, docházelo vděčného přijetí, zvláště od té doby, kdy na Moravě začali působiti sv. Cyrill a Methoděj. Sám kníže český Bořivoj přijal dle všeho kolem r. 874 křest z rukou Methodějových spolu se svou družinou. Tím bylo zajištěno konečné vítězství křesťanství nad pohanstvím. Příkladu Bořivojova následovala záhy i jeho manželka Ludmila, jež skvěla se brzy v Čechách jako obraz tichých ctností křesťanských. Od té doby ustavičně vzrůstala církev křesťanská v Čechách, k čemuž nemálo přispěl i sám sv. Methoděj, jenž osobně zavítav do Čech, hlásal zde na různých místech Krista. V brzku na upevněnou víry vystavěny byly i některé chrámy. Prvním z nich byl chrám na Levém Hradci nad Vltavou nedaleko Prahy, ku cti sv. Klementa samým knížetem Bořivojem vystavěný, druhým byl chrám Panny Marie na hradě pražském; také kostely sv. Klementa na Vyšehradě, v Hradci nad Labem a na jiných místech pocházejí z první doby křesťanské.

Ve šlepějích Bořivojových brali se synové jeho, Spytihněv a Vratislav. Upřímnou vynikajíce zbožností, pečovali i oni horlivě o rozšíření a upevnění víry Kristovy v zemi. Spytihněv (890—912) zejména zbudoval kostel na hradě Budči ku cti sv. Petra, kde nejprve latinská liturgie se konala a latinská škola založena byla. Jeho bratr a nástupce Vratislav (912—921) založil a bohatě nadal kostel sv. Jiří na hradě pražském. Než církevní svazek Čech s metropolí moravsko-pannonskou byl za jejich vlády přerušen. Neboť když Svatopluk, jenž, jak se zdá, po smrti Bořivojově připojil Čechy přímo ke svému panství, nedopustiv dosazení Spytihněva a Vratislava ve vládu nad celou zemí, nýbrž jen nad vlastním knížectvím pražským, zemřel r. 894,

[1]) Annal. Fuld. ad 845. Mon. Germ. Scrip. I. 364.

odtrhli se Češi od říše velkomoravské a dali se, přišedše na říšský sněm do Řezna, v ochranu říše německé a krále jejího Arnulfa (r. 895). Při této příležitosti odřekli se asi také církevního svého spojení s Moravou a o své újmě přidali se k diecesi řezenské. Od toho času počala se liturgie latinská vedle původní slovanské v zemi šířiti. Do vlády Vratislavovy, jenž vymanil se po vymření rodu Karlovců z područí německého, spadá též první pokus zjednati zemi české i v ohledu církevním úplnou samostatnost a opatřiti jí vlastního biskupa; zamýšleltě Vratislav bezpochyby obnoviti arcibiskupství Methodějovo a sídlo biskupské z Velehradu do Prahy přenésti. Dříve však než úmysl svůj provésti mohl, zemřel r. 920, zůstaviv nástupcem svým 18letého Václava, do jehož právních let zemi spravovala matka jeho Drahomíř, dcera knížecí ze Stodor v zemi Luticův. Při dvoře knížecím nastaly však záhy rozbroje; neboť Drahomíř, bojíc se o své neomezené panství, těžce nesla vliv Ludmily na Václava a lásku, kterou lid ku svaté kněžně lnul. Proto počala ji utiskovati a pronásledovati a posléze dala ji na hradě Tetíně zardousiti (r. 920 nebo 921).

Václav,[1]) jemuž dostalo se pečlivého a zbožného vychování, nastoupiv r. 924 nebo 925 vládu, usiloval především o to, aby víra křesťanská v Čechách pevně se ujala a zlozvyky pohanské vymýceny byly. Za tím účelem povolal do Čech z Bavorska, ze Švábska a jiných křesťanských zemí dostatečný počet kněží a opatřil je všemi potřebami. Vedle toho stavěl i chrámy na svých hradech a jiných místech v zemi, z nichž nejpřednější byl chrám sv. Víta na hradě pražském. Nyní konečně zapustila víra křesťanská kořeny v srdci lidu tak hluboko, že přetrvala všechny pozdější bouře. Leč pokojná, duchem křesťanské lásky řízená vláda Václavova nenalézala obliby u mnohých velmožů; proto obrátili se k Boleslavovi, bratru Václavovu, údělnému knížeti staroboleslavskému, přemlouvajíce

[1]) Kalousek, Obrana knížete Václava. 2. vyd. 1901. — Pekař, Nejstarší kronika česká. 1902. — Die Wenzels- und Ludmila-Legenden u. die Echtheit Christians. 1906.

jej, aby hleděl se zmocniti žezla nad celým národem. Uposlechnuv konečně jejich rady, pozval Boleslav Václava úskočně k sobě do Staré Boleslavi k slavnosti svěcení nového chrámu sv. Kosmy a Damiana a usmrtil jej tu na prahu nového chrámu 28. září r. 935. Také Václavovy věrné zastihl hněv spiklencův. Hned po smrti své Václav byl ctěn od národa svého jako mučedník svatý a první dědic země české. Tělo jeho přeneseno bylo slavně do chrámu sv. Víta a tu uloženo; korouhve, pečeti a peníze zdobeny byly záhy jeho obrazem, k jeho poctě v brzku budovány kostely a oltáře a zpívána později (na konci stol. 13.) píseň „Sv. Václave“,[1]) on pak sám s důvěrou vzýván ode všech věrných Čechů v bojích a všelikých jiných potřebách.

Dosáhnuv vlády nešlechetným skutkem svým Boleslav I. (935—967), jenž ostatně brzo se vzpamatoval a pokání činil, zapleten byl hned do války s Němci, neboť král Jindřich I. považoval zavraždění Václava, svého spojence, za úkor sobě učiněný. Dlouho sice odporoval Jindřichovi a jeho nástupci Otovi I.; konečně však po 14letém válčení r. 950, když Oto s četným vojskem ku Praze přitáhl, pokořil se Boleslav. Naděje přívrženců pohanství v obnovu jeho se však nesplnily. Kníže Boleslav poznával dobře význam víry křesťanské pro říši svou a v brzku vidíme jej také ve spojení s biskupem řezenským Michalem, jenž osobně posvětil nový chrám sv. Víta v Praze. Nástupcem jeho stal se Boleslav II. Pobožný (967—999), jenž vynikaje udatností a zbožností křesťanství úplné vítězství zjednal. Za jeho vlády zřízen byl r. 973 první ženský klášter u sv. Jiří na hradě pražském, jehož abatyší stala se zbožná sestra jeho Mlada. Uslyšev, že Ota I. pro slovanské kmeny v Německu zřídil patero biskupství, přičiňoval se o zřízení biskupství v Čechách, a dosáhl také, že Jan XIII. a císař Oto I. dali souhlas k zřízení biskupství pražského.

---

[1]) Konrád, Dějiny posvátného zpěvu staročeského v době předhusitské 1881. — Nejedlý, Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. 1904.

Když pak i biskup řezenský sv. Wolfgang,[1]) muž v pravdě apoštolský, přivolil, aby Čechy od diecese řezenské odděleny byly, zřízeno konečně r. 973 vlastní biskupství v Praze,[2]) podřízené, zajisté z důvodů politických, metropolitovi mohučskému. Tím konečně Čechy dospěly k samostatné církevní organisaci a utvořeno ohnisko života církevního.

Prvním biskupem stal se saský mnich Dětmar, muž neobyčejné výmluvnosti, jenž po delší již dobu při dvoře knížecím prodlévaje jazyku českému dokonale se přiučil. Posvěcení dostalo se mu r. 975 nebo na počátku 976 od metropolity mohučského Willigisa. Než o činnosti tohoto prvního biskupa málo celkem zpráv se nám zachovalo. Tolik jen poznamenává letopisec, že s neúnavnou horlivostí cestoval po širých krajích své diecese, že kostely na mnohých místech vysvětil a tisíce pohanů na víru obrátil. Nástupcem jeho ustanoven byl sv. Vojtěch[3]) z rodu Slavníkovců (r. 983—997). Nabyv vychování a vzdělání na škole kathedrální v Magdeburku, uvázal se po volbě v úřad pastýřský s takovou obětavostí a horlivostí, že se stal vzorem pro všecky své nástupce nedostižitelným. S pílí neúnavnou zasazoval se především o to, aby zbytky pohanských obyčejů, zvláště však pohanské nešesti, mnohoženství, sňatky mezi příbuznými a libovolné rozvody, prodávání křesťanských zajatců a otroků židům a pohanům, znesvěcování neděl a svátků a sňatky kněží byly odstraněny. Poněvadž však apoštolské snahy jeho potkávaly se s mnohonásobným odporem, opustil po šestiletém působení svou diecesi, obrátil se r. 989 do Říma a vstoupil tam se svolením papežovým do benediktinského kláštera sv. Alexia na hoře Aventinské. Nedlouho však těšil se sv. Vojtěch klidu klášternímu.

---

[1]) Schindler, Der hl. Wolfgang 1870. — Die Gründung des Prager Bistums 1894.

[2]) Pekař, Ke sporu o zakládací listinu biskupství pražského. (Čes. čas. hist. 1904. str. 45.) — Hauck, Kirchengesch. Deutschl. III. 4. Aufl., str. 196 n. klade zřízení biskupství do r. 975. — Spangenberg, Die Gründung des Bistums Prag (Hist. Jahrb. der Görresges. 1900 str. 758) do r. 974.

[3]) Krásl a Ježek, Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský 1898. — Voigt, Adalbert von Prag 1898.

Po třech letech na žádost Boleslava II. z vůle papeže Jana XV., když lid český slibem se zavázal, že ve všem podrobí se nařízením svého biskupa, vrátil se do Čech v průvodu 12 řeholních bratří, pro které založen byl r. 993 první klášter benediktinský v Břevnově u Prahy a od knížete bohatě dotován.[1]) Prvním opatem stal se Anastasius. Než když v brzku nové spory nastaly, složil sv. Vojtěch po dvou letech znovu úřad svůj biskupský, obrátil se do Uher (r. 995) a za krátko do Říma, hledaje opět klidu v zátiší klášterním. Na rozkaz Řehoře V. byl ochoten znovu navrátit se do Čech. Ježto však zatím od Boleslava vyhuben byl pro svou náklonnost k Polsku úplně jeho rod, odebral se Vojtěch do Polska ku knížeti Boleslavu Chrabrému, po té pak z jara r. 997 k pohanským Prusům, aby jim hlásal evangelium. Zde přepaden nepřátelským zástupem zemřel 997 smrtí mučednickou. Boleslav Chrabrý, dostav od uprchlých jeho průvodců truchlivou zvěst o mučednictví Vojtěcha, vykoupil jeho tělo za mnoho zlata od pohanů a dal je v Hnězdně pochovati r. 997.

Dvě léta po smrti velikého biskupa Vojtěcha zemřel kníže Boleslav II. (999), založiv ještě krátce před smrtí klášter Ostrov u Vysokého Mýta. Nástupcem stal se syn jeho Boleslav III. Ryšavý (990—1004). Za neschopné a kruté jeho vlády sláva říše české hluboko poklesla. Používaje nesvornosti v knížecí rodině, zmocnil se kníže polský Boleslav Chrabrý Moravy, Slezska a Slovenska a připojil je k říši polské; ano na krátký čas stal se i pánem vlastních Čech a pomýšlel Prahu učiniti středem své nové veleříše. Záměry tyto zmařeny však byly císařem Jindřichem II., jenž zdvihnuv proti němu válku, uvedl na český stolec knížecí Jaromíra (1004—1012). Za těchto politických zmatků trpěly ovšem také záležitosti církevní měrou nemalou a stěžovaly zlepšení smutných poměrů, o něž nástupce sv. Votěcha biskup Tiddags veškerým úsilím se přičiňoval. Lepší doby na-

[1]) Plaček, O starších klášterech českomoravských, zvláště řehole benediktinské. (Program gymn. v Uh. Hradišti 1906/7.) — Friedrich, O privilegiu papeže Jana XV., daného r. 993 klášteru břevnovskému. (Čes. čas. hist. 1905.)

staly teprve za Břetislava I. (1037—1055), jenž zbaviv zemi českou dřívějšího pokoření, velikou péči také záležitostem církevním věnoval. Podniknuv r. 1038 vítěznou válku proti nesvorné říši polské, dal v Hnězdně vyzvednouti kosti sv. Vojtěcha z hrobky a přenésti zpět do Čech. Za příležitosti vyzdvižení ostatků vydal z popudu biskupa Šebíře řadu zákonů pro mravní polepšení lidu, o něž nadarmo biskup Vojtěch usiloval. Pod nejpřísnějšími tresty světskými a církevními, exkommunikací a věčným vypovězením do Uher, zapovězeno bylo mnohoženství a všeliká chlípnost. Neméně přísná ustanovení vydána byla proti vraždě a opilství, proti znesvěcování neděle a svátků, jakož i proti pohřbívání v půdě neposvěcené. Papeže Benedikta IX., u něhož byl obžalován, že porušil posvátná místa v Polsku a bez svolení stolice papežské svaté ostatky přenésti dal, usmířil, vystaviv r. 1046 kollegiátní chrám sv. Václava ve Staré Boleslavi, a zřídiv při něm kapitulu kollegiátní. Nemenší péči věnoval i zakládání klášterův. Především bohatě nadal klášter sázavský, založený otcem svým Oldřichem, v němž prvním opatem stal se sv. Prokop,[1]) dříve poustevník v krajině sázavské († 1053). Klášter tento měl býti štěpnicí domácího, slovansky vychovaného kněžstva i řeholnictva a napomáhati k založení samostatné, na Německu nezávislé církve české.[2]) A skutečně také konány v něm služby Boží až do konce 11. století v jazyku slovanském. Na Moravě pak založil r. 1048 klášter v Rajhradě[3]) a odevzdal benediktinům břevnovským. Než snaha jeho, aby Čechy ve věcech duchovních vybaveny byly z pravomoci arcibiskupa mohučského a v Praze samostatná metropole byla zřízena, pro odpor císaře a arcibiskupa mohučského zůstala bez kýženého výsledku.

Za nástupců Břetislavových opět nastaly spory vnitřní v knížecí rodině, jež s krátkými přestávkami trvaly až do konce století 12. Než po příkladu Břeti-

[1]) Krásl, Sv. Prokop 1896.
[2]) Konrád, Vzdělání českého duchovenstva v XI. stol. (Čas. katol. duch. 1889.)
[3]) Dudík, Gesch. des Benediktinerstiftes zu Raigern 1849.

slavově přece někteří z knížat věnovali péči rozkvětu církve v Čechách. Hned syn Břetislavův Spytihněv II. (1055—1061), jenž od Mikuláše II. dosáhl práva užívati mitry, t. j. kápi biskupské, položil základ ku stavbě nového a prostranného chrámu sv. Víta v Praze a založil a bohatě nadal nový kollegiátní chrám sv. Štěpána v Litoměřicích kol. r. 1057.[1]) Jsa však zcela oddán duchovenstvu latinskému, vypudil mnichy slovanské z kláštera sázavského a uvedl tam řeholníky obřadu latinského (1057). Jeho bratr a nástupce Vratislav II. (1061—1092) povolal hned v prvních letech panování slovanské mnichy zpět a odevzdal jim znovu klášter sázavský se vším příslušenstvím. Vedle toho se souhlasem Siegfrieda, arcibiskupa mohučského, a Šebíře, biskupa pražského, založil nebo spíše obnovil r. 1063 biskupství olomoucké. Na odškodněnou biskupství pražského zavázal se Vratislav dávati biskupovi pražskému z vévodské komory ročně 100 hřiven stříbra a povolil mu, aby si vybral 12 vesnic v Čechách náhradou; také na Moravě měly zůstati některé statky, zejména hrad Podivín, při biskupství pražském. Prvním biskupem olomouckým vévoda Vratislav ustanovil Jana, mnicha kláštera břevnovského, jemuž vysvěcení dostalo se od arcibiskupa mohučského.[2]) Poblíže Olomouce založen byl za vlády Vratislavovy (r. 1078) druhý klášter na Moravě, opatství hradišťské.[3]) Štědrou ruku svou a zbožnost ukázal Vratislav konečně založením chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, při němž zřídil s přivolením Alexandra II. kapitulu kollegiátní, bohatá nadání ke kostelu učiniv. Kapitula tato byla vyňata z poslušenství biskupa pražského a přímo pod ochranu stolice apoštolské postavena. Než drže ve sporu o investituru s Jindřichem IV., jenž mu za to

---

[1]) Friedrich, O zakládací listině kapituly litoměřické 1901.

[2]) O sporu, jenž pro zřízení biskupství olomouckého vznikl mezi biskupem pražským Jaromírem a Janem olomouckým, viz Smrček, První legáti papežští v Čechách (Čas. kat. duch. 1909, str. 249 n.).

[3]) Pinkava, O založení kláštera hradištského u Olomouce. (Čas. Mat. Mor. 1010. str. 55 n.)

prominul dosavadní poplatek, ano i r. 1086, ovšem jen pro jeho osobu, důstojnost královskou udělil, zavinil Vratislav II., že zákony o bezženství kněží v Čechách nebyly provedeny. Také pozůstatky modloslužby pohanské v Čechách ještě nebyly úplně odstraněny. Mnozí z obyvatel venkovských vždy ještě přinášeli tajné oběti ďasům a mrtvé pochovávali v hájích, dříve pohanským bůžkům zasvěcených; u mnohých lidí kouzelníci a čarodějové větší vážnost měli nežli kněží křesťanští. Teprve péčí knížete Břetislava II. (1092—1100) tyto zbytky pohanství byly vykořeněny; neboť z rozkazu knížete byly všecky háje, modloslužbou pohanskou poskvrněné, vysekány a spáleny a kouzelníci a hadači ze země vyhnáni, pověrečné obřady a oběti při pramenech zakázány, čímž křesťanství nabylo konečně úplného vítězství.

§ 93. **Osudy liturgie slovanské.**[1])

Slovanská liturgie, sv. Cyrillem a Methodem zavedená, byla s počátku zajisté pouze řecko-slovanská. Avšak zlomky knihy mešní, tak zv. zlomky kyjevské, které sahají až do století 10. a s půdou moravskou velmi úzce spojeny jsou, dokazují, že sv. apoštolové, na Moravu přišedše, učinili hned první kroky ve směru druhém, latinsko-slovanském. Methodem klesla sice jediná a hlavní opora liturgie slovanské na Moravě, ale dílo samo nebylo ještě uloženo do hrobu. Myšlenka byla příliš veliká a silná, aby pro tento první nezdar zanikla. Přes nepříznivé poměry udržovala se liturgie slovanská po nějakou dobu jak v Čechách tak

[1]) Jelič, Fontes historici liturgiae Glagolitico-Romanae a saec. XIII. ad XIX. saec. Veglae 1906. — Frind, Kirchengesch. Böhmens I. str. 46 n. — Procházka, Jakou liturgii přeložili sv. Cyrill a Methoděj (V Čas. kátol. duchov. 1881, str. 589 a násl.; 1882, str. 33 a násl.). — Kupka, O mši sv. 1899, str. 653 a násl. — Vacek, Církevní dějiny české 1888. — Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. Praha 1902. — Vondrák, O původu kyjevských listů a pražských zlomků. 1904. — Hýbl, Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku. (Čes. Čas. hist. 1908, 1 násl.)

i na Moravě. Důkazem toho jsou vedle uvedených zlomků kyjevských zlomky pražské ze stol. 11., jež jsou úryvkem překladu bohoslužebných textů podle obřadu východního. Jiný důkaz pro existenci liturgie slovanské skýtají nám legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile. V legendě o sv. Václavu výslovně se připomíná, že dala jej bába jeho Ludmila učiti knihám slovanským podle návodu popa (slovanského kněze), a že naučil se rozumu jich dobře. Nicméně ponenáhlu obvod liturgie slovanské vždy více se zužoval, až konečně zůstala obmezena na klášter sázavský, založený okolo roku 1032 Oldřichem. Byli ovšem mnichové slovanští již Spytihněvem II. r. 1056 z kláštera sázavského se svým opatem Vítem vypuzeni, než po 6 letech vrátili se zpět za Vratislava II. Týž kníže žádal 1080 Řehoře VII., aby obřad slovanský připustil pro celou zemi, žádost jeho však byla papežem odmítnuta. A také klášter sázavský se dlouho neudržel; nastaly různice, které způsobily, že mnichové slovanští se svým opatem Božetěchem za knížete Břetislava II. byli vypuzeni a klášter r. 1097 odevzdán latinským benediktinům z Břevnova. Knihy slovanské téhož kláštera byly vesměs roztroušeny a zničeny. Tím také liturgie slovanská, jež zde měla poslední útočiště, v Čechách vzala za své. Příčinou zániku toho byla politická slabost zemí českých proti Němcům, kteří pozorujíce, že slovanská liturgie jest odznakem i politické samostatnosti národů slovanských, usilovali o její zničení. A snahy tyto tím snáze potkaly se s výsledkem, poněvadž knížata slovanská nepochopila důležitosti liturgie slovanské a jí se neujímala.

Než ač na půdě zemí našich obřad slovanský zanikl, udržel se přece na jihu slovanském. Ještě za živobytí Methodova pronikly knihy slovanské na jih do Chorvatska, jež sousedilo s diecesí moravsko-pannonskou. Sem také zajisté uchýlili se někteří z vypuzených učedníků velikého apoštola slovanského, přinášejíce s sebou knihy slovanské. V brzku však i v této zemi byla omezována liturgie latinsko-slovanská. Již papež Jan X. r. 924 poslal listy králi chorvatskému Tomislavovi, arcibiskupu splitskému a jeho

suffragánům, kterými zavrhuje služby Boží „v cizí, barbarské, slovanské“ řeči. Zároveň poslal dva legáty, za jejichž přítomnosti konána byla synoda ve Splitu, která v článku 10. stanovila, že žádný biskup splitské provincie nesmí světiti kněží obřadu slovanského, leč s dovolením papežovým, když toho nutná potřeba káže. Než poněvadž na sněmu samém vznikl odpor proti tomuto ustanovení, v jehož čele stál biskup ninský Řehoř, nenabylo schválení stolice apoštolské. Po té bezmála půl druhého sta let nemáme zpráv o osudech liturgie slovanské. Za papeže Alexandra II. r. 1069 slaven byl opět církevní sněm ve Splitě a obnovil zákaz bohoslužby jazykem slovanským a svěcení kněží obřadu slovanského. Přes to však v Chorvatsku udržovala se liturgie slovanská dále přízní chorvatských knížat a vytrvalostí lidu chorvatského. Potvrzení dostalo se jí na sněmu lateránském IV. r. 1215 a za papeže Innocence IV. (1243—1254), jenž v ní viděl prostředek ku spojení církve západní s církví východní, na žádost biskupa senjského Filipa r. 1248 s podmínkou, aby slovanské knihy liturgické shodovaly se co nejpřesněji s liturgickými knihami církve římské. Povolena byvši nejvyšší hlavou církve, šířila se liturgie římsko-slovanská na jihu víc a více a zachovala se přes nepřízeň doby až na naše dny. K oblasti její náleželo nebo náleží až dosud nynější arcibiskupství barské, z části nynější církevní provincie gorická, provincie zaderská, provincie záhřebská, nynější provincie vrhbosenská s diecesemi vrhbosenskou, mostarsko-duvenskou a trebinjskou. Po celý středověk udržovala se též v Korutansku. Ve 14. století byla ještě i ve Vídni sloužena mše sv. jazykem slovanským a taktéž v Uhrách v Lipně, v diecesi čanadské ve stolici aradské. Nového uznání dostalo se liturgii římsko-slovanské dekrety kongregace obřadů z 5. srpna 1898 a z 22. srpna 1900 v provincii gorické, zaderské a v diecesi terstské, kterým uznáno, že privilegium jazyka slovanského platí pro ony kostely, kde ho užíváno bylo nepřetržitě v posledních třiceti letech.[1]) I v sa-

[1]) Roku 1906 (18. prosince) vydán byl nový dekret kongregace ritu o používání řeči staroslovanské při bohoslužbě.

mém Římě u sv. Klementa byla a nyní i v nově zbudované kapli sv. Soluňanův u sv. Klementa dovolena jest liturgie římsko-slovanská, jakož měla své právo v ústavě illyrském v Loretě, a až dosud trvá v Benátkách u sv. Jiří a Tryfona.

Kromě toho rozšířila se liturgie slovanská též v Bulharsku, kde však vlivem duchovenstva řeckého zavládl výhradně obřad řecko slovanský. Z Bulhar pak razily si řecko-slovanské knihy církevní cestu do sousedního Srbska, dále do Ruska, ano i mezi Rumuny. Tak símě, sv. Cyrillem a Methodem na Moravě zaseté, nevzešlo sice na půdě, pro kterou bylo prvotně určeno, ale za to rozšířilo se po prostranství mnohem větším, po celém jihu a východu slovanském, a trvá tu až po naše časy.

§ 94. Obrácení Polska, Ruska a Slovanů severních.

1. *Poláci*,[1]) usedlí v pořící Odry a Visly, nabyli bezpochyby první známosti evangelia Kristova od missionářů, přicházejících z klášterů novokorvejského a fuldského, z Řezna a Kolína. Poněvadž v dobách sv. Methoděje krajiny polské kolem Krakova, dále Slezsko a Halič náležely k říši Svatoplukově a k metropoli sv. Methoda, možno za to míti, že i sv. Method zde víru hlásal. Po zániku říše Svatoplukovy uchýlili se někteří kněží z Moravy do Polska a šířili zde v okolí Krakova evangelium Kristovo. Než většina národa zů-

---

Dle tohoto dekretu privilegium řeči staroslovanské je místní, a nesmí býti proto řeči staroslovanské používáno v chrámech, kde tohoto privilegia není. Při bohoslužbě smí býti používáno jen knih od stolice apoštolské schválených.

[1]) Martinus Oppaviensis, Chronicon pontificum et imperatorum ed. Weiland, Monum. Germ. hist Scriptor. XXII. 397 sq. — Dlugossius, Historia Polonica ed. Huyssen. 1711. — Lelewel, Die Einführung des Christentums in Polen. Deutsch von Linde. 1822. — Leporovski, De primis episcopatibus in Polonia conditis. 1874. — Zeissberg, Die polnische Geschichte des Mittelalters. 1873. — Bobrzyński, Přehled dějin polských. Přel. Bidlo. 1895. — Parczewski, Początki chrystyanizmu v Polsce. 1902.

stávala pohanskou, a teprve za knížete Měška I. (960—992) počíná vlastní obrácení Polanů na víru katolickou. Pojav za manželku Dubravku, dceru knížete českého Boleslava I. r. 965, přijal jejím vlivem již roku následujícího spolu s některými velmoži křest od českého kněze Bohovida. Rozhodující byla však při tomto kroku zajisté politická úvaha, že jen tak dá se uhájit aspoň z části nezávislost říše. Příkladu knížete následovala po té znenáhla i nemalá část národa, zvláště když Měšek roku 967 rozkázal, aby modly byly káceny a do vody hozeny. V brzku pak přičiněním knížete a snahou kněží německých, poslaných císařem Otou I., vzkvétala církev polská tak, že již roku 968 založeno bylo se schválením papeže Jana XIII. biskupství v Poznani, podřízené arcibiskupství magdeburskému. První biskup Jordan rozvíjel horlivost v pravdě apoštolskou v obrácení ostatního národa, podporován jsa Vojtěchem, biskupem pražským. Za Měškova nástupce, politicky prozíravého, udatného Boleslava I. Chrabrého (992—1025)[1]) činila víra křesťanská další pokroky. Proti přestupování zákonů církevních vydal kníže přísné předpisy a založil na utvrzenou víry se souhlasem Oty III., jenž r. 1000 ke hrobu sv. Vojtěcha v Hnězdně připutoval, arcibiskupství hnězdenské a biskupství vratislavské, krakovské a kolobřezské, jemu podřízená. Prvním arcibiskupem hnězdenským stal se bratr sv. Vojtěcha Gaudentius čili Radim. Tím zřízena nezávislá církev polská, jež stala se základem nezávislosti politické. Kromě toho založil Boleslav v Týnci poblíž Krakova první opatství benediktinské a povolal mnichy kamaldulské do země. Po Boleslavu Chrabrém nastoupil vládu jeho syn Měšek II. (1025—1034), muž sice statečný, nemající však energie a bystrozraku otcova. Za něho založena byla nová biskupství; než říše sama tak poklesla, že Měšek sám r. 1032 důstojnosti královské se zřekl a vasalem říše německé se stal. Po jeho brzké smrti za mladistvého Kazimíra nastaly v zemi veliké zmatky; otroci po-

[1]) Mosbach, Boleslav Chrobry. 1870.

zvedli se proti svobodným; polosvobodní proti šlechtě; kláštery a chrámy byly vypleněny, biskupové usmrceni nebo zahnáni; král utekl se s matkou do Německa. Zmatků těchto použil kníže český Břetislav a zmocnil se r. 1039 říše; Jindřichem III. donucen, musil se však vzdáti výbojů svých. Po té, aby anarchii konec byl učiněn, povolali Poláci na trůn opět Kazimíra (1040—1058), jenž ujav se vlády obnovil řád zemský, a potlačiv poslední zbytky pohanství, dovršil vítězství víry křesťanské. Na její upevněnou založil nové kláštery, které se staly záhy ohnisky osvěty křesťanské. Jeho syn a nástupce Boleslav II. Smělý (1058—1079) vládl s počátku po příkladu svého otce mírně a spravedlivě, později však oddal se rozličným nepravostem. Když pak biskup krakovský Stanislav pro tento pohoršlivý život neohroženě jej káral a posléze vyobcoval, dal jej král v návalu hněvu zavraždit u oltáře r. 1079.[1]) Tímto skutkem vyvolal však proti sobě nenávist lidu tou měrou, že musil zemi opustiti, a od papeže Řehoře VII. vyobcován zemřel ve vyhnanství r. 1081. Ku cti biskupa mučedníka, jenž ve 13. století za světce byl prohlášen, zbudovány byly mnohé chrámy.

2. *Rusové*,[2]) kteří sídla svá měli ve středních krajinách nynějšího Ruska, a skandinavským Varjagem, Rurikem z kmene Rus, sjednoceni byli v jednu říši s hlavním městem Novgorodem, snažil se pro víru získati Fotius, vyslav k nim biskupa; než jeho snaha podobně jako později snaha patriarchy Ignatia neměla výsledku. Nicméně přispívaly války, jakož i obchodní

[1]) O nejnovější kontroversi o příčině smrti sv. Stanislava srov. Litterae Slavorum theol. a. V. 1909. str. 136 n.

[2]) Nestoris Chronica ed. Miklosich. 1860. — Murawiew, Gesch. der. rus. Kirche, deutsch von König. 1857, — Philaret, Gesch. der Kirche Russl. Deutsch v. Blumenthal. 1872. — Pelesz, Gesch. der Union der ruth. Kirche. 2 Bde. 1878 n. — Golubinskij, Gesch. der russischen Kirche. I. 1881. — Píč, Dějiny národa ruského. Díl I. Do konce 18. stol. 1889. — Rambaud, Histoire de la Russie de l'origine jusq'u à l'anné 1884. 6. vyd. 1899; česky od L. Petra. Praha. 1896. — Goetz, Staat u. Kirche in Altrussland. Kiever Periode 988—1240. 1908.

spojení s Cařihradem, dále pak Varjagové, ve službách vojenských císařů byzantských stojící, k rozšíření křesťanství mezi Rusy. Za velkoknížete Igora (912—945) byli v Kyjevě a na jiných místech již křesťané a chrámy křesťanské. Ano po smrti Igora dostala se víra křesťanská také do rodiny knížecí, neboť vdova po Igorovi Olga odebrala se r. 957 do Cařihradu a byla tu slavně pokřtěna, přijavši jméno Helena. Po návratu svém přičiňovala se vážně o pokřesťanění země; než nedovedla ani vlastního syna, divokého Svjatoslava, ku přijetí křtu pohnouti. Pouze toho dosáhla, že dovolil poddaným svým přijímati a svobodně vyznávati víru křesťanskou. Teprve jeho syn a nástupce Vladimír (980—1015) dovršil obrácení Ruska. Aby mohl pojmouti za manželku Annu, sestru císaře Basilia II., přijal r. 988 v Chersonu se svými bojary z rukou kněží řeckých křest; jeho příklad stal se pak směrodatným pro celý národ. Modly pohanské byly káceny a lid v zástupech křtěn v řekách. Na upevněnou řádů křesťanských, jež v prostém lidu jen velmi zvolna se ujímaly, zakládal Vladimír kláštery, stavěl chrámy a školy, jakož i povolal ze sousedního Bulharska duchovní, kteří přinášejíce s sebou knihy slovanské, zavedli slovanskou bohoslužbu dle ritu řeckého. Tím také položeny základy vzdělanosti evropské. V Kyjevě, kde už dříve bylo biskupství, zřízena byla metropole a založena další biskupství. První metropolita Michael přišel z Cařihradu; také později byli biskupové a metropolité ponejvíce Řekové. Ve šlépěje otcovy vstoupil syn jeho Jaroslav (1018—1054), jenž hleděl říši upevniti příbuzenskými svazky se západními dvory evropskými, mravy lidu zušlechtiti vydáním zákoníka, víru pak upevniti zakládáním nových chrámů, klášterů a škol. Metropole kyjevská a tamější klášter Pečera,[1]) (klášter jeskyňový), tak nazývaný od pečer, t. j. jeskyň vykopaných v zemi, ve kterých mnichové bydlili, stal se sídlem a střediskem ruské vzdělanosti. Z kláštera Pečery vyšel nejstarší známý dějepisec ruský Ne-

[1]) Goetz, Das Kiever Höhlen-Kloster als Kulturzentrum des vormongolischen Russlands. 1904.

stor (1056–1111), jenž napsal annály v řeči ruské, položiv za základ řecké kroniky. Po Jaroslavovi následoval ve velikém knížectví jeho syn Izjaslav (1054–1078), jenž zákoníku otcovu všeobecnou platnost zjednal, krevní pomstu zakázal a ji v peněžitou pokutu proměnil. Pečliv o další rozšíření křesťanství, jakož i o jeho upevnění, rozmnožoval chrámy, školy a kláštery. Aby dosáhl ochrany stolice papežské proti nepřátelům, odevzdal říši svou Řehoři VII. a přijal ji od něho jako léno papežské, začež papež vymohl mu podporu krále polského Boleslava III., tak že r. 1077 mohl se opět vlády ujmouti.

Poněvadž křesťanství na Rus dostalo se z říše byzantské, stala se církev ruská hierarchicky závislou od Cařihradu. Tento hierarchický poměr měl v zápětí, že Rusové ponenáhlu strženi byli svými biskupy, kteří byli Řeky nebo jmenováni od Řeků, i ve schisma řecké, jež v Cařihradě kolem polovice 11. století vzniklo za Michaela Caerularia (1054). Než úplně dovršena byla roztržka se stolicí římskou teprve ve století 13. Následky rozkolu byly pro Rusko neblahé netoliko v ohledu náboženském, nýbrž i civilisátorském. Zatím co Evropa křesťanská prospívala ve vědách a umění, Rusko zakrňovalo v pyšné osamělosti, a bylo potřebí několika století, než kultura západní je probudila z jeho ztrnulosti.

3. *U Slovanů polabských*,[1]) v severním a severovýchodním Německu bydlících a na Srby, Bodrce a Lutice se dělících, bylo evangelium šířeno počátkem století 10. ponejvíce mečem a potkávalo se proto s velikým odporem, poněvadž s křesťanstvím přinášeno bylo zároveň jařmo německé. Tak již Jindřich I. Ptáčník (919—936) přemohl r. 926 Srby a jejich spojence, a založiv proti nim markrabství míšeňské, stavěl v zemi jejich hrady a tvrze, aby je na uzdě držel. Jeho syn Oto I. (936–973) pokračoval v těchto bojích a donutil některé kmeny k zevnějšímu přijetí

[2]) Giesebrecht, Wendische Gesch. 1843. — Kreusch, Kirchengesch. der Wendenlande 1902. — Hauck, Kirchengesch, Deutschlands. III. Bd.

víry. V zemích podmaněných založil některá biskupství s metropolí magdeburskou v čele (968). Když však markrabata a vévodové sasští lid krutě vyssávali a utiskovali, vzbouřili se Bodrci r. 983, vedeni svým knížetem Mistevojem, a s vládou německou vyhladili i křesťanství. Na 60 kněží bylo umučeno a mnoho jiných křesťanů povražděno. Mistevoj později litoval svého odpadu, vrátil se k církvi zpět, byl však ze země své vypovězen. Jeho vnuk Gotšalk, nabyv v Lüneburku křesťanského vychování a ujav se kolem r. 1045 vlády nad Bodrci a Lutici, snažil se poddané své přivésti k víře křesťanské. Sám víru hlásal a kázání biskupův a missionářů německých v jazyku slovanském vysvětloval, vida v pokřesťanění poddaných svých jedinou záchranu proti Němcům. Než strana pohanská roku 1066 zosnovala povstání, rozbořila mnohé chrámy, usmrtila statečného knížete a mnohé kněze a obnovila znovu pohanství v zemi. Nicméně snahy o obrácení těchto kmenů neustaly. Zejména velikých zásluh získal si v této příčině biskup míšenský sv. Benno,[1]) jenž naučiv se řeči slovanské, od roku 1066 po 20 let s velikým výsledkem o upevnění víry křesťanské mezi Srby se přičiňoval a proto také názvu apoštola jejich si zasloužil († 1106) Úplné pokřesťanění kmenů těchto provedeno bylo teprve v periodě následující.

§ 95. Obrácení Maďarů.[2])

Maďaři, národ původu finsko-ugrišského, přistěhovali se, od Pečeněhů tísněni, na konci století 9. za vedení Arpada (890—907) přes Karpaty do nynějš-

[1]) Klein, Der hl. Benno. 1904.

[2]) Vita s. Stephani ap. Bolland. Acta Sanct. Septemb. t. 1. — Florianus, Historiae hungaricae fontes domestici, pars I. Scriptores 4 voll. 1881 sq. — Majláth, Geschichte der Magyaren Bd. 1. 2. Aufl. 1852. — Bod, Historia Hungarorum ecclesiastica. 3 voll. 1888 sq. — Balics, Geschichte der römisch-kathol. Kirche in Ungarn. 2 Bde. 1885 sq. — Csuday, Geschichte der Ungarn, übers. von Darvai. 2 Bde. 1899. — Huber, Geschichte Österreichs. I. Bd. 1885. Str. 141 násl. — Hauck, Kirchengesch. Deutschlands. III. Bd. 1903.

ších Uher a založili tu říši, z níž podnikali časté vpády do jiných zemí, zvláště do Německa a Italie, jakož i do říše řecké. Usadivše se mezi Slovany, počali se jejich působením seznamovati s náboženstvím křesťanským. I Mojmír II. pracoval o jejich obrácení s výsledkem dosti značným, neboť, jak biskupové bavorští v listě k Janu IX. naříkají, obrátilo se značné množství Maďarů a přijalo obřad řeckoslovanský. Vlastní obrácení připadá však teprve do druhé polovice století 10. Kolem r. 950 přišli dva maďarští pohlaváři Gylas a Bolosudes do Cařihradu a dali se zde od patriarchy Theofylakta pokřtíti; zároveň pak byl mnich Hierotheus vysvěcen na biskupa uherského, nedocílil však, přišed do Uher, svou činností missionářskou větších úspěchův. Teprve po rozhodném vítězství Oty I. r. 955 na poli lešském nabývalo křesťanství většího rozšíření, když sám kníže Geisa (972—997) působením své manželky Sarolty, dcery Gylovy, přijal křest svatý. Missionáři němečtí, jež Geisa od Oty II. si vyžádal, s úspěchem šířili evangelium. Blahodárnou činnost rozvíjel vedle mnicha Volfganga a Pelhřima Pasovského zvláště sv. Vojtěch, biskup pražský, jednak osobně, jednak skrze missionáře sem poslané.

Než teprve za Štěpána Svatého (997—1038),[1]) jenž za manželku pojal sestru Jindřicha II. Giselu, provedeno bylo obrácení země. Za tím účelem povoláni byli kněží z Německa, Čech a Italie, založena vedle opatství na hoře sv. Martina ještě 4 jiná opatství benediktinská, vystavěny četné chrámy — jeden vždy pro 10 míst — a při nich ustanoveni kněží, jimž k výživě vykázány byly desátky. Aby pak dílu svému dal pevný základ a zajistil trvání, založil sv. Štěpán deset biskupství: v Kaloči, Jagru, Vacově, Rábu, Pětikostelí, Vesprimu, Čanadu, Velkém Varadíně, Bělehradu královském s metropolí v Ostřihomě a nadal je velikými pozemky.

Na usnadněnou cestování a styků s národy vzdělanými založil poutnické domy pro Uhry v Jerusalemě, v Římě, Ravenně a Cařihradu. O povznesení národa svého jsa pečliv, zakládal sv. Štěpán dále školy a

[1]) Horn, Saint Étienne, roi apostolique de Hongrie. 1899.

vydal zákoník, v němž vzaty byly zákony koncilův a Karlovy za základ ústavy státní a šetřeno bedlivě svobody církevní. Ústavou, kterou své zemi dal, oprávnil biskupy, opaty a probošty, aby pro vyšší vzdělání své, i pro veliké pozemky na záležitosti zemské vliv veliký vykonávali. Poněvadž v zemi bydlili různí národové, předepsal jak duchovním tak i světským úřadům latinu za řeč úřední a také u dvora svého ji zavedl. Za tuto jeho horlivost papež Silvester II. (999—1003) poctil sv. Štěpána titulem apoštolského legáta, poslal mu r. 1000 diadem královský a udělil mu rozsáhlá práva a privilegia, mezi jinými právo, aby před ním při slavných příležitostech nesen byl kříž.

Po smrti sv. Štěpána, jenž svými moudrými zákony a nařízeními položil základy civilisace mezi Maďary a jim místo v evropské rodině národů zajistil, následovala krátká restaurace pohanství. Petr (1038 až 1046), bratrovec Štěpánův, byl svržen, od vzbouřencův oslepen, biskupové a kněží zavražděni. Než jeho nástupce Ondřej (1046—1060), jenž z Ruska za krále byl povolán, jakmile si zabezpečil vládu, zakročil proti původcům povstání s veškerou přísností; později však v boji se svým bratrem Belou padl. Sněm říšský žádal ihned od nového krále svobodu žíti dle pohanských zvyků předků, zboření chrámův a usmrcení kněží. Bela (1060—1063), vyžádav si tři dni na rozmyšlenou, sebral vojsko, pokořil vzbouřence a zlomil tak pro vždy moc pohanů, třeba že ještě dlouho pohanské zvyky v lidu rozšířeny zůstaly. Teprve král Ladislav Svatý (1077–1095) vymýtil poslední zbytky pohanství, získav zároveň Uhrám vážené postavení mezi státy evropskými.

§ 96. **Mohamedáni ve Španělsku a na Sicilii.** [1])

Mohamedáni rozšířili v periodě této panství své i do Evropy, a to především do Španělska, kde

[1]) Dozy, Histoire des musulmans d'Espagne de 711—1100. 4 Bde. 1861. Deutsch 2 Bde. 1874. — Gams, Kirchengeschichte von Spanien. 3 Bde. 1862. — Müller, Der Islam im Morgen- u. Abendland. 2 Bde. 1885.

v říši visigotské za krále Witizy nastal hluboký úpadek. Když byl pak Witiza od Rodericha svržen, povolali synové svrženého krále na pomoc Saraceny z Afriky. Přijavše vyzvání, porazili pod vůdcem svým Tarikem v bitvě u Xeres dé la Frontera vojsko visigotské r. 711 a zmocnili se v brzku celého Španělska, vyjma severní části poloostrova, Asturii, Galicii a Biscayu. V brzku snažili se také proniknouti přes Pyreneje a dobyli Narbonny, Carcassonny a Nimes. Jen skvělé vítězství, jehož Karel Martell nad nimi u Poitiersu r. 732 dobyl, zachránilo křesťanský západ před záplavou mohamedánskou. Po vítězství pak u Narbonny r. 738 neodvážili se více překročiti Pyreneje.

Než ve Španělsku samém z místodržitelství zřízena byla samostatná říše mohamedánská. Když byla v Damašku dynastie Omejadovcův Abassidy svržena r. 752 a povražděna, založil Abderrahman I., jemuž jedinému podařilo se smrti uniknouti útěkem do Španělska, v Kordově samostatný kalifát po vítězství nad náměstkem Jussufem, jeho syny a vojskem Abassidův. Kalifát tento dosáhl velikého rozkvětu. Kordova, hlavní město kalifátu, stala se jedním z nejkrásnějších měst středověké Evropy; četné nádherné stavby povstaly zde, jakož i v jiných městech, jež opatřeny byly vodovody, mosty a lázněmi. Vedle stavitelství byly zvláště v Kordově horlivě pěstovány vědy, které nabyly zde velikého rozkvětu. O tom svědčí četné školy, mnozí učenci a úcta, které se učenci tito těšili.

V 9. století (r. 827) zmocnili se Saraceni též Sicilie, jež téměř dvě století zůstala v jejich rukou. Zároveň pak podnikali četné loupežné výpravy na pevninu italskou. Ano v jižní Italii usadili se po nějakou dobu (od r 880 do 916) trvale, dobyvše některých měst, jako Tarenta a Bari.

Osud podrobených křesťanů, brzo Mozzaraby zvaných, byl pod panstvím mohamedánským s počátku dosti snesitelný. Za poplatek, často ovšem tíživý, těšili se svobodě, měli své vlastní soudy, zastávali veřejné úřady, podrželi chrámy a kláštery, vykonávali svobodně bohoslužbu, ano směli i v samém hlavním městě Kordově zvonů používati; také podrželi

svou hierarchii, 29 biskupství s třemi metropolemi. Když však později někteří křesťané odpor svůj k náboženství vládců počali na jevo dávati a Mohameda falešným prorokem nazývati a dítky ze smíšených manželství často přednost dávaly náboženství křesťanskému před mohamedánským, vzniklo roku 850 veliké pronásledování křesťanů, jež s přestávkami až do roku 960 trvalo. Poněvadž za tohoto pronásledování hleděli mnozí v převrácené horlivosti tupením proroka a svářením k přestupu dosáhnouti koruny mučednické, zapověděla synoda kordovská r. 852 věřícím vyhledávati smrt vyznáním víry před vrchností bez vyzvání soudního. Jakkoli křesťané u veliké většině pod vládou arabskou víře své zůstávali věrni, nescházelo mezi nimi přece ani odpadlíků, kteří časným prospěchem dali se pohnouti k přestoupení na islam.

HLAVA II.

Papežství a císařství.

§ 97. **Vznik státu papežského.**[1])

Již před Konstantinem Velikým nabyla církev římská zbožnými dary věřících majetku a již tehdy vykonávali papežové jako ostatní biskupové jakousi soudní pravomoc nad křesťany. Měrou velikou vzrůstal však majetek tento zvláště od té doby, když Konstantin Veliký udělil církvi mír a svobodu. Dary a odkazy patriciův a senátorů nabyl biskup římský rozsáhlých latifundií v celé Italii, avšak také v jiných zemích, v Gallii, v Illyrii, v Dalmacii, v Africe a v Malé Asii.[2]) V brzku dosáhli papežové též různých, nikoli nepatrných práv politických, jednak pro tento svůj veliký majetek, jednak pro svoji církevní důstojnost. Jejich vliv politický vzrostl ještě, když r. 476 říše západořímská byla vyvrácena Odoakrem. Poněvadž císařové východořímští Řím a Italie nehájili proti divokým hordám barbarským, byli papežové morálně nuceni ujmouti se nešťastné země a zejména Řím od úplné záhuby zachrá-

[1]) Cenni, Monumenta dominationis pontificiae. 1760; ap. Migne. Patrol. lat. 98. — Theiner, Codex diplom. dominii temporalis s. Sedis. 1861 sq. — Haller, Quellen zur Entstehung des Kirchenstaates. 1907. — Scharpff, Die Entstehung des Kirchenstaates. 1860. — Schnürer, Die Entstehung des Kirchenstaates. 1894. — Duchesne, Les premiers temps de l'Etat Pontifical. 2. ed. 1904. — Ketterer, Karl dr. Gr. u. die Kirche. 1898. — Gundlach, Die Entstehung des Kirchenstaates. 1899.

[2]) Grisar, Ein Rundgang durch die Patrimonien v Zeitschrift f. kath. Theol. Innsbr. 1877.

niti, jako učinil mocí slova svého na př. Lev Veliký (440—461) za Attily (r. 452) a Gensericha (r. 455). Však ani později, když Justinian I. (527—565) panství ostrogotské vyvrátil a v Italii řeckou provincii, „exarchát ravennský", zřídil, nezlepšilo se postavení obyvatelstva poddaného; neboť exarchové namnoze obyvatelstvo jen vykořisťovali a týrali, proti nepřátelům však nikterak nehájili. Za takovýchto okolností odcizovaly se mysli obyvatelstva císařům byzantským vždy více a panství jejich trvalo ponenáhlu v Italii jen dle jména; fakticky svrchovanosti nad Římem a okolím nabyli papežové. Co se takto samo sebou vytvořilo, bylo ve století 8. právně uznáno.

První podnět daly k tomu zmatky ikonoklastické, za kterých poměr mezi Italií a Byzancem se ještě zhoršil. Když Lev III. Isaurský chtěl papeže násilím donutiti k odstranění úcty obrazů, povstalo v lidu italském tak mocné kvašení, že již tehdy byl by býval západní císař ustanoven, kdyby byl býval Řehoř II. (715—731) nebyl důrazně napomínal k poslušnosti. Tohoto odporu lidu k Cařihradu snažili se využiti panovníci longobardští obratně k tomu, aby ponenáhlými annexemi celé Italie se zmocnili. V boji obyvatelstva římského proti dobývačným choutkám Longobardů dovolávali se papežové, jimž sama sebou připadla vůdčí úloha, nejprve pomoci císařů řeckých; nenalézajíce však u nich sluchu, obraceli se s prosbami svými do Francie. Již Řehoř III. (731—741), vida Řím a okolní území nanejvýše Luitprandem ohroženo, prosil mocného majordoma Karla Martella o ochranu. Karel přijal sice uctivě vyslance papežovy a poslal posly do Říma, skutečné pomoci však neposkytl.

Nástupce Řehořův Zachariáš (741—752) téměř jako suverenní panovník pokračoval s Luitprandem ve vyjednávání od Řehoře započatém a umluvil s ním příměří na 20 let pro římský dukát r. 741, kterým jej odvrátil od dalších vpádů do území římského. Též s novým panovníkem longobardským Rachisem obnovil r. 744 mír tento. Když pak později dal se Rachis svésti k útoku na Pentapoli a Perugii, odvrátil

papež opět osobním zakročením nebezpečenství. Kromě toho získal si Zachariáš i Pipina Franckého, schváliv r. 752 na dotaz stavů franckých sesazení Childerika III., jen dle jména vládnoucího, a povýšení Pipina na jeho místo. Pipinovi naskytla se záhy příležitost odvděčiti se. Když totiž Rachis zaměnil roucho královské s rouchem mnišským na Monte Cassino, vstoupil na trůn longobardský bratr jeho Aistulf (749—756), jenž ihned počal pokračovat v dobývačné dřívější politice. Obsadiv rychle Ravennu a jiná místa střední Italie a vyvrátiv takto panství řecké v Italii, ohrožoval i území římské. Papež Štěpán III. (II.) (752—757)[1]) hleděl nejprve poselstvími Aistulfa od jeho záměru odvrátiti. Když však tyto kroky zůstaly marnými a také z Cařihradu přes snažné prosby nedocházela pomoc, odebral se papež do Francie žádat ochrany a pomoci od Pipina, krále franckého. Pipin, byv od papeže v St Denis se svými syny, Karlem a Karlomanem za krále pomazán a titulem patricia, t. j. náměstka císaře římského r. 754 vyznamenán, poskytl žádané pomoci. Ještě v témže roce podnikl se značným vojskem válečnou výpravu do Italie, přemohl Aistulfa a obkličiv jej v jeho hlavním městě Pavii, donutil ho k slavnému slibu, že Ravennu a ostatní města papeži odstoupí a římské území v pokoji ponechá. Sotva však Pipin Italii opustil, zapomněl věrolomný Aistulf na svůj slib a podnikl r. 755 novou výpravu proti Římu, zpustošil okolí jeho, hroze smrtí a záhubou, nevzdá-li se mu město dobrovolně. Pipin, jehož pomoci papež znovu se dovolával, podnikl (r. 756) novou výpravu do Italie, přemohl Aistulfa, že nyní skutečně exarchát a Pentapoli, t. j. pět měst: Rimini, Pesaro, Fano, Sinigaglii a Anconu, papeži vydal. Tak byl položen vlastní základ k církevnímu státu (patrimonium sancti Petri). Papež stal se světským knížetem a nabyl neodvislosti, k vykonávání svého vznešeného úřadu potřebné.

Zmatky, jež krátce potom v říši longobardské nastaly, byly státu papežskému na prospěch. Nástupce

[1]) Bezprostředně před ním zvolený Štěpán II. zemřel již čtvrtého dne po volbě.

Aistulfův Desiderius (757—774), aby se udržel proti Rachisovi, jenž opět po koruně bažil, opatřil si pomoc papežovu slibem, že darování Pipinovo netoliko zachová, nýbrž i rozmnoží. Než na splnění slibu svého pomýšlel rovněž tak málo jako jeho předchůdcové; ba naopak snažil se za jejich příkladem rozšířiti opět panství své na axarchát ravennský a Pentapoli. Zmatky, jež po smrti Pavla I. (757—767) v církvi římské nastaly násilným vnucením dvou papežů (Konstantina a Filipa), jakož i spory v říši francké po smrti Pipina († 768), podporovaly ho v jeho záměrech. Ano když dal dceru svou Desideratu Karlu Velikému za manželku, mohl Desiderius pomýšleti na nerušené jejich uskutečnění. Než v brzku nastala změna. Manželství Karlovo s Desideratou bylo r. 771 zrušeno, a když Desiderius od ohrožování patrimonia neupustil, přichvátal Karel na volání Hadriana I. (772—795) na pomoc a dobyv Pavie a zajav krále, vyvrátil říši longobardskou r. 774. V Římě pak o velikonocích téhož roku netoliko potvrdil darování svého otce, nýbrž i rozmnožil zbývající ještě částí exarchátu, především městy Imolou, Bolognou a Ferrarou. Odtud mizí nominelní panství císařů východních nad Italií, a nastupuje panství Karla Velikého, jenž spojiv království longobardské s franckým, přijal název: Rex Francorum et Longobardorum atque patricius Romanorum. Papežovi však pod jeho svrchovanou vládou příslušela jistá knížecí práva.

Tak zvaná *Donatio Constantini*, dle níž již císař Konstantin Veliký papeži Silvestrovi z vděčnosti za udělení křtu a uzdravení od malomocenství daroval město Řím a všechny provincie italské nebo západních zemí vedle jiných různých čestných vyznamenání (tiara, lorum, roucho císařské atd.), je listinou podvrženou. Po prvé vyskytuje se v úplném znění v dekretálkách pseudoisidoriánských a byla až do stol. 15. všeobecně pokládána za pravou. Otázka o době, místě a původci listiny je sporná. Nejdůvodnější zdá se býti domněnka, že povstala v Římě, a to kolem polovice stol. 8. za Štěpána III. (752—757) před jeho odchodem na dvůr francouzský.[1])

[1]) Martens, Die falsche Generalkonzession Konstantin des Gr. 1889. — Mayer, Die Schenkungen Konstantins und Pippins. 1904. — Kirsch, Die Heimat der Konstantinischen Schenkung. (Röm. Quartalschr. 1909 str. 110 n.)

§ 98. Obnovení císařství západního.[1])

Prvním krokem k obnovení císařství západořímského bylo jmenování Pipina a jeho synů patricii, t. j. náměstky císaře římského r. 754 od Štěpána III. Název tento, odtud Pipinovi a jeho synům od papežů stále přikládaný, měl býti zevnějším výrazem pro nový poměr, ve který úmluvami králové frančtí vstoupili k nově založenému státu papežskému. Dle něho měli králové frančtí právo a povinnost hájiti stát papežský proti zevnějším a vnitřním nepřátelům, a jeho právům zjednati uznání i zbraněmi. Proto také Karel již od roku 769 dával si officielní název: „Devotus s. ecclesiae defensor atque adiutor in omnibus." Když pak r. 774 s říší longobardskou značnou část Italie obdržel, byla pro něho jako nejmocnějšího panovníka západního na snadě myšlenka sáhnouti po koruně císařské, a to tím spíše, poněvadž císařství východní bylo tehdy bezmocné a od r. 796 nevládl tu císař, nýbrž žena (Irena), dle římského práva neoprávněná k vládě.

Přání jeho uskutečnilo se za papeže Lva III. (795—816). Dva nepotové Hadriana I., vzbouřivše se proti papeži, zajali jej o průvodu sv. Marka r. 799 a uvrhli do vězení. Než papežovi podařilo se za pomoci vévody spoletského šťastně z vězení uniknouti. Po té ihned spěchal přes Alpy ke Karlovi do Paderbornu hledat u něho pomoci; zde také byl od něho přijat se všemi poctami. Karel vyhověv žádosti jeho, dal vzpouru potlačiti a přišel pak sám 24. listopadu roku 800 do Říma obnovit pořádek. Spiklenci, kteří nemohli svých obvinění (křivá přísaha, cizoložství) proti papeži dokázati, byli sťati, Lev III. však sám, jehož se biskupové v chrámě sv. Petra shromáždění neodvážili souditi, očistil se dobrovolně

[1]) Duchesne, Liber pontificalis. — Hefele, Konziliengeschichte. III. Bd. — Ficker, Das deutsche Kaisert. u. seine universalen u. nationalen Beziehungen. 1861. — Döllinger, Das Kaisertum Karls d. Grossen u. seiner Nachfolger. 1865. — Alberdingk Thijm, Karl der Gr. u. seine Zeit. 1868. — Nihues, Kaisertum u. Papsttum im Mittelalter. 2. Aufl. 1877. — Ehrmann, Církev a stát ve středověku. (Hlídka 1897.)

slavnou přísahou od zločinů, od nepřátel jemu přičítaných. Po dalších poradách a vyjednáváních o slavnosti vánoční r. 800 vsadil papež Lev III. při slavných službách Božích Karlovi císařskou korunu na hlavu a pomazal jej za císaře římského za trojnásobného volání lidu: Carolo piissimo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico imperatori, vita et victoria.[1]) Císařství západořímské bylo tím obnoveno a Karel od této doby zaměnil dřívější svůj název Patricius Romanorum s novým jménem Imperator et Augustus.

Obnovení císařství západořímského, kterým důstojnost císařů východořímských zůstala netknuta, bylo činem významu dalekosáhlého. Císař západořímský stal se na západě vrchní hlavou křesťanských knížat, kteří sice nepozbyli své samostatnosti, nicméně v něm uznávati měli rozhodčího ve svých sporech a vůdce při společných záležitostech světských, týkajících se celého křesťanstva. Kromě toho vytknuta císaři vznešená úloha, býti ochráncem celé církve katolické,[2]) zvláště pak církve římské. Jako takový měl povinnost hájiti práva a majetek církve, chrániti její svobodu, zejména při volbě jejích představených, podporovati církev ve vykonávání jejího úkolu a pečovati o rozšíření křesťanství mezi národy barbarskými (nationes barbarae). V císařství západním měl býti takto uskutečněn ideál království Božího, které by všechny národy křesťanské v jednu rodinu spojovalo, jejíž duchovní hlavou byl papež, světskou císař. Světská moc měla nabýti moci církevní vyššího posvěcení, duchovní moc od moci světské ochrany a pomoci při vykonávání svého vzneseného poslání. Kdo nebyl s církví spojen, neměl míti také v říši právního postavení, a nepřítel říše byl také nepřítelem církve.

Tím že císař dosáhl svrchovanosti nad knížaty křesťanskými, nabyl jí také nad papežem jako držitelem

[1]) Annales Fuldenses. Mon. Germ. Script. I., 352. — Duchesne, Liber Pontif. II., 7. — Ohr, Die Kaiserkrönung Karls d. Gr. 1904.

[2]) Quem (sc. Carolum) auctore Deo in defensionem et profectum sanctae universalis Ecclesiae hodie consecravimus (Leo omn. Archiep. etc. Jaffé, Regesta Rom. Pontif. Ed. II. n. 2504).

státu papežského. Po vymezení práv, jež Lothar I. v konstituci z r. 824 vykonal, měl císař nejvyšší soudní pravomoc nad státem papežským, kdežto papeži jako vládci vlastnímu příslušela moc výkonná. Tuto nejvyšší soudní moc vykonával císař v Římě svými missi, kteří od r. 824 byli od císaře a papeže zároveň jmenováni a podávali nejdříve zprávu papeži a pak císaři. Císař nabyl dále práva spolupůsobiti při obsazování stolice apoštolské, jak to dříve činili císařové byzantští. Právo toto jevilo se, třeba ne ihned a vždy, přece brzo a obecně dle příkladu císařů východořímských v potvrzování volby papežské. Dle přísahy, kterou Římané po povýšení papeže Eugena II. r. 824 císaři Lotharovi vykonali, musil zvolený papež před konsekrací za přítomnosti vyslanců císařských přísahati věrnost. Tomuto právu císařovu odpovídalo právo papežovo jako vrchní duchovní hlavy křesťanstva korunovati císaře. Třeba že oba nástupci Karlovi, Ludvík Pobožný a Lothar I., přijali korunu od svého otce, byli přece ještě jednou od papeže korunováni, a po celý středověk bylo zásadou, že jen ten je císařem, komu papež korunovací tuto důstojnost udělil. Úzké spojení, jež nastalo takto mezi oběma nejvyššími zástupci křesťanstva, papežem a císařem, bylo základem středověkého universalismu. Papežství a císařství byly v jistém smyslu stěžejními body, kolem nichž se ve středověku z veliké části dějiny západní pohybují. Ano dějiny těchto dvou institucí ve své harmonii a ve svých bojích představují vynikající část celých dějin středověkých.

§ 99. Papežové v době Karlovců.[1])

Jako Lev III. tak i jeho bezprostřední nástupcové s důvěrou přidržovali se císařův a nalézali ochrany

[1]) Duchesne, Liber pontificalis II. 1892. — Jaffé, Regesta Rom. Pont. Ed. 2., p. 316—327. — Einhardus, Annales ed. Pertz (Mon. Germ. hist. I.). — Simson, Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig dem From. 2. Bde. 1874. — Boehmer, Regesta imperii. I. Die Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingern. Neubearbeitet von Mühlbacher. 2.

u nich. Štěpán V. (IV.) (816—817), jenž po smrti Lva III. († 816) úplně svobodně byl od Římanů zvolen, podal Ludvíku Pobožnému ihned zprávu o svém povýšení[1]) a odebral se po té do Francie, kde jej v Remeši spolu s jeho manželkou korunoval za císaře. Za to slíbil mu Ludvík potvrzení listin, Pipinem a Karlem stolici apoštolské vydaných. Po smrti Štěpána zvolen byl jednohlasně Paschalis I. (817—824) a hned posvěcen. Dosáhnuv od Ludvíka, s nímž přátelství udržoval, již předchůdci svému zajištěné potvrzení práv a majetku stolice apoštolské (pactum confirmationis),[2]) korunoval v Římě syna jeho Lothara I. († 856) r. 823 za spolucísaře. Poněvadž při volbě nového papeže Eugena II. (824—827) došlo k nepokojům a sporům, poslal Ludvík Lothara do Říma, aby ve spolku s papežem rozvrácené poměry římské uspořádal. To stalo se r. 824 tak zvanou konstitucí Lotharovou (Constitutio Lothariana),[3]) kterou mimo jiné byla volba papeže uspořádána tím způsobem, že obecný lid byl z volby vyloučen a tato přikázána kleru a šlechtě. Po mírumilovném Eugenovi II., jenž na veliké synodě římské r. 826 vydal 38 kanonův o obsazování biskupství, o vlastnostech a povinnostech biskupů, o klášteřích, o manželstvích a jiných věcech kázně církevní, následoval Valentin, jednohlasnou akklamací zvolený; vládl však jen krátkou dobu, zemřev již po 40 dnech r. 827.

Za nástupce jeho Řehoře IV. (828—844), jenž byl konsekrován za přítomnosti císařských vyslanců, nastaly neblahé spory mezi císařem a jeho syny. Papež dle svého úkolu jako hlava církve snažil se na návrh stran r. 833 prostředkovati, než bezvýsledně, z části pro svou předpojatost pro Lothara. Spor v rodině

Aufl. 1904. — Watterich, Vitae Pont. Rom. I. 1862. — Dümmler, Gesch. des ostfränkischen Reiches. 3 Bde. 2. Aufl. 1887 násl. — Heimbucher, Die Papstwahlen unter den Karolingern. 1889. — Dopffel, Kaisertum u. Papstwechsel unter den Karolingern 1899. — Mühlbacher, Deutsche Geschichte unter den Karolingern. 1896.

[1]) Einhard, Annales ann. 817

[2]) Sickel, Privilegium Otto I. 1883.

[3]) Mon. Germ. hist. Leg. III. 240.

Karlovců trval i po smrti císaře, až konečně byl ukončen r. 843 smlouvou ve Verdunu, kterou říše Karlova byla definitivně rozdělena ve tři části. Proti Saracenům, kteří ze Sicilie ohrožovali vpády sám Řím, hleděl jej zajistiti zřízením pevnosti u Ostie. Nové spory a zmatky, nastalé při povýšení Sergia II. (844—847), proti němuž pozvedl se jáhen Jan, poskytly císaři Lotharovi vítané příležitosti k novému vměšování se. Chtěje dosáhnouti, aby žádný papež více nebyl svěcen bez jeho souhlasu a bez přítomnosti jeho missi, poslal syna svého Ludvíka s vojskem do Říma. Papež Ludvíka korunoval sice za krále lombardského (844), rozhodně však odmítl žádost, aby mu Římané vykonali přísahu věrnosti, k čemuž jen císař byl oprávněn. Pro nebezpečenství od Saracenů hrozící, kteří r. 846 i chrám sv. Petra zpustošili, bylo i při následující volbě Lva IV. (847—855) císařské potvrzení pominuto. Přes to žil Lev, muž energický a opatrný, s Lotharem v poměru přátelském a korunoval r. 850 jeho syna Ludvíka II. za císaře. S oběma císaři učinil smlouvu, dle níž jak volba tak konsekrace papeže měla se konati jen dle kanonických předpisův. K zachování kázně církevní konal synody v Římě r. 850 a 853, na nichž obnoveny byly dřívější kanony. Aby Řím lépe chráněn byl proti Saracenům, opevnil Vatikán hradbami a stal se tak zakladatelem části Urbs Leonina zvané. Skutečně také dožil se papež ještě té radosti, že Saracenové v námořní bitvě u Ostie r. 849 byli poraženi. Po novém sporu o důstojnost papežskou - za protipapeže povýšen byl bibliothekář Anastasius — následoval Benedikt III. (855—858), jenž jsa vzorem ctností křesťanských vzbouřencům odpustil a Anastasia ku přijímání laiků připustil. Po brzké smrti Benedikta III. zvolen byl a konsekrován za přítomnosti Ludvíka II. Mikuláš I. (858—867),[1]) v době od Řehoře I. až do Řehoře VII. jeden z nejznamenitějších papežův. Vyznamenávaje se nezlomnou vůlí, učeností, horlivostí pro blaho církve, byl papež tento od svých vrstevníků

[1]) Roy, Saint Nicholas I. 1899. — Greinacher, Die Anschauungen des Papstes Nikolaus I. über das Verhältnis von Kirche u. Staat. 1909.

druhým Eliášem nazýván. Především s úspěchem obhájil svá primatiální práva proti pyšnému, násilnickému arcibiskupovi ravennskému Janovi, jenž lid a duchovenstvo těžce utiskoval, statky římské stolice uchvátil, papežské úředníky uvěznil, mnohým na cestě do Říma bránil a u vědomí dřívějšího mocného postavení Ravenny za panství byzantského papeži poslušnost odpíral. Klatbou a sesazením donutil jej papež k poslušnosti r. 861. Neméně rozhodně chránil Mikuláš I. svatost manželství[1]) proti bratru Ludvíka II Lotharovi II., králi lothrinskému, jenž svévolně zrušiv sňatek se svou manželkou Theutbergou pod záminkou, že udržovala před manželstvím krvesmilné spojení se svým bratrem opatem Hugbertem, za manželku pojal záletnici Waldradu. Skutek tento schválili i někteří biskupové, především arcibiskup kolínský a trevírský, a dovolili králi nové manželství. Než papež, jehož pomoci se zapuzená královna dovolávala, zrušil nálezy jejich a donutil posléze Lothara, že Theutbergu opět přijal za manželku. Poněvadž však Lothar Theutbergu trýznil a v cizoložném obcování s Waldradou pokračoval, prosila Theutberga sama papeže o zrušení manželství a o dovolení vstoupiti do kláštera, což však Mikuláš, háje svatost manželství, odmítl; ba chtěl již nad králem pronésti klatbu, když v tom byl smrtí zachvácen. Nástupcem jeho stal se Hadrian II. (867—872), pro svoji zbožnost a dobročinnost velmi oblíbený. K jeho volbě přítomní poslanci císařští pozváni nebyli, aby nebylo odtud vyvozováno nové právo císaře, dle něhož by i při volbě vyslanci jeho musili býti očekáváni. Znaje mírnost papeže, učinil Lothar II. nový pokus o zrušení svého manželství; papež sice sprostil Waldradu klatby, když se mu dostalo ujištění o její nevině, a podal Lotharovi v Monte Cassino tělo Páně, avšak manželství nerozloučil. Dalším jednáním a sporům, které by byly zajisté vznikly, poněvadž Lothar stálou se ještě kojil nadějí, že Waldradu bude

[1]) Sdralek, Hinkmars von Reims kanonist. Gutachten über die Ehescheidung des Königs Lothar II. 1881. — Schrörs, Hinkmars v. Reims. 1884, str. 175 n.

moci pojmouti za manželku, učinila konec náhlá smrt Lotharova r. 869. Jeho říši rozdělili mezi sebe strýcové Ludvík Němec a Karel Holý, ač Hadrian hájil dědičného práva císaře Ludvíka II., jenž však svých nároků, jsa zaneprázdněn boji se Saraceny v Italii, zbraní zdůrazniti nemohl. Nástupce Hadrianův, učený a energický Jan VIII. (872–882),[1]) rozvíjel přes veliké zmatky své doby obdivuhodnou činnost jak pro obrácení národů pohanských, tak pro zachování kázně a v boji proti Saracenům, v Italii již velmi mocným Po smrti Ludvíka II udělil korunu císařskou Karlu II. Holému r. 875, začež tento potvrdil znovu stolici papežské všechna práva a majetek, zřeknuv se zároveň svrchovaného práva nad Římem a práva obsazování stolice papežské (Constitutio Lothariana). Naděje papežova však, že od něho dosáhne pomoci proti Saracenům, se nesplnila, tak že papež jen poplatkem jejich loupežení mohl učiniti konec. V Římě samém povstala proti papeži mocná strana tuscijsko-spoletská; papež musil útočiště hledati ve Francii, a poněvadž ani tam nenalezl očekávané podpory, korunoval za císaře konečně r. 881 Karla III. Tlustého (881–887), nejmladšího syna Ludvíka Němce, který však ještě méně splnil naděje v něj kladené než jeho předchůdce. Jak v Německu tak v Italii dokazoval císař takovou neschopnost, že konečně byl od vévody korutanského Arnulfa sesazen na sněmu v Triburu.

Po Janovi VIII. následoval Marinus I. (882–884), který svou minulostí vzbuzoval nejlepší naděje; předčasnou však smrtí byly všecky zmařeny. Také jeho nástupce Hadrian III. (884–885) vládl jen něco málo přes rok. Poněkud déle trval pontifikát Štěpána VI. (V.) (885–891). V Italii bojovali o korunu Kvido, vévoda spoletský, a Berengar Furlandský, kteří oba dle matek pocházeli z Karlovců. Konečně Berengar podlehl, načež papež musil Kvidona korunovati za císaře r. 891. Když pak i Štěpán VI. zemřel,

---

[1]) Balan, Il pontificato di Giovanni VIII. 1880. — Lapôtre, L'Europe et le s. Siège à l'époque carolingienne I. Jean VIII. 1895.

zvolen byl biskup z Porto Formosus (891—896). Ačkoliv již dříve k Německu se klonil, přece žil s počátku, vida přemoc Kvidonovu, s tímto v dobré shodě a korunoval jeho syna Lamberta r. 892 za císaře. Než po smrti Kvidona († 894), boje se přemoci strany spoletské, povolal r. 893 na pomoc krále německého Arnulfa do Italie. Arnulf uposlechl vyzvání, a zvítěziv v střední Italii nad Lambertem, přijal z rukou papeže korunu císařskou. Poněvadž však nemohl, nemaje dostatečné moci, s důrazem vystupovati, opustil brzy opět Italii, načež strhla na se vládu národní strana spoletská a krutě na svých odpůrcích se pomstila. Pro stolici apoštolskou nastaly doby hlubokého ponížení, jakých ani dříve ani později nezažila.

Po krátkém, dva týdny jen trvajícím pontifikátu Bonifáce VI. 896 povýšila strana spoletská muže povahy násilné a mstivé Štěpána VII. (VI.) (896—897), jenž prohlásiv Lamberta za jedině legitimního císaře, památku předchůdce svého Formosa v slepé vášni potupil. Daltě po 8 měsících mrtvolu jeho vykopati z hrobu, před soud synodální postaviti, a jako by prý protiprávně své biskupství zaměnil za stolec papežský, na základě kanonu 15. sněmu nicejského za illegitimního papeže a svěcení od něho udělená za neplatná prohlásiti a zneuctěné tělo jeho do Tibery uvrhnouti.[1]) Toto chování Štěpánovo vyvolalo však u lidu římského takové roztrpčení, že byl jat a v žaláři zardousen. Po té následovali rychle za sebou Romanus (897), jenž málo moci měl a Lamberta rovněž uznati musil, a Theodor II. (897), který strany hleděl usmířiti a duchovním od Štěpána sesazeným opět jejich úřady navrátil. Po jeho dvacetidenní vládě zvolen byl Sergius. Poněvadž však byl od strany tuscijské vnucen, neuznal jej císař Lambert a na jeho místo po 4 měsících povýšen byl Jan IX. (898—900), muž ducha dobrého, jenž na několika synodách zneuctěnou památku Formosovu obnovil, akta synody Štěpánovy za neplatná prohlásiv a k ohni odsoudiv. Aby zamezeny

[1]) Auxilius, De ordinationibus a Formoso factis libr. II. (ap. Migne t. 129, col. 1053 násl.) — Vulgarius, De causa Formosiana libellus, herausgegeb. von Dümmler. Leipzig. 1866.

byly násilnosti při volbě papežské, nařídil na synodě římské r. 898, že papež má býti volen od kardinálů biskupův a kleru za přítomnosti senátu, avšak konsekrace že má býti vykonána teprve u přítomnosti vyslanců císařských.[1]) Neméně snažil se na synodách mnohonásobné nedostatky církve odstraniti a vyléčiti. Doby byly však příliš bouřlivé, pontifikát pak jeho příliš krátký, než aby dobré úmysly aspoň z části mohly býti uskutečněny.

Že po Lvu IV. (847—855) následovala „papežka Johanna",[2]) je bajka dávno vyvrácená. Neboť není pro ni místa mezi Lvem IV. a Benediktem III. (855—858), jenž ještě téhož července r. 855 byl zvolen, ve kterém Lev IV. zemřel. Dle Hinkmara (Ep. 26. ad Nicol. I. z r. 867) zvěděl posel od něho do Říma vyslaný na cestě o smrti Lva a v Římě nalezl již Benedikta III., jež žádosti jeho povolil. Totéž dokazují mince a denáry s jménem císaře Lothara († 28. září 855) a papeže Benedikta III., které neponechávají pro papežku ani doby od bajky žádané, tím méně 2½ roku. Žádný vrstevník neví nic o papežce; také následující 3 století mlčí o ní. Teprve ve století 13. byla bajka zaznamenána v pozdější kronice Martina Polského († 1278), u Štěpána z Borbonne († kol. 1261) a u Bartholomea z Lukky. Staré rukopisy Mariana Skota († 1086), Sigberta z Gembloursu († 1112) ještě jí neznají. Nicméně ve 14.—16. století nalézala bajka víry. Než učení mužové, jako Eneáš Silvius (Ep. I., 30), Platina (Vita Pont. n. 106), Jan Aventin († 1554), Natalis Alexander († 1724) atd., dokazovali její mylnost. Také někteří protestanté, jako Blondel, Leibnitz, popírali její věrohodnost, jiní však dlouho jí používali jako zbraně proti papežství a církvi. Vznik bajky není úplně jasný; dle všeho daly podnět starý nápis, socha s dítkem a jiné okolnosti tvořivé fantasii lidu; jádro její pochází asi z východu, poněvadž v 10. století věc podobná se vypravuje o byzantském stolci patriarchálním (Mon. Germ. SS. III., 481.).

§ 100. Papežové století desátého[3])

Veliké politické a náboženské zmatky přivodilo vymření rodiny Karlovy ve Francii Ludvíkem V. († 987) a v Němcích Ludvíkem Dítětem († 911). Na severu

[1]) Funk, Kirchengesch. Abhandl. I., 460 násl.

[2]) Döllinger, Papstfabeln. 2. Aufl. von Friedrich. 1890, str. 1. násl. — Kirchenlexikon VI., 1519—1524.

[3]) Liber pontificalis ed. Duchesne t. II. — Vitae Pontif. ed. Watterich t. I. — Jaffé, Regesta I. (ed. II.). — Luid-

Italie zápasili dva mocní praetendenti o korunu císařskou, vévoda spoletský Kvido a markrabě furlandský Berengar, vpády Saracenů činily celý poloostrov nejistým a větší města, zejména Řím sám, úpěly pod tyranií vládychtivých rodů šlechtických. V Římě byla to strana markrabat tuscijských, k niž náležely zejména též tři zlopověstné ženy Theodora starší, manželka konsula a senátora Theofylakta, a její dvě dcery Marozia a Theodora mladší.

Strhnuvši na se veškeru politickou moc, vykonávala strana tato po 50 let vliv nanejvýše neblahý i na vnitřní záležitosti církve, dosazujíc na stolec papežský své stvůry a opět je dle libosti sesazujíc. Že kázeň, zbožnost a mrav hluboko poklesly a nevázanosti, jakož i nepravostem brány dokořán otevřeny byly, že církevní úřady, i nejvyšší, papežství, z části i muži osobně nehodnými byly obsazovány, bylo nutným následkem takovýchto dob a poměrův. Pohoršení, kterými církev římská v 10. století strádala, nepocházela tudíž z vnitra církve, nýbrž byla do církve ze zevnějšku vnesena a jí vnucena. Kromě toho nedostatečné, často nejasné, jakož i strannickou vášní zbarvené zprávy velice ztěžují věrné vyličení této smutné doby. Nicméně však přece kritické zkoumání zpráv zachovaných a doplnění pramenů dokazuje, že obvinění proti některým papežům století 10. pronášená jsou z části neodůvodněna, z části upřílišena.

Počátkem století 10. zvolen byl za papeže Benedikt IV. (900—903), muž zbožný a mírný. Proti mocné straně Berengarově korunoval r. 901 za císaře Ludvíka Provencského (Ludvíka III.), jenž se však dlouho neudržel v Italii proti Berengarovi Furlandskému.

---

prandus, Antapodoseos seu Rerum per Europam gestar. libri VI. ed. Pertz; ed. Dümmler. 1877. — Floduardus Remensis, Chronicon ed. Pertz. — Hefele, Konziliengesch. IV. (2. Aufl.) str. 561 n. — Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom. 4. Aufl. 1890. Bd. III. — Nihues, Geschichte des Verhältnisses zwischen Kaisertum u. Papsttum im Mittelalter. Bd. II. 1887. — Dümmler, Gesch. des ostfränkischen Reiches. Bd. III. 2. Aufl. 1880. — Giesebrecht, Gesch. der deutschen Kaiserzeit. Bd. I. 4. Aufl. 1873. — Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands. III. Bd.

Po smrti Benediktově povýšila strana Berengarova na stolec papežský Lva V. (r. 903), tento však byl již za měsíc od svého kaplana, brutálního Christofora svržen a uvězněn. Avšak i Christoforus musil v brzku ustoupiti kandidátu strany tuscijské Sergiovi III. (904—911), jenž již před povýšením Jana IX. hleděl se domoci pontifikátu. Nekritický a pomlouvačný Luitprand,[1]) biskup kremonský († 971), líčí jej barvami velmi nepříznivými, ano viní jej z nedovoleného poměru k Marozii. Podnět k tomu zavdal asi přátelský poměr papežův ke straně tuscijské, v jejímž čele zmíněné ženy stály. Jiní spisovatelé naopak, jako Flodoard Remešský[2]) († 966) a Jan Diakon[3]) († po r. 1170), líčí jej jako muže zdatného, což i nápis náhrobku (amat pastor agmina cuncta simul) potvrzuje. Na obnovenou kázně církevní konal papež synody, trestal přísně přestupování zákonů církevních a obnovil zcela téměř zbořenou basiliku lateránskou. Dva jinak úplně důstojností jeho nástupci Anastasius III. (911—913) a Lando (913—914) byli vlivem strany tuscijské téměř úplně bezmocni. Mocněji vládl Jan X. (914—928), příbuzný Theodory starší a před tím arcibiskup bolognský a od r. 905 arcibiskup ravennský. Dle Luitpranda byl milcem Theodory starší, jejíž vlivem prý také povýšen byl na stolec papežský. Jiné prameny naproti tomu, jako Flodoard a nejmenovaný chvalořečník Berengara, vzdávají Janovi X. chválu, což i novější badání potvrzuje. Jako vrchní hlava církve byl Jan X. všestranně činným; Berengara r. 915 korunoval za císaře a odrazil vítězně v bitvě u Říma a u Garigliano 916, podporován Byzantinci a italskými knížaty, Saraceny. Chtěje v Římě přítrž učiniti tyranii stran šlechtických a pořádek obnoviti, spojil se s Hugonem, hrabětem arelatským, jenž po zavraždění Berengara v horní Italii vládl (r. 926). Než druhý manžel Marozie Kvido Tuscijský jej předešel, usmrtil jeho bratra Petra před jeho očima, papeže pak samého uvrhl do vězení, v němž také zemřel.

[1]) Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen. 7. Aufl. I. Bd. Berlin 1904.

[2]) Patr. lat. t. 135. col. 831

[3]) De eccl. Later. Patr. lat. t. 194. col. 1559.

Brzo potom r. 929 zemřel markrabě Kvido a Marozia, která vládla nyní se svým synem Alberichem II. jako „senátorka a patricia“ v městě, povýšila po brzké smrti Lva VI. (928) a Štěpána VIII. (VII.) (929–931) svého vlastního syna Jana XI. (931–935) na stolec papežský, aby skrze něho vládnouti mohla. Než snahy její nesly se ještě dále. Poněvadž zatím ovdověla, provdala se po třetí r. 932 za krále Hugona Italského, kterého chtěla dáti synem svým korunovati za císaře, aby i svou hlavu korunou císařskou zdobenu viděla. Avšak Alberich II.[1]) v brzku po svatbě zosnoval povstání Římanův, a donutiv Hugona k potupnému útěku, chopil se vlády nad Římem a jeho okolím jako nezávislý kníže s názvem Princeps et senator omnium Romanorum. Matku svou držel v zajetí a také s Janem XI. nakládal jako se zajatcem. Stolice apoštolská podobala se člověku spoutanému, jemuž nemůže býti přičítána potupa, kterou snáší, dokud jest oloupen své svobody. Stejně odvislí byli od Albericha, jehož silná vláda byla celkem oblíbená, čtyři bezprostřední nástupci Jana XI, zbožný Lev VII. (936—939), horlivý Štěpán IX. (VIII.) (939 až 942), Marinus II. (942—946) a Agapet II. (946 až 955), oba povahy bezúhonné a o povznesení kázně církevní a klášterní upřímně se přičiňující. Po Agapetovi II. zvolili Římané podle slibu Alberichovi II. daného za papeže 18letého syna jeho Oktaviana, jenž přijal název Jana XII. (955—964), první případ změny jména při nastoupení na stolici apoštolskou, jenž ač od bezprostředních nástupců jeho nebyl následován, po té přece zůstal obvyklým.[2]) Poněvadž po otci svém již roku 954 zdědil také světskou vládu nad Římem, spojil v rukou svých obě moci, byl však při tom jedním z nejnehodnějších držitelů stolice papežské. Ve snaze znovu získati území, za zmatků poslední doby státu papežskému odcizená, znepřátelil si markraběte Berengara z Ivrey, jenž od roku 950 v severní Italii vládl. Když pak tento ohrožoval i Řím, povolal Jan XII. roku 961 v dorozumění s biskupy a velmoži italskými krále

[1]) Alberich II. u. der Kirchenstaat (Mitteil. des Instit. für österr. Geschichtsforschung 1902, 50—126).
[2]) Congrès IV. de Cath. V., 158—167.

německého Otu I.[1]) na pomoc, nabízeje mu zároveň korunu císařskou. Oto vypravil se skutečně do Italie, a poněvadž Berengar uchýlil se na své hrady, přišel bez obtíží do Říma, kde 2. února 962 se svou manželkou Adelhaidou přijal korunu císařskou.[2]) Tím bylo císařství západní obnoveno a zůstalo od té doby spojeno s korunou německou. Jedenáct dní po korunovaci vydal císař papeži listinu (pactum confirmationis), v níž darování Pipinova a Karlova netoliko potvrdil, nýbrž i rozmnožil.[3]) Naproti tomu slíbili papež a Římané, že nikdy neposkytnou pomoci nepřátelům Otovým. Sotva však Oto opustil Řím, aby Berengara úplně přemohl, vstoupil Jan, znepokojen jsa osobivým vystupováním císařovým, ve spojení s Adalbertem, synem Berengarovým, a snažil se také s Řeky a Uhry spolek učiniti, aby Otu z Italie vypudil. Proto Oto, jemuž doneseny byly také stížnosti mnohých Římanů do nedůstojného chování se lehkomyslného, výstředního papeže, táhl opět proti Římu. Papež dal se na útěk, Oto pak přitáhnuv do Říma dal si od Římanů přísahati, že nikdy bez schválení jeho nebo jeho syna nebudou voliti nebo konsekrovati papeže. Na to pak konal r. 963 v chrámě sv. Petra synodu, na níž byl papež pro věrolomnost a rozličná jiná provinění proti náboženství a mravnosti sesazen a na jeho místo protoskriniar Lev, ač byl ještě laikem, povýšen; tento stal se ve všem povolným nástrojem císařovým a jeho strany. Jakmile však Oto opustil město, vrátil se Jan XII. zpět a konal synodu u sv. Petra r. 964, která všecka ustanovení synody Otovy za neplatná a Lva VIII. (963—965) za usurpatora prohlásila, ač z veliké části z týchže členů sestávala. Když pak brzo potom papež, „qui totam vitam in adulterio et vanitate duxit“ náhle zemřel, zvolili Římané ihned nového papeže, kardinála jáhna Benedikta V. (964), jemuž přísahali, že jej

[1]) Dümmler, Kaiser Otto d. Gr. 1876.

[2]) Oto I. při této příležitosti přísahal sanctam Romanam ecclesiam et Te, Rectorem ipsius, exaltabo secundum meum posse etc.

[3]) Mon. Germ. Leg. sect. IV. t. I. (1893) p. 20 sqq. — Sickel, Das Privilegium Ottos I. für d. röm. Kirche v. J. 962. 1883.

nikdy neopustí a i proti despotickému císaři hájiti budou. Oto rozhněván vypravil se znovu proti Římu, donutil r. 964 město ku vzdání se a k vydání Benedikta V., jenž jako vyhnanec v Hamburku dny života svého v pověsti svatosti dokonal († 966). Lev byl znovu dosazen, zemřel však již roku následujícího. Po smrti jeho zvolili Římané dle vůle císařovy Jana XIII. (965—972). Poněvadž se snažil přemoc šlechty římské zlomiti, zosnovala tato proti němu povstání, zajala jej a uvrhla do vězení, z něhož byl teprve po 11 měsících rodinou Krescentiů vysvobozen. K potrestání povstalců přitáhl Oto r. 966 opět do Říma a vynutil přísným zakročením konečně trvalou poslušnost. Papežovi, jenž syna jeho Otu II. r. 967 za císaře korunoval, vrátil císař exarchát ravennský.

Po smrti Oty I. r. 973 povstaly však v Římě nové zmatky, jež trvaly s přestávkami až do konce století. Římští velmoži, především hrabě Krescentius, držitel Numentu, spojili se s kardinálem jáhnem Bonifácem Frankem proti papeži Benediktu VI. (973—974), jehož v hradě andělském uvěznili a zardousili. Kardinál Franko byl po té povýšen na stolec papežský jako Bonifacius VII. Když však Oto II. (973—983)[1]) blížil se k Římu, opustil město a utekl s uloupenými poklady chrámu sv. Petra do Cařihradu. Se souhlasem císaře zvolen byl Benedikt VII. (974 až 983) z rodiny hrabat tuskulských, císaři oddané. Snaže se zmatky a škody doby odstraniti, konal papež několik synod, na nichž simonii zapověděl a spory rozličné urovnal. Nástupcem jeho stal se bezúhonný a reformě příznivý Jan XIV. (983—984), dřívější kancléř Otty II. v Italii. Proti němu pozvedl se však z Cařihradu po smrti císařově se vrátivší kardinál Franko, uzavřel jej v hradu andělském, kde také papež hladem zemřel. V brzku však i usurpatora zastihla smrt, mrtvola jeho byla roztrpčeným lidem zohavena. Za Jana XV. (985—996) vykonával v Římě neomezenou vládu jako patricius a konsul Krescentius II. Také papež sám byl všeliké moci zbaven, jen ty osoby měly

[1]) Giesebrecht, Otto II. 1840.

k němu přístup, které bohatými dary u Krescentia si jej vymohly. Chtěje se z jeho moci vybaviti, povolal Jan XV. na pomoc Otu III. (983—1002),[1]) aby v Římě pořádek obnovil a císařskou korunu přijal. Ihned nastoupil mladistvý císař výpravu do Itálie, než však dospěl do Říma, zemřel papež, muž sice učený, avšak pro vyvyšování svých příbuzných v kleru římském méně oblíbený. Na žádost vyslanců římských, aby jim muže nejhodnějšího pro stolec papežský označil, doporučil jim císař svého strýce a dvorního kaplana Brunona, jenž byl také zvolen a jako Řehoř V. (996—999) vlády se ujal, maje teprve 24 let — první papež původu německého. Vzácnými dary ducha vynikaje, vynasnažoval se horlivě právo a pořádek obnoviti a kázeň církevní odstraněním simonie povznésti. Než pro trvalejší činnost byl pontifikát jeho příliš krátký a kromě toho bylo mu po některý čas bojovati proti rozkolu, ježto Krescentius II. po odchodu Oty III. moc v Římě uchvátil, papeže k útěku donutil a proti němu Jana Filagatha, Jana XVI., jako vzdoropapeže postavil, který však v brzku své povýšení smrtí zaplatil. Po předčasné smrti Řehořově dosedl na stolec papežský Gerbert, nejučenější muž své doby, jako Silvester II. (999—1003).[2]) S apoštolskou horlivostí vystupoval proti simonii a nemravnému životu kněžstva, zabýval se myšlenkou výpravy křížové, podporoval vědy a osnoval ve spolku s císařem ještě mnohé jiné dalekosáhlé záměry, jejichžto provedení však předčasnou smrtí obou bylo zmařeno.

§ 101. Papežové století jedenáctého až do Řehoře VII.[3])

Po smrti Oty III. r. 1002 a Silvestra II. roku 1003 stala se stolice apoštolská opět hříčkou v rukou stran šlechtických. Zatím co nástupce Otův Jindřich,

[1]) Wilmans, Otto III. 1840. — Uhlirz, Otto II. u. III. I. (973—983) 1902.

[2]) Werner, Gerbert von Aurillac. 1878.

[3]) Duchesne, Liber pontificalis vol. II. a Watterich, Vitae Pontif. vol. I. — Jaffé, Regesta I. ed. 2. 501—549. —

vévoda bavorský, bojovati musil proti zpupnosti a násilnostem velmožů, povýšili Římané Jana Krescentia za patricia, jenž strhnuv na sebe veškerou moc, nástupce Silvestrovy Jana XVII. (1003), Jana XVIII. (1004 až 1009) a Sergia IV. (1009–1102) v úplné závislosti udržoval. Smrtí tyrana skončila se r. 1013 sice vláda jeho rodiny, nikoli však ještě ponížení stolice apoštolské. Neboť nyní domohli se vlády hrabata tuskulští, kteří pocházeli z rodu Theofylakta a Theodory starší. Hned po smrti Sergia IV. dosadili na stolec papežský příslušníka svého rodu Benedikta VIII. (1012—1024),[1]) jenž však byl jedním z nejpřednějších papežů v této době úpadku. Jsa mužem veliké energie a cíle vědomé vůle, povznesl papežství k nemalé moci. S Jindřichem II. (1002–1024)[2]) žil v poměru přátelském a také jej spolu s manželkou Kunhutou r. 1014 korunoval na císaře, když před tím Jindřich slíbil, že bude svědomitým obhájcem církve římské a jemu i jeho nástupcům věrnost zachová. Při této příležitosti znovu potvrdil císař všecka darování od Karlovců a Otonův učiněná. Saracenům, kteří počátkem 11. století na pobřeží Sardinie se usadili a odtud Tuscii znepokojovali, způsobil papež, podporován Pisou a Janovem, velikou porážku a donutil je opustit ostrov. Neméně přičiňoval se Benedikt o nápravu kázně církevní; za tím účelem konal r. 1018 reformní synodu v Pavii, na níž obnoven byl zákaz manželství kněžského a simonie. Ustanovení tato byla také v Německu na synodě v Goslaru prohlášena a od císaře mezi zákony říšské přijata. Spolu s císařem zamýšlel papež svolati všeobecný sněm církevní, který by vady a zlořády v církvi odstranil; než však záměr tento mohl býti uskutečněn, zemřeli oba r. 1024 na velikou žalost křesťanstva. Po Benediktovi následoval jeho

---

Muratori, Script. rerum Ital. III. p. II. — Hefele, Konziliengeschichte. IV. Bd. — Martens, Die Besetzung des päpstl. Stuhles unter den Kaisern Heinrich III. u. Heinrich IV. (Archiv für kath. Kirchenrecht, Jahrg. XX.—XXII.) — Zöpffel, Die Papstwahlen vom 11.—14. Jahrh. 1872.

[1]) Wappler, Benedikt VIII. 1897.

[2]) Günther, Kaiser Heinrich II. 1904.

bratr Romanus, dotud senátor a patricius římský, jako Jan XIX. (1024—1032), jenž Konradovi II.[1]) r. 1027 udělil korunu císařskou, a jsa přítelem mnichů klugnských, reformu církevní podporoval. Jakoby pontifikát byl již takořka jejím dědictvím, povýšila rodina hrabat tuskulských po Janovi XIX. podplacením lidu jeho synovce Theofylakta, jinocha ještě ne úplně dvacetiletého a nepravostem oddaného, pode jménem Benedikta IX. (1032—1045),[2]) jenž téměř ještě více než Jan XII. zneuctil a poskvrnil stolec papežský. Nechtíce jeho mrzký život dále snášeti, vypudili jej Římané z města již r. 1036; císař Konrad, jenž v přátelství žil s rodinou papežovou, uvedl jej však zpět a potrestal Římany pro jejich vzpouru. Když Konrad r. 1039 zemřel, vypuklo r. 1044 znovu povstání proti Benediktu IX. a zároveň byl zvolen nový papež Silvester III. (1045), tento musil však již po 3 měsících ustoupiti Benediktovi, který pomocí své rodiny opět se navrátil. Když však pozoroval vždy více rostoucí nevoli lidu, poděkoval se r. 1045 ve prospěch pro ctnost a učenost všeobecně váženého arcikněze Jana Gratiana za značnou odškodněnou peněžitou. Jan, jenž se nazval Řehořem VI. (1045—1046), poskytl ji v úmyslu, by církev zbavil nehodné hlavy. Než ačkoli nového papeže přidržovali se mužové nejpřednější, jako Hildebrand a Petr Damiani, pořádek obnoven nebyl, poněvadž Benedikt z návodu svých příbuzných r. 1045 opět vystoupil se svými nároky. Takto nastala nyní trojice papežův. Strasti církve dostoupily svého vrcholu, basiliky římské hrozily zbořením, majetek církve římské byl v cizích rukou, Řím a jeho okolí byly plny loupežníkův. Konečně zasáhla prozřetelnost Boží. Vyzván od zbožného římského arcijáhna Petra přitáhl Jindřich III. (1039—1056)[3]) r. 1045 do Italie a dal svolati synody v Sutri, na níž byli Silvester III. a Řehoř sesazeni. Na synodě římské byl po té i Benedikt IX. se-

[1]) Bresslau, Konrad II. 2 Bde. 1879 n.
[2]) Giovagnoli, Benedetto IX. Milano 1900.
[3]) Steindorf, Heinrich III. 2 Bde. 1874 n. — Kromayer, Über die Vorgänge in Rom im Jahre 1045 u. die Synode von Sutri. (Hist. Vierteljahrschr. 1907, str. 161 n.)

sazen a na návrh Jindřichův za papeže zvolen biskup bamberský Suidger, jenž přijav jméno Klementa II., Jindřicha v den své inthronisace za císaře korunoval. Jím počíná řada papežů dobrých, kteří v brzku povznesli nejen vážnost stolice apoštolské, nýbrž i církev vysvobodili z hlubokého ponížení, usilujíce o náležitou reformu. Skvěle ukázalo se v těchto těžkých dobách, v těchto velikých bouřích, že Bůh církve své neopustil, nýbrž že mocná jeho ochrana nad ní bděla. Žádní bludaři nevystoupili, kteří by byli v této době nedozírné způsobili neštěstí, pravá víra v církvi nezanikla. Rychleji, než bylo lze očekávati, následovaly po noci velikého utrpení červánky nového velebného dne.

Již Klement II. (1046 – 1047),[1]) jenž své biskupství také jako papež podržel, konal za přítomnosti císaře v lednu 1047 synodu, na níž prohlásil přísné zákazy proti simonii. Po brzké jeho smrti osoboval si za pomoci příbuzných Benedikt IX. znovu po 8 měsících pontifikát, než na žádost vyslanců římských jmenoval císař papežem Boppona, biskupa brixenského, jenž přijal jméno Damasa II. (1048), byl však teprve v červenci 1048 inthronisován a již za 23 dní zemřel. Znovu prosili vyslanci římští Jindřicha III. o papeže. Císař jmenoval nyní svého strýce Brunona, biskupa toulského, muže vynikajících ctností, jenž však teprve po dlouhém zdráhání přijal důstojnost s podmínkou, bude-li zvolen svobodně klerem a lidem římským, chtěje takto zachrániti svobodnou volbu papeže. Když se tak stalo, dal se Bruno, provázen mnichem Hildebrandem z opatství klugnského, po volbě inthronisovati jako Lev IX. (1049—1054).[2]) Od Hildebranda, jehož povýšil za podjáhna církve římské a za správce jejího pokladu, podporován započal papež horlivě a rázně prováděti reformu církevní jak v Římě a v Italii, tak i po celém západě. Po synodě lateránské, r. 1049 po velikonocích

[1]) Höfler, Die deutschen Päpste. 2 Bde. 1839. — Will, Die Anfänge der Restauration der Kirche im 11. Jahrh. 2 Teile. 1959 a 1864.

[2]) Brucker, L' Alsase et l'église au temps du pape St. Léon IX. 2 vol. 1889.
Drehmann, Leo IX. u. die Simonie. 1908.

konané, nastoupil cesty, na nichž konal četné synody, jako v Pavii, v Remeši a v Mohuči atd. Na synodách těchto byli nehodní biskupové sesazeni, simonie a manželství duchovních zapovězeno a jiné blahodárné zákony na povznesení kázně církevní vydány. Vůbec snažil se papež netoliko odstraniti zlořády simonií a konkubinátem způsobené, nýbrž i zavrhoval principielně každé obsazování duchovních míst mocí světskou a žádal volbu kanonickou, tak že pontifikát jeho tvoří předběžné stadium boje o investituru. Papežství nabylo za Lva IX. opět úplné vážnosti na celém západě. Neblahý rozkol církve řecké, za jeho pontifikátu Michaelem Caerulariem dovršený, a nešťastný boj proti Normanům v jižní Italii, jenž skončil zajetím papeže, podlomily síly Lva IX. předčasně; vrátiv se do Říma, zemřel již r. 1054. Po smrti jeho chtěl klerus a lid zvoliti jeho nejdůvěrnějšího rádce Hildebranda, tento však sám zrazoval od toho a odebral se do Německa k císaři Jindřichovi III., aby s ním se smluvil o obsazení stolice papežské. Na naléhavou žádost Hildebrandovu svolil císař k povýšení svého nejpřednějšího rádce šlechetného Gebharda, biskupa eichstättského, jenž jako Viktor II. (1055—1057)[1]) pokračoval v reformním díle svého předchůdce. Tak sesadil na synodě ve Florencii, které se i císař účastnil, některé biskupy pro simonii a porušování celibátu, kardinála pak Hildebranda jako legáta poslal do Francie, aby i tam na synodách reformních proti simonii vystupoval. Než i jemu nebylo popřáno dlouho lodičku Petrovu říditi; vrátiv se z Německa, kde císař Jindřich III. v ochranu mu doporučil svou manželku Anežku a pětiletého syna Jindřicha a jej správcem říše ustanovil, zemřel v Arezzu r. 1057 v nejlepším mužném věku. Za nástupce jeho zvolen byl nyní od kleru a lidu kardinál Fridericus, opat montekassinský, z vévodské rodiny lothrinské jako Štěpán X. (IX.) (1057—1058),[2]) neméně horlivý v reformě jako jeho předchůdové. O tom svědčí zvláště

[1]) Will, Viktor als Papst u. deutscher Reichsverweser v Tübinger Quartalschrift. 1862.

[2]) Wattendorf, Papst Stephan IX. 1883.

jmenování opata Petra Damiani, muže pro opravu církve horlivého, kardinálem biskupem ostijským.

Když Štěpán po 7 měsících zemřel, provolala strana tuskulská rychle muže své strany, Jana, biskupa ve Velletri, za papeže jako Benedikta X. Kardinálové u veliké většině protestovali však proti jeho povýšení a zvolili po návratu Hildebranda z Německa, kamž byl poslán, aby vymohl souhlas k volbě Štěpána X., za souhlasu dvora císařského arcibiskupa florenckého Gerharda jako Mikuláše II. (1058 až 1061).[1]) Vzdoropapež, vida nezbytí, ustoupil. Mikuláš, muž učený a mravů bezúhonných, poučen jsa zkušenostmi posledních dob, hleděl především, aby dalším zmatkům bylo zabráněno, uspořádati přesněji volbu papežskou a tak zajistiti svobodné obsazování stolice apoštolské. Za tím účelem vydal r. 1059 na velikonoční synodě v Římě dekret o volbě papežské,[2]) kterým bylo stanoveno, že právo voliti papeže přísluší kardinálům, a to tím způsobem, že mají nejdříve kardinálové biskupové o volbě, t. j. o kandidátní listině vyjednávati, na to pak na základě této listiny volí papeže všichni kardinálové. Ostatnímu kleru a lidu přísluší právo projeviti souhlas k nové volbě, císaři pak jako patriciovi církve římské potvrzení nebo uznání, čestné právo, které při následujících sporech mezi papežstvím a císařstvím odpadlo. Volba má býti vykonána v Římě a má býti volen jen člen římského kleru. Nemůže li však pro překážky volba v Římě svobodně vykonána býti a nemá-li církev římská vhodného kandidáta, může býti vykonána na jiném místě a může býti zvolen také Neříman. Konečně není-li možno pro válku nebo jiné okolnosti vykonati inthronisaci, smí zvolený i bez ní vykonávati plnou jurisdikci papežskou. Vedle tohoto dekretu vydala synoda ještě 13 jiných kanonů, kterými byly dřívější předpisy proti simonii a konkubinátu zostřeny.

Nový zákon o volbě papežské vzbudil v Německu

---

[1]) Clave, Le pape Nicolas II. Son oeuvre disciplinaire 1906.

[2]) Text dekretu je v Monumenta Germ. Constit. I., 538.

nespokojenost a odpor. Proto hleděl si Mikuláš II. získati oporu v jižní Italii v Normanech. Za tím účelem uzavřel v Melfi r. 1059 smlouvu s vévodou normanským Robertem Guiscardem, kterou přijal tento Apulii, Kalabrii a Sicilii v léno stolice apoštolské, zavázav se zároveň odváděti papeži roční poplatek a hájiti církev římskou, její statky a svobodu volby papežské proti nepřátelům. Opíraje se o tuto pomoc obnovil Mikuláš II. na synodě lateránské r. 1060 řád volební. Z toho vznikla roztržka mezi dvorem papežským a císařským; dekrety papežské, jež byly v Německu (v létě 1060) za neplatny prohlášeny, v Římě obnoveny r. 1061.

Po smrti Mikuláše II. nastaly nové zmatky. Kardinálové hlavně přičiněním Hildebranda, povýšili na trůn papežský Anselma, biskupa z Lukky, jako Alexandra II. (1061—1073). Naproti tomu německá strana císařská a šlechtická vyslala po smrti Mikuláše II. poselství do Německa se žádostí o jmenování nového papeže, a Jindřich IV., dorozuměv se s vyslanci, jmenoval skutečně papežem Cadaloa, biskupa parmského, jenž přijal jméno Honoria II. Spory o tiaru byly konečně skončeny r. 1064 na synodě mantuanské, která vyslovila se rozhodně pro Alexandra II., když byl již před tím roku 1062 Anno, arcibiskup kolínský a správce říše, spolu s jinými biskupy na jeho stranu přistoupil. Nabyv brzo všeobecného uznání, vstoupil Alexander II., muž rovněž tak učený jako bezúhonný, ve šlepěje svých předchůdců a hleděl reformu církevní s horlivostí dále prováděti za podpory Hildebranda, Petra Damiani, kardinála Štěpána a opata klugnského Hugona, o níž již jako kněz v Miláně a biskup v Lukkce usiloval. V severní Italii podporoval jej v reformních snahách jeho lidový spolek pataria zvaný, jenž vzniknuv v Miláně a rozšířiv se pak po celém Lombardsku za vedení kleriků Arialda[1]) a Landulfa proti zlořádům v kleru, především simonii a konkubinátu, vystupoval. Než v Německu sa-

[1]) Pellegrini, Fonti et memorie storiche di s. Arialdo. 1902.

mém veliké obtíže působil papeži král Jindřich IV. svým rozmařilým životem, obchodováním s duchovními místy, jakož i utiskováním Sasův. Když otcovská napomínání Alexandrova nic nepomáhala, vyobcoval papež r. 1073 jeho simonistické rádce a povolal císaře k zodpovídání do Říma. Nový těžký boj již hrozil vypuknouti, když tu r. 1073 zemřel Alexander II. po slavném a obtížném pontifikátu.

HLAVA III.

A) Haerese a spory dogmatické na východě.

§ 102. **Pauliciani a Bogomilové.**[1])

I. Jakkoli krutě byly pronásledovány, udržely se nicméně přece zbytky bludů gnosticko-manichejských v Syrii, Armenii a v Malé Asii a byly takořka spojovacím článkem mezi starými a středověkými sektami gnosticko-manichejskými. Ze zbytků těchto sekt vznikli *Pauliciani*. Zakladatelem jejich je Konstantin rodem ze Syrie, jenž po roce 756 řídil obec v Kibosse v severní Armenii. Sám nazval se podle žáka sv. Pavla, jenž těšil se u sekty veliké vážnosti, Silvanem, a podle jeho příkladu řídili se též i pozdější náčelníci sekty; rovněž i svým obcím dávali jména paulinská; odtud také jejich název Pauliciani.[2]) Sami nazývali se křesťany nebo církví katolickou; katolíkům dávali jméno Římanův, tvrdíce, že jen oni jsou pravou církví. Základem jejich nauky je strohý dualismus a doketismus. Dobrý Bůh jest pánem nebe a původcem světa duchového, naproti tomu Bůh zlý neboli demiurg, jenž z ohně a tmy povstal, je tvůrcem věcí viditelných a těla lidského. Toto lidské tělo

---

[1]) Photius, Contra Manichaeos id e. c. Paulicianos lib. IV. Patr. gr. 102. — Windischmann in der Tübinger Theolog. Quartalschrift 1835. — Hefele, Konziliengesch. III.—IV. Bd. — Döllinger, Beiträge zur Sektengesch. des Mittelalters I. 1890.

[2]) Kaparet, Die Paulizianier im byzant. Kaiserreich etc. 1893.

jako sídlo zlé žádosti jest nečisté, a duše, jež z podstaty božské se vyronila, jest v něm uzavřena jako v žaláři. Kristus přišel s nebe s tělem nebeským na zemi a prošel tělem Marie jako voda vodovodem, také netrpěl skutečně, nýbrž jen zdánlivě. Maria nebyla bohorodičkou, nebyla vždy pannou, ano nenáležela ani k lidem dobrým. Z Písma sv. zavrhovali Pauliciani celý Starý zákon a katolické listy, a zvláště listy sv. Petra, jejž považovali za porušitele božské nauky; naproti tomu veliké vážnosti těšily se vedle listů sv. Pavla a evangelia sv. Lukáše spisy Sergia Vel., jenž na počátku století 9., po smrti nestoudného Baana († 801), stal se učitelem, reformátorem a vůdcem sekty. Kromě toho zavrhovali též svátosti, hierarchii církevní, zevnější obřady, znamení kříže a obrazy, jakož i uctívání svatých a ostatků.

Sekta Paulicianů, jež obviňována byla z pokrytectví a nejhorších výstředností, nabyla značného rozšíření. Opětovaně pronásledováni od císařů byzantských, jako od Lva Armenského a Theodory, usadili se Pauliciani ve východní Armenii pod ochranou saracenskou, vystavěli pevné hrady a podnikali odtud, vedeni odvážnými vůdci, loupeživé vpády do říše východní. Teprve císař Basilius I. (867—886), zničiv jejich vojsko a dobyv jejich hlavní pevnosti, podrobil je; mnozí po té sloužili ve vojsku císařském, jiní byli přesazeni jako pohraniční stráž do Thracie a přinášeli své názory k Bulharům. Císař Jan Tzimiskes (969—976) uvedl o 100 let později Pauliciany, jimž poskytl svobodu náboženskou, hlouběji do dobytého Bulharska, do okolí Filipopole. Zbytky jejich spojily se zde s jinými sektami, zejména s Bogomily.

II. Sekta *Bogomilů*[1]) objevuje se ve století 10. v Thracii a jméno své má dle Panoplie Euthimia Zigabenského od častého používání formule modlitební: Bog miluj = Bože, smiluj se; dle novějších badatelů slovanských od kněze Bogomila, který za cara Petra (927—968) v Bulharsku šířil bludy manichejské. Jejich nauka byla směsí názorů gnostických, do-

[1]) Euthym. Zigabenus, Panoplia dogmatum. Patr. gr. t. 130. — Jireček, Dějiny národa bulharského. 1876.

ketských a euchitických neboli massalianských. Naproti strohému dualismu Paulicianů má nauka Bogomilů více ráz monarchianský. Dle ní Bůh má dva syny. Starší Satanael, jenž po pravici Otce seděl a s ním svět řídil, vzbouřiv se proti Otci, byl spolu s anděly svedenými svržen s nebe. Na to utvořil tento viditelný svět a lidské tělo, do něhož na jeho prosby Otec z pleroma poslal jiskru života, duši, s podmínkou, že člověk oběma bude společně náležeti. Poněvadž však Satanael úmluvy nedodržel a člověka utiskoval, smiloval se Bůh nad ním a vyronil ze sebe k jeho vykoupení r. 5500 po stvoření světa druhého syna, archanděla Michaela neboli Ježíše Krista, jenž zdánlivě z Marie se zrodil a trpěl. Po svém zmrtvýchvstání spoutal Kristus Satanaela, jenž odtud Satan se nazývá, a odňal mu jeho moc a zaujal místo jeho po pravici Otce. Po jeho nanebevstoupení vyronil se z Otce Duch sv., který po úplném dokončení díla výkupného rovněž tak jako Syn do Otce se vrátí. Tento Duch sv. přebývá v Bogomilech jako v pravých věřících a uschopňuje je, aby po smrti hned přišli do nebe, kdežto v jiných lidech bydlí démoni, kteří vládnou nad nižším světem. Starý zákon Bogomilové jako dílo ďáblovo zavrhovali, uznávajíce z něho jen žalmy a proroky, z Nového vážili si nejvíce evangelia sv. Jana. Askese jejich záležela v trojím postu týdenním, ve zdržování se manželství a masa. Hierarchii církevní, zevnější bohoslužbu, uctívání svatých, kříž a chrámy katolické zavrhovali, rovněž tak i všecky formule modlitební, vyjma modlitbu Páně, kterou prý sedmkrát za den a pětkrát v noci recitovali. Přívrženci sekty této, poněvadž se účastňovali zevně a pokrytecky veřejné bohoslužby, zůstali dlouho skryti a nabyli tímto způsobem velikého rozšíření na poloostrově balkánském. Na počátku století 12. podařilo se císaři Alexiovi Komnenovi náčelníka sekty Basilia, jenž v oděvu mnicha a jako lékař 52 let své bludy šířil, vypátrati a zajmouti. Basilius sám skončil na hranici r. 1119, mnozí z jeho přívrženců byli uvězněni, jiní navrátili se do církve; nicméně však zbytky sekty udržovaly se ještě dlouho a její ideje přešly na Albigenské.

§ 103. Spor o úctu obrazův. Sedmá obecná synoda nicejská r 787.[1])

1. Spor o úctu obrazů, ač předmět jeho, užívání a úcta obrazů, byl mnohem menšího významu, převyšoval prudkostí dřívější boje dogmatické. Důvod tohoto podivuhodného zjevu hledati dlužno v byzantismu neboli caesaropapismu císařů východořímských, jenž tak rád rozhodoval otázky dogmatické a v této době nejvyššího stupně dosáhl. Právě tehdy prohlásil Leo Isaurský: Imperator sum et sacerdos (*βασιλεὺς καὶ ἱερεύς εἰμι*). Proto také byl boj o úctu obrazů bojem církve řecké za její svobodu proti despotismu císařův. Kromě toho lid, jenž vůbec měl na theologických otázkách živé účastenství, jevil na sporu tomto zájem veliký, poněvadž předmětem boje bylo cosi zevnějšího, všem denně viditelného. Odtud také se vysvětluje, že spor tento po 116 let trvající násilně otřásl církevními a sociálními poměry říše východní.

Boj proti obrazům zahájil *Lev III. Isaurský* (716–741), udatný vojevůdce a obratný státník, jenž svoji snahu, vše organisovati, neuměl držeti v pravých mezích. Domníval se, že reforma, provedená od něho ve věcech vojenských a civilních, musí se též vztahovati na věci náboženské. Proto vida některé zlořády při živé fantasii lidu řeckého tu a tam při úctě obrazů se naskytající, odhodlal se vůbec odstraniti jejich úctu a užívání, a to tím více, poněvadž dlouhým stykem s Pauliciany v mládí a v dospělém věku choval osobní odpor proti obrazům. Zvláštním ediktem r. 726 vydaným přikazoval císař nejprvé odstraniti všechny obrazy svatých, mučedníkův a andělův. Někteří z dvorních biskupů, jako Theodosius Efesský a Konstantin z Nakolie, stali se ihned ochotnými nástroji císařovými v provedení jeho záměru; než stařičký patriarcha Germa-

[1]) S. Joannis Damasc. Adversus eos, qui s. imagines abiciunt. Migne, Patr. gr. t. 94. — Marx, Der Bilderstreit der byzantinischen Kaiser. 1839. — Hergenröther, Photius I. 226 n. — Hefele, Konziliengeschichte III. Bd. 2. Aufl. 366 sq. — Pargoire, L'église byzantine de 527 à 847. 1904. — Bréhier, La querelle des images (VIIIe—IXe siècles). Paris 1904.

nus a sv. Jan Damascenský,[1]) největší theolog oné doby, postavili se ihned zmužile na odpor. Když pak císař dal slavný obraz Kristův, Antiphonetes zvaný, zničiti, začal se lid jak v Italii tak i v mnohých jiných částech říše bouřiti, ano prohlásil i proticísaře Kosmu; povstání však v brzku bylo krvavě potlačeno a císař vystupoval ještě bezohledněji proti obrazům. Germanus musil se, zůstávaje v hájení obrazů neoblomným, r. 730 svého úřadu zříci; na jeho místo povýšen byl povolný syncell Anastasius. S jeho schválením vyšlo pak r. 730 druhé nařízení, které předpisovalo nyní přímé ničení všech obrazů Páně, Panny Marie a svatých. Vandalským způsobem zničena byla nejvzácnější díla umělecká, obrazům věrní biskupové a kněží, zvláště však mnichové, kteří se mnoho malířstvím zabývali a tím k šíření náboženských obrazů přispívali, krutě pronásledováni, školy klášterní násilně zavřeny, ano i některé kláštery zbořeny. Větší odpor ještě kladl západ. Papež Řehoř II. (715—731), od něhož císař žádal přijetí ediktu, odmítl žádost tuto a protestoval proti ikonoklasmu na synodě římské roku 727. Totéž učinil i jeho nástupce Řehoř III. (731—741), jakmile dosedl na stolec papežský, vysloviv roku 731 na synodě římské nad obrazoborci anathema. Za to konfiskoval císař ve svém hněvu netoliko výnosná patrimonia stolice papežské v Kalabrii a na Sicilii, nýbrž odtrhl i provincie illyrské ze svazku patriarchátu římského a podřídil je jurisdikci patriarchy cařihradského.

Smrt císařova nepřivodila změny v jeho církevní politice. Jeho zeť Artabasdus, jenž používaje náklady lidu, koruny se zmocnil, obnovil sice úctu obrazů, byl však za nedlouho od syna Lvova *Konstantina V. Kopronyma* (741—775)[2]) přemožen a spolu se svými syny zraku zbaven. Upevniv dostatečně svou vládu, pokračoval Konstantin ještě s větší energií a krutostí v brutálním barbarském díle otce svého. Aby poskytl ikonoklasmu jakéhosi zdání oprávněnosti, svolal r. 754

[1]) Ermoni, St. Jean Damascène. 1906.
[2]) Lombard, Constantin V. 1902.

synodu do Cařihradu, na níž se shromáždilo 338 biskupů východních a jež za obecnou měla býti považována. Za předsednictví Theodosia Efesského, sklonivše se zbaběle pod vůli císařovu, prohlásili úctu obrazů za vynález ďáblův a novou modloslužbu a zapověděli klerikům pod trestem degradace a laikům pod trestem exkommunikace obrazy hotoviti a uctívati.[1]) Ihned byly nyní obrazy ničeny, nástěnné obrazy a mosaiky zabíleny a světskými obrazy nahrazeny. Téměř všickni podrobili se vůli císařově; jen mnichové postavili se zmužile na odpor, proto byli také přede všemi ostatními s neúprosnou krutostí pronásledováni. Mnozí z nich byli mučeni, zkomoleni, upáleni, oslepeni, jiným vousy vytrhány nebo spáleny, mnohé kláštery byly zbořeny nebo v kasárny a chlévy proměněny. Představeným zbylých klášterů zapovězeno pod trestem smrti přijímati novice. Také četní, vysoce postavení laikové zemřeli jako mučedníci. Posléze ničeny byly i ostatky svatých a zapovězeno uctívání svatých. Nicméně ani těmito ukrutnostmi nebyla potlačena úcta obrazův. Papež Štěpán IV. (768—772) a tři východní patriarchové zavrhli nálezy pseudo-synody a vyobcovali ikonoklasty.

Syn Konstantinův Lev IV. (775–780) pokračoval v církevní politice svého otce, ve formě však mírnější. Mnichové uprchli nebo vypuzení směli se vrátit do vlasti; mnozí z nich obdrželi i stolice biskupské. Když však roku 780 někteří dvořenínové jako přátelé obrazů byli usvědčeni a také v komnatách císařovny Ireny některé náboženské obrazy ukryté byly nalezeny, poslal císař Irenu do vyhnanství a potrestal dvořeníny velikými tresty. Dalším ukrutnostem zabránila předčasná jeho smrt. Zemřel roku 780, když byl dal již před tím svého syna Konstantina VI. korunovati.

Za nezletilého syna ujala se vlády jeho matka *Irena*. Jsouc oddána úctě obrazů, použila své poručnické vlády k tomu, aby úctu obrazův obnovila. Za souhlasu papeže Hadriana I. (772–795) a za spolupůsobení patriarchy Tarasia, svého bývalého sekretáře, muže

[1]) Acta apud Mansi XIII. 205 sq.

rovněž tak učeného jako zbožného, svolala sněm do Cařihradu r. 786, jenž však byl vojskem ikonoklasticky smýšlejícím hned v den zahájení zmařen. Teprve následujícího roku 787, když odbojná garda císařská Isií byla z Cařihradu odstraněna, konán skutečně sněm *v Niceji* (Nicaenum II.)[1]) za předsednictví dvou legátů papežských a patriarchy Tarasia a přítomnosti více než 300 biskupů východních. Sněm zavrhl nejdříve pseudosynodu cařihradskou z r. 754 a schválil, dovolávaje se tradice, užívání a úctu obrazův. Při tom byla zároveň úcta tato označena přesně jako *τιμητικὴ προσκύνησις* naproti *ἀληθινὴ λατρεία*, která jen Bohu samému přísluší, a odůvodněna tím, že úcta obrazu přechází na prototyp. Na ikonoklasty prohlášena byla exkommunikace. Vedle toho vydáno bylo na synodě 22 kanonů, vztahujících se ponejvíce na disciplinu kleru a klášterův. O celém průběhu synody, která jest mezi obecnými sedmá, podal patriarcha Tarasius zprávu papeži Hadrianovi I. Obrazy byly hned po synodě znova postaveny jak v chrámech tak i v palácích na velikou radost katolického lidu a zvláště mnichův. Poněvadž pak i následující dva císařové, Niceforus (802—811) a Michael I. Rhangabe (811—813), oddáni byli úctě obrazů, zdál se býti ikonoklasmus odstraněn.

Když však byl Michael I. po své porážce od Bulharů vojskem sesazen a místo něho za císaře prohlášen vojevůdce *Lev V. Armenský* (813—820), započal boj proti obrazům znova. Ovládán jsa caesaropapistickými snahami svých předchůdců a utvrzován od mnicha Sabbatia, opata Jana Grammatika a vojevůdce Theodota Kassitery v domněnce, jakoby byla úcta obrazů příčinou všeho neštěstí říše, vystupoval Lev Armenský od r. 815 proti úctě obrazův. Hlavní obhájce obrazů a svobody církevní opat Theodor Studita,[2]) jenž před samým císařem rozhodně se vyslovil proti jeho vměšování do otázek náboženských, byl uvržen do žaláře, patriarcha pak Niceforus

[1]) Mansi t. XII.—XIII.

[2]) Schneider, Der hl. Theodor von Studion. Münster 1901. — Marin, Le St. Théodore (759—826). 1906.

donucen poděkovati se a poslán do vyhnanství. Na jeho místo povýšen byl Theodotus Kassiteras, jenž na synodě cařihradské r. 815 nálezy synody nicejské II. zavrhl a obnovil naproti tomu ustanovení pseudosynody z r. 754. Opět nastaly ctitelům obrazů trudné chvíle pronásledování. Netoliko mnichové, kněží a biskupové, nýbrž i řeholnice, ženy a panny, osoby všech stavů, i senátorové a patriciové byli týráni, bičováni a do vyhnanství posíláni. Neméně těžké tresty stíhaly i ty, kdo uchovávali obrazy a knihy obrazy hájící nebo vězně a vyhnance jakýmkoli způsobem podporovali. Mnozí z kněží a mnichův uchýlili se tehdáž do Říma, kde od papeže Paschala I. dostalo se jim laskavého přijetí.

Nástupce Lvův, jenž vzpourou palácovou potupně život skončil, Michael II. Balbus (820—829), ač nezrušil zákonů svého předchůdce, choval se v prvních letech vlády své mírněji, ano propustil i uvězněné ctitele obrazů na svobodu a dovolil vypovězeným návrat. Později vstoupil úplně ve šlepěje svého předchůdce a snažil se i císaře Ludvíka Pobožného jakož i papeže získati pro ikonoklasmus, poslav jim listy, v nichž upřílišenými barvami líčil zlořády tu a tam při úctě obrazů se naskytající.

Jeho syn Theofil (829—842), muž sice nadaný, však ctižádostivý a ukrutný, pokračoval v boji proti obrazům se vším důrazem a bezohledností, řídě se při tom příkladem Konstantina V. Obrazy byly ničeny, duchovní a zvláště mnichové pronásledováni, z klášterů vypuzeni; mnozí z nich umírali hladem.

Po jeho smrti r. 842 ujala se vlády poručnické za tříletého Michala III. (842—867) jeho matka Theodora a strýc Bardas. Aby obnoviti mohla úctu obrazů, které byla oddána, zbavila důstojnosti haeretického patriarchu Jana Grammatika a dosadila na stolec patriarchální učeného Methodia, jenž za předešlých císařů nejtěžší pronásledování snášeti musil. Methodius svolal ihned r. 842 synodu do Cařihradu,[1]) jež obnovivši nálezy synody nicejské II. pro-

[1]) Mansi XIV., p. 787 sq.

hlásila úctu obrazů za oprávněnou a vyslovila na ikonoklasty anathema. Tak byla konečně po 116letém boji úcta obrazů trvale obnovena a říši dostalo se dlouho kýženého míru. Na památku ukončení bojů ikonoklastických zaveden na synodě svátek orthodoxie, jenž oslavován byl první neděli postní (κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας) konáním slavného průvodu a prohlašováním exkommunikace proti ikonoklastům.

2. Spory o úctu obrazů nezůstaly bez vlivu na západ. Již r. 767 snažil se císař Konstantin Kopronymos získati Franky pro ikonoklasmus, než marně; synoda v Gentilis téhož roku slavená vyslovila se rozhodně pro úctu obrazův. Po synodě nicejské II. nabyly však i zde spory o úctu obrazů většího rozsahu, především v říši francké. Papež Hadrian I., snaže se synodě získati i na západě uznání, dal akta synody nicejské II. přeložiti na jazyk latinský. Tento překlad byl však velmi nepřesný a na mnoze nesprávný. Když byl od papeže poslán Karlovi Velikému, narazily nálezy synody proto a kromě toho pro napětí mezi dvorem byzantským a franckým ve Francii na značný odpor. Karel dal akta synody svými dvorními theology, zvláště Alkuinem, prozkoumati a vyvrátiti zvláštním spisem mezi r. 789—791 napsaným. Jsou to tak zvané Libri Carolini, které podrážděným tónem polemisují proti synodě nicejské „obrazům se klanějící", zavrhují však také synodu obrazoborskou z r. 754 a stanoví zásadu, že dovoleno jest obrazů používati k ozdobě kostelův a na pamět dřívějších událostí, že však jim nemá býti prokazována úcta, přináležející jen svatým a jejich ostatkům, kříži Kristovu, Písmu sv. a posvátným nádobám. Také kadidlo a světlo nemá býti před nimi zapalováno. Nejvíce horší se knihy karolinské nad slovem adoratio, jež pojímají v užším smyslu klanění se, t. j. latrie, kdežto sněm nicejský mínil jen proskynesi, t. j. poklonění se; proto také praví, že adoratio náleží nejsv. Trojici, svaté však že jest jen ctíti. Na základě zásad v knihách karolinských vyslovených zavrhla také synoda frankfurtská r. 794 synodu nicejskou II. a vyslovila se proti úctě obrazů, rovněž mylně před-

pokládajíc, že jim byla přiznána pocta a klanění se Bohu přináležející (adoratio et servitus). Výtah knih Karlových, nebo spíše jejich podklad v 85 kapitolách, byl zaslán také ještě před synodou frankfurtskou do Říma. Papež Hadrian odpověděl naň r. 794 obšírně, hájil a vysvětlil nálezy synody nicejské a celou nauku o obrazech s moudrou umírněností;[1]) tím zabránil dalším sporům; než druhá synoda nicejská v říši francké uznání nedošla.

Znovu byl spor o úctu obrazů na západě rozdmýchán, když r. 824 Michael II. Balbus v otázce této poslal vyslance k Ludvíkovi Pobožnému a k papeži Eugenovi II. Se souhlasem papežovým svolal Ludvík r. 825 biskupy a theology do Paříže k poradě o této věci. Synoda v podstatě přijala stanovisko knih Karlových a radila Ludvíkovi, aby hleděl papeže o správnosti jeho přesvědčiti a k tomu pohnouti, by v podobném smyslu i na Řeky působil. Ludvík skutečně poslal k papeži vyslance, než o výsledku poslání a odpovědi papežově nemáme zpráv. Ve spisech byl boj ještě déle veden, nicméně úcta obrazů šířila se v říši francké vždy více a sněm nicejský II. nabyl sám sebou uznání, když římský bibliothekář Anastasius za papeže Jana VIII. (872—882) lepší a přesnější překlad jeho akt uveřejnil.

Jediným skutečným ikonoklastou na západě byl biskup turinský Klaudius,[2]) rodem Španěl a žák Felixa, biskupa urgelského. Jako biskup násilně odstraňoval od r. 824 obrazy a kříže z chrámů své diecese na veliké pohoršení lidu, zamítaje též zároveň uctívání ostatků, pouti do Říma, ano i uctívání svatých. Proti tomuto jeho jednání vystoupili však ihned mnozí frančti duchovní, především opat Theodormír, pak irský mnich Dungal[3]) v St. Denis, jakož i biskup

[1]) Hampe, Hadrians I. Verteidigung der II. Nicänischen Synode gegen die Angriffe Karls des Grossen. (Neues Archiv 1905. p. 83. n.)

[2]) Dümmler, Leben u. Lehre des Bischofs Klaudius v. Turin v Berliner Sitz Berl. 1895, str. 427 násl.

[3]) Respons. contra perver. Claudii Taur. sententias Patr. lat. t. 105.

orleánský Jonáš[1]) Zvláště krásně a úplně správně vyložil podstatu úcty obrazů Walafridus Strabo.[2])

§ 104. Rozkol východní.[3]) Zmatky za Fotia. Osmý sněm obecný 869 a 870.

1. Příčiny rozkolu[4]) mezi církví východní a západní sahají hluboko do křesťanské starobylosti a jsou rázu kulturního a církevně-politického. K příčinám rázu kulturního náleží různost řeči a národního charakteru římského a řeckého. Kdežto u Římanů jevila se vážnost, houževnost a duch praktický, převládala u Řeků jakási lehkomyslnost, pohyblivost, náklonnost ke spekulativnímu badání, zabíhající mnohdy až do malicherností, a láska ke svobodě individuální. Proto také různým způsobem vyvíjela se netoliko theologie na východě a západě, nýbrž i liturgie a kázeň a jiné obyčeje církevní, jakož i zákonodárství církevní. Ovšem s počátku nebyla tato značná různost kulturní rušivě pociťována, poněvadž křesťanská láska všechny rozdíly dovedla zmírňovati. Ve století 4. nastal však obrat. Přenesením sídla císařského z Říma do Cařihradu povstalo nové středisko jak pro politický tak pro církevní rozvoj. Stolec byzantský stal se pro svůj vliv na dvůr císařský a skrze něj na záležitosti církevní žádoucím pro biskupy, kteří po cti a slávě toužili. Opírajíce se o přízeň a moc

[1]) De cultu imag. adv. Claudii Taur. apol. Patr. lat. t. 106.
[2]) Liber de exordiis etc. c. 8. ed Knöpfler 1890.
[3]) Leo Allatius, De eccl. occidentalis et orientalis perpetuo consensu. 1648. — Maimburg, Histoire du schisme des Grecs. 1677. — Tosti, Storia dell' origine dello scisma greco. 1856. — Hergenröther, Photius, Patriarch von Konstantinopel. 3 Bde. 1867 násl. — Hefele, Konziliengeschichte. IV. Bd. 2. Aufl. 228 sq. — Seppelt, Papsttum und Byzanz. (Kirchengeschichtliche Abhandl. von Sdralek.) 1904. — Duchesne, Églises séparees. 2. éd. 1905. — Ehrhard, Východní otázka a církevní úkol Rakouska při jejím rozřešení. Přel. Dr K. Kašpar (Vzděl. knihovna katol., sv. XXVII.). — Ruinaut, Le schisme de Photius. Paris 1910.
[4]) Samsour, Příčiny rozkolu mezi církví východní a západní. (Čas. kat. duchov. 1907, str. 237 n.)

dvora rozmnožovali biskupové tito stále moc svou, jak patrno ze sněmu cařihradského I. p. 381, kde jim (can. 3) přiřknuta *πρεσβεία τῆς τιμῆς* po starém Římě, a chalcedonského r. 451, kde (can. 28) byl Cařihrad povýšen v čelo celé církve východní a právně zaujímal na východě totéž místo jako Řím na západě. V 6. století přikládají si na označení vynikajícího postavení svého biskupové cařihradští docela již název *πατριάρχης οἰκουμενικός*, odpírajíce papeži namnoze poslušnost. Nemalý vliv na vznik rozkolu měl také caesaropapismus císařů východních, kteří se do všech otázek církevních vměšovali, dvorní patriarchy nástroji své politiky učinili a otevřené a apoštolské řeči stolce Petrova snésti nedovedli. Tento caesaropapismus nedal se spojiti s ideou církve obecné a vedl důsledně k církvi státní a tím nezbytně i k rozkolu. Velikým činitelem při neblahém rozkolu byla stránka politická. Císařové východní těžce nesli založení státu církevního a obnovení císařství západního, papežové pak zase odtržení Illyrika od patriarchátu západního Lvem III. Isaurským. Vzájemná nedůvěra, odcizení a odpor nabyly tím nového podnětu, a rostly na východě tím více, čím více mohutnělo císařství západní a čím více úžily se meze císařství východního. Za tohoto stavu věcí dostačilo dáti rozdílům a protivám mezi východem a západem podklad dogmatický, aby nastal rozkol formální, což také skutečně brzo po ukončení sporů ikonoklastických učinil patriarcha Fotius. Věc sběhla se následovně.

2. Po smrti Methodia r. 846 povýšen byl vlivem císařovny Theodory na stolec patriarchální Ignatius, syn dřívějšího císaře Michaela I., muž veliké ctnosti, zbožnosti a učenosti. Jeho postavení bylo velmi obtížné, poněvadž mu bylo vystupovati netoliko proti některým neposlušným biskupům a mnichům, nýbrž i znemravnělému dvoru císařskému, kde po svržení císařovny Theodory na místě pití oddaného Michaela III. otěže vlády v rukou svých měl zvrhlý bratr Theodory, Bardas. Poněvadž svým nepočestným poměrem s manželkou svého syna dával veliké pohoršení, odepřel mu Ignatius, když všecky prosby a předhůzky ukázaly

se bezvýslednými, o Epifanii r. 857 veřejně sv. přijímání. Tím ovšem uvalil na sebe hněv Bardy a celého císařského dvora; pomsta pak následovala brzo. Po několika měsících poradil Bardas císařovi, aby donutil svou matku a sestru ke vstupu do kláštera. Poněvadž však Ignatius zpěčoval se spolupůsobiti při tomto násilném skutku posvěcením závoje, byl obžalován, jako by se byl účastnil spiknutí, které tehdy zosnoval mnich Gebon, vydávající se za syna Theodory z dřívějšího manželství, a poslán do vyhnanství. Zároveň, aby nový patriarcha snáze mohl býti dosazen, bylo naň naléháno, by resignoval.

Ačkoli se Ignatius k tomu nikterak nedal pohnouti, přece úplně nekanonicky povýšen byl (r. 857) na stolec patriarchální laik Fotius, muž skvělého nadání a vysoce vzdělaný,[1]) avšak neméně ctižádostivý. Nicméně Fotius nedbaje toho dal se bez předepsaných intersticií posvětiti na biskupa od biskupa syrakuského Řehoře Asbesty, jenž byl před tím již (r. 854) od Ignáce pro neposlušnost a schisma sesazen, a třebas appelloval proti nálezu k papeži, k svěcení práva neměl, poněvadž proces proti němu ještě nebyl skoncován. Ač s počátku mnozí biskupové s Metrofanem, arcibiskupem smyrnenským, v čele ho neuznávali, přece vzrostl záhy počet přívrženců jeho tou měrou, že r. 859 mohl v Cařihradě konati synodu, jež Ignatia sesadila. K plnému vítězství scházelo mu již jen uznání Říma, jehož za pomoci císařovy dosáhnouti doufal bohatými dary, které spolu s úskočným listem do Říma po zláštním poselství zaslal.

Na stolci Petrově seděl tehdy Mikuláš I. (858–867),[2]) jenž nedal se snadno oklamati. Aby mohl v celé věci pronésti náležitý soud, poslal biskupy Rodoalda z Portu a Zachariáše z Agnani jako papežské legáty a latere do Cařihradu, by záležitost Ignatiovu vyšetřili a jemu pak k rozhodnutí předložili. Legátové tito, lstí, hrozbami a podplácením pro Fotia

[1]) Opera omnia ap. Migne, Patr. gr. t. 101—104.
[2]) Lämmer, Papst Nikolaus I. u. die byzantinische Staatskirche. 1857.

získáni, účastnili se přes instrukce jim dané synody cařihradské r. 861 od něho konané, na níž byl Ignatius sesazen, Fotius pak za legitimního patriarchu uznán. Jakkoli nevěrní vyslanci papežští, císař a Fotius se usilovně vynasnažovali ke všemu tomu vymoci souhlas papežův, veliký Mikuláš, prohlédnuv celé tkanivo lsti a násilnosti, sesadil vyslance své, zrušil jejich rozsudek a prohlásil na synodě římské z jara r. 863 Fotia a jeho přívržence za sesazeny a hrozil jim exkommunikací, jestliže by své úřady dále podrželi; Ignatius byl naproti tomu uznán od papeže za legitimního patriarchu.

Fotius však, opíraje se o mocnou přízeň císařského dvora, netoliko se nepodrobil, nýbrž upevňoval se ve svém postavení vždy více tím, že nové stále hleděl si získávati přívržence. Když pak r. 866 Bulhaři se připojili k církvi římské, využil obratně této příležitosti, aby svou osobní záležitost učinil věcí celé církve východní. Za tím účelem poslal r. 867 encyklický list východním patriarchům, kterým je zval k obecné synodě do hlavního města k soudu nad papežem. V listě tomto, pravém to válečném manifestu proti západnímu křesťanstvu, vytýkal „barbarskému“ západu, že v sobotu se postí, že první týden kvadragesimy oddělují od ostatního postu a v něm požívání mléčných pokrmů dovolují, že ukládajíce jho celibátu pohrdají kněžími ženatými, že neuznávají biřmování od kněží uděleného, především však že porušili víru, vloživše do symbolu Filioque.[1]) Tím přivedl Fotius dřímající protivy mezi východem a západem k vědomí a dal rozkolu základ dogmatický. V listě k Bulharům popíral i primát biskupa římského tvrdě, že přeložením sídla císařského přešel také primát ze Starého Říma na Řím Nový. Když pak pseudosynoda skutečně r. 867 v Cařihradě se sešla, odvážil se Fotius toho, že na ní Mikuláše I. vyobcoval.

3. Než vítězství úskočného Řeka trvalo jen krátce. Neschopný císař Michael III. byl spiklenci, v jejichž čele stál caesar Basilius, od císaře na svém životě

[1]) Migne, Patr. gr. t. 102, col. 721 sqq.

ohrožený, zavražděn. Basilius I. Macedonský[1]) (867—886), stav se císařem, aby si získal lid a přátelské styky se západem udržel, povolal ihned Ignatia, u lidu vždy ještě oblíbeného, na stolec patriarchální, Fotia pak relegoval do kláštera. Aby zmatky byly úplně odstraněny a spojení s Římem obnoveno, obrátili se císař a patriarcha Ignatius k papeži, ponechávajíce mu rozhodnouti nad přívrženci Fotiovými. Hadrian II. (867 – 872), jenž po Mikulášovi I. nastoupil, konal za tím účelem synodu u sv. Petra r. 869. Na této synodě byly nálezy Mikuláše I. potvrzeny, pseudosynoda Fotiova z r. 867 zavržena, její akta odsouzena ke spálení se všemi spisy proti Římu a Ignatiovi, spolu pak nad usurpatorem pronesena znovu klatba, poskytnuta mu však naděje na přijímání laiků, jestliže by se podrobil. Ostatní členové pseudosynody měli býti sesazeni, a pakli by zůstali tvrdošíjnými, z obcování církve vyloučeni. Nálezy tyto poslány byly do Cařihradu, kde za přítomnosti legátů papežských konána byla *synoda cařihradská IV.*,[2]) mezi obecnými VIII. r. 869 a 870, jíž na konci účastnilo se asi 100 biskupův. Nad Fotiem a jeho přívrženci prohlásil sněm znovu exkommunikaci, kleriky jeho se přidržující sesadil a ordinované od něho prohlásil za laiky, kdežto Ignatia za legitimního patriarchu uznal. Vedle toho vydány byly též některé kanony disciplinární. Konečně přiznáno tehdy po prvé od Stolice apoštolské na utvrzenou míru patriarchovi cařihradskému místo hned po biskupu římském.

Jednota církevní mezi Starým a Novým Římem byla takto zevně obnovena, poněvadž však Fotius s většinou svých přívrženců podrobiti se odmítal, zůstaly poměry v církvi byzantské v podstatě tytéž jako dříve. Ano, když v dodatečném sezení zástupců patriarchálních stolců přes odpor legátů papežských Bulhaři na svou žádost v církevní příčině podřízeni byli jurisdikci patriarchy cařihradského, byl znovu i poměr

[1]) Vogt, Basil Ier empereur de Byzance 867 - 886 et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle. Paris. 1908.

[2]) Mansi, XVI. 1. sq. — Hefele, Konziliengesch. 2. Aufl. IV. Bd. 284 násl.

k Římu zkalen, a to tím více, poněvadž i Ignatius sám toto odtržení Bulharův od svazku patriarchátu římského schvaloval a jurisdikce nad nimi přes opětná napomínání Hadriana II. a Jana VIII. zříci se odmítal, tak že Jan VIII. hrozil mu konečně klatbou a sesazením.[1]) Než však vyslanci papežští s listem výhružným do Cařihradu dospěli, zemřel Ignatius roku 877. Na jeho místo povýšen byl po třech dnech od císaře *Fotius*, jenž zatím dovedl si císaře získati tou měrou, že jej z vyhnanství netoliko zpět povolal, nýbrž mu i výchovu císařských princů svěřil. Povýšení toto odporovalo sice nálezu osmého sněmu obecného, nebylo však tak naprosto nepřípustné jako dříve, kdy Ignatius ještě žil. Fotius byl nyní od východních biskupův a patriarchův uznán. Také legáti papežští po nějakém zdráhání, lstí získáni, vstoupili s ním ve spojení. Zvláštním poselstvím snažil se docíliti též uznání Říma. Za změněných nyní poměrů byl Jan VIII. ochoten Fotia uznati, než s podmínkou, vysloví-li nový patriarcha na synodě lítost nad dosavadním svým chováním, zřekne-li se jurisdikce nad Bulhary a nebude-li přívrženců Ignatiových pronásledovati. Fotius však netoliko že nesplnil požadavků těchto, nýbrž naopak porušil listy papežské a použil synody cařihradské, r. 879—880 za přítomnosti legátů papežských konané, k své vlastní oslavě a k těžkým urážkám církve římské. Neboť listy papežské na synodě čteny byly ve formě porušené, Fotius co nejvíce oslavován a veleben, o otázce bulharské prohlášeno, že její rozhodnutí závisí na císaři, o pokání patriarchově neučiněno ani zmínky a synoda oekumenická VIII. zavržena. V dodatečných dvou sezeních (VI. a VII.) byl nepřímo i dodatek Filioque zavržen obnovením symbolu niceno-konstantinopolského a zavržením každého přídavku k němu. Tato pseudosynoda Fotiova nabyla na východě ponenáhlu platnosti synody oekumenické na místě pravé synody oekumenické před 10 lety konané. Biskupové cařihradští dospěli tam, kam dojíti chtěli: osobili si primát na východě, pokládajíce se za rovné papeži. Legátové papežští, oklamáni úskoky

[1]) Migne, Patr. lat. t. 126, col. 863.

a lstí řeckou, schválili vše, papež Jan VIII. však, když celé tkanivo lží a úskoků Fotiových poznal, prohlásil nad ním klatbu a sesazení. Taktéž učnili jeho nástupcové Marinus I. (882—884), Hadrian III. (884 až 885) a Štěpán VI. (885—891). Než Fotius, opíraje se o přízeň císaře Basilia, udržel se na stolci patriarchálním až do smrti císařovy a obnovil zároveň dogmatický boj proti západu. Když však dosedl na trůn císařský po smrti Basiliově jeho syn Lev VI. (886—911), byl od něho Fotius z důvodů politických roku 886 sesazen a do kláštera relegován, kde také r. 891 zemřel. Rozkol byl sice jeho sesazením opět officielně odstraněn, ale hluboká rána zůstala a nezacelila se více.

§ 105. **Obnovení rozkolu Michaelem Caerulariem** [1])

Fotius tím, že dřímající protivy mezi východem a západem k vědomí přivedl a ve svých spisech po prvé útoky na církev západní v příčině dogmatické, liturgické a disciplinární formuloval, položil základ k rozkolu mezi obojí církví. Bylo toliko třeba, na východě ducha nepřátelského, jenž ve zvláštnostech církve latinské viděl jen odpad od tradice apoštolské, oživiti, aby roztržka opět nastala. A skutečně také různé okolnosti přispívaly k tomu, aby napětí mezi obojí církví se udržovalo. Byl to především spor o tetragamii[2]) (906—920), jejž vyvolal císař Lev VI., vstoupiv po čtvrté v manželství. Poněvadž manželství takové odporovalo jak zákonům církve řecké, tak i zákonům říšským, protestoval proti němu zbožný patriarcha Nicolaus Mystikus a vyobcoval posléze císaře. Císař obrátil se do Říma, vyslanci pak papežští, kterým

[1]) Will, Acta et scripta, quae de controversiis eccl. gr. et latinae saec. XI. composita extant. Lipsiae 1861. — Hefele, Konziliengeschichte. IV. Bd. — Hergenröther, Photius. III. Bd. — Bréhier, Le schisme oriental du XI. siècle. 1899. — Duchesne, Autonomies ecclésiastiques. Églises séparées. 2 éd. 1905. — Norden, Papsttum u. Byzanz. 1903. — Seppelt, Das Papsttum u. Byzanz. 1904

[2]) Gay, L'Italie méridionale et l'empire Byzantine 867—1071. Paris 1904.

bylo známo jen mírnější manželské právo římské, vyslovili se pro platnost čtvrtého manželství. Rozhodnutím tímto ovšem byly církevní kruhy cařihradské značně roztrpčeny. Nemenší roztrpčenost vyvolalo také povýšení 16letého císařského prince Theofylakta na patriarchální stolec cařihradský, r. 933 vyslanci papežskými provedené. Vzájemné napětí mezi východem a západem stupňovalo se ještě, když Jan XII. r. 962 vsadil Otovi I. korunu císařskou na hlavu, a když nástupci Janovi klonili se k říši německé. Odpor projevil se tím, že r. 968 v řeckých provinciích Kalabrii a Apulii zapovězen byl ritus latinský a zaveden řecký. Však i poměr Říma stal se k Byzanci chladnějším; Jan XIII. nazval císaře Nicefora již jen císařem řeckým, kdežto Otu augustem římským. Protivy se ještě přiostřily, když patriarchové Sisinnius II. (995—998) a Sergius (999—1019) obnovili staré výtky Fotiovy, a když Jan XIX urazil citlivost řeckou, odmítnuv povoliti titul „patriarchy oekumenického" biskupům cařihradským. Konečně podařilo se ponenáhlu papežům získati jižní Italii, která Lvem Isaurským byla odtržena od jurisdikce Říma, opět římskému svazku metropolitnímu, naproti tomu bylo Bulharsko Basiliem II. uvedeno ve větší závislost od Cařihradu, tím že byl bulharský patriarcha nahrazen řeckým metropolitou se sídlem v Ochridě.

Protiva obou církví trvala tudíž s nezměněnou příkrostí. Oheň doutnal pod popelem dále a bylo třeba jen obratné ruky, aby požár opět jasně vzplanul. A požár tento také skutečně zanítil patriarcha *Michael Caerularius* (1043—1059). Pocházeje ze vznešené rodiny cařihradské účastnil se r. 1040 spiknutí aristokracie proti Michaelovi IV., aby dosáhl koruny císařské. Když však spiknutí bylo prozrazeno, byl do vyhnanství poslán, uvězněn a do stavu mnišského zařaděn. Po smrti Michaela IV. (1034—1041) získal si přízeň Konstantina IX. (1042—1054) tou měrou, že se stal jeho rádcem a z jeho vůle, nikoli bez odporu biskupů, a bez zachování intersticií patriarchou. Při slabosti císařově nabyl veliké moci a kromě toho těšil se lásce lidu; ve své bezměrné ctižádosti toužil po tom nabýti ne-

omezené moci v církvi a ve státě. Jsa hned od počátku nepřítelem církve latinské, těžce nesl, že v jižní Italii je zatlačován církevní řád a mrav řecký a zahájil proto nepřátelství proti církvi západní. Jeho jménem poslal Lev, arcibiskup ochridský, list o Janovi, biskupu v Trani v Apulii, jenž však byl určen pro všecky biskupy „Frankův" a pro papeže. V listě tom nazýval západní křesťany polovičními židy a pohany, poněvadž používají při mši chlebů nekvašených, v sobotu se posti, udávené s krví požívají a v době postní vynechávají zpěv alleluja. List tento, jímž zároveň měli býti Řekové v jižní Italii varováni před přijetím ritu latinského, byl prohlášením boje. Že Caerularius roztržky skutečně si přál, dokázal také tím, že dal roku 1053 v Cařihradě zavříti všechny latinské chrámy a kláštery.

Papež Lev IX. (1049—1054), jenž svým přičiněním papežství opět k nezávislému a váženému postavení povznesl, upozorněn byv na list arcibiskupa Lva kardinálem Humbertem,[1]) poslal ihned Michaelovi Caerulariovi dlouhý, upřímnou láskou k míru diktovaný list, v němž káral jeho nesnášelivost k ritu římskému, jeho náhlé povýšení k důstojnosti biskupské, a jeho osobivost proti církvi římské, matce všech církví, a zároveň obšírně jeho výtky vyvracel. Vlivem politických poměrů, a zvláště císařovým, jenž doufal, že ve spolku s papežem Normanny z Italie vypudí a ztraceného panství tam opět nabude, odpověděl Caerularius na list papežský smířlivě. Poněvadž také císař Konstantin IX. na papeže se obracel, poslal papež, aby celý spor byl urovnán, do Cařihradu poselství s kardinálem Humbertem v čele. Od císaře dostalo se legátům, když r. 1054 do Cařihradu dospěli, laskavého a uctivého přijetí, za to patriarcha přijal je chladně; také u mnichů a lidu jevila se proti nim nálada podrážděná. Zejména mnich Nicetas Pektoratus z kláštera Studia vystoupil zvláštním spisem proti latiníkům, v němž jim netoliko užívání nekvašeného chleba a půst sobotní, nýbrž i celibát kněží vytýkal. Když kardinál Humbert odpověděl na tyto výtky a je

[1]) Halfmann, Kard. Humbert. 1882.

ve zvláštním spise s důrazem jako neodůvodněné odmítl, vzrostl odpor proti vyslancům papežským v Cařihradě v přímou nenávist. Caerularius přerušil nyní s vyslanci všeliký ústní a písemný styk, odmítl všechno vyjednávání a zapověděl jim sloužiti mši sv. Poznávajíce bezúčelnost dalších námah, položili vyslanci papežští 16. července 1054 při slavné bohoslužbě v chrámu sv. Sofie na hlavní oltář bullu exkommunikační proti patriarchovi a jeho přívržencům a opustili Cařihrad. Na prosby císařovy vrátili se sice zpět, Caerularia však nemohli pohnouti k změně smýšlení; proto opustili nyní na radu samého císaře, jenž se o jejich bezpečnost obával, definitivně Cařihrad.

Patriarcha slavil vítězství; svolav synodu vyslovil proti latinikům anathema a vydal urážlivý synodální list, v němž celkem opakoval výtky Fotiovy. Z výtek nejdůležitější byla domnělé porušení symbola přídavkem Filioque; jiné byly z části zcela nepravdivé, jako že latiníci nectí obrazův a ostatků, že nepočítají mezi svaté Basilia, Řehoře Naz. a Chrysostoma, z části malicherné a nicotné, jako že biskupové nosí prsten, že latiníci jedí v pátek sýr a vejce atd. Petr, patriarcha antiochenský, na něhož se Caerularius zvlášť obracel, odmítl mnohé z těchto výtek jako bezdůvodné, jiné, vyjma přídavek k symbolu, jako příliš nepatrné, a zapřísahal ho, aby z ohledu na blaho říše jednotu obnovil. Prosba jeho nebyla slyšena, rozkol zůstal definitivním; příklad Cařihradu stal se ponenáhlu pro ostatní patriarchy východní rozhodujícím. Ani svržení Caerulariovo, jenž i moc císařskou si osobovati počal, císařem Isaakem Komnenem r. 1058 nepřivodilo změny. Příliš svou domnělou orthodoxií zaujati, jakož i svou duševní a kulturní převahou nad západem, nepociťovali Řekové více upřímné touhy se západem ve spojení vstoupiti, o něž celá řada papežů se přičiňovala.

B) Haerese a spory dogmatické na západě.

§ 106. Adoptianismus a spor o Filioque.[1])

I. Dozvukem nestorianismu na západě jest v této periodě *adoptianismus*. Když totiž kolem r. 780 jakýsi Migetius v jižním Španělsku nejsv. Trojici ve smyslu Sabelliově vysvětloval, tvrdě, že Otec zjevil se v Davidovi, Syn v Kristu, Duch sv. v apoštolu Pavlovi, vystoupil proti němu Elipandus, arcibiskup toledský, s tvrzením, že Logos jest v pravdě osoba božská od Otce různá, že však Kristus dle své lidské přirozenosti může býti nazýván jen adoptovaným Synem božím. Tak se stal původcem adoptianismu. Rozeznával tudíž adoptianismus v Kristu dvojí synovství, božské a lidské. Kristus dle své přirozenosti božské jest přirozeným a vlatním Synem božím, jako člověk však jen Synem adoptovaným, jako každý spravedlivý člověk se jím stává na křtu svatém. Tím byly v Kristu stanoveny dvě osoby, dva synové, a nauka Nestoriova obnovena, třebas Adoptiané důrazně slovem i písmem proti tomuto důsledku se bránili. Nauku svou dokazovali Adoptiani z různých výroků sv. Otcův a liturgie mozarabské, kde byla řeč o přijetí přirozenosti lidské Logem, kde se používalo konkretního výrazu člověk za abstraktní přirozenost lidská a specielnější výraz adoptare za obecnější assumere.

Když Elipandus s naukou svou nalézal nové stoupence, mezi nimi především Felixa, biskupa urgelského, v marce španělské, vystoupili proti němu kněz a opat Beatus z Libany a jeho žák biskup Etherius z Osmy. Také papež Hadrian I. poslal r. 785 obsáhlý list k biskupům španělským, v němž odsuzoval adoptianismus jako blud nestorianský. Poněvadž však stolec toledský byl pod vládou maurskou, nemělo vy-

[1]) Elipandus Tolet., Epist. ed. Migne, Patr. lat. t. 96. — Felix Urgel., Opera ed. Migne l. c. — Gams, Kirchengesch. v. Spanien. Regensburg 1874. II. Bd. 2, 261 násl. — Hefele, Konziliengesch. Bd. III. 2. Aufl. 642 násl. — Bach, Dogmengesch. des Mittelalters. 1873. — Schwane, Dogmengeschichte der mittleren Zeit. III. Bd. 2. Aufl. str. 227.

stoupení papežovo výsledku. Také Karel Veliký, k jehož říši marka španělská náležela, přičiňoval se o vykořenění bludu. Felix byl r. 792 předvolán před synodu v Řezně,[1]) kde byla jeho nauka prozkoumána a zavržena Felix sám odvolal a slíbil, že nebude nauku dále šířiti. Totéž učinil i v Římě. Vrátiv se však do Španělska, šířil blud svůj znovu. To pohnulo Karla, k němuž také Elipandus se svými přívrženci o rozhodnutí se obrátil, že se souhlasem papeže Hadriana I. svolal roku 794 velikou synodu do Frankfurtu. Synody účastnili se vedle dvou legátů papežských též četní biskupové italští, mezi nimi Pavlinus Akvilejský. Bludy adoptianské byly zde zavrženy a nálezy tyto od stolice apoštolské potvrzeny. Vedle toho i rozliční učenci, především Alkuin a Pavlinus,[2]) spisy svými vyvraceli adoptianismus. Karel pak poslal do krajiny urgelské Leidrada, arcibiskupa lyonského, a Nefrida Narbonnského spolu s opatem Benediktem Anianským, aby kázáním a poučováním zbloudilé zpět do lůna církve přivedli. Jejich přičiněním četní klerikové a laikové zřekli se bludu, Felix pak dal se pohnouti, že dostavil se na synodu v Cáchách r. 799, kde po šestidenní disputaci s Alkuinem[3]) slavně bludy své odpřisáhl. Poněvadž již příliš často své mínění změnil, než aby mohlo býti jeho ujišťování důvěřováno, byl dán pod dozor arcibiskupovi Leidradovi. Zemřel roku 816, aniž více upadl do podezření; poněvadž však papíry po něm nalezené zdály se dokazovati, že bludu svého dále se přidržoval, vyvrátil po jeho smrti ještě jednou adoptianismus Agobard Lyonský. Než smrtí obou hlav haerese ponenáhla vymizela z dějin.

II. Přídavek *Filioque* byl přijat do symbola nicejsko-konstantinopolského nejdříve ve Španělsku na 3. synodě toledské roku 589, která symbolum s tímto přídavkem prohlásila a je jasným hlasem při mši sv. zpívati přikázala, což po té synody španělské pravidelně opakovaly. V 7. a 8. století obyčej tento

[1]) Einhard Annales, Pertz, Script. I., 179.
[2]) Giannoni, Paulinus II., Patriarch von Aquileja. 1896.
[3]) Werner, Alkuin u. sein Jahrhundert. 1881.

rozšířil se do Francie a Anglie, pak do severní Italie, kde jej patriarcha aquilejský Pavlinus[1]) hájil na synodě furlandské r. 796. Karel Veliký dal symbolum s přídavkem Filioque zpívati ve své dvorní kapli.

Spor o tento přídavek nastal roku 808 v Jerusalemě. Zde mnichové frančtí v klášteře na hoře olivetské ve svém chrámě zavedli symbolum s tímto přídavkem. Tím byli Řekové velmi pobouřeni a učinili docela pokus o svátcích vánočních vypuditi latiniky z kaple narození Páně v Betlemě. Mnichové obrátili se k papeži, jenž jejich nauku schválil a je ochraně Karlově doporučil. Proto uložil Karel biskupovi orleanskému vypracovati o této otázce spis a dal ji též projednati na veliké synodě v Cáchách r. 809. Jak Theodulf ve svém spise De Spiritu sancto,[2]) tak vyslovila se také synoda rozhodně pro přídavek Filioque do symbola a jeho zpívání při mši sv. Akta synody cášské byla pak poslána do Říma a zde od papeže Lva III. na synodě římské roku 810 schválena byla nauka, že Duch sv. vychází také ze Syna, jako nedotknutelná pravda katolická. Než zřetel maje na Řeky, vyslovil se papež proti přijetí Filioque do symbola a zpívání symbola s přídavkem tímto při mši sv. a radil Frankům, aby přídavek opět odstranili. Frankové zůstali však nadále při svém zvyku; koncily a spisovatelé tamější uváděli symbolum vždy s přídavkem Filioque. V chrámě sv. Petra dal však Lev zavěsiti dvě veliké stříbrné tabule, do nichž bylo vryto symbolum v řeči latinské a řecké bez přídavku. Teprve ve století 11. bylo Filioque přijato do Creda i v Římě za Benedikta VIII. (1012—1024).

§ 107. Gottschalkův spor o praedestinaci.

Původcem sporu o praedestinaci,[3]) která již v předešlé periodě byla předmětem kontroverse, stal

[1]) Giannoni, Paulinus II., Patr. v. Aquil. Wien. 1896. — Paschini. San Paolino patriarcha († 802) et la chiesa aquilejense. 1906.

[2]) Migne, Patr. lat. t. 105.

[3]) Gotteschalci, Opera ed. Migne, Patr. lat. t. 121. — Mauguin, Veterum auctorum, qui IX. saeculo de praedesti-

se mnich Gottschalk. Od svého otce, saského šlechtice Berna, byl Gottschalk již jako dítě odevzdán spolu se svým majetkem jako oblatus klášteru fuldskému Necítě ke stavu řeholnímu povolání, opustil kolem r. 829 klášter a popíral závaznost své tonsury, poněvadž ji nepřijal dobrovolně. Proti tomu však protestoval opat Rabanus Maurus,[1])snaže se zvláštním pojednáním[2]) dokázati, že dítky, které byly od rodičů řeholnímu stavu věnovány, i proti své náklonnosti v něm zůstati mají. Skutečně také dosáhl toho u Ludvíka Pobožného, že musil Gottschalk zůstati v řádu benediktinském, ač synoda mohučská r. 829 v jeho prospěch rozhodla. Jen to mu bylo dovoleno, že byl přesazen do kláštera Orbais v diecesi soissonské. Zde hledal nadaný mnich útěchy ve studiu, zvláště spisů sv. Augustina a Fulgentia, a při své zasmušilosti vytvořil si ponenáhlu system o předurčení, podobný nauce Lucidově ve století 5 Učiltě Gottschalk: Jako Bůh předurčil některé lidi k životu (k blaženosti věčné), tak předurčil jiné k smrti (k zavržení). Předurčením ke smrti jest nucen člověk hřešiti, tak že nikdo z nevyvolených nemůže se obrátiti a býti spasen. Kristus trpěl a zemřel jen za vyvolené, nikoli za zavržené. Svátosti jsou jen pro vyvolené, u reprobovaných jsou bez účinku. Nevyvolení nejsou platně křtěni, nejsou údy církve. Po pádu Adamově má člověk jen ku zlému svobodnou vůli. Mnohdy ovšem pronášel bludy své méně přikře, zvláště kde mu šlo o to, zabezpečiti se proti církevnímu odsouzení a získati si přívrženců.[3])

Když Gottschalk, jenž se dal bez vědomí svého biskupa od světícího biskupa remešského posvětiti na kněze, na své zpáteční pouti z Říma bludy své šířil

---

natione et gratia scripserunt, opera 2 voll. 1640. — Cellot, Hist. Gotteschalci. 1655. — Hefele, Konziliengesch. IV. (2. Aufl. 130 násl.) — Schrörs, Der Streit über die Praedestination. 1884. — Gaudard, Gottschalk, moine d'Orbais, ou le commencement de la controverse sur la prédestination au IX. siècle. 1887. — Borrasch, Der Mönch Gottschalk, sein Leben u. seine Lehre. 1868.

[1]) Kunstmann, Hrabanus Magnentius Maurus. 1841.

[2]) De oblatione puerorum, Migne, Patr. l. t. 107, p. 419 sq.

[3]) Mansi, XIV., p. 914.

v severní Italii, zvláště za pobytu svého u Eberharda, hraběte furlandského, r. 847, Rabanus Maurus upozorněn byv na to biskupem veronským Nottingem, poukazoval v pojednání r. 848 Nottingovi zaslaném na škodlivost této nauky. Totéž učinil i v listě k hraběti Eberhardovi. Vykázán nyní od hraběte furlandského, vrátil se Gottschalk do Německa a podal velké synodě mohučské r. 848 své vyznání víry, jakož i spis napsaný na vyvrácenou pojednání Rabanova k Nottingovi. Biskupové zde shromáždění odsoudili jej a poslali k metropolitovi jeho Hinkmarovi Remešskému,[1]) aby jej zavřel a nedovolil mu dále bludů šířiti. Zároveň musil Gottschalk slíbiti, že více nevstoupí na půdu německou. Hinkmar svolal synodu do Kierçy roku 849, na níž byl Gottschalk jako bludař odsouzen, důstojnosti kněžské zbaven, dle řehole sv. Benedikta (kap. 28) metlami mrskán a na doživotí uvězněn v klášteře hautvillierském, aby dále bludů svých šířiti nemohl. Spisy své musil spáliti.

Než spory ani po synodě v Kierçy neustaly, nýbrž nabyly naopak větších ještě rozměrů, poněvadž někteří učení mužové, jako Ratramnus, mnich ze Staré Korveje, Servatus Lupus, opat z Ferrières, Prudentius, biskup v Troyes, Remigius Lyonský a Venilo Senenský, se Gottschalka a jeho nauky ujali, tvrdíce, že Gottschalk neučil absolutnímu předurčení k trestu, nýbrž jen hypothetickému, závisícímu od předzvědění božího. Hinkmar, k němuž naproti tomu přidali se Pardulus, biskup laonský, Amalarius,[2]) učený jáhen metský, a filosof Scotus Erigena, svolal nyní z rozkazu Karla Holého roku 853 synodu v Kierçy, jež ve 4 kapitolách zavrhla nauku Gottschalkovu a prohlásila, že jest jen jedno předurčení, totiž k životu, poněvadž Bůh ovšem předvídal zahynutí zlých, ale jich k zahynutí nepředurčil; že máme svobodnou vůli k dobrému a ke zlému, že však k dobrému potřebuje člověk milosti předcházející a pomáhající; že Bůh chce všecky lidi spasiti, a že Kristus za všecky

[1]) Schrörs, Hinkmar, Erzbischof von Reims. 1884.
[2]) Mönchemeier, Amalar von Metz. Sein Leben u. seine Schriften. Münster. 1893.

lidi trpěl a krev svou procedil. Proti těmto 4 kapitolám postavil Prudentius 4 protikapitoly a pohnul arcibiskupa lyonského Remigia, že vydal proti nim nový spis polemický. Také synoda ve Valenci[1]) r. 855 konaná přičiněním Remigia a Ebbona, biskupa grenobleského, vyslovila se proti 4 kapitolám Hinkmarovým, stanovivši dvoje předurčení, absolutní vyvolených k životu a hypothetické bezbožných smrti. Konečně po delších sporech došlo r. 860 k dohodě mezi biskupy na synodě v Toucy, kde byl synodální list Hinkmarův schválen. V něm klade se důraz na to, že Bůh chce spásu všech lidí a že Kristus za všechny zemřel, že svobodná vůle i po hříchu Adamově zůstala; otázka o praedestinaci nebyla však rozhodnuta. Odtud spor ponenáhlu ustal mezi biskupy francouzskými. Gottschalk však přidržoval se svých názorův tvrdošíjně dále, odmítaje každé odvolání († 868).

§ 108. Spory o svátosti oltářní. Paschasius Radbertus a Berengarius.

1. Učení církve o nejsvětější svátosti oltářní, které až do století 9. nebylo v celku žádným bludařem popíráno, stalo se v tomto století předmětem začnější theologické kontroverse, aniž při tom sporné strany popíraly skutečnou přítomnost těla a krve Páně v nejsvětější svátosti. Spor, jenž byl pouze povahy spekulativní a týkal se poměru těla svátostného k tělu přirozenému, jakož i způsobu přítomnosti Kristovy ve svátosti a zvláště proměnění, vyvolal učený mnich a opat kláštera starokorvejského *Paschasius Radbertus*[2]) spisem De corpore et sanguine Domini, vydaným r. 831 po prvé a r. 844 po druhé ve

[1]) Mansi, XV., sq.

[2]) Paschasius Radbertus, Opera ed. Migne, Patr. lat. t. 120. — Bach, Die Dogmengesch. des Mittelalters I. 1873. — Schwane, Die Dogmengeschichte der mittleren Zeit. 1892. — Hefele, Konziliengesch. IV. Bd. — Hausherr, Der hl. Paschasius Radbertus. 1862. — Choisy, Pascase Radbert, 1888. — Ernst, Die Lehre des Paschasius Radb. von der Eucharistie. 1896.

formě přepracované. Ve spise tomto dokazoval, že v eucharistii jest pod způsobami chleba a vína (sub figura panis et vini) přítomno pravé tělo a pravá krev Kristova, a to non alia plane caro, quam quae nata est de Maria et passa in cruce et resurrexit de sepulco (c. 1). Tato jeho poslední věta, kterou Paschasius přílišně zdůrazňoval totožnost těla eucharistického s tělem historickým, a různost formy, v níž se jeví, příliš málo vytýkal, narazila u mnohých vrstevníků jeho na odpor, především u Rabana Maura a mnicha korvejského Ratramna.[1]) Rabanus Maurus v listě svém k Egilovi, opatovi prümskému, dokazoval, že tělo Páně zrozené z Panny Marie není sice různé podstatou (naturaliter), ale ovšem stavem, formou a zjevem (specialiter) od těla eucharistického, což také Paschasius nikterak nepopíral. V eucharistii jest dle něho přítomno tělo oslavené, jak sedí věčně po pravici Otce; názor Paschasiův o úplné identitě vede prý k pojímání kapharnaitickému, jakoby tělo Kristovo bylo materielně požíváno. Ratramnus, jehož dobré zdání si vyžádal Karel Holý, ve svém spise De corpore et sanguine Domini ještě s větším důrazem činí rozdíl mezi tělem historickým a eucharistickým co do zevnějšího zjevu, tak že se zdálo, že popírá skutečnou přítomnost Krista v eucharistii a učí jen přítomnosti duchovní. Než neprávem. Ratramnus, užívaje výrazu figura sacramenti, nikterak nechce tím tvrditi, že eucharistie jest jen symbolem těla Kristova, nýbrž učí skutečné přítomnosti Krista v nejsv. svátosti a proměně podstaty. Celý dogmatický rozdíl mezi ním a Paschasiem jest pouze ten, že Paschasius klade více důraz na substantielní indentitu, aniž popíral akcidentelní různost těla eucharistického a historického, kdežto Ratramnus klade hlavní důraz na akcidentelní různost, aniž popírá substantielní identitu. Jeho zdánlivý hyperspiritualismus povstal tím, že mu bylo vystupovati proti hypermaterielnímu, příliš hrubému pojímání eucharistie u svých vrstevníkův, z nichž někteří na př. se domnívali, že eucharistie podléhá jako jiné tělesné pokrmy následkům strávení

[1]) Naegele, Ratramnus und die Eucharistie. 1903.

(stercorianismus). Naproti tomu však mluvil dle svědectví Hinkmarova Scotus Erigena v duchu své filosofie pantheistické o pouhé memoria veri corporis et sanguinis Christi.

2. Nové spory o eucharistii v 11. století roznítil *Berengar*,[1]) kanovník a představený školy sv. Martina v Toursu, od roku 1040 zároveň arcijáhen angerský, muž vynikající sice obratností dialektickou, však bez hlubšího theologického vzdělání. V nauce své o eucharistii přidržoval se Berengar, jenž již před tím vystupoval proti křtu dítek a proti manželství a rozumu před autoritou ve věcech víry přednost dával, Erigena Scoty, že Kristus není v nejsvětější svátosti přítomen corporaliter, nýbrž virtualiter, t. j. že neproměňuje se podstata chleba a vína v podstatu těla a krve Kristovy, naproti tomu že konsekrací nabývají způsoby chleba a vína vyššího, nadpřirozeného účinku, tak že jejich požívání činí účastnými oslaveného těla Kristova. Ač někteří přátelé z mládí, zejména Adelman, scholastik v Luttichu, jej varovali opětovaně, aby neopouštěl víry církve, přece setrval Berengar při svých názorech, ano r. 1049 vystoupil přímo proti Lanfrankovi Beccenskému, když tento nauku Erigena Scota, pokud se uchyluje od nauky Paschasia Radberta, prohlásil za bludařskou.[2]) Než na synodě římské r. 1050 byl list jeho k Lanfrankovi od papeže Lva IX. zavržen a on sám předvolán k zodpovídání na synodu vercellskou. Synoda ta, k níž se Berengar, byv králem francouzským Jindřichem II. jat, dostaviti nemohl, odsoudila jej jako bludaře, dokud by neodvolal. Totéž učinila i synoda pařížská r. 1051. Poněvadž však Berengar svou bludnou nauku šířil dále, byl předvolán na synodu v Toursu, r. 1054 za předsednictví papežského legáta Hildebranda konanou. Zde působením Hildebrandovým slavně vyznal, že po konsekraci chléb a víno jsou skutečně tělem a krví Ježíše Krista, a odhodlal se jíti s ním do Říma. Leč když došla zvěst

[1]) Schnitzer, Berengar v. Tours. 1890. – Renaudin L'Hérésie de Bérengar. 1902.

[2]) Lanfranci lib. de corp. et sang. Domini adv. Bereng. Migne, Patr. lat. t. 150.

o smrti Lva IX., Berengar cesty nenastoupil a teprve za Mikuláše II. dostavil se na velikou synodu lateránskou r. 1059. Na synodě byl donucen podepsati formuli, že chléb a víno jsou po konsekraci pravé tělo a pravá krev Kristova a verum corpus Domini sensualiter, non solum in sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium dentibus atteri.[1]) Jakmile však se Berengar z Říma do vlasti vrátil, vystupoval ihned proti onomu vyznání víry, tvrdě, že jen bázeň před smrtí jej pohnula k podpisu. Proto byl od Řehoře VII. znovu povolán do Říma, kde na synodě postní r. 1079 podepsal orthodoxní vyznání víry, že chléb a víno slovy Vykupitele podstatně (substantialiter) se proměňují v pravé, vlastní a oživující tělo a krev Pána našeho Ježíše Krista, a že po konsekraci je to pravé tělo Kristovo, které se z Panny narodilo a pro spásu světa na kříži viselo, a pravá krev Kristova, kteráž z jeho boku tekla. Zároveň musil přísahou slíbiti, že o tomto předmětu nebude psáti a kázati, leč aby obrátil své přívržence. Poněvadž i nyní vystupoval proti synodám římským, na nichž byl odsouzen, byl ještě jednou předvolán před synodu v Bordeaux r. 1080. Po té uchýlil se do samoty na ostrov sv. Kosmy blíže Tours, kde r. 1088 tiše a kajícně zemřel usmířen s církví.

Poněvadž Berengar přednášel nauku svou slovy obojetnými, rozdělili se stoupenci jeho na různé strany. Jedni z nich tvrdili, že eucharistie je toliko obrazem těla Kristova, jiní opět, že tělo Kristovo jest v ní přítomno spolu s chlebem (impanatio), jiní konečně připouštěli skutečnou přítomnost těla a krve Páně v eucharistii, učili však, že tělo a krev proměňují se v chléb a víno, jakmile přistupují ku stolu Páně bezbožní. Ostatně nezaložili sekty, nýbrž jen školu, která s nimi vymřela.

[1]) Lanfranc, De corpore et sanguine Domini, Migne, Pat. l. t. 150, p. 410.

HLAVA IV.

Církevní ústava.

§ 109. Svazek metropolitní. Diecese a jejich správa.[1])

1. Zřízení metropolitní[2]) na západě nerozvinulo se a neupevnilo v první době tou měrou jako na východě. Proto také stěhováním národův a politickými boji bylo značně uvolněno Když však nastaly klidnější doby, bylo opět obnoveno a upevněno, zejména v říši francké sv. Bonifácem a Karlem Velikým za spolupůsobení papežův. Po té pak moc metropolitů nabyla až do polovice 9. století značného rozsahu. Metropolité dle Hinkmara Remešského měli právo: 1. zkoušeti, potvrzovati a konsekrovati biskupy provinciální, 2. svolávati a předsedati na synodách provinciálních, k nimž se musili dostaviti všichni suffragáni, 3. rozsuzovati žaloby proti biskupům a jejich vzájemné spory, 4. ustanovovati správce uprázdněných stolců biskupských, 5. dozor míti na celou provincii s právem zakročovati při nedbalosti biskupů nebo naskytajících se zlořádech, 6. rozhodovati před podáním žaloby u papeže. Tato veliká moc metropolitů byla

[1]) Thomassin, Vetus et nova eccles. disciplina, pars I., lib. 1. — Phillips, Kirchenrecht. Bd. VI. — Löning, Geschichte des deutschen Kirchenrechts. II. — Wermingshoff, Gesch. der Kirchenverfassung Deutschlands im M.-Alter. 1905. — Vacek, Sociální dějiny české doby starší. 1906.

[2]) Mast, Dogmatisch-historische Abhandlung über die rechtl. Stellung der Erzbischöfe in der kath. Kirche. 1847.

záhy omezena, především působením politických bojů a častým rozdělením říše za pozdějších Karlovců; biskupové, politicky od svého metropolity odloučení, snažili se vybaviti se i z jeho jurisdikce. Nemálo k omezení práv metropolitních přispělo též zanedbávání synod provinciálních, na kterých metropolité většinu práv svých vykonávali, jakož zneužití moci metropolitní k utlačování podřízených sobě biskupů. Biskupové, hledajíce ochrany přímo u stolice apoštolské, pohnuli ji, že si reservovala mnohá práva, dosud metropolity vykonávaná.

2. *Diecese* nabyly v říši francké a v zemích na křesťanství v této periodě obrácených větší rozlehlosti než tomu bylo na východě a v Italii. Proto brali si od 8. století biskupové při správě své diecese na pomoc venkovské biskupy (chorepiskopy), kteří jisté okrsky diecesní visitovali, biskupy ve správě diecese podporovali a v době uprázdnění stolce biskupského správu diecese vedli. Poněvadž biskupové tito mnohdy překročovali svoji pravomoc, povstala proti nim již v 9. století značná opposice,[1]) jež zejména se jeví u Benedikta Levity a u Pseudoisidora a brzký jejich zánik, nejdříve ve Francii a pak ve století 10. také v Německu přivodila. V Anglii vymizela teprve ve století 12.[2])

Pro funkce nebiskupské vstoupili na jejich místo archidiakonové, kteří proto mnohdy i chorepiskopy se nazývali. Poněvadž záhy správa diecese spočívala z veliké části v rukou těchto archidiakonů, dosáhli vlivu plného postavení jak v kapitole, tak i diecesi samé, a to tím více, poněvadž od 9. století nabyli řádné pravomoci, která nepřestávala smrtí biskupa, a kterou ztratiti mohli jen procesem kanonickým. Veliká rozlehlost diecesí na západě vedla biskupy k tomu, že je od století 9. rozdělovali na několik archidiakonátů.[3])

---

[1]) Weiszäcker, Der Kampf gegen das Chorepiskopat. 1859.

[2]) Revue d'hist. ecclés. 1896. — Salset, Les reordinations. Paris 1907, p. 109 sq.

[3]) Schröder, Entwickelung des Archidiakonats bis zum 11. Jahrh. 1890. — Imbart de la Tour, De eccl. rusticanis

Rozdělení diecesí na archidiakonáty, jež nejdříve objevuje se v druhé polovici stol. 9. ve Francii, ukončeno bylo však teprve ve století 11. Archidiakonáty samy byly opět rozděleny na menší okresy, dle představených svých zvané archipresbyteráty nebo dekanáty.[1]) Děkani měli dozor nad klerem a duchovní správou.

3. *Visitace diecesí*, která již od 4. století se vyskytuje a v této periodě opětovaně byla biskupům na synodách za povinnost ukládána,[2]) nabyla v říši francké za dob Karla Velikého dalšího rozvoje. Aby pořádek byl v říši udržen a všude spravedlnost vládla, ustanoveni byli tak zvaní missi dominici čili poslové královští, klerik a laik, obyčejně biskup a hrabě, kteří jménem královým měli určitý okres, missaticum zvaný, procestovati a v ohledu politickém, náboženském a mravním visitovati, kde bylo třeba, zakročovati tresty a reformou a králi o všem přesnou zprávu podati. V 9. století nabyly sendy[3]) ty neboli soudy synodální (synodus), z biskupských visitací vzniklé, dalšího rozšíření institucí svědků synodálních (testes synodales). Biskup volil si totiž v každé obci na pomoc z pravidla 7 bezúhonných mužů pod přísahu vzatých, kteří mu podávali zprávu o neřestech v obci vládnoucích a vůbec o mravním stavu jejím. Vyšetřiv pak výpovědi jejich, uložil viníkům tresty a odevzdal tvrdošíjné k potrestání světskému rameni. Hrabata měla povinnost biskupy v jejich činnosti podporovati a vůbec jim poslušnost prokazovati. Od století 11. zastupoval biskupa při soudech synodálních obyčejně arcijáhen a svědci synodální stali se soudci přísedícími soudu. Tímto přetvořením počala však vážnost soudů synodálních upadati, zejména když jejich kompetence byla omezena a tresty byly nahra-

aetate Carolingica, 1890. — Baumgartner, Geschichte u. das Recht des Archidiakonats der oberrheinischen Bistümer. 1907.

[1]) Sägmüller, Die Entwickelung des Archipresbyterats u. Dekanats bis zum Ende des Karolingerreichs. 1898.

[2]) Kapitularia z r. 742, 769, 813. Synoda arelatská r. 813.

[3]) Koeniger, Die Sendgerichte in Deutschland. I. Bd. 1907. — Týž, Quellen zur Geschichte der Sendgerichte in Deutschland. 1910.

zovány pokutami peněžitými, které z části připadaly soudcům samým.

4. Aby *disciplina v kleru* byla zachována a o vychování mladších kleriků bylo náležitě postaráno, spojovali mnozí horliví biskupové také v této periodě, zvláště ti, kteří vyšli z klášterů, kleriky při svém chrámu kathedrálním dle dřívějšího způsobu *ku společnému životu.*[1]) Poněvadž žili klerikové tito dle určitého pravidla (canon), a byli zapsáni do seznamu dotyčného chrámu, do jeho kánonu neboli matriky, proto nazýváni byli clerici canonici. Již sv. Bonifác snažil se institut tento všude zaváděti nebo obnovovati; než hlavním obnovitelem života kanonického jest zbožný a učený Chrodegang,[2]) biskup v Metách († 766). Použiv řehole benediktinské a řehole kanovníků lateránských, sestavil kolem r. 760 řeholi, dle níž měli všichni vyšší a nižší klerici jemu podřízení společně žíti. Všichni modlili se společně církevní hodinky, měli společný stůl, při němž obyčejně čteno bylo Písmo svaté, společné spárny a žili vůbec jako mnichové, zaměstnávajíce se ruční prací, studiem, duchovním čtením a konajíce ty funkce, které jejich svěcení příslušely. Od mnichů lišili se tím, že neskládali slibů, mohli míti vlastní majetek a nenosili mnišské kapi. Příbytek, v němž společně žili, nazýval se domus κατ' ἐξοχήν nebo monasterium. Denně při společném shromáždění předčítána byla kapitola z řehole (capitulum regulae), proto také místnost, v níž se ke čtení shromažďovali, slula kapitola, později název tento obdrželo i shromáždění samo. Jednotliví členové obdrželi odtud také název kapitulárův. Řehole Chrodegangova v brzku v mnohých diecesích zavedena za podpory Pipina a Karla Velikého. Po žádosti Ludvíka Pobožného[3]) byla přepracována od učeného Amalaria,[4]) jáhna metského, a na synodě v Cáchách

[1]) Schneider, Die bischöfl. Domkapitel Mainz 1885. — Schäfer, Pfarrkirche u. Stift im deutschen M.-Alter 1903.
[2]) Chrodegangi regula can. ed. Schmitz. 1889.
[3]) Pertz, Leges I., 219.
[4]) Mönchemeier, Amalar von Metz. (Kirchengesch. Studien. I. Bd. Heft 3. u. 4., str. 17 násl.)

r. 817 předepsána; odtud nabyla takového rozšíření, že nebylo ve Francii, Německu a Italii téměř žádného chrámu kathedrálního, při němž by nebylo kapitoly kanovníkův. Poněvadž příkladu klerikův u chrámů kathedrálních následovali též klerikové na venkově, vznikly i při některých chrámech farních kapitoly, jež na rozdíl od kapitol kathedrálních nazývaly se kapitolami kollegiátními. Než instituce života kanonického, jež pro mravní a vědecké vzdělání kleru tolik měla význam, neudržela se dlouho. Vedle zmatků politických, které jejímu zachování nebyly příznivy, přispíval k tomu zvláště majetek soukromý, jenž kanovníkům na rozdíl od mnichů byl dovolen. Ponenáhlu začali kanovníci rozdělovati mezi sebe důchody a odstranili společný život; jen společná modlitba církevních hodinek, společné porady o záležitostech kapitolních a na čas také společný stůl zůstaly. Ve většině kapitol provedena byla změna tato přes odpor církevních představených ještě ve století 10., tak že rozkvět kanonického života ve formě, který mu dal Chrodegang, přetrval vládu Karla Velikého a Ludvíka Pobožného jen krátkou dobu.

§ 110. Právní a politické postavení duchovenstva. Obsazování praelatur knížaty.[1])

1. Úzké spojení, jež ponenáhlu ve státech germánských zavládlo mezi církví a státem, bylo příčinou, že klerus vyšší, biskupové a opatové, nabyli zde vynikajícího politického postavení a měli čilé účastenství na všech záležitostech státních a značný na ně vliv. Přispívaly k tomu též značně jeho vyšší vzdělání a jeho ušlechtilejší mravy a obratnost v řízení různých záležitostí. V říši francké již od polovice 7. století stávali se biskupové a opatové nejpřednějšími rádci králův ve všech důležitějších záležitostech státních. Tím vstou-

[1]) Löning, Geschichte des deutschen Kirchenrechtes. 2 Bde. 1878. — Phillips, Kirchenrecht. Bd. VI. — Fehr, Staat u. Kirche im fränk. Reiche. 1869. — Hauck, Die Entstehung der bischöflichen Fürstenmacht. 1891. — Samsour, Základní názory křesťanského středověku. (Hlídka, 1904.)

pili v úzké spojení s panovníkem a tento pak v odměnu za služby prokázané propůjčoval jim značná léna (beneficium, feudum). K tomu přidružily se ještě různé regalie, jako na př. od 9. stol. pravomoc soudní nad poddanými, právo raziti mince, jakož i immunity, t. j. osvobození od poplatkův a dávek státních, a právo vybírati dávky a poplatky, které poddaní na immunních statcích odváděti musili. Posléze byla biskupům svěřována celá hrabství se všemi právy, jako na př. r. 887 biskupu langerskému a r. 927 biskupu toulskému. V Německu udílení lén vyskytá se častěji od dob Oty III. Tak ponenáhlu stali se preláti stavy říšskými, t. j. ponenáhlu vznikly četné duchovní státy.[1]) Dovršen byl tento rozvoj v podstatě za Fridricha II. a Jindřicha VII. Náležejíce mezi říšské stavy, měli ovšem biskupové, podobně jako vévodové a hrabata, podíl na říšské vládě a právo zasedati na říšských sněmech a účastniti se jejich porad a hlasování. Tím poskytnuta byla jim příležitost, že s větším výsledkem mohli se přičiňovati, aby zákonodárství proniknuto bylo duchem křesťanským, a zejména aby uznáno bylo křesťanské manželství.

2. Čím více však rostl politický vliv prelátů, tím více vzrůstala jejich závislost od panovníků světských,[2]) kteří si osobili především při obsazování prelatur takový vliv, že svobodná kanonická volba úplně přestala a místo ní královské jmenování nastoupilo. A při tom nejhorším bylo to, že nerozhodovaly při obsazování prelatur zájmy církevní, že nebrán zřetel, zda osoba má k úřadu potřebné vlastnosti a schopnosti. Tím se stalo, že vysoké církevní úřady propůjčovány byly nezřídka dvořenínům a vojevůdcům v odměnu za prokázané služby. Tato duchu církevnímu odporující a nanejvýše škodlivá praxe zavládla již za Meroveovců, především za Karla Martella, jenž kláštery považoval za zaopatřovací ústavy pro vojevůdce, k službě vojenské nadále neschopné, a proto jmenoval

[1]) Hauck, Die Entstehung der geistlichen Territorien. Leipzig 1909.

[2]) Imbart de la Tour, Les élections épisc. dans l'Eglise de France du IXe au XIe siècle. 1891.

je nezřídka opaty (abbates saeculares, abbacomites). Za Karlovců přes opačné snahy papežů trval tento zlořád dále, jakkoli Karel Veliký na žádost Hadriana I. r. 803 svobodnou volbu biskupů obnovil, vyhradiv si schválení královské. Nejvyššího stupně dosáhlo zlo toto ve století 10., kdy jak králové tak i vévodové a hrabata udělovali biskupství a opatství svým příbuzným nebo mužům povolným a sobě oddaným, ba nezřídka i nezletilým dítkám. Příkladu Karlovců následovali i panovníci němečtí z rodu saského, jako Oto I., Jindřich II. atd.; většina biskupů od nich jmenovaných byli však muži schopnými a úřadu svého hodnými. Ve století 10. dělo se zpravidla jmenování biskupa nebo opata od krále propůjčením odznaků biskupských, p r s t e n u a b e r l y, kteréžto insignie při smrti preláta byly do rukou knížete vráceny. V tomto způsobu jmenování spočívalo však veliké nebezpečenství pro církev a její svobodu, poněvadž byl na snadě výklad, jako by panovník, propůjčuje odznaky moci duchovní, uděloval vlastní moc biskupskou, a jakoby konsekrace byla pouhou ceremonií, a to tím více, poněvadž králové používali často slov: „Přijmi tuto církev". Proto také pozvedli se papežové, počínaje Klementem II., proti tomuto způsobu jmenování, zvláště když panovníci počali považovati moc biskupskou za pouhý výron moci královské a snažili se poměr vasalský biskupů se všemi jeho důsledky v praxi prováděti, vnucujíce lidu nezřídka nemravné a simonistické pastýře.

Jiný škodlivý následek změněného postavení byl ten, že biskupové a opatové jako vasalové byli zavázáni též na vyzvání královo postaviti mužstvo do boje. Tento závazek sváděl je nezřídka k tomu, že mužstvo své sami do pole provázeli a mnohdy i boje se účastnili, jakkoli zákony církevní, od r. 742 počínaje, zakazovaly duchovním zbraně nositi. Že tím správa diecesí značnou škodu brala, je na bíle dni. Zákazy, které proti tomu byly vydávány, v dobách bojovných a hrubých nebyly namnoze zachovávány.

3. Co se týče p r á v n í h o p o s t a v e n í kleru, byl tento i v periodě přítomné po jistou dobu podřízen soudům světským. Později však byl vyjmut z juris-

dikce soudů světských dle zásady u národů germánských platné, že každý smí žíti dle svého práva, jakož i účinkem častěji opakovaného požadavku Pseudoisidorova, že duchovní má býti souzen jen duchovním. Změna tato provedena byla však jen ponenáhlu, tak že privilegium fori nabylo teprve v periodě následující všeobecného a úplného uznání.

§ 111. Vzdělání kleru, jeho mravní stav a jeho výživa. Fojtové.

1. *Vědecko-náboženského vzdělání a vychování*[1]) nabýval klerus na školách katedrálních a klášterních, jejichžto vyšší nebo nižší úrovni také odpovídalo. Zvláště u duchovenstva venkovského vzdělání toto nebylo příliš veliké; omezovalo se na to, co k vykonávání úřadu bylo nezbytně nutno. Zjev tento byl přirozeným důsledkem poměrů dob tehdejších. Především bylo opatření potřebných knih a pomůcek spojeno s největšími obtížemi a obětmi peněžitými, tak že venkovský duchovní jen s těží i sebe nepatrnější knihovnu si opatřiti mohl. Kromě toho vyšší vzdělání bylo jen u duchovenstva obvyklé, laikové s malými výjimkami ho neměli, a proto také bylo i pro nižší duchovenstvo méně nutné k zachování vážnosti stavu. Východiskem a středem celého theologického vyučování bylo Písmo sv. Vrcholem pak theologického vzdělání byla exegese, schopnost vykládati Písmo sv. dle trojího smyslu: historického, morálního a mystického. Četné glossy ke všem knihám Písma sv. v hojných rukopisech od století 8. až do 12. dokazují, že Písmo sv. bylo pilně studováno. Vedle Písma sv. byly žádány od kněží také vědomosti homiletické. Pro duchovní, kteří nebyli s to, aby si kázání samostatně vypracovali, dal Karel Veliký Pavlem

[1]) Specht, Gesch. des Unterrichtswesens in Deutschl. von den ältesten Zeiten bis z. Mitte des 13. Jahrhdts. 1885. — Siebengartner, Schriften u. Einrichtungen zur Bildung der Geistlichen. 1902. — Marcault, Essai historique sur éducation des clercs dans l'Eglise depuis Notre Segneur Jésus Christ. 1904.

Diakonem sestaviti podle vzoru Bedy Ctihodného sbírku kázání, která měla býti předčítána, nebo dle níž směli kněží lid vyučovati. Počátkem století 11. byly předmětem theologického vyučování také staré církevní a státní zákony, až ve století 12. stalo se právo kanonické vlastní vědeckou disciplinou.

Jakkoli církev neustále svými zákony, na rozličných synodách vydanými, na to naléhala, aby klerikové svatostí svého života byli vzorem pro laiky, neodpovídal přece vždy život mnohých duchovních ideálnímu ponětí církve o kněžství. Působením panovníkův a jiných světských velmožů povyšovány byly mnohé neschopné, ano i nehodné osoby na stolce biskupské, což mělo pak v zápětí, že i v životě kleru ukazovaly se mnohé nedostatky a zlořády. K tomu se družilo, že šlechta zřizovala na svých villách a zámcích četná soukromá oratoria a ustanovovala na nich dle libovůle duchovní, kteří, chráněni jsouce svými pány, vymaňovali se pravidelně zcela z dohledu biskupského a tím snadno upadali do nedůstojného postavení a nehodného života. Nemálo k úpadku mravu a kázně kněžstva přispívaly stálé boje a politické zmatky, které brzy po smrti Karla Velikého nastaly a téměř celé 9. a první desetiletí 10. století trvaly. Na konci této periody podává slavný reformátor sv. Petr Damiani[1]) ve svém „Liber Gomorrhianus“ velmi temný, ovšem často v horlivosti o reformu upřílišený obraz o mravním stavu kleru. Zejména zákon o bezženství byl často přestupován, ano ve Španělsku prohlásil jej na počátku století 8. král Witiza za zrušený. Jinde sice synody opětovaně velmi rozhodně žádaly jeho zachovávání, zejména od 9. století, nicméně přece ve skutečnosti zavládlo v širokých kruzích manželství kněží. V Lombardsku bylo ospravedlňováno jako svoboda církve ambrosiánské. Ke konkubinátu neboli haeresi nikolaitické, jak od konce periody nezdrželivost kněžská byla nazývána (Apoc. 2, 6. 15), družila se jako hlavní zlořád simonie. Vedle toho vyskytují se stížnosti do lakoty, opilství, potul-

[1]) Biron, Saint Pierre Damien (1007—1072) 1908.

ného života, světského zaměstnání, nevědomosti a hrubosti kněžstva. V Německu byl sice za císařů saských a franckých v kleru duch lepší, nicméně i tu na konci periody jako jinde nastal úpadek a volal rozhodně po zásadní reformě.

Úpadek kázně a mravního života kleru nikdy však nebyl všeobecný a vždy také představení církve vystupovali proti podobným, politování hodným zlořádům a snažili se provésti reformu, podporováni jsouce při tom neúnavnou činností jiných o blaho církve pečlivých mužů. Velmi blahodárně v této příčině působil především společný život duchovních, zavedený sv. Chrodegangem. Mezi muži pak o reformu zasloužilými vyniká v Anglii zejména sv. Dunstan, arcibiskup v Canterbury, jenž spolu s jinými biskupy za podpory krále Edgara konal několik reformních synod, na nichž se přičiňoval především o provedení celibátu a zavedení života kanonického u kleru světského († 988). Také ve Francii vynasnažovali se biskupové na synodách, aby nevědomosti a úpadku mravů mezi kněžstvem přítrž učinili, podporováni jsouce v této příčině slavnou kongregací v Klugny a nově zkvétajícími školami v 10. a 11. století. Podobně i Německo mělo ve století 10. mnohé svatostí a učeností vynikající biskupy, kteří spolu se společnostmi klášterními vydali na rozličných synodách přísné zákony na povznesení kázně kněžské. K nim náleží sv. Bruno, bratr Oty I. a arcibiskup kolínský († 965), sv. Wolfgang, biskup řezenský († 994), horlivý reformátor kleru světského i řeholního, Willigis, arcibiskup mohučský († 1011) atd. V Čechách vynikl v této příčině svatý Vojtěch, druhý biskup pražský († 997). Od polovice století 11. přičiňovala se i stolice apoštolská o obnovení kázně mezi klerem, vystupujíc zvláště proti konkubinátu a simonii. V severní Italii byla v této své snaze podporována patarií.

2. *K výživě kněžstva*[1]) sloužilo jmění církevní, jež odkazy a dary, jak knížat, tak osob soukromých,

[1]) Pöschl, Bischofsgut und mensa episcopalis. 2 Bde. 1908.

ustavičně se množilo. Ve Francii však na počátku periody bylo značně ztenčeno Karlem Martellem, jenž v odměnu svým vojevůdcům, když statky státní nestačily, dával majetek církevní. Poněvadž tím mnohé chrámy úplně zchudly, pokusili se jeho nástupci Pipin a Karel o restituci, ovšem jen částečnou. Nicméně přece později opět nabyly mnohé chrámy a kláštery značného majetku pozemkového.[1]) Novým a důležitým pramenem příjmů pro chrámy biskupské a farní byly v této době desátky, které již v době Meroveovců byly z části dobrovolně poskytovány, z části i předpisy církevními, jako na př. synodou maconskou z r. 585 (can. 5), žádány, avšak teprve zákony Pipinovými (r. 765) a Karlovými (r. 779), jakož i některých synod, jako frankfurtské r. 794 a mohučské r. 813, zavedeny všeobecně, především ve Francii, brzy pak v celé církvi. S počátku omezovaly se desátky na polní plodiny, později však byly rozšířeny na všecky důchody, jak již synoda v Pavii r. 850 (c. 17) ukazuje. Od tohoto církevního desátku třeba rozeznávati tak zvanou nona nebo decima, která byla od knížat často chrámům biskupským přiřknuta, sama o sobě však byla částí jeho pozemkové renty.

3. Bohatý majetek pozemkový zaplétal církev v četné právní spory, a poněvadž dle zásad práva germánského jen svobodný, zbraně schopný muž mohl před soudem vystupovati, duchovním pak nositi zbraň bylo zapovězeno, a poněvadž kromě toho také jednotlivé důkazné prostředky práva německého, jako souboj atd., byly důstojnosti duchovního stavu na odpor, musili býti k zastupování církve před soudem ustanovováni tak zvaní *fojtové, advocati.*[2]) Fojty byli ponejvíce hrabata a knížata, kteří klášter nebo chrám vystavěli nebo na blízku něho své statky měli; nebylo-li těchto, byl sám král fojtem. Za odměnu dostávali tito fojtové, jež ustanovovati Karel Veliký pro každý chrám

[1]) Waitz, Deutsche Verfassungsgesch. 2. Aufl. III., 13 n. — Ribbeck, Die sog. Divisio des fränk. Kirchengutes in ihrem Verlaufe unter Karl M. u. s. Söhnen. 1883.

[2]) Heilmann, Die Klostervogtei im rechtsrheinischen Teile der Diözese Konstanz 1908.

předepsal (cap. 783 c. 3; 802 c. 13), pravidelně statky církevní v léna, stali se však záhy násilnými utlačovateli chrámů. Majíce především jen svůj prospěch na zřeteli, přivlastňovali si pod rozličnými záminkami majetek církevní, zvláště když nabyli soudní pravomoci nad kolony a služebnictvem církevních nadání. Proto také mnohé chrámy považovaly to za veliké dobrodiní, neměly-li fojta, a platily za dosažení této výsady značné obnosy. Nemenšími škůdci majetku církevního stali se též patronové, kteří dle práva germánského chrámy i s příslušenstvím, se statky a důchody považovali za svůj majetek, omezovali duchovní v jejich příjmech a je za vasaly sobě podřízené považovali. Věc došla tak daleko, že patronové si osvojovali i desátky a oblace, ano chrámy i svým dcerám věnem dávali.

§ 112. Pseudodekretály Isidorovy a jiné sbírky právní.[1])

I. Na západě nejstarší a nejznámější ze sbírek zákonů církevních španělská, později mylně připisovaná Isidorovi Sevillskému, a Dionysia Exigua, jež byvši papežem Hadrianem I. značně rozmnožena, byla r. 774 jako zákoník církevní poslána Karlu Vel. a r. 802 na synodě v Cáchách takořka officielně přijata, udržely se až do 11. století. Reformní snahy za Karlovců vedly k sestavení sbírek nových, z nichž nejpřednější povstala kolem polovice 9. století (mezi r. 847—852) v západní Francii a svým původcem jmenuje Isidora Mercatora.

Sbírka tato, jež zachovala se ve dvou recensích, kratší a delší, vedle předmluvy a několika k ní se družících listin, dělí se na tři díly: První obsahuje 50 kanonův apoštolských, dále 59 listův a dekretů papežských, počínaje Klementem I. až do Melchiada († 314), pojednání: De primaeva ecclesia et

[1]) Hinschius, Decretales Pseudoisidorianae et capitula Angilrami. 1863. — Scherer, Handbuch des Kirchenrechts. I. Bd. 1886. — Lurz, Über die Heimat Pseudo-Isidors. 1898. — Fournier, Etudes sur les fausses décretales (Revue d'histoire eccl. VIII. a IX. 1905 sq.).

synodo Nicaena a konečně tak zv. darovací listinu Konstantina Velikého; druhý díl uvádí kanony starých synod řeckých, afrických, gallských a španělských ze sbírky španělské, v třetím konečně následují dekretálky od papeže Silvestra I. († 335) až do Řehoře II. († 731), z nichž je 35 podvržených. Obsah podvržených těchto částí není však nikterak pouze vymyšlen, nýbrž je vzat z Písma sv. a církevních Otců, z pravých koncilů, z dekretův a listů papežských, z Liber pontificalis, z církevních dějin Rufinových a Kassiodorových, jakož i z jiných římských pramenů právních, tak že podvržení týká se formy.

Účelem sbírky dle slov spisovatele bylo: canonum sententias colligere et uno in volumine redigere et de multis unum facere, jinými slovy vyložiti celou církevní kázeň; proti tomu však svědčí již samo podvržení tak četných dekretál, třebas jen týkalo se formy. Spisovatel spíše asi zamýšlel zabezpečiti biskupy proti metropolitům a světské moci. O tom svědčí jak výroky směřující k zvětšení moci primasů, tak i nařízení, že právo rozhodovati causae maiores, resp. causae episcoporum, přísluší jen papeži. Zdali také zamýšlel spisovatel zaceliti rány, církvi válkami občanskými mezi Ludvíkem Pobožným a jeho syny zasazené, jakož zlepšiti církevní poměry, oč i některé synody tehdejší doby, ovšem bezvýsledně, se přičiňovaly, nelze rozhodnouti.

Poněvadž novoty ve sbírce obsažené byly namnoze již buď připraveny nebo zavedeny v praxi, neměla sbírka nikterak vlivu, často jí připisovaného, jakoby byla zavedla úplně nové právo církevní a změnila dosavadní ústavu církevní. Na druhé však straně nelze významu sbírky podceňovati. Tím, že definitivní rozhodnutí v causae maiores stolici papežské vyhrazovala, podporovala zajisté vzrůst primatiální moci stolice římské. Také je jisto, že rozvoj církevního práva středověkého již započatý byl jí dále podporován a mnohý odpor předem umlčen.

Pro svůj bohatý obsah a svou praktičnost sbírka Pseudo-Isidorova byla přijata ponenáhlu i mimo Francii a jednotlivé její části přešly i do jiných sbírek. V církvi

římské netěšila se až hluboko do století 11. žádné zvláštní vážnosti. První pochybnosti o pravosti její pronesli ve století 15. Mikuláš z Cusy a Jan z Torquemady. Třebas jejich pochybnosti nebyly s to, aby věrou v její pravost otřásly, přece již ve století 16., když sbírka vyšla tiskem v Collectio conciliorum od Merlina, proniklo správné přesvědčení do širokých kruhů.

II. Praktická potřeba správy církevní a pastorace byla příčinou, že i po Pseudo-Isidorovi byly sestaveny četné sbírky zákonů církevních,[1]) až do počátku století 12., celkem asi 36. Mnohé z nich zůstaly však nevytisknuty. Zmínky zasluhují: Libellus de synodalibus causis et disciplinis[2]) od Regina z Prümu († 915), jakási to příručka pro biskupské visitace, a Decretum neboli Collectarium[3]) Burcharda Wormského († 1025), sbírka pro poučení mladšího kleru, Collectio canonum[4]) kardinála Deusdedit z konce 11. století a Panormia Iva ze Chartres († 1116).[5])

[1]) Schneider, Die Lehre von den Kirchenrechtsquellen, 2. Aufl. 1892.
[2]) Patr. lat. t. 132.
[3]) Patr. lat. t. 140.
[4]) Ed. P. Martinucci, Venet. 1869.
[5]) Patr. lat. t. 161.

HLAVA V.

Bohoslužba, kázeň a mravy.

§ 113. Liturgie a sv. přijímání, kázání a zpěv.

1. *V liturgii*[1]) jeví se v době středověké snaha odstraniti značnou různost, která v ní v křesťanském starověku vládla, kterážto snaha setkala se namnoze s úpěchem. Jako nabyla na východě v církvi orthodoxní ponenáhlu vlády liturgie cařihradská, tak pronikala na západě vždy více liturgie římská, aniž však zatlačila úplně liturgie ostatní. V Anglii předepsala ji synoda v Cloveshove r. 747 (c. 13) pro všechny chrámy,[2]) ve Francii pak přičiňovali se o její zavedení Pipin[3]) a Karel Veliký. Vyžádav si od papeže Hadriana I. kolem r. 784 Sacramentarium, dal je Karel Veliký Alkuinovi podle potřeb franckých přepracovati a předepsal je pak pro všecky chrámy své říše. Sacramentarium toto bylo skutečně také rychle všude přijato, tak že v říši francké na konci této periody liturgie římská, vyjma Lyon, kde zůstala stará liturgie gallikánská s římskými však součástmi, všeobecně byla

[1]) Duchesne, Origines du culte chrétien. 4. éd. 1908. — Krieg, Die liturgischen Bestrebungen im Karolingischen Zeitalter. 1888. — Franz, Die Messe im deutschen Mittelalter. 1902. — Probst, Die abendländische Messe vom fünften bis z. achten Jahrh. 1886. — Magani, L'antica liturgia romana. 3 vol. 1897 násl. — Cabrol, Introduction aux études liturgiques. Paris 1907. —

[2]) Hefele, Konziliengesch. III., str. 564.

[3]) Mon. Germ. Leg. Sect. II. t. I. p. 80.

rozšířena. V 11. století byla liturgie římská přičiněním Alexandra II. a Řehoře VII. přijata i ve Španělsku, liturgie starošpanělská neboli mozarabská udržela se od té doby jen v některých chrámech v Toledě a na několika jiných místech. V téže asi době zavedena byla snahou královny Markety († 1093) ve Skotsku, ve století pak 12 metropolitou v Armaghu Malachiášem též v Irsku. V Miláně naproti tomu snahy Karla Velikého, Mikuláše II. a jiných o zavedení liturgie římské potkaly se s nezdarem, poněvadž lid houževnatě se přidržoval staré liturgie ambrosiánské. Také slovanská liturgie, sv. Methodem zavedená, ač na Moravě a v Čechách ponenáhlu zanikla, udržela se přes opačné snahy v zemích jihoslovanských.

Obět mše sv. byla i na začátku této periody slavena vždy ještě jako bohoslužba celé obce od biskupa nebo některého z kněží za assistence ostatních kleriků, kteří spolu s laiky přijímali z rukou celebranta svátost oltářní pod obojí způsobou. Od 7. století nastávala však v této příčině ponenáhlu změna; neboť tu vyskytuje se již vedle bohoslužby obce také mše soukromá, kterou jednotliví kněží pro sebe celebrovali, a tudíž také sami sobě přijímání podávali. Ano někteří sloužili obět mše sv., aniž byla i jen jediná osoba přítomna (missa solitaria).[1]) Proti této praxi vystoupily však zákony církevní, žádajíce aspoň spolupůsobení ministrantů jako zástupcův obce. Poněvadž někdy na týž den připadalo více svátků, zavládal v této době zvyk, že sloužil kněz i několik mší sv. Pro jisté svátky a dobu postní bylo některými synodami, jako na př. mohučskou r. 950, přímo předepsáno sloužiti tři mše svaté (de die, pro vivis, pro defunctis), na druhé straně bylo však také zapovězeno, aby týž kněz denně sloužil více než tři mše sv. Teprve Alexan-

[1]) Někteří kněží sloužili tak zv. missae siccae, t. j. recitovali celý formulář mešní, vynechávajíce obětování konsekraci s kanonem a přijímání. Jiní opět sloužili mši sv. sice jednou, vkládali však do formuláře introit, epištolu, evangelium atd. dvou, tří mší různých; to byly tak zv. missae bifaciatae, trifaciatae.

der II. r. 1065 zakázal, že vyjma Hod boží vánoční žádný kněz nesmí více než jednou denně sloužiti mši sv. a tím zavládla dnešní praxe.

2. Svátost oltářní[1]) přijímali věřící jako dříve lačni, zpravidla ještě pod obojí způsobou, a také i dítkám byla ještě podávána. Chléb, jehož používáno, byl od 8. a 9. století nekvašený. Aby pak zabráněno bylo zneuctění, zavládly místo nerozdělěného chleba hostie, z nichž každá pro jednu osobu byla určena. Z téhož důvodu nebyla více hostie věřícím kladena na ruku, nýbrž na jazyk. V církvi řecké stalo se obyčejem namáčeti tělo Páně do krve a na lžičce obojí zároveň věřícím podávati. Zvyk tento, jenž nejdříve byl zaveden při přijímání nemocných, stal se ponenáhlu všeobecným a počal se záhy vyskytovati ve Španělsku, byl však zde synodou v Braze kolem r. 675 (c. 2) zapovězen. O tom, jak často mají věřící přistupovati ke stolu Páně, nebylo předpisu pro celou církev platného; namnoze přijímali věřící ještě každou neděli; řehole sv. Chrodeganga žádala tak od klerikův. Když však mezi věřícími počínala zavládati taková vlažnost, že ani jednou v roce nepřistupovali ke stolu Páně, žádaly některé synody, jako na př. tourská r. 858 (c. 50), aby aspoň třikrát nebo dvakrát do roka tak činili, jak už před tím synoda v Agdě r. 506 učinila.

Co se týče ostatních svátostí, byl křest posud udělován trojím (nebo také jedním) ponořením v baptisteriích chrámů křestních. Také dny slavného křtu zůstávaly posud Bílá sobota a vigilie hodu svatodušního; v jiné dny mohl býti slavný křest udílen jen v případě nutném. S důrazem kladly také synody rodičům na srdce povinnost, aby se křtem dítek svých neodkládali a o jejich náboženské vychování péči měli, v čemž měli býti podporováni též duchovními správci a kmotry. Při udělování svátosti biřmování žádána byla často lačnost jak od udělovatele tak i od

[1]) Sirmond, Disquisitio de azymo; Opp. t. V.; Mabillon, Diss. de pane euchar. azymo ac fermentato 1674. — Funk, Abh. u. Unters. I, 298—308. — Linzer Theol. pr. Qu.-Schrift, 1906, str. 95 n. (Kommunionritus.)

přijímatele. Praxe, že na východě mohli biřmování udíleti též kněží, kdežto na západě jen biskupové, zůstala i v této periodě v platnosti. Poslední pomazání udělováno bylo jen věřícím těžce nemocným, nikoli však veřejným kajícníkům. Udílel je buď jen jeden kněz nebo i několik mazáním na rozličných údech těla. Věřící pak napomínáni, aby je tak jako i viaticum včas přijmouti neopominuli. Obřady při svěcení biskupů, kněží atd. zůstaly v podstatě tytéž jako v periodě předešlé. Uzavírání manželství in foro ecclesiae bylo podobně jako dříve i nyní žádáno, třebas ne jako podmínka k jeho platnosti. Církevní zákonodárství v příčině překážek manželských souhlasilo v podstatě s přítomným. Překážka pokrevenství a švakrovství počítána byla až do stupně 7. U nově obrácených národů nenaléhala však církev vždy ihned na provedení celého svého zákonodárství manželského a dosahovala obyčejně úplného přijetí jeho teprve po delších námahách. Zviáště těžké boje musila církev podstupovati v některých případech, aby byla zachována nerozlučitelnost manželství.

3. Jako dříve tak i nyní *kázání*[1]) bylo důležitou částí bohoslužby. Povinnost kázati byla duchovním opětovaně na srdce kladena. Zejména Karel Veliký naléhal energicky na svědomité zastávání úřadu kazatelského. Aby pak i méně zdatným duchovním plnění této povinnosti bylo usnadněno, sestaveny byly sbírky kázání, z nichž největšího rozšíření nabyly homilie Bedy Ctihodného[2]) a Homiliarium Pavla Diakona (Warnefrieda).[3]) Kázání katechetická vysvětlovala symbolum apoštolské, modlitbu Páně, sedmero hlavních hříchův a ctnosti. Kázání, neměla-li býti zároveň vzdělavací četbou pro lid, psána byla latinsky, poněvadž latina byla řečí písemnou a všichni vzdělanci jí rozuměli. Pro lid kázání konáno však v řeči jeho. V příčině této

[1]) Probst, Geschichte der kathol. Katechese. 1886. — Linsenmayer, Geschichte der Predigt in Deutschland von Karl d. Gr. bis zum Ende des 14. Jahrh. 1886. — Wiegand, Das Homiliarium Karls d. Gr. 1897.

[2]) Migne, Patr. lat. t. 94.

[3]) Migne, ibid. t. 95.

některé synody vydaly přímé předpisy (mohučská r. 813 c. 25, remešská c. 15) nebo nařídily překlad homiliarií (jako tourská 813 c. 17, mohučská r. 847 c. 2). Z kazatelů vynikali Garibald Lutišský, Rabanus Maurus, Haymo Halberstadský; ve stol. 9. Salomon Kostnický a ve stol. 10. Wolfgang Řezenský.

4. S liturgií římskou ve Francii byl přijat také římský zpěv chorální.[1]) Karel Veliký vyprosil si za tím účelem od stolice apoštolské římské zpěváky a zřídil vzorné školy zpěvácké v Metách a Soissonu. Jednoduchý zpěv chorální nezůstal však vždy jen sám v obyčeji; kolem roku 900 zaváděn byl zpěv vícehlasný, především dvojhlasný. Jeho zavedení připisuje se mnichovi Hukbaldovi ze St. Amandu ve Flandersku († kolem r. 930). Kvido z Arezza († 1050) vynalezl notový system čtyř linií, a tím také učinilo pokrok psaní not, umožňující bezpečné zachování melodií. Pro další rozvoj zpěvu mělo veliký význam přesné stanovení, trvání tónů tvarem (figura) znamének neboli theorie o hudební časomíře, jejíž původcem je kněz Franko v Kolíně kolem r. 1200. Tím také nastalo rozlišování mezi zpěvem chorálním a figurálním neboli mensurálním. K provázení zpěvu, jehož text byl veskrze latinský, používáno bylo v této periodě varhan, které ovšem byly s počátku velmi nedokonalé a teprve v následujících stoletích ponenáhlu, zvláště v Německu, zdokonaleny. Podnět k jejich zavedení, zdá se, že daly nástroje, které císař Konstantin Kopronymus r. 757 Pipinovi a Michael Rhangabe Karlu Velikému darovali, a jež v Compiegne a v Cáchách byly vystaveny. Ve století 10. měl již každý chrám kathedrální a opatský svoje varhany.

5. Při recitování hodinek církevních[2]) neboli breviře, ač papežové se přičiňovali, aby všude zavládla jednota, trvala netoliko různost ritu, nýbrž i samého textu. (Psalterium romanum a Psalterium gallicanum.) Ve st. 7. a 8. bylo z pravidla recitováno již 8 hodinek

[1]) Nickel, Geschichte der kath. Kirchenmusik. 1908.

[2]) Bäumer, Geschichte des Breviers. 1895. — Batiffol, Hist. du bréviaire romaine. 1893.

(matutinum, laudes, prima, tertia, sexta, nona, vesperae, completae). Pouze při laudech a vesperách byla však stanovena určitá forma a rozsah. Matutinum ve stol. 7. a 8. podle okolností bylo delší nebo kratší a nemělo ještě před stol. 9. určité formy. Způsob recitování malých hodinek (primy, terce, sexty, nony a kompletáře) závisel až do stol. 9. od představeného chrámu nebo kláštera. Ano pro terci, sextu a nonu bylo každému ponecháno na vůli, recitovati žalmy, které by chtěl. Teprve ve století 9. nabyly hodinky církevní určitého a pevného uspořádání.

§ 114. **Kázeň kajícná a tresty církevní.**[1])

1. Veřejné pokání trvalo v této periodě dále a bylo rozhodně žádáno pro veřejné hříchy a pohoršení; hříchy tajné a jen knězi známé měly býti naproti tomu odkáty tajně. Počet provinění, na které veřejné pokání bylo ukládáno, značně se zvětšil; veřejnému pokání nepodléhaly pouze jen vražda a zabití, cizoložství a smilstvo, nýbrž i loupež panen a vdov, lichva, křivá přísaha, křivé svědectví, žhářství, čarodějství, hadačství, manželství v zapovězených stupních atd. Rovněž tak nezáviselo převzetí veřejného pokání od svobodné vůle hříšníka; zdráhal-li se je konati, byl k němu donucován netoliko církevními tresty, jako exkommunikací, nýbrž i světským ramenem. Jako skutky kajícné ukládány byly hlavně půst, vyhnanství neboli neklidné potulování se v cizině, zvláště při zločinu vraždy, zostřené tím, že kolem krku, ramen nebo na nohou nošeny byly železné prsteny, ukované z vražedné zbraně, dále pouti, zvláště pouti do Říma, bičování, vstup do kláštera. Zápověď manželství dříve pro kajícníky platná, byla synodou vormskou r. 868 (c. 30) zrušena. Kajícníkům

[1]) Morinus, Comment. histor. de disciplina in admin. sacram. poenitentiae. 1651. — Wasserschleben, Bussordnungen der abendl. Kirche. 1851. — Schmitz, Die Bussbücher u. die Bussdisziplin der Kirche. I. Bd. 1883. — Týž, Die Bussbücher und das kanonische Bussverfahren. 1898. — Kober, Der Kirchenbann. 2. Aufl. 1863. — Cabrol, Dictionnaire d' archéologie et de liturgie. Tom. I.—II. Paris 1907.

veřejné pokání ukládati a je zpět do církve přijímati příslušelo biskupovi; jemu také musili proto duchovní resp. arcipresbyteři a na cestách visitačních soudcové synodální zprávu o veřejných pohoršeních podávati. Ukládal pak biskup zpravidla veřejné pokání na Popeleční středu, rekonciliace dála se na Zelený čtvrtek.

Aby celá kázeň kajícná náležitě byla řízena, k tomu návod podávaly knihy poenitentiální, jež obsahovaly hlavně seznam hříchů s udáním kanonického pokání pro jednotlivé hříchy. Vyskytují se ovšem tyto knihy poeniteniální již v periodě předešlé, zvláště však hojného rozšíření nabyly v periodě přítomné. Pro jednotlivé země skládány knihy kajícné jednak officielní, t. j. od synod provinciálních uznané, jednak soukromé.

Nejstarší knihy poenitentiální vznikly v Anglii a v Irsku. V Anglii přední místo zaujímalo Poenitentiale, spočívající na výrocích jak pravých tak nepravých arcibiskupa canterburského Theodora († 690), proto také obyčejně Poenitentiale Theodorovo zvané. Pokračovatelem jeho byl Beda Ctihodný († 736) a Egbert z Yorku. Mnichové anglosaští přinesli kázeň kajícnou do říše francké. Zde rozšířeno bylo hlavně Poenitentiale sv. Kolumbanovi († 615) připisované. Poněvadž při velikém počtu a různosti knih kajícných dostavily se rozličné zmatky a jistý laxismus, vznikl proti nim na různých synodách začátkem století 9. značný odpor, aniž však mohly býti odstraněny. Přece však koncily a papežové se zálibou brali zřetel v nejbližší době na Písmo sv., na staré kanony a výroky sv. Otcův a také nové knihy poenitentiální řídily se dle tohoto návodu, jako na př. Poenitentiale Rabana Maura († 856) a Halitgara Cambraiského († 831). Nenabyly-li však sbírky tyto většího významu, hledati dlužno důvod v tom, že doba veřejného pokání již uplynula.

Nemohlo-li býti pokání vykonáno, mohlo býti změněno. Za půst ukládána modlitba, za pouť flagellace. Změnu však ještě dalekosáhlejší přivodily tak zvané redempce, jejichž počátky naskytají se sice

v Irsku a v Anglii již ve stol. 7., avšak teprve v této periodě v Německu a na jiných místech úplného rozvoje nabyly. Redempcemi, spočívajícími na staroněmeckém a zákonně uznaném zvyku, dle něhož bylo lze napraviti provinění penězi, mohly býti těžší skutky kajícné lehčími nahrazeny, zejména almužnou, poskytnutou chudým nebo pro jiné dobré účely. Od 8. století udávají knihy poenitentiální pro různé posty určité obnosy, které mohou býti jako náhrada věnovány zbožným účelům, byl-li by kajícníkovi půst nemožným.[1]) Redempce za veřejné pokání vyskytují se teprve od konce století 9. a synoda tribursk á 895 (c. 56), na níž se po prvé objevují, omezila je na zvláštní dobře odůvodněné případy, jakož i na malou část pokání. Že tyto redempce netoliko úpadek staré kázně kajícné přivodily, nýbrž i snadno v lidu, ve víře křesťanské málo vycvičeném, mylné ponětí o hříchu a pokání vyvolati mohly, je pochopitelno. Neméně byla jimi otvírána brána jiným ještě zlořádům, jak patrno ze synody v Rouenu r. 1048 (c. 18), jež zapovídá, aby pokání z lakoty nebylo ani ztěžováno ani ulehčováno.[2])

2. Zatím co kázeň kajícná byla zmírněna, c í r k e v n í m o c t r e s t n á b y l a z o s t ř o v á n a. *Exkommunikace*, které bylo používáno jednak jako jednoduchého trestu, jednak jako prostředku polepšovacího, zvláště na veřejné provinilce, vzpěčující se podrobiti se veřejnému pokání, vylučovala netoliko z obcování církevního, nýbrž i občanského, ze všech úřadů, ze služby vojenské, ze vstoupení do stavu manželského.[3]) Exkommunikovaní byli častěji od moci státní uvěznění nebo do vyhnanství posláni, jestliže v určité době (ponejvíce do jednoho roku) neučinili dosti. Poněvadž ani při tomto zostření nebyla církev vždy s to, aby zjednala úctu zákonům církevním, zavedla ještě citelnější trest v tak zvaném i n t e r d i k t u, t. j. v zápovědi

[1]) P a u l u s, Zeitschrift für kath. Theologie. 1909, str. 281.
[2]) M a n s i, XIX., p. 753: ut poenitentes occasione avaritiae gravare aut levare nemo praesumat: sed iuxta modum culpae, vel possibilitatem naturae moderetur.
[3]) E i c h m a n n, Acht und Bann im Reichsrecht des Mittelalters. 1909.

bohoslužby pro jistý chrám anebo pro menší nebo větší okrsky. Počátky interdiktu hledati dlužno ve zvyku již dříve od některých biskupů zavedeném, zavírati kostely, aby svým nařízením dodali většího důrazu. Jako vlastní prostředek trestný vyskytuje se interdikt častěji teprve v 10. stol. Jeho účel byl paedagogický: nekajícné veřejné hříšníky ztrátou duchovních statků a nevolí obyvatelstva interdiktem postiženého donutiti k polepšení. Poněvadž trest tento zaveden byl jednotlivými biskupy a synodami, byl s počátku různě prováděn; někdy byly zapovězeny všechny posvátné funkce, jindy byly opět aspoň nejnutnější dovoleny, totiž udílení křtu a svátostí umírajících, jakož i konání tiché bohoslužby při zavřených dveřích. Tato poslední praxe dosáhla brzo všeobecné platnosti a v následující době nastala ještě jiná zmírnění. Duchovní byli trestáni při zvláště těžkých proviněních degradací, t. j. sesazením s použitím slavných obřadů; při proviněních menších suspensí, t. j. dočasným vyloučením z úřadu a požitku důchodův. Jiný trest u duchovních obvyklý bylo uzavření v klášteře; nižší, tedy mladší klerikové byli také někdy trestáni bitím.

§ 115. Svátky, úcta svatých a posty.[1])

1. Počet *svátků* rozmnožil se i v této periodě třebas ne tou měrou jako v periodě předešlé. Především byly slaveny svátky všech apoštolův a evangelistův, a to dle všeho hned od počátku periody, poněvadž o nich zmínka se děje již v řeholi sv. Chrodeganga (c. 30). Oslava svátků velikonočních a svatodušních, dříve 8 dní trvající, byla od století 10. ponenáhlu omezena na tři dni, čímž vlastně byla rozmnožena, poněvadž teprve omezení počtu dnů skutečnou a úplnou oslavu umožňovalo. Dalšími všeobecnými svátky církevními jsou svátek nemluvňá-

[1]) Duchesne, Origines du culte chrétien. 4. éd. Paris 1908. — Kellner, Heortologie. 2. Aufl. 1906. — Funk, Abhandlungen u. Untersuchungen, I., 266—278. — Kupka, Církevní rok, 1907. — Cabrol, Dictionnaire d'archéologie chrét. et de liturgie. Tom. I. 1907.

tek, svátek Všech svatých, jenž byl nejdříve (od r. 610) slaven v Římě jako svátek zasvěcení Pantheonu a pak Řehořem III. (731—741) na 1. listopad přeložen a od Řehoře IV. (834) na žádost Ludvíka Pobožného na celou církev rozšířen. Památka všech věrných zemřelých byla nejdříve zavedena r. 998 sv. Odilem, opatem v Clugni, v klášteřích kongregace clugnské, záhy pak, těšíc se veliké popularitě, byla přijata též od jiných řádův a od kněžstva světského; nicméně rázu svátku přikázaného nedosáhla. Vedle svátků všeobecných slaveny byly v každé téměř diecesi ještě svátky zvláštních svatých.

2. Jako se rozmnožil počet svátků, tak nabyla i *úcta svatých*[1]) všude velikého rozvoje. Jejich hroby byly často navštěvovány, zvláště hroby knížat apoštolských v Římě, hrob sv. Jakuba v Compostelle a hrob sv. Martina v Toursu, staly se vedle Jerusalema hlavním cílem poutníkův. Také *ostatky svatých* těšily se veliké úctě; proto nebylo šetřeno žádného nákladu, ba ani lsti, krádeže a násilí, aby byly získány.[2]) To mělo v zápětí, že do oběhu uvedeny byly i některé podvržené ostatky od lidí sobeckých, tak že nutno bylo jejich prozkoumání nařídíti. Zvýšená úcta k ostatkům svatých jeví se i v tom, že byly v průvodech nošeny, do války brány, a že používáno jich k ochraně statků církevních a ke sbírání almužny pro stavby chrámů. Rovněž tak zavládl zvyk bráti ostatky s oltáře, jejich řádného místa, a položiti je na zemi mezi trní a bodláky, aby nařízení církevnímu dodáno bylo důrazu, nebo aby náležitě dokázáno bylo bezpráví na chrámu spáchané.

Právo přijmouti někoho do počtu svatých, čili tak zvaná *kanonisace* příslušela v prvních dobách středověku biskupům. Biskupové jednotliví vykonávali ji, opírajíce se o zřejmé a věrohodné svědectví lidu, bez přísné, nyní obvyklé a dlouho trvající zkoušky.

---

[1]) Beissel, Die Verehrung der Heiligen und Reliquien in Deutschland, 1890 n.

[2]) Guiraud, Quest. d'hist. et d'archéol. chrét. Paris 1906, str. 266 n. — Eghinard, Mon. Germ. Script. XV. 240 n.

Měl-li však světec i v jiných diecesích býti uctíván, bylo svatořečení vykonáno několika biskupy na synodě provinciální. Na východě byli nezřídka kanonisováni členové panující rodiny, kteří dle nynějších požadavků kanonisace si nezasloužili, ano císař Nikeforus Fokas (963—969) žádal, třebas marně, aby jako mučedníci byli uctíváni všichni, kdož padli ve válce. Na západě postupem doby zavládl zvyk, předkládati žádosti o kanonisaci stolici apoštolské. První podobný případ je kanonisace biskupa augšpurského Oldřicha († kol. 973) papežem Janem XV. na synodě lateránské r. 993. Od dob Alexandra III. (1159—1181) stala se kanonisace reservátním právem papežským.[1])

Pilně také, zvláště od století 9., sestavovány byly seznamy světců s krátkým udáním jejich životopisu, tak zvaná *Martyrologia.*[2]) Počet jejich byl veliký. K předním z nich náleží vedle nejstaršího Martyrologium Hieronymianum Martyrologium Bedy Ctih. († 735), jehož zvláště hojně bylo používáno, dále Wandelberta, mnicha kláštera prümského (mezi r. 840—850), Rabana Maura, Usuarda, mnicha v St. Germain u Paříže (mezi r. 860–870), a Adona, arcibiskupa viennského († 874).

Zvláštní úctě a lásce mezi svatými těšila se *Panna Maria.*[3]) O této úctě výmluvná svědectví podávají četné láskou a věrou dýšící hymny a chvalozpěvy, mnohé chrámy k její poctě vystavěné, dále zavedení nových svátků mariánských, jako na př. svátku Obětování Panny Marie, mariánského officia a jiných modliteb. Kromě toho přičiněním sv. Petra Damiani zasvěcena byla poctě Královny nebes na sklonku periody sobota. O rozšíření úcty mariánské přičiňovaly se zejména řády: jako Benediktini, později Praemonstráti, Cisterciáci, Kartusiáni, Karmeliti, Františkáni, Dominikáni.

[1]) C. 1. X. (3, 45).

[2]) Quentin, Les Martyrologes historiques du Moyen-Age. 1907.

[3]) Beissel, Die Verehrung U. L. Frau in Deutschland während des Mittelalters. 1896. — Týž, Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters. 1909.

3. Také *kázeň postní*[1]) nabyla v přítomné periodě nového rozvoje, především v příčině suchých dnů (jejunium quatuor temporum). K třem dříve již obvyklým terminům postním přistoupil nyní čtvrtý v týdnu svatodušním. Již koncil mohučský r. 813 (can. 34) činí zmínku o čtyrech týdnech kvatembrových, ve kterých vždy ve středu, v pátek a sobotu měl býti půst zachováván. Vedle toho považovány byly za postní dny, třebas ne všude, vigilie před hlavními svátky, jako před vánocemi, před Epifanií, před svátkem Nanebevzetí Panny Marie, sv. Jana Křtitele a před svátky svatých apoštolů.

Půst kvadragesimální, dosud 36 dní trvající, byl na památku čtyřicetidenního postu Pána Ježíše, a to nejdříve v Římě v 7. století, rozšířen na 40 dní, tak že započínal ve středu před Dominica I. Quadragesimae, čili na Popeleční středu (dies cinerum), jež jméno dostala odtud, že věřící v den tento sypali si podle příkladu kajícníků popel na hlavu. Na konci století 11. na synodě v Beneventu (1091) učinil Urban II. obřad popelce všeobecným předpisem.

Současně objevují se neděle in Septuagesima, Sexagesima a Quinquagesima, čímž obdržel půst čtyřicetidenní jakousi přípravu. Půst sám byl přísný, neboť dovoleno bylo jen jednou za den se nasytiti, čili žádána lačnost až k 9. hodině, kromě toho věřícím bylo se zdržovati netoliko od pokrmů masitých, nýbrž i od vajec, mléka a sýru. Tato abstinence žádána byla též o všech pátcích celého roku, namnoze též od století 11. i v sobotu, odpadala však, připadl-li na pátek větší svátek.[2]) Také svatby a různé zábavy byly v době postní zapovězeny; některé synody rozšířily zákaz tento i na lov, konání soudů, manželské obcování, ano i na orání, aspoň pro dobu před ukončením bohoslužby. V chrámě obdržela vážnost doby, jak se podobá, ještě na konci periody, symbolického výrazu zastíráním hlavního oltáře oponou, tak zv. suknem postním.

[1]) Villien, Histoire des commendements de l' église. 1909.
[2]) Nicol. Resp. ad consulta Bulg. c. 4, 9, 44—48.

§ 116. Život řeholní.[1])

Život řeholní dosáhl nového v této periodě rozvoje. Řád benediktinský rozšířil se po celém západě a věnoval se nadále s úspěchem šíření evangelia mezi národy pohanskými, výchově a vyučování kněží, pěstování věd a orby a řemesel. Od stol. 8. jeví se však v řádě dosti značný úpadek. Příčiny jeho hledati dlužno jednak v bohatství mnohých klášterův a ve váženém jejich postavení, jež přivedly do nich živly nepovolané, jednak v exempcích a v politickém postavení opatův a udělování mnohých opatství, zvláště Karlem Martellem, laikům, abbacomites zvaným. Než z tohoto úpadku povznesly se již na počátku stol. 9., hlavně přičiněním sv. Benedikta, opata v Aniane († 821).[2]) Z rozkazu císaře Ludvíka Pobožného visitoval a reformoval mnohé kláštery, obnoviv v nich dřívější přísnou kázeň benediktinskou. Také při sestavení nových statut řeholních na synodě v Cáchách r. 817 měl hlavní účast. Odtud po některou dobu působily kláštery reformované zdárně ve všech směrech, zvláště pro vědu a umění.

Na konci století 9. a ve století 10. za politických zmatků nastal však opět ponenáhlý úpadek řádu a kázně. Opatové laičtí králem dosazovaní znovu nabývali převahy. Jak synoda v Troslé, v diecesi soissonské r. 909, ovšem poněkud upřílišujíc, si stěžuje, bydlili tito opatové v klášteřích se svými ženami a dětmi, vojíny a psy, zatím co mnichové se potulovali a životu rozmařilému se oddávali. Proto bylo třeba nové reformy, jež však se pohybovala v jiných kolejích. Kdežto dříve reforma záležela v tom, že řehole znovu byla zavedena nebo její zachovávání bylo přísně nařízeno, spojila se nyní jednotlivá opatství v kongregace, jež ponejvíce již před Řehořem VII. povstaly, avšak teprve po jeho době rozkvětu nabyly. Podstatný pokrok záležel tu ve snaze po centralisaci

[1]) Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der kath. Kirche. 3. Bde. 2 Aufl. 1907.

[2]) Nicolai, Der hl. Benedikt, Gründer von Aniane und Cornelinmünster. 1865. — Pückert, Aniane u. Gellone. 1899.

správy všech klášterů téže řehole. Jednotlivá kongregace měla společný klášter mateřský, z něhož všechny její kláštery byly buď založeny nebo reformovány. Představený kláštera mateřského visitoval ostatní kláštery a ustanovoval namnoze jejich představené. Hrozil-li některému klášteru úpadek kázně, mohlo býti pomoženo přesazením špatných mnichů do jiných klášterů nebo vynikajících mnichů z jiných klášterů, zvláště z kláštera mateřského. Z klášterních kongregací, jež v této periodě vznikly, první a nejdůležitější jest:

1. *Kongregace z Clugny.*[1]) Vévoda akvitanský Vilém a opat Berno († 928) založili v starém Cluniacum, severozápadně od Mâconu, nový klášter r. 910, jenž stoje pod ochranou stolice apoštolské měl co nejpřísněji zachovávati řeholi sv. Benedikta. Nástupce Bernův sv. Odo († 942)[2]) těšil se pro pověst svého kláštera a reformu, kterou zavedl v rozličných klášteřích italských, takové vážnosti, že jistý počet klášterů francouzských dobrovolně se mu podřídil. Tím povstala kongregace clugnská, za jejíhož pravého zakladatele právem může Odo býti považován. Za nástupců Odových, Aymara († 965), Majola († 994), Odila († 1048)[3]) a Hugona († 1109) rozšířila se kongregace i mimo hranice francouzské do Německa, Italie, Španělska, Polska a Anglie a počítala v době svého největšího rozkvětu na počátku století 12. na 2000 klášterův. Kongregace tato, v níž řehole sv. Benedikta přesně byla zachovávána, získala si nesmrtelných zásluh ve století 10. a 11. o duchovní obrod západu a o pěstování věd, tvoříc základní pilíř života církevního v těchto dvou stoletích. Téměř každý znamenitější zjev v církvi až do dob sv. Bernarda jest v bezprostředním spojení s ní. Zvláště opat v Clugny měl jak v církevních, tak i politických záležitostech zna-

[1]) Sackur, Die Cluniazenser in ihrer kirchl. u. allgem. geschichtl. Wirksamkeit bis Mitte des 11. Jahrh. 2 Bde. Halle 1892 n. — Lorain, Gesch. der Abtei Cluny bis zu ihrer Zerstörung zur Zeit der franz. Revolution. 1858.

[2]) Du Bourg, St. Odon. 1905.

[3]) Ringholz, Odilo von Clugny. 1885.

menitý vliv. Představení jednotlivých klášterů podřízených, ponejvíce převorové, byli buď ustanovováni od opata nebo od mnichů volení.

2. V Italii povstaly na počátku století 11. dvě kongregace benediktinské. První z nich byla *kongregace kamaldulská.*[1]) Jejím zakladatelem jest sv. Romuald († 1027), jenž pocházeje z rodu vévodů ravennských založil v Camaldoli (Campus Maldoli) nedaleko Florence kolem r. 1018 spolek poustevníků, který žil podle řehole sv. Benedikta, doplněné a pozměněné některými ustanoveními ze života anachoretského vzatými.[2]) Na konci téhož století za čtvrtého generála Rudolfa rozdělil se spolek na eremity a coenobity pod společným generálem. Kongregace kamaldulská, Alexandrem II. r. 1072 potvrzená, vyznamenávala se horlivou činností reformní a byla také hlavní podporou snah reformních ve století 11. Od století 15. počala však upadati.

O 20 let později (r. 1038) v neveliké vzdálenosti od Camaldoli založil šlechtic florencký sv. Jan Qualbertus[3]) († 1073) v stinném údolí (Valumbrosa) klášter dle řehole sv. Benedikta, v němž snažil se spojiti přednosti života poustevnického a klášterního. Mnichům předepsán byl život přísně rozjímavý, ustavičné mlčení a zakázána všechna i ruční práce ducha rozptylující. Pro konání obyčejných prací přijati byli bratří laici. Také tato *kongregace vallumbroská* získala si v Italii, na niž v celku zůstala omezena, o povznesení života církevního velikých zásluh a podporovala horlivě papeže Lva IX., Řehoře VII. a jeho nástupce v snahách reformních.

3. V Německu[4]) získal si o reformu velikých zásluh *klášter hiršavský* ve Švábsku, když byl učeným a

[1]) S. Petri Damiani, Vita s. Romualdi, Migne, Patr. l. t. 144, str. 953. sq. — Mittarelli, Annales Camald. t. IX., 1755 n.

[2]) Regula Camald. Holstein. Codex regul. II. 194 sq.

[3]) Davidsohn, Forschungen für ält. Gesch. von Florenz. 1897, str. 50.

[4]) Tomek, Studien zur Reform der deutschen Klöster im 11. Jahrh. I. Bd. Die Frühreform. 1910. — II. Bd. Die Statuten der Frühreform. 1910.

zbožným opatem Vilémem († 1091)[1]) po vzoru clugnském r. 1071 reformován. Ačkoli se značná řada znamenitých klášterů jižního a severního Německa jakož i Rakouska k reformě připojila, nepovstala přece zvláštní kongregace, poněvadž Hiršava nedosáhla svrchovanosti nad kláštery reformovanými, jako tomu bylo v Clugni.

Také kláštery (11) irských mnichů, kteří i v této době často do Německa přicházeli, spojily se kolem r. 1075 *v kongregaci klášterů skotských*, jejichž střediskem byl klášter sv. Jakuba v Řezně, založený Marianem Scotem.

4. V klášterech reformovaných byl od 10. století ponenáhlu činěn přísnější rozdíl mezi kněžími (Patres), jejichž počet oproti starověku[2]) v životě řeholním značně vzrostl, a mezi laiky (Fratres conversi, barbati, laici). Kněží věnovali se vedle funkcí duchovních hlavně vyučování a vědecké práci, kdežto práce světské ponechávány bratřím laikům. Jinou novotu tvoří *exempce*.[3]) Dle koncilu chalcedonského r. 451 c. 4 byly kláštery podrobeny dozoru biskupa diecesního, kteryžto předpis obnovily i pozdější synody, jako na př. synoda v Cáchách r. 802 (c. 15). V této době byly však mnohé kláštery z jurisdikce biskupů přes jejich odpor vyňaty[4]) a bezprostředně stolici římské podřízeny. V jednotlivých případech vyskytuje se exempce již v periodě předešlé, jako na příklad u kláštera Bobbio roku 628, většího rozšíření nabyla však teprve tím, že klášter v Clugni r. 949 ji obdržel a ji na podřízené sobě kláštery přenesl. Ponenáhlu byly také pouhé ochranné listy papežské ve smyslu exempcí vykládány.

---

[1]) Kerker, Wilhelm der Selige von Hirschau. Tübingen 1893. — Gieseke, Die Ausbreitung der Hirschauer Regel in Deutschland. 1877.

[2]) Besse, Les moines d'Orient. Paris 1900, str. 411 n.

[3]) Weiss, Die kirchlichen Exemptionen der Klöster bis zur gregorianisch-cluniazensischen Zeit. 1893.

[4]) Hüfner, Das Rechtsinstitut der klösterlichen Exemption in der abendländischen Kirche. 1907.

§ 117. Život náboženško-mravní.[1])

Zavedení života v pravdě křesťanského u národů nově obrácených, jejich zušlechtění a produševnění vyžadovalo dlouhou a namáhavou činnost církve a jejích orgánů, neboť pohanský způsob smýšlení a nazírání nemohl býti odstraněn jedním rázem, nýbrž jen ponenáhlu.

1. K hlavním vadám a nedostatkům doby náleží především mnohé p o v ě r e č n é p ř e d s t a v y a o b y č e j e, které často v křesťanském rouchu dále bujely: jako hadačství, amulety, zaříkání, čarodějství, jakož i sortes sanctorum, i. e. bibliorum, kterými hleděli poznati vůli boží nebo budoucnost z míst Písma sv. náhodou nalezených a ordalie vůbec. Četné synody, od dob sv. Bonifáce počínaje,[2]) vystupovaly proti těmto pověrám zákony a přísnými tresty. Totéž činili také papežové, jakož Řehoř III. (731—741), L e v IV. (847—855), L e v VII. (936—939) a p a n o v n í c i s v ě t š t í, zvláště v době Karlovcův. Co se týče *soudů božích* (ordalií),[3]) z nichž zvláště v obyčeji byly souboj, zkouška vodou horkou nebo studenou, ohněm, vážením, večeří Páně, soustem, dále zkouška při marách a zkouška kříže, tu sice vystupovali proti nim jednotliví mužové osvícení, jako A g o b a r d L y o n s k ý,[4]) nicméně světskými zákony a také mnohými synodami partikulárními při tehdejším nedostatečném řízení soudním byly uznávány za soudní prostředek důkazný. Proto udržovaly se při

[1]) K o b l e r, Katholisches Leben im Mittelalter. Auszug aus K. H. Digbys Mores Catholici. 4 Bde. 1887 násl. — G r u p p, Kulturgeschichte des Mittelalters. 2 Bde. 2. Aufl. 1908. — R a t z i n g e r, Geschichte der kirchl. Armenpflege. 2. Aufl. 1882. — F e h r, Der Aberglaube u. die kath. Kirche des Mittelalters. 1857. — M e y e r, Der Aberglaube des Mittelalters und der nächstfolgenden Jahrhunderte. 1884. — S c h a u b, Der Kampf gegen den Zinswucher. 1905. — L a l l e m a n d, Histoire de la charité, t. II.—III. Paris 1904 n.

[2]) H e f e l e, Konziliengesch. III. 506 n.

[3]) D a h n, Studien zur Gesch. der german. Gottesurteile. 1857. — P a t e t t a, Le ordalie. 1890. — De S m e d t, Les origines du duel judicaire. Bruxelles 1895.

[4]) De divinis sententiis u M i g n e Patr. l. t. 104, str. 125, 354 c. 6.

soudech světských po celou periodu více nebo méně všeobecně. Než stolice apoštolská nikdy jich neschvalovala, nýbrž vždy proti nim vystupovala a je při soudech církevních zapovídala, jako na př. Mikuláš I. (858—867), Štěpán VI. (885—891), Alexander II. (1061—1073). Životu nebezpečné ordalie hleděla církev odstraniti nebo aspoň zmírniti a nahraditi méně nebezpečnými prostředky důkaznými, jako přísahou, a kromě toho snažila se odstraniti při nich zlořády, postavivši je pod dozor kněží. Teprve v následující periodě ponenáhlu byly odstraněny, když Innocenc III. (1198—1216) je zavrhl jako pokoušení Boha a zapověděl žehnati věci při nich používané.

K pověře družila se dále loupeživost a pomstychtivost, ukrutnost a bojechtivost; zvláště šlechta vykonávala v rozsáhlé míře *právo pěstní* a působila jak sobě tak i lidu velikou škodu. Poněvadž moc státní nebyla s to, aby zlořádu tomuto přítrž učinila, hleděli je od počátku 11. století biskupové na četných synodách co možno odstraniti. Nejpřísnější tresty církevní stanoveny byly na ty, kdož sahali k svépomoci, místo aby soudu se dovolávali, a když ani to nepomohlo, byl lid vyzýván k ozbrojenému boji, v němž však ponejvíce podléhal. Konečně od r. 1040 spokojily se synody tím, že omezily boje soukromé na jisté doby zavedením *míru božího*,[1]) treuga Dei, pax Dei zvaného. Nejdříve byl mír boží zaveden přičiněním opata clugnského Odila v jižní Francii v Akvitanii (1041), roku následujícího opatem Richardem Verdenským také v severní Francii, po té následovala Belgie a Normandie. Dle tohoto míru božího musily zbraně odpočívati každý týden od večera středy až do pondělí ráno,[2]) dále pak od adventu až do oktávy Epifanie, od počátku doby postní až k oktávě velikonoční, od týdnu prosebného až k oktávě svatodušní. Plnému míru a pokoji těšiti se měly osoby obrany neschopné a

[1]) Huberti, Studien zur Rechtsgeschichte des Gottesfrieden u. des Landfrieden. I. Bd. 1892. — Küster, De treuga et pace Dei. Der Gottesfrieden. Rechtsgeschichtliche Studie. 1902.

[2]) Tyto dny pokládány za posvěcené utrpením a zmrtvýchvstáním Kristovým.

místa, jimž udělena byla výsada asylu. Pro Německo prohlásil císař Jindřich III. všeobecný zemský mír. Provedení těchto předpisů jevilo na dlouhou dobu blahodárný kulturní účinek. Orba, obchod a řemeslo děkují jim z veliké části za svůj rozvoj.

2. Vedle těchto nedostatků a vad ukazuje však život křesťanský v této periodě *mnohé světlé stránky*. Vedle křiklavých nepravostí jeví se vznešené ctnosti, upřímné smýšlení kajícné, hluboká zbožnost, pevná, dětinná víra. I v době hlubokého úpadku ve století 10. a 11. oslavil Bůh církev svoji četnými vzory a příklady svatosti, jako byli Alfred Veliký v Anglii († 901), Bruno Kolínský († 965), sv. Václav († 935), svatý Vojtěch († 997), Wolfgang Řezenský († 994), Jindřich II. († 1024) a četní jiní. Veliká obětavost a dobročinnost vedla také v této periodě k založení četných klášterů, špitálů a jiných dobročinných ústavů. Tak založil sv. Bernard z Mentony († 1008) špitály na sv. Bernardu velikém a malém, v Anglii Lanfrank, arcibiskup v Canterbury, založil tu veliký špitál, a totéž učinil Řehoř VI. r. 1045 v Římě. Také synody opětovaně doporučují podporovati chudé, jako synoda pařížská r. 829 (c. 31) a mohučská r. 847 (c. 10). Na kleriky byly stanoveny přímo tresty, jestliže by nevěnovali chudým, co z příjmů církevních zbývalo.[1]) Církev proto právem může býti nazývána vychovatelkou národů; dokázalať svou civilisatorskou sílu a schopnost způsobem, který každého nepředpojatého pozorovatele nelíčeným obdivem naplniti musí.

[1]) Burchardi, Decretum, l. 19, c. 116.

HLAVA VI.

Věda, vzdělání a umění.

§ 118. Literatura řecká.[1])

Věda theologická nedosáhla na východě toho rozkvětu jako v periodě předešlé. Doba velikých Otců církevních již minula; později neblaze působil rozkol; v církvi řecké nastala odtud jistá stagnace, která ani na rozvoj vědy nezůstala bez účinku. V exegesi převládaly ponejvíce kateny, ve kterých Písmo sv. vykládáno výroky sv. Otců, bez hlubšího studia vedle sebe sestavenými. Také v theologii dogmatické nelze znamenati pokroku. Poněkud více kvetla literatura asketická a hagiografická, ač ani tu nedosaženo výše dob dřívějších. Mezi spisovateli zmínky především zasluhují:

1. *Sv. Jan Damascenský*,[2]) o jehož životě zachovalo se nám jen málo spolehlivých zpráv. Narodiv se v Damašku, tehdy již Mohamedánům náležejícím, na konci století 7., byl po nějakou dobu podobně jako před tím otec jeho ve službách kalifa, později však zřeknuv se svého úřadu, vstoupil do kláštera sv. Sáby u Jerusalema a věnoval se úplně askesi a vědeckému

---

[1]) Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur. 2. Aufl. 1897. — Baumgartner, Die lateinische und griechische Literatur der christl. Völker. 4. Aufl. 1904.

[2]) Ed. Le Quien 2 fol. 1712; Patr. gr. 94 96; Langen, Johannes von Damaskus. 1879. — Holl, Die Sacra Parallela. 1897. — Bilz, Die Trinitätslehre des hl. Johannes von Damaskus. 1909.

studiu († kol. r. 749). Mezi spisy jeho vynikají tři apologie úcty obrazů (*Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας*), nejlepší, co na obhájenou obrazů bylo napsáno. Hlavním však dílem jeho je Fons scientiae (*Πηγὴ γνώσεως*). Spis tento dělí se na tři části: první Dialectica je filosofickým úvodem, druhá De haeresibus podává dějiny haresí v přehledu, třetí De fide orthodoxa vykládá systematicky celou křesťanskou dogmatiku na základě nejlepších církevních Otců řeckých a koncilův. Poněvadž dogmatický rozvoj církve řecké chýlil se ke svému konci, zůstalo dílo toto až do přítomné doby klassickou učebnicí dogmatiky v církvi řecké. Když pak bylo v 12. století přeloženo též do latiny, učinili je scholastici jako, Petrus Lombardus, sv. Tomáš Akvinský a jiní, základem svých spisův. Z dalších spisů jeho uvésti dlužno Sacra Parallela, sbírka (florilegium) výroků z Písma sv. a sv. Otců a spisovatelů profanních, jež týkají se nejrůznějších předmětů víry a mravův. Konečně složil též některá kázání a hymny. Neohrožené spojence v boji proti obrazoborcům měl sv. Jan Damascenský ve výmluvném patriarchovi cařihradském Germanovi, v mnichovi Theodorovi ze Studion († 826)[1] a v Nikeforovi († 829), patriarchu cařihradském († 815).[2]

2. Po ukončeném sporu o úctu obrazů vyniká obsáhlou učeností a všestrannou sčetlostí patriarcha cařihradský *Fotius*[3] († 891). Pro dějiny literatury nanejvýše cenná je Bibliotheca neboli Myriobiblion, v níž podává Fotius zprávu o 280 knihách, obsahu z části náboženského, z části profanního, původu z části křesťanského, z části pohanského. Cenné je dílo toto zvláště proto, poněvadž podává též výtahy ze spisů, které od té doby buď úplně nebo z části se ztratily. Mezi theologickými jeho spisy přední místo zaujímá: Amphilochia, sbírka theologických

[1]) Schneider, Der hl. Theodor von Studion 1901.
[2]) De Boor, Nicephori opuscula historica. 1881.
[3]) Patr. gr. t. 101–104. Hergenröther, Photius. Bd. III. 1869. — *Λόγοι καὶ ὁμιλίαι* ed. Aristarches 1901.

a filosofických pojednání o rozličných předmětech. Podnět k tomuto dílu daly Fotiovi dotazy metropolity Amfilochia z Cyziku. Tak zvaný Nomocanon, t. j. systematická sbírka zákonů církevních a zákonů státních, věcí církevnich se týkajících, jež se stala oficielním zákonikem církve řecké, nepochází dle všeho od Fotia. Četné jsou konečně jeho spisy polemické proti západu a listy.

3. Po Fotiovi zabývala se část theologické literatury hájením rozkolu a bojem proti latiníkům; mnohem větší část hájila a vysvětlovala dědictví patristické a vycházela tím vstříc pokusům sjednocovacím, které z Říma byly činěny. Mezi spisovateli této doby vyniká *Simeon Metafrastes*,[1]) jenž žil v druhé polovici stol. 10. a napsal, sebral a přepracoval četná martyria a životopisy svatých, které se těšily ve středověku veliké vážnosti, avšak pro své fantastické vyzdobení malou historickou cenu mají. Všestranným vzděláním a bystrovtipem vyznamenával se ve stol. 11. Michael Psellos († 1079), jenž v Cařihradě obnovil platonskou akademii a vydal četné spisy obsahu theologického, filosofického, historického a mathematického. K spisovatelům exegetickým náleží Theofylakt, arcibiskup v Ochridě v Bulharsku,[2]) a Euthymius Zigabenský, mnich poblíž Cařihradu, jenž napsal Panoplii dogmatickou[3]) proti haeresím.

§ 119. **Pěstování věd na západě.**[4])

Jakmile po bouřích stěhováním národů vyvolaných, v nichž tak mnohá útočiště vědecké tvorby zpustla anebo i úplně zanikla, poněkud spořádané poměry nastaly, církev obrátivši tyto národy barbarské ihned snažila se také položiti u nich základy k pě-

[1]) Patr. gr. t. 114—116. — Rom. Quartalschr. 1897, str. 67—205.

[2]) Migne, Patr. gr. t. 123—126.

[3]) Migne, Patr. gr. t. 130.

[4]) Ebert, Geschichte der christl. lateinischen Literat. von ihren Anfängen bis zum Zeitalter Karls des Gr. 2. Aufl. 1889. — Baumgartner, Die lateinische u. griechische Lite-

stování věd. S počátku ovšem, poněvadž pro rozkvět vědy scházely všecky podmínky, snaha její směřovala jen k tomu, aby zachovány byly duchovní poklady doby dřívější. A také později, když již vlastní věda byla pěstována, byla práce více méně jen sbíráním, excerpováním, kompilováním, reprodukcí a zpracováním látky staré. To platí s malými výjimkami o celé periodě, i o době rozkvětu za Karla Velikého a jeho bezprostředních nástupcův. Tím však položen byl pevný základ pro rozkvět vědy církevní v periodách následujících. Hlavními pěstiteli věd byli ovšem mnichové, ježto kláštery staly se jedinými téměř útočišti věd. Vedle toho záhy začali je pěstovati též klerikové světští, kteří v klášteřích svého vzdělání nabyli. Tak i v této příčině stala se církev pravou vychovatelkou a učitelkou národů nově obrácených.

Vyučování bylo podobné vyučování, jež ve světě řecko-římském bylo obvyklým. Počátek tvořilo mechanické naučení se latinskému žaltáři, načež následovala první cvičení ve čtení a psaní. Záhy započínalo také vyučování ve zpěvu, aby získány byly nejnutnější vědomosti pro účast na denní bohoslužbě. K vyučování elementárnímu náležely též nejprvnější počátky v počítání a v řeči latinské. Pro ty, kdož nabýti chtěli vyššího vzdělání, počalo studium sedmi svobodných umění (artes liberales), které zpravidla 8 roků vyžadovalo a ve dvou odděleních postupovalo. První oddělení, tak zvané trivium, obsahovalo grammatiku, retoriku a dialektiku neboli logiku, druhé: quadrivium, arithmetiku, geometrii, astronomii a hudbu církevní. Obsah a rozsah vyučování v jednotlivých oborech závisel ovšem na jednotlivých školách od počtu a zdatnosti učitelův.

Značnějších výsledků bylo docíleno nejdříve *v Anglii*, kde již na konci předešlé periody arcibiskup canterburský Theodor († 695) ve spojení s opatem Hadrianem z Afriky přičiňoval se o rozšíření řecko-

ratur der christl. Völker. 1900. — Specht, Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland. 1885. — Denk, Geschichte des gallo-fränkischen Unterrichts- u. Bildungswesens. 1892. — Hurter, Nomenclator literarius, I. 1903.

latinského vzdělání v klášteřích. Na začátku století 8. vynikal zde Aldhelm († 709), opat a později biskup v Sherbornu, jenž skládal básně v řeči anglosaské a latinské a ve svých spisech Aristotela, Virgilia, Suetona citoval, a také se zákony římskými a výklady právníků, jakož i s astronomií, mathematikou, hudbou atd. obeznámen byl. Největším však učencem anglosaským v této periodě jest mnich Beda († 735), záhy pro své všeobsáhlé vědění proslulý a po celý svůj život neúnavně činný. Ze spisů jeho theologických vynikají kommentáře k Starému a Novému Zákonu, jakož i homilie, které mu získaly příjmí Venerabilis.[1]) Vedle toho napsal spisy přírodopisné, mathematické, grammatické, filologické a filosofické, jež všecky svědčí o jeho hluboké učenosti a sčetlosti ve spisovatelích řeckých a latinských. Korunou jeho spisovatelské činnosti jest Historia ecclesiastica gentis Anglorum, kterou se stal otcem dějepisectví anglického. Později za zhoubných vpádů dánských pokleslo sice v 9. století vzdělání i vyučování hluboko; než Alfred Veliký (871–901),[2]) zakladatel anglické monarchie, opět je značnou měrou povznesl.

Ve Francii počíná nový duševní život Karlem Velikým, ač ovšem již činností missionářskou sv. Bonifáce byla mu půda připravena. Seznámiv se na svých výpravách do Italie s tamějším duševním životem, začal si Karel vážiti vědy, literatury a umění a rozhodl se i své národy kulturně povznésti. Za tím účelem na oživenou studií povolal na svůj dvůr řadu velikých učenců, jako Longobarda Pavla Diakona († 799), grammatika Petra Pisánského, básníka Theodulfa († kolem r. 821), později biskupa orleánského, Alkuina († 804)[3]) atd. Za vedení učeného Alkuina, jenž se stal nejváženějším rádcem Karlovým, nastal v brzku čilý vědecký život, jehož se i Karel sám účastnil. Kdežto škola dvorní (schola palatina) stala se jakýmsi vzorným ústavem a akademií,

[1]) Werner, Beda der Ehrwürdige. Wien 1881.
[2]) Weis, Alfred der Gr. 1852.
[3]) Werner, Alcuin und sein Jahrhundert. Wien 1881.

na niž měli posílati urození Frankové své syny, by se zde před zraky krále připravovali a vzdělali pro úřady dvorní a státní, nabýval klerus svého vzdělání na školách k a t h e d r á l n í c h a k l á š t e r n í c h,[1]) které dle zákona Karlova na synodě v Cáchách r. 789 vydaného měly býti zřizovány při všech chrámech kathedrálních a klášterních. Při obojích školách později zřizována byla dvě oddělení s vlastními učiteli. V čele jejich stál na školách klášterních magister principalis, na školách kathedrálních magister scholarum, později scholasticus zvaný. Š k o l a i n t e r n a určena byla pro budoucí mnichy, resp. kleriky, š k o l a e x t e r n a pro ostatní žáky, kterým se sice také dostávalo bezplatného vyučování, ne však výživy. Tyto školy externí staly se hlavními pěstitelkami věd profanních, proti nimž v zájmu jednostranné askese jevila se tu a tam jistá opposice. Poněvadž do šlepějí Karlových vstoupili i jeho nástupci, jako Ludvík Pobožný, Lothar I., Karel Holý, a poněvadž i biskupové snahy tyto podporovali, nabyly některé z těchto škol značného rozkvětu, jako tourská, lyonská, orleánská, remešská, toulonská, korvejská, sv. havelská, fuldská, hiršavská, utrechtská atd. Aby pak i vzdělání lidu bylo povzneseno, vydal Karel Veliký nařízení, že má býti v každé farnosti zřízena š k o l a f a r n í, v níž měl farář vyučovati katechismu a pečovati o vychování schopných kostelníků, ministrantů a zpěváků. Vyučování omezovalo se v těchto farních školách na náboženství, čtení, psaní a zpěv.

Jakkoli po rozkvětu vědy, jenž nastal za Karla Velikého a jeho bezprostředních nástupců, působením vnitřních a zevnějších zmatků, stálých bojů a vpádů barbarských nastoupil značný úpadek, přece duševní život neutuchl docela, nýbrž nabýval tu a tam nového rozvoje, jako na př. v N ě m e c k u za periody Otonův. Zejména v B a v o r s k u nabyly v této době některé klášterní školy značného rozvoje, jako v Tegernsee, Niederaltaichu, v Chiemsee, u sv. Emmerama v Řezně. Podobně kvetly i v R a k o u s k u na konci této peri-

[1]) M a î t r e, Les écoles épiscopales et monastiques de l'Occident depuis Charlemagne jusqu'à Philippe Auguste 1866.

ody klášterní ve sv. Florianě, v Kremsmünsteru, sv. Hypolytě, v Melku a o něco později v Klosterneuburku.

K *čelnějším učencům* této pozdější doby náleží především ti, kteří vyšli ještě ze školy Alkuinovy: Haymo, biskup halberstadský († 853), jenž vedle Breviarium historiae ecclesiasticae napsal též cenné kommentáře, obsahující mnohé morální poznámky, a pak Rabanus Maurus,[1]) mnich a opat fuldský a posléze arcibiskup mohučský († 856), právem v Německu jako zakladatel školství a vědy ctěný. Vynikaje obsáhlým věděním, napsal Rabanus Maurus kommentáře téměř ke všem knihám Písma sv. a četné homilie. Výklady čerpal hlavně z Jeronyma, Augustina, Řehoře Vel., Isidora, Bedy Ctih. Exegese jeho přidržuje se více výkladu allegorického. Vedle toho napsal De institutione clericum lib. III.,[2]) návod k regimen animarum, sestavený dle různých starších spisů sv. Augustina, Řehoře Vel., Bedy Ctih. atd. Ve spise De universo podává jistý druh encyklopaedie. Další jeho spisy týkají se zejména církevního práva a liturgiky.

Z jeho četných žáků vyniká Walafridus Strabo,[3]) učitel a opat v klášteře reichenavském († 849), jenž byl netoliko básníkem hlubokého citu, nýbrž i spisovatelem liturgickým a vykladatelem Písma sv. Jeho Glossa ordinaria, vysvětlující jednotlivá slova nebo texty biblické, nabyla velikého rozšíření. Nemenší vážnosti těšil se jeho spis Liber de exordiis et incrementis rerum ecclesiasticarum.[4]) Jiný jeho žák Otfried, mnich v klášteře Weissenburku v Elsasku († kol. 875), byl rovněž znamenitým filosofem, řečníkem, theologem a básníkem. Jeho harmonie evangelií (Christ)[5]) nalezla tolik ohlasu, že všeobecně byla zpívána a světské písně za-

[1]) Hablitzer, Rabanus Maurus. 1906.
[2]) Knöpfler, Rabani Mauri de institutione clericorum lib. tres. Monachi 1901.
[3]) Eigl, Walahfrid Strabo. Ein Mönchs- u. Dichterleben. Wien 1908.
[4]) Ed. Piper. Freiburg 1884.
[5]) Ed. Knöpfler. 2. ed. 1899.

tlačila. Všestrannou učeností, zejména filosofickou, vyznamenával se dále Jan Scotus Erigena († kol. 877). Prodlévaje při dvoře Karla Holého, účastnil se všech učených bojů své doby a měl překladem spisů Pseudo-Areopagity nemalý vliv na pozdější středověkou mystiku. Ve vlastních spisech jeví se sice nanejvýše obratným dialektikem a geniálním metafysikem, oddává se však nezřídka názorům idealisticko-pantheistickým Neoplatoniků. Hlavním jeho spisem jest pět knih De divisione naturae, jenž však byl Honoriem III. r. 1225 zavržen. Jako spisovatel liturgický vynikl metský jáhen Amalarius († kol. 857),[1]) napsav výbornou knihu De officiis ecclesiasticis, jež v následujících stoletích největší vážnosti se těšila. Velikou učeností slynul též Agobard,[2]) arcibiskup lyonský († 840). Zasahuje do všech důležitých církevních a státních otázek své doby, vystupoval zejména proti Židům,[3]) otroctví, pověře a hájil katolickou nauku proti adoptianismu a ikonoklasmu.

Ve století 10. pěstoval vědy zvláště klášter svatohavelský, v němž tehdy působili jako vynikající učenci Notker Balbulus († 912), spisovatel sekvencí církevních, Martyrologia a dvou knih Degestis Caroli M., dále Ekkehard I. († 973) a Ekkehard II. († 990), Notker Physikus, básník, malíř a lékař († 975), a Notker Labeo († 1022),[4]) jenž velikých zásluh získal si o řeč německou, přeloživ do ní spisy Boëthia a Řehoře Velikého.

Ve *Francii* vynikl v této době Flodoard, kanovník remešský († 996), svou Historia Remensis a svými Annaly. Největším učencem tohoto století byl však Gerbert. Získav si cestami svými velikých vědomostí, stal se nejprve opatem v klášteře bobbijském, později učitelem na škole remešské a arcibiskupem tamtéž a po té v Ravenně, až konečně r. 999 dosedl na stolec Petrův jako Silvester II. († 1003). Vedle vědomostí theologických měl též obsáhlé vědomosti

[1]) Mönchemeier, Amalar von Metz. 1893.
[2]) Chevallard, St. Agobard, archevêque de Lyon 1869.
[3]) Wiegand, Agobard von Lyon und die Judenfrage. 1901.
[4]) Piper, Die Schriften Notkers u. seine Schule. 1882.

mathematické, astronomické a přírodopisné, tak že vrstevníci jeho považovali jej za kouzelníka. Ze spisů jeho zvláště vyniká Liber de informatione episcoporum.[1])

V *Italii*, která celkem ve vzdělání ve století 10. zůstala za ostatními zeměmi, zmínky zasluhují Atto, biskup vercellský († 960), jenž přičiňoval se především o povznesení kázně církevní a také některé spisy exegetické a homiletické napsal, dále Luitprand, biskup kremonský, kancléř Oty I. († 970), jehož Historia imperatorum et regum seu Antapodosis je však příliš strannická, a konečně Ratherius, biskup veronský († 974), který ve spisech svých De contemptu canonum, Invectiva atd., jakož i listech barvami upřílišenými líčí porušené mravy své doby.

Ve století 11. přední místo přináleží škole reformovaného kláštera Beccum[2]) v Normandii, kterou především k vědeckému rozkvětu povznesl Lanfrank, pozdější arcibiskup v Canterbury, vynikající spisovatel dogmatický a exegetický († 1089). Dějepisná díla v tomto století napsali mnich kláštera reichenavského Hermannus Contractus († 1054), dále Adam Bremský[3]) († kol r. 1068) a Lambert Hersfeldský († po r. 1077). V Italii konečně rozvíjel blahodárnou činnost Petr Damiani († 1072),[4]) učený a zbožný mnich benediktinský a později kardinál a biskup v Ostii, jenž spolu s Hildebrandem byl duší církevní reformy v trudných dobách století 11. V traktátech svých, jako zejména v Gomorrhianus, vystupuje zvláště proti simonii, lakotě a nezdrželivosti kleru.

---

[1]) Migne, Patr. lat. t. 139. — Havet, Lettres de Gerbert. 1889.

[2]) Poreé, Hist. de l'Abbay du Bec. 1901. — Migne, Patr. lat. t. 150. — Longuemare, Lanfranc. 1902.

[3]) Migne, Patr. l. t. 144—145. — Kohlmann, Adam von Bremen. 1909.

[4]) Kleidermanns, Petrus Damiani. 1882. — Biron, Saint Pierre Damien (1007—1072). 1908.

§ 120. Křesťanské umění.[1])

1. Na východě dosáhl v této periodě sloh byzantský znamenitou konstrukcí, zručností technickou a výzdobou svého vrcholu, zůstal však ponejvíce omezen na země, jejichž obyvatelstvo přiznává se k církvi východní, a to tím více, ježto církev byzantská s uměním nikdy neměla té vřelé účasti jako církev západní. Na západ nebylo působení byzantské v oboru architektury značné; omezovalo se ponejvíce jen na Ravennu, pobřeží istrijské a dalmatské a některé končiny jihoitalské. V Ravenně povstal v první polovici st. 6. chrám sv. Vitala, založený v podobě osmiúhelníku. Mnohem později zbyzantinisován byl podivuhodný chrám sv. Marka v Benátkách, původně jako trojlodní basilika založený. V 11. století byl připojením příčné lodi, zklenutím bání a založením rozsáhlých předsíní v rozloze své podstatně pozměněn, načež mosaiky a sloupky, kterými dekorováno jest celé průčelí, dovršily malebnou úpravu celku. Větší než ve stavitelství bylo působení byzantské v ostatních oborech výtvarnictví. Drobné výrobky kovové a smaltové, diptycha a deskové obrazy přinášeny do říše Franků, do Německa a k nám; než napodobování umění byzantského nepřivodily.

2. Na západě stěhováním národů barbarských dostaly se na klassickou půdu ne sice konstruktivní novoty, ale nové živly ornamentální, jako síťkování, mřížování, tečky, kolečka, řady obloučků, čára klikatá atd. Církev, obrátivši tyto národy barbarské, uváděti je počala v řadu národů vzdělaných a zušlechťovala jejich vlohy tak, že pod jejím vedením počaly se účastniti činnosti kulturní i umělecké. Při této činnosti spojovaly to, čemu se od vymírajícího pokolení umělců římských naučily, se zděděným vkusem a přizpůsobovaly svým potřebám. Tím se dál ponenáhlý přechod od tvarů pozdní doby římské k pozdějším formám

[1]) Kraus, Geschichte der christl. Kunst, II., 1. 1897. — Kuhn, Allgemeine Kunstgeschichte. 3 Bde. 1897 n. — Borrmann-Neuwirth, Geschichte der Baukunst. II. Bd. 1904. — Kleinschmidt, Lehrbuch der christl. Kunstgesch. 1910.

středověkým. Při stavbách chrámových budována nyní věž, jež ovšem nespojovala se hned organicky s budovou chrámovou, ale stavěna buď po boku basiliky nebo stranou. Za podporu arkád používáno nezřídka místo sloupů pilířů, jež se však také mnohdy se sloupy střídaly. Čeho se nedostávalo stavbám na uměleckém propracování, to nahrazeno hojností drahých kovů a vzácných kamenů. Při výzdobě vnitra převládala mosaika, vedle níž i plastika se ponenáhlu domáhala platnosti. Ze staveb chrámových této doby zmínky zasluhuje chrám Karlem Velikým v Cáchách r. 796 založený. Půdorys chrámu, jenž r. 804 byl dokončen a posud se zachoval, tvoří šestiúhelník, k němuž na západní straně přiléhá vysoká předsíň. Středem stavby jest osmiúhelník z 8 hrubých pilířů, jež nesou polokruhové arkády. V přízemí vede kolem klenutý ochoz. V oboru sochařství nejznamenitější památkou jsou reliefní postavy světců v kostelíku od longobardské kněžny Petruldy v Cividale ve Furlandsku zbudovaném. Slavnostní klid jejich připomíná práce byzantské, ale jinak jsou důležitým přechodem k sochařství středověkému. Se zvláštní zálibou pěstována byla řezba ze slonové kosti, a některá diptycha jsou v oboru tom památkami zajímavými. Pozoruhodny jsou i památky malby miniaturní, které používáno k výzdobě vzácných rukopisů a jež zvláště v klášteřích byla pěstována.

PERIODA DRUHÁ.

Od Řehoře VII. (1073) až do Bonifáce VIII. (1303).

HLAVA I.

Papežství a císařství.

§ 121. Řehoř VII. Spor o investituru.[1])

Po smrti Alexandra II. (1073) byl jednomyslnou volbou na stolec Petrův povýšen kardinál archidiakon Hildebrand. Po delším odporu přijal konečně na naléhavou prosbu kleru a lidu volbu a dal si jméno *Řehoře VII.* (1073—1085). Konsekraci přijal však dle všeho teprve, když došel souhlas německého krále Jindřicha IV., jenž jej udělil přes to, že papež v listě volbu oznamujícím nepokrytě vykládal zásady, kterými se chce ve správě církve říditi. Hned po inthronisaci zamýšlel Řehoř, jenž již za šesti předešlých papežů nejdůležitější záležitosti církve spravoval a bezpočetné obtíže a boje hrozící předvídal, učiniti s Jindřichem IV.

---

[1]) Registrum epistolarum Gregori. VII. ed. Jaffé. Berolini 1865. (Bibl. rerum german. t. II.) — Bernheim, Quellen zur Geschichte des Investiturstreites. Leipzig 1907. — Voigt, Hildebrand als Papst Gregor VII. 2. Aufl. 1846. — Gfrörer, Papst Gregor VII. u. sein Zeitalter. 7 Bde. 1859 násl. — Fessler, Gregor VII. u. die Kirchenfreiheit. 1850. — Martens, Gregor VII., sein Leben u. Wirken. 2 Bde. 1894. — Delarc, St. Grégoire VII. et la réforme de l'église au XI. siècle. 3 vol. 1889 n. — Hefele, Konziliengesch. Bd. V.—VI. — Hauck, Kirchengesch. Deutschlands. III. Bd. 3. u. 4. Aufl. — Meyer v. Knonau, Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. u. Heinrich V. 1890 sq.

úmluvu o obsazování duchovních míst, o vykořenění simonie a konkubinátu. Skutečně vyjednávání bylo zahájeno, když tu vypuklo povstání saské, jež donutilo Jindřicha k potupnému útěku ze země. Jindřich sklíčen poslal (1073) pokorný list papeži,[1]) ve kterém projevoval lítost nad svým pobloužením, sliboval polepšení a poslušnost, a prosil zároveň o otcovskou radu a pomoc, poukazuje na nutnost vzájemné podpory obou nejvyšších mocí. Papež, jenž tehdy v jižní Italii dlel, aby tamější poměry s Normanny uspořádal, hleděl saské velmože s králem usmířiti a žádal zastavení nepřátelství v Německu až do příchodu svých legátův.

Vrátiv se z jižní Italie do Říma, pokračoval ihned na dráze svých předchůdců ve velikém díle reformy církevní, které bylo nutně potřebí, měla-li býti církev osvobozena z područí moci světské a nabýti nezbytné k vznešenému poslání svému svobody. Hned na první synodě postní v březnu 1074, opíraje se o předpisy svých předchůdců, nařídil: Kdo dosáhl svěcení, úřadu nebo chrámu penězi, ztrácí je; v budoucnosti pak nesmí nikdo pod trestem klatby chrám koupiti nebo prodati. Duchovní, žijící v konkubinátě, nesmějí sloužiti mši sv. a vykonávati jiné církevní funkce. Nepodrobí li se tomuto dekretu, nemá lid účastniti se jejich bohoslužby a od nich svátosti přijímati, by takto byli donuceni se polepšiti nebo úřadu svého se zříci.[2])

Ustanovení tato měla býti papežskými legáty v rozličných zemích prohlášena a provedena, narazila však u veliké části kleru a u oněch knížat, kteří dosaváde ze simonie měli veliký prospěch, na odpor téměř nepřekonatelný. Na mnohých místech došlo i k bouřlivým výstupům, ba někteří biskupové, jako na př. Altmann,[3]) biskup pasovský, jeden z nejrozhodnějších a nejvěrnějších přívržencův snah Řehořových v Německu, upadli při prohlášení nálezů těchto do nebezpečenství života. Synoda pařížská z r. 1074

[1]) Reg. Gregor. VII. I., 25. — Migne, Patr. l. t. 148 str. 509.
[2]) Jaffé, Registrum Rom. Pont. éd. 2. I., 603.
[3]) Wiedemann, Altmann v. Passau. 1851. — Stülz, Leben des Bischofs Altmann. 1853.

prohlásila dekrety za onera importabilia ideoque irrationabilia. Většina biskupů německých váhala s provedením; ano Oto, biskup kostnický, netoliko dovolil kněžím ženatým dále v manželství trvati, nýbrž vybízel neženaté přímo, aby v manželství vstoupili. Všude byly proti papeži šířeny nejhrubší pomluvy; než Řehoř zůstal pevným. Četné biskupy německé, mezi nimi Otu Kostnického, povolal k zodpovídání na synodu postní r. 1075 do Říma. Jindřich IV. naproti tomu jevil s počátku přízeň ke snahám papežovým, slibuje pomoc k potlačení svatokupectví a konkubinátu, začež mu papež v prosinci 1074 spokojenost svoji vyslovil.

Na synodě postní r. 1075 Řehoř obnovil netoliko dřívější dekrety proti simonii a kněžskému manželství, nýbrž chtěje zlo s kořenem vytrhnouti, zapověděl investituru laiků prohlášením, že žádný duchovní nesmí přijmouti úřadu církevního z rukou laika pod trestem sesazení, a žádný světský kníže pod trestem exkommunikace nesmí uděleti investituru.[1]) Zákaz tento byl úplně oprávněn, neboť obsazováním biskupství a opatství, jak se vytvořilo v periodě předešlé, byla církev uvedena v přílišné poručí státu; duchovní místa, zejména v poslední době, za peníze prodávána, nebo nehodným dvořeninům udílena. Dokud dosavadní způsob investitury trval, nemohla býti také ani simonie a klerogamie vykořeněna. Dekret papežský o investituře, jejž Řehoř VII. ostatně, maje zřetel na oprávněné zájmy panovníků, byl ochoten zmírniti a přiměřeně omeziti, narazil téměř všude na odpor. Jen Filip I., král francouzský, podrobil se mu ochotně.

Boj vzplanul nejdříve v Německu s *Jindřichem IV.* (1056—1106), panovníkem postrádajícím pochybeným vychováním netoliko veliké pevnosti povahy, nýbrž i mravní bezúhonnosti.[2]) Jsa ve štěstí zpupným, v neštěstí pak malomyslným, dával se Jindřich IV. strhnouti

[1]) Jaffé, Registr. I., 612. — Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, VII., str. 272 n. — Scharnagl, Der Begriff der Investitur in den Quellen und Literatur des Investiturstreites. 1908.

[2]) Meyer v. Knonau, Heinrich IV. u. Heinrich V. 1890 n. — Höhne, Kaiser Heinrich IV. 1906.

k různým nedůslednostem. To ukázalo se hned po krvavé porážce Sasů nad Unstrutou r. 1075. Ještě na konci téhož roku přerušil zúmyslně svůj dosavadní přátelský poměr k Římu. Ostentativním způsobem obcoval opět s rádci, již Alexandrem II. pro jejich zhoubný vliv klatbou stiženými, obsazoval biskupství a opatství opět dle libovůle a za peníze, ano žádal od papeže i sesazení zajatých biskupů saských beze všeho dalšího vyšetřování. Řehoř zvěděv o jeho jednání, připomínal mu s důrazem dřívější sliby, které skutky zapírá, jakož i povinnosti, které má jako král a křesťan, a prohlašoval zároveň ochotu ke každému slušnému vyrovnání.[1]) Jindřich však nejevil k narovnání žádné ochoty více. Naopak, když legáti papežští, jednáním jeho donuceni, předvolali jej pod hrozbou klatby před nejbližší postní synodu římskou k zodpovědnosti za jeho zločiny a provinění, aby předešel hrozbám papežovým, svolal biskupy říše německé do Wormsu na neděli septuagesima 1076.[2]) Zde byl Řehoř VII., proti kterému sesazený kardinál Hugo Candidus podal obžalobný spis, plný nejhrubších pomluv, od přítomných biskupů prohlášen za zbavena důstojnosti papežské a zároveň mu vypovězena poslušnost. Tento dekret poslal král biskupům lombardským, kteří ochotně v Piacenzi souhlas svůj k němu projevili. Nyní byla listina sesazovací, k níž Jindřich ještě připojil urážlivý dopis „falešnému mnichu Hildebrandovi",[3]) poslána papeži do Říma.

Tento krok Jindřichův měl následky dalekosáhlé; byl jím vlastně zahájen padesátiletý *boj o investituru*. Když vyslanci Jindřichovi na postní synodě v Římě r. 1076 dekret sesazovací a list králův přečetli, vyzývajíce zároveň kardinály k cestě do Německa, aby nového a lepšího papeže od krále přijali, povstalo ve shromáždění z toho takové rozhořčení, že mluvčí po-

[1]) Bruno, De bello Saxon. — Pertz, Mon. Germ. Scrip. V., p. 351.

[2]) Mansi, Coll. conc. XX., 466 sq.

[3]) Heinricus, non usurpatione, sed pia Dei ordinatione rex, Hildebrando iam non Apostolico, sed falso monacho. Pertz, De bello Saxon. V., 352.

slanců klerik Roland jen přispěním papeže před smrtí byl zachráněn. Nad Jindřichem na jednohlasnou žádost synody pronesena papežem klatba, vláda v německé a italské říši mu zapovězena, poddaní pak zbaveni přísahy věrnosti a zakázána jim poslušnost k němu.[1]) Účel tohoto opatření nebyl krále zavrhnouti, jako spíše donutiti, by přijal reformní snahy papežovy. Než účinek jeho byl dalekosáhlejší. Jakmile byl boj jednou zahájen, nebylo lze snadno mír obnoviti. Klatba papežská odcizila Jindřichovi, jenž svým jednáním veřejné mínění stále více urážel, mnohé z jeho přívržencův. Vlastní švakr Jindřichův, vévoda Rudolf Švábský, postavil se v čelo nespokojencův a již na říšském sněmě knížat v Triburu[2]) u Mohuče na podzim 1076 bylo vážně jednáno o sesazení Jindřichově. Jen listem papežovým a činností jeho legátův bylo tomu zabráněno. Jindřich naproti tomu musil svoliti k úmluvě, kterou bylo stanoveno, že sporná záležitost má býti ponechána rozhodnutí papežovu, jenž je má učiniti na nejbližším říšském sněmu v Augšpurku r. 1077 o svátku hromnic, vyslyše obě strany. Dále musil se zavázati, že ihned za největší násilnosti dostiučiní a také papeži satisfakci poskytne, že klatbou stižené rady propustí a do papežského rozhodnutí vlády se bude zdržovati a jako soukromník ve Špýru bude žíti. Ve zvláštní úmluvě knížat bylo kromě toho ještě ujednáno, že král, nebude-li do roka vybaven z klatby, ztrácí dle starého práva (iuxta leges palatinas) všeliký nárok na říši.

Jindřich znaje úmysl svých četných a mocných odpůrců, smíření zabrániti, a obávaje se nikoli bezdůvodně výsledku sněmu augšpurského, nabízel papeži důvěrně, že do Říma přijde a tam se s ním smíří; Řehoř však odkázal jej na úmluvu tiburskou a sněm augšpurský[3]) a nastoupil cestu do Německa. Nedbaje

[1]) Duchesne, Liber Pont. II., 282. — Mansi, t. XX., p. 467 sq. — Eichmann, Acht und Bann im Reichsrecht des Mittelalters. 1909.

[2]) Knöpfler, Die Tage v. Tribur u. Kanossa v Hist.-pol. Bl. 1884, str. 209 n.

[3]) Bruno, De bello Saxon., Pertz, V., 361; Mansi, t. XX., 379 sq. — Otto, Zu den Vorgängen in Kanossa. Januar 1077. (Mittheil. des Inst. für österr. Gesch. 1897, str. 615 n.)

odmítnutí papežova, spěchal nyní Jindřich v prudké zimě za bezčetných obtíží a nebezpečenství do Italie, aby u papeže dosáhl absoluce od klatby. Přišed sem, prosil nejdříve markraběnku toskánskou Mathildu a opata klugnského Hugona za přímluvu u papeže a odebral se pak sám se svým průvodem do hradu Kannossy, na nějž se papež při zprávě o příchodu králově uchýlil, aby si pokáním vynutil od papeže absoluci. Po tři dni, od rána do večera, stál v rouchu kajícném u brány horní tvrze a neustal o absoluci prositi.[1]) Jen nerad a na opětovanou prosbu Mathildy a jiných přítomných, kteří papeže i z tvrdosti obviňovali, svolil konečně Řehoř k absoluci, předvídaje, že tím knížata německá nebudou spokojena. Ostatně absolucí byla Jindřichovi jen odpuštěna provinění proti církvi; o žalobách knížat mělo rozhodnuto býti na sněmu augšpurském.

Opustiv Kanossu, odebral se Jindřich IV. do Reggia, kde působením simonistických biskupů lombardských a velmožů změnil opět úplně své smýšlení. Papeži zabránil další cestu do Německa a zmařil tím sněm augšpurský. Než knížata německá vypsala nový sněm do Forchheimu, sesadila zde Jindřicha a zvolila králem přes varování legátů papežských[2]) svaka Jindřichova Rudolfa Švábského (1077). Tento však nesetkal se s obecným uznáním; naopak Jindřich vrátiv se ještě roku 1077 do Německa, nabyl nových stoupenců a občanská válka počala. Řehoř VII. zachovával s počátku neutralitu a snažil se v pokoji spor urovnati.[3]) Než všechny námahy jeho v této příčině zůstávaly marnými; ano Jindřich žádal posléze od papeže vyobcování soka svého a uznání svoje s hrozbou, že jinak dosadí vzdoropapeže. To pohnulo konečně pa-

[1]) Pokání to nebylo nikterak na ujmu královské důstojnosti Jindřichově. Naopak upřímné pokání považováno za věc čestnou. Pokání činili Jindřich III., Ludvík Pobožný, Oto I., ano Ludvík IX. činil pokání veřejné. Zcela nesprávné je tvrzení, že Řehoř VII. králi sám pokání uložil, a že papež mu podal eucharistii jako soud Boží. Knöpfler, Die Tage von Tribur und Kanossa. (Hist.-pol. Bl. 1884, sv. 94, str. 209 n.)

[2]) Bertholdi, Annales ad. a. 1077, Pertz, V., p. 291 n.

[3]) Migne, Patr. I. t. 168, p. 478 sq.

peže, že na synodě římské[1]) r. 1080 Jindřicha, jenž nových dopustil se zločinů, znova dal do klatby a Rudolfa za krále uznal. Tím však boj nebyl ukončen, nýbrž vzplanul naopak s novou prudkostí. V odvetu papeži dal Jindřich na synodách v Mohuči a Brixenu, jejichž účastníky byli většinou sesazení a klatbou stižení simonisté, Řehoře sesaditi a exkommunikovaného arcibiskupa ravennského Wiberta papežem zvoliti jako *Klementa III.* Když pak Rudolf ještě téhož roku v bitvě u Elstery padl, táhl Jindřich, nejsa s to, aby s vítěznými Sasy dále boj vedl, do Italie, aby chránil protipapeže a Řehoře zničil. Než jeho naděje na rychlý úspěch se nesplnila. Dvakráte musil upustiti od oblehání Říma. Teprve při třetím tažení podařilo se mu roku 1083 zmocniti se části města, tak zvané čtvrti Lvovy s chrámem sv. Petra. Pokusy Jindřichovy o smír s papežem zůstaly bezvýsledny, poněvadž král nechtěl dáti satisfakci za zjevné své zločiny. Proto Jindřich pokračoval v obléhání města a zmocnil se ho konečně úplatou roku 1084. Řehoř uchýlil se na hrad andělský, zůstal však i v této největší tísni, namnoze i od svých vlastních přátel, ano i kardinálů opuštěn, svým zásadám věren. Zatím Jindřich uspořádal v chrámě sv. Petra synodu, na níž byl Řehoř znovu sesazen a Klement inthronisován. Z jeho rukou přijal pak Jindřich o velikonocích korunu císařskou. Postavení Řehořovo horšilo se vždy více; než tu přitrhl mu na pomoc Robert Guiskard, před nímž uchýlil se Jindřich do Lombardska a odtud pak do Německa. Takto byl sice Řehoř z moci protivníka osvobozen, než poněvadž Normanni, nebyvše od Římanů do města vpuštěni, dobyli je a hrozně zpustošili, a poněvadž roztrpčení proti samému papeži se obracelo, odebral se tento, naplněn bolem nad bídou, které nezavinil, nejprve na Montecassino a odtud do Salerna. Zde konal ještě koncem r. 1084 synodu, na níž obnovil klatbu nad Jindřichem a protipapežem. Zde také rozžehnal se 25. května 1085 těžce zkoušený papež s životem se slovy: Dilexi iustitiam et odivi iniquitatem, propterea morior in exilio a

[1]) Mansi, XX., 581 sq.

s blahou důvěrou, že netrpěl a nebojoval nadarmo za svobodu a očistu církve. Duch jeho žil dále v jeho nástupcích a jeho lepších vrstevnících, zatím co tělo jeho uloženo k odpočinku v kathedrálním chrámu salernském.

§ 122. Pokračování boje o investituru a vítězství reformy. Devátý obecný sněm roku 1123. Spor o investituru v Anglii.[1])

Nástupci Řehořovi pokračovali v duchu jeho, třeba ne s jeho energií, v boji za osvobození církve, ač postavení jejich bylo nanejvýše obtížné. V Římě měli Jindřich a Wibert četné přívržence, severní Italie byla jim úplně oddána; jen hraběnka Mathilda zůstávala věrnou pomocnicí papežův; na pomoc Normannů naproti tomu nebylo lze spoléhati, poněvadž mezi syny Robertovými († 1085) nastal spor o trůn. Hned první nástupce Řehořův *Viktor III.*,[2]) před tím Desiderius, opat montecassinský, jenž teprve po delším zdráhání přijal volbu, obnovil na synodě v Beneventu r. 1087 zákaz investitury a simonie. Po brzké jeho smrti zvolili kardinálové na doporučení Viktora III. kardinála biskupa Otu z Ostie, jenž přijal název *Urbana II.* (1088—1099).[3]) Ačkoli od svých odpůrců tísněn a z Říma zapuzen musil žíti jako psanec z almužny knížat normannských a biskupů dolnoitalských, přece neztrácel papež mysli a neupustil od zásad a idejí Řehořových. Na synodě v Melfi 1089 obnovil dřívější zákony proti simonii, konkubinátu a investituře laické a napomínal také ustavičně listy a legáty knížata a národy k hájení těžce utlačované církve. Než i Jindřich IV. napínal všecky své síly, aby nabyl konečného

[1]) Duchesne, Liber Pontif. II., p. 293 sq. — Jaffé, Reg. II. ed. I., p. 655 sq. — Bernheim, Quellen zur Gesch. des Wormser Konkordates. 1907. — Šembera, Dějiny středověké III. sv. — Ibach, Der Kampf zwischen Papsttum und Königtum von Gregor VII. bis Kalixt II. Frankfurt 1884. — Hefele, Konziliengeschichte. Bd. V.

[2]) Hirsch, Desiderius von Montecassino als Papst Viktor III. (ve Forsch. zur deutsch. Gesch. VII., 3 n.)

[3]) Paulet, Un pape français, Urbain II. 1903.

vítězství. Za tím účelem podnikl r. 1090 výpravu do Italie proti mocné markraběnce Mathildě. S počátku mu sice přálo štěstí; nejdůležitější pevnost Mantua padla do jeho rukou a v Německu někteří z jeho nejpřednějších odpůrců, jako Altmann Pasovský, zemřeli. Však roku 1092 náhle štěstěna jej opustila. Útok na Kanossu se nezdařil, jeho nejstarší syn Konrád odpadl od něho a přidal se roku 1093 ke straně reformní, a druhá jeho manželka Praxedis na synodě v Kostnici r. 1094 a v Piacenzi r. 1095 veřejně stěžovala si do výstředního života svého manžela.[1]) Těmito ranami hluboce sklíčen, zdržoval se Jindřich po 4 léta nečinně ve Veroně, zatím co papež na synodě piacenské a klermontské,[2]) kde mimo jiné praelátům homagium zapověděl, první výpravu křížovou připravil. Teprve r. 1097 vrátil se Jindřich do Německa; sesadiv syna svého Konráda, obnovil sice rychle svou vážnost královskou, smrti protipapeže Wiberta († 1100) však ke smíření s *Paschalem II.* (1099—1118) nepoužil. Tato tvrdošíjnost připravila jej konečně o korunu. R. 1104 vypověděl mu druhý syn jeho Jindřich poslušnost, zajal a donutil ho v Ingelheimu, že uznal se vinným ze zločinů mu vytýkaných a vládu svému synu postoupil r. 1105. V brzku sice podařilo se mu uniknouti ze zajetí; když však chystal se k boji proti odbojnému Jindřichovi, zemřel náhle v Lutichu r. 1106. Tělo jeho bylo uloženo k odpočinku, když po 5 letech Paschal II. klatby jej sprostil, v chrámě špyrském, od něho vystavěném.

Smrtí Jindřicha IV. neblahý boj mezi církví a státem nebyl však ukončen, neboť syn jeho *Jindřich V.* (1106—1125), člověk povahy lstivé a panovačné, ač při svém povýšení sliboval, že bude až do smrti podporovati vážnost papeže a blaho církve, jakmile se viděl dosti silným, vystoupil ihned s požadavkem bez překážky udělovati investituru. Poněvadž však Paschal II. požadavek tento odmítl a opětovaně na synodách investituru laickou a homagium přísně zapověděl, došlo

[1]) Bernoldi, Chron. ad a. 1094. — Pertz, V. p. 458 sq.
[2]) Mansi, XX., 817 sq.

k novým těžkým bojům. Chtěje mocí na papeži korunovace a práva investitury dosáhnouti, nastoupil Jindřich V. r. 1110 první své tažení do Italie se značnou silou vojenskou. Papež, vida nemožnost odporu a právem obávaje se násilností Jindřichových, umluvil v Sutri r. 1111 s Jindřichem smlouvu,[1]) dle níž Jindřich sliboval zříci se v den korunovace investitury, jestliže papež biskupům a opatům uloží navrácení všech feud a regalií, která v říši mají. Přáltě si papež církev míti raději chudou, a svobodnou, než bohatou, ale spoutanou. Smlouva tato nejíž uskutečnění Jindřich vůbec ani si nepřál, vedla však k větším ještě zápletkám. Poněvadž se biskupové a opatové, jak se dalo předvídati, vydání lén a regalií postavili na odpor, odmítl Jindřich zříci se investitury a žádal od papeže, aby jej beze všech dalších podmínek korunoval. Když papež se zpěčoval tak učiniti, dal jej v samém chrámě sv. Petra s většinou kardinálů proti učiněné přísaze jati a odvedl jej po několika dnech z města, tímto věrolomným jednáním nanejvýše pobouřeného. V těžkém tomto postavení, nemaje naděje na lidskou pomoc, papež po dvouměsíčním zajetí povolil[2]) konečně Jindřichovi investituru prstenem a berlou před konsekrací, však s podmínkou, že volba praelátů bude svobodná a simonie všecka odstraněna. Zároveň musil přísahou se zavázati, že pro učiněná příkoří krále nikdy klatbou nestihne. Do Říma zpět uveden, korunoval papež Jindřicha na císaře a sňal také s něho klatbu.

S přílišnou povolností Paschalovou byla však strana reformní, v jejíž čele stál opat montekassinský Bruno ze Segni[3]) († 1123), nanejvýše nespokojena,[4]) byloť jí veliké dílo Řehořovo ohroženo. Proto papež svolal r. 1112 synodu lateránskou,[5]) která privilegium jakožto vynucené prohlásila za ne-

[1]) Pertz, Leges t. II. p. 66 sq.

[2]) Cogor pro ecclesiae liberatione ac pace hoc pati, hoc permittere, quod pro vita mea nullatenus consentirem. Pertz, Leges II., p. 71.

[3]) Gigalski, Bruno, Bischof von Segni, Abt von Monte-Cassino. 1898.

[4]) Ivo Carnot. Migne, Patr. l. t. 162, p. 238 sq.

[5]) Mansi, XXI., 49 sq.

platné (pravilegium) a znovu investituru laiků zapověděla. Poněvadž však Paschal II., věren své přísaze, nechtěl na císaře prohlásiti klatbu, učinili tak na synodách někteří biskupové, především kardinál biskup Cuno z Praeneste a arcibiskup viennský Kvido, příbuzný císařův, aby tím synodu římskou doplnili. V samém Německu vzbouřili se proti němu arcibiskup mohučský Adalbert, dřívější jeho kancléř, a vévoda saský Lothar, jenž r. 1115 vojsko Jindřichovo porazil. V tomto nebezpečném postavení odhodlal se Jindřich, zvláště když i v Německu byla nad ním v Goslaru r. 1115 klatba prohlášena, k novému vyjednávání a táhl r. 1116 po druhé přes Alpy do Italie. Než ani nyní dohody nebylo docíleno; Paschal pamětliv jsa dřívějšího chování Jindřichova, vyhnul se schůzi s ním útěkem z Říma do Beneventa, odkud se teprve po odchodu císařově vrátil († 1118).

Za nástupce jeho *Gelasia II.* (1118—1119)[1] došlo k přímé roztržce. Když totiž papež odmítl žádost císařovu za obnovení privilegia z r. 1111, odkázav jej na synodu obecnou, zapudil ho císař z Říma a postavil protipapeže v osobě Mauritia Burdina, biskupa z Bragy, jenž přijal jméno Řehoře VIII. Gelasius za to prohlásil v Kapui jak nad císařem, tak nad protipapežem klatbu a odebral se po krátkém pobytu v Římě, boji od Frangipanů vyvolanými k tomu donucen, do Francie, kde v klášteře clugnském roku 1119 zemřel. Řím zůstal v moci vzdoropapeže. Než kardinálové, přistoupivše k volbě, zvolili nástupcem Gelasiovým Kvidona, arcibiskupa viennského, jenž pocházeje z královského rodu burgundského, spřízněn byl s císařem a jinými dvory královskými. Přijav jméno *Kalixta II.* (1119—1124),[2] dosáhl záhy všeobecného uznání. Aby spor o investituru konečně byl uklizen, započal papež s císařem ihned nové vyjednávání. Poněvadž i Jindřich zdál se k míru nakloněn, byla naděje, že k smíru skutečně dojde. Když však listiny

[1] Watterich, Vitae Rom. Pont. II., 91—114.

[2] Watterich, op. c. p. 115—153; Robert, Bullaire et Histoire de Calixte. II. 1891. — Histoire du Pape Cal. II. 1891.

ujednané měly býti schváleny, činil císař opět všemožné námitky; proto papež, vida snahy své zmařeny, na synodě remešské r. 1119 Jindřicha znovu vyobcoval a zbavil poddané, dokud by se nepolepšil, přísahy věrnosti.[1]) Konečně však císař přece donucen byl k povolnosti; v Německu mnozí z jeho dosavadních přívrženců pro klatbu jeho hrozili odpadnutím, v Římě, kam papež po sněmu remešském za velikého jásotu lidu se odebral, měla strana papežská převahu. Obávaje se právem, aby ho nestihl osud otcův, umluvil konečně r. 1122 s papežem *konkordát wormský*, mnohdy také Pactum Calixtinum zvaný.[2]) Dle tohoto konkordátu povolil císař svobodnou volbu kanonickou biskupův a opatův a zřekl se pro sebe a své nástupce investitury prstenem a berlou, slibiv zároveň církvi římské navrácení všeho majetku, který jí byl odňat. Naproti tomu papež přiznal císaři právo, aby volby biskupův a opatův říše německé konány byly za přítomnosti jeho neb jeho zástupců, při tom však aby simonie a všecko násilí byly vyloučeny. Také při sporných volbách vyhrazeno bylo císaři právo rozhodovati, však za porady biskupů provinciálních pro toho, kdo měl lepší právo pro sebe. Udělení lén a regalií zvolenému mělo se státi podáním žezla, a to v Německu před konsekrací, v Italii pak a Burgundsku do šesti měsíců po konsekraci. Konkordát tento, který spravedlivým požadavkům obou stran snažil se vyhověti, byl na rovině wormské podepsán a před velikým shromážděním lidu slavně prohlášen. Po té byl císař zbaven exkommunikace a do církve přijat. Aby i od církve dostalo se konkordátu slavného potvrzení, konal papež následujícího roku 1123 *synodu lateránskou* I.,[3]) mezi ekumenickými devátou, za přítomnosti více než 300 biskupův. Zde byly listiny konkordátu se týkající přečteny a potvrzeny a vydány některé kanony

---

[1]) Mansi, XXI., p. 233 sq.

[2]) Pertz, Leges. XI., 75 sq. — Bernheim, Zur Geschichte des Wormser Konkordats. 1879. — Týž, Das Wormser Konkordat u. seine Vorurkunden. 1906. — Rudorff, Zur Erklärung des W. Konkordats. 1906.

[3]) Mansi, XXI., 281 sq. — Hefele, V., 378 sq.

proti simonii, klerogamii, proti zasahování laiků do církevních záležitostí, proti manželstvím mezi příbuznými, porušování míru Božího, proti rušení poutí do Říma atd. Papež Kalixt, dílem míru velmi potěšen, zemřel r. 1124 a následujícího roku rozžehnal se se světem též Jindřich V. S ním vymřel, poněvadž nezanechal dítek, po meči rod francký čili salický.

Kratší a mírnější v celku byl boj o investituru *v Anglii*,[1] kde církev neméně úzce spojena byla se státem, poněvadž i tu praeláti měli značná léna. V době Řehoře VII. vládl v Anglii Vilém I. Dobyvatel (1066—1087), jenž sice zákony proti konkubinátu a simonii rozhodně provedl, avšak od investitury upustiti nechtěl. Poněvadž však, maje rádcem výtečného Lanfranka, od roku 1070 arcibiskupa v Canterbury, církevní úřady obsazoval muži hodnými a schopnými, proto Řehoř v naději, že pokojným vyjednáváním snáze cíle svého dosáhne, investituru trpěl.[2] Horší poměry nastaly za jeho syna Viléma II. (1087—1100), zvláště po smrti Lanfrankově († 1089). Nyní zavládla namnoze simonie, biskupství zůstávala, aby král co nejvíce příjmů nabyl, po dlouhou dobu uprázdněna, chrámy byly systematicky pustošeny, hřbitovy proměňovány v obory a sv.-petrský haléř odepřen. Onemocněv r. 1093 zavolal k sobě král slavného opata kláštera Beccum v Normandii, Anselma, vykonal zpověď, slíbil polepšení a povýšil jej přes jeho rozhodný odpor za primasa anglického. Než polepšení nebylo vážné a upřímné; neboť král uzdraviv se pokračoval v dřívějším svém církvi nepřátelském chování. Proto došlo mezi ním a arcibiskupem ke sporům, a Anselm, vida se od biskupů opuštěným, utekl r. 1098 do Italie, aby resignoval do rukou Urbana II. Papež však resignaci nepřijal a Anselm zůstal takořka jako psanec v Italii. Teprve za nástupce Vilémova Jindřicha I. (1100—1135) byl zpět do Anglie povolán. Nyní teprve nastal vlastní spor o investituru. Paschal II. r. 1102 žádal, aby i v Anglii zákaz investitury byl proveden. Poněvadž pak sv. Anselm zákazu toho se přidržoval, musil znovu opustiti Anglii r. 1103 a žil jako vyhnanec tři léta ve Francii. Konečně, když rádce královy stihl klatbou a ji také nad králem prohlásiti se chystal, došlo r. 1105 ke smlouvě v Beccum. Touto smlouvou zřekl se král investitury prstenem a berlou, zvolení však praeláti měli králi před konsekrací vy-

[1]) Schmitz, Der englische Investiturstreit. 1884. — Böhmer, Die Kirche u. Staat in England im 11. u. 12. Jahrh. 1899. — A. du Boys, L'Eglise et l'Etat en Engleterre depuis la conquête des Normands. 1887. — Stephens, The English Church from the Norman Conquest to the accession of Edward I. (1066—1272). 1092.

[2]) Eadmer, Hist. novorum, Lib. I. Migne, Patr. l. t. 159, p. 347 sq.

konati přísahu vasalskou.[1]) Poněvadž úmluvě dostalo se r. 1106 potvrzení Paschalem II. a r. 1107 byla také na říšském sněmu londýnském přijata, byl tím spor o investituru v Anglii šťastně skoncován. Anselm a Jindřich zůstali odtud upřímnými přáteli, tak že za nepřítomnosti královy i správa říše jemu byla svěřována.)

§ 123. Boj papežství za svobodu proti stranám italským. Desátý sněm obecný r. 1139.[2])

Za bojů mezi císařem a papežem dosáhly v Římě, kde císařové úplatky hleděli si přívržence získati, některé šlechtické rody značné moci, zvláště Frangipani a Pierleoni, které snažily se opět vliv vykonávati na volby papežův. Dvojité volby, ano i déle trvající schisma, byly toho smutným následkem. Hned volba nástupce Kalixtova byla nepokojná. Kardinálové zvolili kardinála Theobalda jako Coelestina II., než Robert Frangipani provolal za papeže kardinála biskupa Lamberta z Ostie. Aby nedošlo k rozkolu, ustoupil Coelestin II. dobrovolně, a poněvadž také Lambert z Ostie chtěl jen po kanonické volbě důstojnost papežskou přijmouti, zvolili jej nyní kardinálové jednohlasně. I zasedl nyní na stolec papežský pode jménem *Honoria II.* (1124—1130). Koruny německé dosáhl, hlavně přičiněním arcibiskupa mohučského Adalberta a legáta papežského proti vévodovi Fridrichovi Švábskému, synovci Jindřicha V., vévoda saský *Lothar II.* (1125 až 1137). Volba tato poskytla přísné straně církevní v Německu příležitost domáhati se změny konkordátu ve prospěch větší svobody církve německé. Král měl se zříci osobní přítomnosti při volbě, místo homagia

[1]) Migne, Patr. l. t. 163, p. 183 sq.

[2]) Duchesne, Liber Pont. II., p. 379—387. — Watterich, Vitae Rom. Pont. II., p. 157 sq. — Bernheim, Lothar III. u. das Wormser Konkordat. 1874. — Zöppfel, Die Papstwahlen etc. in ihrer Entwickelung vom 11. bis 14. Jahrh. nebst Beilage Die Doppelwahl des Jahres 1130. 1871. — Mühlbacher, Die streitige Papstwahl des Jahres 1130. 1876. — Hefele, Konziliengesch. V. Bd. — Jocham, Geschichte des Lebens u. der Verehrung des sel. Papstes Eugen III. 1873. — Hauck, Kirchengesch. Deutschlands. IV. Bd. Str. 108—184

spokojiti se pouhou přísahou věrnosti a investituru také v Německu vždy teprve po konsekraci žezlem udíleti. Poněvadž však Konrad práva konkordátem wormským mu poskytnutá za své vlády netoliko ustavičně vykonával, nýbrž i obtížného postavení Innocence II. k novým ústupkům využiti hleděl, právem lze souditi, že závazného slibu v té příčině neučinil.[1]) Jinak však žil a vládl Lothar v upřímné shodě s církví.

Po smrti Honoria II. schisma, které již při jeho povýšení nastati hrozilo, vypuklo skutečně. Lepší část kardinálů, zejména kardinálové biskupové, zvolili spěšně z obavy před piklemi strany protivné, církevně smýšlejícího kardinála Řehoře jako *Innocence II.* (1130 až 1143), proti kterému však světsky smýšlející většina postavila mocného kardinála Petra z rodu Pierleoni, jako *Anakleta II.* (1130—1138). Anaklet II., muž ctižádostivý a životu rozmařilému oddaný, penězi získal si téměř celé město, zmocnil se i chrámu sv. Petra a donutil Innocence II. k útěku do Francie. Zde také nabyl, když sv. Bernard prohlásil se pro něho jakožto osobně hodnějšího, dříve a řádněji od sanior pars voličů zvoleného, v brzku obecného uznání, podobně také v Anglii, Španělsku a Německu; Skotsko, dolní Italie a Sicilie (král Roger) přidržovaly se naproti tomu obedience Anakleta II.[2]) Pod ochranou Lothara, na něhož vliv měli sv. Bernard a sv. Norbert, vrátil se Innocenc r. 1133 do Říma a udělil mu císařskou korunu. Za této příležitosti docíleno také dohody o dědictví Mathildino. Papež udělil je v léno vévodovi bavorskému Jindřichovi Pyšnému, zeti císařovu, vyhradil si však vedle ročního poplatku vrchní právo nad nimi, a to tak, že po smrti Jindřicha měly úplně přejíti v držení církve římské. Po odchodu císaře musil Innocenc II. zase město opustiti, byl však r. 1137 Lotharem znovu do Říma uveden; nicméně protipapež udržel se v městě Lvově až do své smrti r. 1138. Teprve jeho smrt učinila rozkolu konec, neboť nový protipapež Viktor IV. přičiněním sv. Bernarda pod-

[1]) Narratio de electione Lotharii není tu věrohodná. Pertz, XII., str. 511.

[2]) Mansi, XXI., p. 435, 437 sq.; 473 a 479.

robil se již po dvou měsících Innocenci II. i se svými přívrženci, vyjma Rogera Sicilského.

Aby následky rozkolu odstranil, rozličné bludy zavrhl a kázeň kleru a lidu povznesl, konal Innocenc II. r. 1139 v Římě obecnou synodu desátou *lateránskou II.*,[1]) které se za předsednictví papeže účastnilo na 1000 praelátův. Duchovní, od protipapeže vysvěcení a ustanovení, byli zde sesazeni, král Roger Sicilský, jako hlavní podpůrce rozkolu klatbou stižen, dřívější kanony proti simonii a konkubinátu obnoveny, svěcení vyšší a slavný slib čistoty prohlášen za překážku manželství, osobám duchovním a řeholním pak poskytnuto privilegium canonis, aby proti týrání byly chráněny. Arnoldovi z Brescie, jenž demagogicky kázal proti časným statkům kleru a lid proti duchovním popuzoval, bylo uloženo mlčeti a Italii opustiti.[2]) Vedle Arnolda z Brescie byl také Petr z Bruys a jeho spiritualisticko-dualistická nauka zavržena.[3])

Sotva že neblahé schisma bylo odstraněno, nastaly v Římě vážné nepokoje. Hnutí vycházelo tentokráte od strany lidové a nižší šlechty, kdežto vyšší rody šlechtické zachovávaly klid. Poněvadž Innocenc zdráhal se město Tivoli, jehož obyvatelé proti papeži a Římanům se vzbouřili a jim značné ztráty způsobili, potrestati, vypověděli Římané, v nichž italský národní duch a touha po svobodě se probouzely, papeži poslušnost a zřídili *republiku* se senátem v čele 1143. Šlechetný Innocenc marně se snažil dřívější pořádek obnoviti; zemřel ještě téhož roku. Také jeho nástupce Coelestin II. (1143—1144), jenž ne celých šest měsíců vládl, nebyl s to, aby nepokoje odstranil. Ba naopak za Lucia II. (1144—1145) organisovali Římané republiku ještě dále a zvolili si patricia, žádajíce od papeže, aby mu všecka regalia postoupil a se s desátkem a obětními dary

[1]) Mansi, XX., p. 523 sq. — Hefele V., 438 sq.
[2]) Otto Frisingensis, De gestis Friderici I. u. II. c. 20. — Pertz, XX., 403. — Vacandard, Arnauld de Brescia (Revue des quest. hist. t. 35., p. 52 sq.).
[3]) Hefele, V., 346 n.

spokojil. Marně dovolával se papež pomoci německého krále Konrada III. (1138–1152);[1]) proto sebral sám vojsko, s kterým pak učinil útok na Kapitol. Útok byl odražen a papež v brzku zemřel z rány v boji mu zasazené r. 1145. Také pontifikát *Eugena III.* (1145 až 1153), žáka sv. Bernarda a opata kláštera cisterciackého sv. Anastasia v Římě, uplynul za stálých nepokojův. Papež musil dlíti ponejvíce mimo Řím, v němž odvážný Arnold z Brescie, navrátiv se do Italie, svými kázáními o staré slávě Říma, o jeho císařích a senátu plamen povstání ještě větší měrou roznítil. Jménem senátu a lidu byl Konrad III. pozván, aby Řím za sídlo si zvolil a doby Konstantina a Justiniana obnovil. Však Konrad nevyhověl ani pozvání jejich ani neposkytl pomoci papeži, které zvláště sv. Bernard proň se dovolával. Zemřel r. 1152, aniž kdy do Italie přišel a korunu císařskou přijal. Nástupcem jeho stal se synovec jeho vévoda švábský Fridrich I. Barbarossa (1152—1190), jenž s papežem Eugenem zatím do Říma se navrátivším r. 1153 učinil smlouvu kostnickou. Smlouvou touto sliboval, že Římany donutí k uznání vlády papežské, práva sv. Petra bude chrániti, jakož i bez svolení papežova míru s králem Rogerem a Římany neuzavře; naproti tomu zavázal se Eugen III., že bude Fridricha jako milovaného syna sv. Petra ctíti, jemu při jeho příchodu do Říma korunu císařskou udělí a jej proti každému nepříteli říše duchovními zbraněmi podporovati bude. Při své brzké smrti nedožil se však Eugen vyplnění této smlouvy a také jeho nástupci Anastasiovi IV. (1153—1154) nedostalo se pomoci, poněvadž i jeho vláda byla jen krátkého trvání. Teprve Hadrianovi IV. (1154 až 1159)[2]) podařilo se Římany interdiktem přivésti k poslušnosti. Arnold z Brescie byl nyní z města vypovězen, a když byl Fridrichovi I. vydán a do Říma zpět přiveden, byl na rozkaz městského praefekta jako kacíř a buřič popraven, jeho mrtvola spálena, popel pak hozen do Tibery, aby zabráněno bylo jeho uctívání.

---

[1]) Bernhardi, Konrad III. 2 Bde. 1883.

[2]) Mackie, Pope Adrian IV., 1907.

§ 124. Boje stolice papežské proti caesaropapismu Hohenstaufův. Jedenáctý obecný sněm r. 1179. Jindřich II. anglický a Tomáš Becket.[1])

Boj o investituru byl takořka jen předehrou velikého boje, jenž o půl století později nastal mezi církví a státem, mezi papežstvím a císařstvím a přes sto let trval. Účelem a cílem tohoto velikého boje pro církev bylo zachovati vymoženosti sporu o investituru, svobodu a nezávislost celé církve, především však nezávislé postavení stolice papežské, v níž tehdáž svoboda národů svou záštitu nalézala, jakož i státu církevního proti panovníkům z rodů Hohenstaufův. Panovníci tito, dle matky od Jindřicha IV. pochodící, naplnění přepiatou ideou císařství usilovali založiti universální říši na základech vlády absolutní. Zneuznávajíce pak pravé povahy papežství, chtěli je při tom snížiti za pouhý nástroj své sobecké politiky. Tomuto záměru musili se ovšem papežové, jakožto Bohem stanovení strážcové svobody a práv církve, postaviti na odpor, a to tím více, poněvadž císařové činili si nároky na církevní stát jako majetek císařův a Sardinii a Korsiku, dosud léna církevního státu, jako léna císařská zadávali, podobně jako i dědictví Mathildino. Království sicilské mělo býti přímo spojeno s říší německou, aby tak vláda nad Italií stala se základem nové této světové monarchie, o níž snili. Mocnou zbraní bylo jim při tom od 13. století římské právo, které bylo na vysokých školách v této době horlivě pěstováno a ponenáhlu zavedeno býti mělo.

Boj sám započal za *Fridricha I. Barbarossy* (1152—1190). Uspořádav nejnutnější záležitosti německé, nastoupil na podzim 1154 výpravu do Italie, přijal v Pavii korunu lombardskou a spěchal do Říma ke korunovaci. Na zprávu o jeho příchodu poslal

[1]) Otto Frising. Gesta Frider. I. (Mon. Germ. Scrip. XX.) — Watterich, Vitae Pont. Rom. II. — Sismonfeld, Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I. I. Bd. 1152—1158. Leipzig 1908. — Reuter, Geschichte Alexanders III. u. der Kirche seiner Zeit. 3 Bde. 2. Aufl. 1860 násl. — Raumer, Geschichte der Hohenstaufen u. ihrer Zeit. 5. Aufl.

papež *Hadrian IV.* (1154—1159)[1]) k němu tři kardinály, aby se přesvědčili o jeho přátelském smýšlení a smluvili se o podmínkách korunovace. Fridrich přijal je laskavě a zajistil přísahou jak papeži tak i kardinálům ochranu jejich svobody a majetku. Po té následovalo setkání papeže a císaře v Sutri, při němž však Fridrich zdráhal se s počátku vykonati obvyklý obřad držení třemene a vedení koně papežova. Konečně na domluvu knížat odhodlal se k tomu, načež přijal v Římě, kde ostatně ho urážel obraz, na kterém Lothar, přijímající statky Mathildiny v léno, nazýván byl homo papae, z rukou papeže r. 1155 korunu císařskou. Brzo po korunovaci vrátil se do Německa.

V Italii zatím byl papež, jenž nemoha se v Římě udržet posléze do Beneventu se uchýlil, od Viléma Sicilského, nástupce Rogerova, donucen r. 1156 k míru, kterým ho uznal za krále a udělil mu investituru, když vykonal přísahu vasalskou a zavázal se k ročnímu poplatku. Císař, jenž zamýšlel válečně vystoupiti proti Vilémovi a spojiti tak korunu sicilskou s císařskou, ukazoval se nad tímto mírem jako domnělým porušením smlouvy kostnické rozezlen. Hadrian naproti tomu těžce nesl, že císař váhal osvoboditi arcibiskupa lundského Eskilla, jenž z Říma se vraceje byl od německých rytířů jat. Vzájemné napětí takto vzniklé propuklo hrozivě na sněmu v Besançonu 1159, když zde byl předčítán list papežský,[2]) ve kterém papež císaře žádal o odpomoc a jemu na paměť uváděl přátelské své smýšlení, tolikráte různými dobrodiními a zvláště korunovací projevené. Výraz beneficium, který kancléř Rainald z Dasselu[3]) úmyslně přeložil slovem léno, aby se zdálo, že papež považuje císařskou korunu za léno papežské, vyvolal hněv shro-

1878 násl. — Tourtual, Böhmens Anteil an Kämpfen Friedrichs I. in Italien. 1866. — Palacký, Dějiny české, kn. IV., čl. 1. — Prutz, Kaiser Friedrich I. 3. Bde. 1871 n. — Hefele, Konziliengeschichte, V. Bd. — Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands. IV. Bd. 1902 násl.

[1]) Mackie, Pope Adrian IV. 1907.

[2]) Pertz, XX., 420. — Mansi, XXI., 789. — Watterich, II., 357.

[3]) Ficker, Rainald von Dassel. 1850.

máždených knížat, a hněv tento se ještě stupňoval, když legát papežský Roland svou otázkou: „Od koho ma císař císařství, ne li od papeže?“ mylný překlad slova toho lénem a jeho vztah na korunu císařskou potvrzoval. Legáti papežští musili po té, ježto jim hrozilo nebezpečenství života, rychle opustiti Německo. Ostrým listem, plným křivých nařknutí, hleděl si zatím císař knížata získati a k boji připraviti. Než papež, vyloživ v novém listě výraz beneficium jako bonum factum, zabránil sporu.

Mír však netrval dlouho. Roku 1158 nastoupil císař druhou výpravu do Italie, a pokořiv Milán, který při první výpravě mu odporoval, konal v listopadu 1158 na polích ronkalských u Piacenzy veliký říšský sněm a dal na něm za spolupůsobení vyslanců měst a 4 právníků boloňských sestaviti práva císařská. Ta, jejichž řádné získání dalo se dokázati, měla držitelům zůstati, ostatní měla připadnouti císaři. Když Fridrich zákony ronkalské, kterými stará práva a svobody měst, knížat a chrámů byla zrušena, vykonávati počal, vzbouřil se Milán a jiná města. Papež Hadrian, obávaje se o svá práva nad Římem, spojil se s králem Vilémem Sicilským a lombardskými městy a chystal se již nad císařem, jenž i dědictví Mathildino neoprávněně zabral a v Římě svrchovanou moc si osoboval, klatbu prohlásiti, když zemřel náhle 1059.

Při volbě nového papeže bylo kollegium kardinálů rozdvojeno. Majorita zvolila přísně církevního a učeného kardinála Rolanda jako *Alexandra III.*[1]) (1159—1181), minorita císařská naproti tomu kardinála Oktaviana jako *Viktora IV.* (1159—1164). Císař, rozhodnut každým způsobem dopomoci k vítězství sobě příznivému Viktorovi, použil vítané příležitosti a svolal jako nejvyšší ochránce církve (advocatus ecclesiae) všeobecný sněm do Pavie, aby spornou volbu rozhodl. Také oba praetendenti byli povoláni; císař však již předem učinil rozhodnutí, nazvav protipapeže Viktora římským biskupem, řádně však zvoleného Alexandra jen kardinálem Rolandem. Alexander při-

[1]) Kerner, Papst Alexander III. 1874.

rozeně ovšem se nedostavil, načež synoda, které se účastnilo jen 50 biskupů z Německa a Lombardska, rozhodla se pro Viktora a prohlásila nad Alexandrem klatbu. Císař sice přičiňoval se všemožně, aby všude tomuto rozhodnutí zjednal uznání, než nadarmo. Alexander, jenž císaře a protipapeže vyobcoval a do Francie se uchýlil (1162), nabyl mimo říši německou, zejména ve Francii a Anglii, všeobecného uznání. Ano i v Německu samém někteří biskupové, jako Eberhard, arcibiskup salzburský, přidržovali se Alexandra III.

Když protipapež Viktor IV. r. 1164 zemřel, naskytala se příležitost ke smíru s Alexandrem III. Císař byl k němu ochoten; avšak kancléř Rainald[1]) zmařil jej, dav zvoliti bez prodlení nového protipapeže Paschala III. (1164—1168). Císař sice vynutil na sněmu würzburském r. 1165 pro něho uznání, avšak církev německá stála osamocena. V Italii zatím utvořil se v létě r. 1164 proti císaři a pro papeže veliký spolek veronský; v Římě nabyla strana papežská vrchu, tak že se konečně papež Alexander mohl vrátiti do Říma r. 1165 za velikého jásotu lidu. Proto táhl Fridrich po čtvrté r. 1166 přes Alpy a pak proti Římu, aby svého odpůrce úplně zničil. Skutečně také zdálo se, že tentokráte záměr jeho se zdaří. Řím byl dobyt, Paschal v chrámě sv. Petra inthronisován, Alexander pak musil za poutníka přestrojen utéci z města do Beneventu. Římané přísahali císaři věrnost a Řím stal se městem císařským. Císař stál nyní na vrcholu své moci. Než rychle odvrátilo se štěstí od něho. Hned po jeho korunovaci vypukl ve vítězném vojsku hrozný mor; tisícové podlehli mu, také mnohá knížata a biskupové, mezi nimi nešťastný rádce císařův Rainald, byli jím zachváceni a klesli v hrob. Rychlými pochody spěchal císař, chtěje aspoň zbytky vojska svého zachrániti, do horní Italie, poněvadž však mor

[1]) Aby sobě a protipapeži získal přízeň Němců, Rainald r. 1164 přenesl ostatky sv. 3 králů z Milána do Kolína a provedl na rozkaz Paschala r. 1165 kanonisaci Karla Vel. (Acta Sanct. 28. Januar.)

neustával, musil se konečně rychlým útěkem do Německa spasiti.

Tato rána, která byla všeobecně za trest boží považována, dodala odpůrcům císařovým nové odvahy. Města lombardská rozšířila nyní (r. 1167) spolek veronský ve spolek lombardský a vystavěla novou pevnost, ku poctě papeže Alessandria nazvanou. Fridrich ani nyní, ač po smrti Paschala III. (1168) nová k tomu naskytala se příležitost, nesmířil se s apoštolskou stolicí, nýbrž přidržel se nového protipapeže Kalixta III. (1168—1178) a pronásledoval přívržence Alexandrovy. Na podzim 1174 po páté nastoupil výpravu do Italie, aby pokořil spolek lombardský. Když se obléhání Alessandrie nezdařilo a vyjednáváni o mír rozbilo, povolal císař nové posily z Německa. Teprve po porážce u Legnana r. 1176 blíže Milánu hledal Fridrich vážně mír s papežem, po 17 let ustavičně pronásledovaným. Mír pro obě strany čestný také byl skutečně r. 1177 v Benátkách uzavřen.[1]) Císař uznal Alexandra III. za řádného papeže a zavázal se, že statky církvi římské a ostatním v době rozkolu odňaté budou navráceny, papež naproti tomu zbavil Fridricha klatby a přijal protipapeže Kalixta III. na milost, zajistiv mu opatství.

Aby mír benátský byl potvrzen a škody ze schismatu vzniklé byly napraveny, svolal papež Alexander III. roku 1179 *třetí sněm lateránský*[2]) mezi obecnými XI. za účasti více než 300 biskupův. K zamezení budoucích rozkolů bylo sněmem nařízeno, že k platné volbě papeže je třeba většiny dvoutřetinové, a že ten, kdo by si osoboval důstojnost papežskou, nedostav tohoto počtu hlasů, propadá klatbě a vyloučení ze stavu duchovního i se svými přívrženci. V dalších dekretech byly vydány předpisy proti lichvě, porušování treugy, proti simonii a konkubinátu kleru, jakož i proti rozličným bludařům.

[1]) Mansi, XXII., 173 sq. — Peters, Zur Gesch. des Friedens v. Venedig. 1879. — Eichner, Beiträge zur Gesch. des venet. Friedenskongr. 1886.

[2]) Mansi, XXII., 2090 sq. — Hefele, V., 71 sq.

V brzku po synodě opustil Alexander nepokojné město a zemřel po slavném pontifikátu jako vítězný odpůrce velikého Barbarossy a jeden z největších středověkých papežů r. 1181 v Civita Castellana.

Poněvadž nepokoje v Římě i po smrti Alexandra III. trvaly, byli i jeho nástupci nuceni zdržovati se v jiných městech italských. Také jejich poměr k císaři nebyl přátelský.[1]) Císař sice učinil se spolkem lombardským r. 1183 mír kostnický, svých záměrů Italie se týkajících však se nezřekl a rovněž tak málo uznával i práva církve. Vyjednávání císaře se stařičkým papežem Lucie m III. (1181—1185) na synodě veronské r. 1184 o dědictví Mathildino a jiné sporné věci se rozbilo pro přílišné požadavky císařovy. Napětí stupňováno bylo ještě za Urbana III. (1185—1187), když Fridrich, aby zvětšil moc domu svého, r. 1186 provedl sňatek syna svého a nástupce Jindřicha VI. s Konstancií, tetou a budoucí dědičkou bezdětného krále Viléma II. Sicilského, poněvadž papeži byla tím odňata mocná opora a Hohenstaufům uvolněna cesta k panství nad celou Italií. Urban již chystal se Fridricha, jenž svévolným zasahováním do záležitostí církevních opět těžce práva církevní porušoval, znovu vyobcovati, když tu zemřel bolestí nad dobytím Jerusalema Saladinem r. 1187. Jeho nástupcové, Řehoř VIII. (1187), jenž vládl jen dva měsíce, a Klement III. (1187—1191), jenž Římany opět k poslušnosti přivedl a do Říma se vrátil, žili opět v přátelštějším poměru s Fridrichem, zvláště když Fridrich odhodlal se ke třetí výpravě křížové, na níž však r. 1190 zemřel. Smrt jeho byla považována za soud boží pro znásilňování církve.

Fridrichův syn Jindřich VI. (1190—1197)[2]) chystal se již k výpravě do jižní Italie proti nevlastnímu bratru Konstancie Tankredovi, který byl po smrti

[1]) Scheffer-Boichorst, Friedrichs letzter Streit mit der Kurie. 1886.

[2]) Toeche, Kaiser Heinrich VI. Leipzig 1867. — Caro, Die Beziehungen Heinrichs VI. zur röm. Kurie. 1902. — Maire, Würdigung Heinrichs VI. 1903.

Viléma II. (1189) přízní lidu a bázní před cizinci na trůn povýšen a od papeže Klementa III. jako vasal uznán, když ho došla zpráva o smrti otcově. Přijav v Mohuči od knížat hold, spěchal Jindřich do Italie. V Římě udělil mu stařičký papež *Coelestin III.* (1191—1198), císařskou korunu (r. 1191), načež spěchal bez prodlení přes napomínání papeže, aby ruky nevztahoval na panství sicilské, do Apulie. Než morem, který velikou část jeho vojska ano i jeho sama zachvátil, byl donucen k návratu do Německa. Zde dopouštěl se ukrutný císař rozličných násilností. Svévolně porušoval konkordát wormský, Alberta biskupa lutišského, od papeže potvrzeného, dal zavražditi, aby biskupství dosáhnouti mohl probošt bonnský Lothar, jemuž je prodal, Richarda, krále anglického, proti právu mezinárodnímu, když vracel se ze svaté země, dal jati a propustil jej teprve za veliké výkupné.[1]) Po smrti Tankreda (roku 1194) nastoupil Jindřich VI. novou výpravu do Italie a zmocnil se také za hroznych krutostí celé země. Syna Tankredova Viléma dal oslepiti, jeho matku a sestru v Elsasku uvězniti, četné pak přívržence rodiny Tankredovy utopiti, upáliti a jiným krutým způsobem ze světa sprovoditi. Marně snažil se papež k mírnějšímu jednání jej pohnouti. Poměr mezi oběma byl zkalen, teprve příprava výpravy křížové zlepšila jej. K chystané výpravě Jindřichově však nedošlo; neboť neočekávaně zemřel krutý tyran u věku 32 let (roku 1197), zanechav nezletilé dítko Fridricha II. Brzo po něm zemřel i 92letý Coelestin III. (8. ledna 1198). Tak byly odvolány Prozřetelností s jeviště své činnosti obě nejvyšší hlavy křesťanstva v době největšího nebezpečenství pro církev. Neboť stařičký Coelestin byl by jistě podlehl mladistvému násilnickému císaři, světová monarchie Hohenstaufů byla by bývala zřízena, kdyby nebyly bývaly všecky zhoubné záměry Jindřicha VI. jeho smrtí zničeny a poměry rázem změněny. Proti dítku stál nyní mladistvý a silný Innocenc III.

---

[1]) K n e l l e r, Des Richard Löwenherz deutsche Gefangenschaft (1192—1194). 1893.

V *Anglii*[1]) úmluvou v Beccûm r. 1106 byla sice investitura laiků odstraněna, avšak kanonická volba proti zasahování krále nebyla zajištěna. Poněvadž pak králové angličtí ve svém absolutismu ani potom neustali dalekosáhlý vliv na záležitosti církevní vykonávati, došlo za Jindřicha II. (1154—1189) k novému boji, když král pokoušel se dosavadnímu nezákonnému jednání uznání praelátů získati. Splnění svých záměrův očekával tím více, poněvadž na stolci primatiálním v Canterbury seděl od r. 1162 dřívější králi příliš povolný, jinak však bezúhonný a učený kancléř Tomáš Becket.[2]) Spor započal, když král o své újmě chtěl omezením privilegia fori duchovenstvo aspoň poněkud podrobiti světskému soudu, žádaje, aby u církevního soudu byl přítomen královský officiál a klerik odsouzený pro zločin byl vydán k potrestání moci světské. Na sněmu ve Westminsteru r. 1163 skutečně dosáhl, že na církevním soudu budoucně přítomen měl býti královský officiál, druhý požadavek byl však zamítnut. Rovněž tak seslabeno bylo uznání Consuetudines avitae, t. j. práv, která si až dosud jednotliví králové angličtí oproti církvi osobovali, se strany biskupů přídavkem salvo ordine nostro et iure ecclesiae. Tuto klausuli nechtěl však král nikterak připustiti. Proto hleděl si biskupy jednotlivě pro sebe získati a dosáhl tak na sněmu v Clarendonu r. 1164, že Consuetudines avitae byly nyní bona fide přijaty a ihned v 16 článcích kodifikovány. Těmito články byla značně práva církve omezována, byloť jimi mimo jiné stanoveno, že spory o právo patronátní a praesentační náleží před královský soudní dvůr, že biskupové, arcibiskupové a jiné osoby, které mají léna říšská, nesmějí opustiti říši bez svolení krále, rovněž tak že bez jeho dovolení nesmějí podávány býti appellace do Říma, že král z uprázdněných biskupství požívá příjmy, že vasalové a úředníci království jen s dovolením krále mohou býti stiženi censurami atd. Arcibiskup Tomáš Becket odhodlal se jen s těží ke schválení těchto článkův, odvolal však ihned svůj souhlas, jakmile je papež Alexander III. zavrhl, suspendoval sebe sama a prosil papeže o absoluci, kterou mu také tento ihned udělil. Král za to obžaloval arcibiskupa před říšským konventem r. 1164 z velezrády a jiných pronevěr. Tomáš, od ostatních praelátův opuštěn, appelloval do Říma a utekl r. 1164 tajně do Francie k papeži Alexandrovi III., který jej laskavě přijal a nabízenou od něho resignaci odmítl. Z pomsty zabral nyní král statky arcibiskupovy a pronásledoval krutě jeho přívržence a příbuzné, ano hrozil i, že se přidá na stranu protipapeže Paschala III., čemuž však biskupové ostatní zabránili. Konečně podařilo se papeži zprostředkovat mír a po šestiletém vy-

[1]) Hefele, Konziliengesch. V. 623 sq. — Jungmann, Dissertationes selectae t. V., str. 162.

[2]) Hutton, St. Thomas of Canterbury. 2 ed. London 1899. — Buss, Der hl. Thomas. Mainz 1856. — Demimuid, St. Thomas Becket. 1909.

hnanství r. 1170 mohl se arcibiskup vrátit do vlasti. Však odpůrci jeho ihned vystoupili u krále s novými proti němu stížnostmi a vášnivý král sám stěžoval si, že poddaní jeho jsou tak zbabělí, že ho ani od tohoto kněze plebejského osvoboditi nedovedou. Pojímajíce tuto stížnost královu za jeho souhlas k usmrcení arcibiskupa, zavraždili jej čtyři rytíři v kathedrále u oltáře při nešporách (28. prosince 1170). Všeobecné zděšení zmocnilo se myslí; král ujišťoval, že vraždy nechtěl. Po některém váhání viděl se nucena žádat o rekonciliaci r. 1172 a slíbil, že církvi její práva vrátí. Roku 1174 v politické tísni podnikl i pout ke hrobu sv. mučedníka za svobodu církve.

§ 125. Innocenc III. Dvanáctý sněm obecný r. 1215.[1])

V *Innocencovi III.* (1198—1216) dosáhlo papežství středověké vrcholu moci a vážnosti jednak příznivými okolnostmi doby, ještě více však vynikajícími osobními vlastnostmi velikého papeže. Pocházeje z rodu hrabat Conti ze Segni a vzácnými dary ducha obdařen, nabyl důkladného theologického a juristického vzdělání na proslulých vysokých školách v Bologni a Paříži. Od svého strýce Klementa III. u věku 30 let povýšen byl za kardinála a svěřeno mu řízení důležitých záležitostí církevních. Po smrti pak Coelestina III. ještě v den pohřbu jednohlasně zvolen byl za jeho nástupce, u věku 37 let. Volba jeho byla zřetelným znamením zcela zvláštní důvěry, kteroužto důvěru také Innocenc moudrostí a všestrannou svojí činností v době svého pontifikátu úplně splnil.

První jeho péče směřovala především k reformě dvoru papežského, na němž zavedl větší jednoduchost, třikráte za týden veřejné audience, potlačiv zá-

[1]) Gesta Innoc. III. et Epist. lib. XIX. ed. Migne, Patrol. lat. t. 214—217. — Potthast, Regesta pontificum Romanorum. I. 1874. — Hurter, Gesch. Papst Innocenz III. u. seiner Zeitgenossen. 4 Bde. 1834. — Brischar, Papst Innocenz III. u. seine Zeit. 1883. — Luchaire, Innocenc III. 5 vol. Paris 1904 n. — Rohrbacher-Werner, Universalgesch. XVIII. Bd. 1891. — Hefele, Konziliengeschichte, V. Bd. — Raumer, Geschichte der Hohenstaufen. 5. Aufl. Bd. II. u. III Leipzig 1878. — Hauck, Die Kirchengesch. Deutschlands. IV. Bd. 1902.

roveň úplatnost úředníkův kuriálních a stanoviv na porušování listin papežských přísné tresty. Proniknut přesvědčením, že podmínkou svobody církevní je také světská nezávislost římské církve, hleděl dále též obnoviti papežskou moc nad Římem a státem církevním, za dřívějších nepokojů značně pokleslou. Městský praefekt, jenž dosud zastupoval císaře, a senátor, který jménem lidu v městě vládl, musili vykonati přísahu holdovací. Území, která Staufové římské stolici odňali a svým stoupencům odevzdali, jako Ancona, Ravenna, Spoleto a veliká část dědictví Mathildina, byla opět pro stát papežský získána a zůstala odtud v držení papežské stolice.[1])

V téže době zaměstnávaly papeže měrou nemalou záležitosti v království obojí Sicilie. Na žádost císařovny Konstancie udělil je Innocenc III. nezletilému Fridrichovi v léno, když se byla císařovna zřekla některých privilegií Vilémem I. na papeži Hadrianovi IV. vynucených. Po smrti Konstancie r. 1198 ujal se papež dle jejího přání poručnictví nad Fridrichem a správy říše. V úřadě tomto nešetřil námah a obětí, aby svému svěřenci zachoval korunu sicilskou, zmařiv ctižádostivé snahy některých baronův a lstivé úklady některých biskupův. Teprve po několikaletých námahách podařilo se mu zmatené poměry urovnati, načež odevzdal říši 14letému Fridrichovi, postarav se před tím náležitě o jeho vzdělání.

Neméně přičiňoval se Innocenc III. o to, aby uplatnil autoritu papežskou vůči světským knížatům v duchu Řehoře VII., a to především v Německu, které smrtí Jindřicha VI. bylo uvrženo do neblahých zmatkův. Poněvadž říše potřebovala silného panovníka, prohlásila většina knížat slib o následnictví Fridricha na sněmu würzburském roku 1196 učiněný za nezávazný a přistoupila k volbě nového panovníka. Při volbě však nastala roztržka mezi knížaty. Knížata hohenstaufsky smýšlející zvolila bratra zemřelého císaře *Filipa Šváb-*

[1]) Ficker, Die Rekuperationen der röm. Kirche (ve Forsch, zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens. Innsbruck 1869, str. 284 - 472.)

ského,[1]) ostatní však *Otu IV. Brunšvického*, syna Jindřicha Lva. Papež, k němuž oba praetendenti obrátili se o uznání, nechtěl se s počátku do německých záležitostí vměšovati. Když však vzplanula válka občanská, napomínal ke smíru, aby nemusil sám zakročovati. Jeho napomenutí nepotkalo se však s úspěchem a Innocenc po tříletém kolísání prohlásil se konečně r. 1201 pro Otu IV., jenž za to slíbil, že bude chrániti majetek a práva církve římské a statky jí odcizené navrátí. Rozhodnutí papežské, jakkoli opatrně Innocenc si vedl, nebylo šťastné. Papež zvolil, jak později se ukázalo, nehodného. Filip kromě toho přes rozhodnutí papežské nezřekl se svých nároků, ano byl již blízek vítězství a uznání papežova, když klesl rukou vražednou (1208). Oto byl nyní všeobecně uznán, a zaručiv znovu práva a svobody církve, přijal r. 1209 korunu císařskou z rukou papeže. Jakmile však dosáhl svého cíle, začal ihned sledovati politiku hohenstaufskou a porušovati hrubým způsobem práva církve, zejména korkordát wormský. Proto po několikerém marném napomenutí prohlásil Innocenc III. roku 1210 nad ním klatbu. Nyní zřekla se ho většina německých knížat, prohlásila ho za sesazena a nabídla ve Frankfurtě r. 1212 korunu Fridrichovi Sicilskému, jenž provázen požehnáním papeže a penězi podporován v brzku Otu přemohl (r. 1214) a všeobecného uznání v Německu dosáhl. Ještě před nastoupením výpravy slíbil Fridrich papeži, že podnikne tažení křížové, a dosáhna koruny německé, sicilskou synu svému Jindřichovi postoupí, kteryžto slib opětoval též r. 1215 při své korunovaci v Cáchách.

Vedle Německa byl nucen papež věnovati svoji pozornost také jiným zemím, aby uchráněny byly víra, právo a dobré mravy. Ve Francii král Filip II. August,[2]) zapudiv roku 1196 svoji řádnou manželku

[1]) Winkelmann, Phil. von Schwaben u. Otto IV. 2 Bde. 1873. n. — Engelmann, Philipp von Schwaben u. Innozenz III. während d. deutsch. Thronstreites (1198—1208) 1896. — Schwemer, Innozenz III. und die deutsche Kirche während des Thronstreites. 1882. — Lindemann, Verhandlungen Innozenz's III. mit den deutschen Gegenkönigen. 1885.

[2]) Davidsohn, Philipp II. August v. Fr. u. Ingeborg. 1888.

Ingeborgu, princeznu dánskou, pojal se souhlasem svých biskupův Anežku Meránskou. Proti tomuto porušování práva církevního vystoupil však papež a donutil klatbou a interdiktem (r. 1200) krále k prohlášení, že obnoví dřívější manželství. Tento slib splnil však Filip II. teprve r. 1213, když mezi tím Anežka r. 1201 zemřela a král nové marné pokusy o rozvedení učinil. Podobným způsobem musil papež zakročiti proti králi leonskému Alfonsovi IX., který svou vlastní neteř, dceru krále kastilského, za manželku pojal. Klatbou a interdiktem pohnul ho, že manželství zrušil a s církví se smířil. Proti králi portugalskému Sanchovi I., jenž odepřel poplatek od předků svých stolici apoštolské odváděný a biskupy různě pronásledoval, podobně jako proti králi švédskému Sverkerovi a vévodovi polskému Ladislavovi, kteří církev v zemích svých utlačovali, hájil Innocenc s úspěchem svobody církve. V Uhrách urovnal spory v rodině královské mezi Emerichem a Ondřejem, v Čechách[1]) Přemyslu Otakarovi I. udělil roku 1204 důstojnost královskou a sv. Prokopa, opata někdy sázavského († 1053), prohlásil za svatého. Také vůči Anglii[2]) musil Innocenc použiti své papežské plnomoci. Podnět k tomu zavdala dvojitá volba arcibiskupa v Canterbury (r. 1205). Papež zrušil obojí volbu jako nekanonickou, král Jan Bezzemek (1199—1216) však za to odepřel zvolenému na doporučení papežské kardinálovi Štěpánu Langtonovi, rodilému Angličanu, svoje uznání. Innocenc prohlásil proto r. 1208 nad Anglií interdikt, a když král po té s velikou krutostí církev a duchovenstvo pronásledoval, exkommunikoval jej (1209) a posléze prohlásil za sesazena r. 1212. Vykonáním rozsudku byl pověřen Filip August, král francouzský. Jan se nyní r. 1213 podrobil, dovoliv netoliko arcibiskupovi Langtonovi, jakož i všem do vyhnanství poslaným duchovním a laikům návrat do vlasti, nýbrž slibiv i náhradu za učiněnou škodu a prohlásiv svou korunu za léno

[1]) Feierfeil, Innozenz III. und seine Beziehungen zu Böhmen. 1905.

[2]) Gütschow, Innozenz III. und England. 1904.

římské se závazkem ročního poplatku 1000 liber šterlinků. V brzku však pozvedli se duchovní a světští velmožové, aby svá práva proti libovůli králově zajistili a vynutili na něm tak zvanou Magna charta r. 1215, kterou sice Innocenc, ujímaje se krále proti odbojným vasalům, zavrhl, avšak bez výsledku. Magna charta stala se základem anglické ústavy. [1])

Jako západ byl i východ předmětem otcovské péče papežovy. Zde snažil se především o sjednocení Armenův a Řeků, Bulharův a Srbů, jakož i Rusů s církví římskou. Jeho přičiněním podniknuta byla čtvrtá výprava křížová, která sice minula se svým účelem, vedla však ke zřízení císařství latinského v Cařihradě [2]) r. 1204.

Korunou všestranné činnosti Innocencovy o reformu a povznesení církve je dvanáctý sněm obecný, *lateránský IV.*[3]) r. 1215, konaný s velikým leskem za účastenství 412 biskupů, 800 opatův a vyslanců četných panovníkův. Jako účel označil Innocenc ve své bulle svolávací: znovudobytí svaté země a reformu celé církve. Na sněmu vydáno bylo 70 dekretů, jež týkají se nejdůležitějších záležitostí víry a mravův. Proti bludařům, zejména Valdenským a Albigenským, vydáno bylo přesné vyznání víry, v němž hlavně nauka o svátostech a především o eucharistii se vyslovuje. Proti haeresi Berengarově byl schválen výraz transsubstantiatio. Jiná nařízení týkala se konání koncilů, života duchovenstva, obsazování duchovních míst, vědeckého vzdělání kleru, překážek manželských. V této příčině byly zejména stupně příbuzenství omezeny na první čtyři a zapovězena manželství tajná. Další předpisy týkaly se církevních povinností laikův, a uloženo každému křesťanu, jenž k užívání rozumu dospěje, přijímati aspoň jednou v roce svátost pokání a oltářní.[4])

---

[1]) Ladenbauer, Wie wurde König Johann v. England Vasall des Röm. Stuhles? (Zeitschr. für kathol. Theol. Insbr. 1882. 201 násl.)

[2]) Norden, Papsttum u. Byzanz. 1903.

[3]) Mansi, XXII., 960 sq. — Hefele, V., 872 sq

[4]) Villien, Histoire des commandemants de l' Eglise. Paris 1909.

Co se týče výpravy křížové, bylo knížatům všem přikázáno, že mají po 4 léta zachovávati mír a biskupové jejich rozepře mezitím rozhodovati. Účastníkům poskytnuty odpustky a klerikům uloženo přispívati na ni po tři léta 20. dílem svých příjmův. Po sněmě Innocenc přičiňoval se o provedení nálezů reformních a uskutečnění výpravy křížové; než zachvácen zimnicí zemřel r. 1216 ve Viterbu již u věku 56 let, právem nazýván „učitelem světa a otcem národů".

§ 126. **Fridrich II. a papežové. Třináctý sněm obecný r. 1245. Zánik rodu Hohenstaufův.**[1])

Proti muži tak velikého ducha, jakým byl Innocenc III., jenž každého cizího práva rovněž tak svatě šetřil, jak rázně vlastního hájil, neodvážil se mladý král Fridrich II. vystoupiti, aby prováděl staré záměry domu svého. Než hned již za jeho nástupce *Honoria III.* (1216–1227) započal onu hru klamu a násilí, která církvi tolik škod způsobila, říši pak v nejhlubších základech rozvrátila a jeho samého i rod jeho v záhubu uvrhla. Hlavní snahou stařičkého papeže,[2]) vynikajícího mírným smýšlením a dobrotou srdce, bylo osvobození svaté země a proto hned po nastoupení svém vyzýval *Fridricha II.*, aby slíbenou výpravu křížovou nastoupil. Fridrich ukazoval sice ochotu, ale vždy znovu s výpravou odkládal. Podobně také proti dané přípovědi zjednal synu svému Jindřichovi, králi sicilskému, r. 1220 na sněmě ve Frankfurtě korunu německou hlavně tím, že zřekl se práva spolia a knížatům církevním

[1]) Potthast, Regesta I., II. — Huillard-Breholles. Historia diplomatica Friderici II. 6 vol. 1852 sq. — Winkelmann, Kaiser Friedrich II. 2. Bde. 1889 sq. — Michael, Kaiser Friedrich und die Kirche (Zeitschr. für kath. Theol. 1888. — Frantz, Der grosse Kampf zwischen Kaisertum und Papsttum zur Zeit des Hohenstaufers Friedrich II. 1903. — Hefele, Konziliengesch. V. u. VI. Bd. — Rohrbacher-Würm, Kirchengeschichte. XIX. Bd. Münster 1898.

[2]) Pressuti, Regesta Honorii III. I. a II. Romae. 1896. — Clausen, Papst Honorius III. 1895. — Knebel, Kaiser Friedrich II. und Papst Honorius III. in ihren gegenseitigen Beziehungen. 1905.

práva v zemské svrchovanosti obsažená z části udělil, z části potvrdil. Papeže uchlácholil úskočnou zprávou, že volba stala se neočekávaně bez jeho přičinění, aby říše za jeho pobytu ve svaté zemi byla zajištěna, a že chce k ní svoliti jen, dá-li papež souhlas, jakož i že Německo a Italie mají býti odděleně spravovány. Těmito a jinými vytáčkami papež se uspokojil, ano udělil i Fridrichovi r. 1220 císařskou korunu. Při této příležitosti znovu slíbil Fridrich výpravu křížovou a zajistil církvi její práva, svobody a immunity. Když však přes důtklivá napomínání papežova slibu svého neplnil, chopil se papež konečně smlouvou v San Germano r. 1225 ráznějších opatření. Fridrich svolil tu, že má jej stihnouti klatba a papež má o něm a jeho zemích dle práva a spravedlnosti rozhodnouti, jestliže by v ustanovenou dobu (do srpna 1227) výpravy nepodnikl. Dříve však než papež mohl použiti těchto přísnějších opatření proti císaři, jenž i proti kleru sicilskému těžkých nátisků se dopouštěl, zemřel r. 1227.

Než teprve za nástupce jeho *Řehoře IX.* (1227 až 1241),[1]) muže dle svědectví Fridricha samého mravů bezúhonných, stejné zbožnosti jako výmluvnosti a učenosti, energie a síly, vypukl obrovský zápas mezi papežstvím a císařstvím s veškerou prudkostí. Když všecky snahy pohnouti Fridricha ke splnění učiněného slibu ukázaly se marnými, prohlásil nad ním papež r. 1227 konečně klatbu a ospravedlnil své jednání encyklikou, ve které poukazoval na císařovu věrolomnost, jeho výstřední život a krutou vládu, napomínaje jej zároveň, aby křivdy své dosavadní napravil a kajícně se do lůna církve vrátil. Císař však na vyzvání to odpověděl zpupným manifestem ke knížatům, v němž všecko ve svůj prospěch obracel, nejhorší potupy proti církvi římské pronášel a k svrhnutí jha římského vyzýval. Zároveň dal papeže od Frangipanů z Říma zapudit. Když pak v létě r. 1228 skutečně výpravu do Palestiny nastoupil, došlo mezi císařským náměstkem Rainaldem Spoletským a papežem přímo k boji. Donucen vpády Rainaldovými

[1]) Auvray, Les registres de Grég. 8 fasc. Paris 1890 sq. 1. — Felten, Papst Gregor IX. 1886.

sebral papež vojsko, které za vedení Jana Briennia vévodu ze státu církevního zapudilo a některá místa v území neapolském obsadilo. Fridrich vrátiv se z Palestiny zatlačil je opět a učinil po té s papežem mír v San Germano r. 1230, kterým slíbil, že nahradí škody církvi způsobené a podrobí se církvi ve věcech, pro něž klatbou byl stižen.[1]) Za to zbavil jej papež klatby.

Mír tento netrval však dlouho; již po několika málo letech vzplanul boj znovu, ježto císař nezřekl se svého záměru na absolutní vládu nad celou Italií. Za tím účelem vydal pro království sicilské zákoník kancléřem Petrem de Vineis sestavený, kterým měla býti zavedena absolutní moc královská a práva církve co nejvíce omezena, a hleděl pomocí krutého Ezzelina Lombardy úplně pod své jho skloniti. Roku 1237 pak sám přitáhl se značným vojskem do Italie proti Lombardům a způsobil jim velikou porážku u Cortenuova. Opojen tímto vítězstvím, žádal císař od nich, aby se bez podmínky podrobili, čímž je donutil k dalšímu zoufalému odporu, ve kterém se jim dostalo brzo spojence v papeži. Poněvadž totiž Fridrich v poslední době úmyslně práva církve porušoval, a zejména svého levobočka Enzia o své újmě za krále sardinského r. 1238 povýšil, ač ostrov byl lénem papežským, stihl jej papež r. 1239 po druhé *klatbou*, aniž tušil, že tím byl zahájen boj na život a na smrt. Toto své opatření odůvodňoval papež bullou, ve které císaře zejména obviňoval, že Mojžíše, Krista a Mohameda nazval podvodníky,[2]) kteréžto výrok nedá se sice dokázati, avšak vnitřnímu smýšlení Fridrichovu odpovídá.[3]) Císař naproti tomu z návodu kancléře Petra de Vineis odpověděl prudkými listy a manifesty ku křesťanským knížatům, kardinálům a Římanům, v nichž prohlašoval klatbu za neplatnou, papeže za svého osobního ne-

[1]) Pertz, Leges II., 269—272.

[2]) Spis De tribus impostoribus nebyl napsán v této době. Srv. Hefele, Beiträge I. 339 sq. — Raynaldus, Annal. ad. ann 1239. No. 2—11.

[3]) Reuter, Gesch. der relig. Aufklärung im Mittelalter. II. 275 n.

přítele a ochránce kacířských Lombardův, za nesnesitelného tyrana a rouhače. Ke sporu slovnímu přidružil se brzy boj zbraněmi. Císař vpadl do státu církevního, papež naproti tomu pohnul Benátčany k útoku na Apulii a přičiňoval se svým legátem pasovským arcijáhnem Albertem z Behaimu o to, aby v Německu zvolen byl nový král. K rozhodnutí prudkého sporu odhodlal se papež konečně r. 1241 svolati synodu obecnou, aby veřejně vyložil důvody jednání svého. Fridrich však ji zmařil, ačkoli před tím sám sněmu se dovolával. Francouzští biskupové, kteří na synodu se do Říma ubírali, byli u Elby Enziem zajati a uvězněni. Zatím co Tataři Evropu pustošili, táhl císař proti Římu a stál s vojskem svým již před Římem, když Řehoř IX. r. 1241 se světem se rozžehnal.

Nástupce jeho *Coelestin IV.* (1241) zemřel již po 17 dnech. Po něm uprázdněna zůstala stolice papežská téměř 20 měsíců vinou císaře, jenž nechtěl na svobodu propustiti kardinály ještě v zajetí držené a s vojskem svým od Říma odtáhnouti. Poněvadž však kardinálové při svých požadavcích setrvali, císař konečně povolil, a nyní povýšen byl na stolec papežský učeností a energií vynikající kardinál Sinibald Fiesco jako *Innocenc IV.* (1243—1254).[1]) Poněvadž rod papežův byl císaři oddán, byl Fridrich volbou jeho potěšen a doufal v brzký smír s církví. Innocenc IV. snažil se také co nejvíce o poctivé obnovení míru a ponechal proto císaři rozhodnouti, jakou satisfakci chce církvi poskytnouti, prohlásiv zároveň, že jest ochoten napraviti bezpráví, které by snad byla církev císaři učinila, a že rozhodnutí o tom chce ponechati shromáždění knížat duchovních a světských. Na návrh tento odpověděl však Fridrich novými stížnostmi a teprve po delším vyjednávání slíbil přísežně, že se chce ve všem, proč byl od Řehoře IX. klatbou stižen, jakož i pro škodu, kterou církvi učinil, podrobiti nálezu papežově (r. 1244).

[1]) Les registres d'Innocenc IV., par Berger. 4 f. 1881 sq. — Folz, K. Friedrich II. u. Papst Innozenz IV. 1244 a 1245; Unters. zur Gesch. des I. Konzils v. Lyon. 1905. — Weber, Kampf zwischen Innozenz IV. und Friedrich II. bis zur Flucht des Papstes. 1900.

V brzku však porušil opět svoji přísahu a hleděl se i papeže zmocniti. Aby sebe a svobodu církve zachránil, utekl papež přes Janov do Lyonu a svolal odtud r. 1245 všecky krále, knížata a praeláty k synodě obecné. Sněmu *lyonského*,[1]) mezi obecnými XIII., účastnilo se r. 1245 za předsednictví papežova vedle kardinálův a latinských patriarchů, cařihradského, antiochenského a akvilejského, asi 140 biskupů, hlavně z Francie a Španělska. Také latinský císař z Cařihradu Balduin II. byl přítomen. Fridrich, byv vyzván, aby se dostavil osobně nebo zástupcem, poslal svého kancléře Tadeáše ze Suessy a jiné důvěrníky. Tadeáš ze Suessy sice jménem císařovým činil skvělé sliby v poradě předběžné, než papež znaje Fridricha, prohlásil je za prázdná slova a zahájil 23. června první sezení řečí o pěti bolestech, které duši jeho zraňují; mínil jimi hříchy vyššího a nižšího kleru, smutné postavení Jerusalema, nebezpečenství Cařihradu, vpád Tatarův a pronásledování církve císařem Fridrichem, jehož vinil z časté věrolomnosti, sakrilegia, felonie a podezření z haerese a z rozličných nespravedlností v království sicilském. Na základě těchto provinění byl císař přes opačné snahy Tadeáše ze Suessy v sezení třetím znovu vyobcován, všech svých důstojností zbaven a poslušnost k němu zapovězena pod trestem klatby, knížata německá pak zmocněna, aby zvolila nového krále; rozhodnutí o koruně sicilské bylo vyhrazeno papeži.[2]) V předtuše budoucího zla zvolal tu Tadeáš ze Suessy bije se v prsa: „Dies iste, dies irae, calamitatis et miseriae.“

Nálezům sněmu lyonského, proti nimž hned na sněmu Tadeáš ze Suessy appelloval k budoucímu papeži a ke koncilu v pravdě obecnému, jak předem bylo lze očekávati, Fridrich se nepodrobil, prohlásiv je za překročení moci papežské. Za takovýchto okolností vypukl boj mezi císařem a papežem s novou prudkostí a byl tím více politování hodný, poněvadž právě tehdy

[1]) Vřešťál, Církev a císař na všeobecném sněmu lyonském prvém r. 1245 (Čas. kat. duch. 1886), str. 257 n.

[2]) Mansi, XXIII., 605 sq.

Cařihrad a Palestina nové pomoci potřebovaly. Opětované pokusy Ludvika IX. o smír[1]) ukázaly se marnými. Císař krutě pronásledoval přívržence papežovy, naproti tomu Innocenc dal všude proti císaři hlásati kříž a dosáhl svými vyslanci v Německu, že knížata zvolila r. 1246 místo Fridricha za krále Jindřicha Raspe a po jeho smrti (r. 1247) Viléma Hollandského, kteří však se proti synu Fridrichovu Konrádu IV. udržeti nedovedli. Také v Italii četná dosud císařsky smýšlející města odpadla od Fridricha a jeho vojsko bylo r. 1249 u Parmy na hlavu poraženo. Uchýliv se do Apulie, zemřel tu r. 1250 úplavicí, byv před tím od arcibiskupa palermského zbaven exkommunikace. Ve své závěti hleděl bezpráví svá aspoň poněkud napraviti.[2]) K poslednímu odpočinku uložen byl v dómě palermském.

Bohužel však smrtí Fridricha nebyl neblahý spor ukončen. Jeho syn a nástupce Konrád IV. (1250 až 1254),[3]) vypraviv se se silným vojskem z Německa do Italie r. 1252, obnovil zde v brzku svou moc. Avšak již r. 1254 zemřel, zanechav dvouletého syna Konradina. Místo něho ujal se vlády levoboček Fridrichův Manfred,[4]) jenž vstoupil ve vyjednávání s papežem, podrobil se mu a byl za to uznán náměstkem v dolní Italii. V brzku však obnovil Manfred nepřátelství; za bojů odtud vzniklých zemřel papež Innocenc IV. r 1254. Jeho nástupcem stal se *Alexander IV.* (1254—1261),[5]) jenž znovu vyjednával s Manfredem. Poněvadž však Manfred veliké požadavky činil a své saracenské služebnictvo nechtěl propustiti, ano i za krále korunovati se dal, zůstalo vyjednávání bezvýsledným a v boji bylo pokračováno. Manfred vpadl se svými Saraceny

---

[1]) Berger, St. Louis et Innocent IV. 1893.

[2]) Raynaldus ad ann. 1250. No. 31 sq. — Pertz, Leges VI., 356 sq.

[3]) Schirrmacher, Die letzten Hohenstaufen. 1871.

[4]) Karst, Gesch. Manfreds vom Tode Friedrichs II. bis zu seiner Krönung (1250—1258.) 1897.

[5]) Les registres d'Alexander IV. par Bourel de la Roncière etc. 3 fasc. 1896. — Tenckhoff, Papst Alexander IV. 1907. — Georges, Histoire du pape Urbain IV. et son temps. Paris 1866.

do státu církevního a rozšířil ponenáhlu svoje panství nad větší části Italie. V Římě samém nastaly zmatky, tak že papež opustiti musil město. Uchýliv se do Viterba, zemřel r. 1261. Na stolec papežský povýšen byl nyní *Urban IV.* (1261—1264),[1]) jenž opět ochoten byl učiniti s Manfredem mír, žádaje toliko, aby zachována byla čest a důstojnost stolice papežské. Když však snahy ukázaly se marny, nabídl království sicilské *Karlovi z Anjou*, bratrovi Ludvíka IX., jako léno stolice apoštolské, jenž nabídku také přijal. Než úplné rozhodnutí nastalo teprve za *Klementa IV.* (1265 až 1268).[2]) Karel z Anjou přitrhnuv do Italie obdržel po uznání práv papežských v Římě korunu sicilskou a postupoval vítězně do jižní Italie. V bitvě u Beneventa r. 1266 Manfred byl poražen a ztratil život, načež země se Karlovi úplně podrobila. Však jako se kdysi Innocenc III. osudně klamal v osobě Oty Brunšvického, tak neodpovídal i Karel z Anjou, tento chladně vypočítavý a chytrý politik, nadějím, jež stolice papežská v bratra Ludvíka IX. skládala. Již v církevním státě počínal si libovolně, zemi pak dobytou potlačoval namnoze více než Hohenstaufové; všecka napomínání Klementova k mírnosti a spravedlnosti zůstávala marnými. Roztrpčení tím v zemi vzniklého použil mladý *Konradin*,[3]) aby se zmocnil království. Přitrhnuv však do Apulie, byl u Tagliacozzo úplně poražen, na útěku jat a na rozkaz Karla přes prosby a přímluvu papežovu v Neapoli popraven roku 1268. S ním vyhasl rod Hohenstaufův, jenž sám přepínáním svých sil tragický zánik si připravil. Papežství vyšlo z těžkého boje zevně jako vítěz a vítězství jeho bylo požehnáním pro celou církev a veškero křesťanstvo, které bez něho bylo by bývalo úpělo pod absolutní vládou nově oživujícího antickořímského imperia. Zmužilost, s kterou papežové své stanovisko hájili, všech světských prostředků téměř zbaveni, vynucuje pravou úctu a obdiv. Jak málo bylo

[1]) Les registres d'Urbain IV. par Doret et Guiraud. 1899. — Hampe, Urban IV. u. Manfred (1261—1264). 1905.

[2]) Les registres de Clement IV. par Jordan. 3 fasc. Par 1895. — Heidemann, Papst Clemens IV. 1903.

[3]) Hampe, Gesch. Konradins v. Hohenstaufen 1894.

jejich vítězství osobní, vysvítá z toho, že i papežové vyšli na smrt znaveni z boje toho, a že úpadek císařství přivodil i otřesení a těžké poškození středověkého světového postavení papežství.

§ 127. Poslední papežové století 13. Čtrnáctý sněm obecný r. 1274.[1])

Bojem Staufů s papeži a jejich tragickým zánikem poměry evropské se značně změnily. Německo bylo uvnitř rozerváno; neboť po smrti Viléma Hollandského r. 1256 nastala povýšením Richarda Cornvalliského a Alfonsa X. Kastilského dvojitá volba a vlastně interregnum, poněvadž Alfons do Německa nikdy vůbec nepřišel, Richard pak jen krátkou dobu zde prodléval. I později zůstala v Německu moc královská oslabena a Německo na venek stalo se téměř bezmocným. V Italii a v církevním státu zavládly nepořádky a stálé boje, Řím stal se opět téměř neodvislým a šlechtické rody Orsini a Colonna nabyly veliké moci. Kromě toho nový král neapolský Karel z Anjou dovedl si záhy získati v kollegiu kardinálském silnou stranu a následky toho ukázaly se hned po smrti Klementa IV. r. 1268. Poněvadž v kollegiu stály neústupně proti sobě strana italská a francouzská, uplynula téměř 3 léta než nová volba vykonána. Konečně kompromisem zvolen byl 1. září 1271 lutišský arcijáhen Theobald Visconti, jenž v době volby v Palestině se zdržoval. Vrátiv se, přijal jméno *Řehoře X.*[2]) (1271—1276) a byl v Římě posvěcen a korunován r. 1272. Jeho celý pontifikát vyplněn byl snahou spojit všecky křesťanské panovníky k velikému křížovému tažení do sv. země, provésti reformu a sjednotit Řeky.

[1]) Zisterer, Gregor X. und Rudolf von Habsburg. 1891. — Finke, Konzilienstudien zur Gesch. des 13. Jahrh. 1891. — Lindner, Deutsche Gesch. unter den Habsburgern und Luxenburgern (1273—1437). 2 Bde. 1890 n — Walter, Die Politik der Kurie unter Gregor X. 1894.

[2]) Guiraud-Cadier, Les registres de Gregoire X. et de Jean XXI. Paris 1884.

Za tím účelem svolal hned po své korunovaci obecný sněm do Lyonu na rok 1274.

V Německu zatím po smrti Richarda Cornvalliského (r. 1272) přistoupila knížata roku 1273 k volbě nového krále a zvolila Rudolfa Habsburského (1273—1291),[1]) čímž 18leté interregnum bylo ukončeno a v čelo říše opět silný panovník postaven. Poněvadž nový panovník především snažil se obnoviti pořádek v říši německé a zřekl se politiky hohenstaufské v Italii, nastala mezi ním a stolicí papežskou shoda, jež potvrzena byla na osobní schůzi s Řehořem X. v Lausanně r. 1275. Zatím co Rudolf na své první cestě po říši všude pořádek obnovoval, zahájil papež skutečně druhou synodu *lyonskou* r. 1274 za přítomnosti 500 biskupův a mnohých jiných praelátův. Také řecký císař Michael Paleologus, jenž latinské císařství v Cařihradě r. 1261 vyvrátil a ve sjednocení s Římem jediný prostředek záchranný proti vždy více rostoucímu nebezpečenství od Turků spatřoval, poslal své vyslance.[2]) Hned na počátku zasedání povolila synoda šestiletý církevní desátek ve prospěch svaté země. S Řeky provedeno ve 4. sezení sjednocení, když uznali Filioque, papežský primát a dovolili appellace do Říma, začež jim synoda povolila podržeti dosavadní jejich symbolum a ritus. Z 31 dekretů reformních jest nejdůležitější dekret o volbě papežské,[3]) kterým bylo nařízeno tak zvané konklave, aby bylo zabráněno příliš dlouhému uprázdnění stolice papežské. Dle tohoto dekretu měli se totiž kardinálové v městě, ve kterém papež zemřel, 10 dní po jeho smrti shromážditi v paláci a při úplném odloučení od zevnějšího světa volbu vykonati, při čemž po 3 dnech pro nejbližších pět dní měla jim býti zmenšena míra pokrmu a zmenšení toto po uplynutí této lhůty mělo býti ještě zostřeno. Když po skončeném sněmu vracel se papež do Říma, zemřel na cestě v Arezzu r. 1276.

[1]) Redlich, Rudolf v. Habsburg. 1903.

[2]) Norden, Papsttum und Byzanz (1054–1453). 1903. — Seppelt, Das Papsttum und Byzanz (v Kirchengesch. Abh. v. Sdralek. II. Bd.)

[3]) Mansi, XXIV., 37 sq. — Hefele, Konziliengeschichte VI., 103 sq.

Tři bezprostřední nástupci papeže Innocenc V.[1]) (1276), Hadrian V. (1076) a Jan XXI. (1276—1277)[2]) vládli jen půldruha roku. Po nich následoval *Mikuláš III.* (1277—1280)[3]) z rodu Orsini, muž vynikající zbožností, dobročinností a bystrovtipem, poněkud však nepotismu oddaný. Od Řeků žádal, aby Filioque netoliko za správné uznali, jak synoda lyonská předpisovala, nýbrž i do symbolu přijali. Rozhodně vystupoval také proti panovačným choutkám Karla z Anjou, odňav mu říšský vikariát v Tuscii a svěřiv jej králi Rudolfovi; podobně zbavil jej i úřadu senátora římského. Po smrti Mikuláše III. dosáhl však Karel z Anjou úskoky svými, že zvolen byl papež jemu zcela oddaný *Martin IV.* (1281—1285).[4]) Následky se ihned ukázaly. Četní Francouzové dosáhli vysokých a vlivuplných míst a Karel sám opět důstojnosti senátora. Kromě toho prohlásil papež, pohnut Karlem, jenž po byzantské koruně toužil a Michaelovi Paleologovi válku vypověděl, nad císařem Michaelem jako příznivcem schismatu a haerese klatbu, maje dosavadní jeho chování za podvod a lest. Císař naproti tomu dal odstraniti jméno papeže z diptych, a když krátce potom r. 1282 zemřel, obnovil jeho syn Andronikus (1282—1328) hned úplně schisma. Roztržka mohla býti tím snáze provedena, poněvadž krátce před tím řecké zbraně u Bělehradu zvítězily nad Karlem z Anjou, jehož moc v brzku ještě s jiné strany těžkou utrpěla ztrátu. Roztrpčeni utiskováním Karlovým a zpupností Francouzů, vzbouřili se Siciliani a povraždili o tak zvaných sicilských nešporách[5]) 30. března 1282 nejdříve v Palermu Francouze a na toto znamení zbavil se pak celý ostrov vlády francouzské. Povstání provedl v dorozumění s králem Petrem III. Aragonským, manželem Konstancie, dcery Manfredovy,

[1]) Carboni De Innocentio V. Rom. pont. dissert. hist. 1894.
[2]) Stapper, Papst Johannes XXI. 1899.
[3]) Demski, Papst Nikolaus III. 1903.
[4]) Sternfeld, Das Konklave von 1280 und die Wahl Martins IV. (1281). Mitteil. des Instit. für österr. Geschichtsf. 1910, str. 1 n. — Langlois, Les registres de Martin IV. Paris 1901.
[5]) Amari, Il vespero Siciliano. 1851.

Jan z Procidy; Sicilie byla nyní spojena s Aragonií. Palermští snažili se u papeže se ospravedlniti a nabídli jemu samému korunu. Martin IV. však odmítnuv ji prohlásil nade všemi vzbouřenci proti Karlu z Anjou klatbu. Když pak Petr Aragonský skutečně na Sicilii přišel a v Palermě dal si holdovati, prohlásil papež nad městem interdikt a nad Petrem klatbu, ano dal proti němu hlásati i kříž. Než přese všecky tyto snahy udržel se Petr na ostrově, poraziv loďstvo Karla z Anjou a zajav jeho nejstaršího syna Karla II. Rovněž tak bezvýsledné byly snahy jeho nástupců, především Honoria IV. (1285—1287).[1]) Dům aragonský zůstal v držení Sicilie, ano o 150 let později dosáhl vlády i nad Neapolskem. V Neapolsku samém hleděl papež jakožto jeho správce místo zajatého Karla II. tísnivé jho francouzské moudrými zákony zmírniti.

Za *Mikuláše IV.* (1288—1292)[2]) byly vyvráceny poslední zbytky panství křesťanského v Palestině dobytím Ptolomaidy. Za prací pro novou výpravu papež, jemuž konečně podařilo se dosáhnouti propuštění Karla II. z Anjou na svobodu, zemřel v paláci u St. Maria Maggiore od něho vystavěném. Po jeho smrti vinou strany francouzské zůstal stolec papežský opět $2^1/_4$ roku uprázdněn. Konečně dohodli se kardinálové a nabídli tiaru zbožnému poustevníku Petrovi na hoře Murrone u Sulmony v Abruzzách, jenž vida v tom řízení Boží nabídnutou hodnost přijal a *Coelestinem V.* (1294)[3]) se nazval. Nejsa světa zkušen, nemohl však při nejlepší vůli v době tak kritické plniti náležitě úkol svého vysokého úřadu, a to tím více, poněvadž byl úplně pod vlivem Karla II. Neapolského, jehož slovo více u něj platilo než rada kardinálův. Nejdůležitější věci rozhodoval, aniž se tázal kardinálů, náhle jmenoval 12 kardinálů, z nich 7 Francouzův

---

[1]) Prou, Les registres d'Honorius IV. Paris 1886. — Pawlicki, Papst Honorius IV. Münster 1896.

[2]) Langlois, Les registres de Nicolas IV. Paris 1886. — Schiff, Studien zur Gesch. P. Nikolaus IV. 1897.

[3]) Schulz, Peter von Murrone als Papst Coelestin V. 1894 n. — St Pierre Célestin et ses premiers biographes. (Anal. Boll. 1897.)

a 3 Neapolitány, a udílel neobyčejně štědře různé dispense, privilegia a beneficia. Na štěstí poznal záhy papež nedostatečnost svých sil, a uradiv se s kardinály, zejména s učeným kanonistou Benediktem Gaetani, zřekl se po pěti měsících (r. 1294) své důstojnosti a opustil jako prostý mnich trůn papežský.[1])

§ 128. Bonifác VIII. a jeho spor s Filipem IV. Sličným, králem francouzským.[2])

Po resignaci Coelestina V. na důstojnost papežskou zvolen byl kardinál Benedikt Gaetani jako *Bonifác VIII.* (1294 - 1303). Vynikal důkladnou znalostí církevního práva, energií vůle a obratností v řízení záležitostí církevních, ve vystupování svém byl však poněkud příkrým a ve svých rozhodnutích mnohdy ukvapeným, jinak ale mravů bezúhonných. Snaha jeho nesla se k tomu, obnoviti všude v Evropě mír, spojiti knížata křesťanská k boji proti nevěřícím a odstraniti nepořádky namnoze i v církvi se naskytající. Že snahy tyto nepotkaly se s očekávaným výsledkem, toho příčinu hledati dlužno z části v tehdejších politických poměrech, z části v obratu, jenž nastal ve smýšlení knížat v neprospěch papežství. Jeho pontifikátem započíná úpadek v církevněpolitickém postavení středověkého papežství.

Hned po své inthronisaci odvolal Bonifác četné koncesse od svého předchůdce na škodu církve udělené. Tím však vzbudil sobě četné nepřátele, kteří prohlašujíce poděkování Coelestinovo za neplatné, oprávněnost jeho volby popírali a dřívějšího papeže proti němu zneužiti hleděli. Proto rozhodl se Bonifác, aby

[1]) Raynaldus ad. ann. 1294.

[2]) Potthast, Regesta II., 1923 sq. — Digard, Faucon et Thomas, Les registres de Bonifac VIII. 1885 sq. — Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII. 1902. — Chantrel, Bonifac VIII. Paris 1862. — Bautaric, La France sous Philipp le Bel. 1861. — Hergenröther, Katholische Kirche und christlicher Staat. 1873. — Hefele, Konziliengeschichte. VI. Bd. 2. Aufl. 281 násl. — Scholz, Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen u. Bonifaz VIII. 1903.

zabránil možnému rozkolu, Coelestina se zmocniti a ve slušné vazbě jej držeti. Tím ovšem jen poskytl svým odpůrcům vítanou příležitost k výtce ukrutnosti. Zvláště nepřátelsky chovala se k papeži mocná rodina Colonnů, především oba kardinálové Jakub a Petr. Poněvadž udržovali zrádné spojení se Sicilií, žádal papež, aby do svých pevností přijali papežskou posádku. Místo však aby poslechli, vzbouřili se proti papeži a popírali platnost jeho volby. Proto Bonifác zbavil oba kardinály důstojnosti, konfiskoval jejich statky a dal jejich pevnosti zbořiti (1298). Přemožení utekli z části na Sicilii a z části do Francie, kde zatím již vzplanul prudký spor mezi králem *Filipem IV. Sličným* [1]) (1285—1314) a papežem, jenž nabyl významu světodějného.

Filip IV. vedl válku s Eduardem I., králem anglickým, do níž četné moci evropské byly zapleteny. V duchu dřívějších svých velikých předchůdců chtěl papež mezi Francií a Anglií mír zprostředkovati. Když jeho hlas nedocházel sluchu, vydal, poněvadž břímě války hlavně klerus nésti musil, r. 1296 za souhlasu kardinálů bullu Clericis laicos (infestos esse oppido tradit antiquitas), kterou pod trestem klatby zapovídal osobám duchovním odváděti a laikům vymáhati na duchovních jakékoliv platy bez dovolení stolice papežské. Zápověď tato, ač byla nařízeními Alexandra III., Innocence III. a Alexandra IV. připravena,[2]) narazila jak v Anglii, tak zvláště ve Francii na značný odpor. Filip IV.,[3]) panovník sobecký a choutkám absolutistickým oddaný, podezřívavý a ve volbě prostředků nesvědomitý, prohlásil bullu za útok na svou korunu a odpověděl na ni zákazem vývozu zlata, stříbra, zbraní a jiných drahocenných předmětů bez svolení králova a výpovědí cizinců z Francie. Poněvadž tím důchody stolice papežské z Francie byly ohroženy, žádal papež krále o zrušení zákazu a zmírnil svou bullu, prohlásiv

[1]) Wenck, Philipp der Schöne von Frankreich. 1906.

[2]) Lateran. III. c. 19; Lat. IV. c. 46. Corp. i. can. c. 4. 7. X. de immun. eccl. 3, 49; c. 1. in VI. de immun. 3, 23.

[3]) Charakteristik Philipps d. Sch. (Mitteil. des Instit. für österr. Geschichtsforsch. 1905).

netoliko že povinnosti lenní zákazem jeho nejsou dotknuty, nýbrž i výslovně kleru povoliv králi dobrovolnými dary přispívati i tehdy, když přátelsky k nim byl vyzván. V nutných případech — a soud o tom měl náležeti králi — netrval ani na požadavku předchozího dotazu stolice papežské. Tímto zmírněním, jakož i urychlením kanonisace Ludvíka IX. Filip se zdánlivě upokojil a mír zdál se býti obnoven.

Přátelský poměr netrval však dlouho, anof stanovisko obou principielně se lišilo. Kdežto papež přidržoval se pevně a chtěl zachovati práva církevně-politická od svých předchůdců zděděná, považoval král každé zasahování papežovo do záležitostí světských za přehmat a neopravněnou osobivost. Ustavičným zasahováním do církevních immunit a práv dal král brzo podnět k novým sporům. Když proto Bonifác r. 1301 poslal biskupa pamierského Bernarda de Saisset jako svého nuncia do Francie, aby přednesl stížnosti proti tomuto ustavičnému porušování práv církevních a králi zamýšlenou výpravu křížovou připomněl, byl tím Filip tak roztrpčen, že dal nenáviděného biskupa zajmouti, na základě různých nedokázaných provinění jako zrádce před státní radu postaviti a uvězniti. Proti tomuto neslýchanému počínání královu vystoupil Bonifác energicky, žádaje propuštění biskupa a vydání jeho konfiskovaných statků. Kromě toho povolal na podzim r. 1302 biskupy francouzské k synodě do Říma, aby se uradili o prostředcích, nutných k zachování svobody církevní, k polepšení krále a k odstranění rozličných církevních zlořádův. Také král sám byl bullou Ausculta fili k zodpovědnosti předvolán.

Než Filip byl dalek toho před papežem se zodpovídati a hleděl proto úskoky a podvodem celý národ francouzský pro svůj boj s papežem získati, hlavně podnícením jeho národního vědomí. Za tím účelem dal papežskou bullu Ausculta fili spáliti a místo ní rozšiřovati podvrženou bullu Deum time, ve které bylo suchými slovy prohlašováno, že král je in spiritualibus et temporalibus papeži podroben, jakož i fingovanou hrubou odpověď královu: Sciat maxima tua fatuitas. Zamýšleného účelu bylo také sku-

tečně úplně dosaženo. Neboť národní shromáždění šlechty, kleru a občanstva r. 1302 od krále do Paříže svolané postavilo se úplně na stranu krále, protestovalo proti domnělým přehmatům papežovým a ohrožování nezávislosti říše. Ostrými listy byl tento protest papeži a kardinálům oznámen. Po té prohlásili kardinálové, že papež nikdy netvrdil, že by mu byl král ratione dominii podroben, nýbrž jen ratione peccati čili, jak později byla věc označována, že má církev jen nepřímou, nikoli však přímou moc ve věcech světských. Na synodě římské roku 1302, které přes zákaz králův účastnilo se na 50 praelátů, vydal papež bullu Unam sanctam,[1]) v níž dokazoval, že kdo chce spásy dosáhnouti, musí nutně přináležeti k církvi, ani knížata nevyjímaje. Z toho pak dále přešel na poměr moci světské k duchovní a dovozoval, že moc světská je podřízena moci duchovní jakožto vyšší a vznešenější, a že proto má býti od ní k nejvyššímu cíli vedena, a kdyby se od něho uchýlila, i souzena. Konečně prohlašoval, že je ke spáse nutno, aby všichni lidé byli římskému papeži podrobeni.[2]) Filip sám byl nepřímo stižen klatbou, pokud totiž bylo jí hrozeno všem, kdož zabraňují cestu do Říma.

Pokus o smír se nezdařil, poněvadž král nechtěl poskytnouti satisfakce, ba naopak chystal se odpůrce svého úplně zničiti. V sezení státní rady r. 1303 přednesl kancléř Nogaret[3]) proti papeži různé obžaloby a žádal svolání obecného sněmu, aby zde celá věc náležitě byla vyšetřena. Týž požadavek opakován byl ve shromáždění notáblů, kde kromě toho rytíř Vilém Blassian (Du Plessis) přednesl 29 těžkých obžalob proti papeži, vytýkaje mu mezi jiným kacířství,[4]) rouhání, nemravnost, simonii, modloslužbu, čarodějství, nenávist

[1]) C. 1. Extrav. com. 1, 8. — Funk, Abh. u. Unters. I., 483—489. — Ehrmann, Die Bulle „Unam Sanctam" des Papstes Bonifazius VIII. 1896.

[2]) Porro subesse Romano Pontifici omni humanae creaturae declaramus, dicimus, definimus et pronuntiamus omnino esse de necessitate salutis.

[3]) Holtzmann, Wilhelm von Nogaret. 1898.

[4]) Bonifazius VIII. ein Ketzer? (Mitteil. d. Inst. für österr. Geschf. 1906, str. 85—96.)

proti Francii a králi, vinu na ztrátě svaté země atd. Zároveň pak byli kardinálové vyzýváni, aby koncil skutečně svolali. Bonifác, prohlásiv nesmyslné žaloby proti sobě pronesené za nepravdivé přisahou očistnou, chystal se o svátku narození Panny Marie nad králem prohlásiti exkommunikaci a poddané zbaviti přísahy věrnosti. Avšak den před tím byl od kancléře Nogareta a Sciarry Colonny v Anagni, kam se při horkém počasí uchýlil, přepaden a jat. Než po třech dnech byl od občanův anagnských osvobozen, načež odebral se do Říma, kde za nedlouho potom zlomen bolestí na velikou urážkou a starostí o budoucnost církve zemřel 11. října r. 1303, ještě po smrti jsa nenávistí svých nepřátel pronásledován. O církev získal si Bonifác zásluh značných, přičiňovalť se s úspěchem o rozšíření víry v Asii skrze Dominikány, připojil k zákoníku církevnímu Liber sextus, konal r. 1300 skvělé jubileum, k němuž se do Říma na statisíce poutníků dostavilo, a podporoval též horlivě vědy a umění. Jeho dílem je založení Sapienzy v Římě a vymalování chrámu sv. Petra malířem Giottim.

§ 129. Církevně-politický rozvoj v zemích českých za knížat z rodu Přemyslovců do r. 1230.[1])

Jako v jiných zemích tak také i v *Čechách* za častých domácích válek zahnízdila se simonie, konkubinát, manželství kněží a důstojnosti a beneficia církevní

[1]) Erben et Emler, Regesta Bohemiae. — Codex dipl. Moraviae. — Friedrich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. I. 1904 sq. — Palacký, Dějiny národu českého, kniha IV. a n. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens, I. u. II. Bd. — Borový, Dějiny diecese pražské. 1874. — Tomek, Dějiny Prahy. — Vacek, Sociální dějiny české doby starší. 1905. — Dudík, Dějiny Moravy. Díl III. — Tadra, Kulturní styky s cizinou až do válek husitských. Praha 1897, str. 54 n. — Dvořák, Dějiny Moravy. Brno 1899. — Bachmann, Geschichte Böhmens. I. Bd. Gotha 1899. — Lippert, Sozialgeschichte Böhmens. Prag 1898. — Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské. (Čes. Čas. histor. 1904 n.)

dostávala se do rukou laikův. Proto když byly v Německu dlouhé spory o investituru ukončeny konkordátem wormským r. 1122, přičiňovali se papežové, aby i v sousední říši české provedeny byly zákony církevní o celibátu kněžském, svobodné volbě biskupův a církevních immunitách. Za tím účelem poslal Innocenc II. 1142 kardinála Kvidona, muže moudrého a ctihodného, jako legáta a latere do Čech a na Moravu. Smířiv nejdříve r. 1243 odbojná knížata moravská s vévodou *Vladislavem II.* (1140—1173), začal Kvido se souhlasem a podporou knížete a biskupa olomouckého Zdíka dílo reformy rozkázav, aby ženatí kněží buď opustili manželek svých, aneb aby se vzdali úřadu kněžského. Kdožkoli uposlechnouti se zdráhali, byli zbaveni svých beneficií a úřadův. Tak sesadil sám legát probošty kapitoly pražské a vyšehradské, kapitolní děkany pražského a olomouckého; magistra Jindřicha, jenž ač knězem, ano i mnichem byl, přece v manželství žil, vypověděl z diecese pražské. Mimo to nařídil legát biskupům pražskému a olomouckému, aby budoucně nesvětili kněží, pokud by neměli určitého církevního úřadu, a aby ve svých diecesích vymezili hranice farních kostelův, tak aby každý farář věděl, která místa do jeho farnosti náležejí, a tudíž o duchovní potřeby jejich se staral.[1]) Símě zaseté legátem již nezaniklo, poněvadž Kvido nic nečinil, co by nebylo odůvodněno v církevních předpisech, a vše s plnou mravní vážností a opatrností pojímal. Ještě více k trvalé reformě života kněžského přispělo to, že i po odchodu legátově sám zbožný a štědrý kníže Vladislav o ni se přičiňoval, jak svědčí list Eugena III. z r. 1146, v němž papež knížeti vzdává chválu, že tak horlivě přičiňuje se o mravní povznesení svého lidu, zvláště však o vyplenění nezdrželivosti klerikův.[2]) Nicméně kněžské manželství odstraniti nepodařilo se rázem. Roku 1197 nový legát papežský Petr z Capuy přišed do Čech znovu nařídil, aby ti, kdo měli býti svěceni na kněze, učinili

[1]) Erben, Regesta n. 238, str. 105. — Cod. dipl. Mor. I., 224.

[2]) Reg. I., 262. — Cod. Mor., I., 269. — Cod. dipl., I., n. 147.

napřed slib čistoty.[1]) Teprve po koncilu lateránském IV. r. 1215 byla hlavně asi působením biskupa Ondřeje zásada kněžského bezženství i u nás přivedena k plné platnosti.[2]) Aby duchovenstvo bylo proniknuto duchem pravé zbožnosti, byl do Čech především uveden přísný řád Cisterciáků, a to nejdříve do Sedlce r. 1143, pak do Nepomuku (1145) a Plas u Plzně (1146). I Premonstráti byli v této době k nám uvedeni a obdrželi kol r. 1140 Strahov, dále r. 1145 Litomyšl a r. 1148 Želiv.[3]) Působením těchto řeholníků povznesl se značně život náboženský.

Svoji zbožnost projevil kníže také tím, že účastnil se r. 1147 se svými bratry Jindřichem a Spytihněvem druhé výpravy křížové; nedošel však do svaté země, nýbrž z Malé Asie, zanechav zbytky vojska Ludvíkovi VII., vrátil se do Cařihradu a odtud do vlasti. Spolu s Vladislavem největších zásluh o povznesení církve české získal si znamenitý biskup olomoucký *Jindřich Zdík* (1126—1150),[4]) syn kanovníka pražského a prvního dějepisce českého Kosmy († 1125), který na sv. Vojtěcha upomíná jak svými poutěmi tak i činností missionářskou. Navštíviltě biskup tento apoštolský svatou zemi a Řím, hlásal víru pohanským kmenům při moři východním a také účastnil se výpravy křížové proti nim podniknuté. Velikých zásluh získal si Jindřich Zdík též o rozšíření řehole premonstrátské,[5]) již si sám tolik oblíbil, jakož i tím, že dokončiv roku 1131 stavbu nového biskupského chrámu sv. Václava v Olomouci, založil při něm 12 kanonikátův. Zemřel r. 1150 a pochován byl na výslovné přání své v klášteře strahovském, kolébce řádu premonstrátského v Čechách. Papež Eugen III. nazývá jej mužem nejmilejším, svým věrným spolupracovníkem, v jehož moudrost i král německý kladl plnou důvěru.

Aby synu svému Fridrichovi zabezpečil nástupnictví, Vladislav II. poděkovav se z vlády, posadil jej

---

[1]) Font. rer. boh. II., str. 511.
[2]) Reg. I. 570.
[3]) Čermák, Premonstráti v Cechách a na Moravě. 1877.
[4]) Jireček, Jindřich Zdík (Čas. mat. moravské, II., 67 n.).
[5]) Čermák, Premonstráti v Čechách a na Moravě. 1877.

r. 1173 na královský stolec a sám zvolil si zátiší v klášteře strahovském, jejž byl založil. Než Fridrich Barbarossa povýšil místo Fridricha Soběslava II. V dlouhých bojech z toho vzniklých musil Fridrich nejdříve ustoupit, později však, získav si přízeň císaře, domohl se r. 1179 znovu vlády. Jako Vladislav chovali i Fridrich a Soběslav přízeň k ústavům duchovním a udělili jim rozličné výsady.[1]) Přízeň tato církvi prokazovaná plynula z upřímného náboženského smýšlení, ale vedle toho působil tu i zájem vlastní: silná církev měla býti panovníkům oporou proti vzmáhající se moci úřednické šlechty.

Pro poměr tehdejších panovníků českých k církvi význačný je zvláště způsob, jímž v té době dosazováni biskupové pražští a olomoučtí.[2]) Kdežto v dobách starších rozhodovala při dosazování biskupů, kteří byli v prvé době bráni nejčastěji z dvorských kaplanů knížecích a kaplany knížecími zůstávali vlastně i po své konsekraci, vůle knížete, jenž k svému rozhodnutí na sněmu zemském k tomu konci svolaném vyžadoval si jen souhlasu duchovenstva, šlechty a svobodného lidu, jeví se po konkordátu wormském jako v Německu, také u nás snaha, aby se volby biskupské vymanily z vlivu světského a dostaly se v moc kapitol kathedrálních. Než snahy tyto u nás nedosáhly hned úspěchu, neboť ještě v druhé polovici století 12. biskupové pražští a olomoučtí byli dosazováni pouhou vůlí knížat. Na konci však století 12. biskup pražský Přemyslovec Jindřich Břetislav, těžce pociťuje nadvládu knížecí, učinil pokus z ní se vymaniti. Za tím účelem utekl se k císaři německému Fridrichovi a dosáhl toho, že na sněmu říšském v Řezně r. 1187 byl biskup pražský uznán říšským knížetem, podléhajícím přímo císaři. Ač kníže Fridrich dovolával se toho, že biskupové pražští byli vždy kaplany českých knížat,[3]) biskup Jindřich podržel svoje

[1]) Fontes, II, str. 467, 469.

[2]) Breitenbach, Die Besetzung der Bistümer Prag u. Olmütz. (Zeitschr. des Ver. für die Gesch. Mähr. u. Schles. VIII. 1904.)

[3]) Fontes, II., str. 480.

nezávislé postavení po celou dobu jeho vlády i za následujících bojův o trůn a konečně r. 1193 obdržel od císaře Jindřicha VI. Čechy a Moravu v léno a stal se tak sám knížetem. Než hned po jeho smrti r. 1197 zaniklo uznání biskupa pražského knížetem říšským. Neboť jeho nástupce v knížectví Vladislav III., používaje dlouholetých domácích různic v Německu, zrušil netoliko nezávislost biskupa pražského od knížete českého, nýbrž strhl na sebe i investituru biskupa, již dosud vykonával císař. Nástupce Jindřicha Břetislava Daniel, dosazený r. 1197 prostě knížetem, přijal také skutečně investituru z rukou knížecích. Než tento skutek nedošel souhlasu všeho duchovenstva, do něhož pronikaly také již reformní proudy, a ze samé kapitoly podána mimo jiné kanovníkem Arnoldem u stolice apoštolské žaloba na biskupa, že nebyl řádně zvolen kapitolou, nýbrž dosazen mocí světskou.[1]) Innocenc III. svěřil záležitost k vyšetření arcibiskupovi magdeburskému a nařídil mu zároveň, aby, přesvědčí-li se o správnosti žaloby, Daniela zbavil úřadu biskupského a obeslal jej ke kurii, kanovníkům pak pražským aby z moci papežské udělil právo voliti svobodně biskupa podle předpisů kanonických. Arcibiskup magdeburský neuznal však správnosti žalob Arnoldových, a když Daniel, očistiv se před soudci papežem ustanovenými z obvinění Arnoldových, dostavil se osobně do Říma, dostalo se mu r. 1202 absoluce i plné milosti papežské.[2]) Toto rozhodnutí způsobeno bylo asi nejvíce ohledy politickými; papeži záleželo tehdy na shodě s českým králem, který v tehdejších bojích o trůn císařský byl činitelem zvláště mocným.

Zatím Vladislav III., proti němuž povstal bratr jeho Přemysl Otakar, chtěje zabrániti zbytečnému prolévání krve, dobrovolně ustoupil s knížecího stolce a spokojil se pouze Moravou jako lénem koruny české. *Přemysl Otakar I.* (1197—1230) ujav se vlády usiloval především o to, aby říši svou učinil od Německa, pokud možno, nezávislou. Za sporův o trůn

[1]) Reg. I. 440, 465.
[2]) Reg. I. 455.

v říši německé prohlásil se pro Filipa Švábského a dosáhl od něho dědičně titulu královského a zároveň uznání práva investovati biskupy své říše, pražského a olomouckého. Když však později viděl, že Innocenc III. nemíní ustoupiti od Oty IV., a když papež listem mu oznámil, že potud nepotvrdí jeho královské hodnosti, dokud neodstoupí od strany Hohenstaufské, přidal se k Otovi IV. Za to dostal i od něho korunu královskou dědičně, papež pak Innocenc III. r. 1204 přijal Čechy do počtu království křesťanských, nazvav je svým královstvím a potvrdiv všechna privilegia daná Otou IV. říši české i pražskému biskupství.

Než v době, kdy moc Přemysla Otakara I. rychle se vzmáhala, octl se v povážlivém sporu s biskupem pražským Ondřejem (1214—1224), horlivým zastáncem reformy a práv církve, jemuž od samého papeže na sněmu lateránském IV. r. 1215 dostalo se posvěcení. Vrátiv se z Říma do Čech, počal Ondřej usilovati o to, aby v jeho diecesi zachována byla práva, privilegia a immunity církevní a církev česká tak vybavena z područí moci světské. Spor sám započal, když biskup vystoupil s žádostí, aby placen byl jemu i jeho kostelům farním desátek podle předpisů církevních.[1]) Poněvadž snaha jeho ukázala se marnou, odebral se Ondřej do Říma r. 1217 a vymohl si zde od Honoria III. bullu, jíž se nařizovalo, aby na svých diecesánech vymáhal placení desátků církevními tresty. Na základě této bully vyhlásil Ondřej na Čechy interdikt. Biskup olomoucký Robert dostal od Honoria rozkaz, aby do Čech se odebral a nad prováděním interdiktu bděl, jakož i aby důrazně napomenul krále a stavy české, by také ostatní církevní práva a svobody zachovávali a více jich neporušovali. Než Robert přes zákaz papežův konal v Praze slavné bohoslužby, začež pohrozeno mu suspensí. Také král nemínil si všímati trestů církevních, ano dal se strhnouti k některým skutkům násilným, k zabavení statků a všech příjmů biskupských ve prospěch komory královské. Později k naléhání domáciho duchovenstva, které tresty církev-

[1]) Fontes, V., str. 126.

ními bylo nejvíce postiženo, a vlivem méně příznivých poměrů politických počal Přemysl Otakar projevovati ochotu k smíru. Již na počátku r. 1219 došlo v Kladrubech k úmluvě mezi králem a vyslanci papežskými. Král mimo náhradu škody, již biskup utrpěl, slíbil u přítomnosti a se souhlasem velmožů ponechati biskupovi dosazování i sesazování kněží při kostelích a praelaturách, ovšem s výhradou práva patronátního, dále všechen soud nad kleriky v duchovních věcech. O desátku slíbil, že bude odváděn podle dosavadní zvyklosti, a to všude, i tam, kde dosud nebyl placen.[1])

V brzku však po úmluvě kladrubské biskup Ondřej byl nucen přednésti nové žaloby u stolice apoštolské, zejména že král a páni svých slibů neplní, že ve svých kostelích dosazují a sesazují správce a kostely ty olupují po své vůli, že biskupovi a jeho úředníkům nedovolují konati soudy duchovní a desátku neplatí.[2]) Prostřednictvím stolice apoštolské, jíž obě strany svěřily rozhodnutí svého sporu, došlo konečně k nové smlouvě,[3]) jejíž obsah papež českému duchovenstvu oznámil bullou z 11. ledna 1221. Touto novou úmluvou stanoveno, že volba biskupa v budoucnosti konati se má svobodně kapitolou, dále uznány byly všecky svobody a práva pražského biskupa i církve české, která jim náležela dle práva obecného nebo na základě privilegií aneb z uznané zvyklosti, zvláště jež král sám církvi svými privilegiemi byl udělil. Král uznal též výhradní pravomoc biskupovu nad kněžstvem ve věcech trestních a duchovních, jakož i v dosazování a v sesazování kněží, ovšem s výhradou práva patronátního. V záležitostech však sporných, t. j. v rozepřích o statky, byla pravomoc panovníkova nad duchovenstvem výslovně vyhlášena privilegiem královským; než spory tyto neměly se budoucně projednávati v plném shromáždění soudním, nýbrž toliko před králem a jakousi užší jeho radou. Konečně slíbeno, že bude biskupovi, jeho kostelu i jiným kostelům placen plně desátek po-

[1]) Reg. I. 605.
[2]) Reg. I. 612.
[3]) Regesta Boh. I., 295—296.

dle obecných zákonů církevních.[1]) Tím byl vlastně spor ukončen. Působením papežského legáta Řehoře de Crescentio, který k dojednání smíru byt vyslán do Čech, docíleno pak dohody i v jiných otázkách, zejména v otázce soudní pravomoci nad poddanými ústavů duchovních. Podle daného slibu obnovil král dne 2. července 1221 staré privilegium pražského biskupství, jímž poddané jeho zbavil všech robot zemských.[2]) Jen vyšší poprava (soudnictví) nad nimi zůstala králi. O něco později, 10. března 1222 udělil král podobné privilegium všem ostatním kostelům a klášterům v zemi.[3]) Poddaní těchto ústavů byli jím osvobozeni od zemských robot, vyjmuti byli ze soudní pravomoci hradských úředníkův a podřízeni přímo pravomoci krále a jeho úředníků dvorských.

Co se týče biskupů olomouckých, tu byli tito až do r. 1184 jmenováni od českého knížete, investováni od císaře a konsekrováni od arcibiskupa mohučského jako svého metropolity. Potom provozovali totéž právo markrabí moravští až do roku 1206, kdy Přemysl Otakar I., chtěje se odvděčiti biskupu Robertovi, udělil chrámu olomouckému veliké privilegium, kterým vedle rozsáhlých immunit propůjčil kapitole olomoucké právo voliti svobodně biskupa.[4]) Kanonické zásadě, že biskup má býti kapitolou volen, dostalo se tak slavného uznání krále českého. Z rychlosti, s jakou toto privilegium královské bylo potvrzeno papežem, — stalo se to bullou z 8. ledna 1207 — možno souditi, že stolice apoštolská nebyla bez zásluhy o jeho vydání.

Duchovenstvo kapitolní[5]) bylo na svou dobu vysoce vzdělané, hojnost vzácných děl v pražské a olomoucké kapitolní knihovně uložených dosvědčuje to zřejmě; menší bylo vzdělání kněžstva venkovského. Lid sám lpěl celkem ve století 12. na mnohých zvy-

[1]) Reg. I. 639.
[2]) Reg. I. 646.
[3]) Reg. I. 651.
[4]) Reg. I. 501. — Cod. Mor. II., 31.
[5]) Prasek, K dějinám škol olomouckých. (Program čes. gymn. olom. XXXII.)

cích pohanských, mezi ně náleželo mnohoženství, jež Kosmas bezohledně kárá, unášení dívek, jež na Moravě teprve za Jindřicha Zdíka bylo odstraněno.

Mezi kláštery v této době založenými vynikají v Čechách klášter cisterciácký v Mnichovu Hradišti (1177), Oseku (1193), dále klášter Premonstrátů v Teplé (1197) a Premonstrátek v Chotěšově (po r. 1197). Také na Moravě založeny byly četné kláštery, jako na př. u Znojma klášter loucký Premonstrátů (1190) od knížete Konráda Oty, dále klášter Premonstrátek v Dolních Kounicích[1]) (r. 1181); hrabětem Vilémem z Pulína založený, a Premonstrátů v Zábrdovicích (r. 1211) od Lva z Klobouk. Vedle klášterů premonstrátských založeny byly též kláštery řádu Cisterciákův: velehradský r. 1202 markrabětem Vladislavem Jindřichem, oslavanský Cisterciáček, kol. r. 1225 založený zbožnou kněžnou Heilvidou ze Znojma.

Jako jinde tak i v zemích našich měly kláštery úkol několikerý; členové oddávali se netoliko kajícím skutkům a askesi, nýbrž mýtili i lesy a vzdělávali půdu ladem ležící, vedli duchovní správu na farách, jež náležely ke zboží klášternímu. Vedle toho pečovali také o duchovní vzdělání své a svého lidu. Při každém klášteře, byť sebe chudším, byla škola, jejíž úkolem bylo vědecké vzdělání mladších mnichův. Do škol takových klášterů, kde působili vynikající učitelé, přicházeli i ze vzdálených končin četní žáci. Pro ně ovšem zřízena byla zevní škola rozdělená jako jinde na trivium a quadrivium. Vyučovací řečí škol byla jako všude v západním křesťanstvu latina. Jako v jiných zemích tak i u nás byly kláštery hlavním sídlem umění sochařského a malířského. Zejména vynikají krásou a dokonalým provedením malby titulních listův, iniciálek a skvostných miniatur v opisovaných textech.

---

[1]) Peřinka, Klášter Premonstrátek v Kounicích. (Sborník hist. kroužku r. XI. 1910.)

§ 130. Církevně-politický rozvoj v zemích českých za krále Václava I. a jeho nástupců až do vymření Přemyslovců.[1])

Po Přemyslu Otakarovi I. nastoupil na trůn jeho syn *Václav I.* (1230—1253), panovník štědrý a dobročinný a také neméně horlivý podporovatel vědy a umění. Za bojů Řehoře IX. s Fridrichem II. stál Václav na straně papežské, hlavně přičiněním své sestry blahosl. Anežky,[2]) jež založivši r. 1234 v Praze klášter Klarisek, sama do něho vstoupila a jej jako abatyše řídila. Jako za předchůdců jeho tak i za Václava založeny byly opět některé kláštery, zejména v Čechách dominikánské, jako na př. v Praze (1226), v Litoměřicích (1236) a v Králové Hradci (1253), a františkánské: v Praze (1232), v Litoměřicích (1237) atd. Na Moravě založen byl klášter tišnovský Cisterciáček (1234) zbožnou Konstancií a synem jejím markrabím Přemyslem Otakarem, dále klášter Cisterciáků ve Žďáře (1251)[3]) Bočkem z Kunštátu a klášter Premonstrátek v Nové Říši. Zvláště znamenitých zásluh získal si Václav I. tím, že ušetřil Čechy a tím i celou západní Evropu od vpádu loupeživých Tatarů, kteří podmanivše si velikou část Asie zaplavili též některé země evropské, zejména Rusko, Polsko, Uhry a Slezsko. Václav hned v prvních měsících r. 1241 zpravil své sousedy o blížícím se nebezpečí a horlivě je vyzýval, aby se připravili k obraně. Sám pak zabezpečiv zemi, sebral silné vojsko, aby na pomoc přispěl Jindřichovi II., vévodovi dolnoslezskému. Tento však nečekaje na pomoc lehkovážně pustil se s Tatary v boj u Lehnice 1241, ve kterém byl poražen a padl. Tataři utrpěvše značné ztráty neodvážili se nového boje s vojskem českým, nýbrž uchýlili se rychle

[1]) Palacký, Dějiny národu českého, kniha V.—VII. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. II. Bd. — Dudík, Dějiny Moravy. Díl V. — Bachmann, Geschichte Böhmens. I. Bd. — Borový, Dějiny diecese pražské. 1874.

[2]) Rejzek, Blahoslavená Anežka Česká. 1894.

[3]) Drož, Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě. 1903.

ke své hlavní moci do Uher. Jen Morava byla při tom ve své východní části značně zpustošena.[1])

Sotva však že vnější nepřítel byl odstraněn, povstaly zmatky v zemi samé, nejprve na Moravě, brzy také v Čechách. Roku 1240 zemřel biskup olomoucký Robert, u papeže Řehoře IX. méně oblíbený nejen pro rozličné úhony mravní, nýbrž i proto, že se klonil ke straně Staufské.[2]) Poněvadž i v kapitole byly nepořádky, exkommunikoval metropolita mohučský Siegfried ještě za života Robertova některé kanovníky a zbavil je úřadu. Přes to však kanovníci po smrti Roberta přistoupili dle privilegia z r. 1206 k volbě a zvolili Viléma, kanovníka olomouckého. Však právě Václav přiklonil se tehdy k císaři a s jeho souhlasem jmenoval biskupem olomouckým K o n r á d a, kanovníka hildesheimského.[3]) Konrád, když ho kapitola nechtěla uznati, zmocnil se brannou mocí kathedrály i domů kanovnických, některé z kanovníkův uvězniv, jiné pak násilně vypudiv. Když však kanovníci sesazení appellovali k Innocenci IV., papež sesadil Konráda i Viléma na sněmu lyonském I. r. 1245 a jmenoval z e s v é m o c i za biskupa olomouckého probošta v Lübeku B r u n o n a (1245—1281),[4]) z hraběcího rodu Holštýnsko-Schauenburského, od něhož papež pro jeho ušlechtilé mravy, hlubokou učenost a moudrost očekával zvelebení diecese. Král Václav upustil od svého chráněnce Konráda teprve po delším zdráhání a uznal Brunona, když Konrádovi ze statků biskupských byl zajištěn roční plat 300 hřiven stříbra. Od té doby Václav mír pevný zachovával s Innocencem IV., ano v brzku tak se naklonil Brunonovi, že r. 1248 vydal zákon, aby všichni obyvatelé moravští biskupovi olomouckému a farářům odváděli desátek, od něhož až dosud byli prosti.[5])

Vzájemná tato shoda ukázala se záhy samému

[1]) D e m e l, Král Václav I. a vpád Tatarů na Moravu r. 1241. (Čas. mat. morav. r. XXI.)
[2]) Reg. I. 711. — Cod. Mor. II., 172.
[3]) Reg. I. 1206. — Cod. Mor. III. 1.
[4]) E i s l e r, Bruno v. Schauenburg (Zeitschschr. für d. Gesch. Mähr. u. Schl. 1904 n.).
[5]) Reg. I. 1218. — Cod. Mor. 126.

králi nejvíce prospěšnou. Neboť když páni čeští, nejsouce spokojeni s Václavem, jenž od nějaké doby vládu zanedbával a marnotratnictví se oddával, zastavuje a rozdávaje statky korunní, r. 1248 jeho syna Přemysla Otakara králem zvolili, Bruno netoliko věrnost zachoval králi, nýbrž papež Innocenc IV. úmluvu, kterou byl nucen zříci se trůnu, za neplatnou prohlásil (1249) a docílil mezi oběma smíru, kterým Přemyslu Otakarovi odevzdána byla vláda nad Moravou, kdežto Václav podržel Čechy. Týž Innocenc IV. zprostředkoval také r. 1254 mír mezi Bélou IV. a Přemyslem Otakarem v boji, jenž mezi nimi nastal o dědictví Babenberků r. 1246. Mírem tímto Přemysl Otakar obdržel Rakousy a část Štyrska, ostatek Štyrska v nynějších hranicích zůstal Uhrům.

Nástupce Václavův *Přemysl Otakar II.* (1253 až 1278), muž povahy ušlechtilé, pobožný a pilný v konání spravedlnosti, byl po příkladu svého otce taktéž upřímně oddán stolici apoštolské. Aby vyhověl přání Alexandra IV., podnikl s Otou Braniborským a biskupem Brunonem, nerozdílným druhem svým v radě i ve válce, výpravu křížovou proti pohanským Prusům r. 1255.[1]) Na výpravě této zbořil pohanský chrám, vystavěný na místě, kde sv. Vojtěch kdysi podstoupil smrt mučednickou, a donutil náčelníky ke křtu. Aby pokřtění neodpadli, založena byla města Královec a Braunsberg spolu s chrámy kathedrálními. Podržev rukojmí a odevzdav krajinu rytířům řádu německého, vrátil se Přemysl Otakar do své vlasti. Ježto však se domníval, že pro rozšíření víry v těchto krajinách dosti ještě nevykonal, podnikl vybídnut Klementem IV. (1264—1268) r. 1268 novou výpravu proti Litvanům,[2]) u břehů moře Baltického usedlým, již mezi jinými opět účastnil se biskup Bruno. Poněvadž však téhož roku zima byla mírná a řeky a bažiny nebyly zamrzlé, pro obtíže pochodu vrátil se zpět s nepořízenou.

---

[1]) Goll, Čechy a Prusy ve středověku. 1897.

[2]) Goll, Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství olomoucké na arcibiskupství. (Čas. mat. morav. r. XV.)

Ještě však dříve než podniknuta tato druhá výprava, zapleten byl Přemysl Otakar II v nový boj s Bélou IV., když totiž Štyřané nespokojeni s vládou Bély IV. vzbouřili se proti němu a za vévodu povolali Přemysla Otakara. Válka rozhodnuta byla krvavou bitvou u Kressenbrunnu r. 1260 vítězstvím Čechův. Na památku skvělého vítězství, které mělo v zápětí, že Béla musil Otakarovi II. postoupiti i Štyrsko, založil Přemysl cisterciácký klášter Zlatou Korunu r. 1263.[1]) Přemysl Otakar viděl se nyní tak mocným, že když po smrti Richarda Cornvalliského šlo o volbu nového krále v Německu, vystoupil jako kandidát. Než knížata, jsouce zásadně proti každému kandidátu s velikou mocí rodovou a mocnému císařství, zvolila r. 1273, nedbajíce hlasu krále českého, Rudolfa Habsburského,[2]) jehož volba byla také na sněmu lyonském II. od Řehoře potvrzena. Poněvadž se Otakar zpěčoval jej uznati jako lenního pána svého, došlo k válce. Přemysl Otakar povstáním mocných Vítkovců v jižních Čechách donucen byl učiniti r. 1276 s Rudolfem mír vídeňský, kterým vydati musil Rakousko, Štyrsko, Korutany a jiná dobytá území, Čechy pak a Moravu musil přijmouti od Rudolfa v léno. Však o podmínkách míru vznikly nové nesnáze a ve válce odtud vzniklé byl Přemysl Otakar u Dürnkrutu r. 1278 poražen a usmrcen.

Země české podrobily se nyní bez odporu Rudolfovi, jenž v Čechách ustanovil poručnickou vládu Oty Braniborského na místě sedmiletého Václava, Moravu pak podržel na 5 let pod svou správou v náhradu škod válečných. Kdežto Čechy lakotným Otou byly krutě utiskovány a vyssávány, na Moravě hleděl rozšafný biskup Bruno, jemuž správa země byla svěřena, rány ve válkách předchozích zasazené zaceliti, což se mu také podařilo. Však již roku 1281 zemřel veliký tento biskup, jenž s biskupem Jindřichem Zdíkem a sv. Vojtěchem tvoří duchovní trojhvězdí v dějinách Přemyslovců, které v náboženském, kulturním

[1]) Wildmann, Zlatá Koruna (Sbor. hist. kroužku 1899).
[2]) Redlich, Rudolf von Habsburg. 1903.

a politickém ohledu daleko za hranice užší vlasti zářilo. Na Moravě získal si biskup Bruno o zvelebení církevního života zásluh velikých. Tak zřídil r. 1252 čtyři nové kanonikáty při biskupském chrámě, nadal štědře scholasterii, rozšířil školu při dómě, opatřiv žáky a učitele dostatečnými důchody. Kromě toho na povznesení kázně slavil r. 1253 synodu v Kroměříži a založil r. 1260 kostel sv. Mořice v Kroměříži, zřídiv při něm kollegiátní kapitulu. Na statcích biskupství svého zavedl zřízení lenní,[1]) propůjčiv statky biskupské v léno osobám rytířským. Důležitost a prospěšnost tohoto zřízení pro biskupství ukázala se v následujících stoletích, když biskupové do válek domácích vtrženi byli a statků církevních hájiti musili.

Podporován jsa Rudolfem dosáhl konečně r. 1283 *Václav II.* (1278—1305) vlády. Bohatství země, zejména výnos dolů stříbrných, usnadnilo za jeho pokojné vlády obrat k dobrému. Živý zájem mladého krále pro umění a vědu zjednal českému dvoru velikou slávu a učinil jej touženým cílem umělcův a učencův. Král Václav zabýval se i úmyslem zříditi v Praze vysoké školy podle vzoru škol v Italii a ve Francii. Bohužel ku splnění úmyslu toho pro žehravost českých pánů, kteří se obávali, že by tím způsobem duchovenstvo velikého vlivu nabylo, nedošlo. Jako štědrým byl Václav II. podporovatelem vědy a umění, tak také proniknut jsa zbožností snažil se zvelebovati i ústavy církevní, zejména osazováním zpustlých klášterův a zakládáním nových, podporován od svého věrného rádce biskupa Tobiáše z Bechyně (1279—1296). Především založil klášter cisterciácký ve Zbraslavi blíže Prahy r. 1292, kde také byl pochován. S jeho souhlasem pak Dětřich (Theodoricus), biskup olomoucký (1281—1302), povýšil faru u sv. Petra v Brně na chrám kollegiátní (7. března 1296).

Po předčasné smrti Václavově nastoupil na trůn jeho syn *Václav III.* (1305—1306), panovník dobrého

[1]) Brandl, Manský soud biskupství olomouckého. (Čas mat. morav. r. XV.)

sice nadání, ale poněkud rozmařilý. Také on však zachvácen byl smrtí předčasnou. Chystaje se k válečnému tažení do Polska proti Vladislavu Lokietkovi, byl v Olomouci v domě kapitulního děkana úkladně zavražděn 4. srpna 1306. S ním zašla hvězda slavného rodu Přemyslovců, který po 600 let nad Čechy panoval.

HLAVA II.

Šíření křesťanství a boj proti islamu.

§ 131. Postavení křesťanů na východě. První výprava křížová.[1])

Jerusalem se svými posvátnými místy byl hned v prvních dobách křesťanských, zejména však od času Konstantina Velikého, cílem četných zbožných poutníkův.[2]) Čím více duch církevní rostl, tím také živější bylo přání navštíviti ona posvátná místa, kde Syn boží žil, trpěl a svoji nejsv. krev na vykoupení světa vycedil. Proto také podnikány byly pouti do Palestiny, i když r. 637 Mohamedáni za kalifa Omara se jí zmocnili. Tito proměnili sice některé chrámy v mešity, omezili poněkud bohoslužbu křesťanskou a uložili křesťanům

---

[1]) Guilelm. Tyr., Historia belli sacri. ed. Migne, Patr. lat. t. 201. — Gesta Dei per Francos ed. Bongars. 2. voll. 1611. — Recuil des historiens des croisades, publiés par les soins de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. 1841 n. — Wilken, Geschichte der Kreuzzüge. 7 Bde. 1817 násl. — Michaud, Histoire des Croisades. 10 vols. 1841 sq. — Röhricht, Beiträge zur Gesch. der Kreuzzüge. 2 Bde. 1874 násl. — Týž, Geschichte der Kreuzzüge im Umriss. 1898. — Kugler, Geschichte der Kreuzzüge. 2 Aufl. 1891. — Heyck, Die Kreuzzüge u. das Hl. Land. 1900. — Sybel, Geschichte des ersten Kreuzzuges. 2. Aufl. 1881. — Röhricht, Gesch. des ersten Kreuzzuges. 1901. — Bréhier, L'Eglise et l'Orient au moyen-âge, les croisades. 1907. — Schlee, Die Päpste und die Kreuzzüge. 1893.

[2]) Baumstark, Abendländische Palästina-Pilger des ersten Jahrtausendes u. ihre Berichte. 1906.

mírný poplatek, jinak však ponechávali křesťanům svobodu a také poutím křesťanů do svaté země nebránili. Horší bylo však postavení křesťanů, když r. 970 dynastie Fatimidů panství nad Egyptem a Palestinou se zmocnila. Křesťané byli nyní od nevěřících různě utiskováni;[1]) ano r. 1009 od sultána Hakema zbořen i chrám sv. hrobu. Nátisky, znesvěcování a pustošení míst posvátných se ještě zvětšily, když r. 1073 stali se pány Palestiny Seldžukové. Neustálé nářky z úst navrátivších se poutníků se ozývající ponenáhlu mocně roznítily myšlenku vytrhnouti Palestinu z rukou nevěřících; než provolání Řehoře VII. při jeho boji o investituru s Jindřichem IV. zůstalo bezvýsledným.

Když však r. 1086 Jerusalem dostal se v moc divokého tureckého náčelníka Orthoka, za něhož utiskování dosáhlo nejvyššího stupně, a když také řecký císař Alexius Komnenos dovolával se pomoci západu proti barbarskému nepříteli, podařilo se konečně uskutečniti *Urbanovi II.*[2]) (1088—1099) velikolepou myšlenku výpravy k osvobození sv. země. Oživená víra, vzrůstající vzdělání a moc západu, jakož i vždy více jevící se vítězství církve v boji o investituru byly mu v díle tomto mocnou podporou. Již na synodě v Piacenci na jaře r. 1095, na které vyslanci řečtí hlasitě si stěžovali do násilností Saracenů, slíbili na vyzvání papeže mnozí, že poskytnou pomoci křesťanskému východu. Ještě větších úspěchů docílil papež v Clermontu[3]) v listopadu téhož roku. Na synodě, které se účastnilo 264 biskupů a 400 opatů, měl papež ku shromážděným zástupům nadšenou řeč s takovým účinkem, že shromáždění jakoby z jedněch úst volali: „Bůh to chce“, a tisícové na znamení svého rozhodnutí k výpravě ihned si připínali kříž na pravé rámě. Ještě větší počet křižáků byl po té získán od nadšených kazatelův. Mezi nimi zvláště vynikl Petr z Amiensu,[4])

[1]) List papeže Sylvestra II. „Nářek zpustošeného Jerusalema“ (Jaffé, I., p. 500. No. 3918) je podvržený.

[2]) Paulot, Un pape Français, Urbain II. 1903.

[3]) Greguy, Le concile de Clermont et la première croisade. 1895.

[4]) Hagenmeyer, Peter d. Eremit. 1879. — Týž, Le vrai et le faux sur Pierre l'Ermite. 1893.

jenž zejména v Normandii nadšeně hlásal kříž. Enthusiasmus rozšířil se záhy po celé Francii, ano i do zemí sousedních. Působily ovšem u mnohých, kteří se k výpravě hlásili, touha po kořisti a zisku, jakož i jiné světské pohnutky, nicméně v celku bylo veliké dílo toto výronem náboženského nadšení, hluboké víry a vroucí lásky k Vykupiteli. Urban sám podporoval je ještě dále, jmenovav vynikajícího biskupa Adhemara z Puy svým legátem pro výpravu, rozšířiv mír boží (treuga Dei) na tři léta a poskytnuv všem účastníkům výpravy plnomocné odpustky.

Po náležité přípravě výprava sama měla započíti v létě r. 1096 a jednotlivá vojska měla se shromážditi v Cařihradě. Než jednotlivé menší zástupy v přílišné horlivosti nastoupily pod různými vůdci, jako Petrem Poustevníkem, knězem Gottschalkem, šlechticem Waltherem, tažení již na jaře neznajíce však kázně zahynuly z části v Uhrách, z části v Bulharsku, ostatní pak byly potřeny od Saracenů v okolí Niceje r. 1096. Zatím však shromáždilo se hlavní vojsko křižácké a táhlo v pěti velikých skupinách různými cestami do Cařihradu. Když zde křižáci sobeckému císaři Alexiovi po některém zdráhání složili přísahu vasalskou, překročilo konečně spojené vojsko v síle asi 500.000 mužů za vedení Gottfrieda z Bouillonu Bosporus a dobylo r. 1097 Niceu, jež odevzdána Řekům. Zvítězivše pak u Dorylaea nad Seldžuky, nabyli křižáci volné cesty do Syrie. Než v Cilicii rozdělilo se vojsko. Balduin, bratr Gottfrieda z Bouillonu, táhl na východ, a zmocniv se Edessy r. 1098, založil zde první knížectví křesťanské, jež až do r. 1144 trvalo. Zatím táhlo hlavní vojsko k Antiochii, které se teprve po 9měsíčním obléhání a velikých ztrátách v červnu r. 1098 zmocnilo. Než hned potom byli křižáci sami v městě vojskem sultána mosulského obléháni. Jen s největší námahou podařilo se jim posléze za vedení Boëmunda, vévody apulského, nepřítele poraziti. Po delším sporu obdržel Boëmund město a okolí jako knížectví, a nastoupeno konečně další tažení k Jerusalemu. Začátkem června r. 1099 přitáhlo vojsko, nyní již jen asi 20.000 zbraně schopných mužů čítající, k městu a po krátkém

obležení 15. července r. 1099 zmocnilo se ho. Poněvadž hrabě Raymund Toulouský korunu přijmouti odmítl, byl zvolen za krále Gottfried Bouillonský, jenž však z pokory odmítl tuto důstojnost a přijal jen název „ochránce svatého hrobu“. Zároveň byl zde zřízen podobně jako v Antiochii latinský patriarchát. Gottfried osvědčil se jako panovník udatný, neboť ještě téhož roku u Askalonu porazil silné vojsko sultána egyptského. Nicméně panství křesťanů samo chovalo v sobě hned od počátku zárodek úpadku, majíc ústavu podobnou západnímu státu lennímu a jsouc příliš malé. K tomu ještě družilo se, že křižáci, jak pozůstalí tak nově příchozí, neměli potřebných vlastností k založení státu, odporu schopného. Tak se nezdařila již hned druhá veliká výprava, která po zprávě o velikých úspěších přičiněním Paschala II. r. 1101 proti Bagdadu měla býti podniknuta. Všecka tři veliká vojska zahynula bídně v horách kappadockých hladem, morem a mečem Turkův. Jen malý zbytek přišel do Jerusalema. Přes to podařilo se udatným králům jerusalemským Balduinovi I. (1100—1118) a Balduinovi II. (1118—1131) říši svou na čas udržeti, ano i rozšířiti za podpory křižáků vždy nově přicházejících.

§ 132. Křižácké výpravy století 12.

Po smrti Balduina II. nastal v království jerusalemském ponenáhlu úpadek. Fulko (1131—1143) z Anjou byl sice ještě udatným panovníkem, avšak postavení jeho bylo již nanejvýše obtížné, jednak chováním Řeků, kteří na dobyté země stálé nároky činili, jednak výbojností Saracenů a nesvorností křesťanů západních, kteří, místo aby společně proti tomuto nepříteli vystupovali, namnoze navzájem se oslabovali. Za takových okolností ovšem výboje opět ponenáhlu byly ztraceny. Tak již hned první rok po smrti Fulka za nezletilého Balduina III. dobyl r. 1144 emír mosulský Imad eddin Zenki město Edessu a ohrožoval tím křesťanské panství na východě měrou největší. Tato ztráta, jakož i naděje spojiti církev armenskou s církví

římskou pohnulo papeže Eugena III. (1145–1153) k novému provolání ke křesťanům západním. Z jeho rozkazu kázal sv. Bernard, opat z Clairvaux,[1]) s úchvatnou výmluvností *novou výpravu křížovou* (1147–1149)[2]) nejprve ve Francii a po té i v Německu. Výsledek byl veliký: mladý král francouzský *Ludvík VII.*, německý král *Konrád III.* a jiní panovníci, jako kníže český *Vladislav II.*, přijali kříž. Poněvadž císař Emanuel I. sliboval podporu, táhla opět r. 1147 vojska německá a francouzská za vedení svých králů po souši přes Cařihrad do Malé Asie. Než zde úskočností Řeků, hladem a morem, jakož i neustálými útoky Turků z veliké části zahynula. Jen malý zbytek jejich přibyl r. 1148 s oběma králi do Jerusalema. Odtud podnikli křižáci ve spojení s Balduinem III. výpravu proti Damašku, která však také zůstala bezvýslednou, hlavně zradou a věrolomností Pullanů (potomků křižákův v Palestině) a statečným odporem města. Za velikých ztrát upustili křižáci od dalšího obléhání Damašku a roztrpčeni vrátili se oba králové zpět do Evropy. Tak přes nesmírné oběti druhá tato výprava potkala se s úplným nezdarem.

Zatím co v Jerusalemě panovníci po druhé výpravě často se střídali a říši spory svými seslabovali, vyvstal r. 1171 proti panství křesťanskému nový mocný nepřítel v Egyptě, sultán *Saladin*. Zmocniv se r. 1176 Damašku a Habebu, porazil r. 1187 na hlavu a zajal krále jerusalemského Kvidona z Lusignano u Hittina poblíže jezera tiberiadského. Také svatý kříž, který křesťané do boje nosili, stal se jeho kořistí. V brzku ztratili křesťané Akkon, Askalon a také sám Jerusalem po krátkém statečném odporu upadl do ru-

[1]) Vacandard, Vie de S. Bernard, abbé de Clairvaux. 2 vols. 1885.

[2]) Röhricht, Gesch. des Königreiches Jerusalem (1000 až 1291). 1898. — Kugler, Studien zur Gesch. des zweiten Kreuzzuges. 1866. — Týž, Analekten u. Neue Analekten zur Gesch. des zweiten Kreuzzuges. 1878–1883. — Neumann, Bernhard v. Clairvaux u. der zweite Kreuzzug. 1882. — Vacandard, St. Bernard et la seconde croisade (Revue des quest. hist. 1885.). — Palacký, Dějiny národu českého. Kn. IV., čl. 2. — Dudík, Dějiny Moravy. III.

kou vítěze, jenž mnohá posvátná místa opět v mešity proměnil.

2. Nyní teprve, když dřívější naléhavá volání o pomoc zůstávala bez ohlasu, chystal se západ na vyzvání papeže Řehoře VIII. r. 1187 a Klementa III. (1187—1191) znovu dobýti svatého města.[1]) Tři nejmocnější panovníci západní: císař *Fridrich I.*, král francouzský *Filip II. August*[2]) a *Richard Lví srdce*, král anglický, přijali kříž. Také kníže český *Konrád Oto* poskytl pomocné vojsko. Však i *tato třetí výprava* (1189—1192) nesplnila nadějí v ni kladených. Nejprve nastoupil r. 1189 tažení císař Fridrich Barbarossa z Řezna asi se 100.000 muži podél Dunaje. Řeckou říší musil si zjednati mečem průchod, poněvadž věrolomný císař Isak II. Angelus se neostýchal spolek učiniti se Saladinem proti křižákům. Po těžkých bojích a strádáních dobylo vojsko Ikonia r. 1190, na dalším však tažení k Antiochii zahynul císař při přechodu řeky Salef v Cilicii r. 1190.[3]) Touto ranou mysl vojska poklesla, mnozí vrátili se zpět a jen malý zbytek asi 2000 mužů přivedl syn císařův, vévoda Fridrich Švábský, do Akkonu, kde následujícího roku zemřel. Sem také dospěli po lodích se svými vojsky Filip August a Richard, jenž na cestě dobyl Cypru.[4]) Po jejich příchodu město, které již před tím Kvido Lusignanský marně obléhal, se vzdalo r. 1191. Další úspěchy byly však zmařeny spory mezi oběma králi; rozmrzen proti Angličanům vrátil se Filip August brzo zpět do vlasti. Král Richard zůstal sice ještě ve svaté zemi až do konce r. 1192, když však poznal nemožnost zmocniti se s nepatrným svým vojskem Jerusalema a kromě toho dostal zprávu o vzpouře svého bratra Jana Bezzemka,

---

[1]) Röhricht, Die Rüstungen des Abendl. zum dritten grossen Kreuzzug (v Histor. Zeitschr. 1875). — Riezler, Kreuzzug Friedrich I. (Forsch. zur deutsch. Gesch. 1870). — Hefele, Konziliengesch. V. Bd. — Palacký, n. d., kn. IV., čl. 3. — Dudík, n. d., IV.

[2]) Cartellieri, Philipp II August, K. v. Frankreich. Bd. II. 1906.

[3]) List o smrti Bedřicha u Pertze, tom. 20. p. 496.

[4]) De Mas-Latrie, Histoire du royaume de Chypre. Paris 1852 n. t. I.

nastoupil na podzim r. 1192 konečně také zpáteční cestu do vlasti, umluviv před tím se Saladinem příměří na 3 léta, kterým křesťanům bylo zajištěno svobodné putování do Jerusalema a ponecháno pobřeží mezi Jaffou a Tyrem. Když pak následujícího roku (1193) Saladin zemřel a říše jeho se dělením rozpadla, podařilo se křesťanům své državy natoliko zachovati, nýbrž i pomocí nového vojska křižáckého, které Jindřich VI. r. 1196 do Palestiny poslal, dobytím Beirutu rozšířiti.

§ 133. **Křižácké výpravy století 13.**

1. Horlivým snahám velikého papeže Innocence III. (1198—1216) a některých ohnivých kazatelů podařilo se shromážditi nové vojsko k čtvrté výpravě křížové (1202—1204).[1]) Vojsko toto, hlavně ze Champagně, z Flanderska a Lombardska sebrané, mělo nastoupiti nejdříve po moři tažení do Egypta, který byl takořka klíčem k Palestině. K nákladu musil především přispívati klerus; spory měly ustati, modlitbou a pokáním měla býti vyprošena pomoc nebes. Hlavními vůdci výpravy byli hrabě Balduin Flanderský a markrabě Bonifác Montferratský. K převozu vojska zavázala se republika benátská, která slíbila též samostatné účastenství na výpravě, za to měla dostati polovici všech výbojův. Než 90letý benátský dože Dandolo přes napomínání papeže použil křižáků, kteří nemohli umluveného převozného úplně zaplatiti, k odnětí města Zadru Uhrám; skutečně také r. 1202 Zader byl křižáky dobyt. Odtud však křižáci nenastoupili cestu do Egypta, nýbrž obrátili se na jaře r. 1203 přes opětné důrazné varování papeže do *Cařihradu* na prosby Alexia, syna císaře Isaka Angela, aby jej spolu s otcem znovu na trůn dosadili, s něhož byl tento svým bratrem svržen. Úkol byl také r. 1203 šťastně proveden; poněvadž

[1]) Hurter, Papst Innozenz III., I. u. II. Bd. — Norden, Der vierte Kreuzzug 1898. — Tessier, Quatrième croisade. 1884. — Gottlob, Die päpstl. Kreuzzugssteuern. 1891.

však dosazení císařové svým slibům nedostáli, nastal hned mezi spojenci spor. K tomu přidružil se ještě převrat. Isak Angelus a jeho syn Alexius byli svrženi od Alexia V. Duka Mursufla, který tím méně na splnění slibů pomýšlel. Proto zmocnili se r. 1204 křižáci znovu města, kterého však nevydali Řekům, nýbrž zřídili zde za hrozného řádění *císařství latinské* (1204 až 1261).[1]) Za císaře zvolen byl hrabě Balduina v chrámu sv. Sofie korunován. Také stolec patriarchální a četné stolce biskupské osazeny byly latiníky a unie násilně provedena. Než již r. 1261 bylo císařství toto císařem řeckým Michaelem Paleologem, jenž sídlel v Niceji, vyvráceno; nenávist Řeků proti latiníkům však zůstala.

2. Po zmaření čtvrté výpravy neustala péče Innocence III. o Palestinu. Na prosby krále Jana Briennia znovu vyzýval k výpravě, však vlažnost a nesvornost mezi knížaty západními překážely každému vážnému podniku. Jen *dítky*[2]) v chorobném nadšení přijaly r. 1212 kříž na podnět francouzského chlapce Štěpána, jenž předstíral, že k tomu od Krista byl vyzván. Výprava, jíž se účastnilo na 15.000 dítek francouzských, měla však smutný konec. Dítky, pokud nebyly pohřbeny ve vlnách moře, prodány byly do otroctví. Také německé dítky, jimž výpravu hlásal Mikuláš z Kolína, z části zahynuly na cestě Italií nebo dobrovolně se navrátily; zbytek byl z Brindisi zpět do vlasti poslán.

3. Horlivé a neúnavné snaze Innocence III. podařilo se konečně docíliti, že na sněmu lateránském IV. r. 1215 byla umluvena nová výprava. Za tím účelem bylo kněžím uloženo odváděti po tři léta dvacátou část příjmův a uděleny křižákům a těm, kdož by lodi k převozu poskytli, plnomocné odpustky. Poněvadž jeho nástupce Honorius III. v těchto snahách pokračoval, táhly opět r. 1217 značné zástupy

---

[1]) Ducange, Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs Français. 1868.

[2]) Des Essards, La croisade des enfants. 1875. — Röhricht v Hist. Zeitschr. 1876, 1 násl.

na východ,[1]) především za vedení krále uherského Ondřeje II. a Leopolda VI., vévody rakouského. Zrada a nečinnost křesťanů palestinských pohnuly však Ondřeje k brzkému návratu. Nicméně ostatní křižáci podnikli s udatným králem jerusalemským Brienniem roku 1218 dávno již zamýšlenou výpravu do Egypta a zmocnili se také r. 1219 po těžkých bojích klíče země, pevnosti Damietty. Veliký tento úspěch, jenž postrachem naplnil Mohamedány a nadšením všechny křesťany, neměl však dlouhého trvání. Na žádost papežského legáta Pelagia, jenž toužil po úplném zničení nepřítele, nastoupilo vojsko křižácké, předvoji Fridricha II. posílené, další tažení podle Nilu ke Kairu. V brzku však obklíčeno vojskem sultána Alkamila, jenž před tím za vydání Damietty sliboval navrácení království jerusalemského v starém jeho rozsahu, a utrpěvši porážku, donuceno vymoci si svobodný návrat vrácením Damietty r. 1221.[2]) Tím opět zmařeno všecko ovoce této egyptské výpravy.

4. Nezdar tento naplnil západ opět velikým zármutkem. Papež Honorius III. naléhal nyní důrazně na *Fridricha II.*,[3]) jenž nebyl na nezdaru tom úplně bez viny, aby podnikl konečně výpravu, kterou již při korunovaci na krále r. 1215 slíbil a později při korunovaci na císaře r. 1220 obnovil, ale znovu vždy z důvodů politických odkládal. Konečně úmluvou v St. Germano r. 1225 stanovil mu papež lhůtu do léta r. 1227 s podmínkou, že při dalším odkládání má býti stižen klatbou. Na vyzvání četných kazatelů shromáždily se značné zástupy bojovníků v Brindisi. Poněvadž však odjezd o dva měsíce se protáhl, zahynuli mnozí morem, mezi nimi Ludvík, vévoda durynský, manžel sv. Alžběty, jiní pak malomyslně vrátili se zpět. Sám Fridrich pro nemoc, jak tvrdil, po třídenní plavbě

---

[1]) Röhricht, Studien zur Gesch. des fünften Kreuzzuges. 1891.

[2]) Hoogeweg, Der Kreuzzug von Damiette (1218–1221) v Mitteil. des österr. Inst. VIII. (1887) a IX. (1888).

[3]) Röhricht, Die Kreuzfahrt Friedrichs II. 1872. — Felten Gregor IX. 1886. — Winkelmann, Kaiser Friedrich II. II. Bd. 1897.

vrátil se do Otranta a odložil výpravu na rok následující. Papež Řehoř IX. vyřkl nad ním proto klatbu. Konečně v červnu r. 1228 klatbou jsa stižen nastoupil císař, s malým jen vojskem, výpravu. Za takovýchto okolností nebylo lze na vážnější válečné podniky pomýšleti. Proto začal vyjednávati se sultánem egyptským Alkamilem a učinil s ním r. 1229 na 10 let příměří, kterým sultán císaři přenechal Jerusalem, vyjma mešitu Omarovu s celým okrskem chrámovým, dále Bethlehem a Nazaret mimo jiná místa, tak že cesta do Jaffy byla opět v moci křesťanův. Císař táhl po té do Jerusalema a vsadiv si tu sám korunu na hlavu, vrátil se r. 1229 na Sicilii.

Po této výpravě Fridricha panství křesťanů v Palestině upadalo. Přispívaly k tomu spory mezi řády rytířskými a spolky křesťanů s knížaty saracenskými, tak že r. 1244 turecké hordy Chowarezmiů, od sultána egyptského Ejuba přivolané, Jerusalema se zmocnily. Obyvatelé latinští byli povražděni, posvátná místa znesvěcena, z Jerusalema zůstaly jen zříceniny. Tiberias, Askalon a jiná místa dostala se ponenáhlu opět do rukou nevěřících.

5. Rány tyto vzbudily znovu větší účast pro svatou zemi na západě. Innocenc IV. na sněmu lyonském I. r. 1245 vyzýval k nové výpravě, uložil také z duchovních příjmův odváděti pro ni 20. díl na tři léta; než nešťastný boj mezi ním a císařem zmařil nejlepší síly a ponechal Palestinu bez pomoci. Jediný ještě panovník, *Ludvík IX.*,[1]) král francouzský, hára prvotním nadšením pro svatou zemi a odhodlal se proto k nové výpravě. Sebrav po mnohých překážkách vojsko, nastoupil r. 1248 tažení do Egypta. Zbraně křesťanské s počátku vítězily. Damietta byla r. 1249 dobyta. Když však král nastoupil tažení ke Kairu, jako dříve křižáci za Pelagia, stižen byl týmž neštěstím. Jeho unavené vojsko, jež po prudkých bojích nastou-

[1]) Röhricht, Der Kreuzzug Ludvigs IX. gegen Damiette. 1890. — Scholten, Gesch. Ludvigs IX. von Frankreich. 2 Bde. 1850 n. — Sepet, Saint Louis. 4 éd. 1902. — Lecoy de la Marche, St. Louis. 1905. — Berger, St. Louis et Innocent IV. 1893.

pilo tažení zpátečné, bylo téměř úplně zničeno, Ludvík pak sám, nechtěje svých opustiti, zajat (1250). Damietta byla opět vydána. Až do r. 1254 zůstal Ludvík, velikým výkupným ze zajetí se vysvobodiv, v Palestině, aniž co většího mohl vykonati. Smrt matky Blanky, kterou zanechal jako správkyni říše, povolala jej zpět do Francie. Svatosti a statečnosti knížete křesťanského podivovali se sami Mohamedáni.

Po návratu Ludvíkově vzala moc křesťanů na východě nové ztráty. Sultán Mameluků Beibars, zmocniv se (r. 1260) Egypta a Damašku, započal boj proti křesťanům a dobyl r. 1268 Jaffy a Antiochie. Tu odhodlal se na vyzvání papeže Klementa IV. Ludvík IX. k nové výpravě.[1]) Za tím účelem kázal sám kříž a sebral značné vojsko, s kterým chtěl nejdříve dobýti Tunisu, odtud pak postupovati do Egypta a Palestiny. Než při obléhání Tunisu podlehl r. 1270 moru, kterým byl spolu s větší částí vojska zachvácen. Jeho bratr, král neapolský Karel z Anjou, jenž brzy po té na pomoc přitáhl, uzavřel se sultánem mír na 10 let, kterým křesťané nabyli práva svobodně bohoslužbu vykonávati; kromě toho sultán vedle náhrady válečné zavázal se Karlu z Anjou k ročnímu poplatku.

Nadšení pro svatou zemi po nezdařených dvou výpravách Ludvíka IX. ponenáhlu úplně vyhaslo.[2]) Marně napínal papež Řehoř X. na sněmu lyonském II. r. 1274 všechny své síly, aby nová výprava byla podniknuta; zemřel r. 1276, aniž dosáhl kýženého cíle. Sami sobě ponecháni ztratili křesťané v Palestině v málo letech zbytek svého panství. Nejdříve (r. 1289) padl Tripolis, pak r. 1291 po strašném obléhání udatně hájený Akkon, poslední křesťanská pevnost, do rukou nevěřících. Výpravy křížové, ač i po tě sněm vienský r. 1311—1312 k novému vybízel boji, byly skončeny. Jen trosky hradův a chrámů stojí dodnes ve svaté zemi jako jejich pomníky.

---

[1]) Sternfeld, Ludwigs d. hl. Kreuzzug nach Tunis 1270 u. die Politik Karls I. v. Sizilien. 1896.

[2]) Hirsch-Gereuth, Studien zur Gesch. der Kreuzidee nach den Kreuzzügen. 1897.

6. Výpravy křížové nedosáhly tudíž svého bezprostředního účelu; posvátná místa zůstala posléze přece v rukou nevěřících. Nicméně pro dějiny církevní má tento obrovský boj mezi křížem a půlměsícem velikou důležitost,[1]) projeviť se v něm hluboký náboženský duch středověký a jeho nadšení měrou nebývalou a neméně také otcovská péče papežův o posvátná místa. Kromě toho ohromné oběti na statcích a krví nebyly přineseny nadarmo. Byť i moc islamu nebyla úplně zlomena, přece zasazena jí značná rána a od západu odvráceno nebezpečenství státi se kořistí půlměsíce. Výpravy křížové staly se kromě toho kulturním činitelem prvého řádu, tvůrčím vlivem, který měl styk s východem na vzdělanost západu. Neboť veliký rozvoj, kterého nabyl západ v této době téměř ve všech oborech života, v obchodě a řemeslech, v umění a vědě, zejména v přírodních vědách, je bez odporu v podstatě své následek čilého styku mezi východem a západem výpravami křížovými přivoděného. V církevním pak životě byla vážnost papežství značně povznesena, boj o investituru ve prospěch církve ukončen, horlivost missionářská znovu podnícena a oživena, obětavost poskytováním příspěvkův a podstupováním námah oživena, společnou pak prací a čilým spojením mezi národy křesťanskými vědomí jednoty probuzeno a oživeno. Na druhé straně ovšem objevily se také povážlivé následky pro život náboženssko-mravní, především nikdy nebývalá náboženská lhostejnost a mravní nevázanost, které pronikaly do kruhů vždy širších.

§ 134. Obrácení severovýchodní Evropy.

Poněvadž boje církevně-politické a výpravy křížové u veliké míře vyžadovaly v této periodě síly církve,

[1]) Hahn, Ursachen und Folgen der Kreuzzüge. 1859. — Kampschulte, Über den Charakter und Entwicklungsgang der Kreuzzüge. (Österr. Vierteljahrschr. für Theol. 1863.) — Prutz, Kulturgesch. der Kreuzzüge. 1883. — Henne-Am Rhyn, Kulturgeschichte der Kreuzzüge. 1894. — Schaube, Handelsgesch. 1906. — Heyd, Gesch. des Levantehandels. 2 Bde. 1879.

ustupuje v ní činnost missionářská více než dříve do pozadí. Úplně však neustala; především bylo nyní dovršeno obrácení kmenů slovanských, usedlých mezi Labem a Odrou, již v předešlé periodě započaté. Kromě toho obráceny byly na víru křesťanskou kmeny slovanské, finské a litevské, bydlící severovýchodně od Německa, a tím bylo v celku obrácení Evropy dokončeno. Sledovány byly ovšem při tomto obrácení ponejvíce účely a cíle politické, proto také kladli mu národové odpor. Byli však obyčejně mečem přemoženi, země jejich osazena kolonisty křesťanskými a zbytky jejich trvale získány křesťanství, při čemž ovšem ztratily i svou národnost.

1. U *Slovanů polabských*[1]) nastaly křesťanství lepší doby, když se podařilo synu Gottschalkovu Jindřichovi roku 1105 říši otce svého obnoviti. Pevné kořeny zapustilo však teprve tehdy, když byli Slované tito přemoženi markrabětem braniborským Albrechtem Medvědem a Jindřichem Lvem, knížetem saským a bavorským († r. 1195). Biskupství dříve vyvrácená byla obnovena arcibiskupem bremským Hartwigem a biskupství oldenburské svěřeno r. 1148 sv. Vicelinovi,[2]) jenž s apoštolskou horlivostí po 30 let se přičiňoval o vyhlazení zbytků pohanství. Ježto pak do krajů častými válkami zpustošených přivedeni a usazeni byli kolonisté němečtí, započata tím též germanisace země.

2. *Pomořané*,[3]) usedlí mezi Vislou a Odrou, odporovali taktéž dlouho přijetí křesťanství. Teprve když je dlouhými válkami Boleslav III., kníže polský, r. 1121 donutil k uznání polské svrchovanosti, učiněny byly vážnější kroky k jejich obrácení. Nejprve r. 1122 vystoupil jako missionář španělský mnich Bernard, nedocílil však nižádného úspěchu, poněvadž Pomořané v chudobném missionáři nechtěli uznati poslance Pána

[1]) Helmholdi, Cronica Slavorum rec. Schmeidler. 1909. — Giesebrecht, Wendische Geschichte, 700—1182. 1843. — Kreusch, Die Kirchengesch. der Wendenlande. 1902.

[2]) Kurse, St. Vicelin. 1826.

[3]) Wiesener, Gesch. der christl. Kirche in Pommern zur Wendenzeit. 1889. — Zunker, Pommer'sche Kirchengesch. 1909.

nebes a země. Proto na žádost vévody polského a za souhlasu papeže ujal se r. 1124 díla biskup bamberský Oto,[1]) který jako dřívější kaplan matky Boleslavovy znal dobře jazyk a zvyky slovanské. Moudrým a mírným svým chováním, štědrostí a zevnějším leskem, s kterým vždy vystupoval, získal si mysli obyvatelů tou měrou, že mnozí z nich, mezi nimi i kníže Vratislav, přijali víru; ano i celá města, jako Kamín, Štětín a Julin, přijala křesťanství. Založiv k upevnění jeho chrámy a školy, vrátil se r. 1125 do své diecese. Po čtyřech letech nastoupil Oto na jaře r. 1128 druhou cestu missionářskou k Pomořanům. Láskou a mírností přemohl opět apoštolský biskup všecky překážky, udělil četným pohanům křest a smířil odpadlé s církví. Od císaře Lothara nazpět volán, vrátil se r. 1129 opět do Bamberku, udržoval však až do své smrti († r. 1139) s Pomořany spojení. Roku 1140 založeno biskupství julinské, jež však r 1188 bylo přeloženo do Kamínu, a bezprostředně podřízeno stolici apoštolské. Saskými přistěhovalci a četnými kláštery cisterciáckými a praemonstrátskými zahájena zároveň germanisace země.[2])

3. Na ostrov *Rujanu*[3]) neboli Ranu, který byl hlavním sídlem slovanského pohanství, dostalo se křesťanství ve století 12. Král dánský Valdemar I. zmocnil se r. 1169 hlavního města Arkony, kde bůh Svantovit byl uctíván; jeho socha byla rozbita, chrám zbořen a na místě něho chrám křesťanský vystavěn. O rozšíření křesťanství přičiňoval se především Absalon,[4]) biskup z Roeskilde, jenž chrámům křesťanským ponechal statky starých chrámů pohanských a ze svého jmění hlasatele potřebnými příjmy opatřil. Poněvadž obyvatelé s počátku od církevních dávek

---

[1]) Vitae ap. Pertz, SS. t. 12. p. 721 n.; t. 20. p. 697 n. — Looshorn, Der hl. Otto. 1888. — Royt, Svatý Ota, biskup bamberský, apoštol Pomořanů. (Čas. mat. mor., sv. IV. 1872.) — Juritsch, Geschichte des Bischofs Otto I. von Bamberg, des Pommernapostels. 1889. — Zimmermann, Der hl. Otto. 1875.

[2]) Sommerfeld, Germanisierung Pommerns. 1896.

[3]) Royt, O Slovanech na ostrově Raně a o vyvrácení moci jejich r. 1168. (Čas. mat. morav. R. VII.)

[4]) Helmholdi, Chronicon Slavorum, Pertz, SS. IV., 574. — Olrik, Absalon. 1909.

byli osvobozeni, přijali bez většího odporu víru, zvláště když i kníže Tetislav, jenž pod svrchovaností dánskou vládu podržel, dal se pokřtíti.

4. U *Finů*,[1]) kteří svými neustálými vpády do Švédska donutili krále Erika IX. chopiti se zbraní a země dobýti (r. 1157), hlásal evangelium biskup upsalský Jindřich, nedocílil však zvláštních úspěchův, ano byl již roku následujícího zabit. Po té uvázla práce missionářská, velmi obtížná pro nepatrnou znalost jazyka u missionářův, hrubost a svobodymilovnost u lidu. Mnozí z Finů setrvali v pohanství, jiní odpadli, křesťané pak byli krutě pronásledováni. Teprve na konci století 13. podařilo se Švédům upevniti ve Finsku své panství a s ním též křesťanství.

5. Do *Livonska*[2]) přinášeli první zvěst o křesťanství kupci z Brem a Lübecku. V jejich průvodu r. 1186 přišel do Livonska Meinhard,[3]) řeholní kanovník sv. Augustina z kláštera Siegebergu v Holštýnsku. Podařilo se mu sice některé z pohanů pokřtíti a vystavěti chrám v Yxküllu, než mnozí z obrácených opět odpadli, když se r. 1186 odebral do Brem, aby zde byl na biskupa posvěcen. Také další jeho práce apoštolské měly pro ustavičné nepřátelství pohanů jen nepatrný výsledek († 1196). Podobně jeho nástupce, saský opat cisterciácký Berthold z kláštera Loccumu, pracoval bezúspěšně, ano musil i ze země utéci. Dosáhnuv od papeže Coelestina III. dovolení k výpravě křížové, sebral vojsko, s kterým sice docílil nad Livonci vítězství, sám však v bitvě padl (r. 1198). Livonci dali se nyní pokřtíti, po odchodu vojska však ihned odpadli a křesťany pronásledovali. Proto jeho nástupce, dřívější kanovník bremský Albert, podnikl proti nim novou výpravu, donutil je podrobiti se a založil r. 1201 město Rigu, jež zalidnil německými kolonisty a za biskupské sídlo povýšil. Vedle toho k hájení křesťanův a jejich chrámů

[1]) Rührs, Finnland u. seine Bewohner. 1809.

[2]) Arbusow, Grundriss der Gesch. Liv-, Est- u. Kurlands. 3. Aufl. 1898. — Schlötzer, Livland u. die Anfänge des deutschen Lebens im balt. Norden. 1850. — Schiemann, Russland, Polen u. Livland bis in 17. Jahrh. 2 Bde. 1886.

[3]) Papst. Meinhard, Livlands Apostel. 1847 n.

založil r. 1204 řád rytířský Mečovníků (Ensiferi seu fratres militiae Christi).[1]) Za jejich pomoci obrátil Albert, ovšem po mnohých bojích, netoliko Livonce, nýbrž i *Estonce* a *Kuronce*.[2]) Aby víra byla upevněna, zřízeno bylo několik dalších biskupství.

6. Největší odpor proti přijetí křesťanství kladli *Prusové*,[3]) hlavně proto, poněvadž pohanští kněží měli u nich moc neobmezenou. První věrozvěsti, kteří o obrácení Prusů se pokoušeli, zemřeli smrtí mučednickou, jako sv. Vojtěch († r. 997), sv. Bruno z Querfurtu,[4]) mnich saský, s 18 soudruhy r. 1009, aniž dopomohli kříži k vítězství nad pohanstvím. Za krvavých bojů s Poláky ve stol. 11. a 12. stávala se nenávist jejich proti všemu křesťanskému vždy větší. Teprve na počátku století 13. Kristian, mnich cisterciácký z kláštera Olivy u Gdanska, jenž zde od r. 1209 kázal, třebas nedocílil pronikavých úspěchů, zahájil konečné obrácení národa. Vynikaje horlivostí, opatrností, mírností a jinými ctnostmi, obrátil na hranicích území kulmského mnohé pohany a byl v uznání zásluh od papeže Innocence III. r. 1215 za biskupa pruského povýšen. Když však pohanští Prusové, zbořivše chrámy a povraždivše četné kněze a jiné křesťany, dílo jeho namáhavě zbudované zničiti usilovali, byl Kristian nucen mečem je hájiti. Poněvadž výprava se svolením Honoria III. r. 1219 podniknutá neměla trvalého výsledku, založil Kristian r. 1225 za pomoci vévody Konráda Mazovského podle vzoru Mečovníků řád rytířů z Dobřině, který však byl již v prvním roce svého trvání v krvavé bitvě u Strasburku od pohanských Prusů vyjma 5 mužů úplně zničen. Proto

---

[1]) Bunge, Orden der Schwertbrüder. 1875.

[2]) Kallmeyer, Die Gründung deutscher Herrschaft und christl. Glaubens in Kurland. 1859.

[3]) Voigt, Gesch. Preussens. I.—III. 1827 n. — Watterich, Die Gründung des Deutsch-Ordensstaates in Pr. 1857. — Voigt, Der Missionsversuch Adalbert v. Prag in Preussen. 1901. — Plinski, Die Probleme hist. Kritik in der Gesch. des ersten Preussenbischofs (v Kirchengesch. Abhandl. v. Sdralek. I. 1902.) — Goll, Čechy a Prusy ve středověku. 1897.

[4]) Voigt, Bruno von Querfurt, Mönch, Eremit, Erzbischof um Wende des 10. u. 11. Jahrh. 1907.

obrátil se nyní Kristian ve spolku s vévodou Konrádem Mazovským na řád rytířů německých, aby převzal boj proti pohanským Prusům. Velmistr Heřman ze Salzy přijal za souhlasu papeže a císaře nabídku. Roku 1230 započal řád za podpory některých vojsk křižáckých a Mečovníků boj, který skončil po 60 letech podrobením a pokřesťaněním země. Na upevněnou panství svého založili rytíři četné hrady a města a osadili je německými kolonisty. S podrobenými nakládáno bylo mírně a žádný nebyl činěn nevolníkem; o obrácení pohanů velikých zásluh získali si zejména Dominikáni. Země rozdělena byla r. 1243 na čtyři biskupství: kulmské, pomesamienské, varmienské a samlandské, která byla r. 1255 metropoli v Rize podřízena. Poměr biskupů k řádu byl tím způsobem upraven, že třetina země byla přiřknuta biskupům, ostatní řádu, který bohužel často zájmům svým dával přednost před věcí boží a svých výsad zneužíval.

7. U *Litvanů*,[1]) Prusům příbuzných, hlásal již r. 1252 víru křesťanskou biskup Vitus z řádu dominikánského, když byl před tím velkokníže Mendog[2]) řádem německých rytířů k přijetí křtu donucen. Než později za povstání, jež vypuklo v zemích baltických proti Německému řádu, odpadl velkokníže r. 1262 od víry. Za vnitřních zmatků po jeho smrti r. 1263 nastalých marně se pokoušeli papežové Urban IV. a Klement IV. zemi znovu pro křesťanství získati. Na počátku 14. stol. kníže Gedymin (1314—1342) dovolil sice hlásati svobodně víru, nicméně země zůstávala v celku pohanskou až do r. 1386, kdy velkokníže Jagello,[3]) aby mohl královnu polskou Hedviku pojmouti za manželku a Litvu s Polskem spojiti, přijal křest v Krakově. Příkladu jeho následoval ihned také lid a na sněmě ve Vilně, kteréžto město stalo se sídlem biskupským, bylo křesťanství prohlášeno náboženstvím státním.

---

[1]) Schiemann, Russland, Polen u. Livland bis in 17. Jahrh. 2 Bde. Berlin. 1886.

[2]) Joh. Totoraitis, Die Lithauer u. König Mindove bis zum Jahre 1263. 1905.

[3]) Prochaska, Król Władysław Jagiełło. 2 sv. 1908.

§ 135. Křesťanství ve vnitřní Asii a v Africe.

1. Ve *vnitřní Asii*[1]) dosáhli především Nestoriáni, kteří se vždy čilou horlivostí missionářskou vyznamenávali a zejména v Číně a Indii působili, značnějších úspěchů za podpory svých škol v Nisibis, Edesse a Seleucii. Již na počátku století 11. podařilo se jim pohnouti ke křtu Ovang-chana, knížete tatarského kmene Keraitů, jenž bydlil jižně od jezera bajkalského. Na západě znám byl pode jménem kněžského krále Jana a kolovaly o něm z části ještě po vyvrácení jeho říše Džingis-chanem r. 1202 nejdobrodružnější zprávy.[2])

Ještě více byla pozornost západu k Asii obrácena vpády Mongolů,[3]) kteří za džingis-chana Temudžina a jeho nástupců téměř celou Asii a jižní Rusko dobyli, Uhry a Moravu zpustošili. Poněvadž tito dobyvatelé chovali se ke křesťanům celkem snášelivě, pokusili se papežové získati je víře křesťanské. Již papež Innocenc IV. ujal se díla tohoto a poslal r. 1245[4]) mnichy františkánské a dominikánské za tím účelem k jejich knížatům. Pokusy se s počátku nezdařily; teprve Františkánovi Janovi de Plano Carpini, žáku sv. Františka z Assisi, podařilo se r. 1246 přijíti do Karakorum a velikého tábora, právě když konala se volba Gujukova. Byl sice vlídně přijat, odpověď na listy papežské byla však odmítavá. Další pokusy učinil král Ludvík IX. francouzský za svého pobytu ve svaté zemi. Když se opět šířily pověsti o přestoupení mongolských knížat na víru křesťanskou, poslal r. 1253 Minoritu Viléma Rubruka, jenž navštívil několik náčelníků, ano i samého velkého chána Mangu v Karakorum. Veliký chán, jehož matka byla křesťankou, jevil sice jakýsi zájem, dovolil Rubrukovi konati náboženskou disputaci s Buddhisty a Mohamedány; byl však

[1]) Barthold, Zur Gesch. des Christent. im Mittelasien bis zur mong. Eroberung, deutsch v. Stübe. 1901.

[2]) Oppert, Der Presbyter Johannes in Sage u. Geschichte. 2. Aufl. 1870.

[3]) Külb, Gesch. d. Missionsreisen in d. Mongolei während d. 13. u. 14. Jahrh. 3 Bde. 1860. — Hist.-pol. Bl. Bd. 36—39; 45.

[4]) Bréhier, L'Église d'Orient au moyen-âge. 1907. p. 220 sq.

propuštěn, aniž jej pro křesťanství získal. Jediné ovoce cesty byla výtečná zpráva missionářova o ní.

Po smrti Mangově r. 1257 rozdělena byla říše mezi jeho dva bratry. Hulaju obdržel Persii a Kublaj Čínu. Oba dovolili hlásání víry křesťanské, ano syn Hulajův poslal vyslance k papeži Řehořovi X. na sněm lyonský r. 1274. Zejména však *v Číně*,[1]) o jejíž vnitřním stavu nám zajímavé zprávy zanechali benátští kupci Mikuláš a Marco Polo, otvíraly se křesťanství příznivé vyhlídky. Zprávy ustavičně potvrzované, že v Číně žijí křesťané a kázání je dovoleno, dodaly odvahy Františkánovi Janu de Montecorvino, jenž již působil v Persii a Indii, odebrat se do Číny. Skutečně docílil zde také nadějných úspěchů; pokřtiltě v Pekingu (Cambalu) na 6000 pohanův a vystavěl dva chrámy. Papež Klement V. jmenoval jej r. 1307 arcibiskupem pekinským a poslal mu na pomoc jiné řeholníky. Jejich zprávy velebí laskavé přijetí, kterého se jim dostalo, a vypravují o chrámech a klášteřích. Dalším úspěchům bránily prudké spory s Nestoriány. Když pak r. 1368 bylo panství mongolské dynastii Mingovou vyvráceno, zaniklo zde i křesťanství; vládnoucí nyní Číňané nedovolili kněžím křesťanským více přístupu do země. Také v Persii po vyvrácení panství mongolského Timurem r. 1387 nabyl úplné vlády islam.

2. Boj za svatou zemi dal podnět k pokusu o obrácení Mohamedánův. Sv. František z Assisi snažil se r. 1219 u Damietty obrátiti sultána egyptského Kamila; byl však s úctou do tábora křesťanského propuštěn. Členy svého řádu poslal též do Tunisu a Marokka za týmž účelem; k nim přidružili se brzo také Dominikáni. Mnozí z nich zemřeli jako mučedníci. Týž osud potkal i mnohé Trinitáře, kteří se vykupováním křesťanských otroků zabývali. Později musili se missionáři tito při náboženských zákonech Mohamedánův omeziti na péči o křesťany, kteří v oněch zemích byli usedlí. Výsledky u Mohamedánů samých byly až do dnešní doby jen nepatrné.

[1]) Huc, Le christianisme en Chine. 1857. — Launoy, Histoire des missions de Chine. 1907.

§ 136. Pokusy o sjednocení s církvemi východními.[1])

1. Rozkolem Michaela Caerularia nebyly všechny styky západu s východem přerušeny. Již Alexander II. vyslal poslance do Cařihradu, rovněž tak i jeho nástupce Řehoř VII. snažil se dosáhnouti opětného spojení obou církví. Na žádost Michaela VII., jenž ohrožen jsa Turky žádal pomoci, byl ochoten pomoci poskytnouti, ano postaviti se v čelo vojska 50.000 mužův; než sporem o investituru byly záměry jeho zmařeny. Rovněž tak bezvýslednými zůstaly další pokusy učiněné prostředníky, jako sv. Anselmem z Canterbury na sněmu v Bari r. 1098 a Řekem Petrem Chrysolanem, jenž se r. 1113 stal arcibiskupem milánským. Výpravy křížové přivodily sice bližší styk s východem, nepodporovaly však dílo unie, neboť císařové a lid spatřovali v nich spíše politickou akci proti sobě obrácenou a ohrožení své nezávislosti. Ještě více poměr mezi oběma církvemi byl zkalen dobytím Cařihradu a zřízením císařství latinského r. 1204. Nenávist Řeků proti latiníkům vzrostla tou měrou, že když r. 1261 latinské císařství Michaelem VIII. Paleologem bylo vyvráceno, i oltáře, na nichž latiníci sloužili, byly umývány jako znesvěcené. Nicméně císař sám z důvodů politických nesdílel tohoto odporu proti západu, a aby odvrátil novou výpravu křížovou latiníků, počal r. 1263 vyjednávati s Urbanem IV. a po té s jeho nástupci, zejména s Řehořem X., o unii. Na synodě lyonské II. r. 1274 bylo sjednocení skutečně také provedeno. Vyslanci řečtí odpřisáhli schisma, uznali Filioque a papežský primát, začež jim bylo přiznáno podržení řeckého ritu a symbolu, jak bylo před rozkolem. Nový patriarcha Jan Beccus byl unii upřímně oddán a hájil ji několika spisy. Také císař Michael přes mnohonásobný odpor byl s počátku jejím ochráncem; nedocházeje však podpory, ponenáhlu v horlivosti ochladl, zvláště když Mikuláš III., nedů-

[1]) Norden, Das Papsttum u. Byzanz. 1903. — Hergenröther, Photius III. 788 sq. — Silbernagl, Verfassung u. gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. 1904.

věřuje Řekům, nové požadavky činil v příčině přísahy na unii a přijetí Filioque do symbolu. Martin IV., podněcován Karlem z Anjou, jenž toužil po koruně byzantské, považoval chování císaře za pouhý klam a vyslovil r. 1281 nad ním jako nad příznivcem schismatu a haerese klatbu a zapověděl věřícím s ním styk. Michael zakázal za to čísti jméno papeže v chrámech a pomýšlel, zvláště po vítězství nad Karlem z Anjou u Bělehradu, unii za zrušenou prohlásiti, když tu r. 1282 zemřel. Syn a nástupce jeho Andronikus (1282—1328) zrušil ihned unii, a sesadiv unii příznivého patriarchu Jana Becca († r. 1298), dosadil dřívějšího jejího odpůrce Josefa na stolec patriarchální. Lid řecký pak v nenávisti své proti latinikům zašel tak daleko, že je nepovažoval již více za křesťany.

Také s *Armeny*,[1]) od r. 596 od církve římské odloučenými, bylo častěji jednáno o unii; než marnými zůstávaly pokusy, které činili papežové a patriarchové cařihradští. Též výzva Řehoře VII. kolem r. 1080, aby katholikos odstranil obyčeje haeresi připomínající, byla bez úspěchu.[2]) Výpravy křížové způsobily opět bližší styky Armenů s latiniky a vzbudily tak naději na sjednocení, kterého také papež Coelestin III. roku 1198 u veliké části Armenů docílil. Za Innocence III. r. 1203 dosaženo bylo spojení celé Armenie s církví římskou.[3]) Než po té spory Armenů s hrabětem tripolským byly příčinou, že Armeni postavili se na odpor papežskému legátu Petrovi, jenž stál na straně hraběte tripolského, začež tento vyslovil nad katholikem Janem VII. klatbu a nad Armenií interdikt. Nicméně unie nebyla tím úplně zrušena, jak patrno z toho, že Řehoř IX. poslal r. 1239 katholikovi na jeho žádost pallium. Po té přičiňoval se Innocenc IV. o upevnění Armenů ve věrnosti k církvi římské, vyslav k nim

[1]) Tournebize, Histoire politique et religieuse de l'Arménie. t. I. Depuis les origines des Arméniens jusqu' à la morte rois (1393). Paris 1910 — Ormanian, L'Eglise arménienne. Son histoire, sa doctrine, son regime etc. Paris 1910.

[2]) Registr. lib. VIII. 1.

[3]) Potthast, Reg. 871, 872, 808, 920, 1689, 1690, 2374, 2430.

vyslance Minoritu Laurentia a žádaje výslovné uznávání Filioque. Řehoř X. pozval krále a katholika k sněmu lyonskému II. r. 1274; od r. 1284 působili někteří Minorité a po té i Dominikáni jako missionáři mezi Armeny. Mikuláš IV. snažil se docíliti úplné shody Armenů s církví římskou, což se také po té r. 1307 stalo na národní synodě v Sisu,[1]) jež u většině obyčejů se přizpůsobila církvi latinské.

3. *Maronité*,[2]) bydlící na Libanu a Antilibanu a od 7. století z veliké části monotheletismu oddaní, spojili se r. 1182 za třetího latinského patriarchy antiochenského Aimericha s církví římskou. Patriarcha Jeremiáš přišel osobně do Říma a účastnil se synody lateránské IV. r. 1215 a vrátiv se dovršil dílo jednoty. Innocenc III. dal Maronitům obsáhlé instrukce o rozličných předmětech věroučných a disciplinárních, Alexander IV. pak biskupovi jejich název antiochenského patriarchy maronitského. Odtud zůstali Maronité v celku ze všech Orientálů stolici papežské nejvěrněji oddáni.

§ 137. Boje proti islamu v Evropě.

1. Zatím co křesťané své výboje v Asii proti Mohamedánům krok za krokem ztráceli, podařilo se jim na západě Mohamedány z jejich výbojů vytlačiti, a to především *v Italii* a *na Sicilii*.[3]) Zde byli největšími jejich odpůrci Normanni, kteří se r. 1019 v jižní Italii usadili. Vyvrátivše nejdříve zbytky řeckého panství, založili v Apulii a Kalabrii samostatnou říši pod svrchovaností římské stolice. Po té pak obrátili se do Sicilie, kterou Robert Guiskard podobně jako Apulii a Kalabrii přijal od Mikuláše II. r. 1059 v léno. Po 30letém boji (od r. 1061—1091) dobyli Normanni konečně ostrova, jejž Robert pak svěřil v léno svému bratrovi Rogerovi. Jeho syn Roger II. († r. 1154)[4]) spojil pod svou vládou obě říše, rozšířil své panství dobytím Neapole r. 1139, ano učinil si i poplatným sultána tuniského. Ostatně však podmaněným Mohamedánům,

[1]) Mansi, XXV., 133 sq.

[2]) Schnurrer. De ecclesia Maronitarum, Tubingae 1810.

[3]) Amari, Storia dei Musulmani di Sicilia. Firenze 1854. — Heinemann, Gesch. der Normannen in Unteritalien u. Sizilien. I. Bd. 1894. — Schak, Gesch. der Normannen in Sizilien. 2. Bde. 1889. — Chalandon, Hist. de la domination Normande en Italie et en Sicilie. 2 t. Paris 1907.

[4]) Caspar, Roger II. 1904.

kteří tvořili značnou část vojska královského, byla ponechána jak od Normannů, tak později od Hohenstaufů svoboda náboženská a rovnoprávnost s ostatními poddanými. Vedle mešit a škol podrželi též vlastní občanské právo.

2. Ve *Španělsku*[1]) nebylo sice panství Maurů ještě úplně vyvráceno, přece však značně omezeno. Když se po pádu Ommejadovců (r. 1031) chalifát kordovský rozdělil na několik emirátů, pokusila se knížata křesťanská na severu poloostrova o nové výboje. Tak již od r. 1057 zmocnil se Ferdinand I. Kastilský některých opevněných míst, mezi nimi Koimbry; někteří emirové, sám sevillský, musili se mu zavázati k poplatku. Jeho syn Alfons VI. (1073–1119) s důrazem pokračoval v díle svého otce; roku 1085 vtáhli křesťané vítězně do dřívějšího hlavního města králů visigotských Toleda, které jsouc dobře opevněno stalo se ihned metropolí země. Obyvatelům mohamedánským zajištěny byly majetek, víra a právo. Za nedlouho potom (r. 1094) dobyta byla za vedení slavného kastilského hrdiny Rodriga Diaza, zvaného od křesťanů Campeador, Valencie; byla však po jeho smrti r. 1099 opět ztracena. Dalšímu vítěznému postupu učinili přítrž z Marokka r. 1086 na pomoc povolaní Almoravidové. Než ačkoli křesťané utrpěli několik porážek, přece udrželi Toledo a již r. 1118 dobyl Alfons I. Aragonský Saragosy. Také Almohadové, kteří r. 1145 do Španělska z Afriky přišli a Almoravidy zatlačili, upevnili ještě jednou panství islamu ve Španělsku, způsobivše r. 1195 Alfonsovi VIII. Kastilskému nedaleko Calatravy těžkou porážku. Než r. 1212 podařilo se sjednoceným knížatům křesťanským za podpory vojska křižáckého a rytířských řádů španělských dobýti u Las Navas de Tolosa nad nimi velikého vítězství. Tím byla moci Maurů ve Španělsku zasazena rána smrtelná a panství jejich vždy více na jih poloostrova omezováno. Konečně r. 1238 zůstal z něho jen malý emirát granadský, jemuž r. 1492 konec učinil Ferdinand Katolický.

---

[1]) Gams, Kirchengesch. v. Spanien. II. u. III. Bd. — Diercks, Gesch. Spaniens von den frühesten Zeiten bis auf d. Gegenw. 1895 n.

HLAVA III.

Haerese a bludaři.

§ 138. **Kataři a Albigenští.**[1])

I. Počet haeresí v této periodě je značný, avšak vyjma Katary a Valdenské, nenabyly haerese tyto značnějšího rozšíření. Svým původem jeví se nám jednak jako dědictví starší doby, jednak jsou původu nového. Ku vzniku jejich přispívaly nemálo úhony a zlořády v církvi a v kleru tu a tam se naskytující. Proti bohatství především vyššího duchovenstva a s ním spojenému světskému smýšlení, lesku a rozmařilému životu mnohých duchovních obracely se téměř všecky sekty. Zevnější moc a lesk církve středověké zdál se jim býti odpadem od apoštolské chudoby prvních století. V této domněnce své byli posilováni bludaři jednak přísnými kázáními některých světců, zvláště však lichými proroctvími Jáchima de Flore o příští nové dokonalejší doby. K tomu družily se dlouhé a roztrpčené boje mezi papežstvím

[1]) Hahn, Geschichte der Ketzer im Mittelalter. Stuttgart 1847 násl. — Döllinger, Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. 2 Bde. 1890. — Reuter, Geschichte der Aufklärung im Mittelalter. 2 Bde. 1875 násl. — Schmidt, Histoire et doctrine des Cath. ou Albig. 2 t. 1849. — Douais, Les Albigeois. 1879. — Hefele, Konziliengeschichte. V. Bd. — Michael, Geschiche des deutschen Volkes. 2 Bd. 1899. — Guiraud, Questions d'histoire et d'archéologie chrétienne. Paris 1906. — Molinier, L'Église et la société cathares. (Revue historique 1907.)

a císařstvím, jejichž vlny až i do jednotlivých klášterův a rodin zasahovaly. Také bližší styk s východem a jeho duševním životem, jaký nastal za výprav křížových, nezůstal bez vlivu na víru a život západu, rozmnoživ značně kvašení zde zavládlé. Konečně i duch spekulace, zplozený vyššími školami, svedl mnohé učence na scestí.

II. Nejpřednější a nejnebezpečnější sektou v této periodě jsou *Katarové*.[1]) Jméno sekty pochází od její askese, záležející v zdrželivosti od všeho domněle poskvrňujícího a nároku na tom spočívajícím, že představují čistou církev. Sekta sama vznikla vlivem bludů gnosticko-manichejských, jež přes stálý boj udržely se v rozličných formách z první doby též ve středověku a z východu vycházejíce na západ se šířily. Na východní původ sekty poukazuje netoliko jméno Kataři, které si sekta dala, nýbrž i některá jména, která jí od jejích odpůrců byla dávána, jako Bulgari, Publicani, Poplicani (Pauliciani). Nejpravděpodobnější zdá se býti domněnka, že Kataři vyšli z Bogomilů neboli Euchitův a zasmušilých Paulicianů, kteří, když výpravy křížové, rostoucí obchod a silné usazování se obyvatelův západu v říši byzantské jim dveře otevřely, z východu na západ pronikali a zde zbytky manicheismu posilovali. Ojediněle objevuje se sekta již ve století 11., u větší míře však ve století 12. a rozšířila se na konci století 12. po celé střední Evropě. Hlavními jejími sídly byla však jižní Francie a severní Italie. A jako kdysi ve století 2. a 3. o to šlo, zda zvítězí křesťanství nebo manichejsko-gnostický dualismus, tak tomu bylo i ve století 12. A při tom nešlo o tak zvané otázky konfessionelní, poněvadž Katarové nebyli vůbec již na půdě církevní, třebas že podržovali ještě názvy křesťanské.

Sekta Katarů dělila se na dvě hlavní skupiny. Jedni, hlavně ve Francii, přidržovali se příkrého dualismu, učíce dvěma nestvořeným prabytostem, dobré a zlé. Dobrá prabytost stvořila svět duchový, zlá pak všecky věci viditelné. Druzí, především v Italii, tak

[1]) Revue historique. 1907, str. 225 n.

zvaní Monarchiani tvrdili, že Bůh stvořil anděly a beztvárnou hmotu, která proto sama v sobě je dobrá. Lucifer, padlý anděl, zmocnil se pak hmoty a utvořil z ní svět. Jinak však, vyjmeme-li ještě některé menší rozdíly, shodovaly se obě skupiny v naukách a zřízeních. Všichni Kataři zavrhovali Starý zákon, jehož Bůh není nikdo jiný než satan, dále nauku o zmrtvýchvstání a o Trojici. Vykoupení záleží jen v poučení, jak se mají lidé vysvoboditi od vlády zlého Boha. Poučení toto přinesl Ježíš, nejvyšší tvor Boha dobrého; měl však jen tělo zdánlivé. Mravouka jejich byla přísná a žádala zdržovati se hmoty a všeho, co z ní pochází. Proto zavrhovali manželství jako překážku spásy, zakazovali požívati masa a usmrcovati zvířata, poněvadž věřili ve stěhování duší a ve zvířatech lidské duše tušili; taktéž požívání vajec a mléka bylo zapovězeno. Také válku a trest smrti zamítali, přísahu pak stavěli na roveň vraždě a cizoložství. Světská moc je zřízením ďábelským. Údové pravé církve, t. j. Katarové, nejsou proto vázáni k poslušnosti světských knížat a soudců. Hlavně naukou touto podvraceli celý společenský řád, církevní a státní. Neméně zavrhovali Katarové celou ústavu církevní a zvláště papežství, tvrdíce, že papežové nejsou nástupci Petrovými, nýbrž spíše antikristy. Konečně odmítali celou bohoslužbu katolickou, obrazy svatých, kříž a svaté svátosti.

Celá sekta dělila se na dvě třídy, na dokonalé (perfecti, vestiti) a jednoduché věřící (credentes). Vstup do třídy dokonalých děl se přijetím tak zvaného consolamentum,[1]) t. j. duchovního křtu, jenž byl po předchozím postu udílen oslovením, skládáním rukou a knihy evangelia a odevzdáváním modlitby Páně Ducha sv. sděloval. Toto consolamentum bylo nezbytnou, ale zároveň také jedinou podmínkou spásy. Kdo je přijmouti chtěl, musil slíbiti, že od víry církve římské a jejích svátostí spásy neočekává a bude zachovávati všecky přísné předpisy, týkající se zdrželivosti od manželství, masa atd. Obyčejní věřící, kteří často

[1]) Guiraud, Questions d'histoire. 1906. (La morale des Albigois. Consolamentum ou intiation cathare, p. 145 sq.)

zevně v církvi katolické zůstávali, slibovali jen, že přijmou consolamentum ještě před smrtí. Závazek tento nazýval se convenenza. Přísnostmi dokonalých nebyli však nikterak vázáni, ba naopak při naději na věčnou spásu mohli se oddávati úplné mravní nevázanosti. Poněvadž však za takovýchto okolností bylo nebezpečenství, že ten, kdo v nemoci přijal consolamentum a se uzdravil, bude v dosavadním životě pokračovati, zavedli Kataři tak zvanou endura, která obyčejně záležela v tom, že nemocný zdržoval se pokrmu a tak sebevraždou ponenáhlu životu svému konec učinil.[1]) Na některých místech, jako v jižní Francii, byla smrt urychlována otevřením žil, horkými lázněmi a na to úmyslným zachlazením. I zardousení bylo obvyklé.

Proti tomuto společensky a morálně tak nebezpečnému bludu, jímž přes tisíc měst francouzských bylo nakaženo, a který i mezi jihofrancouzskou šlechtou velmi četné přívržence měl, vystoupila církev již ve 12. století, a to jak poučováním, tak i svou trestající mocí, vydavši proti němu na několika synodách přísné edikty. Poněvadž výsledek takto docílený byl nepatrný, odhodlal se Innocenc III.[2]) (1198—1216), když pokusy sv. Dominika a legátů papežských obrátiti zbloudilé ukázaly se marnými, použiti důraznějších prostředků, zvláště po zavraždění legáta Petra z Castelneau počátkem r. 1208. Na jeho vyzvání shromáždilo se proti *Albigenským*, jak nyní Katarové obecně podle svého hlavního sídla Albi v jižní Francii nazýváni byli, značné vojsko křížové za vedení papežského legáta Arnolda z Citeau a Šimona z Montfortu. Boj tento, vedený hlavně proti předním ochráncům Albigenských, Rogerovi z Beziersu a hraběti toulouskému Raimundovi VI., mohl býti ukončen vítězstvím u Muretu r. 1213, trval však vinou Šimona z Montfortu, jemuž šlo hlavně o zvětšení politické moci, 20 let. Konečně po mnohých s obou stran spáchaných

---

[1]) Döllinger, Beiträge t. II., p. 26.: „Posuit se et stetit in endura, donec fuerit mortua, ita quod nihil comedebat nec bibebat nisi aquam."

[2]) Luchaire, Innocent III.: la croisade des Albigeois. 1905.

hrůzách a ukrutnostech ukončen byl r. 1229 mírem pařížským. Moc Katarů byla povalena; úplné jejich potlačení převzala pak inkvisice.

§ 139. Valdenští.[1])

Zakladatelem sekty Valdenských jest Petr Valdes, bohatý kupec lyonský. Vypravováním o životě sv. Alexia a slovy, která Spasitel promluvil k bohatému mládenci (Matt. 19, 21), byl tak dojat, že r. 1173 majetek nemovitý přenechal své manželce, ostatní pak jednak k podpoře chudých, jednak na odškodněnou od sebe poškozených obrátil. Později však (r. 1177) v domněnce, že jest k vyšším věcem povolán, vystoupil Valdes, ačkoli byl laikem a málo vzdělán, jako kazatel pokání před lidem. Za hlavní úkol vytkl si obnovení života apoštolského, jehož nejpřednějšími známkami zdály se mu býti chudoba, potulné kázání a v oděvu sandály. V brzku získal si četné přívržence, kteří dle evangelického předpisu (Luk. 10, 1) dva a dva vycházeli mezi lid kázat evangelium a pokání. Spolek takto vzniklý nazýval se Chudí z Lyonu (Pauperes de Lugduno), podle sandálů Sabatati, Insabatati, kromě toho Leonisté (z Lyonu), později dle svého zakladatele Valdenští. Když arcibiskup lyonský kázati jim zapověděl, dovolávali se příkladu apoštolův a prohlásili, že sluší Boha více poslouchati než lidi. Taktéž koncil lateránský III. r. 1179, na němž Valdes se svými soudruhy přítomen byl, opakoval zákaz.[2]) Poněvadž ani nyní neuposlechli, vyobcoval je Lucius III. na synodě veronské

[1]) Dieckhoff, Die Waldenser im Mittelalter. 1851. — Müller, Die Waldenser u. ihre einzelnen Gruppen bis zum Anfang des 14. Jahrh. 1886. — Döllinger, Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. I. u. II. Bd. 1890. — Preger, Verfassung der französ. Waldenser in der ältesten Zeit. 1890. — Huck, Dogmenhistor. Beitrag zur Geschichte der Waldenser. 1897. — Brunel, Les Vaudois des Alpes françaises. Paris 1889. — Comba, Histoire des Vaudois d'Italie. I. Partie, De Valdo à la réforme. Florenz 1901.

[2]) Hefele, V., 717.

roku 1184.[1]) Následek toho byl, že počali udíleti nyní samostatně svátost pokání a upadli, vystupujíce útočně proti církvi, ponenáhlu do různých bludů, jež v některých věcech shodovaly se s názory Katarů.

Mezi jiným učili, že jediným pramenem víry je Písmo sv., tradice nemá žádné autority. Pravá církev jest toliko v jejich sboru, církev římská naproti tomu jest babylonská nevěstka a všichni, kdo ji poslouchají, budou zavrženi. Rovněž tak zavrhovali celou církevní hierarchii, prohlašujíce papeže za hlavu všech bludův a zapovídajíce poslušnost k němu a všem ostatním prelátům. Vůbec zamítali celý církevní řád, pokud se dle nich nedá dokázati z nauky Kristovy a apoštolů: především svátky a posty, bohoslužbu, svěcení a žehnání, průvody a pouti, uctívání svatých, odpustky, nauku o očistci, modlitby za mrtvé, přísahu, službu vojenskou a tresty smrti. Údové sekty dělili se na dokonalé (perfecti), kteří byli hlavně potulnými kazateli a v chudobě a čistotě z almužny ostatních žili. Nedokonalí neboli věřící prostí (credentes) žili v manželství, měli majetek a věnovali se práci nebo výdělku. Při tom však musili se varovati všeliké nádhery a rozmařilosti. Ostatně Valdenští rozdělili se záhy na dvě skupiny: francouzskou a lombardskou. Kdežto francouzská skupina přes své zvláštnosti spojení s církví katolickou zachovati hleděla, bohoslužby katolické se účastnila, kněžství katolické a platnost svátostí od nehodného kněze katolického udělených vyjma pokání uznávala, vystupovala skupina lombardská příkře proti církvi. Učic, že platnost svátostí závisí od osobní hodnosti rozdavatele, zavrhovala svátosti v katolické církvi udělované, volila si a světila doživotní představené (biskupy [majores], kněze a jáhny) a zařídila vlastní bohoslužbu. Než tato praxe neudržela se dlouho, již od konce 13. století účastnili se její členové, aby vyhnuli se pronásledování, bohoslužby a svátosti církve, jen zpověď měli pokud možno u „bratří" vykonávati. Skupina tato rozvíjela značnou propagandu a rozšířila se velikou měrou v Německu, v Rakousích,

[1]) Mansi, XXII., p. 476 sq.

v Polsku, v Čechách a na Moravě,[1]) kde byla jedním z pramenů, z nichž husitství vzalo svůj původ. Skupina francouzská zůstala naproti tomu omezena na hory piemontské. Přes různá pronásledování[2]) udrželi se Valdenští dlouhou dobu; v Čechách přidali se později mnozí z nich v 15. století k stranám husitským, ve Francii ve století 16. ke kalvinismu. V Piemontsku naproti tomu udrželi se až na naše doby a dosáhli tu r. 1848 úplné svobody náboženské. Počet jejich jest v době přítomné asi 25.000.

§ 140. Menší sekty směru z části blouznivého a fanatického.[3])

Vedle uvedených sekt Katarův a Albigenských vznikla v této periodě ještě řada sekt menších. Některé z nich, jako Petrobrusiani a Henriciani, náleží dle všeho k větvi Katarů, jiné souhlasí v nauce s Valdenskými, ač s nimi nejsou ve spojení, jako Bratří apoštolští, jiné konečně jsou více méně zjevy novými.

1. *Petrobrusiani*[4]) mají původcem kněze Petra de Bruys. Byv sesazen pro své nepravosti, stal se odpůrcem církve a v kázáních svých v jižní Francii vystupoval hlavně proti křtu dítek, proti oběti mše sv., proti modlitbám a oblacím za zemřelé, proti stavbě chrámů, proti úctě křížův a obrazů, vůbec proti všem zevnějším obřadům. Aby své pohrdání posty a úctou obrazů projevil, dal zejména na Veliký pátek kříže, kterých se mohl zmocniti, spáliti a na ohni maso vařiti, které pak se svými přívrženci veřejně jedl. Konečně po 20letém řádění byl v St. Gillés od lidu jeho počínáním nanejvýše roztrpčeného jat a na hranici upálen r. 1137. Nyní postavil se v čelo sekty odpadlý mnich clugnský Jindřich z Lausanny, jenž již před tím lid kázáním svým proti domnělým a sku-

[1]) Palacký, O stycích a poměru sekty Valdenských k někdejším sektám v Čechách. 1868. — Martinů, Die Waldesier u. die hussitische Reformation. 1910.

[2]) Haupt, Waldentum u. Inquisition im südöstl. Deutschland. 1890.

[3]) Döllinger, Beiträge zur Sektengesch. des Mittelalters. 2. Bde. 1890. — Schwane, Dogmengeschichte der mittleren Zeit. 1895. — Hahn, Geschichte der Ketzer im Mittelalter. 3 Bde. 1845 násl. — Hefele, Konziliengeschichte, V. und VI. Bd.

[4]) Petrus Venerabilis, Tractatus contra Petrobr. Migne, Patr. lat. t. 189, p. 719 sq. — Vacandard, Vie De S. Bernard. II. p. 218 n. — Hefele, V., 346 n.

tečným vadám kleru pobuřoval v Le Mans a jeho okolí, ač sám oddán byl životu úplně nevázanému. Odtud zapuzen odebral se do jižní Francie a získal zde Katarům četné přívržence. Roku 1148 byl postaven před synodu remešskou, načež zprávy o něm umlkají.[1])

2. Ještě hůře řádil *Tanchelm* z Brabantu, neučený laik, jenž ve svých kázáních tvrdil, že klerus odpadl od apoštolského života a že proto svátosti od něho udělené jsou nečisté a neposvěcují přijímatelů, nýbrž jen poskvrňují, ana působnost svátosti závisí od mravní hodnosti rozdavatele. Při tom oddával se sám životu výstřednímu a prohlašoval se za Syna božího, poněvadž prý je v něm plnost Ducha sv. Nicméně zfanatisovaní jeho stoupenci přidržovali se ho nadále, až konečně byl roku 1115 od kteréhosi duchovního usmrcen. Zbloudilé přívržence jeho snažil se zpět do lůna církve uvésti sv. Norbert.

3. Podobně jako Tanchelm potuloval se i blouznivý *Eudo* neboli *Eon de Stella* v Bretagni a vydával se za Syna božího a za soudce živých a mrtvých, vztahuje na své jméno slova liturgie: per eum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos. Poněvadž se svými četnými soudruhy netoliko napadal nauku katolickou, nýbrž plenil též kostely a kláštery, vypraveny byly proti němu několikráte ozbrojené zástupy. Konečně však upadl do zajetí arcibiskupa remešského a byl synodou remešskou r. 1148 jako nebezpečný blouznivec odsouzen do vězení, v němž brzo potom zemřel. Někteří z jeho tvrdošíjných přívrženců byli upáleni.[2])

4. *Passagiové*,[3]) vyskytující se koncem století 12. v severní Italii, spojovali s naukami křesťanskými doslovné zachovávání zákona mosaického, vyjma oběti, měli vedle křtu obřízku, vedle neděle sobotu a považovali Krista za nejpřednějšího tvora božího (subordinatianismus).

5. Z Katarů vyšli *Luciferiani*, kteří uctívali Lucifera, tvrdíce, že byl nespravedlivě s nebe svržen a že jednou dosáhne blaženosti věčné, naproti tomu však že Michael se svými přívrženci věčným mukám vydán bude. Vedle těchto základních nauk připisuje se přívržencům luciferianismu řada ohavností, kterých nelze všech popříti, ani však úplně dokázati. V Německu byli Luciferiani pronásledováni zejména Konrádem z Marburku,[4]) jemuž příliš příkré vystupování proti haeresi smrt přivodilo.

---

[1]) Walter, Die ersten Wanderprediger Frankreichs. 1906.

[2]) Watterich, Rom. pont. vitae t. II., p. 326 a 330. — Mansi, t. XXI., p. 720 sq. — Schmidt, Hist. des Cathares, t. I., p. 49.

[3]) Muratori, Antiquitates ital. Mediolani 1739 sq., V., 152. — Molinier, v Mém. de l'Acad. des sciences de Toulouse sér. VIII. vol. 10. 1888 p. 428 sq.

[4]) Kaltner, Konrad von Marburg. 1882.

6. Názory pantheistické, v pohanském starověku tolik rozšířené, nalezly v této periodě stoupence v Amalrikovi z Benes,[1]) v diecesi chartreské a jeho přívržencích. Učil Amalrik, jenž byl professorem filosofie a theologie v Paříži, že každý křesťan pod ztrátou spásy musí věřiti, že je údem Kristovým. Avšak údy Kristovými byli mu všichni v tom smyslu, že s Kristem nesli jeho utrpení a jeho kříž, tedy ve smyslu pantheistickém. Universita pařížská zapověděla mu proto učiti, a když se Amalrik odvolal k papeži Innocenci III., donutil jej papež k odvolání bludu, načež za nedlouho Amalrik ze zármutku zemřel r. 1206 nebo 1207. Stoupenci jeho, především Vilém, zlatník pařížský, a David z Dinanto,[2]) professor filosofie a theologie v Paříži, nauku mistra svého dále ještě vybudovali v system pantheistický, jehož základní myšlenky byly: Všecko, co existuje, je Bůh, Bůh je podstatou všech tvorů (essentia et esse), hmota je toliko formou, v níž se jeví bytost absolutní. Vedle toho mluvili o trojím vtělení Boha, a to jako Otce v Abrahamovi, jako Syna v Kristu, jako Ducha sv. v každém věřícím. Jako v době Syna pozbyl zákon mosaický své platnosti, tak také v době Ducha sv., jež nyní nastala, pozbyly významu svého svátosti a bohoslužba. Jen láska vládne a vědomí, že Bůh se stal v každém křesťanu člověkem. V praxi vedly nauky tyto k zavržení všech církevních předpisův a obřadův, k popření rozdílu mezi dobrem a zlem a k úplné emancipaci těla. Roku 1210 sekta Amalriciánů byla na synodě v Paříži zavržena a její vůdcové, mezi nimi Vilém, byli z části upáleni, z části uvězněni.

7. Praktické důsledky z pantheistické nauky Amalrikovy objevily se u *bratří a sester volného ducha*, kteří netvořili jednotného celku, nýbrž v rozličné skupiny (Schwestriony, Homines intelligentiae, Adamity atd.) se dělili. Objevují se kolem polovice 13. století v rozličných městech německých, švýcarských a italských a později českých. Přidržujíce se názorů pantheicko-libertinistických, pohrdali na základě slov sv. Pavla (Řím 8, 2.) nejen přikázáními církevními, nýbrž i zákony obecné morálky a hlásali úplnou emancipaci ducha a těla. Z nařízení sněmu viennského r. 1311 měli býti tito jak církevnímu tak sociálnímu řádu nebezpeční bludaři, kteří zvláště ve spolcích Beghardů a Bekyň[3]) počítali hojně přívržencův, všude potlačeni inkvisicí.

8. Rovněž tak blouznivými byli *Bratří apoštolští*,[4]) jejichž zakladatelem byl Gerhard Sagarelli, řemeslník z Parmy. Když byl marně žádal o přijetí do řádu františkánského, připadl na myšlenku obnoviti život apoštolský. Za tím účelem

[1]) Wulf, Hist. de la philos. médiévale. Louvain. 1900. — Reuter, Gesch. der religiösen Aufkl. im M.-A. II. 1877.

[2]) Krönlein, Amalrich von Bena u. David v. Dinanto. Studien u. Kritiken. II. (1847) p. 271 sq.

[3]) Nimal, Les Béguinages. 1908.

[4]) Sachsse, Bernardus Guidonis u. die Apostelbrüder. 1891.

s několika přívrženci od r. 1260 putoval v krajině parmské, zpívaje a žebraje a kázal při tom horlivě pokání. Členové jeho spolku, kteří se nazývali bratřími a sestrami, žili v přísné chudobě a považovali ji za podmínku všeliké svatosti a moci církevní. Brzo začali napadati prudce církev římskou i zřízení církevní: proto papežové Honorius IV. r. 1286 a Mikuláš IV. r. 1290 proti nim zakročili. Sagarelli sám byv jat, zřekl se svých bludů r. 1294, byl však ponechán ve vazbě, konečně pak r. 1300 byl jako zpětilý bludař upálen. V čelo sekty postavil se nyní Fra Dolcino,[1]) nadaný, ale fanatický žák Sagarelliho. S jistou Margaretou, jakožto duchovní sestrou, cestoval po Italii a hlásal nastávající soud boží nad církví hluboce pokleslou. Konečně opevnil se s 2000 přívrženci na nepřístupné hoře v území novarském a opatřoval si s nimi výživu plenem a loupeží. Arcibiskup novarský po marném vyzvání, by se podrobili, vypravil proti nim vojsko křížové. Dvě léta trvala válka; teprve r. 1307 byla opevněná jejich hora u Novary dobyta, mnozí z jeho přívrženců usmrceni, Dolcino sám spolu s duchovní sestrou svojí upálen.

9. Bludů apokalyptických, dle nichž církev zkažená musí býti nahrazena církví novou, dokonalejší, přidržovali se *Joachimité*, tak nazvaní dle opata Joachima[2]) z kláštera Flore, v Kalabrii († r. 1202). Zbožný a učený, poněkud však ukvapený opat tento, jenž byl od svých vrstevníků považován za proroka, přičiňoval se o reformu církevní životem řeholním. Jeho spisy, obsahující předpovědi velikých trestů božích na církev, činily mocný dojem a jeho ideje o trojí době, t. j. říši Otce, Syna a Ducha sv., byly od mnohých jiných použity, zejména od přísnější strany řádu minoritského, tak zv. Spirituálův. Tito totiž tvrdili, že sv. Františkem nastala třetí doba Ducha sv., které řád novozákonní Syna musí rovněž tak ustoupiti jako tomuto ustoupil řád starozákonní. Tato třetí doba, „věčné evangelium", jež počala mnišstvem a zvláště sv. Františkem, bude trvati až do skonání světa, bude míti dokonalou bohopoctu a bude čistě duchovní, bez viditelné církve a bez svátostí. Hlavním stoupencem názorů těchto byl Gerard z Borgo, jenž roku 1254 uveřejnil Introductorius in Evangelium aeternum, úvod k věčnému evangeliu, t. j. ke třem hlavním spisům Joachima de Flore: Concordia V. et N. Testamenti, Expositorius super Apocalypsin, Psalterium decem chordarum. Proti spisu tomuto pozvedl se prudký odpor a Alexander IV. dal jej r 1255 spáliti; Gerard pak sám po 18 let byl držen u vězení. Nicméně nauky jeho udržovaly se zejména mezi Spirituály řádu františkánského dále. Nejpřednějšími jejich stoupenci

[1]) Krone, Fra Dolcino u. die Patarener. 1844.

[2]) Schneider, Joachim von Floris u. die Apokalyptiker. 1873. — Fournier, Joachim de Flore, ses doctrines, son influence (Revue des quest. hist. t. 67, p. 457 sq.). — Gerhardt, L'Italie mystique. Paris 1890, c. II. Joachim de Flore.

byli Petr Jan Olivi († r. 1298) a Ubertino da Casale,[1]) jenž ve spisu Arbor vitae crucifixae papežství ostře napadal, Bonifáce VIII. a Klementa V. za falešné papeže prohlašuje.

§ 141. Inkvisice.[2])

V prvních třech stoletích křesťanských bylo proti bludařům používáno jen poučování a duchovních trestů. Když Konstantin Veliký křesťanství povýšil na náboženství státní, považovali křesťanští císařové za povinnost trestati netoliko ty, kdož přestupovali zákony státní, nýbrž i ty, kdož porušovali zákony církevní, zejména pak bludaře. Četné jsou od dob Valentiniana I. a zvláště Theodosia I. zákony proti bludařům. Ztráta práva činiti závěti, konfiskace statků, vyhnanství byly obyčejné tresty. Proti Manichejcům a Donatistům, kteří považováni byli za rušitele majestátu, používáno bylo také trestu smrti.[3]) Poněvadž Donatisté dopouštěli se násilností, hájil biskup Optatus z Mileve,[4]) dovolávaje se St. zákona, trest smrti. Sv. Augustin s počátku vyslovoval se proti trestům světským,[5]) později však, zřetel maje na obrácení jimi dosažená a na St. zákon, hájil trestání bludařů peněžitými tresty, vyhnanstvím atd., ne však mučením a trestem smrti. Odsouzení Priscilliana k smrti bylo všeobecně téměř v církvi od-

---

[1]) Huck, Ubertin von Casale u. sein Ideenkreis. 1903.

[2]) Bern. Guidonis, Practica Inquisitionis haeret. Ed. Duais. 1886. — Nic. Eymericus, Directorium inquisitor. Ed. Pegna. 1578. — Fredericq, Corpus documentorum inquisit. haeret. pravit. Neerlandicae. 3 t. 1889 sq. — Molinier, L'Inquis. dans le midi de la France aux 13. et 14. siècles. 1881. — Duais, Les sources de l'hist. de l'Inquis. 1881. — Henner, Beiträge zur Organisation u. Kompetenz der päpstl. Ketzergerichte. 1890. — Samsour, Inkvisice. (Hlídka. 1905 a 1906.) — Vacandard, L'inquisition. 1907. — Cauzons, Histoire de l'inquisition en France. 1909. — Lea, A History of the Inquisition of the middle ages. 1888. Deutsch Hansen. Bonn 1905 sq. — Baumgarten, Die Werke des Henry Lea u. verwandte Bücher. Münster 1908.

[3]) Cod. Theod. XVI. 5. 40.

[4]) De schismate Donat. III. c. 6. 7.

[5]) Retr. l. II. c. 5. Ep. 185 n. 25.

suzováno, zvláště sv. Martinem a Ambrožem. Papež Lev Veliký naproti tomu vyslovil nad tím svoje uspokojení.[1])

V e s t ř e d o v ě k u při úzkém spojení mezi církví a státem byla haerese rovněž p o v a ž o v á n a z a z l o č i n s t á t n í. V zákonodárství Karlovců bylo při potírání zbytků pověry pohanské biskupům uloženo za zvláštní povinnost šetření o nich konati při soudech synodálních.[2]) Spolehliví mužové, z pravidla sedm, byli jako soudcové synodální zavázáni, synodě oznamovati všecka církevní provinění. V 11. století objevuje se na západě po prvé upálení, jehož u pohanských Germánů používáno proti čarodějství a jež v lidovém názoru se udržovalo jako trest oprávněný. Král francouzský R o b e r t dal r. 1022 v Orleanu upáliti 13 bludařů, kleriků a laiků, a odtud častěji počíná se vyskytovati — smrt upálením. Než nebyly to církevní vrchnosti, které na přísné potrestání bludařů naléhaly, naopak mužové osvícení, jako biskup W a z o z Lutichu, vyslovovali se proti používání světského meče; sv. B e r n a r d žádal vedle exkommunikace nanejvýše uvěznění a pronesl krásné slovo: Fides suadenda est, non imponenda.[3]) Od polovice 11. stol. neslyšeti však více hlasů, které by se vyslovovaly proti trestání bludařů mocí světskou; příčina spočívá jednak v obnovení práva římského, jednak v silném vystupování K a t a r ů, kteří netoliko církevní jednotu, nýbrž i sociální základy západní společnosti popírali. Všeobecně byla nyní uznávána zásada, že bludaři mají býti k potrestání odevzdáni světskému rameni. Postup proti haeresi byl nyní uveden v system. Koncil tourský r. 1163 nařídil, že haeretici mají býti uvězněni a trestáni ztrátou statků. Alexander III. dal na sněmu lateránském III. r. 1179 vyzvati knížata, aby postupovali proti bludařům konfiskací statků a vězením.

Než vlastní počátky i n k v i s i c e, jako zvláštního soudního dvoru, jehož úlohou bylo vyhledávati bludaře,

[1]) Ep. 15. ad Turrib.
[2]) Cap. Car. M. a 769 c. 7.
[3]) In Cantica Sermo 66. n. 12.

je s církví smiřovati a tvrdošíjné vydávati světskému rameni k náležitému potrestání, objevují se na synodě veronské r. 1184. Zde nařídil totiž papež Lucius III. ve spolku s císařem Fridrichem I. Barbarossou, že mají biskupové místa z haerese podezřelá jednou nebo dvakrát v roce osobně nebo svými komisaři visitovati a po bludařích pátrati, světské pak vrchnosti dle nálezu biskupa vinníky trestati.[1]) Později uložily synody avignonská r. 1209 (c. 2)[2]) a montpellierská r. 1215 (c. 46)[3]) biskupům, aby v každé farnosti biskupové jednoho kněze a několik laiků dobrého smýšlení přísahou zavázali k oznamování všech jim známých kacířů, jejich přechovávačův a příznivců jak biskupovi tak i světské vrchnosti. Synoda lateránská IV. r. 1215 stanovila všeobecná pravidla pro postup proti bludařům a hrozila knížatům, kteří by se v této příčině ukázali nedbalými, exkommunikací a odnětím jejich území. Synoda narbonnská r. 1227 (c. 14) dala těmto osobám ještě rozkaz, že mají po bludařích pátrati. Předpisy vydanými na synodě toulouské r. 1229 po ukončení válek s Albigenskými konané nabyla konečně inkvisice církevní v podstatě svého dovršení. Její hlavní ustanovení zněla: Biskupové musí ustanoviti v každé farnosti své diecese jednoho kněze, jenž s několika laiky dobré pověsti a pod přísahu vzatými má patrati po haereticích. Objeví-li některého bludaře nebo příznivce a ochránce bludařů, musí jej co nejrychleji oznámiti biskupovi, aby jej tento zpět do církve uvedl nebo, zůstane-li tvrdošíjným, odevzdal světské vrchnosti k náležitému potrestání. Touže povinnost jako biskupové mají exemptní opati a světští páni na svých územích. Kdo by dovoloval pobyt haeretikům na svém majetku, ztratí jej a bude náležitě potrestán. Dům pak, v němž by nalezen byl bludař, musí býti zbořen, místo konfiskováno. Aby však nebyli trestáni nevinní, nesmí býti nikdo jako haeretik potrestán, dokud nebude od biskupa nebo jiné zplnomocněné osoby

[1]) Mansi, XXII., p. 778.
[2]) Mansi, ibid. 785.
[3]) Mansi, ibid. 950.

církevní za haeretika prohlášen. Kající haeretici nemohou býti k veřejným úřadům připuštěni, dokud nejsou papežem nebo jeho legátem úplně restituováni, a mají nositi na svých prsou dva kříže, různé od roucha barvy. Kdo z bludařů vrátí se zpět do lůna církve jen z bázně před smrtí, musí býti doživotně uvězněn, aby snad nesvedl jiných.

Poněvadž však tato biskupská inkvisice nevyhovovala úplně svému účelu, buď že biskupové nejevili vždy potřebné horlivosti pro zachování víry, nebo že haeretici dovedli si získati přátele a ochránce i mezi soudci samými, odňal ji Řehoř IX. již r. 1231 biskupům a svěřil ji Dominikánům, později také někdy Minoritům a jiným duchovním. Poněvadž však tito namnoze příliš přísně si počínali a proto všeobecně nenáviděnými se stali, byl od následujících papežů, zejména od Innocence IV. (1243—1254) a Alexandra IV. (1254 až 1261), přesně stanoven rozsah soudní pravomoci inkvisitorův a právní proces.[1]) Inkvisitoři měli především povinnost, vyzvati ty, kteří se cítili haerese vinnými, aby se dobrovolně dostavili. Uplynula-li doba stanovená (tempus gratiae — zpravidla ne přes měsíc), pak byly přijímány denunciace, brzy i od bludařů samých. Dva žalobci, jejichž jména byla zamlčována, dostačili, aby obžalovaný uznán byl za vinna. Vyznal-li svoji vinu, byly mu ukládány skutky kajícné: modlitby, bičování, almužna, pouti, v těžších případech označení žlutými kříži, jež byly přišity na oděv, nebo vězení (murus). Byla-li pochybnost o jeho upřímném zřeknutí se haerese nebo obrátil-li se teprve za tortury, odsuzován byl k doživotnímu žaláři. Zůstal-li tvrdošíjným, a později také stal-li se zpětilým, byl odevzdán rameni světskému k animadversio debita. Obyčejným trestem byl pro něho trest smrti, a to upálením. Tento trest dosáhl totiž tehdy zákonného rázu, jak nařízení císaře Fridricha II. z r. 1224,[2]) 1231 a 1238 do-

[1]) Jordan, La responsabilité de l'église dans la répression de l'hérésie au moyen-âge. (Annales de philosophie chrétienne. 1907—1908.)

[2]) Constit. contra haeret. in Lomb. Pertz, Leges, II., 252 sq.

kazují.[1]) Třeba že Innocenc IV. r. 1243 k ustanovením Fridrichovým souhlas svůj dal, přece do zákoníka církevního nebyla přijata.

Aby zabráněno bylo přílišné libovůli inkvisitorů, kteří někdy své moci zneužívali, bylo stanoveno, že procesy inkviziční mají býti konány za dozoru biskupa, tak že bez jeho souhlasu nebylo lze ani obžalovaného uvězniti ani nálezu učiniti. Obviněný měl právo oznámiti své nepřátele, kteří byli ze svědectví vyloučeni. K vyšetření pravdy bylo ovšem dovoleno používati též tortury, jíž ostatně církev nevynalezla, nýbrž jež převzata byla z práva římského a z procesu civilního, nicméně způsob jejího použití nebyl libovolný, nýbrž předpisy stanoven. Osoby slabé nebo starci nesměli býti tortuře podrobováni, ostatní pouze jednou, a to tehdy, když téměř již vina jejich byla zřejmá. Po mučení mohl obviněný, co při tortuře vyznal, odvolati. Než ani když již vina zjevnými byla dokázána důkazy, nenásledovalo hned odsouzení. Opětovaně byl vyzýván, aby zmoudřel a blud odpřisáhl. Počet odsouzených k upálení byl značně menší, než počet odsouzených do vězení.

K náležitému a spravedlivému posouzení inkvisice třeba míti na zřeteli, že inkvisice byla zřízena na základě přesvědčení o jediné oprávněnosti nauky křesťanské, zastoupené Bohem stanovenou autoritou církevní, a že se opírala o přesvědčení od dob církevních Otců trvající, že jak církevní tak státní moc je povolána a oprávněna k odvrácení nebezpečenství, duším od haeresí hrozícímu, účinnou pomoc skýtati, když poučení a napomenutí u tvrdošíjných zůstalo bezvýsledným. Kromě toho nesmí se zapomínati, že staré právo trestní bylo vůbec mnohem přísnější než je dnešní, a že mnohá provinění byla smrtí trestána, která se dnes jen nepatrně nebo vůbec netrestají. Ko-

[1]) V Německu a v severní Francii byl již od 11. století v obyčeji; ojediněle vyskytal se i dříve; v jižní Francii a Italii však tresty omezovány byly do této doby na konfiskaci majetku, uvěznění a vyhnanství atd. Také synoda lateránská IV. r. 1215 stanovila na tvrdošíjné bludaře odnětí statků a občanských práv.

nečně i třeba na to pamatovati, že immorálními a antisociálními naukami mnohých bludařů, zvláště Katarů a Albigenských, netoliko celý církevní, nýbrž i státní a společenský řád měrou největší byl ohrožován. Vůbec nesmí býti inkvisice, dítko své doby, posuzována dle idejí doby naší, nýbrž dle poměrův a názorů své doby. Mát každé století svoje ideje a své předsudky, kterým stěží se ubránili i duchové nejlepší. Nejméně však jsou protestanti oprávněni vytýkati s poukazem na inkvisici katolíkům nesnášelivost. Luther[1]) sám schvaloval trest smrti na bludaře, podobně smýšlel též „mírný" Melanchthon, Kalvín pak dal r. 1553 španělského lékaře Serveda jednoduše proto jako kacíře upáliti, poněvadž se odvážil proti jeho bludným názorům pravdu hájiti. Jeho žák Beza napsal spis De haereticis a civili magistratu puniendis, ve kterém se snažil dokázati, že bludaři musejí býti trestáni světskou mocí.[2])

[1]) Paulus, Luther u. Gewissensfreiheit. 1905. — Týž, Luther und die Todesstrafe für Ketzer. (Hist.-pol. Bl. 1910, str. 177 n.)

[2]) Köhler, Reformation und Ketzerprozess. Tübingen 1901. — Wappler, Inquisition u. Ketzerprozesse in Zwickau zur Reformationszeit. 1908.

HLAVA IV.

Církevní ústava.

§ 142. **Stolice papežská.**[1])

Primát římských biskupů, který hned od počátku v církvi se jevil a byl uznáván, nabyl již v předešlé periodě a ještě více v periodě přítomné nového rozvoje. Římská stolice stávala se v této periodě vždy více středem správy církevní. Mnohá práva, dosud od metropolitů a synod vykonávaná, přešla na ni, když již před tím jí byly causae maiores Pseudoisidorem vyhrazeny. Řehoř VII. prohlásil zásadu, že mají býti církvi římské jakožto matce a hlavě všech církví předkládány všechny důležitější záležitosti, že její rozhodnutí mají býti považována za nezměnitelná, a že proti nim není appellace. (Reg. VIII., 21.) Řehoř přiznal také papežství postavení nad královstvím a císařstvím. Práva tato jsou z části uvedena v Dictatus papae, t. j. v 27 krátkých větách, které byly přijaty do Registra Řehořova (II., 55), a třebas od něho nepocházely, přece v podstatě jeho názory vyjadřují.

[1]) Phillips, Kirchenrecht. 1345 násl. V. Bd. — Hergenröther, Katholische Kirche u. christl. Staat. 1873. — Roskovány, De primatu Rom. Pontificis. 1854. — Döllinger, Kirche u. Kirchenr. 1861. — Hettinger, Die kirchliche Vollmacht des apostol. Stuhles. 1873. — Solmi, Stato e chiesa secondo gli scritti politici da Carolomagno fino al concordato di Worms (800—1122). Modena 1901. — Scaduto, Stato e Chiesa negli scritti politici del 1122 al 1347. Firenze 1882. — Mirbt, Die Publizistik im Zeitalter Gregor VII. 1894

Koncentrace jeví se především v následujících věcech:

1. Papeži bylo vyhrazeno zřizovati, rozdělovati a rušiti biskupství, potvrzovati, přesazovati a sesazovati biskupy a svolávati synody ekumenické. Metropolitům bylo uloženo papeži slibovati kanonickou poslušnost. Přísaha byla žádána Řehořem VII. z důvodů církevně-politických nejdříve od jednotlivých metropolitů, Řehořem IX. byla zákonem zavedena a všeobecně žádána. Martinem V. byla též na biskupy rozšířena. Též visitatio liminum byla Řehořem IX. r. 1234 všeobecným zákonem učiněna. Kanonisace neboli svatořečení bylo vyhrazeno stolici papežské Alexandrem III.;[1]) approbace nově nalezených ostatků v koncilem lateránským IV. r. 1215 (c. 62), čímž měla býti přítrž učiněna zlořádům, naskytajícím se v poslední době při staré praxi. Rovněž tak bylo papeži reservováno od století 12. právo absoluce od jistých těžkých hříchův. Velikou měrou vzrostly též appellace ke stolici apoštolské. Mnozí však dovolávali se římského soudu, aby se vyhnuli trestu. Další stinná stránka záležela v tom, že i v malých věcech procesy byly protahovány a průchod spravedlnosti stěžován.

2. Majíce primát jurisdikce nad celou církví, papežové vyhradili si také ponenáhlu zadávání[2]) jedné části církevních míst v cizích diecesích. Příčiny k tomu byly různé: nedbalost řádných patronů, vměšování se moci světské do voleb, nutnost zaopatřiti officiály kurie; hlavně však, aby na stolcích měli biskupy sobě oddané v bojích s panovníky. Již od 12. století vyskytují se některé případy, že papežové jednotlivé osoby, které si zásluh získaly o stolici apoštolskou neb o církev, doporučovali pro jednotlivá místa a úřady církevní v diecesi některého biskupa. Počátek učinil v této příčině r. 1137 Innocenc II.

[1]) C. IX. de reliquiis 3, 45.

[2]) Aldinger, Die Neubesetzung der deutschen Bistümer unter Papst Innozenz IV. 1900. — Lux, Constitutionum apostolicarum de generali beneficiorum reservatione ab 1265 usque ad 1378 emissarum collectio et interpretatio. 1904.

(1130—1143). Poněvadž však biskupové takovéto rekommendace, jež ostatně v brzku změnily se v rozkazy, opětovaně bez povšimnutí ponechali, prohlásil Innocenc III. právo papežovo k nim za vyplývající z plenitudo potestatis. Novota tato, ač měla i dobré účinky, zamezujíc zejména zneužívání práva patronátního, byla v celku příčinou mnohých nářkův a stížností. Na koncilu lyonském I. r. 1245 stěžovali si Angličané již prudce, že mnohá z jejich církevních míst jsou v rukou Vlachův. Stížnosti ty se později opakovaly, tak že Innocenc IV., jenž sám, chtěje míti v boji s Fridrichem II. biskupy svým snahám příznivé, v hojné míře udílel mandáty, prohlásil posléze, že se chce obsazování toho zříci. Alexander IV. slíbil aspoň (Execrabilis quorumdam r. 1255), že žádná kapitola nemá býti obtěžována více než čtyřmi mandáty de providendo.[1]) Nicméně rozvoj nebyl tím zadržen, neboť již Klement IV. r. 1265, dovolávaje se starého zvyku (antiqua consuetudo), prohlásil zásadu,[2]) že všecka u kurie uprázdněná obročí, t. j. obročí, jejichž držitelé v sídle kurie zemřeli, jsou reservována beze všeho dalšího k novému obsazení stolici apoštolské; nástupci pak jeho, zejména Bonifác VIII., přesněji stanovili případy, v nichž beneficium bylo uprázdněno apud sedem apostolicam. Tím však nemělo býti vyloučeno, že papež také pro jiná obročí mandáty udíleti může, neboť prohlásili zároveň zásadu, že papeži přísluší plenaria dispositio o všech církevních úřadech. Vedle mandátů a reservací vyskytují se již také od dob Alexandra III. (1159—1181) expektance na jistá ještě neuprázdněná obročí. Nástupci Alexandrovi pokračovali v této praxi, ač tím příjemci provise dávali příčinu čekati na brzkou smrt držitele obročí.

3. Přesvědčení starověku, že od stolice apoštolské byla víra vždy čistá a neporušená zachována nebo že apoštolská církev nikdy nezbloudila od stezky pravdy, bylo v této periodě vždy určitěji vyslovováno jako pravda věroučná, až

[1]) Potthast, Regesta Nro. 15.776.
[2]) Licet ecclesiarum (c. 2. de praeb. in VI., 3, 4).

konečně sv. Tomáš Akvinský[1]) formuloval větu, že papeži přináleží právo rozhodnouti definitivně o tom, co náleží k víře. Na důkaz dovolává se nejen Luk. 22, 32, nýbrž i 1 Cor. 1, 10, poněvadž jednota zde požadovaná nemůže býti jinak zachována. Vynikajícímu postavení papeže v církvi odpovídají také čestné názvy, které mu byly dávány, z nichž však jen udržela se titulatura Sanctitas a Beatitudo. Název papa byl dle Baronia Řehořem VII. (1073—1085) výslovně vyhrazen pro držitele římské stolice. Třebas není toto tvrzení úplně zaručeno, poněvadž jen spočívá na větě 11. v Dictatu: Quod hoc unicum est nomen in mundo, přece jméno to obdrželo teprve nyní úplný a výlučný význam, který mu nadále zůstal. Plná moc papeže nabyla výrazu symbolického v tiaře, jež zdá se býti užívána ve století 9., a to zdobená jednou korunou. Druhou korunu připojil papež Bonifác VIII. († 1303), třetí Benedikt XII. Tiara opatřená jednou korunou nazývala se regnum, trojí korunou triregnum.

4. Co se týče poměru mezi *církví a státem*, tu byl již ve starověku tento poměr označován srovnáním mezi sluncem a měsícem, duší a tělem a duchovní moc byla tím nad světskou postavena. Ve skutečnosti však obě moci považovány byly za navzájem sobě koordinované, a jestli která byla nad druhou postavena, byla to moc světská, a to netoliko na východě, kde zavládl úplný byzantinismus, nýbrž i na západě. V periodě přítomné však vzájemný poměr vytvořil se jinak. Idea o superioritě moci církevní nad státní nabyla síly a života a vyjadřována byla vedle již uvedených srovnání dvěma meči, z nichž jeden od církve, druhý pro církev musí býti používán. Řehoř VII. prohlásil, že Petr byl od Krista ustanoven pánem nad říšemi světa (Reg. I., 63), a že může stolice apoštolská nejvyšší moci jí propůjčenou nad věcmi duchovními také soudit nad světskými. (Reg. IV., 2.) Papežové mají plnou moc za jistých okolností panovníka sesadit.

---

[1]) Summa th. II., 2. q. 1. a. 10. — Leitner, Der hl. Thomas v. Aquin über das unfehlbare Lehramt d. Papstes. 1872.

Implicite bylo to ostatně již obsaženo v základním názoru tehdy vládnoucím, že jen úd církve může býti nositelem nejvyšší moci státní. Proto ten, kdo přestává býti exkommunikací údem církve, ztrácí secundum leges palatinas též nárok na vládu. Byla-li však odňata panovníkovi moc vládnouti, byli tím také poddaní zbaveni přísahy věrnosti. A králové také nepopírali tuto moc papežů zbavovati je podle zákonů církevních a světských práva vlády. Kteří se stavěli na odpor, nevystupovali proti právu, nýbrž proti vykonávání práva.[1]) Odvozováno toto právo netoliko z obecného přesvědčení, nýbrž i z nepřímé moci (potestas indirecta) papežů in temporalibus, kterou papežové jako nejvyšší strážcové víry a mravů zasahovali do věcí časných a záležitostí státních, byly-li opatřeními panovníků porušovány zásady víry a mravů. Proto opětovaně prohlašována zásada, že panovníci ratione peccati jsou papeži podřízeni. Co se specielně týče císařství, bylo od dob Innocence III. (1198—1216) všeobecnou naukou, že Lev III. je přenesl z říše východní na Karla Velikého a jeho nástupce. Volební právo kurfirstů bylo považováno za pouhou koncessi papežovu. Tomuto přísluší zkoumati volbu a osobu zvoleného a teprve jeho schválením a korunováním vzniká právo císařské. Papeži má císař skládati přísahu věrnosti. Na papeže také přechází říšský vikariát v případě smrti nebo při velikém zanedbávání povinností se strany císaře.[2]) Superiorita moci církevní nad mocí státní nabyla symbolického výrazu v líbání nohy a ve službě držení třemene od knížete (officium stratoris), kteréhožto důkazu úcty papeži se sice již dříve dostávalo, nicméně však teprve nyní se jeví jako povinný. Kdežto pocta líbání nohy byla prokazována dosud také jiným bisku-

---

[1]) Redlich, Die Absetzung deutscher Könige durch den Papst. 1893. — Heiner, Das Recht der Fürstenabsetzung. (Hist.-pol. Bl. B. 144. [1909. H. 3.—4.])

[2]) Hefele, Wie dachte sich Innozenz III. das Verhältn. des Papstes zur Kaiserwahl? (Tübinger Theol. Quartalschr. 1862, 603 sq.) — Engelmann, Der Anspruch der Päpste auf Konfirm. und Approb. b. d. deutsch. Königswahlen (1077 bis 1379). 1886.

pům, praví se v Dictatu: Quod solius papae pedes principes deosculantur (9).[1])

Autorita papežská jevila se v této periodě ještě jiným způsobem. Papež byl především hlavou křesťanské společnosti; jemu náleželo korunovati císaře. V něm měla knížata mocného ochránce proti nespravedlivým útokům silnějších, rádce a rozhodčího ve sporech, vůdce ve společných záležitostech. Sv. Bernard právem píše k Eugenovi III.: „Orbe exeundum ei, qui forte volet explorare, quae non ad tuam pertinent curam.“[2]) Některá království stala se feudy papežskými, neboť doufala, že v papežích budou míti mocné ochránce proti nepřátelům domácím a zevnějším.[3])

§ 143. **Kollegium kardinálské, kapitoly a volby biskupův, generální vikář a světící biskupové.**[4])

1. Jako při každém biskupském chrámu tak byl také v Římě od nejstarších dob organisován klerus ve zvláštní kollegium, presbyterium zvané. Kdežto původně obsahovalo presbyterium toto zajisté všechny kněze církve římské, náleželi k němu později jen ti, kteří byli představenými u hlavních chrámů (tituli maiores, cardinales). Tito pak kněží (presbyteri cardinales) tvořili senát papežův spolu s římskými jáhny (diaconi regionarii, později cardinales), kteří byli představenými církevního chudobinství v sedmi církevních regiones římských, jakož i se sousedními biskupy, později biskupy suburbikárními zvanými, kteří dle nařízení Štěpána IV. (r. 769) měli střídavě po týdnech

[1]) De Consid., l. III., c. I. n. 1. Migne, Patr. lat. t. 182, p. 757.

[2]) Tübinger Theol. Quartalschr. 1893, str. 522 n. — Stim. a. Maria-Laach, 1894 II., 486—488.

[3]) Höfler, Kaisertum u. Papsttum. 1862, str. 35 n.

[4]) Phillips, Kirchenrecht. VI. Bd. — Sägmüller, Tätigkeit u. Stellung der Kardinäle bis Bonifaz VIII. 1896. — — Týž, Die oligarchischen Tendenzen des Kardinalkollegiums bis Bonifaz VIII. (Tüb. Quartalschr. 1901.) — Kirsch, Die Finanzverwaltung des Kardinalkollegiums im 13. u. 14. Jahrh. Münster 1895. — Baumgarten, Untersuchungen u. Urkunden über die Camera collegii cardinalium von 1295—1437. 1898.

v chrámě lateránském nedělní bohoslužbu konati (septem episcopi cardinales hebdomadarii).[1]) Již tím, že tvořili senát papežův, zaujímali kardinálové jakési vyšší postavení mezi klerem římským; význam tohoto postavení pak ještě vzrostl, když r. 1059 Mikuláš II. na synodě lateránské jim svěřil volbu papežskou,[2]) a to tím více, čím více rozvíjela se sama moc papežův. Důležitější záležitosti, které dosud papežové z pravidla projednávali na synodách, byly od této periody ponenáhlu vyřizovány v radě kardinálů čili v kardinálském kollegiu, jednotlivým pak kardinálům svěřovány nejdůležitější úřady. Od 13. stol. nabyli kardinálové ponenáhlu přednosti přede všemi ostatními církevními hodnostáři, i před arcibiskupy a od 14. stol. i před patriarchy, tak že i biskupové považovali za čest, byli-li vyznamenáni titulem kardinálským. Jako zvláštní vyznamenání udělil jim Innocenc IV. po sněmu lyonském r. 1245 červený klobouk, který dosud jako odznak papežský jen legáti nosili, avšak jen těm kardinálům, kteří nenáleželi k stavu řeholnímu. Teprve Řehořem XIII. r. 1591 bylo toto omezení zrušeno. Jako další odznak obdrželi později purpurový plášť, jejž s počátku nosili kardinálové, kteří byli legáti a latere. Bonifác VIII. rozšířil právo nositi purpurový plášť na všechny kardinály, název Eminentissimus obdrželi teprve od Urbana XIII. r. 1630. Červený biret a tak zv. solideo udělil kardinálům Pavel II. (1464—1471). Také důchody jejich rostly. Od 13. století měli netoliko jednotliví kardinálové jistá léna a obročí, nýbrž i samo kollegium nabylo podílu na příjmech církve římské. Mikuláš IV. r. 1289 ponechal kollegiu kardinálskému polovici z celé řady příjmů církve římské: jako ze servitia communia, které biskupové a opatové platili při svém jmenování nebo potvrzení konsistoři papežské, z poplatku odváděného při visitatio ad limina, z důchodů státu církevního, z exemptních chrámův a klášterů, z některých zemí pod svrchova-

[1]) Liber pont. ed. Duchesne. I., 478.
[2]) Wurm, Die Papstwahl. 1902.

ností papežskou stojících (Neapol a Sicilie, Korsika, Sardinie a Anglie) a z petrského haléře. Při této příležitosti Mikuláš IV. kollegiu kardinálskému, které na počátku této periody čítalo 53 členů (7 biskupů, 28 kněží, 18 jáhnů), později však mnohem méně, povolil také účast na správě církve a zákonodárství církevním.

2. Z podobného důvodu jako kollegium kardinálské nabyly i *kapitoly kathedrální*[1]) v periodě přítomné většího významu. Kdežto v první době po ukončení sporu o investituru neboli po obnovení volby kanonické při obsazování stolců biskupských účastnilo se ještě celé město, dostala se ponenáhlu volba biskupův, a to ještě ve století 12., výlučně do rukou kapitol. Koncil lateránský IV. r. 1215 (c. 24) předpokládá již vývoj tento jako ukončený. Kanovníci stali tak se výlučnými rádci biskupovými, ano nabyli tak zvanými kapitulacemi při volbách i práva spolupůsobiti při správě diecese. V jistých případech byl nyní biskup vázán na souhlas kapitoly, kdežto dříve jen si vyžadoval její radu, aniž byl povinen dle ní se říditi. Tato rostoucí moc kapitol, spojená s bohatými dotacemi, měla v zápětí, že v Německu a také v jiných zemích nabyla v kapitolách převahy šlechta; ano mnohé kapitoly ve stol. 13. přímo svými statuty za podmínku přijetí stanovily šlechtictví (capitula insignia). Tak se staly některé kapitoly mocnými instituty a spolu namnoze zaopatřovacími ústavy pro syny šlechty. Papežové sice okolnostmi donuceni schválili v jednotlivých případech tyto statuty, neustávali však oproti podobným snahám opětovaně na to klásti důraz, že vnitřní cena člověka jest základní podmínkou pro povýšení k důstojnosti církevní.[2]) Život společný v 13. stol. v kapitolách přestal úplně, a tím utvořen byl jistý počet kanovnických

[1]) Schneider, Die bischöflichen Domkapitel. 1885. — Bouix, Tractatus de capitulis. 1852. — Phillips, Die Domkapitel. (Verm. Schriften, II., 1856.) — Bastgen, Die Geschichte des Trierer Domkapitels im Mittelalter. 1910.

[2]) „Quod non generis, sed virtutis nobilitas vitaeque honestas gratum Deo faciunt et ideoneum servitorem“ (c. 29. X. de praeb. III., 5.).

beneficií, tak zvané kapitoly uzavřené (capitula clausa, numerata). Ony kapitoly, ve kterých starý způsob života klášterního zůstal, nazvány byly kapitolami řeholními a jejich členové kanovníky řeholními. Řeholní kanovníci přijali ponejvíce třetí řeholi sv. Augustina a utvořili ponenáhlu různé kongregace.

3. Poněvadž vynikající politické postavení biskupů nezřídka je odcizovalo jejich vlastnímu, církevnímu povolání a hájení církevních zájmů, rostla stále moc *arcijáhnů*,[1] kteří snažili se co nejvíce obor své působnosti rozšířiti, osobujíce si zejména řádnou, od biskupů nezávislou jurisdikci, a snažíce se tak biskupa téměř úplně ze správy diecese vyloučiti. Aby dalším přehmatům přítrž učinili, hleděli biskupové ve 12. a 13. století jejich práva co nejvíce omeziti. Jejich snahy potkaly se s výsledkem. Koncem století 13. byli arcijáhni nahrazeni generálními vikáři[2] (vicarius generalis, officialis principalis), kterým nyní příslušelo zastupovati biskupa při správě diecese, a jimž mohly býti od rozsudku arcijáhenského soudu podávány appellace. Význam archidiakonů tím ponenáhlu mizel; nicméně udržel se institut archidiakonů až do koncilu tridentského, jenž jim úplně odňal jurisdikci ve věcech manželských a kriminálních a jejich visitační právo od biskupského dovolení závislým učinil.[3]

4. Pro funkce pontifikální dostalo se v 13. století biskupům pomocníků v tak zvaných světících neboli *titulárních biskupech*.[4] Byli to nejdříve biskupové,

---

[1]) Löning, Geschichte des deutschen Kirchenrechts, I. 1878. — Glasschröder, Zur Gesch. des Archidiakonates. (Festschrift des deutsch. Campo Santo in Rom. 1897.) — Hauck, Kirchengesch. Deutschlands. II. Bd.

[2]) Fournier, Les officalités au moyen-âge. Paris 1880. — Kober, Über den Ursprung u. rechtl. Stellung der Generalvikare. (Tüb. Quartalschr. 1853, 525 n.) — Études sur le vicaire général. (Anal. iur. pont. III. [1858.] 853 sq.)

[3]) Sess. XXIV. de ref. c. 3. 10. 20.

[4]) Rattinger, Die Mainzer Weihbischöfe d. Mittelalt. (Katholik 1895. I., 140 n.) — Evelt, Die Weihbischöfe von Paderborn. 1869. — Tibus, Gesch. Notizen über d. Weihbischöfe v. Münster. 1862.

kteří od nevěřících, zvláště Saracenů, byli ze svých sídel zapuzeni a od papežův oněm biskupům na pomoc přiděleni, kteří jejich podpory z jakéhokoli důvodu potřebovali. Biskupové tito podrželi tituly diecesí jim odňatých, a poněvadž byla naděje, že jejich diecese v brzku opět dostanou se do rukou křesťanských, obdrželi po smrti své nástupce. V následující periodě byli titulární tito biskupové již i absolutně ustanovováni a svěceni na titul diecese, nalézající se v rukou nevěřících (odtud název jejich episcopi in partibus infidelium); platilať zásada, že diecese potud trvá, dokud nebyla oprávněným úřadem zrušena. Od doby Klementa V. bylo jejich ustanovování vyhrazeno stolici papežské.

§ 144. Život řeholní. Kartusiáni, Praemonstráti a Cisterciáci.

Život řeholní,[1]) jenž ode dávna považován byl za výkvět ducha křesťanského, nabyl v periodě přítomné neobyčejného rozvoje. Asketický duch, jenž v oné době vládl, jevil se v mimořádném návalu k životu klášternímu. Při svém velikém rozšíření měl také život řeholní daleko větší význam pro církev než v dobách dřívějších. Duchovní řády byly pro papeže nejlepšími podpůrci reformy, nejlepšími bojovníky proti haeresím, podporovateli zbožnosti a dobročinnosti, vědy a umění. Řády skýtaly nejvzácnější vzory ctnosti a sloužily nejrůznějším potřebám křesťanské společnosti. Co se týče zřízení, tu přidržovaly se první řády nově založené ponejvíce řehole benediktinské, než v brzku povstaly také nové společnosti řeholní. Poněvadž však veliká různost hrozila přivoditi zmatky, zapověděl koncil lateránský IV. r. 1215 (c. 13)

[1]) Helyot, Ausführliche Geschichte aller geistl. und weltl. Klöster- u. Ritterorden für beiderlei Geschlecht. Aus d. Franz. 8. Bde. 1838 násl. — Henrion-Fehr, Allgem. Gesch. der Mönchsorden. 2 Bde. 1845. — Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der kath. Kirche. 3 Bde. 2. Aufl. 1907 n. — Schäfer, Pfarrkirche u. Stift im deutschen Mittelalter. 1903. — Schreiber, Kurie u. Kloster im 12. Jahrh. 1910.

zřizovati nové řády. Totéž učinila později druhá synoda lyonská r. 1274 (c. 23). Mezi řády v této periodě založenými vynikají:

1. *Řád Cisterciákův.*[1]) Zakladatelem jeho jest benediktinský opat Robert z Molesme († 1100), jenž nespokojen pokleslou kázní svého řádu, uchýlil se r. 1098 s dvaceti stejně smýšlejícími soudruhy do nehostinné krajiny Citeau nedaleko Dijonu v Burgundsku a žil zde s nimi v největší přísnosti, zachovávaje přesně řeholi sv. Benedikta. Třetí opat Štěpán sestavil řeholi charta charitatis[2]) zvanou, která žádajíc nejpřísnější chudobu, též v jednoduchém zařízení chrámů řádových se měla jeviti. Poněvadž tento způsob života zdál se mnohým příliš přísným, proto hlásilo se s počátku jen málo noviců, tak že konventu, v němž kromě toho r. 1111 i nakažlivá nemoc řádila, hrozil zánik. Než v brzku řád Cisterciáků nabyl přičiněním sv. Bernarda,[3]) jenž r. 1118 spolu s 20 přáteli a příbuznými do něho vstoupil a jemu nový život vdechl, netušeného rozvoje. Proto také řád uctivá jej jako svého druhého zakladatele a nezřídka dle něho řádem Bernardinů se nazývá. Již v nejbližších letech po jeho vstoupení musily býti založeny nové kláštery, z nichž přední byl v Clairvaux. Zde stal se sám sv. Bernard, ačkoli mu bylo teprve 25 let, opatem. Řád rozšířil se po té téměř do všech křesťanských zemí a počítal v polovici století 14. přes 700 opatství. Jednotlivým klášterům zůstala samostatnost ve vnitřních záležitostech, řád však tvořil pevně sloučenou společnost, kterou udržovaly časté visitace a generální ka-

---

[1]) Nomasticon Cisterc. ed. Séjalon. 1892. — Manrique, Annales Cist. 4 fol. 1643. — D'Arbois de Jubainville, Etude sur l'état des abbayes cisterciennes et pricipalement de Clairvaux au XII. siècle. Paris 1858. — Janauschek, Orig. Cisterc. I. 1877. — Hoffmann, Das Konverseninstitut des Zisterzienserordens. 1905. — Guignard, Mon. primitifs de la règle cistercienne. 1878. — Berlière, Les origines de Citeaux. (Revue d'hist. ecclés. 1900 sq.)

[2]) Vacandard, Vie de S. Bernard. 2 t. 1895, něm. 1897—8. — Halusa, Der hl. Bernhard v. Clairvaux. 1906.

[3]) Exordium ordinis Cisterc. Migne, Patr. lat. t. 166 p. 150, 1 sq.

pitoly v klášteře mateřském konané. Nesmrtelných zásluh získal si o rozšíření křesťanství na severu Evropy, o pěstování umění stavitelského a zvláště též o povznesení hospodářství, pěstování vína, chovu dobytka atd. Jeho dvory byly hospodářskými školami oné doby. Opat Alberich (r. 1109) zavedl řeholní roucho bílé s šedým, později černým škapulířem.

2. Ve zřízení podobal se řádu Cisterciáků *řád Kartusiánův*,[1]) založený sv. Brunonem z Kolína, kanovníkem a představeným školy kathedrální v Remeši († r. 1101). Hluboce zarmoucen světským životem svého arcibiskupa Manassesa, uchýlil se se šesti soudruhy na divokou poušť Chartreuse u Grenoblu a vedl zde s nimi neobyčejně přísný život poustevnický, a to tak, že bydlili jednotlivě v cellách v nedaleké vzdálenosti od sebe vystavěných. Vzorem byla řehole benediktinská, zostřená ustavičným téměř mlčením, úplnou zdrželivostí od masitých pokrmův a přísnými skutky kajícími. Zaměstnáním Kartusiánů byla modlitba, rozjímání, polní práce, opisování knih a studium. V době svého největšího rozkvětu měl řád na 170 domů s více než 3000 členy. Také Kartusiáni získali si nemalých zásluh o stavitelství, o kulturu pustých krajin, a jako všecky ostatní řády, podporou chudých. Roucho řádové jest bílé.

3. Kdežto Cisterciáci a Kartusiáni měli základem řeholi sv. Benedikta, povstal *řád Praemonstrátů*[2]) na základě řehole sv. Augustina. Zakladatelem jeho jest sv. Norbert, kaplan Jindřicha V. a pak kanovník kolínský († r. 1134). V duchu tehdejší doby žil velmi světsky, avšak za jízdy bleskem k zemi byv

[1]) Annales ord. Carth. 1048—1429 ed. Le Couteulx 8 t. 1888 n. — Tappert, Der hl. Bruno. Luxemburg. 1872. — Löbbel, Der Stifter des Karthäuserordens der hl. Bruno aus Köln. Münster. 1899. — Černík, Kartusiáni na Moravě. (Č. h. kroužku, VIII., 13—24.)

[2]) Annales Praemonstratenses tomi II. Nanceii 1734 sq. — Madeleine, Hist. de St. Norbert. 1894. — Žák, Der hl. Norbert. 1900. — Winter, Die Praemonstratenser im 12. Jahrh. 1865. — Richon, Essai sur la vie claustrale et l'administration intérieure dans l'ordre de l'abbaye de Prémontré au XII. et au XIII. siècle. (Ecole des Chart. 1875.)

svržen roku 1115, šel do sebe a přísnému životu se oddal. Zřeknuv se svých úřadův a rozdav jmění své chudým, vystoupil v rouchu kajícném nejdříve v Německu a ve Francii jako kazatel pokání a založil roku 1120 v Prémontré (pratum praemonstratum) v diecesi laonské řád, kterému dal za základ zostřenou řeholi sv. Augustina a bílé roucho. V řádu měl býti spojen život aktivní s kontemplativním, povinnosti kanovníků s povinnostmi mnichův. Vedle toho zabýval se správou duchovní, kázáním a pěstováním vědy. Když sv. Norbert r. 1126 povýšen byl proti své vůli na arcibiskupa magdeburského, rozšířil se řád praemonstrátský i do Německa, do Čech, na Moravu a do jiných zemí, a získal si velikých zásluh, zejména o rozšíření křesťanství, povznesení kultury a pěstování vědy. Sto let po svém založení měli Praemonstráti přes tisíc a v době největšího rozkvětu na tři tisíce klášterův.

§ 145. Řády žebravé.

Škody, které se namnoze v kleru světském a také řeholním jevily, skýtaly sektám 12. století vítanou příležitost k útokům na církev samu. Vytýkaly jí, že klesla v zevnějšnost, že všecka snaha kleru nese se jen za mocí, bohatstvím, pohodlným životem a nečinností. Spatřujíce v bohatství kleru kořen všeho zla, žádaly proto, aby reforma církve stala se obnovou apoštolské chudoby v kleru, upíraly mu zásadně všeliký majetek a snažily se církev z jejího světského postavení vytlačiti. Těmito svými zásadami nabývaly velikého počtu přívržencův ve všech stavech, od nejvyšších až k nejnižším, tak že základy dosavadního řádu byly v nejvyšší míře ohroženy. S takovými nebezpečnými nepřáteli nemohly dosavadní řády snadno postoupiti vítězný boj, poněvadž nerovnými zbraněmi bojovaly. Proto bylo potřebí založiti řády nové, které by s úspěchem tohoto boje proti falešnému spiritualismu sekt se mohly podejmouti. Byly to řády *žebravé*, které k chudobě zavazovaly nejen jednotlivé řeholníky, nýbrž i, vyjma nejnutnější předměty, klášter sám. Svou výživu měli mnichové že-

braví míti z dobročinnosti a almužny věřících, jejichž potřebám duchovním více než všecky dosavadní řády se věnovali. Neobyčejně rychlé rozšíření, kterého řády žebravé nabyly, ukazuje nejlépe, že jako vyšly z duchovních a náboženských potřeb doby, tak také těmto potřebám úplně vyhovovaly. Skutečně také nebezpečenství od bludařů hrozící bylo řády těmito zažehnáno, svět a lidstvo v nejlepším smyslu reformováno a velikolepý rozvoj náboženského, mravního a vědeckého života přivoděn. Neboť řády tyto nebyly, jako na př. Benediktini, Kartusiáni, Valumbrosáni atd., od světa odloučeny, nýbrž žijíce v městech,[1]) zasahovaly bezprostředně a účinně slovem, příkladem a celou činností svojí do veřejného života. Na kathedrách ovládali členové těchto řádů duchovní směry doby, v kázání, duchovní správě a katechesi stali se vůdci a miláčky lidu, v pohanských missiích nesli nauku Kristovu do dalekých zemí. Představujíce jakési rytířstvo, stáli všude v čele, kde běželo o boj proti nepřátelům života křesťanského. Tak zvaným *třetím řádem*, který byl určen pro lidi zůstávající ve světě a byl spojením života světského a řeholního, nabyli velikého vlivu na lid vůbec a mohli jej stále ideami křesťanskými oživovati. Jednotlivé kláštery netvořily v řádech žebravých uzavřeného celku pro sebe, nýbrž byly spojeny v provincie, v jejichž čele stál provinciál, celý pak řád tvořil jednotu s voleným generálem v čele.

1. Základ k *řádu Karmelitů*[2]) položil křižák Berthold z Kalabrie, jenž kolem r. 1156 usadil se s desíti soudruhy na hoře Karmelu poblíž jeskyně Eliášovy, a vystaviv kapli ke cti Panny Marie, zde s nimi život poustevnický vedl. Patriarcha jerusalemský Albert dal r. 1208 spolku řeholi, která členy

[1]) Bernardus valles, montes Benedictus amabat,
Oppida Franciscus, celebres Ignatius urbes.

[2]) Zimmermann, Monumenta historica Carmelitana, Livinae. 1905 sq. — Bullarium Carmelitanum, t. II. ed. Elis de Montesignano. Romae 1715 sq. — Denifle, Quellen zur Gelehrtengesch. des Karmelitenordens im XIII. u. XIV. Jahrh. (Archiv für Lit. u. Kirchengesch. V., 365 sq.) — Romanet de Caillard, Origines de l'ordre du Carmel. Limoges 1894.

zavazovala k nejpřísnější chudobě, k zdrželivosti od masitých pokrmův a k mlčelivosti. Když Saraceni křesťany z Palestiny vždy více vytlačovali, přesídlil se spolek ponenáhlu od r. 1238 do Evropy a zaměnil zde život poustevnický s životem klášterním. Innocentem IV. byli Karmelité na sněmu lyonském I. roku 1245 jako ordo beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo připočteni k řádům žebravým a udělena jim vzhledem na změněné poměry r. 1247 některá zmírnění řehole. Řád nabyl nyní rychle značného rozšíření, k čemuž nemálo přispělo zavedení škapulíře (scapulare), který prý první generál řádu na západě Simon Stock († 1265)[1]) od blahoslavené Panny Marie ve vidění jako záruku blažené smrti přijal, jehož zvyk však asi nezavládl před 16. stol. Další zmírnění řehole, která udělil r. 1431 Eugen IV., vedla k rozdělení řádu na Konventuály (Calceati) a Observanty (Discalceati). V polovici 15. století povstala ženská větev a později i třetí řád, který nabyl velikého rozšíření a zvláště úctou Panny Marie a skutky milosrdenství vynikal.

2. Na základě řehole sv. Augustina,[2]) tak nazvané, ne že by byla sestavena od sv. Augustina, nýbrž že byla kompilována z některých jeho asketických spisů, utvořily se vedle řeholních kanovníků, zejména v Italii ve století 12. a 13. četné spolky Eremitův, jako Vilémité, Joannbonité, Brittiani atd.[3]) Aby přítrž byla učiněna přílišnému rozdrobení a sporům, rozkázal roku 1243 Innocenc IV. Eremitům v Toskáně žijícím, aby se spojili v kongregaci dle řehole sv. Augustina. Později (r. 1256) spojil Alexander IV. všecky kongregace v *řád Augustinianů Eremitův*, a rozkázal, aby si v Římě zvolily společně generála.[4])

[1]) Monbrun, Leben des hl. Simon v. Stock. 1888. — Launoy, Dissert. V. de S. Stockii visu, de Sabbat. bullae privilegiis et scapul. Carmel sodalitate. (Opp. II., 2, 379.) — Zeitschrift für kath. Theologie. 1900, str. 24 sq.

[2]) Holstenius, Cod. regul. monast. II. 1661, str. 120.

[3]) Ursprung des Ordens der reg. Chorh. vom hl. Aug. (V Stud. u. Mitteil. aus d. Benediktiner- u. Zisterzienserorden. 1890, str. 407 n.)

[4]) Potthast, Reg. 16334, 16335, 16339.

Tím vznikl nový řád žebravý, jenž záhy velmi se rozšířil, tak že v době největšího rozkvětu měl 2000 klášterů rozdělených na 42 provincií. R. 1287 byl Augustiniánům Eremitům svěřen jako vyznamenání úřad sakristána papežského. Roucho řádu jest černé.

3. *Řád dominikánský*[1]) neboli *kazatelský* (Fratres paedicatores) založen byl sv. Dominikem, jenž pocházel ze vznešeného rodu španělského. Vykonav úspěšně studia filosofická a theologická ve Palencii, stal se řeholním kanovníkem v Osmě. Roku 1203 a 4 provázel svého biskupa Diega dvakráte na cestě do jižní Francie. Poznav tak z vlastního názoru zhoubné nauky a veliké rozšíření sekty Albigenských, rozhodl se pracovati kázáním a dobrým příkladem o obrácení svedených a o zachování pravé víry. Missii svou také skutečně r. 1205 s horlivým biskupem Diegem započal, a poněvadž všude beze všeho lesku vystupoval, potkala se kázání jeho s úspěchem. Když viděl, že mnozí katolíci dítky své svěřují k vyučování haeretikům, založil r. 1206 v Prouille na úpatí Pyrenejí klášter pro vychování dívek a k přijetí obrácených žen Albigenských. Brzo po té pojal záměr založiti zvláštní řád kazatelský, jehož členové, slibem chudoby od statků světa odtrženi a důkladnými studiemi připraveni, by se zcela věnovali činnosti apoštolské, kázání a boji proti haeresi. Aby dosáhl schválení stolice papežské, odebral se r. 1215 do Říma, kde papež Innocenc III. dal k založení svůj souhlas, žádaje pouze, aby nový řád přijal některou z řeholí již schválených. Z té příčiny sv. Dominik vyvolil za základ řeholi augustiniánskou s přídavky z konstitucí praemonstrátských a dosáhl, když zatím Innocenc III. zemřel r. 1216, od papeže Honoria III. schválení písemního pro svůj řád,

[1]) Monumenta ordinis fratrum Praedicatorum historica. 10 vol. 1897 n. — Bullarium ordinis Praedicatorum, t. 3. Romae 1737 sq. — Caro, St. Dominique et les Dominicains 1853. Deutsch 1854. — Guiraud, Saint Dominique. 2 éd. 1899. — Lacordaire, Vie de St. Dominique. Paris 1840. — Denifle, Die Konstitutionen des Predigerordens vom Jahre 1228. (Arch. für Liter. u. Kulturgesch. des M.-A. 1. Bd. 1885 — Mortier, Histoire des Maîtres Généraux de l'ordre des frères Prêcheurs. Paris 1903 sq.

jenž se odtud s neobyčejnou rychlostí šířil. Na první kapitole v Bologni shromáždili se již bratří ze všech zemí a rozhodli se přijmouti úplnou chudobu a jen z almužny žíti, tak že odtud řád dominikánský čítán byl k řádům žebravým. Sv. Dominik sám založil četné kláštery ve Francii, v Italii a ve Španělsku a konal ještě krátce před svou smrtí r. 1221 v Bologni druhou kapitolu generální. Pro ženy založil tak zvaný druhý řád, který měl modlitbami podporovat apoštolát bratří, k účinné pak pomoci v boji proti Albigenským založil spolek Militia Christi, z něhož později vznikl třetí řád (fratres et sorores de poenitentia b. Dominici).[1]) Roucho řádu, jenž již při smrti sv. Dominika měl 8 provincií a 60 konventův, jest bílé s černým pláštěm. Při svém velikém rozšíření získal si řád sv. Dominika velikých zásluh v boji proti bludařům, ve vnitřní a zevnější missii, jakož i v oboru vědy a umění. Církvi dal vynikající papeže a učence, kteří byli největšími ozdobami universit, jako Albert Veliký, sv. Tomáš Akv. atd. V uznání zásluh obdržel řád vyznamenání od stolice apoštolské, že Magister sacri palatii, t. j. nejvyšší censor knih, bere se vždy z jeho členův. Tu a tam řád ochabl, ale vždy z vlastní síly se reformoval. Když na počátku století 14. vznikl v řádu boj o chudobu, dovolil papež Martin V. r. 1425 na návrh samého řádu, aby jednotlivé konventy mohly míti majetek; Sixtus IV. rozšířil roku 1477 dovolení toto na celý řád.

4. Zakladatelem řádu *františkánského*[2]) neboli *minoritského* (Fratres minores) jest sv. František

[1]) Kleinermanns, Der dritte Orden von d. Busse des hl. Dom. 1884.

[2]) Wadding, Annales Minorum. 8 fol. 1626; ed. II. (až do 1611) 24 fol. — Bullarium franciscanum. 5 t. Roma 1898. — Böhmer, Analekten zur Gesch. des Franziskus v. A. 1904. — Götz, Die Quellen zur Gesch. d. hl. Fr. 1904. — La question franciscaine. (Rev. d'hist. eccl. 1906, str. 410 n.) — Müller, Die Anfänge des Minoritenordens u. d. Bussbruderschaften. 1885. — Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens. 1909. — Christen, Leben des hl. Franziskus v. A. 2. Aufl. 1902. — Sabatier, Vie de St. François. 26. éd. 1902, česky Komínková. 1905. — Schnürer, Franz v. Assisi. 1905. — Jörgensen, Der hl. Franz von Assisi. 1908.

z Assisi. Jsa synem bohatého kupce Petra Bernardoniho vedl v mládí život sice veselý, vyhýbal se však všemu nízkému a zachoval si vždy srdce plné soucitu k chudým. Upadnuv r. 1201 za boje mezi Assisí a Perugií do delšího zajetí a těžké nemoci, poznal neužitečnost dosavadního života a odhodlal se proto zříci se světa a oddati se zcela modlitbě a skutkům pokání a lásky k bližnímu. Nejdříve sbíral příspěvky pro chudé a opravy kostelův a prodal za tím účelem všecko, co měl. Otec rozhněván nad touto jeho štědrostí, vydědil jej před biskupem města, načež František žil z almužny a věnoval se službě chudých a nemocných, sbíraje zároveň dary pro obnovu malé kaple před branami assiskými (Portiunkula), která se také stala kolébkou řádu františkánského. Uslyšev zde r. 1209 slova, kterými Pán vyslal učedníky svoje (Mat. 10, 8 n.), byl jimi tak mocně dojat, že se rozhodl doslovně je uskutečniti, a počal ihned kázati pokání a pokoj. Když se v brzku k němu přidružili někteří zbožní mužové z Assisi, založil s nimi spolek, jehož členové by chudobou apoštolskou a kázáním pokání sebe a své bližní posvěcovali. Svým druhům, kteří se kolem něho shromáždili (viri paenitentiales), kladl na srdce vedle čistoty bezpodmínečnou poslušnost k představeným a k církvi, jakož i úplnou chudobu. R. 1209 odebral se do Říma se svými soudruhy a zde udělil mu Innocenc III. po nějakém váhání ústně dovolení ke kázání. Teprve Honorius III. r. 1223 potvrdil slavně řeholi zatím již značně rozšířeného řádu, jež z 12 hlav se skládajíc za úkol řádu označuje: „Zachovávání evangelia našeho Pána Ježíše Krista". Bratří, kterým nejpřísněji bylo zapovězeno přijímati peníze, domy nebo jiný majetek míti, žili z almužny a nosili hrubou, kapucí opatřenou a provazem přepásanou kutnu obyčejného lidu.

K řádu přistoupilo záhy také ženské oddělení (druhý řád) Klarisky,[1]) zvané dle sv. Kláry z Assisi,[2]) která kázáním světcovým dojata r. 1212

[1]) Wauer, Entstehung und Verbreitung des Klarissenordens. 1906. — Rom. Quartalschr. XVI. (1902), 93—124.

[2]) Demore-Lechner, Leben der hl. Klara v. Assisi. 1857.

v chrámě Portiunkula přijala z jeho rukou závoj. Řehole Innocencem IV. definitivně potvrzená a podle řehole františkánské sestavená předpisovala přísnou chudobu, klausuru, stálé mlčení a půst. Pro muže a ženy, kteří ve světě žili a přece křesťanské dokonalosti dosáhnouti se snažili, založil r. 1221 sv. František spolek, třetí řád[1]) (Fratres de paenitentia) později zvaný. Osoby všech stavů, i knížecího (sv. Alžběta), náležely do jeho řad a tím také dosáhli Františkáni velikého vlivu na všecky vrstvy lidu. Již před tím sv. František, vydav se na cestu s 12 bratřími na východ (r. 1219), kázal v Egyptě před sultánem Kamilem, odtud pak, nedosáhnuv úspěchu, odebral se do Palestiny a zanechal zde své učedníky jako strážce sv. hrobu. Po svém návratu byl r. 1224 na hoře Alvernu oslaven stigmaty Kristovými,[2]) která měl až do své smrti na svém těle. Po těžkém tělesném utrpení zemřel u věku 44 let r. 1126 v chrámě Portiunkula, když byl ještě napomenul bratří, aby se pevně přidržovali řehole. Již r. 1228 byl od Řehoře IX. přijat do počtu svatých. Málo světců mělo takový vliv na církev a společnost jako sv. František; těžko bylo by lze jej pochopiti tomu, kdo by jen hleděl na osobní vlastnosti jeho; sv. František byl nástrojem Páně; hluboká pokora jeho umožňovala Pánu v něm a s ním dle libosti jednati.

Než zatím co řád františkánský nabyl co největšího rozšíření po celém křesťanském západu, povstaly v něm dalekosáhlé spory.[3]) Již za pobytu sv. Františka v Egyptě r. 1219 zavedl jeho náměstek Eliáš z Cortony[4]) některá zmírnění řehole. Sv. František navrátiv se obnovil starou přísnost. Když však po smrti sv. Františka stal se Eliáš z Cortony generálem řádu, obnovil opět

---

[1]) Regula antiqua fratrum et sororum de paenitentia ed. Sabatier. 1901. — Mandonnet, Les regles et le gouvernement de l'ordre de paenitentia au XIIIe siècle. 1902.

[2]) Bihl, De stigmatibus s. Francisci. Quaracchi 1910.

[3]) René de Nantes, Histoire des Spirituels dans l'Ordre de Saint François. Paris 1909.

[4]) Lempp, Frère Elie de Cortone. 1901. K tomu Analect. Boll. 22 (1903) 195 sq.

zmírnění a snažil se zejména též studie do řádu zavésti.[1]) Odpor, který proti tomu zvláště za vedení sv. Antonína z Paduy,[2]) přísného kazatele pokání a kajícníka, nastal, vedl konečně k sesazení Eliáše r. 1239 papežem Řehořem IX. Však za pátého generála Krescentia spory vypukly znovu. Sv. Bonaventura stav se generálem (1257—1274) sice je moudrou činností svou, pro niž jest ctěn jako druhý zakladatel řádu, opět na čas urovnal; než po jeho smrti nastaly znovu, a to prudčeji než před tím. Spory tyto točily se hlavně kolem naprosté závaznosti řehole sv. Františka a chudoby. Mikuláš III., chtěje prostředkovati, vydal r. 1279 dekretálku Exiit qui seminat, kterou řádu povoleno používati majetku, avšak vlastnictví a právo nad ním vyhrazeno bylo stolici apoštolské. Když však ihned nastal nový spor o způsob tohoto používacího práva, dovolil Coelestin V. přísnější straně odloučiti se od kommunity a spojiti se s Eremity od něho založenými, kteryžto však ústupek Bonifác VIII. opět zrušil. Odtud vystupovala přísnější strana Spirituálů prudce proti stolici papežské samé. Když Jan XXII. přísně proti nim zakročil, oddělili se Spirituáli (Fraticelli nyní zvaní) od řádu a pokračovali dále v boji proti stolici papežské, spojujíce se s knížaty stolici apoštolské nepřátelskými (s Ludvíkem Bavorským). Teprve rozdělení řádu na dva řády samostatné, na Observanty a Konventuály, Lvem X. konstitucí Ite et vos in vineam z r. 1517 učinilo konec neblahým těmto sporům.

§ 146. Řády rytířské.[3])

K založení duchovních řádů rytířských daly podnět výpravy křížové. Spojujíce život řeholní

[1]) Felder, Gesch. der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden. 1904.

[2]) Wilk, Antonius von Padua. (Kirchengesch. Abh. von Sdralek. 1907.)

[3]) Prutz, Kulturgesch. der Kreuzzüge, str. 233 n. — Týž, Die geistl. Ritterorden. 1908. — Cappelletti, Storia degli ordini cavallereschi. Livorno 1904. — Prutz, Anteil der geistl. Ritterorden an dem geistlichen Leben ihrer Zeit. 1908.

s vojenským vytkly si řády tyto za úkol chrániti poutníky na cestě k posvátným místům proti násilnostem nevěřících, ošetřovati nemocné poutníky a vůbec věc křesťanskou na východě mečem hájiti. Za tím účelem k obvyklým třem slibům řeholním připojovaly čtvrtý: votum militiae Christi. Zřízení a stanovy byly s malými pozměnami ve všech řádech rytířských stejné.

1. Nejstarším z duchovních řádů rytířských jsou *Johannité*[1]) (Ordo militiae s. Johannis Bapt. hospitalis hierosolymitani). Již roku 1050 založili italští kupci z Melfi blíže sv. hrobu dům s kaplí sv. Jana k ošetřování křesťanských poutníkův (Hospitium s. Johannis Baptistae). Po dobytí sv. města křesťany (r. 1099) byl dobročinný ústav tento četnými dary na východě a západě zvětšen. Představený Gerhard (kol. r. 1120) dal ošetřovatelům řeholi, dle níž musili členové vedle tří řeholních slibů se zavázati, že se odtud zasvětí úplně službě slabých a nemocných. Řeholi této dostalo se r. 1113 Paschalem II. potvrzení. V brzku povstaly nové domy jak v Palestině, tak také na západě, především v obchodních městech při moři Středozemním. Se službou špitální spojoval řád zajisté hned od počátku službu vojenskou; bylo jeho úkolem poutníkům sloužiti, je ošetřovati a provázeti. Za nástupce Gerhardova Raymunda z Puy jeví se již jako vojenská moc. Členové řádu dělili se dle řehole od Raymunda z Puy mezi r. 1125 a 1153 sestavené a Eugenem III. a Luciem III. r. 1184 potvrzené na tři třídy, z nichž první a nejvznešenější tvořili rytíři, kteří k věčnému boji proti nevěřícím se zavazovali, druhou kněží, kteří pečovali o náboženské potřeby řádu, sloužící bratří (serventi) věnovali se výlučně ošetřování chudých a nemocných. Řád Johannitů svou heroickou udatností nabyl záhy veliké vážnosti a znač-

[1]) Ortenburg, Der Ritterord. des hl. Johannes. 1866. — Drane, Der Johanniter-Orden. Aus d. Engl. 1888. — Delaville le Roulx, De prima origine Hospitalium. 1904. — Parodi, Storia dei cavalieri di s. Giovanni di Gerusalemme. Bari 1908. — Delaville le Roulx, Les hospitaliers en Terre-Ste et a Chypre (1100–1310). Paris 1904. — Týž, Cartulaire des Hospitaliers. 4 vol. 1894 sq.

ného majetku ve všech zemích křesťanských. Papežskými výnosy byly statky řádu prosty církevních desátků a jiných dávek biskupům vyhrazených. V čele řádu stál velmistr, v čele jednotlivých zemí převorové, v čele provincií balivové; představenými jednotlivých hradů a panství byli kommanderové. Moc zákonodárná spočívala v rukou generální kapitoly. Roucho řádové byl černý plášť s bílým křížem, ve válce plášť červený. Řád Johannitů stal se zakladatelem pro svou dobu vzorného ošetřování nemocných a vzorem řádů nemocné ošetřujících, spolu však též zosobněním boje kříže proti půlměsíci. Při vítězstvích křižáků stál v první řadě, při porážkách utrpěl největší ztráty. V Palestině zůstal až poslední pevnost Akkon r. 1291 přemoci podlehla. Zbytek řádu zachránil se na ostrov Cypr.

2. *Templáři*[1]) (Pauperes comilitones de templo) založeni byli kol. r. 1118 osmi rytíři francouzskými, v jejichž čele byl Hugo z Payens, k ochraně poutníkův. Král Balduin II. dal jim za příbytek část svého paláce poblíže chrámu Šalomounova; odtud také obdrželi název Templářův. Aby obdrželi řád papežského schválení a podpory západu, odebrali se dva rytíři a pak i velmistr do Francie. Zde byla na synodě v Troyes r. 1128 řehole, hlavně sv. Bernardem na základě řehole benediktinské pro ně sestavená, církevně schválena a kol. r. 1130 patriarchou jerusalemským Štěpánem některými přídavky doplněna.[2]) Přičiněním sv. Bernarda nabyl řád, s počátku velmi chudý, značného majetku netoliko na východě, nýbrž ve všech zemích evropských. Roucho řádové byl bílý plášť s červeným křížem. Velikou statečností dosáhl řád takové vážnosti, že jeho rytíři bojovali v čele vojsk křížových. Stopadesát let po založení počítal na 20.000 rytířův a měl 9000 komthurství. Než ponenáhlu, jak patrno ze synody lateránské III. r. 1179 a ze stížnosti Innocence III. r. 1207, ukazovaly se v řádu rozličné

[1]) Wilcke, Gesch. des Ordens der Tempelherren. 2 Bde. 2. Aufl. 1860. — Schnürer, Die ursprüngliche Templerregel. 1903. — Prutz, Die Autonomie des Templerordens. 1905.

[2]) De Curzon, Règle du Temple. 1886.

zlořády, zejména pýcha, neposlušnost, rozmařilost, zneužívání privilegií, kterých se od stolice apoštolské řádu v hojné míře dostalo, a spory s druhými řády, jakož i s králi jerusalemskými. Po ztrátě Akkona (r. 1291) uchýlili se Templáři na Cypr[1]) a po té na západ, kde hlavním jejich sídlem byla Paříž (Le Temple).

3. Za třetí výpravy křižové přistoupil k dvěma starším řádům rytířským *řád rytířův německých*.[2]) Za obléhání Ptolomaidy založili totiž roku 1190 vévoda Fridrich Švábský a někteří občané z Brem a z Lübecku polní špitál k ošetřování německých poutníkův. Avšak již r. 1198 povýšeno bylo bratrstvo špitální na rytířský řád, jenž si dal název: řád německých rytířů Panny Marie Jerusalemské a jako odznak nosil bílý plášť s černým křížem. Řehole řádu sestavena byla z pravidel Johannitův a Templářův a dosáhla schválení od papeže Coelestina III. (1191—1198). Řád rychle vzrůstal a vyznamenal se zvláště při dobytí Damietty r. 1219. Poněvadž za čtvrtého velmistra Heřmana ze Salzy[3]) r. 1226 převzal podrobení a obrácení pohanských Prusů, přeložil po pádu Ptolomaidy své sídlo do Benátek a pak do Marienburgu (r. 1309) v Prusku a rozvíjel zde značnou činnost kulturní. Než počátkem století 15. počala moc řádu, jenž v druhé polovici 14. stol. dosáhl největšího rozkvětu, upadati jednak válkami s Polskem, jednak poklesnutím kázně. Nová těžká rána byla mu zasazena r. 1525, když velmistr řádu Albrecht Braniborský k protestantismu odpadl a Prusko jako světské vévodství v léno od Polska přijal. Sídlo řádu bylo odtud přeloženo do Mergentheimu ve Würtenbersku. Pokus r. 1577 učiněný zjednati řádu nové pole činnosti v Uhrách bojem proti Turkům se nezdařil. Po míru lunevillském byly

[1]) Mas-Latrie, Histoire de Chypre. I., 29.

[2]) Hennes, Codex dipl. ord. s. Mariae Theut. 2 Bde. 1845 sq. — Watterich, Gründung des deutschen Ordens. 1857. — Voigt, Geschichte des deutschen Ritterordens. 2 Bde. 1857. — Salles, Annales de l'ordre Teutonique. 1887. — Johnsen, Domus hosp. Mariae Theut. Jerus. 1901.

[3]) Koch, Hermann v. Salza. 1885.

r. 1805 statky řádu saekularisovány. Pouze v Rakousku udržel se, důstojnost velmistra stala se však jako knížectví dědičnou v domě císařském. Sídlo řádu jest odtud ve Vídni, a řád skládá se z rytířů s jednoduchými sliby a s povinností sloužiti ve vojsku, z kněží a sester, a věnuje se vedle duchovní správy hlavně ošetřování nemocných. Konventy kněží jsou v Opavě, v Lublani a v Laně v Tyrolsku.

4. V Čechách vznikl řád *Křižovníků s červenou hvězdou*[1]) za krále Václava I. Zbožná jeho sestra Anežka založila r. 1234 u chrámu sv. Františka v Praze vedle ženského kláštera sv. Kláry a mužského sv. Františka také špitál pro chudé nemocné a poutníky. Řehoř IX. vzal špitál a bratrstvo ve zvláštní ochranu stolice papežské a povýšil je r. 1238 na samostatný řád dle řehole sv. Augustina. Na rozkaz Innocence IV. udělil r. 1252 biskup pražský Mikuláš řádu, aby se lišil od jiných, odznak červené hvězdy s křížem (stella rubea cum cruce desuper); odtud také jméno řádu. Téhož roku položen byl též základ ke stavbě nového většího špitálu sv. Františka u mostu pražského s chrámem sv. Ducha, kde se hlavní sídlo řádu posud nalézá. Duchovní správu, ježto řád Křižovníků skládal se jen z laiků, vedli Františkáni a po nich Dominikáni, v brzku však měl řád vlastní kněze, kteří se věnovali duchovní správě ve špitálech a kostelech sobě svěřených. V krátké době nabyl řád značného rozšíření v Čechách a na Moravě, kde již r. 1240 zřízeno bylo proboštství sv. Hippolyta v Hradišti u Znojma. Vedle toho rozšířil se i v jiných zemích rakouských, ano i v Polsku. Ve válkách husitských těžce poškozen, získal si řád velikých zásluh o věc církevní v době reformace, kdy velmistři jeho Antonín Brus z Mohelnice a po něm Martin Medek († r. 1590) jmenováni byli arcibiskupy pražskými, a kdy po více než sto let (1590—1694) postuloval arcibiskupy pražské za své generály, aby důchody

[1]) Regula, statuta et constitutiones O. Crucigeroruu. Pragae 1880. — Tomek, Dějepis města Prahy, I. sv. — Frind, Kirchengesch. Böhmens. II. Bd. — Jacksche, Gesch. des ritterlichen Ordens der Kreuzherren mit dem roten Sterne. 1904.

velmistrovské doplňovaly velmi skrovné tehdáž příjmy stolce arcibiskupského. Místo původní služby nemocných a chudých věnuje se řád nyní duchovní správě v Čechách a na Moravě, ve Vídni atd. v 27 farnostech řádových.

5. Podle vzoru těchto řádů vznikly za podobných poměrů ještě některé menší řády rytířské ve Španělsku a v Portugalsku. Jejich vznik spadá do 2. poloviny století 12. Jsou to ve Španělsku řády rytířů z Alcantary (r. 1156), z Calatravy (r. 1158), sv. Jakuba (St. Jago r. 1170) k ochraně poutníků do Compostelly putujících, v Portugalsku[1]): řád rytířů z Evory k boji proti Maurům. Všechny tyto řády dovolovaly členům svým jedno manželství. Nyní jsou pouhými dekoracemi.

§ 147. Menší řády a náboženské spolky.

Vedle uvedených velikých řádů povstaly v této periodě ještě četné jiné náboženské společnosti a kongregace. Přednější z nich jsou:

1. *Řád z Grandmontu*,[2]) založený Štěpánem z Thiersu se svolením Řehoře VII. r. 1076 na pustém místě blíže Limoges. Po smrti svého zakladatele uchýlili se žáci jeho do sousedního Grandmontu; odtud také jejich jméno. Řád vynikal přísnou askesí a chudobou. Zařízení, že laikové měli v řádu převahu nad kněžími a vedli správu, vyvolalo v řádě četné spory, tak že stolice apoštolská opětovaně zakročiti musila. Za revoluce francouzské řád pouze na Francii omezený zanikl úplně.

2. *Řád Antonitů*[3]) neboli Špitálních bratří sv. Antonína, určený především k ošetřování nemocných, založen byl francouzským šlechticem Gastonem na poděkovanou za osvobození jeho syna od nemoci, oheň sv. Antonína zvané (r. 1095). S počátku tvořili členové jen spolek laiků, schválený Urbanem II.

[1]) Padula, Gli ordini cavallereschi del regno di Portogallo. Napoli 1908.

[2]) Levêque, Annales Grandmont. Troyes 1662.

[3]) Adrielle, Hist. de l'ordre hosp. de St. A. 1883.

r. 1096, teprve r. 1218 dovolil Honorius III. tři sliby řeholní, Bonifác VIII. však je r. 1297 povýšil na řeholní kanovníky sv. Augustina. V době rozkvětu bylo v Evropě na 370 klášterů pod generálním opatem v St. Didieru. Revolucí a saekularisací na počátku století 19. byl řád úplně zničen.

3. *Špitální bratří sv. Ducha* založeni byli Kvidonem z Montpellieru r. 1190. Innocenc III. potvrdil r. 1198 řád a odevzdal mu veliký špitál sv. Ducha v Římě, jenž se stal střediskem řádu v Italii, v Anglii a v Uhrách, pro ostatní domy zůstal střediskem Montpellier. Údové řádu spojovali se třemi sliby čtvrtý, sloužiti totiž v chudých Kristu. Větev francouzská zanikla v revoluci, italská byla Piem IX. r. 1847 zrušena.

4. *Fratres pontifices*,[1]) t. j. Bratří mosty stavící, byla společnost v 12. století založená, která si vytkla za úkol netoliko stavěti mosty a silnice, nýbrž i slibem se zavazovala kupce a cestující proti loupežníkům chrániti, je bezplatně přes řeky přepravovati a stavěti hospice pro chudé a onemocnělé pocestné. Společnosti, jejíž domnělým zakladatelem byl pasák Benedikt Bénézet zvaný, dostalo se schválení od Klementa III. r. 1189 a rozšíření netoliko ve Francii, nýbrž i v Italii, Španělsku, Skotsku atd. Ponenáhlu nabyla velikého majetku a výsad a působila delší dobu blahodárně. Když však zavládly v ní zlořády, byla Piem II. zrušena.

5. *Trinitáři*[2]) založeni byli k vykupování křesťanských otroků z rukou Mohamedánů r. 1198 Janem z Mathy († r. 1213), dříve professorem v Paříži, a poustevníkem Felixem z Valois († r. 1212). Kdežto Jan z Mathy pracoval hlavně o zevnější roz-

[1]) Grégoire, Recherches hist. sur les congregations hospit. des frères pontifes. 1818. — Falk v Hist.-pol. Bl. 87 (1881) str. 89 sq. — Jusserand, La vie nomade et les ponts d'Angleterre au moyen-âge. (Revue hist. 19 [1882] str. 265 n.)

[2]) Deslaudres, L'Église et le rachat des captives. Paris 1903. — Týž, L'ordre des Trinitaires. 2 vol. 1903. — Caliste de la Providence, Vie de St. Felix Valois. 3 éd. 1878. — Hurter, Gesch. Innozenz III. IV. Bd. 2. Aufl. 1844, str. 151 n.

šíření řádu, přičiňoval se Felix z Valoix především o jeho vnitřní upevnění a vybudování. Řád, jemuž dostalo se potvrzení od Innocence III., nabyl hlavního rozšíření ve Francii, Španělsku a Italii. V Čechách usadili se Trinitáři ve století 18. v Praze (r. 1704), na Moravě v Zašové (r. 1724) a v Holešově (r. 1746).

6. Týž účel měl též *řád Nolasků*[1]) (Fratres ordinis B. M. V. de mercede redemptionis captivorum), založený Petrem Nolaskem († r. 1256) ve spojení s Raymundem z Pennafortu ve Španělsku r. 1223.[2]) Řádu, jenž sestával z rytířův a bratří, dostalo se potvrzení Řehořem IX. r. 1235. Za Jana XXII. proměněn byl r. 1318 řád Nolasků, původně jako rytířský založený, v řád mnišský. Jak řád Trinitářů tak i Nolasků prokázal až do nejnovějších dob lidstvu nejvznešenější služby vykoupením četných křesťanů (na 70.000) z otroctví bídnějšího a potupnějšího nad smrt. Od objevení Ameriky věnovali se Nolaskové také úspěšné činnosti missionářské.

7. *Humiliati*[3]) povstali v 12. století, jak se podobá v Miláně, z bratrstva zbožných italských laiků, resp. kajícníků, ponejvíce tkalců, kteří hleděli se těžkou, Bohu zasvěcenou prací posvěcovati. Koncem 12. stol. přestoupili mnozí k Valdenským a utvořili s nimi lombardskou skupinu sekty, ostatní utvořili klášterní spolek, jehož řeholi dostalo se schválení od Innocence III. r. 1201. V 16. století poklesla řeholní kázeň v řádu značně. Když sv. Karel Borromejský pokusil se jej reformovati, učinili naň r. 1569 attentát, proto Pius V. r. 1571 Humiliaty zrušil.

8. *Servité*[4]) (Servi B. M. Virginis) založeni byli r. 1233 sedmi bohatými kupci florenckými a vytkli si za úkol uctívati zvláště Pannu Marii a jejích sedm

[1]) Stim. a. Maria-Laach. 1896. II.

[2]) Gari y Sicemell, Bibliotheca Mercedaria. Barcelona 1875.

[3]) Tiraboschi, Vetera Humiliat. monumenta. 3 t. 1766 n. — Stefano v Riv. di scienze theolog. 1906. p. 851 n.

[4]) Maurini-Saulier, Monumenta Servorum B. Mariae, IX. t. Bruxellis 1907 sq. — Ledoux, Hist. des sept saints fondateurs de l'ordre des Servites de Marie. 1888. — Saulier, Vie ve St. Philippe Benizi. 1886.

bolestí. Žili dle řehole sv. Augustina v přísné askesi. Vedle mužských a ženských klášterů měl řád také Terciáře, jež zavedl hlavní šířitel řádu sv. Filip Benizi († r. 1285), resp. Juliana Falconiera († r. 1341), jež první byla přijata do nové společnosti ženské. Do Čech povoláni byli Servité Karlem IV. (r. 1360), na Moravě měli kláštery v Jaroměři (r. 1675) a ve Veselí (r. 1716).

9. *Bekyně*[1]) tvořily původně spolky panen a vdov, které, aniž vstoupily do kláštera a skládaly sliby, žily společně v chudobě a čistotě a věnovaly se hlavně modlitbě, ruční práci, ošetřování nemocných a vyučování dívek. Zakladatelem těchto spolků je lutyšský kněz Lambert le Beghe, jenž kolem r. 1170 a 1180 založil u Lutychu první dvůr Bekyň (t. j. několik malých domků s chrámem a špitálem zdí obklíčených). Spolky Bekyň šířily se velmi rychle a měly, ujímajíce se opuštěných dívek a vdov a chráníce je před hříchem, bídou a hanbou, veliký sociální význam. Mnohé konventy spojily se po té s třetím řádem sv. Františka a Dominika. Vedle ženského spolku Bekyň utvořily se r. 1220 spolky mužské *Beghardů* (Beguini, Lollardi) k ošetřování nemocných, k pohřbívání zemřelých a k připravování na smrt zločinců k smrti odsouzených. Poněvadž později jak Bekyně tak i Beghardi oddávali se nebezpečnému haeretickému pantheismu, byla nucena církev proti nim časem zakročovati, čímž spěly spolky tyto rychlému úpadku vstříc. Jen v Belgii a Hollandsku udržely se Bekyně až na dobu přítomnou.

[1]) Hallmann, Gesch. des Urspr. der belg. Begh. 1843. — Hist.-pol. Bl. Bd. 87, p. 85 sq. — Tüb. Quartalschr., 1844, p. 504.

HLAVA V.

Bohoslužba a kázeň církevní.

§ 148. Liturgie mešní a svátosti.[1])

1. *Liturgie římská*, která v této periodě byla na západě v celku všeobecně uznána, nabyla dalšího ještě rozvoje. Od století 11. se zřetelem na bludy Berengarovy zavedena byla elevace konsekrované hostie a věřící znamením zvonku vyzýváni, aby se jí klaněli. Od 14. století vešla v obyčej také elevace kalichu. Řehoř X. pak na znamení úcty náležité k nejsvětější svátosti předepsal, aby věřící od pozdvihování až k přijímání klečeli, vyjímaje dobu vánoční a velikonoční. Praefatce dosud obvyklé byly na synodě v Piacenzi r. 1095 rozmnoženy o praefaci de Beata a počet jejich stanoven na 10. Celebrovati mši sv. několikráte denně bylo synodami 13. století opětovaně zapovězeno,[2]) jen v nutném případě, při pohřbech, o vánocích a velikonocích měly býti dovoleny dvě mše. Innocenc III. omezil dovolení denně častěji sloužiti pouze na den narození Páně. Naproti tomu však vyskytují se také stížnosti, že mnozí kněží příliš zřídka

[1]) Schanz, Die Lehre von den Sakramenten der kath. Kirche. 1893 — Thalhofer, Handbuch der kathol. Liturgik. 2 Bde. (I. Bd., I. Abt. in 2. Aufl. von Ebner. 1883 násl.) - Franz, Die Messe im deutschen Mittelalter. 1902. — Götzmann, Das eucharistische Opfer nach der Lehre der älteren Scholastik. 1901.

[2]) Hefele, Konziliengesch. Bd. V., p. 796, 922, 951 sq.

mši sv. slouží anebo vůbec necelebrují. Tak na př. synoda lateránská IV. z r. 1215 stěžuje si, že někteří kněží sotva čtyřikrát do roka celebrují. O hlavních svátcích byla mše sv. slavena s největším leskem a věřícím uloženo, aby jí v neděle a svátky obcovali, a to pokud možno ve chrámě farním.

Kázání,[1]) které bylo z části s obětí eucharistickou spojeno, z části však také od ní nezávislé, nabylo v této periodě velikého rozvoje. Především byli to nadšení a ohniví kazatelé křižáčtí, jako na př. sv. Bernard, pak vážní kazatelé pokání, zejména z řádů žebravých, jako sv. Antonín z Paduy, sv. Bonaventura, sv. Tomáš Akvinský, Berthold z Řezna († r. 1272), kteří často za velikého návalu věřícímu lidu slovo boží hlásali. Proti zanedbávání úřadu kazatelského vystupovaly četné synody. Při kázání používáno ještě latinských homiliarií a z nich látka vhodná překládána do řeči lidové; avšak již také psána kázání v řeči lidové. Ano v této periodě byly napsány již také návody k úřadu kazatelskému.[2])

2. Slovo *svátost*,[3]) které mělo jak ve starověku tak i na začátku středověku různý smysl, značíc jednak všechny tajemné čili svaté věci, nauky, úkony, obřady, obyčeje, jednak viditelné znamení neviditelného, t. j. nadpřirozeného, Bohu náležejícího předmětu, nabylo výlučně v této periodě významu posledního. Tím byl *pojem svátosti* přesně stanoven. Zároveň také od dob Petra Lombarda (r. 1164), jenž ve svých Sen-

---

[1]) Cruel, Gesch. der deutschen Predigt im Mittelalter. 1879. — Linsemayer, Gesch. der Predigt in Deutschland vom Karl dem Grossen bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. 1886. — Lecoy de la Marche, La chaire française au moyen-âge. Paris 1886.

[2]) Guibertus Novigentinus († r. 1104): Liber quo ordine sermo fieri debet. Migne, Patr. lat. t. 108, p. 21 sq. — Alanus ab Insulis († r. 1202), Summa de arte praedicatoria. Migne, Patr. l. t. 210, p. 109 sq. — Hubertus de Romanis, De eruditione paedicatoria. Bibl. Max. P. P. t. 25, p. 424 sq.

[3]) Pourrat, La théologie sacramentaire. Etude de théologie positive. Paris 1907.

tencích obšírně vyložil nauku o sedmeru svátostech,[1]) jeví se jak v církvi řecké tak i latinské souhlasné přesvědčení, že Kristem Pánem bylo sedm svátostí ustanoveno,[2]) jež na sněmu lyonském II. r. 1274 prohlášeno bylo za nauku církve. *Při křtu* v periodě této posud užíváno bylo trojího ponoření, než ponenáhlu zavládal také zvyk trojího pokropení. Vigilie velikonoční a svatodušní jakožto výlučné dny pro udělování slavného křtu přestaly a doba katechumenátu byla zkrácena. Stížnosti do dlouhého odkladu se křtem trvaly dále.[3]) Při udělování svátosti *biřmování* nenastaly změny; pouze o tom povstal spor, může-li papež dáti plnou moc obyčejnému knězi k udílení této svátosti. Od dob sv. Tomáše bylo přesvědčení, že papež tak učiniti může.[4]) *Svátost oltářní* byla na začátku periody udílena ještě pod obojí způsobou, ve 12. století však započíná zvyk sv. přijímání udíleti laikům toliko pod způsobou chleba, tak že přijímání pod obojí způsobou ponenáhlu bylo odstraněno.[5]) Podobně také přestalo přijímání dítek při křtu.[6]) Novoty ty spočívají na snaze chrániti svátost oltářní před zneuctěním a byly zvláště scholastiky, jako Alexandrem Hallským, sv. Tomášem, sv. Bonaventurou, doporučovány a hájeny proti těm, kteří tvrdili, že jest ke spáse nutno přijímati obě způsoby. Svátost sama udílena nyní s větší oslavou a zejména, když nesena byla k nemocným, žádáno, aby dáváno bylo znamení zvonkem, a věřící na blízku stojící aby klekali na kolena. Před oltářem a před tabernakulem, na způsob věže na straně evangelní postaveným, hořelo stále

---

[1]) První o sedmi svátostech mluví na konci 11. století Radulfus Ardens. Grabmann, Die Geschichte der scholast. Methode. I. Bd. 1909, str. 250.

[2]) Bach, Die Siebenzahl der Sakramente. 1864. — Krawutzky, Zählung u. Ordnung der hl. Sakr. in ihrer gesch. Entwickelung. 1865.

[3]) Hefele, VI., 232.

[4]) Summa theol., III., q. 72, 11.

[5]) Hoffmann, Gesch. der Laienkommunion bis zum Tridentinum. 1891. — Smend, Kelchversagung u. Kelchspendung. 1898.

[6]) Synod. Trevir. 1227. Hefele, V., 947.

světlo. Zatím však co úcta ke svátosti rostla, přijímání stávalo se řidším,[1]) a to netoliko u obyčejného lidu přestalo častější přijímání, nýbrž i u osob zbožných, které nyní obyčejně jen 3krát až 6krát do roka přistupovaly ke stolu Páně.

Také nauka *o svátosti pokání*[2]) byla nyní zevrubněji vyložena a jako části konstitutivní uváděny: contritio cordis, confessio oris, satisfactio operis. Za nejpodstatnější částku považována lítost, zvláště pak vyložena působnost lítosti dokonalé. Formule absoluční obdržela od 13. století místo dosud obvyklé formy deprekativní formu indikativní.[3]) Na porušení tajemství zpovědního stanoveny synodou lateránskou IV. r. 1215 přísné tresty. Zpovídati musili se věřící vlastnímu faráři, s jeho dovolením také jinému knězi. Teprve řády žebravé, obdrževše od stolice papežské, jako od Řehoře IX., Honoria III. a Alexandra IV. (r. 1254) v této příčině značné výsady, přivodily tu změnu, nicméně teprve ve století 14. bylo dovoleno libovolně si zpovědníka voliti. Dosti obecným obyčejem bylo a mnoho se doporučovalo v nutném případě zpovídati se laikovi, při tom však bylo přesvědčením, že laik absoluci dáti nemůže.[4])

3. *Kázeň kajícná*, která trpěla v předešlé periodě vznikem redempcí, nyní ochabla ještě více, poněvadž *odpustky*,[5]) t. j. nabídnutím odpuštění všech časných trestů nebo části jejich za vykonání dobrého skutku, počet prostředků náhrady se zvětšil. Kdy a jakým způsobem redempce nahrazeny byly odpustky, jest posud nejisto. První odpustky, jejichž authentická listina jest známa, udělil papež Alexander II. (1061—1073). Veliký vliv měly tu nad veškeru pochybu výpravy křížové. Hned od Urbana II. obdrželi křižáci plnomocné odpustky a brzo byly udí-

[1]) Dalgairns, Die hl. Kommunion. Aus d. Engl. 1862.
[2]) Schmoll, Die Busslehre der Frühscholastik. 1909.
[3]) Hefele, V., 948: Auctoritate, qua fungor, ego te absolvo etc. (1227).
[4]) Gomer, Die Laienbeicht im Mittelalter. 1909.
[5]) Paulus, Die Anfänge des Ablasses. (Zeitschr. für kath. Theol. 1909, str. 281 sq.)

leny netoliko za účastenství na výpravě křížové, nýbrž i, nebylo-li možné, za vyzbrojení zástupce nebo udělení odpovídajícího obnosu peněžitého, neplnomocné za menší příspěvek pro svatou zemi. Současně vyskytují se odpustky pro stavbu chrámův a klášterů, od 12. století také pro podporu obecně užitečných světských zájmů, jako na stavbu mostův a silnic. Innocenc III. udělil na př. odpustky pro stavbu mostu přes řeku Rônu u Lyonu, Innocenc IV. pro vystavění kathedrálního chrámu kolínského (r. 1248). Bonifác VIII. vyhlásil r. 1300 jubileum a udělil plnomocné odpustky všem, kdož by do Říma připutovali a stanovené podmínky vyplnili. Mezi těmito podmínkami pro získání odpustků vyžadován byl vždy stav milosti a dobrý předepsaný skutek. Veřejné pokání ztrácelo takto vždy více půdu. Již Petr z Poitiers († r. 1205) poznamenává ve svých Sentencích (III., 14), že v mnohých církvích neexistuje více. Aby nicméně duch kající byl ve věřících přece zachován, uložila církev mimo jiné věřícím, kteří dospěli k užívání rozumu, že mají aspoň jednou v roce svému vlastnímu knězi z hříchů svých se vyznati a uložené pokání dle možnosti vykonati (con. Lat. IV. c. 21).

Při svátosti *posledního pomazání* bylo hlavně pojednáváno o otázce, zda může býti opětována, a odpovídáno ponejvíce kladně. Prakse při udílení jejím byla v jednotlivých církvích různá, všeobecně byl však kněz považován za jejího udělovatele.[1]) Co se týče svátosti *svěcení kněžstva*, tu byly obnovovány staré předpisy, žádána mezi jednotlivými svěceními interstitia, absolutní a simonistické ordinace přísně zapovězeny. Právo *manželské* nabylo dalšího rozvoje. Tajná manželství byla sice zapovězena, nebyla však považována za neplatná. Před manželstvím žádány veřejné prohlášky[2]) a tempus clausum byl jako nyní. Překážky rozlučující byly přesně stanoveny, zejména příbuzenství omezeno Innocencem III. na sněmu lateránském IV. na první čtyři stupně.

[1]) Kern, De sacramento extr. unctionis. 1907.
[2]) Hefele, V., 797, 895, 948, 1153; VI., 439, 446, 549 atd.

§ 149. Církevní svátky, úcta svatých a kázeň postní.

I. *Svátky,*[1]) které tato perioda od dřívější zdědila, byly snahou papežů přijaty v celé církvi. Kromě toho zavedeny byly ještě některé nové, z nichž nejpřednější jest *Slavnost božího těla.*[2]) Podnět k zavedení svátku toho dala vidění řeholnice Juliany Cornelionské, v nichž se jí objevil měsíc plný lesku, na jedné straně však poněkud zatemněný. Svátek byl zaveden nejdříve v diecesi lutyšské r. 1247. A když tamější arcijáhen Jakub z Troyes dosedl na trůn papežský jako Urban IV., byl r. 1264 na celou církev rozšířen.[3]) Po smrti papeže Urbana IV. slavnost sice opět zanikala, než přičiněním Klementa V. a Jana XXII. na začátku století 14. stala se trvalou. V téže době dosáhlo také theoforické procesí úplného rozvoje. Slavnostní officium na vyzvání papežské složil sv. Tomáš Akvinský.[4])

Svátek nejsvětější Trojice rozšířil se z Belgie, kde byl již ve století 10. slaven, ponenáhlu do Francie a Německa, v Italii však a jiných krajinách nebyl ještě ve století 12. slaven.

Svátek *neposkvrněného početí Panny Marie,*[5]) jenž se v Irsku a v Neapoli vyskytuje ve století 9., nabýval od počátku století 12. vždy většího rozšíření, především z Anglie, kde opat Anselm, synovec sv. Anselma z Canterbury, o zavedení jeho se přičiňoval. Přes rozhodný odpor sv. Bernarda v listě (171.) ke kanovníkům lyonským r. 1140 slavnost vždy více se šířila, zvláště od té doby, kdy Františkáni za

---

[1]) Kellner, Heortologie. 2. Aufl. Freiburg 1906. — Kupka, Církevní rok. 1907.

[2]) Röm. Quartalschr. (1902), str. 170—180.

[3]) Bulla u Raynalda ad. a. 1264 n. 27.

[4]) Echard, Scriptores, I., 340.

[5]) Vacandard, Les origines de la fête de la Conception dans le diocèse de Rouen et en Angleterre. (Revue de quest. hist. 1907.) — Noyon, Les origines de la fête de l'Immaculée Conception en Occident. Etudes 1904. — Doncoeur, Les premières interventions du S. Siège, relatives à l'Immaculée Conception. (Rev. d'hist. ecclés. 1907—1908.)

příkladem Duns Skota vědecky neposkvrněné početí Panny Marie hájili.

Vedle těchto svátků měly jednotlivé diecese a provincie některé zvláštní svátky. Vůbec byl počet svátků velmi značný, třebas ne vždy stejný, tak že ve Španělsku již synoda taragonská r. 1239 (c. 5) jejich počet zmenšila, majíc zřetel na potřeby chudých a následky lenosti. Nicméně přece uvádí ještě 39 přísných svátků. Zvláště kupení svátků o velikonocích a letnicích pociťováno jako obtížné; proto v některých seznamech svátků středy po velikonocích a letnicích uvádějí se jako všední dny.

II. *Úcta svatých a svatých ostatků*[1]) podporována byla zvláště četnými ostatky, které výpravami křížovými, především dobytím Cařihradu r. 1204, dostaly se na západ. dále podporovaly ji mnohé legendy svatých, z nichž největšího rozšíření nabyla tak zvaná Legenda aurea Dominikána Jakuba de Voragine († r. 1298). Také četné životy svatých byly napsány, které však často obsahují mnoho nehistorického a vybájeného.[2]) Proti podvrženým ostatkům a výstřelkům při jejich uctívání vystupují rozhodně jak synody tak i jednotliví mužové.

Úcta Panny Marie,[3]) jež označována byla od velikých theologů jako hyperdulie, nabyla rovněž rozvoje přičiněním řádů žebravých, především Karmelitův, a dále Servitův. Největší učitelé, jako sv. Bernard a Bonaventura, velebili P. Marii ve svých hymnech a řečech. Officium de Beata bylo papežem Urbanem II. nařízeno pro sobotu, k poctě její vystavěny četné chrámy a poutnická místa Panně Marii zasvěcená hojně byla navštěvována. Mezi modlitbami k poctě Panny Marie zavedenými vynikají:

---

[1]) Beissel, Die Verehrung der Heiligen u. ihrer Reliquien in Deutschland. 2 Bde. 1892.

[2]) Günther, Legendestudien. 1906.

[3]) Beissel, Die Verehrung unserer lieben Frau im Mittelalter. 1896. — Týž, Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters. 1909.

1. *Ave Maria,*[1]) jež s počátku se omezovala na pozdrav andělský a sv. Alžběty. Ve 13. století objevuje se s přídavkem Ježíš Kristus, Amen; od 15. století také s prosbou o šťastnou hodinku smrti. V nynější podobě a ve spojení s Otčenášem zavedena modlitba ta všeobecně teprve od polovice století 17.

2. Od století 11. nabyla také modlitba *Salve Regina*[2]) velikého rozšíření. Na první výpravě křížové bylo Salve Regina denním zpěvem poutnickým, na pobřeží španělském denní písní námořníkův. Za původce modlitby této někteří považují Adhemara z Puy a Petra z Compostelly (r. 1090), jiní pravděpodobněji Hermanna Contracta.[3])

3. *Pobožnost růžencová* (Psalterium b. M. Virginis) vyvíjela se jako vůbec každá lidová pobožnost ponenáhlu. Ojediněle setkáváme se s ní již ve století 12. Sv. Dominik, o němž legenda vypravuje, že růženec obdržel od P. Marie jako nejmocnější zbraň proti sektě Albigenských, dle všeho není s ní v žádném spojení;[4]) neboť zprávy ze 13. a 14. století o nějakém vztahu sv. Dominika k růženci nevědí nic. Teprve v druhé polovici 15. století Alanus de Rupe (Alan de la Rosche) († r. 1475) mluví o takovém vztahu, tvrdě jednak, že modlitba tato sahá do doby apoštolské, jednak uváděje sv. Dominika za jejího obnovitele. Po něm kolem r. 1520 Albert de Castellano tvrdí přímo, že sv. Dominik byl netoliko obnovitelem, nýbrž i původcem růžence. Tolik však je jisto, že Alan přičiňoval se všemožně o rozšíření této pobožnosti. Jeho činnost byla korunována výsledkem. Sto let po něm stala se pobožnost růžence pobožností lidovou, hlavně přičiněním Dominikánův.

III. Bohoslužba sama v sobě již dramatická vyvinula se od 11. století ponenáhlu o hlavních svát-

[1]) Hist. Jahrbuch der Görresgesch. (1884, str. 88—116.) — Tübinger Theol. Quartalschrift. 1906, str. 435 n. — Katholik sv. 83. (1903, str. 333 n.)

[2]) Falk, Katholik, 1903, II. Bd., str. 350 n. — Krebs, Tüb. Theol. Quartalschrift, 1906, str. 74 n. — Beissel, Gesch. der Marienverehrung. 1909, str. 122 n.

[3]) Kirchenlexikon, X., 1580.

[4]) Holzapfel, St. Dominikus u. der Rosenkranz. 1903.

cích v *duchovní hry* neboli *mysterie*,[1]) t. j. živé obrazy, v nichž jednotlivé osoby své úkoly odříkávaly nebo také konaly. Podnět k nim dala snaha předvésti lidu slavnost co nejvíce dramaticky a tak jej k živému na ní účastenství pohnouti. Provozovány byly tyto mysterie s počátku v chrámě samém, dokud zachována byla jak u představitelů tak u diváků náležitá vážnost, a to obyčejně u večer před hodem božím vánočním, kde představován Kristus v jesličkách, dále o velikonocích, kde se vztahovaly na umučení, pohřeb, zmrtvýchvstání Páně atd. Když však později vážnost z nich vymizela a obsah světský nad náboženským dosáhl vrchu, byly mysterie od 13. století z chrámů odstraněny.[2]) Vlastí těchto her byla Francie, odkud rozšířily se záhy do Německa a odtud i do Čech a pěstovány zde byly ještě v 16. a 17. století.[3])

IV. *Kázeň postní*[4]) byla v této periodě zmírněna tím, že doba postní před vánocemi ponenáhlu přestala a jen ještě v jednotlivých řádech zachovávána. Také půst sobotní přestal jako předpis závazný. Naproti tomu zůstal půst čtyřicetidenní, jakož i půst čtvera suchých dnů a půst o vigiliích velikých svátkův. Přísnost postu však byla zmírněna, a to tak, že bylo dovoleno požívati ryb a lakticinií. Plné nasycení bylo ponenáhlu z večera přeloženo na poledne a večer dovolena kollace. Počátek čtyřicetidenního postu označován byl od 13. stol. zpravidla vyvěšením velikého sukna mezi hlavním oltářem a chorem; sukno to ozdobováno bylo četnými výjevy z utrpení Páně.

---

[1]) Froning, Zur Gesch. u. Beurteilung der geistl. Spiele im M.-A. 1884. — Mone, Schauspiele des Mittelalters. 2 Bde. 1846. — Wirth, Die Oster- u. Passionsspiele bis z. 16. Jahrh. 1889. — Anz, Die latein. Magierspiele. 1905. — Petite de Julleville, Les mystères. 2 v. Paris 1880.

[2]) Hefele, V. 1007.

[3]) Máchal, Staročeské velikonoční slavnosti dramatické. 1906.

[4]) Kirchenlexikon, IV., 1255. — Vilien, Histoire des commendements de l'Eglise. Paris 1909.

§ 150. Život nábožensko-mravní.[1])

I. V *životě nábožensko-mravním* jeví se nám v této periodě nezřídka příkré protivy. Vedle nejvznešenějších a nejušlechtilejších skutků křesťanské víry a lásky objevují se hrubé výbuchy lidské vášně, vedle nejvyšších ctností také značné nepravosti. Stálé boje mezi duchovní a světskou mocí, jakož i spory mezi velmoži měly v zápětí zdivočelost a mnohé ukrutnosti, jež páchány byly i na osobách bezbranných, klášteřích a duchovních. Obchod vzkvétající a s ním vzrůstající bohatství vedly k mnohým mravním škodám, jako k bezcitnému sobectví, požívavosti a frivolní smyslnosti, jež se stykem s východem i nepřirozenými neřestmi poskvrňovala. Zejména v městech v této periodě rozkvétajících upadala mravnost ve značné míře a vystupovala dotěrně na veřejnost prostituce. Také pověra bujela dále a vypěstila zejména na dvorech knížecích od Řeků a Saracenů neméně pěstovanou magii. Proti všem těmto politováníhodným zjevům v životě nábožensko-mravním se jevícím neustávala církev vystupovati napomínáním a tresty církevními a získala si tím také o vzdělání a umravnění národův evropských zásluh nehynoucích.

Vedle stinných stránek jeví se nám však zároveň též neméně četné stránky světlé. Nepřehledné zástupy světců, kteří ducha Kristova, pokud člověku možno, hleděli v sobě uskutečniti a daleko široko blahodárně působili, vystupují před nás mezi papeži a biskupy, mezi hlasateli víry, zakladateli řádů řeholních, mezi muži vědy a laiky. Postavy, jako sv. Bernard z Clairvaux, sv. Norbert, sv. František z Assisi, sv. Dominik, sv. Tomáš, sv. Bonaventura, Ludvík IX., sv. Alžběta, Juliana Falconieri, bl. Anežka, sv. Hedvika atd.,

---

[1]) Ratzinger, Gesch. der kirchl. Armenpflege. 2. Aufl. 1884. — Grupp, Kulturgeschichte des Mittelalters. 2. Aufl. 1908 násl. — Michael, Geschichte des deutschen Volkes. Bd. I.—III. — Schmitz, Privatwohltätigkeit im Mittelalter. (Histor. Jahrb. der Görresgesch. 1898.) — Uhlhorn, Die christl. Liebestätigkeit im Mittelalter. 2. Aufl. 1884. — Lallemand, Histoire de la charité, t. 2—3. Paris 1904.

budou vždy buditi úctu a obdiv a jejich význam je tím větší, že tito světci nezůstali osamělí, nýbrž celé zástupy učelivých žáků zanechali. Duch živé víry a kajícnosti jevil se vynikajícím způsobem v účasti na výpravách křížových s tolikerými obtížemi spojených, jakož i ve velikolepých skutcích křesťanské lásky k bližnímu. S obětavostí v pravdě dojemnou závodily všecky třídy a stavy, vysoké i nízké, duchovní i světské, v péči o nemocné a chudé, v zakládání nemocnic, chudobinců, nalezinců, domů pro malomocné. Ve Francii bylo v 13. století 20.000 hospiců a 2000 domů určených pro ošetřování nemocných, nakažlivými nemocemi stižených. Neméně září duch obětavosti z velikolepých staveb chrámových, které z veliké části zbudovány z darů dobrovolných vyjadřují tak krásně touhu středověku po věcech vyšších a věčných. Velikou charitativní a sociální činností vyznamenávaly se zejména cechy,[1]) zřízené na podporu řemesel, obchodu a umění, jakož i různá náboženská bratrstva. Ano i celé řády byly zakládány k ošetřování nemocných, k vykupování zajatých, k zřizování cest a mostů a konání jiných skutků křesťanské charity.

II. Co se týče *kleru*, tu boj Řehoře VII. proti simonii a konkubinátu vedl k vítězství. Synodou v Melfi r. 1089, která (c. 12) netoliko obnovila předpisy synod dřívějších o celibátu kleru, nýbrž tyto ještě zostřila, přiřknuvši ženu tvrdošíjného klerika jako otrokyni pánu území, a dále první a druhou synodou lateránskou (r. 1123, c. 21; r. 1139, c. 7), které vyšší svěcení a slavné sliby řeholní prohlásily za překážku manželství rušící, bylo zákonodárství o celibátu dovršeno. Ovšem bylo třeba ještě ustavičně kleru zákony tyto na pamět uváděti a uplynulo více než sto let, než byly úplně provedeny. Klerus takto reformovaný rozvíjel pak blahodárnou činnost a byl směrodatným, ano až do 13. století jediným nositelem všeho vyššího vzdělání. Než boji mezi papežstvím a císařstvím byl stržen z oboru tiché působnosti do těchto neblahých bojův,

[1]) Martin de Saint Léon, Histoire des corporations de métiers. Paris 1898.

a tím zase započal jeho život stávati se světským. Činnost jeho namnoze směrovala k dosažení moci a majetku, do světských záležitostí stržen, stal se politickou mocí, k jejímuž zachování musil používati nejlepších sil. Tiché působení silou vznešených idejí, mocí ctností a příkladu, láskou, která se obětuje za obec, nepřestalo sice v kleru úplně, ale stalo se řidším a uchýlilo se více do klášterův. Biskupové stali se světskými velmoži a pány, měli podobně jako i kapitoly značné příjmy, obklíčili se dvorem a opírali se o moc zbraní. Uvádí-li Innocenc IV. na synodě lyonské r. 1245 ve své zahajovací řeči vedle velikých pohrom doby také hříchy duchovenstva jako předmět svých bolestí, je to důkazem značné jeho poruchy. Než ani klerus řeholní, který tak velikého rozvoje nabyl, nezůstal úpadku v 13. století uchráněn, a při významu, kterého klerus řeholní nabyl, nemohlo klesání kázně klášterní než neblaze působiti na širší vrstvy.

HLAVA VI.

Církevní věda a umění.

§ 151. **University.**[1])

Reforma církve, kterou v této periodě Řehoř VII. a jeho nástupcové provedli, probudila i ve vědě nový čilý život. Tento rozkvět vědy vedl k založení středisk duševního a vědeckého života, t. j. universit. Vysoké školy tyto povstaly ze škol již stávajících tím, že vynikající učitelé na nich dle nové methody působící získali jim veliký rozkvět a pověst, tak že žáci, kteří dříve své vzdělání hledali a nalézali na nejbližší klášterní nebo kathedrální škole, plni žízně po vědění především tyto slavné školy vyhledávali. Tím pozbyly školy ty svého rázu lokálně omezeného a staly se širšími vzdělavacími ústavy. Kdežto ještě ve stol. 12. nazvány byly prostě scholae, obdržely od počátku století 13. název studia generalia nebo také

[1]) Denifle, Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. I. Bd. Berlin 1885. — Denifle-Chatelain, Chartularium Universitatis Parisien. 4 t. Paris 1889 n. — Auctarium Chartularii t. 2. Paris 1897. — Kaufmann, Geschichte der deutschen Universitäten. 2 Bde. Stuttgart 1888 a 1896. — Fitting, Anfänge der Rechtsschule in Bologna. Berlin 1888. — Paulsen, Gründung der deutschen Universitäten (v Hist. Zeitschr. 1881). — Rashdal, The Universities of Europa in the middle-ages 2 vol. Oxford 1895. — Kämmel, Die Universitäten im Mittelalter (in Schmid's Gesch. der Erziehung 2, 1. 1892). — Robert, Les écoles et l'enseignement de théologie pendent la prémière moitié du XII. siècle. Paris 1909.

universalia, t. j. ústavy pro studující celé země a pak také ve smyslu širším celého křesťanstva. Ponenáhlu však místo studia generalia nazývány byly školy ty universitates, kteréžto slovo s počátku značilo korporaci učitelův a žákův (universitas magistrorum et scholarium).[1]) Významu universitas litterarum, t. j. zastoupení všech věd, nabylo teprve koncem století 14., a to nejdříve v Německu.

Vzorem pro založení všech pozdějších universit staly se zvláště dvě university, pařížská[2]) a bolognská,[3]) z nichž první byla nejznamenitější školou theologickou; druhá pak právnickou. Příčinou jejich velikého a rychlého rozkvětu byli jednak vynikající učitelé na těchto školách, jednak nová methoda a nové předměty vyučovací. V Paříži byla theologie probírána dle methody dialektické, zavedené nejdříve Vilémem z Champeaux a jeho žákem Abaelardem, v Bologni zavedeno Irneriem studium práva římského a Gratianem studium práva kanonického. Přitažlivost obou škol byla v brzku tak veliká, že na ně přicházeli v hojném počtu scholárové ze všech zemí. Než pevného trvání nabyly tyto nové školy teprve utvořením korporací, jež se po způsobu cechů počaly tvořiti v druhé polovici století 12. k získání privilegií a právní ochrany. Za tím účelem sestoupili se v Paříži především učitelé jednotlivých disciplin ve zvláštní svazek, tak zvané consortium nebo collegium doctorum, magistrorum, jemuž dostalo se začátkem století 13. výslovného uznání Innocencem III. Z tohoto svazku vznikly v brzku, když zástupci jednotlivých disciplin se spojili uvnitř svazku v korporace, čtyři

[1]) Odtud také názvy studium universitatis, studium ac eius universitas, corpus collegii sive universitatis, universitas studii. Universitas est plurium corporum collectio inter se distantium uno nomine eis specialiter deputato. Hugolinus u Denifla, p. 30.

[2]) Feret, La faculté de Théologie de Paris et ses docteurs les plus célèbres. Paris 1894. — Fournier, Les statuts et les privilèges des universités françaises. Paris 1890.

[3]) Mardi et Orioli, Chartularium studii Bononiensis. Imola 1907. — Fitting, Les commencements de l'École de droit de Bologne (trad. par Lesueur). 1888.

fakulty) theologická, právnická, medicinská a artistická. V čele celé university stál kancléř, jemuž s počátku náleželo právo udíleti venia docendi, dále vykonávati pravomoc soudní nad scholáry, jakož i vrchní dohled nad vědeckým vyučováním, v čele fakult od druhé polovice století 13. stál děkan. Také scholárové jednotlivých fakult tvořili mezi sebou korporace, ne však dle disciplin, nýbrž dle národův. Na universitě pařížské dělili se na čtyři národy: Francouze, Pikardy, Normanny a Angličany a volili si zvláštní představené, tak zvané prokurátory, kteří měli bdíti nad privilegiemi a právy. Hlavou všech národů byl rektor, jenž byl volen od prokurátorů čtyř národův. Prokurátoři sami voleni byli od magistri artium, kteří se ještě počítali ke scholárům. Rektor nebyl tudíž s počátku hlavou university; nicméně svou dalekosáhlou působností v brzku převýšil kancléře a vstoupil v čelo celé university. Nejprve jej uznala fakulta filosofická, pak před polovicí stol. 14. fakulta právní a lékařská, posléze i theologická. Podobným spontanním způsobem, avšak na základě více demokratickém, vznikla ponenáhlu universita v Bologni. Zde utvořili totiž nejdříve cizí scholárové na ochranu svých práv svobodnou korporaci (ultramontani). Příkladu toho následovali pak i scholárové domácí (citramontani). Tyto korporace volily si ze sebe rektora (rector scholarium), jenž vykonával pravomoc soudní, a na pomoc měl rádce (consiliarii). Od těchto rektorů záviseli v jisté míře i professoři. Obě korporace tvořily dohromady universitatem scholarium. Vedle těchto dvou nejpřednějších universit založeny byly ještě ve stol. 13. university jiné, a to některé císařem, jako na př. universita v Neapoli r. 1224 císařem Fridrichem II., jiné opět papežem nebo za jeho nebo císařova spolupůsobení jednotlivými knížaty nebo také městy. Do r. 1303 bylo v Evropě již 29 universit. Předměty vyučovacími na všech universitách byly artes liberales, právo a medicina; jen theologie zůstala z mnohých ponejvíce z ohledu na školy stavající vyloučena, tak že bylo až do konce století 14. málo vysokých škol s fakultami theologickými.

Universitě těšily se veliké přízni církve, zejména stolice apoštolské. Papežové u vědomí užitečnosti, ano nutnosti studia věd udíleli jim rozličné výsady, povznášeli je hmotnými podporami a chránili je v jejich právech. Aby návštěvu jejich co nejvíce umožnili, udíleli studujícím beneficia, zbavovali duchovní již ustanovené povinnosti residence a žádali od kapitol kathedrálních, že jistý počet kanovníků musí býti brán z těch duchovních, kteří studia svá na universitě vykonali. Také právo promoční, aspoň později, bylo udělováno od papežův. Udělení stupně doktora[1]) nebo magistra, jenž opravňoval k úřadu učitelskému (licencia ubique docendi), předcházely zkoušky; ponenáhlu zavedeny byly také předchozí stupně akademické k důstojnosti doktorské, baccalaureat, jenž původně nebyl stupněm akademickým, nýbrž znamenal scholára vyučujícího a učícího se, a licenciat.

Veliká svoboda akademická a osvobození od soudu světského, jehož universitám se dostalo, sváděly scholáry nezřídka, že místo studia nevázanosti a různým výstřednostem se oddávali. Proto aby těchto nebezpečenství mravních byli uchráněni a zároveň scholárové nemajetní podporováni, zakládány byly pro ně kolleje (bursae), v nichž vedli společný život podle určitých pravidel pod přísným dozorem. Zvláštní proslulosti nabyla kollej při universitě pařížské Robertem Sorbonnem, kaplanem Ludvíka IX., r. 1257 původně založená pro 20 klerikův; dala později své jméno z části fakultě theologické, z části celé universitě (Sorbonna). Před r. 1350 bylo v Paříži již 19 kollejí.

§ 152. **Scholastika a mystika; nominalismus a realismus.**[2])

I. Církevní věda vyznamenává se v této periodě oproti reprodukci spisů sv. Otců v periodě pře-

[1]) Za Innocence III. vyskytují se již doctores legum, decretorum, doctores medicinae, grammaticae, logicae, philosophiae, theologiae, sacrae paginae.

[2]) Stöckl, Geschichte der Philosophie des Mittelalters. 3 Bde. 1864 násl. — Ritter, Geschichte der christl. Philo-

dešlé velikou samostatností a bohatostí. Příčiny tohoto rozkvětu dlužno hledati v čilém vzájemném styku mezi národy křesťanskými, zavládnuvším za výprav křižáckých, dále v seznámení se s filosofií arabskou a tím také s filosofií řeckou, ve snaze útoky filosofie arabské na křesťanství vyvrátiti a konečně v povznesení celého života církevního. Hned od počátku periody jeví se v theologii dva hlavní směry: scholastika neboli theologie spekulativní a mystika neboli theologie kontemplativní. Scholastika snažila se použitím rozumu, filosofie na pravdy zjevené intelligere, quod credimus, t. j. obsah dogmat všestranně dialekticky objasniti, souvislost s jinými pravdami víry ukázati, z daných nebo dokázaných praemis vyvoditi theologické konkluse a konečně potvrditi důkazy analogickými jednotlivé nauky a tím víru ve formu vědy povznésti. Filosofie měla býti ancilla theologiae. Nauka církevní poskytovala tudíž látku, formu filosofie, a to především filosofie Aristotelova (philosophia scholasticae). Vůdčí zásadou scholastiků bylo, že víra a věda nemohou si odporovati, poněvadž obě jsou od Boha.

Mystika naproti tomu hleděla kontemplací, vnitřním rozjímáním nabýti hlubšího poznání pravd křesťanských a očištěním srdce dosáhnouti spojení s Bohem. Kdežto scholastika obracejíc se na rozum tázala se po pravdě, důvodech bytí, směřovala mystika, appellujíc především na srdce, ke konečnému cíli všech věcí, k dobru. Scholastika skýtala jasnost myšlení, přesné pojmy a principy, mystika naproti tomu vroucí cit a směr praktický. Proto také proti

sophie. III. u. IV. Bd. 1844 násl. — Kachník, Dějiny filosofie. 1904. — Kleutgen, Die Theologie der Vorzeit. 1853 násl. — Bach, Die Dogmengeschichte des Mittelalters. 2 Teile. 1873 násl. — Ueberweg-Heinze, Geschichte der Philosophie der patrist. u. scholast. Zeit. 9. Aufl. 1905. — Hurter, Nomenclator literarius II. (aetas media). 3. ed. 1906. — Grabmann, Die Geschichte der scholastischen Methode. I. Bd.: Die scholastische Methode von ihren ersten Anfängen in der Väterliteratur bis zu Beginn des 12. Jahrh. 1909. — Hauréau, Histoire de la philosophie scolastique. 2 vol. Paris 1872. — De Wulf, Hist. de la philosophie médiévale. 2 ed. Paris 1905.

úsečné, neozdobné mluvě scholastiky dávala přednost krásnému, řečnickému výkladu. Jakkoli v sobě různy byly oba tyto směry, přece neodporovaly si, nýbrž v životě úzce se stýkaly a vzájemně doplňovaly, držíce si rovnováhu a chrániče se od scestí. Mystika chránila scholastiku od rationalismu a naopak scholastika mystiku od pantheismu. Oba směry byly namnoze v jedné a téže osobě zastoupeny. Nejlepší theologové středověcí byli stejně velikými scholastiky jako mystiky, byli zároveň kazateli a spisovateli asketickými.

II. Hned na počátku spekulace scholastické vzplanul učený boj o realitu obecných pojmů (universalií),[1]) jenž po celou dobu scholastiky trval a učence středověké na dva tábory rozdělil. Nominalisté, přiznávajíce jen jednotlivým věcem (individuím) reální existenci, upírali pojmům obecným všecku objektivitu a prohlašovali je za pouhá slova a jména (voces, nomina, flatus vocis), t. j. abstrakce, které toliko v rozumu našem bytují. Svůj názor vyjadřovali slovy: universalia post rem. Realisté naproti tomu tvrdili, že obecné pojmy objektivně bytují, mají existenci reální a dělili se při tom na dvě třídy. Realisté excessivní s Platonem učili, že universalia bytují před věcmi jako jejich vzory v božském rozumu a lidském duchu (universalia ante rem), mírnější naproti tomu s Aristotelem tvrdili, že universalia bytují ve věcech jednotlivých (universalia in rebus), a že teprve zkušeností a abstrakcí se tvoří v lidském duchu.

Tato sporná otázka, sama v sobě filosofická, nabyla pro theologii významu tím, že jí hned s počátku bylo nešťastně použito na Trinitu. Původce nominalismu kanovník *Roscellin z Compiègne* tvrdil totiž, že universale v Trojici, deitas, kterou tři božské osoby v jednotu jsou spojeny, jest pouhé jméno; tím jevily se tři božské osoby jako tři jedinečné čili zvláštní podstaty (tritheismus). Tento blud svůj musil odvolati na

[1]) Köhler, Realismus u. Nomin. in ihrem Einfluss auf d. dogm. Systeme des Mittelalters. 1858 — Löwe, Kampf d. Realismus u. Nom. im Mittelalter. 1876. — Reiners, Der Nominalismus in der Frühscholastik. 1910.

sněmu v Soissonsu r. 1092. Do podobného bludu upadl, oddán jsa přílišnému realismu, *Gilbert de la Porrée*,[1]) biskup v Poitiersu († r. 1154). Rozeznávaje v božství substantia, quae est Deus (tři božské osoby) a substantia, qua est Deus (božskou podstatu) a stavě tuto proti třem osobám jako prapůvod (matrix), stanovil takto reální rozdíl mezi podstatou boží a třemi božskými osobami čili tritheismus nebo vlastně tetratheismus. Proti tomuto jeho bludnému názoru vystoupil sv. Bernard; jeho přičiněním byla na synodě v Remeši r. 1148 za přítomnosti Eugena III. zavržena. Gilbert podrobil se ochotně tomuto církevnímu rozhodnutí.

§ 153. První scholastikové.[2])

1. Pravým otcem theologie scholastické jest sv. *Anselm*.[3]) Narodiv se v Aoště v Piemontu, oddal se záhy filosofickému studiu v klášteře Beccum za vedení učeného Lanfranka a stal se jeho nástupcem nejdříve na škole klášterní a později na stolci arcibiskupském v Canterbury († r. 1109), v kterémžto úřadě hájil neohroženě církevní svobodu. Duchem spekulativním, ostrovtipem a všestranným věděním stal se nejznamenitějším učencem své doby. Vědecké snahy jeho označují výroky: Fides quaerit intellectum, Credo, ut intelligam a Negligentiae mihi videtur, si, postquam confirmati sumus in fide, non studemus, quod credimus, intelligere. Vedle různých homileticko-asketických spisů a listů napsal sv. Anselm Mono-

[1]) Spisy u Migne, Patr. lat. t. 158–9. — Clerval, Les écoles de Chartres. Chartres 1895. — Berthaud, Gilbert de la Porrée. Poitiers 1892

[2]) Mignon, Les orignes de la scolastique et Hugues de Saint Victor. 1896.

[3]) Opp. ed. Migne, Patr. lat. t. 158 a 159. — Hasse, Anselm v. Canterbury. 1883. — Vigna, St. Anselmo filosofo. 1899. — Funke, Grundlagen u. Voraussetzungen der Satisfaktionstheorie des hl. Anselm. 1903. — Heinrichs, Die Genugtuungstheorie des hl. Anselmus von Canterbury. 1909. — Bagey, Hist. de S. Anselme. 2. vol. Paris 1890. — Rigg, S. Anselme of Canterbury. London 1896. — Domet de Vorges, St. Anselme. 2. vol. Paris 1901.

logium, kde spekulativně mluví o Bohu, jeho podstatě v jednotě přirozenosti a trojici osob a jeho vlastnostech, dále Proslogium, v němž podává ontologický důkaz pro existenci boží, soudě z ideje bytosti nejdokonalejší (Vere est aliquid quo maius cogitari non potest) na její jsoucnost.[1] Hlavní jeho dílo: Cur Deus homo jedná o nutnosti vykoupení a vtělení Syna božího. Proti názoru patristickému o právu ďábla na lidstvo, jehož hříchem nabyl, pojímá sv. Anselm vtělení Syna božího jako prostředek, aby Bohu za urážku hříchem mu způsobenou bylo dostiučiněno. Ač sv. Anselm ve svých spisech nepodává úplného systemu theologického, přece pojednávaje o nejdůležitějších a nejtěžších otázkách dogmatických, razil církevní spekulaci směrodatnou dráhu.

2. Anselmovým nejpřednějším žákem byl *Anselm z Laonu* († r. 1117), jenž s velikým úspěchem v Paříži učil a za spoluzakladatele tamější vysoké školy považován býti může. Jeho Glossa interlinearis k Vulgatě byla vedle Glossa ordinaria Valafrida Strabona hlavním pramenem exegetického vědění ve středověku.[2]

3. Další vynikající spisovatel scholastický jest řeholní kanovník *Hugo ze sv. Viktora* († r. 1141),[3] představený tamní školy a přítel sv. Bernarda, jenž od svých vrstevníků jako druhý sv. Augustin (alter Augustinus) byl veleben. Mezi jeho spisy zvláště vynikají Summa sententiarum, dogmatika zpracovaná na základě výroků sv. Otcův (Sententiae patrum), a dále dvě knihy De sacramentis (t. j.

[1] Proti důkazu tomuto vystoupil mnich kláštera Marmoutiersu Gaunilo spisem: Liber pro insipiente, v němž správně dovozuje, že z myšlenky věci nelze dovozovati její existenci. (Migne, Patr. l. t. 158.)

[2] Migne. Patr. l. t. 162. — Lefèvre, De Ans. Laod. scholast. 1894.

[3] Liebner, Hugo u. die theol. Richtung seiner Zeit. 1832. — Hauréau, Les oeuvres de Hugo de St. Victor. 2 ed. 1886. — Hilgenstein, Gotteslehre des Hugo v. St. Viktor. 1897. — Ostler, Psychologie des H. v. St. Viktor. 1906. — Mignon, Les origines de la scolastique et Hugues de S. Victor. 2 vol. Paris 1895.

o tajemstvích) fidei christianae, v nichž v pořadí symbola pojednává o celé věrouce.[1])

4. Další systematický rozvoj theologie přivodili Angličan Robert Pulleyn (Pullus),[2]) professor v Oxfordu a Paříži, pak kardinál a kancléř církve římské († kol. r. 1150), svými Libri VIII. sententiarum, v nichž snaží se spojiti methodu positivní s dialektickou, a zvláště *Petr Lombardský*.[3]) Narodiv se v Lombardii, studoval v Bologni, Remeši a Paříži, působil pak dlouho s úspěchem na vysoké škole v Paříži, kde se stal později též biskupem († r. 1164). Mezi jeho spisy jest nejdůležitější Libri IV. sententiarum, ve kterém na základě sv. Otců, zvláště Augustina, Ambrože a Hilaria, pojednává o Bohu (lib. I), o věcech stvořených a hříchu (lib. II.), o christologii a ctnostech (lib. III.), o svátostech a eschatologii (lib. IV.). Dílo to, ač nebylo bez nedostatků, nabylo poznenáhlu takové vážnosti a vlivu, že autoru dostalo se za ně čestného názvu Magister sententiarum, a zůstalo oblíbenou příručkou až do 16. stol. Četní vynikající theologové napsali k němu kommentáře. Odůvodnění filosofické k soustavě Lombardově při jednotlivých pravdách věroučných přičinil Alanus ab Insulis,[4]) narozený v Insulae ve Flandrech, učitel v Paříži a pak člen řádu cisterciáckého († r. 1202), ve svém díle De arte seu articulis catholicae fidei lib. V.

5. Vynikající místo přísluší též Janu ze Salisbury (Ioannes Sarisberiensis).[5]) Narodiv se v Salisbury v Anglii, věnoval se ve Francii studiu filosofie a theologie a stal se pak sekretářem arcibiskupa Theobalda v Canterbury a jeho nástupce sv. Tomáše

[1]) Migne, Patr. l. t. 175—177.

[2]) Migne, Patr. l. t. 186.

[3]) Opp. ed. Migne, Patr. lat. t. 191 a 192. — Protois P. Lomb., son époque, sa vie etc. 1881. — Baltzer, Die Sentenzen des Petrus Lomb., ihre Quellen u. ihre dogmengesch. Bedeutung. 1903. — Espenberger, Die Philosophie des Petrus L. 1901.

[4]) Opp. Patr. lat. t. 210. — Baumgartner, Die Philosophie des Alanus ab Insulis. 1896.

[5]) Migne, Patr. lat. t. 199. — Schaarschmidt, Johann v. Salisbury nach Leben u. Studien. 1862. — Gennrich, Die Staats- u. Kirchenlehre Joh. v. Salisb. 1894.

Becketa a konečně biskupem v Chartres († r. 1180). Vynikaje hlubokou a všestrannou učeností napsal klassickým slohem četné spisy, z nichž nejdůležitější a nejobsáhlejší je Polycraticus seu de nugis curialium lib. VIII. Spis tento jest jakousi ethikou veřejného života; spisovatel pojednává v něm o nejdůležitějších otázkách časových brzo vážně, brzo satiricko-ironicky. Důležity pro dějiny kulturní a soudobé jsou i jeho listy (v celku 329).

6. Zásad od pravidla sv. Anselma zcela různých přidržoval se žák Roscellinův *Petr Abaelard*,[1]) naroz. r. 1079 v Palais v Bretagni jako syn venkovského šlechtice. Vynikaje bystrým duchem nabyl důkladného vzdělání filosofického, a učil v Paříži s takovým úspěchem, že ze všech končin Evropy žáci se k němu hrnuli. Příhody s Heloisou, neteří kanovníka Fulberta, pohnuly jej, že vstoupil do kláštera v St. Denis. Než jeho přednášky, v nichž zde pokračoval, vyvolaly odpor a Abaelard byl donucen na synodě v Soissons r. 1121 svůj právě vydaný traktát De unitate et trinitate divina spáliti. Stále zmítán ctižádostí zemřel po životě pohnutém smířen s církví r. 1142. Jeho liché nauky byly zavrženy přičiněním sv. Bernarda[2]) na synodě v Sensu r. 1141. Vedle již uvedeného traktátu napsal Abaelard ještě jiné spisy, z nichž hlavní jsou: Introductio ad theologiam a Theologia christiana. Proti zásadě sv. Anselma: Credo, ut intelligam postavil Abaelard zásadu: Intelligo, ut credam a označil dubium jako nutné východiště k poznání pravdy. Při své náklonnosti k tvrzením paradoxním a odvážným narazil také v jiných naukách svých na odpor. Zejména chtěl také tajemství víry rozumem pochopiti a zavrhoval náměstné dostiučinění Ježíše Krista.[3])

[1]) Migne, Patr. lat. t. 178. — Vacandard, Ab. et sa lutte avec St. Bernard. 1881. Deutsch, Petrus Ab., ein kritischer Theologe des 12. Jahrh. 1883. — Kaiser, P. Ab. critique. 1901.

[2]) Vacandard, Abélarde et sa lutte avec Bernard. Paris 1881.

[3]) Sv. Bernard praví o něm: Cum de Trinitate loquitur sapit Arium, cum de gratia, sapit Pelagium, cum de persona Christi, sapit Nestorium.

§ 154. **Rozkvět scholastiky.**[1])

Ve století 13. dostoupila theologie scholastická vrcholu rozkvětu. Vedle vynikající činnosti jednotlivých učenců scholastických přispěla k tomu hlavně větší známost spisů Aristotelových. Kdežto až doposud byly na západě známy jen logické spisy jeho, přistoupily nyní prostřednictvím Maurů španělských také fysické, metafysické a morální spisy jeho a nabyly, když byla překonána počátečná nedůvěra, takového ohlasu, že Aristoteles stal se filosofem scholastiky (philosophus) a zaujímal odtud v theologii místo, které dříve Plato měl.[2]) Tím však nevstoupila scholastika v odpor k patristice, neboť Plato a Aristoteles stojí na ramenech svého mistra Sokrata, jenž základní nauky náboženství přirozeného pojal s řídkou silou ducha. Hlavními zástupci nové vědy staly se řády žebravé Dominikánův a Františkánů, z nichž vyšli největší učenci této doby. Jsou to:

1. *Alexander Hallský*,[3]) jenž narodiv se v Anglii a v klášteře Hales vychován, studia vykonal v Oxfordu a v Paříži. V tomto městě stal se také učitelem filosofie a theologie a vstoupil kol r. 1230 již jako slavný učitel do nově založeného řádu františkánského. Alexander Hallský byl první ze scholastiků, jenž filosofii Aristotelovu v celém jejím rozsahu znal a jí hojnou měrou k výkladům theologickým užíval. Od svých žáků nazván byl doctor irrefragabilis a theologorum monarcha († r. 1245). Jeho hlavním dílem jest obsáhlá Summa universalis theologiae, již napsal na vyzvání papeže Innocence IV. Tímto spisem nabyla v scholastice vlády methoda syllogistická.

---

[1]) Kachník, Dějiny filosofie. Praha 1904. — Baumgartner, Die lateinische u. griechische Literatur der christl. Völker. 3. u. 4. Aufl. Freiburg 1904. — Ebert, Allgem. Gesch. der Literatur des M.-A. im Abendlande. 3. Bde. 1874. — Martigné, La scolastique et les traditions franciscaines. 1889. — Felder, Gesch. der wissensch. Studien im Franziskanerorden bis um die Mitte des 13. Jahrh. 1904. — Seppelt, Wissenschaft u. Franziskanerorden v Kirchengesch. Abh. v. Sdralek IV. 1906.

[2]) Schneid, Aristoteles in der Scholastik. 1875.

[3]) Opera Venetiis 1576. Coloniae 1622. — Endres, Des Alex. v. Halles Leben u. psych. Lehre ve Phil. Jahrb. 1888.

2. Téměř současně žil Dominikán *Albert Veliký.*[1]) Narozen z rodiny hrabat z Bollstädtu ve Švábsku, studoval v Padově a Paříži a vstoupil hned již v Padově do řádu dominikánského. Jako učitel působil na rozličných místech, zejména v Paříži a Kolíně, a byl od papeže r. 1260 donucen přijmouti biskupství řezenské. Zřeknuv se ho po 2 letech, uchýlil se do milovaného kláštera v Kolíně a zemřel zde r. 1280 u věku téměř 90 let. Albert Veliký vynikal mezi všemi scholastiky věděním nejobláhlejším, proto také dostalo se mu čestného názvu doctor universalis. Obzvláště vyznamenával se vědomostmi přírodovědeckými na tu dobu neobyčejnými (Plinius století 13.). Mezi četnými jeho spisy vyniká Kommentář k Sentencím Petra Lombardského, dále Summa theologiae a Summa de creaturis. Že nezanedbával mystické stránky theologie, ukazuje jeho Kommentář k Pseudo-Areopagitovi a traktát Paradisus animae.

3. Alberta předčil a knížetem scholastiků stal se jeho žák *sv. Tomáš Akvinský.*[2]) Narodiv se r. 1225 v Roccasicca blíže Monte Kassina z hraběcího rodu, konal nejdříve studia svá v sousedním Monte Kassino, pak v Neapoli, kde v 16 letech vstoupil přes odpor své rodiny do řádu dominikánského. Ve studiích svých pokračoval v Kolíně nad Rýnem, maje učitelem Alberta Velikého, jehož provázel do Paříže, a vystoupil tu, zatím co u Alberta poslouchal theologii, jako učitel filosofie. Dosáhnuv r. 1257 hodnosti doktora theologie,

---

[1]) Alb. Magni, opera 38 t. Parisiis 1890—1899. — Weiss, Primordia novae bibliographiae b. Alberti Magni. Paris. 1898. — Hertling, Albertus Magnus. Beiträge zu seiner Würdigung. Köln 1880. — Sichart, Alb. Magn., sein Leben u. seine Wissenschaft. 1857. — Schneider, Die Psychologie Alberts des Grossen. Münster 1903. — Van Wedgigen, Albert le Grand, le maître de S. Thomas d'Aquin. Paris 1881.

[2]) Opera Th. Aq. Parisiis 1882—1889, 34 t.; Romae 1882 n. 11 t. — Werner, Thomas von Aquin. 3 Bde. 1859. — Schütz, Thomas-Lexikon. 2. Aufl. Paderborn 1895. — Ševčík, Sv. Tomáš Akv. Brno 1889. — Sertillanges, S. Thomas d'Aquin. 2 vol. Paris 1910. — Endres, Thomas v. Aquin. Mainz 1910. — Didiot, S. Thomas d'Aquin. Bruges 1894.

stal se jejím učitelem, nejprve v Paříži a pak v různých městech italských. Věhlasem svým posluchačstvo záhy v té míře okouzloval, že se k němu mnohem ještě více žactva hrnulo, než k jeho učiteli Albertovi. Nabízenou mu papežem Urbanem IV. důstojnost biskupskou a kardinálskou odmítl. Zemřel r. 1274 na cestě ke sněmu lyonskému II., k němuž byl papežem Řehořem X. povolán, v opatství cisterciáckém Fossa Nuova poblíž Neapole v 49. roce věku svého. Pro vynikající čistotu života dostalo se mu čestného názvu Doctor angelicus. Jeho hlavními spisy jsou Kommentář k Sentencím Petra Lombarda, dále Summa contra gentiles, v níž hájí nauku křesťanskou proti Židům a Mohamedánům, a Summa theologica, nejzralejší jeho dílo, obsahující ve třech dílech dogmatiku a morálku. O tomto díle, v němž vybudoval nejvelikolepější systém světového názoru křesťanského, pracoval sv. Tomáš po celý život svůj, aniž je dokončil; teprve žáci jeho z Kommentáře k Sentencím doplnili neukončenou část třetí. Z exegetických jeho spisů jest nejpřednější Kommentář k listům sv. Pavla. Všecky spisy sv. Tomáše vynikají hloubkou myšlenek, bystrostí soudu, jemností distinkce, plností obsahu a pojišťují mu mezi velikány vědy křesťanské všech věků místo přední, jak to i nekatoličtí učenci uznávají. Papežové a koncily velebili jej pro ryzost jeho nauky, které dal téměř dokonalý a každým způsobem nejsprávnější výraz, a Lev XIII. znovu doporučil (Enc. Aeterni Patris d. d. 4. Augusti 1879) „auream s. Thomae sapientiam ad catholicae fidei tutelam et decus, ad societatis bonum, ad scientiarum omnium incrementum", prohlásiv jej též za patrona všech katolických studií.

4. Důstojně druží se k sv. Tomáši jeho vrstevník *sv. Bonaventura,*[1]) Jan Fidanza, největší theolog řádu františkánského. Dokonav v Paříži za vedení

[1]) Opp. ed. studio et cura PP. collegii a s. Bonaventura. Quaracchi 10 t. 1882 n. — A. da Vincenza, Des hl. Bonaventura Leben u. Wirken. Deutsch 1874. — Lemmens, Der hl. Bonaventura. 1909. — Lutz, Die Psychologie Bonaventuras nach Quellen. 1909. — Chérance, S. Bonaventura. 1899.

Alexandra Hallského studia, stal se zde učitelem theologie. Ač měl teprve 36 let, zvolen byl r. 1257 za generála řádu, dokončil jeho organisaci a urovnal v něm svým vlivem aspoň na čas spory. Později (r. 1273) jmenován byl papežem Řehořem X. kardinálem a biskupem v Albano. Zemřel za obecného sněmu lyonského II. r. 1274, na němž byl pověřen vyjednáváním s Řeky. Poctěn byl názvem doktora serafinského a vyrovná se velikolepostí myšlenek, hloubkou pojetí a soudností samému sv. Tomáši Akvinskému. Jeho hlavní spisy jsou: Commentarius in IV libros Sententiarum, theologické dílo prvního řádu, Breviloquium, nejlepší kompendium dogmatické ve středověku, pak krásné spisy mystické: Itinerarium mentis in Deum, Soliloquium, Lignum vitae atd.

5. Poněkud mladší byl *Jan Duns Scotus*,[1]) mnich františkánský. Studia svá vykonal na universitě v Oxfordě a stal se zde již ve 23 letech učitelem theologie. Později za nemenšího návalu učil v Paříži a konečně v Kolíně nad Rýnem, kde i umřel r. 1308. Vynikal neobyčejným bystrovtipem a duchem kritickým a byl dokonalým mistrem v dialektice. Jeho ctitelé dali mu právem název doctor subtilis. Hlavním dílem jeho jest Kommentář k Sentencím Petra Lombardského, obyčejně Opus Oxoniense zvaný. Vedle toho zmínky zasluhují Quaestiones quodlibetales, 21 pojednání o různých metafysicko-theologických otázkách. Duns Scotus vystoupil proti některým názorům sv. Tomáše, čímž dal vznik k roztržce mezi theology na Thomisty a Scotisty. Kdežto Scotisté, ponejvíce theologové z řádu františkánského, v nauce o milosti hájili daleko sahající synergismus,[2]) byli Thomisté, hlavně členové řádu dominikánského, přísnými přívrženci nauky sv. Augustina. Také otázka

[1]) Opera ed. Wadding 12 t. Lugd. 1639; ed. nova 26 t. Paris. 1891 sq. — Seeberg, Die Theologie des Duns Scotus. 1900. — Pluzanski, Essai sur la philos. de Duns Scot. Paris 1887.

[2]) Minges, Die Gnadenlehre des Duns Scotus auf ihren angeblichen Pelagianismus und Semipelagianismus geprüft. 1906.

o neposkvrněném početí Panny Marie byla předmětem sporu: Scotisté neposkvrněné početí hájili, Thomisté naproti tomu je popírali. Když však postupem doby řád františkánský svého theologického významu pozbyl, nabyl thomismus vítězství.

K těmto nejpřednějším zástupcům theologie scholastické řadí se ještě někteří další, kteří sice nerozvíjeli činnosti tak dalekosáhlé, nicméně však přece v dějinách vědy čestné místo zaujímají. Zároveň pak jeví se u nich z části již snaha vědění zevšeobecniti a na základě přesného pozorování přírody rozšířiti a prohloubiti. K mužům těmto náleží:

6. *Vincenc z Beauvais* (Bellovacensis),[1] Dominikán, vychovatel synů Ludvíka IX. († r. 1264). Ve svém Speculum maius seu tripartitum (naturale, doctrinale, historiale) podává obsáhlou encyklopaedii vědění své doby. Dílo jeho v 10 foliantech vydané svědčí o obrovské jeho píli a neobyčejné sčetlosti. Neboť dle přibližného ocenění spočívá jeho encyklopaedie na znalosti více než 450 autorů, více než 2000 z části velmi obsáhlých spisů v latinské, řecké, hebrejské, arabské a francouzské řeči.

7. *Roger Bacon*,[2] Angličan, jenž v Oxfordě a Paříži obzvláště studiemi přírodozpytnými se zabýval a v Oxfordě pote oblíbeným učitelem theologie se stal. Pro neobyčejně veliké vědomosti filologické a přírodní byl nazván mirabilis. Napsal spis Opus maius ad Clementem IV., v němž podává úplnou osnovu ke studiu optiky, astronomie a mathematiky, dále Opus minus a Opus tertium, k nimž se druží ještě Compendium filosofiae. Při badání největší váhu klade na zkušenost, bez níž není vědění dokonalého, tím stal se předchůdcem empirismu. Poněvadž některé z jeho názorů, zejména přírodozpytných, oné době zdály se odvážnými, byl učený mnich františkánský od svých klášterních bratří r. 1278 u generála řádu obžalován a uvězněn, avšak po smrti papeže Mikuláše IV. osvobozen († r. 1294). Bacon byl jednou z nejoriginálnějších postav mezi spisovateli 13. stol.

8. *Raymundus Lullus*,[3] rodem Španěl, odvrátiv se od života světského hledal novou snadně srozumitelnou methodu

[1] Op. Vinc. Bel. Duais 1624. 4 t. — Mon. Germ. Scrip. XXIV., 154 sqq. — Bautric, Vin. de B. et la conaissance de l'antiquité au 13. siècle. Paris 1875.

[2] Opus maius ed. Bridges 1897. — Brewer, Opera Rog. Bac. 1859. — Steele, Opera hactenus inedita Rogerii Baconis. 1905. — Schneider, Roger Bacon. 1873. — Charles, Roger Bacon sa vie, ses ouvrages etc. Paris 1861.

[3] Opera Ray. Lul. 10 t. 1721—1742. — Helfferich, Lullus u. die Anfänge der katal. Literatur. 1858. — André,

pro přesné dokázání pravd křesťanských nevěřícím a domníval se ji nalézti ve své Ars magna, jež však spočívá na základě značně rationalistickém. Po té procestoval celou Evropu, jednak vyučuje své nové methodě, jednak povzbuzuje knížata, aby se snažila Mohamedány obrátiti. Třikráte podniknul za tímto účelem sám výpravy do Afriky, kdež zakusiv mnoho příkoří r. 1315 zemřel. Jeho přičiněním zřízeny byly orientálské stolice na předních universitách sněmem vienneským.

§ 155. Čelnější mystikové. Exegeté a právo kanonické.

I. Ačkoli mystika od předních zástupců scholastiky nikdy nebyla úplně zanedbávána, přece nabyla u nich jen v ojedinělých případech většího rozvoje. Naproti tomu jiní učenci pěstovali převážně směr mystický a mezi těmi je na prvním místě:

Sv. Bernard.[1]) Narodiv se ze šlechtického rodu ve Fontaines v Burgundsku, byl záhy odevzdán řeholním kanovníkům v Châtillonu na vychování, kde ukazoval skvělé nadání a velikou zbožnost. Po smrti své matky uchýlil se do samoty a získal svojí plamennou výmluvností téměř všecky sourozence své a mnohé příbuzné pro život asketický. Pobyv s nimi půl roku v Châtillonu, uchýlil se v jejich průvodě do Cîteaux, kde v brzku nový život nastal. Rychle byly založeny čtyři nové kláštery, mezi nimi Clairvaux, v němž se stal sv. Bernard u věku 25 let opatem. Od té doby zasahoval mocně do veškerého tehdejšího církevního a státního života svým ohnivým slovem i písmem. Jeho slovům a radám naslouchali papežové, císařové a králové, poněvadž církevní myšlenka v něm měla svého nejnadšenějšího a nejúchvatnějšího kazatele. Mystické jeho spisy jsou převahou rázu praktického; jeho snaha směřuje méně k hlubšímu poznání než

Le bienheureux Raymond Lulle. 1900. — Keischer, Raymundus Lullus u. seine Stellung zur arab. Philosophie. 1909. — Bové, Le système philos. de R. L. Ars magna. Barcelone. 1908.

[1]) Opp. ed. Mabillon 1719; Patr. lat. t. 182—185. — Vacandard, Vie de St. Bernard de Clairvaux. 2 vol. 1895. Německy 1898. — Korec, Sv. Bernard. 1881. — Haluza, Der hl. Bernhard. 1906.

k vroucnější lásce k Bohu (In tantum cognoscitur Deus, in quantum amatur). K nejpřednějším náleží: De diligendo Deo, De gradibus humilitatis a De consideratione lib. V. Tento poslední spis věnován jest Eugenovi III., žáku sv. Bernarda, a kárá otevřeně vady tehdejší doby, zejména časté appellace do Říma, mnohé exempce a papežské legace. Vedle těchto spisů napsal sv. Bernard také 251 kázání, z nichž zvláště vynikají řeči De Cantico Canticorum; jejich jádrem jest láska k Ježíši. Zbožnosti své dal též výraz ve velebných hymnech.

Spekulativní mystiku pěstovali dále *Viktorini*, učitelé na slavné klášterní škole řeholních kanovníků sv. Viktora u Paříže. Hugo ze sv. Viktora[1]) († r. 1141), přítel sv. Bernarda, přidržoval se zvláště sv. Augustina a byl od svých vrstevníků jako alter Augustinus, jako učitel (Didaskalus) veleben. Nejkrásnější z jeho spisů mystických jsou: De arca Noë mystica, De vanitate mundi.[2]) Ještě dále šel jeho žák a nástupce Richard ze sv. Viktora († r. 1173) tím, že to, co u Hugona je toliko naznačeno a rozptýleně uvedeno, uspořádal a v system uvedl. Jeho hlavní spisy jsou: De praeparatione ad contemplationem a De contemplatione.[3])

Horlivě pěstovaly mystiku kláštery německé[4]) a kláštery ženské závodily tu s kláštery mužskými. Zmínky především zasluhuje opat Rupert z Deutzu († r. 1135),[5]) v jehož četných spisech exegetických převládá živel mystický. Vroucností, jakož i pokorně zbožným smýšlením vyniká David z Augšpurku († r. 1271), učitel theologie a novicmistr v klášteře františkánském v Řezně, a dále Berthold z Řezna,[6])

---

[1]) Mignon, Les origines de la scolastique et Hugues de Saint-Victor. 1895. — Hilgenstein, Die Gotteslehre des Hugo von St. Victor. 1898.

[2]) Migne, Patr. l. t. 175—177.

[3]) Migne, Patr. l. t. 196.

[4]) Michael, Gesch. des deutschen Volkes. III. Bd. 187 sq.

[5]) Migne, Patr. l. t. 167—170. — Rocholl, Rupert v. Deutz. 1886.

[6]) Unkel, Berchtold v. Regensburg. 1882. — Bernhardt, Berthold v. Regensburg. 1905.

jehož kázání obsahem i formou podnes obdivu zasluhují. Ze spisovatelek mystických, které svými ctnostmi jakož i soukromými zjeveními měly veliký vliv na mystiku a náboženský život středověký, uvésti dlužno Alžbětu ze Schönavy († r. 1165)[1] a Hildegardu,[2] abatyši z Bingenu († r. 1179). Zvláště Hildegarda byla téměř jako sv. Bernard ctěna a bez bázně své nejvnitřnější přesvědčení k polepšení světa a církve projevovala. Neméně vynikly sv. Gertruda[3] († r. 1303), abatyše v klášteře Cisterciaček v Helftě u Eislebenu, a sv. Mechtilda († kol. r. 1282) z Magdeburku.

II. Co se týče *Písma sv.*, tu téměř všichni přednější scholastici napsali kommentáře k té neb oné části jeho. Ve výkladu značně převládá výklad morální a mystický, znalost řečí schází. Vedle Glossa ordinaria Valafrida Strabona těšila se oblibě Glossa interlinearis Anselma Laonského († r. 1177). Mezi přední exegety počítati dlužno vedle sv. Bernarda a sv. Tomáše Akvinského Hugona ze sv. Viktora, jenž ve spise Didaskalion podal historický úvod do Písma sv. a zásady hermeneutické. Poněvadž text Vulgaty nedbalostí opisovatelů byl namnoze porušen, pokoušeli se někteří mužové jej opraviti, jako na př. Štěpán, třetí opat Cisterciákův, a Dominikán Hugo a s. Caro[4] († r. 1262), jenž sestavil též Konkordanci biblickou a zavedl rozdělení Písma sv. na hlavy.

III. Velikého rozvoje nabylo *právo církevní*[5] vlivem bojů na poli církevně-politickém. Zákoník církevní (Corpus iuris canonici) byl v podstatě své sestaven v této periodě. Poněvadž četné dřívější sbírky právní

---

[1] Migne, Patr. l. t. 197. — Roth, Die Visionen der hl. Elisabeth. 1884.

[2] Migne, Patr. l. t. 197. — Schmelzeis, Leben und Wirken der hl. Hildegard. 1879. — France, Saint Hildegarde. Paris 1903.

[3] Ledos, Sainte Gertrude (1256—1303). 1901.

[4] Sassen, Hugo von St. Cher. 1908.

[5] Phillips, Kirchenrecht. IV., 1851. — Schulte, Gesch. der Quellen u. Literatur des kanon. Rechts. 3 Bde. 1875 n.

nedostačovaly vědeckým nárokům této doby a kromě toho mezi starším a novějším právem mnohé odpory se jevily, uspořádal italský mnich Gratian, professor v Bologni, kolem polovice stol. 12. ze starších spisů novou sbírku, v níž uvedené nedostatky měly býti odstraněny. Sbírka tato, od autora Concordia discordantium canonicum nadepsaná, obyčejně však Decretum Gratiani[1]) zvaná, ač byla prací privátní, dosáhla velikého rozšíření netoliko na školách, nýbrž i v soudních síních a byla často od učenců vykládána. Četné dekretály následujících papežů vedly k novým sbírkám, jež nejdříve od osob soukromých, pak však od papežů samých byly uspořádány. První officielní sbírkou jsou Decretales Gregorii IX., které dal Řehoř IX. sestaviti svým poenitentiářem, španělským Dominikánem Raymundem z Pennaforte (1230—1234) a pak zaslal universitám v Bologni a Paříži r. 1234. Podobným způsobem z rozkazu Bonifáce VIII. vznikla r. 1298 nová sbírka, jež obsahovala dekretály papežů od Řehoře IX. a jako dodatek k pěti knihám Řehoře IX. Liber sextus zvána byla. Další sbírkou jsou Clementinae, tak nazvané, poněvadž jejich podstatný obsah tvoří konstituce Klementa V. na sněmu vienneském vydané. Uveřejněny byly teprve r. 1317 od Jana XXII. Posledními sbírkami jsou Extravagantes Ioannis XXII. a Extravagantes communes. Uspořádal je na konci středověku Francouz Chapuis. Kdežto Extravagantes Ioannis XXII. obsahují dekretály Jana XXII., obsahují Extravagantes communes dekretály pozdějších papežův, od Sixta IV. do Sixta V., avšak také některé konstituce Jana XXII. a jeho nejbližších předchůdců, jež v dřívějších sbírkách byly pominuty.

§ 156. Církevní umění.[2])

Povznesení hospodářského a vědeckého života, styky s východem výpravami křížovými navázané přivodily veliký rozkvět umění, které zůstalo v pod-

[1]) Ed. Friedberg, Leipzig 1879.

[2]) Kraus, Geschichte der christlichen Kunst. 1895 násl. — Otte, Handbuch der kirchl. Kunstarchaeologie des deutsch.

statě své až do periody následující uměním církevním, t. j. uměním zůstávajícím ve službách církevních a náboženských účelův. Na rozvoji tomto má především účast umění stavitelské, v jehož službě bylo sochařství a malířství, pak však také hudba a básnictví. Básnictví zabývalo se ponejvíce předměty náboženskými, vedle toho však i světskými a vytvořilo díla ceny nesmrtelné.

1. Ve stavitelství církevním od 8. století počíná se v severní Italii z tradic starokřesťanských vyvíjeti sloh nový, *románský*. Jméno má odtud, poněvadž jeho vznik a trvání v celku v jedno spadá s vývojem řečí románských. Koncem 10. a začátkem 11. stol., kdy oživly značně styky krajů severních, zejména Německa, s Italií, překročiv Alpy, rozšířil se v brzku po celém západu přičiněním duchovenstva, hlavně pak řádů, v jejichž rukou tehdy ještě výhradně činnost umělecká spočívala, a udržoval se tu v podstatě po celé 11. a 12. století. Charakteristické známky slohu tohoto jsou tyto: Půdorys chrámu má zpravidla podobu latinského kříže. Mezi apsidou a příčnou, případně podélnou lodí vsunut je kůr, t. j. čtverhranný vyvýšený prostor pro duchovenstvo nebo mnichy určený. V některých krajinách přidáván byl ještě druhý kůr na straně západní a druhá příčná loď. Pod kůrem bývá umístěna krypta, rovněž k bohoslužbě určená, a proto kůr sám byl nad dlažbu lodi značně vyvýšen. Věže jsou organicky sloučeny se stavbou chrámovou a zbudovány nad křížením, v průčelí, po bocích kůru, někdy i nad kůrem. Rozčlánkování zevnějších zdí jest provedeno lezenami a polosloupky, spojenými nahoře buď slepými oblouky nebo celou řadou malých

---

M.-Alt. 5. Aufl. 1883 násl. — Jakob, Die Kunst im Dienste der Kirche. 5. Aufl. 1901. — Kutschmann, Romanische Baukunst u. Ornamentik. 1902 — Haupt, Die Baukunst der Germanen. 1909. — Kuhn, Allgemeine Kunstgeschichte. 3 Bde. 1897 sq. — Gietmann und Sörensen, Kunstlehre. V. Teil. 1903. — Kleinschmidt, Lehrbuch der christl. Kunstgeschichte. 1910. — Braniš, Dějiny umění středověkého v Čechách. — Lehner, Dějiny umění národa českého. 1900 násl. — Prokop, Markgrafschaft Mähren in kunstgesch. Beziehung. 1904.

obloučkův. Tento obloučkový vlis jest rázovitým příznakem slohu románského a vroubívá římsy, štíty i portály. Kdežto s počátku byly sklenuty jen apsidy a krypta a ostatní prostory opatřovány ozdobným dřevěným stropem, byly v 11. století nejdříve lodi poboční, po té i hlavní sklenuty klenbou buď válenou nebo častěji křížovou, někde i báněmi. Proto místo sloupů používáno bylo silnějších pilířů; často se také sloupy s pilíři střídaly. Okna, s počátku malá, později poněkud větší, jsou vesměs v polokruhu překlenuta, podobně i portály, jež nejprve jsou prosté, postupem doby však bohatě zdobené. Nejpřednějšími památkami tohoto slohu jsou v Německu dómy ve Špýru, Vormsu, Mohuči a v Trevíru, v Čechách sv. Václava v Staré Boleslavi, sv. Jiří v Praze a dále nádherný chrám v Doksanech, na Moravě z velikých chrámů slohu románského ani jeden se nám nedochoval: olomoucký dóm, brněnský chrám sv. Petra, původní kláštery rajhradský i velehradský byly přestavěny a zmizely téměř úplně, ždárský jest sice zachován, ale modernisován; ve Francii kathedrála v Clermontu, v Italii dómy v Modeně a Parmě.

Sloh románský, s počátku jednoduchý, nabyl postupem doby značné bohatosti a lesku. Ponenáhlu však vnikaly do něho cizí součástky, a to ve Francii již od polovice století 12., v Německu počátkem století 13. Oblouk polokruhový ustoupil ponenáhlu oblouku lomenému, kulatá apsida apsidě polygonální. Tím vznikl *sloh přechodní,* jehož nejznamenitějšími památkami jsou v Německu dóm v Limburku a v Bamberku, na Moravě chrámy v Třebíči a Překlášteří u Tišňova, jejichž portály závodí čestně s nejslavnějšími stejnodobými památkami cizími.

Uvnitř chrámu byl kůr uzavřen proti lodi podélné vysokou stěnou. Tím povstalo rozdělení obou částí, jak se ikonostasí v chrámech řeckých posud jeví. Nad rozhraním kůru zřízena byla empora, lectorium, doxale, nebo také zpěvácký kůr zvaná, poněvadž byla určena k předčítání biblických perikop a ke kázání, jakož i pro zpěváky. Toto zařízení udrželo se až do konce středověku; jenže ponenáhlu stěna dělící kůr od lodi na-

hrazena byla železnými mřižemi. Za podporu empory používáno bylo sloupů, mezi nimiž často byl zřizován oltář, tak že empora byla zároveň ciboriem. Poněvadž však lectorium, zejména ve větších chrámech, nebylo vhodným místem pro kázání, byla stolice pro kazatele umísťována v přední části lodi podélné, čímž povstala nynější kazatelna. *Oltář* podržel z veliké části dosavadní podobu. K ciboriu však již ve století 9. přistoupila zadní stěna, retabulum zvaná. Tím vznikl oltář retablový, jenž nabýval vždy většího rozšíření. Krok, který byl učiněn zřízením retably, vedl dále. Vrchní stavba oltáře rozvíjela se od století 14. k veliké stavbě zdobené skulpturou a sochami.

2. Plastika nabývala na stavbách chrámových a jich výzdobě, zvláště od konce 11. stol., hojného zaměstnání. Portály a zvláště tympanon jejich bývaly bohatě zdobeny rozmanitými reliefy; hlavičky a menší práce umísťovány v pořímsí, někdy byly prací sochařskou zdobeny i celé stěny. Veliké oblibě těšilo se zejména drobné umění a se zvláštní zálibou pěstováňa byla především řezba ve slonové kosti a některé diptychy, relikviáře, desky knih atd. jsou v tomto oboru památkami zajímavými. Ve starší době napodobovala plastika neobratně antiku; později zušlechtěna byla vlivy byzantskými a její výtvory odkládaly vždy více, zvláště od konce století 12., ztrnulost a nabývaly života. V Čechách jako umělec a zvláště řezbář proslul opat sázavský Božetěch, v Německu vynikal na počátku století 11. Bernward, biskup hildesheimský, po němž se zachovalo v Hildesheimě několik znamenitých památek, na př. kovové dveře chrámu kathedrálního, ozdobené výjevy ze Starého a Nového zákona.

3. Malířství[1]) bylo namnoze spojeno s plastikou. V Italii udržovala se nadále mosaika a vytvořila ještě znamenitá díla. Ve značném počtu zachovaly se různé miniatury, kterými pilní mnichové zdobili knihy bohoslužebné a jiné; od r. 1200 nabyly tyto obrazy veliké dokonalosti. Z českých památek nejpo-

[1]) Franz, Geschichte der christl. Malerei. 2 Bde. 1887 n.

věstnější jsou Kodex vyšehradský a Legenda o sv. Václavu v knihovně wolfenbüttelské. S rozvojem slohu románského objevuje se i malířství nástěnné; články architektonické zdobeny byly barevnými ornamenty, plochy stěn scénami biblickými. Kresba prováděna na suché omítce v silných konturách. Od století 10. krok za krokem zmáhala se též malba na skle, sloužíc k okrase oken kostelních.

4. Rovněž básnictví církevní, které již v předešlé periodě vypěstilo vedle různých hymnů a sekvencí též básně epické a dramatické, utěšeně se rozvíjelo. Jako skladatelé hymnů vynikli: Abaelard, sv. Bernard (Nil canitur dulcius), Innocenc III., sv. Tomáš Akvinský (Lauda Sion, Adoro te), Tomáš z Celano (Dies irae), Giacopone da Todi (Stabat mater). Lid pěl svoje písně církevní po kázáních, na poutích, při duchovních hrách. Jako skladatelé písní církevních vynikli mnozí členové řádu minoritského: sv. Bonaventura, Giacopone da Todi a Tomáš z Celano. Také sám sv. František byl duší hluboce poetickou, prodchnut vroucí láskou k Bohu a bližnímu. K skladatelům křesťanských básní epických náleží Wolfram z Eschenbachu († kol. r. 1215), skladatel Parcivala, v němž oslavuje nejsv. Svátost oltářní.

5. V hudbě církevní[1]) vedl vynález Kvidona z Arezzu k dokonalému vytvoření chorálových not. Četná díla vědecká jednají o hudbě; ano Jan z Muris vydal i r. 1323 Summu o hudbě. Vedle toho povstala hudba mensurální, jejímiž prvními pěstiteli jsou Franko z Paříže (Ars cantus mensurabilis) a Franko z Kolína (Compendium discantus) koncem 12. století.

[1]) Bäumker, Zur Gesch. der Tonkunst. 1831.

PERIODA TŘETÍ.

(Od Bonifáce VIII. až do konce středověku.)

HLAVA I.

Papežství.

§ 157. Počátek zajetí babylonského. Patnáctý sněm obecný r. 1311 a 1312.[1])

V málo dnech po smrti Bonifáce VIII. zvolili kardinálové papežem *Benedikta XI.* (1303—1304),[2]) muže vynikajícího zbožností a mírností. Jakkoli přítelem byl svého předchůdce, přece uznal nový papež za dobré nastoupiti jinou cestu a hleděl spor s Francií ústupností urovnati. Za tím účelem zprostil Filipa IV. klatby a zrušil postupně většinu pro zemi nepříznivých ustanovení a trestů Bonifáce VIII. Jen původcové attentátu na papeže Bonifáce VIII. v Anagni, Nogaret a Sciarra Colonna, potrestáni byli klatbou. Rovněž tak zrušil vyhnanství Colonnů a vrátil jim důstojnosti a majetek. Žádosti Filipa po obecném koncilu, na němž by Bonifác VIII. jako neoprávněný a nehodný papež byl

[1]) Baluzius, Vitae Paparum Avenion. 2 vol. Paris 1693. — Pastor, Geschichte der Päpste. 3 Bde. 3—4. Aufl. Freiburg 1899. — Souchon, Die Papstwahlen v. Bonifaz VIII. bis Urban VI. Braunschw. 1888. — Guiraud, L'Église et les origines de la Renaissance. Paris 1902. — André, Hist. de la papauté à Avignon. 2 éd. 1888.

[2]) Grandjean, Registres de Benoît XI. Paris 1883 sq. — Funke, Papst Benedikt XI. Münster 1891.

prohlášen, dovedl se odkladem opatrně vyhnouti. Než další jednání bylo možno, zemřel Benedikt XI. v červenci r. 1304.

Konklave po smrti Benedikta XI. v Perugii konané trvalo jedenáct měsíců v zápětí roztržky mezi stranou francouzskou a italskou v kollegiu kardinálském. Konečně 5. června r. 1305 obdržel většinu hlasův a souhlas ostatních kardinálů, nikoli jeden z jejich středu, nýbrž arcibiskup z Bordeaux Bertrand de Got.[1]) Zamlouval se oběma stranám, poněvadž byl znám jako povaha smířlivá a jako přívrženec Bonifáce VIII., nicméně však i v přátelském byl poměru k Filipovi Sličnému a měl oporu v Anglii, pod jejíž vládou byla tehdy jeho diecese. Kardinálové po volbě prosili jej, aby co možná brzo do Italie přišel a vlády se ujal. Než *Klement V.*[2]) (1305—1314) — tak nazval se — zůstal ve Francii a dal se korunovati v Lyoně, povolav sem kardinály. Však ani po korunovaci nepřesídlil se do Říma, boje se o nezávislost vlády v Italii stranickými boji nanejvýše rozervané a povoluje nátlaku francouzského krále Filipa. Po čtyřročním pobytu v různých místech jižní Francie usadil se konečně trvale r. 1309 v Avignonu v klášteře dominikánském. Po té pak povolal k sobě kardinály z Říma, jmenoval četné kardinály francouzské a tím se stalo, že ještě jeho šest nástupců zůstalo po dobu 70 let v Avignoně na velikou škodu církve. Proto také doba tato nazývá se *babylonským zajetím papežův* (1309 až 1377), kteří obklíčeni jsouce zcela Francií upadli namnoze v závislost francouzských panovníků, zapleteni byli do francouzské politiky, čímž obecná jejich autorita, které se dosud těšili, byla velmi otřesena. Kromě toho byli nuceni, poněvadž příjmy ze státu papežského ne-

[1]) Že by byl Filip IV. před volbou měl s ním osobní schůzi a stanovil podmínky, je smyšlenka. Bautric, Revue des quest. hist. X., 301 sq.

[2]) Clementis V. Regestum ed. cura et studio monach. ord. s. Benedicti t. 9 et append. t. 2. Romae 1885 sq. — Berchon, Hist. du pape Clément V. Bordeaux 1898. — Rabanis, Clement V. et Philippe le Bel. Paris 1858. — Lacoste, Nouv. études sur Clément V. Paris 1896. — Eitel, Der Kirchenstaat unter Klement V. 1907.

docházely, jiným způsobem, jako expektancemi, reservacemi, annatami atd., si je opatřiti, což k rozličným stížnostem a k nespokojenosti podět dávalo. Nejtrudnějším následkem zajetí babylonského byl však veliký rozkol západní.

Hned u Klementa V. ukázalo se, že ve Francii nebyl svobodnější než v Římě. Neboť již při korunovaci v Lyoně žádal Filip na papežovi, aby odsoudil Bonifáce VIII. jako haeretika a zrušil řád Templářů, jehož velikého majetku lakotný král se chtěl zmocniti. Papež snažil se nejdříve krále jinými dalekosáhlými ústupky usmířit. Tak zrušil bullu Clericis laicos a prohlásil, že bulla Unam sanctam nemá býti nikdy na úkor království francouzskému, a povolil králi na pět let desátky z církevního jmění, aby mohl pokračovati ve válce proti vévodovi flanderskému. Také Colonnům dostalo se úplné restituce. Než ani tím Filip nedal se uspokojit a naléhal dále na zahájení procesu proti Bonifácovi (r. 1307). Proto dal papež aspoň svědky vyslýchati (r. 1310) a vyhradil, chtěje soud oddáliti, záležitost Bonifácovu svému rozhodnutí. Na jaře pak r. 1311 zrušil všechny nálezy proti Francii od počátku sporu vydané, a prohlásil Filipa na bezprávích proti Bonifáciovi spáchaných za nevinna, ano konečně absolvoval i Nogareta po ujištění neviny, jen malé pokání mu uloživ, které ostatně nevykonal. Než vášeň despotického krále ani tím nebyla ukojena. O záležitosti bylo ještě jednáno *na sněmu vienneském* r. 1311—1312, mezi obecnými patnáctém. Sněm tento svolal Klement hlavně za tím účelem, aby rozhodl o Templářích, provedl reformu církve a poskytl nové pomoci svaté zemi. Zde byla výtka kacířství Bonifácovi VIII. činěná zamítnuta jako neodůvodněná a on prohlášen za papeže legitimního, čest krále a jeho dědiců měla však zůstati úplně netknuta. Řád Templářů byl plnomocí papežskou pro věčné časy zrušen, ne však per modum sententiae definitivae, nýbrž per modum provisionis apostolicae.[1]) Pro znovuzískání země svaté slíbena byla nová výprava od ně-

[1]) Bulla „Vox in excelso“ v Civil. Catt. 1866, p. 56 n.

kterých knížat, mezi nimi i od krále francouzského, podniknuta však nebyla. O provedení reformy[1]) církevní konány byly ve zvláštních komisích důkladné porady, jejichžto výsledkem byla řada dekretů, které r. 1317 Jan XXII. uveřejnil jako Liber Clementinarum. Mnohé z nich týkají se kázně řeholní a poměru řádů žebravých ke kurátnímu kleru. Exempce klášterů, hlavní to zdroj zla, nebyla však odstraněna. Po koncilu vrátil se papež opět do Avignonu a zemřel zde r. 1314 pln, jak se pravilo, lítosti nad svým chováním k Templářům.

§ 158. Boj Ludvíka Bavorského s papeži. Další trvání a konec babylonského zajetí.[2])

Po smrti Klementa V. zůstal stolec papežský $2^1/_4$ roku uprázdněn, poněvadž se strana italská a francouzská nemohly dohodnouti. Konečně králem Filipem V. v Lyoně přísně uzavřeni, zvolili 7. srpna 1316 kardinála biskupa z Porto Jakuba Deuze (de Usa) z Cahors, jenž přijal název *Jana XXII.* (1316—1334).[3]) Nový papež byl mužem učeným, mravů bezúhonných, neobyčejné energie a pracovitosti, spolu pak štědrým podporovatelem umění a vědy, jakož i missií ve vnitřní Asii. Přidržuje se však středověkého ideálu papežství a nemaje náležitého porozumění pro potřeby doby, byl v brzku zapleten Jan XXII. v prudký boj s Ludvíkem Bavorským, v němž nezřídka ukazoval neúprosnou přísnost a bezohlednost.

---

[1]) Heber, Gutachten u. Reformvorschläge für das Vienner Generalkonzil. 1897. — Revue d'hist. eccl. 1905, str. 319 n.

[2]) Müller, Der Kampf Ludwigs des B. mit der röm. Kurie. 2 Bde. 1879 násl. — Riezler, Vatikan. Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Ludwigs des B. 1891. — Werunsky, Geschichte Kaiser Karls IV. u. seiner Zeit. 3 Bde. 1880. — Felten, Forschungen zur Geschichte Ludwigs des Bayern. 1900.

[3]) Mollat, Lettres communes du pape Jean XXII. Paris 1901. — Coulon, Lettres secrètes et curiales du pape Jean XXII. Paris 1900 sq. — Verlaque, Jean XXII. sa vie et ces oeuvres. Paris 1883. — Albe, Autour de Jean XXII. Rome 1903.

V Německu při volbě nástupce Jindřicha VII. (1308—1313) nastala mezi kurfirsty roztržka. Většina voličů zvolila *Ludvíka Bavorského* (1314—1347), menšina vévodu rakouského Fridricha Sličného. Papež žádal dle dosavadního obyčeje, aby mu rozhodnutí o sporné volbě bylo ponecháno, k čemu však nechtěl se žádný z pretendentů podvoliti. Kromě toho, řídě se příkladem svého předchůdce, činil nárok na právo ustanoviti v době uprázdnění císařství říšského vikáře pro Italii a jmenoval jím r. 1317 krále neapolského Roberta, příbuzného dvoru francouzského. Když pak Ludvík Bavorský po bitvě u Mühldorfu r. 1322, ve které svého odpůrce porazil a zajal, počal bez souhlasu papežova vykonávati říšská práva v Italii, vydal Jan XXII. proti němu 8. října 1323 manifest, ve kterém mu vytýkal, že aniž byl uznán od papeže, titul císaře si osobuje, ano i císařská práva vykonává a chrání vzbouřence proti církvi a bludaře. Zároveň jej vyzýval, aby do 3 měsíců složil správu říše a všecky skutky vládní od své volby jako neplatné odvolal, jinak že budou proti němu příslušné tresty prohlášeny. Poněvadž Ludvík tuto a další lhůtu na jeho žádost mu poskytnutou bez užitku uplynouti nechal, vyobcoval ho papež z církve a prohlásil jej za zbavena všech práv na říši a vyslovil nade všemi, kteří by se ho přes to přidržovali, klatbu, nad jejich pak zeměmi interdikt (r. 1324). Tím vzplanul boj mezi císařem a papežem jako kdysi za Jindřicha VI. a Fridricha II. V boji tom měl Ludvík podpůrce a přívržence ve Františkánech spirituálech. Tito pohnuli jej, že vydal r. 1324 v Sachsenhausenu proti papeži vášnivý protest, v němž ho jako rušitele míru nejprudšími výčitkami zasypával a pro jeho konstituce o chudobě františkánské za haeretika prohlásil.[1]) Zároveň však popíral i legitimitu jeho pontifikátu, ano i samu autoritu papežskou a appelloval k obecnému koncilu. Aby pak s tím větším důrazem proti papeži mohl vystupovati, usmířil se Ludvík se svým odpůrcem Fridrichem r. 1325 a nastoupil r. 1327 tažení do Říma,

[1]) Schwalm, Die Appellation K. Ludwigs d. B. v. 1324 in ursprüngl. Gestalt. 1906.

maje v průvodu svém Minority a dva professory pařížské, Marsiglia z Paduy a Jana z Jandunu, kteří ve spise Defensor pacis nejradikálnější ideje o konstituci církevní šířili, popírajíce netoliko jurisdikci papežskou ve věcech časných, nýbrž i božské ustanovení hierarchie a připisujíce moc církevní lidu. V Miláně přijal Ludvík železnou korunu a v Římě r. 1328 korunu císařskou z rukou Sciarry Colonny jakožto zástupce lidu římského. Po té prohlásil papeže, jenž zatím k výpravě křížové proti němu vyzýval, pro kacířství a snahu po zničení moci světské za sesazena a jmenoval Minoritu Petra z Corbary jako Mikuláše V. protipapežem. V brzku však pozbyl Ludvík v Římě veškeru vážnost, a poněvadž i pobyt vojska jeho stával se lidu obtížným, byl nucen město potupně opustiti r. 1330. Protipapež, jsa ode všech opuštěn, podrobil se po 2 letech Janovi XXII.

Po návratu do Německa vyhledával Ludvík s papežem smír, jsa hotov vše vykonati, vyjma vzdáti se císařské koruny, jak papež žádal. Proto nebylo smíru dosaženo. A když konečně Ludvík r. 1333 prohlásil ochotu zříci se koruny ve prospěch strýce svého Jindřicha Bavorského, postavili se král Robert Neapolský a Francouzové, kteří vůbec nechtěli míti legitimního císaře, na odpor. Kromě toho poděkování nebylo vážně míněno a brzo opět odvoláno. Obrat souvisí s obtížemi, které si Jan XXII. svou naukou o visio beatifica způsobil, háje v kázání r. 1331 o svátku Všech svatých větu, že duše zemřelých nedosáhnou hned po smrti, nýbrž teprve po soudu posledním blaženého patření na Boha. Proto od svých odpůrců byl obviňován z názorů kacířských. Zemřel, odvolav svou nauku r. 1334 u vysokém věku, aniž skončil nešťastný boj s Ludvíkem, který vedl k stejnému ponížení obou mocí a k úplnému rozvratu společenského řádu v státě a církvi. Poněvadž papež zanechal značný poklad, vinili jej někteří z lakoty; než neprávem, neboť poklad určen byl pro výpravu křížovou, kterou papež horlivě připravoval.[1])

[1]) Jean XXII. fut-il un avare? (Revue d'hist. eccl. t. V. a VI.). — Der Schatz Johanns XXII. (Hist. Jahrb., 1897, str. 37.

Jeho nástupce *Benedikt XII.* (1334—1342),[1]) jenž sám jsa mravů bezúhonných upřímně přičiňoval se o reformu církve a spor o visio beatifica bullou Benedictus Deus ukončil, nemohl přes svoji mírnost a smířlivost spor s Ludvíkem a fraticelly urovnati.[2]) Král francouzský Filip VI. a francouzsky smýšlející kardinálové snahy jeho mařili a papež neměl dosti energie, aby záměr svůj provedl. Kromě toho i sám Ludvík svým nerozvážným jednáním smír znemožňoval. Aby rozmnožil moc domu svého, zasnoubil syna svého Ludvíka Braniborského s Markétou Maultasch, dědičkou Tyrol a Korutan, ač již byla manželkou Jana Jindřicha, syna krále českého Jana, pod záminkou, že první manželství nebylo skutečně konsumováno. Jednáním takovýmto netoliko těžce porušil křesťanské právo manželské, nýbrž roztrpčil i mnohá knížata a znepřátelil se především s rodem Lucemburským. Tato opozice vedla Ludvíka k novým smiřovacím pokusům s papežem *Klementem VI.* (1342 - 1352),[3]) mužem velikého vzdělání, výmluvnosti a dobročinnosti, ale také přílišné nádhery milovnosti. Poněvadž však papež činil požadavky, které zdály se více směřovati k zničení císaře než k smíru, žádaje, aby císař vše, co dosud vykonal, zrušil a slíbil, že v budoucnosti nebude nic konati bez zvláštního svolení papežova, zavrhli sami kurfirstové r. 1344 na sněmu ve Frankfurtě tyto podmínky jako ponižující. Když však Klement VI. r. 1346 pro četná porušení práv církevních nad Ludvíkem prohlásil exkommunikaci a kurfirsty vyzval, aby nového krále zvolili, zřekla se většina kurfirstů, poznávajíc, že nelze jinak obtíže odstraniti, Ludvíka a povýšila v Renze na Rýně za krále *Karla IV.* (1346—1378), syna krále

až 57.) — Göller, Die Einnahmen der apostolischen Kammer unter Johann XXII. Paderborn 1910.

[1]) Jacob, Studien über den Papst Benedikt XII. Berlin 1910.

[2]) Rümler, Die Akten der Gesandtschaften Ludwigs des Bayern an Benedikt XII. u. Klements VI. Innsbruck 1910.

[3]) Kirsch, Die Verwaltung der Annaten unter Klement VI. (Röm. Quartalschr., 1902, str. 125 sq.) — Déprez, Lettres closes de papes d'Avignon se rapport. à la France. Clément VI. Paris 1901. — Berlière, Supplique de Clément VI. Paris 1906.

českého Jana. Válce z toho hrozící zabránila náhlá smrt Ludvíka r. 1347; zemřel na honě raněn byv mrtvicí.

Zatím však počalo zajetí babylonské i ve státě církevním jeviti své smutné následky. Na mnohých místech povstali usurpatoři a odstranili vládu papežskou. V Římě zmocnil se r. 1347 vlády blouznivý Cola di Rienzo[1]) jako tribun, a třebas že po sedmi měsících musil ustoupiti, pokoj přece nenastal, anyť ideje starorepublikánské, jím obnovené, dále trvaly. Proto když vyvstal nový tribun Francesco Baroncelli a po něm opět v čelo vlády se postavil Cola, poslal nástupce Klementa VI., zbožný a reformě církevní přející *Innocenc VI.* (1352—1362)[2]) kardinála Aegidia Albornoza,[3]) geniálního vojevůdce a státníka, aby vládu papežskou ve státě církevním obnovil, což se také jeho obezřetnosti a energii ponenáhlu podařilo r. 1354. Téhož roku nastoupil Karel IV. své tažení do Italie a byl o svátcích velikonočních r. 1355 kardinálem biskupem ostijským z rozkazu papežova korunován. Než zatím čím dále více razilo si cestu poznání, že k trvalé nápravě poměrů v státě církevním je třeba návratu papežů do Říma. Rozličné hlasy také důrazně k němu vyzývaly, zejména sám císař Karel IV., jenž dobře poznával, jak škodlivý jest pobyt papežů v Avignoně pro Německo, dále básník Petrarka a sv. Brigita Švédská.[4]) I sám *Urban V.*[5]) (1362—1370), muž stejné ctnosti a svatosti, jako horlivosti pro odstranění zlořádů v církvi, uznával nutnost návratu toho a skutečně také přes odpor francouzský

[1]) Papencordt, Cola di Rienzo u. seine Zeit. 1841. — Filippini, Cola di Rienzi e la curia Avignonese. Studi stor. 1901. — Petrunkevič, Cola di Rienzo. Petrohrad 1910 (rusky).

[2]) Werunsky, Excerpta e registris Innoc. VI. 1885. — Týž, Italienische Politik Papst Innozenz VI. u. K. Karl IV. in den Jahr. 1353—4. 1878. — Ehrle, Historica bibl. Romanorum Pontif. I. Roma 1890, str. 193 sq.

[3]) Wurm, Kardinal Albornoz. 1892.

[4]) Krogh-Tonning, Die hl. Brigitta von Schweden. Kempten 1906. — Flavigny, Sainte Brigide de Svède. Paris 1908.

[5]) Magnan, Histoire d'Urbain V. et son siècle 2. éd. Paris 1863.

navrátil se do Italie a slavil 10. října 1367 za všeobecného jásotu vjezd svůj do Říma.[1]) Vida však všude zmatky, kterým ani Karel IV. svým příchodem r. 1368 přítrž učiniti nedovedl, vrátil se již po 3 letech zpět do klidného Avignonu, kde v brzku, jak sv. Brigita mu předpověděla, zemřel.

Jeho nástupcem stal se *Řehoř XI.* (1370—1378), papež vynikající jak učeností, tak i mírumilovností. Boje proti přemocným Visconti v Miláně, jakož i s republikou florenckou, která obyvatelstvo státu papežského, používajíc nespokojenosti jeho s vládou francouzskou, ke vzpouře sváděla, způsobily v Italii nové zmatky a hrozily slabou vládu papežskou úplně zničiti. Aby toto nebezpečenství odvrátil, prohlásil papež nad Florencií interdikt a vrátil se, vyzýván sv. Kateřinou ze Sienny,[2]) počátkem r. 1377 do Říma.[3]) Poněvadž však zmatky v Římě dále trvaly, opustil již v květnu věčné město a odebral se do Agnani, pomýšleje snad dokonce i na návrat do Avignonu. Smrt však zabránila, že úmyslu toho neprovedl, zemřelť 27. března 1378, uděliv před tím kardinálům dovolení, aby nečekajíce kardinálův avignonských hned po jeho smrti přistoupili k volbě, a prohlásiv, že pro tentokráte dostačí absolutní majorita.

§ 159. Veliké schisma západní. Sněm v Pise r. 1409.[4])

Návrat *Řehoře XI.* do Říma vysvobodil sice papežství z francouzské atmosféry, neodstranil však neblahých následků babylonského zajetí. Při smrti jeho

[1]) Kirsch, Die Rückkehr der Päpste Urban V. und Gregor XI. v. Avignon nach Rom. 1898.

[2]) Capecelatro, Storia di Caterina da Siena. Firenze 1858. — Ctesse de Flavigny, Sainte Catharine de Sienne. Paris 1895. — Reumont, Briefe heiliger und gottesfürchtiger Italiener. 1877.

[3]) Mirot, La politique pontif. et le retour du s. Siège à Rome en 1376 1899.

[4]) Theodoricus de Nyem, De schismate ed. Erler. 1890. — Gerson, De unitate ecclesiae. — Gayet, Le grand schisme etc. 2 vol. 1889. — Salembier, Le grand schisme

27. března 1378 dlelo z 23 kardinálů 16 v Římě; z nich 11 bylo Francouzů, rozdělených ve dvě strany a nepřejících jedna druhé úspěchu, 4 byli národnosti italské a jeden španělské. Městské úřady římské v oprávněné obavě, aby nový papež nepřesídlil se opět do Avignonu, žádaly naléhavě od kardinálů již před jejich vstupem do konklave, aby zvolili Římana nebo alespoň Itala. Kardinálové slíbili, že vykonají volbu dle nejlepšího vědomí a svědomí. Když po té 7. dubna vstupovali do Vatikánu, zaznívalo se všech stran volání: „Chceme Římana neb alespoň Itala“, provázené hrozbami. Celou noc rozčilený a pobouřený lid vytrval před palácem, opětuje s jižní živostí svoji žádost po římském nebo italském papeži, aniž však svoboda kardinálů byla ohrožena. Následujícího jitra, zatím co hluk venku trval a zvony na poplach zvoněno bylo, sjednotili se kardinálové rychle na Italovi, vicekancléři Bartholomeovi Prignanovi, arcibiskupovi v Bari, na kterého ostatně již před vstupem do konklave většina z nich pomýšlela, a jenž k žádné straně, ano ani k svatému kollegiu nepřináležel, avšak mezi italskými praeláty jedním z nejschopnějších a nejvhodnějších byl. Dříve však než vykonaná volba, poněvadž zvolený musil býti teprve tázán, mohla býti publikována lidu, vnikl tento, pozbyv trpělivosti, do konklave s pokřikem: „Chceme Římana!“ Aby lid uchlácholili, odhodlali se kardinálové fiktivně inthronisovati stařičkého kardinála Tibaldeschiho, kterému také byly přes jeho zpěčování a volání: „Nejsem papežem, nechci býti papežem, biskup z Bari jest zvolen“, od lidu ihned papežské pocty prokázány. Zmatku v paláci vzniklého použili kardinálové k útěku.

---

d'Occident. 3 éd. 1902. — Valois, La France et le grand schisme d'Occident. 4 vol. Paris 1896 n. — Týž, Le grande schisme en Allemagne de 1378—1380. (Röm. Quartalschr. 1893, p. 107 sq.) — Souchon, Die Papstwahlen in der Zeit des grossen Schismas. 2 Bde. 1898 n. — Lindner, Geschichte des deutschen Reiches vom Ende des 14. Jahrh. bis zur Reformation. 2 Bde. 1875 násl. — Pastor, Geschichte der Päpste seit Ausgang des Mittelalters. I. Bd. 4. Aufl. 1901 str. 115 n. — Hefele-Knöpfler, Konziliengeschichte. VI. Bd., p. 727 sq. — Bliemetzrieder, Literarische Polemik zu Beginn des grossen abendl. Schismas. 1909.

Když však byla věc vysvětlena a lid zachoval klid, byl Bartholomeo Prignano následujícího dne (9. dubna) jako *Urban VI.* (1378—1389) slavně inthronisován a o svátcích velikonočních za přítomnosti celého kollegia korunován. Všichni kardinálové bez výjimky vzdali novému papeži obvyklý hold, přisluhovali mu při bohoslužbě, účastnili se jeho konsistoří, a také 6 kardinálův avignonských přes pověsti, které se dostaly do Avignonu o událostech při konklave v Římě, v prvních 3 měsících nepozvedlo zřejmého odporu proti řádnosti volby, nevyprosilo si však také od nového papeže milostí a nepřijalo je. Po stanovisku s počátku vyčkávacím účastnili se všichni na adresse blahopřejné koncem května nebo začátkem června. Volba Urbana VI., jež byla hlavně způsobena nesvorností mezi kardinály francouzskými, a kterou hrozby lidu jen urychlily, byla tudíž jak v Římě tak v Avignoně považována za platnou.

Než nový papež zklamal naděje a očekávání svých volitelův. Vynikaje horlivostí pro reformu církve, avšak jsa zároveň povahy prudké a bezohledné, káral příliš ostře a neopatrně především mravy kardinálů, nazývaje je někdy i křivopřísežníky a omezenci. Uražení kardinálové naproti tomu neměli tolik pokory a sebezapření, aby ukvapené jeho vystupování trpělivě snesli a své osobní zájmy vyšším zájmům církevním podřídili. Proto opustili ponenáhlu všichni Urbana a uchýlili se do Agnani, a používajíce události při volbě, prohlásili zde zvláštním prudkým manifestem volbu Urbana za vynucenou a proto kanonicky neplatnou. Po té zvolili pod ochranou královny neapolské 20. září ve Fondi kardinála Roberta ze Ženevy, muže rázného, vynikajícího válečnými a politickými vlastnostmi, za papeže jako *Klementa VII.* (1378—1394), jenž po marném pokusu zmocniti se Říma v Avignoně se usadil.

Tento osudný krok kardinálů měl následky dalekosáhlé. Poněvadž oba papežové byli odhodláni neustoupiti, vzniklo dvojité papežství; církev byla roztržena na dvě části a nastala pro ni doba nebezpečnější ještě krise než jakou zakoušela za babylonského zajetí. Klementa VII. přidržovala se Francie, Neapolsko, Savojsko, Španělsko, Skotsko a některé německé státy,

Urbana VI. pak ostatní země. Oba papežové vyobcovali se vzájemně se svými přívrženci, tak že celé tehdejší západní křesťanstvo klatbou bylo stiženo. Všechny poměry právní staly se nejistými; kdo u jedné kurie nedosáhl domnělého práva svého, obrátil se na druhou a mohl býti jist příznivým nálezem. Staré doby bojů papežských byly obnoveny a zasahovaly i namnoze do diecesí, řádů a klášterů. Mnohá biskupství a opatství byla dvakráte udělena a krvavé boje nastaly o jejich skutečné držení. Dvojí dvůr papežský a politické podniky papežů ukládaly světu křesťanskému těžké oběti finanční; nářek křesťanstva stal se všeobecným.

Zatím však Urban VI. ukvapeným vystupováním svým odpuzoval od sebe vždy více stoupence svoje, a věc dospěla posléze tak daleko, že kardinálové jej chtěli postaviti pod poručnictví.[1]) Urban, zvěděv o záměru tom, dal šest kardinálů, kteří u něho byli, mučiti, uvězniti a konečně popraviti. Jeho odpůrce Klement VII. naproti tomu opatrným jednáním dovedl obedienci svoji upevniti a zvětšiti, ano r. 1388 pociťoval se již tak bezpečným, že aspoň slovy chtěl rozhodnutí o trůn papežský ponechati koncilu obecnému, jehož svolání hned na počátku rozkolu dva vynikající professoři university pařížské Jindřich z Langensteinu (Epistula pacis r. 1379) a Konrad z Gelnhausenu (Epistula concordiae r. 1380) žádali, dovozujíce jeho nutnost z přítomného stavu církve. K návrhu jejich přidala se také universita pařížská (r. 1381). Než zlo musilo se ještě zvětšiti, aby obě strany na odstranění rozkolu vážně pomýšlely.

Po smrti Urbana VI. (15. října 1389) kardinálové jeho obedience, místo aby vyjednávali s Klementem VII., zvolili nástupcem jeho *Bonifáce IX.* (1389—1404)[2]) a pokračovali tak tvrdošíjně v rozkolu. Neboť Bonifác IX., obratný diplomat, jsa si vědom lepšího práva, viděl jediný prostředek k odstranění rozkolu v odstupu svého odpůrce Klementa VII., jenž však k takovémuto

[1]) Erler, Dietrich von Nieheim. Leipzig 1887, p. 65 sq.
[2]) Jansen, Papst Bonifaz IX. u. seine Beziehungen zur deutschen Kirche. 1903. — Zanutto, Il pontifice Bonifazio IX. Udine 1904.

kroku nikterak se odhodlati nechtěl. Když pak r. 1394 zemřel, kardinálové avignonští přes žádost samého krále Karla VI., aby volbu odložili, povýšili rychle jednoho ze svého středu, Petra z Luny, Aragonce, na trůn papežský jako *Benedikta XIII.* (1394—1417).[1]) Nový papež přísahal sice při kapitulaci, že bude pracovati o obnovu jednoty církevní, ano že složí i papežskou důstojnost, bude-li si toho většina kardinálů přáti, než po volbě nikterak na poděkování nepomýšlel. Proto na radu university pařížské vypověděla mu r. 1398 Francie, Kastilie a Novara poslušnost (substractio obedientiae), čímž vznikl vlastně rozkol v rozkolu. Také většina kardinálův odstoupila od něho; nicméně Benedikt XIII. se nepoděkoval, ano přetrval i obležení svého pevného paláce v Avignoně. Tvrdošíjnost jeho konečně zvítězila; poněvadž ostatní země jeho obedience nenásledovaly příkladu Francie, byl r. 1403 znovu uznán. Roku následujícího projevil sice ochotu k obnově jednoty a poslal za tím účelem vyslance do Říma, aby vyjednávali s Bonifácem IX. Ve skutečnosti šlo mu však rovněž tak málo o smíření jako jeho odpůrci Bonifáci IX., jenž kromě toho v málo dnech zemřel. Zmatky, které za jeho nástupce *Innocence VII.* (1404—1406)[2]) v Římě nastaly, zatlačily všecky ostatní zájmy do pozadí. Aby míra zla byla dovršena, přidružila se k rozkolu církevnímu roztržka v císařství sesazením Václava a povýšením Ruprechta Falckého (1400—1410). Příznivější zdály se nastávati poměry pro obnovu jednoty, když po smrti Innocence VII. zvolen byl *Řehoř XII.* (1406—1415), jenž se ještě určitěji zavázal kapitulací k obnově jednoty než jeho předchůdce. Skutečně také hned po volbě počal vyjednávati s Benediktem XIII. Úmluvou marseillskou v dubnu r. 1407 zavázali se oba kontendenti skrze zplnomocněnce své, že se osobně sejdou na podzim téhož roku v Savoně, aby vzájemnou dohodou obnovili jednotu církevní. Než ke schůzi nedošlo, poněvadž oběma nedostávalo se dosti upřímné vůle.

---

[1]) Ehrle, Archiv für Lit. u. Kirchengesch. des Mittelalt. V.—VII. 1889—1900. — Chronica actitatorum tempore Benedicti XIII. ed. Ehrle. I. 1906.

[2]) Göller, Sigmunds Kirchenpolitik 1404—13. 1902.

Konečně kardinálové omrzení frivolní hrou obou kontendentů rozhodli se obnoviti sami jednotu, a to tím spíše, ježto rozkol nemálo i je tísnil, omezuje jejich důchody a zmenšuje jejich vážnost. Sešedše se v Livorně r. 1408, prohlásili tu slavně svoje spojení, vypověděli oběma papežům spolu s většinou knížat poslušnost a vypsali obecný koncil *do Pisy*[1]) na r. 1409, aby takto via concilii církevní jednota byla obnovena a zároveň nutná reforma církve provedena. V ustanovenou dobu (25. března 1409) koncil v Pise skutečně také byl zahájen. Vedle spojených kardinálů dostavil se k němu značný počet jiných duchovních, vyslanci téměř všech knížat západních a zástupci 13 universit vedle tří set doktorů theologie a kanonického práva. Koncil prohlásil se v 8. sezení za kanonicky svolaný a celou církev katolickou představující, kterému jako nejvyššímu soudci na zemi přísluší rozhodovati i nad papeži. V sezení 15. sesadil po té oba papeže, kteří k synodě povoláni se nedostavili, nýbrž své synody svolali, jako notorické haeretiky a schismatiky, jednající tvrdošíjně proti článku víry unam sanctam ecclesiam, a uložil kardinálům v sezení 17., aby zvolili nového papeže. Dne 26. června zvolen byl skutečně také jednohlasně papežem učený arcibiskup milánský, kardinál Petr Philargi, jenž přijal jméno *Alexandra V.* (1409 – 1410). Za jeho předsednictví konána byla ještě 4 sezení, aby proveden byl další úkol synody: reforma církve. Poněvadž však se ukázalo, že pronikavá reforma nemůže býti bez náležité přípravy provedena, byla za všeobecného souhlasu odložena na příští koncil, jenž měl býti po třech letech konán. Po té nový papež, rozpustiv v sezení 23. synodu, usadil se v Bologni.

---

[1]) Stuhr, Organisation u. Geschäftsordnung des Pisaner u. Konstanzer Koncils. 1891. — Schmitz, Zur Geschichte des Konzil v. Pisa 1409. (Röm. Quartalschr. 1895, str. 351 až 375.) — Bliemetzrieder, Das Generalkonzil im gross. abendl. Schisma. 1904. — Týž, Konrad von Gelnhausen u. Heinr. von Langenstein auf dem Konzil v. Pisa. (Hist. Jahrb. der Görresg. 1904, str. 536 n.) — Haller, Papsttum u. Kirchenreform. I. Bd. 1903.

§ 160. Šestnáctý obecný sněm kostnický 1414—1418.[1])

Po koncilu pisánském brzo dosti se ukázalo, že illegitimní sněm tento zůstal bezvýsledným a rozkol jen ještě zhoršil. Místo dvojice nastala nyní trojice papežská, ježto ani Benedikt XIII., ani Řehoř XII. nálezu sněmu pisánského se nepodrobili. Řehoře přidržoval se nadále Řím, Ladislav Neapolský a král Ruprecht s některými knížaty německými, Benedikta království španělské a Skotsko, tak že pro Alexandra byla jen Anglie, Francie a větší část Německa. A stav tento trval dále, když r. 1410 po smrti Alexandra V. následoval kardinál Balthasar Cossa jako *Jan XXIII.* (1410—1415), jenž sice vynikal jako obratný, geniální diplomat a politik, ale jinak měl málo vlastností duchovních.[2]) Vir in temporalibus magnus, in spiritualibus nullus, praví o něm sv. Antonín Florencký.[3])

Dle ustanovení sněmu pisánského svolal Jan XXIII. na 1. duben 1412 nový obecný sněm *do Říma.* Hlavně pro nepřátelské chování se Ladislava Neapolského byl však sněm tento tak slabě navštíven, že nebylo lze od něho očekávati úspěšné činnosti, a proto byl již v únoru 1413 rozpuštěn. Papež sám byl od Ladislava donucen opustiti Řím. Této jeho tísně použil císař Sigmund, bratr sesazeného Václava, a pohnul jej, že svolal na 1. listopad 1414 všeobecný sněm

[1]) Hardt, Magn. et oecum. Constant. conc. 6 t. 1697 n. — Finke, Acta Concilii Constantiensis. I. 1896. — Týž, Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils. 1889. — Týž, Bilder vom Konstanzer Konzil. 1893. — Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalt. I. Bd. 4. Aufl. 1904. — Valois, La crise religieuse du XVe siècle. Le pape et le concile (1418—1450). 2 vol. Paris 1909. — Dax, Die Universitäten u. die Konzilien von Pisa u. Konstanz. 1910. — Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmunds. 4 Bde. Hamburg 1838.

[2]) Že by byl býval ve svém mládí pirátem, jak tvrdí Theodorik de Niem, nesrovnává se se skutečností. Druzí vrstevníci uvádějí o něm, že studoval v Bologni a dosáhl dvojího diplomu doktorského v právech. Salembier, Le grand schisme d'Occident. 1902, str. 276 n.

[3]) Summa histor., p. III., t. 22, c. 6.

do Kostnice. Jan XXIII. učinil tak v naději, že na synodě dojde obecného uznání a tak rozkol odstraní. Vyjma několika málo říší a knížat, kteří ještě přidržovali se Řehoře a Benedikta, obeslala sněm celá západní Evropa. Vyslanci všech evropských států, německá knížata, 29 kardinálů, 33 arcibiskupů, přes 150 biskupův, 150 opatů a proboštů, 300 doktorů theologie a 5000 mnichů dostavilo se do Kostnice, vedle toho veliké množství ostatního kleru a lidu, tak že sněm tento byl nejpočetnějším shromážděním církevním, ano jakýmsi kongresem celého západu.

S četným průvodem, ale zároveň s nemalými obavami dostavil se 28. října 1414 Jan XXIII., hlavně kardinály k dodržení slova byv donucen. V prvním sezení 16. listopadu 1414 vytkl sněm za svůj hlavní úkol odstraniti rozkol, reformovati církev v hlavě a údech a zavrhnouti bludy Viklefovy a Husovy. Nejdříve zabýval se první otázkou. V brzku převládl na sněmě názor, že nutno, aby všichni tři papežové ustoupili. Aby pak snáze zlomena byla převaha četných italských praelátů, jež Jan XXIII. s sebou přivedl, ustanovil sněm, že tentokráte nemá se hlasovati podle hlav, nýbrž podle národův, a také hned účastníky na čtyři národy: Vlachy, Francouze, Němce a Angličany rozdělil, přiřknuv právo hlasovací v jednotlivých národech netoliko praelátům, nýbrž i prokurátorům kapitol a universit, jakož i vyslancům knížat. Tím zbaven byl Jan XXIII. téměř veškeré naděje, že by dosáhnouti mohl obecného uznání. Obavy jeho se ještě zvětšily, když císař Sigmund, jenž o vánocích r. 1414 přišel do Kostnice, dal pečlivě všechny východy z města střežiti, aby zabránil útěku papeže, a když v únoru 1415 byla sněmu podána proti němu obsáhlá anonymní obžaloba, plná nejhorších obvinění. Aby zamezil vyšetřování svého dřívějšího života, prohlásil Jan již 16. února ochotu ustoupiti, učiní-li tak i druzí dva papežové, a opětoval slavně přípověď tuto v 2. sezení 2. března 1415. Když však jeho naděje, povolností docílit opětné volby, jevila se vždy více illusorní, odhodlal se, chtěje koncil zmařiti, k útěku a záměr tento také 20. března 1415 za pomoci svého přítele Friedricha Rakouského, jenž uspořádal turnaj před hradbami kostnickými, v přestrojení za

panoše provedl a do Schaffhausenu se uchýlil. Na sněmě nastal sice proto s počátku značný zmatek; než naděje papežova se ve zmar koncilu nesplnila, neboť *Sigmund* dovedl vědomým a rychlým vystoupením rozchod koncilu zabrániti. V brzku sněm skutečně také pokračoval ve svých poradách a hlavně snahami kardinálů Zabarelly a Petra d'Ailly, jakož i pařížského kancléře Gersona[1]) bylo v sezení třetím, čtvrtém a pátém (26. a 30. března a 6. dubna 1415) přes rozhodný odpor kardinálů prohlášeno: synoda jest zákonitě v Duchu sv. shromážděna, jest koncilem obecným a bojující církev katolickou představujícím, odchodem Jana nebo jiných praelátů není rozpuštěna a nesmí býti až do odstranění schismatu a provedení reformy církve v hlavě a údech ani rozpuštěna, ani bez rozumného, jí samou uznaného důvodu, na jiné místo přeložena (sez. III.); svou moc má synoda bezprostředně od Krista a každý křesťan, i papež, jest povinen ji poslouchati ve věcech, které se týkají víry, odstranění schismatu a všeobecné reformy církve v hlavě a údech (sez. IV. a V. r. 1415). Těmito dekrety, jimiž idea konciliární dosáhla jasného výrazu[2]) a papež snižován na pouhé caput ministeriale, měla býti synoda zachráněna před rozpuštěním a jí zároveň provedení její úlohy usnadněno; neboť jen tehdy mohla rozkol odstraniti, jestliže jí příslušela moc také nad papežstvím. Jinak však dekrety tyto neodpovídaly nikterak právnímu řádu, který se ve středověku v příčině poměru mezi papežem a koncilem vytvořil, byly však jaksi historickou nutností; neboť dle zkušeností nabytých zdálo se, že jen koncil jest s to, aby vrátil církvi jednotu. Po té byl proti Janovi ihned proces zahájen, a když byl jat a na blízko Kostnice přiveden, byl v sezení 12. (29. května 1415) pro podporu schismatu svým potupným útěkem, pro simonii a pohoršlivý život sesazen. Vida věc svou ztracenou, podrobil se Jan XXIII., byl však až k volbě Martina V. podržen v zajetí, a teprve po zaplacení 30.000 zl. od falckraběte

[1]) Schwab, Johann Gerson. 1858.

[2]) Hirsch, Die Entwickelung der konziliaren Theorie im XIV. Jahrh. 1904. — Kneer, Entstehung der konziliaren Theorie. 1893.

Ludvíka na svobodu propuštěn. Martinem V. byl později jako děkan přijat do sboru kardinálského a zemřel kajícně ve Florencii r. 1419. Synoda jednala po té s Řehořem XII. Řehoř, svolav jménem svým ještě jednou synodu, oznámil jí svými legáty, knížetem Malatestou a kardinálem Janem Dominici, dobrovolné svoje odstoupení (4. sez. 4. července 1415), načež byl v sezení 17. (14. července 1415) jako kardinál biskup a legát ankonský uznán. Aby i Benedikt XIII. k resignaci byl pohnut, odebral se sám Sigmund k němu do Perpignanu, kde od r. 1408 sídlel. Než tento zůstal zatvrzelým; nicméně podařilo se Sigmundovi s králi aragonským, kastilským a navarrským docíliti úmluvy narbonnské, kterou se zavázali, že koncil obešlou a k sesazení Benedikta svůj souhlas dají, což také splnili.[1]) Nyní byl ihned proti němu proces zahájen a on v sezení 37. (26. července 1417) rovněž sesazen. Petr z Luny však nálezu tomuto se nepodrobil a osoboval si až do smrti práva a důstojnost papežskou, jakkoli jeho obedience konečně jen asi 2000 duší čítala († r. 1424). Po delším mnohdy bouřlivém jednání o tom, zda napřed má býti provedena reforma, nebo nový papež zvolen, konečně když byl vydán dekret, že nový papež musí před rozpuštěním synody provésti reformu kurie, přistoupeno k volbě a na stolec papežský povýšen byl od kardinálův a 30 zástupců národů kardinál Otto Colonna, jenž k poctě světce toho dne slaveného přijal jméno *Martina V.* (1417—1431) a dosáhl obecného uznání všeho křesťanstva.[2]) Tím byl první úkol koncilu vyřízen a dlouho želaná jednota církve konečně obnovena.

O druhém hlavním úkolu, *reformě církevní*, bylo jednáno zároveň za snah po dosažení jednoty. V této příčině ještě před volbou Martina V. vydán byl v sezení 39. (říjen 1417) dekret Frequens, později papežem potvrzený, že na příště mají býti pravidelně konány synody obecné, a to nejbližší již po 5 letech, druhá o sedm let později, budoucí pak vždy po desíti

[1]) Fromme, Die span. Nation u. das Konst. Konzil. 1896.
[2]) Truttmann, Das Konklave auf dem Konzil zu Konstanz. 1899.

letech. Z theorie konciliární vyvozeny takto praktické důsledky. V sezení 43. (21. března 1418) prohlásil papež kromě toho generální dekret synodální, obsahující 7 bodův, o nichž se národové dohodli. Dle tohoto dekretu měly býti zrušeny všechny exempce udělené v době schismatu a pro budoucnost jejich udílení omezeno, rovněž tak omezeno býti mělo spojování a inkorporace církevních míst. Papež zřekl se příjmův uprázdněných obročí (fructus medii temporis). Dřívější tresty proti simonii byly obnoveny, držitelé obročí pak zavázáni přijmouti svěcení a zachovávati residenci. Právo papeže ukládati kleru a chrámům desátky bylo omezeno a klerikům přikázáno nositi roucho duchovní. O dalších předmětech reformních vyjednávali jednotliví národové s papežem zvláště a uzavřeli s ním k o n k o r d á t y na pět let platné. V konkordátech těchto, jako na př. v konkordátě s n á r o d e m n ě m e c k ý m, bylo mezi jiným stanoveno, že kardinálů má býti 24 a že mají býti voleni poměrně ze všech národů, další ustanovení týkala se papežských reservací a provisí, kommend a annat, omezení odpustkův atd. Krátce před tím publikoval papež p r a v i d l a k a n c e l á ř e, z nichž mnohá byla předešlým ustanovením na odpor.[1])

Také třetí hlavní úkol, v y h l a z e n í h a e r e s e, byl zároveň projednáván. Konečně sezením 45., konaným dne 22. dubna 1418, synoda skončena. Papež Martin V. nepotvrdil synodu jako celek, nýbrž jen nálezy její v příčině bludu husitského bullou I n e m i n e n t i s z 22. února 1418, a vše, co v příčině spisu Dominikána Jana Falkenberga na koncilu a nálezem koncilu (*concilialiter, sed non aliter*) bylo rozhodnuto (22. dubna 1418). Od jeho volby byly dekrety vydávány jen jeho jménem sacro approbante concilio. Nicméně synodu uznati třeba z a v š e o b e c n o u š e s t n á c t o u absque tamen praeiudicio iuris, dignitatis et praeeminentiae Sedis apostolicae, jak Eugen IV. 22. července 1446 prohlásil, čímž zavrženy zejména dekrety sezení 3.—5.

---

[1]) M i l t e n b e r g e r, Neuordnung der päpstl. Kammer von Martin V. v Röm. Quartalschr. 1894, str. 393.

§ 161. Synody basilejská a ferrarsko-florencká. Sněm obecný sedmnáctý.[1])

Aby vyhověl dekretu Frequens na koncilu kostnickém vydaném (sez. 39.), svolal Martin V., byť i s vnitřním odporem, již r. 1418 synodu do Pavie, kterou však pro mor v brzku do Sieny přeložil. Poněvadž i tu počet praelátů byl velmi malý a mnozí z nich neukazovali pravé horlivosti pro reformu a sám papež choval k synodě nedůvěru, proto zůstala i tato synoda bezvýslednou. Když ještě jednou zavrhla bludy Husovy, klatbu pronesla nad tvrdošíjným Petrem z Luny a ustanovila za místo příštího koncilu *Basilej*, byla již koncem února 1424 Martinem V. rozpuštěna. Zřetel maje na postavení, které poslední synody k papežské autoritě zaujaly, váhal papež synodu v stanovenou dobu svolati. Poněvadž však mimo kuriii synodám téměř všude největší význam byl přikládán, nemohl se svolání jejímu vyhnouti a jmenoval ohnivého a duchaplného kardinála Juliana Cesariniho jejím presidentem. Brzo potom zemřel (20. února 1431), slaven jsa od svých vrstevníků jako obnovitel církevní jednoty a restaurator Říma. Jeho nástupcem stal se zbožný a štědrý *Eugen IV.* (1431—1447),[2]) jenž kapitulací volební zavazáv se k svolání koncilu a reformě církve, skutečně také hned v den korunovace (12. března) ustanovení svého předchůdce synody basilejské se týkající potvrdil. Však počátek synody této byl ještě nepříznivější než synody předešlé. V den, kdy zahájena měla býti synoda (7. března), byl toliko jediný praelát přítomen. Ponenáhlu dostavili se sice někteří další, jakož i prokuratoři universit; papežský legát Julian

[1]) Monumenta Conc. gener. saec. XV. t. I.—III. Vindob. 1857—1896. — Haller, Concilium Basiliense, Studien und Quellen zur Gesch. des Konzils v. Basel. I. u. IV. Bd. 1896 sq. — Hefele, Konziliengeschichte. VII. Bd. — Rohrbacher-Knöpfler, Universalgeschichte der kath. Kirche. XXIII. Bd. Münster 1883. — Pastor, Gesch. der Päpste seit Ausgang des Mittelalters. I. Bd. — Valois, La crise religieuse du XV. siècle. Le pape et le concile (1418—1450). 2 vols. Paris 1909.

[2]) Albert, Papst Eugen IV. 1885. — Arnold, Pontifikat Eugen IV. 1897.

však přišel teprve 9. září 1431, vrátiv se z nešťastné výpravy proti Čechům. Nyní poslala synoda kanovníka Beaupéra z Besançona do Říma, aby podal papeži zprávu. Tento však vylíčil poměry v městě a okolí (válka mezi vévodou rakouským a burgundským, malý počet praelátů, nepřátelství občanů basilejských) tak nepříznivě, že papež, jenž se synody obával a od něhož kromě toho Řekové, ustavičným postupem Turků zastrašení a v naději na pomoc k unii ochotní, žádali, by určil některé italské město za sídlo koncilu, bullou ze dne 18. prosince 1431 synodu rozpustil a novou na léto r. 1433 do Bologně svolal.

Tento krok papežův vyvolal na synodě, která již krátce před tím (14. prosince) první sezení konala a za úkol si vytkla smíření Husitů s církví, obnovení pokoje mezi knížaty a národy křesťanskými, jakož i reformu církve v hlavě a údech, veliké znepokojení. Domnívalit se mnozí z přítomných, že papež chce vůbec koncil zmařit a s ním také reformu církve. Sám kardinál Cesarini napomínal důraznými slovy k odvolání tohoto opatření. Synoda vskutku také, opírajíc se o souhlas krále Sigmunda a jiných světských knížat, rokovala dále a obnovila, aby se proti útoku papežovu chránila, v sezení druhém dekrety koncilu kostnického o superioritě koncilu nad papežem. V sezení třetím pak vyzvala papeže, by se do 3 měsíců dostavil do Basileje, bullu, kterou koncil zavrhl, odvolal, jinak že proti němu dle práva zakročí. Na to pak v sezení 7. stanoven jednací řád, a to tím způsobem, že biskupové a klerici přítomných čtyř národů rozděleni na 4 deputace pro záležitosti víry, pro reformu, pro obnovení míru a pro ostatní záležitosti. Došly-li nálezy jedné deputace souhlasu většiny ostatních, měly býti předloženy generálnímu shromáždění všech přítomných, a nebylo-li tu odporu, měly býti prohlášeny jako nálezy synody (r. 1432). Všecky zprostředkovací návrhy Eugenovy příkře byly odmítnuty, úplná roztržka mezi koncilem a papežem již hrozila. Jen přičiněním Sigmunda, jenž r. 1433 byl v Římě za císaře korunován, byla zažehnána. Konečně papež na opětovanou důraznou žádost kardinála Juliana Cesariniho, světských

knížat a císaře, zbraněmi napaden v státu papežském vévodou milánským, jenž předstíral, že musí chrániti koncil, obávaje se nového rozkolu odhodlal se uznati sněm bullou ze dne 15. prosince 1433 (Dudum sacrum).

Když takto byl spor urovnán, ujali se v sezení 17. (26. dubna 1434) opět předsednictví legátové papežští s kardinálem Julianem v čele, přísahou potvrdivše dekrety sněmu kostnického v sezení 4. a 5. vydané. Po té pak v sezení 20. vydány byly četné dekrety reformní, kterými stanoveny byly tresty na konkubinát, druhá appellace v procesech zapovězena, náležité recitování breviáře přikázáno, jakož uctivé sloužení mše sv., zakázáno konati slavnosti dítek a bláznů, hry, tance, hostiny a trhy v chrámech a na hřbitovech; interdikt omezen a obcování s vyobcovanými uspořádáno. Při tom však synoda ovládána jsouc ideou konciliární a duchem opposičním překročila namnoze svou kompetenci, vydavši jednostranně řadu reformních dekretů pro kurii papežskou, v nichž nedbala reálních poměrův. Tak vydala ustanovení o volbě papeže, o přísaze nového papeže, kterou měl uznati superioritu koncilu nad sebou, o vlastnostech, činnosti a jmenování kardinálův, jichž nemělo býti více než 24, a o správě státu církevního. Reservace, pokud nejsou obsaženy v Corpus iuris canonici clausum, byly zrušeny a pro obsazování vyšších úřadů dřívější kanonické volby předepsány. Také annaty a jiné taxy pro komoru papežskou byly bez výjimky a náhrady odstraněny, a to v době, když Eugen z Říma zapuzen namnoze v nouzi a tísni se nalézal.

Za takovýchto okolností nastalo mezi papežem a koncilem nové napjetí, které bylo ještě zostřeno sporem o místo, kde by mělo býti s Řeky o unii vyjednáváno. Papež a minorita koncilu prohlásili se pro italské město, jak si také Řekové přáli, majorita naproti tomu žádala, aby sněm konán byl v Basileji nebo v Avignoně nebo v některém městě savojském. Eugen potvrdil 29. května 1437 rozhodnutí menšiny, a když jej synoda před soud pohnala, prohlásil ji 18. září 1437 za rozpuštěnou a svolal nový koncil do Ferrary.

Kardinál Cesarini napomínal nyní Basilejské, jako dříve papeže, k povolnosti. Když však se jeho snahy ukázaly marnými, opustil s jinými stejně smýšlejícími, zejména s Mikulášem z Cusy a Aeneášem Silviem, Basilej a odebral se do Ferrary. Než strana opoziční ani tímto odchodem nedala se pohnouti ke změně smýšlení. Za předsednictví arcibiskupa arleského, kardinála d'Alemana,[1]) jenž později své jednání zbožným životem napravil, zavrhla svolání koncilu do Ferrary, prohlásila znovu superioritu koncilu nad papežem, suspendovala jej (r. 1438) a prohlásila posléze jako schismatika a haeretika pro jeho odpor proti dekretům kostnickým za sesazena (sez. 34. 1439). Aby pak proti římskému papeži svého vlastního postavila a svým nálezům papežské potvrzení zjednala, zvolila 5. listopadu 1439 *Felixa V.* (1439—1449) ctižádostivého vévodu Amadea VIII. Savojského,[2]) jenž od několika let spolu s jinými šlechtici v Rippaille na jezeře Ženevském život poustevnický vedl. Než protipapež, poněvadž svět katolický nepřál si nového rozkolu, došel uznání téměř jen v Savojsku a ve Švýcarsku a u některých knížat německých. Veliké dávky ze všech beneficií byly uloženy na vydržování jeho dvoru. Svým nepřátelským a nesmířlivým chováním ztratili však Basilejští ponenáhlu všecku vážnost a všecky přívržence, tak že byli nuceni v 45. sezení (16. května 1443) synodu suspendovati. Jen jednotliví zatvrzelci zůstali tam; byvše však r. 1448 odtud vykázáni, uchýlili se k svému papeži do Lausanny a konečně uznáním Mikuláše V. r. 1449, jemuž se i protipapež podrobil, skončili poslední toto neblahé schisma.

Zatím *koncil ferrarský* 8. ledna r. 1438 zahájený netoliko klatbu pronesl nad Basilejskými, nýbrž pracoval i o sjednocení Řeků, kteří se v hojném počtu dostavili. Vedle Josefa, patriarchy cařihradského, metropolity kyjevského Isidora a četných jiných metropolitův

[1]) Pérouse, Le cardinal Louis Aleman, président du concil Bâle et la fin du grand schisme. 1902.

[2]) Manger, Die Wahl Amadeos v. Sav. zum Papst. 1903. — Pavlík, Amadeus Felix V., poslední vzdoropapež. (Hlídka 1902.)

arcibiskupů, z nichž zvláště vynikal učeností arcibiskup nicejský Bessarion, účastnil se synody sám císař Jan VII. Palaeologus. Jednání bylo nanejvýše obtížné a opětovaně hrozilo jeho přerušení. Jen strach před Turky a naděje ve vydatnou pomoc západu udržovala Řeky vždy opět ve Ferraře. Dle návodu císaře vyhýbali se s počátku všelikému jednání o differencích dogmatických, a když konečně připustili disputaci o Filioque, omezili se na rozhovor o tom, zda k symbolu lze něco přidati. Když po šestnácti bezvýsledných sezeních synoda r. 1439 přenesena byla z důvodů zdravotních a finančních do bohaté *Florence*,[1]) připustili konečně disputaci o dogmatické stránce otázky a uznali po delším odporu všichni, vyjma arcibiskupa efesského Marka Eugenika, nauku církve římské za správnou, začež jim bylo přiznáno, že Filioque nemusejí pojmouti do symbola, a že podrží své obřady a obyčeje. Ježto také o ostatních sporných bodech: o očistci, o počátku visio beatifica, o používání azymů při eucharistii, o primátu docíleno bylo posléze, zvláště horlivostí a smířlivým duchem Isidora, metropolity kyjevského, dohody, byl 5. července 1439 dekret o sjednocení podepsán s obou stran a následujícího dne od Eugena IV. bullou Laetentur coeli slavně prohlášen. Jeho hlavní ustanovení byla: 1. že Duch sv. vychází z Otce a Syna jakožto jednoho principu a jednou spirací, a že proto Filioque bylo rozumně a dovoleně k symbolu přidáno; 2. že duše kajícníků, zemřeli-li v lásce boží, v životě však ještě nevykonali dostatečného pokání za své hříchy, přicházejí do očistce, kde jim může býti pomoženo modlitbou, obětí mše sv. a jinými dobrými skutky; 3. že obět mše sv. může býti konána jak s kvašenými tak nekvašenými chleby, že však má každá církev zůstati při svém obyčeji; 4. že římský papež má primát nad celou církví, že jest otcem a učitelem všech křesťanů, a že mu v osobě sv. Petra odevzdána byla plná moc od Krista pásti, říditi a spra-

[1]) Vanutelli, Il concilio di Firenze. 1899. — Hefele, Konziliengesch. VII. Bd. — Norden, Papsttum und Byzanz. 1903. — Grivec, Východní otázka církevní. Přel. Jašek a Jemelka. 1910.

vovati veškerou církev;[1]) 5. při tom mají býti zachována privilegia a práva východních patriarchů, a to tak, že po patriarchovi římském má míti první místo patriarcha cařihradský, pak alexandrinský, antiochenský a konečně jerusalemský.

Tím synoda skončila hlavní svou úlohu. Nicméně i po odchodu Řeků zasedala dále, patrně z ohledu na Basilejské, a papež Eugen, jenž ostatně r. 1442 ji přeložil do *Říma*, vynasnažoval se sjednotiti i jiné církve východní. Skutečně také docíleno bylo jednoty s Armeny (na podzim r. 1439), s Jakobity (Monofysity) v Egyptě a Ethiopii r. 1442, dále s církví syrskou (r. 1444), s chaldejskou (nestoriánskou r. 1445) a s Maronity na ostrově Cypru (r. 1445). Se spojením těchto posledních přestávají zprávy o synodě. Než i tato unie řecká podobně jako lyonská, spočívajíc na základě politickém a nikoli na vnitřním přesvědčení, neměla dlouhého trvání. U lidu a kleru domácího, naplněného fanatickou nenávistí proti západu, setkala se s rozhodným odporem. V čelo jeho postavil se metropolita efesský Marcus Eugenicus, jenž ve Florencii podepsati dekret o sjednocení odepřel a vážnosti národního hrdiny dosáhl. Unie musila se tak tím jistěji rozpadnouti, poněvadž nesplnila nadějí, za kterých byla učiněna. Patriarchové alexandrinský, antiochenský a jerusalemský, kteří k sjednocení dali svými vyslanci souhlas, přerušili je již r. 1443 na synodě jerusalemské. Krátce před svou smrtí (r. 1448) učinil tak sám císař Jan Palaeologus. Bratr a nástupce jeho Konstantin XI. sice r. 1452 sjednocení obnovil, než strana nepřátelská se nepodrobila a prohlásila, že se chce státi raději tureckou než latinskou. Přání se vyplnilo až příliš rychle. Dne 29. května 1453 padl Cařihrad do rukou Turkův a kříž na kupoli Hagia Sophia byl nahrazen půlměsícem. Stolec patriarchální obdržel unii nepříznivý Gennadius. Přes to že unie neměla trvání, papežství docílilo jí velikého morálního úspěchu, neboť východ

[1]) Bullar. Roman. ed. Taurin. V., 39–42. — Denzinger, Enchiridion symb. ed. X., n. 691–694.

uznal tu primát papežův v celém jeho rozsahu, jak jej století předešlá uznávala, kdežto Basilejští chtěli papeže snížiti na caput ministeriale.

V příčině rázu ekumenického koncilu basilejského názory se různí. Někteří jej naprosto popírali, extremní gallikáni jej celé synodě přiznávali. Z bully Eugena IV. k vyslancům německým však vysvítá, že koncil basilejský až do svého přeložení (25. prvních sez.) v těch věcech, které týkají se vyhlazení haerese, reformy církve a pokoje mezi knížaty křesťanskými, a nejsou na úkor práv, důstojnosti a přednosti stolice apoštolské, jest ekumenický sedmnáctý. Jeho pokračováním zákonitým jest koncil ferrarsko-florencký. Prohlásil Eugen IV.: Generalia concilia Constantiense et Basiliense ab eius initio usque ad translationem per nos factam absque tamen praeiudicio iuris, dignitatis et praeeminentiae s. sedis apostolicae . . . cum omni reverentia et devotione suscipimus, complectimur et veneramur.

§ 162. Pragmatická sankce v Gallii. Konkordáty s knížaty německými a konkordát vídeňský.

Neblahých sporů mezi Eugenem IV. a Basilejskými hleděly některé říše, zvláště Francie a Německo, ve svůj prospěch využiti.

1. Ve *Francii*, kterou jak papež Eugen tak i Basilejští pro sebe chtěli získati, král Karel VII. svolal říšské shromáždění kleru a vyšší šlechty do *Bourges* r. 1438.[1]) Zde z obavy před novým rozkolem byl sice Eugen IV. uznán za hlavu církve, avšak také přijaty s některými pozměnami i reformní dekrety koncilu basilejského, jehož se především francouzští duchovní horlivě účastnili. V pragmatické sankci po té 7. července 1438 uveřejněné a 23 článků obsahující byly opakovány

[1]) Schmitz, Zur Vorgeschichte des Konkordates v. Bourges. 1902. — Valois, Histoire de la Pragmatique Sanction de Bourges sous Charles VII. Paris 1906. — Haller, Die pragmatische Sanktion von Bourges. (Hist. Zeitschr. 1909. I., str. 1 n.)

dekrety o superioritě koncilu nad papežem ve věcech víry a kázně, stanovena kanonická volba biskupův a opatů, papežské reservace a annaty zrušeny, appellace do Říma omezeny; na odškodněnou papeži přiřknuta pětina dřívější taxy. Poněvadž pragmatická tato sankce, která tvoří základ pozdějších tak zvaných svobod gallikánských, odnímala papeži téměř veškeren vliv na záležitosti církve francouzské, proto vynasnažoval se Eugen IV. a jeho někteří nástupci, jako Mikuláš V. a Pius II., o její zrušení, ač jinak církevní reformě přáli. Král Ludvík XI. sice r. 1461 a znova r. 1462 stolici apoštolské slíbil ji zrušiti, než nejvyšší parlament, jakož i universita pařížská odporovaly. Když pak následující papežové přílišně se vměšovali do záležitostí politických a vzmáhaly se také zlořády při udělování beneficií, Francouzové tím více po celé stol. 15. se jí přidržovali. Teprve začátkem století 16. byla zrušena *konkordátem*, jejž r. 1516 Lev X. s králem Františkem I. v Bologni uzavřel. Konkordátem tím byl králi dán vliv dalekosáhlý na církev ve Francii, neboť povoleno mu bylo obsazovati všechna biskupství, opatství a převorství; navržené kandidáty papež měl pouze potvrzovati, a byla-li nominace dvakrát neplatná, místa sám obsazovati. Papeži bylo dále vyhrazeno obsazování beneficií u stolice apoštolské uprázdněných, jakož i v některých případech udílení beneficií při chrámech kathedrálních a kollegiátních. Rovněž mu povoleny byly annáty, reservovány důležitější spory; expektativy a reservace byly však odstraněny.[1]) Nicméně v praxi parlamentů (soudních dvorů) žily zásady stolici apoštolské nepřátelské dále a byly později i vědecky odůvodňovány, jako od Du Puye a jiných.

2. Také *Německo*[2]) za sporu mezi Eugenem a Basilejskými zaujalo stanovisko papežství nanejvýše nebezpečné. Na sněmu ve Frankfurtě nad

[1]) Thomas, Le concordat de 1516. Les origines, son histoire au XVI. siècle. 2 t. Paris 1909 sq.

[2]) Hefele-Knöpfler, Konziliengeschichte. VII. Bd. — Bauer ve Stimmen aus Maria-Laach. 1872. — Horix, Concordata nationis germ. integra. 1771 n. — Koch, Sanctio pragm. Germanorum illustrata. 1789. — Münch, Vollst.

Mohanem v době mezi smrtí Sigmundovou a volbou Albrechta II. prohlásili němečtí kurfirstové r. 1438 neutralitu, t. j. ustanovili, že prozatím nechtějí na sporu míti účastenství a ani k papeži ani ke koncilu se přidati; s nově zvoleným králem že do šesti měsíců má býti konána nová porada k odstranění sporu, a zatím že chtějí řádnou jurisdikci ve svých diecesích a territoriích zachovati. Tato tak zvaná neutralita, která duchovní kurfirsty činila malými papeži v územích jejich, byla roku následujícího na říšském sněmu v Mohuči opět obnovena; zároveň pak byla tehdy přijata řada dekretů koncilu basilejského, kterými papeži byla odňata podstatná práva, s jistými omezeními a přídavky, jak se knížatům německým jevily příhodnými. Zatím však neustávali papež a Basilejští obnovovati pokusy, aby neutralitu odstranili. Konečně podařilo se papeži velmi značnými církevně-politickými ústupky získati si císaře Fridricha III., načež prohlásil v lednu 1446 hlavní přívržence synody basilejské, kurfirsty trevírského a kolínského, za sesazeny. Tento krok ukvapený a politicky neopatrný narazil však na odpor kurfirstův. V březnu 1446 shromáždili se ve Frankfurtě a žádali od Eugena, aby uznal nálezy koncilu kostnického a basilejského o superioritě koncilu nad papežem, svolal do 13 měsíců nový koncil v německém městě, aby potvrdil bez výhrady nálezy sněmu basilejského od Němců r. 1439 přijaté a konečně, aby odvolal sesazení obou kurfirstův. Nepřijal-li by těchto podmínek, hrozili kurfirstové uznáním synody basilejské. Když po té na sněmu ve Frankfurtě (na podzim r. 1446) podařilo se císařskému sekretáři Eneáši Silviovi získati některá knížata pro stranu papežskou a císařskou, došlo k dohodě a k obnově míru tak zvanými frankfurtskými konkordáty, t. j. čtyřmi papežskými listy, jež Eugen IV., zápase již se smrtí r. 1447, vydal a kterými požadavky kurfirstů, ovšem značně seslabené, přijal spolu s prohlášením, že při tom nechce v ničem

Sammlung aller älteren Konkordate. 1830. I. Bd. — Gebhardt, Die Gravamina der deutsch. Nation gegen den röm. Hof. 2. Aufl. 1895. — Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. I. Bd. 3. u. 4. Aufl. 1901.

„odchýliti se od nauky předků".[1]) Vyslanci němečtí přísahali nyní papeži poslušnost. Nechtěje však vázati svého nástupce, vydal papež ještě další tajné prohlášení, že svými ústupky porušiti nechce ani nauky svatých Otců ani privilegia a nejvyšší autoritu svaté stolice; co by proti nim bylo, prohlašoval za non concessa. Několik dní potom 23. února 1447 zemřel s potěšujícím vědomím, že schisma pozbylo své síly, a že moc církve opět roste.

Nástupcem těžce zkoušeného Eugena IV. stal se humanisticky vysoce vzdělaný *Mikuláš V.* (1447—1455), jehož mírná povaha usnadnila jednání s Němci ještě větší měrou. Papež netoliko potvrdil konkordáty svého předchůdce, nýbrž uzavřel s císařem Fridrichem III. v únoru 1448 konkordát vídeňský, jenž ponenáhlu byl ode všech říšských stavů přijat a tak základem ke smíření celého národa se stal. Tímto konkordátem bylo papeži reservováno udílení všech beneficií u kurie římské uprázdněných, jakož i těch, která uprázdněna byla sesazením, přeložením nebo zrušením volby. Jinak ponechána volba biskupův a eximovaných praelátů kapitolám, zvoleného potvrzovati měl však papež, jenž, nebyla-li volba kanonickou, mohl jiného ustanoviti. Vedle uvedených reservací bylo papeži vyhrazeno zadávání kanonikátů v lichých měsících (leden, březen atd.) uprázdněných. Z biskupství a opatství měla býti odváděna v případě uprázdnění místo fructus primi anni přiměřená taxa, jen však jednou, byla-li v roce vícekráte uprázdněna. Ze všech ostatních církevních míst, pokud ročně vynášejí přes 24 komorních zlatých, měly býti placeny medii fructus dle obvyklé taxy. Bohužel však ani tento konkordát neodstranil všech hlubokých škod v církevních poměrech německých.

[1]) Walter, Fontes, 1862, p. 100—9.

§ 163. Poslední papežové středověcí. Sněm obecný osmnáctý.[1])

Trojí v podstatě úkol měli papežové na konci středověku: vystupovati proti nebezpečenství hrozícímu od Turků, reformovati církev a potírati liché názory theologické, jež vypěstovalo schisma. Než v žádném z těchto úkolů netěšili se plnému úspěchu. Přes neúnavnou námahu a největší osobní oběti, které na odvrácení rostoucího nebezpečenství tureckého přinášeli, dosáhli jen malých úspěchů, poněvadž knížata křesťanská zůstávala nečinna. Reformní snahy prvních papežů této doby byly zmařeny nečinností posledních. Od dob Sixta IV. nastalo za snah o zajištění státu papežského přílišné vměšování se kurie do věcí světských, lichá renaissance vedla k uvolnění mravů i na stolci papežském. Nejlepších celkem úspěchů docíleno bylo v potírání lichých názorů theologických; než ideje tyto přece trvaly, zvláště ve Francii a v Německu, a jevily se zejména v častých appellacích ke sněmu obecnému, jež opětovně pod trestem exkommunikace od papežů byly zapovězeny.

1. Poněvadž pádem Cařihradu do rukou Turků r. 1453 byly země slovanské, uherské a německé nanejvýše ohroženy, vynasnažoval se první z papežů renaissančních, zbožný a bezúhonný *Mikuláš V.* (1447 až 1455),[2]) obnoviti mezi rozdvojenými knížaty křesťanskými mír a je zvláštním provoláním nadchnouti k boji proti společnému nepříteli křesťanské kultury. Provedení výpravy křížové zabránila však jeho předčasná smrt. Vynikaje láskou k vědám a umění, okrášlil Mikuláš V. Řím četnými novými stavbami, jež zaměstnávaly stavitele a umělce ze všech zemí. Jeho neúnavná horlivost pro vědy položila základ k biblio-

[1]) Hefele-Hergenröther, Konziliengesch. VIII. Bd. 1887. — Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalt. I.—IV Bd. — Sägmüller, Die Papstwahlen u. die Staaten von 1447—1555. 1890. — Reumont, Gesch. der Stadt Rom. III. Bd. 1868. — Gregorovius, Gesch. der Stadt Rom. VII. Bd. 4. Aufl. 1894.

[2]) Sforza, Nic. V. Deutsch von Horack. 1888.

thece vatikánské, které zanechal poklad více než 1000 vzácných rukopisův. Také o reformu jednotlivých zemí přičiňoval se, zejména Francie, kamž poslal r. 1450 kardinála Estoutevilla, a Německa, kde působil učený Mikuláš z Cusy.[1]) V prostém oděvu prošel Mikuláš téměř celé Německo, káže, synody konaje a všude kláštery visituje a reformuje. V podobném duchu působil v jižním Německu a v Rakousku veliký hlasatel pokání Františkán Jan z Capistrano.[2]) Než reformy tyto zůstaly bez trvalého výsledku, tak jako i poslední korunovace císaře Fridricha III. r. 1452 přes veliký lesk hlubšího významu neměla.[3])

2. Jeho nástupce *Kalixt III.* (1455—1458), první ze španělského domu Borgia, učinil boj proti islamu hlavním úkolem svého pontifikátu. Hned po své inthronisaci vydal křížovou bullu, poslal kazatele křižácké do všech zemí a vystrojil s velikými obětmi, ani klenotů papežské komory nešetře, loďstvo, jež poslal do moře Egejského. Malé úspěchy, kterých docílilo, nemohly býti pro netečnost knížat západních využitkovány. Na souši větší vojsko podařilo se sebrati nadšenému Janu Kapistranovi a kardinálu Carvajalovi, jenž jako legát působil v Uhrách. Oběma těmito muži podporován dobyl statečný Jan Hunyadi skvělého vítězství nad Turky u Bělehradu r. 1456.[4]) Než ani tohoto vítězství nebylo lze pro nečinnost knížat využiti. Bohužel však nezůstal Kalixt III. prost nepotismu; dva nehodné synovce (mezi nimi Roderiga Borgiu, pozdějšího Alexandra VI.) jmenoval kardinály, třetího pak jmenoval vévodou spoletským a guvernérem hradu andělského.

---

[1]) Grube v Histor. Jahrb. der Görres-Gesellsch. 1880. str. 393 n. — Schmitt, Kardinal Nic. Cusanus. 1908.

[2]) Valouch, Životopis sv. Jana Kapistrana. 1858. — Jacob, Joh. v. Kapistran. 1903 n.

[3]) Martens, Die letzte Kaiserkrönung in Rom (1452). 1900.

[4]) Že by byl vydal papež Kalixt III. r. 1456 proti kometě bullu, je smyšlenka. V papežských archivech není po ní stopy: Humanista Platina, z jehož zprávy všechna vypravování pozdější se odvozují, nezasluhuje víry. Ostatně nedávají slova Platinova k bajce o prokletí bully žádného podnětu. (Hagen, Die Fabel von der Kometenbulle. [Stimmen aus M.-L. 1910.])

Proto sestavili po jeho smrti kardinálové volební kapitulaci, kterou byla papežská práva namnoze omezena.

3. Po Kalixtovi III. následoval Eneáš Piccolomini jako *Pius II.* (1458—1464).[1]) Po obsáhlých studiích humanistických a juristických byl po některý čas ve službách vynikajícího kardinála Capraniky, na sněmu basilejském přidržoval se s ním strany protipapežské, ano stal se i sekretářem protipapeže Felixa V., až jej císař Fridrich za svého pobytu v Basileji do svých služeb přijal. Odtud spolu s císařem přidržoval se vždy rozhodněji Eugena IV. Za nedlouho povýšen byl od Mikuláše V. za biskupa v Terstě (r. 1447) a odtud přeložen byl do rodného svého města Sieny. Brzo po svém povýšení svolal Pius II. na rok 1459 všecka knížata křesťanská na kongres do Mantovy, aby se s nimi uradil o všeobecné výpravě křížové proti Turkům. Poněvadž právě tehdy Mohamed II. své výboje rozšířil na Srbsko, Bosnu a Epirus, nebylo lze ztráceti času. Na kongresu byla nařízena sice tříletá válka proti Turkům, ale vyjma krále uherského Matyáše Korvína, jenž se osvědčil důstojným nástupcem svého otce, zůstala ostatní knížata ponejvíce v staré nečinnosti. Ano proti ustanovenému desátku pro výpravu, jakož i proti vyzvání k Francii, aby se zřekla pragmatické sankce, bylo appellováno k obecnému koncilu, pročež papež bullou Execrabilis z 18. ledna 1460 takovéto appellace pod trestem exkommunikace zapověděl. Aby svým příkladem ostatní knížata povzbudil, odhodlal se posléze sám postaviti se v čelo vojska křižáckého, dospěl však již na smrt nemocen do Ankony a zemřel tu 14. srpna 1464. Poněvadž Pius II. jako papež byl v odporu se zásadami zastávanými na sněmu basilejském, vydal, když na tuto změnu smýšlení bylo poukazováno, r. 1463 bullu retraktační In minoribus agentes, v níž slovy: „Aeneam reicite, Pium recipite“ názory nezralého mládí zavrhoval a k důvěře ve svůj pontifikát vyzýval.

---

[1]) Voigt, Aeneas Silvio de Piccolomini als P. Pius II. 3 Bde. 1856 n. — Weiss, Aeneas Sylvius Piccolomini als Pius II. 1897.

4. Za jeho nástupce povýšen byl synovec Eugena IV. kardinál Pietro Barbo jako *Pavel II.* (1464—1471). Nový papež miloval zevnější lesk, při tom však byl štědrý, mírný a povahy ušlechtilé. Ve volební kapitulaci slíbil pokračovati ve výpravě křížové, svolati koncil do tří let, reformovati kurii a zdržovati se nepotismu. V první příčině vynasnažoval se sice Pavel II. splniti volební kapitulaci, dosáhl však ještě méně než jeho předchůdci, ba naopak zbraně turecké činily vždy další pokroky. Jediný hrdina tehdejšího křesťanstva Skanderbeg[1]) z Albanie, když r. 1466 dovolával se pomoci západu proti přemoci turecké, dosáhl prázdných jen slibův. Vyžádav si dobrozdání zrušil Pavel II. kapitulaci volební jako blahu církve škodlivou; aby pak kardinály proto roztrpčené upokojil, udělil jim červený biret. Snaže se reformovati kurii, zrušil kollegium abbreviatorů Piem II. zřízené pro zlořády, zejména pro úplatnost a simonii v něm zavládlé (r. 1466). Přísně také zakročil proti členům římské akademie pro klassické starožitnosti, podezřelým ze spiknutí proti papeži a z apostasie od víry. Těmito dvěma posledními skutky popudil proti sobě učený svět, jenž se pomstil velmi nepříznivým líčením jeho pontifikátu, jak to učinil zejména jeden z členů akademie Platina ve svých Vitae Pontificum.[2]) Pavel II. však nebyl nikterak nepřítelem vědy; chránil četné učence a první zakladatele knihtiskařství ve státě papežském, sbíral stará díla umělecka a ozdobil četné chrámy římské.[3])

5. Po smrti Pavla II. († r. 1471) nastávají pro pontifikát doby v mnohé příčině trudné; církev obdržela řadu papežů, kteří své vysoké povolání namnoze zneuznávali, a dávajíce se vésti politikou rodinnou, zejména nepotismus systematicky téměř pěstovali; spatřovalť v něm vhodný prostředek opírati se o mocnou stranu svého rodu. První v řadě těchto

[1]) Pisko, Skanderbeg. 1894.

[2]) Srv. Quirini, Pauli Pontificis Maximi vindiciae Roma 1740.

[3]) Müntz, Les arts à la cour des papes. Paris 1879.

papežů jest *Sixtus IV.* (1471—1484),[1]) před tím františkánský generál Francesco della Rovere. Vynikaje neobyčejným vzděláním a nadšen jsa pro vědy a umění obohatil bibliotheku vatikánskou a učinil ji přístupnou k všeobecnému použití; Řím ozdobil velikolepými stavbami a pomníky, zejména vystavěl a vyzdobil ve Vatikáně velikolepou, dle něho nazvanou kapli sixtinskou. Neméně horlivě snažil se papež uskutečniti již dávno chovaný záměr všeobecné výpravy křížové proti Turkům. Než vyslanci do rozličných zemí poslaní dosáhli právě tak malých úspěchů jako loďstvo pod kardinálem Caraffou na východ vypravené. Nicméně nebezpečí křesťanům hrozící zmenšilo se za něho smrtí sultána Mohameda II. (r. 1481), jenž tak dlouho byl postrachem křesťanů; neboť při nesvornosti v rodině jeho nastalé moc Turků byla značně seslabena. Město Otranto, které krátce před tím (r. 1480) od Turků bylo dobyto, opět dostalo se do rukou křesťanův. Bohužel všecky dobré vlastnosti papeže zastíněny jsou mnohými stránkami temnými. V brzku po svém povýšení vynakládal Sixtus IV. hlavní péči na povznesení a obohacení své rodiny. Několik synovců jmenoval kardinály, jinému, Jeronymovi Riariu, udělil vikariát imolský. A právě tento svým vlivem zapletl jej do nešťastného spiknutí rodiny Pazzi, jež vésti mělo k pádu Mediceů ve Florencii (r. 1478). S důrazem však žádal papež, že nesmí býti žádného krveprolití. Než spiklenci zavraždili Juliana Mediciho, načež byli od lidu z části lynchováni, z části popraveni. Poněvadž mezi popravenými byl též Francesco dei Salviati, arcibiskup pisánský, vyřkl papež nad republikou interdikt, který však zůstal bez účinku. Florentinští dali si vyhotoviti právní dobré zdání, že nejsou interdiktem vázáni, appellovali k všeobecnému koncilu a dosáhli posléze prostřednictvím Francie absoluci. V podobné postavení jako k Florencii dostal se také papež k Neapoli (r. 1482) a k Benátčanům, nad jejichž městem a územím rovněž bezvýsledně prohlásil inter-

[1]) Frantz, Sixtus IV. u. die Republik Florenz. 1880. — Reumont, Lorenzo de Medici il Magnifico. 2 Bde. 2. Aufl. 1883.

dikt. K zevnějším bojům z toho vzniklým družily se ještě vnitřní spory mezi Colonny a Orsiny, jakož i odvážný pokus Dominikána Ondřeje Zamometiče,[1]) arcibiskupa z Graney (pod Šaloniki), shromážditi obecný koncil v Basileji v pomstu za nakládání, které mu jeho rozhořčená řeč proti kurii způsobila. Při smrti papeže nastala v Římě přímo anarchie.

6. Nástupcem jeho stal se kardinál Cibo jako *Innocenc VIII.*[2]) (1484—1492), muž povahy mírné, postrádající energie. Než vstoupil do stavu duchovního, měl z nedovoleného poměru několik dítek, z nichž syn Francesco a dcera Theodorina ještě žili, když dosáhl stolce papežského. Stav se papežem snažil se přes míru je obohatiti a povznésti. V Římě hned po svém povýšení hleděl rozhárané poměry urovnati, což se mu z části také podařilo. Než simonistickému jednání úředníků kuriálních, jejichž počet značně rozmnožil, nedovedl přítrž učiniti, tak že nářky do úplatnosti kurie vždy hlasitěji se ozývaly. Chtěje míti v boji s Neapolem pevnou oporu, spojil se s mocným Lorenzo de Medici a povýšil jeho 14letého syna Jana za kardinála, uděliv mu zároveň četná obročí. Jinak byl Innocenc VIII. podporovatelem umění a vědy a hned od počátku svého pontifikátu vynasnažoval se knížata pohnouti k výpravě křížové; než ani jeho snahy nepotkaly se s kýženým úspěchem. Nicméně přece dosáhl od sultána Bajazeta, jehož bratr Džem v Římě v zajetí žil, mnohých ústupků.

7. Vrcholu svého dosáhla tato smutná perioda papežství, když po smrti Innocence VIII. dosáhl úplatkem a sliby stolice papežské kardinál Rodrigo Borgia jako *Alexander VI.* (1492—1503).[3]) Vynikal sice vlastnostmi dobrého panovníka, byl vzdělaným, podpůrcem věd a umění, k lidu laskavý, jeho minulost byla však

[1]) Schlecht, Andrea Zamometic u. der Basler Konzilsversuch. 1903.

[2]) S. de' Conti, Le storie de' suoi tempi. 2 t. Firenze 1883.

[3]) Höfler, Rodrigo de Borgia u. seine Söhne. 1889. — Nemec, Papst Alexander VI. 1879. — Clément, Les Borgia. 1882. — Hist. Jahrb. der Görres-Gesellsch. 1900, st. 2—21.

namnoze velmi poskvrněna. Ve Španělsku sloužil s počátku ve vojsku, až jej jeho strýc Kalixt III. povolal do Italie a purpurem ozdobil. I v tomto postavení pokračoval ve svém rozmařilém životě a přes vážná napomínání Pia II. udržoval nedovolený poměr se šlechtičnou římskou Vanozzou de Cataneis, která mu pět dítek zrodila. Čtyři z nich byly při jeho povýšení na živě. Hlavní snahou jeho bylo nyní povznesení a obohacení jejich. Tak Janovi, jenž byl od krále španělského povýšen za vévodu z Gandie, udělil vévodství beneventské (r. 1497), kdežto Caesara[1]) povýšil za arcibiskupa ve Valencii a kardinála. Násilnou smrtí Janovou (r. 1497), jež, jistě však neprávem, Caesarovi byla za vinu kladena, byl papež hluboce dojat a šel na krátkou dobu do sebe. Kardinálům vyznal svoje pochybení, slíbil polepšení, ustanovil ihned reformní komisi ze šesti kardinálů, ano jevil i ochotu zříci se tiary. Než tato změna smýšlení netrvala dlouho. Již následujícího roku zbavil Caesara duchovních hodností, aby jej učinil světským panovníkem. Ludvík XII., král francouzský, jmenoval jej vévodou valencským a dal mu za manželku princeznu svého domu. Papež udělil mu ještě vévodství Romagnu. Ano Alexander zabýval se spolu se svým synem záměrem zříditi středoitalské království a Caesar započal již také dílo penězi církevními, válkou a vražděním. Než však mohl je dokonati, zemřel Alexander (r. 1503). Poměr papežův k světským panovníkům byl celkem přátelský. Zejména zabránil sporům mezi Španělskem a Portugalskem, ustanoviv bullou Inter cetera z 4. května 1493 linii meridianovou. Také péči o blaho církve nezanedbával úplně. Především podporoval život řeholní, povznésti se snažil úctu mariánskou, hájil církevní svobodu a přičiňoval se o rozšíření víry v zemích nově objevených, jakož i o odvrácení nebezpečí od Turků hrozícího. Zostřiv censuru, zabránil rozšiřování nebezpečných a haeretických knih. Že by byl vrahem prince Džema, jest rovněž tak pomluva, jako že udržoval krvesmilný poměr se svou dcerou Lu-

[1]) Yriarte, César Borgia. Sa vié, sa captivité, sa morte. 2 vol. Paris 1889.

krecií.[1]) Neméně jest vybájeno, že zemřel jedem, který připravoval pro jistého kardinála, pak však z nedopatření sám požil. Tolik však jest jisto, že dal svým životem světu křesťanskému nemalé pohoršení. Vůbec byl Alexander více knížetem světským než duchovním.

8. Po jeho smrti zvolen byl zbožný, pro pravou reformu církve nadšený kardinál Piccolomini[2]) jako *Pius III.* (r. 1503); když však již po 25 dnech klesl v hrob, zvolili kardinálové za jeho nástupce Juliana della Rovere, jenž přijal jméno *Julia II.* (1503—1513).[3]) Vynikaje velikým nadáním panovnickým a strategickým snažil se především s nevyčerpatelnou energií obnoviti, upevniti a rozšířiti stát papežský, jenž byl v posledních dobách značně zúžen. Snahy jeho potkaly se také s výsledkem. Stát papežský byl v krátké době obnoven a mocnější než kdykoli jindy. Než snaha papežova, vypuditi cizince, a zvláště Francouzy, kteří se za Alexandra VI. usadili v Miláně, vedla k novým zápletkám s Francií. Ludvík XII., jednáním papeže roztrpčen, sáhl netoliko ke zbraním fysickým, nýbrž i duchovním. Národní synoda francouzská v Tours r. 1510 radila se již o prostředcích, jichž by bylo proti papeži se uchopiti. Synoda pak do *Pisy*[4]) r. 1511 na popud Ludvíka od několika (5) kardinálů od Julia odpadlých svolaná, v brzku pak do Milána a odtud po vypuzení Francouzů z Italie do Lyonu r. 1512 přeložená a téměř jen Francouzi navštívená, suspendovala papeže. Než Julius nedal se tím zastrašiti. Aby odpůrcům odňal zbraň, kterou měli ve slibu papežově při volební kapitulaci učiněném, že svolá ve dvou letech všeobecný koncil k reformě církve, zahájil r. 1512 obecný koncil *lateránský V.*,[5]) mezi obecnými osmnáctý, jehož hlavním úkolem mělo býti 1. obnovení míru mezi knížaty křesťanskými, 2. boj proti Turkům a 3. reforma církve v hlavě a údech. Za koncilu

---

[1]) Gregorovius, Lucretia Borgia. 3. Aufl. 1875.
[2]) Archiv. Stor. Ital. 1903. 3. str. 102 n.
[3]) Dusmenil, Hist. de Jules II. 1873.
[4]) Lehmann, Das Pisanerkonzil. 1874.
[5]) Guglia, Studien zur Gesch. d. V. Lateranskonzils 1899–1906. (Sitzb. der Wiener Akad.)

však zemřel Julius, zanechávaje po sobě i na poli umění nesmrtelné památky, především položením základu ke stavbě chrámu sv. Petra. Jako kněz a hlava církve byl sice života bezúhonného, avšak příliš jsa zaměstnán záležitostmi zevnějšími, nevěnoval náležitou péči nanejvýše potřebné reformě církevní. S vlastnostmi dobrého vládce a vojevůdce nespojoval předností v pravdě apoštolského pastýře.

9. Po krátkém konklave stal se jeho nástupcem kardinál Jan Medici jako *Lev X.* (1513—1521).[1]) Vzděláu jsa humanisticky a milovníkem jsa lesku, učinil sice Řím a Vatikán hlavním sídlem učenců a umělců, nedovedl však obnoviti v církvi ducha Kristova. Směr jeho vlády byl převahou světský. Hned po své volbě psal bratru svému Julianovi: „Užívejme papežství, když nám je Bůh udělil.“ Hlavní jeho snaha, ač byl v mravním životě jinak bezúhonným, směřovala k veselému užívání života, k vyvýšení svého rodu, k obnovení a upevnění moci papežské. Koncil lateránský pokračoval sice ve svých sezeních, a zavrhnuv nauku Petra Pomponatia, že duše lidská jest smrtelná, a potvrdiv bullu Unam Sanctam, vydal některé časové reformní dekrety, týkající se úřadu kazatelského, udělování beneficií, života řeholního, dávek stolici apoštolské, života kardinálů, církevních exempcí a biskupské censury knih; než vše to byly prostředky palliativní a k tomu ještě ani vážně nebyly prováděny. Když uzavřen konkordát s králem francouzským Františkem I. na schůzi v Bologni r. 1516, jejž koncil schválil, rozpustil papež sněm 16. března 1517. Marně zapřísahal generál dominikánský Tomáš de Vio (Cajetanus) v předtuše nastávající bouře účastníky sněmu, aby se nerozcházeli a silnou rukou dílo reformy provedli. Jeho volání nenalézalo sluchu na největší škodu církve, jak ukázala v brzku nastalá bouře Lutherem vyvolaná.

---

[1]) Leonis X. Regesta ed. Hergenröther. 1884. — Nitti, Leone X. et la sua politica. 1892. — Schulte, Kaiser Maximilian als Kandidat für den päpstl. Stuhl (1511). 1906. — Pastor, Geschichte der Päpste. IV. Bd. Leo X. 1906.

§ 164. Poměry církevní v zemích českých za králů z rodu Lucemburského.[1])

Po vymření rodu Přemyslovcův dostal se k vládě po krátkém panování *Rudolfa* (1306—1307), nejstaršího syna německého krále Albrechta, a *Jindřicha Korutanského* (1307—1310) rod Lucemburský. Za prvního panovníka z rodu tohoto *Jana Lucemburského* (1310—1346) rozvíjely se v zemi poměry církevní, ač smýšlení jeho namnoze bylo obráceno jen k rytířským dobrodružstvím, k bojům a rozmnožení panství, celkem utěšeně. V Čechách umění milovný a učený biskup Jan IV. z Dražic[2]) (1301—1343), vrátiv se z obecného sněmu vienneského svolal synodu diecesní, prohlásil na ní dekrety tohoto sněmu a nařídil, aby pečlivě byly zachovávány. V biskupském městě svém Roudnici založil r. 1333 klášter řeholních kanovníků sv. Augustina s ustanovením, aby jen Čechové do něho přístup měli. V Praze vystavěl biskup Jan kollegiátní chrám u sv. Jiljí. Vedle toho uvedeni byli do Čech Kartusiáni, jimž král Jan se svým synem Karlem vystavěl r. 1341 velikou kartusii na Smíchově. Na Moravě na žádost manželky své Elišky, mladší sestry Václava III., dotoval král bohatě r. 1312 klášter Dominikánek v zahradě královské u sv. Anny v Brně. V Hradci Králové královna Eliška, vdova po Václavovi II. a Rudolfovi, vystavěla chrám sv. Ducha, nynější kathedrální, a zbudovala dále klášter Cisterciaček na Starém Brně, „Králové dvůr“ zvaný r. 1322, kterému Jan daroval hojné výsady. V kollegiátní kapitole brněnské zřízena pak byla dignita děkana a některé prebendy kanovnické, podobně i jiným chrámům uděleny rozličné výsady.

---

[1]) Palacký, Dějiny národu českého. Kn. VIII., čl. 2. Kn. IX. a X. — Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens. 1864 n. — Dudík, Mährens allg. Gesch. Bd. XI. u. XII. 1886 n. — Tomek, Dějepis města Prahy. Díl I. 1855. — Bachmann, Geschichte Böhmens. I. Bd. 1899. — Tadra, Kulturní styky s cizinou až do válek husitských. Praha 1897.

[2]) Chaloupecký, Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský. 1908.

Lepší doby nastaly zemím českým, když král Jan r. 1333 svěřil správu jejich po dobu nepřítomnosti svému teprve 17letému synu *Karlovi*,[1]) jenž vynikaje vzácnými vlohami, vzdělání a výchovaní nabyl na dvoře francouzském v Paříži. Ujav se správy, hleděl Karel jak blahobyt hmotný, hluboce pokleslý, tak i vzdělanost k největšímu pokud možno rozkvětu přivésti.

Ve věcech církevních, o něž velikých a neocenitelných zásluh si získal, bylo přední jeho snahou, aby Čechy církevně nezávislými učinil od Německa povýšením biskupství pražského za sídlo metropolitní, oč již před tím předchůdcové jeho Břetislav, Přemysl Otakar I. a Přemysl Otakar II. marně usilovali. Za tím účelem odebral se r. 1344 se svým otcem do Avignonu k papeži Klementu VI., svému bývalému učiteli a příteli. Od něho také skutečně po vyšetření důvodů (veliká vzdálenost, nebezpečná cesta, rozdílnost řeči) dosáhl, že biskupství pražské, až dosud mohučské metropoli podřízené, povýšeno bylo bullou ze 30. dubna 1344 na *arcibiskupství*, kterému podřízeny byly biskupství olomoucké a nově zřízené biskupství litomyšlské. Povýšení toto oslaveno bylo položením základního kamene k nové, nádherné stavbě dómu sv. Víta na hradě pražském. Prvním arcibiskupem pražským, jemuž po té uděleno též právo korunovati krále českého, stal se důvěrný rádce Karlův Arnošt z Pardubic[2]) (1343—1364), muž vynikající neméně učeností a výmluvností jako zbožností a apoštolskou horlivostí, jejíž důkazem jsou jak četné synody, zvláště pak synoda provinciální z r. 1349, na níž pro klerus vydána výborná statuta, tak i zřízení klášterů, škol, špitálů a jiných nadací.[3]) V Litomyšli prvním biskupem

[1]) Zimmermann, Acta Caroli IV. imperatoris inedita. 1891. — Böhmer, Regesta imperii VIII. Innšpruk 1877. — Kalousek, Karel IV., Otec vlasti. 1878. — Sahula, Karel IV. jako křesťan a vlastenec. 1906. — Werunský, Gesch. Kaiser Karls IV. u. seiner Zeit. 3 Bde. 1880. — Zap, Dějiny panování Karla IV. 2. vyd. od G. Friedricha. 1894.

[2]) Balbin, Vita Ven. Ernesti. Pragae 1664. — Tadra, Cancellaria Ernesti. (Arch. für österr. Gesch. 1880, str. 267 n.)

[3]) Borový, Libri erectionum. 1875 n. — Tingl-Emler, Libri confirmationum 1865 n.

ustanoven byl od krále českého Jan, opat kláštera luckého u Znojma. Zvolen byv za krále německého na sněmu v Renze a stav se smrtí otce svého r. 1346 zároveň také králem českým, Karel ještě s větší horlivostí vynasnažoval se učinit Čechy, a zejména hlavní město Prahu, střediskem vědeckého života. Proto opatřiv si r. 1347 papežskou bullu a souhlas stavů českých, založil r. 1348 universitu pražskou.[1]) Zakládací listinou zajistil professorům a studentům táž práva a svobody, která měli na universitě pařížské a bolognské, a ustanovil arcibiskupy pražské stálými jejími protektory a kancléři. S universitou, jež měla 4 fakulty a rozdělena byla na 4 národy: český, polský, bavorský a saský, na věčné časy spojil kapitolu u Všech svatých na hradě pražském, a to tak, aby k hodnosti probošta, děkana a 11 kanovníků jen ti byli povoláni, kdož úřad učitelský na ní zastávají. Pro studující zřízeny kolleje, z nichž nejstarší a největší byla kollej králova, r. 1366 Karlem založená. Do Prahy Karel kromě toho r. 1347 uvedl řád Karmelitů, velikou přísností kázně vynikající, vystavěv pro ně klášter s chrámem u P. Marie Sněžné, dále Servity (r. 1360) a řeholní kanovníky sv. Augustina (r. 1351). Veden pak touhou spojiti církev východní s církví římskou, vyžádal si při návštěvě u papeže Klementa VI. r. 1346 milost založiti klášter, v němž by služby boží slaviti se mohly podle ritu slovanského. Dosáhnuv svolení papežova, založil pro mnichy slovanské řádu benediktinského klášter na Slovanech[2]) neboli emausský (r. 1348). Při klášteře zřízena byla také zvláštní slovanská bibliotheka, která však v době bouří husitských zanikla.

Rozšířiv Prahu Novým Městem, snažil se ji zároveň okrášliti nádhernými stavbami. Královský hrad na Hradčanech, chrám týnský, Karlův Týn, most přes Vltavu jsou spolu s chrámem sv. Víta trvalými svědky jeho velikého smyslu pro umění. Aby stavby tyto byly provedeny, povolal do Prahy četné umělce, jako sta-

[1]) Monumenta universit. Prag. Pragae 1833 sq. — Tomek, Děje university pražské. 1849.

[2]) Hemling u. Horčička, Das vollständige Registrum Slavorum. 1904.

vitele, mezi nimi Matěje z Arrasu, sochaře, malíře, kovolitce, zlatotepce atd., kteří všichni v něm nalezli štědrého podporovatele. Nemenší zájem jevil Karel také pro pěstování práva. Jako poměry v říši německé hleděl uspořádati zvláště zlatou bullou r. 1356, upravující volbu císaře, práva kurfirstův a potvrzující státoprávní poměry království českého k říši německé, tak zamýšlel také pro Čechy a Moravu utvořiti jednotný zákoník, tak zv. Majestas Carolina; než úmysl zmařen byl rozhodným odporem šlechty, která se obávala zmenšení moci své. V některých věcech bylo nicméně zákonodárství přece zlepšeno, zejména zákazem Arnošta z Pardubic odstraněny soudy boží žhavým železem a studenou vodou. Vítanou podporou při správě zemí dědičných byl Karlovi jeho bratr *Jan Jindřich*, jenuž 26. prosince 1349 markrabství moravské jako dědičné léno odevzdal. Po celou dobu života byl v bratrské lásce a přátelství Karlovi oddán a podporoval jej jak ve válečných tak v diplomatických vyjednáváních horlivě a nezištně. Současně se zřízením lucemburské sekundogenitury byly vévodství opavské a území biskupství olomouckého prohlášeny za samostatná, od markrabství moravského nezávislá léna koruny české. Tím vyjmuti byli biskupové olomoučtí, kterým se později (r. 1365) dostalo názvu hrabat české královské kaple, i co do temporalií z poddanosti markraběcí a z pravomocnosti soudu zemského. Na Moravě štědrostí markraběte založen byl klášter Augustiniánů v-Eremitů v Brně r. 1353 s chrámem zasvěceným Panně Marii a sv. Tomáši a dále klášter Kartusiánů v Králově Poli u Brna r. 1375. Jeho příkladem povzbuzen založil Albert ze Šternberka, biskup litomyšlský, r. 1371 klášter řeholních kanovníků sv. Augustina ve Šternberce a Kartusiánů v Dolanech u Olomouce (r. 1388), a Benedikt z Kravař kanonii řeholní sv. Augustina ve Fulneku (r. 1389).

Nástupcem Karlovým v důstojnosti císařské a v království českém stal se jeho nejstarší syn *Václav IV.* (1378—1419). Na Moravě vládli Jošt a Prokop, synové Jana Jindřicha. Státnickým nadáním a vlastnostmi panovnickými Václav nikterak nerovnal se svému otci.

S počátku vlády jevil sice horlivost, tak že veřejný pokoj a bezpečnost zůstávaly v prvních 15 letech jako za Karla, a také vědy a umění vzkvétaly, zejména národní literatura česká. Později však oddávaje se náruživostem, zanedbával záležitosti veřejné a upadal zejména od r. 1484 s arcibiskupem Janem z Jenštejna[1]) (1379—1396) pro porušování církevního majetku a zasahování do církevní pravomoci soudní do častých sporů, za nichž r. 1393 smrt mučednickou podstoupil generální vikář sv. Jan z Nepomuku. Používajíc nespokojenosti s vládou Václavovou, jala šlechta, žádostivá rozmnožiti moc svoji na úkor moci královské, r. 1394 krále a v čelo vlády postavila Jošta. Když z Německa spiklencům hrozeno tresty, byl sice Václav na svobodu propuštěn, než poněvadž nepokoje a boje v Čechách trvaly dále, sesadili konečně i kurfirstové němečtí r. 1400 Václava z císařství a zvolili místo něho kurfirsta *Ruprechta Falckého* (1400—1410) králem německým, jenž však nedošel všeobecného uznání. Za nedlouho po té poměry se ještě zhoršily, neboť i v Čechách vypukly bouře náboženské, jež nejen toliko otřásly zemí touto, nýbrž i velikou částí Evropy.

§ 165. **Otázka sv. Jana Nepomuckého.**[2])

Sv. Jan Nepomucký narodil se kolem r. 1340 v Pomuku jako syn občana Velflína. Mezi r. 1373—1380 vedl jako klerik a veřejný notář v kanceláři arcibiskupské protokoly duchovního soudu, r. 1374 stal se prvním notářem, brzo po té sekretářem arcibiskupa Jana z Jen-

[1]) Vita Ioannis de Ienczstein, ed Dobrowský. Pragae 1793. — Loserth, Codex epistolaris des Erzbischofs Joh. v. Jenzenstein. 1877. — Dreves, Die Hymnen Joh. von Jenzenstein. 1886.

[2]) Acta utriusque processus in causa canonisationis etc. 1727. — Dobner, Vindiciae sigilli confessionis divi Iohannis Nep. Protom. 1874. — Frind, Der gesch. Johannes von Nepomuk. 2. Aufl. 1876. — Týž, Der hl. Johannes v. Nepomuk. 1879. — Nürnberger v 82. Jahresbericht der schles. Gesellsch. für vaterländ. Kultur. 1904, str. 17 n. — Novák, Život sv. Jana Nep. 1871. — Štědrý, Obrana sv. Jana Nepom. 1906.

štejna a r. 1380 farářem u sv. Havla na Starém Městě pražském. Roku 1381 dosáhl na universitě pražské stupně licenciata a r. 1383 stupně doktora práva kanonického. Tehdy byl již kanovníkem u sv. Jiljí, od r. 1389 kanovníkem na Vyšehradě. Od tohoto roku náležel také jako arcijáhen žatecký a jako předseda duchovního soudu a arcibiskupský generální vikář k metropolitní kapitole u sv. Víta; skutečným jejím členem, zdá se však, stal se teprve před svou smrtí. Jeho mužné hájení církevních práv immunitních a potvrzení nového opata kladrubského Odolena proti vůli krále Václava, jenž chtěl zříditi v západních Čechách nové biskupství a jmění kláštera použiti na jeho dotaci, bylo příčinou zevnější, že král Václav jej spolu s jinými třemi duchovními z okolí arcibiskupova jal, krutě mučil a vlastníma rukama pálil. Vyžádav si od něho věčné o tom mlčení, dal jej král po té s rukama na zad spoutanýma, s nohama k hlavě přivázanýma 20. března 1383 o 9. hodině večer s mostu Karlova do Vltavy uvrhnouti. Tuto zprávu o smrti sv. Jana z Nepomuku podává arcibiskup Jan z Jenštejna ve stížném spise (Querela), který za několik málo dnů nebo týdnů podal papeži Bonifáci IX. proti králi Václavovi, který však při procesu kanonisačním byl ještě neznámý, ježto byl teprve několik let (r. 1752) po kanonisaci praefektem knihovny vatikánské Šimonem Assemanim objeven a do Čech zaslán. Tímže způsobem, o pět let později, popisuje smrt Jana z Pomuku opat Ludolf ze Zahaně ve svém r. 1398 dokončeném Catalogus abbatum Saganensium a ve svém Tractatus de longaevo schismate. Vylíčiv násilné skutky krále Václava píše: Inter caetera autem honorabilem illum virum, Deo acceptum et hominibus, Theuthonicis et Bohemis amabilem, decretorum doctorem, dominum Iohannem presbyterum, domini archiepiscopi Pragensis in spiritualibus vicarium crudeliter tortum, combustum et evisceratum in aqua submersit. Další současnou zprávu podává Jan z Posilge († r. 1405) ve své kronice řádu německého.[1])

[1]) Script. rerum Pruss. III., 187.

První zprávu, že sv. Jan Nep. byl mučen proto, že se zpěčoval porušiti tajemství zpovědní, podává kronista Tomáš Ebendorfer ve svém Liber augustalis, napsaném mezi r. 1449—1450, slovy: Confessorem etiam uxoris suae Iohannem in theologia magistrum et quia dixit hunc dignum regio nomine, qui bene regit, et ut fertur, quia sigillum confessionis violare detrectat, ipsum in Moldavia suffocari praecepit. Ebendorfer byl professorem theologie na universitě vídeňské, účastnil se r. 1432 koncilu basilejského a jako legát synody r. 1433 byl v Praze a vůbec s Čechy v mnohém styku. Může tudíž právem býti svědkem, že v oné době, tedy asi 40 let po smrti sv. Jana, v Čechách bylo veřejným tajemstvím, že vedle jiných příčin smrt jeho způsobilo zpěčování vyzraditi tajemství zpovědní. Druhý o tajemství zpovědním jako příčině smrti se zmiňuje Pavel Židek, kanovník u sv. Víta, ve své Správovně, věnované králi Jiřímu z Poděbrad a r. 1741 dokončené, v níž píše: „Když měl (král Václav) zlé domnění do své paní a ona zpovídala se mistru Johánkovi, děkanu u Všech svatých, i přišel k němu král, aby mu pověděl, s kým přebývá, a když děkan nechtěl mu nic praviti, kázal ho utopiti.“ Spojíme-li obojí tyto zprávy, vidíme z nich, že sv. Jan Nepomucký právem nazývá se mučedníkem, a to netoliko pro úřední spory arcibiskupa svého s králem Václavem, nýbrž i pro svátostní mlčelivost, tedy pro víru usmrceným. Že arcibiskup ve své stížnosti nezmiňuje se o zamlčení zpovědi královniny, vysvětluje se tím, že podal úřední žalobu na krále a v ní jen takové násilné skutky uvésti mohl, které se daly řádně dokázati svědky a jinými právními prostředky.

V příčině další otázky, kdy zemřel sv. Jan, jinými slovy: Zda byli dva Janové z Pomuku, razí si vždy více cestu názor tak zv. identiků, že připustiti dlužno pouze existenci jednoho Jana z Pomuku, generálního vikáře, jenž bezprostředně po mučení byl ve Vltavě utopen r. 1393. Zpráva, že o deset let dříve (r. 1383) týmž způsobem byl usmrcen kanovník Jan z Pomuku, spočívá na omylu, který přešel i do

bully kanonisační. Původcem omylu jest kronikář Václav Hájek z Libočan († r. 1553), jenž nepozorně a nekriticky používaje pramenů r. 1541 mluví najednou o dvou Janech z Pomuku, z nich dle něho jeden r. 1383 jako světec a mučedník tajemství zpovědního, druhý jako světící biskup pro potvrzení volby opata kladrubského byl utopen r. 1393. Hájka následovali po té bezprostřední kronikáři čeští, zejména Jesuita Balbín († r. 1688), u nichž legenda nabývala vždy dalšího vytvoření a také do Acta Sanctorum přijata byla. Dle ní byl sv. Jan z Pomuku jako mučedník tajemství zpovědního 16. ledna 1383 utopen. Tento historicko-chronologický a osobní omyl přešel také do akt procesu beatifikačního, započatého r. 1675 a r. 1721 dokončeného, jakož i do procesu kanonisačního r. 1729 Benediktem XIII. provedeného, poněvadž tehdy ještě známy nebyly přesné zprávy současné. Tím však zůstává nedotknuta mravní velikost, svatost sv. Jana a jeho mučednictví. Neboť za svatého byl Benediktem XIII. r. 1729 prohlášen Jan z Pomuku, jehož tělo nalezeno bylo v hrobě v pražském chrámě sv. Víta r. 1719 otevřeném, a jehož jazyk byl při tom nalezen vyschlý, avšak neporušený. Při úřední rekognici 27. ledna 1725 přijal jazyk živoucí, temně-červené zbarvení a podobu; dnes uschovává se jako vzácná relikvie v pokladu chrámu sv. Víta v nádobě křišťálové a zlaté, brillanty zdobené monstranci. Zdali zemřel sv. Jan r. 1383 či r. 1393, to stanoviti jest věcí badání historického, jehož se neomylnost papežská netýká.

Že úcta sv. Jana, jak mnohdy se tvrdívá, nebyla zavedena v Čechách Jesuity, aby mysl Čechů byla odvrácena od M. Jana Husi, patrno z toho, že úcta tato byla v Čechách dávno již rozšířena, než Jesuité r. 1556 do Čech byli uvedeni. Hned arcibiskup Jan z Jenštejna nazývá ve své Querela sv. Jana mučedníkem svatým; podobně i životopisec Jana z Jenštejna, řeholní kanovník v Roudnici, tvrdí o něm kolem r. 1400—2, že z milosti boží mučedníkem se stal. Také kazatel betlemský Protiva, mluvě proti Husovi, nazývá ho Janem blahé paměti. Za bouřlivých dob husitských, kdy kapitola

pražská žila z veliké části ve vyhnanství, nemáme sice zřejmých zpráv o úctě sv. Jana, že však i tu úcta trvala, toho důkazem jest, že kolem r. 1480 měla kapitola kalich s nápisem: „In honorem beati Johannis Pomuk“. Z rejstříku kapitolního archivu z r. 1510, kterým se platy a majetek kapitoly vypočítávají, uveden jest nápis na domě v Praze, v němž mimo jiné obsahuje slova: „Beatus Iohannes de Nepomuk me fecit.“ Ze svědectví těchto vysvítá, že sv. Jan byl ctěn hned po své smrti a mnohem dříve pokládán byl za blahoslaveného, než Jesuité do Čech přišli.

Nejapna jest výtka odpůrců úcty svatojanské, že sv. Jan, jak prý ze Soudních akt konsistoře pražské[1]) vysvítá, půjčoval peníze způsobem nechvalným. Uvádí se v nich sice 14 dlužních zápisů, avšak v žádném není zmínky o úrocích, neboť úroky bráti trestáno bylo jako lichva soudem duchovním. Půjčoval tudíž Jan z Pomuku peníze, ale nežádal z nich úroků, nýbrž pouze zaplacení v určitém čase pod trestem klatby, která tehdy byla obyčejným donucovacím prostředkem při soudech duchovních. Podobně nicotná jest výtka, že sv. Jan byl mnohoobročníkem. Jest ovšem pravda, že za života měl mnohá obročí,[2]) než nedržel je všecka současně. Že zastával vynikající místa mezi duchovenstvem, nesvědčí o jeho lakotě, nýbrž o jeho schopnostech, které arcibiskup Jan z Jenštejna záhy poznal a dle zásluhy odměniti hleděl.

[1]) Vydal Ferd. Tadra, 7 sv. 1892—1900.
[2]) Tingl-Emler, Libri confirmationum. 1865 sq.

HLAVA II.

Hnutí haeretická a poměr k židovstvu.

§ 166. Jan Viklef.[1])

Potřeba reformy církevní, živě a obecně pociťovaná a tak málo ukojená, pohnula některé muže, že se jí zabývali, při tom však svou neosvícenou horlivostí dali se namnoze svésti na scestí. Chtějíce nápravu vykonati cestou nezákonnou, vzdálili se od katolického učení a postavili se mimo církev. První z nich a nejpřednější byl *Jan Viklef*, v němž se takořka soustředily živly liché theologie a filosofie, jak se objevila u Valdenských, Apokalyptiků, u Occama, Marsilia atd., a jež zprostředkovaly přechod od starších haresí k protestantismu. Jan Viklef narodil se ve vesnici Viklifu v hrabství yorském a studoval v Oxfordě jako žák Tomáše Bradvardina filosofii, theologii a práva; jeho zamilovanou četbou byl Aristoteles a Augustin. Za své mladosti byl v dobré pověsti jako muž mravů přísných

[1]) Joannis Wiclif opera lat. ed. Wiclif Society. 1883 násl. — Trialogus cum supplemento Trialogi ed. Lechler. Oxonii. 1869. — Lechler, Joh. v. Wiklif u. die Vorgeschichte der Reformation. 2 Bde. 1873. — Buddensieg, Wiklif und seine Zeit. 1885. — Fürstenau, Wiklifs Lehren von der Kirche u. der weltl. Gewalt. 1900. — Vattier, John Wyclyff, sa vie, ses oeuvres, sa doctrine. 1886. — Hefele-Knöpfler, Konziliengesch. VI. — Loserth, Die kirchl. Reformbewegung in England im 14. Jahrh. u. ihre Aufnahme u. Durchführung in Böhmen. 1893. — Schwane, Dogmengeschichte der mittl. Zeit. 1895. — Lenz, Soustava učení Jana Viklifa. 1898.

a veliké učenosti. Na veřejnost vystoupil po prvé, když Eduard III. na základě rozhodnutí parlamentu výslovně r. 1366 odepřel Urbanovi V. platiti lenní poplatek, již od 33 let neodváděný. Viklef tento nespravedlivý nález parlamentu netoliko hájil, nýbrž vyslovil se již i příkře proti papeži a proti majetku kleru, v němž spatřoval jednu z předních příčin poruchy církevní. Poněvadž pak hlavně mendikanti vystupovali proti jeho názorům, horlil nejdříve proti těmto a pak proti mnišstvu vůbec, prohlašuje život řeholní za dílo ďáblovo. Tato jeho nenávist proti mnišstvu a papeži ještě vzrostla, když arcibiskup Simon Langham jej sesadil s uchváceného rektorství kolleje v Oxfordě, jež dle zakládací listiny náleželo mnichům. Viklef odvolal se k papeži Urbanovi V., ale prohrál proces r. 1370. Přízní dvora, jehož zájmů byl energickým obráncem, stal se Viklef professorem na universitě v Oxfordě a obdržel k tomu ještě r. 1374 bohatou faru lutterworthskou, a používal nyní kathedry a kazatelny k šíření svých povážlivých zásad, veškeru církevní moc podvracejících. Na učiněné oznámení zavrhl papež Řehoř XI. r. 1377 19 vět jeho jako bludných; než vážnějšímu vystoupení proti němu zabránil dvůr. Když pak vypuklo schisma západní (1378), napadal Viklef netoliko protipapeže, nýbrž i papeže Urbana VI. a papežství vůbec, prohlásiv je za instituci antikristovu. Zároveň jal se překládati Písmo sv. s opominutím deutero-kanonických na jazyk anglický a prohlásil je za jediný zdroj víry. Ještě dále zašel r. 1381, neboť tu zavrhl starobylé učení církve o transsubstanciaci, prohlásiv je za nemožné, ježto prý akcidens nedá se mysliti bez subjektu. Toto učení však, jakož i vzpoura selská, r. 1381 jeho bludnými názory o právu majetkovém vyvolaná, v nížto měli účastenství i potulní kazatelé viklefičtí Lollardové[1]) netoliko slovem, ale také skutkem, zbavily ho přízně dvoru. Toho používaje svolal Vilém Courtney, arcibiskup v Canterbury, v květnu r. 1382 provinciální synodu do Londýna a v listopadu do Oxfordu, na nichž 24 vět z jeho spisů bylo zavrženo jednak

[1]) Summers, Lollards of the Chiltern Hills. London 1906.

jako bludných, jednak jako haeretických. Jeho přívrženci jakož i universita uznali konečně rozsudek. Viklef byl z university vyloučen a odstěhoval se na faru lutterworthskou, kde sepsal své hlavní dílo Trialogus, tak nazvané, poněvadž v něm tři osoby (pravda, lež a moudrost) rozmlouvají. Raněn mrtvicí zemřel r. 1384, aniž se byl smířil s církví, o jejíž zničení s veškerým úsilím pracoval. Jeho přívrženci Lollardi udržovali se v některých diecesích a v Oxfordě dále. Když však na začátku stol. 15. zosnovali spiknutí, zakročila vláda přísnými tresty proti nim a popravila některé; načež ponenáhlu vymizeli. Když pak bludy Viklefovy nalezly nový domov v Čechách, zavrhl sněm kostnický r. 1415 v sezení osmém 45 článků z jeho spisův a kázal odstraniti jeho tělo ze země posvěcené, kteryžto nález teprve r. 1428 vykonán.

Základem bludných názorů Viklefových jest přepjatý pantheistický realismus a všecku mravní svobodu ohrožující praedestinatianismus. Vše jest Bůh. Nezbytná nutnost ovládá všecko, také činy boží. I zlé děje se nutně; Bůh nutí lidi ke každému z jejich činův. Tím jsou jedni předurčeni k slávě, druzí k zavržení. Modlitba zavržených nemá ceny, praedestinovaným neškodí však ani hříchy, k nimž je Bůh nutí. Na theorii praedestinační spočívá nauka Viklefova o církvi. Církev jest sborem vyvolených k životu věčnému, je sbor duchů, z nichž však nikdo nemůže vědět, kdo k ní náleží. Jen tolik je víře jisto, že v každé době někde na zemi existuje, třebas jen snad v několika málo chudých laicích, v mnohých zemích rozptýlených. Papež není náměstkem Kristovým, nýbrž antikristem, úcta mu prokazovaná jest ohyzdnou a rouhavou modloslužbou. Církev dle Viklefa nesmí míti časných statků, nýbrž musí se vrátit k jednoduchosti dob apoštolských; majetek a vláda musejí jí býti vzaty. Písmo sv. je pouze pramenem víry, nikoli tradice. Ani světský ani duchovní představený nemá moci, zůstává-li zatvrzelým ve stavu těžkého hříchu. Vždy dále zacházeje zavrhl Viklef i odpustky, zpověď, poslední pomazání, biřmování, svěcení a celibát kněžstva. Nauky tyto ve spojení s další naukou Viklefovou o kommunismu spra-

vedlivých, dle níž spravedlivý má právo na všecky věci vidomé, obsahovaly revoluci netoliko církevních, nýbrž i politických a sociálních poměrův a vyvolaly ji také, když se ujaly v Čechách.

§ 167. Hnutí husitské v Čechách.[1])

Jako ke vzniku středověkých haeresí vůbec tak působily i ke vzniku hnutí husitského různé příčiny: národní, sociální a náboženské. Ve 13. a 14. stol. Němci usazovali se v Čechách u velikém počtu a podporováni různými výsadami nabývali velikého vlivu, zvláště za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského. Tato převaha Němců potrvala i za Karla IV., ač upřímnou láskou lnul k jazyku českému. Sídle jako císař v Praze, učinil ji a Čechy středem říše své. U velikém počtu přicházeli cizinci a hlavně opět Němci ke dvoru císařskému a učinili z Prahy město německé. Tomuto vzrůstu Němectva nezabránilo ani založení vysokých škol pražských, neboť jsouce prvními ve střední Evropě, vábily k sobě žactvo, zvláště z okolních zemí německých. Již sto let před hnutím husitským nesli těžce uvědomělí Čechové, jak vysvítá z kroniky Dalimilovy, tyto výsady a vliv Němců a počali se od dob Karla IV. domáhati rovného práva v obecní správě měst, na universitě a při obsazování míst duchovních,[2]) v nichž, a to právě nejvyšších a nejvýnosnějších, na mnoze i vlivem papežských reservací a provisí, cizinci a zejména Němci byli silně zastoupeni.[3]) Na universitě došlo již r. 1384

[1]) Höfler, Geschichtschreiber der hussitisch. Bewegung in Böhmen (Fontes rer. Austriac. t. II., VI., VII.). 1856—1866. — Höfler, Prager Konzilien in der vorhussitischen Periode. 1862. — Cochlaeus, Histor. Hussitarum. 1549. — Kroniky z doby husitské. Fontes rerum bohem. t. V. 1893. — Palacký, Dějiny národu českého. II., 2; III., 1. — Tomek, Dějepis města Prahy, díl III., druhé vyd. 1893. — Hefele, Konziliengeschichte. VII. — Frind, Kirchengesch. Böhmens. Bd 2.—4. 1864 n. — Bachmann, Gesch. Böhmens. II. Bd. 1905.

[2]) Bartocha, Jak za starých dob čeština znenáhla stala se jazykem jednacím v zemích koruny české. 1903.

[3]) Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské. (Čes. Čas. hist. 1904 n.) — Novák, Avignonské papežství a zárodky českého odporu proti kurii. (Čas. Mat. Mor. 1907, str. 219 n.)

k bouřlivým výstupům, které král Václav a arcibiskup Jan z Jenštejna jen tím uklidnili, že v kollejích císaře Karla a krále Václava pět míst z 12 obsazováno Čechy, šesté pak jednou z národa českého a dvakráte z národů cizích.

K hnutí národnímu družilo se hnutí sociální Obyvatelstvo nižší bylo utiskováno namnoze od šlechty, která značně rozmnožila moc svou na úkor moci královské, a čekalo na příležitost, aby setřáslo nemilé jho. Kromě toho jako jinde nabyla i v Čechách církev značného majetku. Třetina téměř půdy náležela duchovenstvu. Na bohatství církve pohlížela s velikou závistí četná šlechta nižší, jmenovitě oni rodové, kteří časem zchudli, toužíce po statcích, které jejich předkové kdysi církvi byli odkázali.

Toto bohatství církve u mnohých duchovních, pro které beneficia stala se jen namnoze prostředkem k snadnějšímu zaopatření, zplodilo nedbalost, přepych, nevázanost a jiné úhony, a to tím spíše, poněvadž počet duchovenstva byl nad potřebu veliký. Mnozí z kněží neměli jiného úkolu než sloužiti týdně několik mší svatých a účastniti se zde i onde některého úkonu.[1]) Zahálka bývá však obyčejně počátkem nepravosti. Tato porucha kázně církevní, na níž i papežové, ochromujíce systemem papežských provisí a reservací namnoze řádnou správu diecesí, nebyli bez viny, vyvolávala jako v jiných zemích i v Čechách touhu po reformě u všech mužů lépe smýšlejících. Již za Karla IV. objevují se tyto snahy reformní a nalézaly v něm, jakož i v biskupech pražských a neméně i olomouckých ochotné podpůrce. Hned první arcibiskup pražský, vytečný Arnošt z Pardubic (1343—1364), přičiňoval se ze všech sil o reformu kázně v duchovenstvu svém a o povznesení jeho vzdělání. Na provinciální synodě pražské r. 1349 vydal za tím účelem výborné statuty (Statuta Ernesti), které po několik století zůstaly pravidlem života pro duchovenstvo v Čechách. Taktéž oba biskupové, olomoucký a litomyšlský, zavázali se,

[1]) Tadra, Acta iudiciaria consistorii Pragensis. 1893 seq. — Krofta, Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tom. I.—V. 1903 sq.

že ve svých diecesích o bedlivé zachovávání těchto stanov synodálních se postarají. Kromě toho ustanovil Arnošt ještě zvláštní correctores cleri, kněze z duchovní správy, jejichž úkolem bylo dozor míti nad klerem a odstraňovati zlořády v něm. Do šlepějí velikého Arnošta, kterému opětovaně důstojnost kardinálská nabízena byla a jenž v pověsti svatosti zemřel, vstoupil jeho nástupce Jan I. Očko z Vlašimě (1364—1379), dosavadní biskup olomoucký a přítel z mládí a důvěrník Karla IV. Dosáhnuv od stolice papežské r. 1365 pro arcibiskupy pražské důstojnosti stálého neboli rozeného legáta papežské stolice v Čechách, jakož i v diecesích bamberské, míšenské a řezenské, konal i on časté synody jako roku 1365, 1366, 1371, 1374 a 1377 na povznesenou kázně církevní. V uznání zásluh svých byl jmenován r. 1378 kardinálem. Nemenší horlivost jevil v této příčině i jeho nástupce Jan II. z Jenštejna (1379—1396), muž v mladších letech sice lehkomyslný, později však přísným životem asketickým a vědeckým vzděláním vynikající. Na synodách pražských, zejména r. 1381, 1384, 1389 a 1392, vydal mnohá prospěšná ustanovení k nápravě mravů duchovenstva i lidu obecného. Zřeknuv se r. 1396 své důstojnosti, odebral se trvale do Říma, kde jako titulární patriarcha alexandrinský zemřel.

Neméně svědomitě dbali o dobrou kázeň u duchovenstva svého i *biskupové olomoučtí*, jak svědčí četné synody v *Kroměříži* slavené (od Petra II. r. 1312, jeho nástupce Konráda I. r. 1318, od Jana VII. r. 1349, Jana IX. r. 1380) a pravidla disciplinární tehdy vydaná (r. 1367 od Jana IX., Mikuláše r. 1389 a Jana X. kolem r. 1400.)[1])

Také z řad ostatního kněžstva, z části ještě za života Karla IV., vystupovali jednotlivci, kteří jako mocní mravokárci, především v Praze, lid k intensivnějšímu životu náboženskému probuditi se snažili.[2]) Byl to na prvním místě rázný a ohnivý *Konrád*, řeholní kanovník

[1]) Fasseau, Collectio synod. et statutor. al. dioec. Olomuc. 1766.

[2]) Palacký, Vorläufer des Hussitismus. 1869. — Tomek, Dějepis města Prahy. III. 2. vyd. Praha 1897, str. 178 násl.

sv. Augustina z kláštera *Waldhausenu*[1]) v Horním Rakousku († 1369), jejž sám Karel IV., chtěje dáti duchovenstvu podnět k větší horlivosti pastýřské, do Prahy r. 1358 povolal. Jako kazatel v kostele sv. Havla na Starém Městě, pak jako farář týnský káral plin církevní horlivosti škody doby a povzbuzoval lid k pokání. Jeho příkladem povzbuzen citupIný *Jan Milíč z Kroměříže*,[2]) kanovník pražský a místokancléř dvoru králova, zřeknuv se r. 1363 všech důstojností, jal se kázati slovo boží jazykem českým a dosáhl úspěchů nemenších. Stejně bezohledně a upřílišeně jako proti zkáze mravů mezi lidem světským, vystupovali Konrád a Milíč také proti úpadku kázně mezi duchovenstvem, které ovšem takto v očích lidu nemálo snižovali. Když pak Milíč, nakloněný bludnému mysticismu apokalyptiků, pronášel v kázáních domněnku, že by v brzku (r. 1366) měl přijíti antikrist na svět,[3]) vznesli naň mnozí z duchovních obžalobu u stolice papežské. Chtěje se ospravedlniti, odebral se do Říma, kde byl od inkvisice uvězněn, avšak od Urbana V. (1362—1370) na svobodu propuštěn. Ježto po svém návratu v témže duchu dále kázal, byla naň podána druhá obžaloba, za jejíž projednávání zemřel v Avignoně r. 1374. K těmto dvěma mužům druží se učený Matěj z Janova († 1394),[4]) kanovník pražský u sv. Víta, jenž vstoupiv ve šlepěje Milíčovy denně zpovídal a kázával, doporučuje zejména laikům časté, ano i každodenní přijímání svátosti oltářní a horle proti přílišnému uctívání svatých ostatků a obrazů jejich. Proto byl na synodě pražské r. 1389 donucen odvolati bludné své názory a prohlásiti, že nebyly dosti zdrželivě a opatrně vysloveny. Tyto názory uložil také ve svých spisech, zejména ve velikém díle svém Regulae Veteris et Novi Testamenti,[5]) ve kterém s upřílišenou přísností kritisuje také škody sou-

[1]) Balbin, Bohemia docta. 1777 sq. — Menčík, Konrád Waldhauser, mnich řádu sv. Augustina. (Král. spol. nauk v Praze. 1881.)

[2]) Vita Milicii ed. Emler (Fontes rer. Boh. I. 401 sq.). — Klicman, Studie o Milíčovi. (Listy filol. 1890, 28 n.)

[3]) Milič, Libellus de Antichristo ed. Menčík. 1890.

[4]) Kýbal, Matěj z Janova. 1905.

[5]) Ed. Kýbal, Oeniponti. 1908 sq.

časného církevního a sociálního života a pronáší své reformní snahy a návrhy, jež směřují k odstranění všech lidských nálezků a návratu církve k jejím jednoduchým počátkům. Svým působením mužové tito získali si zvláště mezi klerem mladším četné stoupence, tak že hnutí reformní v Čechách vždy více rostlo a mohutnělo.

Že však v brzku s půdy církevní, na níž se s počátku pohybovalo, vybočilo na dráhy revoluční, to hlavní příčinou byly bludy Viklefovy.[1]) Od zasnoubení sestry Václavovy Anny s králem anglickým Richardem II. († 1382) rozvíjel se čilý styk mezi universitou pražskou a oxfordskou[2]) a již v letech osmdesátých šířily se spisy Viklefovy v Čechách, nejdříve filosofické a praktické, pak kolem r. 1401 a 1402 také theologické, z nichž první přineseny byly asi Jeronymem Pražským, a to tím více, poněvadž i bakalářům bylo tehdáž dovoleno přednášeti na universitě svobodně jen podle spisů všech známých mistrů pražských, pařížských a oxfordských. V českém národě university pražské čítal záhy s revolučními ideami Viklef mnoho nadšených přívrženců jak mezi studenty tak i mladšími mistry, z nichž *Jan Hus* záhy postavil se v čelo celého hnutí, jež také po něm název obdrželo a netoliko Čechami, nýbrž i velikou částí Evropy otřáslo.

Jan Hus[3]) narodil se kolem r. 1369 v Husinci nedaleko Prachatic, jako syn rodičů prostých a nezámožných. Poslán byv na universitu pražskou stal se

[1]) Loserth, Verbreitung des Wiklifismus in Böhmen. (Mitteil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen. Bd. XXV., 239 n.)

[2]) Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. 1897.

[3]) Joannis Hus et Hieronymi Pragen. historia et monumenta. 2 t. Norimb. 1558; Francof. 1715 n. — Erben, Mistra Jana Husi Sebrané spisy čes. 1865. — Traktáty odpůrců husitismu vydává Sedlák v příloze „Hlídky". 1911 n. — Palacký, Documenta magistri Ioannis Hus vitam doctrinam etc. illustrantia. 1869. — Flajšhans, M. Joh. Hus, opera omnia 1903 n. — Loserth, Beiträge zur Gesch. der hussit. Bewegung. Arch. für österr. Gesch. Bd. 55. 57. 60. 75. 82. — Lechler, Joh. v. Wiklif u. die Vorgeschichte der Reformation. 2 Bde. 1872. — Týž, Johannes Hus. 1890. — Helfert, M. Jan Hus. 1857. — Lenz, Učení mistra Jana Husi. 1873. — Flajšhans Mistr Jan Hus. 1901.

zde v září r. 1393 bakalářem svobodných umění a roku 1394 bakalářem theologie, konečně pak r. 1396 magistrem in artibus. Po dvou letech (1398) začal přednášeti filosofii na universitě, a vysvěcen byv kolem r. 1400 na kněze, stal se r. 1401 děkanem na fakultě filosofické a rok po té rektorem university. Téhož roku obdržel na návrh university úřad kazatele při kapli betlemské, kterou založili dva horliví vlastenci Jan z Milheimu a pražský měšťan Kříž, kramář, s výslovným ustanovením, aby v ní slovo boží jazykem českým bylo hlásáno. Jsa knězem života bezúhonného a mravů přísných, úchvatné výmluvnosti, a láskou lna k otčině, národu a jazyku, jímž mluvil, stal se brzy miláčkem lidu a kaple betlemská střediskem snah reformních.[1]) Lid a studenti, občanstvo a šlechta, dvořeníni a kněží hrnuli se na jeho kázání. Sofie, druhá manželka krále Václava, zvolila si jej svým zpovědníkem. Než jeho umírněný a skutečně vzdělavací způsob kázání netrval dlouho; v brzku seznámiv se četbou theologických spisů Viklefových s jeho reformními a revolučními názory, zacházel ve svém kárání zlořádů jednotlivých stavův a zvláště kleru daleko přes patřičnou míru a budil různými svými projevy o majetku církevním, jejž považoval za pramen všeho zla v kleru a církvi, pak o církevní autoritě, o zřízení a pojmu církve nelibost soudných posluchačův. Poněvadž bludné názory Viklefovy i u jiných mistrů university pražské nabývaly vždy více ohlasu, usnesla se za uprázdnění stolce arcibiskupského po smrti Olbrama ze Škvorce (1396 až 1402) na žádost metropolitní kapitoly v plné schůzi universitní dne 28. května 1403 přes odpor mistrů českých po prudké debatě většina university, aby nikdo neučil, nekázal ani netvrdil veřejně ani tajně 45 předložených článků Viklefových pod pokutou vykonané přísahy.[2]) Ač Hus se svými stoupenci i po té k názorům

[1]) Při tom ovšem nebyla povaha Husova prosta také stránek temných, jako zejména pýchy, neposlušnosti, samolibosti, svéhlavosti a bezohledné nelaskavosti k druhým. Sedlák, Pálčův Antihus. 1910, str. 35 n.

[2]) Hagemann, Der erste dogmatische Streit an der Univ. Prag. (Tübinger Quartalschr. 1859.)

Viklefovým se klonil, svěřil mu přece arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka (1403—1411), muž sice dobrý, ale ve věcech theologických málo zběhlý, r. 1405 úřad synodálního kazatele, rád poslouchaje jeho rad a z návodu jeho zaváděje lepší kázeň v duchovenstvu. Také jmenoval jej členem komise, jež měla vyšetřovati domnělé zázraky vilsnacké, za kteréžto příležitosti Hus napsal dobré zdání De omni sanguine Christi glorificato,[1]) v němž pronáší některé nesprávné názory theologické, ač nikdy nechtěl hájiti nauky Viklefovy o remanenci. Ježto však právě toto učení Viklefovo a jiné jeho bludné nauky vždy většího nabývaly rozšíření, a poněvadž papež Innocenc VII. (r. 1405) a Řehoř XII. (r. 1408) znovu k potlačení jich vyzývali arcibiskupa, shromáždil se r. 1408 národ český na universitě a prohlásil za souhlasu strany Husovy, aby žádnému ze zmíněných 45 artikulů Viklefových žádný člen národa českého ani neučil ani ho nehájil ve smyslu jeho kacířském nebo bludném nebo pohoršlivém. Zároveň studentstvu zakázáno čísti Viklefův Dialog, Trialog a knihu jeho o svátosti oltářní. Tehdy zkalila se také shoda mezi arcibiskupem a Husem; neboť jeho prudká, demagogická kázání budila pohoršení a Hus zbaven byl proto svého místa jako kazatel synodální.

Zmatky již trvající byly ještě zvětšeny za rozkolu papežského. Koncil pisánský r. 1409 žádal totiž až k úplnému odstranění rozkolu neutralitu církevní, odepření obedience oběma papežům. Král Václav,[2]) zřeknuv se obedience Řehoře XII, ~~slíbil obeslati~~ koncil, začež synoda jej za krále římského uznala. Na pražské universitě byl to však jen český národ, jenž veden Husem myšlenku tuto radostně pozdravil, ostatní tři národové spolu s arcibiskupem a ostatním vysokým duchovenstvem přidržovali se papeže Řehoře XII. dále. Z návodu strany Husovy vydal nyní roztrpčený Václav 19. ledna 1409 tak zvaný Dekret kutno-

[1]) Opp. I. 191 sq.
[2]) Polák, Církevní politika krále Václava IV. (Čas. mat. mor. r. XXVIII.)

horský,[1]) dle něhož pro budoucnost národ český měl míti dle příkladu university pařížské a italských ve všech zkouškách, poradách, volbách a jiných záležitostech university hlasy tři, ostatní pak národové dohromady hlas jeden. Poněvadž všecky žádosti po odvolání dekretu zůstaly marny, opustili tisícové studentů se svými učiteli Prahu;[2]) mnozí obrátili se do Lipska a položili zde základ k nové universitě, jiní zvětšili již stávající university (krakovskou, ingolstadtskou, erfurtskou).

Zbaviv se s řídkým úspěchem svých odpůrců na universitě, započal Hus, jenž nyní lásce národa a důvěře dvoru se těšil, odvážně boj s vyšším duchovenstvem, zvláště s arcibiskupem Zbyňkem. Arcibiskup, jenž v září roku 1409 přidal se s klerem na stranu Alexandra V., dosáhl od papeže bullou z 20. prosince 1409 zmocnění, aby proti šíření bludů Viklefových zakročil: všechny knihy Viklefovy měly býti vydány, Viklefovy nauky odvolány a kázání v kaplích a na všech místech mimo chrámy farní, kollegiátní a klášterní zakázáno. Když bulla Alexandrova v březnu r. 1410 do Prahy přišla a arcibiskup ji veřejně prohlásil, postavili se Hus a universita na odpor, zvláště proti rozkazu, aby spáleny byly knihy Viklefovy. Zapomněv, že pokora a poslušnost jsou ctnosti křesťanské a odvolav se k papeži lépe poučenému, kázal Hus proti zákazu v kapli betlemské dále, ano káral ostře i arcibiskupa, jenž zatím r. 1410 dal na 200 svazků knih Viklefových u přítomnosti kapitoly a mnohých kněží spáliti. Za to vyhlásil arcibiskup nad ním a jeho přívrženci klatbu ve všech kostelích pražských. Tyto kroky arcibiskupa vyvolaly veliké rozechvění v Praze. Po ulicích zpívány o arcibiskupovi a kněžstvu hanlivé písně, bohoslužba rušena, na mnohých místech došlo i k bouřlivým výtržnostem. Kdo se odvážil proti Husovi prohlásiti klatbu, byl na životě ohrožen. Král

[1]) Dekret kutnohorský. Přednášky a stati V. Novotného, K. Krofty, J. Šusty, G. Friedricha. 1909.

[2]) Höfler, Magister Joh. Hus u. der Abzug der deutsch. Studenten u. Professoren aus Prag. 1869. — Winter, Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409—1622). 1897.

Václav, přeje straně Husově, vydal sice zákaz proti výtržnostem a zpívání hanlivých písní, odsoudil však arcibiskupa, aby poskytl náhradu za spálené knihy Viklefovy. Hus se svými stoupenci, jejichž moc denně rostla, nedav se zastrašiti, hájil zatím ve veřejných disputacích navzdor arcibiskupovi jednotlivé spisy Viklefovy. Arcibiskup Zbyněk viděl se posléze nucena pokusiti se o narovnání. Když však se pokus nezdařil, odebral se r. 1411 do Prešpurka k Sigmundovi vyprosit si jeho pomoci, zde však byl zachvácen smrtí.

Nástupcem jeho stal se tělesný lékař Václavův, *Albík z Uničova* (1411—1412), jenž králi zcela byl oddán. Za něho církevní hnutí v Čechách vstoupilo do nového stadia, zejména sporem odpustkovým. V květnu r. 1412 obdržel nový arcibiskup od legáta Jana XXIII. pallium a zároveň křížovou bullu proti Ladislavovi Neapolskému, ochránci sesazeného Řehoře XII., v níž tyže odpustky jako kdysi křižákům do země svaté slibovány všem, kdož by penězi nebo jiným způsobem na výpravu křížovou přispěli. Hus vystoupil se svými přívrženci proti papežské bulle, jak v kázáních, tak i ve veřejné disputaci na universitě konané dne 7. června 1412 v přednášce známé pod jménem: „Quaestio Ioannis Hus de indulgentiis.“ Lid kázáním podnícen opět byl při Husovi a jeho přátelích; kněžstvo a papež znovu byli veřejně tupeni a papežská bulla v satirickém průvodu nesena městem a posléze spálena. Král Václav, jemuž přílišná shovívavost byla vytýkána, vystoupil však nyní rozhodně proti rušitelům pokoje, zapověděv pod trestem smrti další veřejné tupení papeže a odpor proti jeho bullám. Když pak nicméně přece tři mladí lidé stavu řemeslnického veřejně papežské komisaře ve chrámě za bludaře a odpustky za podvod prohlásili, dala je rada Starého Města zajmouti a jako vzbouřence přes přímluvu Husovu stíti. Těla popravených byla však od lidu jako těla oslavených mučedníků přenesena do kaple betlemské, kde Hus měl nad nimi chvalořeč.

Tímto jednáním Hus netoliko vždy více popuzoval proti sobě Němce, nýbrž odvrátil od sebe i některé z dosavadních svých stoupenců, jako Štěpána

Pálče[1]) a Stanislava ze Znojma. Poznávalif vždy jasněji, že Hus nezamýšlí vlastně reformu církve, nýbrž chce podvrátit řády křesťanské způsobem revolučním. Pražští faráři pak svým agentem Michaelem z Brodu (de Causis zvaným)) obžalovali Husa jako tupitele rozkazů papežských u Jana XXIII., jenž uložil kardinálu Colonnovi, aby proti Husovi bezohledně zakročil. Kardinál prohlásil ještě v létě r. 1412 nad Husem velikou klatbu a nad Prahou a každým místem, kde by Hus meškal, interdikt. Kaple betlemská měla býti zbořena. Tato ostrá opatření proti Husovi a jeho stoupencům donutila konečně při stále rostoucím rozčilení lidu Husa na přání krále Prahu opustit. Odvolav se od papeže ke Kristu jako nejvyššímu soudci, uchýlil se na Kozí Hrádek (u Tábora) a Krakovec a rozšiřoval tu bludné své názory slovem i písmem. Než v Praze i po odchodu mistra rozčilení trvalo dále a bylo ještě jeho listy, jimiž stoupence své napomínal, aby slovo boží pilně poslouchali, při poznané pravdě setrvali a zbořeni betlemské kaple nepřipustili, živeno. Také synoda v únoru r. 1413 od nového arcibiskupa Konráda z Vechty (1413 až 1421) v paláci arcibiskupském v Praze konaná, aby smíru mezi oběma stranami bylo docíleno, zůstala bez výsledku. Obě strany vystupovaly proti sobě nyní prudkými spisy polemickými, jež napsali zejména Hus (Tractatus de ecclesia), a jeho od krále po synodě vyhnanstvím stižení odpůrci Stanislav ze Znojma a Štěpán Páleč (rovněž De ecclesia), dále Ondřej z Brodu a převor kartusiánský Štěpán z Dolan.

Zatím co takto spory stále více se přiostřovaly, svolán byl přičiněním Sigmunda od Jana XXIII. všeobecný sněm do *Kostnice* (1414—18). Poněvadž si Sigmund přál náboženským sporům v Čechách, svém budoucím království, konec učinit a je od skvrny haerese očistit, vyzval Husa, aby se osobně do Kostnice dostavil a tam od výtky kacířství se obhájil.[2]) K tomu cíli slíbil mu bezpečný průvod. Hus, jenž sám ke koncilu appelloval, odhodlal se po té dostaviti se v naději, že se mu

[1]) Sedlák, Pálčův Antihus. 1910.
[2]) Berger, Joh. Hus u. König Siegmund. 1871.

podaří shromážděné otce pro své nauky získati, na sněm do Kostnice. Vyzvav své odpůrce, aby do Kostnice přišli a tam před papežem a koncilem své žaloby přednesli, a prohlásiv, že jest ochoten vydati počet ze své víry a trpěti jako kacíř, bude-li z kacířství usvědčen, nastoupil, opatřen vysvědčeními o své pravověrnosti, 11. října 1414, tedy o něco dříve, než mu byl vydán slíbený ochranný list (18. října) zmužile, nikoli bez předtuchy svého osudu,[1]) v průvodu českých pánů Jana z Chlumu, Václava z Dubé a Jindřicha Lacenboka cestu do Kostnice. Čtrnáct dní před prvním sezením (3. listopadu 1414) přibyl sem Hus a ubytoval se v domě vdovy Fridy. Hned na druhý den dal oznámiti Janu XXIII. svůj příchod. Papež slíbiv, že mu bude ochranou, sňal s něho klatbu a interdikt, tak že každý s ním mohl obcovati a jemu pouze kázati a celebrovati bylo zapovězeno (suspense zůstala). Jednání s ním bylo však odloženo až k příchodu Sigmundovu.

Poněvadž však zatím Jan Železný, biskup z Litomyšle, Štěpán Páleč a Michael de Causis žalobu proti Husovi podali, byl předvolán před papeže a kardinály, zde vyslýchán a po té, hlavně působením Pálčovým a Michaelovým, jakož i v zápětí rozšířené ostatně neprávem zprávy, že pomýšlí na útěk, a neoprávněně káže a slouží, dán 28. listopadu do vězení v domě jistého kanovníka kostnického přes protest českých pánův; po 8 dnech (dne 6. prosince) odveden byl pak do nezdravého žaláře v klášteře dominikánském, v brzku však na stížnost svoji lepší světnici a pomoc lékařů Jana XXIII. obdržel.[2]) Sigmund uslyšev o tom protestoval a hrozil, že koncil opustí; když však otcové odpověděli, že by tím koncil byl rozpuštěn, upustil od dalších protestů. Zatím papež 4. prosince 1414 svěřil třem biskupům jako komisařům předběžné vyšetřování záležitosti Husovy. Tito vyslechli svědky, několik českých a německých učencův a mnichův. S velikou starostí slyšel Hus, že také traktát O církvi byl jeho odpůrcům

[1]) Docum. 73.: Fortasse me Pragae ante mortem non conspicietis.

[2]) Docum. 87.: Omnes clerici camerae D. Papae et omnes custodes valde pie me tractant.

dán. Páleč vybral z něho 37 bludných vět a připojil 5 dalších z ostatních spisů jeho. Na zprávu, že Jakoubek ze Stříbra počal rozdíleti přijímání pod obojí, připojen byl též kalich laiků k obžalobě. Útěkem Jana XXIII. zhoršilo se postavení Husovo. Dosud vězněm byv papežovým a ve stálém styku s přáteli, dán byl Hus (22. března) 1415 k ostříhání biskupu kostnickému, jenž jej dal dopravit na blízký hrad Gottlieben, kde v těžkém žaláři pobyl 73 dnů. Poněvadž útěkem papeže plnomoc komise přestala, ustanovena byla nová komise 4 praelátů, mezi nimiž byl též kardinál Petr d'Ailly. Komise tato znovu jej několikrát vyslýchala zejména o 45 článcích Viklefových, tak že měl dosti příležitosti, ze všeho se zodpovídati a očistiti, co mu bylo za vinu kladeno, a nikterak tvrditi nelze, že by v procesu jeho nebylo právních forem šetřeno. Když pak česká a polská šlechta si stěžovala do těžké vazby Husovy, do protahování soudu nad ním a žádala proň veřejné slyšení, byl Hus počátkem června 1415 z Gottliebenu přiveden do Kostnice do kláštera františkánského a zde 5., 7. a 8. dáno mu troje veřejné slyšení. Při těchto slyšeních čteny byly výtahy ze spisův od Husa za vlastní uznaných, spolu s výpověďmi svědků; mnohá místa hleděl Hus sofisticky vykládati, jiné věty odmítal jako nikdy nepřednášené; některé články Viklefovy hájil zřejmě, alespoň jako ne bludařské, a chtěl vůbec s koncilem disputovati, žádaje opětovaně, aby byl z míst Písma sv. a nejstarších otců církevních vyvrácen a mu dokázáno, že nemá pravdy. K tomu ovšem koncil svoliti nemohl, ježto dle práva kanonického obžalovanému nenáleží před soudci diskutovati o dogmatu, je bráti v pochybnost, nýbrž vydati počet ze své víry, aby pak souzen byl dle zákona vyššího, kterým je nauka církevní. Nicméně za tohoto trojího slyšení ukázalo se přece, že některé body obžaloby byly neodůvodněny, tak zejména theorie remanenční, na druhé však straně bylo zřejmo, že v mnohých článcích přidržoval se nauky víře katolické odporné, bludné.

Po třetím slyšení, v němž bylo čteno 39 článků a srovnáno s doslovným zněním jeho spisů, někteří

členové koncilu, král Sigmund, jeho bývalý přítel Štěpán Páleč a jiní činili opětované pokusy, aby ho pohnuli k podrobení se; byly mu také předloženy mírné formule, dle nichž měl odvolati. Avšak Hus trval na tom, že si bludu není vědom, že nebyl ještě ze žádného Písmem sv. usvědčen, že nemůže pravdy odsouditi a křivé přísahy se dopustiti.[1]) Dne 18. června formulovány byly články, jež měly býti základem jeho odsouzení; synodální komise 24. června jeho knihy odsoudila k spálení. Osm dní později podal Hus koncilu prohlášení, kterým se přiblížil značně stanovisku katolickému; než úplné shody docíleno nebylo. Po té Hus, značně podrážděn příkrostí některých údů na sněmě, rozhodl se neodvolati, nýbrž neústupně na svém setrvati a odporoval proto všem dalším pokusům o odvolání, jež činili v poslední ještě chvíli kardinálové Petr Alliacký a Zabarella a přátelé jeho Jan z Chlumu a Václav z Dubé. Tu sněm, vida nezbytí, přistoupil, ač nerad, ke konečnému rozsudku nad Husem.[2]) V sezení 15. dne 6. července po slavné mši byl Hus do chrámu předveden a zde po kázání biskupa z Lodi čteno jeho 30 bludných článků, hlavně ze spisu De ecclesia vyňatých a úplně s originálem se shodujících. Po novém marném napomenutí k odvolání byl Hus jako zatvrzelý a nepolepšitelný kacíř odsouzen, své důstojnosti kněžské zbaven (degradován) a světskému rameni odevzdán. Dle stávajících říšských zákonů byl ještě téhož dne vydán na smrt upálením, kterou podstoupil modle se se stálostí a neohrožeností velikou. Spolu s mistrem spáleno i šatstvo jeho a popel do Rýna uvržen.

Ve své *nauce*[3]) učinil Hus, jenž ve svých spisech podstatně od Viklefa závisí a spolu s ním Písmo sv. za jediné pravidlo víry prohlašuje, praedestinaci,

[1]) Lenz, Lze říci podle pravdy, že byl Hus, trvaje v Čechách, ač bloudil u víře, uvnitř katolíkem? Vlast. XXII. 1905–1906.

[2]) Rozsudek byl připraven ve dvojím znění: jedna formule stanovena pro případ, že by Hus litoval svých bludů a je odvolal, a druhá, že by zůstal zatvrzelým.

[3]) Friedrich, Die Lehre des Johannes Hus. 1862. — Lenz, Učení mistra Jana Husi. 1873. — Th. van der Haegen, Jean Hus, exposé de sa doctrine sur l'Église. 1887.

všecku mravní svobodu ohrožující, středem své dogmatiky. Církev jest dle něho sborem předzřízených (praedestinatorum universitas). Předzvědění (praesciti), t. j. zavržení, nejsou údy církve; naproti tomu nemůže nikdy předřízený přestat býti údem církve, byť i někdy vypadl z milosti. Kristus sám jest hlavou katolické církve; Petr jí nebyl a není. Papežství má původ svůj jen z císařské přízně a moci. Církevní poslušnost odporuje Písmu sv. a je toliko hierarchickým vynálezem; kněz, jenž si není vědom viny, může přes papežské a biskupské zákazy kázati a nemá klatby dbáti. Každý duchovní a světský představený, jenž se nalézá ve smrtelném hříchu, ztrácí svoji moc a musí se zříci svého úřadu. Církevní censury jsou vynálezem Antikristovým k potlačování laikův. Kněží mají žíti v chudobě a třeba je proto zbaviti důchodův a statkův. Principem oprávněného majetku soukromého jest stav milosti boží, proto člověk ztrácí hříchem smrtelným právo na majetek po ten čas, ve kterém trvá ve svém hříchu. Spravedlivý naproti tomu má právo na všecky věci vidomé (kommunismus spravedlivých).

Jak patrno, jest nauka Husova haeretická a podrývá podobně, jako Viklefova, základy jak církve tak i státu, a provedena musila by vésti k revoluci církevní i státní. Zdali si Hus důsledků svých nauk byl vědom, těžko lze rozhodnouti; ale na druhé straně nemožno popírati, že zakročení proti takovýmto podvratným naukám, které anarchii v církvi a státu činí trvalou, bylo činem nutnosti jak se strany moci církevní tak i státní. Důsledky antisociálních nauk, které Hus hlásal, ukázaly se záhy v revoluci, ve které idea demokratické republiky a společenského řádu, spočívajícího na podkladě kommunistickém, prakticky účinkovati počala.

Při posuzování záležitosti Husovy třeba ostatně rozlišovati dvě věci: 1. potrestání haeretika smrtí, 2. otázku bezpečného průvodu. V první příčině bylo všeobecně známo a také od Husa samého co nejurčitěji vysloveno,[1]) že

[1]) Si me de errore aliquo convicerit et me aliena a fide docuisse probaverit, non recusabo quascunque poenas haeretici ferre.

dle občanského práva trestního, tehdy obecně platného, haerese jest zločin hodný trestu smrti. Tento přísný zákon, jehož původcem hlavním jest Bedřich II., trval ještě dlouho po Husovi do doby reformační a byl od mnohých reformátorů, jako Melanchthona, Bucera, Kalvína, schvalován a také používán. Že zákona toho také proti Husovi bylo použito, toho příčinou nebylo jeho horlení pro reformu, nýbrž jeho dokázané a nanejvýše nebezpečné bludy. Soud náboženský, koncil, soudil a odsoudil bludaře, rámě světské přijalo jej a vykonalo na něm trest smrti, poněvadž neustával šířiti odboj a haeresi.

Co se týče *listu ochranného*,[1]) tu třeba rozeznávati mezi zatknutím v Kostnici a popravením. Zatknutí vykládal Sigmund sám s počátku za porušení ochranného listu. Totéž prohlašovali také stále Čechové, vytýkajíce císaři porušení daného slova. Naproti tomu věděl Hus i se svými přívrženci zcela dobře, že ochranný list mu slibuje ochranu pro cestu do Kostnice a zpáteční cestu s předpokladem samozřejmým, nebude-li odsouzen; nechrání jej však nikterak proti nálezu oprávněného soudce a jeho rozsudku.[2]) A také zajisté gleit nemohl míti toho smyslu, že majitel jeho, byť byl sebe více vinen, nižádným soudem by odsouzen býti nemohl, neboť tak byl by chráněn netoliko proti všemu bezpráví, ale i proti stávajícímu právu a spravedlnosti. Odsouzení Husovo za kacíře mohlo se tudíž státi, aniž porušen byl jeho gleit. Ústně slíbil ovšem Sigmund Husovi svobodné slyšení a dle všeho též svobodný návrat i pro případ, že by se nálezu synody podrobiti nechtěl.[3]) Tato přípověď nebyla však dle práva kanonického správná. Synoda trvala na zakročení proti Husovi jako svém právu a Sigmund nemohl jí trvale odporovati, nechtěl-li její existenci ohroziti. Pokud své ústní přípovědi nesplnil, jest mu tato nemožnost omluvou.

Domnělý nález synody, že bludaři netřeba zachovávati víru, nebyl vydán. Na důkaz uváděná listina jest pouhé schema některého člena synody, jak patrno ze scházejících podpisů. Skutečný nález koncilu uznává závazek pro toho, kdo gleit vydal, popírá však, že církevnímu soudci takovýmto listem průvodním může býti zabráněno, majitele jeho jako bludaře potrestati.

---

[1]) Höfler, v Hist.-pol. Bl., sv. 4., 422 n.; k tomu sv. 41. (1858) str. 529. — Ullmann, König Siegmunds Geleit für Hus u. das Geleit im Mittelalter. 1894. — Müller, König Siegmunds Geleit für Hus. (Hist. Vierteljahrschrift. 1898, str. 41 n.) — Kryštůfek, Husův ochranný list. Vlast r. XII. — Novotný, Husův gleit. (Čes. Čas. hist. r. II.)

[2]) Poskytoval securitatem a violentia, nikoli securitatem a iure, jak ve svém Antihus poznamenává Páleč. Sedlák, Pálčův Antihus. 1910, str. 35.

[3]) Docum. 91.: Cum ad suam voluntatem huc venerim et sub sua promissione, ut salvus ad Bohemiam redirem.

Týž osud jako Husa stihl i jeho přítele *Jeronyma Pražského*,[1]) jenž byl Husa ještě výmluvnější, ale také ve své horlivosti nerozvážnější. Nejsa volán přišel 4. dubna 1415 do Kostnice. Když Hus byl uvězněn, opustil tajně město, byl však v Hirschavě v Horní Falci jat a zpět přiveden. V 19. sezení, aby Husovu osudu unikl, slavně odvolal, prohlásiv, že shledal nález proti Husovi spravedlivým, když se byl přesvědčil, že tento skutečně učil větám mu připisovaným, a zavrhl 45 článků Viklefových a 30 Husových. Poněvadž však někteří Čechové, jako Michael z Brodu, Štěpán Páleč a jiní, upřímnost jeho podrobení popírali a nové obžaloby proti němu uváděli, nebyl propuštěn na svobodu, nýbrž byl proti němu nový proces zahájen. Jeronym nyní setrval při svých dřívějších názorech a ve své řeči prohlásil Husa za muže svatého a spravedlivého a své odvolání za hříšné a bázní vynucené. Poněvadž se nedal pohnouti k povolnosti, byl v sezení 21. (30. května 1416) jako bludař tvrdošíjný a zpětilý odsouzen a světskému rameni odevzdán. Zemřel s nemenší stálostí a zmužilostí než Hus.

§ 168. Další trvání a postup hnutí husitského.[2])

Ještě za pobytu Husova v Kostnici začaly se ukazovati některé následky učení jeho o Písmu sv. jakožto nejvyšším rozsudí u věcech víry, jichž Hus netušil, a ze kterých místo oprav nové povstaly zmatky. Počátkem r. 1414 vystoupil bývalý jeho spolužák Jakoubek ze Stříbra, farář u sv. Michala a professor filosofie na universitě († r. 1429), s učením,[3]) že svátost oltářní má přijímána býti pod obojí způsobou (sub utraque specie), a kalich že náleží rovněž tak laikům jako duchovním, poněvadž prý tak stanoveno Písmem sv.[4])

[1]) Becker, Hus u. Hieronymus. 1858.

[2]) Cochlaeus, Historiae Husitarum, lib. II., Mogunt. 1549. — Palacký, Dějiny národu českého. Kn. XI., čl. 5; kn. XII. — Týž, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Husitenkrieges. 2 Bde. 1873. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. Bd. II.—IV. 1864 násl. — Tomek, Dějepis města Prahy. Díl III. a IV. 1893. — Bezold, Kaiser Sigismund u. die Reichskriege wider die Husiten. 3 Bde. 1872 násl. — Denis, Huss et la guerre des Hussites. Paris 1878. — Winter, Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů až po dobu bitvy bělohorské (1409—1622). 1897.

[3]) Dobrovský, Beiträge zur Gesch. des Kelches in Böhmen. 1817. — Sedlák, Počátkové kalicha. (Čas. katol. duch. 1911, str. 97 n.)

[4]) Spisy jeho Apologia 1415, Demonstratio 1419 u Hardta, Magnum oecum. Const. Conc. III. 1698 p. 14 sq.

Hned také začali někteří faráři pražští o své ujmě podávati svátost oltářní tímto způsobem. Koncil kostnický však 15. června r. 1415 v sezení 13. tuto novotu zavrhl a stanovil na vydavatele a přijímatele přijímání pod obojí spůsobou tresty církevní, kdežto Hus, byv tázán, na odpor se jí nepostavil, nýbrž i po nějakém váhání ji schválil. Tím dosáhli jeho přívrženci touženého zevnějšího odznaku pro svoji odchylku od katolické církve, který byv za symbol husitismu povýšen, jeho přívržencům dal jméno Utrakvistů nebo Kališníkův. Dle rozhodnutí sněmu kostnického zapověděli sice arcibiskup Konrád z Vechty a král Václav další podávání kalicha, však marně; následovníci Jakoubkovi od něho neustoupili.

Hnutí a jitření rostlo, když zpráva o upálení Husa, jenž nyní byl od svých stoupenců považován za světce a mučedníka, do Čech došla. V Praze byli mnozí kněží, kteří byli známi jako odpůrci Husovi, ztýráni, někteří i usmrceni, jejich příbytky vypleněny a z části zbořeny a na fary dosazeni kněží strany pod obojí. Také mnozí páni na venkově zahnali z kostelů patronátních katolické duchovní a nahradili je duchovními husitskými. Statky biskupa litomyšlského Jana Železného rozebrány byly od sousedních šlechticův. I král Václav těžce nesl upálení Husa jako zasažení do svých práv. Na počátku září sešel se v Praze sněm pánů a zemanů z Čech a Moravy a vydal slavný protest ke koncilu, k němuž 452 pánův a rytířů přivěsilo své pečeti, a každého, kdo by o kacířství v Čechách mluvil, prohlásil za lháře a zrádce a nepřítele Čech. Zároveň pak většina panstva a rytířstva vstoupila v jednotu, kterou se zavázali, hájit na svých statcích svobodu kázání slova božího dle evangelia a neuznati prozatím ve věcech víry jiného soudce než Písmo sv. a universitu pražskou. Katolická jednota pánů k zachování starého náboženství v říjnu po té založená, počítajíc 14 toliko pánův, byla příliš slabá, než aby s důrazem novému hnutí čeliti mohla; mimo to nebyla ani králem ani arcibiskupem náležitě podporována. Biskup litomyšlský, jenž přišel jako legát do Čech, byl všude nenáviděn a pronásledován. Se statečnou vytrvalostí

práv církve hájila kapitola pražská, prohlásivši nad městem interdikt, který však skoro nikde nebyl zachováván. Zatím koncil, obdržev protest českých pánů, předvolal je (20. února r. 1416) jako z haerese podezřelé do Kostnice, a když se nedostavili, prohlásil je za tvrdošíjné, žádaje Sigmunda, aby nepořádkům, k nimž se Václav choval nečinně, přítrž učinil. Všecky tyto kroky zůstaly však bez výsledku; pronásledování řeholníků, pustošení klášterů, pohrdání censurami, podávání kalicha trvaly dále. Obrazy Husa a Jeronyma byly v chrámech jako obrazy svatých ctěny, ano universita pražská r. 1417 prohlásila přijímání pod obojí za nevyhnutelné pro spasení a Husa za sv. mučedníka pro víru Kristovu, jehož památka 6. července má býti konána. Po volbě papeže Martina V. (r. 1417) uveřejnil koncil ve 24 článcích předpisy o potlačení sekty husitské, a papež vydal proti ní 22. února r. 1418 obšírnou bullu s 39 otázkami, které měly býti každému podezřelému předloženy. Všecka tato přísná opatření však jen zvětšovala protivy, a to tím více, poněvadž se mezi Husity počaly tvořiti sekty a strany, které daleko zacházely za nauky Husovy.

Když nebezpečné a revoluční hnutí vždy do širších zasahovalo kruhů, odhodlal se konečně král Václav, vybízen svým bratrem Sigmundem a koncilem, rázně zakročiti. Počátkem r. 1419 nahradil husitský magistrát Nového Města pražského katolíky, a vyhnané katolické faráře povolal zpět. Než zakročení přišlo pozdě; docházelo již k srocení, ano i krveprolití. Dne 30. července r. 1419 vedl premonstrátský exaltovaný, odpadlý mnich Jan ze Želiva procesí ulicemi Nového Města. Před radnicí se zastavilo a žádalo propuštění uvězněných. Poněvadž to bylo odmítnuto a na Jana, jak tvrzeno, kamenem bylo hozeno, zfanatisovaný lid udeřil za vedení Jana Žižky[1]) na radnici a svrhl s oken několik katolických konšelů, kteří pak od rozkaceného množství na oštěpy byli chytáni a dobíjeni. Král Václav, uslyšev o tom, rozhněval se velmi a hrozil vypleněním všeho kacířstva; zemřel však raněn mrtvicí 16. srpna 1419.

[1]) Tomek, Jan Žižka. 1879.

Jeho nástupce *Sigmund* (r. 1419—1437), zaměstnán jsa v Uhrách válkou s Turky, svěřil v Čechách nejprve vládu královně vdově Sofii a několika radům z umírněné strany šlechtické. Teprve v prosinci r. 1419 přišel na sněm do Brna. Sem dostavilo se k němu také poselství z Čech, žádajíc krále za uznání 4 článků, krátce před tím na sněmu pražském od strany husitské přijatých a týkajících se svobodného hlásání slova božího, přijímání pod obojí spůsobou, apoštolské chudoby duchovenstva a stavení, jakož i trestání hříchů smrtelných, zvláště veřejných. Však Sigmund vyhnul se každému prohlášení a odkázal vyslance na svůj příchod do Čech, a po té, odebrav se do Vratislavi, dal zde pražského občana, jenž veřejně své husitské smýšlení projevil, 15. března r. 1420 jako kacíře upáliti a křižáckou bullu Martina V. z 1. března r. 1420 proti Husitům s kazatelen prohlásiti. Po několika pak týdnech se silným vojskem přitrhl do Čech, aby se zmocnil království. Husité, kteří mezi tím značně sesílili a některé pevnosti, zvláště Tábor, založili, postavili se mu brannou mocí na odpor. Plni vzdoru a fanatismu dobyli za vůdcovství Žižky několika vítězství nad Sigmundem a prohlásili jej hned r. 1421 na sněmu v Čáslavě jako „úhlavního nepřítele národa českého“ za zbavena koruny. V krvavých válkách z toho vzniklých byla vojska křižácká proti Husitům vyslaná netoliko vždy poražena, nýbrž od r. 1427 vpády podnikány i do sousedních zemí, v nichž Husité stali se pravým postrachem. Nicméně přes tato vítězství Čechy hluboko poklesly. Četní obyvatelé v bojích padli, rozkvět měst, obchod a průmysl byly zničeny, duchovní kultura vyvrácena, mnohé velikolepé kláštery a chrámy zbořeny, obrazy, knihy a jiné umělecké poklady, svědkové vroucí zbožnosti předků, spáleny, země pokryta zříceninami, stav rolnický zchudl a upadl do tísnivého nevolnictví, a úplným sesláběním moci královské, zatlačením duchovenstva do pozadí, jež se svými statky i místo a hlas na sněmě ztratilo, a ochromením měšťanstva urovnána půda neobmezené téměř vládě šlechty. Převaha němectva byla sice zlomena a vláda Čechů zajištěna na dlouhou dobu, avšak národního a ná-

boženského sjednocení země daleko nebylo dosaženo. Tyto úspěchy však nevyvážily ani přibližně zlých následků dlouholetých bojův.

§ 169. Sekty husitské.[1])

Poněvadž Husité Písmo sv. prohlásili za jediné pravidlo víry, ale v jeho výkladu jednotni nebyli, počaly se záhy mezi nimi tvořiti strany neboli sekty, které jen zevnější symbol husitismu, přijímání kalicha, společný měly. Nejpřednější byly: Kališníci, Táborité a Sirotci.

1. *Kališníci*, s počátku Pražané zvaní, poněvadž střediskem jejich byla universita pražská, byli stranou z Husitů nejmírnější. Třeba stavěli Písmo sv. jako princip víry v popředí, nezavrhovali přece tradice a uznávali zděděné nauky a zřízení, které nebyly přímo bibli na odpor. V tak zvaných 4 artikulech pražských, jež r. 1420 formulovali, žádali: 1. aby slovo boží od kněží schopných svobodně a bez překážky bylo hlásáno; 2. aby svátost oltářní všem Kristovým věřícím, kteří těžkým hříchem nejsou nehodni, svobodně rozdávána byla pod obojí způsobou; 3. aby statky, které mají kněží a mnichové proti přikázání božímu a ke škodě svého církevního úřadu, byly jim vzaty, a oni přidržováni k zbožnému životu; 4. aby hříchy smrtelné a všechny zákonu božímu odporné nepořádky staveny a trestány byly od těch, kteří úřad k tomu mají. Tyto 4 artikuly pražské byly r. 1421 na sněmu v Čáslavě prohlášeny za zákon zemský a na synodě v Roudnici (21. května 1421) schváleny i od arcibiskupa Konráda z Vechty, jenž zatím přistoupil (21. dubna r 1421) k úžasu celého křesťanstva ke straně pod obojí. Na zprávu kapitoly o odpadlictví arcibiskupa do Říma podanou byl tento již 13. srpna 1421 suspendován, a řízení osiřelé diecese svěřeno prozatím biskupu olo-

[1]) Palacký, Dějiny národu českého. Kn. XII. čl. 3. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. III. Bd. — Bezold, K dějinám husitství. Přeložil Chytil. 1904. — Tomek, Dějepis města Prahy. Díl IV. 1879. — Winter, Život církevní v Čechách. 1895. — Martinů, Die Waldener u. die hus. Reformation in Böhmen. 1910.

mouckému Janu Železnému (1421—1430). Událostmi válečnými vyšetřování proti Konrádovi však se protáhlo na několik roků, tak že teprve 2. ledna 1426 byl dán do klatby a sesazen. Jeho odpadnutí bylo nejbolestnější ranou, jaká kdy církvi katolické v Čechách byla zasazena, a zavinilo, že prestol arcibiskupský zůstal až do r. 1561 neobsazen a bohaté statky arcibiskupství saekularisovány. Arcidiecese po ten čas spravována administrátory od kapitoly volenými a od stolice apoštolské v úřadě svém potvrzovanými. Ostatně Utrakvisté, k nimž hlavně přináležela universita, největší část občanstva a vyšší šlechta, ponenáhlu i v jiných věcech počali se odchylovati od církve. Tak zejména zamítnuvše autoritu církevní uznávali za nejvyššího soudce u věcech víry universitu pražskou, zavrhovali některé obřady a žehnání, odstraňovali z chrámův obrazy, a liturgii z části jazykem slovanským konali, při mši sv. epištolu a evangelium jazykem českým čtouce.

2. Mnohem radikálnější ve svých náboženských názorech byli výstřední *Táboři*, kteří vyvodili poslední důsledky z nauk Viklefových a Husových. Za základ brali zásadu, že v bibli, a zejména v Novém Zákoně, je obsaženo vše, čeho třeba ke spáse člověka a k řízení politického i občanského života. Proto zavrhovali vše, co dle nich výslovně z Písma sv. nedá se dokázati, obět mše sv., všecky téměř svátosti mimo křest a svátost oltářní, při níž však popírali transsubstanciaci a reální přítomnost Krista, celou hierarchii, očistec, úctu a vzývání svatých a uctívání jejich obrazův a ostatkův, modlitby za mrtvé. Kněží dle nich ustanovováni býti mají od obce a smějí se ženiti, také laikové a ženy mohou kázati, zpovídati a hříchy odpouštěti. Mimo to odstraněny všecky svátky a přísaha prohlášena za nedovolenou. Při tom žádali ode všech největší přísnost mravů, zřeknutí se všelikého luxu a pozemské rozkoše. I vědu odmítali, poněvadž dle nich k domýšlivosti a pýše a tedy k smrtelným hříchům vede. Majíce na mysli jakýsi theokratický ideál, spojený se suverenitou lidu, netrpěli rozdílu stavů, důstojnosti a pocty zavrhovali jako věci marné, pohanské a duchu

Kristovu odporující. Mnozí, svedeni byvše proroctvími fanatických kněží, domnívali se, že již nastala doba, kdy Kristus znova na svět přijde a založí nové království dokonalejší, v němž nebude hříchů, zákonů, vrchností světských, rozdílu stavů, ano ani jmění soukromého, nýbrž v němž všecko bude náležeti všechněm společně. Proto považovali také za svou povinnost, založiti toto nové království mečem a ohněm a zničiti „nepřátele zákona božího“, zejména kněze a mnichy.

3. Z blouznění chiliastického a ideí kommunistických Táborů vyšli tak zvaní *Mikulášenci* neboli *Adamité*,[1]) kteří netoliko křesťanství, ale všeho náboženství vůbec se odřekli, hlásajíce, že není Boha ani ďábla, leda v dobrých a ve zlých lidech. Sebe pokládali za syny boží a vychloubali se přirozeným jakýmsi stavem prvotní nevinnosti; mnozí z nich v šílenství svém tak daleko zašli, že odhodivše se sebe oděv chodili po lesích nazí a největších hanebností se dopouštěli. Sám Žižka vytáhl proti těmto ztřeštěncům a 50 z nich, když nechtěli se bludů zříci, dal upáliti u vsi Klokot r. 1421. Nicméně sekta ta udržela se v Čechách a na Moravě až do 16. století.

4. Po smrti Žižkově (r. 1424) nastalo další rozdělení v jeho straně. Kdežto jedni z jeho stoupenců zvolivše sobě za vůdce Prokopa Holého,[2]) odpadlého mnicha, podrželi dále jméno Táborů, nazvali se druzí naproti tomu *Sirotky*, pravíce, že jim otec zemřel, a že tedy osiřeli. K vedení vojenských záležitostí zvolili sobě několik hejtmanů, z nichž záhy nejvíce vynikl Prokop Mladší, často též Prokůpek zvaný. Sirotci byli jakousi stranou střední mezi Tábory a kališníky. Věřiliť podobně jako Žižka ve skutečnou přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní, zachovávali posty, měli svaté ve cti a také podrželi některé obřady při bohoslužbě. V ostatních věcech však shodovali se s Tábory a s nimi také v boji proti společnému nepříteli postupovali společně.

[1]) Dobrovský, Gesch. der böhm. Pikarden u. Adamiten. 1788. — Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí nábož. v Čechách. 1887.

[2]) Neubauer, Kněz Prokop Holý. (Čes. Čas. hist. 1910.)

5. *Orebité*, dle vršku Oreb u Třebechovic v Královéhradecku zvaní, tvořili podobně jako Sirotci vojenské bratrstvo a zavrhovali spolu s Tábority všecky církevní obyčeje, poněvadž Kristus a apoštolové o nich nedali předpisův, a poněvadž prý jsou neužitečné a škodlivé. Konsekrované víno pili z každého kalicha a nepoužívali také kulatých, nýbrž rozličně lámaných a krájených hostií. Nemajíce samostatného vyznání ani náboženského ani politického, zanikli Orebité v brzku ve straně Sirotků.

§ 170. Smír s kališníky. Kompaktata basilejská.[1])

Bezvýsledné výpravy křížové, proti Husitům podniknuté, ukázaly, že nelze Husity násilím k návratu do církve přiměti. Proto koncil basilejský r. 1431 odhodlal se urovnati smírně záležitost českou, a vyzval laskavým listem Čechy k vyjednávání. Také umírněnější strany v Čechách, zejména vysoká šlechta, v jejíž čele stál Menhart z Hradce, přály si dorozumění; poněvadž země přes všecka vítězství stálými boji velmi trpěla a lid divočel. Po delších předběžných poradách vyslanců obojí strany v Chebu r. 1432 slíbeno Čechům, že jejich zástupci budou moci v Basileji bezpečně žíti, liturgii dle svého obyčeje konati a čtyři pražské artikuly s plnou svobodou před sborem zastávati. Na sněmu v Kutné Hoře v srpnu téhož roku zvoleni byli poslové, kteří se měli ke koncilu odebrati, a to jak ze stavu duchovního, tak i ze stavu světského. Mezi duchovními vynikal nejvíce mistr Jan Rokycana,[2]) jenž vždy více za duchovní hlavu Utrakvistů se povznášel, z laiků pak Prokop Holý. Poselstvo přijelo do

[1]) Hefele, Konziliengeschichte. Bd. VII. — Palacký, Dějiny národu českého. Kn. XIII. čl. 1—4. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. III. Bd. — Bretholz, Bischof Paul von Olmütz über den Abschluss der Basler Kompaktaten. (Mitteil. des Instituts für österreich. Geschichtsforschung. 1900, str. 674 násl.) — Tomek, Dějepis města Prahy. Díl IV. 1879. — Pavlík, Český král Jiří a kompaktata. (Čas. kat. duch. 1910, str. 41 n.)

[2]) Nejedlý, Mládí m. Jana z Rokycan. (Čas. Musea král. českého. 1900.)

Basileje 4. ledna 1433, kde od kardinála legáta a koncilu vlídně přijato bylo. Především vyjednáváno o čtyřech článcích pražských po tři měsíce, aniž však podařilo se docíliti vzájemného dorozumění. Poselstvo české vrátilo se 14. dubna 1433 tudíž zpět do Čech. Nicméně koncil, maje na mysli smír s Čechy, vyslal s ním deset poslanců svých do Čech, s Filibertem, biskupem konstancským (Constance v Normandii) v čele, aby se dohodli s Čechy o čtyřech artikulích s jistými omezeními. Když mezi Prahou a Basilejí nová poselství se vystřídala, přijal konečně sněm český 30. listopadu 1433 v Praze tak zvaná *kompaktata*, obsahující návrhy koncilu basilejského.

Dle těchto kompaktat, jež za základ měla čtyři artikuly pražské, bylo: 1. V Čechách a na Moravě dovoleno přijímání pod obojí způsobou osobám in annis discretionis constitutis, které toho nábožně žádati budou, s tím však doložením, aby přijímající pokaždé byli poučeni od kněží, že pod každou způsobou jest Kristus celý a plný přítomen.

2. Dovoleno bylo svobodně hlásati slovo boží schopným kněžím a jáhnům, kazatelé však musili k tomu approbováni a posláni býti od biskupův, jejichž moci mělo býti vždy šetřeno.

3. Hříchy smrtelné, zejména veřejné, měly býti trestány podle zákona božího a svatých Otců tak, aby moc trestní příslušela pouze těm, kdož mají soudní pravomoc nad takovými osobami; při tom však šetřeno býti mělo práva a spravedlnosti.

4. Církev a kněží, kteří nejsou mnichy a slibu chudoby nesložili, mohou nabývati a držeti pozemské statky, mají je však spravovati věrně podle nařízení sv. Otců; proto, kdo by si osobil jmění církevní, dopouští se svatokrádeže.[1])

Než kompaktata přijali jen mírní kališníci, k nimž náležela většina šlechty; Táboři a Sirotci, kteří již příliš daleko od církve se vzdálili, nedali se pohnouti ke smíru s církví a sjednocovali se mezi sebou proti druhé straně, každým dnem vzrůstající. Když pak Tá-

[1]) Archiv český. III., 398 sq.

boři a Sirotci znovu oblehli Plzeň, která víru katolickou zachovala, aby ji donutili k vyznání husitskému, tu vytáhli proti nim stavové katoličtí, nyní spojení s kališníky, pod Menhartem z Hradce. Dne 30. května 1434 došlo u Lipan, východně Prahy, k rozhořčenému boji, v němž Menhart zvítězil a oba Prokopové padli spolu s 13.000 bojovníkův. Převaha Táboritův a Sirotkův byla tím navždy zničena a odstraněna také hlavní překážka, která žádoucímu se smíření země české s církví katolickou v cestě stála. Po novém vyjednávání s koncilem a králem Sigmundem byla konečně 5. července 1436 na sněmu v Jihlavě, kamž i Sigmund se dostavil, kompaktata slavně prohlášena, a Čechové opět přijati do lůna církve. Po té byl i Sigmund uznán za krále, když slíbil ve velikém majestátu z 20. července, že udělí úplnou amnestii, že nikoho nebude nutit k znovuzbudování zbořených hradů, klášterů a chrámů, že bude hájit kompaktata s veškerou mocí svou, jakož že všechny svobody, práva a řády země potvrzuje, a že v Čechách žádných cizozemců na úřady dosazovati nebude. Po té slavil 23. srpna 1436 slavný vjezd do Prahy, kde byl ve chrámu týnském od Rokycany, jehož stavové za arcibiskupa zvolili, kázáním pozdraven. Dne 15. ledna 1437 byla kompaktata i koncilem basilejským schválena.

§ 171. Stav církevní v Čechách do polovice století 15.[1])

Kompaktaty basilejskými bylo docíleno sice smíru a jednoty, ale jednota tato byla pouze zevnější; zůstalyť některé různosti, které překážely obnovení pra-

[1]) Aeneas Sylv., Hist. bohem. ed. Freher. (Script. rer. Bohem. Hanov. 1602.) — Palacký, Dějiny národu českého. Knih. XIII.—XVI. — Procházka, Život blahoslaveného Jana Sarkandra. 1861. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. Bd. IV. — Tomek, Dějepis království českého. 6. vyd. 1891. — Winter, Život církevní v Čechách. Kulturně-histor. obraz z XV. a XVI. stol. 2 sv. 1895 n. — Týž, Děje výsokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409—1622). Praha 1897. — Pavlík, Český král Jiří a kompaktata. (Časop. katol. duchov. 1910.)

vého a trvalého míru církevního. Kališníci, kteří tvořili převážnou většinu obyvatelstva, považovali kompaktata namnoze za jakési uznání svých bludův a zvláštností, a snažili se utrakvismus všeobecně zavésti, obřad pak katolický ponenáhlu odstraniti. Kromě toho záhy začali také velmi často podmínky a závazky s kompaktaty spojené porušovati. Tak většina duchovních utrakvistických při udílení svátostí oltářní pod obojí způsobou opomíjela věřícím připomínati, že pod každou jednotlivou způsobou celý Kristus jest přítomen, vnucovala kalich všem dospělým a podávala jej i proti výslovnému znění kompaktat dítkám. Rovněž tak málo zachovávali Utrakvisté výslovnou podmínku, že v ostatních věcech dogmatu a obřadu se církvi podrobí; jako před tím, tak popírali i potom církevní nauku o očistci, užitečnost modlitby za mrtvé, odpustky a přípustnost obrazů svatých, a četli při mši sv. epištoly a evangelium v řeči české.

Než i Sigmund neplnil slibených podmínek, a tím staré záští kališníků netoliko proti sobě, nýbrž i proti katolicismu rozněcoval; neboť ztenčoval zaručená práva a svobody zemské, dával přednost cizincům, které proti úmluvám na úřady duchovní i světské dosazoval, domácí však byli-li Utrakvisty, od úřadů vylučoval a u svého dvoru netrpěl. Tím mezera mezi církví katolickou a kališníky každým dnem jak v srdcích tak i zevně se šířila. Rokycana těžce nesa, že jeho volba za arcibiskupa pražského r. 1435 na sněmu v Praze vykonaná od koncilu potvrzena nebyla, v kázáních svých opět vystupovati počal proti bohoslužbě katolické, proti papeži a mnichům, ano i proti Sigmundovi samému. Biskupskou pravomoc zatím konal Filibert, biskup konstanecký, jenž k Utrakvistům mírně se choval, ano i kněžstvo pod obojí světil. Když však sněm r. 1437 si stěžoval, že arcibiskupství až dosaváde dle daného slibu osazeno není, ustanovil Sigmund se svolením Filiberta za administrátora pro Utrakvisty mistra Křišťana z Prachatic, faráře svatomichalského, jenž správu vésti měl spolu s konsistoří pod obojí neboli dolejší, na Starém Městě sídlící. Rokycana byv takto ze správy církevních

věcí vyloučen a zbaven i fary týnské, odešel tajně z Prahy a nalezl útulek u Bořka z Miletínka na Hoře Kunětické. Pro katolíky pod jednou způsobou přijímající byla vrchním úřadem v záležitostech náboženských konsistoř katolická, jinak též konsistoř hořejší zvaná, kteráž skládala se především z administrátorův arcibiskupství, pak z členů kapitoly u sv. Víta.

Po smrti Sigmunda († 9. prosince 1437 ve Znojmě), proti němuž nespokojenosti den ode dne přibývalo tou měrou, že i manželka jeho Barbora z Celje na stranu spiklenců se přidala se svým bratrem Oldřichem z Celje, dosedl na trůn český jeho zeť *Albrecht* (1437—1439), vévoda rakouský, jenž měl jedinou dceru jeho Elišku za manželku. Než uznání dostalo se mu pouze od katolíkův, v jejichž čele stál Oldřich z Rosenberka, a od mírnějších kališníků, jejichž vůdcem byl Menhart z Hradce. Táboři a ostřejší strana kališníků, jejichž hlavou byl tehdy Hynek Ptáček z Pirkšteina, nabízeli naproti tomu korunu českou knížeti Kazimírovi, mladistvému bratru polského krále Vladislava III., a vyvolali tím v Čechách netoliko domácí válku, nýbrž i vpád Polákův. Boje ještě nebyly rozhodnuty, když Albrecht na výpravě proti Turkům 27. srpna 1439 v nejlepším věku zemřel na úplavici. Syn jeho *Ladislav* (1440—1457), který teprve po jeho smrti se narodil a odtud příjmení Pohrobek má, byl po čas nezletilosti v rukou poručníka svého, císaře Fridricha III., vévody rakouského. Poněvadž ani Albrecht, vévoda bavorský, koruny mu nabízené nepřijal, ani císař Fridrich vážně se o ni neucházel, nastala v Čechách téměř úplná anarchie. Roku 1441 konečně docíleno bylo jakés dohody v tom smyslu, že mají až do zletilosti krále zemi spravovati dva správcové, katolík Menhart z Hradce a kališník Hynek Ptáček. Když však Ptáček již r. 1444 zemřel, ujal se vedení strany horlivějších kališníků mladistvý a důmyslem jak státnickým, tak i válečnickým vynikající hejtman kraje boleslavského Jiří z Poděbrad a Kunštátu, jenž v srpnu r. 1448 zmocnil se odvážným útokem Prahy a tam své straně k plnému vítězství dopomohl. Dvě leta zuřila znovu

prudká domácí válka, v niž Jiří zůstal vítězem a zvolen byl konečně od stavů r. 1452 za správce zemského. V této důstojnosti potvrdil jej také Ladislav Pohrobek r. 1453, když vzpourou stavů rakouských od císaře z poručnictví byl propuštěn a jako 13letý aspoň dle jména vládu v Rakousích, Uhrách a Čechách nastoupil. Za správy jeho obnoven byl sice pořádek v zemi, než v příčině náboženské mír nenastal. Rokycana, vrátiv se z dlouhého vyhnanství svého, ujal se opět správy arcibiskupství a snažil se o rozšíření utrakvismu a proto katolíky rozličně utiskoval. Však netoliko ke katolíkům choval se nepřátelsky, nýbrž i k Táborům. Vykonav s nimi disputaci v Kutné Hoře r. 1443, dosáhl toho, že na sněmu pražském r. 1444 byli za haeretiky prohlášeni, po málo pak letech k přijetí utrakvismu donuceni, když byl r. 1452 poslední jejich útulek Tábor dobyt a jejich kněží Mikuláš Biskupec, Vavřinec a jiní na doživotí uvězněni.

Zatím stolice papežská, která kompaktat nikdy neuznala, poznávajíc, že v Čechách pod pláštěm jejich má býti utvořena zvláštní národní církev utrakvistická s laickým kalichem jako symbolem, přičiňovala se o jejich zrušení a úplné sjednocení Čechů s církví. Za tím účelem poslal Mikuláš V. (1447—1455) do Čech kardinála *Karvajala* ještě před dobytím Prahy od Jiřího jako legáta svého. Než ač laskavý list papežský Čechům zaslaný velikou radost způsobil, přece poslání jeho potkalo se s úplným nezdarem. Ano čeští páni hrozili, že nebudou-li v Římě vyslyšeni, přidají se k schismatické církvi řecké, s níž také vskutku vyjednávání navázali, vyslavše r. 1450 do Cařihradu posly se skvostnými dary. Leč brzkým pádem Cařihradu do rukou Turků vyjednávání to nevedlo k cíli. Přes to nepřestali papežové opakovat pokusy o úplné sjednocení Čechů s církví. Nový legát papežský do Čech r. 1451 vyslaný Eneáš Silvius Picolomini, tajemník císaře Bedřicha III. a potomní Pius II., dosáhl aspoň toho, že Jiří uznal nemožnost potvrzení Rokycany v důstojnost arcibiskupskou a že se uvolil novému vyslanci papežskému všemožnou ochranu poskytnouti. Novým tímto vyslancem byl slovutný kazatel

Jan Kapistran, mnich františkánský. Přišed nejprve na Moravu a pak i do některých pohraničních měst českých,[1]) pohnul svými úchvatnými kázáními několik tisíc kališníků, že se kalicha odřekli. Do Prahy mu však byl od Jiřího na radu Rokycany přístup zakázán. Posléze vyjednával s Čechy učený kardinál Mikuláš z Kusy; poněvadž však i on žádal, aby se Čechové úplně vzdali přijímání kalicha, zůstalo i jeho jednání bez výsledku. Lepší doby zdály se sice nastávati katolíkům, když Ladislav byl r. 1453 za krále korunován; než naděje tyto obrátily se v niveč předčasnou smrtí jeho; zemřeť náhle v Praze 23. listopadu 1457 za hlučných příprav k sňatku s dcerou francouzského krále Karla VII. nemaje ještě 18 let.

§ 172. Jiří Poděbradský a jeho poměr k stolici papežské. Stav náboženský za Vladislava II.[2])

Poněvadž po smrti Ladislava císař Fridrich, jsa povahy liknavé a zaměstnán sporem rodinným, neucházel se opravdově ani o českou ani o uherskou korunu, zvolili stavové čeští 2. března 1458 svým králem *Jiřího z Poděbrad* (1458—1471), v Uhrách pak dosedl na trůn Matiáš Korvin, syn Jana Hunyada, slavného reka a bývalého správce země uherské. Dle nálezu stavů měla býti korunovace Jiřího vykonána podle starého římsko-katolického obyčeje. Poněvadž však v Praze nebylo arcibiskupa a olomoucký Protasius nebyl ještě konsekrován, byl požádán Matiáš Korvin a legát papežský Karvajal, aby k vykonání korunovace vyslán byl některý biskup uherský. Kardinál Karvajal dovolil však biskupu rábskému a vácovskému

[1]) Nejedlý, České missie Jana Kapistrana. 1900.

[2]) Palacký, Dějiny národu českého. — Procházka, Život blahoslaveného Jana Sarkandra. 1861. — Frind, Kirchengeschichte Böhmens. IV. Bd. — Pastor, Gesch. der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. II. Bd. 4. Aufl. 1901. — Tomek, Dějepis města Prahy. Díl VI.—VII. (1436—1478.) 1886. — Bachmann, Gesch. Böhmens. II. Bd. 1905. — Týž, Böhmen unter Georg Podiebrad. 1878. — Pavlík, Český král Jiří a kompaktata. (Čas. kat. duch. 1910, str. 290 n.)

vykonati korunovaci jen tehdy, odpřisáhne-li Jiří své bludy husitské a zaváže se k úplnému poslušenství stolice papežské. S počátku Jiří zpěčoval se, maje zřetel na Utrakvisty, tuto podmínku splniti. Konečně však odhodlal se přece k přísaze a slíbil v ní za přítomnosti jen několika svědků netoliko pro sebe osobně věrnost a poslušnost církvi a její hlavě, nýbrž i že lid český o d e v š e c h b l u d ů, r o z t r ž e k a n a u k k a c í ř s k ý c h o d v r á t í a k p o s l u š n o s t i a k p r a v é v í ř e, j a k o ž i k ú p l n é z e v n ě j š í a v n i t ř n í j e d n o t ě s c í r k v í ř í m s k o u i v b o h o s l u ž b ě a o b ř a d u z p ě t p ř i v e d e.[1]) Po té byl od obou biskupů korunován. V Římě slavné sliby královy vzbudily bezpečnou naději, že s jeho pomocí podaří se časem národ český přivésti k úplnému společenství s církví katolickou. Proto také dostalo se mu mocné podpory stolice apoštolské, která přikázala katolíkům v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, by novému králi holdovali.

Poněvadž však král Jiří slavnou svou přísahu splniti nemohl, nechtěl-li boj s Utrakvisty vyvolati, musilo dojíti záhy k roztržce mezi ním a stolicí papežskou, ač Jiří všechno umění vynakládal, aby oddálil co nejvíce okamžik, kdy se zřejmě pro Řím nebo proti Římu prohlásiti musil. Za tím účelem sliboval jak K a l i x t o v i III., tak i P i o v i II. účastenství na výpravě křížové proti Turkům. Toto chování Jiřího dráždilo však Rokycanu k novému vystupování proti katolíkům. Na jeho popud byly r. 1459 v utrakvistických krajích vydány některé dekrety, dle nichž neměl nikdo nastupovati dědictví a oprávněně majetku nabývati, nikdo nárok míti na církevní sňatek a pohřeb v posvěcené zemi, nikdo v Praze občanského práva nabýti a do cechů býti přijat, ano i jen řemeslnické práce konati, kdo by se přísahou nezavázal, že při užívání kalicha

[1]) Ab omnibus erroribus, sectis et haeresibus et ab aliis articulis sanctae romanae ecclesiae et fidei catholicae contrariis revocare et avertere, catholicae et orthodoxae fidei observantiam et oboedientiam conformitatemque et unionem ac vitam cultumque sanctae quoque ecclesiae reducere et restituere volo. Pavlík, n. čl. 293.

chce žíti a umříti. Vliv, kterému Rokycana jako hlava strany utrakvistické se těšil, pohnul krále, že edikty tyto, třebas jich neschvaloval, přece trpěl. Pius II., připisuje ona nařízení nátlaku Rokycany a těžkému postavení Jiřího, nezakročil ještě proti němu. Když však král se splněním svých korunovačních slibů stále odkládal a jednání všecka s ním k cíli nevedla, poslal Pius II. v lednu r. 1462 legáty do Vídně, Prahy a Vratislavě s plnomocemi, aby, bude-li král dále s nimi odkládati, odložili holdovací termin Vratislavských na neurčitou dobu a způsobili proti němu spolek těchto se sousedními mocnostmi ve Slezsku i mimo Slezsko a všecky přísahy, sliby a spolky jemu odporující zrušili. Nyní teprve po tříletém váhání poslal Jiří (v březnu r. 1462) vyslance do Říma, aby slib poslušenství papeži učinili, ale spolu také prosili o potvrzení kompaktat. Však právě doba kterou k tomu zvolil, byla velmi nepříznivá. Šlo o prohlášení Jana Kapistrana za svatého, z France přišlo poselství, které se zříkalo pragmatické sankce, Pius II. pak kompaktata vždy nenáviděl, a ve boru kardinálském vynikal vlivem kardinál Karvaja, hlavní odpůrce kompaktat. Papež Pius II. žádost netoliko zamítl a kompaktata zrušil, nýbrž poslal do Čech jako svého vyslance dosavadního jednatele a prokurátora Jiřího Fantina de Valle, aby král přijímání pod obojí v Čechách i na Moravě zapověděl. Jiří byv takto úplně do náruči Utrakvistů zapuzen, odpověděl na tento požadavek veřejným vyznáním, že od kompaktat nechce upustiti; legáta pak, jenž krále ve veřejném shromáždění obviňoval z věrolomnosti a hrozil mu tresty duchovními a světskými, dal uvězniti a propustil jej teprve po několika nedělích. Mezi papežem a Jiřím bylo tím každé pouto přetrženo a vzplanul boj, jenž však omezil se pouze na pokus pohnouti katolíky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku k odpadu. Knížata, která papež k boji proti Jiřímu vyzýval, nedala se z části z ohledů příbuzenských, jako zeť Jiřího Matiáš Korvin, z části z důvodů politických, jako král polský a zvláště Fridrich III., jehož Jiří z rukou vídeňských vzbouřenců zachránil, pohnouti; ano císař vystoupil u papeže za

Jiřího jako přímluvce a dosáhl také, že papež koncem r. 1462 suspendoval všechny církevní tresty proti Jiřímu. Konečně však, jsa omrzen stálými vytáčkami Jiřího, zahájil na jaře r. 1464 na základě korunovační přísahy proti němu jako křivopřísežnému zpětilému kacíři proces. Již bylo ve veřejném konsistoriu rozhodnuto obeslati krále do Říma, již byla sestavena bulla citační, když tu papež zemřel (13. srpna 1464).

Postavení Jiřího z Poděbrad se zhoršilo, když na trůn papežský dosedl po Piovi II. daleko rozhodnější Pavel II. (1464—1471). Hlavně působením kardinála Karvajala byl Jiří přes zrazování biskupa vratislavského Jošta 2. srpna 1465 povolán znovu do Říma, aby se zodpovídal z kacířství a zpětného upadnutí do něho a z křivé přísahy (korunovační). A právě tehdy postavení Jiřího ještě se tím velice zhoršilo, že většina pánů českých se Zdeňkem Konopištským ze Šternberka v čele, nespokojena s jeho osobní vládou, vždy nepřátelštější proti němu zaujímala postavení. Jiří znovu nabízel v Římě narovnání; než jeho nabídce nyní nepřikládána víra a Jiří 23. prosince 1466 v papežské konsistoři vyobcován a jako bludař zbaven královské koruny, poddaní pak jeho zproštěni přísahy jemu vykonané. Ve Vratislavě a na Moravě roznícen proti němu boj, jenž byl jednotou panskou brzo také do Čech přenesen. Nicméně král, pokud knížata zemí sousedních klid zachovávala, ve vlastní zemi podržel vrch. Teprve když r. 1468 Matiáš Korvin se odhodlal vyhověti papežskému vyzvání k výpravě křížové proti králi českému, ztratil Jiří téměř celou Moravu a části Slezska. Když však Matiáš následujícího roku (1469) vtrhl do Čech, byl s vojskem svým u Vilémova obklíčen, tak že viděl se nucena vyjednávati o mír; k míru však nedošlo, poněvadž legát papežský a čeští páni činili požadavky Jiřímu nepřijatelné. Ježto pak Matiáš Korvin dal se 3. května 1469 za krále českého provolati a aspoň na Moravě, ve Slezsku a v Lužici si holdovati, započal boj znovu. Jiří, podporován od Poláků za cenu uznání polského prince Vladislava jak svého nástupce, bojoval nikoli bez úspěchu. Nicméně chtěje učiniti bojům konec vstoupil r. 1471 ve vyjednávání

se stolicí papežskou a sliboval, že bude v Praze trpěti katolického biskupa s dalekosáhlými právy, že vrátí konfiskované statky církevní, že prohlásí kalich za nikoli nutný ke spáse a podobné; za to měl papež uznati jeho důstojnost královskou a připustiti kompaktata alespoň mlčky. Dříve však než ke smíru došlo zemřel Jiří 22. března 1471. Měsíc před tím předešel jej na věčnost Rokycana, duše všech katolíkům nepřátelských záměrů se strany Utrakvistův.

Nástupcem jeho zvolen byl od kališníků jiřím doporučený polský princ *Vladislav II.*[1]) (1471—1516) Jagellonec, jenž i od katolíků byl uznán, panovník sice dobrý, ale slabý, aby rozbroje mezi stranami zameziti dovedl. Boj s Korvinem, jehož se přidržovali páni moravští a slezští, se střídavým štěstím a s přestávkami veden byl ještě 8 let, až konečně po dlouhých vyjednáváních došlo k míru v Olomouci r. 1479. Dle míru toho podržel Vladislav Čechy, Matiáš naproti tomu Moravu, Slezsko a Lužici; po jeho smrti měly připadnouti země tyto za výkupné 400.000 dukátů Vladislavovi. Otázka náboženského sjednocení zůstala netknuta; naopak Vladislav ještě před korunovací slíbil výslovně zachovávání kompaktat. Tak mohlo a musilo po ukončení zevnějšího boje dojíti k novému strannickému boji vnitřnímu mezi katolíky a Utrakvisty v Čechách, jenž zvláště na podzim r. 1483 vyvolal hrozné zmatky v Praze, když konšelé pražští, většinou katolíci, usnesli se na tom zajmouti několik horlivých kališníkův. Následek toho byl, že kališníci tím pobouřeni vedrali se do radnice a konšely z oken vyházeli nebo katanům k popravě odevzdali. Než právě tento výbuch vášní vedl dvě léta potom na sněmě kutnohorském r. 1485 k smlouvě mezi katolíky a Utrakvisty, kterouž stanoveno, aby strana strany neutiskovala a nekaceřovala a každá ty chrámy podržela, které měla při počátku panování Vladislavova.[2]) Smlouva tato, zaručující úplnou rovnoprávnost obou stran, byla vedle kompaktat základním zákonem, dle ně-

[1]) Tomek, Dějepis města Prahy, díl X. (1478—1526). 1894.
[2]) Archiv český, V., 417 n.

hož se měly poměry náboženské v Čechách říditi. Však pokusy Vladislavovy dosáhnouti od Alexandra VI. stvrzení kompaktat (r. 1492) ani tentokrát neměly úspěchu. Nemajíce svého biskupa byli Utrakvisté nuceni čekatele stavu duchovního do cizích zemí, obyčejně do Italie posílati, aby tam posvěcení od některého biskupa dosáhli. Utrakvismus ztrácel vždy více půdu a vnitřní sílu.

§ 173. Jednota Českých bratří.[1])

Porážkou u Lipan r. 1434, jakož i dobytím Tábora Jiřím Poděbradským r. 1452 byla sice síla Táborů zlomena, sekta sama však úplně vyhlazena nebyla. Pozůstatky Táborů rozptýlily se po Čechách a na Moravě a utvořily zde různé sekty, které se značně netoliko jen od nauky katolické, ale i od učení kališnického uchylovaly. Z těchto různých sekt, jejichž údové se bratřími a sestrami nazývali, přední místo zaujímala jednota bratrská. Zakladatelem jejím jest chudý zeman český *Řehoř*, synovec Rokycanův. Kázáními svého strýce o úplné zkaženosti církve římské a zároveň četbou spisů Petra Chelčického,[2]) jenž hlásal, že mezi věřícími nemá býti viditelného rozdílu dle důstojnosti stavu a jmění, nýbrž že všecko bohatství a důstojnost záleží ve jménu křesťan, při-

[1]) Camerarius, Historiae narrat. de fratrum Orthodox. ecclesiis in Bohem., Mor. et Polonia. 1625. — Palacký, O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách. 1868. — Týž, Beziehung u. Verhältnis der Waldenser etc. 1869. — Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. 1861, str. 105—131; 160—186. — Gindely, Geschichte der Böhmischen Brüder. 2 Bde. 1857 násl. — Goll, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder. 1878. — Rezek, Dějiny hnutí prostonárodního náboženství v Čechách. 1887. — Winter, Život církevní v Čechách. Sv. I. Praha 1895, str. 35 n. a str. 471 n.

[2]) Lenz, Vzájemný poměr učení Petra Chelčického, starší Jednoty Českých bratří a Táborů k nauce Valdenských, Jana Husa a Jana Viklefa. 1895. — Týž, Petra Chelčického učení o sedmeru svátostí a poměr učení tohoto k Janu Viklefovi. Praha 1889. — Soustava učení Petra Chelčického. (Sborník hist. kroužku. 1901.)

veden byl na myšlenku místo staré církve zkažené založiti novou, jež by jediné Písmo sv. za pravidlo víry uznávala, a jejížto údové by se přidržovali staré kázně církevní. Na přímluvu Rokycanovu, jenž se chtěl zbaviti obtížného blouznivce, dovolil Jiří z Poděbrad, aby Řehoř na královském statku Kunvaldě u Žamberka novou obec dle svých názorů založiti směl (r. 1457). Když však nová sekta v brzku počítala několik tisíc přívrženců, Jiří z Poděbrad, chtěje papeži ukázati svou horlivost pro zachování pravé víry, vystoupil proti ní a dal r. 1461 bratra Řehoře spolu s jinými soudruhy zajmouti a na skřipci mučiti. Na svobodu byv propuštěn (r. 1463), uchýlil se Řehoř s přáteli svými na panství rychnovské, kde po horách a lesích se skrývali. Roku 1464 konali zde bratří tajnou poradu, k níž vyslanci z Čech a Moravy se dostavili, aby se dorozuměli o hlavních zásadách jednoty. Za základ víry své prohlásili nauku o ospravedlnění skrze víru, která však musí býti živá, s účinnou láskou spojena. Pro praktický život bylo žádáno, aby všichni snažili se o zbožný, jednoduchý, všem utrpením a pronásledováním se ochotně podrobující život. Boháči měli se zříci proto všeliké nádhery v oděvu a nábytku a všech hlučných vyražení a podrobiti se dobrovolné chudobě. Každý měl celý svůj majetek míti jedině pro bratry. Kdo by bratrství víry a života nezachovával, měl býti vyloučen. Jelikož kněží utrakvističtí bratřím odpírali svátosti, shromáždili se bratří opět k synodě r. 1467 ve Lhotce u Rychnova, zvolili sobě losem biskupa a několik kněží a tím se docela od kališníkův odloučivše utvořili vlastní církevní společnost. Biskup jejich ordinován byl vzkládáním rukou od rakouského biskupa valdenského Štěpána. Všichni přítomní byli znovu slavně pokřtěni.

Brzo po této synodě nastalo nové pronásledování bratří. Zákonem na sněmu benešovském bylo r. 1468 stanoveno, že bratří mají býti jímáni, žalařováni a mučením k odvolání svých bludů donucováni. Pronásledování trvalo až do smrti Jiřího r. 1471. Za krále Vladislava II. těšili se bratří dlouho pokoji i rozmáhali se tak velice, že koncem století 15. počí-

talo se asi 400 sborů bratrských. V Čechách přebývali nejhustěji v kraji královéhradeckém a boleslavském se sídly v Litomyšli a Ml. Boleslavě, na Moravě hlavně kolem Prostějova, Přerova a Ivančic. Marny byly snahy Dominikána Jindřicha Institorisa, r. 1499 od Alexandra VI. do Čech a na Moravu[1]) vyslaného, aby bratry pohnul k návratu do církve. Zatím však vznikla v jednotě roztržka. Přísnější Amosité (dle hlavy svého bratra Amosa zvaní) osočili mírnější spolubratry u krále, jakoby chtěli za příkladem Táborů zbrojnou rukou vystoupiti. Proto vydal r. 1503 Vladislav II. mandát, aby schůzky bratrů v městech královských se netrpěly a oni přísně trestáni byli. V některých místech byl tento rozkaz královský přísně vykonán, jinde však těšili se ochraně pánův. Když však počet bratří dále rostl, vydal Vladislav r. 1508 znovu přísný mandát, aby Pikharti z měst byli vyhnáni, schůze jejich nebyly dovolovány, jejich spisy spáleny, kněží zjímáni a bratří buď ke katolíkům nebo Utrakvistům se přidali. Než ani tento mandát, za zákon království českého prohlášený, nebyl vždy a ode všech s úplnou přísností prováděn; přece však vystavoval bratří stálému nebezpečenství a je nutil, že po několik let jen v noci své bohoslužby konali.

Jak z jejich knih symbolických patrno, hlavním pramenem víry byla bratřím bible. Jako Táboři zavrhovali úctu svatých a jejich obrazů, očistec, odpustky a mnohé obřady. Svátost oltářní přijímali pod obojí způsobou, věřili však, že se tělo Páně nepožívá skutečně, nýbrž jen duchovně. Působnost svátostí, jež všechny připouštěli, považovali za podmíněnou od mravní bezúhonnosti kněze. Proto také ti, kdož od katolického duchovního křest přijali, byli při přijetí do jednoty znovu křtěni. Později však (r. 1534) anabaptismus odstranili, aby nebyli stotožňováni s Novokřtěnci.

Co se týče církevní organisace, tu nejvyšší moc měla synoda, jíž se účastniti oprávněni

[1]) Kubíček, Jindřich Institoris, papež. inkvisitor v Čechách a na Moravě. 1902.

byli všichni kněží neboli duchovní představení obce. Knězem však státi se mohl každý, i obyčejný rolník a řemeslník. Synody musili všichni bezpodmínečně býti poslušni. Řízení záležitostí za obyčejných poměrů bylo v rukou úzké rady 10 až 14 členů, kteří byli voleni zástupci všech obcí. V čele stál senior neboli starosta, který také kněze přijímal a světil. Od r. 1500 byla jednota rozdělena na 4 okrsky, jejichž představenými byli biskupové. Všem bratřím bylo uloženo dbáti o největší co možná sebranost a čistotu mravův. Řemesla, která svádějí k přepychu, byla zapovězena, přísaha a služba vojenská jen v nejnutnějších případech dovolena. Na veřejné hříchy byla stanovena veřejná zpověď a církevní tresty nebo vyloučení ze sboru. Nad mravností žen bděl zvláštní ženský výbor s neúprosnou přísností. Liturgie byla s počátku jednoduchá, později však za bratra Lukáše z Prahy (r. 1528), jenž se stal vlastním ustavitelem a zákonodárcem jednoty bratrské, konána s různými obřady, podobnými obřadům katolickým. Tak zavedeno pravidelné čtení evangelií a epištol, zachovávání postů a svátků, zavedeny svíce, obřadní nádoby a zpěvy. Bratří říkali totéž vyznání víry při mši jako katolíci, přidržovali věřící ke zpovědi a rozdávali večeři Páně co nejslavněji. Modlitby konali kleče a nábožným zpěvům velikou cenu přikládali. Chrámy bratří nazývány domy nebo sbory bratrskými.

§ 174. **Odpůrci církve a církvi nepřátelské snahy reformní pozdější doby.**[1])

Viklef a Hus stali se svojí prudkou a vášnivou opposicí proti církvi v jistém smyslu předchůdci reformace 16. století. Vedle nich vyskytují se však ještě jiní mužové, kteří ve své snaze po reformě přijali názory více nebo méně necírkevní. Jejich extremní subjektivismus svedl je k tomu, že své vlastní názory stavěli nad všecky jiné a své reformní návrhy pova-

[1]) Ullmann, Reformatoren vor der Reformation. 2 Bde. Hamb. 1842.

žovali za jediné správné. Nemají-li toho významu jako Viklef a Hus, dlužno příčinu hledati v jejich osobě. Scházela jim energie a porozumění pro prostředky náboženské agitace, která musí míti především široké vrstvy lidu na zřeteli. K těmto mužům náleží:

1. Nizozemčan *Jan Pupper z Goch*,[1]) zakladatel a zpovědník kláštera Augustiniánek v Malíně († kol. r. 1475). Byl sice mužem hluboké zbožnosti, jak ukazují jeho spisy (De libertate christiana atd.), za pravé však chtěl uznávati jen ony nauky, které se dají dokázati z Písma sv. a polemisoval proti řeholním slibům, aniž však je v principu zavrhoval. Scholastiku obviňoval z pelagianismu.

2. Jan (Ruchrat) dle rodného města Weselu obyčejně *Jan Wesel*[2]) zvaný, professor v Erfurtě, později kazatel ve Vormsu, ještě rozhodněji prohlásil Písmo sv. za jediný pramen víry a tvrdil, že musí býti samo ze sebe vysvětlováno. Za církevního jubilea (r. 1475) vystoupil (Disputatio adv. indulgentias) proti nauce o odpustcích, která prý se nedá ani z Písma sv., ani jinými důvody dokázati, nýbrž jest pouze zbožným podvodem. Ve svých kázáních popíral závaznost církevních přikázání, zejména přikázání o postu a zákonu o celibátu, a mluvil proti svátosti pokání, oltářní a posledního pomazání. Také autoritu koncilův a stolice apoštolské napadal. O ospravedlnění učil, že jen víra člověka ospravedlňuje. Pro tyto své bludné nauky byl předvolán od arcibiskupa mohučského před soud inkviziční r. 1479 a odsouzen k doživotnímu žaláři v tamějším klášteře augustiniánském, kde nedlouho potom zemřel (r. 1481).

3. *Wessel Gansfort*[3]) z Gröning, obyčejně nesprávně Jan Wessel zvaný, theolog humanistický, stal se po dokončených studiích professorem na různých universitách a byl od svých ctitelů pro svou učenost obyčejně lux mundi, kdežto od svých odpůrců pro četné kontradikce ve spisech jeho se vyskytající, magister contradictionum nazýván. V nauce o ospravedlnění a v jiných důležitých bodech stojí sice na půdě katolické, ale v některých věcech přidržoval se názorů bludných. Tak popíral neomylnost všeobecných sněmů, zvláštní moc klíčů připisoval všem spravedlivým; za hříchy, které již v tomto životě byly odpuštěny, nebude trestů očistcových, nýbrž v očisti duše budou jen očišťovány od lehkých hříchů ještě na nich lpících a od nezřízených náklonností; modlitby za mrtvé mají jen účel vyprositi jim od Boha milost rychlejšího vnitřního zdokonalení. Zemřel r. 1489 ve svém rodném městě, zanechav četné spisy, z nichž mnohé se ztratily, jiné podvrženými se býti zdají.

[1]) Clemen, Johann Pupper v. Goch. 1896.

[2]) Katholik, 1898, I., str. 44 n. — Zeitschrift für kathol. Theol. 1900, str. 644 n.

[3]) Friedrich, Johann Wessel. 1862. — Katholik, 1900, II., str. 11 n.

§ 175. Přátelé církevní reformy.

Daleko četnější byli mužové, kteří obecné touze po reformě církve výraz legitimní dáti se snažili, aniž se od zásad nauky církevní uchylovali. V první řadě pracovaly v tomto směru mnohé sněmy 14. a 15. století, především již sněm vienneský (r. 1311—1312), jenž za jeden ze svých hlavních úkolův označil reformu mravův a stavu duchovního, dále sněm kostnický r. 1414, basilejský, ferrarsko-florencský (1431—1445) a lateránský V. (1512—1517), aniž ovšem ji úplně provedly. Z mužů pak, kteří slovem a skutkem, z části na zmíněných synodách, vážně o odstranění vládnoucích zlořádův usilovali, zmínky zasluhují:

1. Ve Francii zástupci theologických věd, hlavně na universitě pařížské. *a*) Vilém Durandus Mladší, biskup v Mende († r. 1328). Sepsal na koncilu vienneském důležitý traktát De modo concilii gener. celebrandi et corruptelis in ecclesia reformandis, sbírku reformních myšlenek z Otců a koncilů.[1]) *b*) Pierre d'Ailly,[2]) professor, pak kancléř university pařížské, později biskup v Cambrai a kardinál († r. 1420), ujímal se s theology pařížskými zejména v Kostnici obnovy jednoty církevní a důkladné reformy. *c*) Obsáhlými vědomostmi, upřímnou zbožností, nezištným a neohroženým vystupováním vynikal professor a kancléř pařížské university Gerson[3]) († r. 1429). Nejdůležitější z jeho spisů reformních, v nichž však háji též theorii konciliární, jsou: De unitate ecclesiastica a De potestate ecclesiastica; De auferibilitate papae ab ecclesia; Contra bullam mendicantium; De statibus ecclesiasticis atd. *d*) K nim řadí se důstojně Mikuláš z Clemanges,[4]) professor university pařížské, pak sekretář Benedikta XIII., později uchýlil se do samoty a zemřel kolem r. 1434. Mikuláš ještě rozhodněji přičiňoval se o odstranění rozkolu a ujímal se reformy církevní v rozličných spisech, z nichž nejdůležitější jsou: De novis festivitatibus non instituendis; De praesulibus simoniacis; De studio theologico; De ruina ecclesiae atd.

[1]) Ed. Philippus Probus. 1545. — Zur Gesch. der italien. Legation Durantis d. J. (Röm. Quart. 1905, 14 n.)

[2]) Sabambier, Pet. de Alliaco. 1886.

[3]) Schwab, Johann Gerson. 1858. — Blimetzrieder, Das Generalkonzil etc. 1904.

[4]) Müntz, Nic. de Clem., sa vie et ses oeuvres. 1846. — Denifle, Chartular. Univ. Paris 1894, III., 736.

Daleko četnější byli přátelé snah reformních v Německu, kde byla potřeba reformy nejvíce pociťována. *a*) Náleží k nim především v Paříži působivší učenci Konrad z Gelnhausenu a Jindřich Langenstein,[1]) jenž několik let (roku 1381) po vzniku rozkolu západního napsal Consilium pacis sive de unione ac reformatione ecclesiae in concilio universali quaerenda. *b*) Dietrich z Nieheimu,[2]) úředník kurie papežské v Avignoně a Římě, jenž jsa horlivým přítelem reformy, hlavně v Kostnici byl činným († r. 1418). Napsal především spisy Nemus unionis a De schismate lib. III. řečí rozhodnou, ano i prudkou. *c*) Mikuláš z Cusy[3]) stál s počátku při koncilu basilejském, kterému r. 1433 předložil svou Concordantia catholica. Když však Basilejští k rozkolu směřovali, přestoupil k papeži Eugenu IV. a stal se r. 1448 kardinálem († r. 1464). Znaje vady doby, snažil se jako papežský legát v Německu je odstraniti, než nalezl málo upřímné podpory. *d*) Způsobem otevřeným ujímal se reformy církevní a klášterní Jakub z Jüterboghu,[4]) nejprve Cisterciák v Polsku a učitel v Krakově, pak Kartusián a professor theologie v Erfurtě. Jeho hlavními spisy reformními jsou: De negligentia praelatorum, Avisamentum ad papam pro reformatione a De septem ecclesiae statibus. *e*) Geiler z Kaisersberku,[5]) duchaplný kazatel v Strassburku, tepal s velikou mravní vážností, ale trpkým sarkasmem vady tehdejší doby, poukazuje jakoby v předtuše na blízký církevní převrat.

Ve Španělsku získal si mnich františkánský Ximenes,[6]) od r. 1495 arcibiskup toledský a primas, r. 1507 kardinál († r. 1517), nesmrtelných zásluh o reformu církevní. Ve všech oborech byl prakticky činným, především však staral se o očistu klášterův od nepovolaných a proto nespokojených živlů, jakož i o zdatný klerus.

Ve stejném směru, toliko v užším kruhu, pracoval v Italii Dominikán Antonín Florencský,[7]) od r. 1446 do r. 1459 arcibiskup ve svém rodném městě.

Nejohnivějším ze všech přátel reformy byl však

---

[1]) Kneer, Entstehung der konziliaren Theorie. 1893.

[2]) Opp. ed. Erler. 1890. — Týž, Dietrich v N. 1887. — Hirsch, Entwickelung der konziliaren Theorie im 14. Jahrhundert. 1904.

[3]) Scharpff, Nikolaus v. Cusa. 1862. — Jahrbücher der Görres-Gesellschaft, I., VIII. — Schmitt, Card. Nic. Cusanus. 1907.

[4]) Kellner v Tübinger Quartalschr. 1866.

[5]) Lindemann, Joh. Geiler v. K. 1877.

[6]) Hefele, Kardinal Ximenes. 2. Aufl. 1851.

[7]) Moro, St. Antonio in relatione alla riforma cattolica nel sec. XV. 1900.

jeho řádový bratr Jeronym *Savonarola.*[1]) Narodil se r. 1452 ve Ferraře, a nabyv pečlivého vychování, věnoval se studiu věd přírodních, aby se stal dle vůle otce svého lékařem. Než maje odpor proti prázdnému shonu světskému, opustil tajně dům otcovský a vstoupil r. 1474 do kláštera dominikánského v Bologni, odkudž psal své matce, že ze světa utekl, aby zachránil svou nesmrtelnou duši. Přeložen byv do Florencie, stal se zde r. 1491 převorem u sv. Marka, v kterémžto úřadě rozvíjel jakožto učitel, spisovatel a kazatel obdivuhodnou činnost pro mravní obrození města. Od r. 1492 počal do svých kázání, jež svědčí o mimořádné znalosti Písma sv., o vroucí lásce k Bohu a k ctnosti, jakož i o horlivosti pro spásu duší, vplétati různá proroctví, zejména že nastane obnova církve, že však Italii zastihnou před tím těžké tresty, a že se to vše stane brzo. Prudce také vystupoval proti Mediceům a jejich škodlivé vládě, předpovídaje jejich brzký pád. Když pak Mediceové skutečně již r. 1494 byli vypuzeni Karlem VIII., králem francouzským, stal se Savonarola, jenž již před tím svými kázáními nabyl ve Florencii velikého vlivu, fakticky správcem republiky florencské. Než jako diktátor nevystupoval a nevměšoval se také přímo do záležitostí státních, nýbrž pouze působil k tomu, aby byly vydávány dobré, blahu obecnému prospěšné zákony. Však jeho odpůrcové, Františkáni, jakož i Mediceové, snažili se nenáviděného kazatele za každou cenu zničiti. K nim přidal se konečně také papež Alexander VI., na nějž Savonarola rovněž vášnivě útočil, a jehož záměry křižoval. Převor sv. Marka, jenž se za vyslance božího považoval, byl do Říma předvolán (r. 1495), a když se nedostavil, bylo mu kázání zapovězeno. Poněvadž se tomuto rozkazu nepodrobil, byl konečně r. 1497 vyobcován. Savonarola dovolávaje se Gersona, snažil se exkommunikaci tuto dokázati jako nespravedlivou a neplatnou, ano i proti nehodnému papeži svolání obecného koncilu docíliti. Proto bylo Florencii

[1]) Villari, La storia di Giorlamo Savonarola e dei suoi tempi 2 t. 2. ed. 1888; deutsch v. Berduschek. 1868. — Pastor, Zur Verurteilung Savonarolas. 1898. — Biermann, Krit. Studie zur Gesch. des Fra Girolamo Savonarola. 1901.

hrozeno interdiktem; signoria zapověděla mu nyní kázání a ostatní funkce církevní. Savonarola se na čas podrobil, za krátko však opět kázati počal, nedbaje zásady, že třeba i nespravedlivé exkomunikace šetřiti. Ještě nerozvážněji jednal, dav se od svých odpůrců Františkánů pohnouti k soudu božímu.[1]) Františkáni prohlásili totiž ochotu na důkaz platnosti exkommunikace Alexandrem VI. pronesené podstoupiti zkoušku ohněm. Savonarola, důvěřuje ve spravedlnost své věci, vyzvání přijal, dal se však svým řádovým bratrem Dominikem, jenž se sám nabídl, zastupovati. Ordale mělo býti 7. dubna r. 1498; všecky přípravy byly vykonány, s velikým napětím čekal lid na počátek, než nedošlo k němu, ať Savonarola trval na tom, aby jeho zástupce při chůzi ohněm nesl nejsvětější svátost, což Františkáni, kteří s dohodnutím signorie hned od počátku konání ordale zmařiti chtěli, nepřipustili. Na to signoria zapověděla ordale. Zmar přičítán byl Savonarolovi, hněv poštvaného lidu obrátil se proti klášteru San Marco, jehož převor byl jat a po 11denním výslechu jako bludař, schismatik a pohrdatel stolice papežské odsouzen a r. 1498 s Dominikem a ještě jiným bratrem popraven. Mrtvoly byly spálenv a popel hozen do Arna. Čin tento byl politickým, byltě činem strany Savonarolovi nepřátelské, jež domohla se vlády. Bludařem však Savonarola nebyl a ničeho nebyl více vzdálen než odpadnutí od církve a katolické pravdy, a proto nemůže býti nikterak počítán mezi předchůdce reformátorů. Než ani za světce, ačkoliv jinak byl mravů bezúhonných a horlil o povznesení pravé zbožnosti, Savonarola pro svoji vášnivost a neposlušnost považován býti nemůže.

§ 176. Poměr k židům a španělská inkvisice.[2])

1. Židé ve středověku opětovaně zakoušeti musili výbuchy hněvu lidu. Především dali se křižáci ve své

[1]) Schnitzer, Savon. u. die Feuerprobe. 1904. — Týž Quellen und Forschungen zur Geschichte Savonarola's. I.—II. (1902—1910.)

[2]) Jost, Geschichte der Israeliten. 1825 n. — Grätz, Geschichte der Juden. 1874 n. — Döllinger, Die Juden in

horlivosti namnoze k ukrutnostem proti nim strhnouti, a hlas, který sv. Bernard a papežové[1]) proti tomu pozvedali, nesetkal se vždy s náležitým výsledkem. Tíživá lichva, kterou provozovali, berouce sto i více procent, dávala podnět k různým stížnostem a způsobila jim také později různá pronásledování, zvláště v době velikých neštěstí, jako na př. v době černé smrti kolem polovice století 14. Byloť jim vedle rozličných zločinů, jako usmrcování dítek, hanobení sv. hostie, otravování studní, pronásledování a vraždění obrácených židů atd., připisováno i přivodění rozličných nákaz atd. Takové zprávy nalézaly tím snáze víry, poněvadž svým bohatstvím vyvolávali závist nižších tříd.

2. Ruku v ruce s pronásledováním kráčela snaha po jejich obrácení, zejména ve Španělsku. Zde byli židé již ode dávna v hojném počtu usedlí a působili tu svojí bezohlednou hrabivostí a lichvou větší spousty než v kterékoli jiné zemi. Z toho vznikala pronásledování židů, při kterých jim byla namnoze jen ponechávána volba mezi smrtí a křtem. Značná část podrobila se násilí, jiní opět byli získáni kázáním, zvláště horlivostí sv. Vincence Ferrerského,[2]) jenž od r. 1412 jako missionář mezi nimi působil. Při nucení, kterého bylo používáno, bylo ovšem jen zřídka docíleno upřímného a úplného obrácení. Takovýmto způsobem byl ve Španělsku veliký počet židů jen zdánlivě ke křesťanství obrácených, tak zv. Maranos. Tito zakuklení židé byli však mnohem nebezpečnější než zjevní. Kdežto tito jen peníze a obchod na se strhovali, otravovali onino celý španělský lid a křesťanství;

Evropa. Akad. Vorträge. I. (1888), str. 209 n. — Caro, Sozial. und Wirtschaftgesch. der Juden im M.-A. u. der Neuzeit. I. 1908. — Hefele, Kardinal Ximenes. 2. Aufl. 1851. — Rodrigo, Historia verdadera de la Inquisicion. 3 vols. 1877. — Orti y Lara, La Inquis. 1877. — Pastor, Gesch. der Päpste. 2. Bd. 4. Aufl. 1904. — Schäfer, Beiträge zur Geschichte des spanischen Protestantismus und der Inquisition im 16. Jahrh. 3 Bde. 1902. — Histor. Jahrb. der Görres-Gesellsch. 1903, str. 583—597.

[1]) Eubel, Verhalten der Päpste gegen die Juden. (Röm. Quartalschr. 1900; str. 29 n.)

[2]) P. Fages, Hist. de St. Vincent. Ferrier. 2 t. 2 éd. 1901.

neboť přes tajné přidržování se starých židovských obyčejů, dovedli dosáhnouti i duchovních důstojností, ano i biskupství a neméně také vysokých světských úřadů a zneužívali pak svého vlivu k rozšíření židovstva na škodu národních a křesťanských zájmův. Věci dospěly posléze tak daleko, že šlo o bytí a nebytí křesťanského Španělska. Bylo tu na snadě, pomýšleti na jejich úplné a dokonalé obrácení.

K tomu cíli rozhodli se Isabella a Ferdinand Katolický po povstání, které roku 1473 v Kordově proti šlechtě a Maranos vypuklo a brzo po celé Andalusii a až do Kastilie se rozšířilo, zavésti ve svých státech novou inkvisici, ana stará inkvisice v Kastilii zcela zanikla, v Aragonii pak, trvala-li ještě, všeho významu pozbyla. Když papež Sixtus IV. bullou ze dne 1. listopadu 1478 dal k tomu svolení své, vstoupila roku 1480 v život, po nezdařeném pokusu na přání Isabelly účiněném, aby Maranos kázáním a jinými mírnými prostředky k víře byli zpět přivedeni. Prvním velikým inkvisitorem a zároveň organisátorem nové inkvisice stal se Dominikán Tomáš Torquemada. Očekávané výsledky se nedostavily. Postupováním inkvisice roztrpčeni přísahali Maranos inkvisitorovi Petru Arbuesovi[1]) v Saragosse docela i smrt (r. 1485). Proto byli židé r. 1492 ze Španělska, pokud nepřijali křesťanství, vypovězeni, k čemuž však se jen malá část odhodlala. Roku 1509 bylo opatření to rozšířeno i na Morisky, násilně a proto také jen zevně obrácené Maury, s nimiž se inkvisice v brzku po svém zavedení taktéž zabývala. Pro své příliš přísné vystupování byla inkvisice španělská hned od Sixta IV. r. 1482, a později od jiných papežů, jako Lva X., Pavla III., Řehoře XIII., kárána. Než protestů těchto málo bylo dbáno. Pro inkvisici španělskou byla směrodatnou více vůle španělských vládců než papežů. Generálního inkvisitora jmenoval král a mohl jej opět sesaditi; jeho jménem byli také všichni podřízení úředníci jmenováni; od krále pocha-

[1]) Gams, Kirchengesch. Spaniens. III. 2, 25 n. — Pastor, Gesch. der Päpste. III., 249.

zely stanovy, jeho jménem pronášeny a vykonávány byly rozsudky. Také sloužila inkvisice španělská především státním účelům, napomáhajíc k založení státního absolutismu.

Ostatně byla její činnost vášní strannickou velikou měrou křivě vylíčena. Její soudní řízení bylo přesně stanoveno a uspořádáno, a daleko humannější než soudní řízení všech tehdejších státních soudních dvorů celého světa. Vězení vyšetřovací náležela v celku k nejlépe zřízeným své doby. Vězni mohli čísti a psáti, ano i mezi sebou obcovati, pokud tomu opatření z opatrnosti učiněná nebránila. Tortury nesmělo býti používáno dle libosti, nýbrž jen u těch, kdož tvrdošíjně popírali, nebo šlo-li o to, aby další spoluvinníci byli vypátráni, ale i v tomto případě bylo třeba výslovného rozhodnutí většiny soudcův. Také způsob tortury nebyl libovolný; především však nesměla vésti k trvalému těžkému poškození na zdraví. Autos da fé (actus fidei) nezáležely v upalování kacířů, nýbrž v slavném prohlášení rozsudku soudu inkvisičního; prohlášení dělo se u přítomnosti duchovních a světských vrchností; kajícníkům udělováno bylo na konci rozhřešení; odsouzeni k žaláři nebo k smrti odevzdáváni byli světské vrchnosti. Poprava byla jen posledním nezbytným důsledkem při zatvrzelých, nikoli však pravidlem, nýbrž výjimkou. Počet obětí inkvisice této nebyl také nikterak tak veliký, jak jej nekriticky a tendenčně Llorente udává.[1]) Také vzdělanost a vědy nebyly inkvisicí španělskou potlačeny, ano Španělsko dožilo se právě za rozkvětu inkvisice zlatého věku svého politického a sociálního postavení mocenského, vědy, umění a literatury.

Co se týče rázu španělské inkvisice, tu byla v první řadě institucí církevní, upadla však ve velikou závislost státní, tak že se nám jeví jako instituce smíšená. Názoru, že byla především ústavem státním, nelze obhájiti.

---

[1]) Hist. critique de l'Inq. d'Espagne. 4. vol. 1818. — Český slovník bohovědný čl. Autodafé.

HLAVA III.

Církevní ústava.

§ 177. **Primát římské stolice.**[1])

1. Všeobecná vážnost a nepopíraná autorita primátu byly v této periodě značně poškozeny. Příčiny toho spočívaly především z části v dalekosáhlých požadavcích za bojů se světskou mocí. Nárok na politický supremát byl odmítnut od Filipa Sličného v boji s Bonifácem VIII., v Německu byla volba krále zlatou bullou Karla IV. vyňata z potvrzení papežského. Spory, jež k tomu podnět daly, měly ještě další následky. František Vilém Occam († roku 1347) upíral ve svém Dialogus církvi netoliko světskou moc, ano tvrdil, že Kristus neustanovil vůbec primátu. Marsilius z Padovy a Jan z Giandone[2]) ve svém Defensor pacis, kterým chtěli zjednati mír mezi duchovní a světskou mocí podrobením moci duchovní pod světskou, popí-

---

[1]) Schwane. Dogmengeschichte der mittl. Zeit. 1895, str. 557 násl. — Scheuffgen, Beiträge zur Gesch. des grossen Schismas. 1889. — Kneer, Die Entstehung der konziliaren Theorie. 1893. — Hirsch, Die Entwickelung der konziliaren Theorie im 14. Jahrh. 1904. — Bliemetzrieder, Das Generalkonzil im grossen abendländ. Schisma. 1904. — Týž, Die Konzilsbewegung zu Beginn des grossen Schismas. (Stud. u. Mitt. aus dem Benediktiner u. Zisterzienser Ord.-1910, str. 44 n.)

[2]) Valois, Jean de Jandun et Marsile de Padoue. Paris 1906.

rali naprosto božské ustanovení primátu, pochybovali o tom, že papež jest nástupcem sv. Petra, poněvadž prý nelze z Písma sv. dokázati, že sv. Petr v Římě byl. Učíce kromě toho úplnému podřízení moci duchovní pod moc světskou, ničili svobodu a samostatnost církve. Ostatně takovéto výstřelky nalézaly ještě málo ohlasu. Naopak v téže době Ital Augustinus Trimphus († r. 1320) (Summa de potestate ecclesiastica) a Španěl Alvarus Pelagius († r. 1340) (De planctu ecclesiae) hájili directa potestas církve in temporalia a přiznávali stolici římské docela plnost všeliké moci, prohlašujíce papeže za vlastního neboli nejvyššího monarchu západu, císaře za jeho vasala.

2. Hlouběji než uvedené boje mezi papežstvím a císařstvím zasahovalo veliké hnutí, které v církvi samé vzniklo v zápětí zajetí avignonského a velikého rozkolu západního. Potřeby doby vyvolaly theorii konciliární, kterou moc papežská i vůči církvi byla omezována, papež všeobecnému koncilu podřizován a na pouhé caput ministeriale snižován. První základy k ní položili Occam ve svém Dialogus, dále Marsilius z Padovy a Viklef naukou o převaze koncilu nad papežstvím. Vytvořena jeví se v Epistola concordiae Konráda z Gelnhausenu (roku 1380) a v Consilium pacis Jindřicha z Langensteinu (r. 1381), professorů university pařížské, kteří dokazovali nutnost koncilu obecného a právo jej svolati z potřeby doby. Kanonické právo musí ustoupiti této potřebě. Života nabyla theorie tato na synodě v Pise r. 1409. Koncil kostnický, na němž hlavně kancléř Gerson[1]) a kardinál Petr z Ailly a Zabarella se jí ujímali, dal jí jasný výraz a přímou sankci v sezení IV. a V. Všeobecného schválení ovšem nedosáhla, jak již nepřítomnost některých kardinálů v dotyčných sezeních ukazuje. Že nepovstal hned proti ní prudký odpor, vysvětluje se hlavně z tehdejšího postavení církve. Když byla znovu opakována na koncilu basilejském, zavrhl ji Lev X. na koncilu lateránském V. prohlášením: Romanum

[1]) Schwab, Joh. Gerson. 1858.

pontificem, tamquam super omnia concilia auctoritatem habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum ac dissolvendorum ius et potestatem habere (Sess. XI. a. 1516).

Některé hlasy šly ještě značně dále za theorii o podřízenosti papeže pod koncil. Autor traktátu (Dětřich Niheim?)[1]) De modis uniendi et reformandi ecclesiam in consilio universali[2]) rozlišuje mezi všeobecnou katolickou a římskou církví a přiznává první jako veškerenstvu křesťanstva neomylnost a bezpečné uchování prostředků spásy, o církvi římské naproti tomu tvrdí, že může blouditi, do schisma a haerese upadnouti, ano i přestati existovati (c. 1—2). Se zásadou touto v její podstatě setkáváme se již u Konrada z Gelnhausenu a vyplývá vůbec více nebo méně nutně z onoho rozlišování.

§ 178. Papežská stolice a beneficia.[3])

1. Veliký význam v dějinách periody přítomné má způsob zadávání obročí. Obsazování církevních míst v diecesích zevních udílením papežských expektancí, provisemi (mandata de providendo) a reservacemi[4]) množilo se vždy více. Zásadu Klementa IV., že všechna u kurie uprázdněná obročí, t. j. obročí, jejichž

[1]) Erler, Dietrich von Niheim. 1887.

[2]) Ed. Hardt, Conc. Const. I., V., 68—112.

[3]) Thomassin, Vetus et nova discipl. II., I. c. 43 sqq.; II., III. c 10 sq. — Lux, Constitutionum apostolicarum de generali beneficiorum reservatione ab. a 1265 usque ad a 1378 emissarum, collectio et interpretatio. 1904. — König, Die päpstliche Kammer unter Klemens V. u. Johann XXII. 1894. — Stutz, Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens. 1895. — Kirsch, Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des 14. Jahrh. 1894. — Gottlob, Aus der Camera apostol. des 15. Jahrh. 1890. — Kirsch, Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des 14. Jahrh. 1903. — Haller, Papsttum u. Kirchenreform. 2 Bde. 1903 násl. — Baumgarten, Aus Kanzlei und Kammer. 1907. — Krofta, Kurie a církevní správa zemí česk. v době předh. (Čes. Čas. hist. 1904 n.)

[4]) Göller, Die päpstlichen Reservationen u. ihre Bedeutung für die kirchliche Rechtsentwickelung des ausgehenden Mittelalters. (Internationale Wochenschrift. 1910.)

majitelé u sídla kurie zemřeli, jsou vyhrazena obsazování papežskému, rozšířil Bonifác VIII. i na obročí která se uprázdnila smrtí v obvodu dvou denních cest od sídla kurie.[1]) Klement V. rozšířil ji r. 1305 výslovně také na biskupství, která se uprázdnila u kurie.[2]) Jan XXII. (1316—1334) dal těmto reservacím nejširší rozsah; každé obročí, jehož držitel od papeže některým způsobem, ať povýšením, ať přesazením nebo sesazením z dosavadního kruhu působení byl odstraněn, bylo považováno za uprázdněné u kurie a tím reservováno.[3]) Kromě toho zůstala propůjčování papežskému vyhrazena obročí papežských úředníků, i když nezemřeli v Římě. Papež Urban V. r. 1362 nařídil, že mají býti považovány za reservované všechny patriarcháty, arcibiskupství a biskupství, jejichž taxa převyšuje 200 zlatých, a všechna opatství, jejichž taxa jest větší než 100 zl. Dále reservoval papež Urban VI. r. 1380 papežskému udělování všechna obročí, jež ztratili přívrženci vzdoropapeže. Propůjčování expektance, pokud se týkalo určitého obročí, bylo Bonifácem VIII. zapovězeno, poněvadž vedlo příjemce provise k tomu, aby čekal na brzkou smrt dočasného držitele obročí; bylo však opět potud dovoleno, pokud šlo o místo určitěji naznačené, jež v jisté době mělo býti uprázdněno.[4]) Zároveň nabývaly cumulus beneficiorum a kommendy velikých rozměrů, tak že již na koncilu ve Vienně došlo k stížnostem. Jan XXII. zapověděl sice držení více než jednoho obročí spojeného s povinností správy duchovní, než dekret tento neučinil zlu přítrž, neboť kardinálové a synové knížat byli z něho vyňati; kardinálové, poněvadž se se službou celé církvi vénují dobru jednotlivých církví, synové knížat, poněvadž pro svůj vznešený rod zasluhují privilegií. K zavádění těchto novot přispívalo zvláště zajetí babylonské. Poněvadž za pobytu v Avignoně příjmy

[1]) C. 34 de praeb. in VI., 3, 4.
[2]) C. 3 de praeb. in Extrav. comm. 3, 2; c. 4 ibid. 1, 3.
[3]) C. 4 de praeb. in Extrav. comm. 3, 2; c. 4 ibid. 1, 3. — Göller, Die Einnahmen der ap. Kammer unter Johann XXII. 1910.
[4]) C. 2., 3 de praeb. in VI., 3, 7.

z církevního státu se zmenšily, luxus pak kurie rostl, bylo na snadě, úředníkům kuriálním k jejich výživě udělovati další církevní místa. Ještě více podnět k tomu dával rozkol, za jehož trvání musily býti vydržovány dvě kurie. Následky tohoto systému udělováním provisí a expektancí byly velmi smutné. V Římě podařilo se dosáhnouti množství pochybných existencí poukázky na beneficia, kterým byly pak malou ozdobou. Kromě toho provisemi dostávali často cizinci, zejména Vlaši a Francouzové, duchovní úřady v jiných zemích, jejichž řeči ani nerozuměli; proto budily reservace a expektativy veliké roztrpčení, a stávalo se nezřídka, že vnucení setkávali se s odporem. Ještě více škodily cumulus beneficiorum a kommendy, poněvadž tu bral držitel důchody a nepotřeboval na své místo ani přijíti a svou povinnost osobně plniti, nýbrž mohl vikáře si zvoliti, čímž ovšem trpěla velmi cura animarum. Mnozí proto vůbec nepomýšleli na to přijmouti vyšších svěcení.

2. Ještě však jiným způsobem musily zevní církve finančně podporovati církev římskou. Především byl čas od času od jednotlivých církví požadován d e s á t e k. Klement V. počal stolici papežské vyhrazovati i n t e r k a l á r n í výnos, t. j. příjmy uprázdněných obročí neboli fructus medii temporis. A tato dávka, s počátku dle doby a místa nebo církevních míst omezená, stala se brzy zcela všeobecnou. Beneficia, která byla Římem obsazena, musila kromě toho odváděti a n n a t y; a to musily odváděti chrámy biskupské a exemptní opatské fructus primi anni, případně ustanovenou za to taxu, ostatní obročí tak zvané f r u c t u s m e d i i,[1]) t. j. polovici stanoveného ročního důchodu. Poněvadž roční výnos malých obročí u kurie ponejvíce byl neznám, byl určován dle údajů uchazečův. Vedle annat, které nazývaly se při biskupstvích a opatstvích v papežské konsistoři udělených s e r v i t i u m c o m m u n e, musil promovaný platiti ještě pět tak zv. servitia minuta pro familiary papežovy a kardinálův, a to čtyři komoře apoštolské (camera apostolica) a jedno komoře

[1]) Ježto Bonifác IX. hned při svém nastoupení pro ně normu stanovil, zvány byly také annatae Bonifacianae.

sboru kardinálského. Vypočítávání servitium minutum dělo se tím způsobem, že polovice servitium commune dělila se počtem při promoci přítomných kardinálův.[1]) Konečně činila stolice papežská jako dříve knížata světská nároky na pozůstalost praelátů (ius spolii) a z části také na procuratio canonica, t. j. na poplatek biskupům a jiným praelátům při visitaci odváděný.

Nové dávky nedocházely nikterak ochotnějšího přijetí než staré. Nicméně, vyjmeme-li Anglii, kde omezen byl již r. 1351 vládou a parlamentem vliv papežův na obsazování obročí, udržely se značnou dobu neztenčené. Na reformních synodách století 15. byl učiněn vážný pokus je zmírniti, aniž však došlo ke skutečnému dorozumění. Kompromis, jejž papež Martin V. v Kostnici s jednotlivými národy učinil, platil jen na pět let. Synoda basilejská zrušila annaty a část reservací, uznavši jen reservace, které byly obsaženy v obecném právu, t. j. v Corpus iuris can. bez Extravagantů, nebo na chrámy v papežských zemích se vztahovaly. Poněvadž tyto dekrety nebyly od papeže přijaty, následovalo další jednání. Pro Německo bylo ukončeno konkordátem vídeňským r. 1448 (viz § 162.). Nicméně ústupky, které tu byly učiněny, nelibě byly pociťovány v různých kruzích. Když pak Řím časem své nároky opět stupňoval, byla nespokojenost ještě větší a všeobecnější, jak patrno z opětovaných stížností.[2]) Nespokojenost tato přispěla nemálo k církevnímu převratu ve stol. 16. Ve Francii dohody vlastní docíleno bylo teprve konkordátem z roku 1516,[3]) kterým byla pragmatická sankce v Bourges z r. 1438 odstraněna (§ 162.).

---

[1]) Gottlob, Die Servitientaxe im 13. Jahrhundert. 1903,
[2]) Gebhardt, Die Gravamina der deutschen Nation gegen den röm. Hof. 2. Aufl. 1895. — Veit, Die Gravamina auf d. Provinzialkonz. zu Mainz 1487. (Hist. Jahrb. des Görres-Ges. 1910, str. 520 n.)
[3]) Baudrillart, Quatre cents ans de concordat (1516—1905). Paris 1905.

§ 179. Řeholnictvo [1])

A) Starší řády.

Život řeholní nedržel se v periodě této na výši, jaké dosáhl v periodě předešlé. Ze starších řádů zachovali jen Kartusiáni a z části též Cisterciáci[2]) starou kázeň a starý řád. S bohatstvím dostala se do klášterů ponenáhlu rozmařilost, kázeň pak ochabla. Předpis chudoby byl namnoze přestupován tím, že členové měli vlastní peculium. Statky klášterní byly zpravidla rozdělovány ve dva díly, jeden pro opata (mensa abbatialis), druhý pro bratří (mensa communis), ano mnohdy v klášteřích zřizovány i praebendy. Nově vstupujícím řeholníkům nedostávalo se vždy důkladného asketického a vědeckého vzdělání, pravidla řeholní byla lehkomyslně přestupována, předepsané generální kapitoly zanedbávány. Podobně jako mnohé kathedrální a kollegiální kapitoly vylučovaly i mnohé kláštery novice původu občanského.[3]) Zvláště trudný byl stav klášterů benediktinských v Německu a ve Francii, neboť namnoze klesly na pouhé zaopatřovací ústavy, šlechty nebo měšťanův. Příčinou tohoto politováníhodného úpadku byla především černá smrt, která kláštery vylidnila, ano i ty, kdož na živu zůstali, zapudila a přísnou volbu při přijímání nových členů znemožňovala, dále mnohé a dlouhé války a spory, snahy knížat a šlechty kláštery ovládati a jich zneužívati pro svůj zájem, vseobecné poměry církevní, a posléze i zlořád opatů kommendatárních, od r. 1431 značnou měrou se objevující.

Třeba však obraz v celku jest málo potěšitelný, nescházely přece také lepší zjevy. Volání po re-

---

[1]) Trithemius, Liber lugubris de statu et ruina monastici ordinis. 1495. — Summenhart, Super decem defectibus vir. monastic. 1492. — Nicol. Clemanges, De ruina ecclesiae.

[2]) Viard, État des abbayes cisterciennes au commencement du XIV. siècle. (Rev. d'hist. de l'Egl. de France 1910, 212 sq.)

[3]) Schulte, Der Adel u. die deutsche Kirche im Mittelalter. 1910.

formě ve století 15. zasáhlo také i řády. V tomto směru pracovali především Observanti a jim také náležejí nejznamenitější mužové doby, svatý Bernardin ze Sieny[1]) († 1444), Jan Kapistran[2]) († 1456) atd. V řádě dominikánském započala reforma generální kapitolou r. 1390 v Římě a vztahovala se na všecky jeho provincie. V Italii působil jako reformátor vynikajícím způsobem Jan Dominici,[3]) arcibiskup dubrovnický, poslanec Řehoře XII. na sněmu kostnickém († 1419). V Německu byly kláštery dominikánské ve velikém počtu reformovány, zvláště v Elsasku a ve Švýcarsku. K tomu druží se benediktinské kongregace St. Giustina v Padově (r. 1412 založená Benátčanem Barbem) a bursfeldská na Weseře,[4]) z nichž první v Italii, druhá v severním Německu život klášterní v širokých kruzích povznesla.

B) Řády rytířské.

Řádům rytířským zůstal i po ztrátě Palestiny jejich úkol. Po dlouhou dobu udržovala se na západě naděje, že bude sv. země znovu dobyta; kromě toho při stálém pronikání Saracenů na západ bylo třeba i na jiných místech proti nim bojovati. Nežli nutným se zdálo splynutí různých řádů rytířských v jednu společnost, poněvadž v nesvornosti Templářův a Johannitů byla spatřována jedna z příčin pádu Akkonu. Již Mikuláš IV. přičiňoval se o toto splynutí; záměr však byl zmařen zrušením řádu Templářův.

1. Žárle na moc *Templářův*[5]) a hlavně touže zmocniti se značných statků, kterých řád nabyl zejména

[1]) Thureau-Dangin, Un prédicateur populaire S. Bernardin de Sienne 1896; německy od Götzelmanna.

[2]) Jacob, Johann von Kapistran. 1903 n. — Týž, Die auf der Univ.-Bibliothek zu Breslau befindl. handschriftl. Aufzeichnungen von Reden u. Traktaten Kapistrans. 1911.

[3]) Rössler, Kard. Joh. Dominici O. Pr. 1357—1419. 1893.

[4]) Berlière, Des origenes de la congrég. de Bursfeld, Rev. Bened. 1899. — Linneborn, Die Reformation der westfäl. Benediktinerklöster im 15. Jahrh. durch die Bursfelder Kongregat. 1901.

[5]) Schottmüller, Untergang des Templerordens. 12 Bde. 1887. — Gmelin, Schuld oder Unschuld des Templer-

ve Francii, snažil se Filip IV. Sličný řád zničiti. Za tím účelem byly od r. 1305 Squiem z Floyranu nejtěžší zločiny řádu za vinu kladeny, jako na př.: že nutí při přijetí své údy, aby Krista zapřeli, na kříž plili a šlapali, že oddán jest saracenským výstřednostem, že členové jeho popírají nesmrtelnost duše, že se Bohu rouhají, že při mši svaté konsekraci vynechávají, že se klaní modle v podobě lidské hlavy nebo černé kočky atd. Papež Klement V. na žádost Filipa již se uvolil záležitost vyšetřovati, když král o své újmě, způsobem i papeže překvapujícím, zakročil. Na výzvu správce inkvisice, Dominikána Viléma Imberta, jenž byl zároveň zpovědníkem královým a zajisté na jeho popud jednal, dal Filip 13. října r. 1307 všecky členy řádu i s velmistrem (na 2000) v celém království zatknouti a zabavil jejich statky. Za důvod uváděl zmíněné právě zločiny a prohlašoval zároveň, že tak činí z horlivosti pro církev, k jejíž obraně jest zavázán. Kromě toho vyzýval i jiná knížata k následování svého příkladu a dal četné členy řádu, rytíře i služebné bratry státními úředníky na skřipci vyslýchati, či lépe k doznání donutiti. Téměř všichni, i velmistr, doznali vytýkaná jim provinění.

Klement V. s počátku protestoval proti takovémuto jednání, jako porušení práva a urážce stolice papežské, a suspendovav plnou moc inkvisitorů, žádal, aby mu vězni a statky řádu dle jeho exemptního postavení byly vydány. Než násilnický král dovedl v brzku vliv svůj znovu uplatniti. Již 22. listopadu 1307 nařídil papež sám bullou Pastoralis praeeminentiae zatčení Templářů v celé církvi. V létě pak r. 1308 rozkázal všeobecný jejich výslech. Dalšími dekrety nařídil, že nikdo nemá žádnému Templáři radou nebo skutkem pomáhati, popírající že mají býti torturou k doznání pohnuti. Kdo při těchto výsleších, kterých se zúčastnili úředníci královští, dřívější výpovědi odvolal nebo obvinění popíral, byl potrestán jako zpětilý a tvrdošíjný smrtí, naproti tomu těm, kteří by se přiznali, slibováno

ordens. 1893. — Finke, Papsttum u. Untergang des Templerordens. 2 Bde. 1907. — Langlois, L'affaire des templiers. Journal des savants. 1908 p. 417 n.

odpuštění a pense. V samé Paříži bylo 100 Templářů, kteří zmužile setrvali při svém odvolání, jako zpětilých kacířů upáleno.

Definitivní rozhodnutí o osudu Templářů stalo se na obecném sněmu ve *Vienně*, jenž svolán byl r. 1310, ale pro opozdění s výslechy teprve na podzim r. 1311 konán býti mohl. Daleko větší část shromážděných byla příznivého smýšlení k Templářům a žádala po přečtení dosud sebraného materiálu, aby řádu bylo dovoleno hájiti se, a měla přesvědčení, že nemůže býti řád bez porušení práva a urážky Boha pro kacířství odsouzen. Malá menšina, hlavně Francouzové, vyslovila se naproti tomu pro okamžité zakročení, a poněvadž Filip sám s průvodem vojenským do Vienny se dostavil a znovu s důrazem zrušení řádu žádal, také zvítězila. Bullou (Vox in excelso) ze dne 22. března 1312 byl řád, ne sice soudním nálezem (per modum definitivae sententiae), který není dostatečně odůvodněn, nýbrž plnomocí papežskou (per modum provisionis seu ordinationis apostolicae) pro věčné časy zrušen a jeho statky přiřknuty řádu Johannitů, vyjma statky na poloostrově pyrenejském, o nichž papež si vyhradil, že jich zvláště použije. V řeči, která předcházela prohlášení bully, udával papež jako hlavní důvod: ne scandalizetur rex Franciae, v bulle však uváděno, že řád přišel do špatné pověsti haeresemi mu vytýkanými, že stal se u knížat a biskupů předmětem odporu, že svaté zemi, které měl sloužiti, stal se neužitečným.

Moc Filipa, hlavního původce procesu a zrušení řádu, uplatnila se i po jeho zrušení. Netoliko se zmocnil statků řádových ve Francii, nýbrž vymknul i rozhodnutí o velmistru a předních dignitářích z rukou papeže, jenž si soud o nich vyhradil. Soud, jemuž byli odevzdáni, odsoudil je po sedmileté kruté vazbě k doživotnímu vězení, před tím však měli ještě z nařízení krále v Paříži veřejně obžaloby proti řádu potvrditi. Než velmistr řádu Jakub Molay, jenž před tím opětovaně veřejně doznal se k zločinům řádu za vinu kladeným, a tím značně k potlačení řádu přispěl, prohlásil nyní, že jednal proti řádu, aby zachránil svůj život, a sveden lichotivými slovy krále a papeže, nyní že nechce se

žádnou lží obtížiti, že řád jest pravověrným a nevinným. Filip tím jsa popuzen, dal ještě téhož večera (11. března r. 1314) veímistra a praeceptora normanské provincie, jenž stejné prohlášení učinil, na ostrově seinském upáliti.

Co se týče viny nebo neviny řádu, jest patrno, že denunciaci Squia de Floyran, jakož i výpověděm a doznáním Templářů, krutou torturou vynuceným, nemožno přikládati důkaznosti, a to tím spíše, ježto výsledek výslechů v jiných zemích nebyl řádu nepříznivým. V řádě ovšem nebylo vše tak, jak býti mělo. Dlouhý pobyt na východě mohl snadno u jednotlivých členů býti příčinou, že se oddali orientálním nepravostem; je také možno, že konečný neúspěch výprav křížových jako u mnohých jiných vrstevníkův, u některých členů poškodil křesťanské přesvědčení. Řád však jako takový za možnou vinu jednotlivců nemohl býti činěn zodpovědným, jeho statuty byly tyže, jak je kdysi sestavil sv. Bernard z Clairvaux. Odsouzení jeho tudíž bylo nespravedlivé, jak též uznávají téměř vesměs novější historikové.

2. Statky Templářů nepřipadly také v jiných zemích úplně *Johannitům.*[1]) Z části podrželi si je knížata; na poloostrově pyrenejském, kde byl řád synodou tarragonskou (1312) výslovně za nevinný prohlášen, byly přiděleny tamějším řádům, nebo použity k založení řádů nových, jako řádu Kristova v Portugalsku. Nicméně Johannité nabyli přece značného obohacení rozhodnutím papežským, a majíce nové pomocné prameny, získali si bojem proti nevěřícím značných zásluh. Hlavním sídlem řádu byl v této periodě Rodus od r. 1310–1522. Když mu byl po heroické obraně ostrov sultánem Solimanem II. odňat, dal Karel V. Johannitům ostrov Maltu (1530). Proto měli také rytíři jméno rytířů Rodských a Maltezských. Když Malty r. 1798 dobyli Francouzové a r. 1800 Angličané, byl tím řád v existenci své ohrožen. Za politických

[1]) Reumont, Die letzten Zeiten des Johanniterordens. 1844 — Doublet, Mem. hist. sur l'invasion et l'occupation de Malteen 1798. Par. 1883. — Prutz, Die Johanniter auf Rhodus 1310–55. München 1908.

zmatkův a převratů, jež způsobila revoluce francouzská, byly statky řádu v různých zemích státně zabrány a řád tak až na malé zbytky zrušen, tak že nyní existuje jen několik převorství v Italii a převorství v Praze, k němuž náleží všecky statky Maltezských v Rakousku. Infulovaný převor pražský jest zároveň vikářem pro všecky země rakouské.

C) Nové řády a kongregace.

Z náboženských společností, které v této periodě povstaly, nejpozoruhodnější jsou:

1. *Kongregace bratří společného života.*[1]) Jejím zakladatelem jest Gerhard Groot z Deventru († r. 1384), jenž již v 18. roce stal se učitelem na Sorbonně a obdržel několik obročí, mezi nimi kanonikát v Utrechtě a v Cáchách, kde dosti rozmařilý život vedl. Vážnou domluvou jistého Kartusiána pohnut, odřekl se světa (r. 1374) a věnoval se s velikým úspěchem kázání, zároveň pak přijal některé kleriky a scholáry do svého domu, aby jich používal k opisování knih. Jeho žák a přítel kanovník Florentius Radewin založil pro ně se souhlasem Grootovým kommunitu, jejíž členové neskládali však slibův. Když první dům bratří v Deventru r. 1384 vstoupil v život, rozšířila se společnost rychle po Nizozemsku a v severním, jakož i v severozápadním Německu. Jejím hlavním účelem bylo praktické křesťanství, uskutečnění idejí křesťanských v celém myšlení, chtění a jednání, a tohoto cíle hleděli bratří především pro sebe dosáhnouti přísně mravným a zbožným životem, rozděleným mezi modlitbou a prací; zároveň však věnovali se také vychování a vyučování mládeže, opisování knih a vyučování řemesel. Když začal se šířiti humanismus, stali se bratří ve svých školách nejhorlivějšími obnoviteli a podporo-

[1]) Grube, Gerh. Groot und seine Stiftungen. 1883. — Bonet-Maury, Gerhard de Groot d'après des documents inédits. 1878. — Höring, Die Brüder des gemeins. Lebens und ihre Zeit. 1894. — Schöngen, Die Schule von Zwole. I. 1898.

vateli studií klassických na půdě německé, otci staršího německého humanismu.

2. *Bratří nejmenší*[1]) (fratres minimi) neboli Pauláni založeni byli sv. Františkem z Paula († r. 1507), jenž pro svou svatost a dar zázraků těšil se úctě i králů a knížat. R. 1474 dostalo se jim papežem Sixtem IV. potvrzení. Přísností ještě měli převyšovati Minority a vynikali zejména přísnými posty a velikou mravní vážností. V době rozkvětu ve stol. 16. měl řád 450 mužských a 14 ženských klášterův v Italii, ve Francii (bons hommes) a ve Španělsku.

3. *Olivetáni* založeni byli r. 1319 professorem filosofie Bernardem Tolomeiem († r. 1348)[2]) ze Sieny k úctě blahoslavené Panny a k životu asketickému na hoře Monte Oliveto blíže Sieny. Rozšířili se hlavně v Italii a na Sicilii a vyznamenávali se horlivostí náboženskou a vědeckou.

4. Společnost *Jesuatů*[3]) založil bohatý patricius ze Sieny Jan Colombini († r. 1367), jenž prodav své jmění a rozdav je chudým, oddal se ošetřování nemocných ve špitálech. Brzy shromáždil kolem sebe větší počet mužů, kteří žijíce podle řehole sv. Benedikta, aniž skládali sliby, věnovali se ošetřování nemocných a přípravě lékův. Papež Urban V. potvrdil r. 1364 společnost, jejíž působení zůstalo na Italii a jižní Francii omezeno. Když nastaly v ní zlořády a úpadek, zrušil ji r. 1668 papež Klement IX.

5. *Jeronymité* neboli poustevníci sv. Jeronyma vznikli ve 14. a 15. stol. v Italii a Španělsku. Věnovali se hlavně duchovní správě a učeným studiím a zvolili si proto sv. Jeronyma za patrona; odtud také jejich jméno. Tvořili čtyři kongregace, z nichž nejstarší a nejpřednější byla kongregace španělská, utvořená ze členů třetího řádu sv. Františka Ferdinandem Pechou, komorníkem krále kastilského Petra Krutého.

---

[1]) Roberti, Dissegno storico dell' ordine de' Minimi. I. (1507–1600.) Roma 1902.

[2]) Maréchaux, Vie du bienheureux Bern. Tolomei. 1888.

[3]) Pösl, Leben des sel. Joh. Colombini etc. 1846.

6. *Řád sv. Brigity*[1]) neboli řád Vykupitele založen byl velikou prorokyní a reformátorkou sv Brigitou Švédskou kolem roku 1346 a rozšířil se ve Skandinavii. Vedle ženských klášterů založeny byly také kláštery mužské a byly pod vrchním vedením abatyše, zřízení, který brzký zánik přivodilo. Zjevení světice byla církví jen potud potvrzena, že neobsahují nic proti víře, a že mohou býti k povzbuzení čtena.

§ 180. Světský klerus a jeho spory s klerem řeholním.[2])

1. Vážnost biskupův a jejich postavení byly velmi poškozeny snahami církevní demokracie, jak se objevily na koncilu kostnickém a basilejském. Poněvadž tyto snahy směřovaly především proti stolici papežské, podporovali je mnozí biskupové a zbavovali se svým nepřátelstvím proti papeži sami pevné půdy. Klesáním moci papežské rostl vliv knížat na obsazování stolic biskupských a tak dostávali se na ně mnozí mužové nehodní a neschopní a častěji i takoví, kteří pro své mládí správu diecesí vésti nemohli, ano ani sami nevěděli, mají-li sé stavu duchovnímu věnovati. Zejména v Německu zdály se stolice biskupské pouze synům knížat a šlechty býti vyhrazeny. Tito pak namnoze spatřovali v úřadě biskupském jen zdroj moci a bohatství; zanedbávajíce residenci a povinnosti vznešeného úřadu svého ponechávajíce světícím biskupům, oddávali se honbě a rytířským zábavám s příbuznými a sousedy. Přes to však ve všech zemích a dobách vyskytují se též biskupové vzorní a výteční, kteří o církevní život

[1]) Ringseis, Leben der hl. Brigitta. 2. Aufl. 1909. — Binder, Die hl. Brigitta von Schweden u. ihre Klosterorden. 1891. — Krogh-Tonning, Die hl. Brigitta von Schweden. 1907.

[2]) Reformatorium vitae clericorum. 1494. — Jacob v. Jüterbog, De negligentia praelatorum. (Klüpfel. Vet. Bibl. Frib. 1780.) — Schulte, Der Adel u. die deutsche Kirche im Mittelalter, Stuttgart 1910. — Maring, Kurie, Episkopat u. Mönchtum im Mittelalter. (Studien u. Mitteil. zur Gesch. des Benedikt.-Ordens. 1911, str. 140 n.)

svých diecesí velikých zásluh si získali, jako na př. v Italii Jan Dominici, sv. Antonín Florencský, Laurentius Justiniani, v Čechách Arnošt z Pardubic, Jan z Jenštejna atd. Také život synodální byl v celé periodě čilý a ustanovení synod naskrze dobrá.

Též v ostatním světském kleru jevily se vady a nedostatky.[1]) Jeho vědeckému vzdělání a mravní bezúhonnosti nebyla vždy od představených náležitá péče věnována. Při udělování obročí zavládly, nikoli bez viny stolice apoštolské, značné zlořády. Prebendy kanovnické staly se namnoze zaopatřovacími ústavy šlechty, ano někteří z kanovníků nepřijali ani svěcení vyšších. Nižší klerus žil naproti tomu nezřídka v nevědomosti, v chudobě a bídě a oddával se z chudoby, někdy ovšem i z lakoty, zaměstnáním, která se s jeho stavem a důstojností naprosto nesrovnávala, jako řemeslům, obchodu atd. Tím ovšem pozbýval vždy více vážnosti lidu. Nezdrželivost kněžská rozšířila se tou měrou, že počaly se ozývati hlasy, které žádaly dovolení kněžského manželství jako prostředku proti ní, jako na př. kardinál Zabarella a Vilém Saigunt, proti jehož Lamentatio ob coelibatum Gerson vystoupiti musil. Poněvadž mnozí z kleru zanedbávali i přijímání svatých svátostí, kázání, sloužení mše sv. a recitování brevíře, byly nuceny synody nařídit, aby nižší klerikové aspoň 3—4 krát svaté svátosti přijímali, kněží aspoň tolikrát mši sv. sloužili (syn. tarac. 1317, c. 6., syn. tolet. 1324, c. 7.) a breviář svědomitě recitovali.

2. Neblaze působily též spory mezi klerem světským a řády řeholními, zejména Mendikanty.[2]) Již v předešlé periodě zavdávalo účastenství řádů, především žebravých, na duchovní správě kleru světskému příčinu ke stížnostem. Tak stěžoval si, že Mendikanti

[1]) Löhr, Beiträge zur Gesch. der Sittlichkeit des Klerus, bes. der Erzdiözese Köln am Ausgang des Mittelalt. 1910.

[2]) Ott, Thomas v. Aquin u. das Mendikantentum. 1903. — Müller, Die Esslinger Pfarrkirche im M.-A. 1907. — Eubel, Gesch. der oberrhein. Minoritenprovinz. 1886. — Röm. Quartalschr. 1895, str. 393—405. — Paulus, Welt- und Ordensklerus beim Ausgange des 13. Jahrh. im Kampfe um die Pfarrrechte. 1901.

pravidelnou pastoraci téměř zcela na se strhují, že veliké odpustky udílejí, že užívají udělených sobě práv na škodu biskupské jurisdikce atd. A skutečně také plná moc jim Klementem IV. a Martinem IV. udělená, že mohou i bez svolení farářů kázati a zpovídati, mohla vésti k různým konfliktům. Místo aby byli jejich pomocníky, stávali se jejich soupeři, a konkurence byla tím povážlivější, že šlo též o příjmy. To pohnulo Bonifáce VIII., že vydal ustanovení o mezích působnosti kleru světského a řeholního (Františkánův a Dominikánův). Ve farních chrámech měli kázati jen s dovolením faráře a mimo něj nesměli kázati v době farní bohoslužby; k zpovídání měli si vymoci dovolení biskupské resp. papežské; pohřby v jejich chrámech měly býti dovoleny obecně, ze štoly však a ostatních legátů měla býti kleru farnímu ponechána čtvrtá část (c. 2. Extrav. comm. de sepult. 3, 6.). Klement V. na koncilu vienneském (Ibid. c. 1. de privil. 5, 7.) obnovil toto nařízení, když je byl před tím Benedikt XI. zrušil. Nicméně spory trvaly dále a opětovaně musila zakročiti stolice papežská. Sixtus IV. r. 1478 znovu stanovil vzájemná práva a povinnosti. Poněvadž však jako bývalý Františkán Mendikantům větší výsady poskytl, osvobodiv je zejména od quarta funeralium a uděliv jim plnomoc absolvovati od reservátů biskupských, rostla nespokojenost kleru kurátního, tak že Lev X. na sněmu lateránském V. znovu práva řeholníků omeziti musil (r. 1516).

3. Než vedle těchto stinných stránek vyskytují se i zjevy potěšitelné. Byliť i mezi nižším klerem mnozí mužové vynikající učeností a vroucí zbožností, kteří poznávajíce škody doby, upřímně o reformu se přičiňovali slovem i pérem. Poznání chyby jest však všude počátkem polepšení. Zvláště potěšitelným znamením doby bylo horlivé konání úřadu kazatelského.[1]) Ve větších městech byla téměř všude zřízena zvláštní místa kazatelská. Díla znamenitějších kazatelů vydávána byla po vynalezení knihtiskařství

[1]) Kerker, Pregigtwesen am Ausgang des Mittelalt. (Tüb. Quart., 1861, str. 373 n. a 1862, str. 267 n.)

tiskem. Také homiletické příručky vyšly, jako Manuale curatorum (r. 1503). A třebas u některých kazatelů se zvrhlo kazatelství v nevhodné allegorické hříčky, a subtilní distinkce, přece máme právě ze století 15. řadu znamenitých kazatelů, jako byl na př. Vincenc Ferrerský, Bernardin ze Sieny, Jan Kapistrán, Gerson, Geiler z Kaisersberku atd. Vedle kázání byla horlivá péče věnována vyučování o zpovědi, jak to dokazují četná krásná zpovědní zrcadla doby tehdejší. Pro všeobecné poučení lidu sestavovány dále postilly a plenaria a různé jiné spisy, jež mohou býti jistým způsobem považovány za první katechismy, jako zejména Opus tripartitum Gersonovo, do různých jazyků přeložené, a značně rozšířené Křesťanské zrcadlo Františkána Cöldeho.

HLAVA IV.

Církevní věda.

§ 181. Scholastika, mystika, biblická a praktická theologie.[1])

I. Jak dokazují četné university, jež založeny byly ve století 14. a 15., potrval zájem pro v ě d e c k o u č i n n o s t i v této periodě. Nicméně vyskytují se však přece z n á m k y ú p a d k u, zvláště ve vědecké práci, kde nezřídka místo vážné spekulace nastupují neutěšené spory škol a bezduchý formalismus. Tři věci především charakterisují scholastiku: převládající náklonnost více k malichernému než vědeckému badání, zatlačení dosud vládnoucího realismu nominalismem a roztrpčené spory o otázky theologické, zejména o neposkvrněné početí Panny Marie. Čím méně vlastní spekulace byla tvůrčí, tím více množily se malicherné distinkce, až konečně dospělo se k názoru, že něco může býti theologicky pravdivo, filosoficky pak mylno, k názoru o dvojí pravdě, o existenci dvou různých oborů, nadsmyslného a světově-přirozeného.

[1]) W e r n e r, Die Scholastik des späteren Mittelalt. 4 Bde. 1887. — H e f e l e-H e r g e n r ö t h e r, Konziliengesch., VIII., 585. P a u l s e n, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen u. Universitäten v. Ausgang des Mittelalt. bis z. Gegenw. 2. Aufl. 1896. — G r e i t h, Die deutsche Mystik im Predigerorden im 14. Jahrh. 1861. — H u m b e r t, Les Origines de la théologie moderne. I. t. La renaissance de l'Antiquité chrétienne (1450—1521). Paris 1910. — H u r t e r, Nomenclator literarius theologiae cathol. t. II. ed. 3. Oeniponte 1906.

Z vynikajících stoupenců scholastických této doby zmínky zasluhují:

1. *Vilém Occam*, František, žák Duns Scota a po té professor filosofie a theologie v Paříži († r. 1349 nebo 1350). V boji Ludvíka Bavorského s papeži přidržoval se strany císařovy, háje absolutní moc císařskou. Jako stoupenec nominalismu uznával jen jednotlivé věci za reální, pojmy všeobecné prohlásil za pouhý, jen v představě existující terminus myslícího ducha. Takto konkretní zatlačilo abstrakci. Polož kromě toho vnitřní a zevnější pozorování, intuici a analysi základem poznání, učinil první krok od dosavadní methody deduktivní k induktivní. Od svých přívrženců nazýván byl Doctor invincibilis et Venerabilis inceptor (scil. Nominalium). Luther, jenž veliké scholastiky jen nedostatečně znal, v mnohé příčině přidržoval se názorů Occamových a jeho školy.

2. *Durandus ze St. Pourçain* (diec. Clermont), Dominikán, professor v Paříži, později biskup v Meaux († r. 1334). Jeho hlavním dílem jest kommentář k sentencím Petra Lombarda. Jsa přívržencem nominalistického konceptualismu, pronesl některé odvážné názory. Čestný jeho název byl Doctor resolutissimus.

3. *Tomáš Bradvardinus*, professor a kancléř v Oxfordě. Zemřel r. 1349, když byl právě povýšen na stolec v Canterbury. Jako přívrženec přísného augustinianismu, stal se svou naukou o Bohu jako původci hříchu předchůdcem Viklefova praedestinatianismu.

4. *Gabriel Biel*,[1] klerik společného života, professor v Tubinkách († r. 1495), byl posledním znamenitějším nominalistou a vykladatelem sentencí.

5. Na půdě staroscholastické již úplně nestojí *Raymund de Sabunde*,[2] španělský lékař, později professor theologie v Toulouse († kol. r. 1450). Ve svém Liber creaturarum hleděl křesťanská dogmata odůvodniti hlavně z rozumu neboli přírody a stal se tím původcem přirozené theologie.

6. Všestranně vzdělaný kardinál *Mikuláš z Cusy*[3] snažil se protivy ve vyšší spekulaci vyrovnati a zprostředkovati. Při

---

[1]) Tüb. Quartalschr. 1865, str. 195 n. — Plitt, Biel als Prediger. 1879.

[2]) Huttler, Die Religionsphilosophie des Raymund v. Sabunde 1851.

[3]) Opp. 3 fol. Basil. 1565. — Schmitt, Kardinal Nikolaus Cusanus. 1907. — Marx, N. v. C. u. seine Stiftungen zu Cues u. Deventer. 1906.

tom kladl zejména důraz na meze lidského poznání a na to, že nejvnitřnější podstata věcí není našemu rozumu přístupna. Jeho hlavní dílo má proto název význačný De docta ignorantia. Neprávem se mu však vytýká pantheismus.

7. Z českých spisovatelů, kteří se přidržovali methody scholastické, zmínky zasluhuje Tomáš ze Štítného[1]) (nar. kol. r. 1325), jenž napsal četné traktáty, ve kterých snaží se jednak pravdy křesťanského učení spekulativně odůvodniti, jednak zásady mravouky křesťanské ve skutečný život uvésti. Nejdůležitějším spisem prvního druhu jsou Rozmluvy nábožné čili Řeči besední; Štítný rozjímá tu ve formě dialogické filosoficky o Bohu, o andělích, jakožto prostřednících mezi Bohem a lidmi, a o člověčenstvu. K spisům obsahu mravoučného náleží Knížky šestery o obecných věcech křesťanských[2]) a Knihy naučení křesťanského.[3]) První z těchto spisů určil Štítný pro své dítky, druhý obsáhlejší pro širší obecenstvo. Sloh Štítného, mluví-li k rozumu jest prostý a zřetelný, živý a názorný, obrací-li se k srdci.

II. Zatím co scholastika nalézala se již v úpadku, *mystika*[4]) kvetla dále a přinášela, zejména v Německu, utěšené květy. Přispěly k tomu nemálo politické nepokoje, církevní zmatky, těžké pohromy, jež vedly mnohé, že šli do sebe.

K předním mystikům této doby náležejí:

1. Dominikán mistr Eckhart,[5]) jenž působil jako učitel a kazatel na rozličných místech a posléze v Kolíně, kde r. 1327 zemřel. Ve své mystické spekulaci namnoze kloní se sice k pantheismu, vědomě však nikterak jej hájiti nechtěl. Byl obžalován u kurie papežské a po jeho smrti bylo 28 jeho vět zavrženo (r. 1329) Janem XXII. z části jako haeretických, z části jako odvážných a z haerese podezřelých.

---

[1]) Hanuš, Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného. 1852.

[2]) Vydal Erben r. 1852.

[3]) Vydal Vrťátko r. 1873.

[4]) Pfeiffer, Deutsche Mystiker des 14. Jahrh. 2 Bde. 1845 n. — Greith, Die deutsche Mystik im Predigerorden. 1861. — Preger, Gesch. der deutschen Mystik im Mittelalter. 3 Bde. 1874 n. — Langenberg, Quellen u. Forschungen zur Gesch. der d. Mystik. 1902.

[5]) Pummerer, Der gegenwärtige Stand der Eckhart-Forschung. 1903.

2. Jeho nejznamenitějšími nástupci byli Jan Tauler[1]) ze Strassburku († r. 1361), jenž jako kazatel spojoval vysokou sílu a srdečnou vroucnost a zvláště k pokání napomínal; dále

3. Jindřich Suso (Seuse) († r. 1366),[2]) Dominikán v Kostnici, žák Taulerův a přítel Eckhartův, mysl dětinná. Své láskou k Bohu planoucí spisy, jako Horologium sapientiae, Das Büchlein der ewigen Weisheit, napsal v krásné poetické řeči.

4. Jan Ruysbroek († r. 1381),[3]) převor řeholních kanovníků v Groenendaelu u Bruselu, byl od mnohých ctěn jako vzor svatosti a pro svou hluboce mystickou kontemplaci byl Doctor exstaticus nazýván.

5. Také Jan Gerson († r. 1429), professor a kancléř university pařížské, náleží k stoupencům praktické mystiky, zejména svým spisem De consolatione theologiae.

6. Tomáš (Hemerken) z Kempenu,[4]) řeholní kanovník sv. Augustina na hoře sv. Anežky u Zwolle († r. 1471), napsal četné praktické spisy mystické, jako Soliloquium animae, De elevatione mentis, především zlatou knížku De imitatione Christi, která se stala nejčtenější knihou po Písmě sv. Poněvadž spisovatel jména svého zamlčel, byl spis namnoze Tomášovi Kempenskému upírán.

Přičiněním německých mystiků utvořily se ve století 14. v krajinách rýnských zbožné společnosti *„přátel božích“*,[5]) kteří pěstovali mystiku způsobem populárním, nikoli však bez nádechu quietistického. Ano i řeholnice,

[1]) Schmidt, Johann Tauler. 1841. — Vetter, Taulers Predigten. Berlin 1910. — Siedl, Die Mystik Taulers. Leipzig 1911.

[2]) Diepenbrock, Leben u. Schriften Susos. 4. Aufl. 1884. Kritické vydání op. Biehlmeyer. 1907.

[3]) Spisy vyd. J. B. David. 6 sv. Gent 1858 n. — Auger. De doctrina et meritis Ruysbroeck. 1892.

[4]) Pohl, Thomae Hemerken a Kempis. Opera omnia 1902 n. — Hirsche, Prolegomena. 3 Bde. 1873 n. — Histor. Jahrb. der Görresges. 1906, str. 322 n.

[5]) Jundt, Les amis de Dieu au XIV. siècle. 1879. — M. de Villermont, Un groupe mystique allemend. Bruxelles 1907.

jako na počátku mystiky, uchopily se nyní slova; nejvíce vynikají Dominikánky Margareta a Christina Ebnerovy.

III. Mimo scholastiku a mystiku bylo s velikou péčí pěstováno *studium biblické*,[1]) zejména od té doby, když Klement V. r. 1310 na podnět Raymunda Lulla zřídil v Římě stolici pro řeč hebrejskou, arabskou a syrskou. Koncil vienneský nařídil, aby na 4 nejpřednějších universitách, pařížské, oxfordské, bolognské a salamanské, byli ustanoveni vždy dva učitelé řeči hebrejské, arabské a chaldejské v zájmu výkladu Písma a k obrácení nevěřících. Jak horlivě Písmo sv. bylo čteno, patrno z toho, že latinská bible ještě ve století 15. byla vydána téměř ve 100 vydáních. Také v jazyky národní bylo Písmo sv. záhy překládáno. Na jazyk český mnohé části bible přeloženy jsou již ve 13., dílem ve 14. století, na začátku století 15. přeloženo již bylo celé Písmo sv.

K předním zástupcům vědy biblické v této periodě přináleží František *Mikuláš z Lyry*,[2]) professor v Paříži († r. 1340). Jeho hlavní zásluha záleží v tom, že proti výkladu allegorickému kladl přední důraz na smysl literární, ve středověku tolik zanedbaný. V tomto smyslu vyložil také celé Písmo St. a Nov. zákona. Poněvadž toto jeho dílo, Postilla zvané, bylo prvním tisknutým výkladem Písma sv., těšilo se veliké vážnosti a bylo ode všech pozdějších používáno, i od Luthera (Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset). K Postille Mikuláše Lyranského napsal biskup Pavel z Burgos, obrácený žid († r. 1435), Additiones s četnými opravami, které v Replicae defensivae saského Františkána Matěje Döringa více vášnivou než spravedlivou kritiku nalezly. Po Mikuláši z Lyry a Pavlu z Burgos vynikli jako exegeté Alfons Tostatus,[3]) professor v Salamance a po té biskup z Avily († r. 1455), jenž napsal obsáhlé

[1]) Falk, Die Bibel am Ausgange des Mittelalters. Ihre Kenntnis u. ihre Verbreitung. 1905.
[2]) Études francis. XVI. XVIII. (1906—8.)
[3]) Opp. 13 fol. 1507 a častěji.

kommentáře k historickým knihám St. zákona a k evangeliu sv. Matouše ve smyslu mysticko-allegorickém, a dále Kartusián Dionysius Rickel († r. 1471),[1]) jehož Expositiones litterales et spiritales na všechny knihy Písma sv. se vztahují.

O kritiku textu Písma sv., k níž podnět dal již Laurentius Valla († r. 1457) svými Adnotationes in N. T., získal si zásluh kardinál Ximenes,[2]) arcibiskup toledský, jenž dal sestaviti polyglotu complutskou (1514—1517), a učený Erasmus Rotterdamský,[3]) jenž r. 1516 uspořádal řecké vydání Nového zákona a jeho pečlivý překlad s poznámkami.

IV. V morálce nabývala rozvoje kasuistika, která svými počátky sahá až do knih poenitentiálních, a o níž po prvé systematicky pojednává v Summa de Poenitentia Dominikán Raymundus de Pennaforte (r. 1238). Brzo vydali podobné spisy také Františkáni, z nichž prvý vyšel od neznámého Minority z Asti r. 1317, proto také Summa Astesana zvaný. K této Summě přidružila se pak celá řada alfabetických Summ, z nichž Pisanella od Dominikána Bartoloměje z Pisy r. 1338 dlouhou dobu byla směrodatnou. Zmínky zasluhují kromě toho ještě Summa confessionum sv. Antonína, arcibiskupa florencského († r. 1459) a Summa Angelica Minority Angela Carleta († r. 1495). Ještě četnější jsou praktické příručky pro zpovědníky, jako Confessionale Antonína de Forciglione, Interrogatorium Bartoloměje z Chaymis († r. 1496) atd.

---

[1]) Opp. 13 fol. Coloniae 1530 n., nové vyd. Montreuil Tournai. 1896 n. — Krogh-Tonning, Der letzte Scholastiker. 1904.

[2]) Hefele, Kardinal Ximenes. 2. Aufl. 1851. — Dominique v Études Franc. XIX.—XX. 1908.

[3]) Lezius, Zur Charakteristik des religiös. Standpunktes d. Erasmus, 1895. — Emerton, Desiderius Erasmus. 1899. — Bludau, Die beiden ersten Erasmus-Ausgaben und ihre Gegner. 1902.

V. Také o právu kanonickém,[1]) odezíráme-li od gloss ke sbírkám právním, pojednáváno bylo kasuisticky a nalezlo velmi četné zpracovatele, především v Italii. Důležitým pramenem pro ně byly Decisiones rotae romanae, nejvyššího soudního dvoru. V brzku uspořádány byly také jejich sbírky. Rovněž tak vydávány byly od dob Jana XXII. od každého jednotlivého papeže určitá pravidla pro kancelář tak zv. Regulae cancellariae.[2]) Od Martina V. bylo pak zvykem, že každý papež ještě v den volby pravidla svého předchůdce se změnami a přídavky za nutné uznanými potvrdil a vydal. Velmi četní jsou také spisovatelé, kteří k sbírkám kanonickým napsali glossy, kommentáře, nebo pojednání o jednotlivých předmětech.

§ 182. **Humanismus a renaissance.**[3])

Studium a znalost literatury staroklassické, zvláště latinské, nezanikly v církvi, jež latinu učinila svou řečí bohoslužebnou, nikdy úplně, třebas častěji závažné hlasy varovně poukazovaly na nebezpečí s tím spojené pro víru křesťanskou, pro křesťanský názor světový a pro křesťanské mravy. Velicí Otcové církevní zabývali se horlivě tímto studiem a čerpali z něho značný užitek. Také ve středověku netoliko byly poklady starověké pečlivě chráněny a potomstvu zachovány,

[1]) Schulte, Die Gesch. der Quellen des can. Rechts. II. 1878.

[2]) Regulae Cancellariae apost. von Johann XXII. bis Nikolaus V. herausg. v. E. von Ottenthal. 1888. — Tangl, Die päpstl. Kanzleiverordnungen. 1894. — Jackowski, Die päpstl. Kanzleiregeln u. ihre Bedeutung für Deutschland. (Arch. für kat. Kirchenr. 1910, str. 1 n.)

[3]) Voigt, Die Wiederbelebung des klassischen Altertums. 2 Bde. 3. Aufl. 1881. — Burkhardt, Die Kultur der Renaissance in Italien. 10. Aufl. 1908. — Geiger, Renaissance u. Humanismus in Italien u. Deutschland. 1882. — Körting, Die Anfänge der Renaissance in Italien. 1884. — Pastor, Geschichte der Päpste im Mittelalt. I. Bd. 4. Aufl. 1901. — Janssen, Gesch. des deutschen Volkes. I.—II. Bd. 18. Aufl. 1897. — Guiraud, L'église et les origines de la renaissance. 5 éd. 1904. — Baumgartner, Die italienische Literatur. 1911.

nýbrž zůstaly brzo větší brzo menší měrou základem literárního vzdělání. Vedle latiny, která se jen o novější křesťanský obsah stará a proto staroklassickou krásu formy a řeči úplně zanedbává, nalézáme ve všech stoletích muže, kteří klassiky pilně čítali a smysl pro formu obnoviti se snažili. Ambrosius, Prudentius, Sedulius, Boëthius, Cassiodor, Beda, Bonifacius, Alkuin Scotus Erigena, Gerbert, Abaelard, Jan ze Salisbury, Raymundus Lullus atd. jsou toho svědky.

Zvýšená láska ke studiu klassickému a vůbec ke klassickému starověku ukázala se ve 14. století, především v Italii. Cestu razil tu studiím klassickým Dante Alighieri[1]) († r. 1321), ještě však více básník Petrarka[2]) († r. 1374), jenž Virgilia a Cicerona ustavičně čítával a ještě ve stáří řečtině se učil, a dále Boccacio († r. 1375), autor kluzkého a lehkomyslného Decamerona. Studium omezovalo se s počátku především na latinský starověk, avšak od konce století 14. byla i literatura řecká studována. Z Řeků o povznesení studií klassických předních zásluh si získal Manuel Chrysoloras z Byzance, jenž do Benátek r. 1393 přišel a v brzku na universitě florencské učitelem řečtiny se stal († roku 1415 v Kostnici). Někteří z jeho žáků, plni nadšení pro klassicismus, odebrali se záhy sami do Cařihradu, aby řeckou moudrost u pramene poznali, jako Guarino z Verony a Filelfo. Ještě větší podpory nabyly snahy tyto jednáním o unii ve Ferraře-Florencii, čímž další vynikající učenci řečtí do Italie přišli, jako metropolita nicejský Bessarion[3]) a nadšený platonik Gemistus Plethon († r. 1452). Střediskem antického vzdělání stala se především Florencie,[4]) kde Medicejové Cosimo († r. 1464) a Lorenzo († r. 1496) stali se horlivými jeho podpůrci. Od dob Mikuláše V. (1447—1455) byla

[1]) Kraus, Dante, sein Leben u. sein Werk. 1897.

[2]) P. de Nolhac, Petrarca et l'humanisme. 2 t. 2 éd. Paris 1907.

[3]) Roscholl, Bessarion. Studie zur Geschichte der Renaissance. 1904.

[4]) Brandi, Die Renaiss. in Florenz u. Rom. 3. Aufl. 1909.

studia humanitní i v Římě horlivě pěstována.[1]) Staroklassické spisy byly vyhledávány a sbírány, studovány a napodobovány. Ano i platonické akademie byly pro tato studia zřizovány, především ve Florencii, pak v Římě, kde Mikuláš V. svou velikolepou bibliothekou základ položil k bibliothece vatikánské. Nového rozmachu nabyla studia klassická vynálezením tiskařství a pádem Cařihradu do rukou Turků r. 1453. Celé zástupy řeckých učenců uchýlily se po dobytí metropole východní se svými vědeckými poklady na západ a nalezly tu všude, především však v Římě a ve Florencii, nadšeného přijetí. Tisk činil nashromážděné literární poklady společným majetkem všech a šířil tak nadšení do nejširších kruhův. Vynikajícími humanisty vedle již zmíněných byli Ambr. Traversari († r. 1439), z řádu kamaldolského, Leonhard Bruni z Arreza a Poggio Bracciolini.

Mimo Italii těšila se studia klassická veliké oblibě zvláště v Německu. Přispěli k tomu především Bratří společného života, v jejichž školách klassikové horlivě byli čítáni, jakož i čilý styk s Italií, jejíž university byly četně od Němců navštěvovány, a konečně nově založené university v Heidelberce (r. 1386), v Kolíně (r. 1388), v Erfurtě (r. 1392).[2]) Předními humanisty byli Konrad Mutian, kanovník v Gothě († r. 1526), Jan Reuchlin[3]) († r. 1522), horlivý podpůrce studia řeči hebrejské; Jakub Vimpheling († r. 1528), pro svoji činnost paedagogickou jako praeceptor Germaniae velebený, nejvíce však vynikal Desiderius Erasmus[4]) z Rotterdamu († r. 1536), odpůrce scholastiků, mistr latinského slohu, jenž pro své filologické a filosofické vědomosti a pro svou literární produkci jako kníže v říši vědy byl oslavován. V Rakousích za císaře Maxmiliana

[1]) Steinmann, Rom in der Renaiss. von Nikolaus V. bis Leo X. 1908.

[2]) Bauch, Die Universität Erfurt im Zeitalter des Frühhumanismus. 1904.

[3]) Geiger, Reuchlins Briefwechsel. 1875.

[4]) Opp. ed. Beatus Rhenanus. 8 fol. Bas. 1540 n. — Opus epistolarum Des. Eras. denuo recog. per P. S. Allen. 2 t. Oxf. 1906 n.

Konrad Celtis († r. 1508) povolán byv od císaře za professora na universitu vídeňskou[1]) ku podpoře humanismu, věd a umění, založil po způsobu rýnské společnosti literární společnost dunajskou. Z jeho stoupenců vynikal zvláště Petrus Gracchus, sekretář císaře Maximiliana.

V Čechách[2]) mezi staršími humanisty vynikl hlavně kancléř Karla IV. Jan ze Středy, dále Jan z Rabšteina, později Jan Šlechta ze Všehrd, přítel Bohuslava Lobkovice z Hassensteina († r. 1510),[3]) jenž mezi českými humanisty vůdčí místo zaujímá. Na Moravě biskup olomoucký Stanislav Thurso (r. 1497—1540) byl horlivým podpůrcem a přítelem humanismu, jehož nejpřednějšími zástupci byli jeho kancléř a pozdější biskup olomoucký Jan Dubravius a probošt Augustin Käsebrod.

Obnovení studií klassických, jež do vědy, literatury, umění a života nové ideje vneslo a k uplatnění individua a k pěstění aesthetické kultury značně přispělo, dokud bylo považováno za prostředek a nikoli účel, bylo i vědě theologické na prospěch. Především nabyla církevní latina větší elegance a používáno pečlivěji kritiky při zkoumání památek starokřesťanských, jak ukazuje příklad Mikuláše z Cusy († r. 1464) a Laurentia Vally († r. 1465), kteří dokázali podvrženost Donatio Constantini M. a sbírky Pseudo-Isidorovy. Než záhy nadšení pro klassický starověk svádělo mnohé, především v Italii, že zaměňovali buď úplně nebo z části křesťanský názor světový s pohanským nebo oddávali se nevěreckému skepticismu, jako na př. Petrus Pomponatius († r. 1524), jenž tvrdil, že jsou existence boží a prozřetelnost, jakož i nesmrtelnost duše pochybny. Celý Olymp se svou mravní nevázaností, zdálo se, že sestoupil do kruhů humanistů, a nejnižší frivolnost jevila

[1]) Bauch, Die Rezeption des Hum. in Wien. 1903.

[2]) Truhlář, Počátky humanismu v Čechách. (Rozpravy česk. akad. 1902.) — Týž, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. 1895. — Král, Liter. činnost humanistických professorů university pražské mezi 1409—1622. (Listy filolog.) 1909.

[3]) Truhlář, Listář Boh. Hasišteinského z Lobkovic. 1893.

se v jejich mnohých spisech, jako na př. ve spisech Beccadelliho, Pogiových, Laurentia Vally atd. S nadšením pro klassicismus ruku v ruce kráčelo veliké pohrdání scholastikou, ano i nevážnost k Písmu sv. Římská akademie, kterou Pomponius Leto založil a kterou jako Pontifex Maximus řídil, dávala svým členům netoliko antická jména, nýbrž stála svým smýšlením blíže pohanství než křesťanství. Nicolo Macchiavelli († r. 1527) ve svém spise Il principe, jenž téměř do všech evropských řečí byl přeložen, hlásal zásady, že panovník k dosažení cíle má používati pouhé moci, pohrdati každou morálkou, která ponechává místo lepšímu jednání jen v úmyslu klamati a získati.

K tomu družily se ještě spory mezi stoupenci staršího a mladšího směru, při nichž mladší humanisté nešetřili satyrou proti scholastikům, jak patrno zejména ze sporu Reuchlinova o knihy židovské. Když Reuchlin se postavil r. 1509 proti návrhu pokřtěného Pfefferkorna z Kolína, aby veškerá literatura židovská, pokud je víře křesťanské na odpor, byla zničena, přešel Pfefferkorn k přímému útoku, a poněvadž Reuchlin stejně vášnivě odpovídal a kolínský inkvisitor Jakub Hochstraten před svůj soud jej povolal, nabyl literární spor prudkého rázu a velikého rozsahu. Téměř všude stáli proti sobě scholastikové a humanisté nepřátelsky. Spor skončil v neprospěch Dominikánů, předních to zástupců scholastiky, a humanisté použili toho, aby klerus řeholní i světský v očích lidu co nejvíce snížili. Nejlepším důkazem těchto snah jsou Epistolae virorum obscurorum (r. 1515—1517),[1]) sbírka vymyšlených listů v neobratné latině,[2]) jejichž hlavními spisovateli byli Crotus Rubianus z Erfurtu a Oldřich Hutten, politik mezi humanisty a vášnivý odpůrce Říma. Sporem tímto v míře nemalé připravena byla půda reformaci.

[1]) Brecht, Der Verfasser der Epistolae obsc. v. 1904.
[2]) Ve skutečnosti jsou Epistolae pamflet napsaný všemi tóny nenávisti a upřilišování. Viri obscuri jsou muži neznámí oproti mužům slavným, kteří se Reuchlina přidržovali.

HLAVA V.

Bohoslužba, život náboženskо-mravní a umění.

§ 183. **Bohoslužba, svátky a modlitba.**[1])

1. Bohoslužba nejeví v periodě této podstatných změn. Udělování *křtu*[2]) litím vody (superinfusio), jak již se ojediněle vyskytuje hned v prvních dobách církve, bylo nyní všeobecně zavedeno a zatlačilo ponenáhlu úplně ponořování (immersio). Jen v církvi milánské, a v některých protestantských, zejména anglikánské, udrželo se ponořování dále. K tomu přistoupila ještě jiná změna. Zachovávání starých dnů křestních bylo při praxi křtu dítek spojeno s obtížemi a musilo býti opětovaně ukládáno. Mimo to rozšířil se, zvláště ve Francii a Anglii, názor, že udělování křtu na bílou sobotu a v sobotu před svátky svatodušními je škodlivo.[3]) Za takových okolností nebylo více naléháno na zachovávání předepsaných terminů. Již synoda v Readingu r. 1279 (c. 4) žádala jejich zachovávání jen pro dítky narozené v posledních

[1]) Benedicti XIV., De sacrosancto Sacrificio missae. Lib. II. cap. 22. ed. Schneider. 1879. — Hoffmann, Geschichte der Laienkommunion. 1891 — Benedicti XIV., De festis D. N. J. Christi et b. Mariae V. 1866. — Schmitz, Die Bussbücher. II. Bd. 1898. — Gröne, Der Ablass, seine Geschichte u. Bedeutung in der Heilsökonomie. 1863. — Arens, Der liber ordinarius der Essener Stiftskirche. 1908.

[2]) Funk, Abh. u. Unters. I., 478—483.

[3]) Syn. lond. 1237, c. 3; 1268. c. 1.

osmi dnech. Synody 14. století (olomoucká r. 1318 c. 19; v Salamance r. 1335 c. 6) nařídily zcela všeobecně, že dítky mají býti křteny brzo po narození.

2. *Přijímání* pod jednou způsobou při mši sv., již z části v předešlé periodě zavedené, stalo se nyní obecným a bylo také sněmem kostnickým (sez. XIII.) a basilejským (sez. XXX.) církevně schváleno a předepsáno. Podnět dali Husité svým učením, že přijímání pod oboji jest ke spáse nezbytně nutno. Přijímání samo bylo však jako v předešlých stoletích tak i v periodě této řídké.[1]) Podobně tomu bylo také se sloužením mše sv. Synoda ravennská r. 1314 (c. 13) stěžuje si, že mnozí duchovní vůbec mši sv. neslouží, a žádá, aby kněží aspoň jednou v roce celebrovali. Španělské synody tarragonská (r. 1317, c. 6), toledská (r. 1324, c. 7) přikazují celebrovati třikrát nebo čtyřikrát v roce. Ano provinciální synoda v Arandě (r. 1473, c. 12) musila i pro biskupy předpis tento vydati. Nicméně však přece jeví se malý obrat k lepšímu. Mystikové doporučovali častější přijímání (De imit. lib. IV. c. 3) a jejich volání nalézalo častěji povšimnutí.

3. *Veřejné pokání*[2]) udržovalo se i v této periodě, jak ukazují dějiny poenitentiarie.[3]) Od 16. století vyskytuje se však jen na málo místech, ačkoli některé synody, jako tridentská (sess. XXIV. de refor. c. 8), o jeho znovuoživení se pokoušely. Zjev tento souvisí aspoň z části s rozmnožením odpustků v. Snaha již dříve pozorovatelná po rozmnožení odpustků netoliko se udržela, nýbrž ještě vzrostla, jak zvláště ukazuje zavedení plnomocných jubilejních odpustků v,[4]) poprvé papežem Bonifácem VIII. pro

[1]) Schmitz, Sakramentsempfang gegen Ende des M.-A. (Stim. aus Maria Laach. 1890, Bd. 38. a 39.)

[2]) Kirchenlex. II., 1576 násl.

[3]) Göller, Die päpstliche Pönitentiarie bis Pius V. I. Bd. 1907.

[4]) Kraus, Essays II. (1901), str. 217 n.: Das Anno santo. Paulus v Zeitschr. für kath. Theologie 1899, 1900, 1904. — Týž, Joh. Tetzel. 1899. — Kurz, Die kath. Lehre von dem Ablass vor u. nach dem Auftreten Luthers. 1900. — Schulte, Die Fugger in Rom. I. 1904, str. 55.

rok 1300 udělených. Dle idey Bonifácovy mělo býti jubileum vždy po sto letech slaveno. Avšak již r. 1343 papež Klement VI., zřetel maje na jubileum židovské a na krátké trvání života lidského, snížil termin na 50 let a oznámil pro rok 1350 obecné jubileum, propůjčiv v několika málo případech plnomocné odpustky i těm, kteří by je nebyli mohli získati v Římě. Urban VI. r. 1389 snížil lhůtu mezi dvěma roky jubilejními vzhledem na 33 roků života Kristova na 33 let a určil r. 1390 za jubilejní a konečně Pavel II. r. 1470 na 25 let. Místo předepsané návštěvy kostelů římských byla těm, kterým pouť do věčného města byla nemožna, dovolena návštěva jiných chrámův. Tak učinil již Bonifác IX.; při jubileu r. 1390 předepsal, že každý, kdo se chce účastným státi plnomocných odpustků, musí vedle kajícné zpovědi a návštěvy jistých chrámů jako obět přinésti, co by byl na cestě do Říma vydal a basilikám římským obětoval. Udělení těchto plnomocných odpustků jubilejních mimo Řím dělo se zpravidla s počátku pro diecesi, provincii nebo zemi. Dále také v přítomné periodě vždy většího rozšíření nabýval názor, že odpustky mohou býti také zemřelým přivlastněny (první papežské dovolení r. 1457). S tím souvisí zavedení tak zv. oltářů privilegovaných, které se nejdříve dokázati dají v Římě. Papežové ve svých bullách mluvili vždy o přivlastnění odpustků zemřelým per modum suffragii; avšak mnozí kazatelé odpustků tvrdili, že zcela jistě a úplně dostane se odpustků určité duši zemřelého; ano učili také častěji, že kdo odpustky získává, nemusí býti ve stavu milosti. K tomu ještě družilo se přílišné množení odpustků a různé zlořády při sbírání peněz odpustkových. Bully papežské kladly sice vždy náležitý důraz na kajícnost, kazatelé starali se však mnohdy málo o tyto církevní požadavky, tak že lid bral odpustky zevně jako získávání duchovních a církevních darů za peníze. Myšlenka kajícnosti byla zatemněna. Proto i u mnohých dobře smýšlejících vznikala nevole proti praxi odpustkové, proto kárali ji ostrými slovy a stávalo se, že i vrchnosti světské odpustky zapovídaly.

4. Zvláštní způsob pokání zplodily trudný stav a pohromy tehdejší doby, totiž tak zvané *průvody mrskačů*,[1]) t. j. spolky lidí, kteří často v tisícech putujíce od místa k místu a prozpěvujíce kajícné písně sebe bičovali, aby spravedlnosti boží mimořádnými skutky kajícími dostiučinili a milost a milosrdenství si vyprosili. Po prvé setkáváme se s průvody flagellantů r. 1230. Podnět k nim dala kajícná kázání sv. Antonína Paduánského. V míře daleko větší opakovaly se r. 1260. Vyšedši z Perugie rozšířilo se hnutí to po celé Italii, ano zasáhlo i Německo a sousední země. Způsobeno bylo asi proroctvími Joachima z Flore a neblahými boji po sesazení Bedřicha II. Poněvadž flagellace tehdy nejen v klášteřích, nýbrž i u kleru světského byla obvyklou a dobré ovoce přinášela, nebylo spatřováno s počátku v těchto průvodech nic závadného. Když však začaly se vyskytovati výstřednosti, vystupováno proti flagellantům jak od církve tak od státu a skutečně již r. 1261 průvody mrskačů přestaly. Ještě větší hnutí vyvolali mrskači ve stol. 14., kdy černá smrt z Asie přišedši r. 1347 a 1348 po celé téměř Evropě se rozšířila. Průvody flagellantův objevily se tehdy téměř ve všech zemích; jen do Francie byl jim vstup zakázán. Brzy však se počaly mezi nimi šířiti rozličné bludné nauky. Tak zejména honosili se, že prý mají list Krista Pána, kterýmž nařizuje flagellaci místo přijímání svátostí, tak že sami sobě bez zpovědi rozhřešení udělovati mohou. Zavrhovali také odpustky, očistec, úctu svatých, jelikož prý bičováním vše to zbytečným se stává. Proto spojily se opět úřady církevní a světské, aby je potlačily. Odtud objevují se průvody mrskačů jen sporadicky, tak za rozkolu západního a jiných soužení od r. 1398 v Italii severní, v době koncilu kostnického v Španělsku a Francii za vedení sv. Vincence Ferrerského († r. 1419). Ponenáhlu flagellace uchýlila se do klášterů, odkud vyšla. Přechodně objevil se obyčej ve-

[1]) Unger, Die Flagellanten. 1902. — Fages, Hist. de St. Vincent Ferrier. 2 vol. 2. éd. 1901. — Runge, Die Lieder u. Melodien der Geissler im Jahre 1349. 1900.

řejné flagellace ve stol. 16. a 17. v Mariánských kongregacích.

5. *Řád postní* byl potud zmírněn, že severním krajinám v 15. století bylo dovoleno Římem požívati pokrmů mlékem připravených. Jinak však trvala stará přísnost.

6. Jako *obecné svátky*[1]) církevní byly v této periodě zavedeny svátek nejsv. Trojice Janem XXII. (r. 1334), a svátek navštívení Panny Marie Bonifácem IX. (r. 1389), když již byly před tím po delší dobu v různých církvích slaveny. Ve století 15. zaveden byl také svátek sedmi bolestí Panny Marie. Svátek *neposkvrněného početí*,[2]) jenž byl již v předešlé periodě na některých místech slaven, nabýval nyní vždy většího rozšíření, jakkoli o dogmatu, jež mu bylo základem, veden byl prudký spor mezi Dominikány se strany jedné a Františkány a Karmelity se strany druhé. Synoda basilejská (sez. 36. r. 1439) předepsala jej pro celou církev, ovšem při tehdejší oposici proti papeži bez výsledku. Když však Sixtus IV. slavnost neposkvrněného početí odpustky obdařil a ji v diecesi římské zavedl (r. 1477), šířila se slavnost dále; nicméně trvalo to ještě dosti dlouho, než se stala svátkem obecným. Počet svátků tudíž ještě stále rostl, nicméně dosáhl již v celku vrcholu, ano byl namnoze jako příliš veliký pociťován. Návrh Gersona a Petra d'Ailly na jejich redukci na koncilu kostnickém učiněný nepotkal se s výsledkem.

7. Z modliteb a pobožností, které v této periodě povstaly nebo většího rozšíření nabyly, zmínky zasluhuje *„Anděl Páně“*.[3]) Základ k němu položil Jan XXII., nařídiv, aby při obvyklém již zvonění večer (ignitegium) Panna Maria byla pozdravována třemi Ave Maria. Všem pak, kteří při tomto zvonění se modlili, udělil odpustky. Brzo zavedeno bylo zvonění a modlitba ráno. Zvonění polední bylo zavedeno v druhé polovici století 15., když Kalixt III. (r. 1456) nařídil, aby vě-

[1]) Zeitschrift für kathol. Theol. 1904, str. 676 n. — Kellner, Heortologie. 3. Aufl. 1911.

[2]) Beissel, Gesch. der Verehrung Marias im 16. u. 17. Jahrh. 1910, str. 217 n. — Jugie, Rev. August. VII. (1908), str. 529 n.

[3]) Histor. Jahrb. der Görresgesellsch. 1902. — Beissel, u. d., str. 16 n.

říci kolem poledne byli znamením zvonu k modlitbě proti Turkům vyzýváni. Nynější způsob modlitby s třemi antifonami, versiklem a orací po prvé se uvádí na synodě pražské r. 1605. Rozšíření obecného nabyla však modlitba tato teprve, když Benedikt XIII. r. 1724 s ní odpustky spojil.

8. Úcta utrpení Páně dosáhla vzrůstu výpravami křižovými a nabyla zvláštního výrazu v pobožnosti *křížové cesty*.[1]) Pobožnost sama objevuje se nejprve v době výprav křížových v Jerusalemě, kde cesta utrpení Páně byla rozdělena na zastavení, od 15. století také na západě. S počátku počet a posloupnost zastavení byly ještě různy; teprve v 17. a 18. stol. stalo se čtrnácte zastavení obecným a pobožnosti dostalo se potvrzení udělením odpustků. Innocencem XI. r. 1686 nejdříve pro návštěvu křížových cest v kostelích františkánských, načež ponenáhlu výsady přešly také na jiné křížové cesty.

§ 184. Víra v čarodějství.[2])

Víra v čarodějství a ve spolky s ďáblem vyskytá se po celý středověk, jsouc zbytkem z pohanství. Zejména o ženském pohlaví bylo rozšířeno mínění, že může vstoupiti ve spojení s ďáblem a jeho pomocí rozličné nadlidské skutky konati. Již u Regina z Prümu (De eccl. discipl. II., 5, 45) a Burkharda Wormského (Decret XIX., 5) činí se zmínka o takovýchto ženách. Ačkoli proti víře v čarodějníky a čarodějnice (sagae) bylo vystupováno, přece při veliké náklonnosti tehdejší doby k víře, že možno vstoupiti ve spojení se zlým duchem, jak se nám jeví netoliko v dějinách haerese, nýbrž i v obžalobách proti Bonifácovi VIII. a Templářům, udržela se dále, ano nabyla právě v této periodě velikého rozšíření. Ba v této době vznikla i docela domněnka, že ča-

[1]) Keppler, Die 14 Stationen des hl. Kreuzweges. 2. Aufl. 1892. — Katholik, 1895, I., 326—335. — Stim. aus Maria Laach, 1897, II., 336 n. — Kneller, Gesch. der Kreuzwegandacht bis zur vollständigen Ausbildung. 1908. — Thurston, Etude historique sur le chemin de la Croix. — Trad. française par A. Boudihon. 1908.

[2]) Nicol. Remigius, Daemonolatria. 1598. — Simar, Der Aberglaube. 2. Aufl. 1877. — Diefenbach, Der Hexenwahn vor und nach der Glaubensspaltung. 1886. — Týž, Der Zauberglaube im 16. Jahrh. 1900. — Soldan-Heppe, Geschichte der Hexenprozesse. 2 Bde. 1880. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. VIII. Bd. 1894 — Hansen, Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozess im Mittelalter und Entstehung der grossen Hexenverfolgung. 1900. — Týž, Quellen u. Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und Hexenverfolgung im Mittelalt. 1901. — Paulus, Hexenwahn und Hexenprozess vornehmlich im 16. Jahrh. 1910. — Cauzons, La magie et la sorcellerie en France. I. Paris 1910.

rodějnice mohou pohlavně s ďáblem obcovati. Za takovýchto poměrů nemělo ovšem 27 článků proti čarodějství, které z popudu Gersona pařížská Sorbonna k poučení lidu r. 1398 uveřejnila, žádného výsledku. Pověra naopak vždy více se zakořeňovala a upevňovala. V bulle Innocence VIII. „Summis desiderantes“ z 5. prosince 1484 uvádějí se již přesně poškození čarodějnicemi možná a dvěma dominikánským inkvisitorům Jakubu Sprengerovi a Jindřichu Institorisovi, jakož i Janu Gremperovi dána rozsáhlá plnomoc k pronásledování a potlačení čarodějství. Tím ovšem pronásledování čarodějnic nebylo teprve zahájeno, nicméně obdrželo novou direktivu a určitou formu. Na základě bully sestavili Jakub Sprenger a Jindřich Institoris spis Malleus maleficarum[1]) r. 1487, jenž ve třech částech odůvodňuje víru v čarodějnice, podává návod, jak možno proti účinkům čarodějství se uchrániti, a konečně vykládá, jak trestně proti podezřelým třeba zakročovati. Pronásledování čarodějnic tím nabylo nového rozvoje, zejména když ve století 16. Carolina právní prostředek tortury také do civilního práva přijala. Každá pochybnost o realitě čarodějství, jak se v bulle Innocence VIII. vypisuje, byla jako haeretická trestána. Rozkol protestantský netoliko nezmenšil pronásledování čarodějnic, nýbrž ještě zvětšil. Poněvadž čarodějství bylo považováno za součástku víry, domnívaly se různé konfesse, že musí v jeho pronásledování takořka závoditi. Také Luther a ostatní reformátoři nečiní výjimky. Malleus maleficarum byl i samými protestanty často vydán. Ostatně, kde pronásledování čarodějství zůstalo v rukou církve, jako v Italii,[2]) bylo daleko mírnější a rozumnější, než jak je současně nařizovaly zákony světské a prováděly orgány státní. Kdežto v Německu dosáhl počet nešťastných obětí koncem století 16. a v první polovici stol. 17. veliké výše, vyskytuje se v Římě a v Italii jen málo poprav.[3]) Proti nerozumu a nelidskosti těchto procesů vyslovili se především jednotliví osvícení mužové katoličtí, jako Molitor z Kostnice r. 1489, Geiler z Kaisersberku r. 1510, Erasmus z Rotterdamu r. 1520; dále protestantský lékař Weyer r. 1563, pak Kornelius Loos, professor v Trevíru, a Jesuité Tanner r. 1627 a Friedrich v. Spe[4]) r. 1631; nicméně proti hluboce zakořeněné pověře nezvítězily hlasy jejich. Důkazem, jak hluboko pověra zapustila kořeny a jak nebezpečno bylo proti ní vystupovati, jest, že Speův spis

[1]) Sprenger u. Institoris Malleus Maleficarum. Übers. u. eingeleitet v. Schmidt. 1906.

[2]) Buschbell, Reformation und Inquisition in Italien um Mitte des XVI. Jahrh. 1910.

[3]) Paulus, Rom u. die Blütezeit der Hexenprozesse. (Hist.-pol. Bl. 1908. 1. Heft, 241 n.)

[4]) Duhr, Die Stellung der Jesuiten in den deutschen Hexenprozessen. 1900. — Diel, Friedrich Spe. 2 Aufl. von Duhr. 1901.

Cautio criminalis seu de processibus contra sagas r. 1631 vyjíti musil anonymně. Teprve ve století 18. byl ponenáhlu učiněn konec procesům čarodějnickým. V Rakousku přísluší o to zásluha císařovně Marii Terezii. V novém revidovaném zákoníku trestním r. 1766 zakázáno bylo používati skřipce a osoby z čarodějství podezřelé odkázány do nemocnice, každý pak rozsudek nad obžalovanými musil býti předložen dvorní kanceláři.[1])

§ 185. Církevní umění.[2])

1. Sloh, ve kterém v této periodě stavby, především chrámové, byly prováděny, jest *gotický*. Na rozdíl od slohu románského jeví se gotika jako stavba pilířová, neboť pilíře a oblouky tvoří tou měrou konstruktivní živel, že zdi zůstává úkol uzavírající a vyplňující stěny. Celá stavba směřuje do výše, a tento směr jeví se nejvíce v mohutných vysokých věžích. Hlavními znaky slohu tohoto jsou opěrné pilíře ze zdí na venek v ústupcích vynikající a k jejich sesílení sloužící, lomený oblouk nyní všude vládnoucí a veliká okna, rozdělená sloupky nebo prutovím, z nichž na vrcholu rozvíjejí se kružby. Další zvláštnost jeví se v pilířích. Kdežto u slohu románského pilíře byly určeny jen k podpoře stěny lodi střední, podporují nyní pilíře celou klenbu, která jest v původu svém křížová a teprve v pozdějších dobách prováděna je také jako báň nebo klenutí valené, po němž ozdobná žebra hvězdovitě nebo síťovitě se proplétají. Postranní lodi u mnohých chrámů vypínají se do téže výše jako loď střední (chrámy stejnolodní), hlavně v Německu. Ve Francii lodi boční, při velikých stavbách pokračujíce kolem kůru, tvoří ochoz, k němuž se druží polověnec polygonálních kaplí.

[1]) Rapp, Hexenprozesse u. ihre Gegner in Tirol. 1891.

[2]) Jakob, Die Kunst im Dienste der Kirche. 5. Aufl. Landshut 1901. — Kuhn, Allgemeine Kunstgesch. 3 Bde. Einsiedeln 1891. — Kraus, Geschichte der christl. Kunst. 2 Bd. Freiburg 1900. — Springer, Handbuch der Kunstgeschichte. 2. Bd. Das Mittelalter bearb. von Neuwirth. Leipzig 1902. — Lehner, Dějiny umění národa českého. 1900 násl. — Prokop, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. 1904. — Podlaha, Posvátná místa král. českého. (Dědictví Svatojanské.) Praha 1907 násl.

Kolébkou tohoto slohu jest severní Francie, kde ho po prvé důsledně bylo užito při stavbě chrámu kláštera v St. Denis kolem polovice století 12. V brzku pak dosáhl zde velikého rozvoje, jak dosvědčují nádherné kathedrály v Paříži, Remeši a Amiensu. V Německu objevuje se sloh gotický kolem polovice 13. století a zatlačuje sloh románský, resp. přechodní, a zůstává postupem století ve svém počátečním stadiu, v tak zvané ranní gotice, vyznamenávající se vážností a přísností. Nejpřednější památkou je tu chrám sv. Alžběty v Marburku. Se stoletím 14. nastává zde jeho rozkvět, který se jeví v plnosti krásných, slohu odpovídajících forem. Koncem 14. století nastává jeho úpadek, tak zvaná pozdní gotika, která se snaží nalézti nové volnější formy. Nejpřednější stavby přesné gotiky jsou dómy v Kolíně, Řezně, ve Frýburku, v Strassburku, pozdnější pak gotiky svatoštěpánský dóm ve Vídni a chrám v Ulmu.

V Čechách po době přechodní, která trvala až do konce téměř vlády Přemysla Otakara II., nastala gotika přesná a setrvala v ryzích svých tvarech až do časů Karla IV. Za panování Václava IV. objevují se již rázovité příznaky pozdní gotiky; největšího rozkvětu dosáhla za Vladislava Jagailovce, pročež sluje i slohem vladislavským. Bohužel však nejkrásnější díla přesné gotiky v bouřích husitských zahynula. Na chrámu sv. Víta jeví se směry cizí. Z pozdní gotiky nejznamenitější stavbou jest chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. I v Italii vybudovány byly některé nádherné chrámy gotické, jako v Miláně, Orvietu, Sieně atd., podobně ve Španělsku a Anglii, Dánsku a jiných zemích, ovšem s jistými pozměnami.

2. *Plastika*,[1]) jež v prvním tisíciletí zůstala téměř úplně z křesťanských chrámů vyloučena, v periodě slohu románského byla již častěji používána, byly tu již netoliko portály a tympanon bohatě okrašlovány rozličnými reliefy, nýbrž i jiné části zdobeny prací sochařskou. Daleko však větší měrou používáno plastiky při stavbách gotických; portály, pilíře a stěny oživovány pracemi sochařskými a umění nabylo rychle veliké dokonalosti. Jejich ráz jest ideálně asketický. Zejména v Italii

[1]) Lübke, Gesch. der Plastik. 3. Aufl. 1880. — Stegmann, Die Plastik des Abendlandes. 1900.

povznesla se plastika již v polovici 13. století k znamenitému rozkvětu. Nicolo Pisano, obrav si za vzor skulptury antické, provedl celou řadu prací, (na př. kazatelny v baptisterium pisánském), které dokonalostí tvarů a celým uspořádáním dýší životem antickým. Tak se stal zakladatelem nového směru, v němž zdárně pokračoval syn jeho Giovanni Pisano. V jejich šlepěje vstoupil Andrea Pisano; jeho nejznamenitějším dílem jsou kovové dveře baptisteria florencského. Další vynikající sochaři jsou: Donatello († r. 1466), Luca della Robbia († r. 1482) a Michelangelo († r. 1564), sochař, malíř a stavitel zároveň. V Německu vynikli Vít Stoss († r. 1533), Adam Kraft († r. 1507) a kovolitec Petr Vischer († r. 1529), původce nádherného náhrobku Sebalda v Norimberce. V Čechách zasluhuje zmínky Petr Parléř, a na počátku stol. XVI. řezbář Jakub v Kutné Hoře.

3. Také *malířství*[1]) povzneslo se v této době ke skutečnému umění. Bylo sice již od nejstarších dob k ozdobě chrámův a k jiným účelům používáno, avšak jeho všechny dřívější výtvory svědčí více méně o úpadku, jenž již ve starověku nastoupil na poli umění a postupem doby ještě vzrostl. Dílům uměleckým schází přirozený a živý výraz, správná kresba a volné seskupení, v postavách jeví se skoro byzantský klid. Teprve koncem století 13. v Italii Giovanni Cimabue († r. 1300), ve Florencii usedlý, počal malbu vybavovati z ustrnulého byzantinismu. Plný obrat však způsobil teprve jeho žák *Giotto*[2]) († r. 1336), jenž vdechl postavám život, cit, s přirozeným pohybem opravdovost, a obrátil zřetel umělců k pozorování krás přírody. Na základě od něho položeném stavěl později dále *Masaccio* († r. 1429), jehož práce vynikají velikou opravdovostí a dramatickou živostí. V brzku rozvinul se ve Florencii bohatý život umělecký, jehož předními představiteli byli Filippo Lippi († r. 1469), Domenico Ghirlandajo († r. 1494), Sandro Boticelli († r. 1510). A zatím co tito stoupenci Masacciovi holdovali ušlechtilému realismu, Dominikán Fra *Giovanni da Fiesole*[3]) († r. 1455) vytvořil díla dýšící hlubokou vroucností. Jeho díla značí v jistém smyslu vrchol náboženského malířství.

Proud uměleckého tvoření nezůstal však jen omezen na Florencii, nýbrž rozšířil se po celé střední a severní Italii. Téměř současně vyvíjela se škola sienská, jenž hleděla vystihnouti ne tak skutečnost, jako spíše vroucí zbožný cit.

---

[1]) Frantz, Gesch. der christl. Malerei. 2 Bde. 1887 n. — Zimmermann, Giotto u. die Kunst Italiens im Mittelalter. I., 1899. — Kraus, Gesch. der christl. Kunst fortges. und vollend von J. Sauer. II. Bd. 1908. — Kleinschmidt, Lehrbuch der christl. Kunstgesch 1910.

[2]) Thode, Giotto. 2. Aufl. 1910.

[3]) Beissel, Fra Giovanni Angelico da Fiesole. 2. Aufl. 1905.

Nejznámějším mistrem jejím jest Simone Martini, jenž byl zaměstnán i při papežském dvoře v Avignoně. V toskánsko-umbrijské škole, která zůstávala věrna náboženské vroucnosti a ideální něze, odívajíc ji v půvabné tvary, vynikali jako hlavní její zástupci cituplný Francesco Francia († r. 1515) a zvláště Pietro Perugino († r. 1525). V severní Italii pěstovalo se především v Padově velmi horlivě studium antiky a perspektivy; zde vynikl zvláště Andrea Mantegna († r. 1506) energickým realismem, snahou po přesné charakteristice a dramaticky živým líčením. Na základech školy padovské vyvinula se benátská, vynikající veselou, skvělou a nádhernou barvitostí. Znamenitými mistry jejími byli bratři Gentile († r. 1507) a Giovanni Bellini († r. 1516), kteří první s výsledkem v Italii používali nizozemské techniky barev olejových.

Nejvyššího stupně dosáhlo však malířství koncem 15. a začátkem 16. století v oněch mistrech vyspělé renaissance, kteří spojivše přednost uvedených škol dosáhli takořka vrcholu ideální krásy a klassické dokonalosti. První místo mezi nimi zaujímá Lionardo da Vinci[1]) († r. 1519), jenž slučoval hluboké pojetí s dokonalostí formy a půvabem koloritu. Jeho hlavním dílem jest Večeře Páně, obraz nevyrovnané, úchvatné krásy. Druhý jest Michelangelo Buonarotti[2]) († r. 1564), tvůrce kreseb na stropě kaple sixtinské. Třetí jest Rafael Santi z Urbina († r. 1520), jenž od Julia II. do Říma povolán vytvořil díla neskonalé krásy, sloučiv hloubku myšlenek s nedostižitelným půvabem a harmonickou krásou. Nejznámější jest jeho sixtinská Madonna. Velikolepými nástěnnými malbami ozdobil dále ve Vatikáně stanze a biblickými výjevy loggie. Ve Florencii v téže době působil cituplný a zbožný Bartolomeo Baccio († r. 1517), v Benátkách Tiziano Vecellio († r. 1576), jehož díla dýší svěží krásou, životem a zářivou nádherou barev.

Vedle Italie vyniká v malířství *Nizozemsko*,[3]) kde již koncem 14. stol. počal půdy nabývati realismus, v němž se snoubil náboženský ideál zvláštním způsobem s danou skutečností. Prvními a nejznamenitějšími mistry jsou bratři Hubert van Eyck († r. 1426) a Jan († r. 1440), tvůrci olejomalby. Jejich hlavním dílem jest gentský oltář. Další znamenití mistři školy té byli Hanuš Memling († r. 1495) a Quintin Matsys († r. 1530).

---

[1]) Müntz, Lionardo da Vinci. 1899. — Solmi, Leonardo da Vinci. Berlin 1908.

[2]) Springer, Rafael u. Michelangelo. 2 Bde. 2. Aufl. 1883. — Steinmann, Die sixtinische Kapelle. 2 Bde. 1902 n. — Spahn, Michelang u. die sixt. Kapelle. 1907.

[3]) Crowe u. Cavalcaselle, Gesch. der altniederländ. Malerei. Deutsch von Springer. 1875. — K. Voll, Die altniederländ. Malerei von Joan van Eycks bis Memling. 1906.

Také *v Německu*[1]) našel realismus stoupence; v druhé polovici 15. stol. povznesla se škola švábská, jejíž nejznamenitějším mistrem byl Martin Schongauer († r. 1491), než vlastního rozkvětu dosáhlo tu malířství teprve Norimberčanem Albrechtem Dürerem[2]) († r. 1528) a Janem Holbeinem mladším († r. 1543).

V Čechách povstala tak zvaná škola pražská, jejíž nejpřednějším mistrem za Karla IV. byl Dětřich, proslulý obrazy v kapli sv. Kříže na Karlštejně. Práce české školy vynikají důstojnými, mohutnými postavami, z nichž přese všechen klid vyniká duševní vroucnost.

4. Na poli křesťanského *básnictví* zmínky zasluhuje Danteova Božská komedie, nejvelikolepější snad výkon všech dob. Dílo líčí duše zemřelých v pekle, v očistci a v nebi; tím však také cestu, kterou hříšník z bídy hříchu očištěním k blaženosti vykonati musí. Zároveň odhaluje škody doby tehdejší v životě církevním a státním a podněcuje k reformě. Básník smýšlí naskrze církevně a katolicky, byť i papeže Bonifáce VIII. v pekle nalézal. Ve skládání latinských hymnů nebylo docíleno značnějších výsledků, za to značných dosaženo úspěchů v národní duchovní písni lidové a písni kostelní. Také duchovní hry rozvíjely se utěšeně až do konce středověku. Skládány byly pro všechny svátky Páně, zvláště utrpení Páně bylo předmětem četných her velikonočních.

§ 186. Život nábožensko-mravní.[3])

Klesáním církevní autority objevovala se v křesťanském lidu namnoze opět stará hrubost, a krocení často násilně vybuchujících vášní bylo velmi znesnadněno, a to tím více, poněvadž i světská moc, zejména v Německu a v Italii, poklesla. Namnoze zavládlo opět právo pěstní, proto množily se také násilnosti proti osobám a majetku, jak se již v předešlé periodě vyskytovaly, v míře nebývalé. Právní nejistota dosáhla veliké výše; v četných sporech a bojech byly nezřídka

---

[1]) Janitschek, Gesch. der deutschen Malerei. 1890.

[2]) Kaufmann, Albrecht Dürer. Köln 1881. — Weber, Alb. Dürer. 3. Aufl. 1903.

[3]) Schmitz, Der Einfluss der Religion auf das Leben beim ausgehenden Mittelalter besonders in Dänemark. 1891. — Hasak, Der christl. Glaube des deutsch. Volkes beim Schlusse des Mittelalt. 1868. — Grupp, Kulturgeschichte des Mittelalt. 2 Bde. 1894 n. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. I. Bd. 17.—18. Aufl. v. Pastor. 1897. — Falk, Die Ehe am Ausgange des Mittelalters. 1909.

celé vesnice spáleny, ženy zhanobeny a dítky usmrceny. Jakousi svépomocí měly býti tak zvané f e m y (tajné klatby), jež na mnohých místech, zejména ve Vestfálsku, vznikly; než v brzku i soudy tyto se zvrhly. Dřívější naivnost proměnila se nezřídka v mravní nevázanost a lascivitu, které život lidu v širokých kruzích otravovaly a též v literatuře své stopy zanechávaly. Častěji musila církev zakročovati proti nemírnému luxu a nešlušnému oděvu ženského pohlaví. Stížnosti proti lakotě, úplatnosti, lichvě, proti podvodu v míře a váze se stále množily. Neméně četné jsou i nářky do znesvěcování neděle a svátků, do zanedbávání postu, do řídkého přijímání sv. svátostí, do vzrůstu tajných manželství, jakož i do zneužívání chrámů k světským vyražením a úkonům, k tancům a trhům atd. Všecky tyto různé nedostatky a škody doby stupňovaly ovšem touhu po nápravě. Touha tato jeví se v různých proroctvích o budoucím trestu a reformě po něm následující.[1])

Než přese všecky tyto nedostatky zůstával duch, který všechny poměry pronikal, duchem náboženským. Jak státní, tak soukromá zřízení měla ráz naskrze křesťanský; náboženství v celku ovládalo myšlení a cítění národů. Národové vždy ještě tvořili jednu rodinu, pod jednou otcovskou hlavou, jež podle zákona Kristova vládla. Křesťanská víra byla vždy ještě kořenem všeho velikého, krásného a ušlechtilého. To dokazují četná díla umělecká, značná čilost ve stavbě nádherných chrámů, rozkvět církevního života spolkového v hojných bratrstvech, četné fundace pro účely náboženské a charitativní, jakož i velikolepý rozvoj života charitativního vůbec. Vždy ještě vyskytá se dosti světců netoliko mezi biskupy a kněžími, netoliko mezi řeholními osobami, nýbrž i mezi laiky. Ve Švýcarsku byl zářivým vzorem pro své krajany M i k u l á š z F l u e,[2]) stejně jako otec rodiny, jako voják a soudce. Pro Francii a jižní Italii byl sv. R o c h u s z Montpellieru pravým andělem

[1]) R o h r, Die Prophetien im letzten Jahrh. vor der Reformation. (Hist. Jahrb. der Görresges. 1898, str. 29 n.) — W e r n e r, Die Flugschrift Onus ecclesiae 1519. 1901.

[2]) B a u m b e r g e r, Der hl. Nikolaus von Flue. 1905.

lásky, po té vzýván jako ochránce proti moru. V Polsku skvěl se jako vzor ctnosti sv. Kazimír, pocházející z královského rodu. Mezi světicemi zářily sv. Kateřina Sienská a sv. Františka Římská láskou k bližnímu, ve Francii obětovala svůj život za vlast blah. Jeanne d'Arc,[1]) upálená sice 30. května 1431 jako čarodějnice, ale Kalixtem III. ospravedlněná a slavená od pokolení pozdějších.[2]) Vždy ještě vyskytaly se dojímavé příklady pokání a kajícnosti, zvláště pod dojmem úchvatných kázání, při černém moru 1348 a v jiných epidemiích. Vždy ještě kvetl křesťanský život rodinný, z něhož ani služebnictvo a dělníci nebyli vyloučeni; život spolkový měl vždy podstatně ráz náboženský. Aby bylo pomoženo lidu lichvou vyssávanému, zřizovány byly kolem polovice 15. stol. Montes pietatis,[3]) půjčovny, jež proti zástavě potřebné obnosy zapůjčovaly. První založena byla r. 1462 v Perugii. Pod ochranou a za podpory církve rozšířily se po Italii a také jiných zemích, především přičiněním synů svatého Františka, kteří obcujíce s chudým lidem, nejlépe jeho potřeby znali.

§ 187. **Příčiny reformace.**[4])

Ač nábožensko-mravní život v této periodě nikterak nevyhasl, ano v poslední době před počátkem velikého rozkolu zvětšená zbožnost se jeví, jak dokazují četné církevní stavby, zbožná nadání a čilé účastenství na

[1]) Blennerhasset, Die Jungfrau von Orleans. 1906. — Julleville, La vénérable Jeanne d'Arc. 1900. — Ange, Vie de la bienheureuse Jeanne d'Arc. Lyon 1909. — Kopal, Johana d'Arc. Praha 1910. — Sepet, Jeanne d'Arce. Tours 1909.

[2]) Lev XIII. r. 1894 prohlásil ji za ctihodnou, Pius X. r. 1909 za blahoslavenou.

[3]) Holzapfel, Die Anfänge der Montes Pietatis. 1903. — De Besse, Le bienheureux Bernardin de Feltre et son oeuvre. 2 t. 1902.

[4]) Ficker, Das ausgehende Mittelalter u. sein Verhältnis zur Reformation. 1903. — Meyer, Studien zur Vorgeschichte der Reformation aus schles. Quellen. 1903. — Schäfer, Zur Kritik der mittelalterlich-kirchl. Zustände. (Röm. Quart. 1906 123 n.; 1909 35 n.) — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. I. Bd. 18. Aufl., str. 681 n.

poutích, odpustcích a úctě ostatků, přece nelze neuznati, že doba značnými nedostatky vážně churavěla. To poznávali nejlepší mužové, jako Petr d'Ailly, Jan Gerson, Mikuláš z Clemanges atd., a věnovali proto otázce reformy veškeru pozornost. Také mnohé synody století 15., všeobecné jako provinciální, zabývaly se touto důležitou otázkou. Co vykonaly, zůstalo ovšem daleko za očekáváním a potřebami doby. Tím se stalo, že kdo svým heslem učinil reformu církve, mohl počítati se souhlasem nejširších vrstev, ač většině zůstávalo nejasno, jak má býti reforma provedena. Bohužel, právě nejpovolanější činitelé nevěnovali této otázce náležité pozornosti.

Světští panovníci a biskupové, ponejvíce z rodů šlechtických vyšlí,[1]) žádali vždy v první řadě reformu stolice papežské, sami pak za pomoci římského práva směřovali k absolutismu i ve věcech církevních,[2]) k rozmnožení svých práv a důchodů a přepychem svých dvorů závist a nevoli nižších vrstev budili. Papežové, z nichž někteří nad to vážnost stolice papežské poškodili, hleděli naproti tomu netoliko práva svá zachovati, nýbrž i rozmnožiti, a chovali proto k reformním synodám nepřekonatelnou, z veliké části však také oprávněnou nedůvěru.

Jako mnozí biskupové byli zaujati proti Římu, tak nemel nižší klerus, jenž namnoze žil ve stísněném postavení sociálním a finančním, a náležitého vzdělání vědeckého a zvláště theologického postrádal, lásky a přichylnosti k biskupům, v nichž neviděl své laskavé otce a duchovní vůdce, nýbrž šlechtické pány a bezcitné utlačovatele.

V mnohých klášteřích, zejména exemptních, kdysi místech zbožnosti a bázně boží, kázeň poklesla a zavládly nezřídka vnitřní spory. Tím pozbyly kláštery

---

[1]) Kisky, Die Domkapitel der geistl. Kurfürsten im 14. u. 15. Jahrh. 1906.

[2]) Lossen, Staat u. Kirche in der Pfalz am Ausgange des Mittelalt. 1907. — Werner, Landesherrliche Kirchenpolitik bis z. Reform. (Deutsche Geschichtsblätter. 1908, str. 143 n.) — Zieschang, Die Anfänge des landesherrl. Kirchenregimentes am Ausgang des M.-A. 1909.

dřívější vážnosti u lidu; kromě toho byly obydleny mnohými, kdož bez povolání do stavu řeholního vstoupili a na hodinu vysvobození toužebně čekali.

Nižší šlechta a rytířstvo, jež vynálezem střelného prachu pozbylo dosavadního svého významu ve válce a namnoze zchudlo, bylo proniknuto ideami revolučními a nepřátelským smýšlením proti biskupům, zvláště když hlavně snahou duchovních říšských stavů r. 1495 zaveden byl věčný zemský mír. Mnozí z rytířů plni netrpělivosti čekali na příležitost zmocniti se časného majetku církevního a jím se obohatit.

Také města, jež zbohatla mocně rozkvétajícím obchodem, toužila po nezávislosti. Poněvadž mnohá z nich podřízena byla duchovním knížatům, pozdravila ihned náboženskou novotu jako prostředek k dosažení svého cíle, jako na př. Augšpurk, Špýr, Vorms, Kostnice, Strassburg atd. K tomu družilo se frivolní a částečně i revoluční vystupování mladších humanistů, kteří záplavou různých spisů netoliko starou církevní vědu a duchovenstvo napadali, nýbrž i církev a celé křesťanství v posměch a pohrdání uvésti hleděli.

Obecný lid konečně, nesnesitelným utiskováním a vykořisťováním od knížat značně roztrpčený, zachvácen byl nejasnou touhou po svobodě, a zaměniv v brzku občanskou a církevní svobodu, hleděl obojí řád, jak církevní, tak státní, podvrátit.

Takto nahromaděno bylo dosti hořlaviny, dostačila nepatrná jiskra, aby nastal prudký výbuch nábožensko-sociálního převratu. Přes to výbuchu tomu mohlo býti zabráněno, kdyby bývali byli všichni přesvědčeni, že „lidé musejí svatými věcmi změněni býti, a ne svaté věci lidmi“ (Aegidius z Viterba), a kdyby byli tak zvaní reformátoři uposlechli napomínání církve, místo aby se nevděčnou zločinností proti ní pozvedali. Tím by byli církvi ušetřili nevýslovné utrpení, sobě pak a millionům zachovali vznešené poklady pravé víry a pravé ctnosti.

Doba třetí.

Novověk.

PERIODA PRVNÍ.

Od vystoupení Lutherova až do revoluce francouzské. (1517—1789.)

HLAVA I.

Náboženské novoty v Německu, v Rakousku a ve Švýcarsku.

§ 188. Vystoupení Lutherovo a spor o odpustky.[1])

Hlavním původcem veliké revoluce náboženské století 16., jež následovala, když touha po reformě

[1]) Laemmer, Monum. vaticana hist. eccl. v. XVI. illustr. 1861. — P. Balan, Monum. Reform. Lutheranae (1521—1525). 1884. — Týž, Monum. s. XVI. hist. illustr. I. (Clement. VII. epistulae. 1885. — Nuntiaturberichte aus Deutschland. I. Abt. 1533—59 hg. durch das königl. preuss. hist. Institut in Rom. 1892 sq.; 2. Abt. 1560—1572 hg. durch die kais. Akademie der Wiss. in Wien. 1897. 3. Abt. 1572—1585 u. 4. Abt. 17. Jh. (1628—1635) hg. durch das k. preuss. hist. Institut in Rom 1892 sq.; Nuntiaturberichte aus Deutschland (1585—1600) herausg. vom Hist. Inst. der Görresges. in Rom. 1895 sq. — Deutsche Reichsakten unter K. Karl V. hg. v. Kluckhohn u. Wrede. I.—IV. 1893 sq. — Reformationsgeschichtl. Studien u. Texte hg. von J. Greving. 1906 sq. — Zeitgemässe Traktate aus der Reformationszeit. 1902 sq. — Flugschriften aus den ersten Jahren der Reform. hg. v. O. Clemen 1906 n. — Spisy: Döllinger, Die Reformation, ihre innere Entwickelung u. ihre Wirkungen. 3 Bde. 1846 sq. — Hefele-Hergenröther, Konziliengesch. IX. Bd. 1890. — Janssen, Gesch. des deutschen Volkes seit dem Ausgang des M.-A. I.—VIII. 1876 sq. I.—III. Bd. 18. Aufl. 1897 sq. — Ergänzun-

nebyla dlouho splněna, jest *Martin Luther*.[1]) Narodiv se r. 1483 v Eislebenu, nabyl tu prvního vzdělání, dalším studiím věnoval se pak ve škole bratří společného života v Magdeburku (r. 1497). V letním semestru r. 1501 odebral se na universitu erfurtskou, kde scholastici a humanisti svorně vedle sebe působili, a byl tu roku 1505 promován na mistra svobodných umění. Otec přál si, aby si zvolil povolání právnické, plné vyhlídek, než Luther vstoupil již v červenci r. 1505 do kláštera Augustiniánův-Eremitů v Erfurtě. Po dokončených studiích stal se professorem filosofie (r. 1508) a pak theologie na nově založené (r. 1502) universitě ve Vitemberku. Byly to jednak zevnější rány osudu, smrt přítele a vlastní nebezpečenství života, do něhož

gen u. Erläuterungen zur Janssens Gesch. des deutsch. Volkes von Pastor. 1898 sq. — Bucholtz, Gesch. Ferdinands I. 8 Bde. 1831 sq. — Paulus, Die deutschen Dominikaner im Kampf gegen Luther. 1903. — Baudrillart, L'Eglise cath., la Renaissance, le Protestantisme. 5 éd. Paris 1905. — Pastor, Papstgesch. IV.-V. Bd. (Leo X. bis Paul III.) 1906 sq. — Zpracování protestantská: K. A. Menzel, Neuere Gesch. der Deutschen. 12 Bde. 1826 sq. 2. Aufl. 6 Bde. 1854 sq. — Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reform. 6 Bde. 8. Aufl. 1909. — Baumgarten, Gesch. Karls V. 3 Bde. 1885 sq. — Gossart, Charles V. Bruxelles 1910. — Bezold, Geschichte der deutschen Reformation. 1890. — Häussler, Gesch. des Zeitalters der Reform. (1517—1648.) 3. Aufl. 1903. — Lindner, Weltgesch. IV.—VII. Bd. 1905 sq. — Schäfer, Weltgesch. der Neuzeit. 2 Bde. 1907.

[1]) Luthers sämtl. Schriften. Ausg. v. J. G. Walch. 24 Bde. Halle 1740 sq. Kritische Gesamtausg. von Knaake u. Weimar 1883 sq. (do r. 1910 37 sv.) Luthers Briefwechsel hg. von Enders u. Kawerau. I.—XII. Bd. 1884 sq. — Zpracování: Cochlaeus, Commentaria de actis et scriptis M. Lutheri. Mainz 1549. — Evers, M. Luther. 6 Bde. 1883 n. — Denifle, Luther u. Luthertum in der ersten Entwicklung. I. 2. Aufl. 1904 sq. II. Bd. v. A. M. Weiss. 1909. — Erg. Bd. I. Denifle, Die abendl. Schriftausleger bis Luther über Iustitia Dei (Rom. I., 17) u. Iustificatio. 1905. II. Bd. A. M. Weiss, Lutherpsychologie als Schlüssel z. Lutherlegende. 1906. — Christiani, Luther et le Luthéranisme. Paris 1908. — Grisar, Luther. 3 Bde. 1911 n. — Schmidlin, Der Weg zum hist. Verständnis des Luthertums. 1909. (Dritte Vereinsschr. der Görresges.) Zprac. protest. Luthers Monogr. von Köstlin, 2 Bde. 1875, 5. Aufl. von Kawerau. 1902. — Kolde, 2 Bde. 1884 sq. — Hausrath, 2 Bde. 1904. — Böhmer, 2. Aufl. 1910.

za bouře upadl, ale také i přesvědčení, že nemá povolání k životu právnickému, a obava, že ve světě nebude moci o spáse své pracovati, co jej do kláštera pudilo.[1]) Než touženého míru duševního nedosáhl ani v klášteře. Věnuje se příliš zevnějším pracím, zanedbával duchovní život vnitřní tou měrou, že mnohdy nenalézal ani času, aby recitoval církevní hodinky a sloužil mši svatou. Kromě toho zapomínal též na nauku církve, že zlá žádostivost, která se v něm často ozývala, nemůže z člověka býti úplně odstraněna, nýbrž jen krocena a v poslušnost ducha Bohu podrobeného uváděna. Poněvadž při všem boji zlá žádostivost stále více v něm rostla, připadl ponenáhlu na zcela opačnou myšlenku, že zlá žádostivost jest naprosto nepřemožitelna, že je trvajícím hříchem dědičným a že dobré skutky nepřispívají vůbec nic k blaženosti, naopak že člověk dosahuje ospravedlnění toliko skrze víru, t. j. důvěru v Krista, kterou zásluhy Kristovy hříšníku se přičítají. Novou nauku svou vyslovil Luther již roku 1515,[2]) a nazvav ji „evangeliem", považoval ji za hlavní článek celého křesťanství. V brzku pak doplnil ji popřením schopnosti rozumu poznat něco s jistotou ve věcech náboženských, jakož i popřením lidské svobody v oboru mravním. Člověk, tvrdil v srpnu roku 1517 jistou thesí, napsanou pro disputaci, od té doby, kdy se stal zlým stromem, nemůže chtíti leč zlé. Několik měsíců po tě učinil krok, který se stal znamením k zjevné vzpouře proti církvi.

Aby dokončil stavbu velechrámu sv. Petra v Římě, kterou již Julius II. dle plánů Bramanta a Michelangela započal, vyzval Lev X. (1513—1521) podle dávného již obyčeje udělením plnomocných odpustků roku 1514 všechny křesťany, aby na stavbu, která měla býti symbolem církevní velikosti a jednoty, při-

[1]) Benrath, Luther im Kloster (1505—1525). 1905. — Jundt, Lé dévelopement de la pensée relig. de Luther jusq'à 1517. Paris 1906. — Braun, Die Bedeutung der Konkupiszenz im Luthers Leben u. Lehre. 1908.

[2]) Ficker, Luthers Vorlesung über den Römerbrief 1515/6. 2 Bde. 1908. — Braun, Der neuentdeckte Römerbriefkommentar Ls. (Neue Kirchl. Zeitschrift. 1909, 730 sq.)

spěli. Pro značnou část Německa svěřeno bylo prohlášení odpustků Albrechtu Braniborskému, jenž od roku 1513 byl arcibiskupem magdeburským, brzy po té spolu administrátorem halberstadtským a od roku 1514 také arcibiskupem mohučským. Polovice sebrané almužny měla připadnouti chrámu sv. Petra, polovice jemu samému, aby mohl zaplatiti veliké poplatky za potvrzení, kolem 24.000 dukátů. Pro Magdeburg podřízeným komisařem ustanoven Dominikán Jan Tetzel,[1]) jenž doporoučel odpustky pro živé dogmaticky sice správně, avšak přemrštěně.[2]) Když vystoupil s velikým úspěchem v Jüterbocku poblíž Vitemberku, napadal Luther odpustky, které se s jeho zásadami nesrovnávaly, nejprve v kázáních; po té pak chtěje obrátiti pozornost na svou nauku o ospravedlnění, přibil ve svatvečer svátku Všech Svatých 31. října 1517, kdy vystavován byl poklad relikvií kurfirstovi náležejících, 95 latinských thesí o odpustcích[3]) na dveře zámeckého chrámu ve Vitemberku a vyzýval k disputaci o nich. Mnohé z těchto vět jsou nezávadné, jiné obracejí se proti skutečným zlořádům, opět jiné vypočítány jsou na přízeň lidu se skrytými útoky proti Římu a konečně některé skutečně bludné. V bludných tvrdil Luther na př., že papež může odpouštět jen tresty, které sám dle své libosti a dle kanonův uložil (these 5.); jeho odpuštění že je toliko prohlášením božského odpuštění (th. 6.); kanonické tresty mohou se ukládati

[1]) V příčině doporučování odpustků pro mrtvé, zdá se, že, přidržuje se mínění školy, Tetzel učil, že předepsaným darem mohou býti odpustky bezpečně získány a té neb oné duší zcela bezpečně přivlastněny. Odtud posměšný veršík: Sobald das Geld im Kasten klingt, gleich die Seele aus dem Fegfeuer springt.

[2]) Gröne, Tetzel u. Luther. 1853. — Paulus, Tetzel, der Ablassprediger. 1899. — Schulte, Die Fugger in Rom 1495–1523. 2 Bde. 1904.

[3]) Köhler, Dokumente zum Ablasstreit v. 1517. 1902. — Týž, Luthers 95 Thesen samt d. Resolutionen u. den Gegenschriften von Wimpina, Tetzel, Eck u. Prierias u. den Antworten Luthers. 1903. — Lämmer, Die vortrident. kath. Theologie des Reform.-Zeitalters. 1858. — Dieckhoff, Der Ablassstreit. 1886. — Schrörs, Mainzer Bischofswahl u. St. Peterablass. (Zeitschr. für kath. Theol. 1907.)

jen živým, a nikoli mrtvým, pro mrtvé není tudíž odpustků (8.—29.); při pravé lítosti nad hříchy má každý křesťan úplné odpuštění trestu a viny bez listu odpustkového (th. 36.); poklady církve, z kterých papež odpustky uděluje, že nejsou zásluhy Krista a svatých, poněvadž tato milost vždy bez papeže působí (th. 58.). Chtěje se vyhnouti výtce, že by byl haeretikem, prohlašoval Luther zároveň, že nechce nic tvrditi, co by odporovalo Písmu sv., učení sv. Otců a sv. kanonům, jakož i že jest ochoten podrobiti své názory soudu představených. Mínil tím ovšem toliko, aby církev jeho osobní názory přijala a za správné uznala a se přidala k jeho novému evangeliu. To byl první krok reformátora! Jeho dosahu nebyl si vědom, než kámen byl do pohybu uveden a pohyboval se dále z části bez zvláštního přispění toho, jenž jej v pohyb uvedl.

K disputaci sice nedošlo, these však tiskem rozšiřované vyvolaly všude neobyčejný rozruch. V kratičké době několika týdnů byly v nejširších kruzích známy, diskutovány a schvalovány. Příčina spočívala v tom, že byla v odvážném vystoupení Lutherově spatřována jitřenka nové lepší doby. Tím se stalo, že mnozí i jinak dobře smýšlející nedbali konsekvencí v mnohých větách skrytých; důkaz to zároveň, jak veliká byla nevole nad stávajícími poměry. Nicméně však přece nescházelo odpůrcův. Konrad Wimpina,[1]) rektor university frankfurtské nad Odrou, postavil proti thesím Lutherovým 106 antithesí, které Tetzel hájil a uveřejnil. V brzku potom hájil Tetzel 50 jiných thesí, v nichž o moci papežské a náboženském bludu pojednával a rozhodnutí ve věcech víry neomylnému úřadu učitelskému papeže vyhrazoval. Římský Dominikán Silvester Prierias, magister palatii sacri. napsal Dialogus contra praesumptuosas Lutheri conclusiones de potestate papae, v němž dokazuje, že církev otázku o odpustcích již dávno rozhodla a papežské rozhodnutí každého katolíka zavazuje. Professor a vicekancléř university ingol-

[1]) Negwer, Konrad Wimpina, ein kath. Theologe aus der Reformationszeit. 1909.

stadtské dr. Jan Eck[1]) napsal, jsa zároveň canonicus theologus biskupa eichstättského, pro tohoto poznámky k thesím Lutherovým pode jménem Obelisci. Když bez jeho vůle a vědění byly uveřejněny, odpověděl na ně Luther velmi vášnivě svými Asterisci. Jak daleko již tehdy na cestě nastoupené pokročil, ukázala disputace v augustiniánském klášteře v Heidelberku konaná za velikého návalu professorů, studentů, měšťanův a dvořanův v dubnu r. 1518. Tu hájil již větu (13.), že pádem dědičným jest svobodná vůle prázdným jménem, a člověk, jenž činí, co může, aby se připravil na přijetí milosti, že dopouští se těžkého hříchu. Zde poznali mnozí z dosavadních jeho přátel nebezpečnost jeho nauky a napomínali ho otcovsky, aby proti církvi nevystupoval, ovšem marně; s druhé strany získal si zde také nové stoupence a přátele. Chtěje pak z hádky učenců učiniti věc lidu, napsal Luther spis Sermon vom Ablass und Gnade v řeči lidové, v němž své názory a zásady dále rozvíjel. Krok ten byl pro vytváření budoucnosti nanejvýše významný.

§ 189. **Zakročení Říma proti Lutherovi: lipská disputace.**[2])

V Římě známy byly these Lutherovy již na počátku roku 1518 ze zprávy arcibiskupa mohučského Albrechta Braniborského, a že vystoupení jeho nebráno tu na lehkou váhu, toho důkazem jest svrchu uvedený spis Silvestra Prieria papeži věnovaný. Papež Lev X. vskutku také již 3. února 1518 vyzval generálního vikáře řádu augustiniánského Gabriela z Benátek, by Luthera od dalšího šíření nových

[1]) Greving, Eck als junger Gelehrter. 1906.

[2]) Hergenröther, Leonis X. P. M. Regesta. 1884. — Audin, Hist. de Léon X. Deutsch. 1845. — Limbourg, Kardinal Kajetan. (Zeitschr. f. k. Theologie. 1880.) — Janssen, n. d. Bd. II. — Evers, n. d. I. 334. II. 104 násl. — Kalkoff, Forschungen zu Luthers römischen Prozess. 1905. — Týž, Zu Luthers römischen Prozess. (Zeitschr. für Kirchengeschichte. 1910, str. 48 n.) — Pastor, Papstgesch. IV. Bd. I. Teil. 1906, str. 247 sq.

nauk odvrátil a k poslušnosti pohnul; pokus tento však zůstal bezvýsledným. Ostatně Luther sám považoval za vhodno do Říma se obrátit a poslal 30. května 1518 své Resolutiones k thesím spolu s listem zdánlivě pokorným. Frivolní řeč Lutherova v resolucích vyvolala ustrnutí a Luther byl officielně vyzván, aby se v 60 dnech k zodpovídání se do Říma osobně dostavil; neučinil-li by tak, hrozeno mu církevními tresty. Obrátiv se ke svému příznivci kurfirstu saskému Friedrichovi Moudrému, dosáhl Luther jeho přímluvou dovolení, aby se zodpovídati mohl na říšském sněmě v Augšpurku na podzim r. 1518 před učeným kardinálem legátem Cajetanem (Tomášem de Vio z Gaëty). Luther dostavil se do Augšpurku 7. října 1518 a byl kardinálem laskavě přijat. Kardinál žádal zejména, aby odvolal thesi 58. a tvrzení v 7. resoluci: non sacramentum, sed fides sacramenti iustificat. Než Luther odmítl odvolati a opustil tajně Augšpurk z obavy před zatknutím, zanechav zde, poněvadž v Římě odpůrce jeho Silvestr Prierias jeho soudcem ustanoven byl, appellaci před notářem a svědky napsanou a Leone male informato ad Leonem melius informandum. V domněnce pak, že brzo bude klatba nad ním vyslovena, appelloval o týden později k obecnému koncilu. Obavy jeho zatím byly předčasny.

Ježto na ospravedlněnou svého jednání kladl Luther na to důraz, že církev se v této příčině ještě autoritativně nevyslovila, vydal papež 6. listopadu 1518 bullu „Cum postquam“ o odpustcích, v níž dokazuje, že jako náměstek Kristův na zemi a nástupce sv. Petra může mocí klíčů naň přenesenou jak vinu odpouštěti, tak také tresty, a to vinu svátostí pokání, tresty pak časné církevními odpustky. Chtěje však spor v dobrotě ještě ukliditi, poslal Lev X. do Němec svého komořího, saského šlechtice Karla Miltitze,[1]) se zlatou růží pro kurfirsta Fiedricha, aby jej tím přiměl k zakročení proti Lutherovi. Poslání Miltitzovo nepotkalo se však

[1]) Creutzberg, Karl von Miltitz, sein Leben u. seine geschichtliche Bedeutung. 1907.

u kurfirsta s výsledkem, podobně jako i pokus jeho reformátora pohnouti k smíru s Římem. Formálně Luther sice slíbil, že chce, učiní-li tak i jeho odpůrci, mlčeti a pohoršení již dané napraviti, ano byl i ochoten, připustiti některého německého biskupa jako rozhodčího. Jak však slib svůj splnil, ukázala disputace lipská roku 1519.[1])

Již v Augšpurku vybízel Luther dra Ecka, aby s Karlstadtem[2]) (Ondřejem Bodensteinem), který Ecka a jeho Obelisky prudce napadal, veřejně disputoval. Disputace po vzájemné domluvě skutečně také konána byla v létě 1519 v Lipsku za přítomnosti vévody Jiřího a četných učenců. Poněvadž mezi 12. větami o pokání, odpustcích a primátu od Ecka pro disputaci určenými některé zjevně na náhledy Lutherovy útok činily, odhodlal se i on dostavit se do Lipska a s Karlstadtem proti Eckovi veřejně vystoupiti. Při disputaci mezi Eckem a Karlstadtem točil se spor ponejvíce kolem nauky o svobodné vůli, již Karlstadt ve smyslu Lutherově úplně popíral. Po té disputovali Eck a Luther o primátu, očistci, odpustcích a pokání. Těžištěm jednání byl však primát (thes. XIII.), jehož božské ustanovení Luther popíral, dav se strhnouti i k tvrzení, že též obecné koncily v rozhodnutích víry mohou blouditi a bloudily, jako na př. synoda kostnická. Vůbec již tehdy rozhodně prohlásil formální princip protestantismu, tvrdě, že jen to může býti uznáno za náboženskou pravdu, co lze dokázati z Písma sv.

Ač učený dr. Eck zůstal vítězem, Luther se nepodrobil a ve sporu bylo písemně pokračováno.[3]) Zároveň účastnily se ho i jiné osoby. Proti Lutherovi zejména vytoupil nyní Hieronymus Emser[4])

[1]) Seidemann, Die Leipziger Disputation im J. 1519. 1843. — Seitz, Der authentische Text der Leipziger Disputation. 1903.

[2]) Barge, Andreas Bodenstein von Karlstadt. 2 Bde. 1905. — K. Müller, Luther u. Karlstadt. 1907.

[3]) Schade, Satiren u. Pasquille aus der Ref.-Zeit. 3 Bde. 2. Aufl. 1863.

[4]) Kawerau, H. Emser. 1898. — Enders, Luther u. Emser, ihre Streitschriften aus dem Jahre 1521. 2 Bde. 1889 sq.

z Ulmu, sekretář vévody saského Jiřího, university pak v Kolíně a Lovani zavrhly jeho bludné nauky (r. 1519). Na jaře roku 1520 bylo také Římem, kde z ohledů politických proces Lutherův byl dlouho protahován, konečně bullou Exsurge Domine 41 jeho vět zavrženo a hrozeno mu klatbou, neodvolá-li do 60 dní. Naproti tomu nalezl Luther nové přátele, především mezi humanisty. Tak se přidal k němu *Filip Melanchthon*,[1]) professor jazyka řeckého na universitě vitemberské, jenž se stal vedle něho nejdůležitější osobou při vybudování nové nauky, sestaviv již roku 1521 její první kompendium pod názvem Loci communes rerum theologicarum. Jsa povahy mírnější, zastával se až do své smrti († roku 1560) směru umírněnějšího. Vedle toho však vstupovali s ním ve spojení vždy užší mužové, kteří stáli na zcela jiné náboženské půdě než on a jeho vystoupení k obecnému převratu použiti se snažili. Byl to zejména Oldřich Hutten,[2]) vůdce mladších humanistů německých, člověk mravně zvrhlý a nesmířitelnou nenávistí proti církvi naplněný, dále loupežný rytíř František ze Sickingen, a jiní, kteří Luthera k vystupování vždy odvážnějšímu podněcovali.

Luther sám rozvíjel nyní horlivou činnost literární a uveřejnil řadu spisů reformních, kterými se vždy více s církevní půdy vzdaloval.[3]) V létě roku 1520, jak se podobá, na přání svých četných přátel mezi šlechtou, vydal spis: „An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung“, v němž obraceje se ke knížatům a vrchnostem činí řadu radikálních a revolučních návrhů na reformu církve a státu. Tak zavrhuje tu zvláštní kněžství jako nebiblické a žádá odstranění celibátu, zrušení censur, annat, omezení svátků,

---

[1]) Sell, Melanchthon und die deutsche Reformation. 1897. — Ellinger. Phil. Melanchthon. 1902.

[2]) Strauss, Ulrich v. Hutten. 2. Aufl 1871. – Wercks-hagen, Luther u. Hutten. 1888.

[3] Lemme, Die drei grossen Reformationsschriften Luthers. 2. Aufl. 1884. — Sell, Der Zusammenhang von Ref. u. pol. Freiheit. 1910.

zrušení klášterů, bratrstev atd. Ještě dále zašel ve spise za nedlouho potom vydaném: De captivitate babylonica, v němž popíral transsubstanciaci, obětní ráz mše sv., napadal církevní nauku o svátostech, jež redukoval na dvě nebo tři: křest, eucharistii a z části pokání, žádaje zároveň přijímání pod obojí způsobou. Ve třetím spise reformním: De libertate christiana shrnul ještě jednou všecky své bludy a dal je spolu s urážlivým listem skrze Miltitze zaslati papežovi. Z mnicha stal se takto církevní a politický demagog, který bořivou rukou do nejvnitřnějšího organismu církve zasahoval.

Následky ukazovaly se hned při prohlašování bully Exsurge v Německu. Na mnohých místech došlo již k bouřlivým výstupům. Vitemberská universita odmítla bullu prohlásiti, university pak v Erfurtě, Lipsku, ano i ve Vídni daly nepokrytě na jevo své sympathie pro Luthera. Bulla sama pak vůbec ani provedena nebyla; neboť přes naléhavou žádost papežských nunciů v Kolíně odmítl na radu Erasma[1]) Friedrich, kurfirst saský, jí průchod dáti, prohlásiv, že záležitost Lutherova musí býti od nestranných soudců vyšetřována a jeho nauka z Písma jako bludná dokázána. Luther tím ve svém odporu proti církvi ještě více posílen přetrhl poslední pásky, které jej posud s církví spojovaly. Na prohlášení bully odpověděl novým potupným spisem „Wider die Bulle des Antichrists“[2]) a spálil ji po té 10. prosince 1520 na hranici před branami Vitemberku spolu s Corpus iuris a četnými spisy Eckovými a Emserovými se slovy: „Poněvadž jsi zarmoutila světce božího, tedy zarmutiž a stráviž tebe oheň věčný.“ V této asi době přestal také plniti své povinnosti mnišské. Aby pak poslední jiskra úcty k církevní vrchnosti byla v lidu udušena, byla v něj vržena celá záplava pomluv, posměchu, zejména humanisty a především Oldřichem Huttenem; malířem pak Kranachem šířeny rozličné posměšné obrazy.

[1]) Richter, Desiderius Erasmus u. seine Stellung zu Luther auf Grund ihrer Schriften. 1907.

[2]) Preuss, Die Vorstellungen vom Antichrist im späteren M.-A. u. in der konfessionellen Polemik. 1906.

V Římě proto papež Lev X., když uplynula lhůta k odvolání stanovená, aniž odvolání přišlo, prohlásil 3. ledna 1521 nad Lutherem a jeho stoupenci klatbu a interdikt nade všemi místy, kde by se zdržovali.

§ 190. Sněmy vormský r. 1521 a norimberský r. 1522 a 1524. Novokřtěnci. Válka selská.[1])

1. Veliký význam pro rozvoj hnutí mělo uprázdnění trůnu císařského hned při jeho počátku. Císař Maximilian I. zemřel v lednu 1519 a správcem říše stal se kurfirst Friedrich Moudrý. O korunu císařskou ucházel se král francouzský František I. a vnuk Maxmilianův Karel I. španělský. Poněvadž papež podporoval krále francouzského, zvětšil tím netoliko nespokojenost proti Římu v Německu již trvající, nýbrž rozladil předem i mladistvého Karla, jenž 28. června 1519 byl za krále zvolen. *Karel V.* (1519—1556)[2]) přijav roku 1520 v Cáchách korunu, vypsal ihned říšský sněm do Vormsu na 28. leden 1521. Zde předčítal legát papežský, učený a obratný Alexander,[3]) bullu exkommunikační z 3. ledna 1521 a vyzýval řečí mocnou císaře a knížata, aby proti Lutherovi zakročili podle stávajících zákonův. Než kurfirst saský a jiní přívrženci Lutherovi žádali, že má býti napřed slyšen. Císař také skutečně žádosti jejich vyhověl. Opatřen glejtem císařským přišel Luther dne 16. dubna do Vormsu.[4]) Hned následujícího dne počal výslech před císařem a stavy; když byl Luther vyzván, aby odvolal, vyžádal si rozmyšlenou, prohlásil však

---

[1]) Brieger, Aleander und Luther 1521. 1884. — Hausrath, Aleander und Luther auf dem Reichstag zu Worms. 1897. — Jörg, Deutschland in der Revolutionsperiode 1522 bis 1526. 1851. — Paquier, L'humanisme et la réforme, J. Aleandre. Paris 1900. — Ruffet, Luther et la diète de Worms. 1903.

[2]) Baumgarten, Gesch. Karls V. 3 Bde. 1885 násl.

[3]) Kalkhoff, Aleander gegen Luther. 1908.

[4]) Kalkhoff, Briefe, Depeschen, Berichte über Luther vom Wormser Reichstag. 1898.

již 18. dubna, že jen tehdy odvolá, bude-li vyvrácen z Písma nebo důvody rozumovými. Poněvadž i následující pokusy a snahy zůstaly bezvýslednými, rozkázal mu císař opustit Vorms, zapověděl mu však zároveň další kázání. Opustiv pod ochranou císařského glejtu Vorms a ubíraje se do Vitemberka byl Luther dle předchozí úmluvy s kurfirstem od zakuklených rytířů saských u Eisenachu obklíčen a na hrad Vartburg dopraven. Sněm však prohlásil nad ním říšskou klatbu a zakázal spisy jeho. Zároveň odvrátila se nyní od novoty řada mužů, kteří dosaváde s ní souhlasili, poněvadž vždy jasněji se ukazovalo, že vede více k revoluci než k reformě církve. Mezi nimi na prvním místě jest Erasmus, jenž po třech letech vystoupil proti Lutherovi i zvláštním spisem De libero arbitrio (1524).[1])

Na svém Patmu, jak Luther svůj pobyt na hradě Vartburku nazýval, zakoušel reformátor četná pokušení a pro své vystoupení prudké výčitky svědomí. Než v přesvědčení, že jest od Boha povolán za náboženského reformátora, odmítal je jako pokušení zlého ducha. Ještě více než důvěra k svému dílu udržovala jej však na dráze nastoupené jeho plamenná nenávist proti papežství a staré církvi. Roztržka s ní byla na Vartburku dovršena. V době samoty napsal nové prudké spisy polemické a přeložil Nový zákon z původního textu na jazyk německý, přizpůsobiv úmyslně některá místa svému systemu a prohlásiv v předmluvě list sv. Jakuba pro jeho určitou nauku o nutnosti dobrých skutků za epištolu slaměnou a vyloučiv ji spolu s knihami deuterokanonickými z kanonu. Tím dokázal, že i Písmo sv., o něž se dosaváde ponejvíce při svých útocích na církev opíral, není proň autoritou nedotknutelnou, nemohl-li své názory subjektivní uvésti s ním v souhlas.

---

[1]) Ed. J. von Walter. 1910. — Meyer, Étude crit., sur les rélations d'Er. et de Luth. Paris 1909. — Richter, Erasmus u. seine Stellung zu Luther. 1907. — Humbert-claude, Erasme et Luther. Leur polémique sur le libre arbitre. Paris 1910. — Zickendraht, Der Streit zw. Erasmus u. Luther über die Willensfreiheit. 1909.

2. Za svého pobytu na Vartburku ztratil však také reformátor, který posud sám v popředí stál, nitky ze svých rukou a jiní mužové ujali se nyní hlavního slova. Ve Vitemberku[1]) počali professoři a studenti myšlenky Lutherovy uváděti ve skutek, a Karlstadt především vyvodil z nauky, že není zvláštního duchovního stavu, důsledek tím, že žádal manželství kněží. Skutečně také duchovní počali se ženiti, mnichové pak, nejdříve augustiniánští, zrušivše své sliby, opouštěli kláštery. Také soukromá mše byla tu a tam odstraněna, a večeře Páně udílena pod obojí způsobou, z části bez předchozí zpovědi. Ano i studiím byl vypovězen boj, řemeslníci měli lidu hlásati evangelium, studenti učiti se řemeslům. Ještě větší zmatky a nepokoje než ve Vitemberku vznikly v Žitavě za vedení soukeníka Mikuláše Storcha a kněze Tomáše Münzera.[2]) Když městská rada učinila šílenému řádění konec, obrátili se noví proroci do Vitemberku, kde spojili se s Karlstadtem a jeho soudruhy. Počátkem roku 1522 nastala tu přímá bouře proti obrazům, oltáře a obrazy z chrámů vyhozeny, universita zavřena. Melanchthon byl proti hnutí bezmocným, a konečně dostoupilo řádění takové míry, že sám Luther na počátku března 1522 opustil proti vůli kurfirsta svůj dosavadní úkryt a spěchal do Vitemberka, by zde klid obnovil, což se mu také několikadenním kázáním podařilo. Chtěl-li však zůstati v čele hnutí, musil jíti dále než doposud. Skutečně také schválil odstranění soukromé mše a celibátu; místo mše nastoupilo ve všední dni kázání a modlitba s písní církevní. Přijímání uděleno pod obojí způsobou. Ze mše samé odstraněna vedle některých jiných částí slova vztahující se na obětní ráz.[3]) Středem církve stala se obec, která svobodně volí svého kazatele. A jako ve Vitemberku

---

[1]) Müller, Die Wittenberger Bewegung 1521/22. (Archiv für Reformationsgesch. VI. 1909.) — Barge, Frühprotest. Gemeindechristentum in Wittenberg und Orlamünde. 1909. — Müller, Kirchengemeinde u. weltl. Obrigkeit nach Luther. 1910.

[2]) Wappler, Die Stellung Kursachsens und des Landgrafen Philipps von Hessen zur Täuferbewegung. 1910.

[3]) Drevs, Beiträge zu Luthers liturg. Reformen. 1910.

samém utvářel se podobně rozvoj v místech užšího a širšího okolí, zejména v jižním Německu, kde byly sociální protivy příkřejší než jinde, nalézala nauka Lutherova ochotného přijetí a záplava tiskopisů sloužila jejímu rozšíření.

Papež *Hadrian VI.* (1522—1523)[1]) rodem Holanďan, muž přísných mravů a rovněž tak učený jako zbožný, v přesvědčení, že Lutherovi jeho nauky jsou jen záminkou, aby tím rozhodněji mohl vystupovati proti rozličným zlořádům, snažil se náboženskému hnutí přítrž učiniti reformou církve a především papežské kurie. Z té příčiny poslal také svého nuncia Chieregatiho na říšský sněm norimberský[2]) roku 1522, aby oznámil shromážděným tam knížatům svoje reformní záměry, a jejich stížnostem slíbil ochotné vyslyšení a odpomoc. Při tom však žádal, aby edikt vormský byl proveden a rozhodná opatření učiněna proti novotě. Na požadavek papežův odpověděli však stavové obnovením Gravamina nationis germanicae, k jejichž projednání žádali, aby do roka svolán byl svobodný německý koncil národní za účastenství a spolupůsobení laikův. Ač nuncius papežský proti této odpovědi protestoval, zůstalo přece při ní a také ke koncilu nedošlo. Neboť když Hadrian VI. brzo potom zemřel, upustil jeho zbožný sice, avšak kolísavý nástupce *Klement VII.*[3]) (1523—1534) z rodu Mediceův od záměru toho, a to tím spíše, ježto provedení jeho válkou mezi Francií a císařem znemožněno bylo. Novota mohla se takto bez obtíží šířiti dále. Jen v jižním Německu bylo rázněji proti ní vystupováno. Nový sněm norimberský[4]) r. 1524 v příčině ediktu vormského učinil sice opět vyhýbavé rozhodnutí, než papežskému legátu Campegiovi podařilo se přece jihoněmecká knížata v Řezně k jeho provedení pohnouti.

---

[1]) Höfler, Papst Hadrian VI. 1880. — Pastor, Papstgesch., IV., 2 t., 1 sq. — Domarns, Die Quellen zur Gesch. des Pap. Hadrian. (Hist. Jahrb. der Görresg. 1895, 70 sq.)

[2]) Redlich, Der Reichstag zu Nürnberg 1522—1523. 1887. — Hist. Jahrb. d. Görresges. 1895, str. 70 n.

[3]) Pastor, Papstgesch., IV., 2. t. 159 sq.

[4]) Richter, Der Reichstag zu Nürnberg 1524. Leipzig 1888

Proti Lutherovi, hlavnímu původci nepokojů, nebylo zakročeno. Ký div, že odvážil se za těchto okolností dalšího kroku. V červnu 1525 vstoupil k úžasu svých stoupenců v manželství s Kateřinou z Bory, uprchlou jeptiškou z kláštera Cisterciaček z Nimptschenu, když byl v prosinci předešlého roku odložil roucho řeholní.[1])

3. V téže době byly mysli všech kruhů značně pobouřeny *válkou selskou*;[2]) k jejich podnícení bez odporu i hnutí Lutherovo značně přispělo. Vyskytovaly se sice již před reformací, zejména na počátku století 16., v rozličných krajinách jihozápadního Německa vzpoury sedláků, robotou a daněmi těžce utiskovaných, byly však jen rázu lokálního a ponejvíce rychle potlačeny. Nebezpečné kvašení toto hnutím náboženským nabylo nového podnětu a většího rozšíření. Deklamace Lutherovy a jiných kazatelů o evangelické svobodě, jakož i jejich prudké vystupování proti biskupům, jež nazývali tyrany, vrahy duší a apoštoly antikristovými, proti kněžstvu, klášterům a knížatům musily nutně revoluční oheň podněcovati. Požadavky vzbouřených byly co do jednotlivostí různy. Tak sedláci v horním Švábsku žádali především právo, faráře sami si svobodně voliti a sesazovati; další jejich požadavky zněly, aby evangelium čistě beze všeho lidského přídavku bylo hlásáno, dále aby odstraněn byl desátek z dobytka, nevolnictví, povoleno svobodné užívání lesa, vody atd. Jiní činili ještě větší nároky. Vzpoury počaly v letě r. 1524 a brzo zachvátily celé Švabsko, Elsasko, Falc, Franky, Durynsko, Hessensko, Sasko a Brunšvicko, jižně pak Tyroly, Solnohradsko, Štyrsko, Korutany a Krajinu. Jen Bavory rázností své vlády zůstaly v jižním Německu

[1]) Katholik, 1900, I. (Melanchthonsbrief an Camerarius über Luthers Heirat.)

[2]) Janssen, Gesch. des deutschen Volkes. II. Bd. — Baumann, Quellen zur Gesch. des Bauernkrieges in Oberschwaben. 1876. — Týž, Akten zur Gesch. des Bauernkrieges. 1877. — Týž, Die 12 Artikel der oberschwäb. Bauern. 1896. — Wopner, Die Lage Tirols zu Ausgang des M.-A. u. die Ursachen des Bauernkr. 1908. — Rabenlechner, Der Bauernkrieg in Steiermark. 1901. — Stolze, Der deutsche Bauernkrieg. 1908.

povstání ušetřeny. Více než 1000 klášterů hradův a zámků bylo obráceno v zříceniny a při tom ukrutnosti veliké spáchány. Luther, jenž s počátku zdánlivě sedlákům k míru radil, spolu však o nesnesitelném jejich dření knížaty mluvil, vyzýval s obvyklou prudkostí, přidav se úplně na stranu knížat, ve spise „Wider die mörderischen und räuberischen Rotten der Bauern" k násilnému zakročení proti povstalcům. Rada jeho byla také provedena; ještě před uplynutím roku 1525 bylo povstání v celku všude potlačeno a jako vítězi stála tu knížata. Hlavní vůdce povstání, novokřtěnec Tomáš Münzer, byl se svými zástupy, jež sám vedl, u Frankenhausenu poražen; téměř 6000 sedláků nalezlo tu smrt. Münzer sám byl jat a s četnými svými soudruhy popraven, když se byl před tím opravdovým pokáním s církví smířil.

§ 196. Říšské sněmy ve Špýru roku 1526 a 1529. Sněm v Augšpurku r. 1530. Počátek lutheránských církví zemských.[1])

Válka selská měla dvojí účinek. Knížata německá slyšela z úst Lutherových napomenutí, aby krvavě povstání potlačila, reformátor jevil se jim nyní jako podpůrce moci knížecí, kterého mohli dobře pro své účely použiti. S druhé strany ve velikých územích Německa nabylo průchodu přesvědčení, že Luther jest celým povstáním vinen, a že tudíž třeba proti reformaci vystupovati. Skutečně také v letě 1525 učinilo za vedení vévody Jiřího Saského[2]) několik knížat středního Německa spolek v Dessavě k odražení útoků se strany novotářův. Než i stavové lutheránsky smýšlející nelenili a spojili se r. 1526 k další ochraně a podpoře novoty úmluvou v Torgavě. V čele těchto

[1]) Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. III. Bd. — Pastor, Die kirchlichen Reunionsbestrebungen. 1879.

[2]) Gess, Akten u Briefe zur Kirchenpolitik Herzog Georgs v. Sachsen. I. (1517—24.) 1905. — Cardauns, Zur Kirchenpolitik H. Georgs von Sachsen. (Quellen u. Forsch. aus ital. Arch. u. Bibl. X., 101 sq.)

knížat stál lantkrabě *Filip Hessenský*[1]) (1509—67), jenž po smrti Friedricha Moudrého (1525) byl hlavním podpůrcem novoty. Tím byl učiněn první krok k politickému rozdvojení Německa.

Následky ukázaly se již na nejbližším sněmu ve Špýru r. 1526.[2]) Císař rozkázal totiž krátce před tím znovu provedení ediktu vormského; než stavové lutheránští postavili se proti tomu a dosáhli přes odpor katolických stavů, že má býti císař požádán, aby svolán byl do roka německý koncil, zatím však že každý kníže může ve věcech dekretu vormského pro sebe tak žíti, vládnouti a se chovati, jak to bude moci před Bohem a císařem zodpovídati. Nález tento neznamenal pro knížata smlouvou torgavskou spojená nic jiného než utvoření evangelických zemských církví,[3]) které nyní od Luthera v tak zvaných „církevních řádech" obdržely návod k uspořádání bohoslužby a školství, chudobinství a kázně církevní. Na synodě v Homberku r. 1526 lantkrabětem hessenským uspořádáné bylo rozhodnuto zabrati kláštery a odstraniti starou bohoslužbu v celém knížectví.[4]) V kurfirstství saském, aby novota mohla býti zavedena, byla od bratra Friedrichova knížete Jana r. 1527 nařízena církevní visitace, t. j. zabrání církevního majetku a násilné zavedení nové nauky a nové bohoslužby. Mše byla sice podržena, kanon však vynechán. K církevnímu dozoru nad kazateli dosazenými místo kněží katolických, jakož i k rozhodování zále-

---

[1]) Küch, Pol. Archiv. des Landgr. Philipp v. Hessen. I.—II. 1904 sq.

[2]) Friedensburg, Der Reichstag zu Speier (1526). 1887.

[3]) Sehling, Die evang. Kirchenordnungen des 16. Jahrh. I.—III. 1902 sq. — Mayer, Die Grundlagen des luther. Kirchenregiments. 1864. — Frantz, Die evang. Kirchenverfassung in den deutschen Städten des 16. Jahrh. 1878. — Bens, Luther u. das landesherrl. Kirchenregiment. 1894. — Schulthess-Rechberg, Luther, Zwingli u. Calvin in ihren Ansichten über die Verh. von Staat u. Kirche. 1910.

[4]) Weber, Die Einführung der Ref. in Hessen. 1908. — Friedrich. Die Entstehung der reformatio ecclesiae Hessiae von 1526. 1905.

žitostí manželských ustanoveni byli od knížete superintendenti, tak že ponenáhlu celá duchovní a manželská soudní pravomoc přešla na vládu světskou, jež nastoupila místo vrchnosti církevní. Podle příkladu tohoto uspořádány byly věci církevní v brzku také v jiných zemích německých, jako v Prusku, Meklenbursku, Brunšvik-Lüneburku, v markrabství Braniborsko-Kulmbašském a v řadě říšských měst. Doba k tomu byla také nanejvýše příznivá, neboť ani císař, jsa zapleten v nové spory s papežem Klementem VII. a králem Františkem I., nemohl záležitostem německým sebe menší pozornost věnovati, ani jeho bratr Ferdinand pro zmatky uherské nemohl energicky zakročiti.

Touto organisací novota dosáhla zevnější opory a lantkrabě Filip domníval se býti dosti silným, aby přepadl katolické stavy v době míru. Pro domnělý katolický spolek k potlačení evangelia, o němž kancléř saského vévody Jiřího Otto Pack[1]) knížatům evangelickým vypravoval, přepadl biskupy würzburského a bamberského a poplenil jejich území, ačkoli vypravování Packovo ihned se ukázalo úplně vylhaným. Tento násilný čin, jakož i pokroky novoty probudily konečně stavy katolické z jejich netečnosti, tak že na sněmu ve Špýru r. 1529 poněkud rozhodněji se ujímati počali staré víry. Značnou majoritou rozhodl sněm, že mají býti zrušena usnesení sněmu špýrského z r. 1526, týkající se ediktu vormského, kromě toho, že až do budoucího koncilu má býti ve všem zachován status quo, novota že nemá býti dále šířena a tu, kde již byla zavedena, že nemá býti nikomu bráněno ve slyšení a sloužení mše sv. Ač sněm nežádal tímto nálezem nikterak potlačení víry nové, nýbrž jen trpění staré, protestovala přece proti němu knížata lutheránsky smýšlející, jakož i 14 měst říšských a upírali shromáždění právo rozhodnutím většiny zrušiti nález z r. 1526. Od tohoto protestu dostali název *protestantův*. Císař však zavrhl protestaci a vypsal pro rok 1530

[1]) Ehses, Gesch. der Packschen Händel. 1881. — Týž, Philipp von Hessen u. O. v. Pack. 1886.

nový sněm *do Augšpurku,*[1]) aby rozštěpení byli opět sjednoceni.

Pro vyjednávání na nastávajícím sněmu sestavili protestantští theologové na přání kurfirsta saského odlišné svoje nauky. Spis tento byl odevzdán kurfirstovi v Torgavě, a proto také články torgavskými nazván. Za porady protestantských theologů byl v Augšpurku Melanchthonem znovu přepracován a jako symbolický spis protestantských stavů 25. června 1530 *sněmu augšpurskému*[2]) latinsky a německy podán. Spis tento, obyčejně Confessio Augustana zvaný a za první symbolický spis protestantů považovaný, skládá se ze dvou částí. První část obsahuje 21 článků o víře a hledí, pokud možno, difference seslabiti, aby se zdálo, že není odchylná od nauky katolické. Při výkladu nauky o ospravedlnění jest u slova fides docela i slůvko sola vynecháno (art. 4.), rovněž tak vyslovuje článek 10. ve svém původním znění starou nauku katolickou o Svátosti oltářní Článek 20. prohlašuje za nepravdu, praví-li se, že protestanté zavrhují dobré skutky. V druhé části obsahující 7 článků a pojednávající o tak zvaných zlořádech, abusus, mluví se o nejdůležitějších dogmatických různostech, neboť za zlořády vypočítává se přijímání pod jednou způsobou, mše sv., zpověď, liturgie, celibát, život řeholní a církevní jurisdikce.

Císař, dostaviv se po své korunovaci v Bologni r. 1530 Klementem VII. *na sněm,* odevzdal konfessi augšpurskou přítomným theologům katolickým Eckovi, Wimpinovi, Cochleovi, Fabrovi atd., aby ji prozkoumali a na ni odpověď podali. Tito sestavili tak zv. Confutatio confessionis Augustanae,[3]) kterou

---

[1]) Lenk, Der Reichstag zu Augsburg 1530. 1894. — Eheses, Campegio auf dem Reichstag zu Augsburg 1530. (Röm. Quartalschr. 1903—1905.)

[2]) Tschackert, Die unveränderte Augsb. Konfession. 1901. — Kolde, Die älteste Redaktion der Augsb. Konfession. 1906. — Týž, Neue Augustanastudien. (Neue Kirchl. Zeitschrift. 1906, 729 sq.) — Thiele, Die Augsburger Konfession erklärt. 1909.

[3]) Ficker, Die Konfutation des Augsburger Bekenntnisses. 1891.

císař dal veřejně 3. srpna předčítati; než aby ji protestanté přijali, toho nedosáhl. Když bylo další vyjednávání svěřeno zvláštnímu výboru z duchovních a světských stavů, opustil Filip Hessenský sněm a protestoval tak již předem proti sjednocení. Ostatně ani porady tohoto výboru, ani dalšího menšího nevedly k cíli. Na vyzvání císařovo, aby do 15. dubna budoucího roku se vyjádřili, zda s ním a s katolickými stavy v náboženství se sjednotiti chtějí a novot zatím nepodnikati, odpověděli protestanté podáním Apologie konfesse augšpurské, za jednání od Melanchthona vypracované. Císař však ji nepřijal a vydal 18. listopadu říšský edikt, kterým všecky další novoty náboženské zapověděl a přikázal stavům, aby vše, co se týká svátostí, mše a uctívání svatých, ponecháno bylo při starém a zpustošené kostely a kláštery byly obnoveny a dřívějším vlastníkům opět odevzdány. Také vyjedávání s městy nemělo lepšího výsledku. Některá přidala se k symbolickému spisu knížat, jiná (Strassburg, Memmingen, Kostnice a Lindava) přijala zvingliánsky znějící vyznání víry (tak zv. confessio tetrapolitana), všecka však odmítla přijmouti císařský edikt.

§ 192. **Spolek šmalkaldský; další pokroky novoty a vyjednávání o spojení až do smrti Lutherovy.**[1])

Ediktu na říšském sněmu augšpurském vydanému protestanté se netoliko nepodrobili, nýbrž přímo na odpor postavili. Na jaře r. 1531 učinila po předchozím jednání některá knížata (8) a města říšská spolek *šmalkaldský* na šest let, kterým si slibovala vzájemnou pomoc a ochranu nové nauky i proti císaři a vstoupila ve vyjednávání s Friedrichem I. Dánským a králem

[1]) Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. III. Bd. — Pallavicini, Historia concilii Tridentini. 1673. — Pastor, Die kirchlichen Reunionsbestrebungen während der Regierung Karls V. 1879. — Týž, Papstgesch. V. Bd. 1909. str. 262 sq. — Winckelmann, Der schmalkaldische Bund 1530—1552 und Nürnberger Religionsfriede. 1892. — Cardauns, Zur Gesch. der kirchl. Unions- u. Reformbestrebungen. 1910.

švédským Gustavem. Kromě toho odpírala císaři každou pomoc proti sultánovi Solimanovi II., nebudou-li zastaveny proti nim procesy u říšského komorního soudu na vydání uchvácených církevních statků. Poněvadž i vévodové bavorští, žárlivi pro volbu Ferdinanda za krále římského, se Šmalkaldskými se spojili, viděl se císař pro hrozící nebezpečenství turecké nucena učiniti s nimi r. 1532 předběžný mír, tak zvaný náboženský *mír norimberský.* Tímto mírem zřekl se provedení nálezu na sněmu augšpurském vydaného a povolil, aby všichni stavové až do nejbližšího koncilu, jenž do půl roku měl býti vypsán a rok po té konán, své víry se přidržovati mohli a všechny procesy proti protestantům u komorního soudu ve věcech víry zastaveny byly. Nyní teprve poskytli protestanté císařovi žádanou pomoc, avšak zároveň dosavadními úspěchy povzbuzeni spolek svůj nově organisovali a r. 1536 na dalších deset let prodloužili. Kromě toho, poněvadž papež Klement VII., jenž svolání sněmu nebyl příznivý, koncil ani po schůzi s císařem v Bologni r. 1533 nesvolal, hleděli míru norimberského k dalšímu šíření novot co nejvíce využiti. Především učiněn byl v Münsteru pokus k jejich zavedení kaplanem Bernardem Rothmannem, výmluvným a rozhodným stoupencem nové nauky. Při smrti biskupa Ericha (r. 1532) povstala přímá vzpoura. Farní kostely byly osazeny predikanty a zůstaly v rukou novotářů i po vyrovnání s následujícím biskupem Františkem z Waldecku (r. 1533). Ano za rok po té dostalo se město v moc Anabaptistů; než po jejich přemožení r. 1535 byla ihned opět obnovena stará víra. Trvale však byla ztracena pro víru starou jiná území jako Virtembersko,[1]) Pomořansko,[2]) hrabství nassavské, Falc, Zweibrücken[3]) a mnohá města, zejména Augšpurk, Frankfurt a Hamburk.

[1]) Schneider, Württembergische Reformationsgesch. 1887. — Schmid, Reformationsgesch. Württembergs. 1904.

[2]) Görigk, J. Bugenhagen und die Protestantisierung Pommerns. 1895.

[3]) Jung, Johann Schwebel, der Reformator von Zweibrücken. 1910.

Ani za nástupce Klementova *Pavla III.*[1]) (1534 až 1549) nebyl koncil hned slaven. Nový papež vypsal jej sice na svátky svatodušní r. 1537 do Mantovy, když však král francouzský proti místu námitky činil a vévoda mantovský Friedrich otcům sněmování v Mantově nechtěl dovolit, přeložil jej roku 1538 do Vicenze. Však ani tu nedošel uskutečnění. Zvláště protestanté, ač před tím koncilu stále bouřlivě se dovolávali, odmítli na schůzi ve Šmalkaldech r. 1537 výslovně všeliké účastenství pod planou záminkou, že koncil, na němž papež pořádek stanoví, není svobodným. Aby pak smíření a spojení s církví znemožnili, přijali 23 článků šmalkaldských[2]) Lutherem v únoru r 1537 sestavených, v nichž reformátor, aby každé smíření svých stoupenců s církví znemožnil, velmi příkře difference mezi starou a novou vírou podává, a zvláště způsobem mysl křesťanskou hluboce urážejícím o mši sv. a papeži se vyslovuje.

Způsob, kterým protestantská knížata říšská pozvání ke koncilu mantuanskému odmítla, jakož i stálé zvětšování spolku šmalkaldského přijímáním dalších členů, pohnul katolické stavy, že r. 1538 učinili i oni spolek v Norimberce, aby s vyloučením cizích mocí hájili náboženský mír norimberský. Propuknutí boje zdálo se již neodvratným, když bylo na říšském sněmu ve Frankfurtě roku 1539 znovu zprostředkováno příměří; císař nevzdával se stále ještě naděje, že vyjednáváním bude lze docíliti opět sjednocení. K tomu cíli bylo ujednáno náboženské kollokvium, jež po krátkém jednání v Hagenavě (r. 1540) a ve Vormsu[3]) bylo skutečně na říšském sněmu v Řeznu r. 1541 konáno. Zde bylo sice o některých důležitých článcích, jako o prvotním stavu člověka, o svobodné vůli, hříchu dědičném a ospravedlnění docíleno dohody, avšak o jiných, zejména

[1]) Pastor, Papstgesch. V. Bd. 1909.

[2]) Vyd. K. Zangemeister. 2. Aufl. 1886. — Rosenberg, Der Kaiser u. die Protestanten 1737—39. 1903.

[3]) Moses, Die Religionsverhandlungen zu Hagenau und Worms. 1889. — Vetter, Die Religionsverh. zu Regensburg. 1889. — W. van Gulik, Joh. Gropper (1503—59). 1906.

o svátostech a moci církevní, různosti odstraněny nebyly. Proto další vyjednávání se rozbilo, i kollokvium skončilo bezvýsledně. Aby dosáhl rychlé pomoci proti Turkům, kteří tehdy vlastní vládu v Uhrách zřídili, musil císař mír norimberský obnovit a rozšířit, a na sněmu říšském ve Špýru r. 1542 na dalších pět let prodloužit.

Zatím však novoty učinily další značné pokroky. Když r. 1539 po vévodovi Jiřím následoval jeho bratr Jindřich (1539—1541), zavedena byla nová nauka ve vévodství saském (Drážďany), následujícího roku pak v marce braniborské a v arcibiskupství rigském. František z Waldecku, jenž v rukou svých spojoval biskupství münsterské, mindenské a osnabrückské dovolil ve svých územích netoliko hlásati novou nauku, nýbrž ucházel se i o přijetí do spolku šmalkaldského.[1]) Taktéž Heřman hrabě z Wiedu, arcibiskup kolínský, snažil se za pomoci Bucera a Melanchthona novou nauku zavésti (r. 1543), byl však kapitolou, universitou, klerem a městskou radou donucen od záměru svého upustiti a konečně po exkommunikaci papežem Pavlem III. r. 1546 důstojnosti své se zříci.[2])

Stará bohoslužba byla od protestantův i mimo dosah jejich vlády potlačována, a to v době, kdy jim nemálo starostí působila bigamie Filipa Hessenského,[3]) za souhlasu Luthera a Melanchthona uzavřená (r. 1540) s podmínkou pouze, aby věc k zamezení pohoršení zůstala tajná. Nebezpečenství turecké podporovalo jejich odvahu. Když byl r. 1541 biskupem naumburským[4]) zvolen dómský probošt Julius Pflug, kurfirst saský, dovolávaje se svého ochran-

[1]) Fischer, Die Reformationsversuche des B. Fr. von Waldeck. 1906.

[2]) Drouven, Die Reformation in der Kölner Kirchenprov. unter Her. v. Wied. 1876. — Varrentrapp, H. v. Wied u. sein Reformationsversuch. 1878.

[3]) Rockwell, Die Doppelehe des Landgrafen Philipp v. Hessen. 1904. — Histor.-polit. Blätter. Bd. 135. (1905, I.), str. 317 n. — Köhler, Hist. Zeitschr. 94 (1905), str. 385 n.

[4]) Hoffmann, Naumburg im Zeitalter der Reformation. 1901.

ného práva, zavrhl volbu a dosadil sem násilně Mikuláše Amsdorfa, jednoho z předních spojenců Lutherových, jako superintendenta. Zároveň uchvátil část biskupství míšeňského, kdežto v druhé vévoda saský Mořic pokračoval v novotě od otce započaté. Ještě násilněji počínali si Šmalkaldští proti katolickému vévodovi Jindřichovi Brunšvicko-Volfenbüttelskému, jenž vystoupil proti městu Brunšviku, když o své újmě nový církevní řád zavedlo. Přepadnuvše jej právě v době, kdy vyslal vojsko své do války s Turky, zahnali ho ze země a zavedli v ní násilně protestantismus (r. 1542).

Zatím papež Pavel III. na nátlak císaře a Francie vypsal r. 1542 koncil do Tridentu, jenž také zde po třech letech (r. 1545) byl skutečně zahájen. Protestanté však pod záminkou, že to není sněm obecný, svobodný, křesťanský, na říšském sněmu vormském (r. 1545) znovu odmítli na koncil se dostaviti. Luther sám dal své bezmezné nenávisti proti staré církvi a zvláště stolici apoštolské průchod ve spise, jenž všechny ostatní spisy jeho prudkostí převyšuje, „Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet". Za takových okolností nebylo ovšem možno kojiti se nadějí, že by potkal se s úspěchem pokus nových kollokvií na říšském sněmu v Reznu r. 1546. Pokus byl netoliko bezvýsledným, nýbrž i ukázal, že roztržka nedá se odstraniti. Jen stěží dali se protestanté k rozhovorům pohnouti.

Luther nedožil se konce vyjednávání. Zemřel v rodném městě svém Eislebenu 18. února 1546 raněn mrtvicí, veleben od svých stoupenců jako druhý Samuel, třetí Eliáš, prorok Německa a svatý Páně.[1]) Poslední léta jeho byla namnoze zkalena nemocí, nevolí a malomyslností. Vedle prudkých bolestí tělesných měl veliký vliv na jeho často velmi trudný stav duševní neblahý stav mravní mezi protestanty. Pozorovaltě zajisté dobře četné ony výstřednosti, které se všude v průvodu „nového evangelia" ukazovaly, a zřejmě

[1]) Paulus, Luthers Ende. Freiburg 1898. — Zpráva po prvé r. 1568 se vyskytující, že skončil sebevraždou, nezasluhuje víry.

naříkal si do nevázanosti svých stoupenců, nábožensko-mravního zdivočení lidu, jakož i do přílišného zasahování právníků, magistrátův a knížat do věcí církevních. Neméně těžce nesl, jak také jiní používají práva subjektivismu, a jak mnozí z jeho přátel kloní se k zvinglianismu nebo kalvinianismu. Vášnivě vystupoval také proti židům a vyzýval zvláště v posledních dobách přímo k vyhlazovacímu boji proti nim. K tomu všemu družily se nejhroznější výčitky svědomí a úzkosti, které jej naplňovaly nesnesitelnými pochybnostmi o pravdě jeho systemu, tak že vyslovoval i přání, aby býval tuto věc nikdy nezačal. V takovémto beznadějném stavu skládal jedinou naději svou ve blížící se konec světa. Svým vystoupením zasadil katolické církvi hlubokou ránu, jež však zároveň stala se pro ni fontanelou. Ač vzácnými dary ducha, nezištností, hlubokým náboženským citem, výmluvností, pracovitostí obdařen, byl přece pro mnohé špatné stránky povahy své, jako nezměrnou pýchu, nesmířlivost, nestřídmost atd. neschopen, aby se stal pravým reformátorem.

§ 193. Válka šmalkaldská a Interim augšpurské. Smlouva pasovská r. 1552 a náboženský mír augšpurský r. 1555.[1])

Když se všecky snahy a pokusy císařovy odstraniti smírně stávající difference ukázaly marnými, odhodlal se konečně císař použiti moci a zbraní, aby zpupnost knížat protestantských zlomil. Předvídajíce to náčelníci spolku šmalkaldského, strojili se horlivě k boji a byli od svých spojenců, zejména v jižním Německu, podporováni. Než i císař nezůstal bez spojenců; především podporoval jej papež a dále spojil

[1]) Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. III. Bd. — Egelhaaf, Archivalische Beiträge zur Geschichte des schmalkald. Krieges. 1896. — Pastor, Die kirchlichen Reunionsbestrebungen während der Reg. Karls V. 1879, p. 345 n. — Jahn, Gesch. des schmalkaldischen Krieges. 1857. — Hartung, Karl V. u. die deutschen Reichsstände von 1545 bis 1555. Halle 1910. — Pastor, V. Bd. 1909, str. 555 n.

se s ním, ač byl protestantem, mladistvý vévoda saský Mořic,[1]) když mu císař slíbil důstojnost kurfirstskou a část země jeho strýce. Válka sama, která byla náboženskou a politickou zároveň, netrvala dlouho. Téměř bez boje stal se Karel pánem jižního Německa a porazil po té na jaře roku 1547 kurfirsta saského Jana Friedricha na hlavu u Mühlberku. Kurfirst sám byl poraněn a zajat. Část jeho země s důstojností kurfirstskou obdržel vévoda Mořic Saský. Také Filip Hessenský vzdal se za nedlouho císaři na milost a nemilost. Tím byl vzdor odbojných knížat přemožen, a císař zbaven smrtí Františka svého nebezpečného soupeře, byl pánem Německa. Energické jednání mohlo další trvání protestantismu v Německu znemožniti. Poněvadž však žil právě tehdy v napětí také s papežem, jenž koncil přeložil do Bologně, nevyužitkoval vítězství, jak by byl mohl. Dosadiv opět Jindřicha vévodu brunšvicko-volfenbüttelského v jeho vévodství a biskupa Pfluga na biskupství naumburské, žádal od protestantů toliko, aby obeslali a uznali koncil tridentský. Když pak koncil zatím proti vůli císařově do Bologně přeložený za nedlouho byl rozpuštěn, císař nechtěje, aby zmatky v Německu dále trvaly, podjal se úkolu zmatky tyto nezávisle od papeže a koncilu prozatímně urovnati. Na sněmu říšském *v Augšpurku* r. 1548 umluvena byla od mírnějších theologů katolických a protestantských formule sjednocovací, tak zv. Interim augšpurské,[2]) která v podstatě byla katolická, protestantům však ústupky činila, dovolujíc manželství kněží a kalich laikům. Toto zatímní císařské náboženství mělo podrženo platnost v celé říši až do definitivního urovnání otázky náboženské obecným koncilem. Interim v květnu r. 1548 publikované setkalo se však, jak bylo lze předvídati, s odporem jak u katolíků, tak i u protestantův. Katolíci těžce nesli zasahování císaře do věcí víry, protestanté daleko nebyli spokojeni s ústupky v Interim sobě učiněnými.

[1]) Monogr. od Brandenburga. I. Bd. 1898.

[2]) Beutel, Über den Ursprung des Augsburger Interims. 1888. — Wolf, Das Augsb. Interim. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissensch. N. F. II. (1897/8), str. 39 n.

Některá knížata protestantská odmítla přímo je přijmouti jiná jen stěží je mohla zavésti. Sám vévoda saský Mořic nepřijal je bezpodmínečně, nýbrž dal svými theology sestaviti Interim lipské.[1]) Jeho původce Melanchthon povoloval sice v tak zv. adiaphora, t. j. věcech nepodstatných, katolíkům a podržoval svátosti biřmování a posledního pomazání, zároveň však žádal, že biskupové, jejichž jurisdikce byla uznávána, musí k ostatním zásadám tohoto Interim dáti svůj souhlas.

Nové naděje nabýval císař, když papež *Julius III.* (1550—1555) sněm znovu do Tridentu svolal na r. 1551. Na vyzvání císařovo vyslali sice protestanté naň své vyslance; než již před tím někteří z jejich knížat, mezi nimi i věrolomný Mořic Saský, učinili mezi sebou tajný spolek proti císaři na obranu svého náboženství, a aby tím jistěji záměrů svých dosáhli, spojili se i s Francií. Jindřich II. slíbil svou pomoc ve válce proti císaři, začež mu bylo dovoleno, aby jako „říšský vikář" obsadil a podržel města biskupská Mety, Toul, Verdun a Cambray. Mořic Saský, shromáždiv vojsko pod záminkou, že chce provésti říšskou klatbu nad Magdeburkem od císaře vyslovenou, skutečně také započal v březnu r. 1552 boj a Jindřich II. vpadl do Lotrinska. Císař, jenž právě tehdy nemocen dlel v Innsbrucku, nemaje pohromadě vojska, zachránil se před zajetím jen stěží rychlým útěkem do Korutan. Také otcové v Tridentě shromáždění, aby neupadli do rukou kurfirsta, rychle opustili město. Císař po té učinil se vzbouřenci prostřednictvím Ferdinanda příměří a pak jsa zapleten v boj s Francií a Turky mír *smlouvou pasovskou*[2]) dne 2. srpna 1552. Touto smlouvou bylo stanoveno, že císař propustí Friedricha Jana a Filipa Hessenského, a že do 6 měsíců má býti svolán říšský sněm ke konečnému urovnání náboženských sporův.

---

[1]) Chalybäus, Die Durchführung des Leipziger Interim. 1906.

[2]) Barge, Die Verhandlungen zu Linz u. Passau u. der Vertrag von Passau 1552. 1893. — Brandi, Passauer Vertrag u. Augsburger Religionsfriede. (Hist. Zeitschr. 95. [1905], str. 206 n.) — Bonwetsch, Gesch. des Passauer Vertrags. 1907.

Ohlášený říšský sněm konán byl však pro zmatky válečné teprve r. 1555 *v Augšpurku.*[1]) Císař, unaven vládou a roztrpčen událostmi posledních let, nechtěl více sám s knížaty vyjednávati, nýbrž dal k tomu generální plnou moc svému bratru Ferdinandovi. Po delším jednání byl zde bez papeže umluven 24. září mír, který trvale zpečetil rozdělení Německa na dva náboženské tábory. Mírem tímto, jenž v platnosti zůstal až do míru vestfálského, poskytnuta: 1. Stoupencům konfesse augšpurské plná svoboda náboženská a rovnoprávnost a ponechány jim duchovní statky až do smlouvy pasovské uchvácené, tak že od míru tohoto obě vyznání, katolické a augšpurské, byla uznána za dovolená. 2. Říšským stavům, t. j. knížatům, říšským městům a rytířstvu říši bezprostředně podrobenému přiznáno právo volby konfesse, čili právo ve svém území ustanovovati víru; prostřední stavové říšští a poddaní musili se podrobiti ve věcech víry rozkazu svých pánů, dovoleno jim však, jestliže by tak nechtěli učiniti, prodati své statky a vystěhovati se. Tím byla uznána zásada, která již dosud pro šíření novoty byla směrodatnou: cuius regio, eius et religio čili tak zvané ius reformandi. V říšských městech, ve kterých dosud obě konfesse byly dovoleny, mělo tomu býti tak i nadále. 3. Vzhledem na duchovní říšské stavy, pro něž protestanté taktéž žádali v naději na další saekularisaci ius reformandi, stanovil Ferdinand, opíraje se o protest katolíků, svou císařskou plnou mocí tak zvaný reservát církevní (reservatum ecclesiasticum), t. j. že odpadl-li by biskup nebo praelát nebo jiná osoba stavu duchovního od víry katolické k protestantismu, má bez újmy cti ztratiti své území nebo svůj duchovní úřad, které zůstanou katolické víře zachovány. Protestanté proti reservátu sice protestovali, nechtíce však přílišnou tvrdošíjností celé dílo míru jim v tolikeré příčině výhodné ohrožovati, dali konečně souhlas, aby byl do míru přijat. V náhradu jakousi za reservát přiznal císař rytířům, městům a obcím du-

[1]) Wolf, Der Augsburger Religionsfriede. 1890. — Brandi, Der Augsburger Religionsfriede vom 25. September 1555. 1896.

chovních stavů právo setrvati při konfessi augšpurské, jestliže již delší dobu se jí veřejně přidržovali. Deklarace tato nebyla však pojata do textu smlouvy, nýbrž byla prohlášena jako zvláštní královský patent. Po míru augšpurském, který věc katolickou tolikerou měrou poškodil, a kterým též moc císařská ve prospěch říšských stavů značně byla omezena, poděkoval se císař Karel V. a uchýlil se v srpnu r. 1556 do kláštera San Geronimo de Yuste, aby zde v modlitbě za jednotu církevní dny života svého dokonal († r. 1558).

§ 194. Poměr mezi katolíky a protestanty v Německu po míru augšpurském. Příprava války třicetileté.[1])

Mírem augšpurským nebylo trvalého smíru mezi katolíky a protestanty dosaženo, poněvadž přáním žádné strany nevyhovoval a důležité otázky vůbec nerozřešil nebo jen povrchně a nejasně. Mezi řádky bylo dračí sémě dalšího sporu. Protestantská knížata přes církevní reservát zmocnila se většiny severoněmeckých biskupství (12 biskupství a 2 arcibiskupství [Magdeburku a Brem]) a 14 opatství, prováděla tak zv. právo reformační s neúprosnou tvrdostí a přiznávala je docela i z míru augšpurského vyloučeným říšským stavům kalvínským. Naproti tomu stěžovala si trpce, žádali-li stavové katoličtí nazpět biskupství saekularisovaná nebo používali-li také oni, jako na př. Albrecht V. Bavorský (1550—1579) a některá knížata duchovní, práva určovati víru svých poddaných. Marně snažil se Ferdinand I. (1556—1564) docíliti sjednocení mezi

[1]) Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. Bd. IV. bis VIII. — Lossen, Der Kölnische Krieg. 2 Bde. I. Bd. 1882, II. Bd. 1897. — Müller, Die Restauration des Katholizismus in Strassburg. 1882. — Lossen, Die Reichsstadt Donauwörth u. Herzog Maximil. 1866. — Ritter, Geschichte der deutschen Union. 2 Bde. 1867, 1873. — Aretin, Geschichte des bayer. Herzogs u. Kurfürsten Maximil. I. 1842. — Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreform. u. des 30jähr. Krieges. 1889 násl. — Schmidlin, Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem dreissigjährigen Kriege. 3 Bde. 1908 sq.

stranami rozdvojenými, Kolloquium ve Vormsu (r. 1557) zůstalo bezvýsledným a návrhy na sjednocení učiněné Cassandrem a Witzelem nenalézaly sluchu. Odpor protestantů proti všemu katolickému byl tak veliký, že stavové protestantští r. 1583 docela i zavedení kalendáře Řehořem XIII. opraveného odmítli. Vzájemné stížnosti katolických a protestantských stavů opakovaly se na každém říšském sněmu.

Vzájemná nedůvěra a roztrpčení byly rozmnoženy ještě některými událostmi, především v Kolíně, Štrassburku a v Donauwörthě. Arcibiskup a kurfirst kolínský Gebhard,[1]) odpadnuv ke kalvinismu, oženil se roku 1583 s hraběnkou Anežkou z Mansfeldu a domníval se, že přes to bude moci své arcibiskupství podržeti a reformovati. Však katolíci postavili se na odpor; Gebhard byl od Řehoře XIII. stižen klatbou a od císaře sesazen a nově zvoleným arcibiskupem, vévodou Arnoštem Bavorským, mocí vojenskou zapuzen. Arnošt pak byl ještě r. 1584 od říše, ano i od protestantských knížat jako kurfirst uznán. Také ve Štrassburku, kam se Gebhard se 3 odpadlými kanovníky uchýlil, vznikl boj o volbu nového biskupa (r. 1592). Protestantští kanovníci zvolili 15letého markraběte Jiřího Braniborského, kdežto katoličtí vévodu lotrinského Karla, kardinála a biskupa v Metách, jemuž však teprve po dlouhých bojech a zmatcích Jiří byl donucen ustoupiti (r. 1604). Tím byl Štrassburk pro víru katolickou zachráněn. Za nedlouho potom byly mysli opět značně pobouřeny událostí v Donauwörthě ve Švábsku. Město toto v době míru augšpurského přiznávalo se k víře katolické. Brzy však dostal se sem protestantismus a nabyl ponenáhlu vrchu, tak že katolická universita netoliko ze všech úřadův a rad byla vyloučena, nýbrž i bohoslužba katolická zcela měla býti potlačena. Při průvodu prosebném r. 1605 přepadli protestanti katoliky a zahnali je na útěk, odňavše a roztrhavše jim korouhev. Když všecka napomínání císařova k satisfakci zůstávala marna, prohlásil císař r. 1606 nad městem říšskou klatbu a svěřil

[1]) Lossen, Der Kölnische Krieg (1565—86). 2 Bde. 1882 sq.

její provedení vévodovi bavorskému Maxmilianovi I., jenž v brzku také r. 1607 odbojné město pokořil a k zemi své připojil až do náhrady exekučních výdajů, odstraniv tu zároveň dle práva reformačního bohoslužbu protestantskou. Nyní utvořila knížata protestantská, která již od r. 1572 tajný spolek k ochraně své víry měla, hlavně na popud Francie, tak zvanou Unii protestantskou r. 1608 s Friedrichem IV. Falckým v čele. Vyjma kurfirstství saské zahrnovala v sobě unie všechna území protestantská a měla také svoji vlastní organisaci válečnou. Přičiněním a za vedení vévody Maxmiliana Bavorského utvořili také říšští stavové katoličtí na ochranu náboženství katolického a říšského míru r. 1609 proti unii protestantské ligu katolickou,[1]) která s počátku mimo Bavorsko jen malá duchovní knížata svými údy čítala a podle vzoru unie organisaci válečnou utvořila. Habsburkové s počátku k tomuto spolku nepřistoupili. V brzku hrozil pro dědictví jülišské vypuknouti nebezpečný boj, když mu včas ještě zabránila náhlá smrt Jindřicha IV. Francouzského roku 1610. Nicméně roztržka trvala a boj nastal o deset let později v Čechách.

§ 195. Zvingli a reformace v německém Švýcarsku.[2])

V téže téměř době, kdy započaly novoty náboženské v Německu, odpadla i část Švýcarska od církve. Mnohé vlády kantonů měly půtky s biskupy a byly plny nedůvěry a žárlivosti na vyšší klerus a republikánský duch nechtěl se spřáteliti upřímně se zákonodárstvím církevním. K tomu družilo se, že i ve Švýcarsku v mnohých klášteřích nastal úpadek kázně.

---

[1]) Cornelius, Zur Gesch. der Gründung der deutschen Liga. 1863.

[2]) Zwinglis Werke herausgeg. durch Schuler und Schulthess. 10 Bde. 1828 násl. Supplem. 1862. — Neuausg. von Egli, Finsler und Köhler, Corpus Reformatorum. 1905 n. — Zwingliana herausg. von Egli-Meyer v. Knona. 1897 sq. — Stricker, Aktensammlung zur schweizer. Re-

V Basileji Erasmem (r. 1516) nabyl humanismus rozkvětu, četní pak mladí Švýcaři konali dále studia svá mimo Švýcarsko a přinášeli odtud různé povážlivé zásady do vlasti své, v níž stará jednoduchost a prostota namnoze vymizela. To vše podporovalo i zde náboženské novoty.

Původcem jejich stal se Ulrich Zvingli. Narodiv se r. 1484 ve Vildhausích ze zámožných rodičů, nabyl převahou vzdělání humanistického; ve Vídni studoval pod Konradem Celtisem a věnoval se zejména theologii Erasma, jehož spisy naň mocně působily. Již r. 1506 stal se farářem v Glaru (Klarens u jezera Bodamského). Zapuzen byv stranou francouzskou, stal se farářem v poutnickém místě Maria-Einsiedeln a počal (r. 1516) ještě před Lutherem kázati ve smyslu reformátorském, prudce vystupuje proti poutím a úctě Panny Marie. Dvě léta potom, ačkoli již o jeho mravním chování špatné pověsti proskakovaly, povolán byl za kazatele do bohatého Curychu a stal se zde brzo kanovníkem. V Curychu počal ještě prudčeji vystupovati proti skutečným a domnělým zlořádům v církvi. Vítanou příležitost poskytlo mu k tomu roku 1520 hlásání odpustků svatopetrských papežským kazatelem Bernardinem Sansonem,[1]) Františkánem z Milánu r. 1519, kterému ostatně biskup kostnický, Hugo z Landenberku, kázání ihned zapověděl. Více v jeho jednání posilovaly jej příklad a spisy Lutherovy, jež veřejně chválil a o jejich rozsíření pečoval, jakkoli byla v podstatných bodech zásadní mezi oběma různost. Prvním účinkem prudkého brojení Zvingliova bylo nařízení rady curyšské r. 1520 všem duchovním,

formationsgesch. 1521—32. 5 Bde. 1878 sq. — Egli, Analecta reformatoria. I.—II. 1889 sq. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. Bd. III. — Stähli n, Huldreich Zwingli. 2 Bde. 1895 násl. — Paulus, Zwingli u. die Glaubensfreiheit. (Hist.-pol. Blätter. 1909, 143. str. 645 n.) — Mayer, Gesch. des Bistums Chur. 1907 n. — Mayer, Das Konzil von Trient u. die Gegenreformation in der Schweiz. I. Bd. Stans 1901. — Fleischlin, Die schweizerische Reformationgeschichte. 1907 n. — Egli, Schweiz. Reformationsgesch. I. (1519—25). 1909.

[1]) Schmidlin, Bernardin Sanson. 1898. — Paulus, Der Ablassprediger B. Sanson. (Kath. 1899, II. 434 n.)

aby se v kázáních svých drželi pouze Písma sv. a žádného lidského ustanovení nepřiměšovali, jakož i veřejné přestupování přikázání postního. Touto podporou rady curyšské, která v něm poznávala vhodný nástroj, aby se vybavila z autority církevní a své příjmy církevním majetkem rozmnožila, povzbuzen, žádal r. 1522 reformátor, poukazuje na svůj vlastní pohoršlivý život, na biskupovi kostnickém, aby jemu a všem kněžím, kteří by toho žádali, dovolil vstoupiti v manželství.

Následujícího roku (r. 1523) působením Zvingliovým rozepsala rada curyšská na 29. leden veřejnou disputaci[1]) do Curychu. Zvingli složil k ní 67 vět, týkajících se Písma sv. jako jediného pramene víry, oběti mše sv., svátostí, očistce, závaznosti církevních přikázání, jako postů, svátků atd., jež všechny radikálněji zněly než Lutherovy. Biskup kostnický poslal do Curychu svého generálního vikáře Fabra, aby proti disputaci protestoval; Zvingli však dovedl jej přece k disputaci pohnouti. Curyšská rada prohlásila na konci Zvingliho, jenž ve svých řečech na to kladl důraz, že jediným pramenem víry jest Písmo sv., vítězem, začež tento přiznal světské moci dalekosáhlá práva ve věcech víry. Stejným způsobem skončila druhá disputace o mši a obrazech na podzim téhož roku konaná. Po disputaci této jala se rada curyšská nové učení zaváděti v život, rozkázavši znovu, aby všichni duchovní jen čisté slovo boží hlásali. V průvodu několika městských úředníků, zedníkův a tesařův sám Zvingli, jenž zatím s vdovou Annou Reinhardtovou vstoupil v manželství, ničil, pod záminkou, že Bohu jen v duchu třeba se klaněti, v chrámech obrazy a oltáře a odstraňoval i varhany. Na to pak r. 1525 zavedena nová reformovaná bohoslužba, jež záležela s počátku v každodenním kázání a v přijímání pod obojí způsobou čtyřikráte v roce a svou jednoduchostí a jednotvárností až do směšnosti zabíhala. Na stole ubrusem pokrytém stály koše s chleby, k tomu dle potřeby několik kalichů vína, aby připomínaly ve-

[1]) Mayer, Die Disputation zu Zürich am 29. Jänner 1523. 1895.

čeři Páně. Farář zahájil slavnost modlitbou, načež byla předčítána místa ze sv. Pavla (I. Kor. 11, 23 násl.) a z evangelia sv. Jana 6, 48. Po té následovalo střídavé recitování symbola a otčenáše, a zatím co byly čteny děje ustanovení Svátosti oltářní, žehnal farář chléb a víno a odevzdal je k rozdílení přítomným. Na konec prohlášena slova: „Jděte v pokoji."

Se zničením staré bohoslužby ruku v ruce kráčelo rušení církevních ústavův a konfiskace jmění církevního. Kláštery byly s vůlí i proti vůli svých dosavadních obyvatelů zrušeny a jejich jmění zabrala rada curyšská. Do konce r. 1525 byla stará víra v kantonu curyšském úplně vyhlazena a vyznávati ji pod přísnými tresty zapovězeno.

Z Curychu šířily se církevní novoty i do jiných kantonův. V Appenzellu byla již r. 1522 mše sv. odstraněna. Také v Basileji, kde zvláště odpadlý mnich Oecolampadius[1]) byl činným, byly novoty r. 1527 výslovně uznány a po dvou letech dosáhly úplné vlády. Obrazy a jiná vzácná díla umělecká v chrámech byla vandalsky zničena a katolická nauka, jakož i bohoslužba násilně potlačeny. Také v mocném Bernu,[2]) kde s počátku neměla mnoho stoupenců, byla novota zvláště přičiněním kanovníka Hallera r. 1528 zavedena. Podobně přijaly ji kantony St. Gallen, Glarus, Schaffhausen, Graubünden a město Mühlhausen. Také v Jižním Německu, zejména v městech Kostnici, Mühlhausenu a Norimberku, měl v brzku Zvingli mnohé stoupence.

Víře katolické zůstaly věrny staré kantony u jezera Viervaldstädtského, Schvyz, Uri, Untervalden, dále Luzern a Zug, k nimž později připojily se Fryburk a Solothurn. Zvingli za to již r. 1525 vyzýval

---

[1]) Hagenbach, Joh. Oekol. u. Mykonius. 1859. — Paulus, Hist.-pol. Bl. 1909. I. Bd. 805 n. (Oekol. u. Glaubensfreiheit.)

[2]) Stürler, Urkunden der Bern. Kirchenreform. 1862 n. — Th. de Quervain, Kirchl. u. soz. Zustände in Bern 1528—1536. 1906.

k boji proti nim; tentokráte k boji však ještě nedošlo. Jejich působením konána byla v Badenu u Curychu r. 1526 veliká disputace, jíž se s katolické strany účastnili hlavně Faber a dr. Eck, se strany zvingliánské Oekolampadius a Haller. Výsledek její však neodpovídal nikterak nadějím v ni skládaným, ba naopak napětí mezi kantony katolickými a reformovanými vždy více rostlo. Když roku 1528 kantony zvingliánské se mezi sebou spolčily, učinily r. 1529 také kantony katolické spolek defensivní, valliský zvaný, do něhož i krále Ferdinanda I. přijaly. Při vzájemném roztrpčení došlo k boji; než před samou bitvou zprostředkován byl v létě r. 1529 mír kappelský, jenž stanovil rovnoprávnost staro- a novověrných kantonův. Mír však netrval dlouho. Když Zvingli, veden fanatickou snahou katolickou víru v celém Švýcarsku potlačiti, kantonům katolickým uzavřel dovoz obilí, chtěje je tak vyhladověti, sáhly katolické kantony znovu ke zbrani r. 1531. V bitvě u Kappel[1]) dosáhly úplného vítězství. Sám Zvingli padl se zbraní v rukou. Po druhé porážce reformovaných u Menzingenu došlo k druhému míru kappelskému r. 1531, ve kterém vítězi ukázali velikou umírněnost. Ponechalit kantonům reformovaným svobodu náboženskou, ve společných pak fojtstvích vymínili svobodné vyznávání náboženství katolického. Na některých místech vrátili se sice obyvatelé zpět k staré víře a také opat svatohavelský dostal nazpět své opatství; nicméně zvinglianismus, zvláště přičiněním Jindřicha Bullingera, nástupce Zvingliova († r. 1575), učinil v některých kantonech další pokroky. Teprve po koncilu tridentském nastala ve Švýcarsku u větší míře restaurace katolické víry, zvláště přičiněním sv. Karla Borromejského, blah. Petra Canisia a basilejského biskupa Krištofa Blarera. Jejími největšími podpůrci byli papežští nunciové v Lucernu (r. 1579), vlastními však obnoviteli církevního ducha a života staly se tu nové řády Jesuitův a Kapucínův.

---

[1]) Burckhardt, Die Katastrophe der Zwinglischen Politik (1531). Schweiz. theol. Zeitschr. 1909, 1 sq.

§ 196. Reformace ve Švýcarsku francouzském. Jan Kalvín.[1])

Ve Švýcarsku francouzském náboženské novoty Zvingliovy mezi jinými zvláště šířili od r. 1530 Vilém Farel a Petr Viret. Za podpory Bernských, kteří po bitvě u Kappel převzali protektorát nad zvinglianismem, byla novota zvinglianská po vypuzení biskupa z Lausanny násilně zavedena v tomto městě, jakož i v celém Vaadu. Především však snažili se zavésti ji v bohaté Ženevě, při čemž jim vítanou pomoc poskytovaly spory obyvatelstva s biskupem a vévodou savojským Karlem III. Již r. 1533 utvořila se zde obec protestantská. Magistrát ženevský, na ochranu své samostatnosti proti vévodovi savojskému s Bernem spojený, s počátku nejevil sice zvláštní náklonnosti k zvinglianismu, posléze však roku 1535 na nátlak Bernských vypověděl biskupovi, který již r. 1534 město opustil, poslušnost, načež protestanté zabravše chrámy, zničili v nich obrazy a pohnuli magistrát k zákazu mše a katolické bohoslužby vůbec.

Než zavedení nového řádu církevního zůstalo vyhrazeno Janu Kalvínovi, muži velikých schopností, zasmušilé však a kruté povahy. Kalvín (Jean Caulvin) narodil se r. 1509 v Noyonu v Pikardii. Seznámiv se na studiích s novotami Lutherovými, vystoupil v Paříži r. 1533 jako nadšený jejich obhájce. Pro své prudké útoky na církev katolickou vládou francouzskou pronásledován, skrýval se po nějakou dobu v Jižní Francii a odebral se pak r. 1535 do Basileje, kde r. 1536 uveřejnil svůj hlavní dogmatický spis Institutio religionis christianae, který věnoval francouzskému králi Františkovi I., čině mu v předmluvě pro pronásledování protestantův ostré výtky.

Po krátkém pobytu na dvoře novot milovné Renaty Ferrarské v Italii přišel r. 1536 do Ženevy a

[1]) Calvini opera ed. Baum, Cunitz et Reuss in Corp. Reform. 59 t. 1863—1900. — Erichson, Bibliographia Calviniana. 1900. — Stähelin, J. Calvins Leben u. ausgewählte Schriften. 2 Bde. 1861 sq. — Diener-Wyss, Calvin.

usadiv se zde, jmenován byl kazatelem, načež ihned započal své dílo a zavedl nesnášelivou theokratii, kterou však rada městská již r. 1538 odstranila. Kalvín odebral se nyní do Strassburku, kde působil jako kazatel francouzské obce a učitel na universitě a vstoupil zároveň ve spojení s Melanchthonem. Než na žádost občanů ženevských vrátil se již r. 1541 opět do tohoto města a stal se zde nyní neomezeným duchovním a světským diktátorem. Především zavedl svými Ordonnances ecclésiastiques nový církevní řád. Dle něho hlavní částí bohoslužby bylo kázání, dále modlitba a zpěv žalmův. Všechny obrazy a jiné ozdoby byly z chrámů odstraněny. Čtyřikrát do roka rozdávána byla večeře Páně, před níž jakýsi druh zpovědi předcházel. K udržení kázně organisoval Kalvín zvláštní konsistoř, sestávající z duchovních a laikův, která, majíc právo exkommunikace, byla jakýmsi inkvisičním tribunálem ve věcech duchovních i světských a neslýchanou dosud tyranii vykonávala. Aby i na náboženssko-mravní život jednotlivců v celém jeho rozsahu dohled mohl býti vykonáván, byly několikrát do roka i příbytky visitovány. Chybující stíhalo vyloučení z večeře Páně, těžké hříšníky, rouhače, cizoložníky atd. vydání světské vrchnosti k potrestání smrtí. Kalvínova zasmušilá mysl viděla i ve vyraženích zcela nevinných, v slavnostech rodinných, v hudbě a tanci hrubá mravní provinění, jež konsistoří přísně byla trestána, ano i návštěva hostinců byla zapovězena. Zvláště však přísně trestáni byli ti, kdož se nechtěli bez podmínky nauce Kalvínově podrobiti a o ní pochybovati se odvážili; prohlásil Kalvín zcela nepokrytě, že kacíři musí býti trestáni smrtí. Dle toho byl také španělský lékař Michael Servede[1]) jako antitrinitář r. 1553 v Ženevě upálen, Kalvínův přítel, bývalý Karmelitán Bolsec, poněvadž pochyboval o absolutní reprobaci,

Ein aktengetreues Lebensbild. 1904. — Kampschulte, Calvin, seine Kirche u. sein Staat. I. Bd. 1868; II. Bd. von Götz. 1899. — Audin, Hist. de la vie, des ouvrages et doctrines de Calvin. 2. vol. 1841. 6. éd. 1873; deutsch 1843 násl.

[1]) Bouvier, La question M. Servet. Paris 1908. — Hist.-pol. Bl. 1909. I. 329 sq.

byl poslán do vyhnanství, Jakub Grüet a Valentin Gentilis stati. Od r. 1542—1546 bylo v Ženevě neméně než 58 rozsudků smrti vykonáno a 76 ediktů vypovídacích vydáno.[1]) Opoziční strana byla (r. 1555) zničena a reformátor stal se po jejím odstranění pánem neomezeným.

Týmiž násilnými prostředky jako v Ženevě byla nauka Kalvínova zavedena i v obcích venkovských, jakkoli obyvatelstvo dlouho se zpěčovalo přijmouti „čisté evangelium", které mu větší daně a roboty přinášelo, než jaké byly za vlády biskupa. K dovršení svého díla postaral se o založení gymnasia a theologické akademie v Ženevě (r. 1559), na níž měli kazatelé nabývati svého vzdělání. Ústav tento měl veliký význam pro další rozšíření nauky kalvínské, ježto Ženeva výhodnou polohou na hranicích Francie, Italie a Německa stala se střediskem pro mnohé protestanty. Studující z různých zemí sem přicházející stali se po dokončených studiích horlivými šiřiteli kalvinismu, jenž netoliko přijat byl od protestantů francouzských, nýbrž i ve Velké Britannii, v Hollandsku, ano i v některých státech německých. Po neúnavné činnosti zemřel Kalvín r. 1564, načež hlavou jeho stoupenců, kteří se spolu se Zvingliány nazvali reformovanými, stal se žák Kalvínův Theodor Beza,[2]) francouzský šlechtic a učitel na akademii ženevské. Jsa povahy mírnější odstranil sice některé příkrosti ze systemu Kalvínova, naproti tomu však jeho nauku o praedestinaci až k blasfemii dále vytvořil († r. 1605).

§ 197. Protestantismus v Rakousích, Štyrsku, Korutansku, Krajině a Přímoří.[3])

1. *Dědičné země rakouské* byly v úzkém styku s ostatním Německem a vše, co se tu stalo: první vy-

[1]) Rouquette, L inquisition protestante. Les victimes de Calvin. Paris 1906.

[2]) Baum, Theodor Beza. 1843.

[3]) Robitsch, Gesch. des Protestantismus in Steiermark. 1859. — Loserth, Reformation und Gegenreformation in

stoupení Lutherovo, zápas jeho stoupenců v o uznání, obráželo se i v Rakousku. Také příčiny, které šíření reformace podporovaly, byly v podstatě týže jako v Německu. Duchovenstvo při nedostatku dobrých ústavů vzdělavacích pro dorost kněžský nestálo namnoze na výši svého povolání, nemajíc ani náležitého vzdělání vědeckého ani bezúhonnosti mravní, a to tím více, poněvadž i biskupové neměli na klerus sobě podřízený náležitého dozoru. K tomu družil se nedostatek duchovních správců, zvláště od té doby, když i kněží vždy četněji odpadali. Aby obce nezůstaly zcela bez bohoslužby, musily do stavu duchovního přijímány býti bez důkladnějšího zkoumání osoby nemající náležitého vzdělání, ano i mravně nehodné a právě tyto to byly opět, jež nejsnadněji odpadly k nové nauce. Také spojování několika obročí v jedněch rukou mělo podobné následky, poněvadž držitelé nemohli sami zastávati všech úřadů, nýbrž duchovní správu v jednom nebo druhém místě ponejvíce špatně placeným a proto nespolehlivým vikářům odevzdávati musili. Konečně i biskupové, ač bylo v první řadě jejich úkolem opříti se šíření názorů protestantských, po delší dobu zůstávali téměř nečinni, buď že jim scházelo porozumění, nebo horlivost nebo moc. Vše záviselo takto od chování se vlády, která tímto způsobem i na církevní záležitosti rozhodující vliv obdržela, tak že dosavadní poměr moci světské a duchovní byl zvrácen.

2. Prvními šiřiteli nové nauky v zemích dědičných byli přistěhovalí kazatelé, kupci, řemeslníci a horníci. Že novota setkávala se se souhlasem, ukázalo se již r. 1520, neboť vídeňská universita zdráhala se bullu papežskou Exsurge Domine 41 vět Lutherových zavrhující prohlásiti a musila k tomu býti teprve

---

innerösterreich. Ländern. 1898. — Huber, Geschichte Österreichs. III.—V. Bd. 1888—93. — Dimitz, Geschichte Krains. III. Bd. — Hermann, Geschichte des Herzogtums Kärnten. II. Bd. — Wiedemann, Gesch. der Reformation u. Gegenreformatiou im Lande unter der Enns. 5 Bde. 1879 sq. — Lösche, Geschichte des Protestantismus in Österreich in Umrissen. 1902. — Schmidlin, Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem 30jähr. Kriege nach den bischöfl. Diözesanberichten I. (Österreich.) 1908.

výslovným rozkazem císaře Karla přinucena. Ve Vídni šířil lutheránství Pavel Speratus (Spretter), jenž již před tím také v Augšpurku, Vürzburku a Salzburku působil, ano první lutheránské kázání r. 1522 se souhlasem biskupa Jiřího v chrámu svatoštěpánském konal. Fakultou theologickou vyobcován, odebral se koncem r. 1523 do Vitemberku. Pro rozšíření nové nauky tehdy vedle něho působili v Linci učitel Leonard Freienleben (Eleutherobius), ve Štyrském Hradci Bartoloměj Pica, v Korutanech minoritský kvardián Volfgang Todt. Zvláště v četném počtu přišli protestanté do Celovce, přistěhovavše se sem po zhoubném požáru r. 1514. V Tyrolsku šířil novoty především Karlstadt a vedle něho jiní predikanti.

3. *Ferdinand*[1]) (1521—1546), jemuž smlouvou vormskou r. 1521 Karel V. dědičné země domu habsburského, Rakousy, Tyrolsko, Štyrsko, Korutansko, Krajinsko a Gorici odevzdal, byl rozhodným odpůrcem všeho novotářství, znaje již z Německa jeho smutné účinky. Proto hned r. 1523 vydal pro země dědičné zákon, kterým byly knihy Lutherovy a jeho přívrženců zapovězeny; dle dalšího zákona z r. 1528 tiskaři a prodavači jejich měli býti utopeni a knihy samy spáleny, pro budoucnost pak žádná kniha neměla býti tisknuta bez svolení nejvyšší vlády zemské. Než nařízení tato jakož i jiná byla jen nedbale prováděna nebo zůstávala vůbec neprovedena, neboť i na samém jeho dvoře byli četní přívrženci nové nauky. Největší oporu skýtala však protestantismu šlechta, která jej zaváděla za pomoci predikantů na svých statcích, zabírajíc při tom zároveň církevní fundace a důchody a odmítajíc platiti dávky katolickým duchovním. Příkladu šlechty následovala i mnohá města a lid. V brzku pak stavové různých zemí počali pozvedati hlasu svého ve prospěch nové nauky. Tak již r. 1532 žádali na sněmu v Inšpruku svobodu náboženskou dle zásad Lutherových, kteryžto požadavek byl v následu-

[1]) Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinands I. Wien 1838.

jících letech opakován a vyslovováno spolu také přání po říšském míru obecném a po koncilu nacionálnim. Ferdinand nesvolil sice k těmto požadavkům, neodvážil se však také proti nim příkře vystupovati.

Poznávaje, že k zachování katolické víry nestačí pouhá fysická moc, nýbrž že třeba také prostředků morálních a duchovních, nařídil na radu učeného biskupa vídeňského Fabra, svého hlavního rádce, r. 1528 k odstranění zlořádů všeobecnou visitaci kostelů a klášterů v zemích rakouských, jejíž členy byli z části duchovní, z části vážení laici. Visitace tato ukázala, že třeba především pečovati o výchovu zdatného kleru, a proto hleděl povznésti značně pokleslou universitu vídeňskou,[1]) nedosáhl však v této příčině úspěchův, ježto universita zatím dostala se téměř úplně do rukou protestantů. Proto k vnitřnímu posílení církve katolické povolal Ferdinand do Vídně r. 1551 10 Jesuitů, z nichž zvláště vynikli Claudius Jajus, Mikuláš Lanoi a Petr Canisius,[2]) spisovatel velikého a malého katechismu. Zahájivše činnost svoji kázáním, ošetřováním nemocných a vyučováním, zřídili v brzku (roku 1554) gymnasium se 4 třídami a konvikt pro nemajetné studenty, načež jim Ferdinand odevzdal i konvikt pro jinochy šlechtické, který však byl téměř s počátku jen cizinci navštěvován. Přes tuto neúnavnou činnost Jesuitů šířil se protestantismus vždy více. Mezi Slovinci v Krajině pod ochranou stavů šířil jej zvláště horlivě bývalý lublaňský kanovník Primus Truber († r. 1586) ve spolku s jinými praedikanty, aniž císař mohl tomu zabrániti. R. 1556 žádali stavové pěti zemí rakouských, Ferdinandem k povolení nových subsidií proti Turkům na shromáždění do Vídně povolaní, aby bylo dovoleno přijímání kalicha a hlásání slova božího bez lidského přídavku. Přes to císař kojil se stále nadějí, že bude možno spojiti obě konfesse a počal proto také r. 1562 vyjednávati s koncilem tridentským

[1]) Kink, Gesch. der kaiserlichen Universität in Wien. 1854 sq.

[2]) Kröss, Der selige Petr Canisius in Österreich. 1898. — Braunsberger, B. Petri Canisii Soc. Jesu, epistolae et acta. 1896 sqq.

a papežem o povolení přijímání pod obojí a manželství kněžím. Pius IV. v příčině kalicha r. 1564 vyhověl žádosti císařově,[1]) než naděje v povolení toto císařem skládané se nesplnily. Rozhodným protestantům ústupek tento nedostačoval, ba naopak na mnohých místech byl od nich použit k úplnému odstranění katolické bohoslužby, mezi katolíky způsobil pak jen zmatky. Proto byl také po několika letech ústupek tento opět zrušen.

4. Za vlažného nástupce Ferdinandova *Maxmiliana II.*[2]) (1564—1576), jenž vedle Čech a Uher obdržel také Rakousy, kdežto bratři jeho Ferdinand Tyrolsko, Karel pak Štyrsko, Korutany, Kraňsko, Gorici a Istrii spolu s Terstem, počet protestantů v zemích dědičných stále se množil; šlechta byla převahou protestantská a také v městech a městysech měla nová nauka četné přívržence. Stavové dolnorakouští hned na prvním sněmu r. 1564 žádali za ponechání konfesse augšpurské, která prý jediné jest pravá, katolická a apoštolská, na sněmu pak následujícího roku žádali netoliko aby jim dovolil vykonávání evangelického náboženství v otevřených chrámech, nýbrž aby byly odstraněny i všechny řády a obřady, které jsou konfessi augšpurské na odpor. Podobně žádali také stavové hornorakouští za poskytnutí svobody a dále r. 1565, aby slovo boží bylo hlásáno čisté, svátost oltářní byla udílena bez lidského přídavku v řeči německé, manželství kněžské bylo dovoleno. Císař na tyto žádosti sice nepřistoupil, zamýšlel však zavésti jakýsi smíšený katolicismus.[3]) Když však r. 1568 na sněmu ve Vídni snažil se dosáhnouti vydatných subsidií k splacení značného dluhu z válek tureckých vzniklého, slíbil „náboženskou koncessi“ pánům a rytířům náboženskou svobodu, s podmínkou však, že mezi nimi

[1]) Knöpfer, Die Kelchbewegung in Bayern unter Herzog Albrecht V. 1891.

[2]) Schwarz, Briefe und Akten zur Gesch. Maxmilians II. 2 Bde. 1889. — Th. v. Otto, Die Reform im Erzherzogtum Österreich unter K. Maxmilian II. 1899.

[3]) Hopfen, K. Maximilian II. u. der Kompromisskatholizismus. 1895.

všecky spory náboženské přestati musejí, a že musí býti napřed od zvláštní komise vypracována agenda, a pro bohoslužbu a jiná církevní zřízení stanoveny normy pro všechny závazné. Roku 1571 vydal pak přes snahy papežského legáta Commendona skutečně tak zvanou assekuraci, kterou pánům a rytířům bylo dovoleno, na všech jejich zámcích, domech a statcích, vyjma zeměpanská města a městyse, pro sebe a své služebníky a příslušníky, na svých panstvích a v chrámech patronátních svobodně používati konfesse augšpurské a umluvené agendy. Při tom musili se však stavové zavázati, že proti katolíkům nebudou nic podnikati pro jejich víru; než nedbajíce toho dopouštěli se stavové protestantští v brzku proti nim různých přehmatův a násilností, vyhánějíce zejména katolické duchovní ze svých panství a far, ano i z far, jejichž patronátní právo jiným náleželo. Katolíci posléze byli tak zastrašeni, že se svými názory neodvážili se veřejně vystupovati.

Po smrti Maxmilianově svěřil císař Rudolf[1]) (1576–1612) správu obojích Rakous svému bratru arciknížeti *Arnoštovi*. Tento donucen chováním protestantů přísněji a energičtěji proti nim postupoval. Dopouštěliť se rozličných přehmatův a zvláště jejich kazatelé ve Vídni s bezměrnou prudkostí církev katolickou ve svých kázáních napadali. Proto především byla r. 1578 lutheránská bohoslužba v hlavním městě a v zeměpanských městech a městysech zakázána, kazatelé tu usazení musili zemi opustiti a občané měli se ke katolickému náboženství navrátiti nebo vystěhovati. Pro budoucnost pak neměl býti nikdo jako měšťan přijat nebo městským písařem ustanoven, kdo by nebyl katolíkem. Nový školní řád z r. 1579 pak předpisoval, že jen katoličtí učitelé smějí býti ustanovováni, katolické knihy na školách používány, a děti v duchu katolickém vychovány býti mají. Však i tu nařízení tato většinou nebyla provedena.

S větším úsilím byla reformace prováděna, když

[1]) Bibl, Die Einführung der kath. Gegenref. in Niederösterreich durch K. Rudolf II. (1576–1580). 1901.

r. 1588 administrátorem biskupství vídeňského stal se Melchior Klesl,[1]) jenž v mladých letech z protestantismu na víru katolickou se obrátil. Již jako probošt u sv. Štěpána a kancléř university dosáhl toho, že r. 1581 obnoveno bylo nařízení Ferdinanda I., dle něhož neměl býti jako professor ustanovován nebo k promoci připuštěn, kdo by nesložil katolické vyznání víry podle formule od Pia IV. předepsané. Jako administrátor hleděl všude evangelické kazatele katolickými nahraditi a ženaté kněze odstraniti. Když pak sedláci poštváni od kazatelů r. 1594 v Horních Rakousích a r. 1597 v Dolních Rakousích se vzbouřili, vydány byly nové dekrety, kterými země měla býti k víře katolické přivedena. Klesl, jenž stal se po té biskupem vídeňským (1598—1630) a kardinálem, pečoval, aby tyto císařské edikty všude provedeny byly. Četnými kázáními hleděl víru posíliti a mravy zreformovati. Tak se stalo, že v Rakousích obojích ponenáhlu opět víra katolická ožila.

Úplná její restaurace provedena však teprve císařem Ferdinandem II. po bitvě bělohorské. V Horních Rakousích, které císař zastavil až do náhrady válečných útrat svému podpůrci vévodovi bavorskému, vydal císař r. 1624 patent, dle něhož všichni protestantští duchovní s učiteli měli do osmi dnů opustiti zemi. K provedení reformace zřízena komise, jež v městech ustanovovala katolické purkmistry a městské soudce, a pokud bylo možno, i katolické rady a hleděla i občany pro víru katolickou získati. Také chrámy jak ve městech tak i na venkově byly odevzdány katolickým duchovním. Když tato opatření neměla očekávaného účinku, vydán byl r. 1625 patent, dle něhož všichni obyvatelé až do velikonoc budoucího roku měli přijmouti víru katolickou nebo se vystěhovati. Přísnost, s kterou tento patent byl prováděn, vyvolala r. 1626 povstání sedláků za vedení Štěpána Fadingera. Povstání toto bylo však po některých počátečních úspěších potlačeno ještě téhož roku. Vůdcové povstání byli popraveni a reformace provedena. — V Rakou-

[1]) Kerschbaumer, Kardinal Klesl. 1865.

sích Dolních přes účastenství většiny stavů na vzpouře postupoval císař Ferdinand II. celkem velmi šetrně. Šlechticům, kteří dobrovolně r. 1620 císaři holdovali, byla dána svoboda náboženská, jak ji měli za Matyáše, protestantským občanům uloženo choditi do katolických chrámův a zachovávati katolické zvyky. V městech zapovězena protestantská bohoslužba a přijímání protestantských občanův. Zároveň pak byla r. 1622 universita vídeňská z části odevzdána Jesuitům, kteří obdrželi většinu stolic na fakultě filosofické a theologické. Konečně r. 1627 vypovězeni byli všichni protestantští duchovní a učitelé ze země, všeobecný však edikt reformační se zřetelem na politické poměry vydán nebyl.

Ve vnitřním Rakousku[1]) (Štyrsku, Korutansku, Krajině, Gorici a Terstu) Karel (1564—1590), syn Ferdinanda I., ač oddán byl horlivě náboženství katolickému, nebyl s to, aby s důrazem vystupoval proti protestantům, tvořícím jak mezi stavy tak i mezi občany převážnou většinu, poněvadž byl při ochraně zemí svých proti Turkům na jejich pomoc odkázán. Stavové používajíce jeho finanční tísně opětovaně od něho žádali svobodu náboženskou nejen pro sebe, nýbrž i pro města a venkov. Skutečně také Karel roku 1572, třebas neposkytl úplné svobody náboženské, slíbil stavům, že jim nebudou pro jejich víru činěny překážky, že jejich kazatelé nebudou vyháněni a jejich chrámy a školy již stávající zavírány, a tento ústupek byl r. 1578 smlouvou v Brucku nad Murou (pacifikace v Brucku) netoliko potvrzen, nýbrž i pro stavy a jejich příslušníky na města Štyrský Hradec, Lublaň, Celovec a Judenburk rozšířen. Na druhé straně však snažil se posíliti víru katolickou, a za tím účelem založil r. 1573 kollegium Jesuitů ve Štyrském Hradci. Ještě téhož roku otevřeli zde Jesuité latinskou školu, s níž pak byl také konvikt spojen. Gymnasium jesuitské proměnil

[1]) Loserth, Reform. u. Gegenref. in den innerösterreich. Ländern im 16. Jahrh. 1898. — Schmidlin, Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem 30jährigen Kriege nach den bischöflichen Diözesansberichten an den hl. Stuhl. I. Teil: Österreich. 1908.

Karel již r. 1585 v universitu[1]) s fakultou theologickou a filosofickou. Kromě toho pociťuje výčitky svědomí pro svou povolnost vůči protestantům, které ještě zvýšeny byly výtkami od stolice papežské mu činěnými, snažil se, třebas nezrušil úmluvu bruckou, pro katoliky zachrániti, co se slovným zněním úmluvy srovnati se dalo. Tak propustil své lutheránské dvorní úředníky, zapověděl návštěvu protestantských škol všem dětem, jejichž rodiče nebyli členy sněmu, vypověděl kazatele, kteří zvláště prudce ve svých kázáních proti nauce a církvi katolické vystupovali, a zapověděl predikantům pobyt v zeměpanských městech a městysích. Také podporoval protireformaci v biskupských územích vnitřního Rakouska. Ač rozkazy jeho nebyly všude provedeny, přece byla tím nastoupena cesta k obnovení víry katolické.

Syn a nástupce jeho Ferdinand, jenž byl přísně katolicky na universitě ingoldstadtské vychován, ujav se r. 1596 vlády, odhodlal se za účinné podpory biskupa sekavského Martina Brennera,[2]) lublaňského Tomáše Chröna[3]) a lavantského Jiřího Stobea (1573—1618) restauraci katolickou provésti úplně. Nejprve roku 1598 vydal rozkaz, aby protestantští kazatelé a učitelé opustili pod trestem smrti do osmi dnů země jeho. Na podzim pak roku 1599 zřízena byla reformační komise, opatřena vojíny, jejímž úkolem bylo přivésti protestanty k náboženství katolickému, katolické duchovní všude ustanovovati a lutheránské knihy spáliti. Obyvatelům byla stanovena lhůta, do které se mají k víře katolické navrátiti, nebo nechtěli-li by tak učiniti, svůj majetek prodati a se vystěhovati. Když reformační komise zevnější obrácení dokonaly, podnikli Jesuité a Kapucíni obrácení vnitřní, snažíce se získati mysli pro církev katolickou. Tímto způsobem byl protestantismus v zemích Ferdinandových potlačen a víra katolická obnovena.

---

[1]) Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz. 1886.

[2]) Schuster, Fürstbischof Martin Brenner. 1898.

[3]) Stepschineg, Thomas Chrön, Fürstbischof von Laibach. 1856.

V Tyrolsku, ve kterém vládl arcikníže Ferdinand († 1595), nebylo obnovení náboženské jednoty spojeno s obtížemi, neboť šlechta s výjimkami zcela ojedinělými, a podobně také měšťané a sedláci z největší části zůstali církvi katolické věrni, ač ovšem ani zde nescházeli přívrženci protestantismu. Zejména novokřtěnci měli mezi sedláky četné stoupence. Užívaje práva, které augšpurský náboženský mír říšským stavům poskytoval, vypověděl arcikníže Ferdinad z Tyrolska a území jeho vládě bezprostředně podřízených přívržence protestantismu po vykonaném prodeji statků. Aby protestantismu odňata byla životní síla, vykonány byly ve všech částech země visitace knih, protestantské knihy všude rozšířené byly odňaty a za ně chudším lidem bezplatně dány knihy katolické. By pak i vnitřní obrácení s úspěchem mohlo býti provedeno a mysli náboženství katolickému získány, přičiňoval se Ferdinand o výchovu zdatného, morálně a vědecky vzdělaného kleru světského. Větší ještě činnost než světští duchovní rozvíjeli Jesuité již r. 1562 do Innsbrucku povolaní. Také reformě škol, i národních, věnována od Ferdinanda značná péče, a skutečně školy tyto přispěly značně k povznesení vědomí katolického, tak že se Tyrolsko záhy stalo horlivou zemí katolickou.

§ 198. **Protestantismus v zemích českých.**

V *zemích koruny české*,[1]) k nimž vedle Čech náležela Morava, Slezsko a Lužice, hned již za vlády Ludvíka Jagellonce (1516–1526) novoty náboženské, majíce půdu připravenou dřívějším neblahým rozvojem náboženských poměrův, nabyly značného roz-

[1]) Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. Str. 201 n. — Palacký, Dějiny národu českého. Kn. XVIII., čl. 2. — Tomek, Nejnovější dějepis rakouský. 1887. — Denis, Konec samostatnosti české. Přel. Vančura. 1893. — Kryštůfek, Protestantství v Čechách až do bitvy bělohorské. 1906. — Tomek, Dějepis města Prahy (1478–1526), XI. (1526–1547). 1894 a 1897. — Frind, Gesch. der Bischöfe und Erzbischöfe v. Prag. 1873. — Winter, Život církevní v Čechách. 1895.

šíření. Kališníci, k nimž v Čechách náležela větší část obyvatelstva, byli stolici apoštolské pro nepotvrzení kompaktat odcizeni a počali ihned, jakmile zpráva o novotách Lutherových do Čech se dostala, jeho spisy pilně čítati, s Lutherem si dopisovati a valem k jeho učení se přidávati. Bratří čeští, kteří zvláště na Moravě četné měli stoupence a nenávistí proti církvi katolické planuli, vstoupili sice také hned od počátku s lutheranismem ve spojení, nepřilnuli však k němu, poněvadž lutheráni dbali málo o kázeň, ale za to tím pevněji přiklonili se ke kalvinianismu, přidržujíce se především nauk jeho dogmatických. Zvláště horlivým podpůrcem novot stala se však šlechta, spatřujíc v nich vhodnou příležitost ke svému obohacení zabráním statků církevních a k rozmnožení své moci na úkor moci královské. Neméně novotám přála i četná města německá, jako Cheb, Jihlava, Olomouc, Brno, Opava, Vratislav, a povolávala k jejich šíření četné kazatele lutheránské do země.

1. *V Čechách* nové nauce půdu připravoval Matěj, poustevník, rodem ze Žatce, jenž přišed r. 1519 do Prahy, kázáním svým odvracel lid od kněží jak strany pod obojí, tak strany pod jednou. Po něm však již týnský farář Jan Poduška a probošt kolleje Karlovy Václav Rožďálovský vstoupili r. 1519 v písemné styky s Lutherem. Od té doby nová víra počala se kázati v některých kostelech pražských a zároveň odstraňovány byly mnohé církevní obřady. Universita vitemberská záhy přivábila jistý počet studujících českých, kteří pak vrátivše se do vlasti, stali se horlivými šiřiteli nového učení. Hlavně však novoty šířil Havel Cahera, muž sice učený, ale povahy ctižádostivé, vrtkavé a nízké, bez přesvědčení a mravnosti, jenž vypuzen byv z fary litoměřické, utekl se do Vitemberka a získal si zde přízeň Lutherovu tou měrou, že tento jej zvláštním listem Pražanům vřele doporučil. A skutečně také přes své mládí a nechvalnou pověst byl r. 1523 zvolen od stavů za administrátora utrakvistické konsistoře a faráře týnského. Ve svých kázáních s neobyčejnou prudkostí útočil na víru katolickou a vykládal nové učení, chvále „slavného doktora Martina

Luthera". S Caherou přišel do Prahy také jakýs německý Augustinian, jenž s vášnivou prudkostí Němcům učení Lutherovo kázal a mnoho jich pro ně získal. Působením nejvyšších úředníků zemských, k novému učení příchylných, svolán byl roku následujícího (1524) sjezd kněžstva ústavů světských z Čech a z Moravy v kolleji Karlově, jenž se shodl o 20 článcích věrouky a zřízení církevního se týkajících. Články ty, nejsouce ani katolické ani zcela lutheránské, měly býti mostem k lutheranismu. Než přechod nenastal hned, poněvadž většina občanů pražských ještě stavěla se proti zásadám Lutherovým. Při obnovení městské rady r. 1524 byl v její čelo za primátora postaven horlivý kališník Jan Pašek, který dal konšely a několik jiných měšťanů, přidržujících se nového učení, zajmouti a vypověděl je z města. I bezcharakterní Cahera tvářil se nyní horlivým kališníkem a lutheránv pronásledoval.

2. Na Moravě[1]) šířilo se protestantství zprvu jen v městech německých. Jihlava byla prvním městem, ve kterém se lutheránství ujalo. R. 1522 přišel z Vídně Pavel Spretter a byl od Němců s radostí přijat. Také v jiných městech, jako v Olomouci a Znojmě, počalo dosti záhy zapouštět kořeny. Mnozí z kněží odpadli k protestantismu, mezi nimi především Martin Göschl, mnich želivský, později probošt kláštera kounického a světící biskup olomoucký[2]) Pojav za manželku řeholnici kláštera kounického přešel k novokřtěncům, usedlým v Mikulově, kde jejich náčelníkem byl od r. 1526 Baltasar Hubmaier.[3])

3. Také ve Slezsku,[4]) ač učení Husovo nenalezlo

[1]) Dvořák, Dějiny Moravy. 1899 násl. Kniha III. — Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské atd. (1526—1628) Díl III. 1905. — Procházka, Život blah. Jana Sarkandra.

[2]) Peřinka, Klášter Praemonstrátek v Kounicích. (Sborník hist. kroužku r. XI. 1910.)

[3]) Hošek, Baltasar Hubmayer a počátkové novokřtěnstva na Moravě. Brno 1867. — Loserth, Doktor Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren. 1893.

[4]) Soffner, Geschichte der Reformation in Schlesien. 1887. — Biermann, Gesch. des Protestantismus in Österreich-Schlesien. 1897. — Jungnitz, Die Visitationsberichte der Diözese Breslau. 1902 n.

tu mnoho přivržencův, města německá horlivě hned od počátku přijímala nauku Lutherovu, které půdu zde připravil úpadek kázně jak mezi laiky, tak i v duchovenstvu světském a řeholním. Ve vévodství javornickém již r. 1518 zásady Lutherovy rozšiřoval Augustinián Melchior Hoffmann. Do vévodství lehnického sám kníže Friedrich II., horlivě novotám oddaný, vypudiv řeholníky katolické, povolal kazatele lutheránské a zapověděl přímo bohoslužbu katolickou. Občané vratislavští, ve sporu jsouce s kapitolou, zmocnili se statků církevních a odstranivše kněze katolické, odevzdali chrámy kazatelům lutheránským. I v kapitole samé[1]) byli přivrženci nového učení. Ještě před nastoupením Ferdinanda dosáhl protestantismus ve veliké části země vlády.

Jako v zemích dědičných tak přičiňoval se *Ferdinand I.* (1526—1564),[2]) dosednuv po Ludvíkovi na trůn český a uherský, i v zemích koruny české seč byl, aby sem nové učení zaváděno nebylo. Jsa však ve stálých válkách s Turky na podporu všech náboženských stran odkázán, nemohl vždy s důrazem vystupovati proti novotářům. Strana mladých utrakvistů, která v mnohých věcech k lutheranismu se klonila, byla vždy četnější a mocnější, staří utrakvisté byli zatlačeni do slabé defensivy. Již r. 1537 na sněmu zpěčovali se utrakvisté přijmouti kompaktata za základ pro pokusy sjednocovací s katolíky a usnesli se, že všichni duchovní mají kázati dle Písma. Roku pak 1542 zvolili za administrátora utrakvistické konsistoře Jana Mystopola,[3]) jenž přičiňoval se, aby stranu utrakvistickou přetvořil v lutheránskou.

Jak velice nakloněno bylo smýšlení veliké části stavů lutheránům, zjevně se ukázalo

---

[1]) Heyne, Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau. 1860.

[2]) Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinand I. in Böhmen. 1878. — Tomek, Dějepis Prahy. Díl XII. 1901. — Borový, Dějiny diecese pražské. 1874.

[3]) Borový, Jednání a dopisy konsistoře katolické i utrakvistické. V monum. hist. bohem. ed. Gindely.

za války šmalkaldské.[1]) Přes vyzvání Ferdinandovo stavové náležející k jednotě bratrské nevypravili vojska vůbec, kdežto druzí nechtěli táhnouti přes hranice a začali proti králi strojiti odboj, snažíce se nesnázi Ferdinandových použiti k vynucení svobody vyznání protestantského a omezení práv královských. Posléze pak zosnovala šlechta a česká města, mezi nimi i Praha, přímou vzpouru proti králi. Když však Šmalkaldští u Mühlberku r. 1547 byli poraženi, Ferdinand vzpouru snadno potlačil, potrestav některé z vůdců na hrdle a na statcích, jiné vyhnanstvím, četná pak města ztrátou statků a výsad. Poněvadž přívrženci jednoty bratrské zvláště horlivě vzpoury se účastnili, obnovil Ferdinand r. 1547 mandát Vladislavův z r. 1508 proti nim a zapověděl dle něho pod přísnými tresty všechna shromáždění bratří, jakož i konání bohoslužby a udílení svátostí a nařídil, aby všechny chrámy jejich byly vráceny katolíkům nebo utrakvistům. Následujícího roku vydán byl další dekret, jenž nařizoval přísně zavření jejich modliteben a zatknutí jejich kazatelův. Syn a náměstek králův Ferdinand pečoval o přísné provedení těchto rozkazův. Shromáždění bratří byla zavřena a bratří vyzváni přidati se ke straně pod jednou nebo pod obojí. Bratří, kteří usedlí byli na statcích královských, obdrželi rozkaz zemi opustiti, načež také asi 800 se jich vystěhovalo z části do Polska, z části do Pruska.[2]) Senioři unikli zajetí, skryvše se. Než biskup Augusta byl roku 1548 přece jat a po 16 let vězněn. Na Moravě naproti tomu, která se vzpoury stavovské neúčastnila, nemohl král proti bratřím vystupovati. Majíce členy svými nejmocnější šlechtice, tvořili zde bratří ponenáhlu mocnou stranu politickou a přenesli sem vrchní vedení jednoty. Pokus, který král r. 1549 na českém sněmu učinil, sjednotiti na základě kompaktat utrakvisty s katoliky, ač většina duchovenstva pod obojí ukazovala se povolnou, pro odpor světských stavů, z nichž veliká část stála již více na půdě luthe-

[1]) Tieftrunk, Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. r. 1547. 1872.

[2]) Bidlo, Jednota bratrská v prvním vyhnanství. 2 sv. 1900 násl.

ranismu než starého utrakvismu, se nezdařil. Také nařízení královo z roku 1554, aby všichni nesvěcení duchovní byli odstraněni, nezpůsobilo lutheranismu podstatné škody. Poněvadž církvi v Čechách nedostávalo se netoliko světského kněžstva, nýbrž i řády za bouří husitských značně se ztenčily, založil Ferdinand r. 1556 na přání pražské metropolitní kapitoly a několika prelátů v Praze kollej Jesuitův[1]) u sv. Klementa. První členy uvedl do ní r. 1556 sám blah. Petr Canisius. Pro mladé šlechtice a pro chudé studenty zřízeny byly dva konvikty a gymnasium, k němuž se pak přidružila studia filosofická a theologická. Kolleji jesuitské, jež měla býti, poněvadž universita Karlova byla v rukou utrakvistů, spolu štěpnicí katolického kněžstva, poskytl r. 1562 Ferdinand právo, aby rektor její mohl uděleti akademickou hodnost bakaláře a mistra. Brzy také na jiných místech, jako v Jindř. Hradci, Krumlově, byly zřízeny kolleje Jesuitů, kteří zvláště o vychování katolické mládeže velikých zásluh sobě dobyli. Aby postavení katolíků v zemi bylo posíleno, byl po delším vyjednávání prestol arcibiskupský v Praze znovu obsazen. Prvním arcibiskupem jmenoval císař roku 1561 Antonína Brusa z Mohelnice[2]) (1561—1580), dosud biskupa vídeňského, jenž jsa vzácnými ozdoben vlastnostmi horlivě o zlepšení trudného stavu církve v Čechách se přičiňoval. Stejně jako Ferdinand usiloval arcibiskup spojiti utrakvisty s katolíky. Za tím účelem oba hleděli dosáhnouti u koncilu tridentského a papeže, aby přijímání pod obojí bylo v Čechách povoleno. Pius IV. na žádost tuto přistoupil a zvláštním brevem ze 17. dubna 1564 přijímání pod obojí povolil. Arcibiskup těšil se naději, že tím bude svornost a mír obnoven. Ale naděje tato se nesplnila; neboť kališníci téměř již úplně přiklonili se k protestantismu a nedali

[1]) Winter, Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské. 1897. — Krőss, Der selige Peter Canisius in Österreich. Wien 1898. — Týž, Gesch. der böhm. Provinz der Gesellschaft Jesu. I. Bd. Gesch. der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz. Wien 1910.

[2]) Borový, Antonín Brus z Mohelnice. Praha 1873. — Steinherz, Briefe des Prager Erzbischofs Ant. Brus von Müglitz 1562—1563. 1908.

se kalichem více pohnouti k návratu do církve katolické.

Po Ferdinandovi nastoupil vládu v království českém, uherském a v arcikníže ctví rakouském jeho nejstarší syn Maxmilian II.[1]) (1564—1576), jenž byl sice panovníkem vzdělaným, v obcování svém laskavým a uhlazeným a štědrým podporovatelem věd, zejména přírodních, než k náboženství katolickému nejevil téže příchylnosti jako otec jeho. Zvláště ve svém mladším věku (od roku 1555) ukazoval rozhodnou náklonnost k protestantismu. Svým dvorním kazatelem měl Jana Šebastiana Pfausera, jenž, aniž z církve katolické vystoupil, se oženil, a Maxmiliana živými sympathiemi pro nové učení naplnil, tak že nechtěl se účastňovati procesí, mší za mrtvé a sv. přijímání, nemohl-li je přijímati pod obojí. Vše to těžce nesl Ferdinand a ještě krátce před smrtí vybízel a napomínal syny své, aby zachovali v zemích svých náboženství katolické. Ne tak na doléhání otce, jako spíše z důvodů politických, z ohledu totiž na důstojnost císařskou a v naději, že pro syny své dosáhne koruny španělské, Maxmilian k protestantismu neodpadl, ano r. 1562 v přítomnosti svých bratří a tajných radů slíbil slavně, že chce v katolickém náboženství žíti a umříti, jako jeho předkové. Přes to protestanté nikoli neprávem skládali v něj veliké naděje, které se však nesplnily úplně.

Bratry české na jejich opětované prosby o toleranci a ochranu odkázal Maxmilian na zákony zemské a na mandáty svého otce, ano r. 1568 rozkázal zavříti všechny jejich modlitebny. Nařízení tato však nebyla provedena a ústně slíbil císař deputaci bratří, že jim chce býti milostivým pánem. Na žádost pak stavů

[1]) Holtzmann, Maxmilian II. bis zu seiner Thronbesteigung. 1903. — Schwarz, Briefe u. Akten zur Geschichte Maxmilians II. 1889 n. — Scherg, Über die religiöse Entwickelung Maxmilians II. bis zu seiner Wahl zum römischen König (1527—62). 1903. — Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. Str. 350 n. — Denis, Konec samostatnosti české. — Kryštůfek, Protestantství v Čechách až do bitvy bělohorské. 1906. — Tomek, Dějepis města Prahy. XII. díl (1547 až 1608). 1901.

českých, kteří již s malými výjimkami přešli z utrakvismu k protestantismu, na sněmu r. 1567 dovolil, aby kompaktata, která jenom katolíky a utrakvisty za oprávněné v zemi uznávala, byla z výsad zemských vypuštěna, neboť při přísaze na základní zákony sliboval jen, že vezme pod svou ochranu jak katolíky, tak i ty, kdož přijímají pod obojí. Tím byl mlčky utrakvismus odstraněn a protestantismus mohl se nerušeně šířiti. Hned také hleděli protestanté své náboženské záležitosti samostatně uspořádati a žádali od císaře ještě na témže sněmu, aby jim vrátil právo obsazovati utrakvistickou konsistoř,[1]) kterou Ferdinand r. 1562 stavům odňal, aby zabránil do ní vnikání protestantismu. Tuto jejich žádost však Maxmilian zamítl. Když pak ji na sněmu r. 1571 znovu opakovali, žádajíce zároveň, aby augšpurské konfesse svobodně se mohli přidržovati jako stavové rakouští, odmítl tyto jejich požadavky, dovolávaje se korunovační přísahy, která mu bez souhlasu všech stavů každou novotu zapovídá. Než stavové neustali od svých snah. Aby konečně cíle svého, zákonného uznání konfesse augšpurské a samostatného uspořádání svých náboženských záležitostí, dosáhli, odepřeli na sněmu r. 1575, na němž císař vedle zvýšených požadavků berničných, korunovaci svého nejstaršího syna prosadit chtěl, rokovati o každé jiné předloze před vyřízením svých církevních přání. Císař proto dovolil jim raditi se o spořádání svých církevních věcí. Načež stavové dali sestaviti *českou konfessi*, která skládajíc se ze 26 článků v nauce o ospravedlnění Luthera, v nauce pak o večeři Páně, aby dosaženo bylo spojení s bratřími, více názorů Kalvínových a Melanchthonových se přidržovala. Konfesse tato, k níž připojen byl i církevní řád, dle kterého nejvyšší moc byla přenesena na konsistoř, která však bez vměšování císaře od utrakvistických stavů měla býti volena, podána byla císaři a žádáno zároveň od něho, by udělil jejím přívržencům a bratřím svobodné vyznávání náboženství. Císař předložil

[1]) Krofta, Boj o konsistoř pod obojí v letech 1562—1575 a jeho hist. základ. (Čes. čas. hist. 1910.)

ji k dobrému zdání katolíkům a staroutrakvistům, kteří však ji úplně zavrhli. Nicméně císař, ač konfessi nestvrdil za platný zákon, ústně přece ji uznal, dav stavům protestantským ujištění, že jim ve víře a věcech náboženských nebude činiti překážek. Také konsistoř utrakvistickou jim nevydal, ale dovolil místo toho, aby si na ochranu svobody náboženské zvolili 15 defensorů. Tím spokojili se stavové protestantští. Bez obtíže povoleny byly nyní značné daně a přijat byl Rudolf za krále českého, načež jim tento učinil tyže sliby jako jeho otec. V brzku však Maxmilian, odebrav se do Řezna, litovati počal svých koncessí a zapověděl na radu svých katolických a utrakvistických rádců tisk české konfesse a rozkázal, aby proti náboženským shromážděním pikartů dle starých nařízení bylo zakročováno. Také královským městům byly všechny novoty, zejména také ustanovování protestantských kazatelů, zapovězeny.

Na Moravě[1]) při vládnoucí zde ještě větší svobodě náboženské stála za Maxmiliana II. věc katolická ještě hůře než v Čechách. Úřady městské a zemské všecky byly v rukou nekatolíků, strana katolická byla malá a slabá. Štěstím bylo, že na stolec olomoucký dosedli tehdy mužové, kteří poznávajíce nebezpečenství, neúnavnou činností, seč síly stačily, zameziti se snažili stálý postup protestantismu. Tak Vilém Prusinovský z Vičkova[2]) (1565—1572) snažil se především věc katolickou povznésti tím, že školu při chrámu biskupském, podobně jakož i seminář kněžský, odevzdal správě Jesuitů r. 1566 do Olomouce uvedených. Témuž řádu svěřil i kollej pro jinochy šlechtické a akademii r. 1570 v Olomouci zřízenou.[3]) Aby pak po-

[1]) Pilarz et Moravetz, Moraviae hist. pol. et eccl. — Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. — Dvořák, Dějiny Moravy. 1899 n. - Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526—1628). Díl 3. 1905. — Peřinka, Protestantismus a katol. apologeté na Moravě v XVI. a XVII. věku. (Sbor. hist. kroužku. 1902, I.) — Dudík, Gesch. der evangel. Kirche in den königl. Städten Mährens. 1877.

[2]) Vilém Prusinovský do r. 1565. (Čes. čas. hist. 1899.)

[3]) Wallner, Gesch. des Konvinktes in Olmütz. (Zeitschr. für die Gesch. Mährens u. Schles. VI. Bd. 1902.)

vznesl pokleslou kázeň duchovenstva a lidu katolického, konal r. 1568 v Olomouci synodu, zařizoval missie a visitoval diecesi. Bohužel však zemřel výtečný tento biskup příliš předčasně, maje 38 let věku svého. V jeho šlepěje vstoupil Jan Grodecký (1572—1574), jenž již jako probošt v Brně spolu se svým bratrem, kapitolním děkanem Václavem, zavedl zde r. 1572 řád Jesuitův a všemožně jej jak tu tak v Olomouci podporoval. Jeho vlivem Maxmilian II. r. 1573 přiřknul akademii olomoucké právo promovati na doktorát a vůbec požívati všech svobod, jež ostatní starší university tehdáž měly. Než snahy obou vynikajících biskupů, nemajíce dostatečné podpory při dvoře, neměly vždy náležitého úspěchu. Pokus stavů lutheránských r. 1569 a r. 1576 o dosažení svobodného vyznání konfesse augšpurské byl však přece zmařen úsilím biskupů Viléma Prusinovského a Jana Mezona Teleckého.

Rudolf II.[1]) (1577—1611), jenž nastoupil po svém otci vládu ve všech jeho zemích, byl víře katolické věrně oddán. Byltě od 12. až do 19. roku vychováván ve Španělsku pod dozorem horlivého krále Filipa II. Než obavy, kterými jeho nastoupení naplňovalo protestanty, podobně jako i naděje katolíků se nesplnily. Neboť Rudolf, ač mu nescházelo mnohých výborných vlastností, byl ve svém jednání liknavý a hned v mladém věku trudnomyslný a nevěnoval proto, zvláště v pozdějších letech, dostatečné pozornosti svým povinnostem panovnickým. Je tudíž pochopitelno, že i za své vlády málo celkem pro víru katolickou vykonal. Odepřel sice i Rudolf podobně jako jeho otec v Čechách, v jejichž hlavním městě od r. 1582 trvale se usadil, zákonitě uznati svobodu náboženskou, ano uveřejnil i r. 1584 nařízení, kterým na základě mandátu Vladislavova všecka kacířství byla zapovězena, nečinil však nic, aby nařízení to bylo provedeno. Netoliko šlechta činila v náboženských záležitostech na svých statcích, co chtěla, také města nedbala rozkazů krále. Jedno za druhým přidávalo se k protestantismu a vy-

[1]) Gindely, Rudolf II. und seine Zeit. 1863.

bavovalo se z dozoru utrakvistické konsistoře, která r. 1589 jen ještě od sedmi měst královských byla uznávána a i od samých zástupců měst pražských málo byla respektována.

Nenalézali-li katolíci u vlády podpory, rozvíjeli za to Jesuité a na Moravě také biskupové olomoučtí tím větší a z části také úspěšnou činnost. Missiemi a vyučováním ve svých školách snažili se Jesuité víru katolickou v srdcích katolíků zachovati a oživiti, obětavým ošetřováním v době moru lásku a důvěru obyvatelstva si získati. Zejména však hleděli podržeti vliv na nejpřednější šlechtice, při čemž jim bylo podporou, že někteří z nich pojali za manželky horlivé šlechtičny španělské a italské. Na Moravě biskup Stanislav Pavlovský[1]) (1579—1598), obroditel církve katolické na Moravě a bez odporu nejpřednější biskup olomoucký v 16. stol., reformoval s velikou energií především klerus a odevzdal některé klášery Jesuitům. Po té počal proti protestantismu vystupovati na svých panstvích a ve své diecesi a obsadil v Olomouci městskou radu katolíky. Roku 1591 svolal církevní synodu do Kroměříže,[2]) kde byly články sněmu tridentského prohlášeny a výborná časová statuta pro klerus předepsána. V šlepěje Stanislava Pavlovského vstoupil jeho nástupce biskup František kníže Dietrichstein[3]) (1599—1630), muž nábožný, učený a energický, jenž v těžkých dobách byl neúnavným bojovníkem a pevnou oporou církve katolické. Důležité úřady zemské byly ponenáhlu osaženy muži katolickými, a zejména v královských městech, jako ve Znojmě, Brně, Olomouci, a dále na statcích katolických šlechticů byla restaurace katolická s výsledkem prováděna.

---

[1]) Navrátil, Biskupství olomoucké 1576—1579 a volba Stanislava Pavlovského 1909. — Procházka, Stručný životopis biskupa olomouckého Stanislava II. Pavlovského. 1861. — Richter, Augustini Episcoporum Olomucens. series 1831.

[2]) Kubíček, Promulgatio s. Concilii Tridentini in Moravia. 1887.

[3]) Tenora, František kardinál Dietrichstein, jeho mládí volba za biskupa a začátek biskupství. 1906.

Také v Čechách přičiněním horlivých arcibiskupů Martina Medka[1]) (1581—1590) a Berky z Dubé[2]) (1592—1606) pokračovala restaurace katolická. V září r. 1602 bylo nařízení Vladislavovo proti bratřím opět publikováno a na jednotlivých místech také provedeno, modlitebny a školy bratří byly zavřeny.[3]) Roku 1605 konal arcibiskup synodu provinciální, na níž vydány různé dekrety reformní na zvelebení kázně duchovenstva a lidu a prohlášeny nálezy tridentské.[4]) Nicméně i protestantismus měl mocnou oporu ve stavech, proti nimž císař, aby dosáhl peněz nebo vojska proti Turkům, nemohl vystupovati. A kromě toho právě v této době nejstarší a nejmocnější rody katolické, jako Rosenberkové a pánové z Jindřichova Hradce, téměř současně vymřely. Vzdor tomu arcibiskup hájil neohroženě práv úřadu svého a věřících proti výbojným snahám jinověrců a získal i právo kollace na soukromých statcích císařských (r. 1594).

Poněvadž císař zůstal bezdětek a protestanté zamýšleli po smrti jeho korunou císařskou ozdobiti některého panovníka protestantského a také v Čechách a v Uhrách za krále nekatolíka zvoliti, byl od arciknížat rakouských na radu kardinála Klesla r. 1606 Matyáš uznán za hlavu domu habsburského a naň všecka moc přenesena. Když pak Rudolf zpěčoval se schváliti podmínek míru vídeňského, jejž Matyáš s odbojnými stavy uherskými roku 1608 uzavřel, jímž mimo jiné poskytnuta byla svoboda náboženská, jakož i podmínek míru žitvadorožského s Turky uzavřeného, svolal Matyáš sněmy stavů uherských do Prešpurka a rakouských do Vídně, aby si jejich podporu zajistil. Skutečně také byla uzavřena

[1]) Borový, Martin Medek, arcib. pražský. 1877.

[2]) Podlaha, Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé. (Sborník hist. kroužku Vlasti.) Praha 1905.

[3]) Glücklich, Mandát proti bratřím z 2. září 1602 a jeho provádění v letech 1602—1604. (Věstník král. čes. spol. nauk, třída filos.-hist. jazykozp. 1904.)

[4]) Vacek, Diecesní synoda pražská z r. 1605. (Sborník hist. kroužku. 1896.)

konfederace mezi arcikníže tem a stavy uherskými a rakouskými r. 1608, kterou se zavázali společně hájiti splnění míru vídeňského a žitvadorožského proti komukoliv ěk, kdož by se tomu protivil. Přičiněním Žerotínovým přidali se ke konfederaci také stavové moravští. Po té Matyáš vtrhl s vojskem na Moravu a obrátil se odtud do Čech. V této tísni Rudolf svolal sněm[1]) stavů českých do Prahy a žádal jich o pomoc. Stavové protestantští obdrževše od císaře slib, že k urovnání otázek náboženských ještě téhož roku svolán bude sněm, zatím však že nikdo nemá býti pro svou víru znepokojován, sprostředkovali mezi ním a Matyášem mír v Libni (r. 1608). Císař Rudolf postoupil jim Matyášovi kromě Uher a Rakous ještě také Moravu, a stavové čeští se svolením císařovým přijali Matyáše za budoucího krále.

Však stavové nepřidali se k Matyášovi proto, aby podporovali jeho dynastické nebo osobní zájmy, nýbrž uskutečnili svoje vlastní přání, t. j. v první řadě rozmnožili svou moc a v druhé zajistili zákonně svobodu náboženskou. Učinivše ještě v ležení u Prahy mezi sebou tajný spolek, v němž se zavázali, že dříve Matyášovi holdovati nebudou, dokud jim nedá plné svobody náboženské, dosáhli toho, že Matyáš ještě roku 1608 na Moravě svobodu náboženskou i měšťanům zajistil, dovoliv, aby se mohli účastnit bohoslužby protestantské na sousedním panství některého šlechtice.

Podobný průběh měly věci také v Čechách. Na slíbeném od císaře sněmu, který však svolán byl teprve v lednu r. 1609, stavové protestantští předložili císaři žádost, aby zrušil mandát proti pikartům z r. 1602, jakož aby schválil konfessi českou, dále aby stavům navrátil právo k osazování konsistoře strany pod obojí a v moc jejich vydal akademii pražskou. Když císař zpěčoval se k žádostem těmto svoliti, odvolávaje se na kompaktata a jiné starší zákony ve věcech náboženských, přešli stavové, aby na cí-

[1]) Vávra, Katolíci a sněm český r. 1608 a 1609. (Sbor. hist. kroužku r. 1893, str. 3 n.)

saři vynutili potvrzení svých požadavků, k zřejmé vzpouře za vedení Václava Budovce z Budova.[1]) Učinivše mezi sebou zápis a vyzvavše na pomoc stavy moravské, jakož i uzavřevše spolek se stavy slezskými, sebrali vojsko, jehož velitelem jmenován byl šlechtic německý Matyáš z Thurnu, a zřídili výbor 75 direktorův, který se o dalších krocích raditi měl. V tomto těžkém postavení císař Rudolf nemaje vojska povolil konečně stavům protestantským a podepsal 9. července 1609 *majestát*,[2]) t. j. listinu, která požadavky protestantů obsahovala. Majestátem tímto, jehož hlavním původcem byl Budovec, udělil císař všem přívržencům konfesse české z r. 1575 svobodu svědomí, tak že odtud neměl býti nikdo, ani svobodní stavové zemští, ani obyvatelé poddaných měst, ani sedláci od svých vrchností nebo od kohokoli jiného od své víry odvracen a k jiné nucen. Stavové (panský, zemanský a městský) obdrželi kromě toho právo ve svých městech a vesnicích nové chrámy stavěti a školy zřizovati. Též dosavadní konsistoř pod obojí byla jim odevzdána s právem voliti si administrátora a osazovati ji kněžími svého vyznání a dáti si od ní ordinovati své kazatele a těmto udělovati své fary bez překážky se strany biskupa pražského. Dále přenechal král stavům také osazování a správu university a dal jim právo zvoliti si defensory, aby bděli nad právy stavů na universitě a v konsistoři, při čemž bylo stanoveno, že král do dvou týdnů osoby jemu navržené potvrditi musí. Současně učiněno mezi katolickými stavy a defensory porovnání, dle něhož obě strany si slíbily, že ponechají se navzájem při svých chrámech, klášteřích, desátcích a jiných právech, a učiněny úmluvy o některých jiných otázkách, zejména o pohřbívání při cizích chrámech. Zároveň bylo ustanoveno, že utrakvisté stavěti mohou kostely na statcích králov-

[1]) Václava Budovce z Budova korrespondence z let 1579 až 1619. Shledal a k vydání upravil Jul. Glücklich. 1908.

[2]) Krőss, Die Erpressung des Majestätsbriefes v. Rudolf. (Zeitschr. für kath. Theol. 1907/8.) — Gindely, Gesch. der Erteilung des Majestätsbriefes. 1868. — Krofta, Majestát Rudolfa II. 1909.

ských a v královských věnných městech. O panstvích osobám duchovním náležejících nebylo zmínky ani v majestátě ani v porovnání. Stavové dosáhli takto plného vítězství. S konsistoří dostali do svých rukou řízení protestantské bohoslužby, a s universitou, která měla jistý dohled také nad jinými školami, řízení protestantského vyučování. V defensorech byl utvořen jistý druh samostatné vlády. Moc královská byla ztenčena a oslabena až na pováženou, autorita církve pak zlehčena.

Současně s Čechami obdrželo i Slezsko zvláštním listem majestátním pro všecky třídy poddaných úplnou svobodu bohoslužby a stavby chrámův.

§ 199. **Počátek války třicetileté.**[1])

1. Dvě léta po vydání majestátu musil Rudolf po nešťastném vpádu Pasovských postoupiti i království české Matyášovi, tak že podržel posléze jen titul císařský. Brzká smrt (r. 1612) učinila konec jeho ponížení a *Matyáš* (1612—1619) nastoupil také v císařství. První léta vlády Matyášovy, jenž přísahou stavům znovu majestát potvrdil, prošla celkem dosti klidně, jakkoli nescházely třenice mezi katolickými a protestantskými stavy a císařskou vládou. Někteří ze stavů protestantských dostali výnosné úřady zemské, při tom snažili se získati protestantismu úplnou nadvládu nad nábo-

[1]) Paměti nejvyššího kancléře království českého hraběte Slavaty z Chlumu. (Od r. 1608—19.) Vydal Jireček. 1866 sq. — Skála ze Zhoře, Historie česká od r. 1602—1623. 1885 sq. — Huber, Geschichte Österreichs. Bd. V. (1609—1648.) 1896. — Gindely, Geschichte des 30jähr. Krieges. 1858. — Týž, Dějiny českého povstání léta 1618. 1870. — Onno Klopp, Der 30jähr. Krieg bis 1632. 3 Bde. 1891 násl. — Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinand II. u. seiner Eltern. 7 Bde. 1850. — Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. Str. 708 násl., 799 násl. — Tenora, Život sluhy božího P. Martina Středy. 1898. Str. 169 násl. — Wolf, Geschichte Maximilians I. 1807. — Schreiber, Maximilian I. d. Katholische, Kurfürst v. Bayern. 1868. — Winter, Život církevní v Čechách. I. sv. 1895. Str. 219 n. — Kryštůfek, Protestantství v Čechách 1906. — Kameníček, Zemské sjezdy a sněmy moravské. 3. sv.

ženstvím katolickým. Poněvadž jim na překážku byl katolický rod habsburský, začali náčelníci jejich pomýšleti již r. 1614 na násilnou změnu dynastie a osnovali proto ponenáhlu vzpouru proti Habsburkům, spoléhajíce při tom na pomoc evangelické unie v Německu, a především Kristiana Anhaltského. Vítanou záminku skýtaly jim náboženské spory, k nimž zavdávalo příčinu neurčité znění porovnání mezi stavy katolickými a defensory z r. 1609.[1]) Počítajíce statky duchovní k statkům královským, počali protestantští měšťané městečka Broumova, jež tamějšímu klášteru benediktinskému náleželo, na jaře roku 1611 za podpory souvěrců z Německa a Slezska stavěti vlastní chrám. Přes zápověď císaře r. 1611 na vyzvání zástupců stavovských chrám byl dostavěn a hned téhož roku farář jmenován. Podobně vystavěli si protestanté chrám v Hrobu, náležejícím dříve klášteru oseckému a nyní arcibiskupovi jako užívateli statkův. Vláda však byla jiného názoru. Poněvadž ani v majestátu ani v porovnání nebylo výslovně stanoveno, že by i na nich protestanté mohli stavěti chrámy, rozkázala, aby oba chrámy byly zavřeny (r. 1614). Kromě toho císař Matyáš, chtěje na královských statcích provésti reformaci katolickou, udělil na nich r. 1612 arcibiskupovi podací právo v mezích majestátu a porovnání z r. 1609; arcibiskup pak ustanovoval po smrti farářů protestantských katolické duchovní, dovolávaje se při tom porovnání, jež stavům přiznávalo právo na svých statcích pro faru patronátní ustanovovati takového kněze, který je od arcibiskupa posvěcen. Ježto tento postup mařil naděje protestantů, protestovali energicky proti němu stavové jejich na generálním sněmu v Praze r. 1615. Na jejich protest odpověděl císař, jenž se majestátem nechtěl dáti více omezovat, než jak slovní znění stanovilo, teprve po ukončení sněmu roku následujícího, odmítnuv jej jako neoprávněný. Když pak Broumovští stále ještě se zdráhali uposlechnouti rozkazu císařského, vydal Matyáš roku 1617 přísné

[1]) Kroiher, Bylo-li porušení majestátu příčinou českého povstání? (Sbor. hist. kroužku 1803, str. 49 n.)

nařízení, aby klíče kostela svého vydali opatovi Volfgangu Selendrovi. Což když ani nyní neučinili, byli nejpřednější občané města uvězněni a do města poslána komise roku 1618, která však s nepořízenou odejíti musila, poněvadž obyvatelé násilím se postavili na odpor proti zavření kostela.[1]) Více úspěchu docílil arcibiskup pražský Jan Lohelius proti obyvatelům Hrobu. Poněvadž tito jej při pokusu zavřít kostel na životě ohrožovali a za to přísného potrestání obávati se musili, dohodli se s arcibiskupem, že kostel r. 1617 zboří, začež tento od obžaloby ustal. Defensoři svolali po té r. 1618 sjezd stavů protestantských do Prahy, z něhož podána 10 místodržícím, kterým císař před svým odjezdem z Prahy správu Čech svěřil, žádost, aby stížnostem jejich vyhověli a zvláště uvězněné Broumovské propustili. Když žádost tato, jakož i žádost císaři zaslaná byla odmítnuta jako neoprávněná a zapovězeno jim zároveň přísně konati nový protestní sjezd s hrozbou, že původcové budou postaveni před soud, přistoupili nyní stavové protestantští k zjevné vzpouře. Ráno 23. května 1618 vydalo se na 100 osob sjezdu protestantského do hradu se svým zbrojným lidem, aby dali místodržícím odpověď na císařské psaní. V odpovědi té protestovali proti zákazu sjezdu a končili otázkou na místodržící, zda měli účast na sepsání císařského listu. Přítomní místodržící, nejvyšší purkrabí Šternberg, dále Vilém Slavata, Jaroslav Bořita z Martinic a převor řádu maltezského Děpolt, zpěčovali se dáti odpověď, dovolávajíce se úřední přísahy. Později sice prohlásil nejvyšší purkrabí, že k tomu neradili; nicméně protestantští pánové, prohlásivše Slavatu a Martinice, které jako úhlavní nepřátele protestantů k smrti určili, za rušitele majestátu, svrhli je z okna ven do příkopu 28 loket hlubokého a za nimi i přítomného sekretáře Fabricia.[2]) Všichni tři byli však při životě zachováni jakoby zázrakem; jen Slavata byl na hlavě raněn nárazem na římsu okenní.

[1]) Wintera, Odboj Broumovských. 1904.

[2]) Macháček, Defenestrace pražská r. 1618. (Čes. čas. hist. 1908.)

Nebyl-li tento čin jen následkem okamžitého rozčilení, nýbrž od Thurna a jeho společníků připraven, ukázaly nejbližší kroky protestantů, že jsou odhodláni na dráze revoluce setrvati. Hned následujícího dne ustanovili provisorní vládu 30 direktorů po 10 z každého stavu. Na to pak vypsali berně a začali sbírati vojsko, jehož vrchním vůdcem jmenován Matyáš Thurn, a vypravili posly k druhým zemím, zejména ke knížatům protestantským, za pomoc. Direktoři pak strhnuvše na sebe celou vládu, vypudili Jesuity[1]) a skonfiskovali jejich statky. Týž osud stihl též arcibiskupa pražského Lohelia (1612—1622) spolu s opatem broumovským Selendrem. Císař sliboval opětovanými listy zachovávání majestátu a narovnání z r. 1609 a zachovávání všech privilegií; za neplodného jednání zemřel však již 20. března 1619 ve Vídni.

2. Za těchto těžkých poměrů ujal se nyní vlády *Ferdinand II.* (1619—1637), vnuk Ferdinanda I. a vládce Štyrska, jenž hlubokou vynikaje zbožností již r. 1617 byl na sněmu českém téměř jednohlasně od stavů za krále přijat, a když se zavázal práv i svobod zemských šetřiti, za krále českého slavně korunován. Skutečně také hned po nastoupení vlády poslal Ferdinand stavům revers, v němž se zavazoval k zachování všech jejich práv, privilegií a nálezů sněmovních, jakož i zápisů dřívějších králů, tedy i majestátu. Avšak stavové reversu onoho vůbec ani nepřijali a také na pozdější dopisy nedali odpovědi. Thurn vytáhl na Moravu, kde četná strana návodem Karla ze Žerotína[2]) zavrhovala povstání české. a způsobil, že Moravané spojili se s Čechy a zřídili si prozatímní vládu 29 direktorův. Po příkladu Čech byli i tu Jesuité vypovězeni ze země a zřízena konsistoř nekatolická. Kanovníci kapitoly olomoucké byli uvězněni, opati, probošti, mniši i řeholní panny z klášterů vyhnáni a z důchodů klášterních odbyti, zbytek statků klášterních a církevních vzat do správy zemské. Pánové králi Ferdinandovi věrní, jako kardinál Dietrichstein, zemský

[1]) Kröss, Příspěvky k dějinám vypuzení Jesuitů z Čech r. 1618. (Sborník hist. kroužku 1907.)

[2]) Chlumecký, Karl der ältere von Zierotin.

hejtman Ladislav Popel z Lobkovic a Karel ze Žerotína, zbaveni dosavadní moci a držáni po některou dobu ve vězení. Z Moravy obrátil se Thurn do Rakous, aby oblehl Vídeň. Protestantští stavové dolnorakouští podobně jako již dříve hornorakouští rozhodli se spojiti se s Čechy a shlukli se 5. června na Ferdinanda do samého císařského hradu, aby mu své rozhodnutí oznámili. Z nesnází vysvobodila Ferdinanda rychlá pomoc 500 kyrysníků poslaná Dampierrem; Thurnovi bylo od Vídně odtáhnouti s nepořízenou, ježto zatím v Čechách přítomnosti vojska jeho bylo nezbytně třeba. Ferdinand odebral se nyní z Vídně do Frankfurtu k volbě císařské, kde také 28. srpna 1619 jednohlasně byl za císaře zvolen. V Čechách naproti tomu byl právě den před tím (27. srpna) formálně sesazen a na jeho místo kurfirst falcký Friedrich V. za krále českého na generálním sněmu všech zemí koruny české zvolen.[1]) Tím provedena definitivní roztržka mezi králem a vzbouřenými stavy. Jen zbraně mohly rozhodnout. Nedbaje výstražných hlasův a věrnosti císaři povinné, odhodlal se Friedrich skutečně také přijmouti českou korunu, a vypraviv se do Prahy, byl tu 4. listopadu od dvou nejvyšších zemských úředníkův, administrátora protestantské konsistoře a seniora jednoty bratrské korunován. Mladý, rozkošem oddaný a málo nadaný král nebyl však pravým mužem pro tak vážnou dobu, který by byl s to, aby zmatené poměry spořádal a lid k velikým obětem nadchl. Kromě toho učinil se svým fanatismem neoblíbeným a urazil náboženské city netoliko katolíků, nýbrž i většiny protestantův. Hned po svém příchodu vydal kalvínský král rozkaz, aby modly s oltáře byly odstraněny. Jeho dvorní kazatel Skultetus, náruživý kalvínec, odebral se již 21. prosince s několika členy bratrské jednoty do velechrámu sv. Víta, aby jeho „očištění" provedli. Za hrubých žertů byly oltáře, kříže, obrazy a pomníky rozbity, ostatky zničeny, ano ani vzácných uměleckých památek nešetřeno, jen některé z nich byly malířem jakýmsi a Vilémem

[1]) Ritter, Die pfälz. Politik u. die böhmische Königswahl im Jahre 1619. (Hist. Zeitschr. 79, 239 násl.)

Lobkovicem zachráněny. Když chrám byl proměněn v pustou kalvínskou modlitebnu, konal v něm vzdorokrál o hodu vánočním služby boží. Řádění toto otevřelo přemnohým oči. Na Friedricha i celý jeho dvůr žehráno bylo veřejně. Lid, který pro povstání nikdy nebyl nadchnut, odvracel se od Friedricha vždy více. Malátnost vlády jeho nezastřela ani okázalá cesta na Moravu v únoru r. 1620, kde mu odbojní stavové vykonali přísahu věrnosti.[1]) Z Moravy odebral se Friedrich do Slezska a odtud v polovici března vrátil se do Prahy.

Snad by bylo bývalo tehdy náboženství katolické v zemích českých zničeno, kdyby vláda zimního krále nebyla měla jen krátkého trvání. V tísni své a všeho habsburského domu spojil se Ferdinand s vévodou bavorským Maxmilianem, hlavou ligy katolické, dav mu v zástavu Horní Rakousy, dále s kurfirstem saským Janem Jiřím, jemuž za pomoc slíbil zastaviti Lužici. Kromě toho dostalo se mu vydatné podpory od papeže, od Habsburků španělských a Sigmunda III., krále polského. Čechové naproti tomu zbaveni byli téměř všeliké pomoci, na kterou spoléhali původcové vzpoury. Ano povstání bez rozmyslu vzbuzené nemělo ani v samých zemích koruny české podpory. Ve vojsku stavovském, které nedostávalo žoldu, nebylo kázně, výsledek boje byl nepochybným. V bitvě na *Bílé hoře* 8. listopadu 1620 mezi hodinou 12. a 1. bylo vojsko české na hlavu poraženo. Zatím co Čechové na bojišti krev cedili, Friedrich na Hradě pražském vesele hodoval. Seznav porážku svoji, opustil na rychlo zemi. Útěkem krále byla katastrofa dokonána. Praha vzdala se vítězi na milost a nemilost. Ve Vídni oslaveno vítězství skvělým průvodem, jehož se císař Ferdinand

[1]) Do doby návštěvy Friedrichovy na Moravě padá kruté umučení blah. Jana Šarkandra, faráře holešovského. Uprchnuv za povstání do Czenstochové, byl po svém návratu ze zrady obžalován, jakoby byl povolal polské vojsko na pomoc císaři, jat, do Olomouce odveden a tam nelidsky mučen a pálen, aby vyjevil domnělé tajemství od zemského hejtmana Lobkovice jemu svěřené. Po čtyřnedělním utrpení zemřel v žaláři 17. března roku 1620. Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. 1861.

s celým dvorem zúčastnil, v Římě pak konal papež Pavel V. u přítomnosti kardinálův a cizích vyslanců slavné „Te Deum“ na poděkování za vítězství bělohorské. Byloť vítězství toto vedle vítězství zákonitého krále nad odbojem stavů také vítězstvím víry katolické nad protestantismem, jehož porážkou zachován též národ český při svém jazyku a národnosti. Týž ještě rok poddala se vojevůdci císařskému Buquoyovi Morava a uznala zase Ferdinanda II. za pána svého. Také stavové slezští, uzavřevše s kurfirstem saským r. 1621 smlouvu, kterou obdrželi odpuštění a stvrzení náboženství svého ve smyslu majestátu císaře Rudolfa, navrátili se pod panství císaře Ferdinanda. Tak byly země koruny české zase uvedeny v moc legitimního krále.

§ 200. **Restaurace katolická v zemích českých.**[1])

1. Po bitvě bělohorské císař Ferdinand nedal hned zprvu znáti, jak míní potrestati přemožený odboj. Teprve za tři měsíce dány (6. února 1621) z Vídně správci země Karlu Liechtensteinovi tajné rozkazy, aby všichni direktoři a jiných 32 znamenitějších osob, které se zvláště povstání účastnily, bylo zatknuto. Mimořádným soudem, jemuž předsedal Karel Liechtenstein, bylo z nich 27 odsouzeno na smrt a ke ztrátě statků, a poprava vykonána 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze. Také nad četnými uprchlíky byl prohlášen trest smrti a konfiskace statků. Mnozí z nich přijali služby u nepřátel císařových a podněcovali pak nenávist proti domu rakouskému. Na Moravě, kde kardinál Dietrichstein stal se plnomocným komisařem zemským a později zemským hejtmanem, bylo v listopadu r. 1622 odsouzeno k smrti

[1]) Krásl, Arnošt hrabě Harrach. 1886. — Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen. 1894. — Huber, Geschichte Österreichs. V. Bd. 1896. — Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách. 1882. — Svoboda, Katolická reformace a Marjánská družina v království českém. 2 sv. 1888. — Tenora, Život sluhy božího P. Martina Středy. 1898. — Borový, Dějiny diecese pražské. 1874. — Peschek, Gesch. der Gegereform. in Böhmen. 1844.

24 osob, ponejvíce bývalých direktorů, než dána jim milost a místo toho potrestáni doživotním nebo delším vězením a úplnou nebo částečnou ztrátou majetku. Konečně pak 3. února r. 1622 vyhlášen tak zvaný generální pardon, t. j. odpuštění všem jiným, kteří se odboje jakýmkoli způsobem účastnili, avšak s podmínkou, aby se přiznali k vině své, za kterou potom jedenkaždý pokutován ztrátou polovice, třetiny nebo jiné menší části veškerého jmění svého. Také města, vyjma Budějovice a Plzeň, která zůstala císaři věrna, byla těžce potrestána. Jejich výsady považovány byly za ztraceny, některá města v zástavu dána soukromým osobám, jmění městské pak úplně nebo z části zabráno. V Čechách samých bylo zabaveno 491 z části velikých panství, které obsahovaly tři čtvrtiny celého království, na Moravě pak skonfiskováno 135 statků do zemských desk zapsaných a mnoho dvorů a domův. Ze zabavených statků obdrželi mnozí z hejtmanů vojenských a úředníků královských značné odměny. Část zabraného jmění věnována též na lepší dotaci arcibiskupství pražského a odškodněnou kapitoly. Taktéž některé řehole nadány byly značnými důchody, zejména řád jesuitský. Než pouhým potrestáním vinníků nespokojil se císař. Poněvadž vzpoura sledovala dvojí cíl, náboženský, totiž úplnou vládu protestantismu ve vzbouřených zemích, a politický, založení přemoci stavů nebo vlastně šlechty nad mocí krále, proto v obojím směru hleděl císař nápravu zjednati.

2. V příčině náboženské rozhodnuto provésti reformaci katolickou,[1]) která po rozumu Ferdinanda II. a jeho rádců byla nezbytnou, měl-li konečně v zemi, po 200 let spory náboženskými zmítané, rozhostiti se pokoj a mír. Za tím účelem již 13. prosince 1621 publikován byl od Liechtensteina na rozkaz císaře mandát, jímž vypovězeni ze země jako rušitelé pokoje obecného a pohrdači majestátu císařského všichni predikanti, kteří 20. května 1618 předčítali s kazatelen spis pořadatelů tehdejšího sjezdu

[1]) Vávra, Počátky reformace katolické v Čechách. (Sborn. hist. kroužku Vlasti.) Praha 1894.

protestantského k jejich ospravedlnění sepsaný, kteří k volbě vzdorokrále nabádali, jeho korunovati a vše provésti pomáhali, co prospívalo k posile a rozšíření konfederace. Třicet duchovních v Praze opustilo zemi; jiní již před tím se vystěhovali. Než někteří zůstali přece v Praze a pokračovali v kázáních. Dva faráři německých lutheránů v Praze zůstali však tímto mandátem nedotčeni. Ještě méně byl dekret v jiných městech proveden. Však již následujícího roku bylo v říjnu oběma lutheránským duchovním ohlášeno jejich propuštění a téhož roku zapovězeno také přijímání pod obojí, které bylo dříve přiznáno utrakvistům s církví katolickou spojeným, svátek Husův odstraněn, používání jazyka latinského při bohoslužbě přísně provedeno a osazování far v Praze, na královských a zabavených statcích až do odvolání svěřeno arcibiskupovi. Počátkem r. 1623 byla universita spojena s dosavadní akademií Jesuitů a jim nad „Carolo-Ferdinandea“ dána rozsáhlá práva, čímž celé vyšší školství dostalo se do jejich rukou. Místo rektora měl vždy zastávati rektor jesuitské kolleje pražské, a také kancléř, kterému příslušel dohled nad studiem, měl náležeti tomuto řádu. Na theologické a filosofické fakultě měli vyučovati jen Jesuité, professoři druhých dvou fakult měli býti jmenováni od rektora Jesuitův a v jeho ruce musili skládati vyznání víry a jemu poslušnost slibovati. Když naděje, že po vypovězení protestantských duchovních protestanté sami dobrovolně do lůna církve katolické se vrátí, hlavně pro nedostatek katolických duchovních z veliké části ukázala se marnou, použito i proti laikům donucovacích prostředkův. Především přikázal arcibiskup Harrach (1623—1667) sedlákům na svých statcích návštěvu katolické bohoslužby, na to pak 24. března 1624 vydal sám císař nařízení, že odtud v královských městech mají býti přijímáni do svazku měšťanského jen katolíci, dalšími pak nařízeními z téhož roku stanoveno, že přijetí do cechův a spojené s tím provozování řemesla neb živnosti jakékoli má býti uděleno na příště jen katolíkům, jim také že svěřeny mají býti všecky úřady konšelské i rychtářské v městech i vesnicích.

Podobně dálo se i na Moravě.[1]) Výnosy císařské dané správci země kardinálu Dietrichsteinovi nařizovaly, aby statky církevní pobrané zase byly navráceny. Rovněž jako v Čechách měly nekatolické rady v královských městech nahrazeny býti katolickými, jen z katolíků směl býti císařský rychtář jmenován. Novokřtěnci byli r. 1622 všichni na rozkaz císaře od kardinála Dietrichsteina ze země vypovězeni a pak i proti jiným nekatolíkům v zemi se nastupovalo. Roku 1624 byli vypovězeni z Moravy všichni protestantští duchovní netoliko z královských měst, nýbrž i z panství protestantských šlechticův, aby nepodněcovali nekatolíků k zatvrzelosti. Následujícího pak roku vydán rozkaz, že v městech moravských nemá býti uděleno žádnému nekatolíkovi právo měšťanské, a že v nich nemá býti nekatolík trpěn.

3. K úplnému provedení reformace byla zřízena v únoru r. 1627 v Čechách zvláštní komise reformační,[2]) sestávající z kardinála Harracha, Jaroslava Bořity Martinice, Friedricha z Talmberku a Krištofa Vratislava z Mitrovic. Úkolem jejím bylo vyslati do jednotlivých krajů duchovní (ponejvíce to byli mnichové), kteří měli poučováním protestanty na víru katolickou obraceti a obrácené ve víře upevňovati. Jim na pomoc přiděleni reformační komisaři jako krajští hejtmani. Pro obrácení a prohlášení přestupu stanovena lhůta, po jejíž uplynutí proti zatvrzelým zakročováno bylo tresty, zejména ubytováním vojska; také proti hrozícímu násilí voláno na pomoc vojsko, jež ovšem mnohdy na bezbranném lidu dopouštělo se výstředností politování hodných, za které však církev katolická zodpovědnou činěna býti nemůže,[3]) neboť reformace

[1]) Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526—1628). Díl II., str. 539 n.

[2]) Podlaha, Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627—29.

[3]) Vytýká-li se církvi katolické pálení knih, jako na př. později Jesuitou Antonínem Koniášem († r. 1760), čímž prý literatura česká velikou ztrátu vzala, pak musíme míti na zřeteli, že páleny byly nechutné traktáty polemické, spisy nevěrecké, deisty šířené. Dobré knihy Koniášem nebyly ničeny, ano i knihy zcela špatné pokud možno byly šetřeny a k vě-

řízena z Vídně, a kardinálu Harrachovi jako členu komise nezbývalo než podrobovati se vůli císařské, jakkoliv pokud možná snažil se mírniti ostří rozkazů panovníkových.

Až dosud však nevztahovala se reformace katolická na šlechtice a mnozí z nich odepřeli také uposlechnouti rozkazů, aby své kazatele propustili nebo působili aspoň co možno nejdéle obtíže. Proto v létě r. 1627 učiněn byl poslední rozhodný krok a použito i proti šlechtě přísných opatření, aby Čechy úplně staly se katolickými. Dne 31. července 1627 podepsal císař patent, dle něhož i členové panského a rytířského stavu, mužové a ženy, kteří by nechtěli přijmouti víru katolickou, do šesti měsíců opustiti měli zemi. K prodeji statků, které směly býti jen katolíkům prodány, povolen jim byl další termin šesti měsícův. Po tomto nařízení, jemuž podobné i pro Moravu mandátem ze dne 9. března 1628 bylo vydáno, vystěhovali se mnozí šlechtici i nešlechtici ze země. Celkem vystěhovalo se v Čechách na 30.000 rodin, mezi nimi 185 ze stavu panského a rytířského.

Těmito nařízeními, jež vydal císař týmž aspoň právem, jako to činila knížata protestantská ve svých územích, byla víra katolická zevně ponenáhlu obnovena. Aby i vnitřně jinověrci byli víře katolické získáni, a vůbec víra katolická povznesena, konány pilně missie a k povznesení duchovní správy povoláni kardinálem Harrachem pro nedostatek domácího duchovenstva kněží z Polska a jiných zemí, kteří, bohužel, však nepůsobili vždy příkladně. Ponenáhlu, podporovány šlechtou a císařem, povznášely se opět kláštery; mnohé z nich převzaly pak záhy i správu duchovní na farách. K starým řádům přistoupily nové, zejména Kapucíni, Milosrdní bratří, Barnabiti, Piaristi a Voršilky. Nejúčinněji podporovali však reformaci katolickou

---

deckému budoucímu užívání do knihoven jesuitských ukládány. Všecky vzácnější spisy Koniášem stíhané se zachovaly. Srov. Podlaha, Život a působení Antonína Koniáše. (Sborník hist. kroužku, 1893, str. 3 násl.) Též Duhr, Bajky o Jesuitech. Přeložili a doplnili dr. Jos. Tumpach a dr. Ant. Podlaha. (Vzděl. katol. knih. sv. XX.)

Jesuité zakládáním Mariánských kongregací a horlivým konáním missií. Jejich přičiněním, jakož i Piaristů, Premonstrátův a Cisterciáků povznášelo se opět ponenáhlu vyučování. K výchově domácího kněžstva založil kardinál Harrach roku 1631 seminář kněžský v Praze s akademií filosoficko-theologickou, které se však nedostalo císařského schválení. Vedle toho snažil se reorganisovati církevní správu Čech, a usiloval upřímně především o to, aby zřízena byla nová sídla biskupská. Pro nedostatek dotace a ustavičné války dočkal se uskutečnění svého záměru teprve na sklonku života tím, že bylo r. 1655 zřízeno biskupství v Litoměřicích[1]) a r. 1664 v Králové Hradci. Místo starého rozdělení diecesního na archidiakonáty zavedeno rozdělení na vikariáty, jejichž představení (vikáři) již neměli vlastní jurisdikce, nýbrž jen dle rozkazu arcibiskupova dozor měli nad klerem vikariátním.

Podobným směrem jako kardinál Harrach pracoval v Čechách působil na Moravě kardinál Dietrichstein (1599—1636). K provedení restaurace katolické používal především pomoci řádův. Jesuité obdrželi opět kollej v Olomouci a k tomu další v Jihlavě a ve Znojmě; Piaristům dány kolleje v Mikulově a v Lipníku. Také fary duchovních katolických zbavené osazeny byly namnoze duchovenstvem řeholním Ve zprávě r. 1634 římské propagandě podané uvésti mohl kardinál, že ze 150.000 akatolíků se jich na 110.000 obrátilo; ostatní ponejvíce se vystěhovali, nemálo jich se však též skrývalo. Teprve za kardinála Liechtensteina (1664—1695),[2]) jenž docela vstoupil do šlepějí Dietrichsteinových, bylo dílo restaurace katolické zejména pilným konáním missií dovršeno.

S větším odporem a obtížemi povahy právní setkávala se reformace katolická ve Slezsku,[3]) po-

[1]) Frind-Jarisch, Geschichte des Bistums von Leitmeritz. 1887.

[2]) Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Vladaření císaře a krále Leopolda I. 1893. — Jul. Chodníček, Z katolických missií na Moravě a ve Slezsku v době reform. katol. K tisku upravil Kovář. (Sbor. hist. kroužku. 1896, str. 108 n.)

[3]) Biermann, Geschichte des Protestantismus in Österreichisch-Schlesien. Prag 1907.

něvadž císař sám schválil saský akkord r. 1621 kurfirstem Janem Jiřím zemi povolený, kterým všecka privilegia a také majestát byly potvrzeny. Zde spokojil se císař zpravidla jmenováním katolických šlechticů pro správu bezprostředních knížectví, s ustanovením katolických hejtmanů v městech a odnětím chrámů, na které mohli katolíci nároky činiti. Jen z hrabství kladského, které vlastně bylo částí Čech, byli r. 1623 protestantští duchovní vypuzeni a v Nisse a jiných územích, která náležela biskupu vratislavskému, ponechána protestantům volba buď se vystěhovati nebo víru katolickou přijmouti.

§ 201. **Válka třicetiletá. Mír vestfalský r 1648.**[1])

Porážkou na Bílé hoře byla by válka vlastně bývala ukončena, kdyby v ní bývali někteří dobrodruzi, jako hrabě Mansfeld v Německu, ve prospěch Friedricha, vlastně však z touhy po kořisti, nebyli pokračovali. S počátku sice dobyli nad Tillym,[2]) vojevůdcem ligy, r. 1622 vítězství. Však již roku následujícího byli poraženi a Friedrich V., klatbou říšskou stižený, zbaven i hodnosti kurfirstské, jež spolu se správou Horní Falce přenesena byla na Maxmiliana Bavorského s posláním, aby tam obnovil náboženství katolické.[3]) Protestanté sice na sněmu v Řeznu energicky protestovali, aniž však mohli výsledek změniti. Odtud tvořili v kollegiu kurfirstů menšinu.

Opatření to, kterým měla býti strana katolická v říši posilněna, vyvolalo nový odpor knížat protestantských, zejména jihoněmeckých. Obava před novým povznesením Habsburků získala jim spojence, především v zeti Friedricha V., králi anglickém, v Hol-

[1]) Gindely, Gesch. des 30jähr. Krieges. I.—IV. (Až do r. 1623.) 1869 n. — Huber, Geschichte Österreichs. V. Bd. 1896. — Rezek, Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války. 1890. — O. Klopp, Der 30jährige Krieg bis 1623. 3 Bde. 1891 n.

[2]) O. Klopp, Tilly im 30jähr. Krieg. 2 Bde. 1861.

[3]) Högl, Die Bekehrung der Oberpfalz durch Kurfürst Maximilian I. 2 Bde. 1903.

landsku a v Kristianovi IV., králi dánském. Koncem r. 1625 učiněna byla smlouva mezi Anglií, Hollandskem a Dánskem k znovudosazení falckraběte v jeho země dědičné; sama Francie podporovala podnik tento penězi. V čelo vojska protestantského postavil se sám král dánský Kristian IV. Než i toto druhé jednání krvavého třicetiletého dramatu, dánsko-saská válka (1625—1629), skončilo ve prospěch císaře a katolické věci. Tilly, vůdce ligy, a Valdštein,[1]) jenž nabídnuv císaři své služby, najal na své útraty vojsko 20.000 mužů, zůstali všude vítězi proti Kristianovi IV. a jeho spojencům. Proto uzavřel Kristian IV. s císařem mír v Lübecku (dne 12. května) r. 1629, v němž králi dánskému za slib, že budoucně zachovávati bude neutralitu, všecky jeho državy byly vráceny.

Zatím co válka zdála se býti ukončena, byl již položen zárodek k novému konfliktu. Jako Ferdinand po vítězství r. 1620 dle práva territoriálního náboženství katolické ve svých dědičných zemích obnovil, tak považoval i jako císař za svou povinnost protestantismus v říši v ony meze opět zatlačit, které mu byly vykázány úmluvou pasovskou a mírem augšpurským. Ve shodě s knížaty ligistickými vydal na jaře r. 1629 (6. března) tak zvaný *restituční edikt.*[2]) Dle něho měla knížata protestantská vrátiti všecky církevní statky od míru pasovského r. 1552 zabrané, t. j. odeziraje od rozsáhlého klášterního statku, především obě arcibiskupství magdeburgské a brémské a dvanácte biskupství. Hned také byly zřízeny komise, aby nařízení toto provedly. Dále bylo přiznáno ediktem restitučním i katolickým stavům právo reformační beze všeho omezení, které dávno již protestanté vykonávali, a konečně výslovně stanoveno, že z náboženského míru vyloučeni jsou kalvinisté a zvingliani, tak že jen přívrženci konfesse augšpurské mají býti vedle kato-

[1]) Hurter, Zur Geschichte Wallensteins. 1855. — Dudík, Wallensteins Korrespondenz. 1865. — Dvorský, Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621. 1892.

[2]) Günter, Das Restitutionsedikt v. 1629 u. die kathol. Restauration Altwürttembergs. 1901.

líků budoucně uznáváni. Edikt tento, odpovídaje úmluvám míru augšpurského, byl se stanoviska právního úplně odůvodněný, než nemohl býti proveden, poněvadž protestanté nechtěli vydati majetek, který již od dávné doby, třebas bezprávně, měli v držení, a který měl pro jejich mocenské postavení veliký význam, a poněvadž císař právě tehdy na opětné naléhání ligistů Valdšteina zbavil jeho důstojnosti a Francie Švédsku k válce proti císaři zajistila roční podporu.

Právě v téže době, když bylo v Řeznu propuštění Valdšteina rozhodnuto, přistál 6. června 1630 král švédský *Gustav II. Adolf*[1]) s 13.000 muži v Německu v úmyslu utvořit z krajin severních veliké Corpus evangelicorum za svého řízení. Tím nastalo třetí jednání dramatu, válka švédská (1630—1635). Ve válce, v níž i Francie přidala se otevřeně k Švédsku, nastal nyní obrat. Tilly sice dobyl Magdeburku r. 1631, chtěje jej donutiti k přijetí ediktu restitučního, — požár při plenění vzniklý obrátil téměř všecky domy v popel, — v brzku však byl (17. září 1631) u Breitenfeldu blíže Lipska od Gustava Adolfa poražen. Nyní pronikali Švédové, zatím co také Sasové za vedení Jana Jiřího do Čech přitáhli a Prahu obsadili, vždy dále na jih, svou cestu všude krví a troskami označujíce. Již zajišťoval si Gustav Adolf hlasy pro volbu císařskou, když padl v bitvě u Lützenu r. 1632. Švédové, podporováni penězi francouzskými, pokračovali však ve válce dále. Když po zavraždění Valdšteina[2]) (r. 1634) dobylo vojsko císařské u Nördlingen úplného vítězství za vedení Gallasa, počali se Švédové a němečtí protestanté kloniti k míru. Skutečně také v brzku kurfirst saský Jan Jiří s císařem uzavřel mír pražský r. 1635, kterým edikt restituční byl zrušen a Jiřímu nyní dědičně postoupena obojí Lužice, kterou r. 1620 mu Ferdinand dal v zástavu.

Švédové však z návodu kardinála Richelieu pokračovali ve válce dále; tím nastalo poslední a nejkrvavější jednání celého dramatu, válka

[1]) Gfrörer, Gustav Adolph. 4. Aufl. v. O. Klopp. 1842.
[2]) Pekař, Dějiny Valdšteinského spiknutí.

švédsko-francouzská (1635—1648), ježto nyní Francie války se přímo účastnila, snažíc se Habsburky z čelného jejich postavení v západní Evropě vytlačiti. S počátku sice Ferdinand III. (1637—1657), jenž po svém otci vlády se ujal, dobyl některých vítězství, než později, podporováni jsouce Bernardem Výmarským († r. 1639) a Francouzi, zůstali Švédové téměř všude vítězi. Celá válka zvrhla se posléze v bezúčelné plenění a pustošení, vraždění a hanobení a obrátila Čechy jakož i Německo namnoze v poušť. Konečně po 13letém jejím trvání došlo r. 1648 *k míru vestfalskému*,[1]) o který již od r. 1645 v Münsteru a Osnabrücku bylo jednáno.

V příčině náboženské byly mírem tímto a) úmluva pasovská a náboženský mír augšpurský netoliko úplně potvrzeny, nýbrž i na reformované rozšířeny, kteří měli míti stejná práva s katolíky a přívrženci konfesse augšpurské. b) Vzhledem na statky církevní stanoven byl rok 1624 jako rok normální (annus normalis): co z nich některá strana náboženská 1. ledna tohoto roku měla v držení, to měla podržeti i nadále. Dle toho v platnosti zůstal reservát církevní, a to pro obě strany. c) Také pro veřejné vyznávání náboženství byl rok 1624 za normální uznán. Říšská města měla dle stavu 1. ledna 1624 nadále býti buď katolickými nebo protestantskými nebo smíšenými. V ostatních státech, kde katolíci nebo protestanté v tomto roce již svobodné vykonávání náboženství svého měli, mělo jim nadále zůstati. Jinak však dissidentům, katolíkům nebo protestantům, v zemi jiné víry měla býti povolena alespoň domácí pobožnost,[2]) návštěva mimozemských chrámův a vykonávání občanských řemesel, při vystěhování mělo býti dovoleno statky buď prodati nebo podržeti. d) Na sněmech říšských ve věcech náboženských neměla v budoucnosti rozhodovati vět-

[1]) Thudichum, Die Einführung der Reformation u. die Religionsfrieden von 1552, 1555 und 1648. 1896. — Steinberger, Die Jesuiten u. die Friedenfrage (1633—1650). 1906. — Philippi, Der westfäl. Friede. 1898.

[2]) Sägmüller, Tüb. Quartalschr. 1908, p. 255 sq.

šina hlasů, nýbrž stavům dáno právo eundi in partes, t. j. rozděliti se ve dvě konfessionelní skupiny (corpus Catholicorum et corpus Evangelicorum) a vzájemnou domluvou se dorozuměti. e) Právo reformační mělo všem stavům stejně příslušeti, duchovním jako světským, s omezeními stanovenými prohlášením roku normálního. Ve skutečnosti platilo nyní jen potud, pokud se nebylo lze dovolávati roku normálního. Bylo totiž stanoveno, že přestoupil-li by kníže lutheránský ke kalvinianismu nebo naopak, může si pro sebe zařídit novou bohoslužbu a ji dovoliti obcím s ním přestoupivším, jinak však že má náboženství země zůstat nezměněno. Ustanovení toto vztahováno po té i na náboženství katolické. f) Aby poskytnuty mohly býti náhrady válečné knížatům protestantským, byla četná biskupství a opatství, která ostatně již z veliké části byla v rukou protestantův, saekularisována. Potomkům Friedricha Falckého navrácena byla Dolní Falc a důstojnost kurfirstská tím, že zřízeno bylo osmé kurfirstství. Pro své země dědičné Ferdinand míru neuznal, naopak v Čechách r. 1649 a následující nová nařízení na potlačení protestantismu vydal. Poněvadž tímto mírem pro církev katolickou většina statků definitivně byla ztracena, které jí měly býti ediktem restitučním vráceny, protestoval proti němu papež Innocenc X. (1644–1655) a prohlásil jej za neplatný bullou „Zelo domus Dei" r. 1648 a jeho články pro ty, kdož na ně přísahali, za nezávazné. Protest však zůstal bezvýsledným, byl účastněnými mocnostmi již předem odmítnut.

§ 202. Novoty v Uhrách a Sedmihradsku.

1. *V Uhrách*[1]) nauky Lutherovy, jimž humanismem, za vlády Matyáše Korvína (1458 až 1490) horlivě na dvoře královském a v některých

[1]) Ribini, Memorabilia Aug. Confess. in regno Hung. 1787. — Mailáth, Geschichte Ungarns. III. Bd. — Týž, Die Religionswirren in Ungarn. 1845. — Borbis, Die luther. Kirche Ungarns. 1861. — Zsilinski, Gesch. der religiösen Verhandlungen der ung. Reichstage seit der Ref. 2 Bde. 1892.

biskupských sídlech a vysokých školách pěstovaným, připravena byla půda, počaly se šířiti velmi rychle, a to především v městech německých. Němečtí obchodníci a dále studující ve Vitemberku přinášeli spisy Lutherovy, které v Uhrách rovněž tak horlivě byly čteny jako v Německu, a v brzku vystoupili i duchovní jako hlasatelé jeho nauk. Ano i na samém dvoře nalézali přívrženci jejich mocné ochránce. Než sněm uherský stavěl se novotám energicky na odpor a vydal r. 1523 zákon, že lutheráni a jejich příznivci mají býti smrtí a konfiskací statků potrestáni, a shromáždění šlechty r. 1525 učinilo nález, že lutheráni mají býti v říši vyhlazeni, a kde by byli nalezeni, že mají býti od duchovních a světských stavův upáleni. Provedeny ovšem zákony tyto nebyly, poněvadž král *Ludvík* již r. 1526 v nešťastné bitvě u Mohače padl a dvojitá volba krále nastala. Jedna část Uhrů prohlásila králem *Ferdinanda I.* (1526—1564), kdežto druzí odmítnuvše jej, zvolili králem vévodu sedmihradského Jana Zápolského. Za politických zmatků z toho vzniklých zmocnili se mnozí šlechtici církevních statkův uprázdněných biskupství, jejichž držitelé v bitvě u Mohače padli (oba arcibiskupové a pět biskupův). Aby pak nemusili statků těchto vydati, přestoupili k lutheranismu. Moc královská byla boji o trůn a válkami s Turky tak seslabena, že nemohla nikde rozvíjeti účinnější činnosti. Hlavním šiřitelem novot byl Matěj Biró, obyčejně dle rodného místo Devy, Devaj zvaný. S počátku přidržoval se lutheranismu — odtud jméno jeho „uherský Luther", — když však po rozličných osudech r. 1543 ze Švýcarska do svého domova se vrátil a kazatelem v Debrecíně se stal, šířil kalvinianismus s takovým úspěchem, že mezi Maďary kalvinianismus nabyl převahy nad lutheranismem, jehož se nadále hlavně Němci přidržovali.

Poněkud důrazněji počal Ferdinand I. proti dalšímu šíření se novot vystupovati od r. 1548. Tak hned téhož roku na sněmu v Prešpurku stanoveno, aby náboženství a služby boží všude po starém způsobu byly konány a bludařství bylo vykořeněno, ale bez úspěchu valného. Neboť novoty v brzku nabyly

mocného ochránce v palatinu Tomáši Nadasdym († r. 1562), jenž sám jim byl oddán. Také snahy ostřihomského arcibiskupa Mikuláše Olaha († r. 1569), jenž r. 1561 Jesuity do Uher povolal a kollej v Trnavě pro ně zřídil a na povznesení kázně mezi duchovenstvem několik synod slavil a seminář založil, nebyly s to, aby dalšímu šíření novot přítrž učinily, ježto právě nejpřednější magnátové a také veliká část šlechty nižší novot se přidržovala. Ještě větší pokroky však nové nauky činily v území Turkům podrobeném.

Za vlády *Maxmiliana II.* (1564—1576) nabyly novoty takového vzrůstu, že protestanté počtem daleko již převyšovali katolíky; jenom v Chorvatsku a Slavonsku neujímaly se nové nauky. Nástupce Maxmilianův *Rudolf II.* (1577—1611) z popudu svých rádců a některých biskupův učinil pokus obnoviti víru katolickou především v městech královských a dal odníti na prosby biskupa jagerského protestantům farní kostel v Košicích a odevzdati jej stoliční kapitole, která se tam po dobytí města Jageru Turky utekla. To zavdalo protestantům příčinu k stižnostem na říšském sněmu v Prešpurku r. 1604 a k žádosti, aby dosavadní jejich svoboda náboženská byla uznána. Když císař žádost tuto zamítl a k 21 článkům, o nichž se sněm shodl, ze své plné moci dvaadvacátý připojil, kterým všecky dosavadní zákony a nařízení ve prospěch římsko-katolického náboženství vydaná v plném rozsahu potvrdil, nastalo v zemi jitření. V čelo nespokojenců postavil se Štěpán Bočkaj, který svými vítězstvími císaře donutil, že s protestanty učinil mír vídeňský r. 1606. Mírem tímto, který pro dlouhou dobu tvořil základ církevních a politických poměrův uherských, bylo povoleno stavům uherským, t. j. magnátům, šlechticům a svobodným městům, jakož i králi bezprostředně náležícím městysům, svobodné vykonávání jejich náboženství, při tom však zároveň také stanoveno, že nemá býti náboženství římsko katolickému učiněna žádná škoda, a že statky duchovní a chrámy katolické mají zůstati netknuty. K těmto ustanovením musil *Matyáš* (1608—1619) před svou koru-

novací roku 1608 připojiti ještě řadu článků, kterými protestantům další ústupky byly učiněny.

Než na počátku téhož století 17. nastal pro věc katolickou příznivý obrat příčiněním primasa *Petra Pazmanyho*[1]) (1616—1637), jenž narodiv se z rodičů kalvínských, vrátil se již v 13. roce věku svého do lůna církve katolické. Vstoupiv do řádu jesuitského stal se po ukončených studiích professorem na universitě ve Štyrském Hradci. Primasem Forgachem do Uher povolán, začal nejprve literárně vystupovati s největším úspěchem proti protestantismu a napsal za tím účelem řadu polemických spisů v klassické maďarštině a přivedl některé šlechtice zpět k víře katolické. Roku 1616 jmenován byl arcibiskupem ostřihomským a rozvíjel na povznesení víry katolické činnost ještě úspěšnější, jsa všemožně podporován od císaře *Ferdinanda II.*, svého zvláštního příznivce. Na povznesenou pokleslé kázně slavil mimo synodu trnavskou dva národní koncily, k výchově kleru zřídil semináře a konvikty, které ponejvíce odevzdal řízení Jesuitův. Aby pak uherským theologům umožnil nabýti vyššího vzdělání, založil nejdříve r. 1619 při theologické fakultě ve Vídni Collegium Pazmanianum[2]) dosud trvající, pak r. 1635 universitu v Trnavě, která měla býti v úzkém spojení s tamější kollejí Jesuitův a z ní své učitele dostávati. Neméně než 60.000 zl. věnoval Pazmany na zřízení této university, která však s počátku měla jen fakultu filosofickou a theologickou. Zároveň pokračoval s velikým výsledkem ve svém působení na šlechtice; skutečně také na 30 šlechtických rodů vrátilo se od konce století 16. až do smrti Pazmanyho k víře katolické, ze kterých mnohé na svých panstvích protestantské faráře nahradily katolickými. V stejném duchu pracovali také někteří jiní biskupové. Když Pazmany r. 1637 se světem se rozžehnal, měli katolíci ve vysoké šlechtě rozhodnou převahu. Za

[1]) Schwicker, Peter Pazmany, Kardinal-Erzbischof von Ungarn und seine Zeit. 1888. — Petri Cardinalis Pazmany opera omnia. Pestini 1894 sqq. — Hanney, Pazmany Petri Card, Epistolae collectae. Budapestini. 1910.

[2]) Rimely, Historia collegii Pazmaniani. 1865.

Ferdinanda III. (1637—1657), protestanté spojivše se s knížetem sedmihradským Jiřím Rákóczym, jenž za podpory Švédův a Francouzů do Uher vpadl a císaře k míru v Linci r. 1645 přinutil, dosáhli úplné svobody náboženské, jejich vyhnaní kazatelé byli zpět povoláni a kostely jim navráceny. Poněvadž i po té stále spolky činili s nepřáteli domu habsburského, přičiňoval se *Leopold I.* (1657—1705), jenž mírem karlovickým opět získal celých Uher, aby moc protestantismu seslabil, a vypověděl proto četné kazatele ze země a odňal jim některé chrámy. Než za *Josefa I.* (1705—1711) mírem szatmarským r. 1711 dosáhli neomezené svobody, k níž *Josef II.* (1780—1790) připojil stejná práva občanská s katolíky.

2. *V Sedmihradsku*[1]) šířili nové nauky nejdříve kupci sibiňští, kteří r. 1521 z výročního lipského trhu se navrátili. Hlavním však jejich hlasatelem byl Jan Honter,[2]) jenž na universitách v Krakově a Basileji filosofii a mathematiku studoval a po svém návratu r. 1533 spisy Lutherovy horlivě šířil († r. 1549). Skutečně také docílil toho, že od r. 1545 téměř celý kmen saský konfessi augšpurskou přijal; Maďaři zde usedlí přijali naproti tomu kalvinismus. Na sněmu v Kološi r. 1556 byla prohlášena všeobecná svoboda náboženská a zabaveny na obranu země všecky církevní statky. Nález tento Isabella, matka Jana Zikmunda Zápolského, chtíc synu svému zemi zajistiti, potvrdila. V brzku také usadili se v Sedmihradsku četní unitáři a dosáhli s ostatními vyznáními stejných práv.

---

[1]) Teusch, Die Reform. im siebenbürg. Sachsen. 1886. — Týž, Geschichte der siebenb. Sachsen. 3. Aufl. 1899.

[2]) Höchsmann, Joh. Honter der Reformator Siebenbürgens u. d. sächs. Volkes. 1896.

HLAVA II.

Rozšíření novot náboženských v ostatní Evropě.

§ 203. Protestantismus v Dánsku, Švédsku a Norvéžsku.

Na severu skandinavském byla vedle zlořádu, že cizinci a dvořenínové dostávali biskupství, kteří brali příjmy a o povinnosti pastýřské se nestarali, hlavním důvodem k zavedení novot náboženských okolnost, že novoty náboženské skýtaly panovníkům vítanou příležitost zmocniti se značného majetku církevního a posíliti svou moc. Lid nejevil k novotám nejmenší náklonnosti a musil lstí a násilím k nim býti přiveden.

1. *V Dánsku,*[1]) s kterým od unie kalmarské (r. 1397) spojeno bylo Švédsko a Norvéžsko, snažil se již lakotný a násilnický král Kristian II. (1513 až 1523) z uvedených důvodů politických a sobeckých novoty zavésti. Než přivolaní kazatelé nové nauky, mezi nimi Karlstadt, nedosáhli u lidu úspěchů nižádných a opustili proto brzo zemi. V brzku pak

[1]) Schäfer, Geschichte von Dänemark. IV.—V. Gotha 1893 sq. — Karup et Lindbaek, Acta Pontificum Danica. IV. t. (1471—1492). 1910. — Karup, Geschichte der. kathol. Kirche in Dänemark. A. d. Dän. 1863. — Dahlmann-Schäfer, Gesch. von Dänemark. I.—V. Bd. 1840—1902. — Schmitt, Die Verteidigung der kathol. Kirche in Dänemark gegen die Religionsneuerung im 16. Jahrh. 1899. — Týž, Der Karmeliter Paul Heliä 1893. — Týž, Der Kölner Theol N. Stagefür. 1896.

sám Kristian byl pro svoji ukrutnost a věrolomnost, jakož i libovolné zavádění novot sesazen a jeho strýc Friedrich, vévoda holštýnský, na trůn povolán. Friedrich I. (1523—1533), jenž již sám byl protestantem, slíbil sice při korunovaci slavně stavům, že bude chrániti starou církev a duchovním jejich práva a statky ponechá; než nedbaje slibu v brzku podporoval reformaci, především ve svých vévodstvích Šlesviku a Holštýnsku, a když moc jeho byla upevněna, i v Dánsku samém. Lutheranismus činil takto, zejména přičiněním Jana Tausena,[1]) odpadlého kněze řádu Johannitů, kterého král svým kaplanem ustanovil, další pokroky. Na sněmu v Odensee (r. 1527) dostalo se přívržencům nauky lutheránské náboženské tolerance, duchovním pak dovoleno vstoupiti v manželství a biskupům uloženo, aby své potvrzení žádali nikoli od papeže, nýbrž od krále. Friedrichův syn Kristian III. (1533—1559), proti jehož následnictví biskupové rozhodně protestovali, vystoupil již zřejmě jako odpůrce církve. Aby reformaci co nejdříve provedl, dal r. 1536 všecky biskupy zajmouti, na sněmu biskupskou moc odstraniti a církevní statky koruně přiřknouti. Kněží a lid oloupeni o své pastýře zřekli se víry otců svých. K zavedení nového řádu církevního byl povolán z Vitemberka Jan Bugenhagen,[2]) jenž, ač neměl biskupského svěcení, ordinoval první superintendenty (biskupy). Katolíci byli brzy potom zbaveni všech politických práv, jejich pak kněžím pobyt v zemi pod trestem smrti zapověděn. Těmito opatřeními byla církev katolická v Dánsku zničena. Pozdější krutá nařízení, zejména Kristiana V. z r. 1683, dle nichž jen náboženství lutheránské bylo dovoleno, kdežto mnichům, Jesuitům a jiným duchovním papistickým osobám země uzavřena, znemožnovala její vzkříšení. Nicméně přece ještě ve stol. 17. došlo k zřízení některých stanic missijních.[3]) Jinak však staré přísné zákonodárství trvalo dále; z vyšších míst zůstali katolíci

[1]) Schmitt, Joh. Tausen, der dänische Luther. Köln 1894.
[2]) Görigk, Joh. Bugenhagen. Mainz 1894.
[3]) Pieper, Die Propaganda-Kongregation und die nordischen Missionen im 17. Jahrh. 1886.

úplně vyloučeni a jejich kněží směli jen na určitých místech s výslovným dovolením vlády udíleti svátosti.

2. Ve *Švédsku*,[1]) kde protestantismus nalézal půdu připravenou rozervanými politickými poměry, hlásali od r. 1519 novoty náboženské bratři Olaf a Lars Peterson, k nimž v brzku se přidružil Lars Anderson. Snahy jejich podporoval Gustav I. Vasa, jehož Švédové, zrušivše unii kalmarskou a zapudivše krutého Kristiana II., r. 1523 za krále prohlásili. Viděl v novotách náboženských nejlepší prostředek moc kleru a šlechty zlomiti a své postavení zabráním statků církevních upevniti. Za tím účelem utiskoval všemožně duchovní víře katolické věrné, ano dal i některé z nich, jako arcibiskupa upsalského a biskupa vesteräského, když lid odmítaje novoty náboženské se bouřil, usmrtit. By pak též lid sám pro novoty snáze získal, podržel některá zřízení katolická a obřady. Podobně ponechal také biskupství a arcibiskupství upsalské, obsadiv je ponenáhlu svými kreaturami. Stával-li se odpor nebezpečným, jako na sněmu ve Vesteräse r. 1527, dovedl král odpůrce učiniti povolnými hrozbou, že se zřekne koruny a ponechá Švédsko jeho osudu. Skutečně také většina sněmu, obávajíc se anarchie, vydala přes protest biskupů králi jmění církevní a přiřkla mu moc církevní záležitosti pořádati a duchovní dosazovati i sesazovati. Biskupové katoličtí byli nyní odstraněni, kláštery zrušeny, vypleněny a z části zbořeny a reformace provedena. Na sněmu ve Vesteräse r. 1544 bylo vyznávání náboženství katolického pod tresty zapovězeno. Syn a nástupce jeho Erich XIV. (1560 až 1568) snažil se zavésti v říši kalvinismus, zaplatil však pokus svůj ztrátou koruny. Jeho bratr Jan III. (1568 až 1592), maje za manželku polskou princeznu Kate-

[1]) Geyer, Gesch. Schwedens. Bd. II. 1834. — Weidling, Schwedens Geschichte im Zeitalter der Reformation, 1892. — Theiner, Schweden u. s. Stellung zum hl. Stuhl unter Johann III., Siegmund III. und Karl IX. 2 Bde. 1838. — Martin, Gustav Vasa et la réforme en Svéde. 1906. — Schinmeier, Lebensbeschreibung der drei schwedischen Reformatoren. 1783. — Biaudet, Le saint Siège et la Svède durant la seconde moitié du XVI. siècle. Paris 1907.

řinu, snažil se opět obnoviti v říši náboženství katolické za podpory legáta papežského Jesuity Possevina. Poněvadž však jeho podmínky pro obnovení spojení s Římem (řeč domácí při mši, přijímání pod obojí způsobou, zrušení celibátu a odstranění katolických některých obyčejů) Řehořem XIII. nebyly schváleny, ochladla jeho horlivost, ano posléze byl svou druhou manželkou opět zcela pro lutheranismus získán. Proti jeho synu Sigmundovi III. (1592—1604), jenž v náboženství katolickém byl vychován a od r. 1587 i králem polským se stal, používal strýc jeho vévoda Karel lutheranismu, jejž opět, odstraniv liturgii Jana III., zavedl, k rozličným velezrádným činům, až konečně jej r. 1604 zcela trůnu zbavil a sám se jako Karel IX. za krále provolati dal. Většina věrných přívrženců Sigmundových skončila na popravišti, konfesse augšpurská všem předepsána a vykonávání náboženství katolického pod trestem smrti zakázáno; sloužení mše sv. jen v kaplích vyslaneckých dovoleno. V šlépěje Karlovy vstoupil Gustav Adolf (1611 až 1632), jenž i v Německu vystupoval jako ochránce lutheranismu. Jeho jediná dcera a nástupkyně Kristina[1]) (1632—1654), zřeknuvši se trůnu (r. 1654), vrátila se do lůna církve katolické. Švédsko samo však po dlouhou dobu zůstalo místem nejhorší náboženské nesnášelivosti proti každému nelutheranovi. Dle zákona z r. 1686 musili se všichni přiznávati k státní církvi. Kdo „bludné“ nauky šířil nebo docela od „pravého“ náboženství odpadl, byl trestán vyhnanstvím a ztrátou všech práv. Rovněž tak hrozeno vyhnanstvím a těžkými peněžitými tresty těm, kdož by z ciziny do země přišli šířit cizí nauky nebo konat bohoslužbu.

3. Také *Norvéžsko a Island*, jsouce s Dánském spojeny, byly násilně přivedeny k nauce lutheránské Kristianem III. Neohrožený biskup islandský Jon Arasen skončil svůj život na popravišti r. 1550.

---

[1]) Grauert, Christine, Königin von Schweden. 1837. — Friis, Königin Christine von Schweden. Aus dem Dän. von P. Klaiber. Leipzig 1899.

§ 204. Protestantismus ve Francii.[1])

Do Francie počaly nové nauky záhy vnikati ze sousedního Německa a Švýcarska a nalézaly zde příznivou půdu jednak v nových poměrech sociálních, politických a ekonomických, jednak ve zbytcích dřívějších sekt, jakož i v uvolněném spojení s Římem, jež způsobeno bylo pragmatickou sankcí z r. 1516. Spisy Lutherovy, Melanchthonovy, Zvingliovy a jiné v brzku byly přeloženy a rozšířeny. Mimo to vlivuplné osobnosti byly zřejmě novotám nakloněny, zejména Markéta z Angoulême, sestra krále Františka I. (1515 až 1547) a manželka krále navarrského Jindřicha, dále ministr du Bellay a jeho bratr, biskup pařížský. Tím ostřeji naproti tomu proti novotám vystupovala Sorbonna a parlament, jež knihy Lutherovy jako kacířské zakázaly. Král s počátku nevystupoval proti novotám, ano zval Melanchthona k rozhovoru o otázkách náboženských na svůj dvůr. Když však protestanté pod ochranou Markéty se odvážili obraz Panny Marie s božským Dítkem zničiti, ano i potupný spis proti nejsvětější Svátosti rozšiřovati a přibíti na dveřích příbytku králova (r. 1534), byli někteří inkvisicí odsouzeni k smrti, jiní pak k útěku donuceni; mezi těmito byl i Kalvín, jenž však později ze Ženevy novoty své značnou měrou rozšířil, tak že kalvinianismus mezi protestanty francouzskými, kteří zváni byli obyčejně Hugenoty,[2]) převládal. Ostatně král nevystoupil proti

[1]) Thuanus, Hist. sui temporis. 6. vol. 1733. — Barthold, Deutschland und die Hugenotten. 1848. — Soldan, Geschichte der Protestanten in Frankreich. 1855. — Polenz, Geschichte des französ. Kalvinismus. 1857 n. — Ranke, Französ. Geschichte im 16. u. 17. Jahrh. 5 Bde. 3. Aufl. 1877. — Aguesse, Hist. de l'établissement du protestantisme en France. 2 vol. 1891. — Baudrillart, L'Église catholique, la Renaissance et le protestantisme. 1905. — Histoire de France, publiée sous la direction de E. Lavisse. V., 2-VI., 2 (1519—1643). 1904 n. — Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme. I. II. t. La France moderne. 1905 a 1909. — Hauser, Études sur la réforme française. Paris 1909. — De Felice, Histoire des protestants de France. 8. éd. Toulouse 1895.

[2]) Původ jména tohoto dlužno hledati v Ženevě, kde obdržela strana hájící svobodu města proti vévodovi savojskému

novým naukám z přesvědčení náboženského, nýbrž že v Německu viděl smutné následky jejich; proto také je v Německu z vypočítavé politiky podporoval.

Nástupce Františka I. Jindřich II. (1547—1559) vystupoval taktéž proti novotářům, svěřiv ediktem z r. 1551 pátrání po bludařích světským soudcům. Nicméně, poněvadž dekrety reformní synod provinciálních nebyly vážně provedeny a také mnohé vznešené rody k novotám se přiklonily, jako Bourbonové (příbuzní panujícího rodu) a bratři Coligny z domu Chatillon, získávaly novoty ve Francii vždy více půdy. Ve všech větších městech utvořili protestanté vlastní obce a konali již r. 1559 v Paříži generální synodu, na níž se dohodli o kalvínském vyznání víry (Confessio Gallicana) se zřízením presbyteriálním[1]) a při tom pópravení kacířů, t. j. nereformovaných, za povinnost krále prohlásili.

Po smrti Jindřicha II. nastoupil na trůn jeho nezletilý syn František II. (1559—1560). Místo něho měla však otěže vlády v rukou jeho matka, úskočná Kateřina Medicejská,[2]) žena bez víry a náboženství. Vedení katolíků ujal se vévodský lotrinský rod Guisů, zvláště vévodové František a Karel, z nichž první byl velitelem vojska, druhý, kardinál a arcibiskup remešský, ministrem. Hugenoté naproti tomu měli protektora v Ludvíkovi z Condé, Bourbonovi, jenž rozmrzen vlivem Guisů na Františka II., s nimi se spojil. Vlastním však vůdcem byl admirál Coligny. Aby vliv Guisů byl zlomen, zosnováno Hugenoty spiknutí amboisské r. 1560, kterým měl býti král zajat a vláda Ludvíkovi z Condé svěřena. Než pokus se nezdařil a vůdcové spiklenců potrestáni smrtí. Vlastní však duše spiknutí Ludvík princ z Condé při náhlé smrti králově zůstal bez trestu.

---

pro své spojení s Bernem a Frýburkem jméno Eidgnots (Eignots, případně dle svého vůdce Hugues jméno Huguenots.

[1]) Pidoux, La discipline eccles. des églises reformées de la France. Lausanne 1901.

[2]) Lacombe, Les débuts des guerres de religion. Cathérin de Medicis entre Guise et Condé. 1899.

Poněvadž František II. nezanechal dítek, následoval na trůnu jeho teprve 10letý bratr Karel IX. (1560—1574). Nyní ujala se vlády jako regentka Kateřina Medicejská. Chtíc obou stran pro své záměry využitkovati, hleděla je udržeti v rovnováze. Když náboženská disputace v Poissy r. 1561,[1]) kterou měli býti novotáři se starou církví spojeni, ukázala se bezvýslednou, byla Hugenotům tolerančním ediktem z r. 1562 až do rozhodnutí náboženských otázek obecným sněmem v celé Francii poskytnuta svoboda svědomí a dovoleno jim mimo města konati bohoslužbu, uloženo však zároveň, aby katolíkům vrátili chrámy a majetek církevní a proti nim násilností se nedopouštěli. Než právě této podmínky Hugenoté neplnili; kde měli moc, dopouštěli se různých násilností, usmrcovali kněze a mnichy, bořili chrámy, nutili lidi násilím ke svým kázáním, ano synoda v Nimes r. 1562, na níž shromáždilo se 70 kazatelů, rozkázala přímo, aby všechny katolické chrámy diecese byly zbořeny. Tím ovšem protivy mezi oběma stranami rostly vždy více, až konečně došlo ke krvavým, s malými přestávkami téměř 70 let trvajícím válkám domácím, v nichž obě strany, zejména však Hugenoté, velikých ukrutností se dopouštěli, zabivše mimo jiné v Nimes r. 1567 120 katolíků. Vzácná díla umělecká byla za válek těch zničena, na sta kostelů a kaplí lehlo popelem, tisícové katolíkův a protestantů ztratili v nich život. Podnět dala k nim krvavá řež ve Vassy[2]) v Champagni r. 1562, a nyní následovaly rychle za sebou tři války, v nichž Hugenoté, ačkoli pokaždé byli poraženi, dosahli vždy příznivých podmínek míru. Mírem v St. Germainu po ukončení třetí války r. 1570 poskytnuta jim svoboda náboženská v celé Francii mimo Paříž a místo, kde se zdržoval dvůr královský, povolen jim přístup ke všem úřadům a dány jim čtyři pevnosti na dvě léta, v nichž mohli míti vlastní vojsko.

Však ani tento mír neměl dlouhého trvání přes to, že král snažil se jej přes odpor Pia V., jenž potřebnou

[1]) D'e Ruble, Le colloque de Poissy. Paris 1889.

[2]) Stimmen aus Maria-Laach 1872, p. 510 sq. — Lacombe, Les débuts des guerres de religion. Paris 1899.

dispensi odepřel, upevniti r. 1572 sňatkem své sestry Markéty s Jindřichem Novarrským, kalvínským Bourbonem, jenž ještě krátce před tím s Hugenoty bojoval. Také hlava Hugenotů Coligny od kráie přívětivě přijat a do rady státní povolán. Avšak královna matka z bázně, že Coligny svým vlivem na krále mohl by ji ze dvora zatlačiti a slabého krále k válce proti Španělsku pohnouti, chtěla se tohoto nebezpečného potivníka svého za každou cenu zbaviti; za tím účelem najala úkladného vraha, jehož výstřelem byl však Coligny jen málo poraněn. Kateřina, obávajíc se nyní pomsty Hugenotů, kterou i král sám zdál se býti ohrožen, rozhodla se je předejíti; proto přemlouvala se svým synem Jindřichem z Anjou a malým hloučkem sobě věrných Guisů večer 23. srpna krále tak dlouho, až svolil k zavraždění Coligniho a jeho nejpřednějších přívržencův. V noci před svátkem sv. Bartoloměje (24. srpna 1572) vnikl nejdříve Jindřich vévoda z Guisy, jako mstitel svého otce, jenž v první válce občanské se svolením Coligniho byl zavražděn, do domu Coligniho a usmrtil jej. Zvon královského paláce dal pak znamení k zavraždění předních Hugenotů v Paříži přítomných. Příklad města byl po té i v provinciích namnoze následován. Jakkoli skutek tento dlužno úplně odsouditi, přece při jeho posouzení třeba míti na zřeteli, že Hugenoté nesčetnými krvavými skutky a zločinným znesvěcováním a bořením chrámů katolických katolíky nejvyšší měrou podráždili. Odtud také zjev, že právě na těch místech, která pod násilnostmi Hugenotů nejvíce trpěla, příklad Paříže byl nejvíce napodoben. Při spěchu pak, se kterým bylo třeba jednati, a poněvadž mimo zasvěcence i osoby nepovolané, podnícené šířenými zprávami o spiknutí kalvínů, věci se účastnily, nabylo vraždění větších rozměrů než zamýšleno. Počet obětí nemožno však přesně stanoviti, sotva však přesahoval 4000—5000 osob. Že papež Řehoř XIII. dostav zprávu konal Te Deum a dal minci raziti, vysvětluje se odtud, že mu věc dvorem francouzským byla vylíčena, jako by bylo bývalo objeveno spiknutí proti životu krále a říši a zmařeno popravením vinníkův

a jako by zároveň při tom bývalo šlo o zachránění víry katolické. Nejméně pak může celá politování hodná událost za vinu býti papeži nebo církvi[1]) přičítána, vyšlať z pohnutek politických, byvši zcela připravena, řízena a provedena Kateřinou Medicejskou. Náboženství, církev, papežství na ní nemělo účastenství žádného. Ostatně katolické věci noc bartolomějská neboli krvavá svatba nepřinesla užitku žádného. Následovala čtvrtá válka občanská, jež skončila r. 1573 novými ústupky Hugenotům.

Když Karel IX. za hrozných výčitek svědomí r. 1574 zemřel, nastoupil po něm jeho bratr Jindřich III. (1574—1589), dosud král polský, panovník bez energie a životu nevázanému oddaný. Princ z Condé a Jindřich Novarrský postavivše se v čelo Hugenotů donutili jej, že r. 1576 mírem v Beaulieu netoliko jim všude, vyjímaje pouze Paříž, poskytl svobodu náboženskou, nýbrž i přístup k úřadům a 8 pevností. Touto velikou povolností roztrpčeni byvše katolíci utvořili za vedení rytířského vévody Jindřicha z Guisy svatou ligu[2]) k zachování staré víry. Král sám, obávaje se o svou moc, přistoupil k ní a odvolal v Bloisu mír v Beaulieu r. 1576, než v brzku zase poskytl ediktem v Poitiersu r. 1577 Hugenotům výhody, kterých se domohli mírem v St. Germainu r. 1570.

Obrat nastal smrtí Františka, nejmladšího bratra bezdětného krále (r. 1584). Poněvadž tím obdržel kalvín Jindřich Novarrský nejbližší nároky na korunu, snažila se liga zabrániti, aby trůnu nedosáhl. Proto byl za budoucího krále prohlášen starý kardinál Karel Bourbonský, jako nejbližší katolický příbuzný, čímž si však vůdce ligy Jindřich z Guisy sám cestu k trůnu chtěl připraviti. Však i Jindřich Novarrský byl odhodlán hájiti svých ná-

[1]) Tüb Theol. Quartalschr. 1893, 527 n. — Franqueville, Étude sur la Saint Barthélemy, 1898. — Vacandard, Les papes et la Saint Barthélemy Études de critique et d'histoire religieuse. 1905.) — Ferrière, La St. Barthélemy. Paris 1892. — Widmann, Die Bartholomäusnacht. 1907. — Český slovník bohovědný pod heslem: Bartoloměj ská noc.

[2]) De l'Epinois, Le ligue et les papes. Paris 1886. — Richard, Le papauté et la ligue française. Paris 1901.

rokův a tím došlo k novým bojům. Král kolísal po nějakou dobu mezi oběma stranami, konečně však, obávaje se mocného Jindřicha z Guisy, dal jej spolu s kardinálem Ludvíkem r. 1588 úkladně zavražditi. Proti lize k pomstě se chystající spojil se zbabělý král s Jindřichem Navarrským a s Hugenoty, byl však v brzku jakýmsi fanatickým mnichem dominikánským Jakubem Clémentem r. 1589 zavražděn. Tím vymřel rod Valois.

Jindřich IV. Bourbonský (1589—1610), nyní dědic koruny francouzské, poznávaje, že jako přívrženec kalvinianismu nedosáhne klidné vlády nad katolickou Francií proti lize od Španělska podporované, zřekl se r. 1593 slavnou přísahou dosavadní své víry a vrátil se do lůna církve katolické.[1]) Značná část katolikův uznala jej hned po té králem, pozněnáhlu pak přidružili se k nim též ostatní, když i v Římě od papeže byl absolvován (r. 1595). Aby si získal i Hugenoty a zabezpečil mír říše, vydal r. 1598 tak zvaný *edikt nantesský*,[2]) který jim zaručoval s malými omezeními v celém království svobodu svědomí a náboženství, přístup ke všem státním úřadům a k ochraně práv zastoupení v parlamentech neboli nejvyšších soudech. Dále ponechány jim jejich university, školy a jiné ústavy, jakož i zajištěno jim svobodné konání synod. Kromě toho jako záruka míru ponechány jim byly ještě na nějakou dobu pevnosti, které ve svém držení měli. Naproti tomu měli připustiti obnovení katolické bohoslužby, kde byla od nich potlačena, o svátcích katolických měli se zdržovati prací služebných, podrobiti se katolickému zákonodárství manželskému a neudržovati žádného spojení s cizinou.

Než výhod tímto mírem sobě poskytnutných Hugenoté, kteří tvořili takořka stát ve státě, zneužívali nezřídka na úkor církve i státu. Katolíky nutili namnoze ke své bohoslužbě, ano po zavraždění Jindřicha IV. (r. 1610) mnichem Ravaillacem svým hro-

[1]) Y de la Brier, La conversion de Henri IV. Paris 1905.
[2]) Faurey, Henry IV. et l'édit de Nantes. 1903. — Dézert, L'église et l'état en France. I. t. De Édit de Nantes au Concordat 1598—1 01. Paris 1907. — Bonet-Maury, La liberté de conscience en France 1598—1905. 2. éd. Paris 1909.

zivým chováním vynutili na královně matce, Marii Medici, která za nezletilého Ludvíka XIII. (1610 až 1643) poručnictví vedla, další zajištění pevností. Když docela r. 1621 sáhli ke zbraním, odhodlal se ministr kardinál Richelieu,[1]) poznávaje nebezpečenství státu hrozící ze zvláštního politického jejich postavení, učiniti tomuto postavení konec, a odňal jim r. 1628 jejich hlavní pevnost La Rochelle, než ediktem v Nimes (r. 1629) církevní a občanská práva edikty nantesským poskytnutá, byla jim ponechána. Politická moc Hugenotů byla tím však zlomena a oni rozumnému poučování stali se přístupnějšími. Mnozí byli skutečně také vynikajícími katolickými duchovními (Veronem, Bossuetem, Fenelonem) na víru katolickou obráceni. Než obrat nastal za Ludvíka XIV.[2]) (1643—1715). Jsa ve svém absolutismu (l' état c'est moi) zvyklým zasahovati i do svědomí svých poddaných, zrušil po rozličných předchozích omezeních občanských práv jejich r. 1685 edikt nantesský a žádal ode všech Francouzů katolické vyznání víry. Proto mnozí z Hugenotů (přes 70.000) vystěhovali se do ciziny, zejména do Anglie, Hollandska, Dánska a Pruska. Jiní, tak zvaní Camisardi, násilnými prostředky od některých vládních úředníků proti nim používanými (dragonády) podrážděni, uchýlili se do nepřístupných téměř Cevenn a odtud podněcovali povstání, která však ozbrojenou mocí byla potlačena. Nejváženější biskupové, jakož i papež Innocenc XI. zavrhovali používání těchto násilných prostředků, prohlašujíce, že třeba poblouzené za ruku a nikoli za vlasy zpět do církve přivésti. Po smrti Ludvíka XIV. zůstaly sice zákony proti Hugenotům v platnosti, nebyly však prováděny. Konečně Ludvík XVI. (1774—1792) ediktem versaillským r. 1787 poskytl jim, třebas ne úplnou svobodu náboženskou, přece právně zajištěnou existenci, zejména vrácením práv občanských.

---

[1]) Hanotaux, Histoire du cardinal de Richelieu. 2 vol. Paris 1896 sq.

[2]) Douen, La révocation de l' édit de Nantes. 3 vol. 1894. — Michelet, Louis XIV. et la révocation de l' édit de Nantes. 1899.

§ 205. Novoty v Nizozemsku.[1])

Do Nizozemí, které od r. 1477 domu habsburskému náleželo, dostaly se novoty záhy ze sousedního Německa, s nímž Nizozemí bylo v čilém spojení. Spisy Lutherovy byly horlivě čteny a zásady jeho při poruše církevní a snaze po svobodě šířily se hlavně mezi vzdělanci. Karel V., jenž byl r. 1528 od stavův ... ián za dědičného vládce, stavěl se za přispění papežského legáta Aleandra novotám energicky na odpor, a za tím účelem netoliko edikt vormský rozšířil i na Nizozemí, nýbrž vydal též jiné přísné zákony proti bludařům a také je prováděl. Nicméně počet přívrženců Lutherových působením hlavně Erasma Rotterdamského denně vzrůstal, zvláště poněvadž sestra Karlova Marie, kterou ustanovil regentkou, mírně proti novotářům vystupovala, nebo je bez trestu ponechávala.

Po Karlovi, který těšil se v Nizozemí značné oblibě, nastoupil vládu jeho syn Filip II. (1555 až 1598), panovník víře katolické upřímně oddaný, avšak Nizozemcům jako Španěl osobně nanejvýše neoblíbený. Ačkoliv hned v prvním roce vlády své obnovil zákony proti novotářům od svého otce vydané, přece i za něho činily novoty další pokroky; mnozí však z novotářů přiklonili se nyní ke kalvinianismu ze sousedn Francie sem se šířícímu, jak patrno z konfesse (Confessio Belgica) od některých belgických kazatelů r. 1561 složené. Proto Filip odhodlal se k upevnění katolické víry použiti rázných prostředků, k nimž přede-

[1]) Cramer et Piper, Bibliotheca Reform. Neerlandica. I.—III. 1903 sqq. — Holzwart, Der Abfall der Niederlande. 3 Bde. 1865 n. — Hoop-Scheffer, Geschichte der Reform. in den Niederlanden (bis 1531); deutsch v. Gerlach. 1886. — Kalkoff, Die Anfänge der Gegenreformation in den Niederlanden. 1904. — Nameche, Le régne de Phil. II. et la lutte relig. dans les Pays-Bas. 5 t. Louv. násl. — Koch, Unters. über die Empörung u. d. Abfall der Niederlande v. Spanien. 1860. — Hofstede de Grot, Hundert Jahre aus der Gesch. der Reform. in der Niederlande, deutsch von Greeven. 1893. — Maix, Studien zur Geschichte des niederländ. Aufstandes. 1902. — Knappert, Geschiednis der Nederlandische Hervormde Kerk in de 16e en 17. eeuw. 1911.

vším náleželo zřízení nových biskupství r. 1559 a zavedení inkvisice, španělské podobné a od biskupů nezávislé. Téhož roku opustil král Nizozemí a ustanovil správkyní svou nevlastní sestru Marketu z Parmy,[1]) dav jí za ministra biskupa a pozdějšího kardinála Granvellu.[2]) Tím viděla se domácí šlechta, namnoze značně zadlužená, uražena a v čelo nespokojenců postavili se právě mužové k státní radě přináležející, princ Vilém Oranžský,[3]) místodržitel Hollandska, hrabě Egmont, místodržitel ve Flandersku, a hrabě Horn, veliký admirál říše. Snažíce se španělské panství svrhnouti, spojili se s reformovanými, a dosáhnuvše r. 1564 odvolání Granvelly, jenž se jim zdál býti nejnebezpečnějším protivníkem, žádali zrušení náboženských ediktů (plakátů), jakož i odstranění inkvisice a svolání generálních státův. Když král na žádost jejich nepřistoupil, utvořila šlechta r. 1565 tajný spolek, tak zvaný kompromis Geusů, k vzájemné podpoře proti inkvisici, náboženským ediktům a zavedení tridentských reformních dekretů, s nepopiratelnou tendencí revoluční proti Španělsku. Členové spolku hned na jaře r. 1566 předložili místodržitelkyni žádost se svými starými požadavky, a když Marketa zmírnila provádění plakátů, vystoupili ihned z temnoty na veřejnost. Kalvinští kazatelé do země povolaní zfanatisovali svými řečmi, obrazy a paskvily lid tou měrou, že v srpnu r. 1566 došlo k bouři proti obrazům, v níž v málo týdnech na sta chrámův a oltářů obráceno bylo v popel a v mnohých krajinách přestala bohoslužba katolická docela. Než spousty tyto otevřely mnohým oči. Všude nastávalo vystřízlivění a myslí zmocňoval se strach před pomstou krále. Mnozí ze šlechty, mezi nimi Egmont a Horn, odvrátili se od spiklenců, Vilém Oranžský opustil zemi, když byl marně své přátele k vzpouře pozbuzoval, a odebral se do svého hrabství nasavského do Německa.

---

[1]) Rachfahl, Marg. von Parma. 1898.

[2]) Teste, Le cardinal de Granvelle. 1908.

[3]) Nameche, Guillaume le Taciturne, prince d'Orange. 2 vol. Louvain 1890.

Kdyby byl nyní Filip, jak jej papež sám opětovaně žádal a kardinál Granvella vybízel, do Nizozemí přišel, mohl pevným, avšak při tom mírným a shovívavým zakročením pořádek v zemi snadno obnoviti. Filip však neuposlechnuv poslal r. 1567 vojevůdce vévodu z Alby s 10.000 muži a rozsáhlými plnomocemi, aby zavedl vládu úplně absolutistickou. Krvavou přísností, jíž mimo jiné za obět padli též Egmont a Horn, a utlačováním obyvatelstva těžkými daněmi vyvolal Alba nové, veliké roztrpčení. Mnozí obrátili se opět k Vilémovi Oranžskému, jenž sebrav v Německu vojsko, vtrhl do Nizozemí a byl r. 1572 v Dortrechtě od provinciálních stavů hollandských prohlášen za místodržitele Hollandska, Seelandu a Utrechtu. Filip nyní odhodlal se konečně jej odvolati a ustanovil místo něho dosavadního místodržitele v Milánu don Ludvíka Requesensa, jenž nejprve smírným vyjednáváním snažil se pokoj obnoviti. Ježto snahy jeho ukázaly se marnými, bylo v boji pokračováno, a ač Španělé zůstávali v něm vítězi, provedli přece povstalci spojení Hollandska a Seelandu a jmenovali Viléma velitelem pozemské i námořní moci. Když však po smrti Requesense španělští vojáci, nedostavše dlouho žoldu, dopouštěli se loupeží, spojily se provincie jižní se severními již odtrženými tak zvanou pacifikací gentskou r. 1576 k vyhnání vojska španělského, slíbivše si zároveň navzájem svobodu náboženskou. Ježto však reformovaní, nejsouce svobodou náboženskou spokojeni, i násilím bohoslužbu katolickou snažili se potlačiti, odstoupily provincie jižní od úmluvy gentské a smířily se s králem.[1]) Sedm provincií severních naproti tomu utvořilo r. 1579 unii utrechtskou a prohlásilo se brzo za nezávislou republiku holandskou pod Vilémem Oranžským jako místodržitelem. Filip II. pokračoval sice v boji proti ní; nicméně republika se udržela a dosáhla r. 1609 dvanáctiletého příměří a mírem vestfalským konečného uznání. Kalvinianismus, jenž v universitě leiden-

[1]) Rachfahl, Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand. II. Bde. 1906 sq.

ské dosáhl vědeckého střediska, přes opětované sliby Viléma Oranžského, že katolíkům bude ponechána svoboda náboženská, povýšen byl za náboženství státní a pouze jeho vyznavačům dovolen přístup k úřadům veřejným. Veřejná bohoslužba katolická naprosto zapovězena, a katolíci pronásledováni. Než přes kruté a z části krvavé pronásledování, kterému mimo jiné 19 mučedníků v Gorkumu[1]) r. 1572 za obět padlo, zůstala značná část obyvatelstva víře katolické věrna. V Belgii naproti tomu náboženství katolické zůstalo náboženstvím vládnoucím.

§ 206. **Novoty v Anglii.**[2])

Odtržení Anglie, kde zlořády v kleru byly daleko menší než v Německu a Francii, od církve katolické provedeno bylo z nízkých smyslných choutek despotického krále *Jindřicha VIII.*[3]) (1509—1547). S počátku, když lutheranismus do Anglie počal z Německa a Nizozemska vnikati, jevil král velikou horlivost pro zachování staré víry, napsav i obranný spis Assertio septem sacramentorum adversus Lutherum, za nějž od papeže Lva X. obdržel čestný název Defensor fidei, později však svou cizoložnou vášní přetrhal násilně pouto, které po tisíc téměř let říši jeho s Římem úzce spojovalo.

Jindřich VIII. žil již 18 let v šťastném manželství s Kateřinou Aragonskou,[4]) vdovou svého.

[1]) Meuffels, Les martyrs de Gorcum. 2. éd. 1908.

[2]) Lingard, Geschichte von England, deutsch von Salis. 1827. — Boost, Geschichte der Reformation und Revolution in England. 1843. — Cobbet, Briefe über die Reformation in England und Irland. 1862. — Allies, History of the Church in England 1509—1603. 2 vol. London 1895. — Gairdner, Lollardy and the Reformation in England. 1908. — Trésal, Les origines du schisme anglican (1509—1571). Paris 1908. — Spillmann, Geschichte der Katholikenverfolgung in England (1535—1681). 5 Bde. 3. Aufl. 1910 sq. I. Teil: Die Blutzeugen unter Heinrich VIII. — Gasquet, Eve of the reformation. 1905. Innes, England unter den Tudors. 1905.

[3]) Walther, Heinrich VIII. von England und Luther. Leipzig 1908.

[4]) A. du Bois, Catherine d'Aragon et les orignes du schisme anglican. 1880. — Histor. Jahrb. der Görresgesellsch

bratra Arthura, na základě dispense od Julia II. udělené, když tu pojal zločinnou náklonnost k její dvorní dámě Anně Boleynově. Tato využívajíc náklonnosti královy snažila se jej pohnouti k rozvodu s Kateřinou a k novému manželství s ní samou. Jindřich skutečně také obrátil se roku 1527 na papeže Klementa VII. se žádostí, aby jeho manželství s Kateřinou prohlášeno bylo za neplatné, a za důvod hlavně uváděl, že dle 3. Mos. 18, 16 manželství v prvním stupni švakrovství i přes dispens papežskou jest neplatné, poněvadž prý jest proti právu božskému, a dále, že dispens byla dosažena předstíráním vymyšlených důvodův a že ani od samého Jindřicha nebyla žádána. Podpory dostalo se Jindřichovi při tom v povolném jeho kancléři kardinálovi Volseyovi,[1]) jenž takto snažil se udržeti své postavení, z něhož dvorní strana s vévodou z Norfolku v čele vytlačiti se usilovala.

Také Klement VII. nezaujal hned od počátku stanovisko dosti rozhodné. V říjnu r. 1528 poslal do Anglie kardinála legáta Campegia, jenž měl s kardinálem Volseyem záležitost manželskou vyšetřiti a rozhodnouti. Pro případ, že by bylo dřívější manželství za neplatné prohlášeno, uděloval papež dispens od překážky švakrovství, vzniklé z obcování krále s provdanou sestrou Anny. Avšak královna Kateřina, kterou marně se snažil Campegio pohnouti k přijetí řeholního závoje, podala appellaci k papeži, zavrhujíc soud v Anglii, a papež skutečně také suspendoval jurisdikci obou legátův a přeložil r. 1529 vedení procesu do Říma. Tím byl král tou měrou pobouřen, že zbavil Volseye jeho úřadu; Campegius pak musil zemi opustiti. Když však papež v naději, že slepá vášeň králova časem ochladne, s rozhodnutím odkládal, Jindřich na radu Tomáše Cranmera, professora v Oxfordě, skry-

---

1888—1892. — Ehses, Röm. Dokumente z. Gesch. d. Ehescheidung Heinrichs VIII. 1893. — Týž, Zur Ehescheidung Heinrichs VIII. von England. (Dritte Vereinsschrift der Görresgesellsch. für 1909, str. 7.—20.) — Pastor, Geschichte der Päpste. V. Bd. 2. Abt. 1907, p. 483 sq.

[1]) Taunton, Th. Wolsey. 1901. — Cavendish, Kard. Wolsey. 1905.

tého lutherána, vyžádal si dobré zdání netoliko obou universit anglických, nýbrž i četných universit na pevnině, jež podplaceny byvše, prohlásily manželství mezi švakrem a švakrovou za nepřipustitelné. Zároveň pak, když papež vlivem Karla V., synovce Kateřiny, vždy rozhodněji jevil chování odmítavé, dal se svésti k osudným dalším krokům.

Na radu rytíře Tomáše Cromwella,[1]) jenž po pádu Volseyově († roku 1530) u krále velikého vlivu nabyl, dal se konvokací (t. j. generálním shromážděním kleru) a parlamentem r. 1531 za hlavu církve anglické prohlásiti, ovšem ještě s klausulí, pokud to zákon Kristův dovoluje. Následujícího roku byly parlamentem, králi ve všem povolným, odstraněny annaty, a poněvadž se papež přece neskloníl, nýbrž odstranění Anny Boleynovy a obnovení legitimního manželství žádal, došlo k úplné roztržce s Římem. Cranmer, jenž žil v tajném manželství s neteří reformátora Osiandra a byl zatím jmenován od krále arcibiskupem v Canterbury, vyzval slavně krále, aby záležitost manželskou jeho soudu předložil, k čemuž Jindřich ovšem ochotně svolil. Po té prohlásil Cranmer manželství Jindřichovo s Kateřinou za neplatné a poručil mu, aby pro svědomí v něm nepokračoval. Tomuto nálezu podrobil se ovšem král, jenž se r. 1533 tajně musil dáti oddati s Annou Boleynovou, ochotně a dal ji za královnu korunovati. Poněvadž však papež tento nález r. 1534 zavrhl, prohlásiv slavně dřívější manželství za platné, vydal král roku 1534 jako odpověď *supremační aktu*, podle niž měl býti král výlučně a jediné hlavou církve anglické a v podstatě míti táž práva, která dosud papeži příslušela. Všecko spojení s Římem bylo úplně přerušeno, biskupy v budoucnosti neměl potvrzovati papež, nýbrž král; jako přestaly všecky platy do Říma, tak také přestati měly všecky milosti z Říma, všecky dispense a indulgence. O nauce bylo s počátku vyjednáváno s německými protestanty, v brzku však opět jednání přerušeno a Jindřich upravil

[1]) Merriman, Life and Letters of Th. Cromwell. Oxford 1902.

si církev svou vlastní. Všichni úředníci, duchovní a mniši musili vykonati tak zvanou supremační přísahu. Kdo ji odmítali, propadli nejtěžším trestům. Mezi prvními obětmi byli dva největší mužové v říši, šlechetný biskup z Rochesteru Jan Fisher,[1]) jenž jako stařec 77letý vstoupil na popraviště (r. 1535) a slavný kancléř Tomáš Morus.[2]) Po těchto obětech následovaly četné jiné, mezi nimi stařičká matka kardinála Pole († r. 1541).

Poněvadž největší odpor proti královské supremacii z klášterů (Františkánův a Kartusiánů) vycházel, přikročil král, ustanoviv Cromvella svým generálním vikářem, k jejich zrušení.[3]) Nejdříve bylo roku 1536 zrušeno na 370 menších klášterů, a když nálezem zbabělého parlamentu z roku 1539 veškeré jmění církevní prohlášeno bylo za annex koruny, byly na jaře r. 1540 ostatní větší kláštery zrušeny a mnozí mnichové, kteří jediné se odvážili odpor klásti jeho usurpované moci církevní, popraveni. Statky konfiskovány byly sice na „zmenšení státních břemen", ale z části uchváceny úředníky, z části promrhány; břemena státní rostla a pauperismu otevřeny dveře dokořán. Některé vzpoury lidu, které na severu Anglie proti tomuto násilnému olupování církve vznikly, byly při nejednotném řízení rychle potlačeny. Když pak Pavel III. nad Jindřichem pro jeho násilnosti r. 1538 prohlásil exkommunikaci, dal Jindřich spálit i obrazy a ostatky svatých, i arcibiskupa Tomáše Becketa jako zrádce souditi, jeho kosti vykopati a spáliti.[4])

Než ačkoli Jindřich autoritu papežskou v říši své úplně odstranil, přece víru katolickou samu změniti nechtěl. Proto také proti lutheranismu, jenž přízní

---

[1]) Baumstark, J. Fisher. 1879. — Briddget, Vie du B. Jean Fisher. Trad. de l' Anglais par J. Cordon. 1890.

[2]) Baumstark, Th. Morus. 1879. — Bremond, Le B. Thomas More. Paris 1904.

[3]) Gasquet, Heinrich VIII. und die engl. Klöster. Aus d. Engl. v. Elsässer. 2 Bde. 1890 n.

[4]) Stejně krutě řádil Jindřich VIII. i proti svým manželkám. Anna Boleynová, upadnuvši v podezření cizoložství, byla r. 1536 smrtí potrestána. Ještě téhož dne pojal král za manželku Johanu Seymourovou. Když pak při narození Eduarda VI. ze-

Cranmera vždy více se šířil, přísně vystupoval a roku 1539 jako své Credo šest článků parlamentem prohlásiti dal, které každý pod trestem smrti (odtud články krvavé) přijmouti měl: 1. skutečnou přítomnost Krista ve svátosti oltářní, 2. přijímání pod jednou způsobou, 3. celibát kněžský, 4. mši za zemřelé, 5. platnost slibů řeholních, 6. ušní zpověď. Konečně r. 1547 vysvobodila Anglii smrt od tohoto krutého a krvežíznivého tyrana, poskvrněného krví 600 kněží a biskupů, 12 vévodův a hrabat a 500 občanův.

Za nezletilého syna a nástupce jeho Eduarda VI. (1547—1553), za něhož jako protektor vládl protestantismu oddaný jeho strýc vévoda ze Somersetu, dosavadní schisma proměněno bylo v haeresi. Rozhodnutím parlamentu nejdříve bylo zrušeno 6 článků Jindřicha VIII., kapitulám po té odňata volba biskupův a koruně přiřknuta značná část majetku církevního. Celibát kněžský byl zrušen a obrazy úplně odstraněny. Za předsednictví Cranmera byla zvláštní komisí theologů sestavena kniha homilií a katechismus a zavedena nová liturgie v řeči anglické (Common prayer-book)[1]) s přijímáním pod obojí způsobou. Takto zavedena v Anglii „tyranie protestantská". Kdož se odvážili stavět se na odpor, trestáni byli značnými peněžitými pokutami, vězením, ano i smrtí, jako na př. biskup vinchesterský Gardiner. Místo zrušených již dříve šesti článků Jindřichových zavedeno bylo ke kalvinianismu se klonící, avšak také nauky lutheránské a katolické obsahující vyznání víry o 42 článcích r. 1552; v bohoslužbě a ústavě naproti tomu brán více než od Luthera a Kalvína

---

mřela, vstoupil v nové manželství s Annou z Cleve, kterou však již r. 1546 poslal zpět do Německa. Pátá manželka Kateřina Howardová rovněž pro podezření z cizoložství smrti potrestána. Teprve Kateřina Parrová získala si přízeň královu tou měrou, že, ač upadla do podezření haerese, přece důstojnost královny až do smrti Jindřicha podržela.

[1]) Gasquet-Bishop, Edward VI. and the Book of Common Prayer. 1890. — Bellesheim, Die Entstehung des englischen Common Prayer-Book. (Der Katholik 1891. I., p. I. sq.) — Constant, La transformation du cult anglican sous Edouard VI. (Rev. d'hist. ecclés. 1911.)

zřetel na starou církev, zvláště podržena byla hierarchie. Proto dáno anglické státní církvi jméno vysoké církve, jež vůči lutheranismu a sborům reformovaným jeví se jako třetí hlavní forma protestantismu.

Než dílo Cranmerovo v brzku bylo ohroženo předčasnou smrtí Eduarda VI. Na trůn dosedla nyní Marie Katolická[1]) (1553—1558), dcera Jindřicha VIII. a Kateřiny Aragonské, která zůstala církvi vždy věrnou a neměla nyní touženějšího přání, než aby v Anglii opět náboženství katolické obnovila. Zrušivši zákony Eduarda VI. zavedla opět bohoslužbu katolickou; kardinál Reginald Pole[2]) povolán z vyhnanství r. 1554 zpět, přijal jako legát papežský Anglii do společenství církevního, uděliv v parlamentě slavně absoluci. Některé kláštery byly obnoveny, uloupené statky církevní byly však jejich držitelům ponechány; pouze koruna vrátila, co církvi odňala. Bohužel opětované vzpoury protestantův, jakož i útoky protestantských kazatelů, zejména pro manželství Marie s Filipem II. Španělským, pohnuly královnu, že přes výstrahy kardinála Pola obnovila dřívější přísné zákony proti bludařům. Na 210 osob, mezi nimi Cranmer a Ridley, biskup londýnský, bylo popraveno. Přes to neprávem dávají jí protestanté jméno Marie krvavé. Neboť veliká část popravených byli mužové, kteří tupením náboženství katolického nebo politickými zločiny sami k přísnému zakročení dráždili. Daleko krutěji řádil Jindřich VIII. a Alžběta; nicméně přece nelze popříti, že její příkré vystupování bylo jedním z důvodů, proč po její smrti restaurace katolická tak brzy opět obrátila se v niveč.

§ 207. Alžběta a vybudování anglikánské vysoké církve.

Po předčasné smrti Marie nebyla za královnu provolána oprávněná dědička trůnu Marie Stuartovna,

[1]) Zimmermann, Maria die Kath. 1890; Kard. Pole. 1893. — Stone, The history of Mary. I., 1901.

[2]) Zimmermann, Kardinal Pole. Sein Leben u. seine Schriften. 1893.

nýbrž dcera Jindřicha VIII. a Anny Boleynovy Alžběta[1]) (1558—1603). Za vlády Marie přestoupila k církvi katolické a tvářila se horlivou katoličkou; i při své korunovaci ještě přísahala, že zachová v Anglii víru katolickou. Dle zásad církve k následnictví na trůně nebyla schopna, a když i Pavel IV. hned při oznámení nastoupení jejího legitimitu koruny její jako pochybnou prohlásil, přestoupila zřejmě k protestantismu. Brzo potom byl vyslanec z Říma odvolán a do horní i dolní sněmovny dostali se protestanté. Většinou tří hlasů schválil parlament r. 1559, aby církevní řád Eduardův byl obnoven, krále, případně královnu opět prohlásil za hlavu církve anglické a poručil znovu přísahu supremační. Biskupové katoličtí (celkem 14) stavěli se zmužile na odpor, začež byli zbaveni svých míst; 12 z nich zemřelo ve vězení, dva ve vyhnanství. Na jejich místo povoláni byli duchovní protestantští. Arcibiskupem v Canterbury byl r. 1559 jmenován od královny dřívější duchovní správce Anny Boleynovy Matěj Parker, jenž se dal posvětit od protestantského biskupa Barlova za přísluhy tří jiných podobných praelátův.[2]) Za jeho spolupůsobení bylo 42 článků Cranmerových revidováno a na 39 redukováno. Tyto články, r. 1562 od duchovní konvokace schválené a r. 1571 nálezem parlamentu mezi státní zákony anglické vtělené, jsou dosud vy-

---

[1]) Lee, The church under Queen Elizabeth. 2 vol. 2 ed. 1893. — Prothero, Select. statuts. 1894. — Gasquet, Hampshire Recusants. 1896. — Revue des quest. hist. 1895. II., 456 n. — Spillmann, Die Blutzeugen unter Elisabeth bis 1583. 3. Aufl. 1910. — Destombes, La persécution religieuse en Angleterre sous Elisabeth et les premiers Stuarts. 2. éd. Lille 1886. — Pollard, The History of England 1547—1603. London 1910. — Meyer, England und die katholische Kirche unter Elisabeth. 1911.

[2]) Bullou Apostolicae curae z 13. září 1896 prohlásil Lev XIII. po náležitém prozkoumání všech okolností anglikánská svěcení za neplatná: Pronuntiamus et declaramus ordinationes ritu, anglicano actas irritas prorsus fuisse et esse omninoque nullas. (Brandi, Rome et Cantorbéry commentaire de la Bulle Apostolicae curae. 1898.) — Phillips, The extinction of the ancient hierarchy. London 1905. — Brandi, La condanna delle ordinazioni anglicane. 4. ed. Roma 1908.

znáním víry církve anglikánské. Obsahem svým jsou smíšeninou katolicismu a kalvinianismu; primát, mše sv., transsubstanciace, očistec, uctívání svatých a obrazů, jakož i odpustky se zavrhují, jako svátosti uznávají se křest a večeře Páně, tato dle pojetí kalviniánského. Písmo sv. jest jediným pramenem víry, tradice prvotní církve, pokud není na odpor Písmu sv., se uznává. Poněvadž kromě toho Alžběta milovala lesk a nádheru, proto byla dle toho také bohoslužba zařízena. Obrazy, kříže, varhany, roucha mešní byla opět zavedena; také půst zdrželivosti od masitých pokrmů, mnohé svátky a oltáře byly podrženy, tak že církev anglikánská zevně v mnohém církvi katolické se podobá.

Provádění nových zákonů bylo s počátku dosti šetrné, stávalo se však postupem doby vždy přísnějším, tresty vždy těžšími. Nekonečné a neslýchané tresty peněžité a konfiskace přivedly katolíky na mizinu. Kdo zpěčovali se vykonati přísahu supremační, považováni za vlastizrádce. Konečně pozvedli se hrabata na severu, aby mocí hájili své náboženství. Podlehli však a několik set katolíků bylo popraveno. Následek byl zostření zákonů proti katolíkům. Ještě krutější však nastalo pronásledování jejich, když Pius V. prohlásil r. 1570 nad Alžbětou klatbu a sesazení.[1]) Za velezrádce měli býti nyní považováni všichni, kdož by nazvali královnu kacířkou nebo illegitimní královnou, kdož by bully papežské si opatřovali. Návrat do církve katolické byl proviněním trestaným smrtí, a těžké tresty stihaly i ty, kdož k němu přispěli. Mnozí z katolíků podstoupili smrt mučednickou v tomto pronásledování, jako na př. Edmund Campian[2]) (r. 1581). Zrádci a vyzvědači bděli nad každým krokem katolíků, kteří prohlašováni za nepřátele politické a lid klamaný věřil žalobám pravdě nejnepodobnějším. Zvláště však proti duchovním obracelo se pronásledování. Každý katolický duchovní musil do 40 dnů pod trestem smrti

[1]) Hergenröther, Die kathol. Kirche und christl. Staat, p. 678 sq,

[2]) Allen, Martyrdom of E. Campian and his Comparions ed. Pollen. London 1908. — Rejzek, Edmund Campian. Brno 1890.

zemi opustiti, a také ten, kdo by jej přijal, měl býti co nejpřísněji trestán. Pro výchovu katolických kněží pro Anglii musily býti proto zřízeny semináře v cizině. Tak zřídil Viléem Allen[1]) r. 1568 seminář v Duai, který později byl přeložen do Remeše, a papež Řehoř XIII. založil anglickou kollej v Římě (r. 1579). Také ve Španělsku ve Valladolidu a Seville zřízeny byly semináře, pravé štěpnice apoštolův a mučedníků. Při všem tom zůstávali katolíci věrnými poddanými krvežíznivé, v pravdě nelidské královny, což zvláště ukázali, když r. 1587 Filip II. Španělský nepřemožitelnou armádu proti Alžbětě pro její zrádné spojení se vzbouřenými Nizozemčany poslal. Odměnou jim za to byla nová krutá pronásledování, která až do smrti její trvala.

Alžbětou vymřel rod Tudorský r. 1603. Jejím nástupcem stal se Jakub VI., král skotský, syn Marie Stuartovny, jenž dosednuv na trůn anglický jako Jakub I. (1603—1625)[2]) spojil všechny tři říše ostrovní pod jedním žezlem. Katolíci kojili se nadějí, že jim nastanou lepší doby; než v brzku viděli se trpce zklamáni, neboť i za něho zůstaly náboženské zákony netoliko v platnosti, nýbrž byly i krutě prováděny. Tím dalo se několik katolíků nerozvážně strhnouti k atentátu na parlament a krále, chtíce je vyhoditi do povětří (roku 1605).[3]) Spiknutí však bylo ještě včas objeveno, všem katolíkům za vinu kladeno a způsobilo jim nové kruté nátisky a pronásledování. Zejména jim uložena pod trestem vězení a konfiskace statků přísaha věrnosti, která vedle zavržení práva papeži připisovaného sesazovati krále a poddané zbavovati přísahy věrnosti obsahovala i skrytou přísahu supremační, a proto Pavlem V. byla zavržena. Také presbyteriáni a puritáni byli jako obhájci suverenity lidu a svobod

---

[1]) Bellesheim, Allen u. die engl. Seminare auf dem Festlande. 1885.

[2]) Zimmermann, Röm. Quartalschr. 1902, str. 375. (Jakobs I. kirchliche Politik.) — Quellen u. Forschungen aus ital. Archiven u. Bibliotheken. VII., 268 n. — Hist. Jahrb. der Görresges. 26, str. 645 n.

[3]) Stimmen aus Maria-Laach. 56, str. 41 n.

občanských absolutistickým králem utiskováni; než právě zákony jeho proti zřízení presbyteriálnímu vyvolaly bouři, která za jeho syna Karla odstraněním monarchie skončila.

Karel I. (1625—1649), jenž za manželku měl sestru krále francouzského Ludvíka XIII., byl sice panovník šlechetnější povahy než řada jeho předchůdců, neměl však dostatečné energie a stal se v brzku, obklopen jsa krátkozrakými rádci, hříčkou fanatických stran. Poněvadž i on, ovládán jsa absolutistickými názory své doby, přiklonil se k církvi episkopální a hierarchii, jakož i liturgii její i ve Skotsku zavésti usiloval, Skotové vzbouřili se proti němu a chopili se r. 1639 zbraní. Aby si opatřil prostředky k potlačení vzpoury, svolal Karel r. 1640 parlament. Presbyteriánští odpůrci vlády, tvoříce v něm většinu, prohlásili parlament za nerozpustitelný a učinili mír se Skoty. V občanské válce odtud vzniklé byl král r. 1642 poražen a utekl se do Skotska, byl však od nich, když nechtěl přijmouti presbyterianismus, r. 1647 parlamentu aglickému vydán a od tohoto před soud postaven. Za předsednictví Olivera Cromvella,[1]) vůdce reformace a revoluce, byl k smrti odsouzen a r. 1649 popraven. Za této revoluce bylo katolíkům opět hlavně, že stáli věrně při králi, snášeti kruté nátisky. Heslem lidu stalo se non popery (žádný papismus). Nemenší pronásledování zakoušeli katolíci, když po popravě krále zřízena byla republika (1649—1659), jejíž protektorem byl Oliver Cromvell. Všecky sekty těšily se pokoji, i s přívrženci církve episkopální bylo jednáno mírně; jen katolíci byli vyňati.

Po smrti despotického Cromvella († r. 1659) byla opět obnovena důstojnost královská, na trůn nastoupil slabý a kolísavý Karel II.[2]) (1660—1605), syn za-

[1]) Zimmermann v Hist. Jahrb. der Görresges. Bd. 14. str. 745 násl. — Gardiner, O. Cromwell. 1899. — Firth, O. Cromwell and the rule of the puritans in England. London 1900. — Hutton, The English Church 1625—1714. London 1903. — Montague, The History of Engl. 1603—60. London 1907.

[2]) Destombes, La persécution religieuse et Angleterre sous Elisabeth et les premiers Stuarts. 2 éd. Paris 1893. t. 3. —

vražděného Karla I. Církev episkopální, kterou Karel podobně jako ostatní Stuartovci považoval za nejlepší oporu království, byla opět obnovena, katolíci však nenávisti a pronásledování anglických fanatiků v šanc vydáni. Tak zvaná akta korporační vyloučila roku 1661 nonkonformisty ze všech úřadův a korporací. Když o 10 let později byla vydána bez dotazu parlamentu akta toleranční, kterou přísná opatření proti katolíkům byla zmiňována a dovolena jim zejména privátní bohoslužba, vypukla nenávist proti papistům znovu. Král musil aktu toleranční odvolati a r. 1673 dáti svůj souhlas k testaktě, která od každého úředníka a člena parlamentu žádala přísahu věrnosti a supremační, zavržení transsubstanciace a přijímání večeře Páně dle ritu anglického. Nová příležitost k násilnostem proti katolíkům naskytla se, když jakýsi Titus Oates r. 1678 rozšiřoval vymyšlenou zprávu o spiknutí Jesuity zosnovaném k zavraždění krále a obnovení náboženství katolického. Leč tato došla víry a katolíci po té ztratili právo zasedati v parlamentě. Lord Stafford a šest Jesuitův jako účastníků domnělého spiknutí bylo popraveno a mnozí katolíci vrženi do vězení.[1])

Nástupcem Karla II. stal se jeho bratr Jakub II. (1685—1688),[2]) jenž již delší dobu před nastoupením trůnu do lůna církve katolické se vrátil. Katolíkům počala proto při jeho nastoupení vycházeti nová hvězda naděje. Král vstoupil opět ve spojení se stolicí apoštolskou, propustil katolíky a dissidenty z vězení a vydal r. 1687 toleranční edikt. Tato opatření, jakož i připuštění katolíků k veřejným úřadům zrušením testakty vyvolaly proti němu nenávist biskupův anglikánských a lordů, s nimiž spojení udržoval zeť králův Vilém Oranžský, místodržitel hollandský.

Du Courson, La persécution en Angleterre sous Charles II. Paris 1898.

[1]) Spilmann, Die Blutzeugen aus den Tagen der Titus Oates-Verschwörung (1678—1681). Herder 1901.

[2]) Röm. Quartalschr. 1903, str. 56 n. — Zimmermann, Jakob II. u. Wilhelm von Oranien. Hist.-pol. Bl. 1910. II. Bd. 327 sq.

Přijav posléze vyzvání několika odbojných lordů, přitrhl s vojskem do Anglie, zapudil Jakuba II. a ujal se vlády (r. 1688).[1]) Pro katolíky nastala opět doba těžkých utrpení. Toleranční patent z r. 1689 poskytoval všem sektám svobodu náboženskou, vyjma katolíky a Sociniány. Trest smrti sice nad nimi nebyl prohlašován, byli však neschopni dle zákona z r. 1700 dědictvím nebo koupí nabýti majetku a nesměli míti ani škol ani veřejné bohoslužby. Zvláštní akta parlamentem vydaná vyloučila všecky katolické prince z nástupnictví a statut z r. 1692 osvobozuje národ od přísahy věrnosti, kdyby se stal král katolíkem nebo pojal katolickou manželku. Tento smutný stav trval i za královny Anny (1702—1714) a jejích nástupců z domu hanoverského, až konečně americká válka za svobodu a francouzská revoluce aspoň k odstranění nejtíživějších zákonů státníky anglické přiměly.

§ 208. Novoty ve Skotsku a Irsku.

I. Zasahování koruny a šlechty do práv církevních, částečný úpadek v kleru, obsazování nejvýnosnějších církevních beneficií muži namnoze neschopnými, často nemanželskými dítkami krále a vysoké šlechty, a nevědomost náboženská v lidu odtud zavládnuvší umožnily, že i ve *Skotsku*[2]) hlasatelé protestantismu pod záminkou horlivosti pro náboženství a mravy nalézali hned od počátku mysli vnímavé. Vláda však vystupovala přísně proti apoštolům nového evangelia, a někteří z nich, jako Patrik Hamilton, příbuzný domu královského († r. 1528), odpykali svou horlivost smrtí na hranici. Když pak po smrti Jakuba V. (1513—1542), kterého do rozkolu marně se

[1]) O. Klopp, Der Fall des Hauses Stuart (1660—1714). Wien 1873 n.

[2]) Bellesheim, Gesch. der kathol. Kirche in Schottland. 2 Bde. 1883 n. — Brown, History of Scotland. 3 vol. 1900 n. — Fleming, The reformation in Scotland. London 1910. — Lecarpentier, Le catholicisme en Écosse. 2 éd. Paris 1905. — Zimmermann, Die vermeintlichen Segnungen der scotischen Reformation. 1895.

snažil strhnouti Jindřich VIII., za jeho dceru Marii, teprve 6 dní starou, regentství se ujal protestantsky smýšlející Jakub Hamilton, hrabě z Arranu, činil protestantismus další pokroky, kterým marně na odpor se stavěl energický kardinál a arcibiskup ze St. Andrewsu David Beaton. Jako „tvrdošíjný nepřítel Kristův a evangelia" byl r. 1546 zavražděn a jeho palác od vzbouřenců obsazen.

Hlavním šiřitelem novot stal se po té odpadlý kněz Jan Knox,[1]) jenž zejména od r. 1542 fanaticky proti staré církvi vystupoval. Pro své účastenství na vraždě Beatona ze Skotska a později také z Anglie zapuzen, odebral se do Ženevy a stal se zde horlivým žákem Kalvínovým. Po svém návratu do vlasti, kde již r. 1557 šlechta protestantská utvořila spolek „kongregaci Kristovu" proti církvi katolické, „kongregaci satana" zfanatisoval Knox svými prudkými kázáními lid tou měrou, že na některých místech došlo k bouřím proti obrazům a klášterům (r. 1559). Když pak regentka Marie z Guisy, matka královny, tomu učiniti se snažila přítrž a rozhodněji staré víry se ujímati počala, sáhli protestanté, podporováni jsouce penězi od Alžběty Anglické, ke zbraním. Po brzké smrti regentky († r. 1560) strhli novotáři smlouvou edinburskou všecku moc do svých rukou, tak že královně Marii Stuartovně[2]) zůstalo vlastně jen jméno královny. Tím bylo také vítězství tak zvané reformace rozhodnuto. Parlament ještě r. 1560 odstranil náboženství katolické, přijal kalvinistické vyznání víry (Confessio Scotica), zrušiv zároveň papežskou jurisdikci nad Skotskem a zapověděv nauku a obyčeje nové víře odporující. Po té organisoval Knox svou knihou disciplinární církev skotskou po vzoru kalvínském, dav jí zřízení presbyteriánské. Církevní

---

[1]) Lang, John Knox and the Reformation. 2 vol. 1905. — Brown, John Knox. 2 vol. London 1895. — Stalker, John Knox. His ideas and ideals. New-York 1905.

[2]) Opitz, M. Stuart nach den neuesten Forschungen. 2 Bde. 1879. — Storm, M. Stuart. Deutsch v. Wittmann. 1894. — Kervin de Letenhove, M. Stuart. Le proces, le supplice. 2 t. 1889.

statky obdržela šlechta, všecky papistické „zbytky“ byly zničeny, posvátné nádoby znesvěceny, chrámy a kláštery zpustošeny způsobem vandalským, ba ani vzácných bibliothek nebylo šetřeno. Sloužení a slyšení mše sv. trestáno konfiskací statkův a vyhnanstvím, po třetí i smrtí.

Když se Marie Stuartovna po smrti svého manžela krále francouzského Františka II. r. 1561 do svého dědičného království vrátila, byla proti odbojné šlechtě a zfanatisovanému lidu bezmocna; sotva v její domácí kapli byla bohoslužba katolická, kterou Knox nazýval modloslužbou Baalovou, trpěna. Aby proti náboženským fanatikům, v jejichž čele stál Knox a nevlastní bratr královnin James Murray, více síly a vážnosti nabyla, vstoupila v manželství se svým strýcem hrabětem Darnleyem r. 1565. Naděje však se nesplnily, ba naopak sňatek tento zhoršil ještě její postavení. Když pak r. 1567 hrabě Bothwel spolu s jinými několika spiklenci Darnleye zavraždil a královnu násilně unesl a donutil k novému sňatku s ním, protestanté, neprávem obviňujíce ji z cizoložství a spoluviny na vraždě, připravili ji o všechnu vážnost a moc. Povstáním šlechty, v jejíž čele stál hrabě Murray, byla královna jata a donucena odstoupiti korunu svému synu Jakubovi VI. (r. 1567). Uprchnuvši z vězení snažila se Marie Stuartovna nabýti opět svých práv; byla však přemožena a donucena k útěku do Anglie, kde ji teta její Alžběta místo žádané pomoci po 17 let věznila a posléze pro domnělou vraždu manžela a velezrádu popraviti dala (r. 1587).[1]) S velikou zmužilostí vstoupila nešťastná královna na popraviště; její smrt naplnila katolický svět zármutkem.

Za nezletilosti Jakuba VI., za kterého jako regent vládl hrabě Murray, upevněna církevní ústava presbyteriální tou měrou, že pozdější pokus krále (r. 1584) zavésti anglikánský system episkopální měl v zápětí jen nové vzpoury. Roku 1592 byl presbyterianismus parlamentem za státní náboženství prohlášen a udržel se přes opětné snahy Stuartův, jako na př. Karla I.,

[1]) Cordauns, Der Sturz Marias Stuart. Köln 1883.

o zavedení anglikánské církve episkopální. Počet katolíků, kteří prohlašováni za modloslužebníky, za neustálých krutých pronásledování značně se ztenčil, než úplně stará víra ve Skotsku přece nevymřela. Teprve však ve století 18. počali opět katolíci počtem vzrůstati.

II. Stálé spory a vzájemné boje domácích knížat *v Irsku*[1]) poskytly králům anglickým vhodnou příležitost do nich se vměšovati a na větší část Irska svoji moc rozšířiti. To stalo se ve století 12., zejména za Jindřicha II. Pro část ostrova Angličanům podrobenou zřízen byl zvláštní irský parlament, který však z největší části osazen byl Angličany. Když Jindřich VIII. (1509—1547) odtrhl se od Říma, tu uznal jej sice parlament irský (r. 1536) za vrchní hlavu církve, klerus však a lid zůstával staré víře věren přes to, že zrušením klášterův od r. 1535 katolíkům nejlepší opora byla odňata. Také pokus za Eduarda VI. (1547—1553) učiněný zavésti liturgii anglikánskou zůstal bezvýsledným. Za Marie Katolické (1553—1558) byla katolická restaurace všude s radostí přijata a dvorní biskupové musili se odebrati do vyhnanství. Tím více usilovala za to Alžběta (1558—1603), aby celého ostrova se zmocnila a jej k protestantismu přivedla. Po dlouhých krvavých válkách byl konečně r. 1603 celý ostrov panství anglickému podroben a více než 600.000 akrů ve prospěch anglických kolonistů zabaveno; nicméně Irové přese všecky konfiskace statků, mučení a popravy zůstávali víře otců svých věrni; církev anglikánská byla sice zákonem zavedena, duchovní anglikánští ustanoveni, zůstali však beze stádce.

Když po Alžbětě dosedl na trůn anglický syn Marie Stuartovny Jakub I. (1603—1625), kojili se i katolíci irští nadějemi v lepší doby, byli však trpce zklamáni. Neboť král, obklopen fanatickými odpůrci katolíků, vydal proti nim přísné tresty, chrámy katolické

[1]) Hassencamp, Gesch. Irlands v. der Ref. bis zu seiner Union mit England. 1886. — Bellesheim, Geschichte der kath. Kirche in Irland. II. u. III. Bd. 1890 n. — Murphy, Our Martyrs. Dublin 1896. — Moran, Catholics of Ireland under the penal Law in the 18th Century. London 1899.

byly zavřeny, kněží posláni do vyhnanství a peněžitými pokutami hrozeno těm, kdo by nenavštěvovali protestantskou bohoslužbu. Jeho konfiskační a kolonisační system překonával pak všecky dřívější. Všichni, kdož nemohli dokázati, z kterého právního důvodu drží svůj majetek, ztratili jej. Na 4,300.000 akrů, hlavně na severu ostrova, bylo takto katolíkům odňato. Než ani Jakub I. nedosáhl zamýšleného cíle; svými krutými zákony mohl sice katoliky ožebračiti, nikoli však potlačiti náboženství katolické. Když pak i za jeho nástupce Karla I. (1625—1649) nespravedlivá pronásledování a konfiskace statků trvaly dále, pozvedli se r. 1641 Irové ke krvavému boji proti utlačovatelům svobody a svého svědomí; než bez úspěchu. Cromwell[1]) podrobil opět ostrov (r. 1652), mečem a ohněm zpustošil a vylidnil. Ztráta majetku, vyhnanství a otroctví byly nyní údělem katolíků, kteří byli omezeni jen na provincii Connaught, a to tak, že ji pod trestem smrti opustiti neměli. Ano nenávist proti církvi a jejím služebníkům sahala tak daleko, že na hlavu katolického kněze vypsána byla jako na hlavu vlka cena pěti liber. A olupování katolických Irů nebylo ještě u konce. Za slabého a nestálého Karla II. (1660—1685) trvaly výjimečné zákony proti katolíkům dále a spiknutí papistické Titem Oatesem vymýšlené mělo své účinky též v Irsku. Oliver Plunket, arcibiskup v Armaghu, padl mu za obět; Karel II. nečinil nic, aby nevinného arcibiskupa zachránil. Za Jakuba II. (1685—1688) nastaly katolíkům lepší doby; bohužel jen na krátko. Vilém III. Oranžský (1688—1702) zapudiv jej odňal opět katolíkům mnoho pozemků a z části daroval svým milcům. Zákony proti katolíkům byly ještě zostřeny. Především posláni do vyhnanství všichni řeholníci a biskupové, po té pak i kněží; katolíci vyloučeni ze všech úřadův.

Vrcholu však dostoupilo pronásledování katolíků za královny Anny (1702—1714); neboť tu ztratili i právo koupiti od protestanta pozemek, děditi nebo darem přijmouti nebo déle než na 30 let najmouti.

[1]) Michael, O. Cromwell. 2. Bde. 1907.

Rovněž tak zbaveni byli všech občanských práv, ano i ve vykonávání řemesla a obchodu obtíže jim byly činěny. Přes to, že jim r. 1691 zaručeno bylo svobodné vykonávání náboženství, byl jim odňat přístup do parlamentu a později (r. 1727) i aktivní právo volební. Také národní školy nesměli si zřizovati a dovoleno jim míti jen kaple bez věží a zvonův. Při tom však musili odváděti duchovním anglikánským desátky a poplatky štolové a, ač ožebračeni, vydržovati si svoje duchovenstvo. A toto v dějinách civilisovaných národů bezpříkladné tyranství musil snášeti národ, jehož jediným proviněním bylo to, že zůstal věren své víře katolické. Teprve od polovice 18. století přestaly býti zákony tyto v celé své přísnosti prováděny a nejtísnivější z nich v posledních jeho letech byly zrušeny, jako na př. přísaha věrnosti.

§ 209. Novoty v Polsku, v Prusku a sousedních zemích.

1. *V Polsku,*[1]) které bylo v přátelských stycích s Čechy, novotám připravili půdu humanismus a dále Husité, jakož i čeští bratří sem z Čech přibylí. Za krále *Sigmunda I.* (1506—1548), který byl víře katolické upřímně oddán, především snahou arcibiskupa hnězdenského Laskiho († r. 1531), setkávala se však nová nauka s odporem. Hned r. 1520 na sněmu v Toruni zakázány byly spisy Lutherovy, hlavně studujícími z Vitemberku se vrátivšími šířené, pod ztrátou statkův a trestem vyhnanství, a později zřízena i zvláštní komise, která měla bludařské spisy vyhledávati. Když tato

[1]) Lubieniecki, Historia reformationis Polonicae Freist 1685. — Friese, Beiträge zur Reform.-Geschichte in Polen u. Litth. Breslau 1788. — Fischer, Versuch einer Gesch. der Reform. in Polen. Grätz 1855. — Bukowski, Dzieje reformacyi w Polsce. 1883. — Koniecki, Gesch. der Reform. in Polen. 3. Aufl. Lissa 1904. — Völker, Der Protestantismus in Polen. Leipzig 1910. — Krause, Die Reformation u. Gegenreformation im ehem. Königreich Polen. 2. Aufl. 1905. — Pierling, Le St. Siège, la Pologne et Moscou 1682—1687. Paris 1885.

opatření nebyla s to, aby přítrž učinila šíření protestantismu, dal král r. 1526 v Gdansku, kde hned od počátku nové učení nalézalo četné stoupence, několik nejhorlivějších Lutheránův odpravit a zapověděl r. 1534 návštěvu university vitemberské, r. 1541 pak pod ztrátou šlechtictví míti kazatele protestantské. Poněvadž však moc králova byla malá a nařízení jeho od šlechty zřídka byla provedena, nabyl protestantismus již za vlády Sigmundovy značného rozšíření v Polsku i v Litvě. Vedle četných mocných šlechticův, jen po rozšíření svých svobod toužících, byli mu oddáni i mnozí dvořenínové, a zejména i značná část občanů krakovských. Německá města Gdansko, Toruň a Elbink měly již obce protestantské. Lid však zůstával v celku věren staré víře.

Měrou daleko větší šířily se však novoty za slabého a nestálého krále *Sigmunda II. Augusta* (1548 až 1572), ježto sám král po dlouhou dobu vlády své jim byl nakloněn. Na říšském sněmu v Piotrkově roku 1556 žádali již stavové protestantští, aby slaven byl národní koncil, na kterém by protestantští theologové, k nimž by též Melanchthon, Kalvín, Beza a jiní přibráni byli, s katolickými biskupy se radili a společné vyznání víry na Písmu sv. založené složili. Sněm přistoupil na tento požadavek a Sigmund II. obrátiv se k papeži Pavlu IV. vedle povolení sněmu národního k stanovení symbola žádal ještě od něho, by povolil sloužiti mši svatou v jazyku polském a rozdávati večeři Páně pod obojí způsobou, jakož i aby zrušil celibát a odstranil annaty. Žádost tuto papež však zamítl, a odkázav k sněmu tridentskému, vybízel krále a biskupy zvláštními listy, aby věrně k církvi stáli a pobloudilé na cestu pravdy zpět přivésti se snažili. Po ukončení pak sněmu tridentského nuncius papežský Jan Commendone, podporován horlivým biskupem varmienským Stanislavem Hosiem,[1]) provedl, že dekrety sněmu tridentského

[1]) Eichhorn, Der ermeländ. Bischof St. Hosius. 1845. — Hipler et Zalerzewski, Stan. Hosii Epist. 2 t. 1879 scq. — Elsner, Der ermeländ. Bischof Stan. Hosius als Polemiker. 1911.

r. 1565 byly přijaty a snahy arcibiskupa hnězdenského Jakuba Uchanského († r. 1581), jenž novotám přál a založiti usiloval národní církev, v níž chtěl býti patriarchou, byly zmařeny. Než i sekty při větší svobodě náboženské zde jim skýtané zatím velmi vzrostly. Aby stálým bojům a sporům mezi sebou učinily konec, shodly se tři z nich, Lutheráni, Kalvíni a čeští bratří, na generální synodě sandoměřské r. 1570 působením hlavního šiřitele novot Jana Laskiho[1]) na společném vyznání, které obyčejně consensus sendomiriensis se nazývá a zvláště nauku o eucharistii co možná neurčitými slovy vyslovuje. Ač bylo později na několika synodách potvrzeno, neprovedlo přece vnitřního spojení stran.

Za nastalého mezivládí po smrti Sigmunda II. Augusta († r. 1572), kterým vymřel rod Jagellonců, dosáhli sektáři na sněmu varšavském r. 1573 náboženským mírem, obyčejně mírem dissidentů (pax dissidentium) zvaným, uznání svého vyznání a stejných práv občanských s katolíky. Mír tento, jenž měl pro další dějiny Polska význam tak dalekosáhlý, musili následující králové polští při svém nastoupení přísahou stvrzovati. Lepší doby nastaly katolíkům opět za krále *Sigmunda III., Vasy* (1587—1632), víře katolické upřímně oddaného. Přičiněním Jesuitů, již r. 1565 kardinálem Hosiem do Polska povolaných, z nichž zvláště vynikali Jakub Wujek († r. 1597) a Petr Skarga († r. 1612), a dále arcibiskupa hnězdenského Stanislava Karnkowského a biskupa krakovského Martina Bialobrzeského († r. 1585) vrátili se mnozí ze šlechty do lůna církve katolické a také počet dissidentů značně se ztenčil. Za to však tím více vzrostla jejich nenávist proti katolíkům, tak že již při korunovaci krále *Vladislava IV.* (1632—1648), jehož protestanté taktéž k potvrzení míru varšavského pohnouti se snažili, bylo by málem došlo ke krveprolití. Chtěje sporům, které samu existenci říše ohrožovaly, učiniti konec, uspořádal král

[1]) Dalton, Johann v. Lasko. 1881. — Pascal, Jean de Lasco, évêque catholique, reformateur protestant. 1894. — Kruske, Joh. v. Lasko u. der Sakramentenstreit. 1901.

r. 1645 náboženskou rozmluvu v Toruni.[1]) K disputaci dostavili se sice také theologové protestantští z jiných zemí, jako na př. smířlivý Jiří Kalixtus, než výsledku docíleno nebylo. Nepřátelství mezi katolíky a dissidenty trvalo dále. Když však ve válce švédsko-polské (1655—1660) udržovali dissidenti spojení se Švédy, byly králem *Janem Kazimírem* (1648 - 1668) jejich svobody omezeny; nicméně však přece i následující králové *Michael Wiśnowiecki* (1668—1696) a *Jan Sobieski* (1673—1696) potvrdili jim přes protest katolíků náboženský mír. Poněvadž však svobod sobě poskytnutých zneužívali, byli na sněmech r. 1717 a r. 1733 vyloučeni ze všech státních úřadův a ze sněmu a zapovězena jim všechna shromáždění. Kromě toho neměli sub poena perduellionis hledati pomoci u cizích mocností. Od té doby spojovali se dissidenti s úhlavními nepřáteli Polska, s Pruskem a Ruskem, a dosáhli také za podpory těchto dvou mocí od r. 1764 za vlády posledního nehodného krále *Stanislava Augusta Poniatowskiho* (1764—1795) velikých práv, jako vůbec jejich spojení s cizinou přičítati dlužno, že rozervané království (r. 1772, 1793 a 1795) stalo se kořistí Ruska, Pruska a Rakouska.

2. *V Prusku*[2]) novoty náboženské zavedl velmistr německého řádu markrabě Albrecht Braniborský. Byv Ondřejem Osiandrem r. 1522 pro ně získán a radou Lutherovou, aby bezcennou řeholi odhodil, v manželství vstoupil a Prusko ve světské vévodství proměnil, v nich utvrzen, zavedl lutheranismus za pomoci dvou kazatelův Lutherem jemu poslaných a proměnil r. 1525 zemi při moři východním ve vévodství pruské pod svrchovaností polskou přes protest některých rytířů, papeže a říšskou klatbu císaře Karla. Pro všecky

---

[1]) Jacobi, Das lieb. Religionsgespräch von Thorn. 1895.

[2]) Kolberg, Die Einführung der Reformation im Ordenslande Preussen. 1897. (Katholik 1897.) — Dittrich, Gesch. des Katholizismus in Altpreussen von 1525 bis zum Ausgang des 18. Jahrh. II. Bde. Braunsberg 1901. — Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Pr. Albrecht v. Brandenb. 1892 n.

své poddané předepsal konfessi augšpurskou a novou liturgii a podřídil církev úplně své světské moci. Na upevněnou nové víry založil universitu v Královci a docílil toho, že při jeho smrti celé Prusko bylo již protestantským. Náboženské novoty byly též zavedeny v Samlandsku a Pomesanii, poněvadž držitelé těchto biskupství, Jiří Polentz a Eberhard z Queis, svá svrchovaná práva novému vévodovi postoupili a sami lutherství přijali. Roku 1567 byla nauka lutheránská po prudkých theologických sporech, v nichž vůdčí úlohu hrál Ondřej Osiander, prohlášena za náboženství státní.

3. Podobně stalo se také *v Livonsku,*[1]) kde heermistr Walter z Plettenberku záhy novoty podporoval. Když pak se stal Vilém Braniborský, bratr vévody pruského Albrechta, arcibiskupem v Rize (r. 1539) a od víry odpadl, zvítězil protestantismus v Livonsku nadobro.

4. *V Kuronsku*[2]) šíření lutheranismu podporoval heermistr Gotthard Kettler, proměniv zemi tuto v dědičné vévodství pod svrchovaností polskou (r. 1561). Záměru svého tím snáze dosáhl, poněvadž biskup Jan z Mönnighausenu prodal své biskupství králi dánskému a odebral se do Německa, kde se stal protestantem a se oženil.

§ 210. Novoty ve Španělsku a Italii. Pokusy o přijetí novot v církvi řecké.

1. Do *Španělska*[3]) snažil se protestantismus proniknouti z Německa a ještě více z Nizozemí při spojení těchto zemí pod žezlem Karla V. Nejdříve dostaly se sem z Antverp některé spisy Lutherovy na jazyk španělský přeložené. Po té šířili názory protestantské ve Španělsku také někteří vlivuplní mužové, duchovní a laici, z okolí Karla V., kteří s ním v Německu prodlévali. Škodlivě dále působily též jednotlivé spisy Erasma se svými posměšky církevních obyčejův. Ve Valladolidu a v Seville utvořily se již také dosti značné obce protestantské a novotáři rozvíjeli

[1]) Helmsing, Reformationsgesch. Livlands. 1868.
[2]) Kallmeyer, Die Reform. in Kurland. 1868.
[3]) Schäfer, Beiträge zur Gesch. des span. Protestantismus u. d. Inquisition im 16. Jahrh. 3 Bde. 1902.

horlivou propagandu. Že náboženské hnutí nezasáhlo širších kruhů, k tomu přispěly hlavně tři příčiny: především předchozí reformátorská činnost, provedená zbožnými a horlivými biskupy s kardinálem Ximenem v čele, dále rozhodné vystupování světských vládců a konečně energická činnost španělské inkvisice. Inkvisice zakročovala přísně proti všem jakkoliv podezřelým osobám a nešetřila ani nejvyšších církevních hodnostářů. Bartoloměj Carranza,[1]) arcibiskup toledský, upadl pro svůj kommentář ke katechismu v podezření haerese a byl inkvisicí vyšetřován. Ačkoliv jej koncil tridentský a konečně i papež za nevinna prohlásil, zůstal přece ve vyšetřovací vazbě 8 let ve Španělsku a 9 let v Římě. Kolem r. 1570 byla haerese ve Španělsku téměř úplně potlačena.

2. *V Italii*,[2]) dříve ještě než vypukla bouře v Německu, ozývaly se, zejména na koncilu lateránském V. r. 1512, vážné hlasy, žádající naléhavě reformu církve. Skutečně také po koncilu utvořilo několik vynikajících mužů, jako Caraffa, Gaëtano z Tieny, Giberti atd., Oratorium božské lásky k zahájení pravé vnitřní reformy. Ač dobytím Říma vojskem Karla V. roku 1527 Oratorium zaniklo, přece působili jeho členové a jiní mužové stejným směrem dále. Z takovýchto mužův upřímně o reformu pracujících sestavil Pavel III. r. 1536 komisi reformní, jež vypracovala Consilium de reformanda ecclesia a r. 1537 papeži podala. Vlivem Caraffyho reorganisoval Pavel III. r. 1542 římskou inkvisici a utvořil St. Ufficio, které mělo potírati náboženské snahy, nesrovnávající se s naukou katolickou, nýbrž více nebo méně protestantismu příbuzné. Hlavním šiřitelem takovýchto nauk byl Španěl Juan de Valdés, čestný papežský komoří a sekretář místokrále neapolského

[1]) Laugwitz, Bartholomäus Carranza, Erzbischof von Toledo. 1870.

[2]) Benrath, Über die Quellen der ital. Reformationsgesch. 1876. — Kerker, Die kirchl. Reform in Italien. (Tüb. Quartalschr. 1859.) — Tacchi Venturi, Storia della Compagnia di Gesù in Italia. Roma-Milano 1910. — Pastor, Gesch. der Päpste. V. Bd. 12—30. — Buschbell, Reformation u. Inquisition in Italien um die Mitte des 16. Jahrh. 1910.

(† r. 1541). Jeho žák Benediktin Dom Benedetto napsal spis Del beneficio di Gesu Christo crocifisso, přeložený do různých řečí, a přednášel v něm Lutherovu nauku o ospravedlnění. Vedle Neapole, kde zejména někteří učitelé a urozené ženy oddány byly názorům Valdésovým, šířily se tyto též v Turině, ve Florenci a v Benátkách. Ve Ferraře podporovala novoty zvláště vévodkyně Renata, dcera Ludvíka XII. Francouzského. Dlouho kolísala mezi vírou katolickou a protestantismem, až konečně přivedena byla Jesuitou Pelletierem k víře svých otcův. Počet těch, kteří přímo k protestantismu přestoupili, přijavše veškery jeho nauky, nebyl veliký. K přednějším z nich náleží: nešťastný gener. vikář Kapucínů Bernardin Ochino,[1]) jenž, opustiv Italii, v Ženevě se oženil, pak professorem v Oxfordě se stal a posléze r. 1565 ve Slavkově na Moravě zemřel; bývalý papežský nuncius Petr Pavel Vergerio,[2]) jenž jsa z haerese podezřelý ve Švýcarsku a Virtembersku žil a v Tubinkách zemřel r. 1565. Někteří původně protestantští Vlaši upadli ve zjevný atheismus, jako Julius Caesar Vanini v Toulouse upálený (r. 1629), jiní stali se pantheisty, jako Giordano Bruno,[3]) Dominikán neapolský, jenž po své apostasii vedl život těkavý v Italii, ve Švýcarsku, v Německu a Anglii a r. 1600 jako haeretik v Římě upálen byl.

3. Při společném odporu proti Římu bylo přirozeno, že protestanté učinili záhy také pokusy *o sjednocení s církví řeckou.*[4]) Tak již Melanchthon poslal r. 1559 patriarchovi Josafatu II. (1555—1564) překlad augšpurské konfesse a list, v němž snažil se

[1]) Benrath, B. Ochino. 2. Aufl. 1892. — Pastor, Gesch. der Päpste. V. Bd. 337 n.

[2]) Sixt, P. Vergerius. 1855.

[3]) Opere di Giordano Bruno ed. Wagner. 1829; J. Bruni Nolani scripta, quae latine confecit, collegit Gfrörer. 1834, 1.—5. — Louis, Giordano Bruno, seine Weltanschauung und Lebensauffassung. Berlin 1900. — Kašpar, Giordano Bruno. (Hlídka, 1906).

[4]) Acta et scripta theol. Wirtemb. et Patriarch. Hieron. 1584. — Hefele v Tüb. Quartalschr. 1845, str. 570 n.

ho přesvědčiti, že protestanté Písma sv., dogmatických usnesení svatých synod a učení řeckých otců se drží, než patriarcha, poznav jeho lest, ani mu neodpověděl. Později tubinští theologové Jakub Andreä, Osiander, Crusius a jiní zahájili jednání s patriarchou Jeremiášem II. (1574—1581). Na mnohé dopisy poslal jim patriarcha konečně odpověď, ve které zavrhuje jejich nauku o ospravedlnění, o svátostech atd., a napomíná je, aby od svých novot ustáli, vše, co církev boží drží, ať je to psáno nebo ne, zachovávali a jej dále neobtěžovali.

4. Podobně bezvýsledným zůstal pokus zavésti v církvi řecké kalvinianismus, jejž učinil patriarcha cařihradský Cyrillus Lukaris.[1]) Poznav na svých cestách, a zejména za svého delšího pobytu v Ženevě, stykem s theology reformovanými kalvinianismus, zamiloval si jej tou měrou, že když byl r. 1621 povýšen na stolec patriarchální v Cařihradě, za podpory anglických a hollandských vyslanců jej v církvi řecké zavésti usiloval. Za tím účelem sestavil r. 1629 svou Confessio fidei jazykem latinským a uveřejnil ji pak r. 1633 i v řeči řecké. Za to byl z haerese obžalován a do vyhnanství poslán r. 1634. Úplatkem Porty dosáhl sice znovu stolce patriarchálního. Než počet jeho odpůrců byl tak veliký, že podařilo se jim znovu jej svrhnouti. Poněvadž byl i v politické příčině podezřelým, — zda právem nebo neprávem, je nejisto — byl r. 1638 zardousen a mrtvola jeho do moře hozena. Synoda cařihradská z r. 1638 zavrhla netoliko všecky téměř nauky v Confessi obsažené, nýbrž vyslovila také ještě nad ním klatbu, netoliko že sám haereticky učil, nýbrž že mimo to ještě své bludy za nauku orthodoxní církve řecké vydával a tím ji ve špatnou pověst uvedl. Nástupce jeho Parthenius na synodě v Jassy r. 1642 zavrhl znova nauku jeho. Nálezy této synody podepsal také ruský metropolita Petr Mogilaos z Kyjeva, jenž podnes jako sloup řecké orthodoxie je ctěn.

---

[1]) Pichler, Patriarch Cyrill Lukaris u. seine Zeit. 1862. — Echos d' Orient. 6 (1903), str. 97 sq.

§ 211. Příčiny rychlého rozšíření protestantismu a jeho účinky.[1])

I. Protestantismus rozšířil se postupem století 16. po veliké části Evropy, a to tak, že některé státy, jako Anglie, Skotsko, Dánsko, Švédsko a Norvéžsko, zcela byly odcizeny staré víře, jiné, jako Německo a Švýcarsko, z veliké části, v jiných konečně, jako ve Francii, v Polsku a v Uhrách, vznikly aspoň značné menšiny protestantské. V tomto rychlém rozšíření protestantismu spatřovali protestanté namnoze důkaz pro vnitřní jeho oprávněnost, srovnávajíce je rádi s rychlým rozšířením křesťanství v prvních stoletích, ovšem úplně neprávem. Kdežto přijetí víry křesťanské svým vyznavačům v prvních dobách bez výjimky přinášelo různá strádání, utrpení a pronásledování, skýtalo přijetí novot náboženských rozličné výhody náboženské i materielní. K rychlému rozšíření protestantství přispěly spíše tyto příčiny:

1. Obecná touha po reformě církve, která v předvečer rozkolu v mnohé příčině a již od delší doby od církevního ideálu životního prakticky se uchýlila, se ozývající a neukojená. Tím že Luther a jiní reformátoři proti stávajícím v církvi zlořádům vystupovali, do nichž již dlouho marně si stěžováno, získali si hned od počátku sympathie širokých vrstev, kterých ani tehdy nepozbyli, když napadali domnělé výstřelky, ano i nauku církevní samu. Při veliké nespokojenosti bylo namnoze opoziční vystupování i tehdy považováno za oprávněno, když dovolené meze dávno byly překročeny.

2. Ráz nauky od protestantů hlásané, která jak kleru tak i lidu rozličná ulehčení skýtala. Nauka o ospravedlnění a nepotřebnosti dobrých skutků,

[1]) Marx, Ursachen der schnellen Verbreitung der Reformation. 1834. — Möhlers-Gams, Kirchengesch. III. Bd. Str. 157 násl. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters. I. Bd. Str. 674 násl.; II. n. II. Bd. — Finke, Die Kirchenpol. u. kirchl. Verhältnisse zu Ende des Mittelalters. 1896. (Röm. Quartalschr.) — Baudrillard, L'Eglise catholique, la Renaisance, le Protestantisme. Paris 1904.

která člověka zprošťuje od spolupůsobení při posvěcení, lichotila rovněž tak lidské pohodlnosti, jako vítána byla všem těm, jejichž život v křiklavém byl odporu s požadavky jejich svědomí. Zrušení celibátu a odstranění slibů řeholních získalo náboženským novotám četné přátele a podporovatele z řad kleru světského i řeholního, kteří pak namnoze stávali se nejfanatičtějšími jejich šiřiteli. Také odstranění přikázání postních, ušní zpovědi a jiných smyslnému člověku obtížných předpisů, „evangelická svoboda", reformátory bez ustání hlásaná, pohnuly mnohé, že přijali „čisté evangelium", jehož odpor s naukou staré církve reformátoři namoze zakrýti se snažili podržením starých bohoslužebných obyčejův.

3. Různé lži a pomluvy proti katolické církvi a jejím naukám a institucím šířené jak slovem tak i tiskem byly tak účinným prostředkem k šíření tak zv. reformace, že se ho podnes namnoze k jejímu zachování používá. Katolíci pro ctění svatých a obrazů rozhlašováni byli za modláře, papež nazýván antikristem, římská kurie synagogou satonovou, biskupové a knížata katolická tyrany a odpůrci čistého evangelia.

4. Rozšiřování bible v řeči lidu, ponechávání jejího výkladu, aspoň v theorii, libovůli jednotlivcův, udílení večeře Páně pod obojí způsobou a používání mateřské řeči při bohoslužbě byly rovněž neméně vhodným prostředkem, aby i lépe smýšlející novotám náboženským byli získáni. Neméně přispěly k jejich rozšíření různé vysoké školy, jako vitemberská, basilejská, ženevská, heidelberská atd.

5. Nejvíce však k rozšíření a upevnění novot náboženských přispěla namnoze moc světská, které nová nauka skýtala veliké výhody. Především přiřkla knížatům světským statky církevní, mnohdy i celá knížectví, jestliže novoty přijali. Kromě toho přenesla na ně i nejvyšší církevní moc. Tím moc knížat světských byla podstatně rozmnožena, tak že se stali neomezenými pány svých poddaných i v záležitostech náboženských, a jest se jen diviti, že za takovýchto okolností všecka knížata starou církev neopustila a

k novotám se nepřidala. Lid věřící naproti tomu jevil na mnohých místech tak veliký odpor proti nové nauce a jejím hlasatelům, že bylo třeba veškeré moci a autority světské vrchnosti, aby byl od srdce staré církve odtržen a k novotám přiveden. Že za těchto poměrů v rychlém rozšíření protestantismu nelze viděti nic nápadného a zázračného, jest na bíle dni.

II. Jako rychlé rozšíření protestantismu není zázračným, tak také i *účinky jeho nebyly blahodárné*, nýbrž spíše *nanejvýše neblahé*[1]) jak na poli vědy a umění, tak také i v příčině náboženské a politické.

1. Vynikali ovšem reformátoři, Luther, Kalvín, Zvingli značným vzděláním a vykonali všelicos pro vzdělání lidu a studující mládeže; nicméně přece ani sami protestanté neodvažují se popírati, že reformace měla v zápětí politování hodný *úpadek věd*. Zrušením klášterův a zabráním nadací studentských odňata většině studujících příležitost, aby se mohli dále vzdělávati, návštěva universit, proti nimž Luther sám nejvíce bouřil, značně poklesla, a že i vyučování elementární bylo zanedbáváno, toho nejlepším důkazem jsou opětované jeho vlastní stížnosti. Podobně také svědčí Erasmus Rotterdamský: „Kde vládne lutheranismus, tam jest zánik vědy. Dvě věci jen hledá: důchody a ženy“ („censum et uxorem“).[2]) Podobně vzalo též *umění*, jako malířství, sochařství a stavitelství, z protestantismu škodu nenahraditelnou, ježto slepým fanatismem protestantským vzácné památky umělecké byly buď úplně zničeny nebo aspoň značně poškozeny a kromě toho zavržení úcty svatých a plytké názory o věcech božských po dlouhou dobu překážely pěstování umění v lůně protestantismu.

2. Také ideální obrod, obnovu života mravního a pravou reformu nepřineslo *hnutí reformační*, což

[1]) Döllinger, Die Reformation. 3 Bde. 1845 n. — Balmes, Der Protestantismus u. Katholizismus in ihren Beziehungen zur europäischen Zivilisation. Deutsch v. Haas. 1861. — Hohoff, Die Revolution seit dem 16. Jahrh. im Lichte der neuesten Forschung. 1887.

[2]) Ep. select. ed. Freitag, p. 34.

ovšem bylo jen přirozeným důsledkem zásad a nauk reformátory hlásaných. Sami reformátoři opětovaně líčí mravní stav, zvláště zanedbávání modlitby, bohoslužby a dobrých skutků, nevážnost ke kazatelům, bezcitnost, zdivočilost a nevázanost mravní u svých přívrženců slovy, která neponechávají nejmenší pochybnosti o spoustách na poli ctnosti a zbožnosti novým evangeliem způsobených. Luther v této příčině praví na př.: „Čím déle se evangelium (t. j. jeho nauka o ospravedlnění) hlásá, tím hlouběji topí se lidé v lakomství, v pýše a nádheře.“ „Z této nauky stává se svět jen čím dále, tím horším.“ „Jen pryč z této Sodomy,“ t. j. Vitemberku, psal koncem července roku 1545 své ženě. A svědectví tato potvrzují nářky současných a pozdějších spisovatelův.

3. Jiným neméně neblahým následkem reformace byla tyranie svědomí,[1]) již páchala knížata protestantská na svých poddaných, předpisujíce jim libovolně víru a ponechávajíce jim toliko vůli buď novou víru přijmouti nebo se ze země vystěhovati. S touto tyranií svědomí ruku v ruce kráčelo zničení občanské svobody, a tím vzkříšen byl za souhlasu protestantských theologů politický absolutismus, jejž středověk tak skvěle potřel. Tato krajnost vedla však ke krajnosti další. Současně s theorií o poslušnosti absolutní vůle panovníkovy ujímala se theorie, že dovolena je aktivní vzpoura proti vrchnosti, ano i vražda knížete.

4. Konečně zasela reformace, nemohouc zničiti starou církev, nesvornost mezi křesťany, kteří po 1500 let bratrsky v témže domě víry a lásky bydlili. Prohlášením zásady: „Cuius regio, illius et religio“ ukázala se stoupenkyní barbarství, které se drasticky objevilo ve válce sedláků, ve zpustošení klášterův a ničení obrazův. Takto ukázala se reformace 16. stol. ve svém původu, rozšíření a následcích jako

[1]) Paulus, Luther und die Gewissensfreiheit. 1905 — Köhler, Reformation und Ketzerprozess. Tübingen. 1901. — Wappler, Inquisition und Ketzerprozesse in Zwickau zur Reformationszeit. Leipzig 1908. — Paulus, Protestantismus und Toleranz im 16. Jahrh. 1911.

čin v každé příčině úplně neoprávněný. Každému nepředpojatému bylo zjevno, že celá věc, jak Luther sám poznamenal, nebyla započata pro Boha.

5. Přes všecky své neblahé účinky měla reformace, jako všecky události dějinné, netoliko ráz negativní, nýbrž i positivní; urychlila pravou reformu církve. Probuzeni spoustami, jež reformace způsobila, nabyly konečně církevní orgány zmužilosti, by provedly reformy, na něž tak dlouho marně bylo čekáno. Vedle toho prokázal protestantismus církvi ještě jinou službu: dokázaltě skutkem, že moci temnosti a násilí přes všecky lidské námahy nejsou s to, by církev, kterou Kristus na skále Petrově zbudoval, zničily. Tím potvrzení nového nabylo slovo Kristovo: Brány pekelné nepřemohou ji. (Mat. 16, 18.)

HLAVA III.

Vnitřní rozvoj protestantismu.

§ 212. **Nauka, ústava a bohoslužba lutheránská.**[1])

1. Srovnáme-li starou a novou víru, vidíme na první pohled, že víra nová směřuje hlavně k popření a zavržení katolických nauk a zřízení. Pramenem, z něhož všecky bludy Lutherovy vyprýštily, byl, jak už dříve naznačeno, názor, že zlá žádostivost, jež i po křtu v člověku zůstává, jest nepřemožitelná, ano, že v ní spočívá vlastní podstata hříchu dědičného.[2]) Tímto dědičným hříchem ztratil člověk netoliko nadpřirozený obraz boží (původní svatost a spravedlnost), nýbrž i přirozený obraz boží (rozum a svobodnou vůli), tak že jest naskrze zkažen a neschopen mravně jednati, a jen výlučně na milost boží se spoléhati musí. Člověk po pádu jest

---

[1]) Bossuet, Histoire des Variations. 4. vol. Paris 1689. — Möhler, Symbolik. 10. Aufl. 1889. — Týž, Neue Untersuchungen der Lehrgegensätze. 1872. — Hilgers, Symbolische Theologie. 1841. — Zobl, Dogmengeschichte. 1865, str. 364—473. — Schwane, Dogmengesch. der neueren Zeit. 1890. — Denifle, Luther und Luthertum. 2 Bde. 2. Aufl. 1904 n. — Grisar, Luther. 3 Bde. 1911. — Hase, Libri symbolici eccl. evang. Ed. III. 1845. — Francke, Libri symbolici eccl. Lutheranae. 1846 násl. — Oliva, Symbolické knihy protestantské. (Hlídka 1901.) — Tschackert, Die Entstehung der lutherischen u. der reformierten Kirchenlehre samt ihren innerprotestantischen Gegensätzen. Göttingen 1910.

[2]) Braun, Bedeutung der Concupiscenz in Luthers Leben u. Lehre. 1908.

jakoby jen kámen (lapis, truncus), který milost boží dále pohybuje. Ano myšlenka božské všečinnosti svádí Luthera až k absolutnímu determinismu; vše, co člověk činí, děje se s nutnosti absolutní, jest dílem božím. Důsledné je proto též praedestinace absolutní.

Také při ospravedlnění nemůže člověk nikterak spolupůsobiti, nýbrž chová se při něm jen trpně (pure passive),[1]) tak že ospravedlnění jest výlučně dílem božím. Nezáleží pak ospravedlnění ve vnitřní proměně, nýbrž v tom, že Bůh pro zásluhy Kristovy člověka zevně za spravedlivého prohlašuje a jeho hříchy přikrývá, aniž ve skutečnosti stal se člověk spravedlivým a jeho hříchy byly shlazeny; jsouť i v ospravedlněném člověku, ale pro zásluhy Ježíše Krista nepřičítají se mu. (Justitia imputata.) Ospravedlnění samo děje se věrou, t. j. pevnou důvěrou, kterou Bůh člověku bez jeho spolupůsobení dává, a kterou člověk zásluhy Ježíše Krista si přivlastňuje a jimi hříchy přikrývá. Poněvadž ospravedlnění jediné skrze víru lze nabýti, proto také jest ve všech lidech stejné, neschopné rozmnožení nebo zmenšení a nemůže býti ztraceno jiným hříchem než nevěrou.

Z této nauky o ospravedlnění, jež je střediskem celého systemu Lutherova, plynuly samo sebou další důsledky. Víra ospravedlňující činí především zbytečnými zevnější prostředky spásy, svátosti; tyto nejsou skutečnými a účinnými prostředky milosti, nýbrž jen fidei fulcra, prostředky víru, t. j. důvěru v zásluhy Ježíše Krista oživujícími a posilujícími, a pro přijímatele útěchou svědomí a zárukou, že mu Bůh hříchy jeho pro Krista nepřičítá. Ale i v tomto smyslu počítá Luther k svátostem jen křest, svátost oltářní a případně i pokání. Ve svátosti oltářní jest Kristus přítomen v chlebu (konsubstanciace) a požívá se skutečné tělo a skutečná krev Ježíše Krista, chléb a víno neproměňují se však v tělo a krev, a proto Kristus není, jakkoli se skutečně

[1]) Sicut truncus aut saxum se mere passive habet erga statuarium aut lapicidam, sic et homo in conversione et regeneratione erga Deum.

přijímá, přítomen před okamžikem přijímání, a svátosti oltářní také není dovoleno se klaněti. Aby tuto nauku svou odůvodnil, učil Luther tak zvané ubiquitě a rozuměl jí onu vlastnost těla Kristova, kterou může býti působením hypostatického spojení božské a lidské přirozenosti všude přítomen, tedy i ve večeři Páně. Obět mše sv., o které popřením transsubstanciace vlastně nemohlo býti řeči, není potřebná jako obět prosebná a smírná, poněvadž člověk věrou bezprostředně zásluh Ježíše Krista nabývá; ano jest zavržitelná, poněvadž se tím na jevo dává, že obět Kristova na kříži jest neúplná a doplňku potřebuje.

Poněvadž Bůh sám ospravedlnění člověka působí, jest člověk, důvěřuje-li pevně v milosrdenství boží, úplně jist, že dosáhne spásy. Proto nepotřebuje dostičiniti za své hříchy a nepotřebuje konati dobrých skutků, ježto Kristus za něho všecek zákon vyplnil; ano jest nebezpečno konati dobré skutky, poněvadž člověk snadno může býti sveden, aby v ně místo v Boha samého důvěřoval; také úcta svatých jest zavržitelná, poněvadž se tím popírá prostřednický úřad Ježíše Krista. Neméně zamítá Luther též uctívání ostatků, nauku o očistci, modlitby za zemřelé.

Aby tyto své názory, odporující naukám celé křesťanské minulosti, dokázal jako pravdu božskou, prohlásil Luther Písmo sv. za jediný pramen a soudce víry, uče zároveň, že Bůh každého člověka vnitřně bezprostředně poučuje. Tato nauka spolu s naukou o ospravedlnění skrze víru vedla Luthera nutně k zavržení zevnějšího úřadu učitelského v církvi, jakož i zvláštního kněžství a k popření zevnější viditelné církve. Církev dle Luthera jest společností svatých, jest neviditelna, viditelnou však se stává a poznává se hlásáním slova božího. Pravá církev je tam, kde evangelium čistě se hlásá a svátosti náležitě udělují. Rozdílu mezi klerem a laiky a tudíž i hierarchie není; každý křesťan jest knězem, od Boha vnitřně sám jest posvěcen a nepotřebuje ve věcech náboženských nikoho jiného. Nicméně jest přece užitečno se shromažďovati k vzájemnému povzbuzení a zvláštní orgány čili duchovní ustanoviti, aby kázali, křtili a večeři Páně

rozdíleli; to však děje se jen jménem a z rozkazu obce samé, která tuto plnou moc může dle své libovůle odňati a jinému uděliti.

2. Dle toho bylo také církevní zřízení uspořádáno. V každé obci byl ustanoven pastor (kazatel); pastoři jistého okrsku podřízeni byli seniorovi, celé země pak superintendentovi, výslovně však při tom prohlášeno, že tento rozdíl nespočívá na božském ustanovení. Nejvyšší moc ve věcech církevních přísluší však panovníkovi,[1]) jenž ji vykonává skrze konsistoř, skládající se ze členů jím jmenovaných. Aby odůvodnili tuto moc knížat světských v záležitostech církevních, tvrdili někteří učenci protestantští, že jurisdikce biskupů, mírem augšpurským na země protestantské suspendovaná, přešla na knížata světská. Proti tomuto systemu episkopálnímu jiní opět, jako Thomasius, professor v Halle († r. 1728), Böhmer atd., postavili system territoriální, učíce, že nejvyšší církevní moc hlavě státu přísluší, a to jako integrující část státní moci samé a jen usurpací biskupův jí byla odňata. Knížě dle zásady: „Cujus regio, illius et religio“ může rozhodovati libovolně o věcech církevních. Poněvadž tím byla otevřena dokořán brána neomezené tyranii ve věcech svědomí, snažil se tubinský kancléř Pfaff († r. 1760) zjednati uznání tak zv. systemu kollegiálnímu, dle něhož vlastními nositeli moci církevní jsou obce (collegia) a tyto mlčky ji přenesly na přední své údy, knížata.

3. Bohoslužba protestantská záleží z kázání, jako z nejhlavnější části, a večeře Páně. Kazatel pronáší slova, kterými Kristus při poslední večeři svátost oltářní ustanovil, a rozděluje pak večeři Páně věřícím. K tomu pojí se modlitby a zpěvy. Přijímání večeře Páně předchází obecné vyznání hříchů, které ponenáhlu zavedeno bylo místo dřívější zpovědi. Vedle toho pastor udílí ještě křest a večeři Páně nemocným, přisluhuje při uzavírání manželství, které však není svátostí, nýbrž světskou smlouvou, a koná obřady při pohřbu. Oslava neděle a velikých svátků Páně zůstala, svátky

[1]) Döllinger, Kirche u. Kirchen. 1851, str. 53 násl.

Panny Marie a svatých byly však odstraněny a zavedeny svátky započaté reformace (31. října), míru augšpurského (26. září) a vestfalského (24. října). Veliký pátek jest den sváteční.

§ 213. Spory mezi lutheránv.[1])

Zavrhnuv živé magisterium církve a prohlásiv Písmo svaté za jediný pramen víry, v němž každý svobodně bádati může, otevřel tím Luther dokořán bránu náboženskému subjektivismu. Nezbytným následkem toho byly různé spory, které v brzku mezi jeho přívrženci povstaly a s neobyčejnou roztrpčeností nezřídka vedeny byly. Nejdůležitější z nich byly:

1. *Spor o svátosti oltářní.*[2]) Luther zamítl sice transsubstanciaci, uznával však reální přítomnost Krista ve svátosti oltářní (impanatio). Naproti tomu Karlstadt,[3]) zavrhnuv v souhlase s Zvinglim netoliko přepodstatnění, nýbrž i reální přítomnost, tvrdil, že chléb a víno jsou pouhou vzpomínkou na smrt Kristovu. Za tím účelem nevztahoval slova: „hoc est corpus meum" na předchozí „accipite et manducate", nýbrž zcela nepřirozeně, obě části věty od sebe odděluje, na utrpení Kristovo. Luther vystoupil prudce proti němu a dosáhl toho, že byl Karlstadt že Saska vypovězen. Později sice byl mu návrat dovolen, když odvolal a slíbil, že nebude učiti a kázati; než v brzku došlo k novým sporům mezi ním a Lutherem, které jej opět k útěku ze Saska donutily. Naleznuv r. 1534 jako kazatel a professor útočiště v Basileji, zemřel tu r. 1541.

2. *Spor antinomistický.* Když Melanchthon, vida smutné následky nauky Lutherovy o evangelické svobodě a o nemož-

[1]) Walch, Historische u. theol. Einleitung in die Religionsstreitigkeiten der ev.-luth. Kirche. 5 Bde. 1730 násl. — Bossuet, Gesch. der Veränderungen der protest. Kirchen. Aus d. Franc. v. Mayer. 1825. — Döllinger, Reformation. 3 Bde. — Heppe, Gesch. des deutschen Protestantismus in den Jahren 1555—81. 4 Bde. 1852—1859. — Dorner, Gesch. der protestant. Theologie. 2. Aufl. 1868. — Rocholl, Die evang. Kirche in Deutschland. 1897. — Möhler, Symbolik. 10. Aufl. 1889. — Frank, Gesch. der protestantischen Theologie. 4 Bde. 1862-95. — Tröltsch, Protestantismus, Christentum u. Kirche in der Neuzeit, v Kultur der Gegenwart von P. Hinneberg. I.—IV. 2. Aufl. 1909.

[2]) Dieckhoff, Die evang. Abendmahlslehre im Reformationszeitalter. 1854.

[3]) Müller, Luther u. Karlstadt. 1907. — Barge, A. Bodenstein. 2 Bde. 1905.

nosti plniti přikázání boží pro život náboženskomravní, ve své visitační knížce (r. 1527) vážně vyzýval kazatele, aby lidu zákon pilně vštěpovali a jej k pokání nabádali pohnutkami ze Starého zákona vzatými, spatřoval v tom Jan Agricola,[1]) kazatel v Eislebenu, odpad od zásad Lutherových a návrat k papismu. Proto tvrdil, že v Novém zákoně zákon nesmí býti více hlásán, poněvadž pravé pokání musí vzniknouti z evangelia, z nauky o utrpení a smrti Kristově. Tento antinomistický názor Agricolův potíral však od r. 1537 Luther, ač jej Agricola zbudoval na základě reformátorem položeném. Jakkoli odvolal, nemohl Agricola hněv Lutherův uchlácholiti; vzdav se r. 1541 professury ve Vitemberku, odešel jako dvorní kazatel do Berlína († r. 1566.)

3. *Spor adiaforistický* vyvolán byl lipským Interim r. 1548. Melanchthon přijal tu na podnět kurfirsta saského za zásadu, že in adiaphoris, t. j. v méně důležitých věcech, možno katolíkům povoliti. Za takové věci pak prohlašoval vedle bohoslužebných obřadův a obyčejů též svátosti biřmování, pokání, svěcení kněžstva a posledního pomazání, pak mši sv. (bez proměnění), uctívání svatých atd. Proti tomu pozvedli se však strozí lutheráni, zvláště pak Matěj Flacius.[2]) Z Magdeburku vydána byla celá spousta spisů polemických a posměšných proti lipskému Interim a jeho přívržencům. Mírem augšpurským r. 1555 spor ustal a formula concordiae čl. 10. prohlásila, že každá církev má moc in rebus vere adiaphoris dle svého dobrého zdání se říditi.

4. *Spor Osiandrův*[3]) povstal, když Osiander, professor jazyka hebrejského, a od r. 1522 kazatel a reformátor v Norimberce, později pak professor v Královci, vystoupil r. 1549 s naukou, že Bůh nepřikrývá pouze hříchů, jak Luther učil, nýbrž také vnitřně člověka posvěcuje, jinými slovy, že ospravedlnění záleží v substancielním sdělení spravedlnosti Kristovy, který věrou do duše člověka přichází a jej skutečně ospravedlňuje, nikoli však v pouhém nepřičítání hříchů pro jeho zásluhy. Prudkého sporu z toho vzniklého účastnili se i cizozemští theologové. Po smrti Osiandrově (r. 1552) zvítězili jeho odpůrcové, mezi kterými nejprudší byli Mörlin, Chemnitz a Stancar. Přívrženci Osiandrovi byli násilně potlačeni a někteří zemřeli na popravišti. V Corpus doctrinae Prutenicum od Martina Chemnitze složeném slavila r. 1567 lutheránská orthodoxie vítězství nad osiandrismem.

5. *Spor majoristický* vyvolán byl naukou Jiřího Majora, professora vitemberského, pak superintendenta v Eislebenu, že dobré skutky, jak již také Melanchthon učil, jsou ke spáse nutné. Proti tomuto názoru vystoupil s velikou prud-

---

[1]) Kawerau, Joh. Agricola. 1881.

[2]) Preger, M. Flacius Illyr. u. seine Zeit. 1859. — Zeitschrift für kathol. Theologie 1888, str. 75 n.

[3]) Möller, Leben und ausgewählte Schriften des A. Osiander. 1870.

kostí zejména Matyáš Flacius a Mikuláš Amsdorf, jenž odvážil se až k tvrzení, že dobré skutky jsou věčné spáse škodlivy. Major zbaven byl úřadu a zemřel (r. 1574) u veliké chudobě v Gothě. Teprve formule Konkordie, jež zavrhla větu, že dobré skutky jsou ke spáse nutné a je za obsažené ve víře prohlásila, skončila spor.

6. Delší a prudší byl ještě *spor synergistický*,[1]) jenž týkal se spolupůsobení *(συνεργεία)* svobodné vůle lidské s božskou milostí. Luther, dle svého názoru, že hříchem dědičným člověk byl naskrze zkažen a k dobrému se stal neschopným, popíral také svobodné spolupůsobení svobodné vůle lidské při díle ospravedlnění. Než Melanchthon, který se ho s počátku v této příčině přidržoval, změnil později svůj názor a tvrdil, že při díle spásy musí člověk spolupůsobiti. Když od r. 1555 Jan Pfeffinger, professor v Lipsku, tento synergismus Melanchthonův veřejně hájil, pozvedli se proti tomu strozí lutheráni v čele majíce Amsdorfa, Flacia Illyrika a většinu professorů jenských. Jiní naproti tomu, zvláště Viktorin Strigel, professor v Jeně, přidavše se k Pfeffingerovi, hájili rázně synergismus. V boji z toho vzniklém došlo k vzájemnému kacéřování, vyobcování a sesazování; Strigel byl docela i po tři léta vězněn. Dosáhnuv svobody, vyzval Flacia k disputaci r. 1560, v níž tento prohlásil, že hřích dědičný proměnil duši vnitřně v hříšnou podstatu a v obraz ďáblův, tak že člověk není schopen k dobrému spolupůsobiti. V tom spatřovali však mnozí manichejské poblouzení o absolutnosti zla a vystoupili prudce proti Flaciovi, jenž jako psanec zemřel ve Frankfurtě nad Mohanem r. 1575.

7. *Spor kryptokalvínský a formula concordiae.* Již za sporu o svátost oltářní klonil se Melanchthon, nespokojen s Lutherovou naukou o ubiquitě, k názoru Kalvínovu o duchovním požívání těla a krve Kristovy a přidržoval se ho také později. Při veliké autoritě, které se Melanchthon těšil, a velikém počtu jeho žáků, získal názor tento, najmě po smrti Lutherově, ve Vitemberku a v Sasku vůbec další přívržence. Hlavním jejich vůdcem po smrti Melanchthonově (r. 1568) byl jeho zeť Kašpar Peucer,[2]) tělesný lékař přísně lutheránského kurfirsta saského Augusta I. Jeho vlivem dostala se ponenáhlu do rukou filippistů, t. j. kryptokalvinistů, i theologická fakulta vitemberská. Sbírku Melanchthonových poučných a symbolických spisův, od nich uspořádanou (Corpus doctrinae Philippicum),

[1]) Holl, Rechtfertigungslehre im Lichte der Gesch. des Protestantismus. 1906.

[2]) Henke, K. Peucer u. Nik. Krell. 1865.

musili všichni kazatelé v Sasku z rozkazu kurfirsta r. 1564 přijmouti pod ztrátou svých míst jako knihu symbolickou. Když však později kurfirst poznal, že kryptokalvíni zamýšlejí kalvinismu i v samém Sasku dopomoci k vládě, dal zajmouti a uvězniti vůdce jejich, mezi nimi i Peucera (od r. 1574—86), a zbavil všecky kazatele, kteří nechtěli s naukou lutheránskou souhlasiti, jejich úřadův (r. 1574). Kalvinianismus byl tím až k smrti kurfirsta Augusta potlačen.

Aby pak lutheranismus byl upevněn a vnitřním sporům o jednotlivých naukách konec učiněn, byla na rozkaz kurfirsta saského, hlavně theology Jakubem Andreäem, kancléřem university tubinské, a Martinem Chemnitzem, superintendentem brunšvickým, složena v Torgavě r. 1576 nová kniha symbolická. Po opětných jednáních s knížaty a učenci, za kterých vždy znovu byla revidována, r. 1580 byla uveřejněna jako Formula concordiae.[1]) Sestává ze dvou částí, tak zvaného Epitome, t. j. z krátkého podání bodů sporných, a ze Solida declaratio, t. j. obšírného jejich vyložení ve 12 článcích, a vykládá nauky v celku ve smyslu Lutherově. Spolu s třemi starokřesťanskými symboly, s dřívějšími Lutherovými spisy symbolickými, s konfessí augšpurskou a se články šmalkaldskými, jakož i s dvěma Lutherovými katechismy tvoří jedno dílo tak zv. Liber concordiae.[2]) Ostatně Formula concordiae od mnohých států a měst nebyla přijata a stala se tak Formula discordiae. Ano i v samém Sasku za zástupce Augustova Kristiana I. (1586—1591) přičiněním kancléře Mikuláše Krella oživl opět kryptokalvinismus, po jeho smrti byl však přísný lutheranismus na vždy obnoven. Krell sám byl po desítiletém žaláři popraven r. 1601.

8. *Spor synkretistický* vyvolán byl několik let po ukončení sporů kryptokalvínských všestranně vzděla-

[1]) Libri symb. eccl. evang. sive Concordia rec. C. A. Hase ed. III. 1846. — Göschel, Die Konkordienformel nach Gesch., Lehre u. Bedeutung. 1858. — Frank, Die Theologie der Konkordienformel. 4 Teile. 1859 sq.

[2]) Müller, Die symbolischen Bücher der evang.-lutherischen Kirche. 10. Aufl. 1907.

ným Jiřím Kalixtem,[1]) od r. 1614 professorem na universitě v Helmstedtu († r. 1656). Důkladnými studiemi, najmě církevně-historickými, a mnohými cestami seznámil se s naukou katolickou a veden jsa snahami irenickými usiloval docíliti spojení křesťanských konfessí. Aby ho snáze bylo dosaženo, neustával poukazovati k tomu, že základní nauky u všech tří konfessí křesťanských jsou tyže, a že jsou obsaženy v symbolu apoštolském, všem společném, jakož i že jako nauku křesťanskou přijmouti dlužno i to, čemu souhlasně učitelé církevní prvních pěti století učili (apostolicum et consensus quinquesaecularis). Když proto příznivě se vyslovil o různých naukách katolických a je připouštěl, jako na př. modlitby za mrtvé, obět mše sv. a vzývání svatých, a tvrdil, že zbožní katolíci mohou býti též spaseni, byl obviňován ze synkretismu a za tajného papistu prohlašován. Zvláště prudkého rázu nabyl spor po náboženském rozhovoru v Toruni r. 1645 a rozvířil celé Německo. Vášnivými odpůrci Kalixtovými byli zejména professoři vitemberští, jenští a lipští. I nová kniha symbolická složena: Consensus fidei repetitus ecclesiae Lutheranae, nedosáhla však autority knih symbolických. Po smrti Kalixtově († r. 1656) spory trvaly dále; na universitě v Helmstedtu udržel se snášelivý smířlivý duch po nějaký čas a někteří z jeho žáků vrátili se do lůna církve katolické, zakoušeli však za to různých pronásledování.

9. *Spory pietistické.*[2]) Zásada Lutherova o ospravedlnění skrze víru samu a různé jeho paradoxní výroky, jako: Fortiter pecca, sed fortius crede, nezůstaly bez vlivu na život mravní ve sborech protestantských. Neméně škodlivými byly také spory o víru v lůně protestantismu vzniklé. Za sporů těchto kladen byl hlavně důraz na orthodoxii, tak že posléze protestan-

---

[1]) Henke, Georg Calixt u. seine Zeit. 2 Bde. 1853 n. — Moldaenke, Christian Dreier u. der synkretist. Streit im Herzogtum Preussen. 1909.

[2]) Schmid, Gesch. des Pietismus. 1863. — Ritschl, Gesch. des Pietismus. 3 Bde. 1880 n. — Sachsse, Ursprung u. Wesen des Pietismus. 1884. — Grünberg, Spener. 2 Bde. 1893–1905. — Jüngst, Die Pietisten. 1906.

tismus upadl ve zkostnatělý orthodoxismus, dusící všechen duchovní život, v mrtvou fiduciální víru a nesnášelivou tyranii u víře. Lid stálými polemikami na kazatelně unaven, vyhýbal se bohoslužbě a nevědomost spolu s nemravností šířily se mezi ním vůčihledě. Sama církev reformátorů potřebovala proto záhy reformy. Této úlohy podjal se pietismus, jenž se snažil mrtvé orthodoxii dáti vnitřní život obnovou a prohloubením života náboženského. Novota ukazovala se nejdříve v reformované církvi nizozemské a ve Švýcarsku. Již v první polovici 17. stol. povstaly zde spolky k horlivému pěstování ctnosti a zbožnosti, spolky jemných neboli vážných, jak jejich členové byli nazýváni. Hnutí po té proniklo i do Německa, kde v čelo jeho postavil se Filip Jakub Spener, nejdříve kazatel ve Frankfurtě nad Mohanem (r. 1666), od r. 1686 dvorní kazatel v Drážďanech a posléze (r. 1691) probošt v Berlíně. Aby povznesl zbožnost v lutheranismu, zavedl již ve Frankfurtě Collegia pietatis, t. zv. mimokostelní shromáždění s modlitbou a výkladem Písma sv. Ve spise Pia desideria, pojednávajícím o zlořádech církve s návrhy reformy (r. 1675), doporučel je širším kruhům. Příklad jeho byl skutečně také na různých místech následován. V Lipsku povstalo Collegium philobiblicum (r. 1698), založené magistry Heřmanem Franckem a Pavlem Antonem, v němž konány exegeticko-praktické přednášky. Poněvadž však pozvedli se proti němu odpůrci, bylo r. 1690 opět zrušeno. Než hnutí odpovídalo potřebám světa protestantského, proto neutuchlo. Pietismus, ze Saska zapuzen, nalezl nový domov v Prusku, a zvláště v Berlíně, když se tam Spener stal proboštem, a na nově založené universitě v Halle, kde Francke a Anton stali se professory. Boj však trval dále, a to tím více, poněvadž zbožnost se často spojovala s různým blouzněním, visemi, proroctvími atd. Mnozí z pietistů zavrhovali posléze všecko zevnější náboženství, podstatu jeho hledajíce pouze ve zbožných citech. Spory pietistické po prvé otřásly značnou měrou autoritou protestantských knih symbolických.

§ 214. Nauka, ústava a bohoslužba ve sborech reformovaných.[1])

1. Zakladatel církve reformované Zvingli vybudoval svůj system na filosofickém podkladě spočívající důsledněji než Luther. Středem jeho není jako u Luthera nauka o ospravedlnění, nýbrž s p a n t h e i s m e m h r a n i č í c í i d e a b o ž í, z níž odvozuje nezměnitelný, od vůle boží výlučně závislý řád světový. Podstatně liší se však jen v jednotlivých bodech od systemu Lutherova: 1. Církev sestává jen z vyvolených. 2. Svátosti jsou pouhá prázdná znamení, po nichž lze rozeznati křesťany od židův a pohanův. Křest je znamením přijetí do církve, svátost oltářní je toliko obrazem těla a krve Kristovy, vzpomínkou jeho utrpení. Tato znamení nejsou však libovolná, která by byla lze také opominouti, nýbrž znamení povinná. U Zvingliho vystupuje více než u Luthera názor, že hřích je dílem božím; než u Boha hříchem není, poněvadž Bůh jako bytost nejvyšší a neomezená není zákony vázán a zlo jen k uskutečnění dobra do světového plánu pojal. Náboženský system Zvingliho jest především obsažen v jeho hlavním spise C o m m e n t a r i i d e v e r a e t f a l s a r e l i g i o n e, jejž r. 1525 vydal a Františkovi I., králi francouzskému, věnoval.

2. K a l v í n, jenž vystoupil, když lutheranismus a zvinglianismus byly vytvořeny, mohl již oba systemy kriticky zkoumati, a proto také nauku svoji důsledněji vybudovati. Ve svém systemu podržel obecné zásady protestantismu, nauku o ospravedlnění pouhým připočtením zásluh Kristových skrze víru, o Písmu sv. jako jediném pramenu víry, podobně také zavrhl obět mše sv. a zvláštní kněžství, jakož i trvalou přítomnost Krista v nejsv. svátosti oltářní. V některých bodech odchýlil se však od obou svých předchůdců, Luthera

[1]) M ö h l e r, Symbolik. § 31. — A u g u s t i, Corp. libror. symb., qui in eccles. Reformatis publicam auctoritatem obtinuerunt. 1828. — N i e m e y e r, Collectio confessionum in eccl. reformatis publicatarum. 1840. — H e p p e, Die Dogmatik der evang.-reform. Kirche. 1861. — D ö l l i n g e r, Kirche u. Kirchen, Papsttum u. Kirchenstaat. 1861.

a Zvingliho. Charakteristickou známkou jeho systemu jest nauka jeho o absolutní praedestinaci. Učil Kalvín netoliko praedestinaci k životu a k zavržení ante praevisa merita vel demerita, nýbrž také předurčení jak k dobrému tak i k hříchu. Bůh část lidí přímo stvořil, aby skrze ně zlé působil a na nich spravedlnost svoji zjevil, jako ukazuje na vyvolených své milosrdenství.

V nauce o svátostech zaujal střední místo mezi Lutherem a Zvinglim. Dle něho svátosti nejsou prostředky, nýbrž zárukami božské milosti, oporami víry, znameními víry. Křest nepůsobí, nýbrž jen zaručuje odpuštění hříchů. Ve svátosti oltářní není Kristus přítomen reálně, nýbrž jen virtuálně, t. j. v okamžiku přijímání dostává se duši přijímajícího jakési síly božské, která z oslaveného a jen v nebi přítomného těla Kristova vychází. (Sub sensibili elemento continetur spirituale alimentum.) Než této síly (virtus) dostává se jen praedestinovaným. Ostatní přijímají jen zevnější znamení, elementum, nikoli však alimentum (božskou sílu).

Nicméně nepřijaly všecky sbory reformované celou nauku Kalvínovu. Tak na př. církev anglikánská, třebas rovněž uznává Písmo sv. za jediný zdroj víry, přece má též zřetel k souhlasnému učení pěti prvních století a odmítá od dob Karla I. (r. 1649) nauku jeho o praedestinaci. Podobně ji odmítají reformovaní ve Falcku, v Bremách, v Braniborsku, v Polsku a v Hollandsku. Vůbec vládne ve sborech reformovaných veliká různost u věcech víry. Příčinu toho hledati dlužno hlavně, že není u nich společné knihy symbolické. V každé téměř zemi, kde se ujal kalvinianismus, sestavena byla zvláštní kniha symbolická. Ve Švýcarsku a na mnohých jiných místech přijata byla Confessio helvetica II., sestavená na přání kurfirsta falckého Friedricha III. Jindřichem Bullingerem r. 1566. V nauce o svátostech stojí na půdě Kalvínově; v nauce o praedestinaci odchyluje se však značně od jeho příkrého stanoviska. V Německu již r. 1530 podána byla na sněmu augšpurském Karlu V. od čtyř měst, Štrassburku, Memmingenu, Kostnici a

Lindavy, Zvingliho se přidržujících, zvláštní konfesse, obyčejně Confessio Tetrapolitana zvaná, která se však dlouho neudržela. Daleko větší vážnosti nabyl katechismus heidelberský, na podnět Friedricha III. Falckého roku 1563 vydaný. Synodou v Dordrechtě r. 1619 byl uznán za knihu symbolickou a dosáhl ve sborech reformovaných velikého rozšíření. Ve Francii dosáhla největší vážnosti Confessio gallica, která schválena byvši na synodě pařížské r. 1559, podána byla roku 1560 králi Františkovi II. a r. 1561 znovu Karlovi IX. V Anglii zavedeno jest 39 článků církve anglikánské, jež byly r. 1562 za královny Alžběty sestaveny a r. 1571 parlamentem přijaty. Vedle toho své vlastní knihy symbolické mají sbory reformované ve Skotsku, v Belgii, v Polsku, v Uhrách atd.

3. Také ústava církevní není ve všech sborech reformovaných stejná. V anglikánské církvi episkopální představenými církve jsou arcibiskupové a biskupové, kterým podřízeni jsou kněží a služebníci čili jáhnové. Než nositelem nejvyšší moci církevní jest panovník, který také biskupy jmenuje, meze jejich jurisdikce stanoví a zákony od nich vydané potvrzuje. Podobnou hierarchii mají také čeští bratří, které reformovaní v Prusku, Polsku a Rusku do svých sborů přijali. U presbyteriánů naproti tomu a ve sborech reformovaných, které se přesně přidržují zásad Kalvínových, v čele jednotlivých obcí stojí presbyterium, utvořené z pastorů, starších obce a jáhnův. Spojení mezi jednotlivými sbory udržují synody, a to tak, že na synodách z jistého okrsku rozhodují se záležitosti veřejné a důležitější, na synodách provinciálních věci zvláště důležité a na synodě národní věci týkající se celé církve v jisté zemi. Nicméně i tu třeba souhlasu knížete a úřadů ke všem důležitějším rozhodnutím. Neboť jakkoli Kalvín prohlásil zásadu: „Ecclesia est sui iuris“ a žádal, aby sbory se spravovaly samostatně, přece v praxi i v církvi reformované je kníže nositelem nejvyšší moci církevní.

4. Vyjma episkopální církev anglikánskou, kde namnoze podrženy byly formy staré bohoslužby kato-

lické, podobně jako i úprava chrámův a roucha bohoslužebná, je bohoslužba ve sborech reformovaných velmi jednoduchá. Středem jejím je kázání, k němuž se druží modlitby a zpěvy. Proto také kázání bylo horlivě pěstováno a nescházeli zdatní kazatelé. Velikého významu nabyla také církevní píseň; za tím účelem sestaveny zvláštní sbírky písní církevních. Mnoho v nich však je pouze dědictvím uplynulých dob katolických. Řečí bohoslužebnou stala se všude řeč lidu. Svátky katolické přes odpor lidu zrušeny, vyjma vánoce, zjevení Páně, velikonoce, svátky svatodušní a nanebevzetí Páně. Také z chrámů samých odstraněno všecko katolické, obrazy a obřady, ano namnoze i varhany a zvony.

§ 215. Spory v církvi reformované.[1])

1. Jako v lůně lutheranismu tak vznikly záhy i mezi reformovanými četné spory, a to nejdříve v Nizozemsku. Nauka o absolutní praedestinaci narazila tu a tam na odpor a při sporech z toho povstalých rozdělili se přísnější kalviniáni na dvě strany: na supralapsáře a infralapsáře. *Supralapsáři*, přidržujíce se Kalvína a Bezy, tvrdili, že předurčení pro věčnou blaženost nebo zavržení věčné stalo se beze všeho ohledu na hodnost nebo nehodnost člověka již před předzvěděním pádu Adamova, tak že Bůh jeho pád pojal do praedestinace a Adama k hříchu donutil, a nutí ještě dále ty, které od věčnosti zavrhl, jen aby mohl je nenávidět a trestat. *Infralapsáři* naproti tomu tvrdili, že předurčení ono teprve po předzvědění pádu stalo se účinným, tak že pád byl určen jako prostředek k vykonání onoho úradku.

2. *Jakub Arminius*,[2]) nejprve kazatel v Amsterodamě a od r. 1603 professor v Leydenu, obdržev úkol vy-

[1]) Möhler, Symbolik. — Graf, Beitrag zur Gesch. der Synode Dordrecht. 1825. — Luden, Hugo Grotius. 1805. — Broere, Hugo Grotius Rückkehr z. kath. Glauben. A. d. Holländ. v. Clarus. 1871.

[2]) Maronier, J. Arminius. 1906. — Bray, Histoire de l'Église Arminienne. Strassburg 1835. — Flour, Etude sur l'Arminianisme. Nimes 1889.

vrátit názor infralapsářů, důkladnějším studiem obojího názoru dospěl k tomu, že nauku supralapsářů zavrhl jako nespojitelnou se svatostí boží, a zmírniv ještě nauku infralapsářů, učil, že Bůh nikoho nevyloučil z věčné spásy, nýbrž že chce všechny spasit, a proto že všem nabízí potřebnou pomoc milosti, tak že všichni, kdo v Krista věří a nabízené jim milosti používají, spasení věčného dosáhnouti mohou. Proti tomuto jeho učení vystoupil však prudce kollega jeho, professor František Gomar. V brzku utvořily se netoliko strany Arminiova a Gomarova, nýbrž i obce, a mladá republika hollandská stala se jevištěm vášnivých sporů. Za těchto sporů zemřel r. 1609 Arminius, avšak jeho zásady nalezly zdatné stoupence, z nichž nejpřednějšími byli professor Episcopius, advokát Jan van Oldenbarneveldt a rotterdamský syndikus Hugo Grotius.[1]) R. 1610 podali arminiáni holandským stavům ospravedlnění své víry, Remonstrantia zvané, a obdrželi odtud název remonstrantův. V Remonstranci zavrhovali se supralapsarismem také nauku, že člověk milosti nemůže odporovati a ji ztratiti. Proti tomu podali gomaristé Contraremonstrantiam, v níž se přidržovali strohého učení Kalvínova. Podle ní dostali také jméno kontraremonstrantův. Místodržitel hollandský Mořic, princ Oranžský, choval se s počátku k oběma stranám lhostejně; později však, touže po moci absolutní, přidal se ke gomaristům a dal některé arminiány jako horlivé republikány, mezi nimi Hugona Grotia, uvěznit, Oldenbarneveldta pak docela i popraviti. Po té podnětem Mořicovým sešla se synoda reformovaných církví v Dordrechtě (1618—1619), na niž se dostavilo mimo zástupce církve hollandské též 28 theologů cizích z Německa, Švýcarska, Skotska a Anglie. Na synodě arminiáni marně žádali o svobodný projev mínění na základě Písma sv.; autorita Kalvínova považována za neomylnou, dle ní musilo býti vše rozhodnuto. Arminiáni prohlášeni za kacíře, více než dvě stě kazatelův

[1]) Krogh-Tonning, Hugo Grotius und die religiöse Bewegung seiner Zeit. 1904.

jejich strany bylo sesazeno, kolem 80 do vyhnanství vypovězeno a všem arminiánům zakázáno konati služby boží, jejich pak chrámy odevzdány gomaristům. Příkré učení Kalvínovo o předurčení ve jménu Ducha sv. prohlášeno bylo za článek víry. Tím byli remonstranti, z nichž mnozí dobrovolně se vystěhovali, potlačeni. Než po smrti Mořice (r. 1625) dovolen jim opět návrat a r. 1630 povoleno jim též veřejně konati bohoslužbu. Vrátivše se založili universitu v Amsterodamě, jejíž vynikající učitelé, jako Episcopius († r. 1643) a Jan Clericus († r. 1736), získali názorům arminiánským četné stoupence, tak že anglikáni za vedení biskupa londýnského Lauda a také francouzští kalvíni zavrhli nauku o absolutní praedestinaci, jiní pak reformovaní nálezů synody dordrechtské nepřijali.

3. Také *v Anglii*[1]) zavedením církve episkopální povstaly značné spory. Kazatelé protestantští za Marie Katolické z Anglie vypovězení, nenalezše u německých lutheránů příznivého přijetí, uchýlili se do Švýcarska a oblíbili si tu úplně názory Kalvínovy. Když se za vlády Alžběty navrátili, nechtěli se připojiti k anglikánské církvi episkopální, tvrdíce, že ve zřízeních Alžbětou přikázaných zůstalo ještě mnoho papistického kvasu. Proto nazýváni byli nonkonformisty nebo také dissenters, častěji však ještě puritány, poněvadž chtěli míti bohoslužbu očištěnu ode všeho, co katolicismem zavánělo, na př. od znamení kříže při křtu, od rouch kněžských, oltářů, světel, zvonění, hry na varhany atd. Přidržujíce se příkrého kalvinianismu, zavrhovali zvláště hierarchii biskupů; jen presbyteři stejnou mocí opatření jsou dle nich řádnými služebníky církve; odtud také název jejich presbyteriáni. Nejvyšší instancí církevní jest pro ně synoda presbyterův. Královna Alžběta

[1]) Weingarten, Die Revolutionskirchen Englands. 1868. — Bellesheim, Gesch. der kathol. Kirche in Schottland. Str. 214 n. — Hopkins, The Puritans. 3 v. New York. 3. ed. 1875. — D. Campbell, The Puritanisme in Holland, England and America. 2 v. London 1892. — E. Dowden, Puritan and Anglican. London 1900. — J. Brown, The English Puritans. Cambr. 1910.

hleděla sice k sektě této s odporem a nedůvěrou a dala ji tu a tam pronásledovati, poněvadž se nechtěla podrobiti aktě uniformní z r. 1559; než ježto zřetel její obrácen byl hlavně na pronásledování katolíků, mohli se presbyteriáni, kteří ostatně katolíky rovněž tak nenáviděli jako přívržence církve episkopální, za její vlády zorganisovati, tak že pokusy následujících panovníkův o jejich potlačení zůstaly bezvýsledny. Ano když vznikly církevně-politické zmatky za Karla I., byla r. 1643 církev episkopální odstraněna a presbyteriální system r. 1646 zaveden, než Karel II. obnovil r. 1660 opět dřívější řád. Nová utrpení nastala opět presbyteriánům. Tolerančním ediktem Viléma Oranžského dosáhli r. 1689 konečně náboženské svobody a uznání. Ostatně i mezi puritány povstaly opět spory a roztržky. Jedna část jejich za vedení Roberta Browna zavrhla i zřízení synodální a tvrdila, že každá obec ve věcech náboženských je autonomní a od druhých úplně nezávislá; odtud jméno jejich independenti;[1]) kollegium presbyterů musí se podrobiti nálezu většiny obce (congregatio), odtud název jejich kongregacionisté.

§ 216. **Protestantské sekty do polovice století 17.**

Zásada svobodného výkladu Písma sv. Lutherem prohlášená vedla netoliko k různým sporům, nýbrž i k utvoření různých nových sekt, z nichž nejpřednější jsou:

1. *Anabaptisté* neboli *novokřtěnci.*[2]) Hned na počátku novot náboženských vystoupili někteří proroci

[1]) Fletcher, History of Independency in England. 4 v. London 1862. — Waddington, Congregational History. 5 v. London 1869 sq. — R. W. Dale, History of English Congregationalism. London 1907.

[2]) H. A. Kerssenbroch, Anabaptistici furoris Monasterium evertentis hist. narratio ed. Detmer. 1899 n. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes. II. u. III. Bd. — Cornelius, Geschichte des Münsterischen Aufruhrs. 2 Bde. 1855 n. — Keller, Gesch. der Wiedert. und ihres Reiches zu Münster. 1880.

v Žitavě, kteří ze slov Písma: Kdo uvěří a pokřtěn jest, bude spasen, dovozovali, že nemají býti křtěny dítky, poněvadž nemohou věřiti, nýbrž jen dospělí. Při tom oddávali se domněnkám chiliastickým a jiným smyšlenkám. V nové říši Kristově, jež dle nich měla býti založena, nemělo býti zevnější bohoslužby a vrchností, všechen majetek měl býti společný, všichni lidé stejně kněžími a králi. Po smrti Münzerově[1]) (r. 1525) rozšířila se sekta anabaptistů s neobyčejnou rychlostí ve Švýcarsku, v jižním Německu a v Hollandsku. V Münsteru[2]) ve Vestfalsku zmocnili se anabaptisté docela na nějakou dobu i vlády. Za vedení Jana Matthiesena, pekaře z Harlemu, a krejčího Jana Bockelsona z Leydenu dosáhnuvše r. 1534 vlády, založili zde „novou říši boží" za divokého řádění. Jan Bockelson prohlášen za krále, zaveden kommunismus, polygamie a společenství žen. Kdo se nechtěl dáti znovu pokřtíti, byl zapuzen. Po dobytí města biskupem r. 1535 byli hlavní vinníci popraveni, také jinde byli krvavě pronásledováni, nicméně udrželi se přece, upustili však od svých výstředních zásad přičiněním Menna Simonse,[3]) katolického faráře z Friska. Přidav se r. 1536 k sektě anabaptistů, dovedl, ač neměl vyššího vzdělání, svou neúnavnou snahou přivésti mnohé z přívrženců sekty od názorův anarchistických a antisociálních k přijetí nauk mírnějších; proto také obdrželi dle něho název mennonitův. Vedle nejsvětější Trojice a božství Kristova zavrhovali křest dítek, přísahu, službu vojenskou a státní, žaloby před soudem, a vyjma případ cizoložství, i rozvod manželství. Svátosti, křest a večeře Páně, jsou jen zevnějšími symboly. Církev je společností všech vykoupených, jí

[1]) Wappler, Th. Münzer und die Zwickauer Propheten. 1908.

[2]) Bahlmann, Die Wiedertäufer in Münster. 1894. — Loseth, Der Anabaptismus in Tirol. — Nitsche, Die Wiedertäufer in der Schweiz. 1885.

[3]) Brons, Ursprung der Mennoniten. 2. Aufl. 1891. — Horsch, Gesch. der Mennonitengemeinden. 1890. — Hunzinger, Das Religions-, Kirchen- u. Schulwesen der Mennoniten. 1831. — Wedel, Gesch. der Mennoniten. 4 Bde. Newton 1900 sq. — Hege, Kurze Gesch. der Mennoniten. 1909.

Kristus udělil úřad učitelský. Proto učitele volí obec, načež je starší vzkládáním rukou konfirmují. Bohoslužba skládá se z modlitby, zpěvu a kázání. V pozdějších letech Menno zavedl přísnou kázeň a vyobcoval všecky, kdož se mu nepodrobili; právě proto však rozdělili se mennonité v hrubé a jemné, z nichž poslední přidržují se přísnější kázně. V Hollandsku mají mennonité posud na 50.000 přívrženců, v severní Americe na 80.000, v Německu na 18.000 a v Rusku na 70.000.

Na Moravě již r. 1526 usadil se jistý počet novokřtěnců[1]) pod ochranou pánů Leonarda a Jana z Liechtensteinu v Mikulově a jejich názory rozšířily se do sousedních částí Rakouska. Jejich hlava Baltasar Hubmayer, rozený z Bavorska, kdysi professor v Ingolstadtě, byl po krátké době na rozkaz Ferdinanda jat a r. 1528 jako bludař ve Vídni upálen, jeho manželka tři dni po tom v Dunaji utopena. Přes všecka pronásledování nalézali novokřtěnci nicméně vždy více stoupenců na Moravě, v Rakousku, Štyrsku a Korutansku, zvláště však v Tyrolsku. Roku 1548 sice je Ferdinand I. vypudil, než v brzku se navrátili a rozšířili se zejména za Maxmiliana II. opět u velikém počtu, především v zemích s Moravou sousedících, kde měli mnohé pozemky a náboženství své veřejně vykonávali. Když císař Rudolf II. r. 1601 pod trestem smrti je vypověděl, usadili se mnozí z nich na jihu Moravy, kde se tou měrou rozmohli, že jich tu počítáno bylo na 70.000. Poněvadž pilně si hleděli hospodářské a řemeslné práce, páni mnozí, majíce z nich veliký užitek, rádi je na panstvích svých přijímali a chránili. Když Ferdinandem II. zahájena byla reformace katolická, musili i oni buď přijmouti víru katolickou nebo se vystěhovati. Mnozí skutečně také se vystěhovali, zejména do Sedmihradska.

---

[1]) Procházka, Život blah. Jana Sarkandra. 1861. — Hošek, Baltasar Hubmaier a počátkové novokřtěnstva na Moravě. 1867. — Loserth, Doctor Balthasar Hubmaier u. die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren. 1893. — Týž, Der Kommunismus der mähr. Wiedertäufer im 16. u. 17. Jahrh. 1894. — Bedder, B. Hubmaier, Anabaptists. Leader of the London 1905.

2. S mennonity příbuzní jsou *baptisté*.[1]) Sekta tato vznikla kolem r. 1608 v Anglii z kruhů independentů a rozmnožila se netoliko zde značnou měrou, nýbrž rozšířila se i do Ameriky (od r. 1639) a čítá tam nyní na 600.000 přívrženců, kteří se ostatně opět dělí na rozličné strany (13). Je však také i v jiných zemích, jako na př. v Německu, rozšířena. Považujíce Písmo sv. za jediný pramen víry a normu života, zavrhují baptisté křest dítek a udělují křest jako slavné zajištění milosti boží v Kristu jen dospělým, a to úplným pohroužením v nádržce nebo řece. Jinak však přidržují se nauky zmírněného kalvinianismu.

3. *Schwenkfeldiáni*[2]) mají původ svůj od Kašpara Schwenkfelda, dvorního rady vévody lehnického. S počátku (od r. 1521) byl nadšeným přívržencem Lutherovým, v brzku však odchýlil se od něho, především v nauce o večeři Páně. Popiraje skutečnou přítomnost Krista ve svátosti oltářní, tvrdil, že svátost oltářní je toliko symbolem duchovního pokrmu pro duši připraveného, ji živícího a sílícího. Při tom zároveň kladl důraz na vnitřní zbožnost srdce a zavrhoval zevnější formy církevní. Ze Slezska zapuzen (r. 1528), uchýlil se do jižního Německa, a ačkoli i zde byl namnoze pronásledován, získal si přece dosti mnoho stoupenců, kteří se i po smrti jeho (r. 1561) udržovali, třebas jen v malém počtu v severní Americe a ve Slezsku.

4. *Antitrinitáři* neboli *sociniáni*.[3]) Odpůrci nauky o nejsv. Trojici objevili se hned na počátku náboženského hnutí jak mezi lutherány tak i kalvíny, byli však od nich jako kacíři smrtí potrestáni, tak na př. Hetzer v Kostnici († r. 1529), Gentilis v Bernu († r. 1566), Servede v Ženevě († r. 1553). Aby unikli podobnému osudu, uchýlili se mnozí jejich přívrženci do Polska, které bylo shromaždištěm nejrůznějších sekt, a založili zde r. 1563 četné obce unitářův. Také v Sedmihradsku dosáhli přičiněním lékaře Blandrata veřejného uznání. Jednotnou nauku a pevnější organisaci dali však unitářům teprve Laelius a Faustus Socinus, oba potomci starého šlechtického rodu ze Sieny. Zejména Faustus

---

[1]) Cramp, Geschichte der Baptisten. Deutsch v. Balmer Rink. 1873. — Carlile, Story of the English Baptists. 1905. — Lehmann, Geschichte der deutschen Baptisten. 2 Bde. 1896—1900.

[2]) Kadelbach, Ausführl. Geschichte Schwenkfelds und der Schwenkfeldianer. 1861. — Arnold v Zeitschrift f. Gesch. Schlesiens. 43. 1909. — Hoffmann, Schwenkfelds Leben u. Lehren. Berlin 1897. — Hartranft, A Study of the earliest Letters of C. Schw. 1907.

[3]) Wissowatius, Bibliotheca Fratrum Polonorum, quos Unitarios vocant. 1656 sq. Opera Laelii et Fausti Socini ed. Oeder. 1739. — Fock, Der Socinianismus. 2 Bde. 1847. — Lecler, F. Socin. 1886. — Burnat, L. Socin. 1894. — Harnack, Dogmengeschichte. 3. Bd. 4. Aufl. 1910.

Socinus, zahloubav se do nauky svého strýce († r. 1562 v Curychu) a usadiv se po krátkém pobytu ve Švýcarsku a Sedmihradsku v království polském r. 1579, vynasnažoval se unitáře v jednotnou společnost církevní spojiti. To se také neúnavné snaze jeho skutečně podařilo († r. 1604). Proto také daly si sbory unitářů název sociniánův. Jejich knihou symbolickou stal se r. 1609 katechismus rakovský, tak nazvaný dle hlavního střediska sociniánů města Rakova. Hlavní nauky sekty v něm obsažené jsou: 1. Písmo sv. jest jedinou normou víry; jako pravda náboženská může však z něho býti přijato pouze co se s rozumem srovnává. 2. Nauka o Trojici odporuje rozumu a Písmu. Bůh je toliko jednoosobný. Kristus je pouhý člověk, jenž však narodil se z panny, vynikal dokonalou svatostí a obdržel od Boha po smrti, kterou jen svoji nauku potvrdil, řízení světa. 3. Hříchu dědičného není; Adam byl již před svým pádem smrti podroben; vykoupení spočívá v tom, že nám Kristus svou naukou, jakož i svým příkladem ukazuje cestu k polepšení. Svátostí vlastních není; křest je pouhým obřadem naznačujícím přijetí za křesťana, při čemž člověk veřejně víru v Krista vyznává. Svátost oltářní je vzpomínkou na smrt Kristovu; při tom chléb a víno jsou jen obrazem těla a krve Kristovy. Zmrtvýchvstání není; osud zavržených je úplné zničení; nesmrtelnosti a věčné blaženosti budou účastni jen zbožní.

V Polsku těšili se sociniáni dlouho nerušenému pokoji. Když však spojovali se se Švédy, byli r. 1658 rozhodnutím sněmu varšavského z Polska vypuzeni. Proto rozptýlili se do sousedních zemí; většina jich odebrala se však do Anglie a Hollandska, a zvláště do Sedmihradska, kde se posud obce sociniánské udržely v počtu asi 55.000 duší. V Anglii je sociniánů na 300.000 a rovněž tolik asi v severní Americe.

5. *Kvakeři.*[1]) Jejich zakladatelem byl Jiří Fox (1624 až 1691), obuvník, jenž vnitřními viděními domníval se býti povolán za reformátora vládnoucí v Anglii bezbožnosti a vlažnosti. Proto také r. 1649 vystoupil jako kazatel a počal shromažďovati společnost „přátel", která spojuje blouznivý enthusiasmus ve víře s jednoduchostí a střízlivostí v životě. Společnost nabyla četných přívržence, byla však s počátku pro své zásady, zejména odmítání přísahy a služby vojenské, jakož i pro opětované útoky na veřejnou bohoslužbu vládou namnoze pronásledována. Fox sám byl osmkráte vězněn. Teprve toleranční aktou Viléma Oranžského roku 1689 dosáhla svobody náboženské. Ještě většího rozšíření než v Anglii nabyla sekta

[1]) Möhler, Symbolik. — Weingarten, Die Revolutionskirchen Englands. 1868. — Cunningham, The Quakers. 1868. — Hodgkin, G. Fox. London 1896. — Ensmot, The Story of Quakerism. London 1908. — Stähelin, Aufzeichnungen u. Briefe von G. Fox in Auswahl übers. 1908. — Sippel, Über den Ursprung des Quäkertums. (Christ. Welt, 1910, str. 19 n.)

kvakerů v severní Americe přičiněním Williama Penna,[1]) († r. 1718), jenž obdržev od Karla II. místo dluhovaných mu peněz rozsáhlé území při Delaware, založil zde r. 1682 pod svrchovaností anglickou stát Pensylvanii s hlavním městem Filadelfií. Základním jeho zákonem byla bezpodmíněná svoboda náboženská. Četní kvakeři přistěhovali se sem a podnes je severní Amerika jejich hlavním domovem, čítajíť zde na 150.000 údův.

Základem jejich názorů, jež v system jakýsi uvedl Robert Barclay († r. 1690) ve své Theologiae verae christ. apologia, je nauka o vnitřním světle, které jako bezprostřední osvícení Kristem jest kvakerům jediným pramenem správného náboženského poznání. Teprve tímto světlem stává se Písmo sv. srozumitelným, a jako „světlo Kristovo", jež osvěcuje každého člověka přicházejícího na svět (Jan 1, 9.), má světlo toto vliv na všecky doby a národy před i po Kristu, tak všichni, i ti, kdož nemají Písma sv., jako pohané a mohamedáné, mohou kráčeti cestou spásy, jen dbají-li světla vnitřního. Účinkem tohoto světla je ospravedlnění a znovuzrození. Zevnější bohoslužba, hierarchie, církevní obřady, sv. svátosti jsou neužitečné a zbytečné. Sekta kvakerů nemá proto ani zvláštního stavu kazatelského ani zvláštní liturgie. Ve shromáždění má se chopiti slova ten, kdo se cítí puzena duchem božím, ať muž nebo žena. V mravním svém životě ukazují kvakeři přísnou vážnost. Službu vojenskou, přísahu a desátky, divadla, tance, zpěv a podobná vyražení považují za nedovolená. Jejich zevnější zjev je prostý, a aby dali výraz rovnosti lidí, nosí všichni stejné roucho. Každého oslovují slovem „ty" a před nikým nesmekají. Jinak vyznamenávají se pilností a šetrností, poctivostí, jakož i pohostinností. Ostatně dělí se na strany. Tí údové sekty, kteří těchto předpisů přesně nezachovávají, nazývají se „mokrými", oni pak, kteří podržují starou přísnost, „suchými".

6. *Ochranovští* (herrnhutští)[2]) mají původ svůj od hraběte Ludvíka Zinzendorfa. Jsa v pietistickém duchu Spenerově na universitě v Halle vychován, blouznil již v mládí svém o založení jakési ecclesiola in ecclesia. Tento svůj záměr později také uskutečnil r. 1722, dovoliv některým českomoravským bratřím, aby se na jeho statku Berthelsdorfě v Lužici usadili. Poněvadž nová osada ležela blíže Hutberku, nazvali ji Herrnhut a obdrželi odtud také jméno herrnhutských. V brzku usadili se zde též lutheráni a reformovaní.

---

[1]) Cooke, W. Penn. London 1899.

[2]) Spangenberg, Leben des Grafen Zinsendorf. 1772. — Becker, Zinsendorf im Verhältnis zur Philosophie u. z. Kirchentum seiner Zeit. 2. Aufl. 1901. — Müller, Zinsendorf als Erneuerer der Brüderkirche. 1900. — Reichel, A. G. Spangenberg. 1906. — Šmídek, Nynější stav jednoty bratrské. (Čas. katol. duchov. 1873 a 1876.) — Burkhart, Die Brüdergemeinde. 2 Teile. 1905.

Mezi živly tak různorodými nastaly ovšem záhy neshody; než nadšení, obětavosti a energii Zinzendorfově podařilo se udržeti je pohromadě a jako celek organisovati. R. 1727 ustavila se obec bratrská jako samostatná křesťanská společnost, která dle různých konfessí rozdělena byla na tři tropy, moravský, lutheránský a reformovaný. V čele jednoty stál sám Zinzendorf, dav se r. 1737 od biskupa moravských bratří v Berlíně Jablonského vysvětiti na biskupa. Nová sekta ochranovských ještě za života zakladatelova nabyla značného rozšíření nejen v Evropě, nýbrž i v Americe a Asii.

Jednota ochranovských neklade váhy na dogma a na rozdíl vyznání. Hlavním jejím článkem je učení o vykoupení krvavou smrtí Kristovou na kříži. Toto učení, jež Zinzendorf nazval pravou theologii kříže a krve, tvoří pojící pásku a má za účel docíliti dětinné a nepodmíněné lásky ke Kristu. Proto také je základním tónem všech jejich kázání a spisův. Za svou přímou nejvyšší hlavu považují Krista, s nímž r. 1741 také zvláštní svazek byl uzavřen, Proto také při všech důležitějších událostech, jako při volbách, svátcích, dotazují se na jeho vůli losem. Řízení celé jednoty spočívá v rukou 12členné konference starších, kterou volí *generální synoda každých 10 let konaná. Jednotlivé obce mají* značnou samostatnost a dělí se dle pohlaví, stáří a stavu v chory neboli sbory dítek, chlapců, děvčat, svobodných sester a vdov, a každý sbor má svého zvláštního představeného. Tím udržuje se přísná kázeň a bezúhonnost mravův. Bohoslužba záleží z promluv, modliteb a zpěvův a nekoná se ve zvláštních modlitebnách, nýbrž v sálech. Večeře Páně slaví se každý měsíc a před ní konají se hody lásky neboli agapy. K soukromému povzbuzení slouží denní čtení ze Starého zákona losem určené a volně volené částky ze zákona Nového. Velikou horlivost jeví v činnosti missionářské, zvláštních však úspěchů missie jejich nedocílily.

7. Jakousi příbuznost s ochranovskými jeví *methodisté*[1]) v Anglii. Jméno své mají od přesně odměřeného, pedantického způsobu života (methodus vitae). S počátku tvořili jen spolek studentský, založený Karlem a Janem Wesleyem r. 1729 v Oxfordě k horlivějšímu pěstování ctnosti a zbožnosti, chtíce tak pracovati proti spoustám způsobeným nevěrou a náboženskou lhostejností, jež v církvi anglikánské vždy více

---

[1]) Southey, John Wesleys Leben, die Entstehung und Verbreitung des Methodismus. Deutsch v. Krummacher. 2 Bde. 1828. — Tayerman, Hist. of Method. 3 vol. 1868. — Atkinson, The beginnings of the Wesleyan movement in America. 1896. — Jüngst, Der Method. in Deutschland. 3. Aufl. 1906. — Watson, A new history of methodisme. (Church Quarterly Review. 1910, str. 1 sq.) — Nuelsen u. Man, Kurzgefasste Gesch. des Methodismus. I. Bd. 1907. — Townsend, A new History of Methodisme. 2 t. London 1909.

se vlivem deistů šířily. V brzku rozšířili svůj způsob života v menších kruzích i mimo Oxford. Na odloučení se od církve anglikánské s počátku nepomýšleli. Proto podrželi její články věroučné, její církevní zřízení, jakož i liturgii a zamýšleli jen svůj život asketický, modlitbu, půst, čtení Písma a zbožných knih a častější přijímání večeře Páně v ní zavésti. Než když se bratři Wesleyové na své cestě do Ameriky r. 1735 seznámili s ochranovskými, a když v téže asi době ke spolku se přidal nadšený kazatel Jiří Whitefield, počala do něho vnikati odchylná mínění. Především snažili se ohromujícími kázáními hříšníky mocně dojmouti a od hříchu odtrhnouti. Zvláště při kázáních Whitefieldových naskytala se nezřídka takováto momentánní obrácení zatvrzelých hříšníků za nápadných výjevů, což vše nazýváno perruptio gratiae a považováno za bezpečnou známku milosti a spásy. Když jim byla proto shromáždění ve chrámech anglikánských zakázána, začali Wesley a Whitefield (od r. 1739) kázati za velikého návalu pod širým nebem. Poněvadž i tato kázání byla jim v brzku zapovězena, vystavěli si zvláštní modlitebny, a odloučivše se tak od církve anglikánské, utvořili zvláštní sektu. Členové její měli se jednou v týdnu scházeti, sobě navzájem hříchy vyznávati, a za sebe se modliti. Každou čtvrtou neděli měly býti konány hody lásky. Pro nedostatek duchovních, kteří se od hnutí odvrátili, bylo kázání laikům svěřováno a posléze, když těmto laickým kazatelům biskupové anglikánští odpírali svěcení, jal se sám Jan Wesley je ordinovati. Sekta methodistů nabyla zejména v nižších třídách značného rozšíření nejen v Anglii, kde tvoří nejpočetnější sektu, nýbrž i v Americe,[1]) kde si o vyučování a náboženskomravní povznesení mravně hluboce poklesléhо lidu nemalých zásluh získala. Počet jejích přívržencův možno páčiti na 28 millionův. Nejvyšším úřadem methodistů je konference, sestávající ze 100 kazatelův a ročně (v Americe po 4 letech) se shromažďující. Jednotlivé obce rozděleny jsou na třídy se zvláštními představenými. Jako v jiných sektách protestantských, tak i u methodistův jsou různé strany, z nichž nejdůležitější jsou: strana Wesleyova, která se přidržuje nauky Arminiovy o milosti a předurčení, a Whitefieldova, obnovená mystikem Bournem, jež přijímá názory Kalvínovy.

8. *Swedenborgiáni*[2]) původ a jméno své odvozují od Emanuela Swedenborga, horního rady ve Stockholmě († r. 1772). Četbou spisů mystických roznícen začal r. 1743 za svého pobytu v Londýně prohlašovati, že viděl Krista v podobě ozářeného muže, že obcuje se světem duchovým a jest

[1]) Buckley, A History of Methodism in the United States. 2 v. New York 1898.

[2]) Tafel, Swedenborg und seine Gegner. 1841. — Documents concernant the life and char. of E. Swedenborg by R. C. Tafel, 2 vol. 1875 n. — Swedenborgs Theol. Schriften, übers. v. Brieger-Wasservogel. 1904. — Kalb, Kirchen u. Sekten der Gegenwart. 1905, str. 397 n.

povolán, aby vyložil „vnitřní a duchovní smysl Písma sv.“ a založil novou dokonalou církev křesťanskou, nový Jerusalem. Po jeho smrti sebrali přívrženci Swedenborgovi četné jeho spisy, z nichž hlavní je Vera christiana religio roku 1770, a utvořili zvláštní obce jak ve Švédsku, tak v Anglii. Z Anglie rozšířili se swedenborgiáni též do severní Ameriky. Také v Německu, zvláště ve Virtembersku, nalezly názory tyto některé přívržence.

System Swedenborgův jest mystická theosofie s nátěrem racionalistickým, směřující zvláště proti Lutherově nauce o ospravedlnění a křesťanské nauce o Trojici. Trojice jest pouze troji vnější způsob zjevení jedné božské osoby (Krista). Vykupitel přišel na svět, aby víru roznítil a moc pekelných duchův ochromil. Ospravedlnění není pouze zevnější, imputované, nýbrž záleží v obnovení ztracené svobody, aby člověk mohl vůli boží plniti a tak spásy dosáhnouti. Svátosti (křest a svátost oltářní) zprostředkují pouze nebeský vliv. Vzkříšení těla není. Bohoslužba záleží ze zpěvu, čtení Písma a přednášky. Večeře Páně slaví se čtyřikrát do roka.

§ 217. Pokusy o sjednocení protestantů s církví katolickou.[1])

Truchlivé následky z rozštěpení vzniklé budily v myslích ušlechtilejších opětovaně touhu a přání, aby provedeno bylo sjednocení. Stoupenci těchto snah sjednocovacích přičiňovali se hlavně spisy o konečné jejich uskutečnění. V tomto irenickém smyslu byl činným zvláště hollandský učenec Hugo Grotius († r. 1645), vynikající státník a theolog.[2]) Pronásledován jsa kalvinisty a stýkaje se s theology katolickými, blížil se vždy více církvi katolické a pracoval neúnavně v poslední době svého života o sjednocení, nedocílil však než osočování. Ještě bezýslednější byl náboženský rozhovor v Toruni r. 1645; neboť netoliko že nepřispěl ke sblížení, nýbrž spíše ještě rozštěpení zvětšil.

Větší úspěch slibovala činnost učeného Bossueta, biskupa v Meaux. Jeho duchaplný spis Expo-

[1]) Hering, Gesch. der kirchl. Unionsversuche seit der Reformation. 2 Bde. 1836 násl. — Hefele, Beiträge zur Kirchengesch. II., 77.

[2]) Krogh-Tonning, Hugo Grotius und die relig. Bewegung seiner Zeit. 1904.

sition de la doctrine catholique sur les controverses r. 1668 vydaný přivodil některé vynikající konverse. V téže téměř době podjal se prací irenických rodilý Španěl Krištof Spinola, nejprve biskup v Knínu v Chorvatsku, potom (od r. 1686) v Novém Městě za Vídní († r. 1695). Jako plnomocník císaře Leopolda I. cestoval k některým protestantským knížatům a snažil se je získati pro svůj záměr. Než jen v Hanoveru, jehož vévoda Jan Friedrich r. 1651 do lůna církve katolické se vrátil, nalezl příznivého sluchu a účinné podpory. Bratr a nástupce Friedrichův vévoda Arnošt August dal rozkaz helmstedtskému professorovi Molanovi a filosofovi Leibnizovi,[1]) aby se Spinolou vyjednávali. Výsledek vyjednávání byl, že r. 1683 smluven byl program sjednocovací: Methodus reducendae unionis ecclesiasticae, jenž ovšem jevil více dobré vůle než theologického porozumění. To poznal ihned Bossuet a kladl důraz především na stanovisko víry, správně poznamenávaje, že církev katolická ve věcech lhostejných a ve věcech kázně povoliti může, ne však v článcích víry již definovaných. Poněvadž kromě toho vévoda Arnošt August jen zevnější unii si přál a k ní tou měrou chladl, kterou vzrůstala naděje jeho manželky Žofie, vnučky Jakuba I., na trůn anglický, byla posléze jednání mezi Bossuetem a Leibnizem r. 1701 přerušena, aniž jakého výsledku docíleno. Korrespondence obou velikých myslitelů, v nejedné příčině zajímavá, podala však aspoň důkaz, že pravé a trvalé sjednocení je toliko možno uznáním neomylného učitelského úřadu církve. Tímto přesvědčením byli také proniknuti ti četní učenci, státníci a knížata, kteří postupem doby do církve se vrátili.

[1]) Guhrauer, Freiherr von Leibniz. 2 Bde. 1846. — Kiefl, Der Friedensplan des Leibniz zur Wiedervereinigung der getrennten christl. Kirchen. 1903.

HLAVA IV.

Církev katolická.

§ 218. **Sněm tridentský od r. 1545—1563.**[1])

1. Hned na počátku novot náboženských ozývalo se volání p o o b e c n é m k o n c i l u jako jediném prostředku k zachování jednoty církevní. Vládlo namnoze domnění, že reformou církve, koncilem provedenou, usmíří se protestanté s církví. Po překonání rozličných značných překážek vypsal konečně *Pavel III.*[2]) (1534 až 1549), který již jako kardinál byl horlivým podporovatelem myšlenky sněmu a v jeho uspořádání hlavní úkol svého pontifikátu spatřoval, r. 1542 sněm do Tridentu, kde také skutečně papežští legátové del Monte,

---

[1]) Canones et decreta Concilii Trident. Romae 1564 a poté častěji. — T h e i n e r, Acta genuina Conc. Trident. 2 t. Zagrabiae 1875. — C o n c. T r i d e n t. Diariorum, Actorum, Epistularum Tractatuum nova collectio. Ed. Societas Goerresiana. 1901 sqq., t. I. Diariorum pars I. ed. M e r k l e 1901; IV.— V. Actorum p. I.—II. ed. E h s e s 1904—11. — P a l l a v i c i n i, Storia del Concilio di Trento. Romae 1652. — Latine red. G i o t t i n o. Antwerp. 1673. — B r i s c h a r, Beurteilung der Controversen Sarpis u. Palavicinis. 2 Bde. Tübingen 1843. — G ö s c h l, Geschichtl. Darstellung des Konzils zu Trient. Regensburg 1840. — V e r m e u l e n, Die Verlegung des Konzils von Trient. Regensburg 1890. — K o r t e, Die Konzilspolitik Karls V. 1538—1543. 1905. — G a l a n t e, Il concilido di Trento 1908. — D e s l a n d r e s, Le Concil de Tr. et la réforme du clergé. Paris 1906. — M e r k l e, Das Konzil v. Trient und die Universitäten. 1905

[2]) P a s t o r, Papstgesch. V. Bd.: Paul III. 1909, p. 33 n.

Cervini a Pole dne 13. prosince 1545 jej zahájili. Poněvadž počet sněmovníků byl malý, ustanoveno čekati na příchod dalších a jednáno zatím o jednacím řádu. Císař Karel V., maje ohled na protestanty, přál si, aby nejprve jednáno bylo o reformě církve, papež naproti tomu o věcech víry. Konečně docíleno dohody v tom smyslu, aby v každém sezení vydány byly dva dekrety, De fide a De reformatione. Kromě toho ustanoveny byly zvláštní komise, jež měly každý předmět co nejdůkladněji projednati, než přišel do veřejného sezení, které mělo pouze dekrety již formulované schváliti. Hlasovati nemělo se dle národů, nýbrž dle hlav. Právo hlasovati měli vedle biskupů také generálové řádův a vždy tři opati.

Teprve čtvrtým sezením (8. dubna 1546) započala vlastní práce koncilu. Poněvadž protestanté libovolně s Písmem sv. nakládali, byl nejdříve stanoven v dekretu De canonicis scripturis kanon Písma sv. a spolu s Písmem sv. tradice prohlášena za pramen víry, a v dekretu De editione et usu sacrorum librorum mezi latinskými vydáními bible Vulgata uznána za authentickou a pro výklad Písma sv. prohlášeny za směrodatné výklad církve a unanimis consensus patrum. Když takto proti protestantskému principu formálnímu postaven byl princip katolický, byl vydán v sezení V. dogmatický dekret o hříchu dědičném, vypracovaný hlavně Lainezem[1]) a Salmeronem, s prohlášením, že není v něm Panna Maria pojata, v sezení VI. (13. ledna 1547) po dlouhých poradách důležitý a v pravdě mistrovský dekret o ospravedlnění[2]) v 16 hlavách a 33 kanonech. Tím byly definovány hlavní rozdíly mezi starou a novou věrou. V sezení VII. (3. března 1547) důsledně od nauky o ospravedlnění postoupeno k nauce o svá-

[1]) Lainez, Disputationes Trident. ed. Grisar. 2 t. 1886.
[2]) Hefner, Die Entstehungsgeschichte des Trienter Rechtfertigungsdekretes. 1909. — Prumbs, Die Stellung des Trienter Konzils zur Frage nach dem Wesen der heiligmachenden Gnade. 1910.

tostech a definována nauka o svátostech vůbec (in genere), a pak o svátosti křtu a biřmování zvláště (in specie). Zároveň vydány některé dekrety reformní, tak v sezení V. nařízeno, aby zřízeny byly při chrámech kathedrálních a kollegiátních, jakož i v klášterech stolice pro výklad Písma sv., biskupům uloženo osobně vykonáváti úřad kazatelský a pečovati o vhodné kazatele a zapovězeno sběratelům almužen kázání úplně. V sezení VI. biskupům uložena povinnost residence a rovněž tak nižšímu kleru kurátnímu, nařízena visitace chrámů biskupy a pod trestem suspense zapovězeno jim konati funkce pontifikální v cizích diecesích. V sezení VII. stanoveny vlastnosti biskupů, zapovězen cumulus beneficiorum, nařízena oprava chrámův, uspořádána práva kapitol sede vacante atd.

2. Po sezení sedmém nastalo čtyřleté přerušení sněmu pro neshody mezi císařem a papežem. Papež si přál míti koncil více na blízku, kdežto císař žádal, aby zůstal v Tridentě. Když pak vznikla válka šmalkaldská, a kromě toho šířila se zpráva o nakažlivé nemoci v Tridentě, ustanoveno v sezení VIII. (11. března 1547) většinou hlasů koncil přeložiti do *Bologně*.[1]) Skutečně také Vlaši a někteří jiní otcové odebrali se spolu s legáty papežskými ihned do Bologně, v Tridentě zůstalo jen 15 biskupů císaři oddaných. Papež potvrdil přeložení koncilu, císař však byl velikou měrou roztrpčen, ježto se tím mařila jeho naděje na smír s protestanty, které právě byl porazil. Poněvadž nebylo lze očekávati, že by protestanté dostavili se do papežského města, usiloval, aby koncil byl zpět do Tridentu přeložen, a dosáhl aspoň toho, že nebyly v Bologni publikovány žádné dekrety o víře, ač v kongregacích horlivě bylo pracováno a téměř všechny pozdější dekrety koncilu připraveny. Obě sezení, IX. a X, která byla zde konána, zabývala se jen odkladem nejbližší publikace. Ježto difference mezi císařem a papežem vzrůstaly, suspendoval Pavel III. r. 1548 koncil, a po té v září r. 1549

[1]) Carcereri, Il concilio di Trento, della translatione a Bologna alla sospensione. Bologna 1910. — Vermeulen, Das XIX. allg. Konzil in Bologna. 1892.

rozpustil; zemřel však ještě téhož roku, získav si za svého pontifikátu nemalých zásluh o reformu církve.

Jeho nástupce *Julius III.* (kardinál del Monte, 1550—1555) slíbil již při kapitulaci v konklavě, že opět vypíše koncil, a svolal jej také skutečně na 1. května r. 1551 do Tridentu. První dvě sezení (XI. a XII.) pro malý počet prelátů byla jen přípravnými. Teprve v sezení XIII. vydán byl dogmatický dekret o nejsvětější svátosti oltářní, v němž bylo prohlášeno, že Kristus je po konsekraci pod způsobami chleba a vína pravdivě, skutečně a podstatně přítomen, a že se přijímá sakramentálně a reálně, nikoli však pouze duchovně. Dekret reformní týká se soudu církevního nad kleriky a biskupy, jakož i appellací. Protestantům poskytnut byl svobodný průvodný list. V sezení XIV. definována byla nauka o svátosti pokání a jejích jednotlivých částech jakož i o svátosti posledního pomazání. Dekret reformní jedná o nedovoleném udílení svěcení a o udílení církevních obročí. Zatím přišli do Tridentu vyslanci protestantských knížat a měst, činili však požadavky nepřijatelné, žádajíce, aby o věcech již rozhodnutých znovu bylo jednáno, a prohlášena byla podřízenost papeže pod koncil. Přes to v sezení XV. vzhledem na očekávaný příchod dalších protestantův jednání sněmovní bylo odloženo a salvus conductus pro ně obnoven. Než potupná zrada Mořice Saského na císaři přerušila opět dílo reformní. Mnozí němečtí biskupové spěchali do svých diecesí a synoda v sezení XVI. (28. dubna 1552) byla znovu suspendována na dvě léta; ve skutečnosti však trvala suspense deset let, neboť nástupce Julia III. *Marcel II.* (kardinál Cervini), do něhož veliké naděje skládány, zemřel již tři týdny po své volbě a *Pavel IV.*[1]) (1555—1559), jakkoli jevil horlivost pro reformu, synodě nepřál a kromě toho zapleten byl ve spory s Habsburky, jejichž přemoci se obával.

[1]) Ancel, Le Vatican sous Paul IV. (Rev. Bénéd.) 1908. — Týž, L'activité réformatrice de P. IV. (Rev. des Quest. hist. 1909. II. t., p. 67 sq.) — Riess, Die Politik Pauls IV. u. seiner Nepoten. 1909.

3. Teprve *Pius IV.*[1]) (1559—1565), vstoupiv v jednání s císařem Ferdinandem I., po odstranění mnohých překážek svolal sněm bullou z 29. listopadu 1560 na svátky velikonoční r. 1561. Než teprve 18. ledna 1562 mohl býti sněm opět zahájen. První čtyři sezení, XVII., XVIII., XIX. a XX., byla zase jen přípravná; pouze rozhodnuto, že má býti zřízena komise k sestavení indexu zapovězených knih, a dán salvus conductus protestantům (sez. XVIII.). Teprve v sezení XXI. (16. července) vydán opět dekret dogmatický a v něm prohlášena nauka církevní o přijímání pod obojí způsobou a o přijímání dítek. Dekret reformní žádá, aby svěcení a dimissoriálky bezplatně byly udíleny, předpisuje, aby farářům nezkušeným dáni byli vikáři, jedná o zřizování, spojování a potlačování far atd. Úřad sběratelův almužen byl zcela odstraněn. Po dlouhých jednáních v sezení XXII. (17. září) definována byla nauka o ustanovení a podstatě oběti mše sv. a vydán dekret, čeho šetřiti a vystříhati se při sloužení jejím. Reformní dekret obsahuje předpisy o životě duchovenstva, o obsazování kapitol kathedrálních a kollegiátních, o správě jmění církevního a zbožných nadací. V přípravných kongregacích k následujícímu sezení došlo k vážným a dlouhým debatám, zdali episkopát je božského nebo církevního ustanovení čili jinými slovy, zdali biskupové mají moc svou od Krista nebo od papeže. Kdežto biskupové italští s vyslanci papežskými hájili názor poslední, zastávali se biskupové španělští energicky názoru prvního. Pro tyto spory, které ostatně zůstaly nerozhodnuty, konáno bylo sezení XXIII. teprve 15. července 1563. V sezení tomto prohlášena nauka o svátosti svěcení kněžstva a božském ustanovení

---

[1]) Th. Sickel, Zur Gesch. des Konzils von Tr. 1559 bis 1563. 1872. — Týž, Röm. Berichte. I.—V. S. Ber. Wien 1895 bis 1905. — Šusta, Die römische Kurie und Konzil von Trient unter Pius IV. Aktenstücke zur Geschichte des Konzils von Trient. 3 Bde. Wien 1904 a 1911. — Kassowitz, Die Reformvorschläge K. Ferdinands I. auf dem K. von Trient. 1906. — Eder, Die Reformvorschläge Kais. Ferdinands I. auf dem Konzil v. Trient. 1911.

hierarchie církevní. Dekret reformní stanoví předpisy o povinnosti residence, o udílení svěcení a žádá důrazně zřízení seminářů kněžských.[1]) Poněvadž proti záměru koncil brzo skončiti císař a Španělsko vystoupili, pokračovala synoda ve své práci dále. V sezení XXIV. definována nauka o původu, podstatě a svátostném rázu manželství. Kromě toho vydán dekret De reformatione matrimonii, kterým na všech místech, kde bude Tridentinum publikováno, prohlášena tajná manželství netoliko za nedovolená, nýbrž i za neplatná (impedimentum clandestinitatis). Za platná měla býti budoucně uznávána jen manželství, která jsou uzavřena praesente parocho et duobus vel tribus testibus. V šeobecný dekret reformní obsahuje předpisy pro volbu biskupův a kardinálů, kteřížto poslední mají býti bráni ze všech národů, nařizuje, aby každý třetí rok konány byly synody provinciální a každoročně synody diecesní, předpisuje visitace diecesí, konkursní zkoušky při obsazování far[2]) atd. V sezení XXV. (3. a 4. prosince 1563) prohlášeny nálezy dogmatické o očistci, o vzývání svatých, o úctě ostatkův a obrazův, jakož i o odpustcích. Reformní dekret De regularibus et monialibus obsahuje předpisy o opravě celého života řeholního, v nichž se zejména zapovídá řeholníkům zvláštní majetek, předpisuje visitace, klausura v klášterech ženských, pro přijetí se žádá u jinochů aspoň 16, u dívek aspoň 12 let atd. V šeobecný dekret reformní jedná o životě kardinálův, doporučuje opatrně používati exkommunikací a censur, zapovídá pod nejtěžšími tresty souboj atd. Zároveň byly některé reformy, jako vydání katechismu, opraveného missálu a breviáře, jakož i indexu knih zapovězených, papeži odevzdány k dokončení a uveřejnění. Konečně byly obnoveny sněmovní nálezy za Pavla III. a Julia III. učiněné a schválena žádost o papežské potvrzení. Po

[1]) Merkle, Das Konzil von Trient und die Universitäten. 1905. — Heiner, Theologische Fakultäten und Trident. Seminarien. 1900.

[2]) Samsour, Konkurs na menší obročí církevní. (Čas. katol. duch. 1900.)

té synoda, která tehdy čítala 255 členů, kardinálem Moronem skončena (4. prosince 1563). Pius IV. potvrdil koncil bullou „Benedictus Deus“ ze dne 26. ledna 1564 a vyzýval všechny k zachovávání jeho nálezův. Státy italské, Polsko a Portugalsko přijaly dekrety sněmu bezpodmíněně, rovněž tak i císař Maxmilian II. a katolická knížata německá na říšském sněmu v Augšpurku r. 1566; Filip II. pro Španělsko, Neapolsko a Nizozemsko s klausulí „bez ujmy práv královských“. Francie zpěčovala se přijmouti nálezy disciplinární, spatřujíc v nich omezení svobod gallikánských a královských práv; nicméně i zde biskupové na synodách provinciálních je ponenáhlu zavedli.[1]) Na Moravě[2]) slavně prohlásil ustanovení sněmovní biskup Stanislav II. Pavlovský na synodě olomoucké r. 1591, v Čechách pak arcibiskup Zbyněk II. z Dubé na synodě pražské[3]) r. 1605 za tím účelem konané.

Jak kardinál president Morone ve své závěrečné řeči naznačil, nebyly koncilem všecky úkoly rozřešeny, tak na př. nebyla prohlášena nauka o postavení papeže v církvi, o jeho právech a neomylnosti, nebyl stanoven a uspořádán poměr mezi církví a státem atd. Nicméně vykonal koncil, jenž náleží k nejdůležitějším sněmům v dějinách církevních, dílo veliké: nauka katolická, novotáři ohrožená, byla znovu upevněna, dekrety reformními zlořády církevní, do nichž posud marně bylo si stěžováno, odstraněny, církev uvnitř posílena, zevně sjednocena, klerus světský a řeholní regenerován, nové nadšení a obětavost pro věc katolickou probuzeny, ztráty církve skvělými úspěchy missií v zemích zámořských nahrazeny. Církev sama zaskvěla se v brzku v nové kráse, zatím co protestantismus vnitřními spory počal se rozpadávati.

---

[1]) Humbert, La France et les décrets du Concile de Tr. 1563—65. (Rev. d'hist. et de litt. relig. 1907. 289 sq.)

[2]) Kubíček, Promulgatio sacrosancti concilii Tridentini in Moravia. 1887.

[3]) Vacek, Diecesní synoda pražská z r. 1605. (Sborník hist. kroužku Vlasti. 1896.)

§ 219. Papežové po koncilu tridentském až do polovice století 17.[1])

Po ukončení sněmu tridentského bylo přední snahou papežův, aby nálezy jeho všude a tím také opravdová reforma církve byly provedeny.

1. Tak již *Pius IV.*[2]) (1559—1565), muž vynikající moudrostí a vytrvalostí, přičiňoval se o to, ustanoviv za tím účelem zvláštní kongregaci koncilu. Kromě toho uveřejnil na ochranu nejsvětějších statků víry a mravů koncilem nařízený Index librorum prohibitorum r. 1564[3]) a vyznání víry, Professio fidei Tridentina, předepsané pro ty, kdož dosáhli beneficií církevních nebo úřadu akademického. Pro vychování kleriků zřídil Seminarium Romanum a odevzdal řízení jeho Jesuitům. Svým příbuzným nepopřál žádného vlivu, jenom svého 23letého synovce Karla Borromejského[4]) († r. 1584) povýšil za arcibiskupa milánského a kardinála; jeho povýšení však bylo církvi jen požehnáním, neboť Karel Borromejský stal se ozdobou církve a světcem.

2. Hlavně působením tohoto světce povýšen byl po smrti Pia IV. na trůn papežský Dominikán kardinál Ghislieri jako *Pius V.*[5]) (1565—1572), poslední papež, jenž byl kanonisován. I jako papež zůstal oddán přísnému životu asketickému a přičiňoval se energicky o provedení tridentské reformy církevní. Za jeho pon-

---

[1]) Ciacconius, Vitae et res gestae Pontificum Romanorum ed. Oldoini. T. III. Romae 1677. — Palatius, Gesta Pontificum Romanorum. t. IV. Venetiis 1688. — Reumont, Geschichte der Stadt Rom. Bd. III. Abt. 2. — Gröne, Papstgeschichte. Bd. II. — Janssen, Geschichte des deutschen Volkes od 4. sv. — Ranke, Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten. 3 Bde. 10. Aufl. 1900. — Herre, Papsttum und Papstwahl im Zeitalter Philipps VI. 1907.

[2]) Müller, Das Konklave Pius IV. 1889. — Šusta, Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu. 1900.

[3]) Hilgers, Index der verbotenen Bücher. Freiburg 1904. — Novotný, Index a věda. 1910.

[4]) Sylvain, Hist. de St. Charles Borromée etc. 3 vol. 1884.

[5]) Hilliger, Die Wahl Pius V. 1891. — Falloux, Vie de saint Pie V., Deutsch. Regensburg 1870.

tifikátu vydán byl pro kurátní klerus katechismus římský (Catechismus romanus) r. 1566 a ukončena oprava breviře[1]) (r. 1568), jakož i missálu (r. 1570). Na dvoře papežském zavedl Pius V. jednoduchost, v Římě odstranil zápasy se zvířaty a vystupoval tu přísně proti nemravnosti a znesvěcování neděle. Také kláštery byly horlivě reformovány, pro kláštery ženské klausura uspořádána a předepsáno, že řeholníci musejí míti pro zpovědnici approbaci biskupa. Bulla In coena Domini, svými počátky až do 12. století sahající, v níž sestaveny byly těžší, stolici apoštolské k absoluci vyhrazené hříchy a přečiny, a která od dob Urbana V. (r. 1364) na Zelený čtvrtek v Římě každoročně byla slavně prohlašována, byla papežem, pečujícím o zachování víry a kázně, zostřena.[2]) Ve svých snahách reformátorských podporován byl v Římě zakladatelem Oratoria sv. Filipem z Neri, v Milánsku pak sv. Karlem Borromejským,[3]) jenž, pravým jsa Ambrožem své doby, zřídil výborný seminář a slavil šest koncilů provinciálních. Jeho příkladem povzbuzeni četní biskupové italští provedli ve svých diecesích dekrety sněmu tridentského. Na sklonku svého života dožil se papež ještě radosti, že spojené loďstvo křesťanské za vedení Juana d' Austria dobylo r. 1571 u Lepanta skvělého vítězství, kterým započalo ponenáhlé zatlačování Turků.[4])

3. Nástupce jeho *Řehoř XIII.* (1572—1585), muž velikého rozhledu a vroucího srdce, pokračoval v reformním díle svého předchůdce a získal si zejména velikých zásluh o povznesení studií a věd. K důkladnějšímu vzdělání kněžstva zřídil četné kolleje, jako kollej uherskou, anglickou, řeckou, armenskou a ma-

[1]) Bäumer, Gesch. des Breviers. 1895. — Batiffol, Hist. du Bréviaire Romain. 2. éd. Paris 1895.

[2]) Hausmann, Gesch. der päpstl. Reservatfälle. 1868, str. 89 n. — Göller, Die päpstliche Pönitentiarie bis Pius V. I. Bd. 1907, str. 242 n.

[3]) Ah, Leben u. Wirken des hl. Karl Borrom. Einsiedeln 1884. — Mannucci, S. Carlo Borr. et S. Francesco di Sales nella storia della controriforma, Roma 1910.

[4]) Deslandres, Pie V. et la défaite du Islamisme. Paris 1911.

ronitskou. Kolleji německé,[1]) bohatě ji dotovav, zajistil bezpečnou existenci, kollej římskou (Collegium romanum) podporoval pak tou měrou, že se stal takořka druhým jejím zakladatelem, a že se svým vyšším oddělením, fakultou filosofickou a theologickou, dle něho jméno své Universitas Gregoriana obdržela. Podobně štědře podporoval i university mimoitalské, jako na př. vídeňskou, štyrskohradeckou, pražskou a olomouckou; ano založil semináře i v Japonsku. Trvalých zásluh získal si dále Řehoř XIII. o reformu kalendáře juliánského[2]) nařídiv, aby po 4. říjnu 1582 počítán byl hned 15. říjen a pro budoucnost, aby jen ona sta počítána byla za roky přestupné, jejichž počet dá se čtyřmi děliti. Konečně, aby mohl lépe bdíti nad prováděním reform sněmem tridentským prohlášených, zřídil stálé nuncíatury ve Vídni (r. 1581) a v Kolíně (r, 1584), k nimž později přistoupily další.[3])

4. Po něm následoval Františkán Peretti jako *Sixtus V.*[4]) (1585—1590), jenž z poměrů nejnuznějších ponenáhlu nejvyšší důstojnosti dosáhnuv, hned od počátku svého pontifikátu rozvíjel energickou činnost, aby zajistil veřejnou bezpečnost, ohrožovanou bandity, kteří tehdy v celé Italii, zvláště však ve státu papežském velmi četní byli. R. 1585 uložil biskupům visitatio liminum a písemné podávání zpráv o stavu diecesí kongregaci koncilů. Dále reorganisoval kollegium kardinálské, stanoviv počet kardinálů na 70, a to tak, aby 6 bylo kardinálů biskupů, 50 kardinálů kněží a 14 kardinálů jáhnův. Aby usnadnil projednávání různých záležitostí u kurie, zřídil 15 kon-

[1]) Steinhuber, Gesch. des Colleg. Germ. Hungar. in Rom. 2 Bde. 2 Aufl. 1906.

[2]) Kaltenbrunner, Zur Vorgeschichte des Gregorian. Kalenderreform. 1876. — Stieve, Der Kalenderstreit im 16. Jahrh. 1880. — Schmid, Zur Gesch. der Gregor. Kalenderreform. (Hist. Jahrb. der Görresg. 1882, str. 388 n.)

[3]) Pieper, Zur Entstehungsgeschichte der ständigen Nuntiatur. 1894. — Richard, Origines des nonciatures permanentes. (Rev. d'hist. eccl. t. 7, 1906.)

[4]) Hübner, Sixtus V. 2 Bde. 1871.

gregací,[1]) z nichž kongregace úkoly duchovními pověřené podnes se udržely. Za něho konečně vyšlo také koncilem tridentským slíbené opravené vydání Vulgaty[2]) (r. 1590), které však tak málo uspokojovalo, že již po dvou letech vydání nové uspořádáno býti musilo, avšak ani tímto vydáním obtížný úkol nebyl rozřešen dokonale, což při tehdejším stavu kritiky textu nemůže býti s podivem. Také lásku k umění a vědám jevil Sixtus V. Řím za něho byl zvětšen a okrášlen. Nádherná kopule chrámu sv. Petra byla dokončena a na náměstí postaven obelisk, dosud v rumu ležící. Pro bibliotheku vatikánskou, která za něho byla značně rozšířena, vystavěl nádhernou budovu a založil velikolepou tiskárnu, by církevní sněmy a Otcové lépe vydávání býti mohli.

5. Následující tři papežové, Urban VII. (1. září 1590), Řehoř XIV. (1590–1591) a Innocenc IX. (říjen-prosinec r. 1591), z nichž první zemřel ještě před korunovací, druhý pak jen 10 a třetí 2 měsíce vládl, nemohli pro krátkost svého pontifikátu rozvíjeti žádné rozsáhlejší činnosti. Za to tím úspěšnější byla činnost *Klementa VIII.* (1592—1605). Především provedl smíření Jindřicha IV., krále francouzského, s církví, stanoviv podmínkou, aby v Bearně náboženství katolické obnovil, v říši své sněm tridentský zavedl a korunního prince v náboženství katolickém vychovati dal. Krok tento ukázal se v brzku prospěšným i pro stát papežský, neboť podpora Francie usnadnila papeži, že po smrti Alfonsa II. z Este (r. 1597) Ferraru jako odumřelé léno obdržel. Aby povznesl kázeň církevní, vydal papež četné předpisy disciplinární, zakázav zejména r. 1602 zpověď listy nebo třetí osobou a absoluci nepřítomných kajícníkův. Lásku

[1]) Graziani, Sisto V. la sua riorganizzatione della S. Sede. Roma 1910.

[2]) Kaulen, Gesch. der Vulgata. 1868 — Nestle, Ein Jubiläum der lat. Bibel. 1892. — Höpfl, Kardinal Sirlets Annotationen zum N. T. 1908. — Nisius, Zur Gesch. der Vulgata-Sixtina. (Zeitschr. für kath. Theol. 1912, str. 1 n.) — Bachelet, Bellarmin et la bible Sixto-Clémentine. Paris 1911. — P. M. Baumgarten, Die Vulgata-Sixtina und ihre Einführungsbulle. 1911.

svou k vědám dokázal, jmenovav vynikající učence, jako Baronia, Bellarmina, Toleta atd., kardinály. Za jubilea r. 1600 slaveného připutovalo do Říma ke hrobům knížat apoštolských na tři milliony poutníkův.

6. Po 26denním pontifikátu Lva XI. následoval *Pavel V.* (Camillo Borghese) (1605—1621), jenž v brzku zapleten byl v prudký spor s republikou benátskou.[1]) Podnět k němu dalo jednání republiky, která netoliko že porušila immunitu duchovních, uvěznivši dva provinilé kněze, nýbrž i obnovila dva zákony, kterými zapovídala osobám duchovním získávati nemovité statky a zřizovati nové chrámy a kláštery bez svolení úřadu světského. Když republika na žádost papežovu nechtěla uvězněné kleriky vydati a zákony ony zrušiti, prohlásil Pavel V. nad ní exkommunikaci a interdikt r. 1606, než bezvýsledně. Spor nabýval velikých dimensí. Servita Pavel Sarpi[2]) hájil republiku, Baronius a Bellarmin papeže; duchovenstvo benátské, vyjma Jesuity, Kapucíny a Theatiny, konalo dále bohoslužbu, nedbajíc interdiktu, ba hrozila již válka, když tu republika r. 1607 prostřednictvím Francie a Španělska dala se pohnouti k povolnosti, ovšem že s omezeními, při nichž o vlastním vítězství papeže nemůže býti řeči. Výnosy proti interdiktu byly odvolány, uvěznění kněží vydáni s prohlášením, že práva republiky mají zůstati netknuta; zákony svobodu církve omezující však zrušeny nebyly. Vypovězené řády, vyjímaje Jesuity, kterým teprve r. 1657 návrat dovolen, mohly se vrátiti. Po té papež zrušil interdikt. Výsledek sporu ukazuje, že stolice apoštolská již nezaujímala postavení, jaké měla ve středověku. Obrat jevil se také v tom, že tento spor je poslední, kdy interdikt nad celým státem byl prohlášen. Vedle toho Pavel V. urovnal spory mezi Dominikány a Jesuity o působnosti

[1]) Bzovius, Vita Pauli V. Romae 1625. — Nürnberger v Hist. Jahrb. der Görresgesell. IV. (1883), str. 189 násl. — A. Gadaleta, Paolo V. et l'interdetto di Venezia I. Trani 1900. — De Magistris, Primordi de la contesa fra la republica Veneta e P. V. Turino 1907.

[2]) Rein, P. Sarpi u. die Protestanten. Helsingfors 1904.

milosti r. 1607, a poddaným Jakuba I. v Anglii zapověděl r. 1606 a 1607 přísahu věrnosti, moc papežskou popírající. Ač nebyl prost všeho nepotismu, byl v životě soukromém mravů bezúhonných a získal si zvláště o Řím velikých zásluh, opatřiv jej pitnou vodou, dokončiv chrám sv. Petra, rozšířiv knihovnu vatikánskou atd.

7. Po krátkém, nikoli však bezvýznamném pontifikátu *Řehoře XV.* (1621—1623), jenž řádu jesuitskému kanonisaci sv. Ignáce a sv. Františka první jeho světce dal a pro podporu zevnějších missií kongregaci de propaganda fide r. 1622 založil, následoval *Urban VIII.* (1623—1644). Propaganda nabyla za jeho pontifikátu dalšího vybudování, neboť papež Urban vystavěl pro ni Collegium Urbanum a spojil s ní seminář. Breviář znovu na jeho popud byl opraven a v celé církvi zaveden;[1]) bulla In Coena Domini obdržela formu, která jí odtud zůstala. Kardinálům udělil papež titul Eminence, kterýžto titul měli též duchovní kurfirsti a velmistr Johannitův. Když dům Rovere r. 1631 vymřel, spojil papež vévodství urbinské jako papežské léno se státem církevním, který tím dosáhl posledního svého zvětšení. Těžké výtky byly mu činěny pro jeho nepotismus, jakož i proto, že ve válce třicetileté se klonil více k Francii než k Habsburkům.[2]) Do jeho vlády spadá konečně definitivní odsouzení Galilea (r. 1633), proti němuž již za Pavla V. první proces byl zahájen, a Koperníkova systemu světového sv. Officiem.

8. Vláda nástupce Urbanova *Innocence X.*[3]) (1644 až 1685) přes dobré osobní vlastnosti papežovy nebyla šťastna. Neboť nezmoudřev příkladem svých předchůdců, dovolil příbuzným, zejména své švakrové Olympii Maidalchiniové, přílišný vliv na vládu, a jak nehodnými byli jeho přízně, ukázali ještě při jeho smrti, zpěčujíce se hraditi náklad jeho pohřbu. Protest

[1]) Bäumer, Gesch. des Breviers. 1895, str. 477.

[2]) Gregorovius, Urban VIII. im Widerspruch z. Spanien u. z. Kaiser im dreissigjähr. Krieg. 1879. — Schnitzer v Santo Campo Festschrift (1897), str. 280.

[3]) Ciampi, Innoc. X. Pamfili et la sua corte. 1878.

jeho proti míru vestfalskému zůstal nepovšimnut. Ohlašovalať se již perioda státního absolutismu, ve které i katolické státy vměšování se papeže do svých záležitostí vždy více se uzavíraly a zároveň také o nadvládu nad církví usilovaly.

Při *volbě papežů*[1]) počaly od polovice století 15. národní tendence vliv svůj jeviti. Aby konklavím zajistil svobodu, prohlásil Julius II. každou simonistickou volbu za neplatnou a zapověděl všecky na volbu papeže vztahující se sliby a smlouvy. Když císař německý Karel V. zasahovati počal do voleb papeže tím, že prohlásil kardinálům od sebe závislým, které kandidáty by na trůně papežském míti nechtěl, a jim ukládal, aby dotyčným hlas svůj nedali, zapověděl Pius IV. r. 1562 každý ohled na vměšování se světských států. Forma volby od dob Julia III. byla téměř naskrze adorace: kardinál byl v kapli posazen na oltář a holdováno mu; přívrženci jeho se vynasnažovali, aby co nejvíce voličů k úkonu tomuto pohnuli. Poněvadž tento způsob volby nebyl s to, aby chránil její svobodu a cizím vlivům bránil, nařídil Řehoř XV. bullou Aeterni patris filius z r. 1621, že volba má se díti tajným skrutiniem; jen při úplné jednohlasnosti byla dovolena volba kompromissem nebo inspirací. Také exklusivu,[2]) t. j. právo od císaře německého, resp. rakouského, krále španělského a francouzského osobované, vyloučiti z volby jednoho kandidáta jim nemilého, zavrhl Řehoř XV., kterou nepřímo ostatně již také jeho předchůdci odmítali. Pius X. konstituci Commissum nobis z 20. ledna 1904 další provádění veta konklavistům zakázal pod trestem klatby.

§ 220. Řád jesuitský.[3])

Ve snaze své provésti opravdovou reformu církevní papežové účinně podporováni byli řády duchovními, z nichž v této periodě první a nejvýznačnější místo zaujímá Tovaryšstvo Ježíšovo. Zakladatelem

[1]) Sägmüller, Die Papstwahlen. 1890. — Die Papstwahlbullen. 1892. — Arch. für kathol. Kirchenrecht. 1895. 1., str. 193 n.

[2]) Spáčil, Volba papežská a tak zv. právo exklusivy. (Čas. katol. duchov. 1905.) — Eisler, Das Veto der katholischen Staaten bei der Papstwahl seit Ende des 16. Jahrh. 1907.

[3]) Institutum Societatis Jesu: Bullarium et Compendium Privilegiorum, Examen et Constitutiones. Romae 1606; 3 f. Florenciae 1892 sq. Deutsch 1845. — Monumenta historica societatis Jesu ab 1537—1556 (vol. 1.—4.). Madridi 1894 násl. — Chrétineau-Joly, Hist. de la Comp. de Jésus.

je sv. Ignác z Loyoly.[1]) Narodiv se ze šlechtického rodu r. 1491 na zámku Loyole v Novaře ve Španělsku, vychován byl na dvoře Ferdinanda Katolického. Když však byl při udatném hájení Pampelony r. 1521 proti Francouzům na obou nohách raněn, četbou života svatých v době nemoci byl pohnut k rozhodnutí zasvětiti se zcela službě boží. Po uzdravení svém složil v poutnickém chrámě na Montserratu své zbraně, zaměnil rytířský oděv s hrubým rouchem poustevníka a odebral se do blízkého městečka Manresy, kde ve špitálu kláštera dominikánského oddal se skutkům lásky a pokání a sestavil, použiv podobné knihy Garcia di Cisnero, ponenáhlu své podivuhodné duchovní exercitie,[2]) jež spolu byly mu podnětem k pozdějšímu založení Tovaryšstva. Po té nastoupil r. 1523 cestu do Jerusalema, chtěje tu pracovati o obrácení nevěřících. Navrátiv se na radu provinciála fran-

---

6 vol. 3 éd. 1859. — Genelli, Das Leben des hl. Ignatius v. Loyola. 1847 neu bearb. von Kolb. 1894. — Buss, Gesch. der Gesellschaft Jesu. 1853. — Reusch, Beiträge zur Gesch. des Jesuitenordens. 1894. — Duhr, Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge. 1907. — Duhr, Jesuiten-Fabeln. 4. Aufl. 1904; česky od Tumpacha a Podlahy. 1901. — De Backer, Biblioth. des écrivains de la Comp. de Jésus. 1869 násl. Nouv. éd. par Sommervogel. I.—IX. (1890—1900); Sommervogel, Dictionnaire des ouvrages anonymes etc. 1884. — Pastor, Papstgeschichte. V. Bd. 1909, str. 374 n. — Meschler, Die Gesellschaft Jesu. Ihre Satzungen u. ihre Erfolge. 1911. — Svoboda, Co jsou Jesuité? 1873. — V. Oliva, Tovaryšstvo Ježíšovo. Brno 1910. — Pilatus (Naumann), Der Jesuitismus. 1905. — Stöckius, Forschungen zur Lebensordnung der Gesellschaft Jesu im 16. Jahrh. II. Bde. 1910. — A. Bou, Les Jésuites de la légende. 2 Bde. Paris 1906 sq.

[1]) Cartas de San. Ignacio de Loyola. 6 t. Madrid 1874. — S. Ignatii Epist et Instr. in Mon. Ignatiana ser. I. t. I—VIII. Madrid 1903. — Autobiografie v Mon. Ignatiana ser. IV. t. I. Madrid 1904. 31 sq. — Biografie od Polanco v Mon. hist. Soc. Jesu. 6 t. Madrid 1894 sq. — Genelli-Kolb 1894. — Nieuwenhoff, 2 sv. Amster. 1892—3. Deutsch. 2 Bde. 1900. — Joly, Paris 1904. — Thompson, London 1909.

[2]) Ortroy, Manrèse et les origines de la Comp. de Jésus. (Anal. Boll. 1908, p. 393 n.) — Diertins, Historia exercitiorum S. P. Ignatii de Loyola. 1896. — Debuchy, Introduction à l'étude des exercices spirit. 1906.

tiškánského do Evropy, věnoval se nejprve v Barceloně (r. 1524) studiu řeči latinské. Dalšího vzdělání nabyl na universitách v Alkale (r. 1526) a Salamance (r. 1527), především však v Paříži, kam se r. 1528 odebral a kde také stupně magistra dosáhl. Při všem vážném studiu měl cíl svůj na zřeteli a získal proň ještě první své soudruhy: Petra Fabra ze Savojska (kněze), Františka Xaverského z Navarry, Jakuba Laineza z Kastilie, Alfonsa Salmerona z Toleda, Mikuláše Bobadillu z Valencie a Rodrigueza z Portugalska. Po vážné přípravě vykonali všichni 15. srpna r. 1534 v mariánském chrámě na Montmartre v Paříži slib čistoty a chudoby a slíbili, že po dokončených studiích zasvětí život svůj cti boží a spáse lidí. Tím položeny byly první základy k zřízení Tovaryšstva. Poněvadž svého úmyslu nastoupiti na jaře r. 1537 cestu z Benátek do Jerusalema pro válku mezi Turky a republikou benátskou uskutečniti nemohli, odebrali se r. 1538 do Říma, nabídli papeži Pavlu III. své služby pro missie a předložili mu prosbu o schválení Tovaryšstva. Po některém rozmýšlení schválil papež bullou Regimini militantis ecclesiae z r. 1540 Tovaryšstvo Ježíšovo, omeziv počet jeho členů na 60, roku pak 1543 maje zřetel na veliké zásluhy, kterých si v několika málo letech o církev získalo, bezpodmíněně. Dosáhnuvši papežského potvrzení rozšířilo se v brzku Tovaryšstvo jak v Italii, tak i v ostatních zemích evropských;[1]) do Německa přišli první Jesuité již r. 1540, do Portugalska povolal je král Jan III. r. 1542, založiv kollegium v Koimbře, jež stalo se ohniskem studií filosofických, do Rakouska, a to do Vídně, po-

[1]) Astrain, Historia de la Compagnia die Gesús en la Asistencia de Espagna. I.—III. (1540—1615.) Madrid 1902 sq. — Duhr, Gesch. der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge. I. (16. Jh.) 1907. — Krőss, Gesch. der böhm. Provinz der Gesellsch. Jesu. I. (1556—1619.) 1910. — Tacchi-Venturi, Storia della Compagnia di Gesù in Italia. I. Roma 1910. — Fouquéray, Histoire de la Comp. de Jésus en France. I. (1528—75.) Paris 1910. — Hughues, History of the Society of Jesus in North America. Text. I. (1580—1645.) London 1907 a Documents I. Tamže 1905—10. — Friedensburg, Die ersten Jesuiten in Deutschland. 1905.

volal je r. 1551 Ferdinand I. Méně ochotně přijati byli ve Španělsku, kde měli nesmířitelného odpůrce v Dominikánovi Melchiorovi Canovi, professoru salamanském, a ve Francii, kde parlament a universita stavěly se na odpor. Tevrve r. 1561 na shromáždění v Poissy bylo jim dovoleno s mnohými omezeními ve Francii se usaditi. Při smrti svého slavného zakladatele (r. 1556) měl řád již přes 1000 členů, kteří v 13 provincií a 100 domů rozděleni rozvíjeli blahodárnou činnost netoliko v Evropě, nýbrž i v Asii.

Zřízení řádu obsahuje výborná, potřebám doby přiměřená ustanovení. Hlavním cílem řádu je šíření větší cti boží — omnia ad maiorem Dei gloriam. Účelu toho má býti dosaženo především péčí o vlastní zdokonalení denní meditací, zpytováním svědomí a duchovními cvičeními, přesným zachováváním řeholních slibů, zvláště poslušnosti, a dále péčí o spásu a posvěcení bližního kázáním, zpovídáním, vyučováním, řízením kongregací, missiemi atd. Po zkoušce 12—20 dnů smí žadatel započíti noviciát dvouletý, ve kterém se jediné věnuje askesi. Po jeho ukončení smí složiti jednoduché sliby věčné, načež započíná studium, které trvá dle individuelního nadání 8—15 let. Na konci jeho následuje svěcení kněžské a druhá probace rok trvající. Po jeho ukončení skládají ti, kdož se osvědčili, čtvrtý slib naprosté poslušnosti k stolici papežské ve věcech missie. Všichni členové dělí se na laiky (coadiutores temporales) a kleriky. Klerici opět jsou rozděleni na tři třídy: Nejvyšší třídu tvoří professi, kteří vedle tří slibů slavných čtvrtý slib, jíti kamkoli by jim papež uložil, složili; jen tito jsou schopni k vyšším úřadům v řádě. K druhé třídě náleží coadiutores spirituales (kněží), kteří věnují se správě duchovní a vyučování. Scholastici konečně, t. j. ti, kdož teprve složili sliby jednoduché a zaměstnáni jsou učením se a vyučováním, tvoří třídu třetí. V čele celého řádu stojí generál od kongregace generální na doživotí volený. Jemu po boku stojí nyní pět assistentův a jeden admonitor. Generál má v rukou plnou moc a obsazuje všechny ostatní úřady dle pravidel řádu. Proto mu musí býti také o každém

členu podávány zevrubné zprávy. Tím je možno použiti každého dle jeho schopností a vědomostí na nejvhodnějším místě a dána každému příležitost se v oné vědě a umění vzdělati, k nimž má schopnost a náklonnost. V čele jednotlivých provincií jsou postaveni provinciálové, jimž jsou přidáni od generála rovněž čtyři konsultoři a admonitor. Jednotlivé kolleje řídí rektor, residence a domy missijní superior. Tím představuje řád dobře rozčleněnou konstituční monarchii, která svou jednotou a silou světu vždy imponovala. Vedle sv. Ignáce hlavním organisátorem Tovaryšstva byl druhý generál Lainez (1556—1565), za něhož první generální kongregace schválila konstituce řádové sv. Ignácem vypracované.[1]) V některých věcech však Lainez přísnost sv. Ignáce zmírnil a také v theologických otázkách autoritu sv. Tomáše poněkud opustil, na kterou zakladatel řádu odkazoval. Za pátého generála Claudia Aquavivy († r. 1615) obdržel studijní řád, Ratio studiorum, svou definitivní formu,[2]) a čítalo Tovaryšstvo již přes 13.000 členů.

Takto jsa výtečně organisován, rozvíjel řád hned od počátku vynikající činnost ve všech oborech církevního života. Jeho missionáři docílili na nejzazším východě, jakož i v nově objevené Americe velikolepých výsledkův. V katolických zemích působili na kazatelně a ve zpovědnici, v nemocnicích, v missiích a duchovních cvičeních, v katechesi, zvláště však ve vyučování a výchově mládeže, s úspěchem vzácným. Ponenáhlu dostali celé vyšší vyučování do svých rukou. Sv. Ignác sám založil Collegium Romanum (r. 1551), hlavní ústav společnosti, a Collegium Germanicum (r. 1552), ústav pro vzdělání zdatných du-

[1]) Zvláštních tajných statut Tovaryšstvo nikdy nemělo. Domnělá Monita secreta (Krakov 1612 resp. 1614), jsou podvržena a satirou na řád. Autorem je polský exjesuita Jeroným Zahorowsky. — Bernard, Les instructions secrètes des Jesuites. Paris 1903.

[2]) Pachtler, Ratio studiorum S. J.. 4 vol. v Mon. Germ. paedag. (ed. Kerbach 1887 a 1894). — Duhr, Studienordnung der Gesellschaft Jesu. 1896. — Meyer, Der Ursprung des jesuit. Schulwesens. Berlin 1904.

chovních pro Německo. Také na obnově církevního života v Italii, Portugalsku a Španělsku měli veliký podíl. Byly-li v Uhrách, Polsku, a zvláště v Německu, šíření protestantismu postaveny meze a v Rakousku víra katolická obnovena, je to v první řadě zásluhou Jesuitův. Podobně i na rozkvětu církevní vědy, která po koncilu tridentském nastala, účastnili se Jesuité měrou vynikající. Ve svých třech mladistvých světcích Stanislavu Kostkovi († r. 1568), Aloisu Gonzagovi a Janu Berchmansovi († r. 1621) postavil řád mládeži před zraky vznešené ideály a vypěstil vůbec brzo po svém vzniku veliký počet světcův, jako jsou sv. František Borgiáš, sv. František Xaverský, sv. František Regis atd.

Pro tyto své zásluhy o církev katolickou těšil se řád vážnosti církevních knížat, byl hojnými výsadami od papežů nadán a také na mnohých dvorech katolických knížat nabyl nemalého vlivu, neboť členové jeho stávali se nezřídka zpovědníky a rádci knížat. To však právě bylo také příčinou, že proti řádu povstali ponenáhla četní odpůrci, k nimž náleželi především protestanté, později jansenisté, gallikáni a nevěrečtí filosofové, a to tím více, ježto svou poslušností k stolici papežské stal se novým nositelem katolické myšlenky a výtečnou oporou jednoty církevní. Proti řádu šířeny různé pomluvy, jako že účastni byli r. 1605 útoku, jenž v Anglii proti parlamentu měl býti podniknut, jakož i vraždy Viléma Oranžského (r. 1584), útoku úkladného na Mořice r. 1598, Jindřicha IV. r. 1595, že způsobili odvolání ediktu nantského a válku třicetiletou atd.

§ 221. Ostatní řády duchovní v 16. stol.

Vedle řádu jesuitského vznikl ve stol. 16. veliký počet jiných řádův a náboženských společností z části reformovaných, z části nových, které dle potřeby nové doby více životu aktivnímu než kontemplativnímu se věnovaly a hlavně skutky účinné lásky k bližnímu: jako missii mezi nevěřícími, vzdělání kleru,

obrácení odpadlých, poučování a náboženské povznesení lidu kázáním a missiemi, vyučování a výchov mládeže, ošetřování a podporu chudých a nemocných za úkol si vytkly a tím nemálo k novému rozkvětu církve přispěly.

I. K řádům reformovaným náleží:

1. *Kapucíni,*[1]) třetí větev řádu františkánského, založení r. 1528 Matoušem de Bassi, přísným Observantem v klášteře Monte Falco. Úmyslem jeho při tom bylo Františkány zpět přivésti k jejich původní přísnosti a jednoduchosti. Proto také předepsal, že mají nosit dlouhý vous a špičatou kapuci, jediný to pravý oděv sv. Františka, jak se domníval. Papež Klement VII. dal k tomu r. 1528 své schválení, podřídil je však jurisdikci generála konventuálův. První doba byla řádu velice nepříznivá. Zakladatel sám vrátil se opět k Observantům, jeho nástupce Ludvík z Fossombrone byl pro svou přísnost zapuzen a třetí generální vikář, učený Bernardin Ochino,[2]) odpadl r. 1542 k protestantismu. Teprve od r. 1570 počal se řád větší měrou šířiti do Francie, Švýcarska, Německa a Rakouska. Do Prahy uveden byl přičiněním Vavřince z Brundisi[3]) r. 1600, do Brna pak r. 1604. Výpomocí v duchovní správě mezi nižšími vrstvami lidu v městech a missiemi mezi lidem venkovským získal si řád nemalých zásluh. Zvláště v Německu děkují mu jednotlivá území za zachování víry katolické. V uznání zásluh povýšil Pavel V. Kapucíny za samostatný řád (r. 1619), uděliv jim právo voliti si samostatného generála.

---

[1]) Bullar. ord. Capucinorum 1740 sqq. 7 t. Cont. Oenip. 1883 sqq. — Boverius, Annales Min. Capuc. 1832. — Lechner, Leben der Heiligen aus d. Orden der Kapuziner. 1863. — Pastor, Geschichte der Päpste. IV. Bd. 2. 630 n.; V. Bd. 367 n. — Giuseppe M. da Monte Rotondo, Gli inizi dell' ordine cappuccino e della provincia Romana. Roma 1910.

[2]) Benrath, Ber. Ochino. 2. Aufl. 1892.

[3]) Schindler, Sv. Vavřinec z Brundisi. (Čas. katol. duchov. 1882.) — Tischer, Uvedení řádu Kapucínů do Čech kol r. 1600. 1907.

2. *Angustiniáni bosáci* (Eremitae S. Augustini discalceati), t. j. reformovaní Eremité, kteří se zavázali řeholi přísně zachovávati. Původci jejich jsou portugalští Augustiniáni Ludvík z Montoye a Tomáš od Ježíše, kteří s reformou vystoupili r. 1530. Později rozdělili se na tři kongregace: španělskou, italskou a francouzskou. Vynikali přísností života. V Čechách měli 4 kláštery: v Něm. Brodě, Lysé, Táboře a ve Lnářích, kterýžto klášter posud existuje. Na Moravě usadili se r. 1688 ve Vratěníně.

3. *Karmelité* byli reformováni hlavně přičiněním sv. Teresie.[1]) Vstoupivši r. 1535 do kláštera Karmelitek ve svém rodném městě Avile ve Španělsku, počala s plnomocí papeže Pia IV. roku 1562 reformu řádu, a vynikajíc neobyčejnou obratností, moudrostí a znalostí lidí, provedla ji také, nejprve v ženské větvi a pak za podpory sv. Jana z Kříže[2]) († r. 1591) také ve větvi mužské přes největší obtíže, nejprudší odpor a četná pronásledování (r. 1582). Tato nová kongregace Karmelitů bosáků obdržela r. 1590 papežské potvrzení a r. 1593 svého vlastního generála.

II. Mezi řády nově založenými zasluhují zmínky:

1. *Theatini* neboli *Kajetáni*[3]) založení jako klerici řeholní papežským protonotářem Kajetánem z Tiene a Petrem Caraffou, biskupem theatinským (pozdějším Pavlem IV.) r. 1524. Úkolem jejich především bylo pečovati o výchovu mravného, vědecky vzdělaného a nezištného kleru, o důstojné konání bohoslužby, o duchovní potřeby nemocných a

---

[1]) Schwab-Jocham, Schriften der hl. Theresia. 5 Bde. 1868–70. — Oeuvres complètes par les Carmélites de Paris. I.—VI. Paris 1907 sq. — Hahn, Die heil. Theresia. — Joly, Sainte Thérése (1515–1582). 1902. — Kreutz, Die hl. Theresia von Spanien. 1909. — Život sv. Teresie. Přeložil Linhart. 1911.

[2]) Lechner, Leben u. Werke des hl. Johannes v. Kreuz. Aus d. Span. 1858. — Poulain, La mystique de J. Paris 1893.

[3]) Lüben, Der hl. Kajetan v. Th. 1882. — Maulde de la Clavière, St. Gaëtan. 2 éd. 1905. — Pastor, Gesch. der Päpste. IV. Bd. II. Abt. 598 n. V. Bd. 356 n.

o missie. Řád, jenž k přísné byl zavázán chudobě, dal církvi četné vynikající biskupy.

2. *Barnabité* neboli *Klerici řeholní sv. Pavla*[1]) založeni byli r. 1530 třemi duchovními šlechtického rodu (sv. Antonio Maria Zaccaria, Ferrari a Morigia) v Miláně pro vyučování a dále pro missie v zemích křesťanských. Jméno své mají od chrámu sv. Barnabáše v Miláně a od sv. Pavla, jehož si zvolili vzorem a ochráncem. Potvrzeni byvše od Klementa VII. r. 1533 a Pavla III. r. 1535, rozšířili se v krátké době v Italii, Francii, Španělsku a Rakousku (ve Vídni r. 1626).

3. *Somasky*, zvané dle městečka Somaska u Bergama, založil r. 1532 benátský senátor Hieronymus Aemiliani[2]) hlavně k výchově sirotků, ošetřování nemocných a k vyučování lidu. Potvrzení kongregace dostalo se od Pavla III.; Pavel V. udělil jim r. 1568 práva řádů žebravých.

4. Zakladatelem kongregace *Oratoriánů* je sv. Filip Neri[3]) rodem z Florencie († r. 1595). Po dokonaných studiích a horlivých skutcích kajícnosti založil r. 1548 bratrstvo nejsv. Trojice. K bratrstvu přistoupili záhy tak četní členové, že sv. Filip mohl vystavěti hospic pro chudé poutníky, v jehož oratoriu se členové bratrstva denně k modlitbě a k poučování scházeli. Roku 1556 spojili se členové v kongregaci, která beze slibů, jen poutem lásky měla býti udržována. Řehoř XIII. potvrdil r. 1583 spolek, který se skutky milosrdenství a s vyučováním lidu spojoval také vědecké snahy. Mužové nejzvučnějšího vědeckého jména náleželi ke spolku, jako Baronius, Raynald, Morinus, Gallandi a jiní.

5. *Piaristé* neboli *Bratří zbožných škol* (Fratres piarum scholarum) založeni byli r. 1697 španělským

---

[1]) Pastor, Gesch. der Päpste. IV. II. Abt. 626 n. V. Bd. 360 n. — Dubois, Le bien. A. M. Zaccaria, fondateur des Barnabites. Tournai 1896.

[2]) Hubert, Der hl. Hier. Aemiliani. 1895.

[3]) Capecelatro, Vita de s. F. Neri. 3 ed. 1902. Deutsch v. Lager. 1886. — Hilgers, Der hl. Philipp Neri, der Apostel Roms im 16. Jahrh. Stim. aus M.-Laach. 1894. I. Bd. 347 sq.

knězem Josefem z Kalasanzy[1]) († r. 1648) v Římě k vyučování a výchově mužské mládeže. Pavel V. potvrdil tento spolek (r. 1617) a Řehoř XV. povýšil jej na řád řeholní; načež rozšířil se rychle po Italii, Německu, Uhrách a jiných zemích. Na Moravě usadil se řád ještě za života sv. Josefa Calasanza v Mikulově (r. 1631) a v Lipníku r. 1633 přičiněním kardinála Františka Dietrichsteina,[2]) v Čechách od r. 1640 v Litomyšli. O vyučování mládeže získal si řád velikých zásluh.

6. *Kamilliáni* neboli *Otcové dobré smrti,*[3]) kongregace kleriků řeholních, založena byla v Římě sv. Kamillem z Lellis († r. 1614) r. 1584 k ošetřování nemocných a potvrzena Sixtem V. r. 1586. Řehoř XIV. povýšil ji k důstojnosti řádu. Řád při smrti zakladatele měl 5 provincií a rozšířil se hlavně v Italii, Portugalsku, Španělsku a v Americe.

7. *Milosrdní bratří,* původně spolek k bezplatnému ošetřování nemocných, založeni byli sv. Janem z Boha[4]) z Portugalska. Kázáním Jana z Avily hluboce dojat věnoval se sv. Jan od 45. roku věku svého v Granadě vedle péče o vlastní spásu láskyplnému ošetřování nemocných. Příklad jeho byl následován a spolek od něho utvořený byl po smrti zakladatele († r. 1550) od papeže Pia V. r. 1572 potvrzen jako řád s řeholí augustiniánskou. Členové jsou všichni laiky, jen jeden má býti kněz k vykonávání správy duchovní. Řád rozšířil se rychle po celé Evropě, rozdělil se však již r. 1592 v kongregaci španělskou a italskou. V Rakousku usadili se nejprve ve Valčicích (r. 1605).

III. K ženským řádům a kongregacím náleží:

---

[1]) Hubert, Der hl. Jos. Kalasanza. 1886. — Heidenreich, Der hl. Jos. Kalasanza. 1907.

[2]) Kubíček, Piaristé a jejich školy. Kroměříž 1906.

[3]) Solfi, Compendio historico della rel. de Chierici Regolari de gli infermi. Modovi 1689. — Bäumker, Der heil. Kamillus v. Lellis u. sein Orden. 1887. — Zimmermann, Der heil. Kamillus de Lellis. 1887.

[4]) Wilmet, Leben des heil. Joh. v. Gott. Aus d. Französ. 1862. — Saglier, Leben des hl. Johann von Gott. 1881.

Řád Voršilek[1]) založený r. 1537 sv. Angelou z Merici († r. 1540) z Desenzana u jezera Gardského. S počátku věnovaly se skutkům tělesného a duchovního milosrdenství, později však, když jim dovoleny slavné sliby (r. 1612), věnovaly se výhradně vyučování výchově ženské mládeže. V zemích rakouských usadily se nejprve v Praze (r. 1655) a ve Vídni (r. 1660), odtud pak i v jiných městech jako v Olomouci r. 1697 a v Brně r. 1782.

§ 222. Rozšíření víry křesťanské. Missie v Indii, Kočinčině, Tonkinu, Siamu a Tibetu.[2])

1. Těžké ztráty, které církev v Evropě utrpěla odpadem celých zemí v době reformace, byly jí bohatě nahrazeny v zemích nově objevených přičiněním nadšených missionářů, jež řády staré, Františkáni a Dominikáni, jakož i nově založené a nově organisované, zejména Jesuité a Kapucíni, do těchto zemí v hojném počtu vysílaly, a kterými celí národové k víře katolické byli obráceni. Ve snahách těchto dostávalo se jim účinné podpory od velikolepě organisované kongregace de propaganda fide,[3]) zřízené roku 1622 Řehořem XV. Jsouc nadána značnými důchody, měla úkolem spravovati všecky záležitosti šíření víry v celém světě se týkající, nejdůležitější z nich papeži

[1]) St. Foix, Ann. de l'ordre de Ste Ursule. 2 vol. 1858. — Postel, Hist. de s. Angèle Merici. 1878. — Procházka, Život sv. Angely. 1862.

[2]) Streit, Führer durch die deutsche kathol. Missionsliteratur. 1911. — Dahlmann, Die Sprachenkunde und die Missionen (1500—1800) 1891. — Samsour, Křesťanské missie a jejich kulturní význam. (Čas. katol. duchovenstva. 1905, str. 32 násl.) — Wittmann, Die Herrlichkeit der Kirche in ihren Missionen seit der Glaubensspalt. 1845. — Henrion, Allgemeine Geschichte der kathol. Missionen. 4 Bde. A. d. Franz. 1847. — Hahn, Geschichte der kathol. Missionen v. Christus bis auf die neueste Zeit. 5 Bde. 1857 n. — Marshall, Die christl. Missionen, ihre Sendboten, ihre Methode u. Erfolge. 3 Bde. 1863. — Kalkar, Gesch. der röm.-kath. Mission. Aus d. Dän. 1867; Gesch. d. christl. M. 2 Bde. 1879. — Huonder, Der einheimische Klerus in den Heidenländern. 1909. — Týž, Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. und 18. Jahrh. 1899. — Procházka, Missie jesuitské. 1886. — Škorpík, Missie tichomořské. 1854.

[3]) Meyer, Die Propaganda u. ihr Recht. 2 Bde. 1853 sq.

k rozhodnutí předkládati, konati dozor nade všemi missiemi a ustanovovati potřebné k tomu kněze a udíleti jim poslání kanonické. Urban VIII. r. 1627 připojil ke kongregaci ještě seminář neboli Collegium de propaganda fide, v němž nadaní jinochové ze všech zemí a národů světa na missionáře vychováváni býti měli. Později byl v Paříži zřízen seminář pro zevnější missie[1]) (r. 1663) a seminář Ducha sv. (r. 1703) a různé jiné společnosti, jež horlivě pracovaly, aby víru křesťanskou mezi národy pohanskými zaštípily. Nový rozkvět církve katolické po sněmu tridentském projevil se touto energickou činností missionářskou takto skvělým způsobem i na venek.

2. Velmi utěšeně rozvíjely se missie především v Asii, a to *v přední Indii*,[2]) ve které Portugalci od r. 1478 se pevně usadili. S kolonisty přicházeli ihned také missionáři, především Františkáni a Dominikáni, a započali ihned činnost svou. Než missie byla zde velice obtížná, poněvadž obyvatelé jednak měli již vytvořené systemy náboženské (brahmanismus, buddhismus a islam), a jednak Evropané sem přišlí nebyli vzornými křesťany. R. 1534 bylo sice v Goa zřízeno biskupství a r. 1541 seminář, aby domorodci byli pro dílo missionářské vychováni, nedocíleno však znamenitějších úspěchů. Obrat nastal teprve, když na žádost portugalského krále Jana III. Jesuité převzali missii a *sv. František Xaverský*[3]) r. 1542 do země přišel. Než započal činnost mezi pohany, snažil se povznésti zvrhlé mravy Evropanů, což se mu vskutku také v krátké době podařilo. Teprve potom obrátil se sv. František k pohanům, a to nejdříve k Paravům na

---

[1]) Launay, Hist. générale de la Société des Missions étrangères. Paris 1900.

[2]) Müllbauer, Gesch. der kathol. Missionen in Ostindien. 1851. — Piolet et Vadot, L'Eglise catholique aux Indes. Paris 1907. — Launay, Hist. des missions de l'Inde. Pondischery. 4 vol. Paris 1898.

[3]) Reithmeier, Leben des hl. Franz Xaver. 1846. — Vos, Leben u. Briefe des hl. Franz Xav. 1877. — Cros, St. François de Xavier, sa vie et ses lettres. 2 t. 1900 n. — Dahlmann, Stim. aus M.-Laach. 1906. I. Bd. 249 n.

pobřeží rybářském na jihu poloostrova, a pak do království Travankor,[1]) odtud na poloostrov Malakku a Molukky, všude s neobyčejným úspěchem hlásaje kříž Kristův. Také na Ceylonu[2]) obrátil krále kandijského. Ano i do Japonska vedla ho jeho plamenná horlivost apoštolská. V průvodu urozeného Japonce, kterého pokřtil, přistál r. 1549 v Japanu. Hlavní město Miyako, kam v zimě a za největších obtíží přišel, musil sice s nepořízenou opustiti, za to tím větší byly na jiných místech jeho úspěchy přes četné překážky, jež mu v cestu kladli pohanští kněží bonzové; i někteří z knížat přijali křesťanství. Poněvadž bylo lze očekávati větších úspěchů v Japonsku jen tehdy, přijala-li by víru křesťanskou Čína, od Japonců tehdy tolik vážená, odhodlal se sv. František po dvouleté činnosti v Japanu (1549—1551) tam kroky své obrátiti, ač každému cizinci vstup co nejpřísněji byl zakázán. Vrátiv se proto do Goa r. 1552, kde nalezl štěpnici svou v úplném pořádku, vydal se v průvodu vyslance portugalského do říše středu, aby tam svoji apoštolskou činnost skončil. Dospěl až k ostrovu Sanšao neboli Sancian a chystal se vystoupiti na pevninu, když zachvácen byl prudkou zimnicí, které také podlehl. Zrak maje na obraz Ukřižovaného obrácen, pro něhož tolik pracoval, zemřel 3. prosince 1552 u věku teprve 45 let a obdržel právem čestný název apoštola Indie. Vlastní rukou pokřtil na sta tisíc pohanův a obrátil bezpočetné k víře křesťanské. Řehoř XV. r. 1622 prohlásil jej za svatého, bulla však byla teprve Urbanem VIII. r. 1623 publikována.

Ve velikém díle, které sv. František započal, pokračovali s úspěchem jeho bratří řádoví, tak že mohla býti zřízena nová biskupství, jako r. 1557 v Cočinu a Malace, r. 1606 v Meliapuru. Však hlavní překážkou dalšího šíření evangelia v Indii byly kasty. Třídy vyšší, hlavně bramínové, když dosavadní missionáři především k parias se obraceli, křesťanství odmí-

[1]) Monumenta Xaveriana I. in Mon. hist. Soc. Jesu. Madrid 1901.

[2]) Courtenay, Le Christianisme à Ceylon. Lille 1900.

taly. Proto odhodlal se Robert Nobili[1]) († r. 1658), příbuzný Bellarminův, použiti tak zv. systemu akkomodačního. Uznav kasty za sociální instituci, vystoupil (r. 1606) v království madurském jako kající bramín (sanias) a vyhýbal se pečlivě každému styku s parias. Kromě toho trpěl i národní svátky, pokud neměly náboženského významu, dále stavovské odznaky, a vynechal při křtu některé obřady pro Indy zvláště pohoršlivé, jako dýchání, dotýkání slinou a používání soli atd. Tímto způsobem získal si náklonnost bramínův a mnozí z nich skutečně stali se křesťany. Poněvadž i jiní Jesuité, jako Jan de Britto († r. 1693) a Konstantin Beschi († r. 1746), přidržovali se methody akkomodační, postupovalo dílo missionářské zdárně vpřed, tak že v 17. století v království madurském počítalo se na 180.000 křesťanův.

Dalšímu pokroku byly velikou překážkou spory o tak zv. zvyky malabarské. Františkáni, Dominikáni a Kapucíni, kteří později podjali se v Indii díla missionářského, zavrhli akkomodační methodu Jesuitův a vystupovali proti zvykům malabarským, které Jesuité za lhostejné a nezávadné považovali, jako pověrečným. Spor z toho vzniklý nabýval vždy větších rozměrův a byl posléze předložen stolici apoštolské. Klement XI., chtěje obnoviti mír, poslal do Indie jako svého legáta titulárního patriarchu antiochenského Tournona, jenž vyslechnuv obě strany r. 1704 tak zv. zvyky malabarské zavrhl. Papež r. 1715 potvrdil toto rozhodnutí s klausulí, „až by apoštolská stolice jinak rozhodla“. Jeho nástupcové Klement XII. (r. 1739) a Benedikt XIV.[2]) (r. 1744) obnovili tento zákaz a zavázali missionáře k poslušnosti. Pouze bylo dovoleno, aby někteří z missionářů směli se zvláště věnovati duchovní péči o parias. Později ještě více uškodil missiím úpadek panství portugalského ve východní Indii a vzrůst moci anglické a hollandské od polovice 17. století. Hollanďané přímo se snažili v zemích osazených náboženství katolické potlačiti, Angli-

[1]) Die kathol. Missionen. 1875.

[2]) Kirsch. Benedikt XIV. u. seine Bullen über die chinesischen u. malab. Gebräuche. (Tüb. Quart. 1901, str. 374 n.)

čané aspoň missionářům podporou modloslužby pohanské dílo jejich ztěžovali. Nicméně víra křesťanská zapustila v zemích těchto kořeny již tak hluboké, že nemohla býti vyhubena.

V zadní Indii[1]) na poloostrově Malace hlásal evangelium již sv. František Xaverský. Teprve však v 17. stol. zapustilo i zde křesťanství hlubší kořeny, zvláště přičiněním Jesuitův. Od roku 1615 působili v Kočinčině, od r. 1627 v Tonkinu, kde náboženství křesťanské, zvláště Alexandrem Rhodesem[2]) zaštípené, přes prudká pronásledování (1694, 1721 a 1734) stálé činilo pokroky, tak že ke konci 17. stol. většina obyvatelstva byla křesťanskou. Menších úspěchů docíleno bylo však v Siamu (r. 1621) a v Kambodži (r. 1617) pro odpor Mohamedánův. Tím požehnanější byla za to žeň *na ostrovech Filipinských*,[3]) r. 1521 objevených a od r. 1569 pod vládou španělskou se nalézajících. V Manille bylo již r. 1579 zřízeno biskupství, které koncem téhož století (r. 1595) povýšeno Klementem VIII. na arcibiskupství s třemi podřízenými biskupstvími.

Snahy Jesuitů *v Tibetu*[4]) zaštípiti křesťanství (od r. 1602) zůstaly bezvýslednými. Šťastnější byli Kapucíni, kterým r. 1707 dovolil Dalai Lama hlásati křesťanství v říši jeho. V čele missionářů byl Horatius della Penna, jenž založil zde některé kláštery s knihtiskárnou. Pronásledování r. 1724 překazilo však další pokrok missií a missionáři musili r. 1760 opustiti zemi.

§ 223. Křesťanství v Japonsku a v Číně.

I. Do šlepějí sv. Františka, jenž r. 1549 za nevýslovných námah a strádání kříž Kristův *v Japonsku*[5]) zaštípil, vstoupili zmužile a obětavě, nevyhýbajíce se

---

[1]) Pachtler, Das Christentum in Tonkin, Cochinchina, dem heut. Anamreiche. 1861.

[2]) Gourdin, Voyages et missions de A. de Rhodes. Lille 1884. — Pachtler, Das Christentum in Tonkin und Cochinchina, dem heutigem Anamreiche. 1861.

[3]) E. H. Blair and J. A. Robertson, The Philippine Islands (1493—1898). 53 t. Cleveland 1903 sq.

[4]) Launoy, Hist. de la mission du Thibet. 1903.

[5]) Charlevoix, Hist. de l'établissement, des progrès et de la decadance du christianisme dans l'empire de Japon. 1715. Deutsch 1830. — Crasset, Hist. de l'église du Japon. Par. 1715. Deutsch. Augsburg 1738. — Pagès, Hist. de la religion chrét. au Japon dep. 1598—1651. 1869. — Rump, Die japanischen Märtyrer. 1862. — Patiss, D. Apostolat u. Martyrium d. Gesellschaft Jesu in Japan. 1863. — Svoboda,

žádným námahám a utrpením, Jesuité a docílili skvělých úspěchů, tak že r. 1582 bylo v zemi vycházejícího slunce na 200.000 křesťanů téměř s 300 chrámy, několika semináři a četnými školami. I členové z nejvyšších stavů vstoupili do lůna církve, ano bylo lze doufati, že i sám císař Nobunanga křesťanství přijme. Ještě r. 1585 poslali tři křesťanská knížata skvělé poselství do Říma, aby papeži Řehořovi XIII. díky za missionáře a hold svůj vzdali.

Než v brzku nastala pro křesťany doba krvavých a krutých pronásledování. Vládychtivý a žárlivý Taikosama (1582—1598), kterému missionáři od bonzů byli líčeni jako portugalští vyzvědači, do země jen přišlí, aby ji vydali pomocí náboženství křesťanského do rukou krále portugalského, vydal, ač s počátku křesťanství byl nakloněn, r. 1587 rozkaz, aby missionáři zemi opustili, chrámy křesťanské byly zbořeny a křesťané k starému náboženství se vrátili. Neopatrným projevem španělského námořního kapitána popuzen, vyvolal r. 1596 císař Taikosama nové, krutější pronásledování, kterému netoliko četní domorodí křesťané za obět padli, nýbrž i missionáři z řádu františkánského a jesuitského.[1]) Po smrti Taikosamy nastaly křesťanům pokojnější doby. Zákony proti nim vydané zůstaly sice v platnosti, nebyly však po některou dobu prováděny. Než již r. 1614 nastala za císařů Taifusamy a Toxogunsamy pronásledování nová, krutější dřívějších. Ze závisti obchodní a nenávisti proti náboženství katolickému Holanďané líčili císařům missionáře katolické jako vyslance králů španělských, tak že tito podněcováni jsouce

---

Missie v Japonii. 1876. — Haas, Geschichte des Christentums in Japan. I. u. II. Bd. Tokio 1902—1904. — Delplace, Le catholicisme au Japon. I. t. (1540—1593.) II. t. L'érè des Martyres (1593—1660). 2 t. 1909 n. — Cary, History of Christinity in Japan (1549—1909). 2 t. London 1909. — Joly, Missions cath. du Japan. Paris 1907.

[1]) Roku 1627 bylo 26 japonských mučedníků blahořečeno a r. 1862 svatořečeno: 6 španělských Františkánů, 3 japonští Jesuité, 17 členů III. řádu sv. Františka, mezi nimi tři chlapci; roku 1867 blahořečeno bylo dalších 205 japonských mučedníků.

k tomu ještě od pohanských bonzů vydali přísné zákony proti křesťanům. V pronásledováních z toho vzniklých byli misssionáři buď vypuzeni nebo zemřeli smrtí mučednickou. Také na tisíce křesťanů usmrceno. Pronásledovatelé vymýšleli nejkrutější a dlouhá muka, aby křesťany k odpadu pohnuli. Než jako kdysi za pronásledování římských, tak i tu ukázala se stálost a zmužilost mučedníkův. Odpadlíků bylo v celku velmi málo, veliká většina, mezi nimi i nedospělé dítky, šla radostně na smrt za víru. Sotva která země byla krví křesťanskou tak napojena jako půda japonská. Kolem polovice 17 stol. považováno křesťanství za vyhubené. Nicméně udrželo se přece, třebas že v mnohých věcech zatemněné a znetvořené, až na naše dny; ze svátostí mohl býti, poněvadž nebylo kněží, jen křest udílen. Od r. 1644 nepodařilo se žádnému missionáři trvale v Japonsku se usaditi; od r. 1666 až do r. 1848 byl od každého z křesťanství podezřelého žádán obřad Efumi t. j. šlapání kříže. Zda se také Holland'ané tomuto potupnému obřadu, aby si výsadu obchodu zajistili, podrobovali, není dokázáno; jisto však je, že byl často v jejich přítomnosti konán.

II. Veliká *říše čínská*[1]) byla od 14. stol. missionářům uzavřena. Tři náboženské systemy žily tu vedle sebe, buddhismus, náboženství Konfuciovo a nauka Laotsova, Vysoce vyvinutá kultura vládla v říši středu a ovládala odtud sousední státy. Přes to, že do Číny byl missionářům vstup zakázán, proniklo i sem náboženství kříže, zvláště přičiněním a zásluhou Jesuitů, kteří r. 1583 v Číně zahájiti mohli činnost svou. V čele missie stál Matteo Ricci,[2]) muž vynikající velikými

---

[1]) Historica relatio de ortu et. progr. fidei orth. in regno Chin. collecta ex litteris J. A. Schall. Viennae 1665; Ratisb. 1672; německy 1834. — Pray, Hist. controversiarum de ritibus sinicis 1789; německy 3 sv. 1791. — Procházka, Missie jesuitské. 1886. — Hug, Le Christianisme en Chine, en Tatarie et au Tibet. 4 vol. 1857. — Launay, Histoire des missions de la Chine. I.—III. Vannes 1907 sq. — Kryštůfek, Křesťanství v Číně. (Čas katol. duchov. 1911, str. 127 n.)

[2]) Ch. de Saint Foy, Vie du R. P. Ricci apôtre de la Chine. Paris 1859. — Tacchi-Venturi in Civilta catt. 1910, II., 385 sq. 1910, II., 39 sq.

vědomostmi, zvláště mathematickými. Naučiv se nejprve čínské řeči a čínským mravům, nevystoupil jako missionář, nýbrž jako filosof a mathematik v čínském rouchu, vyučoval, zhotovoval mapy, a získav si takto přízeň samého císařského dvora, dosáhl dovolení, aby v hlavním městě a v provinciích víru hlásati mohl. Když roku 1610 tento apoštol Číny, jenž mimo jiné tři knížata a mnohé mandariny na víru katolickou obrátil, podlehl nadlidským námahám u věku 58 let, dostalo se mu na rozkaz císařův offícielního pohřbu. Ještě větších úspěchů docílil Adam Schall[1]) z Kolína nad Rýnem, jenž osvojiv si úplně řeč a obyčeje čínské stal se presidentem mathematické komise v Pekingu, ano i mandarinem první třídy s bezprostřední důstojností po říšských knížatech († r. 1669). K dvěma těmto důstojně se řadí Nizozemec Ferdinand Verbiest, jenž přišed do Číny r. 1659 stal se brzy důvěrníkem císařovým a presidentem komise mathematické († r. 1688). Veliká opatrnost a obratnost, s kterou Jesuité křesťanský pojem Boha představám čínským dovedli přizpůsobiti, jakož i tolerance k jistým starým obyčejům čínským získaly nauce křesťanské přes různá pronásledování přívržence v lidu. Již r. 1611 byl v Nankingu posvěcen první křesťanský chrám a r. 1633 měli Jesuité v 8 provinciích 12 residencí se 26 kněžími. Když r. 1644 mandžuršti Tataři zemi dobyli, byli Jesuité jako mathematikové chráněni; zejména za vlády císaře Khanghi mohlo se křesťanství bez překážky šířiti a na poloostrov Koreu a do Tatarska proniknouti. V uznání zásluh P. Gerbillona, jenž zprostředkoval s Ruskem příznivý mír, zrušil císař r. 1692 formálně starší zákony proti náboženství křesťanskému a dovolil Jesuitům volně je hlásati. Již r. 1690 zřídil papež Alexander VIII. biskupství v Pekingu a Nankingu, podřízená metropoli v Goa, o něco později (r. 1696) Innocenc XII. utvořil 8 apoštolských vikariátův.

[1]) Duhr, Neue Dokumente zur Gesch. des P. Adam Schall. (Zeitschrift für kathol. Theologie. 1901, p. 330 sq.) O domnělém sňatku Schallově. Týž, Jesuitenfabeln. 4. Aufl. 1904, str. 240 n.

Bohužel byly i v Číně již od delší doby spory mezi Jesuity a missionáři ostatních řádů, zejména Dominikány a Františkány, o tak zv. čínské zvyky. Jesuité, chtíce šíření křesťanství usnadniti, trpěli s jistými omezeními stávající zvyky k úctě Konfucia a předků, které byly jakýmsi druhem oběti před tabulemi s jmény zemřelých, jako občanské a politické. Také dovolovali, aby Bůh nazýván byl Tien (nebe) a Šangti (nejvyšší císař). Dominikáni naproti tomu prohlašovali tyto obyčeje za modloslužebné a zapověděli je křesťanům. Aby sporům byl učiněn konec, zapověděla kongregace propagandy se schválením papeže Innocence X. r. 1645 zvyky čínské, až by stolice apoštolská jinak rozhodla. Než na námitky Jesuity Martiniho, jenž náboženský ráz těchto obyčejů popíral a zároveň na škodlivé následky tohoto zákazu poukazoval, dovolil Alexander VII. r. 1656, že zvyky čínské mohou býti od křesťanů zachovávány vzhledem na zvláštní poměry říše, bude-li při tom vše pověrečné odstraněno. Tím však spor nebyl úplně odstraněn, nýbrž nastal brzo znovu, když apoštolský vikář fokijský Maigrot r. 1693 obyčeje čínské zakázal. Tento zákaz přes snahy Jesuitů obnovil r. 1707 i papežský legát Tournon a papež Klement XI. potvrdil jej r. 1715. Když spory neustávaly, zapověděl Benedikt XIV. ještě jednou bullou Ex quo r. 1742 přísně obyčeje čínské. Jesuité se podrobili.

Ještě více než tyto spory poškodily křesťanskou věc současné změny politické. Kdežto císař Khanghi († r. 1722), ačkoli trval na zachovávání čínských obyčejů, ponechal missionářům svobodu, chovali nástupcové jeho k missionářům nedůvěru a nepřízeň. Tak hned syn jeho Yongtsing dal roku 1724 do praviti křesťanské kněze do Pekingu a Kantonu, chrámy zbořiti a zapověděl náboženství křesťanské. Odtud počala krutá pronásledování křesťanů v Číně, v nichž jen na čas nastaly přestávky. Zvláště krutá byla pronásledování tato za císaře Kianlunga v době od r. 1747—1772. Četní křesťané zemřeli smrtí mučednickou a církvi v Číně zasazeny těžké rány.

§ 224. Křesťanství v Americe a v Africe.[1])

I. Širé pole činnosti missionářské bylo otevřeno, když Janovan Kristof Kolumbus za podpory královny kastilské Isabelly r. 1492 objevil ostrovy americké Hispaniolu, Kubu, Jamaiku a po něm pak Americus Vesputius samu americkou pevninu. Papež Alexander VI. bullou z 3. května r. 1493, kterou stanovil demarkační linii mezi državami španělskými a portugalskými, uložil hned také oběma králům poloostrova, by tam dali hlásati evangelium. Proto také missionáři katoličtí vstupovali hned ve šlepěje námořníků, vojínův a kolonistů španělských a portugalských. Zejména to byli Benediktini, Františkáni, Dominikáni a pak i Jesuité, kteří se horlivě ujali díla missionářského. Velikou překážkou při tom jim byl potulný život Indiánův, jejich malé duševní schopnosti k chápání pojmů nadsmyslných a chudoba řeči k jejich označení. Ještě více však škodil jejich působnosti krutý a nelidský způsob, kterým z nízké lakotnosti Španělé nakládali s domorodci, v kruté je uvádějíce otroctví. Nešťastní domorodci přenášeli proto odpor a nenávist nemilosrdných utlačovatelův i na náboženství samo. S tím větší láskou a rozhodností ujímali se jich missionáři, prohlašujíce kruté nakládání s Indiány za nespravedlivé a odporující předpisům evangelia, a zastávali se jich jak u králů španělských, tak i u stolice apoštolské. Nejpřednějším z těchto zastánců byl ušlechtilý Bartoloměj de las Casas[2]) († r. 1566), jenž již s Kolumbem do Ameriky přišel a od r. 1544 biskupem v Chiape v Mexiku byl. Sedmkrát přeplavil se přes oceán neúnavný tento muž do Španělska, kde na dvoře královském dojemnými slovy líčil utrpení a týrání Indiánův a vřele přimlouval

[1]) Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen. 2. Aufl. 1880. — Margraf, Kirche und Sklaverei seit Entdeckung Amerikas. 1865. — Procházka, Missie jesuitské. 1886.

[2]) Baumstark, Barth. de la Casas. 1879. — Dutto, The life of Bartolomé de las Casas and the first leaves of American ecclesiastical history. 1902. — Mac Nutt, London 1909.

se za ně. Hluboce zarmoucen, že jeho šlechetné snahy nemají náležitého úspěchu, zřekl se biskupství, vstoupil do řádu dominikánského a ujímal se pak spisy utlačovaných. Jeho jméno je netoliko Španělsku, nýbrž celému lidstvu ozdobou, a co ve prospěch Indiánův učinil, zůstane zapsáno zlatým písmem v annálech missií. A jako Las Casas za Indiány, tak obětoval Petr Claver[1]) S. J. († r. 1644) svůj celý život nešťastným otrokům černošským, kterými nahrazeni býti měli slabí Indiáni. Vedle toho učili missionáři domorodce stavěti příbytky, vzdělávati pole a provozovati řemesla, tak že i v této příčině stali se jejich největšími dobrodinci.

Na ostrovy, jež Kristof Kolumbus objevil, přišli záhy missionáři benediktinští a péčí Dominikánů zřízeno bylo již r. 1512 biskupství na San Domingo a r. 1518 na Kubě. Když pak Španělem Kortezem r. 1519 dobyto bylo Mexiko, snažili se missionáři ihned Indiány zde usedlé křesťanství získati. Františkáni (r. 1522), pak Dominikáni (r. 1526) a později Jesuité pracovali tu s takovým úspěchem, že v době přítomné jen asi sedmina obyvatelstva oddána je pohanství. Na žádost Karla V. zřídil v Mexiku již papež Pavel III. několik biskupství. Podobně šířilo se křesťanství v ostatní střední a jižní Americe.[2]) Apoštolem v Peru, které dobyto bylo Pizzarem r. 1527, stal se sv. František ze Solana († r. 1610). V Limě zřízeno již r. 1541 arcibiskupství a v brzku skvěla se zde ctnostmi křesťanskými sv. Rosa († r. 1617). Také v ostatních zemích, jako v Chile,[3]) kde r. 1541 založeno arcibiskupství v Santiago, dále v Nové Granadě, zvláště přičiněním sv. Ludvíka Bertranda z řádu dominikánského († r. 1581), Venezuele, Ecuadoru utěšeně záhy

[1]) Holzwarth, Petrus Claver. 1855. — Lehmkuhl, Stimmen aus M.-Laach. 1888, I., 381 sq. — Margraf, Kirche u. Sklaverei seit Entdeckung Amerikas. 1865.

[2]) Waston, Spanish and Portuguesse South America during the Colonial Periord. 2. v. London 1884. — Helps, Spanish Conquest in Am. 4 vol. London 1900 sq.

[3]) Enrich, Hist. de la Comp. de Jésus en Chile. 2 t. Barcel. 1891.

zkvétala víra křesťanská. V Brasilii, kterou si Portugalci podrobili, působili od roku 1549 Jesuité a již r. 1551 zřízeno bylo biskupství v Bahii. Z missionářů nejvíce vynikli P. de Nobrega, Jos. Anchieta († roku 1597), k nimž později se přidružil Vieira († roku 1697), „Cicero portugalský", jenž úspěšně v Lisaboně ujímal se domorodců proti portugalským kolonistům.

Utěšeného rozvoje nabyla missie v Paraguay;[1]) zde pracovali o obrácení Indiánů nejdříve Františkáni (od r. 1539); ačkoli mnohé z nich pokřtili, byl přece, poněvadž nezřídili žádných stálých stanic missionářských, výsledek a úspěch jen malý. Ještě však větší překážkou bylo kruté nakládání s Indiány se strany španělských přistěhovalců. Proto když r. 1586 povoláni byli do země Jesuité, aby odstranili tuto překážku, vyžádali si a dosáhli od krále Filipa III. (1598—1621) dovolení, aby mezi Indiány ještě svobodnými mohli zříditi křesťanské kolonie, s vyloučením všech Evropanův. Tak vznikla kolem r. 1610 v Paraguay pod svrchovaností španělskou patriarchálně řízená republika, která byla pokud možno zařízena dle vzoru prvotní církve v Jerusalemě. Především navykli missionáři potulující se divochy pevným sídlům v tak zv. redukcích, učili je orbě, řemeslům a umění, tak že se jim s křesťanstvím dostalo i statků a dobrodiní civilisace. Spory byly rozhodovány smírčími soudci; vzájemná láska bratrská měla býti základním zákonem tohoto v dějinách ojediněle se vyskytujícího státu. Vyjma královského náměstka a biskupa nesměl žádný Španěl do něho vstoupiti. Tímto způsobem zřízeno bylo na 30 redukcí s 250.000 obyvateli; spokojenost a všecky křesťanské ctnosti kvetly u těchto nezkažených dítek přírody, kterým byli Jesuité duchovními

---

[1]) Charlevoix, Gesch. v. Paraguay. 1830. — Gothein, Der christlich-soziale Staat der Jesuiten in Paraguay. 1883. — Cardiel, Missiones del Paraguay. Buenos-Aires 1900. — Rastoul, Les Jésuits au Paraguay. 2 éd. Paris 1907. — Mulhall, Story of the Jesuit Missions of Par. London 1908. — Bringmann, P. Florian Baucke, ein deutscher Missionär in P. (1749—68). 1908.

otci, správci a politickými představenými. Přes přísné zachovávání neděl a svátků a mírnou dobu pracovní ve všední dny byla zde chudoba neznáma a vládl tu značný blahobyt. Tento stav udržel se až do r. 1750, kdy z návodu ministra portugalského Pombala některé redukce byly postoupeny Portugalcům, Jesuité vypuzeni, Indiáni přesídleni a vykořistěni, čímž dílo s námahou zbudované opět rychle zkázu vzalo

V severní Americe pro značný odpor domorodců a nepříznivé poměry klimatické dosáhli missionáři teprve po delší době větších úspěchů. Nejutěšeněji rozvíjela se missie Jesuitů v Kanadě,[1]) kteří podporováni jsouce missionáři jiných řádů r. 1611 činnost svou zde započali. Mezi missionáři zvláště vynikl Brebeuf, jenž byl r. 1649 od Irokesů usmrcen. První biskupství bylo pro Kanadu zřízeno r. 1674 v Quebeku a r. 1678 seminář. V Kalifornii působili ke konci století 17. vedle jiných Jesuité Salvatiera a Kühn a založili za velikých námah 18 redukcí pro Indiány. Ve Spojených Státech[2]) první sémě náboženství katolického zaseli kolonisté z Anglie a Irska ve století 17. Zejména horlivý katolický lord Baltimore († r. 1632) založil tu kolonii Maryland. Bohužel přistěhováním anglických nonkonformistův a různých sekt byl náboženský rozkol západu v brzku i do Ameriky přenesen, kde proti katolíkům namnoze rovněž tak nesnášelivě bylo vystupováno jako v mnohých státech evropských.

II. Menších úspěchů docílili missionáři v *Africe*.[3]) Zde omezovala se činnost Dominikánů, Jesuitů, Františkánův a Kapucínů hlavně na osady Portugalců v Mozambique, Zanzibaru, Monomotapě, Sofale a Quiloe, jakož i na francouzské ostrovy Isle de France a Isle de Bourbon na východním pobřeží. Na západním po-

[1]) De Rochemonteix, Les Jésuites et la Nouvelle France. 3 t. Paris 1896. — Týž, Les Jésuites et la Nouvelle France au XVIII. siècle. Paris 1906.

[2]) Shea, Gesch. der kathol. Missionen unter den Indianerstämmen der Ver. Staaten. 1864.

[3]) Külb, Gesch. der Missionsreisen nach Afrika vom 16. bis 18. Jahrh. 1862. — Léon de Béthune, Les Missiones Catholiques d'Afrique. Lille 1889.

břeží po některou dobu utěšeně vzkvétala víra křesťanská v královstvích z části od Portugalska závislých: v Kongu a Angole, na ostrovech Zeleného předhoří, na ostrovech Kanárských, na Madeiře atd. V Kongu a Angole zřízeno bylo i několik biskupství. Mezi missionáři zvláště vynikl P. Gonzales de Silveira († r. 1561), jenž pronikl na dvůr království monomotapatského a do území Konga. Než při vražedném podnebí a surovosti černochů zanikly namnoze stanice missionářské opět záhy. Teprve v novější době s novou horlivostí započata opět missie v Africe.[1])

§ 225. Theologické spory o milosti. Bajus, Lessius a Hamelius. Spor molinský.[2])

Reformátoři století 16. svými bludnými názory o původním stavu člověka a o milosti pohnuli theology katolické, že se opět započali důkladněji zabývati těmito otázkami. Při obtížnosti jejich bylo ovšem přirozeno, že bylo různě na ně odpovídáno, a že docházelo proto i v lůně církve katolické k nemalým sporům theologickým. První takovýto spor vznikl v Belgii, další a větší následovaly ve Španělsku a ve Francii.

1. *Spor Bajův.*[3]) Michael Bajus (de Bay), od r. 1552 professor exegese na universitě v Lovani, se svým kollegou Janem Hesselsem, zaujat jsa myšlenkou, že dosavadní církevní nauka o milosti vede k pelagianismu, a při tom chovaje odpor k methodě scholastické, podjal se úkolu na základě Písma sv. a sv. otců, zvláště sv. Augustina, vybudovat nový system theologický. Dospěl však svými názory k jakémusi rozředěnému protestantismu. Bludy jeho

[1]) Český slovník bohovědný, čl. Afrika.

[2]) Linsenmann, Michael Bajus. 1867. — Scheeben, Zur Geschichte des Bajanismus. Katholik 1868. — Kleutgen, Theologie der Vorzeit. Bd. II. — Schäzler, Natur und Übernatur. 1865. — Schwane, Dogmengeschichte. 4. Bd. — Turmel, Histoire de la théologie positive du concil de Trente au conc. du Vatican. 1906.

[3]) Opera, Baji. Coloniae. 1696. — Linsenmann, M. Bajus u. die Grundlegung des Jansenismus. 1867.

netvoří souvislého systemu, nýbrž rozptýleny jsou v různých jeho spisech, a týkají se původního stavu člověka, hříchu dědičného, ospravedlnění a svobody vůle. Dle Baja náležejí dary nadpřirozené (dona supernaturalia), t. j. původní spravedlnost se všemi svými přídavky, na př. s tělesnou nesmrtelností, prostotou od zlé žádostivosti atd., integritě a přirozené dokonalosti člověka, tak že Tvůrce byl zavázán stvořit prvního člověka ve stavu svatosti a spravedlnosti. Hříchem dědičným pozbyla přirozenost lidská právo, které ve stavu neviny měla na tyto dary, a proto dává-li mu Bůh i po pádu tyto dary, děje se to supra ius naturae, a jen v tomto smyslu jsou nadpřirozené. Hřích dědičný formálně záleží ve zlé žádostivosti (concupiscentia) a zničil tou měrou svobodnou vůli člověka, že ve stavu přirozenosti kleslé může jen hřešiti. Všecky skutky nevěřících a neospravedlněných jsou hříšné a zavržení hodné.[1]) Ačkoli však člověk nutně hřeší, přece je svobodný, poněvadž k svobodě náleží jen prostota od zevnějšího nucení (violentia), ne však vnitřního nutkání (necessitas). Ospravedlnění nedostává se člověku vlitím milosti posvěcující ve svátostech, nýbrž zachováváním zákona božího, konáním dobrých skutků, které jsou ovocem lásky dokonalé, jež Duchem sv. je vlita do srdcí našich.

Nauky tyto nejprve v přednáškách a disputacích přednášené nalézaly značného ohlasu, než ještě větší byl odpor proti nim. Především prohlásili se proti nim professoři lovanští Ruard Tapper a Ravenstein, jakož i belgičtí Františkáni a z podnětu Františkánů zavrhla také pařížská Sorbonna 18 vět z jeho spisů (r. 1560). Bajus odpověděl ostře, než arcibiskup malínský Granvella uložil oběma stranám mlčení a pohnul krále Filipa II., že Baja ještě se dvěma soudruhy, Janem Hesselsem a Korneliem Janseniem, poslal jakožto zástupce university k sněmu tridentskému (r. 1563) v naději, že tam odvrátí se od svých bludův.

---

[1]) Omnia infidelium opera sunt peccata et philosophorum virtutes sunt vitia.

Než i po návratu z Tridentu Bajus v několika rozpravách vykládal své názory ještě zevrubněji a roznítil tím spor znovu. Proto Františkáni, doplnivše dřívější věty na 79, předložili věc stolici papežské a Pius V. r. 1567 je zavrhl bullou Ex omnibus afflictionibus jako haeretické, bludné a pohoršlivé, nejmenovav však ze šetrnosti ani původce jejich, ani knih, ze kterých byly vyňaty. Když však Bajus a jeho stoupenci bullu brzo prohlašovali za nepravou nebo aspoň vylouděnou, brzo totožnost vět popírali a její účinek libovolným položením znaménka rozdělovacího[1]) seslabiti se snažili, obnovil ji bullou Provisionis nostrae r. 1579 papež Řehoř XIII., načež Bajus se poslušně podrobil a zemřel jako kancléř universitní v pokoji s církví r. 1589.

2. Z odpůrců Bajových Jesuité *Leonard Lessius a Hamelius* dali r. 1587 podnět k novým sporům, vyvyšujíce svobodu lidskou na úkor milosti učením, že samojediná svobodná vůle lidská je důvodem, proč u jedněch gratia sufficiens stává se efficax, u druhých pak nikoli. Tato nauka narazila na odpor a působením Bajovým zavrhla fakulta lovaňská 34 věty, vyňaté z jejich spisů, ku kterémužto výroku se připojila také universita v Douai. Když věc předložena byla do Říma, Sixtus V. sice dal ji vyšetřovati (r. 1588), nedal však definitivního rozhodnutí a spor ponenáhlu utichl.

3. Daleko větší a delší než tyto spory byl *spor Molinův*,[2]) jenž ve Španělsku mezi Jesuity a Dominikány o poměru svobody a milosti povstal. Podnět k němu dal *Ludvík Molina*, španělský Jesuita a po dlouhá léta professor theologie na universitě v Evoře († r. 1600), svým epochálním spisem: Liberi arbi-

[1]) Tak zvané Comma Pianum zní: Quas quidem sententias . . ., quamquam nonullae aliquo pacto sustineri possent, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento haereticas, erroneas damnamus. Za possent Bajanisté čárku vynechávali a kladli ji teprve za intento.

[2]) Schneemann, Entstehung u. Entwickelung der thomistisch-molinist. Kontroverse. 1879. — Gayraud, Thomisme et Molinisme. 1890. — Frins, S. Thomae Aq. doctrina de cooperatione Dei cum omni natura etc. 1893. — Dummermuth, S. Thomas et doctrina praemotionis physicae. 1886; Defensio doctrinae s. Thomae de praemotione physica. 1895. — Prado, De gratia et libero arbitrio. III. t. 1907. — Th. de Régnon, Banésianisme et Molinisme. I. Paris 1890.

trii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione concordia, jejž roku 1588 v Lissaboně vydal. V tomto spise snažil se zvláště objasniti těžkou a temnou otázku, jak se dá srovnati neomylnost účinné milosti se svobodnou vůlí lidskou. A prostředek k tomu domníval se nalézti v theorii o scientia media[1]) neboli scientia conditionate futurorum (futuribilia). Učil dle toho: Poněvadž Bůh od věčnosti ve světle této scientia media s absolutní jistotou předvídá, co člověk za jistých okolností, ať již nastanou nebo ne, učiní, uděluje od věčnosti oněm účinnou milost, o nichž předvídá, že s ní budou spolupůsobiti, kdežto jiným dostává se jen milosti dostatečné. Dle toho předurčil Bůh k životu věčnému ty, o nichž předvídá per scientiam mediam, že s jeho milostí budou spolupůsobiti. Názory Molinovy byly přijaty namnoze s velikým souhlasem, v jiných kruzích byly však neméně rozhodně potírány, zvláště od Dominikánů, kteří v nich spatřovali semipelagiánské vyvyšování svobody lidské na úkor milosti, jakož i pohrdání autority sv. Augustina a sv. Tomáše. V čele mající slavného professora theologie na universitě v Salamance Banneza[2]) († r. 1604) učili, že Bůh určuje svou milostí vůli člověka, tak že tato milost sama v sobě a svou přirozeností je účinná (gratia efficax est ex se efficax et physice voluntatem determinans, praedeterminatio, praemotio physica), tak že účinná milost uděluje skutek, kdežto milost dostatečná zjednává jen možnost, která však nikdy nedospěje ke skutku, poněvadž schází praemotio physica. Účinnost milosti má tudíž poslední svou příčinu ve vůli boží a ne lidské. Proto také hájili absolutní praedestinaci k životu věčnému. Spor nabyl velikých dimensí a veden byl neobyčejně prudce, tak že Klement VIII. uznal za nutno, rozhodnutí otázky sobě vyhraditi (r. 1596) a k prozkoumání jejímu usta-

[1]) Původcem theorie o Scientia media je Jesuita Petr Fonseca. Jméno má odtud, že zaujímá mezi scientia visionis et scientia simplicis intelligentiae jakési místo střední.

[2]) Régnon, Bannez et Molina. Paris 1883.

noviti zvláštní kongregaci zvanou Congregatio de auxiliis divinae gratiae[1]) (r. 1598). Většina její vyslovila se dvakrát proti nauce Molinově, rozhodnutí tohoto však papež, ježto se ozývaly hlasy i v opačném smyslu, nepotvrdil, nýbrž r. 1602 nařídil, aby další rozbor sporných nauk byl konán v jeho přítomnosti. Teprve však za jeho druhého nástupce Pavla V. 28. srpna 1607 byly rozhovory ukončeny a dovoleno oběma stranám hájiti své názory; nesměly se však navzájem kacéřovati. Později (r. 1611) pak zakázal papež bez dovolení stolice apoštolské o tomto sporu uveřejňovati spisy jakékoliv. Toto nařízení opakovali též Innocenc X. a Urban VIII.

4. Soustavu Molinovu poněkud pozměněnou Suarezem a Vasquezem v tak zvaný congruismus přijali za svou jesuité. Congruismus odvozoval účinnost milosti boží od její shody s okolnostmi vnitřními a zevnějšími, v nichž člověk jest, když jednati musí. Gratia congrua je vždy účinnou; která však milost těmto okolnostem vhodnou není, je pouze postačitelnou (gratia mere sufficiens). Generál Aquaviva doporučil congruismus všem jesuitským školám r. 1613; dekret tento však nemá již platnosti.

§ 226. **Spory jansenistické.**[2])

Podnět k těmto sporům dal *Kornelius Jansenius*, professor na universitě v Lovani a po té biskup yperský, muž plný hořkosti proti Římu a Jesuitům a pohrdání koncilem tridentským († r. 1638). Domnívaje se, že církev katolická od staletí do různých bludů upadla, rozhodl se se svým přítelem opatem ze St.

[1]) Serry, Historia congreg. de auxiliis Venet. 1699. — Meyer, Hist. congreg. de div. grat. aux. Venet. 1705.

[2]) Leydecker, Hist. Jansenismi. Utrecht 1695. — Luchesini, Hist. polemica Jansenismi. 1711. — Bauer v St. aus Maria-Laach. 1873. — Jungmann, Dissertationes selectae. t. VII. — Rapin, Hist. du Jansén. publ. par Domenech. 1865. — Séché, Les derniers Jansénistes. 2 vol. Paris 1891. — Paquier, Le jansenisme. Etude doctrinale d'après les sources. Paris 1909.

Cyranu Janem du Vergier de Hauranne, ji reformovati; Jansenius chtěl obnovit starou nauku, opat st.-cyranský starou kázeň a starou ústavu církevní. Za tím účelem napsal Jansenius spis: Augustinus sive doctrina s. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses. Dílo toto, o němž Jansen 20 let pracoval a ve kterém chtěl podati přesné učení sv. Augustina o milosti, obnovovalo bludy Bajovy o přirozenosti darů milosti prvotního stavu a obsahovalo zvláště nauku o delectatio superior sive relative victrix. Passivně se chovající vůle lidská je určována větší rozkoší buď žádostivosti nebo božské milosti. Milost musí, má-li být milostí, vždy přemoci delectationem žádostivosti, je proti irrestibilis. Kniha Janseniova, jež vyšla teprve dvě léta po jeho smrti (r. 1640), získala si záhy četné horlivé čtenáře netoliko v Nizozemsku, nýbrž i ve Francii, kde ji připravil půdu opat st-cyranský Jean du Vergier du Hauranne. Avšak Jesuité, když jejich pokus tisk Augustina zameziti zůstal marným, vystoupili ihned prudce proti němu jako kalvinskému a papež Urban VIII. bullou In eminenti zakázal r. 1643 jeho četbu, poněvadž obsahuje věty již od papeže Pia V. a Řehoře XIII. zavržené. V této censuře spatřovali obhájci Janseniovi, především Antonín Arnauld, doktor Sorbonny, a řeholnice v Port-Royalu[1]) (u Paříže), se svou abatyší Angelikou Arnauldovou v čele, útok na nauku sv. Augustina a měli za to, že musí v Janseniovi hájiti velikého biskupa v Hippu. Spor přiostřil se ještě jinou differencí. Opat st.-cyranský byl odpůrcem častějšího sv. přijímání[2]) u Jesuitův oblíbeného a Arnauld vystoupil proti této jejich praxi přímo spisem De

[1]) Reuchlin, Gesch. von Port-Royal. 2 Bde. 1839 sq. — Racine, Abrégé de l' hist. de Port-Royal ed. A. Gazier. Paris 1908. — Sainte Beuve, Port-Royal. 6 éd. Paris 1901. — Strowski, Port-Royal et le Jansénisme. (Rev. des Quest. hist. 1910. 483 sq.)

[2]) Eberl, Die Jansenisten u. Jesuiten im Streit über die oftmalige Kommunion. 1847.

la fréquente communion r. 1643, háje názory Janseniovy. Poněvadž i s jiné strany námitky proti bulle Urbana VIII. vyslovovány byly, předložil Mikuláš Cornet, syndikus Sorbonny, této 7 vět ku posouzení, z nichž 5 vyňato bylo z Augustina a dvě o pokání z uvedeného spisu Arnauldova r. 1649. Fakulta zavrhla je a také Innocenc X. na žádost 85 biskupů francouzských bullou Cum occasione r. 1653 odsoudil prvních pět vět Janseniových jako bludných.

Tyto Innocencem X. zavržené věty znějí: 1. Některá přikázání boží není možno lidem spravedlivým, i když chtějí a se namáhají, dle přítomných sil, které mají, zachovávati; chybí jim též milost, kterou by se vyplnění jejich stalo možným. 2. Vnitřní milosti nelze v stavu padlé přirozenosti nikdy odporovati. 3. K zásluţným a trestným činům (ad merendum et demerendum) v stavu padlé přirozenosti není třeba člověku svobody od vnitřního nutkání, nýbrž dostačí svoboda od zevnějšího nucení. 4. Semipelagiáni připouštěli nutnost předcházející vnitřní milosti k jednotlivým skutkům, i k počátku víry; a v tom byli bludaři, že myslili, jakoby milost tato byla takovou, které by lidská vůle protiviti se neb poslouchati mohla. 5. Semipelagiánské je tvrzení, že Kristus za všecky lidi bez výjimky zemřel neb svou krev prolil.

Pět těchto rozhodně bludných vět, vyjímaje první, není sice doslovně obsaženo ve spise Janseniově, tvoří však tresť jeho systemu. Proto stoupenci Janseniovi, obzvláště Arnauld, Pascal a Nicole, činili rozdíl mezi otázkou práva a skutku (quaestio iuris et quaestio facti), t. j. uznávali, že svrchu uvedené věty právem byly zavrženy, poněvadž jsou haeretické (quaestio iuris); popírali však, že by jim byl Jansenius učil (quaestio facti), a odůvodňovali své jednání prohlášením, že papež v otázkách skutku, t. j. zda jistá nauka ve spise autorově je skutečně obsažena, není neomylným, a proto že také církevní rozhodnutí o nich nemohou činiti nároku na vnitřní souhlas, nýbrž jen na uctivé mlčení (silentium obsequiosum). Zároveň učinil Blaise Pascal[1]) ve svých Lettres provinciales útok na kasuistickou morálku Jesuitův. Proto vydal Alexander VII. (1655—1667), nástupce Innocence X., r. 1656 bullu Ad sanctam b. Petri

[1]) Strowski, Pascal et son temps. 3 t. 2 éd. 1907 sq.

sedem, kterou bullu Innocence X. potvrdil s prohlášením, že jmenovaných pět vět je skutečně naukou Janseniovou, a generální shromáždění francouzského kleru sestavilo r. 1657 formulář, který veškeré duchovenstvo, světské i řeholní, podepsati mělo. Než pod záminkou, že Řím jej neschvaluje, zdráhali se mnozí jansenisté, zejména jeptišky z Port-Royalu, formulář podepsati. Ani nový formulář, který roku 1664 sám Alexander VII. vydal, nebyl všude bezpodmíněně přijat, jakkoli král Ludvík XIV. na odmítnutí podpisu hrozil ztrátou beneficia. Ano i čtyři biskupové, z Aletu, z Beauvais, Angers a Pamiersu, publikovali jej toliko s jansenistickou výhradou uctivého mlčení o otázce skutku. Když papež jim hrozil censurami, podrobili se za jeho nástupce Klementa IX. (1667 až 1669) na oko, přijavše r. 1669 formulář Alexandra VII., prohlásivše však zároveň v tajném protokole své podrobení za silentium obsequiosum. Používajíce tohoto tak zvaného míru klementinského, šířili jansenisté své bludné a rigoristické názory vždy dále, prováděli je i prakticky a měnili namnoze i obřady.

Když však r. 1701 předložil jistý kněz jansenistický Sorbonně otázku, zda může býti absolvován klerik, který by sice zavrhoval oněch pět vět, ohledem však na quaestio facti jen uctivé mlčení chtěl zachovávati, a 40 doktorů Sorbonny se prohlásilo pro absoluci, vzplanul neblahý boj znovu. Klement XI. (1700 až 1721) a někteří francouzští biskupové zavrhli ihned rozhodnutí Sorbonny. Poněvadž však tím spor neustal, vydal posléze papež na přání Ludvíka XIV. bullu Vineam Domini (r. 1705), kterou dřívější papežská rozhodnutí byla obnovena a prohlášeno, že poslušné mlčení bez vnitřního přesvědčení nedostačuje. Král Ludvík XIV. i duchovenstvo přijali bullu, jenom řeholnice z Port-Royalu nechtěly ji bez podmínky přijmouti; proto byl klášter jejich zrušen a v brzku i zbořen (r. 1710) a ony do různých klášterů přeloženy.

Ostatně jansenisté odchylovali se od nauky církevní netoliko v otázkách dogmatických, nýbrž i morálních. Učil již opat st.-cyranský, že nejsou hříchy lehké dostatečnou materií k absoluci a

že k odpuštění jejich je třeba lítosti dokonalé a dostiučinění před absolucí, k přijímání pak svátosti oltářní že vyžaduje se největší dokonalost, a proto radil k zdržování se od častého přijímání. Přidržujíce se těchto zásad zaváděli žáci jeho v praxi přílišný rigorismus, který jevil se zejména v klášteře Port-Royalu, a to měrou takovou, že pod lichou rouškou zbožnosti řeholnice ani v hodině smrti mnohdy svátost oltářní přijímati nechtěly. Někteří pak z jansenistů kolem kláštera začali žíti po poustevnicku, v askesi tak daleko zacházejíce, že si jí i smrt působili.

§ 227. Spory Quesnelovy a schisma utrechtské. Jansenismus v Rakousku.[1])

1. Do nového stadia dostaly se spory jansenistické knihou kněze Oratoriána *Paschasia Quesnela*, Reflexions morales obyčejně zvanou. Kniha tato vyšla po prvé v Paříži r. 1671 pod názvem „Abrégé de la morale de l'Évangile ou pensées chrétiennes sur le texte des quatre Evangélistes“ s approbací biskupa châlonského Vialarda. Jsouc psána slohem uhlazeným a duchaplným nalezla hojného rozšíření, tak že opětovaně vyšla. Quesnel však vždy nepokrytěji vyslovoval v ní své názory jansenistické, zejména v 5. vydání, které r. 1695 vyšlo s approbací biskupa châlonského Ludvíka Noaillesa. Proto vystoupili proti spisu tomuto netoliko někteří učenci, nýbrž i někteří biskupové francouzští a zapověděli jej roku 1703. Spor nabyl tím však jen většího ještě rozsahu a byl předložen stolici papežské do Říma. Výsledek byl, že Kle-

[1]) Schill, Die Konstitution Unigenitus, ihre Veranlassung und Folge. 1876. — Bauer in Stimmen aus Maria-Laach. 1873. — Le Roy, Correspondance de Pasquier Quesnel etc. 1900. — Týž, La France et Rome 1700—15. Paris 1892. — Barthelémy, Le card. de Noailles d'après sa correspondance inedite. Paris 1888. — Le Roy, Le Galilcanisme au XVIII. siècle. Hist. diplom. de la Bulle Unigenitus. 1892. — Ingold, Rom et la France: Fragment de l'histoire de la constitution Unigenitus de D. Vicent. Thuiller 1901.

ment XI. brevem z roku 1708 zavrhl bludy v Reflexích morálních obsažené. Jansenisté však prohlašovali toto odsouzení za nespravedlivé, francouzský parlament a Noailles, jenž se zatím r. 1695 stal arcibiskupem pařížským a kardinálem, zdráhali se zavržení uznati. Na žádost Ludvíka XIV. dal Klement XI. znovu dílo Quesnelovo důkladně prozkoumati zvláštní komisí, do níž žádného Jesuitu nepovolal, a bullou *Unigenitus* z r. 1713 zavrhl z něho in globo 101 vět jako bludných, pohoršlivých atd. Učil ť Quesnel ve svém spise, že milost boží působí neodolatelně a je vždycky účinnou; že bez ní nemůže člověk nic činiti než hřešiti, jsa schopen všeho zlého a neschopen ke všemu dobrému; podmínkou k dosažení milosti je víra, kdo nemá víry, nemůže dosáhnout milosti, a proto jsou všecky skutky nevěřících hříchy. Církev skládá se jenom ze spravedlivých a vyvolených a dává moc klatby papeži jenom svým souhlasem.[1])

Většina biskupů francouzských a Sorbonna přijali bullu bez podmínky; Noailles však s jinými sedmi biskupy, ačkoli odvolal dřívější svou approbaci, nechtěl ji bez bližšího vysvětlení přijmouti, poněvadž mnohé ze zavržených vět, samy o sobě bez ohledu na souvislost zdály se připouštěti smysl orthodoxní. Proto chtěl Ludvík XIV. zmatky urovnati národním sněmem, ale zemřel 1. září r. 1715 a za jeho pětiletého syna Ludvíka XV. ujal se vlády poručník vévoda Filip Orleanský, jenž oddán jsa indiferentismu a nepřeje Jesuitům, zaujal postavení kolísavé a obojetné. Kardinál Noailles, 4 biskupové a četní doktoři Sorbonny odvolali se r. 1717 od výroku papežova k obecnému sněmu církevnímu; jejich příklad byl od dalších biskupův a duchovních jak světských tak řeholních následován. Tím vzniklo rozštěpení kleru francouzského na stranu appellantův a acceptantův. V bulle Pastoralis officii r. 1718 prohlásil sice papež Klement XI. na appellanty klatbu; nicméně opposice nebyla tím zastrašena, nýbrž appel-

[1]) Hild, Honoré Tournély u. seine Stellung z. Jansenismus. 1911. (Freiburger theol. Studien.)

lovala i proti nové bulle, tak že zmatky se ještě zvětšily. Teprve r. 1728 nastal vážný obrat, když kardinál Noailles rok před svou smrtí bullu bez podmínky přijal. Jeho příkladu následovala největší část biskupů, Sorbonna a jiní appellanti. Rozhodnutí papežské bylo registrováno jako říšský zákon (r. 1730).

Odtud počal úpadek jansenismu ve Francii, jejž marně snažili se přívrženci jeho domnělými zázraky zastaviti. Rozšiřovali totiž pověst, že na hrobě horlivého appellanta jáhna F r a n t i š k a z P a ř í ž e zázraky na nemocných se dějí. Četní jansenisté putovali k jeho hrobu a modlili se na něm, mnozí dostávali z přepiatosti křečovité trhání údův a přicházeli jako do vytržení mysli, v němž prudce napadali bullu Unigenitus. Dostali proto název k o n v u l s i o n á ř ů v. Když král Ludvík XV. zamezil přístup k hrobu, konali rejdy své po domech, kde země z hrobu Františkova zastupovala jeho hrob. Ostatně jednotlivé zbytky jansenistův udržely se až do revoluce francouzské, ano i přes ni, jansenistický rigorismus v příčině svátostí trval však až do nejnovější doby.

2. V H o l l a n d s k u, kam se četní jansenisté z Francie uchýlili, spory jansenistické za spolupůsobení jiných okolností přivodily tak zvané *schisma utrechtské*.[1]) Když r. 1688 apoštolský vikář P e t r K o d d e[2]) pro podezření z jansenismu byl sesazen a jeho nástupcem r. 1702 T h e o d o r v a n K o c k jmenován, protestovaly proti tomu generální státy a četní duchovní. Ano r. 1723 schismatická kapitola utrechtská zvolila proti právu K o r n e l i a S t e e n h o v e n a, odpůrce bully U n i g e n i t u s, za arcibiskupa. Ačkoli Benedikt XIII. jeho nekanonickou volbu za neplatnou prohlásil, přijal tento přece od jansenistického titulárního biskupa svěcení a Van Espen hájil schisma. K zachování biskupské sukcesse byla pak za podpory protestantské vlády zřízena ještě dvě biskupství v Harlemu (r. 1742) a v Deventeru r. 1758), která se dodnes udržela. Celá schismatická strana počítá však jen asi 8000 duší v 26 obcích. V novější době spřátelila se se starokatolíky.

3. Také *do Rakouska*[3]) vnikl jansenismus a měl zde horlivé zastánce v osobním lékaři van Swietenovi, praelátovi

[1]) N i p p o l d, Die altkatholische Kirche von Utrecht. 1872. — M a l e t, Études (110). 1907, str. 241.

[2]) W e n z e l b u r g e r, P. Codde. Hist. Zeitschr. 34. 1875, str. 241 n.

[3]) K e r k e r, Hist.-polit. Blätter. Bd. 86. 1880, str. 637 sq.; 1881, str. 169 sq. — K r y š t ů f e k, Jansenismus a jeho zhoubný

Stockovi a v některých professorech university vídeňské a semináře brněnského, kteřížto poslední veřejně proti bulle Unigenitus brojili a chovancům dávali do rukou knihy jansenistické. Když proti nim biskup zavedl vyšetřování, odvolali se do Vídně, načež císař Josef II. zrušil biskupské rozhodnutí a vydal edikt r. 1781, kterým uložil absolutní mlčení o bulle v zemích rakouských. Ani na kathedře ani v biskupských konsistořích neměla se jí nějaká platnost připisovati. Pius VI. těžce to nesa prohlásil však v listě k biskupu brixenskému bullu za dogmatickou a nezměnitelnou, kterou proto všichni musejí uznati. Přes to císař setrval při svém nařízení a dovolil jenom v theologických přednáškách zmínku o bulle učiniti, avšak beze všech disputací pro nebo proti.

Pod katolickou vlajkou pluje zasadil jansenismus, jenž nebyl vlastně ničím jiným než kalvinismem, z Nizozemí do církve francouzské vniklým, církvi hlubší rány než kterákoli jiná haerese, zejména ve Francii. Přispělť svým rigorismem v morálce a v udílení svátostí značně k jejich zanedbávání, k rozšíření náboženské lhostejnosti a zásad církvi, jakož i stolici apoštolské nepřátelských. Kromě toho svým nepřátelstvím proti řádu jesuitskému přispěl nemálo k jeho zrušení.

§ 228. **Quietismus.**[1])

1. Současně se spory jansenistickými znepokojovala církev francouzskou jiná sporná otázka, jež z Italie vyšla a španělského kněze jménem *Michael Molinos* svým původcem měla. Přišed r. 1669 do Říma, získal si zde všeobecnou vážnost a obzvláště jako zpovědník byl oblíben. Vážnost jeho ještě vzrostla, když r. 1675 uveřejnil svůj spis mystický Dux spiritualis, který v brzku do vlaštiny, latiny a němčiny byv přeložen nabyl neobyčejného rozšíření. Však zásady mystické v jeho spise obsažené byly nesprávné a jejich následky ukazovaly se záhy v různých mysticko-náboženských schůzkách. Učil totiž Molinos, že lidská

---

vliv na katol. státy v Evropě. (Čas. katol. duchov. 1905.) — Samsour, Dějiny alumnátu brněnského. 1907, str. 6 sq.

[1]) Ruckgaber, Der Quietismus in Frankreich. (Tüb. Quartalschrift. 1856. — Deharbe, Die vollkommene Liebe Gottes. 1856. — Scherling, Michael Molinos. 1855. — Heppe, Gesch. der quietistischen Mystik in der kath. Kirche. 1876. — Delacroix, Étude d'hist. et de psychologie du mysticisme. Paris 1908. — Paquier, Qu' est-ce le Quietisme? Paris 1910.

přirozenost je úplně zkažena a křesťanská dokonalost vyžaduje úplný klid a naprostou passivitu duše a úplné oddání se Bohu zničením svých duševních sil a mohutností. Dosáhl-li stálými modlitbami a rozjímáním tohoto oddání a zničení, nepotřebuje se starati dále o skutky a konání ctnosti a může se ke všemu, k blaženosti a zavržení, úplně lhostejně chovati. V tomto stavu klidu v Bohu nemůže člověk více hřešiti a vše, co se v něm děje, třebas vědomě, nepřičítá se více jeho vůli; neboť tato je s Bohem spojena. Poněvadž těmito naukami zavrhoval Molinos všeliké zevnější náboženství a hlásal zásady mravnosti nebezpečné, zahájila inkvisice r. 1685 proti němu vyšetřování a papež Innocenc XI. zavrhl z jeho spisu 68 vět. Molinos sám musil odvolati a dán byl do mírné vazby v klášteře dominikánském, kde r. 1697 zemřel.

2. Také ve Francii vzniklo podobné hnutí quietistické, jehož hlavními šiřiteli byli zbožná a duchaplná vdova Johanna de la Motte Guyon[1]) a její zpovědník Barnabita Lacombe. Základní jejich názor byl, že existuje stav čisté a nezištné lásky k Bohu bez ohledu na odměnu nebo trest, v němž člověk i ke svému vlastnímu spasení lhostejným je, Boha jen proto miluje, že veškeré lásky hoden je a věčnému zatracení by se podrobil, kdyby mu to Bůh určil. Arcibiskup pařížský František de Harley a biskup ze Chartres zavrhli mystické spisy Johanny Guyonové, v nichž tyto názory byly obsaženy a konference v Yssy r. 1694 a 1695 za předsednictví Bossueta, biskupa v Meaux, konaná vyslovila po osmiměsíčním jednání zásady pravé mystiky oproti lichému spiritualismu a quietismu v 34 článcích. Johanna Guyonová podepsala je jakož i censury proti svým spisům bez odporu a přesídlila se do St. Cyranu. Později žádal Bossuet od ní ještě další prohlášení, a poněvadž

[1]) Oeuvres spirit. 42 vol. 1713 n.; deutsch Regensburg 1830 n. — Upham, Madame Guyon. 2 ed. 1905. — Masson, Fénelon et Mad. Guyon. Paris 1907. — Delplanque, Fénelon et la doctrine de l'amour pur. Lille 1907. — Týž, Fénelon et ses amis. Paris 1910. — Charaux v Études Francis. 19 (1908), str. 5 sq.

je odmítla, způsobil nové její uvěznění. Zároveň dovolil si ve svém spise O stupních modlitby (Les états d'oraison) některé příkré poznámky o ní. To pohnulo Fénelona,[1]) od r. 1695 arcibiskupa v Cambray, že se madame Guyonovy ujal a ve svém spise Výklad zásad Svatých (Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure, r. 1697) hájil čistou lásku, která Boha jenom pro Boha miluje a na sebe zřetele nemá, již jako habituální stav zde na zemi. Z toho došlo k prudké polemice mezi oběma slavnými biskupy, která však netrvala dlouho. Na žádost francouzského dvora, u něhož Fénelon upadl v nemilost, zavrhl Innocenc XII. r. 1690 23 věty ze spisu Fénelonova jako nebezpečné. Fénelon se podrobil. Ihned oznámil nález stolice apoštolské věřícím z kazatelny, žádaje je, aby se nálezu tomu podrobili a jeho knihu nečetli. Johanna Guyonová byla r. 1703 z vězení propuštěna a odebravši se do Blois, zemřela zde nábožně r. 1717.

§ 229. Spory o církevní hierarchii a konstituci.[2])

Staropohanské ideje státní renaissancí oživené, římské právo znovu zavedené a reformace, která světským knížatům přiřkla moc i nad církví, vypěstily státní absolutismus netoliko u protestantů, nýbrž i ve státech katolických. Absolutismus tento snažil se dosáhnouti v církevních záležitostech úplné moci a zotročení církve, a poněvadž moc papežská byla mu v tom jedinou pevnou překážkou, i omezení moci papežské nad církví v jednotlivých zemích. Mocným spojencem v těchto snahách byly mu zvláště ve Francii žijící a prakticky provedené ideje z doby reformních koncilů, které theology a právníky dále byly rozvinovány a v systemy sestaveny, jež v praxi uvedeny podvrátiti hrozily namnoze celou dosavadní kon-

[1]) Masson, Fénelon et Madame Guyon. Documents nouveaux et inedits. 1907.

[2]) Hergenröther, Katholische Kirche u. christl. Staat. Str. 379 n. — Moulart, Kirche und Staat. Übersetzt von Houben. 1881.

stituci církevní. K mužům, kteří svými spisy bludné názory o podstatě a konstituci církve, jakož i o primátu papežském pronášeli, náleží:

1. *Markus Antonius de Dominis*[1]) Muž tento povahy nanejvýše nestálé vstoupil nejdříve do řádu jesuitského a stal se profesorem filosofie, přírodních věd a mathematiky. Vystoupiv však r. 1596 z řádu, obdržel na doporučení Rudolfa II. biskupství v Senji a po dvou letech (r. 1598) arcibiskupství ve Splitu. Pro své novotářství necítil se však dosti bezpečným, a proto zřeknuv se své důstojnosti odebral se r. 1616 do Anglie, kde přestoupil k církvi anglikánské. Zde opatřil netoliko vydání strannické historie koncilu tridentského od Pavla Sarpiho (r. 1619), nýbrž i napadal starou církev rozličnými spisy, zejména knihou De republica ecclesiastica roku 1618 vydanou. Tvrdil v ní především, že vláda církevní svým ustanovením je aristokratická, biskupové že jsou jakožto náměstkové Kristovi jedinými vládci ve svých diecesích, a od papeže, který má pouze čestný primát, úplně nezávislými. Lidu přísluší právo z ustanovení božského voliti biskupy a kněze. Kromě toho zavrhoval ušní zpověď jako zbytečnou, mši svatou, očistec a vzývání svatých prohlašoval za výmysly, ze svátostí uznával jen křest a svátost oltářní. Později však litoval své apostasie a vrátil se za Rehoře XV. zpět do lůna církve, odpřisáhnuv r. 1622 své bludy. Když však znovu upadl do podezření haerese, byl od Urbana VIII. uvězněn, dříve však než byl jeho proces ukončen, zemřel po kajícném přijetí svátostí r. 1624.

2. Mnohem větší byly spory, jež vyvolal *Edmund Richer*,[2]) doktor theologie a syndikus Sorbonny. Roku 1611 uveřejnil spis De ecclesiastica et politica potestate, ve kterém chtěl starou nauku Sorbonny o moci papežské a o svobodách gallikánských rozvinouti. Vycházeje ze zásady, že Bůh při propůjčování moci má na zřeteli více celek než části, hájil větu, že církevní moc přísluší především, vlastně a podstatně veškeré církvi, t. j. veškerenstvu věřících, a proto zákony církevní zavazují jen tehdy, když byly potvrzeny souhlasem věřících. Papež a biskupové jsou toliko úředníky a služebníky církve k tomu ustanovenými, aby pečovali o jednotu její zachováváním a vykonáváním zákonů církevních. Z toho dovozuje, že papež je závislý od obecných koncilův a biskup od svých diecesánův. Neomylnost náleží veškeré církvi, nikoli však papeži. Traktát tento zavržen byl na synodě sensk é r. 1612 za předsednictví kardinála Duperrona, podobně učinila ještě téhož roku synoda v Aixu; taktéž stalo se i v Římě a Richer musil se poděkovati z úřadu syndika. Než podporován jsa parlamentem a svými přívrženci dlouho nechtěl od-

[1]) Phillips, Hist.-pol. Bl. Bd. 24, str. 537 n. — Reumont, Beiträge zur italien. Geschichte. VI. (1857), str. 315 sq.

[2]) Bauer ve Stim. aus M.-Laach. IV., 20 n.

volati bludných nauk svých, nýbrž hájil je několika spisy. Teprve r. 1629 podepsal odvolání kardinálem Richelieuem sestavené a prohlásil přísežně na smrtelném lůžku r. 1631, že tak svobodně a bez násilí učinil.

3. Proti těmto a podobným útokům podjali se jiní úkolu hájiti práva stolice papežské. K nim náleží především *Bellarmin*,[1]) jenž zejména ve svém spise De potestate summi pontificis in rebus temporalibus hájil nepřímou moc stolice apoštolské nad knížaty světskými. Spis jeho byl však parlamentem r. 1610 slavně zapověděn a pod trestem urážky Veličenstva jej kupovati, prodávati nebo tisknouti zakázáno. Ano r. 1614 na generálních sněmech předložena byla přísežní formule, dle níž ti, kdož dosáhnouti měli akademického stupně nebo veřejného úřadu, musili vyznati, že král ve věcech časných není než Bohu podřízen, a že proto od nikoho nemůže býti suspendován nebo složen, ani poddaní zbaveni přísahy věrnosti. Proti tomuto poslednímu tvrzení povstal však kardinál Duperron a dokazoval, že věrnost ke knížatům světským nemůže sahati tak daleko, aby poddaní i krále apostaty následovati musili, a vymohl na králi, že další disputace o věci té zakázal.

§ 230. Spor o právo regalie, svobody gallikánské.

Konkordátem z r. 1516 mezi Lvem X. a Františkem I. byla sice pragmatická sankce z r. 1438 odstraněna, za to však králi poskytnuta dalekosáhlá práva nad církví francouzskou, zejména právo jmenovati všecky biskupy francouzské. Nicméně ideje v pragmatické sankci žily dále. Především přidržovali se jich parlamenty, právníci a správní úředníci a rozvíjeli je učenci, jako Pithou[2]) († r. 1596), Dupuy[3]) († r. 1651) a arcibiskup pařížský de Marca[4]) atd. Značné posily dosáhli přívrženci gallikanismu spolkem s jansenisty, zapřisáhlými odpůrci stolice apoštolské. Hlavní snahou jim při tom bylo, utvořiti, třebas ne formálně schismatickou, přece fakticky od Říma téměř nezávislou národní církev francouzskou.

[1]) Timpe, Die kirchenpolitischen Ansichten und Bestrebungen des Kard. Bellarmin (ve Sdralkových Kirchengesch. Abhandl. 3. Bd. 1905). — La Servière, La théologie de Bellarmin. 1908.

[2]) Les libertez de l'Église Gallicane (1594).

[3]) Recueil des preuves des libertés (1639).

[4]) De concordia sacerdotii et imperii s. de libertate eccl. gallicanae (1641).

Vítanou příležitost získat pro tyto zásady celý vyšší klerus poskytl spor o tak zvanou regalii.[1]) Dle této regalie, na niž ve Francii po prvé činil nároky král Ludvík VII. (1137—1180), náleželo králům francouzským od 12. stol. právo spravovati temporalie uprázdněných biskupství a bráti po dobu uprázdnění z nich příjmy (regalie temporální) a udělovati beneficia biskupské kollace, vyjma fary (regalie spirituální). Právo toto, jsouc applikací pravidel feudálních na majetek církevní, bylo uznáváno ve většině říše, pouze církevní provincie na jihu Francie (Bordeaux, Auch, Narbonne, Arles, Aix, Embrun) byly z něho vyňaty. Sněm lyonský II. r. 1274 zapověděl výslovně pod trestem klatby je dále rozšiřovati. Když však začaly se objevovati názory gallikánské, prohlašována regalie namnoze za výron moci královské, tedy za ius regale, a jako takovému přičítán ráz všeobecnosti. Skutečně také opětovaně byly učiněny pokusy rozšířiti právo toto na všecka biskupství francouzská. Přísný zákon vydal v této příčině *Ludvík XIV.*,[2]) panovník úplně oddaný zásadám absolutistickým (L'état c'est moi), r. 1673, rozkázav, aby právo regalie, které i v konkordátu z r. 1516 pro staré provincie bylo uznáno, rozšířeno bylo i na provincie nové. Všichni francouzští biskupové s protestem nebo bez protestu podrobili se rozkazu královu, jen dva jansenističtí biskupové, z Pamiersu a Aletu, postavili se rozhodně na odpor, začež je a přívržence jejich stihlo pronásledování. Papež Innocenc XI., k němuž r. 1677 appellovali, přidal se k nim a poslal králi tři breve, ve kterých jej napomínal, aby od regalie upustil a hrozil mu posléze církevními tresty. Přes to král setrval při svých opatřeních a většina biskupů byla při něm. Koncem r. 1681 svolal král generální shromáždění kleru[3]) a dosáhl

[1]) Phillips, Das Regalienrecht in Frankreich. 1873. — Michelet, Du droit de régale. 1900. — Dubruel, Innocent XI. et l'extension de la régale. Paris 1906.

[2]) Gérin, Louis XIV. et la Saint-Siège. 1894. — Michaud, Louis XIV. et Innocent XI. 4 t. Paris 1882 sq.

[3]) Generální shromáždění konalo se zpravidla každých 10 nebo 5 let a mělo ustanoviti příspěvky čili daně,

od něho s některými modifikacemi a zmírněními uznání regalie pro celé království. Mimo to poslalo shromáždění list papeži, ve kterém se snažilo svůj krok ospravedlniti zvykovým právem ve Francii vládnoucím. Poněvadž rozšíření regalie i přes toto zmírnění v Římě bylo zavrženo, považovali to král a mnozí z kleru francouzského za zasahování do svobod církve gallikánské a porušení některých článků konkordátu z r. 1516. Proto na popud krále vydalo generální shromáždění[1]) r. 1682 prohlášení o mezích moci papežské ve čtyřech článcích Bossuetem redigovaných. Články tyto stanoví:

1. Papež a církev mají moc jen nad věcmi duchovními, spásy duše se týkajícími, ne však nad časnými a občanskými; ve věcech časných králové a knížata nejsou žádné moci církevní podrobeni. Proto také nemohou ani přímo ani nepřímo mocí klíčů církevních býti sesazeni a poddaní zbaveni přísahy věrnosti a poslušnosti (absolutní moc královská).

2. Všeobecný koncil má bezprostředně moc svou od Krista a je nad papežem, jak koncil kostnický (sez. IV. a V.) prohlásil, a to netoliko jen pro dobu západního schismatu.

3. Papežská moc je omezena kanony, které celá církev přijala; zásady a zvyky církve gallikánské (regulae, mores et instituta a regno et ecclesia gallicana recepta) musejí zůstati nadále v platnosti a papež musí na ně zřetel míti.

4. Papež má sice ve věcech víry nejpřednější autoritu, avšak jeho rozhodnutí bez souhlasu církve není neopravitelné (irreformabile), t. j. papežská rozhodnutí ve věcech víry jsou jen neomylná, přistoupí-li souhlas církve.

---

které klerus státu poskytoval, a jednalo též o jiných záležitostech církevních. Skládalo se ze 4 poslanců každé provincie, 2 biskupův a 2 zástupců nižšího duchovenstva. (Serbat, Les assemblées du clergé de France (1561—1615). 1906.)

[1]) Mention, Documents relatifs aux rapports du clergé avec la rayauté (1682—1789). Paris 1893. — Loyson, L'assemblée du clergé de 1862. 1878. — Gérin, Recherches hist. sur l'assemblée du clergé de France. 2 ed. 1870. — Bourlon, Les assemblées du clergé sous l'ancien régime. Paris 1907.

Zásady v těchto čtyřech článcích vyslovené směřovaly k tomu, aby církev podrobena byla státu a utvořena církev národní, od stolice papežské co možno nezávislá. Král, jenž k nim dal podnět, nařídil zvláštním zákonem r. 1682, aby byly registrovány od parlamentův a universit; každý učitel theologie měl je před svým ustanovením podepsati, každý kandidát akademických stupňů měl je při své disputaci hájiti, všichni biskupové francouzští měli se ve svých diecesích o jejich přijetí postarati. Papež Innocenc XI. prohlásil však články tyto za neplatné a odepřel účastníkům onoho shromáždění, když byli králem jmenováni biskupy, potvrzení, tak že do r. 1688 bylo neméně než 35 biskupských stolcův uprázdněno.

Konflikt byl po té ještě přiostřen sporem o právo asylu.[1]) Innocenc XI. zrušil totiž právo toto, původně jen palácům vyslanců příslušící a později na okolní ulice rozšířené, poněvadž bylo překážkou v péči o náležitou bezpečnost právní. Všecky vlády daly svůj souhlas, jen Ludvík XIV. nechtěl od práva toho upustiti (r. 1687), a když papež proti vyslanci francouzskému censurami zakročil, přerušil všecko spojení s Římem, dal zajmouti nuncia papežského, appelloval k obecnému koncilu a obsadil Avignon a Venaissin. Poznav však v brzku, že zašel daleko, při změně pontifikátu r 1589 vrátil Alexandrovi VIII. (1689—1691) obsazené provincie papežské a zřekl se práva asylu. Než právo regalie a ustanovení týkající se deklarace kleru gallikánského zůstala v platnosti. Když však Alexander VIII. r. 1691 znovu jak rozšíření regalie tak i deklaraci zavrhl bullou Inter multiplices, a když také jeho nástupce Innocenc XII. (1691—1700) odmítl potvrditi nové biskupy, zlomen byl konečně odpor kleru a krále francouzského. Účastníci generálního shromáždění, králem biskupy jmenovaní, vyslovili r. 1692 papeži lítost nad svým jednáním a Ludvík r. 1693 poslal papeži list, ve kterém odvolal svoje nařízení, vztahující se na zavedení čtyř článků

[1]) Bojani, L'affaire du „Quartier" à Rome. (Revue d'hist. diplomat. 1908, str. 350 sq.)

do theologických škol. Po té papež biskupy od Ludvíka jmenované potvrdil. Právo regalie a rozšíření jeho zůstaly však v platnosti. Než i názory gallikánské žily ve Francii[1]) dále, hluboko do 19. století, majíce hlavně stoupence a obhájce mezi právníky a státníky. Vlivem těchto názorů paralysována byla akce stolice apoštolské proti jansenismu a zaviněna vnitřní rozervanost, zbahnění a neschopnost Francie ke zdravým politickým a sociálním reformám. Francouzský klerus nevšímal si časných záležitostí lidu, tím odcizil si muže a pozbýval vždy více vliv na politické sbory.

§ 231. Febronianismus a punktace emžská.

I. Také v Německu názory gallikánské a církevní snahy partikularistické nalézaly v 18. stol. různé přívržence, majíce zde částečně připravenou půdu v tak zvaných Gravamina nationis germanicae, t. j. ve stížnostech proti kurii papežské, které netoliko na počátku reformace na říšských sněmech ve Vormsu r. 1521 a Norimberku r. 1522, nýbrž i r. 1673 od duchovních kurfirstů proneseny byly. Když pak při volbě císařské r. 1742 stížnosti tyto znovu se opakovaly od protestantů, odhodlal se světící biskup trevírský Mikuláš z Hontheimu, žák gallikánsky smýšlejícího Van Espena, professora university lovaňské, zevrubněji je vyšetřovati v poměru k obecné ústavě církevní. Tak vzniklo obsáhlé dílo jeho: De statu ecclesiae et de legitima potestate Romani pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religione christiana compositus, jejž r. 1763 pod pseudonymem Justinus Febronius[2]) vydal. Dílo hned při svém vydání vzbudilo velikou pozornost, avšak ne právě u protestantů, které Febronius chtěl

[1]) Causchie, Le Gallicanisme en Sorbonne. 1903. — At, Hist. du droit canon. gallic. 1904.

[2]) Schmid, Gesch. der kath. Kirche Deutschlands seit der Mitte des 18. Jahrh. 1874. — Goyau, L'Allemange relig.: Le catholicisme. I. Paris 1905. — Schwane, Dogmengesch. der neueren Zeit. 1890. — Küntziger, Febronius et le Febro-

získati pro opětné spojení s církví, nýbrž spíše u katolíkův. V brzku vyšlo v druhém (r. 1765) a třetím vydání (r. 1770) a zároveň bylo přeloženo do němčiny, francouzštiny, italštiny, španělštiny a portugalštiny. Podstatné názory, jichž se autor v něm zastával, směřovaly k podkopání autority papežské, k proticírkevnímu zvětšení moci biskupské a k ospravedlnění současného státního absolutismu v církvi. Učil Febronius:

1. Že Kristus nedal plnost moci církevní Petrovi, ani kollegiu apoštolů, nýbrž celé církvi a církev ji vykonává svými služebníky, biskupy, z nichž první (primus inter pares) je papež, je však podřízen všeobecnému koncilu. Papež sice může vydávati zákony pro celou církev, závaznost jejich však závisí od jejich přijetí věřícími. Primát jeho také není nutně spojen s církví římskou, tak že může býti od církve na jiného biskupa přenesen.

2. Účelem primátu je zachovati jednotu dozorem (primatus inspectionis),[1]) vysíláním legátů do všech částí okrsku atd. Všechna práva, která k tomu slouží, jsou nutná (iura essentialia), ostatní jsou náhodná (iura accidentalia) a mají hlavně původ svůj v pseudodekretálech Isidorových. Tato práva nepodstatná neboli náhodná musejí býti papeži od biskupů odňata a na stav před Pseudo-Isidorem uvedena. Prostředky, kterými toho docíliti lze, jsou dle Febronia: pomoc panovníků, zkoumání papežských listin, dříve nežli se prohlásí, odvolání se ab abusu, passivní resistence proti nárokům a přehmatům papežským, častější konání synod obecných a národních a konečně samostatné vykonávání veškeré pravomoci biskupské bez ohledu na Řím. Jestliže by se papež nálezům sněmu obecného na odpor stavěl, má býti sesazen jako se stalo za velikého rozkolu západního.

---

nianisme. 1891. (Mémoire de l' Academie r. de Belgique, vol. 44.) — Zillich, Febronius. 1906. — Stümper, Die Kirchenrechtl. Ideen des Febron. 1908. — Rechenmacher, Der Episcopalismus des 18. Jahrh. in Deutschl. u. seine Lehren über das Verh. von Staat u. Kirche. 1908.

[1]) Principatus Pontificis per universam ecclesiam non est tam iurisdictionis quam ordinis ac consociationis. (Febron., str. 117.)

Pro tyto bludné názory, které vnášejíce odcizení a nedůvěru k Římu i do nejvyšších duchovních kruhů nanejvýše ohrozovaly jednotu církevní, dal Klement XIII. již následujícího roku (r. 1764) knihu Febroniovu na index a vyzval také německé biskupy, aby proti ní zakročili. Vyzvání toho však bylo jen z části uposlechnuto; ba naopak duchovní kurfirstové svolali shromáždění svých zplnomocněnců s Febroniem v čele do Koblence, které sestavilo r. 1769 31 stížností proti stolici apoštolské, v podstatě shodných se zásadami Febroniovými. Za takovýchto okolností zdráhal se Hontheim odvolati; ano když různí učenci netoliko katoličtí, jako Zaccaria,[1]) Ballerini[2]) a Mamacchi,[3]) nýbrž i protestantští, jako Lessing, jenž spis Hontheimův nazval nestoudným lichocením knížatům, dále Walch atd., vyvraceli názory jeho, hájil je a dále rozvíjel. Teprve r. 1778 na rozhodné zakročení kurfirsta Klementa Václava dal se pohnouti Hontheim k odvolání, které však nebylo upřímné, jak jeho kommentář k odvolání z r. 1781 dokazuje. Zdali také vnitřně na konci života Hontheim († r. 1790) od svých názorů se odvrátil, je pochybno.

II. Přes odvolání Febroniovo žily necírkevní jeho názory dále a několik málo let před jeho smrtí přední biskupové němečtí učinili pokus je uskutečniti. Byli to kurfirstové mohučský Karel z Erthalu, kolínský arcikníže Maxmilián, bratr Josefa II., a trevírský Klement Václav, k nim se připojil kníže arcibiskup salzburský Jeronym Colloredo. Jejich snahou bylo na základě názorů Febroniových dosáhnouti pro církev německou větší samostatnosti a nezávislosti od Říma. Podnět k tomu zavdalo zřízení nunciatury pro Mnichov[4]) r. 1785 na přání vévody bavorského Karla Theodora (1777—1799), jenž to nepříjemně nesl, že rozsáhlé jeho panství je podřízeno biskupům, kteří

[1]) Antifebronio. 4 vol. 1767.
[2]) De potestate eccl. contra opus Febronii. 1768.
[3]) Epistola ad Febron. 1776.
[4]) Stigloher, Die Errichtung der päpstl. Nuntiatur in München und der Emser Kongress. 1867. — Endres, Die Errichtung der Münchener Nuntiatur u. der Nuntiaturstreit bis

nejsou jemu podrobeni, nýbrž jako říšská knížata koordinováni. Když jejich remonstrace v Římě zůstala nepovšimnuta, sáhli v důvěře na podporu císaře Josefa II. k svépomoci a uspořádali v lázních emžských r. 1786 *kongres* skrze své zplnomocněnce. Zde sestavena byla tak zvaná *punktace emžská* v 23 článcích, kterou měla býti práva metropolitní obnovena, ve skutečnosti však jurisdikční práva papežská nad církví v Německu zrušena a arcibiskupové malými papeži učiněni. Prohlašovalať punktace:

1. Biskupům jakožto nástupcům apoštolů je udělena neomezená moc svazovací a rozvazovací, a proto appellace do Říma s pominutím bezprostředního představeného je zapověděna. Také exempce a spojení klášterů se zevnějšími představenými musí přestati.

2. Biskupové jako mohou dávati zákony, tak mohou od nich také dispensovati; proto kvinkvenální fakulty musejí přestati; pravomoc dispensační v nich od papeže na pět let pro věci manželské a jiné záležitosti udělená přísluší biskupům na základě vlastní jejich jurisdikce. Papežské bully a zákony nemají závaznosti, nejsou-li přijaty od biskupův.

3. Moc biskupů je universální; proto jurisdikce nunciů musí býti odstraněna a při appellaci k papeži v třetí instanci musejí býti jmenováni iudices in partibus. Také musí býti zavedena nová přísežní formule pro biskupy.

4. Annáty a dávky za pallia mají býti za mírnou taxu zrušeny. Na konec poznamenává se, že biskupové, budou-li opět dosazeni do svých práv, chtějí vykonati obecnou reformu církve.

Císař Josef II., k němuž se arcibiskupové obrátili o pomoc, slíbil jim svoji podporu, zároveň však také poukázal na nutnost, aby pro svůj záměr získali své suffragány; tito však vidouce, že celá akce metropolitů směřuje vlastně k tomu, aby dosáhli neomezené moci,

---

zum Emser Kongress. 1908. — Westerburg, Preussen und Rom am Ende des 18. Jahrh. 1908. — Rösch, Das Kirchenrecht im Zeitalter der Aufklärung. (Arch. für kath. Kirchenrecht. 1903—5.) — Mergentheim, Die Quinquennalfakultäten pro foro externo. 2 Bde. 1908.

postavili se rozhodně na odpor. V čele oposice, která byla podporována také od kurfirsta bavorského, ano i od Pruska, stál biskup špýrský, hrabě Styrum, jenž zvláště energicky hájil práva stolice apoštolské. Když arcibiskupové fakticky vykonávati počali tak zvaná svá práva, zvláště potestate ordinaria udíleti dispense v záležitostech manželských ve stupních, které nebyly v kvinkvenálních fakultách obsaženy, zakročil energicky papežský nuncius v Kolíně Bartoloměj Pacca[1]) a ve zvláštním cirkuláři k farářům tří rýnských arcidiecesí prohlásil tyto dispense za neplatny. Konečně i sami metropolité vidouce, že nejsou s to, aby provedli své záměry, zřekli se jich a oznámili to papeži Piu VI., jenž r. 1789 v obšírném listě jim zaslaném dokazoval, že jejich požadavky jsou neodůvodněny. Při volbách císařských r. 1790 a 1792 byly sice opět pronášeny stížnosti, avšak vpádem Francouzů do Německa byla celá záležitost v brzku úplně zatlačena do pozadí.

§ 232. Reformy Marie Teresie a císaře Josefa II. Synoda v Pistoji.[2])

1. Zvláštní formy nabyl církevní partikularismus v Rakousku za vlády Marie Teresie a zvláště za Josefa II., od něhož také obdržel název josefinismu. Vedena jsouc snahou zavésti důkladnou reformu státní

[1]) Pacca, Denkwürdigkeiten über seinen Aufenthalt in Deutschland in Jahren 1786—1794. Aus dem Italienischen von A. Schleumer. 1908.

[2]) Arneth, Geschichte Maria Theresias. 7 Bde. Wien 1863 násl. — Dorschel, M. Theresias Staats- und Lebensanschauung. 1908. — Jäger, Das Eindringen des kirchenfeindlichen Zeitgeistes in Österr. u Karl VI. u. M. Theresia. (Zeitschr. für kathol. Theologie. 1878, str. 259 n., 417 násl.) — Týž, Kaiser Josef II. u. Kaiser Leopold II. 1867. — Riehl u. Reinöhl, Josef II. als Reformator auf kirchl. Gebiet. 1881. — Týž, Kirchl. Reaktion in Österreich unter Josef II. (Zeitschr. für kathol. Theol. 1879.) — Brunner, Die theologische Dienerschaft am Hofe Josef II. 1868. — Týž, Die Mysterien der Aufklärung in Österreich. 1869. — Ritter, Kaiser Josef II. u. seine kirchlichen Reformen. 1867. — Gnau, Die Zensur unter Josef II. Strassburg 1911. — Geier, Die Durch-

správy, provedla *Marie Teresie* (1740—1780) i řadu církevních změn v zemích rakouských. Nabádána byla k tomu stoupenci febronianismu a lichého osvěcenství, z nichž přední místo zaujímali její rádci, tělesný lékař a direktor studií jansenista Gerhard van Swieten, liberální opat broumovský Rautenstrauch, původce nového systemu theologického, pověstní professoři práva církevního Riegger, Eybel a Pehem a všemohoucí státní ministr Kaunitz. Z reforem za její vlády zavedených uvésti dlužno především omezení zřizování nových klášterův a rozmnožování církevního majetku, podřízení správy jeho státní kontrole, zápověď skládati sliby řeholní před 25. rokem. Dále zrušeno bylo osvobození kleru od daní, zavedeno placetum na papežské bully a brevia, školství[1]) za řízení van Swietena a Rautenstraucha bylo nově organisováno a při tom vliv církve na ně omezen. Vedle toho zmenšen počet svátků, zřízena nová biskupství, poněvadž některá ze starých pro náležitou správu byla příliš rozsáhlá. Tak zřízeno biskupství brněnské (r. 1777), v Uhrách rožnavské, spyšské a báňsko-bystřické r. 1776, následujícího pak roku biskupství v Kamenici a Královském Bělehradě. Při těchto změnách však císařovna, jsouc upřímně oddána církvi, hleděla, pokud možno, vymoci si souhlas stolice papežské a nepomýšlela nikterak upustiti od orthodoxní víry, tak že novoty mohly býti provedeny bez větších obtíží.

2. Byla-li však Marie Teresie při nařízení těchto reforem vedena z části církevními motivy, na př. snahou povznésti činnost duchovní správy ve prospěch lidu,

führung der kirchlichen Reformen Josef II. im Vorderössterr. Breisgau 1905. — Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české. 1898 násl. — Prášek, Panování císaře Josefa II. 2 díly. 1903. — Chotkowski, Maria Theresias Korrespondenz mit Klemens XIV. und Pius VI. (Hist.-polit. Bl. 1910. I. Bd., str. 31 n. — Mitrofanov, Josef II. und seine politische und kulturelle Tätigkeit. Deutsch von Demelič. 2 Bde. 1910.

[1]) Tenora, Úprava škol v zemích habsburských za Marie Teresie a Josefa II. (Hlídka 1906.)

upadl *Josef II.*[1]) (1780—1790), ujav se vlády v zemích dědičných po smrti své matky, do směru radikálního. Ač neměl nepřátelského smýšlení k církvi a nebyl oddán nevěře, přece dal se svésti lichými názory filosofickými své doby osvícené k ukvapené církevní politice, která příkře porušovala nejvitálnější a nejvyšší zájmy církve katolické a v takové míře je poškozovala, že i doba přítomná pod tím trpí. Podporován byl v těchto svých názorech ještě zcela zvláště voltairiánsky smýšlejícím ministrem Kaunitzem. Ideálem veškeré moudrosti státní bylo císařovi: dobrá policie, veliká populace a veliký průmysl a podle toho měla býti reformována i církev.

Především udělil císař tolerančním edikt em z r. 1781 protestantům konfesse augšpurské a helvetské, jakož i nesjednoceným Řekům všechna státní práva občanská a svobodné, avšak jen soukromé vykonávání náboženství, přesvědčen jsa o škodlivosti nátlaku na svědomí. V brzku však započal Josef II. zasahovati i do vnitřního života církve katolické, snaže se ji způsobem nejnedůstojnějším uvésti v úplnou podřízenost státu. Za tím účelem zavedl placetum státní na všecky papežské výnosy a nařízení cizozemských duchovních představených (26. března 1781) a rozšířil je v brzku (2. dubna) na všecky výnosy biskupů monarchie, ano podrobil tyto přísné státní kontrole, která se vztahovala i na jejich poměr k stolici apoštolské. Téhož roku 14. dubna prohlásil císař fakulty papežské biskupům uděl ené, dispensovati a absolvovati v případech stolici papežské reservovaných, za vyhaslé a přiřknul biskupům neomezenou plnou moc v zákonech církevních dispensovati. Také právo manželské bylo jednostranně státem znovu uspořádáno, překážky třetího a čtvrtého stupně pokrevenství zrušeny a vydána nová nařízení o smíšených manželstvích, o výchově dítek a rozvodu manželském.

---

[1]) Franz, Studien zur kirchlichen Reform Josefs II. mit besonderer Berücksichtigung des Vorderösterr. Breisgau. 1908. — Kušej, Josef II. und die äussere Verfassung Innerösterreichs. 1908.

Zvláštní však pozornost věnoval císař klášterům.[1]) Císařským patentem ze dne 12. ledna 1782 byly všechny řády, které „život pouze kontemplativní vedou a ničím viditelným k dobru bližního a občanské společnosti nepřispívají", zrušeny. Osud tento stihl především Kartusiány, Kamaldulské, Karmelitky, Františkánky a Kapucínky. Kláštery ostatních řádů, zejména Mendikantů, byly aspoň z části zrušeny. V celku padla za obět asi třetina všech klášterů, na 400 počtem. Z konfiskovaných statků klášterních byl r. 1782 založen tak zvaný náboženský fond, který určil císař k rozličným účelům církevním, zejména na zřízení nových far, jež byly nutnými následkem zrušení klášterů. Kláštery ponechané podřízeny byly všecky jurisdikci biskupův za současného zrušení exempcí, pro každý z nich stanoven přesně počet osob řeholních a zapověděno přijímati novice bez svolení vlády. Roku 1784 kromě toho nařízeny periodické volby představených, což ovšem nutně úpadek kázně klášterní přivoditi musilo. Také mariánské kongregace a všecka bratrstva církevní, jimž Josef II. úplně byl nepřízniv, byla zrušena a jejich jmění přiřknuto fondu školskému. Místo nich zřízena jediná společnost pod názvem „účinné lásky k bližnímu", která však brzo ustoupila ústavům chudobinským.

Ba ani bohoslužba a liturgie nezůstaly ušetřeny reforem císařových, tak že mu dal Friedrich II. Pruský název „arcisakristána svaté říše římské". Roku 1783 vydán byl státně policejní řád bohoslužebný, který všude nařizoval jednoduchost a šetrnost a tím církevní bohoslužbu její krásy a vznešenosti zbavoval. Průvody a pouti, jakož i četné jiné obřady byly přímo zapověděny. Bully In coena Domini a Unigenitus musily býti z knih liturgických odstraněny, některé lekce v breviáři zalepeny. Kněží musili státní zákony s kazatelen ohlašovati, zdržovati se v kázání kontroversí a vykládati v něm čistou nauku evangelickou a zvláště morálku.

[1]) Wolf, Aufhebung der Klöster in Innerösterreich. 1861. — Laenen, Et. sur la suppression des couvents par Joseph II. dans les Pays-bas autrichiens (1783–1794). 1905. — Lindner,

Aby míru zla dovršil, odňal císař biskupům právo klerus svůj vychovávati.[1]) Semináře biskupské a školy klášterní byly zrušeny a místo nich zavedeny r. 1783 tak zv. semináře generální ve Vídni, v Pešti, v Pavii, v Lovani vedle filiálek v Olomouci, ve Štyrském Hradci, v Praze, v Inšpruku a ve Frýburku. Semináře tyto měly býti semeništi ducha josefinského v kleru. Nauky církevní byly zde podávány v duchu co možno proticírkevním: dogmatika a exegese racionalisticky, církevní dějiny v duchu protestantském, církevní pak právo v duchu febroniánském od tak zv. professorův osvícených, jejichž nauky a život stejně zhoubné byly duchu a srdci theologův.

Novoty Josefa II. ve věcech církevních budily všeobecnou nespokojenost, a kdyby byl proti nim protestoval celý episkopát, zajisté by byl nastal obrat. Bohužel vystoupili proti nim jen arcibiskup vídeňský kardinál Migazzi,[2]) kníže Esterházy, arcibiskup záhřebský, arcibiskup ostřihomský Batthyany a hrabě Edling, arcibiskup gorický. Jiní biskupové zůstali nečinni, ano někteří i hájili nařízení císařská. Kurfirst trevírský Klement Václav, poslav císaři varovný list, obdržel odpověď velmi nedůstojnou. Ano i otcovská napomínání papeže Pia VI., jenž zvlášť za tím účelem do Vídně cestu vážil r. 1782,[3]) neměla výsledku a nezamezila vydání dalších nařízení. Císař setrval při svých reformních plánech, až konečně narazil na odpor, jehož nedovedl zlomiti. Když totiž novoty měly býti také v Belgii[4]) zavedeny (r. 1786), povstaly mezi Belgičany, na své svobody žárlivými,

---

Die Aufhebung der Klöster in Deutsch-Tirol. 1886. — Hittmair, Der Josefinische Klostersturm im Lande ob der Enns. 1907.

[1]) Zschokke, Die theol. Studien u. s. w. in Österreich. 1894.

[2]) Wolfsgruber, Migazzi, Fürst-Erzbischof von Wien. 1891.

[3]) Schlitter, Die Reise des Papstes Pius VI. nach Wien. (Fontes rer. Austr. 2. Q. Bd. 47. 1. a 2.) 1895 sq.

[4]) Schlitter, Die Regierung Josefs II. in den österreichischen Niederlanden. I. Bd. 1900. — Týž, Briefe und Denkschriften zur Vorgeschichte der belgischen Revolution. 1900.

nepokoje, a když císař přese všecka varování kardinála Frankenberga,[1]) arcibiskupa malínského, neustal od svých záměrův a oposici násilnými prostředky potlačiti hleděl, vyvolal tím povstání, které se po celé zemi rozšířilo. Stavové přes napomínání Pia VI., jehož prostřednictví císař se dovolával, proklamovali svou neodvislost a přísahali 31. prosince r. 1789 na novou ústavu. Ukončení nepokojův již se Josef II. nedožil. Trpce zklamán zemřel v únoru r. 1790. Belgie byla pro Rakousko navždy ztracena a jeho církevní a politické reformy zasadily církvi těžké rány a byly i pro materielní blaho lidu velmi neblahé. Jediným světlým bodem v reformním díle Josefově je zřízení nových biskupství, jako v Budějovicích r. 1785, v Tarnově r. 1783, v Lubnu ve Štyrsku r. 1786, r. 1856 se sekavským spojeného, ve Sv. Hyppolitu a v Linci r. 1784, a dále rozmnožení far.

3. Příklad Josefa II. snažil se následovati jeho bratr velkovévoda toskánský *Leopold*[2]) (1765—1790). Než při svém reformním díle počínal si opatrněji a varoval se aspoň zdání svémocného počínání tím, že hleděl své reformy provésti prostřednictvím biskupů. Hlavního spojence nalezl při tom v biskupu pistojském Scipiovi Riccim,[3]) horlivém ctiteli Jansenia a Febronia. Když byl zrušil inkvisici a immunity kleru a omezil počet klášterů, předložil Leopold, chtěje na dráze nastoupené dále kráčeti, svým biskupům jansenisticko-febroniánský plán z 57 článků sestávající k prozkoumání a přijetí. Většina biskupů vyslovila se však rozhodně proti reformám, jen Scipio Ricci a jiní dva biskupové byli srozuměni. Na rozkaz Leopoldův uspořádal Ricci r. 1786 pověstnou synodu diecesánní *v Pistoji*, již se zúčastnilo 234 kněží. Všem těmto účastníkům bylo přiřknuto votum decisivum i ve věcech víry, načež přijaty byly 4 články gallikánské, schválena nauka Janseniova o milosti a řada jiných josefinských a jansenistických nálezův, z nichž vysvítá

[1]) Theiner, Der Kardinal v. Frankenberg. 1850. — Verhaegen, Le card. de Frankenberg. 1890.
[2]) Reumont, Gesch. Toskanas II. (1877.) 148 n.
[3]) Gelli, Memorie di Scipio de Ricci. 2 vol. 1865.

namnoze nevážnost k církevním zřízením, obřadům a obyčejům. Tak mimo jiné zavržena byla úcta nejsv. srdce Ježíšova, odpustky, stipendia, štolové poplatky, duchovní cvičení a missie, stav řeholní prohlášen za nespojitelný s duchovní správou. V církvi má býti pouze jeden řád, totiž benediktinský, poněvadž různost řádů vede k zmatkům atd. Výsledkem synody této Leopold velmi potěšen svolal r. 1787 biskupy svého území k přípravné konferenci do Florencie, kde s nimi vyjednávati chtěl o konání národní synody, na níž měly býti tyto reformy zavedeny. Poněvadž však biskupové nejevili k tomu ochoty, propustil je Leopold nemilostivě a počal zaváděti reformy o své ujmě. Jeho povolání na trůn císařský r. 1790 učiniło dalším reformám konec. Scipio Ricci, když velkovévoda opustil zemi, byl od roztrpčeného lidu ze své diecese zapuzen a musil se v brzku poděkovati r. 1791. Pius VI. pak r. 1794 zavrhl bullou Auctorem fidei 85 vět synody pistojské. Scipio Ricci se podrobil r. 1805 a zemřel r. 1810 u Dominikánů v St. Marco ve Florencii.

§ 233. Papežové od polovice století 17.[1])

Postavení papežů bylo od polovice 17. stol. velmi trudné. Musiliť vystupovati proti četným lichým ideám, jež ohrožovaly jednotu církevní, musili se na odpor stavěti zasahování absolutistické moci státní do církevních záležitostí, jež snažila se církev snížiti na pouhou službu státu. Boj tento vedli papežové zmužile, bylo jim však zakoušeti rozličná pokoření a utrpení, a to měrou vždy větší až do Pia VI. Snahám katolických dvorů po omezení práv stolice apoštolské hleděli postaviti hráz četnými konkordáty, kte-

[1]) Ciacconius, Vitae et res gestae Pont. Roman. t. IV. Romae 1677. — Guarnacci, Vitae et res gestae R. P. et Card. 1751. — Sandini, Vitae Rom. pont. 1743. — Pallavicino, Della vita di' Alessandro VII. 1839. — Reumont, Gesch. der Stadt Rom. Bd. III., 2. — Ranke, Die Päpste im 16. u. 17. Jahrh. 3 Bde. 10. Aufl. 1900. — Immich, Gesch. des evrop. Staatensystems 1660—1789. 1905.

rých však namnoze málo bylo šetřeno. Odtud se dá vysvětliti, že mnohý ze zvolených jen se slzami bolesti a po velikém zdráhání volbu přijal. Vždy více vzdalovali se v této době papežové politické činnosti a omezovali se na církevní obor, působíce horlivě také pro missie. Že vnitřní rozvoj církve katolické za tohoto stavu věcí nebyl jako celkový zjev skvělý, lze snadno pochopiti. Čím více se šířil duch osvícenosti v jednotlivých zemích, tím hlouběji klesal namnoze církevní a náboženský život, až ke konci stol. 18. dosud neznámého úpadku dosáhl.

1. Po smrti Innocence X. dosedl na stolec papežský kardinál Chigi jako *Alexander VII.*[1]) (1655—1667), do něhož pro jeho zbožnost a zkušenost značné naděje skládány. Naděje tyto však se nesplnily. S počátku sice snažil se proniknut nejlepšími úmysly učiniti konec nepotismu, avšak již v druhém roce své vlády, změniv svoje smýšlení, povolal své příbuzné ze Sieny do Říma a povýšil je k světským i církevním důstojnostem. Zvláštního lesku poskytlo jeho pontifikátu obrácení se královny švédské Kristiny,[2]) duchaplné a učené dcery Gustava Adolfa. S Benátkami vstoupil papež Alexander VII. opět v poměr přátelštější a dosáhl návratu Jesuitův za Pavla V. vypuzených. Za to tím neutěšenější byl poměr jeho k Francii. Francouzský vyslanec vévoda z Créqui choval se netoliko sám při svém příchodu do Říma r. 1662 s urážlivou zpupností, nýbrž dovoloval i svému průvodu takové bezohlednosti a urážky papežské stráže korsické, že tato rozezlena učinila útok na vyslanecký palác, při němž někteří Francouzové byli usmrceni a zraněni. Ludvík XIV. obsadil po té Avignon a Venaissin a poslal do Italie vojsko, aby si zjednal násilím dostiučinění. Papež, nejsa jinými vládami podporován, byl donucen mírem v Pise r. 1664 přijmouti podmínky pokořující. Synovec papežův jako legát jeho musil krále v Paříži za odpuštění prositi, jiný vracejícímu se vy-

[1]) Reumont, Fabio Chigi. 1885. — Pallavicini, Vita di Alessandro VII. Prato 1838.

[2]) J. de Bildt, Christine de Svède et Card. Azzolino Lettres inédites. Paris 1900.

slanci s omluvami vstříc vyjíti, korsická stráž tělesná musila býti propuštěna, a na místě, kde měla svou strážnici, zřízen pomník, udávající příčinu propuštění. Jako přítel a příznivec umění okrášlil Alexander VII. namnoze Řím různými uměleckými díly.

2 Jeho nástupcem stal se *Klement IX.*[1]) (1667 až 1669), dosud státní sekretář Rospigliosi, vynikající jak zbožností a vzděláním tak i nadáním panovnickým. Jeho přední snahou bylo uspořádati vyčerpané finance papežské. Vydatně také podporoval Benátky v boji proti Turkům, aniž však mohl tím zabrániti ztrátě Kréty. Za něho také uzavřen roku 1669 ve sporu s jansenisty pověstný mír, dle něho Clementina pax zvaný.

3. Po pětiměsíčním uprázdnění dosedl na stolec papežský kardinál Altieri jako *Klement X.*[2]) (1670 až 1676). Počítaje při svém nastoupení již 80 let, ponechal mírumilovný, zbožný papež vládu ponejvíce Paluzzovi Altierimu, jehož přijal jako nepota. Poněvadž tento sledoval jako před tím Innocenc X. a Alexander VII. politiku Španělsku příznivou, mstil se Ludvík XIV. ustavičnými násilnostmi; tak omezoval posílání peněz do Říma, konfiskoval statky církevní, obtížil beneficia vojenskými pensemi a rozšířil regalii na nové provincie, které posud byly od ní prosty. Tím došlo ke sporům, které teprve vrcholu dosáhly za jeho energického nástupce

4. *Innocence XI.*[3]) (1676—1689), z domu Odeschalchi a konečně k pověstným čtyřem článkům gallikánským vedly. Současně působil papeži

[1]) Beani, Clemente IX. e l'isola di Candia. Pistoia 1897. — Terlinden, Le pape Clement IX. et la guerre de Candie. 1904.

[2]) Arisio, Memoria sulla vita di Clemente X. Roma 1863. — Bildt, Christine de Svède et le conclave de Clement X. 1906. — Týž, Conclave of Clement X. London 1905.

[3]) Innocentii XI. epist. ad pontifices ed. Bonamici. Romae 1891. — Innocentii P. P. XI. epistolae ad pricipes ed. Berthier. 2 t. 1891 sq. — Immich, Papst Innocenz IX. 1899. — Fraknói, Papst Innocenz XI. u. Ungarns Befreiung von der Türkenherrschaft; a. d. Ungarischen v. Jekel. 1902. — F. de Bojani, Innocent XI. sa correspondance avec ses Nonces 1676—1879. 2 t. Roma 1910.

starosti nový postup Turků až k Vídni, který však skončil úplnou jejich porážkou u Vídně r. 1683, způsobenou jim králem polským Janem Sobieským. Na poděkovanou za skvělé vítězství, k němuž papež přispěl svou podporou a modlitbou, nařídil slavnost Jména Panny Marie v celém křesťanském světě. Z jeho reforem hlavně zmínky zasluhuje zrušení úplatného kollegia 24 apoštolských skriptorů, od dob Kallixta III. trvajícího. To jakož i reforma klášterův a kleru římského, zjednodušení dvoru papežského a zakročení proti rozpustilému životu římské šlechty zajišťuje papeži požehnanou památku.

5. Po Innocencovi XI. vstoupil na stolec Petrův *Alexander VIII.*[1]) (kardinál Ottoboni 1689—1691), stařec téměř již osmdesátiletý, za něhož poměr k Francii počal se opět lepšiti, aniž však úplného smíření dosaženo bylo. Bibliotheka vatikánská byla obohacena získáním vzácné knihovny královny Kristiny Švédské a jinými vzácnými rukopisy (Codices Ottoboniani). Řadu papežů v tomto století končí

6. *Innocenc XII.*[2]) (1691—1700), jehož hlavní zásluhou je a zůstává rozhodné vystoupení proti papežskému nepotismu. Bulla Romanum decet pontificem, již proti němu vydal v druhém roce své vlády (22. června 1692), učinila politováníhodnému zlořádu konec aspoň jako systemu, třebas nemohla zabrániti jeho obnovení v jednotlivých případech. Dlouholeté spory s Francií byly za jeho pontifikátu ukončeny a pro stát papežský vydány zákony, týkající se spravedlnosti při soudech a státní správě a podpory chudých. Za jubilea, které prohlásiti dal papež pro rok 1700, zemřel (27. září), oplakáván pro svoji spravedlivost a dobročinnost celým křesťanstvem.

7. Poněvadž pět neděl po jeho smrti habsburský rod španělský Karlem II. po meči vymřel a o dědictví spory vzniknouti hrozily mezi Francií a

[1]) Bischoffshausen, Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof. 1900. — Gérin, Alexander VIII. et Louis XIV. Paris 1878.

[2]) Bullarium Innocentii XII. Roma 1697. — Internat. theol. Zeitschr. 1904, str. 1 n. (volba).

Rakouskem, nastávaly znovu doby těžké. To pociťováno i v konklave r. 1700, kde volba dlouhou dobu mezi třemi kardinály jako schopnými nástupci na stolci Petrově kolísala, až konečně hlasy voličů se sjednotily na učeném a bezúhonném kardinálu Albaniovi jako muži doby. A *Klement XI.*[1]) (1700—1721), jak se nový papež nazval, nezklamal nadějí v sebe skládaných. V těžkých dobách s neohroženou zmužilostí řídil lodičku Petrovu. Hned na počátku pontifikátu r. 1701 přijal kurfirst braniborský Friedrich III. titul krále pruského a položil tím základ k utvoření protestantské velmoci. Poněvadž vévodství pruské náleželo německému řádu, aniž bylo kdy odstoupeno, protestoval papež, třebas marně, proti novému králi. Ještě obtížnější bylo jeho postavení, když válka o dědictví španělské skutečně nastala. Ježto část jeho, království obojí Sicilie, byla lénem stolice apoštolské, obrátily se k němu obě sporné strany o udělení tohoto léna, a ať se rozhodl papež jakkoli, vždy stihla ho pomsta strany pominuté. S počátku snažil se Klement XI. prostředkovati, po té však klonil se k Bourbonům; proto dal císař Josef I. (1705 až 1711) princem Eugenem část státu papežského obsaditi. Když papež uznal r. 1709 jeho bratra Karla III. za krále španělského,[2]) přerušil Filip V., který byl již v držení země a konečně vítězem zůstal, veškeré spojení s Římem, zapudil papežského nuncia ze Španělska a dal i v Římě svým residentem prohlásit edikt, že nikdo pod trestem vzpoury nesmí od stolice apoštolské přijímati potvrzení duchovní hodnosti nebo dispensí. Rovněž tak nepříjemné konflikty měl Klement XI. s vévodou savojským Viktorem Amadeem II., zvláště když tento bez schválení papeže mírem utrechtským r. 1713 stal se králem sicilským a

[1]) Clementis XI. epistolae et brevia selecta. 2 t. Romae 1724. — Bullarium Clementi XI. Romae 1723. — Archivio della R. Società Romana XXI. (1898), 279 n.; XXII., 109 n.; XXIII., 449 n. — Galland, Die Papstwahl des Jahres 1700. (Hist. Jahrb. 1882, p. 210 sq.)

[2]) Landau, Gesch. K. Karls VI. als König von Spanien. 1899. — Týž, Rom, Wien u. Neapel währed des span. Erbfolgekrieges. 1885.

práva tak zvaná Monarchia Sicula[1]) vykonávati chtěl bezohledným způsobem. Papež prohlásil nad Sicilií interdikt, začež král téměř veškerý klerus ze země vypudil. Kromě toho mír utrechtský byl jen přiměřím. Teprve smlouvou londýnskou, kterou Savojsko se musilo spokojiti se Sardinií a království obojí Sicilie Karlovi III. se dostalo, byly na nějakou dobu poměry aspoň poněkud uspořádány. Za mnohé starosti a urážky za svého pontifikátu byl Klement XI. potěšen vítězstvími Eugena Savojského nad Turky u Petrovaradína (r. 1716) a Bělehradu (r. 1717), jakož i návratem několika protestantských knížat, jako vévody Karla Alexandra Virtemberského a kurfirsta Friedricha Augusta Saského, do lůna církve.

8. Po *Innocenciovi XIII.*[2]) (1721—1724) z domu Conti, jenž udělil císaři Karlu VI. investituru království obojí Sicilie, následoval *Benedikt XIII.*[3]) (1724—1730), z vévodského rodu Orsini, muž učený, zbožný a ctihodný. Na povznesenou kázně církevní konal r. 1725 partikulární sněm lateránský za účastenství 80 prelátův a 35 prokurátorů nepřítomných biskupů, na kterém užitečné reformy byly stanoveny. Jinak však byla jeho vláda méně šťastná, ježto papež ponechal některým nehodným osobám, zejména svému bývalému služebníku a písaři Cosciovi, kterého kardinálem jmenoval, příliš velikou moc, až konečně povstání lidu papeži oči otevřelo. Spor o Monarchia Sicula byl za něho ukončen tím způsobem, že papež Karlovi VI. a jeho nástupcům v království obojí Sicilie udělil v třetí instanci právo soudní, záležitosti větší (causae maiores) stolici papežské vyhradiv (r. 1728).

---

[1]) Sentis, Monarchia Sicula. 1869. — Scaduto, Stato et chiesa nelle due Sicilie. Palermo 1887. — Caspar, Die Legatengewalt der normannisch-siz. Herrscher im 12. Jahrh. 1904. — Monarchia sicula bylo právo vládce spolupůsobit ve věcech církevních, jež původ svůj mělo v privilegiu Urbanem II. hraběti Rogerovi uděleném, které však od nástupců Rogerových bylo neoprávněně rozšířeno.

[2]) Mayer, Die Papstwahl Innocenz XIII. 1874. — Histor. Zeitschr. (1901), str. 407 n.

[3]) Borgia, Benedicti XIII. vita 1752.

9. Vláda nástupce jeho *Klementa XII.*[1]) (1730 až 1740) spadá opět do doby pro Italii velmi pohnuté. Spor o následnictví v království polském obrátil se ve válku Francie, Španělska a Sardinie proti Rakousku, kterou politické poměry italské opět značně byly změněny. Mírem vídeňským (r. 1738) dostalo se království obojí Sicilie Karlovi, synu krále španělského Filipa V. († r. 1746), Toskana Františku Štěpánovi, vévodovi lothrinskému, manželi Marie Teresie. Parma a Piacenza císaři Karlu VI. V těchto obtížných poměrech papež Klement XII., jenž Řím mnohými stavbami ozdobil, ač namnoze churavý, řídil církev se stejnou rozhodností jako opatrností.

10. Po šestiměsíčním konklave stal se papežem kardinál Prosper Lambertini jako *Benedikt XIV.*[2]) (1740—1758), nejučenější mezi papeži, zároveň nejplodnější a největší spisovatel právní všech dob. K učenosti družila se v něm vroucí zbožnost, upřímná dobrota srdce, železná pracovitost, vzácná obezřelost a nikdy nevysychající humor. Již jako kardinál a arcibiskup bolognský napsal vědecká díla vzácné ceny a dokončil jako papež své nejpřednější dílo De synodo dioecesana. Z jeho bull, jež jsou nezřídka vědeckými pojednáními, jsou nejpřednější o pokání a smíšených manželstvích (pro Slezsko),[3]) čímž dnešní praxe byla započata, jakož i o odstranění obyčejů čínských (r. 1742) a malabarských (r. 1744). Svou lásku k vědám ukazoval zřízením čtyř učených společností v Římě, jakož i podporou učenců a umělců. Rozličné církevně-politické spory s jednotlivými státy hleděl urovnati moudrou povolností, zřeknuv se některých práv, kterých za změněných okolností nebylo lze uhájiti. Tak udělil králi portugalskému Janu V. název Fidelissimus a právo jmenovací na všecka biskupství a

[1]) Zanelli, Archivio d. R. Societa di Storia Patria. 1890, p. 5 sq. (Volba.)

[2]) Vie du pape Benéd. XIV. 1783. — Histor.-polit. Blätter. Bd. 31, str. 153 násl. — Opp. ed. Prato. 1839 sqq. 17 t. — Briefe u. Diarium des Konklave von 1740 herausg. von F. X. Kraus. 2. Aufl. 1888.

[3]) Theiner, Zustände der hathol. Kirche in Schlesien. 1740—1758. 2 Bde. 1852.

opatství jeho říše r. 1740. Dále uzavřel konkordáty, resp. smlouvy se Sicilií (r. 1741) a Sardinií (r. 1750) o papežských lénech a církevních immunitách,[1]) se Španělskem[2]) (r. 1753) o právu patronátním na církevní beneficia, s Rakouskem a Benátkami o patriarchát aquilejský, zrušiv ho a r. 1751 zřídiv místo něho dvě arcibiskupství, v Udine pro území benátské a v Gorici pro území rakouské. Poněvadž toto rozdělení republice se nelíbilo, omezovala všemožně spojení s Římem a zavedla placetum na všecky papežské výnosy. Neméně přičiňoval se papež o zlepšení velmi neuspořádaných financí římských a státu papežského, za bojův o následnictví v Rakousku velmi trpěvšího, přes to že papež neutralitu zachovával. Krátce před svou smrtí propůjčil patriarchovi lissabonskému právo visitovati a reformovati řád jesuitský. Bouře tím ohlášená vyplnila oba následující pontifikáty *Klementa XIII.* (1758 až 1769), jenž udělil Marii Terezii a jejím nástupcům název „krále apoštolského", a *Klementa XIV.*[3]) (1769 až 1774), bývalého generála františkánského Lorenza Ganganelliho. Kdežto jeho předchůdci podařilo se ještě požadavek dvorů, zrušení řádu jesuitského žádajících, odmítnouti, jako těžké bezpráví na církvi a sv. stolici, Klement XIV. zvolen hlavně vlivem Bourbonů, povolil konečně nátlaku a r. 1773 řád jesuitský formálně a slavně zrušil. Absolutismus dvorů dosáhl zdánlivě svého cíle, církev zdála se míti jen úkol sloužiti zájmům státním. Ve skutečnosti stali se však panovníci jen stoupenci zásad, které vlastní jejich zkázu přivodily. Státní absolutismus Bourbonů vedl důsledně k revoluci, jejíž obětí stal se Ludvík XVI.

11. Když Klement XIV. zemřel, stal se po čtyřměsíčním konklave jeho nástupcem kardinál Braschi

---

[1]) Kirsch, Päpstl. Lehensprojekt für Parma u. Piacenza unter Bened. XIV. (Hist. Jahrb. der Görresges. 1903, str. 517 sq.)

[2]) Kirsch, Konkordat mit Spanien 1753. (Arch. für k. Kirchenrecht. 1900, str. 313 sq.)

[3]) Reumont, Ganganelli, Papst Klemens XIV., seine Briefe u. seine Zeit. 1847. — Theiner, Gesch. des Pontifikats Klemens XIV. 1853. — Lettere, bolle e discorsi di Ganganelli. Firenze 1845. — Clementis XIV. epistolae et brevia ed. Theiner. Paris 1852.

z Ceseny a přijal jméno *Pia VI.*[1]) (1775—1799). Vyznamenávaje se jemným vzděláním, výmluvností a laskavostí zakusil řídkou měrou strasti svého vysokého úřadu; jeho dlouhý pontifikát byl řetězem námah a útrap, které mu právě se strany katolické byly způsobeny. Do jeho vlády spadají netoliko reformy Josefa II. a jeho bratra Leopolda a kongres emžský, nýbrž i hrůzy francouzské revoluce, jež podvrátila celý státní a církevní řád ve Francii. Přes to Pius VI. neklesal na mysli a získal si zejména o Řím a stát papežský velikých zásluh založením musea Pio-Clementino, provedením různých staveb, vysušením části bažin pontinských a reformou správy. Jesuity v hradě andělském uvězněné propustil na svobodu, poněvadž proces ukázal jejich nevinu.

§ 234. Řády v 17. a 18. století. Zrušení Tovaryšstva Ježíšova.[2])

A) Nové náboženské společnosti.

Jako řeholní společnosti století 16., tak měly také řády v následujících dvou stoletích převahou směr praktický a byly jednak oživením starých společností řeholních jednak nově zřízeny.

Nejpřednější z nich jsou:

1. *Kongregace Maurinů.*[3]) K založení jejímu dal podnět Didier de la Cour, převor opatství st.-vanneského ve Verdunu, jenž u mnichů svého kláštera, jakož i kláštera v Moyen-Moutieru probuditi se snažil zájem pro vědecké zaměstnání. Oba kláštery spojily

[1]) Nodari, Vitae PP. Pii VI., Pii VII. etc. Padova 1840. — Artaud, Pie VI. 1847. — Gendry, Pie VI., sa vie, son pontificat (1775—1799). Paris 1907.

[2]) Heimbucher, Die Orden u. Kongr. der kath. Kirche. 3 Bde. 1907 sq.

[3]) Tassin, Hist. litt. de la Congrég. de St. Maur. 1770. — Gigas, Lettres des Bénéd. de la Congr. de St. Maur. 2 t. 1892 n. — Vanel, Nécrologe des Religieux de la Congrég. de St. Maur. 1896. — Bäumer, Johann Mabillon. 1892. — De Lama, Bibliothèque der écrivains de la Congr. de St. Maur. Paris 1882. — Berlière, Rev. Bénédictine. 1902, 1908, 1911.

se v kongregaci k obnovení řehole sv. Benedikta. Papež Klement VIII. potvrdil r. 1604 reformu, načež přistoupily k ní četné jiné kláštery a generální kapitola nazvala r. 1618 tyto reformované kláštery kongregací sv. Maura, ku poctě tohoto velikého žáka sv. Benedikta. Opat v St. Germainu u Paříže stal se generálním představeným kongregace, která v brzku počítala na 180 opatství a převorství. Kongregace Maurinů získala si nesmrtelných zásluh na poli vědy církevní, zvláště dějin církevních a archaeologie. Celá řada nejvěhlasnějších učenců, jako Mabillon, Ruinart, d'Achery, Martène, Durand, Montfaucon atd., vyšla z ní. Revolucí francouzskou byla r. 1789 zničena a teprve r. 1833 opět obnovena.

2. *Trappisté*,[1]) v nichž ožil takořka duch mnišstva středověkého, byli založeni Janem Bouthillierem de Rancé. Stav se knězem byl několika vážnými událostmi tak dojat, že r. 1662 své jmění rozdal a všech beneficií se zřekl, vyjma cisterciánského opatství La Trappe v Normandii. V tomto opatství zavedl netoliko starou řeholi Cisterciáků v její původní přísnosti, nýbrž ještě ji zostřil, předepsav stálé a úplné zdržování se masitých pokrmů, těžkou tělesnou práci a mlčení. Také vědecká práce byla úplně v řádu zapovězena jako nespojitelná s pravým duchem mnišstva, proti čemuž však se pozvedli Maurinové, zvláště Mabillon.[2]) Pro svoji přílišnou přísnost nenabyl řád v prvních dobách trvání většího rozšíření. Teprve vlivem revoluce francouzské rozšířil se přes hranice francouzské a usadil se ve Švýcarsku, v Německu, Italii, Španělsku, Rusku a Severní Americe. Po pádu Napoleonově vrátil se opět do Francie r. 1817.

3. Podle vzoru kongregace Oratoria sv. Filipa z Neri založil r. 1611 pozdější kardinál Petr Berulle († r. 1629) v Paříži *francouzské Oratorium*,[3])

---

[1]) Pfannenschmidt, Gesch. der Trappisten. 1873. — Schmid, Bouthillier de Rancé. 1897.

[2]) Traité des études monastiques 1683. — Didio, La querelle de Mabillon et de l'abbé de Rancé. Amiens 1892.

[3]) A. Perraud, L'Oratoire de France au XVII. et XVIII. siècle. Paris. 2 éd. 1866.

jemuž dvě léta potom dostalo se potvrzení od papeže Pavla V. (r. 1613). Také toto Oratorium pracovalo s úspěchem na poli vědy. Slavní učenci, jako filosof Malebranche, orientalista Morinus, kanonista Thomassin, kazatel Massilon, vyšli z něho. Mnozí klonili se však k jansenismu.

4. *Missijní kněží* nebo *Lazaristé*, tak nazvaní dle chrámu sv. Lazara v Paříži, zakladatelem mají sv. Vincence z Pauly[1]) (r. 1624), pravého divotvorce křesťanské lásky a obětavosti. Řád, jemuž dostalo se schválení od papeže Urbana VIII. (r. 1632), má úkol missiemi čas od času oživovati víru lidu. Vedle toho bylo mu namnoze svěřováno řízení seminářův a také v missiích pohanských dobyl si zásluh nemalých. V Rakousku usadili se Lazaristé teprve r. 1852 ve Štyrském Hradci a ve Vídni (r. 1855).

5. *Kongregace ze sv. Sulpice* založena byla farářem Janem Jakubem Olierem[2]) († r. 1657) v Paříži. Jméno obdržela dle chrámu a semináře sv. Sulpice. Věnovala se hlavně výchově kleru a působí dosud s úspěchem v celé řadě seminářů v Severní Americe.

6. *Redemptoristé* neboli *Liguoriáni* založeni byli sv. Alfonsem z Liguori.[3]) Narodiv se v Neapoli, věnoval se dle přání rodičů studiu práv; než v brzku opustil skvělou dráhu advokáta a stal se knězem (r. 1726). Jako kněz věnoval se především činnosti missionářské mezi lidem a založil za souhlasu papeže Klementa XII. r. 1732 ve Scala u Melfi s několika stejně smýšlejícími přáteli spolek světských duchov-

[1]) Gossier, Der hl. Vincenz v. Paul. 1845. — Maynard, 4 v. Paris 1873 sq. — Bougaud, 2 t. 3 éd. Paris 1898. — Morel, Tours 1908.

[2]) Biogr. G. M. de Fruges. Paris 2. éd. 1908. — Letourneau, La mission de J. J. Olier. Paris 1905. — Bertrand, Bibliothèque Sulpicienne ou hist. litt. de la Compagnie de St. S. 3 v. Paris 1900.

[3]) Dilgskron, Leben des hl. Bisch. und Kirchenlehr. Alphons M. v. Lig. 2 Bde. 1887. — Villecourt, Vie et institut de St. Alphonse. 4 v. Tournay 1863. — Saintrain, Vie du Saint Alphonse. Tournay 1879; něm. Schepss 1884. — Berthe, St. Alphonse de Liguori. 2 v. 2 éd. 1900. — Redemptoristé, Život sv. Alfonsa. 1887.

ních, „kongregaci nejsvětějšího Vykupitele“, k vlastnímu posvěcení věrným následováním božského Spasitele a k zprostředkování milosti výkupné, zvláště obyvatelstvu venkovskému konáním missií a duchovních exercicií. S počátku řídil novou kongregaci sv. Alfons sám jako rector maior nebo doživotní představený, od r. 1762, kdy se stal biskupem v St. Agatha dei Goti, skrze generálního vikáře. Zřeknuv se r. 1775 biskupství vrátil se do své kongregace, v jejímž středu zemřel r. 1787 u věku 91 let. Vedle sv. Alfonsa v kongregaci nejvíce proslul Klement Maria Hofbauer.[1]) Narodiv se v Tasovicích na Moravě r. 1751 ze zbožných rodičů stal se pekařem, cestoval jako asket světem a byl r. 1784 přijat do řádu Redemptoristů, jejž po té v Polsku, ve Švýcarsku a v Rakousku rozšířiti se snažil. Zemřel r. 1820 ve Vídni a byl r. 1909 svatořečen.

7. *Školní bratří* neboli *Bratří křesťanských škol* vznikli r. 1680 ve Francii a zakladatelem mají sv. Jana de la Salle,[2]) kanovníka remešského († r. 1719). Nejblahodárnější činnost rozvíjeli především ve Francii. Revolucí byla kongregace téměř zničena, avšak od r. 1803 počala znovu rozkvétati a rozšířila se i do jiných zemí, zejména též do Severní Ameriky.

8. Velmi blahodárně na poli missie a vědy působí *kongregace Mechitaristův.*[3]) Mechitar, její zakladatel, narodil se v Sebaste v Armenii r. 1676 a seznámil se záhy s naukou katolickou. Po mnohých pronásledováních od svých krajanů založil r. 1701 v Cařihradě kongregaci pro missie mezi svými krajany a

[1]) Haringer, Leben des sel. Dieners Gottes Klem. M. Hofbauer. 2. Aufl. 1880. — Česky Dobrý. 1882. — Innerkofler, Ein österreichischer Reformator. Lebensbild des hl. Klem. M. Hofbauer. 1910.

[2]) Knecht, J. B. de Lassalle. 1879. — Blain, La vie du vénérable J. B. de La Salle. 1887. — Delaire, St. J. B. de La Salle. 1900. — Život blah. Jana La Salle. Dle vlašťiny zprac. Janda. 1895. — Býňov, Šlechtic sv. Jan de la Salle. 1905. - Speil, Der hl. Joh. de La Salle u. seine Stiftung. 1907

[3]) Kalemkiar, Kongr. Mech. v Kirchenlex. VIII., 1122 n. — Hennemann, Das Kloster der armen. Mönche auf der Insel S. Lazzaro. 2. Aufl. 1881. — Koudelka, Mechitaristé. (Hlídka 1901.)

pro pěstování vědy. Poněvadž kongregace pro svou náklonnost k církvi katolické brzo podezřelou se stala patriarchovi cařihradskému, přesídlil se r. 1703 Mechitar do Modonu na Morei a vystavěl tu s dovolením republiky benátské klášter a chrám. Po svém přestoupení k Armenům sjednoceným obdržela kongregace r. 1712 od Klementa XI. potvrzení a řeholi podobnou řeholi benediktinské. Válka mezi Turky a Benátčany r. 1714 donutila Mechitaristy k přestěhování do Benátek, kde r. 1717 obdrželi od senátu ostrov San Lazzaro, jenž se stal nyní sídlem kongregace. Po smrti Mechitara r. 1749 přesídlilo se 21 kněží ze San Lazzaro do Terstu, kde r. 1773 zřídili, podporováni jsouce biskupem a místodržitelstvím, terstskou kongregaci Mechitaristův. Za francouzské vlády r. 1810 vypuzeni byvše usadili se r. 1811 ve Vídni. Mechitaristé, podrževše vlastní ritus a jazyk při bohoslužbě, získali si podporou unie církve arménské s římskou, missiemi mezi svými krajany, zvláště pak pěstováním literatury arménské velikých zásluh o národ arménský.

(1. Ze ženských kongregací výchově dívek věnovaly se zejména *Anglické panny*,[1]) jejichž zakladatelkou byla r. 1609 Marie Wardová, dcera anglického šlechtice († r. 1645). Jejich zřízení bylo podobno zřízení řádu jesuitského, proto také nazývány byly Jesuitkami. Poněvadž však klerus rozličné stížnosti proti nim pronášel, zapověděl papež Urban VIII. r. 1631 spolek. Nicméně bylo členům dovoleno pod jurisdikcí biskupa diecesánního plniti své sliby. Teprve papež Klement XI. r. 1703 potvrdil řeholi s podmínkou, že Marii Wardovou nesmějí považovati za svou zakladatelku. Po té rozšířila se společnost v Německu, v Anglii a v Rakousku. V Rakousku usadily se nejprve ve Sv. Hyppolitě (r. 1706); dle breve Benedikta XIV. z r. 1742 představená tamější je zároveň generální představenou nade všemi domy v Rakousku.

2. *Salesiánky* neboli *řád navštívení Panny Marie* založeny byly jako ženský spolek hlavně k vlastnímu

[1]) Leitner, Gesch. der Engl. Fräulein. 1869. — Chambers-Coleridge, Leben d. M. Ward. 2 Bde. 1889. — Schels, Die religiös. Frauengenossensch. 1857.

zdokonalení v duchovním životě a ošetřování nemocných r. 1610 v Annecy v Savojsku sv. František Saleský[1]) a sv. Františkou ze Chantal,[2]) zbožnou vdovou. Pavlem V. byl r. 1618 spolek povýšen na řád, jenž se měl věnovati výchově dívek. V Rakousku mají mimo jiné kláštery v Krakově (r. 1687) a ve Vídni (r. 1717).

3. *Milosrdné sestry* neboli *dcery křesťanské lásky* založil sv. Vincenc z Pauly († r. 1659) hlavně za podpory zbožné vdovy Aloisie le Gras.[3]) Klement IX. udělil r. 1668 spolku schválení.

Odvětvím jejich jsou Borromejky, které r. 1652 v Nancy od opata cisterciáckého Epifana Ludvíka Estivala řeholi obdrževše, podobně jako Milosrdné sestry hlavně ošetřování nemocných se věnují. Milosrdné sestry staly se ozdobou katolického života řeholního a náležejí k největším dobroditelkám trpícího lidstva. I jinověrci nemohou jejich zmužilosti a obětavosti odepříti zaslouženého uznání a obdivu.

4. *Sestry útočiště* založeny byly k polepšení kleslých dívek dřívějším Oratoriánem blahoslaveným P. Janem Eudem[4]) r. 1644 v Caënu. Krátce před tím založil P. Eudes kongregaci světských kněží (Eudistů) pro lidovou missii a řízení seminářů.

B) Zrušení řádu jesuitského.[5])

Tovaryšstvo Ježíšovo získalo si rozsáhlou, neúnavnou a úspěšnou činností, zvláště na poli missie

[1]) Hamon, Vie de St. Fr. de Sales. Deutsch Lager. 2. Aufl. 1903. — Procházka, Život sv. Františka Sal. 1879 n. — Strowski, Paris 1908.

[2]) Daurignac, S. Jeanne Fr. de Chantal. Deutsch von Clarus. 1870. — Bougaud, Die hl. Johanna Franziska von Chantal. Deutsch bearbeitet. 2 Bde. 2 Aufl. 1910.

[3]) Gobillon, Vie de Mad. le Gras 1676. Deutsch 1884. — Richemont, Hist. de Madame le Gras. 4 éd. Paris. 1894. — Haneberg, Der Beruf der Barmh. Schwestern. 1848. — Margerie, La societé de St. V. de P. 2 vol. 1874. — Hohn, Barmherzige Schwestern vom heil. Karl Borromäus (1652—1900). 1900.

[4]) Monografie: Joly, Paris 1907. — Boulay, 4 t. Paris 1905 sq. — Hector, Paris 1909.

[5]) Riffel, Die Aufhebung des Jesuitenordens. 1855. — Reinerding, Klemens XIV. und die Aufhebung der Ge-

a výchovy mládeže, o církev velikých zásluh a nabylo, ježto členové jeho byli namnoze zpovědníky a rádci panovníků, i ve věcech světských značného vlivu. Než právě tento dalekosáhlý vliv vzbudil proti němu četné odpůrce; od počátku byli protivníky jeho protestanté, později přidružili se k nim jansenisté, přívrženci gallikanismu a pak zejména též zednáři a nevěřečtí filosofové. Při své snaze svět úplně odkřesťaniti, snažili se povaliti především ty, kdož vládnouce důkladným vzděláním a věděním dovedli zdánlivou jejich moudrost jako lež a blud odhaliti. Tovaryšstvo mělo býti každým způsobem zničeno, poznávalit v něm právem hlavní oporu církve katolické. Proto byli Jesuité všemožně osočováni a pronásledováni. Hodina úplného zániku Tovaryšstva, zdálo se, že nadešla.

1. Boj započal *v Portugalsku*, kde nesmiřitelným nepřítelem řádu byl všemohoucí ministr neschopného krále Josefa Manuela († r. 1777), panovačný, krutý markýz Pombal,[1]) poněvadž Jesuité byli odpůrci jeho politiky a jeho sobeckých zájmův. Odpor, který r. 1750 kladli obyvatelé 7 redukcí paraguayských, záměnou daných Portugalsku za kolonii San Sagramento, proti nové vládě, poskytl Pombalovi vítanou zámínku, že zamezil Jesuitům volný přístup ku dvoru a proti řádu u Benedikta XIV. si stěžoval. Papež r. 1758 ustanovil po té patriarchu lissabonského Saldanhu visitátorem řádu, jenž Jesuitům r. 1758 zakázal

---

sellschaft Jesu. 1854. — Crétineau-Joly, Le pape Clément XIV. Paris 1862. — Ravignan, Clément XIII. et Clément XIV. 2 v. 2 éd. Paris 1856. — Duhr, Ungedrückte Briefe u Relationen über die Aufhebung der Ges. Jesu in Deutschl. (Hist Jahrb. der Görresg. 1885, str. 413 sq.) — Týž, Die Etappen bei der Aufhebung des Jesuitenordens. (Zeitschr. f. kath. Theol. 1898, pag. 432 sq.) — Duhr, Jesuitenfabeln. 4 Aufl. 1904. Česky Tumpach a Podlaha 1901. — Clavé, Morts ou vivants. Suppresion et survivance de la Companie de Jésus. Paris 1902. — Delplace, La suppresion de Jésuites 1773–1814. (V Études 116. 1908, str. 69 sq.) — Oliva, Tovaryšstvo Ježíšovo. 1910.

[1]) Duhr, Pombal. 1891. — Ginzel, Kirchenhistorische Schriften. II. (1872) 205–282. — Zeitschrift für kath. Theologie. 1898, str. 432 n. — Murr, Geschichte der Jesuiten in Portugal unter der Staatsverwaltung des Marquis von Pombal. 1910.

veškeru činnost ve zpovědnici a na kazatelně. Atentátu, který brzo potom učiněn byl na krále (3. září 1758), použil Pombal k rozhodné ráně proti řádu. Jesuité byli z účastenství na domnělém spiknutí obviněni, z části uvězněni nebo popraveni, z části na pobřeží církevního státu vyloděni (r. 1759), kde se jim od Klementa XIII. a obyvatelstva dostalo laskavého přijetí.

2. Příkladu Portugalska následovala *Francie.*[1]) Zde byli odpůrci Jesuitů netoliko encyklopaedisté, nýbrž zejména i jansenisté, dále ministr Ludvíka XV. Choiseul, jakož i hraběnka Pompadourová, milostnice králova, která je proto nenáviděla, že zpovědník králův P. Perisseau její odstranění ode dvora žádal. Jako v Portugalsku byl i ve Francii atentát, který r. 1755 jakýsi Damien na Ludvíka XV. učinil, Jesuitům za vinu kladen. Hlavní záminku poskytl však k útoku na řád případ P. La Valetta,[2]) generálního prokurátora na ostrově Martinique, jenž proti vůli představených rozsáhlý zámořský obchod vedl. Když příliš odvážnými podniky stal se neschopným k placení, žádali věřitelé náhradu od řádu. Parlament pařížský, nespokojiv se pouhým odsouzením řádu k plné náhradě škody (r. 1761), prohlásil při této příležitosti na základě nejnesmyslnějších pomluv přes protest papežův a celého episkopátu francouzského, že zásady řádu, jak je z konstituce poznal, nesrovnávají se s blahem církve a právními zásadami Francie, jejich pak nauky že jsou nemorální. Král, chtěje řád zachránit, žádal v Římě o jeho reformu. Když však jeho návrh na změnu konstituce řádové byl odmítnut (Sint ut sunt, aut non sint), potvrdil nález parlamentu o zrušení řádu (r. 1764). Členům Tovaryšstva, kteří by přísahou stvrdili, že konstituce řádu je bezbožná a panovníku nebezpečná, slíbeno, že budou moci jako světští duchovní a pod jurisdikcí biskupů v duchovní správě působiti. Než jen 5 ze 4000 ukázalo se slabými.

---

[1]) Touqueray, Histoire de Comp. de Jésus en France. I. t. 1908.

[2]) De Rochemonteix, Le P. Lavalette à la Martinique. Paris 1907.

3. Papež Klement XIII. protestoval znovu slavně proti těmto násilnostem světské moci bullou Apostolicum pascendi z 8. ledna 1765, uděliv řádu znovu approbaci, nicméně nemohl tím zabrániti hnutí proti řádu vzniklému. Neboť v téže téměř době zakročilo proti řádu *Španělsko.*[1]) Ministr Aranda osočováním řádu u krále Karla III., jakoby řád pracoval osnováním vzpour lidu a šířením pochybností o manželském zrození krále o jeho pád, dosáhl toho, že roku 1767 vydal dekret, kterým byli všichni Jesuité vypovědění. Beze všeho soudního vyšetřování byli za příkladem Portugalska do státu papežského dopraveni. Totéž učinil ještě téhož roku král *neapolský* Ferdinand IV., syn Karla III., z návodu ministra Tanucciho. Konečně byl řád vypovědět z vévodství *parmenského* r. 1768, ano i velmistr řádu maltezského dal Jesuity dopraviti do státu papežského.

4. Než vypuzení řádu jesuitského ze zemí jejich panovníkům bourbonským nestačilo. Snahy jejich směřovaly k tomu, aby řád byl i církevně zrušen. Proto po smrti papeže Klementa XIII. (r. 1769) Francie a Španělsko všemožně se vynasnažovaly, aby na stolec papežský dosazen byl muž, který by byl v této věci povolným. Skutečně také hlavně jejich nátlakem zvolen byl ~~František~~ Lorenzo Ganganelli jako Klement XIV. (1769—1774), který v palčivé otázce dosud umírněně se choval, ale zároveň byl názoru, že řád, když věci tak daleko dospěly, má býti církevnímu míru obětován. Skutečně sotva že dosedl na trůn, pozvedly se nové bouře všech bourbonských panovníků proti řádu. Klement XIV., postrádaje nezdolné síly vůle předchůdce svého, hleděl dvory nejdříve reformou řádu uchlácholiti. Poněvadž však tato nabídka jako nedostatečná byla odmítnuta a španělský vyslanec odpadem bourbonských knížat od papeže hrozil, zrušil konečně Klement XIV. po čtyřletých těžkých vnitřních bojech řád brevem Dominus ac Redemptor ze dne 21. července 1773, jež 16. srpna v Gesù a v ostatních

[1]) Rousseau, Expulsion des Jésuites en Espagne. (Rev. des Quest. hist. 1904. I. t. p. 113 sq.)

domech řádových v Římě bylo prohlášeno. Generál Laurentius Ricci, jeho assistenti a někteří jiní vynikající členové řádu byli jati a uvězněni nejdříve v anglické kolleji, pak v hradu andělském, v němž Ricci již r. 1775 zemřel. Kolleje Jesuitů byly všude rozpuštěny a členům jejich dovoleno vstoupiti do jiných řádů nebo se svolením biskupů do duchovní správy. Jen Friedrich II. Pruský[1]) a Kateřina II. Ruská, znajíce blahodárné působení řádu, postavili se rozhodně provedení breve na odpor a přikázali ve svých zemích další trvání řádu. To bylo tím spíše možno, poněvadž Klement XIV. již následujícího roku zemřel a jeho nástupce Pius VI. byl k řádu smýšlení příznivějšího. Pius VII. na žádost cara Pavla I. dovolil r. 1801 trvání větve ruské, a r. 1804 spojil s ní kongregaci zřízenou v království obojí Sicilie. Konečně pak na prosby celého téměř okrsku katolického, mnohých arcibiskupův a biskupův, když stále zřejměji jevily se smutné následky zrušení Tovaryšstva, obnovil Pius VII. řád bullou Sollicitudo omnium ecclesiarum ze 7. srpna 1814 pro celou církev katolickou. V brzku opět zavedeno bylo Tovaryšstvo netoliko ve státě papežském, nýbrž i v Sardinii, Španělsku, ve Francii atd. V Rakousku usadili se Jesuité po svém vypuzení z Ruska r. 1820 od Alexandra I.

§ 235. Církevní bohoslužba, svátky, posty a život nábožensko-mravní.

1. Aby *bohoslužba* důstojně byla slavena a ode všech nepřístojností očištěna, vydána byla na sněmu tridentském netoliko řada předpisů v četných dekretech reformních, nýbrž zřízeny i zvláštní kongregace, jako kongregace ritů (r. 1587), kongregace odpustkův a ostatků (r. 1689). Kromě toho, aby vyloučena byla každá libovůle při bohoslužbě a udílení svátostí, revidovány a opraveny byly knihy liturgické, jako breviář (r. 1568), missál (r. 1570), římský pontifikál

[1]) L. Witte, Friedrich d. Gr. u. die Jesuiten. 2. Aufl. 1901.

(r. 1596), caeremoniale episcoporum (r. 1600) a římský rituál (r. 1614), a nařízeno, aby přijaty byly ve všech diecesích, jejichž knihy liturgické nemohou se vykázati stářím 200 let. Skutečně také přijala liturgické knihy římské a tím také římský ritus veliká většina církví západních a řádů řeholních a tím v bohoslužbě docíleno větší jednoty. Avšak i ony diecese, které podržely svůj zvláštní ritus, opravily své knihy liturgické podle vzoru římského a hleděly bohoslužbu důstojně konati. Také jim zapověděno, že nesmějí bez dovolení kongregace měniti svých liturgických knih. Nad používáním nových formulářů modlitebních zaveden byl přísný dohled, nevhodné zapověděny katolickými universitami, biskupy a apoštolskou stolicí. Klement VIII. r. 1601 zakázal přísně používati při veřejných pobožnostech litanií církevně neschválených a zavedení nových učinil závislým od zvláštního schválení kongregace ritův. Církevně schváleny byly jen litanie Všech svatých a litanie loretánská[1]) (Sixtus V. r. 1587); teprve mnohem později k nim přistoupily litanie jména Ježíšova (r. 1862) a nejsv. srdce Ježíšova (r. 1899). K zvláštní úctě nejsv. svátosti oltářní zavedena byla r. 1537 Kapucínem Josefem z Ferno čtyřicetihodinná pobožnost nejprve v Miláně a pak v rozličných jiných italských městech. Pro Řím byla nařízena Klementem VIII. r. 1598 a rozšířila se pak odtud po celé církvi katolické.[2]) Zvláštní formu této čtyřicetihodinové pobožnosti zavedl pro tři poslední dny masopustu sv. Filip Neri, která po té, především v chrámech jesuitských, stala se obvyklou.

2. Na příliš veliký počet *svátkův*[3]) ozývaly se již na konci středověku stížnosti, mimo jiné také proto, že byly nezřídka znesvěcovány rozpustilostí a požívačností. Od počátku reformace, která žádala zrušení

---

[1]) Angelo de Santi, Le litanie lauretane. 2 ed. 1897. Deutsch 1900.

[2]) Katholik, 1898, II., 151 násl.

[3]) Benedicti XIV., De festis D. N. J. Chr. Matrisque ejus. Pars II. — Nilles, Kalendarium II. — Fessler, Über die abgeschafften Feiertage. (Arch. für kath. Kirchenr. V. Bd.) — Kellner, Heortologie. 3. Aufl. 1911.

všech svátků, požadováno i se strany katolické aspoň částečné jejich zmenšení, tak na konventu v Řeznu r. 1524, na synodě v Trevíru r. 1549 atd. Tím pohnut zmenšil Urban VIII. r. 1642 bullou Universa per orbem počet přikázaných svátků na 31. Zároveň pak odňato biskupům právo o své ujmě zaváděti nové svátky a měniti ritus svátků již stávajících. V 18. stol. požadováno bylo další jejich zmenšení a papežové v jednotlivých zemích na tuto žádost také přistoupili. Tak dosáhli Karel, král obojí Sicilie, vévoda florencký a Marie Teresie pro země rakouské r. 1749 od Benedikta XIV., že zmenšil počet svátků na míru, která až do nejnovější doby platila s podmínkou však, že věřící o svátcích zrušených mši sv. obcovati musejí. Klement XIV. r. 1771 zprostil věřící o svátcích zrušených i této povinnosti. Přes tuto snahu po redukci svátků církevních byly přece i v této periodě některé nové zavedeny, tak r. 1621 svátek sv. Josefa,[1]) jenž od 13. a 14. století v jednotlivých řádech a místech 19. března slaven byl, a svátek Neposkvrněného početí Panny Marie, Klementem XI. r. 1708 za svátek fori povýšený. Vedle toho v neděli po svátku Narození Panny Marie zaveden od Innocence XI. r. 1683 svátek jména Panny Marie na památku osvobození Vídně od Turků; dále od Pia V. Slavnost růžencová na památku vítězství nad Turky u Lepanta r. 1571. Klement XI. rozšířil ji na celou církev[2]) (r. 1716); konečně svátek Jména Ježíš, jejž Innocenc XIII. r. 1721 druhou neděli po Zjevení Páně slaviti přikázal.

3. *Řád postní* zůstával s počátku týž, jaký byl na konci středověku. Časem však množily se a rozšiřovaly indulty, a pro Rakousko poskytnuto posléze značné zmírnění tím, že na žádost vlády v době čtyřicetidenního postu všeobecně bylo dovoleno požívati masa, vyjímaje svatý týden, středy, pátky a soboty v ostatní

[1]) Seitz, Die Verehrung des hl. Josef in ihrer gesch. Entwicklung bis zum Konzil von Trient. 1908.

[2]) Beissel, Geschichte der Verehrung Marias im 16. u. 17. Jahrh. 1910.

době [1]) V náhradu za půst vigilní, se svátky apoštolů odpadlý, byly prohlášeny středy a pátky adventní za dny postní.

4. *Život nábožensko-mravní*, jenž při vzniku reformace mnohé nedostatky jevil, poklesl namnoze v zápětí zmatků náboženských ještě hlouběji, byl však reformátorskou činností koncilu tridentského opět povznesen. Velmi neblaze naň účinkovaly také zhoubné války, zvláště válka třicetiletá, která velikou hrubost a nevázanost způsobila. Po obnovení míru však opět obnova mravní utěšeně pokračovala, až nevěrecká osvícenost 18. století, vniknuvši z kruhů vyšších i do nižších vrstev lidu, značný úpadek života náboženskomravního přivodila. Zvláště Francie byla jevištěm nevěreckých a frivolních snah, které namnoze i na dvoře královském podpory docházely. Také na poloostrově pyrenejském podařilo se v době královského absolutismu získati zednářům část lidu a kleru pro liché osvěcenství. V Italii dosáhla reformátorská činnost četných světců značných úspěchů, jakkoli duch světa rozvoji života v pravdě náboženského veliké činil překážky. Přes tyto politováníhodné nedostatky je jisto, že církev i v této periodě docílila v celku krásných výsledků svou činností, a že zejména vypěstovala veliký zástup světců ve všech zemích, kteří se stali zářivými vzory pro své vrstevníky. Vedle četných zakladatelů řádů jsou to: papež Pius V., František Xaverský († r. 1552), japonští mučedníci, sv. Stanislav Kostka († r. 1568), sv. Alois z Gonzagy († r. 1591), Kapucíni Felix a Cantalicio († r. 1587), Benedikt z Urbina († r. 1625), Fidelis ze Sigmaringen († r. 1622), Františkán Paschalis Baylon († r. 1590), Laurentius z Brindisi († r. 1619), Michael de Sanctis († r. 1625), blahosl. Jan Sarkander († r. 1620), Kateřina de Ricci († r. 1590), Magdalena z Pazzis († r. 1607), Rosa z Limy († r. 1617), blah. Jan Eudes († r. 1680), blah. Markéta Alacoque († r. 1690), jež svými zjeveními první podnět k zavedení svátku nejsv. Srdce Pána Ježíše Klementem XIII. r. 1765 dala, atd.

---

[1]) Wolfsgruber, Migazzi, 1890, str. 462.

§ 236. Církevní věda.[1]) Galileo Galilei.

I. Věda theologická dosáhla v této periodě velikého rozkvětu. Přispěl k tomu především vynález knihtiskařství, dále humanismus a nepřímo i reformace. Rozkvět tento jeví se již před koncilem tridentským, čehož nejlepším svědectvím jsou vynikající theologové, kteří se ho účastnili; vlastní doba jeho počíná však teprve po tomto sněmu. Hlavními pěstiteli vědy theologické byly řády, především jesuitský a dominikánský, dále Oratoriáni a Maurini. S řeholníky závodil namnoze i klerus světský.[2]) V zápětí nastalých konfessionálních protiv má s počátku hnutí literární převahou ráz polemický a také později polemice přináleží místo význačné. Záhy však bylo i v ostatních theologických disciplinách horlivě a úspěšně pracováno.

1. *Studium biblické* od dob sv. Jeronyma nikdy nebylo tak horlivě pěstováno jako ve století 16., 17. a 18. K jeho povznesení přispívalo netoliko studium jazyka řeckého a hebrejského na universitách, nýbrž i vydávání různých východních překladů Písma sv. Vedle polyglotty complutské vydána byla polyglotta antverpská r. 1559, o jejímž vydání hlavně pracoval Španěl Arias Montanus, dále polyglotta pařížská r. 1645 vydaná právníkem Michaelem le Jayem a konečně londýnská r. 1657. Také opravě textu srovnáváním různých kodexů věnována péče a tím zá-

[1]) Werner, Geschichte der kathol. Theologie seit dem Trienter Konzil bis zur Gegenwart. 2. Aufl. 1889. — Hurter, Nomenclator litter. recentioris Theologiae cathol. 5 vol. 3 ed. 1903 sqq. — Dejob, De l'influence du concile de Trente sur la litt. et les beaux-arts chez les peuples cath. 1884. — Werner, Franz Suarez u. die Scholastik d. letzten Jahrh. Regensb. 1861. — Týž, Gesch. der apologet. u. polem. Literatur der christl. Theologie. 1861.

[2]) Ziegelbauer, Historia rei literariae ordinis s. Benedicti. 4 t. Augustae 1754. — Backer, Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus. 7 t. Luttich 1853 sq.; nouv. éd par Ch. Sommervogel. 9 t. a 1. sv. registr. Paris 1890 sq. — Feret, La faculté de théol. de Paris et ses docteurs les plus célèbres. 7 t. Paris 1900 sq. — De Broglie, Mabillon et la société de l'abbaye de St. Germain des Prés. 2 t. Paris 1898.

klady položeny k jeho kritice. Zmínky v této příčině zasluhují Erasmus Rotterdamský, Robertus Stephanus, Houbigantius a de Rossi. Kromě toho pěstovány vědy pomocné, jako archaeologie biblická, introdukce a hermeneutika. Na tomto poli vynikli zejména Arias Montanus († r. 1598), Richard Simon († r. 1712), Dupin, Bernard Lamy († r. 1715), Jahn († r. 1816) atd. Aby i lidu četba Písma sv. byla umožněna, přeloženo bylo často Písmo sv. do řečí národních. V oboru vlastní exegese napsány četné kommentáře k Písmu sv., díla klassická, která namnoze i nyní ještě svou cenu podržela. K nejpřednějším exegetům náleží Jesuita Maldonat († r. 1583), professor v Paříži, jenž napsal výklad ke 4 evangeliím, dále Estius († r. 1613), professor v Douai v Belgii, který se proslavil zvláště svými kommentáři k listům sv. Pavla. Výklad k celému téměř Písmu sv. napsal Jesuita Cornelius a Lapide († r. 1637) a Benediktin Calmet († r. 1757).

2. *V theologii dogmatické,* aniž opustili methodu scholastickou, hleděli největší theologové této doby odůvodniti nauky více positivně z Písma sv. a tradice, donuceni byvše k tomu od svých odpůrců, kteří jednak jen Písmo sv. uznávali za pravidlo víry, jednak tvrdili, že církevní nauka od své původní ryzosti se uchýlila. Klassickým dílem v tomto směru jsou Loci theologici Dominikána Melchiora Cana († r. 1560), professora na universitě v Salamance a později biskupa na ostrovech Kanárských, v němž pojednává o pramenech víry. Bystrozrakem a učeností jej překonává ještě Jesuita Dionysius Petavius († r. 1652),[1]) professor na universitě pařížské, jehož dílo De theologicis dogmatibus bohužel však zůstalo nedokončeno. Veliké ceny je rovněž nedokončené dílo dogmatické Oratoriána Thomassina[2]) († r. 1695) Dogmata theologica. Mezi stoupenci methody scholastické vynikají Dominikán

[1]) Stanonik, Dionysius Petavius. 1876. — Martin, Paris 1910.

[2]) Biogr. Martin, Paris 1911.

Dominik Bannez († r. 1604), Jesuité Gab. Vasquez († r. 1604), Frant. Suarez († r. 1617) a Diego Ruiz de Montoya († r. 1632). Později dosáhli zvučného jména jako dogmatikové Hon. Tournely († r. 1727) a Dominikán Billuart († r. 1757).

Jako apologeté a polemikové vynikli Jesuita kardinál Bellarmin[1]) († r. 1621), jenž napsal Disputationes de controversiis fidei christianae adversus huius temporis haereticos (3 t. 1581), dále Bossuet,[2]) biskup v Meaux († r. 1704), proslulý svými spisy Histoire de variations des Églises protestantes (2 vol. 1688) a Exposition de la doctrine catholique sur les matières de controverse (1671), a konečně biskup avrancheský Huet († r. 1721), jehož spis Demonstratio evangelica (1679) vyznamenává se hlubokým vzděláním.[3])

3. *V theologii praktické* byla především pěstována *morálka* a často s dogmatikou spojována. Zároveň však také vydány byly četné spisy kasuistické, v nichž nejdříve vysvětlovány byly základní principy normální a pak dle nich rozhodovány jednotlivé případy. K předním pěstitelům kasuistiky náleží španělský Jesuita a kardinál Toletus († r. 1596). Jeho Summa casuum conscientiae absolutissima těšila se veliké oblibě. O svátosti manželství vydal nejpřednější dílo Jesuita Sanchez († r. 1610) De matrimonii sacramento (1602). Než nejdokonalejší formy kasuistika dosáhla Jesuitou Busembaumem († r. 1668) v jeho Medulta theologiae moralis, která četných vydání se dožila a mnohonásobně byla kommentována. Jako další spisovatelé v oboru theologie morální zmínky zasluhují: Azor

[1]) Le Bachelet, Bellarmin avant son Cardinalat 1542–1598. Paris 1911. — J. de la Servière, La théol. de Bellarmin. Paris 1908.

[2]) Correspondance de Bossuet publ. par Urbain et Lévêque. I.—III. Paris 1909 sq. — Biogr. Rébelliau. Paris 1900. Longuemare. Paris 1910.

[3]) Espenberger, Die apologetischen Bestrebungen des Bischofs Huet von Avranches. Freiburg 1905.

(† r. 1603), Lessius († r. 1623), Ferdinand de Castro Palao († r. 1633), Laymann († r. 1635), Lugo († r. 1660), Escobar († r. 1669), Lacroix († r. 1714) a sv. Alfons z Liguori († r. 1787). Veliké spory mezi moralisty vyvolal system probabilismu Dominikánem Bartolomějem Medinou († r. 1581) předložený a ponejvíce Jesuity, třebas ne výlučně, zastávaný.

4. Na poli křesťanské *asketiky* s úspěchem pracovali v této periodě: Ludvík Blosius († r. 1566), Ludvík z Granady († r. 1588), sv. Teresie († r. 1582), sv. Jan z Kříže († r. 1591), Laurentius Scupoli († r. 1610), Alfons Rodriguez († r. 1616), Ludvík de Ponte († r. 1624), sv. František Saleský († r. 1622), Jan Bap. Scaramelli († r. 1752), sv. Alfons z Liguori († r. 1787).

5. Velikého rozkvětu dosáhlo také *kazatelství*,[1]) které ve francouzských kazatelech Bossuetovi († r. 1704), Bourdalouovi († r. 1704), Fléchierovi († r. 1710), Fénelonovi († r. 1715) a Massillonovi († r. 1742) slavilo své nejskvělejší triumfy. V Italii vynikl Jesuita Segneri († r. 1694), v Portugalsku Vieira († r. 1697), v Německu Faber († r. 1558), v Rakousku více jako populární kazatel Abraham a S. Clara († r. 1709).

6. Též *právo kanonické*[2]) mělo vynikající pěstitele. Náleží k nim především Barbosa († r. 1641), Fagnani († r. 1678), Reiffenstuel († r. 1703), Schmalzgrueber († r. 1735), Lambertini (Benedikt XIV.), Ferraris atd.

7. Se zvláštní horlivostí a úspěchem pěstován obor *theologie historické*. Četné prameny historické z části byly nově objeveny, z části ve formě přesné vydány, zároveň pak také látka různě zpracována. Pomocné

[1]) Freppel, Bourdaloue et éloquence sacrée au XVII. siècle. 3 t. Paris 1902 sq. — Brischar, Die katholischen Kanzelredner Deutschlands seit den drei letzten Jahrh. 5 Bde. 1867 sq.

[2]) Schulte, Gesch. der Quellen u. Literatur des kan. Rechts. III. Bd. 1880.

vědy historické vznikly teprve v této době a mnohá díla sem spadající podržela dodnes svoji cenu. Jako vydavatelé vynikli D'Achéry (Spicilegium veterum scriptorum. 13 vol. 1655—77), Martène a Durand (Thesaurus novus Anecdotorum. 5 fol. 1717; Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio. 9 fol. 1724 sqq.), Pez (Thesaurus Anecdotorum novissimus. 6 fol. 1721 sqq.), Muratori (Rerum italic. scriptores. 28 fol. 1723 sqq.). Pro archaeologii položili základy svými pracemi Mamachi, Pellicia, Bosio atd. S celou historickou theologií zvláště důkladně obeznámen byl učený opat Gerbert († r. 1793).

II. Při tolikerém rozkvětu věd theologických vědy profanní nikterak nebyly zanedbávány. Církev katolická jejich rozkvětu nikterak nebránila, nýbrž jen toho dbala, aby jejich převráceným pěstováním nevzniklo víře nebezpečenství, jak to objektivně posuzována dosvědčuje záležitost *Galileova.*[1]) Až do konce 17. stol. byl světový system Ptolomejův, jejž všichni učenci přijali, jehož se sv. otcové a scholastici přidržovali, ve školách považován všeobecně za správný a přednášen. Proto system Koperníkův o otáčení se země kolem slunce netoliko byl pokládán za odporující filosofii Aristotelské, nýbrž také odmítán od vynikajících astronomův a přírodozpytců, jako byli Tycho de Brahe, Alexander Tassoni, Krištof Schreiner, Antonín Delphino a Justus Lipsius. Netoliko katolíci, nýbrž i protestanté obecně soudili, že system tento odporuje též Písmu sv. Odmítal jej učený Melanchthon

---

[1]) Gebler, G. Galilei und die röm. Kurie. 1876 n. — Schanz, G. Galilei 1878. — Grisar, Galilei-Studien. 1882. — Funk, Abh. u. Unters. II. Bd. 444 n. (Zur Galilei-Frage.) — Favaro, G. e l'Inquisizione. Documenti. Roma. 1907. — Ad. Müller, Galilei und das Kopernik-Weltsystem. 1909. — Týž, D. Galilei-Prozess. 1909. — A. de Gubernatis, G. Galilei. Firenze 1909. — Schanz-Koch, Apologie des Christentums. I. Bd. 4 Aufl. 1910, p. 735 n. — Vacandard, La condemnation de Galilée. (Études de crit. et d'hist. Relig. Paris 1905, p. 295 sq.) — Kadeřávek, Galileo Galilei. (Obzor 1878.) — Samsour, Gal. Galilei. (Hlasy katol. spolku tisk. Roč. 41., č. 4.) 1910.

a Luther napsal, že Koperník chce převrátit celou astronomii, Písmo sv., že však praví, že Josue slunci rozkázal, aby se zastavilo, nikoli zemi. Na počátku století 17. vystoupil však Galileo Galilei, filosof a geniální mathematik velkovévody florenckého Cosimua II. a začal hájiti system Koperníkův netoliko jen jako domněnku pravděpodobnou, nýbrž jako thesi jistou a nevývratnou, zejména ve svých třech listech „O skvrnách slunečních". Zpraven byv o odporu, který v Římě a ve Florencii proti názoru jeho vznikl, hájil se v listě k příteli svému Benediktinovi Castellimu r. 1613, v němž důvtipně poukazoval na populární způsob mluvy Písma sv. a jeho autoritu jen ve věcech spásy uznával, při bezpečných však výsledcích vědy přírodní jeho zdánlivý odpor odmítal. Než důkazy, jež pro svoje tvrzení uváděl, nebyly dle svědectví slavného astronoma P. Secchiho dostatečné a také námitek svých odpůrců Galilei nedovedl vyvrátit. Byv denuncióván odebral se Galilei sám do Říma, aby r. 1615 započatý tu proces urychlil. Zde nauka jeho, že slunce je středem světa a země se pohybuje, byla 5. března 1616 od kongregace Indexu jako odporující Písmu sv. označena a Galileimu uloženo, aby jí ani slovem ani písmem dál nehájil a nehlásal, což také učenec slíbil. Odvolání a trest nebyl mu uložen. Následujícího roku byl dán i spis Koperníkův De revolutionibus coelestibus na index, v dekretu pak všem universitám zaslaném označena byla nauka Koperníkova falsa doctrina Pythagorica, divinae scripturae omnino adversans. Než již r. 1620 dovoleno systemu Koperníkova hypotheticky se přidržovati. Poněvadž r. 1632 Galilei porušiv slib ve svém Dialogo system Koperníkův netoliko hypotheticky, nýbrž theticky přednášel, zahájen byl proti němu druhý proces před sv. Officiem v Římě, kamž se r. 1633 musil dostavit. Galilei doznal tu posléze, když mu hrozeno torturou, svoje překročení dekretu kongregace indexu a prohlásil Kopernikovský názor za bludný. Slova „a přece se pohybuje" nejsou historická. Jako podezřelý z haerese byl Galilei odsouzen do žaláře, kterýžto trest změněn však byl v nucený pobyt v paláci přítele,

arcibiskupa sienského. Později bydlil ve své ville v Arcetri u Florencie, kde jako katolík a v pokoji s církví roku 1642 zemřel. Dekrety kongregací, třebas vydány cum simplici approbatione papae, a zavrhují nauku Galileovu jako bludnou, neodporují neomylnosti papežské, poněvadž nebyly vydány papežem mluvícím ex cathedra, nýbrž jen kongregacemi, jež nejsou neomylnými.

§ 237. Církevní umění.

Na počátku nové doby udržuje se církevní umění ještě po několik desítiletí na výši, na které stálo na konci středověku, po té však klesá vždy hlouběji. Zřeknuvši se středověkého idealismu upadá ve svém přepiatém realismu a materialismu do zevnějšnosti a bezduchovosti. Místo vlády tradice, které se středověk radostně podroboval, nastupuje namnoze libovůle umělce. Vůdčí postavení má s počátku Italie, ve století 17. nastupuje na její místo Francie. Všestranného rozkvětu umění dožilo se ve století 16. a 17. Španělsko.

1. V oboru *architektury*[1]) již v první polovici století 15. objevil se v Italii nový sloh, který, poněvadž ve své podstatě byl jen obnovením antického stavitelství římského a jeho vystoupení vůbec s obnovením klassického starověku souvisí, nazván byl *slohem renaissančním*. Jeho otcem je Filip Brunellesci († r. 1446),[2]) šiřitelem pak učený kněz umělec Leo Battista Alberti († r. 1472). Sloh tento je převahou rázu dekorativního. Stěny jsou ozdobeny po

[1]) Broussolle, L'art, la religion et la Renaissance. Paris 1910. — Graus, Die kathol. Kirche u. die Renaissance. 2. Aufl. 1888. — Lübke, Gesch. der Renaissance in Deutschl. 2 Bde. 2. Aufl. 1881 sq. — Kraus, Gesch der christl. Kunst. II. Bde. 1895 n. — Jakob, Die Kunst im Dienste der Kirche. 5. Aufl. 1901. — Burkhardt-Holzinger, Geschichte der Renaissance in Italien. 3. Aufl. 1891. — Durm, Die Baukunst der Rennaiss. in Italien. 1903. — Müntz, Histoire de l'art pendant la Renaissance. 3 t. Paris 1888 sq.

[2]) Fabriczy, Fil. Brunelleschi. 1892. — Prokop, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgesch. Beziehung. 1904.

antickém způsobu festony se stuhami, sochami nebo reliefy, římsy jsou mohutné, anticky rozčlánkované, portály a okna jsou nahoře ozdobeny nízkým štítem podoby tupoúhlého trojúhelníka nebo kruhovité.

Tento způsob stavby zůstává ve století 15. jako raná renaissance ve svém počátečném stadiu a vybavuje se jen ponenáhlu ze zděděných upomínek středověkých. Hlavním dílem této periody je fasáda Certosy (kartusiánský klášter) u Pavie. Na počátku 16. století vyvinula se renaissance vyspělá, jež sledovala stavby antické v jejich účinné mohutnosti, v jejich sloupení, břevnoví a klenbách a rozšířila se ze svého domova do jiných zemí evropských. Její nejpřednější památkou je chrám sv. Petra v Římě, vystavěný v podobě latinského kříže a s obrovskou, velikolepě krásnou kupolí. Stavba jeho trvala 120 let (1506—1626). Hlavními staviteli byli Bramante, původce plánu, Michelangelo, tvůrce kupole, Maderno, jenž zbudoval větší část lodi a fasády. Méně plodná byla renaissance v Německu a v zemích českých v oboru stavby chrámové. Rozpoutané zápasy náboženské nebyly jí příznivy. Určitě vystupují tvary renaissanční na bývalém jesuitském chrámu sv. Salvatora v pražském Klementinu (1578—1602) a zvláště na poutnickém chrámě Panny Marie v St. Boleslavi. Rozkvět renaissance vyspělé netrval dlouho. Ještě před koncem století 16. počíná úpadek. Místo dosavadních přísných pravidel slohových naštoupila libovůle; místo ušlechtilé, velikolepé jednoduchosti nastalo nevkusné přeplnění. Tak povstal sloh *barokní*,[1]) který ve svém úpadku nazývá se rokoko. Hlavním mistrem slohu barokového je Lorenzo Bernini († r. 1660) a hlavní stavbou církevní chrám jesuitský al Gesù v Římě. Barok byl horlivě pěstován i v zemích našich ve stol. 17., jak svědčí nádherný jesuitský chrám sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, vystavěný Krištofem Dinzenhoferem, dále kostel sv. Michala v Olomouci a na Sv. Kopečku, přestavba chrámu velehradského atd.

[1]) Wölflin, Renaiss. u. Barock. 4. Aufl. 1908.

2. V *malířství*[1]) pozorovati možno značné sesvětštění a smyslnost. Mnozí z předních malířů v italských svým působením sahají do této periody a tím se vysvětluje, že malířství italské udrželo se po nějakou dobu ještě na dřívější výši. Po jejich smrti nastal úpadek. Mnozí bezduchým napodobením upadli v pouhou manýru a hledanou ulíčenost. Zmínky zaslouží Vasari († r. 1574) a Baroccio († r. 1612). Z bezduché manýry hleděli si jedni pomoci tím, že sledujíce mistry nejvýtečnější snažili se osvojiti sobě přednosti jejich — eklektikové; jiní opět hledali spásu ve věrném napodobování přírody — naturalisté. Hlavou eklektiků byl Lodovico Caracci († r. 1619), zakladatel malířské akademie v Bologni, a jeho synovci Agostino a Annibale. Nejznamenitějšími mistry školy té byli Quido Reni († r. 1642), jehož práce vynikají půvabem a svěžím kolo-ritem, a Domenichino († r. 1641). Z naturalistů vynikli Caravaggio († r. 1609) a Rosa († r. 1673). Většího rozkvětu nabylo malířství ve století 17. v Nizozemsku a ve Španělsku. V Nizozemsku vynikl Rubens[2]) († r. 1640), jeden z nejznamenitějších umělců všech věkův. Některé z jeho obrazů, jako Ukřižování a Snětí s kříže v dómě v Antverpách, náležejí k nejznamenitějším výtvorům uměleckým. Ze žáků Rubensových nad jiné proslul Antonín Van Dyck († r. 1641). Ve Španělsku ve století 17. malířské školy nabyly stykem s Italií nejkrásnějšího rozvoje, sdružujíce ve výtvorech svých mysticismus s realismem. Jako hvězdy první velikosti skvěli se Velasquez († r. 1660), jehož genrové obrazy a portréty vyznamenávají se živou charakteristikou a silnou barvitostí, a Murillo († r. 1682), jehož kostelní obrazy prosluly hloubkou a vroucností citu.

3. Rozkvět *zpěvu církevního*[3]) vytvořením zpěvu vícehlasého trval i na začátku nového věku. Poněvadž

---

[1]) Frantz, Gesch. der christl. Malerei. 1887.

[2]) Monogr. Michel, Paris 1900. Vischer, 1904. Rosenberg, 1905.

[3]) Schlecht, Gesch. der Kirchenmusik. 1871. — Ambros, Gesch. der Musik. 3. Aufl. 1887. — Molitor, Die

však začal se zvrhovati trháním textu a přijímáním světských melodií, zapověděl koncil tridentský (sez. XXII.) tyto výstřednosti a přikázal, aby církevní zpěv konán byl důstojně. Ano povstala otázka, zdali hudba polyfonní vůbec má býti trpěna, a zda nebylo by záhodno navrátit se ke zpěvu gregoriánskému. Palestrina[1]) († r. 1594) svou Missa papae Marcelli podal důkaz, že umění jako takové není vinno zlořády, zvláště nesrozumitelností liturgického textu, a stal se tak zachráncem a reformátorem církevní hudby. Z jeho ostatních skladeb vynikají zvláště Missa assunta, Improperia a Stabat mater. Zároveň s Palestrinou vytvořil Orlandus de Lassus[2]) († r. 1594), posléze dvorní kapelník v Mnichově, svá díla umělecká. Ze stoupenců Palestrinových, jenž jako učitel působil pro rozšíření svého umění, vynikají Nanini († r. 1607) a Allegri († r. 1652). Po nich však opět vnikají do hudby církevní živly světské a svatost místa profanující vytvořením oratoria a opery. Nástroje smyčcové a jiné zaujaly brzo v hudbě církevní postavení vládnoucí a nový směr měl tak mocný vliv, že i velicí mistři, jako Mozart († r. 1791), Haydn († r. 1809) a Beethoven († r. 1827), jemu se ubrániti nedovedli.

4. Také *umění básnické* bylo ještě z veliké části ve službách náboženství. Velebnými verši opěvoval Torquato Tasso († r. 1595) ve svém „Osvobozeném Jerusalemu“ vítězství kříže nad půlměsícem, Španělové Lopez de Vega († r. 1635) a Calderon de la Barca († r. 1681) velebili ve svých nesmrtelných básních tajemství víry. A také sv. Teresie a sv. Jan z Kříže, jesuité Friedrich Spee († r. 1635) a Jakub Balde († r. 1668), jakož i konvertita Angelus Silesius († r. 1677) uváděli u vytržení svými mistrnými díly pravé náboženské lyriky.

---

nachtridentinische Choralreform. 2 Bde. 1902. — Katschthaler, Gesch. der Kirchenmusik. 1893. — Weinmann, Geschichte der Kirchenmusik. 1906.

[1]) Bäumker, Palestrina. 1877.

[2]) Bäumker, Orl. de le Lassus. 1878.

HLAVA V.

§ 238. Řecká církev orthodoxní.[1])

I. Dobytím Cařihradu Mohamedem II. r. 1453 byla vyvrácena a zničena sice říše řecká, nikoli však církev řecká. Tato zachovala se, třebas že v postavení z části značně stísněném. Řekové sami drželi se namnoze i v poměrech nejtěžších víry otců s uznáníhodnou věrností a vytrvalostí. S neomezenou úctou lpěli na své církvi a ve věcech právních obraceli se raději na své biskupy než na tureckého kadiho. Z politiky ponechali Turci Řekům, uloživše jim daň z hlavy, jejich církevní ústavu, chrámy a svobodné vykonávání bohoslužby. Církevní zřízení měla však k tomu sloužiti, aby křesťané připoutáni byli na stát turecký, a dosáhla také tohoto účelu. Hierarchie trvala dále. Patriarcha od synody patriarchální volený podržel své pocty, kterých mu také vláda neodpírala, jeho církevní a občanská moc docela i vzrostla: nemusil se nyní s císařem děliti o nejvyšší duchovní moc a v mnohé příčině stal se dědicem císařství. Patriarcha jmenoval metropolity, kteří opět ustanovovali biskupy, mohl vybírati církevní daně, měl trestní právo nad veškerým

[1]) Schmitt, Kritische Gesch. der neugr. und russischen Kirche. 1840. — Döllinger, Kirche und Kirchen. 1861 n. — Kyriakos, Die Geschichte der orientalischen Kirchen von 1453—1598. Deutsch v. Rauch. 1902. — Beth, Die orientalische Christenheit der Mittelmeerländer. 1902. — Silbernagl, Verfassung u. gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. 2. Aufl. 1904. — Lübek, Die christlichen Kirchen Orients. Kempten 1911.

klerem a občanskou pravomoc soudní nad křesťany, kteří jen ve věcech trestních podléhali soudci tureckému. Ovšem vykonával sultán na volbu patriarchy rozhodný vliv, a sesazování jeho, jakož i biskupů, bylo zcela v jeho rukou; povždy ručil za svou věrnost svojí hlavou a mnozí byli odstraněni. Později platili patriarchové veliké roční dávky; také za své potvrzení platili značný obnos. Jinak byli i s biskupy prosti daní. Kláštery a chrámy zachovaly svůj majetek a nabyly nového. Ponenáhlu navykli si orthodoxní Řekové viděti v sultánovi nástupce svých bývalých císařův. Také Athos se svými četnými kláštery podrobil se již Muradovi II. a zůstal poplatnou svobodnou duchovní republikou.

Ovšem poklesla církev řecká hluboko, v Evropě neméně než v Asii. Duchovní úřady staly se prodejnými. Jen ojediněle pěstována ještě učenost ve vyšších vrstvách; nižší duchovenstvo bylo průměrně velmi nevědomé a vykonávalo svůj úřad řemeslně; přirozeně upadalo také i školství.

Vedle patriarchy cařihradského, jenž jako hlava veškeré orthodoxní církve ekumenickým patriarchou se nazývá, byli ještě patriarchové alexandrinský, jenž v 17. a 18. století sídlil v Staré Kahýře, nyní pak v Alexandrii, a jurisdikci měl nad církvemi Egypta, Libye, Arabie a Nubie, pokud nenáležely ke konfessi koptické. Třetí místo příslušelo patriarchovi antiochenskému. Jeho jurisdikci podřízeny byly řecko-orthodoxní církve v Syrii, Cilicii, Mesopotamii, Isaurii a v jiných asijských provinciích. Čtvrtým patriarchou byl patriarcha jerusalemský, jenž dříve v Cařihradě dlel pro své chudobné postavení, nyní však sídlí v Jerusalemě ve velikém řeckém klášteře.

Nejméně bylo celkem dotknuto politickým převratem mnišstvo, jež těšíc se úctě i u mohamedánů zůstalo ve svých dosavadních sídlech. Jediné v klášteřích udržel se, ovšem často ve stavu bídném, vědecký život, podobně jako z klášterů vycházeli biskupové a vyšší hodnostáři.

V bohoslužbě a nauce od zrušení unie florencké nezměnila církev řecká ničeho. Nauka obsa-

žena je v orthodoxní konfessi katolické a apoštolské církve východní, kterou roku 1638 sestavil Petr Mogilas, metropolita kyjevský, a která r. 1643 schválena byla na synodě cařihradské od patriarchy Parthenia. Dle této konfesse zavrhují Řekové úzkostlivě Filioque, vyhýbají se výrazu purgatorium, za to učí dvěma peklům, z jednoho z nich však je vykoupení. Jakousi přednost biskupa římského uznávají, zavrhují však katolický primát a učí, že manželství může býti pro cizoložství rozloučeno. Při mši sv. užívá církev řecká chlebů kvašených, zachovává četnější a přísnější posty a má větší počet svátků než církev latinská, ceremoniální ritus její při oběti mše sv. je dlouhý, řečí liturgickou je starořečtina, laikům podává se kalich a kněžím dovoleno žíti v manželství před přijetím vyšších svěcení uzavřeném.

II. Co se týče poměru k církvi římské, tu starý odpor Řeků přes smýšlení některých patriarchů Římu příznivé se udržoval. Snahy papežů, jako Řehoře XIII., jenž v Římě založil kollej řeckou, a učených Řeků, mezi nimiž zvláště vynikl Leo Allatius, kustos bibliotheky vatikánské († r. 1669), svým spisem De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione lib. III., jakož i Jesuitů, kteří na konci 16. století a v Cařihradě se usadili, aby docíleno bylo sjednocení, zůstaly marnými.

Poněkud lépe utvářely se poměry v patriarchátu antiochenském. Již koncem století 17. žádali někteří z patriarchův a biskupů potvrzení od stolice apoštolské, nedostalo se jim ho však, poněvadž vyznání víry od nich předložené v některých článcích se různilo od víry katolické. Když však r. 1724 byl zvolen za patriarchu bývalý chovanec propagandy Serafin Tanas, a všem požadavkům stolice papežské vyhověl, byl prozatímně uznán. Avšak teprve když smýšlení své všestranně osvědčoval a zejména zmužile víru katolickou hájil, tak že musil před schismatickým patriarchou s desíti sobě věrnými biskupy utéci do hor libanonských, obdržel r. 1744 od Benedikta XIV. také pallium. Tak zřízen byl patriarchát

sjednocených Graeko-Mechitů, jehož držitel nazývá se patriarchou antiochenským, alexandrinským, jerusalemským a celého východu a asi 10 biskupů podřízených má.

§ 239. Schismatická církev ruská.[1])

Rusové, jsouce hierarchicky závislými na patriarchovi cařihradském, jenž jejich metropolity jmenoval, byli ponenáhlu strženi do rozkolu. Jejich metropolité sídleli nejdříve v Kyjevě, po té ve Vladimíru (r. 1299), odkud r. 1328 přeloženo bylo sídlo metropolity do Moskvy. Když na sněmu lyonském II. r. 1274 provedeno bylo sjednocení s církví řeckou, přijali i Rusové nálezy sněmu, postupem doby však pletichami patriarchů cařihradských a knížat ruských přerušili spojení s církví západní. Na sněmu florenckém r. 1439 přistoupil sice horlivý a smířlivý kyjevský metropolita Isidor opět k unii, avšak v Moskvě nálezy koncilu přes usilovné snahy jeho byly od velkoknížete Vasila odmítnuty. Metropolita sám byl jat a uvězněn, podařilo se mu však z vězení uniknouti. Nenalézaje ve vlasti bezpečného útulku, vrátil se do Říma.

Od té doby metropolité moskevští přidržovali se stále rozkolu, upadali však vždy ve větší závislost od kanovníků ruských, zejména od dob Ivana III. Va-

---

[1]) Philaret, Die Kirche Russlands. 2 Bde. 1872. — Haxthausen, Studien über die inneren Zustände Russlands. 1848. — Knie, Die russisch-schismatische Kirche. 1894. — Leroy-Beaulieu, L'empire des Tsars et les Russes. 3 vol. 4e éd. 1898. Deutsch von Pezold u. J. Müller. 1887 sq. — Pierling, La Russie et lex St. Siège. I.—IV. Paris 189b sq. 2 éd. 1906. — Kyriakos, Gesch. der orientalischen Kirchen 1453—1898. Deutsch von Rausch. 1902. — Fortescue, The orthodox eastern Church. London 1907. — Zdiechowski, Das Grundproblem Russlands. 1907. — Wilbois, L'avenir de l'Eglise russe. Paris 1907. — Max Prinz von Sachsen, Vorlesungen über die orientalische Kirchenfrage. 1907. — Palmieri, La chiesa russa, le sue odierne condizioni ed il suo riformismo dottrinale. Firence 1908. — Týž, Theologia dogmatica orthodoxa. I.: Prolegomena. Florentiae 1911. — Grivec, Východní otázka církevní. Přeložili A. Jašek a F. Jemelka. 1911.

sileviče (1462—1505), za něhož vyvráceny poslední zbytky panství mongolského (r. 1462). Aby tuto závislost utužili, snažili se carové zároveň metropolity moskevské vysvoboditi z podruží patriarchů cařihradských, a to tím více, poněvadž patriarchové posílali často osoby svého vlastního národa proti vůli carově jako metropolity do Ruska. Avšak pokusy, které činili, aby jmenování metropolity dostali do svých rukou, setkávaly se s odporem duchovenstva. Proto odhodlal se car Feodor Ivanovič (1548—1598) učiniti církev ruskou nezávislou od Cařihradu zřízením patriarchátu pro Rusko. Za tím účelem vyjednával s úplatným patriarchou cařihradským Jeremiášem II. († r. 1595). Tento přišed do Moskvy dal r. 1589 svůj souhlas k zřízení patriarchátu pro Rusko a povýšil metropolitu Joba za prvního patriarchu ruského. Při tom zároveň umluveno, že patriarchové moskevští mají býti voleni od synody svých biskupů, a po té svou volbu oznámiti patriarchovi cařihradskému, za jehož souhlas měli žádati a v určitých dobách poplatek jemu odváděti. Počet metropolitů při této příležitosti zvětšen byl v Rusku na čtyři a šest biskupství povýšeno na arcibiskupství. Na synodě cařihradské r. 1591 ruský patriarchát uznán byl též od ostatních patriarchů východních a zařazen jako pátý mezi patriarcháty řecké církve orthodoxní. Za císaře Alexia Michailoviče (1645—1676) zrušena za souhlasu patriarchů východních r. 1660 všeliká závislost patriarchy moskevského od Cařihradu a Rusům dána moc ustanovovati si patriarchu úplně nezávislého.

Ostatně důstojnost patriarchy moskevského neudržela se dlouho. Jakkoli její držitel byl pod mocí carovou, přece vážnost jeho u lidu byla veliká a státní moci při její snaze po neomezenosti na překážku. Proto car Petr Veliký[1]) (1689—1725), chtěje míti ve

[1]) Binder, Peter d. Gr. u. seine Zeit. 1844. — Brentano, Peter der Grosse. 1907. — Arndt, Die Reform der russ. Kirche durch Zar Peter I. (Zeitschr. für kathol. Theologie 1894, str. 417 sq.)

svých reformách úplně volnou ruku, rozhodl se důstojnost patriarchální úplně odstraniti. Když r. 1700 patriarcha Hadrian zemřel, zapověděl volbu nového patriarchy pod záminkou, že mu v tom překážejí nepokoje válečné, a ustanovil pouze správcem patriarchátu metropolitu Štěpána Jaworského, přiděliv mu na pomoc kollegium biskupův. Když pak po dvacetiletém téměř uprázdnění lid na patriarchát takořka zapomněl, zrušil jej za souhlasu synody moskevské formálně a ustanovil r. 1721 místo něho podle vzoru synody cařihradské za nejvyšší úřad církevní „svatý synod", sestávající z biskupů a jiných vyšších duchovních a světského vrchního prokurátora jakožto sprostředkovatele spojení s carem. Všechny členy synodu (celkem 12) jmenoval car, který se tím stal duchovní hlavou církve ruské; údové synody, jejíž hlavním úkolem byla péče o zachování ryzí nauky, o vyučování lidu a o pořádek bohoslužebný, musili jej také uznati přísahou za hlavu. Zároveň byly odstraněny důstojnosti metropolitův a arcibiskupů, vyjma kyjevského a novgorodského, a místa obsazována odtud pouze jednoduchými biskupy. Jen čestné názvy, jež udělovati přináleželo carovi, měly zůstati.

Přes tuto autokratickou a caesaropapistickou vládu povstaly přece v církvi ruské četné *sekty*,[1]) jež společným jménem nazývají se rozkolníky. První místo zaujímají mezi nimi *starověrci*. Sekta tato vznikla, když patriarcha Nikon (1652—1666) dal liturgické knihy namnoze porušené opraviti. Považujíce opravy tyto za porušení staré víry, nepřijali je mnozí a byli proto na synodě moskevské r. 1667 vyobcováni. Se starými liturgickými formami spojuje sekta starověrců úzkoprsý odpor proti novým obyčejům občanského života, jako kouření, pití kávy, stříhání vousů atd. Všecky pokusy carů, často i násilné, opět ji s církví ruskou

[1]) Arndt, Zeitschr. für kathol. Theol. 1890, str. 416 sq. — Gehring, Die Sekten der russischen Kirche nach ihrem Ursprung u. Zusammenhang. 1898. — Grass, Die russ. Sekten. 2 Bde. 1907 u. 1909. — Bontsch-Bronéwitsch, Matériaux pour l'hist. et l'étude des sectes et du raskol russe. St. Petersb. 1908 sq.

sjednotit, zůstaly bezvýslednými. V přítomné době čítá přes deset millionů přivržencův. Když její staří kněží vymřeli, rozdělili se rozkolníci na dvě skupiny. Jedna přijala kněze ze státní církve jako nutné zlo a utvořila tak zvanou kněžskou skupinu (popovci). Druhá prohlásila kněžstvo za zrušené a utvořila skupinu bez kněží (bezpopovci). Místo kněží volí si laiky za starší. Obě skupiny rozdělily se postupem 18. století opět na četné menší sekty, z nichž některé přidržují se směru více blouznivého, druhé pak více racionalistického; po většině však pozbyly sekty tyto úplně obsah křesťanský. K sektám blouznivým náležejí hlavně chlystové, kteří se sami bičují a skopci (eunuchové) s nejhoršími mravními výstřednostmi. K sektám rázu spiritualisticky racionalistického počítati dlužno molokany, kteří v době postní proti zákazu církve orthodoxní požívají mléko, a duchoborce,[1]) kteří zavrhují nejsvětější Trojici a jako kvakeři přísahu a službu vojenskou za nedovolenou prohlašují. Směru kommunistického přidržují se stundisté.

Poněvadž po pádu Cařihradu bylo postavení Ruska pro církev orthodoxní směrodatným, obracely se snahy papežů k tomu, aby docílili sjednocení jeho s církví katolickou.[2]) Tak vyjednávali ve století 16. o unii Lev X., Hadrian VI. a Klement VII. s Ivanem III. a Vasilem III. Avšak jejich vyslanectví, podobně jako vyjednávání mezi Juliem III. a carem Ivanem IV. zmařena namnoze Poláky, kteří neradi viděli Moskvu spojenou s Římem. Tato opposice Poláků zabránila také příchod vyslanců papežských do Moskvy, aby pozvali Ivana IV. Hrozného (1534—1583) ke sněmu tridentskému. Také snahy Jesuity Possevina, jenž poslán byl jako legát od Řehoře XIII., aby sprostředkoval mír mezi králem polským Báthorym a Ivanem IV., zůstaly bezvýslednými.

---

[1]) Procházka, Ruská sekta duchoborců. (Čas. katol. duchov. 1861.)

[2]) Pierling, La Russie et le Saint Siège. 5 v. 1896 násl.

§ 240. Sjednocení Rutheni čili Malorusové v Polsku a v Rakousku.[1])

1. Rutheni čili Malorusové byli podobně jako ostatní Rusové strženi při svém spojení s Cařihradem ponenáhlu a nepozorovaně do rozkolu řeckého. Ani když část Ruthenie, tak zv. Červená Rus, s Polskem a zbytek od knížete Gedimina (1314—1342) s Litvou v první polovici 14. století spojeny byly, nezměnil se tento poměr církve ruthenské k Cařihradu. Kazimír III. Veliký (1333—1370) hleděl sice v nově získaných částech země zavésti latinskou církev a její hierarchii, ponechal však schismatickou hierarchii ruthenskou netknutou a nečinil nic, aby Rutheny spojil s Římem. Teprve když velkokníže litevský Jagello, vstoupiv v manželství s Hedvikou Polskou, povýšen byl za krále polského jako Vladislav II. (1386 až 1434), nastaly příznivější poměry pro spojení církve ruthenské s Římem. Králové polští, hlavně z důvodů politických, aby totiž Rutheny sobě poddané snáze chránili proti vlivům Moskvy, založili na podporu víry katolické některá biskupství latinská a snažili se unii Ruthenů s církví katolickou provésti. A když skutečně na sněmu florenckém byla prohlášena r. 1439, podporovali snahy Isidora, metropolity kyjevského, o její provedení. Po odchodu Isidora do Říma zdálo se dílo unie ohroženo, neboť r. 1451 působením velkoknížete Vasila byl schismatický biskup Jonáš II. uznán od krále polského Kazimíra IV. (1444—1492) za metropolitu kyjevského. Než r. 1458 Pius II. jmenoval sjednoceného metropolitu pro Kyjev a podřídil mu zvláštní bullou devět ruthenských biskupství v jižním

[1]) Pelesz, Geschichte der Union der ruth. Kirche mit Rom. 2 Bde. Würzburg 1881. — Kryštůfek, Stručné dějiny církve katol. u Rusů. (Čas. katol. duchov. 1887.) — Rejzek, Sv. Josafat. 1885. — Malinowski, Die Kirchen- u. Staatssatzungen des griech.-kathol. Ritus der Ruthenen in Galizien. 1861. — Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských atd. 1898 násl. — Ehrhard, Východní církevní otázka a úkol Rakouska při jejím řešení. Přel. Kašpar. 1902. — Grivec, Východní otázka církevní; ze sl. Jašek a Jemelka. 1911.

Rusku a Haliči (Černigov, Smolensk, Přemysl, Turow, Luck, Vladimir, Polock, Chlum a Halič). Odtud sice někteří metropolité a biskupové udržovali s Římem aspoň zevně spojení, nicméně počet schismatiků stále rostl a konečně r. 1519 dosazen byl na stolec kyjevský schismatický metropolita. Schisma, nenalézajíc odporu u králů polských, rozšířilo se rychle po celé Ruthenii a unie upadla v zapomenutí.

Lepší doby nastaly teprve v druhé polovici století 16.[1]) Za trudného stavu, do kterého schismatická církev ruthenská upadla, počala lepší část šlechty a duchovenstva hledati spásu ve sjednocení s Římem. Pro spojení toto pracovali také Jesuité, kteří nejprve v Litvě a pak též v Malorusi se usadili. Naplněni horlivostí pro víru katolickou, přičiňovali se se zápalem o rozšíření nauky katolické mezi rozkolníky a upevnění přesvědčení o nutnosti podrobení se stolici papežské. Zejména tak učinil největší obhájce jednoty Petr Skarga roku 1590 spisem „O jednotě církve boží pod jedním pastýřem“, jenž nalezl značného ohlasu u schismatikův. Také králové polští Štěpán Báthory (1575—1586) a Sigmund III. (1587—1632) přáli unii jednak z přesvědčení náboženského, jednak z důvodů politických. Zatím co takto unii půda byla připravována, metropolita kyjevský Michael Rahoza (1588—1599), těžce nesa urážku od patriarchy cařihradského Jeremiáše II. mu učiněnou, že biskupa luckého povýšil na exarchu r. 1589 a tím jej nad samého metropolitu postavil, dohodl se r. 1594 s ostatními biskupy přerušiti spojení s patriarchou cařihradským a podrobiti se stolici apoštolské. Král Sigmund III. přijal toto rozhodnutí s velikou radostí a slíbil unii svou ochranu. Když pak potřebná vyjednávání s králem, duchovenstvem a papežským nunciem v Polsku byla provedena, sestavili biskupové listinu sjednocovací a poslali biskupy Hypatia Pocieje a Cyrilla Terleckého jako své zástupce do Říma se žádostí, aby byli přijati do lůna církve

[1]) Likowski, Die ruthenisch-römische Vereinigung genannt Union zu Brest. Aus d. Poln. v. Jedzink 1904.

katolické při současném zachování obřadu slovanského a starých privilegií. Papež Klement VIII., znaje velikou důležitost unie, schválil ji bullou „Magnus Dominus et laudabilis“ z r. 1595. Metropolita potvrzen byl v držení starých svých práv a udělena mu moc ve jménu stolice apoštolské suffragány své voliti a potvrzovati s podmínkou, že sám po své volbě musí žádati u sv. stolice za svoje potvrzení. Také obřadu slovansko-řeckému dostalo se schválení. Následujícího roku (1596) na synodě v Brestu byla unie za přítomnosti krále Sigmunda a legátů papežských národu slavně prohlášena. Přes intriky vášnivého odpůrce unie, mocného knížete Konstantina Ostrogožského, udržovala se unie po některou dobu, hlavně přičiněním a snahami energických nástupců Rahozových (r. 1599) Hypatia Pocieje (r. 1613) a Josefa Velamina Rutského (r. 1637). Za to dostalo se jim od stolice apoštolské různých výsad, tak na př. dána místa jinochům ruthenským v kolleji řecké v Římě, dovoleno, aby latiníci a uniti v případě potřeby mohli si navzájem světiti kleriky a biskupy; reformovány kláštery basiliánské a spojeny v kongregaci nejsv. Trojice (r. 1624) a jejímu generálnímu prokurátorovi dán chrám sv. Sergia a Baccha v Římě. Také nové kolleje jesuitské zřízeny v Kyjevě a na jiných místech.

Než nenávist schismatiků proti unii neustávala. Aby ji zničili, spojili se s dissidenty, t. j. polskými protestanty, a štvali proti katolickým Ruthenům církevní bratrstva a záporožské kozáky, kteří zejména na mniších od r. 1618 rozličných ukrutností se dopouštěli. Nenávist tuto ještě více podnítil patriarcha antiochenský Theofan, jenž přišed do Ruska posvětit patriarchu moskevského Filareta, vysvětil proti všem církevním a zemským zákonům pro ruthenské diecese rozkolnické biskupy a postavil je všude proti řádným biskupům. V těchto smutných dobách měla však unie statečného obhájce v arcibiskupu polockém sv. Josafatu Kuncevičovi (1618—1623),[1]) jenž svou horlivostí

[1]) Rejzek, Sv. Josafat 1885.

a mírností četné rozkolníky s církví sjednotil a unii vítězně hájil. Tím však schismatiky tou měrou proti sobě popudil, že r. 1623 od nich byl zavražděn.[1]) Po jeho smrti těšila se unie na chvíli pokoji, ježto vrahové jeho byli přísně potrestáni. Nicméně v brzku unie, jež bohužel i sobeckou politikou králů polských velmi trpěla, a také v polském kleru latinském netoliko neměla opory, nýbrž spíše odpůrce, stále upadala. Šlechta opouštěla řady uniatů, počet schismatiků, jimž se smírem hadiaczským r. 1658 dostalo svobody, rostl vždy více.

Lepší doby nastaly opět pro unii koncem století 17. Když za krále Jana Sobieského (1674—1696) vědomí katolické bylo oživeno, počali opět mnozí duchovní kloniti se k jednotě. Biskupové v Přemyšlu (r. 1692) a ve Lvově (r. 1700) zřekli se rozkolu a diecesi lucké dostalo se biskupa katolického (r. 1702). Konečně r. 1710 vrátilo se duchovenstvo ruthenské k unii; načež metropolita Kiszka slavil r. 1720 synodu v Zámosti,[2]) na níž za předsednictví apoštolského nuntia Jeronyma Grimaldiho, přítomnosti osmi biskupův a přes dvě stě klerikův unie byla potvrzena. Po synodě této zdálo se, že unii nastávají pokojné časy; unie se rozšiřovala a upevňovala, v brzku však piklemi carů ruských nastaly pro ni, ba i pro Polsko samo, doby nových útisků, v nichž z větší části zanikla.

Když bylo království polské rozděleno, připadla metropole kyjevská s diecesemi sobě podřízenými Rusku, Rakousku pak diecese lvovská, přemyšlská a chlumská. V Rusku biskupství sjednocená byla za velikých násilností a ukrutností potlačena a lid k rozkolu převeden, v Rakousku naproti tomu nabyla nového rozkvětu. Bullou z 22. února 1807 bylo od Pia VII. biskupství lvovské povýšeno za arcibiskupství a jemu podřízeno biskupství v Přemyšlu a v Chlumu, jehož

[1]) Vedle něho zemřelo až do polovice 17. stol. aspoň 100 kněží smrtí mučednickou pro věrné vyznání unie.

[2]) Synodus provinc. Ruth.-Zamosciensis (Coll. Lacensis II., 1—70). — Lämmer, In decreta conc. Ruth.-Zamosc. animadversiones 1865.

území však v brzku připojeno k Rusku. Konečně roku 1885 zřízeno biskupství stanislavské. Pro vzdělání ruthenského kleru zřízen byl generální seminář ve Lvově a seminář sv. Barbory ve Vídni. Oba byly r. 1893 zrušeny a za to zřízeny theologické ústavy v Přemyšlu a Tarnově. Kromě toho munificencí císaře rakouského zřízena r. 1897 vlastní kollej v Římě u chrámu sv. Sergia a Baccha.

2. *V Uhrách*[1]) nad Rusíny od století 14. zde usedlými vykonával jurisdikci představený kláštera basiliánského v Munkači, maje svěcení biskupské. Když provedena byla unie brestská r. 1596, přistoupili k ní též uherští Rusíni. Kníže sedmihradský Bethlen Gábor, obsadiv část Uher, vnutil jim sice roku 1627 biskupa schismatického, avšak již r. 1649 za biskupa Petra Parthenia na synodě trnavské opět obnovena, když bylo dáno ujištění, že obřad řecký zůstane netknutým, že duchovenstvo si bude voliti biskupa, kterého potvrzovati bude papež, a že duchovenstvo ruthenské bude míti tyže výsady jako latinské. Za císařovny Marie Terezie zřízena byla kanonicky papežem Klementem XIV. r. 1771 munkačská diecese s řecko-katolickým obřadem. Na žádost Františka I. pro její přílišnou rozsáhlost Pius VII. roku 1816 zřídil diecesi prešovskou a podřídil obě metropolitovi ostřihomskému.

3. *V království chorvatském* sjednotili se Srbochorvati, kteří se sem z Bosny koncem století 16. a počátkem 17. přistěhovali, v brzku s církví katolickou. Prvním sjednoceným biskupem byl Šimon Vratanja (r. 1612) s titulem svídnického biskupa. Pevnější půdy unie nabyla, když bylo r. 1777 zřízeno na žádost Marie Terezie od Pia VI. místo apoštolského vikariátu svídnického biskupství v Kříževcích a metropolitovi ostřihomskému a po té záhřebskému podřízeno. Unie čítá na 30.000 členů.

4. *Rumúni*, kteří se ve 13. století před Tatary do Sedmihradska a do Uher utekli, náleželi k církvi ortho-

[1]) Nilles, Symbolae ad illustr. historiam eccl. Orient. in terris cor. s. Stephani 1885.

doxní řecké. Na sněmu florenckém přistoupil jejich biskup Damian k unii, než ponenáhlu bylo schisma opět obnoveno. Teprve když Sedmihradsko r. 1688 bylo opět s císařstvím rakouským spojeno, zřekli se roku 1690 někteří znovu rozkolu, a když i biskup Theofil II. byl pro unii získán, byla unie na sněmu sedmihradském r. 1699 slavně prohlášena. Od Innocence XIII. na žádost Karla VI. zřízeno bylo pro sjednocené Rumuny biskupství ve Fogaraši (r. 1721), k němuž za Marie Teresie pro Rumuny uherské přistoupilo biskupství velkovaradínské (r. 1777). Obě biskupství podřízena byla metropolitovi ostřihomskému. Roku 1853 povýšil však papež Pius IX. Fogaraš za metropoli, dav jí jméno metropolitní diecese fogarašská a albajulišská (bělohradská) a podřídiv jí vedle diecese velkovaradínské dvě nové diecese: lugošskou v Banátě a szamos-ujvarskou v Sedmihradsku.

§ 241. Monofysité, Nestoriáni a Maronité.[1])

I. *Monofysité* přidržují se nauky Dioskora, patriarchy alexandrinského, a Jakuba Baradaie, mnicha a po té metropolity edesského. Dle této nauky uznávají v Kristu jen jednu přirozenost a vůli, učí však v odporu s Eutychem, že přes toto spojení božství a lidství v Kristu zůstaly nesmíšeny. Rozdělení jsou na křesťany syrské, Kopty, Abessince a Armeny.

1. *Křesťané syrští*,[2]) — v užším smyslu také *Jakobité* zvaní, — bydlí v Syrii a v Mesopotamii. Patriarcha jejich sídlí nyní v Diarbekiru, staré Amidě, a volen je od biskupův. Na sněmu florenckém r. 1440 spojili se sice s církví katolickou, unie však neměla dlouhého trvání. Později někteří patriarchové klonili se opět k unii, když však snažili se ji provésti, donuceni byli vzdáti se. Teprve koncem století 18. Michael Giarve, biskup sjednocené obce jakobitické v Aleppo, zvolen byv r. 1781 za patriarchu s několika biskupy a kněžími žádal

[1]) Assemani, Bibliotheca orientalis. 1718 sq. — Le Quien, Oriens Christianus. 1740. — Koehler, Die kathol. Kirchen des Morgenlandes. 1896. — Silbernagl, Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. 1904. — Duchesne, Église separées. 2 éd. 1905. — Lübek, Die christlichen Kirchen Orients. 1911.

[2]) Renaudot, Hist. patriarcharum Alex. Jacob. 1713. — Musil, Církevní věci v Syrii. (Hlídka, 1899.)

od papeže potvrzení své volby a propůjčení pallia. Za to byl od Jakobitů zapuzen jak z Diarbekiru tak z Alèppa. I utekl se na Libanon a založil tu klášter Šarfa (St. Maria liberatrix), který r. 1787 Pius VI. pod svou ochranu přijal. Patriarchát tento, k němuž náleží na 30.000—40.000 sjednocených Syrů, dosáhl r. 1830 i od vlády turecké uznání a patriarcha sídlel od r. 1831 v Aleppo a od r. 1852 pak má sídlo v Mardinu.

2. *Koptové*[1]) v Egyptě žijící mají patriarchu svého v Kairu, jenž jsa volen zvláště z mnichů kláštera sv. Makaria na poušti Skethis a od vlády turecké potvrzován, zároveň vykonává moc civilní nad Kopty. Různé pokusy o jejich sjednocení, zvláště ve století 16. a 17. učiněné, zůstaly bezvýslednými. Když však ve stol. 18. snahou Františkánův a Kapucínů někteří z Koptů s církví se sjednotili, zřízen byl r. 1781 pro ně apoštolský vikariát v Kairu. V novější pak době byla pro spojené Kopty obnovena hierarchie. Lev XIII. ustanovil r. 1895 patriarchu sjednocených Koptů v Alexandrii a podřídil mu dva biskupy. Počet sjednocených Koptů je asi 25.000.

3. *Abessinci*[2]) podřízeni jsou primasovi, abuna zvanému a sídlícímu v Adevě, hlavním městě knížectví Tigre. Dle kánonů nesmí býti domorodcem, nýbrž jest mnichem alexandrinským a svěcení dostává od patriarchy koptického. Pokusy, které opětovaně učinili papežové o jejich sjednocení, zdály se skýtati značné naděje. Ve století 17. složil císař abessinský Seltan Segued (1605- 1632) katolické vyznání víry (r. 1607) a jmenoval Jesuitu Alfonsa Mendeza patriarchou. Když po té i mnozí dvořané k víře katolické přestoupili, zakázal císař některé staré obřady abessinské, zejména obřízku, zavedl liturgii latinskou a prohlásil náboženství katolické za státní. Než lid podněcován jsa od kněží a mnichů koptických vzbouřil se proti císaři a donutil jej, že staré obřady opět dovolil (r. 1632). Za jeho syna Basilida (1632—1665) byli však patriarcha a ostatní Jesuité vypuzeni a missionářům přístup pod trestem smrti do země zakázán (r. 1634). Tím nadějné dílo sjednocení bylo opět zmařeno a teprve v nejnovější době horlivým missionářem kapucínským, pozdějším kardinálem Massajou, unie opět zahájena, která asi 10.000 duší počítá. Apoštolský vikář sídlí v Kerenu, hlavním městě kmene Bogos.

4. *Monofysité armenští*,[3]) usedlí v Armenii, Persii a Rusku, podřízeni jsou patriarchovi v klášteře Etčmiadzinu blíže města Erivanu. Vedle patriarchy v Etčmiadzinu, jenž má

---

[1]) Macaire, L église Kopte. 1893.

[2]) Beccari, Notizie et saggi di opere e documenti inediti riguardanti la storia dell Etiopia in sec. 16., 17. et 18. Roma 1903 sq. — Piolet, Les missions cath. françaises au XIX. siècle. 2 vol. 1902. — Čl. Abessinie. Český slovník bohovědný, str. 16 n.

[3]) Nève, L'Armenie chrétienne. Louv. 1886. — L. Petit v Dictionnaire de Théol. Cath. Paris 1902. — Tournebize, Hist.-polit. et religieuse de l'Armenie. Paris 1910.

název katholikos, mají Armenové ještě další tři patriarchy, z nichž patriarcha cařihradský vykonává zároveň civilní jurisdikci nad Armeny v Cařihradě a okolí usedlými.

Ve středověku počínaje od výprav křížových Armenové častěji udržovali styky s Římem. Ve 14. století Jan XXII. poslal r. 1320 missionáře do Armenie, z nichž největších zásluh získal si bolognský Dominikán Bartoloměj, založiv zde některé kláštery. Později snahám sněmu florenckého podařilo se opět některé z Armenů sjednotiti s Římem. Nemenší peči upevnění a rozšíření unie věnovali v 16. a 17. stol. papežové, jak o tom svědčí armenská knihtiskárna Piem IV. r. 1562 zřízená, založení kolleje a hospice armenského v Římě a dále četná poselství k Armenům. Výsledkem snah těchto bylo, že někteří z katholikos aspoň na čas slíbili poslušnost stolici apoštolské, a že Benedikt XIV. r. 1742 zřídil pro sjednocené Armeny v Cilicii a ve vlastní Armenii zvláštní patriarchát.

Od Peršanů pronásledováni uchýlili se mnozí Armenové daleko na západ, až do Italie a Francie. Zejména ve Lvově v Haliči povstala větší kolonie armenská, jejíž biskupové již ve 14. století se připomínají. Vlivem Jesuitů přijali r. 1625 se svým biskupem Mikulášem Toroševičem unii s Římem. Papež Urban VIII. r. 1635 povýšil biskupství lvovské na arcibiskupství, Pius VII. pak udělil r. 1819 císaři rakouskému právo jmenovati arcibiskupa lvovského ze tří kandidátů, armenským klerem lvovským navržených.

II. *Nesjednocení Nestoriáni* neboli *křesťané chaldejští*,[1]) kteří na pobřeží mabarském v přední Indii nazývají se také křesťany Tomášovými, mají dva patriarchy v Mosulu a v Kodšanes v středním Kurdistanu. Přišedše pod panství portugalské Nestoriáni v Indii přičiněním arcibiskupa v Goa Alexia Mendozy na synodě v Diamperu r. 1599 spojili se z veliké části s církví katolickou, a to tak, že někteří podrželi ritus syrský, jiní pak přijali ritus latinský. Jen malá část jich zůstala nadále při rozkolu. Podobně také mnozí z Armenů v Mesopotamii přijali unii, tak že Innocenc XI. zřídil r. 1681 v Diarbekiru patriarchát chaldejský. Ve století 18. připojil se k unii také patriarcha kurdský s několika biskupy a papež Klement XIV. uznal jej r. 1771 za patriarchu; tato unie neměla však stálosti. Také v Mosulu pracovali Dominikáni s úspěchem od r. 1750, tak že po smrti patriarchy Eliáše (r. 1778) jeho synovec Hormuzd Mar-Hanna k pravé víře přestoupil a potvrzen byl od stolice apoštolské metropolitou mosulským, a když po té r. 1830 stolec patriarchální z Diarbekiru do Bagdadu byl přenesen, stal se patriarchou chaldejským († r. 1841). Počet

[1]) Assemani, De Catholicis s. Patriarchis Chaldeorum et Nestorianorum. 1775. — D'Avril, La Chaldée chrét. 1892. — Giamil, Genuinae relationes inter sedem ap. et Assyr. orient. seu Chald. eccl. 1902. — Labourt, Notes sur les schismes de l'égl. nest. du 16 a 19 siècle. (Journal asiatique. 1908. I. 227 sq.)

sjednocených Chaldeů vražděním Kurdů haeretických klesl však značně, tak že sotva 50—70.000 převyšuje. Nynější patriarcha Josef Emanuel Tomáš (od r. 1900) sídlí v Mosulu.

V Persii přičiňovali se o obrácení Armenů a Nestoriánů ve století 17. rozličné řády, jako Karmelité, Jesuité, Dominikáni a Kapucíni. Klement XI. dosáhl pro katolíky svobody náboženské, avšak ve století 18. byla tu pronásledováními církev katolická zničena. Teprve ve století 19. snahou zvláště Lazaristů někteří z haeretikův a schismatiků získáni byli víře katolické a poskytnuta jim přičiněním Pia IX. a Lva XIII. svoboda náboženská.

III. *Maronité*[1]) neboli *Syrové* na horách libanonských v době výprav křížových r. 1182 sjednotili se, zřeknuvše se monotheletismu, s církví katolickou a zůstali unii v celku věrni, podrževše při tom svůj ritus a své obyčeje. Ke vzdělání jejich kleru založil r. 1584 Řehoř XIII. v Římě kollej maronitskou, z níž vyšli četní učenci, zejména z rodiny Assemani. Dva národní koncily r. 1596 a r. 1736 dovršily dílo unie. Ve stol. 19. trpěli mnoho od loupeživých Kurdův. Zakročením křesťanských mocí dostal Libanon křesťanského místodržitele pod svrchovaností tureckou. Počet Maronitů je asi 500.000. Mnozí z nich žijí nyní též v severní Americe, kam si vzali i své národní kněze.

[1]) Anaissi, Bullarium Maronitarum. Romae 1911. — Catoire, L'Église Maronite et le Saint Siège 1213—1911. (Echos d'Orient. 1912.)

HLAVA VI.

Nevěra, racionalismus a osvícenost.

§ 242. **Anglie a Francie.**[1])

Třeba že i ve středověku nevěra tu a tam vystupovala, přece byl v celku středověk dobou živé víry. Totéž platí i o první polovici periody přítomné. Ve století 17. nastává však ponenáhlu obrat. Vyšší třídy počínají se z části odříkati víry, aby se oddaly buď pouhému náboženství rozumovému nebo docela materialistickému názoru světovému. Příčiny toho dlužno hledati především v zásadě protestantské, že každý dle svého subjektivního názoru o tom může rozhodovati, čemu má věřiti. Zásada tato vedla

[1]) Stöckl, Geschichte der neueren Philosophie. 2 Bde. 1883. — Gfrörer, Geschichte des 18. Jahrh. 1862 násl. — Weiss, Weltgeschichte. VI. Bd. — Haffner, Grundlinien der Geschichte der Philosophie. 1881. — Kachník, Dějiny filosofie. 1904. — Binder, Gesch. des philosoph. u. revolut. Jahrh. 1841. — Falckenberg, Dějiny novověké filosofie od Mikuláše Cusana po naše časy. 1901. — Noack, Die Freidenker oder die Repräsentanten der relig. Aufklärung in Engl., Frankr. u. Deutschland. 1853. — Kuno Fischer, Gesch. der neueren Philosophie. 10 Bde. 1897 n — Lange, Geschichte des Materialismus. 7. Aufl. 1902. — Willmann, Gesch. des Idealismus. III. Bd. 2. Aufl. 1907. — Tholuck, Geschichte des Rationalismus. I. 1865. — Carrière, Die philosoph. Weltanschauung seit der Reformation. 2 Bde. 2. Aufl. 1887. — Fabre, La pensée moderne de Luther à Leibniz. Paris 1908. — Schlatter, Die philos. Arbeit seit Cartesius nach ihrem ethischen und relig. Ertrag. 2. Aufl. 1910. — Kremer, Das Problem der Theodicee in der Phil. u. Liter. des 18. Jahrh. 1910.

k zavrhování jednotlivých pravd, které až dosud za zjevené byly považovány, a musila důsledně vésti k zavržení veškerého zjevení. Vedle toho však také filosofie novější ve svém zvláštním rozvoji přispěla značnou měrou k rozšíření nevěry. Přívrženci humanismu zamítli filosofii scholastickou a vrátili se nejdříve k filosofii antické, obnovivše její systemy v novém rouchu. Než touto prací neuspokojeni počali někteří od polovice století 16. filosofii a vědy zcela nově budovati podle nových method a s novými theoriemi o poznání s vědomým a úmyslným odporem ke scholastické filosofii. Základní ráz této novější filosofie je zdůrazňování autonomie rozumu oproti vyšší autoritě, t. j. tvrzení, že rozum je jediným pramenem pravého poznání, zjevení však že jím býti nemůže (racionalismus). Na podkladu tohoto nesprávného principu dospěli někteří stoupenci filosofie a věd k úplné nenávisti křesťanství a církve, jiní jen potud chtěli názorům křesťanským oprávněnost přiznati, pokud se dají srovnati s jejich systemem. Oba směry zavrhovaly víru v zjevení a žádaly jen náboženství přirozené (deismus, naturalismus), velebíce své názory jako osvícené.

1. Vlastí nevěry novější je *Anglie*,[1]) kde boj proti náboženství křesťanskému započal, když někteří empirickou methodu, kterou prohlásil Baco z Verulamu (1561—1626), počali přenášeti na pole náboženské. Počátek učinil lord Herbert z Cherbury († r. 1648)[2]) svým spisem r. 1624 vydaným De veritate prout distinguitur a revelatione, a verosimili, a possibili et a falso. V něm sestavil system náboženství přirozeného, jehož hlavními součástkami jsou: 1. Víra v Boha, 2. uctívání Boha, a to 3. ctností a zbožností, 4. lítost nad hříchy a polepšení života, 5. odplata v tomto a posmrtném životě. Tyto zásady jsou dle něho všem náboženstvím dosavadním společné. Vše, co je od sebe dělí, vše positivní, je bez ceny. Tím položen byl zá-

[1]) Lechler, Gesch. des engl. Deismus. 1841.
[2]) Güttler, Eduard Lord Herbert v. Cherbury. 1897.

klad k deismu, jenž nalezl četné stoupence. Ač v jednotlivostech se různili a se potírali, přece všichni shodovali se v tom, že zbavovali křesťanství jeho nadpřirozeného rázu a pouhé náboženství rozumové z něho činili.

Mezi dalšími stoupenci tohoto směru zmínky zasluhují: Toland († r. 1722), jenž snažil se dokázati, že není pravd nadrozumových. Collins († r. 1729) prohlašoval zázraky a proroctví a Písmo sv. vůbec za podvod kněží. Tindal († r. 1733), rozpřádaje myšlenky Cherburovy, snažil se dokázati, že křesťanství je uskutečněním náboženství přirozeného. Chubb († r. 1747) počal šířiti názory deistické v nižších vrstvách, při tom však již podkopával i samo náboženství přirozené, popíraje prozřetelnost a v pochybnost bera nesmrtelnost duše a věčnou odplatu. Lehkomyslný Bolinbrocke († r. 1751) šířil naproti tomu deismus v třídách vyšších, prohlašuje křesťanství za dílo bláznův a podvodníků. Ve směru více materialistickém methodu empirickou vytvořil Tomáš Hobbes[1]) († r. 1679), jenž celý sociální řád odtrhl od náboženství a mravnosti a jej na princip sobectví a smlouvy postavil. Stát dle něho vznikl po boji všech proti všem pouhou vzájemnou smlouvou lidí. Náboženství je mu jen prostředkem, aby lid na uzdě byl držán. Na tyto zásady navazuje hrabě Schaftesbury († r. 1713) oddělil morálku uplně od náboženství a tvrdil, že může býti člověk mravně dobrým a ctnostným, aniž věřil v Boha a měl náboženství. Požadavky smyslnosti a sobectví nejsou zákonům rozumovým na odpor. Zcela novým způsobem pojal empirismus John Locke[2]) († r. 1704), prohlásiv dojmy smyslové a přemýšlení o nich (sensaci a reflexi) za jediný pramen poznání (sensualismus). David Hume († r. 1776) tvrdil, že výsledkem všeho badání o náboženství je pochybnost a proklamoval tím náboženský skepticismus. Než spisy a názory těchto mužů nezůstaly bez odpovědi. Boj trval až do polovice 18. stol. a měl v zápětí, že víra ve zjevení opět byly oživena.

2. Z Anglie přešel protikřesťanský a protináboženský směr také na pevninu, a to především do *Francie*,[3]) kde v úpadku mravním od dob Ludvíka XIV. nastalém nalezl půdu dobře připravenou. Zde René Descartes (Cartesius 1596—1650) učil, že nutno

[1]) Monogr. Taylor, London 1908.

[2]) Monogr. Hertling, 1892. — Crous, Die religionsphilosoph. Lehren Lockes. 1910.

[3]) Lanfrey, L'Église et les philosophes au XVIIIe siècle. Paris 1879. — Fabre, Les Pères de le Révolution française de Bayle à Condillac. Paris 1910. — Bornhausen, Das rel. Problem während der franz. Vorrevolution bei Bayle, Voltaire, Rousseau v Hist. Zeitschr. 105. 1910.

o všem pochybovati; jediným pevným bodem že je sebevědomí (cogito, ergo sum). Co tomuto sebevědomí bezprostředně odpovídá, je pravdivo, jasnost je měřítkem pravdy. Pierre Bayle († r. 1706), stoupenec skepticismu, hlásal ve svém Dictionnaire historique et critique, že víra a rozum sobě odporují. Jeho dílo stalo se pozdějším nepřátelům náboženství bohatým zdrojem. Montesquieu († r. 1755) posmíval se ve svých Lettres persanes naukám a institucím křesťanského náboženství, před nímž hrabě Bouillon Villars († r. 1722) ve svém Životě Mohamedově docela islamu přednost dává. Zvláště však nepřátelsky proti křesťanství a církvi vystupovala ve Francii sekta svobodných zednářů,[1]) která r. 1717 v Londýně vzniknuvši v brzku i v Paříži svou loži měla (r. 1725). Jejím heslem stalo se Voltairovo: Écrasez l'infame (vyhlaďte bídnici). Stoje v čele těchto zednářských filosofů Voltaire[2]) (François Marie Arouet) pronásledoval frivolním posměchem a satyrou křesťanství a církev až do své smrti († r. 1778). Jako sám neměl ctnosti, tak také nevěřil ve ctnost. Za jedinou pohnutku všech lidských činů prohlásil sobectví. V témže směru, z části však ještě odvážněji, pracovali encyklopaedisté, vydavatelé osmadvacetisvazkové encyklopaedie všech věd, umění a řemesel (1751 n.) Diderotem a D'Alembertem[3]) redigované. Někteří z těchto encyklopaedistův, jako Helvetius († r. 1771) ve svém spise De l'esprit († r. 1758), de la Mettrie († r. 1751) (L'homme plante, l'homme machine), Condillac[4]) († r. 1780) a baron Holbach († r. 1789) (Système de la na-

[1]) Findel, Gesch. der Freimaurerei. 7. Aufl. 1900. — Boos, Gesch. der Freimaurerei. 2. Aufl. 1806. — Schneider, Die Freimaurerei und ihr Einfluss auf die geist. Kultur in Deutschland am Ende des 18. Jahrh. 1909. — Begemann, Vorgesch. und Anfänge der Freimaurerei in England. 2 Bde. 1909 sq. — Gruber v Staatslex. 2. Bd. 1909, str. 567 sq.

[2]) Nourisson, Voltaire et le Voltairianisme. Paris 1896. — Kreiten, Voltaire. 2. Aufl. 1885.

[3]) Bertrand, D'Alembert. Paris 1889. — Ducros, Les Encyclopédistes. — Kassner, Diderot. 1906.

[4]) Monogr. Baguenault de Puchesse. Paris 1910.

ture, 1770), hlásali čirý materialismus. Celá záplava jiných spisů vnášela tohoto ducha do všech vrstev lidových. Neméně k podkopání křesťanství svými spisy (Émile 1761; Contrat social; Confessions 1770) přispěl i Jean Jaques Rousseau[1]) († r. 1778), hlasatel náboženství přirozeného a suverenity lidu. Jakoli byl nepřítelem materialismu Boha popírajícího, přece právě on to byl, jenž národu francouzskému dodal odvahy prakticky nauky ony prováděti. Jeho názory o převratu všech stávajících řádů, přednášené s divokým zápalem vášně, měly na lid vliv uchvacující a dalekosáhlý.

Ovšem vystoupili proti těmto filosofům a jiným nepřátelům křesťanství učení odpůrci a také vláda zakročila několikráte. Ale pouhým spálením několika bezbožeckých spisů jejich zásady nebyly odstraněny. Odpor Jesuitů byl zrušením řádu zlomen. Podporováni znemravnělostí dvoru a vyšších stavů, intrikami Jansenistů proti církvi, přízní některých ministrů, jako Choiseula, Malesherbesa atd., pokračovali filosofové v boji proti církvi a v několika málo letech podařilo se jim i lid nábožensky a mravně otrávitи. Nelidské hrůzy, jaké viděla revoluce francouzská, byly tím umožněny.

§ 243. **Nevěra a racionalismus v Německu a Rakousku.**[2])

I. V *Německu* ducha náboženské frivolity a svobodného myslitelství šířil nejprve Matěj Knutzen ve svých četných spisech, v nichž zvláště vystupoval proti bibli, nazývaje ji křesťanským koranem. Kromě

[1]) Monogr. Mahrenholtz, 1889. — Lemaitre. Paris 1907. — Ducros, Paris 1908. — Champion, Rousseau et la Révol. franç. Paris 1909. — Schütte, 1909.

[2]) Stöckl, Geschichte der neueren Philosophie. I. Bd. — Saintes, Krit. Geschichte des Rationalismus. A. dem Franz. v. Ficker. 1845. — Tholuck, Vorgeschichte des Rationalismus. 1853. — Deutinger, Die neuere Philosophie u. die christl. Wissenschaft. 1857. — Denzinger, Vier Bücher von der relig. Erkenntnis. 1856. I. Bd. — Döllinger, Kirche und Kirchen. 1861. — Zeller, Gesch. der deutschen Philosophie seit Leibniz. 3. Aufl. 1875. — Lülmann, Das Bild des

toho založil kolem r. 1672 společnost Conscientiariů, t. j. lidí volně o náboženství smýšlejících a jen dle svého svědomí se řídících. Značnější pokroky činila protikřesťanská osvícenost ve století 18. mezi protestanty. V Halle, dosavadní tvrzi pietismu, počal hlásati Kristian Wolff († r. 1754) zásadu: „Vše musí býti zkoumáno rozumem jako kamenem mudrců.“ Vypověděn r. 1723 z pruských států, byl po sedmnácti letech zpět povolán a jako triumfátor v Halle přijat. R. 1735 pořízen Lorenzem Schmidtem dle této osvícené filosofie osvícený překlad bible pro lid s vysvětlivkami racionalistickými, tak zvaná bible wertheimská. Téhož roku započal svou pověstnou činnost Kristian Edelmann († r. 1767), potíraje křesťanství a církev jako produkt nevědomosti a podvodu kněžského. Brzo potom napsal Samuel Reimarus[1]) v Hamburku († r. 1768), od Lessinga později uveřejněné Wolfenbüttler Fragmente, v nichž bylo popíráno zjevení vůbec a zvláště zmrtvýchvstání Krista. Snahy tyto podporoval zvláště Friedrich II. Pruský[2]) (1740—1786), jenž opojen francouzským duchem oné doby, Voltaira a jiné francouzské volné myslitele na dvůr svůj povolal a náboženskou toleranci ve svých státech aspoň zásadně uznal. Nepřátele křesťanství netoliko všemožně podporoval, nýbrž i sám při každé příležitosti posměch si tropil z kněží, z posvátných úkonů, zpěvů a Písma sv. Tón jím zavedený ozýval se brzy v Berlíně, ve vyšších třídách pruských a na jiných německých dvorech. Vždy dále šířilo se přesvědčení, že církev je potřebná nanejvýše ještě pro obecný lid. Hlavním orgánem osvícenství stala se bibliotheka krásných věd (Bibliothek der schönen Wissenschaften) a všeobecná ně-

---

Christentums bei den grossen deutschen Idealisten. 1901. — Kronenberg, Geschichte des deutschen Idealismus. I. Bd. 1909. — Katzer, Luther und Kant. Beitrag zur inneren Entwickelungsgesch. des deutschen Protestantismus. 1910.

[1]) Schweitzer, Von Reimarus zu Wrede. Gesch. der Leben Jesu-Forschung. 1906. — Engert, R. als Metaphysiker. 1908.

[2]) Ono Klopp, König Friedrich II. v. Preussen. 1867. — Wintera, Poměr Friedricha II. k náboženství. (Hlídka, 1896.)

mecká bibliotheka (Allgemeine deutsche Bibliothek), vydávaná knihkupcem Nicolaiem v Berlíně (r. 1765). Jako mělké a povrchní bylo tupeno, co bylo hlubokým a po hloubce toužilo. Odpůrci byli jako omezené hlavy nebo jako pokrytci pranýřováni. Ježto i přední spisovatelé němečtí, jako Lessing, Göthe a Schiller, tomuto směru byli oddáni,[1]) nabyla lichá osvícenost nebývalých rozměrův.

Náboženský racionalismus zjevení nepřátelský vnikl i do theologie samé, jejíž úkolem přece bylo křesťanství hájiti proti útokům. Hlavními zástupci jeho byli Ernesti († r. 1781), professor v Lipsku, Michaelis († r. 1791), professor v Göttinkách, oba činní na poli exegese, zvláště však professor dějin církevních v Halle Semler[2]) († r. 1791) podkopal svou theorií inspirační a akkomodační, jakož i bezohlednou kritikou dějin církevních a dějin dogmat všechny základní pilíře theologie církevní. Z bible zamítl vše, co neslouží k morálnímu polepšení člověka, a v dějinách církve a její nauky neviděl v podstatě než hru poblouzení. Stoupenci z jejich škol vyšlí oddávali se již duchu frivolnímu, jako pověstný Bahrdt, († r. 1792), dále Venturini († r. 1807) atd. Také celá řada kazatelů, zvláště v Berlíně, byla oddána tomuto směru, jenž až do třicátých let 19. století protestantské kathedry a kazatelny ovládal a ve jménu křesťanského myšlení křesťanství samo jeho podstaty zbavoval, aby je nahradil nejpovrchnějším moralisováním. Tomuto neblahému šíření se racionalismu hleděl sice Fridrich Vilém II. (1786—1797) přitrž učiniti pověstným ediktem wöllnerským r. 1788, v němž rozkazoval v kázáních a ve vyučování přidržovati se knih symbolických, avšak bez výsledku. Poněvadž se stanoviska protestantského byl úplně nedůsledný, zrušil jej Fridrich Vilém III. (1797 až

---

[1]) Sell, Die Religion unserer Klassiker. 2. Aufl. 1910. — Bornhausen u. Jäger, Die Relig. Schillers u. Göthes. — Baumgartner, Lessings relig. Entwickelungsgang. 1877. — Zcharnack, Lessing u. Semler. 1905.

[2]) Monogr. o jeho theologii Gastrow, 1905; Caro, 1905; Hofmann, 1905; Huber, 1906.

1840) a jeho duševního původce ministra Wöllnera propustil (r. 1798). Vedle racionalismu udržel se přece ještě tak zv. supranaturalismus, jako slabý zbytek staré víry symbolické, jehož hlavními stoupenci byli Schröckh († r. 1808), Ständlin († r. 1826), Planck († r. 1833) atd. Spisy těchto supranaturalistů, kteří hájili víru ve zjevení boží a Písmo sv., usnadnily následujícímu pokolení návrat ke křesťanství.

Nevěrecký směr nezůstal však omezen toliko na Německo protestantské, nýbrž pronikl i do kruhů katolických[1]) a nalezl ochránce u světských, ano i u duchovních knížat. Febronianismus v Německu a josefinismus v Rakousku připravily mu půdu. V Bavorsku založil professor Weishaupt v Ingolstadtě řád Illuminatů[2]) (r. 1776), k němuž náleželi urození i nízcí, kněží i laici. Spolek dosáhl takové moci, že dával princům vychovatele, universitám professory, knížatům rádce a ministry. Ačkoli byl v brzku (r. 1785) potlačen, přece duch, z něhož vyšel, žil dále. V ostatním Německu racionalistická osvícenost měla stoupence na universitách tří rýnských arcibiskupství a ve Würzburku.[3]) Předními z nich byli v Mohuči Isenbiehl a Blau, v Bonnu Hedderich a František Eulogius Schneider, jenž se konečně úplně oddal snahám revolučním a posléze na popravišti zemřel († r. 1794).

II. V Rakousku[4]) směru tomuto oddáni byli liberální opat Rautenstrauch, původce nového studijního řádu, Royko, Stöger, Dannenmayr,

[1]) Brück, Die rationalistischen Bestrebungen im kathol. Deutschland. 1865. — Sägmüller, Die kirchliche Aufklärung am Hofe des Herzogs Karl Eugen von Württemberg (1744 bis 1793). Freiburg 1906. — Týž, Wissenschaft u. Glaube in der kirchlichen Aufklärung (c. 1750—1850). 1910.

[2]) Wolfram, Die Illuminaten in Bayern und ihre Verfolgung. 1898 n. — Engel, Geschichte des Illuminaterordens. 1906. — Tante, Die kathol. Geistlichkeit u. die Freimaurerei. 2. Aufl. 1895.

[3]) Ludwig, Weihbischof Zirkel v. Würzburg. 2 Bde. 1904. — Sägmüller, Unwissenschaftlichkeit u. Unglaube in der kirchl. Aufklärung (ca. 1750—1850). 1911.

[4]) Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských atd. 1898 n.

Riegger, Pehem, Eybel, Kapucín Aurelius Fessler († r. 1839 v Petrohradě) atd. Mnozí z nich slovem i písmem náboženství a mravnost tupili. Nejvěrnějším odleskem těchto ideí byla r. 1784 založená „Wiener Kirchenzeitung“ probošta Wittoly. I zde podobně jako v Německu, odezíráme-li od některých světlých stránek, k nimž náleží povznesení theologického studia přijetím respective zdůrazněním patrologie, církevních dějin, pastorální theologie a exegese, dále povznesení školství národního a vyučování katechetického, jakož i konečně podíl na odstranění pověry čarodějství a jiných pověrečných představ a zvyků, zasadila lichá osvícenost, která mnohdy ovšem byla tu více jen upřílišenou touhou po různých reformách v liturgii a v kázni církevní než dogmaticky a církevně nepřátelským racionalismem, církevnímu životu těžké rány a způsobila značnou škodu. Než politické převraty otevřely mnohým oči a byly v rukou Prozřetelnosti prostředkem, aby pokroku racionalismu přítrž byla učiněna.

PERIODA DRUHÁ.

Od revoluce francouzské až do doby přítomné.

HLAVA I.

Církev katolická.

§ 244. Církev francouzská v době revoluce.[1])

Setba nekřesťanské filosofie, jež se starou vírou také dosavadní základy společenského řádu podvrátila, ve Francii počala dozrávati za vlády šlechetného, ale

[1]) Gams, Geschichte der Kirche Christi im 19. Jahrh. 3 Bde. 1854 n. — Weiss, Lehrbuch der Weltgesch. VII. Bd. — Cantù, Allg. Weltgesch. Deutsch u. Fortg. v. Brühl und Fähr. 3. Aufl. XIII.—XVII. 1890 sq. — Silbernagl, Die kirchenpol. u. relig. Zustände im 19. Jahrh. 1901. 3. Aufl. 1901 sq. — E. Lavisse et A. Rambaud, Hist. général. VI.—XII. Paris 1896 sq. — E. Driault et G. Monod, Hist. contemporaine (1789—1902). I. Paris 1902. — Ziegler, Die geistigen u. sozialen Strömungen des 19. Jahrh. 3. Aufl. 1909 — Buchez et Roux, Hist. parlamentaire de la Révolution française. 40 vol. Paris 1838 sq. — Thiers, Hist. de la Révol. franç. 10 t. Paris. 4 éd. 1836. Deutsch 6 Bde. 1846. — Sybel, Gesch. der Revolutionszeit. 5 Bde. 2. Aufl. 1882. — Häusser, Gesch. der franz. Revolution hg. von Oncken. 3 Aufl. 1891. — A. Theiner, Documents inédits relatifs aux affaires relig. de la France 1790—1800. 2 t. Paris 1857 sq. — Sorel, L'Europe et la Révol. franç. 8 v. Paris 1886 sq. — E. de Pressensé, L'Église et la Rév. fr. Paris. 3 éd. 1890. — Aulard, Études et leçons sur la Révol. I.—XVI. Paris 1893 sq. — Debidour, Hist. des rapports de l'Église et de l'État en France. 1789—1870. Paris 1898. — Barruel, Hist. du clergé en France pendent la révolut. Deutsch v. Collinet. 2 Bde. 1794. — Jager,

slabého krále Ludvíka XVI.[1]) (1774—1792). Nevěra a mravní korrupce pronikly a nakazily zcela vyšší třídy obyvatelstva a dosáhly vlády ve vědě a tisku. Absolutismus královský, neschopný učiniti konec dosavadnímu nehospodářství a provésti nutné sociální reformy, stal se nenáviděným a pronesl sám nad sebou ortel smrti. Mocné nadšení pro republikánskou státní formu, probuzené severoamerickým bojem za svobodu (1775—1783), živeno bylo v lidu, o víru a mravnost oloupeném a pod nesnesitelnými daněmi a dávkami úpícím, heslem svobody, rovnosti a bratrství, jež prohlášeny byly za nejvyšší ideály lidské. Církev a její zástupci byli gallikanismem ujařmeni a považováni u lidu za nástroje nenáviděné absolutistické vlády. Šlechta pozbyla absolutním královstvím svého dřívějšího postavení, žádala od lidu jen dávky a roboty, aniž co proň učinila.

Aby finanční nouze, zaviněná nekonečnými válkami Ludvíka XIV. a nerozumným nehospodářstvím a leskem při dvoře jeho, jakož i jeho nástupce Ludvíka XV., byla odstraněna, byla absolutní vláda r. 1789 nucena svolati generální stavy, šlechtu, kněžstvo a stav občanský do Versaillu. V brzku prohlásil se třetí stav, jenž sám měl tolik zástupců (600) jako dva ostatní dohromady, strhnuv na se veškeru moc, na

---

Hist. de l'église de la France pendent la révolut. 3 vol. 1852. — Taine, Les origines de la France contemp. 25 éd. 6 vol. 1907, Deutsch v. Katscher. 3 Bde. 3. Aufl. 1909 sq. — Freppel, La Revolution franç. de 1789. 20 éd. 1889. Deutsch 1889. — Delarc, L'église de Paris pendent la révol. franç. (1789—1801). 3 vol. 1897. — Wahl, Vorgesch. der franz. Revolution I. 1905. — Týž, Ursachen der franz. Revolution (v Hist. Zeitschr. 101. Bd. 1908, str. 283 sq.) — Anglade, De la sécularisation des biens du clergé sous la révolution. 1901. — J. Kryštůfek, Dějiny nové doby. I.—V. díl. 1894 n. — La Gorce, Histoire religieuse de la révolution française. Paris 1909. — Mathiez, Contributions à l'hist. relig. de la Rév. franç. Paris 1907. — Týž, La révolution et l'Église. Paris 1910. — Bourgin, La France et la Rome 1788—97, La conspiration révolutionnaire de 1789. Paris 1909. — Lafont, La politique relig. de la Rév. fr. Paris 1908.

[1]) Lavisse, Histoire de France. IX., 1.: Louis XVI. (1774—89.) Paris 1910. — Haggard, Louis XVI. et Marie Antoinette. 2 v. London 1908. — Sepet, Louis XVI. Paris 1910.

návrh abbé Sieyèsa za *národní shromáždění* a vypověděl králi poslušnost. Mnozí duchovní, mezi nimi pověstný biskup autunský Talleyrand,[1]) a šlechtici v čele majíce hraběte Mirabeaua vstoupili po té dobrovolně do národního shromáždění a ostatním rozkázal král, jenž se neodvážil rázně zakročiti, totéž učinit. Stavové prohlásili se nyní za shromáždění ústavodárné, které vytknuvši si za úkol zavésti nový politický řád, při slabosti vlády nastoupilo dráhu převratu a revoluce. Na návrh Lafayettův proklamovalo shromáždění, ovládáno jsouc abstraktními ideami Rousseauovými, v 17 článcích tak zv. práva lidská,[2]) t. j. rovnost všech občanů, zákonodárnou moc lidu, neomezenou svobodu tisku a řeči, jakož i neomezenou svobodu náboženskou. Šlechta, pozorujíc známky blížící se bouře, zřekla se svých titulů, erbův a výsad, klerus projevil ochotu zříci se desátků a štolových poplatků a podrobiti statky církevní zdanění, ano arcibiskup pařížský nabídl, aby na odstranění finanční nouze roztaveny byly zlaté a stříbrné nádoby kostelní, pokud by jich bylo lze postrádati. Jakkoliv šlechetné byly tyto nabídky, přišly pozdě. Desátého října, když zatím ústavodárné shromáždění přeložilo svá sezení do Paříže (6. října), učinil Talleyrand návrh, „aby všechen majetek církevní byl prohlášen za majetek státní“. Návrh tento stal se také 2. listopadu zákonem s ustanovením, že stát v budoucnosti má se starati o potřeby kultu a kněžstva, kteréžto ustanovení však již r. 1795 zrušeno.[3]) Než ani to ústavodárnému shromáždění nedostačilo. Aby Francie byla dekatholisována, byly v únoru r. 1790 církevní řády, které se nezabývaly vyučováním a ošetřováním nemocných, zrušeny a slavné sliby zapověděny. Zapuzeným mnichům slíbeny pense; řeholnice směly pro-

[1]) Blennerhasset, Talleyrand. 1894. — De Lacombe, Talleyrand, èveque d'Autun. Paris 1903. — Týž, La vie privée de T. Paris 1910.

[2]) Jellinek, Die Erklärung der Menschenrechte. 2 Aufl. 1905.

[3]) Anglade, De la sécularisation des biens du clergé sous la Rév. fr. Paris 1901.

zatím ještě ve svých klášteřích zůstati. Po té (12. června 1790) odstraněn starý církevní řád a zavedena *civilní konstituce kleru.*[1]) Touto konstitucí bylo dosavadních 134 biskupství dle počtu departementů redukováno na 83 a místo 18 dosavadních provincií církevních ponecháno pouze 10. Zároveň zrušeny byly všecky úřady církevní bez duchovní správy, jako kapitoly, kanonikáty, převorství atd., a odstraněny taxy do Říma. Místo kapitol měla rada biskupa budoucně se skládati z představeného semináře a 5 vikářů chrámu kathedrálního. Biskupové a faráři měli býti voleni od lidu v obyčejných volebních shromážděních departementů, v nichž hlasovati mohli také kalvíni a židé; kanonicky potvrzováni býti měli od metropolity, metropolité pak od nejstaršího biskupa provincie. Papeži dle zásad gallikánských pravomoc ve Francii odňata, zvolený biskup pouze měl mu svou volbu oznámiti. K zastávání církevního úřadu měl býti dle dalšího nařízení pouze ten schopen, kdo přísahou slíbí, že bude národu, králi a zákonům věren a civilní konstituci bude zachovávati. Král na napomínání papeže Pia VI. dlouho odmítal potvrdit tyto nálezy, konečně však donucen jsa, přece tak učinil (27. prosince r. 1790). Většina duchovenstva francouzského,[2]) asi 70.000, odmítla přísahu (insermentés); tito zbaveni byli svých úřadův a hrozeno jim nejtěžšími tresty. Mnozí z nich opustili svou vlast a

[1]) Sciout, Hist. de la Const. civ. du Clergé 1790—1801. 4 vol. Paris 1872—1881. — Joly, Le schisme de l'Église de France. (Rev. d'hist. et de litt. relig. 1897, 385 sq. 1898, 144 sq.) — Kiefer, Die deputierten Bischöfe der franz. Nationalversammlung und die Konstitution civ. du clergé 1790-92. Freiburg 1903. — Trésal, Le débat sur la Constitution civ. du clergé à la Constituante Rev. du Cl. Fr. 1903, str. 41 sq. — Sagnac, Essai statistique sur le clergé constitutionel et le clergé réfractaire en 1791 Rev. d'hist. moderne et contempor. 1906, pag 97 sq. — Rouxel, Épisode de lutte religieuse (1791—95). Constitutionelles et insermentés. Vannes 1910. — P. Bliard, Jureurs et insermentés 1790-94. D'après les dossiers du tribunal révolut. Paris 1910 — Charrier Cl. Fauchet, évêque constitutionel 1744—93). 2 t. Paris 1910.

[2]) Sicard, L'ancien clergé de France. 3 v. Paris 1903 sq. — Robidou, Hist. du clergé pendent la Révol. fr. 2 t. Paris 1898.

sloužili v Německu nebo jiných zemích jako vikáři. Ostatní však, ne celá třetina kleru, vykonali přísahu (assermentés), z duchovních deputovaných, v první řadě abbé Gregoire[1]) a biskup Talleyrand. Klerus francouzský byl takto na dva tábory rozštěpen, na tábor kněží přísahavších neboli konstitutinelních a kněží nepřísahavších (insermentés). Biskupové přísahu odmítnuvší byli nahrazeni jinými a od Talleyranda bez papežského potvrzení ordinováni, tak na př. abbé Gregoire pro Blois. Papež Pius VI. však zavrhl civilní konstituci (13. dubna r. 1791), zrušil volby biskupské a prohlásil suspensi nad duchovními přísahu vykonavšími. Z pomsty za to byl jeho obraz ulicemi pařížskými vláčen a spálen a papežské provincie Avignon a Venessain z rozkazu shromáždění zákonodárného, které 4. dubna r. 1791 chrám sv. Genovefy v Pantheon proměnilo, zabrány (14. září r. 1791).

Za nedlouho potom (30. září) bylo ústavodárné shromáždění vyplniv svůj úkol nahrazeno *shromážděním zákonodárným* (od 1. října 1791 až do 21. září 1792), jehož úkolem bylo dalším zákonodárstvím novou ústavu doplniti. V shromáždění tomto převahu měli radikální Jakobíni, v jejichž čele stáli krvelační Robespierre, Marat a Danton. Pod hrozbou ztráty pense a práva vykonávati funkce duchovní a jiných trestů byli nyní vyzváni všichni kněží, třeba neměli veřejného úřadu, aby vykonali konstituční přísahu se slibem, že pokud možno budou ústavu zachovávati a podporovati, a v četných departementech ohlášené tresty skutečně také ukládány. Na jaře roku 1792 zrušilo shromáždění zákonodárné všecky náboženské korporace, které dosud zůstaly ještě ušetřeny, zapovědělo nositi duchovní oděv a vydalo zákon o deportaci všech podezřelých, přísahu nevykonavších duchovních; čímž na 40.000 duchovních v brzku domov svůj pozbylo.[2]) Poněvadž král, jehož pokus o útěk

[1]) Monogr. Bollard, Alençon. 1896. — Pouget, Les idées, relig. et réformatrices de Gregoire. Paris 1905.

[2]) Pierre, Le clergé franç. en exil. (Rev. des quest. hist. 1896, 1898, 1902, 1904, 1906.) — Daudet, Hist. de l'émigration pendent la Rév. franç. 3 v. Paris 1907.

(v červnu r. 1791) byl zmařen, dal své veto, vyvolali Jakobíni vzbouření lidu, jež mělo v zápětí, že rodina královská, která útočiště hledala v zasedací síni shromáždění zákonodárného, byla uvězněna v templu (srpen r. 1792). V Paříži nastalo krvavé pronásledování přísahu odmítajících duchovních a jiných dobře smýšlejících (2. až 7. září), kteří z části byli deportováni, z části s ďábelskou ukrutností usmrceni pod záminkou, že jejich patriotismus byl podezřelý. Krvavé scény, jimž v Paříži samé za obět padlo na 300 duchovních, opakovaly se také v provinciích.[1]) V téže době (25 září) zákonem manželství zbaveno svého náboženského rázu a dovolena jeho rozlučitelnost. Skutečně také ve dvou letech rozloučeno bylo jen v samé Paříži na 6000 manželství.

Národním konventem (21. září 1792 až 26. října 1795) dostoupila revoluce svého vrcholu. Konvent zrušiv království prohlásil republiku, krále Ludvíka XVI. jako občana Ludvíka Kapeta povolal před soud, odsoudil k smrti a dal jej 21. ledna r. 1793 popraviti. Týž osud stihl po té jeho manželku Marii Antoinetu, dceru Marie Teresie, a sestru královu Alžbětu (16. října). Po popravě královně nastala za vedení Robespierra, Marata a Dantona hrůzovláda. Všude zřizovány revoluční soudy a výbory pro veřejné blaho, které měly Francii 44.000 guillotinami a 6000 revolučního vojska očistit ode všech živlův aristokratických. I sám ničemný vévoda Orleanský, Filip Egalité, člen rodiny královské, jenž revolucí chtěl si cestu proklestiti k trůnu, skončil r. 1793 na popravišti. Zároveň pak pokračoval konvent v odkřesťanění Francie. Zákon o celibátu byl zrušen, na podzim r. 1793 křesťanský letopočet spolu s nedělí odstraněn a místo něho zaveden kalendář republikánský s dekadami. Posléze pak bylo křesťanství vůbec odstraněno a nahrazeno kul-

---

[1]) Carron, Les confesseurs de la foi dans l'église gallic. à la fin du 18. siècle. 4 vol. 1821. — Pagès, L'heroisme des catholiques pendent la Rév. I. t. Paris 1907.

tem rozumu.[1]) Zpustlá operní zpěvačka v průvodu jako bohyně rozumu přivedena do kathedrály Notre Dame a na oltář vlasti postavena za pustých orgií. Příklad tento následován byl i v provinciích a na 2000 chrámů při tom znesvěceno nebo zpustošeno. Arcibiskup pařížský Gobel a jiní konstitucionelní duchovní složili zbaběle svůj úřad a prohlásili se pro kult „svobody a rovnosti". Tak dosaženo ve Francii obojího cíle, k němuž filosofové pracovali, pádu království a pádu křesťanství.

Než vláda úplného atheismu neudržela se bohudíky dlouho. Když byla na jaře r. 1794 zlomena moc extremních živlů v konventě, bylo na návrh Robespierra prohlášeno, že národ francouzský uznává jsoucnost nejvyšší bytosti a nesmrtelnost duše, a zavedena nová bohoslužba, sestávající ze 40 svátků, mezi nimiž bylo 36 dekad republikánského kalendáře. Při tom bylo v hromadných popravách pokračováno, v nichž konečně došlo i na samé původce revolučních hrůz. Jeden netvor pohlcoval druhého, až konečně i Robespierre klesl pod guillotinou (28. července 1794). Pádem jeho skončila hrůzovláda a umírněnější živly, které se nyní dostaly k vládě, dovolily následujícího roku (1795) konati bohoslužbu křesťanskou kněžími konstitucionelními, s počátku v domech soukromých, po té i ve chrámech, které, pokud nebyly zcizeny, ponechány byly obcím. Také duchovním přísahu nevykonavším dovoleno konati bohoslužbu, pokud se podrobili republice a jejím zákonům, k nimž civilní konstituce více nenáležela. Ostatní duchovní byli však nadále pronásledováni i za nové vlády *direktoria* (27. října 1795 až 15. prosince 1799), v jehož rukou byla moc výkonná, kdežto moc zákonodárná rozdělena mezi komoru 500 a komoru kmetův. Někteří byli popraveni a na sta jich bylo r. 1797 deportováno do Guyany a na ostrovy Ré a Oléron.[2])

---

[1]) Aulard, Le cult de la Raison et de l'Être suprême. 1904. — Mathiez, Les origines des cultes révolutionnaires 1799—92 Paris 1904.

[2]) Pierre, La deportation ecclésiastique sous le directoire. 1896. — Morin v Rev. Bénéd. 1896, str. 359 sq.

Duch protikřesťanský jevil se ještě jiným způsobem. Deistická sekta theofilanthropů,[1]) která tehdy založena byla (r. 1797), těšila se po některou dobu zvláštní přízni vlády, a to hlavně proto, že v ní spatřován vhodný nástroj proti církvi. Skutečně také s počátku mnozí se k ní připojovali, když však pozbyla vnadidla novoty, stala se terčem posměchu. Nutnost náboženství křesťanského pro blaho státu odtud vždy více uznávána; avšak teprve po pádu direktoria vlivem generála Napoleona Bonaparte a po zřízení konsulské vlády jeho (1799—1804) počaly se ponenáhlu otvírati církvi katolické lepší vyhlídky. Sektě filanthropův odňal Napoleon r. 1799 chrámy od ní okkupované a zapověděl r. 1802 její bohoslužbu úplně, načež sekta v brzku zanikla.

Ačkoliv takto církevní politika mužů revoluce a jejich pokusy nahraditi křesťanství jiným náboženstvím potkaly se s úplným nezdarem, zasadily přece životu nábožensko-církevnímu tak těžké rány, že se z nich od té doby nemohl zotaviti. Saekularisací statků zrušen materiální základ církve, civilní konstitucí a zrušením zákona celibátu poškozena těžce kázeň klerikální, zákonodárstvím manželským a jinými změnami náboženský život lidu, který již před tím hluboce poklesl, téměř úplně zničen.

§ 245. **Revoluce francouzská a stát papežský.**[2])

Postavení stolice apoštolské v době revoluce francouzské bylo velmi trudné. Brevem Caritas z 13. dubna 1791 zavrhl Pius VI. civilní konstituci kleru, prohlásil konstitucionelní kněze za suspendované a dodával zmužilosti věrným biskupům a kněžím. Tím uvalil na sebe hněv revoluční Francie,

[1]) Mathiez, La théophilantropie et le culte décadaire (1796—1801). 1904.

[2]) Baldassari, Gesch. der Gefangenschaft und Wegführung Pius VI Aus dem Franz. von Steck. 1844. — Gendry, 2 vol. Paris 1907. — Dufourcq, Le régime Jacobin en Italie (1798—à 1799). Paris 1900. — Pacca, Hist. Denkwürdig-

který ještě vzrostl, když papež zvláštní allokucí odsoudil vraždu krále Ludvíka XVI. a za něho slavné bohoslužby konal. Další záminku k násilnostem proti papeži a církevnímu státu poskytla smrt francouzského vyslaneckého sekretáře Bassvilla, jenž pro své nerozumné provokace byl od římského lidu 13. ledna 1793 usmrcen. Direktorium žádalo od papeže satisfakci a pokoušelo se organisovati italskou koalici proti světské moci jeho. Tento záměr byl však zmařen odmítnutím krále neapolského podporovati úmysly Francie. Když však 27letý generál Napoleon Bonaparte proti Rakušanům v Lombardsku r. 1796 všude vítězně postupoval a pak i do státu papežského vpadl, byl Pius VI. donucen uzavříti příměří v Bologni 21. června r. 1796, kterým donucen byl odevzdati Francouzům Anconu a Romagnu, zaplatiti 21 millionů lir a dáti Francii četné předměty umělecké a 500 vzácných rukopisův. Zároveň zavazoval se papež, že pošle do Paříže plnomocníka, aby ujednán byl definitivní mír. Poněvadž šlechetný trpitel při vyjednávání odmítl odvolati všechny své bully, vztahující se na události francouzské od r. 1789, přerušilo direktorium další jednání a Napoleon počátkem února r. 1797 vpadl opět do státu papežského a proniknul bez překážky až k Tolentinu. Zde uzavřen byl (19. února 1797) mír pro stolici papežskou nanejvýše nepříznivý. Kromě Avignonu a Venaissenu musil papež odstoupiti nejkrásnější provincie svého státu, legace Bolognu a Romagnu pro vždy, Anconu až k obecnému míru s republikou francouzskou, zaplatit vedle dlužných ještě z příměří 16 mill. dalších 15 millionů lir a vydati v příměří žádané manuskripty a předměty umělecké. Až do splnění všech podmínek měla zůstat země osazena francouzským vojskem. Tím byl stát ruinován a své samostatnosti zbaven.

---

keiten über Pius VII. 1831. — Wiseman, Erinnerungen an die vier letzten Päpste. Aus d. Engl. 1858. — Hergenröther, Der Kirchenstaat seit der franz. Revolution. 1860. — Nürnberger, Papsttum u. Kirchenstaat. I. Bd. 1898. — Sorel, L'Europe et la Revolution Française. V. vol. Bonaparte et le Directoire 1795—1799. 1903.

Vše to však bylo jen předehrou věcí ještě horších. Direktorium vším úsilím směřovalo k tomu, aby mohlo proklamovati na Kapitolu republiku. Francouzští emisaři hleděli pobuřovati všude lid a v Římě, zejména bratr Napoleonův Josef Bonaparte, jenž jmenován byl vyslancem u svaté stolice, a generál Duphot podporovali tajně řádění revolucionářů tamějších. Když byl v jakémsi shluku od revolucionářů podněcovaném zpupný generál Duphot 28. prosince 1797 usmrcen, přese všecky omluvy a vysvětlování papežovo vtrhl z rozkazu direktoria generál Berthier do státu papežského, přitáhl k Římu, kde 15. února 1798 byla prohlášena *republika* a opakovaly se pusté scény pařížské. U hradu andělského postavena socha bohyně svobody, papež tupen a při orgiích ze svatých nádob pito. V čelo vlády povoláno 7 konsulů, 22 senátorů, 72 tribunů pod svrchovaností vlády francouzské. Brzo potom uloženy mimořádné kontribuce ve výši 20 mill. frankův.

Než čím více rostlo nebezpečenství, tím větší pevnost a zmužilost ukazoval Pius. Prohlásil, že jeho právo pochází od Boha, a že vytrvá u hrobu knížat apoštolských. Proto Francouzové, obávajíce se protirevoluce lidu, nad jejich řáděním nanejvýše roztrpčeného, v noci z 19. na 20. února jali papeže trpitele a odvedli z Říma nejdříve do Sieny, pak 30. května r. 1798 do kláštera kartusiánského u Florencie. Poněvadž se mu všude dostávalo dojemných důkazů lásky a účastenství, byl na počátku nové války s Rakouskem a jeho spojenci, ač již nemocen, dopraven do Valence[1]) (14. července 1798). Avšak i zde v jeho hlubokém ponížení se mu dostávalo největších holdů, proto měl býti vlečen dále do Dijonu. Než zatím smrt 29. srpna 1799 těžce zkoušeného papeže vysvobodila z jeho utrpení. Tělo jeho pochováno bylo teprve 10. prosince 1799, později pak (r. 1802) slavně přeneseno do Říma a zde v chrámě sv. Petra uloženo. Za Pia dostoupilo ponížení papežství nejvyššího stupně. Odpůrcům zdálo se již býti zničeno, pohřební řeči byly konány a pomníky stavěny. Než zatím co revolucionáři

[1]) Reynaud, Pie VI. à Valence. Grenoble 1899.

francouzští týmž proudem byli pohlcováni, který je povznesl, zůstala skála církve nezničitelnou, a její morální vítězství naplňovalo svět obdivem její vznešené velikosti.

Pius VI. před svou smrtí nařídil, že konklave má býti tam konáno, kde by se většina kardinálů nalézala. Poněvadž při jeho smrti bylo deset kardinálů v Benátkách, bylo zde pod ochranou císaře František II. od 35 kardinálů, kteří z různých stran sem přišli, v kláštěře St. Giorgio Maggiore konáno konklave.[1]) Ježto Rakousko chtělo dosíci volby kardinála Matteije, trvalo konklave, ač kritické postavení žádalo volby nejrychlejší, 104 dny. Konečně hlavně působením sekretáře konklave Consalviho zvolen byl 14. března 1800 biskup z Imoly, kardinál hrabě Chiaramonti, jenž přijal jméno *Pia VII.*[2]) (1800—1823). Mnozí pochybovali o jeho energii a zdatnosti, ale právě dřívější prostý syn sv. Benedikta byl mužem, jenž heroismem svého utrpení více dosáhl, než jiný energickým jednáním. Pod ochranou spojenců, kteří r. 1799 v severní Italii zvítězili, mohl se papež navrátit do církevního státu z části obnoveného a slavil 3. července 1800 za jásotu lidu svůj vjezd do Říma. Jmenovav kardinála Herkula Consalviho,[3]) obratného spolupracovníka, státním sekretářem, snažil se horlivě rány církevnímu státu revolucí zasazené vyléčiti a vůbec správu jeho reorganisovati.

Zatím Napoleon, vrátiv se z výpravy do Egypta, svrhl direktorium a nastoupil 9. listopadu 1799 vládu ve Francii jako první konsul. Vypraviv se v brzku s vojskem do Italie, přemohl Rakušany r. 1800 u Marenga a stal se tím pánem celé severní Italie. Také v Německu zůstaly zbraně francouzské vítěznými. Z té

[1]) Ricard, Le conclave de Venise en 1800 v Correspondent. 1889. — Duerm, Le conclave de Venise etc. 1896. — Lumbroso, Ricordi e documenti sul conclave di Venezia (1800). Roma 1903.

[2]) Artaud, Hist. du pape Pius VII. 3 vol. 3 éd. Paris 1839. Deutsch 1838. — Guicci, Storia di Pio VII. 2 ed. 2 vol. Roma 1864. — Allies, Pius the Seventh. London 1897.

[3]) Fischer, Kardinal Consalvi. Mainz 1898.

příčiny došlo k míru lunevillskému 9. února r. 1801, kterým levý břeh rýnský byl Francii postoupen a potvrzena republika cisalpinská, již před tím ze severní Italie a tří papežských legací, Bologny, Ferrary a Raveny, zřízená.

§ 246. Pius VII. a Napoleon. Konkordát francouzský a roztržky s Napoleonem.[1])

Ačkoliv Napoleon vyrostl pod vlivem církvi nepřátelského ducha revolučního a skrze něj a v něm stal se velikým, a ani sám nebyl náboženstvím proniknut, ani ve svém okolí neměl rádce, který byl církvi nakloněn, přece dobře poznával, že nemůže vládnouti nad lidem nemajícím náboženství. Proto bylo jeho snahou urovnati náboženské poměry země, a zejména obnoviti náboženství katolické, ale tak, aby se církev skláněla před jeho despotickou vůlí. Za tím účelem zahájil vyjednávání s Piem VII., které však naráželo na dvě veliké překážky: jednak, že Napoleon žádal, aby

[1]) Crétineau-Joly, Memoires du card. Consalvi. 2 vol. Par. 1864. Deutsch 1870. — Pacca, Hist. Denkwürdigkeiten etc. 1832. — Hergenröther, Kard. Maury. 1878. — Holzwarth, Napoleon I u. Pius VII. 1872. — Theiner, Hist. des Deux Concordats de la République Franç. et de la Rép. Cisalpine conclus 1801 et 1803. Bar-le-Duc. 1869. — Nürnberger, Papsttum u. Kirchenstaat. I. Bd. 1897. — Séché, Les origines du Concordat. 2 vol. 2 éd. 1905. — D'Haussonville, L'Église romaine et le premier Empire. 5 t. 2 éd. Paris 1870 sq. — Sévestre, L'hist., le texte et la destinée du Concor. de 1801. 2 éd. Paris 1905. — Welschinger, Le pape et l'empereur (1804—15). Paris 1905. — Wirtz, Das franz. Konkordat von 1801. (Arch. für das kathol. Kirchenrecht. 1905, p. 83 sq.) — Boulay de la Meurthe, Documents sur la négociation du concordat 1800—1801. 5 vol. 1891—1897. — Roux, La Républ. et le concordat de 1801. 1895. — Mathieu, Le concordat de 1801. Les origines, son histoire. 1903. — Sorel, L'Europe et la Revolution française. VI.—VII. vol. 1903 n. — Silbernagl, Die kirchenpolitischen u. religiösen Zustände im 19. Jahrh. 1901. — Rinieri, La diplomazia pontificia nel secolo XIX. 2 vol. 1905. — Týž, Napoleone e Pio VII. (1804—13.) 2 vol. Turino 1906. — Feret, La France et le Saint Siège sous le premier Empire, la restauration et la monarchie de juillet. Paris 1911.

všechna biskupství prohlášena byla za uprázdněna, s druhé strany, že papež si přál, aby náboženství katolické stalo se náboženstvím státním. Konečně však přece po obtížných jednáních za vzájemných hrozeb a povolností prostřednictvím obratného státního sekretáře kardinála Consalviho, jenž za tím účelem odebral se do Paříže, 15. července 1801 byl *konkordát* u z a v ř e n.[1]) Konkordátem tímto, obsahujícím 17 článků, náboženství katolické uznáno bylo za náboženství většiny národa francouzského a zajištěno mu svobodné vyznávání, při tom však prohlášeno, že třeba se říditi policejními předpisy, které vláda pro veřejný pokoj za nutné uzná. Papež slíbil, že ve shodě s vládou provedena bude nová cirkumskripce biskupství (50 biskupství a 10 provincií), a že pohne resp. donutí všechny dosavadní držitele biskupství (assermentés a insermentés), aby v zájmu míru a jednoty resignovali. O obsazování arcibiskupství a biskupství ustanoveno, že první konsul bude jmenovati biskupy a papež jim udělí kanonickou instituci dle norem před revolucí platných. Před nastoupením svého úřadu měli biskupové vykonati přísahu věrnosti do rukou prvního konsula, ostatní pak duchovní do rukou civilních úředníků vládou určených. Biskupům dovoleno zříditi při své kathedrále kapitolu a seminář, vláda však se nezavázala je dotovati. Biskupové dále měli provésti nové ohraničení far, avšak teprve po schválení vládním, a uznáno jejich právo fary obsazovati, jen však takovými osobami, které od vlády budou schváleny. Vláda se zavázala, že odevzdá biskupům k disposici všechny chrámy, které nebyly zcizeny, a že zajistí biskupům a farářům příslušnou výživu, jakož i že dovolí zbožná nadání. Na druhé však straně neměli býti držitelé zcizených statků církevních nikterak znepokojováni. Konečně přiznal papež prvnímu konsulovi, je-li katolíkem, táž práva a výsady, které měla stará vláda.

Maje zřetel na zachování náboženství a víry, s c h v á l i l P i u s VII. k o n k o r d á t dne 15. srpna

[1]) M ü n c h, Sammlung aller Konkordate. 2 Bde. 1830 sq. — W a l t e r, Fontes iuris eccl. antiqui et hodierni. 1862.

r. 1801, ač mnozí s ním byli pro značné ústupky státu učiněné nespokojeni,[1]) a poslal na přání Bonapartovo kardinála Caprara jako legáta a latere do Francie, aby jej provedl. Zároveň pak vyzval biskupy staré Francie, aby pro blaho církve přinesli obět resignace. Z 80 biskupů legitimních, posud žijících, učinilo tak 44, ostatních 36 bylo z plnomoci papežské úřadů svých zbaveno. Biskupové konstitucionelní (59) resignovali na nátlak vlády. Jednak aby uchlácholil nepřátele církve, jednak z vlastního popudu, aby nepohodlné mu sesílení a samostatnost církevního života zamezil, dal Napoleon sestavit řadu (77) církevně-politických článků, které měly býti základem při provedení konkordátu a proto také organickými články se zovou. Tyto články předložil spolu s konkordátem sborům zákonodárným a dosáhl také jejich přijetí. Obnovujíce zásady gallikánské, odporovaly články organické namnoze ustanovením konkordátu a zásadám sv. stolice. Hned první článek stanovil, že žádná bulla papežská, žádné breve bez souhlasu vlády nesmí býti přijato, uveřejněno nebo provedeno a koncil národní nebo provinciální konán. Dále byla dovolena appellace od církevního soudu k státní radě (recursus ab abusu). Professoři při kněžských seminářích měli podepsati deklaraci kleru gallikánského z r. 1682 a se zavázati, že budou nauky v ní obsažené přednášeti. Zcela necírkevní bylo také ustanovení, že generální vikáři při uprázdnění biskupského stolce mají ve své jurisdikci pokračovati. Žehnání manželství mělo následovati teprve po vykonání aktu před úředníkem civilním a náboženství vyučováno jen dle katechismu vládou schváleného. Místo definitivních farářů byli velikou většinou ustanoveni faráři pomocní (prêtres deservants, les sucursales), kteří beze všeho dalšího od biskupa mohli býti odstraněni (parochi nutu amovibiles). Papež proto protestoval proti těmto organickým článkům, a to tím více, poněvadž byly publikovány způsobem, že se zdály tvořiti část konkordátu a zároveň s ním se

[1]) V Římě zlomyslně srovnáván Pius VII. s předchůdcem: Pio (VI.), per conservar la fede, perde la sede; Pio (VII.), per conservar la sede, perde la fede.

stolicí apoštolskou umluveny. Protest zůstal však bezvýsledným.

Po uveřejnění konkordátu počala restaurace církevního života ve Francii, kterou první konsul v mnohé příčině až do vypuknutí svého konfliktu s papežem podporoval. Kostelním pokladnám vráceny byly neprodané statky církevní, pečováno o vyučování křesťanské a obnoveny z části duchovní řády a různé podobné ústavy. Lazaristé, Milosrdné sestry, jakož i Bratří křesťanských škol a Sulpiciani mohli opět rozvíjeti svoji blahodárnou činnost. Biskupové zřídili ve svých diecesích semináře a kapitoly a vláda poskytla potřebné prostředky, jakkoli se k tomu před tím nezavázala. Seminaristé osvobozeni byli od služby vojenské a také chlapecké semináře zřízeny. Zvláště mnoho také k náboženskému obrození přispělo duchaplné dílo Chateaubriandovo[1]) Le génie du christianisme, v němž spisovatel nadšeně oslavoval krásy křesťanství.

Zatím Napoleon dal se v květnu r. 1804 od senátu jmenovati dědičným císařem a toto povýšení plebiscitem potvrditi. Chtěje nové své důstojnosti zjednati i formální sankci vyšší autority, pozval papeže, aby jej korunoval.[2]) V naději, že splněním přání císařova a svou přítomností osobní mnoho bude moci vykonati ve prospěch církevních zájmů francouzských a snad že bude moci dosáhnouti zrušení organických článků a vrácení odňatých legací, papež po delším váhání přes zrazování některých dvorův a části kardinálů vydal se v průvodu několika kardinálův a biskupů na cestu do Paříže. Všude přijat byl s největšími poctami a jásotem lidu. Před korunovací ještě dosáhl, že Napoleon dal svoje manželství s Josefinou Beauharnaisovou r. 1796 civilně uzavřené církevně požehnati svým strýcem kardinálem Feschem. Když však 2. prosince 1804 papež po uděleném pomazání jej slavně korunovati chtěl, Napoleon vzal mu korunu

[1]) Blennerhasset, Chateaubriand. 1903.

[2]) Welschinger, Le pape et l'empereur (1804—1815). 1905. — Masson, Le sacre et le couronnement de Napoleon. Paris 1908.

z ruky, posadil si ji sám na hlavu a korunoval po té svou manželku. Naděje papežovy v dosažení důležitých ústupků bohužel se nesplnily; menší koncesse sice učiněny, tak poskytnuty na př. podpory kleru, obnoveny missie zevnější, připuštěny některé řády; avšak zrušení organických článků a navrácení legací nedosáhl.

Než brzy po návratu papežově do Říma (11. května r. 1805) došlo k vážným sporům mezi ním a Napoleonem. Ještě v květnu dal se císař korunovati za krále italského a dovoloval si různá porušení konkordátu uzavřeného r. 1803 mezi stolicí apoštolskou a republikou italskou, proti nimž papež byl nucen protestovati. Napětí ještě vzrostlo, když papež nepřistoupil na žádost despotického Napoleona prohlásiti za neplatné manželství nejmladšího jeho bratra Jeronyma, které tento v severní Americe s anglikánkou miss Pattersonovou platně uzavřel (r. 1803). Nyní Napoleon (r. 1805) s brutálním porušením práva obsadil Anconu a žádal, aby papež nepřátele jeho považoval za své nepřátele, a proto Rusy a Angličany z církevního státu vypudil a přístavy své jejich lodím uzavřel. Ježto pak papež odmítl uznati Josefa Bonaparte, kterého Napoleon, nedbaje práv papežských, r. 1806 povýšil na trůn neapolský, odtrhl Napoleon Civitu, Benevent a Ponte Corvo od státu církevního, ano hrozil úplným jeho odnětím. Skutečně také 2. února 1808 dal generálem Miollisem obsaditi Řím, když papež zamítnul učiniti s Francií offensivní a defensivní spolek a splniti jiná přání Napoleonova, jako zavedení Code Napoleonova, uznání všech svobod gallikánských, organických článků, ustanovení nezávislého francouzského patriarchy, zrušení celibátu a všech duchovních řádů. Poněvadž ani po obsazení Říma papež nestal se povolným, spojil usurpátor největší část patrimonia s královstvím italským a papeže v Kvirinále odloučil od spojení se světem a držel v zajetí. Konečně pak dne 17. května 1809 vydal v Schönbrunně dekret, kterým poslední zbytek státu papežského s císařstvím francouzským byl spojen a Řím za svobodné a císařské město prohlášen; papeži vykázána pense 2 millionů

frankův.[1]) Oloupen o všecko, použil Pius VII. proti despotovi zbraní duchovních. Zapověděl vykonati přísahu věrnosti a poslušnosti usurpátorovi a pronesl konečně nad ním 10. června 1809, jak už dříve byl hrozil, exkommunikaci. Následek toho byl, že v noci z 5. na 6. července generálem Radetem přepaden a do zajetí odveden nejprve do Grenoblu a po té do Savony u Janova (15. srpna 1809). Státní sekretář kardinál Pacca uvězněn v pevnosti Fenestrelle v Piemontu. Ostatní kardinálové, vyjma nejstarší a nemocné, musili se odebrati na rozkaz císařův do Paříže, aby císař skrze ně snáze nátlak vykonávati mohl na papeže. Však i v zajetí ukázal Pius VII. zmužilost heroickou, odmítaje přese všecken nátlak vítězstvími svými zaslepeného císaře zříci se světského panství.

Následujícího roku (1810) Napoleon dal své manželství s Josefinou Beauharnaisovou, jež zůstalo bezdětno, pařížským manželským soudem pro nedostatek souhlasu vlastního faráře a dvou sněmem tridentským požadovaných svědků prohlásiti za neplatné a vstoupil v nové manželství s rakouskou arcivévodkyní Marií Louisou. Třináct kardinálů se zpěčovalo účastniti se sňatku, poněvadž o rozloučení prvního manželství rozhodl metropolitní soud a nikoli papež, jako jediný příslušný soudce v manželských záležitostech knížat.[2]) Císař zapověděl jim proto purpur (odtud červení a černí kardinálové),[3]) odňal jim příjmy a internoval je po dvou v různých menších městech francouzských. Také Pius VII. zakusiti musil nových nátisků. Poněvadž od svých rádců odloučen zpěčoval se nově jmenovaným biskupům uděliti kanonickou instituci, byla jeho osobní svoboda co nejvíce obmezena a zakázáno mu jakékoli spojení s poddanými císařovými.

---

[1]) Louis Madelin, La Domination Française à Rome 1809—1814. Paris 1906.

[2]) Duhr, Zeitschrift für kathol. Theol. Bd. 12., str. 593 sq. — Welschinger, La divorce de Napoleon. Paris 1889. — Schnitzer, Katholisches Eherecht. Freiburg 1898, str. 646 násl. — Masson, Josephine repudiée. Paris 1901.

[3]) Grandmaison, Napoleon et les cardinaux noirs. Paris 1895.

Ježto však při dlouhém trvání konfliktu počet osiřelých biskupství stále se množil, pojal císař úmysl obsazovati biskupství bez spolupůsobení, t. j. proti vůli papežově, a svolal k provedení záměru svého *koncil nacionální*[1]) francouzských a italských biskupů do Paříže (r. 1811). Koncil za předsednictví kardinála Fesche prohlásil se s počátku za nekompetentní v záležitosti této, na nátlak despoty však v dodatečném sezení přijal dekret, dle něhož měl nově jmenovaný biskup nejprve žádati potvrzení od papeže, a jestliže by je papež do 6 měsíců neudělil, že je má dáti metropolita, po případě nejstarší biskup provincie. Deputace biskupův a kardinálů k papeži vyslaná dosáhla toho, že Pius VII., tělesně i duševně zlomený, potvrdil (20. srpna 1811) dekret s podmínkou, že metropolita musí dáti kanonickou instituci vždy jménem papežovým, a že bude povinen vydati jemu všecky authentické listiny. Než ani tato koncese nedostačila Napoleonovi. Prohlásiv konkordát za zrušený a zapověděv pro budoucnost papeži udíleti kanonickou instituci, dal v říjnu r. 1811 rozpustiti koncil nacionální. Ve Fontainebleau, kam byl papež v letě r. 1812 za výpravy císařovy do Ruska dopraven, doufal na něm osobním vyjednáváním nových koncessí dosáhnouti. Skutečně také po nešťastné výpravě jednal s ním na počátku r. 1813 osobně ve Fontainebleau a výsledek byl, že papež podepsal 11 článků preliminárních (25. ledna), které měly býti základem nového konkordátu. Těmito články zříkal se papež svých světských a důležité části svých duchovních práv. Měl sídleti buď ve Francii anebo v království italském s dotací dvou millionů frankův. Císaři mělo příslušeti právo jmenovati všecky biskupy, vyjímaje 6 biskupů suburbikárních a dalších deset ve Francii. Papežství mělo se takto státi národní institucí francouzskou a smutné doby avignonské měly se opakovati. Však ani to císaři nedostačilo. Žádal ještě uznání čtyr článků gallikánských, Paříž jako sídlo papežství,

[1]) Melchers, Das Nationalkonzil zu Paris. Münster 1814. — Ricard, Le concil nat. de 1811. 1894.

jmenování dvou třetin kardinálů katolickým knížetem a slavné pokárání černých kardinálů pro jejich chování při svatbě. Požadavky tyto však Pius VII. odmítl. Než ani články praeliminární nevstoupily v život. Když Napoleon, nedbaje podmínky, že konkordát má býti teprve tehdy publikován, až bude v konsistoři kardinálů projednán, prohlásil je ihned jako konkordát a nařídil dekretem z 13. února, aby nový konkordát byl v celé říši publikován a ve všech chrámech Te Deum oslavován, cítil se Pius ústupky učiněnými hluboce znepokojen. Proto když většina nyní shromážděných kardinálů proti článkům praeliminárním se vyslovila, poslal 24. března císaři list a podal kardinálům psanou allokuci, kterou souhlas svůj k oněm článkům odvolal, vyzývaje císaře zároveň k novému vyjednávání. Dalším násilnostem císařovým zabránily události r. 1813. Po nešťastné bitvě u Lipska byl Napoleon ochoten vrátit papeži část patrimonia a svobodu; Pius VII. však 21. ledna 1814 odmítl o tom vyjednávati a prohlásil, že vrácení je věcí spravedlnosti. Konečně Napoleon, když ztratil celou Italii a polovici Francie viděl od nepřátel osazenu, propustil 10. března 1814 papeže, kterého zatím dal zpět do Savony dopraviti, na svobodu. Dne 24. května dospěl konečně těžce zkoušený papež za jásotu celého křesťanského světa do Říma, zatím co Napoleon musil ve Fontainebleau své poděkování podepsati a na ostrov Elbu se uchýliti. Podařilo se mu sice ještě jednou zmocniti se vlády r. 1815; po 100 dnech byl však znovu a na vždy svržen a na ostrov Sv. Heleny relegován, kde 5. května 1821 zemřel. Pius VII. obdržev kongresem vídeňským r. 1814 a 1815 své země nazpět, jak je měl před mírem tolentinským, vyjma Avignon a Venaissain, snažil se zavésti v patrimoniu poměry spořádané, obnovil mimo Jesuity některé z řádův a kongregací, propagandu, anglickou, skotskou a německou kollej. Také vědecké a umělecké poklady do Francie odvezené obdržel zpět. Další jeho snahy směřovaly k uspořádání církevních poměrů v různých zemích křesťanských († 20. srpna r. 1823).

§ 247. Vliv francouzské revoluce na Německo. Saekularisace a organisace církevní.[1])

1. Jako ve Francii tak způsobila i v Německu revoluce francouzská dalekosáhlé politické a církevní převraty. Četní francouzští emigranti nalezli v duchovních knížectvích a zejména v sousedních kurfirststvích pohostinného přijetí, čímž na se velikou měrou hněv Jakobínův uvalili. Proto když Prusko v míru basilejském (r. 1795) navrhovalo saekularisaci duchovních knížectví, setkalo se s živým a ochotným souhlasem republiky francouzské. Věc takto dávno připravená byla mírem lunevillským r. 1801 definitivně rozhodnuta. Francie obdržela v něm celý levý břeh rýnský, dědičným pak knížatům článkem VII. za ztracená tam území slíbena odškodněná v území říšském dle zásad na kongresu rastattském roku 1798 umluvených, t. j. saekularisací majetku duchovního a svobodných říšských měst. Saekularisace tato byla také skutečně pod řízením francouzským *nálezem říšské deputace v Řeznu* r. 1803, jenž došel schválení sněmu a potvrzení císařova, dovršena. Bylo v článkem 35. stanoveno, že mají býti všecka duchovní knížectví, opatství a kláštery k svobodné a úplné disposici odevzdána světským knížatům, a to pro náklad na bohoslužbu, vyučování a obecně prospěšné ústavy, jakož i k polehčení jejich financí s výhradou, že chrámy kathedrální musejí býti trvale vybaveny a výslužné saekularisovaným duchovním placeno. V důsledku toho

[1]) Brück, Geschichte der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. 2. Aufl. 4 Bde. 1903 n. — Goyau, L'Allemagne religieuse; le Catholicisme (1800—1848). 4 vol. 1905. — Buß, Urkundliche Gesch. des National- u. Territorial-Kirchentums. 1851. — König, Die Saekularisation u. das Reichskonkordat. 1904. — Rinieri, La secolarizzazione degli stati ecclesiastici Della Germania. Roma 1906. — Erzberger, Die Saekularisation in Württemberg. 1902. — Scheglmann, Gesch. der Saekular. im rechtsrhein. Bayern. 3 Bde. 1903 sq. — Klüber, Akten des Wiener Kongresses in den Jahren 1814 u. 1815. 8 Bde. 1815 n. — Týž, Übersicht der diplomat. Verhandlungen des Wiener Kongresses. 1816. — Schneider, Die partikulären Rechtsquellen Deutschlands und Österreichs. 1898. — Schmidt, Die saekul. Bistümer Deutschlands. 1858.

zrušena a zabrána byla všecka duchovní knížectví, až na dvě, která z osobních důvodů ještě na některou dobu byla ponechána, totiž území německého řádu, poněvadž jeho držitelem byl rakouský arcivévoda Antonín Viktor jako velmistr, a biskupství řezenské r. 1805 na arcibiskupství povýšené, jež miláčku Napoleonovu Karlu Theodorovi Dalbergovi[1]) bylo dáno v náhradu za kurfirstství mohučské. V Rakousku císař František I. spojil jen biskupství brixenské a tridentské se svými dědičnými zeměmi. V celku pozbyla církev 1719 čtver. mil, 3,162.576 obyvatelů a 21,026.000 zlatých ročních příjmů, kláštery v to nepočítaje.

Ztrátu hmotného majetku převyšoval však daleko ještě úplný rozvrat církevní organisace, který nastal tím, že panovníci nikterak neplnili převzatých závazkův a se stolicí apoštolskou v jednání nevstoupili o novou organisaci církevních poměrův. Staré diecese ponenáhlu osiřely, tak že papež musil svěřiti správu biskupství apoštolským vikářům, kteří však neměli nutné autority, aby zabránili libovůli knížat. Aby zachráněno bylo, co se zachrániti dalo, Pius VII. přičiňoval se o uzavření říšského konkordátu, než však k němu došlo, přestalo císařství říše německé, ježto po utvoření rýnského spolku (1. srpna 1806) pod ochranou Napoleonovou císař František I. se poděkoval (6. srpna) z důstojnosti císaře římského, přijav již před tím (r. 1804) název dědičného císaře rakouského. Po té papež začal vyjednávati s některými vládami; intriky francouzské a zajetí papeže způsobily však nový odklad a kromě toho ustavičné změny territoriální nebyly příznivy trvalému uspořádání.

Také naděje ve *vídeňský kongres*[2]) (1814 až 1815) skládané se nesplnily. Marně přičiňoval se kardinál Consalvi[3]) a zástupci bývalých duchovních knížat

---

[1]) Monogr. Müller, 1874; K. von Beaulieu-Marconnay. 2 Bde. 1879; Scherer, 3. Vereinsschrift der Görresgesellsch. 1909, 65 sq. (Religiöse Entwicklung Dahlbergs.)

[2]) Rinieri, Il congresso di Vienna et la S. Sede (1813—1815). 1904.

[3]) Rinieri, Corrispondenza inedita dei Cardinali Consalvi e Pacca (1814—15). Turino 1903.

o obnovení dřívějšího řádu církevního, také snahy o uzavření konkordátu pro celé Německo zůstaly bezvýslednými. Ano, ježto kongres poslední suverenní majetek církevní, totiž arcibiskupství řezenské, saekularisoval, byla církev německá po něm ještě chudší nežli před tím.

2. Za takovýchto okolností nezbývalo stolici apoštolské, než umluviti zvláštní konkordáty s jednotlivými státy. Vyjednávání vedlo nejdříve k cíli *v Bavorsku*,[1]) které od r. 1806 bylo suverenním královstvím. Konkordát z r. 1817 zajišťoval církvi katolické v celém království práva a výsady spočívající na božském a církevním nařízení. Země byla rozdělena na dvě církevní provincie mnichovsko-fryzinskou, s podřízenými biskupstvími v Pasově, v Řezně a v Augšpurku, a bamberskou se suffragánními biskupstvími ve Vürzburku, Eichstättu a Špýru.[2]) Králi Maxmilianovi Josefu I. (1806—1825) a jeho katolickým nástupcům dáno právo jmenovati biskupy, kterým pak měl papež dáti kanonickou instituci. Biskupům povoleno v duchovních záležitostech svobodně říditi své diecese. Na upokojenou nepřátel církve byl vydán zároveň s konkordátem náboženský edikt r. 1818, kterým koncese učiněné byly po způsobu organických článků Napoleonových v mnohé příčině opět omezovány, tak poskytnuta všeobecná svoboda svědomí, úplná politická a občanská rovnost tří křesťanských konfessí, zavedeno placetum atd. Když proto papež proti tomuto porušení konkordátu protestoval, odmítli někteří duchovní bezpodmíněnou přísahu na ústavu. Obtíže odtud vzniklé byly sice odstraněny prohlášením královým v Tegernsee roku 1821, že konkordát má býti ve všech svých částech proveden, a přísaha že se vztahuje na občanské po-

[1]) Höfler, Konkordat und Konstitutionseid der Katholiken in Bayern. 1847. — Sicherer, Staat und Kirche in Bayern von 1799 bis 1821. 1873. — Lerchenfeld, Zur Geschichte des bayer. Konkordats. 1883.

[2]) Schlecht, Bayerns Kirchenprovinzen. Ein Überblick über Geschichte und gegenw. Bestand der kathol. Kirche im Königr. Bayern. 1902. — Du Moulin-Eckart, Bayern unter dem Ministerium Montgelas I. 1895.

měry, než ve skutečnosti vláda ani závazků převzatých neplnila, ani nezřekla se starého systemu utlačování.

3. Jednání *s Pruskem*,[1]) které dobytím Slezska a rozdělením Polska a změnami po revoluci získalo značné katolické provincie, vedlo k úmluvě mezi Piem VII. a Friedrichem Vilémem III. (1797—1840) r. 1821, bullou De salute animarum prohlášené. Dle této úmluvy zřízeny v Prusku dvě provincie: na západě kolínská s biskupstvími trevírským, münsterským a paderbornským, na východě hnězdensko-poznaňská s biskupstvím kulmským. Biskupství vratislavské a varmienské (Ermeland) podřízena bezprostředně stolici apoštolské. Obsazování biskupství děje se svobodnou volbou kapitol, kterým však brevem papežským Quod de fidelium uloženo, že nesmějí býti voleny personae regi minus gratae.[2])

4. Poměry církve katolické *v království hanoverském*, od r. 1866 Pruskem obsazeném, byly uspořádány bullou Impensa Romanorum z r. 1824. Dle této úmluvy byla obnovena stará biskupství hildesheimské a osnabrückské a prohlášena za exemptní. Králi přiznáno bylo tak zv. irské veto, t. j. právo z předložené listiny kandidátů škrtnouti osoby minus gratae až na počet, při němž je volba ještě možna.

5. Katolíci jihozápadního Německa, totiž ve Virtembersku, v Badensku, v Hessensku, v Nasavsku, v Hohenzollern-Sigmaringen a v Hechingen, jakož i ve svobodném městě Frankfurtě, byli spojeni v církevní *provincii hornorýnskou* s metropolí fryburskou[3]) cirkumskripční bullou Provida solersque z r. 1821. Této metropoli podřízena byla biskupství v Mohuči, v Rottenburku, ve Fuldě a v Limburku. Další uspořádání poměrů církevních provedeno

[1]) Lehmann u. Granier, Preussen u. die kathol. Kirche seit 1640. I.—IX. 1878 sq. — Wendland, Die religiosität und die kirchen-pol. Grundsätze Friedrich Wilhelms III. 1909.

[2]) Rösch, Der Einfluss der deutschen protest. Regierungen auf die Bischofswahlen. 1900. — Stutz, Der neueste Stand des Bischofswahlrechts. 1909.

[3]) Brück, Die oberrhein. Kirchenprovinz. 1868.

bylo r. 1827 bullou Ad dominici gregis custodiam. Mimo jiné volitelé biskupů byli poukázáni, aby nevolili osoby regi minus gratae a vládám poskytnuto irské veto.

6. Pro *království saské*, které bylo téměř úplně poprotestantštěno, zřízen byl r. 1816 apoštolský vikariát. V horní Lužici, kde se některé katolické obce bývalého biskupství míšenského udržely, vykonával biskupskou jurisdikci děkan kapitoly v Budišově. Od roku 1830 byl jím volen zpravidla apoštolský vikář v Drážďanech.[1]) V ostatních protestantských zemích byli katolíci přiděleni buď sousedním zemím nebo podřízeni zvláštním apoštolským vikářům a praefektům. Tím byly uspořádány zevnější poměry církve německé, a to způsobem, který mnohem úžeji spojil biskupy německé s Římem než tomu bylo kdy dříve.

§ 248. Stav církve francouzské od dob restaurace.[2])

Po pádu Napoleonově dosáhli opět Bourboni trůnu francouzského. Vlády ujal se málo nábožensky smýšlející *Ludvík XVIII.* (1814—1824), jehož postavení tak jako i jeho nástupců ještě k tomu velmi stěžováno bylo politickými a náboženskými stranami v zemi. Ideje revoluční a bezbožecké, které byly po celá

---

[1]) Forneck, Geschichte und Beschreibung der kathol. Hof- u. Pfarrkirche in Dresden. 1851.

[2]) Gams, Geschichte der Kirche Christi im 19. Jahrh. III. Bd. — Nettement, Histoire de la restauration. 3 vol. 1860 n. — Bourgain, L'église de France et l'état au XIX siècle. 2 vol. 1901. — Baunard, Un siècle de l'église de France (1800—1900). 1901. — Týž, L'épiscopat français 1802—1905. Paris 1905. — Gossot, Essai critique sur l'enseignement primaire en France de 1800 à 1900. Paris 1901. — Blenerhasset, Chateaubriand (1768—1848). Romantik- und Restaurationsperiode in Frankreich. 1902. — Weill, La France sous la monarchie constitutionelle. Paris 1902. — Týž, Le catholicisme franç. au XIX° siècle. 1907. — Týž, Histoire du catholicisme libéral en France (1828—1908). Paris 1909 — — Feret, La France et le St. Siège sous le premier Empire la Restauration et la monarchie du Juillet. I. Paris 1911.

desítiletí bez překážky šířeny, zapustily hluboké kořeny a propukaly opětovaně, církev a klerus byli v chudobě, církevní život poklesl značnou měrou. Vedle uspořádání zevnějších církevních poměrů bylo potřebí také restaurace vnitřní, měl-li trvale pořádek býti obnoven. Ujav se vlády vydal Ludvík XVIII. konstituci r. 1814, kterou zavedena byla monarchie konstituční, náboženství katolické povýšeno za náboženství státní, zároveň však také stanovena práva jiných konfessí. Spory o konkordát z r. 1801 pohnuly krále, že zahájil se stolicí apoštolskou jednání o nový konkordát. Výsledkem jednání byl konkordát z r. 1817, kterým konkordát Napoleonův spolu s organickými články, pokud nauce a zákonům církevním odporovaly, byl odstraněn a obnovena úmluva mezi Lvem X. a Františkem I. z r. 1516. Ježto však provedení její narazilo na prudký odpor komor, ustoupil od ní Ludvík XVIII. a tak trval v podstatě řád Napoleonem zavedený. Teprve r. 1822 byla učiněna provisorní smlouva mezi králem a papežem za souhlasu komor, dle níž zřízeno bylo 14 arcibiskupství a 66 biskupství, dále kapitoly kathedrální, semináře a ústavy bohoslovecké a uznány zákonem některé řády. Kromě toho obdržela církev právo přijímati zbožné nadace a král zlepšil také hmotné postavení duchovenstva přiměřeným způsobem. V brzku ukazoval se opět čilý církevní život pěstovaný a povznášený četnými kněžími missijními a stále počtem rostoucími kněžími světskými. Podobným směrem působily též četné řády a kongregace. Školní bratří a Voršilky ujali se opět vyučování mládeže. Řada duchaplných spisovatelů, jako Chateaubriand († r. 1848), de Maistre († r. 1821), Bonald († r. 1840), La Mennais († r. 1854), biskup Frayssinous († r. 1841) atd., hájila nadšeně a výmluvně víru katolickou proti nevěře a gallikanismu a budila v národě sympathie pro náboženství a církev. Záhy utvořila se též katolická společnost pro rozšiřování dobrých křesťanských knih. Než ač touto činností tak mnohého úspěchu bylo docíleno, přece duch protikřesťanský revolucí vypěstovaný podržel vrch a rozvíjel tím zimničnější činnost, čím větší pokroky činila církev.

To ukázalo se ihned, když církvi věrně oddaný bratr a nástupce Ludvíkův *Karel X.* (1824—1830) snažil se v užší styk s církví vejíti a náboženství katolické obecným majetkem národa učiniti. Zákon proti sakrilegiu (r. 1825) a ještě více nový zákon tiskový (r. 1826), kterým protináboženský a revolucionářský tisk měl býti na uzdě držán, pobouřily víře nepřátelskou stranu liberálů tou měrou, že Jesuitům byly jejich školy odňaty. Počet seminaristů v zemi musil býti omezen na 20.000, Jesuité konečně byli zcela vypovězeni. Duch Voltairův, jehož spisy podobně jako Rousseauovy, hojně byly v četných vydáních šířeny, ukazoval se zvláště v nepřátelství proti missiím lidovým, při nichž docházelo k tumultuárním výstupům. Po ordonancích z 26. července 1830, kterými suspendována svoboda tisku, rozpuštěna sněmovna a předepsán nový způsob volby, propukla konečně v Paříži revoluce zjevně. Král Karel X. musil se vzdáti trůnu a uchýliti se do Anglie. Na jeho místo povýšen byl Ludvík Filip Orleanský, syn pověstného Égalité, jako král občanský. Třebas v míře menší byly v revoluci červencové spáchány stejné hrůzy jako za veliké revoluce r. 1793.

Ludvík Filip,[1]) (1830—1848) povýšen byv na trůn od nepřátel církve, choval se na počátku vlády své lhostejně, ano nepřátelsky k církvi. V nové konstituci nebylo náboženství katolické uznáno za náboženství státní, nýbrž jen za náboženství většiny národa francouzského. Král také nezakročil, když 14. února 1831 chrám st.-germain l'Auxerrois, kde za legitimního dědice trůnu, zavražděného vévodu z Berry, konána byla smuteční bohoslužba, byl zpustošen a následujícího dne arcibiskupský palác v zříceninu obrácen. Též chrám sv. Jenovefy proměněn byl opět v pantheon. Za takovýchto okolností spojili se k hájení náboženství katolického proti nátiskům vlády a útokům moderní nevěry zdatní mužové hrabě Montalem-

[1]) Thureau-Dangin, L'église et l'état sous la monarchie de Juillet. 1880. — Týž, Hist. de monarchie de Juillet. 7 vol. 1884 n.

bert[1]) († r. 1870), Rohrbacher († r. 1856), Gerbert († r. 1864) a ohnivý abbé La Mennais[2]) a založili časopis L'Avenir (r. 1830), jenž bojovati chtěl za „Boha a svobodu". Některé zásady v něm hájené, zejména požadavek oddělení církve od státu, v němž spatřovali spásu církve, narazily však na odpor, tak že byly posléze i od Řehoře XVI. zavrženy (r. 1832). Redaktoři, vyjímaje La Mennaisa, podrobili se a časopis zanikl. Jiné časopisy naproti tomu a řada učenců snažili se přivoditi smír mezi dobou a církví, zejména slavní kazatelé Lacordaire[3]) († r. 1861) a Ravignan († r. 1858) ve svých konferencích; pak Dupanloup[4]) († r. 1878) ve svém Ami de la religion, Louis Veuillot[5]) v časopise L'Univers atd. Vedle toho založeny různé charitativní spolky, jako r. 1833 spolek sv. Vincence z Pauly Ozanamem a několika jinými mladými muži, spolek sv. Františka z Regis r. 1826, spolek pro šíření víry v Lyoně r. 1822 atd. Také poměr Ludvíka Filipa, jenž naučil se vážit si církve jako opory trůnu, k církvi stal se ponenáhlu přátelštějším, jakkoli o některých otázkách, zejména o svobodě vyučování, prudké byly spory. Podnět k sporům těmto dal vyučovací monopol státu, poněvadž při vládě nevěry škola byla prostředkem k jejímu šíření. Ústava z r. 1830 slibovala sice svobodu vyučování a zákon z r. 1833, jenž za úkol měl povznesení a všeobecné rozšíření vyučování lidu, poskytoval ji pro školy primární. Než katolíci žádali ji též pro školy střední, kteréžto snahy došly splnění teprve r. 1850. Jako proti svobodě vyučování, tak obracela se za vlády Ludvíka Filipa nenávist liberálův i proti řádům, utěšeně se rozvíjejícím, zejména proti Jesuitům. Vláda o žádala v Římě jejich odstranění z Francie. Re-

[1]) Lecanuet, Montalembert. 3 vol. 2 éd. 1902.
[2]) Boutard, Lamennais (1782—1854). 2 vol. 1906 sq.
[3]) Ledos, Lacordaire. 1902. — Bézy, Lacordaire. Paris 1910.
[4]) Lagrange, Vie du Msgr. Dupanloup (1802—78). 3 vol. Paris 1886. — Salomon, Dupanloup. Paris 1904.
[5]) Veuillot, Louis Veuillot. 3 t. Paris 1901 sq.

hož XVI. sice nesplnil tohoto přání; generál však rozpustil kollegia a noviciáty a rozkázal členům, aby žili ve Francii jako světští duchovní (r. 1848).

Revolucí únorovou r. 1848 svržen byl král Ludvík Filip s trůnu. Po krvavých bojích, v nichž arcibiskup d'Affre,[1]) snaže se sprostředkovati mír, našel smrt na barrikádách, zřízena byla *druhá republika*[2]) (1848—1852), za níž částečně aspoň uvolněna byla pouta, ve kterých církev úpěla. Také když její dosavadní president Napoleon byl r. 1852 postaven v čelo Francie jako císař *Napoleon III.*[3]) (1852—1870), vládla mezi církví a státem s počátku dobrá shoda. Poskytnuv církvi větší volnost v její činnosti, vrátil jí chrám sv. Jenovefy, dal některé starší chrámy opraviti a nové zbudovati, zřídil a dotoval některá biskupství. Řády a korporace náboženské těšily se přízni vlády a také nařízení, týkající se pěstování života náboženského ve vojsku, byla důkazem blahovůle císařovy k církvi, ačkoli organických článků z r. 1802 a jiných církevní svobodu obmezujících zákonů nezrušil. Při jmenování biskupů měl Napoleon na zřeteli blaho církve, tak že země měla za jeho vlády na všech stolcích biskupských pastýře důstojné a velmi činné, na některých i skutečně vynikající. Teprve atentát Orsiniho (r. 1858) přivodil změnu ve smýšlení císařově, která se v rozličných proticírkevních opatřeních císařových jevila. Válka proti Rakousku (r. 1859), chování se pařížského kabinetu, když papež Pius IX. Viktorem Emanuelem o část svých držav byl oloupen, vystupování vlády proti spolkům sv. Vincence, proti papežské encyklice a syllabu z r. 1864, překážky biskupům ve vykonávání jejich úřadu činěné jsou toho důkazem. K tomu družila se otrava lidu různými spisy, jako Renanovým Životem Ježíše, nemravnými romány (Eugen Sue, George Sand,

---

[1]) Alazard, Denis A. Affre. Paris 1905.

[2]) P. de la Gorce, Hist. de la seconde République. 2 t. Paris 1896.

[3]) P. de la Gorce, Hist. du second. Empire. 7 tom. 1894 n. — É. Ollivier, L'Empire libéral. I.—XIV. Paris 1894 sq. — Bourgeois et Clermont, Rome et Napoléon III. (1849—1870). Paris 1907.

Alexander Dumas atd.) a nemravná divadla. Církev francouzská hleděla opět vážné zkoušce vstříc, když po nešťastné válce s Pruskem r. 1870 Napoleon byl svržen s trůnu a jako psanec v Anglii (r. 1873) zemřel.

Po krátké vládě divých kommunistů (březen až květen r. 1871), za níž nástupce d'Affrův, arcibiskup Darboy, se 40 kněžími a mnichy byl usmrcen, prohlášena byla *třetí republika*[1]) (od r. 1871). Za předsednictví Thiersova a ještě více Mac-Mahonova (1873 až 1879) ukazovala se nová republika církvi dosti příznivou. Biskupové obdrželi netoliko právo získávati nemovité statky pro své chrámy, nýbrž i zřizovati katolické university r. 1875,[2]) z nichž také některé za podpory věřících založeny byly. Než církvi nepřátelská strana republikánská, vedená maršálem Gambettou, sesílila ponenáhlu opět a dosáhla, že r. 1879 místo Mac-Mahona zvolen byl presidentem Grévy. Ještě téhož roku za ministra vyučování Jules Ferryho vydán byl zákon na úkor katolických universit a následujícího roku (1880) zákony březnovými organisován byl dle hesla Gambettova: klerikalismus toť nepřítel, ve Francii kulturní boj, směřující k úplnému potlačení církve katolické. Ústavy Jesuitů byly r. 1880 zavřeny, řeholníci ze 261 domů vypuzeni. Roku 1881 laicisovány školy, roku pak 1884 zavedena rozluka manželství a odstraněna přísaha. Roku 1886 přikročeno k vyloučení náboženství ze škol a spolu vždy častěji nepovolným biskupům a kněžím plat odnímán. Od r. 1900 sledovala vláda a komory zřejmě plán provésti zrušením konkordátu úplnou rozluku mezi církví a státem a tím dovršiti proces odloučení od každé duchovní závislosti. Nutnou prací předběžnou jevilo se k tomu potlačení četných kongregací, zvláště vyučováním se zabývajících. Na základě zákona z r. 1901 o podmínkách

---

[1]) Zévort, Hist. de la troisième République. 4 vol. 1896 n. — Debidour, L'Église cathol. et l'état sous la troisième République. I. 1906. — Lecanuet, L'Église de France sous la troisième République. 3 t. Paris 1907 n. — Despagnet, La Républ. et le Vatican (1870—1906). Paris 1906.

[2]) Dupanloup, Discours sur la liberté de l'enseignement superieur. Paris 1876.

uznání kongregací bylo zrušeno nejen na 500 větších a menších kongregací dosud formálně neuznaných, nýbrž i na 10.000 škol kongregací již dříve uznaných zavřeno. Dalšími zákony z r. 1904 potlačeny všechny kongregace věnující se vyučování a kříže z veřejných škol a soudních budov odstraněny. Za takovýchto okolností horšil se ovšem stále poměr k stolici papežské přes její povolnost a smířlivost. Konečně vláda, použivši jako vítané záminky protestu stolice apoštolské proti návštěvě presidenta Loubeta u krále italského v Římě a konfliktu nastalého ze zakročení kurie proti biskupům v Lavale a Dijonu, přerušila spojení diplomatické a podala r. 1905 zákon o zrušení konkordátu a rozluce mezi církví a státem,[1]) jenž byl také sněmovnami 3. července resp. 9. prosince přijat. Zákonem tímto zaručována zdánlivě svoboda náboženství a kultu, zrušen každý příspěvek státu a obcí na náboženské potřeby, uloženo do roka zříditi společnosti k vydržování bohoslužby a ponechány společnostem těmto bezplatně budovy bohoslužebné, rovněž tak na několik let příbytky biskupů, farářův a semináře. Studujícím theologie poskytnuto osvobození od služby vojenské, dosáhnou-li v 26 letech ustanovení jako služebníci společnosti náboženské.

Část katolíků francouzských byla ochotna zákonu tomuto se podrobiti a podle něho se zaříditi. Než Pius X. encyklikou Vehementer nos z 11. února 1906 zavrhl netoliko zákon tento jako nespravedlivý proti Bohu a církvi, nýbrž zakázal také dalším listem: Gravissimo officii munere z 10. srpna 1906 utvoření náboženských společností způsobem vládou požadovaným jako nekanonické, ponechav spolu biskupům utvořiti potřebnou organisaci církevní.

[1]) Sägmüller, Die Trennung von Kirche und Staat. 1907. — P. Sabatier, A propos de la séparation. 3 éd. Paris 1906, německy 1907. — Réveillaud, La séparation des Églises et de l'État. Paris 1907. — Rothenbücher, Die Trennung von Staat und Kirche. 1908. — Geigel, Die Trennung von Kirche u. Staat in Frankreich. 1908. — Vulliaud, La crise organique de l'Église en France. Paris 1910. — A. de Mun, Combats d'hier et d'aujour d'hui. Paris 1910. — Kryštůfek, Rozluka církve a státu ve Francii. 1911.

Vláda po té zahájila bezohledný boj proti církvi. Biskupové a faráři donuceni opustiti dosavadní své příbytky, theologové povoláni k službě vojenské a vydána spolu r. 1907 různá nová nařízení proticírkevní. Tím stalo se postavení katolíků ve Francii velmi trudným, a zkoušky jejich nezdají se býti ještě u konce, usilují živly radikální o úplné potlačení svobody vyučování a zavedení státní školy atheistické nebo aspoň církvi nepřátelské. K tomu druží se ještě v mnohých diecesích finanční nouze a citelný nedostatek dorostu kněžského. Přes to oprávněna je naděje, že církev zbavena pout státních, do nichž konkordátem byla spoutána, vnitřně se obrodí a opět hlavně činností sociální a charitativní vlivu na širší vrstvy lidu nabude.

§ 249. Církevní poměry v Německu od restaurace až do r. 1870.[1])

1. Konkordáty se stolicí apoštolskou umluvenými nebyly ještě církevní poměry v Německu uspokojivě uspořádány. Za příkladem Napoleonovým utvořily vlády jednostrannými nařízeními, v duchu josefinismu vydanými, státní církev, v níž na čilý život církevní nebylo pomyšlení. Tu a tam pozvedali sice horliví katolíci v stavovských komorách a na jiných místech proti tomuto poručníkování církve své hlasy, ale bez úspěchu. Vlády viděly se tím méně k změně svého jednání pohnuty, ježto značná část kleru stála na jejich straně a biskupové rozhodnějšímu vystoupení se vyhýbali. Za takovýchto poměrů lze si i vysvětliti, že otázka zrušení kněžského celibátu koncem let dvacátých mezi kněžími a laiky, zvláště v Badenu a ve Virtembersku, vážně byla přetřásána. Vážnější náboženský život byl teprve probuzen revolucí r. 1848, kterou církev sice

[1]) Galland, Jos. Görres. 1876. — Sepp, Görres und seine Zeitgenossen (1776—1848). 1877. — Braun, Die Kirchenpolitik der deutschen Katholiken seit 1848. 1899. — May, Geschichte der Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands (1848—1902). 1903. — Bergsträßer, Die Studien der Vorgesch. der Zentrumspartei. 1910.

vzala nové materielní škody odstraněním desátku, nabyla však volnějšího pohybu. Nicméně již před tím byli katolíci namnoze probuzeni ze svého spánku, jednak oslavou Lutherovou r. 1817, při níž protestanté bez konce tupili církev katolickou a papežství, hlavně však tak zv. zmatky kolínskými o smíšených manželstvích.

2. Friedrich II. (1740—1786), odňav Rakousku Slezsko, vydal r. 1750 na podporu protestantismu zákon,[1]) kterým stanovil, že ve smíšených manželstvích chlapci mají přidržovati se náboženství otce, dívky náboženství matky. Po té Friedrich Vilém III. (1797—1840) maje na zřeteli, že ve Slezsku téměř všichni úředníci jsou protestanty, stanovil r. 1803, že dítky všechny v manželstvích smíšených mají býti vychovávány v náboženství otcově a zapověděl, že manželé nesmějí se zavazovati k odchylce od tohoto zákonného předpisu. Při náboženské lhostejnosti nenarazil zákon tento ve Slezsku na odpor, a proto odhodlal se kabinetním nařízením ze 17. srpna 1825 rozšířiti jej také na Vestfalsko a země rýnské[2]) a zapověděl kněžím žádati záruky, že všechny dítky ze smíšených manželství budou vychovávány v náboženství katolickém. Zde však nařízení toto vyvolalo značné pobouření. Faráři sice nežádali záruky katolického vychování všech dítek, zpěčovali se však požehnati smíšená manželství, nebyla-li záruka dobrovolně dána, a jejich jednání došlo schválení stolice apoštolské, když jí byla se svolením krále záležitost od biskupů západních provincií předložena. Brevem Litteris altero abhinc anno z 25. března 1830 prohlásil Pius VIII., že smíšená manželství, třebas nebyla uzavřena dle formy tridentské, jsou platna; není li však

[1]) Franz, Die gemischten Ehen in Schlesien. 1878. — Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. II. u. III. Bd.

[2]) Longner, Beiträge zur Geschichte der Oberrhein. Kirchenprovinz. 1863 — Brück, Die oberrhein. Kirchenprovinz. 1868. — Maurenbrecher, Die preuss. Kirchenpolitik u. der Kölner Kirchenstreit. 1881. — Bachem, Preussen und die kathol. Kirche. 5. Aufl. 1887. — Gerlach, Das Verhältnis des preuss. Staates zur kathol. Kirche. 2. Aufl. 1867.

dána záruka katolické výchovy dítek, že má farář pouze passivní assistenci poskytnouti a všeho náboženského obřadu, jenž by se mohl zdáti schvalováním takovýchto smíšených manželství, se zdržeti. Po bezvýsledném pokusu pohnouti Řím k dalším ústupkům, dohodl se r. 1834 pruský ministerský resident v Římě rytíř Bunsen[1]) s arcibiskupem kolínským hrabětem Spieglem, že nemá býti při manželstvích smíšených žádáno záruky a že všem bez rozdílu má se dostati církevního požehnání a passivní assistence že má býti jen tehdy použito, projevují-li nupturienti pohrdání církví. Pro tuto úmluvu, která pokud možno měla zůstati v tajnosti, získáni byli také ostatní biskupové, trevírský, münsterský a paderbornský. Když přece zpráva o ní do Říma přišla, popřel Bunsen její existenci (r. 1836), byl však ještě téhož roku usvědčen z opaku zprávami biskupa trevírského, do Říma zaslanými. Nástupce Spieglův († r. 1835) Klemens August Droste Vischering[2]) (1835—1845) poznav, že úmluva z r. 1834 je úplně v odporu s brevem Pia VIII., uložil duchovním, že mají smíšená manželství žehnati jen při záruce katolické výchovy dítek a vládě pruské prohlásil, že konvenci a instrukci bude jen potud zachovávati, pokud souhlasí s brevem. Když odmítl poděkovati se, byl jako velezrádce 20. listopadu r. 1837 u vší tichosti jat a na hrad Minden dopraven. Později dovoleno mu přesídliti se na rodné sídlo své ve Vestfalsku, jen do diecese kolínské neměl se vrátiti. Uvěznění arcibiskupa jakož i allokuce Řehoře XVI. (16. prosince 1837), kterou odsoudil násilný skutek vlády pruské, vyvolaly mezi katolíky mocné hnutí. Biskupové provincie kolínské odvolali nyní svůj souhlas ke konvenci a také biskupové provincie východní

[1]) Biogr. Bäring. 1892. — Briefwechsel mit Friedrich Wilhelm II. Hg. von L. Ranke. 1874. — Briefe von Kardinälen, Prälaten, Bischöfen u. s. w. an Bunsen (1818—37). Hg. von F. H. Reusch. 1897. — Mirbt, Die preuss. Gesandtschaft am Hofe des Papstes. 1899.

[2]) Stoeveken, Klemens August in seinem Leben, Wirken u. Tode. 1846. — Moy, Die Darlegung des Verfahrens der preussischen Regierung gegen den Erzbischof v. Köln. 1838.

prohlásili se nyní pro breve Pia VIII., vyjma biskupa vratislavského, hraběte Sedlnitzkého, který však brzo byl k resignaci pohnut (r. 1840) a později docela i k protestantismu odpadl (r. 1863). Arcibiskup hnězdensko-poznaňský Martin z Duninu[1]) byl pro své rozhodné vystupování do Berlína povolán a potrestán sesazením z úřadu a šestiměsíčním vězením (r. 1839). Cestou milosti byl mu sice trest vězení odpuštěn, když však se vrátit chtěl do své diecese, byl v noci 5. října 1839 odveden jako vězeň na pevnost Kolobřeh. V arcidiecesi nařízen byl církevní smutek a přes zákaz vlády až do návratu arcibiskupa proveden. Král sám, poučen následky, vydal kabinetní nařízení, kterým zastaveno bylo zakročování proti duchovním odmítajícím assistenci. Jeho syn a nástupce Friedrich Vilém IV. (1840—1861), proniknut jsa větším zájmem pro náboženství a větší spravedlností k církvi katolické, dovolil ihned arcibiskupovi Duninovi návrat do diecese. Také v kolínské diecesi zmatky byly urovnány. Arcibiskup Klement August prohlášen byl za nevinna od vytýkaných mu revolucionářských rejdův a obdržel na svou vlastní žádost r. 1841 za koadjutora biskupa špýrského Jana Geissela[2]) s právem následnictví. Breve Pia VIII., týkající se sňatků smíšených, mohlo býti nyní bez překážky zachováváno.

Také v jiných věcech jevil král Friedrich Vilém IV. blahovolné smýšlení k církvi katolické. Zrušiv placet dovolil r. 1841 biskupům svobodné spojení se stolicí apoštolskou, kdežto až dosud bylo státními úřady zprostředkováno. Téhož roku zřízeno bylo v ministeriu kultu zvláštní oddělení pro katolické záležitosti církevní a poskytnuta mu dosti značná samostatnost. Ústavou z r. 1850 zaručena byla církvi katolické podobně jako evangelické úplná svoboda a právo samostatně spravovati své záležitosti; ano král zřekl se i vykonávati právo souhlasu k volbám biskupským.

---

[1]) Pohl, Martin von Dunin, Erzbischof von Gnesen und Posen. 1843

[2]) Pfülf, Kardinal von Geissel. 2 Bde. 1896 násl. — Beck, Die Kirchenpolitik des Kard. Geissel. 1905.

3. Zatím co v Prusku obracely se věci již k lepšímu, zůstávalo v středním a jižním Německu vše ještě při starém. Církevní pragmatika r. 1830 v jednotlivých státech uveřejněná, ačkoliv byla papežem zavržena ještě téhož roku, zůstávala v platnosti a tím také státní poručníkování nad církví. Ovšem ozývaly se i zde jednotlivé hlasy žádající církevní autonomii, však bez úspěchu. Teprve r. 1848 nastal obrat k lepšímu. Po schůzi německých biskupů ve Würzburku za předsednictví arcibiskupa kolínského Geissela, na níž žádáno navrácení nezadatelných práv církve, sešli se biskupové hornorýnské provincie ve Fryburku r. 1850 a podali vládám pamětní spis, v němž reklamovali práva biskupů na výchovu a ustanovování kněží, na zřizování škol, na správu jmění církevního, udržování kázně církevní atd. Když vládami byli odmítnuti, podali r. 1853 druhý, obsáhlejší pamětní spis s prohlášením, že při dalším nesplnění svých žádostí budou postupovati via facti, t. j. zadržovaná práva ihned vykonávati. Když někteří biskupové skutečně dle prohlášení svého jednali, došlo ke konfliktům. Arcibiskup fryburský Hermann Vicari, jenž svobodně udělil některá uprázdněná obročí a některé badenské úředníky vyobcoval (r. 1853),[1]) byl postaven pod policejní dohlídku a zatčen, duchovní někteří uvězněni nebo potrestáni pokutami peněžitými (r. 1854). Když však Pius IX. opětovaně pochválil statečnost stařičkého biskupa a také lid bezpráví proti duchovenstvu těžce nesl, začaly vlády po nějaké době s církví vážně vyjednávati. Vyjednávání vedlo ke konkordátům s Virtembersk em[2]) r. 1857 a s Badenskem r. 1859. Poněvadž však komory stavů postavily se na odpor, byly konkordáty tyto v brzku opět zrušeny a záležitost musila býti státním zákonodárstvím uspořádána. Ve Virtembersku stalo se to (r. 1862) s takovým výsled-

[1]) Maas, Gesch. der kathol. Kirche im Grossherzogtum Baden. 1891. — Lauer, Gesch. der kathol. Kirche im Grossh. Baden. 1908.

[2]) Rieß, Die württemberg. Konvention. 1858. — Sarwey, Das württemberg. Konkordat. 1860. — Golther, Der Staat u. die kathol. Kirche in Württemberg. 1874.

kem, že od té doby mír nebyl nadále porušen. V Badensku naproti tomu nastaly brzo nové boje, zejména o zákon školský. Po smrti arcibiskupa Vicariho zůstal biskupský stolec frýburský po 14 let uprázdněn. Také v Hessensku narazila úmluva s biskupem mohučským r. 1854 na tak prudkou opposici, že sám biskup Ketteler[1]) r. 1866 od ní ustoupil.

4. V Bavorsku zůstal sice náboženský edikt z r. 1818 v platnosti, nicméně přece za krále Ludvíka I.[2]) (1825—1848), pro náboženství, vědu a umění stejně nadšeného, nastal nový čilý život církevní. Král dovolil biskupům svobodné spojení s Římem (r. 1841), obnovil některé staré a vystavěl nové nádherné chrámy, podporoval náboženský život a povolal na universitu mnichovskou vynikající učence, jako mocného buditele katolického vědomí Görresa († r. 1848), Phillipsa, Möhlera († r. 1838), tak že universita stala se tvrzí vědy katolické. Když Ludvík následkem revoluce odstoupil ve prospěch svého syna Maximiliana II. (1848—1864), obrátili se r. 1850 biskupové bavorští pamětním spisem k novému králi o odstranění ediktu náboženského,[3]) a třeba že nedosáhli jeho odvolání, byly přece některé úlevy poskytnuty. O řízení ústavů theologických, na něž vláda nároky činila, povstaly nové spory, tak že kardinál hrabě Reisach byl nucen své důstojnosti se zříci. Jeho generální vikář Windischmann byl úřadu svého zbaven.

§ 250. Kulturní boj v Německu.[4])

Když po smrti Friedricha Viléma IV. († r. 1861) ujal se vlády jeho bratr *Vilém I.* (1861—1888),

[1]) Pfülf, Bischof v. Ketteler (1811—1877). 3 Bde. 1899. — Goyau, Ketteler. Paris 1907.

[2]) Sepp, Ludwig Augustus. 2. Aufl. 1903. — Heigel, Ludwig I., König v. Bayern. 2. Aufl. 1888.

[3]) Verhandlungen des bayerischen Episkopates mit der k. bayerischen Staatsregierung über den Vollzug des Konkordates v. 1850—1889. 1905.

[4]) Siegfried, Aktenstücke den preussischen Kulturkampf betreffend. 1882. — Rintelen, Die Kirchenpol. Gesetze Preus-

zdálo se s počátku, že blahovolný poměr státu k církvi katolické dále potrvá. Ještě r. 1866 mluvil král o dobře spořádaném stavu církve ve své zemi. Avšak brzo po vítězné válce proti Francii a založení německé říše (18. ledna 1871) nastal úplný obrat. Dosavadní přátelský poměr k církvi byl vládou, v jejíž čele stál říšský kancléř Bismarck, úmyslně zrušen a proti církvi zahájen s veškerou bezohledností tak zv. kulturní boj, jímž měla býti církev o svoji svobodu oloupena a úplně v područí státu uvedena. Vláda domnívala se při tom, že bude míti mocnou oporu v hnutí starokatolickém po sněmu vatikánském vyvolaném.

Hned na prvním říšském sněmu, když projednávána byla nová ústava říšská, zamítnut byl oprávněný požadavek katolíků, aby články ústavy pruské, chránící svobodu církve, přijaty byly do nové ústavy (r. 1871), a schválen byl pověstný zákon o kazatelně (Kanzelparagraph), navržený bavorským ministrem Lutzem, zjevným stranníkem starokatolíků. Paragraf tento trestal vězením až do dvou roků každou osobu církevní, která veřejně ve vykonávání své služby nebo v budově k bohoslužbě určené před shromážděným lidem učinila by zmínku o veřejných záležitostech státních nebo učinila je předmětem vlastních úvah, aby rušila veřejný mír. V měsíci červnu roku 1872 přijal říšský sněm zákon proti Jesuitům; tímto záko-

---

sens u. des Deutschen Reiches. 3. Aufl. 1903. — Majunke, Gesch. des Kulturkampfes in Preussen-Deutschland. 2. Aufl. 1902. — Bachem, Preussen u. die kathol. Kirche. 5. Aufl. 1887. — Bongartz, Die Klöster in Preussen und ihre Zerstörung 1880. — Kryštůfek, Kulturní boj v Prusku. (Čas. katol. duchov. 1893.) — Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. IV. Bd. I. u. II. Abt. — Spahn, Das deutsche Zentrum. 1907. — Forschner, Wilh. Em. Freih. v. Ketteler. 1911. — Goyau, Bismarck et l'Église. Der Kulturkampf 1870—1878. 2 t. Paris 1911. — Kieß ling, Geschichte des Kulturkampfes im Deutschen Reiche. 3 Bde. Freiburg 1911 sq. — Stamm, K. Martin, Bischof v. Paderborn. 2 Bde. 1892. — Ditscheid, M. Eberhard, Bischof von Trier im Kulturkampf. 1900. — Pastor, Aug. Reichensperger (1808—1895). 2 Bde. 1899. — Pfülf, H. von Mallinckrodt. 2. Aufl. 1901. — Knopp, L. Windhorst. 1898. — E. Hüsgen, L. Windhorst. 1907; Lespinarsse-Fonsegrive. Paris 1908.

nem byl řád Jesuitů, jakož i řády a kongregace jim příbuzné vypověděny z celého území říše německé; založení nových domů zapověděno, starým uloženo v 6 měsících se rozejíti; němečtí členové řádu postaveni pod dohled policie. Rada spolková, které svěřeno bylo provedení tohoto zákona, uznala za příbuzné Jesuitům Redemptoristy, Lazaristy, řeholnice Sacré Coeur atd.

Zatím co tato opatření platila pro celou říši, zahájila vláda pruská v království pruském urputný boj proti církvi a vydala řadu zákonů, které směřovaly k úplné roztržce mezi církví a státem. Nařízením z 8. července 1871 zrušeno bylo katolické oddělení v ministerstvu kultu, jemuž zvláště svěřeny byly záležitosti katolické. V budoucnosti měl otázky náboženské bez rozdílu vyznání opatřovati jediný úřad správní, hlavně z protestantů složený. Za důvod předstírána byla hluboká změna, která prý nastala v organisaci církve prohlášením dogmatu o neomylnosti papežské. V listopadu téhož roku vznikl konflikt mezi polním proboštem Namsanowským a nejvyšším úřadem vojenským, když vláda povolila v Kolíně nad Rýnem starokatolíkům současné používání chrámu garnisonního sv. Pantaleona. Po delším vyjednávání konflikt skončil zrušením úřadu polního probošta (dne 15. března 1873).

Jiné spory vznikly r. 1871 a 1872, když biskup varmienský Krementz oznámil ministrovi kultu, že dvěma kněžím v Braunsberku, kteří se zpěčovali nálezy sněmu vatikánského přijmouti, nemůže dále dovolit, aby vyučovali náboženství, a že nucen byl jim pohrozit odnětím kanonické misse a církevními censurami, a když biskup, jenž zatím nad oběma kněžími prohlásil exkommunikaci, zpěčoval se na vyzvání ministra kultu Falka ji odvolati, byly mu r. 1872 „až na dále“ zastaveny důchody. K tomu přidružil se ještě spor o vyučovací jazyk v provincii poznaňské. Pevný odpor biskupů proti neoprávněnému zasahování státu do záležitostí církevních, ozvěna, s kterou se tento odpor setkal na sněmu pruském v katolickém centru a v tisku, poskytly vládě vítanou příležitost k zahájení

kulturního boje, kterým měla býti církev všemohoucímu státu úplně podřízena. Nejdříve byly r. 1873 z ústavy pruské vymýceny články, jednající o svobodě a právech církve katolické, načež vydány tak zvané zákony květnové. Dle prvního (11. května 1873) nikdo nesměl býti jmenován k úřadu církevnímu, jestliže mimo jiné podmínky nestudoval 3 léta theologii na universitě státní a nepodrobil se s výsledkem zkoušce vědecké před komisí státem zvláště k tomu zřízenou. Jen vyjimečně a v jistých zvláštních případech mohlo se díti vyučování theologické v seminářích, jestliže podrobily svoje vyučování dohledu státnímu. Guvernér provincie mohl dáti své veto proti každému jmenování, měl-li za to, že kandidát dopustil se skutkův opravňujících k domněnce, že by mohl jednati proti zákonům státním. Druhý zákon (12. května) ustanovoval královský soudní dvůr pro záležitosti církevní, oprávněný rozhodovati v poslední instanci všecky rekursy ať státem ať jednotlivci podané proti rozhodnutím úřadů církevních. Dvoru tomuto přiznáno také právo sesazovati duchovní. Třetí zákon (13. května) vymezoval přesně právo, které má církev v používání trestů církevních. Žádný trest nesměl býti publikován veřejně, církevních trestů nesmělo býti použito pro vykonání skutku, k němuž zavazují zákony státní. Přísné tresty, i vězení, stanoveny byly na přestoupení zákonů těchto, které zasahujíce do nejvnitřnějšího života církve byly ve zjevném odporu s autonomií církvi ústavou pruskou zaručenou. Když biskupové němečtí prohlásili ve společné deklaraci, že nepropůjčí své ruky k provádění takovýchto zákonů, vláda odpověděla zavřením seminářův a jiných ústavů církevních a zapověděla „protizákonně“ jmenovaným duchovním vykonávati úřední funkce, zastavila jim platy a neuznávala za platná manželství uzavřená před těmito duchovními. V brzku mnoho těchto duchovních pro vykonávání funkcí postaveno bylo před soud a odsouzeno k peněžitým pokutám nebo do vězení. Aby pak odpor biskupův a kněží byl tím spíše zlomen, vydány r. 1874 dva zákony, z nichž první (20. května) jedná o správě uprázdněných diecesí a ukládá novým biskupům nebo

správcům těchto diecesí zvláštní přísahu poslušnosti k zákonům státním. Dále stanoví, že uprázdní-li se v zápětí soudního nálezu místo biskupa, má kapitola přikročiti k volbě kapitolního vikáře, jinak kanovníci ztratí svůj plat a ministerstvo kultu jmenuje komisaře k správě diecese; konečně jestliže za správy komisaře uprázdní se fara, má býti nový farář ustanoven bez intervence vyššího úřadu církevního a v jistých případech hlasováním farníkův. Zákon z 21. května zostřuje ustanovení a tresty zákona ze dne 11. května r. 1873 o vychování klerikův a jmenování k úřadům církevním. Když Pius IX. encyklikou Quod numquam z 5. února 1875 nové zákony prohlásil za neplatné, ježto odporují ústavě církevní, schválena byla r. 1875 celá řada nových zákonů, z nichž zákon z 22. dubna stanovil, že kněžím má býti plat na tak dlouho zastaven, dokud by písemně neslíbili, že zákony civilní přesně budou zachovávati, a druhý z 31. května potlačoval v Prusku všecky náboženské řády, které se nezabývaly výhradně ošetřováním nemocných. Avšak i tyto řády podrobeny byly nejpřísnějšímu dohledu úřadů civilních. Kromě toho správa majetku jednotlivých chrámů svěřena byla zvláštnímu kostelnímu představenstvu a obecnímu zastupitelstvu; naproti tomu starokatolíkům přiřknuto bylo právo na majetek církevní a dány jim některé chrámy katolíkům odňaté. Konečně roku 1876 vydán 6. února zákon, dle něhož vyučování náboženské na školách obecných svěřeno bylo laikům. Při tom i říšský sněm vydal řadu zákonů, které se vztahovaly na celou říši. Vedle již uvedených zákonů z r. 1871 a 1872 zbaveni byli kněží výsady osvobození od služby vojenské (duben 1874) a 4. května 1874 vydán zákon, kterým dáno bylo policii právo ukládati nebo zapovídati pobyt v jistých zemích nebo místech osobám církevním, odsouzeným nebo sesazeným nebo stavícím se z jakéhokoli důvodu na odpor, ano i vypověděti je i z území říšského; konečně v únoru r. 1875 zavedeno bylo obligátorní manželství civilní a civilní matriky.

Všecky tyto zákony byly přísně prováděny. Koncem r. 1875 většina pruských biskupů byla uvězněna

nebo sesazena, na místa far bylo uprázdněno, veliký počet kněží odsouzen k pokutám peněžitým nebo do vězení. Věřící na mnohých místech zbaveni byli každé náboženské útěchy; na mnohých místech konána tak zvaná bohoslužba laická. Nicméně odpor biskupů, kněží a věřících zůstával neochvějným, centrum vedené geniálním politikem Windhorstem ve sněmu pruském a říšském zastávalo se vytrvale a obratně práv církve katolické. V sezení pruského sněmu 22. listopadu 1877 mohl jeden z vůdců katolických, Reichensperger, konstatovati, aniž mu bylo odporováno, politování hodné chyby politiky dosavadní a poukazovati na nutnost změny. Místo ministra kultu Falka, který chtěl učiniti jen nedostatečné koncesse, neváhal říšský kancléř kníže Bismarck, hlavní strůjce kulturního boje, žádosti vyhověti a zahájil s Lvem XIII., jenž ochotně ruku k smíru nabízel, vyjednávání, zvláště když dvojí atentát na císaře ukazoval, že podkopávání náboženství nikterak nepřispívá k upevnění základů státu. Od r. 1880 vláda začala ponenáhlu zákony z kulturního boje zmírňovati. Třemi novellami z r. 1880, 1882 a 1883 dala si vláda udělit od sněmu diskretionální zplnomocnění pro jisté případy, aby mohla býti opět obnovena řádná správa biskupství a umožněna alespoň provisorní správa duchovní. Biskupové neposlušní pro budoucnost neměli býti trestáni sesazením, nýbrž jen zastavením příjmů, také osvobozeni byli od přísahy a se svolením vlády mohli kněží též v cizích farnostech vykonávati funkce duchovní. Skutečně také byla biskupství ponenáhlu obsazena, dvě (Limburg a Münster) vrácena docela i dosavadním biskupům přes jejich sesazení státní, zákon o zastavení platu byl zrušen, vyjma provincii poznaňskou, proti níž vláda z důvodů národních přísněji vystupovala, diplomatické spojení se stolicí apoštolskou opět obnoveno. Dalšími dvěma novellami (21. května 1886 a 29. dubna 1887) zrušen byl soudní dvůr pro církevní záležitosti, státní zkouška pro theology předepsaná odstraněna, studium theologů v seminářích za jistých podmínek opět uznáno, řády z části opět připuštěny, všem duchovním dovoleno sloužiti mši sv. a udíleti

svaté svátosti, vyjma řády říšským zákonem vypověděné, právo státu činiti námitky při ustanovování duchovních omezeno na trvalé udělení úřadu farářského; námitky tyto mohou býti však jen činěny z důvodův občanských nebo státně občanských, jež musejí býti výslovně uvedeny. Za císaře Viléma II. (1888 až do dnes) konečně byli katoličtí theologové v době míru opět osvobozeni od aktivní služby vojenské (r. 1890), peníze zadržené vráceny (roku 1891), Redemptoristé a kongregace kněží Ducha svatého opět jako řády připuštěni (r. 1894), konečně roku 1904 zrušen § 2. vypovídacího zákona proti Jesuitům a tím svobodný pohyb jednotlivým Jesuitům v Německu opět dovolen, nesmějí však posud zakládati kollejí. Roztrpčený útok na svobodu, ano existenci církve katolické v říši německé přes veliké škody, které církvi způsobil, byl tudíž šťastně odražen. Úspěch tento byl ovocem oživeného od r. 1848 vědomí katolického četnými missiemi, horlivým spolkovým životem, jakož i dobrým tiskem, dále vzorné věrnosti u víře, obětavosti a příchylnosti katolíků německých k papeži a biskupům, skvělého hájení parlamentního církevních práv centrem, neochvějné pevnosti stolice papežské a německého episkopátu v otázkách principielních.

§ 251. Církevní poměry v Rakousku a v Uhrách.[1])

I. Pouta byrokratismu státního, jimiž církev ve století 18. v Rakousku josefinismem byla spoutána, byla teprve revolučním rokem 1848 podstatně uvol-

[1]) Beidtel, Untersuchungen über kirchl. Zustände in den kais. österr. Staaten. 1849. — Boost, Neueste Geschichte von Österreich (1789—1839). 1839. — Ginzel, Kirchl. Zustände in Öster. unter der Herrschaft des Konkordats. 1859. — Block, Die kirchl. u. politischen Zustände Österreichs seit den letzten 120 Jahren. 1870. — Brück, Gesch. der katholischen Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. — Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české. 1898 n. — Beer, Kirchl. Angelegenheiten in Österr. 1816—42. (Mitteil. des Instit. für österr. Geschichtsforsch. 1907, str. 493 sq.)

něna. Nicméně již před tím aspoň v praxi byly necírkevní předpisy mírněji prováděny. Tak tomu bylo již za *Leopolda II.* (1790—1792), za něhož generální semináře byly opět nahrazeny semináři biskupskými, a ještě více za císaře *Františka I.*[1]) (1792—1835). Jsa osobně mužem hluboké zbožnosti, byl v těžkém postavení stolice apoštolské po smrti Pia VI. († r. 1799) upřímným ochráncem církve katolické. Při volbě biskupů měl především zřetel na blaho církve a jmenoval proto biskupy muže hodné.

Na povznesenou života nábožensko-mravního dovolil usaditi se ve svých státech Redemptoristům (r. 1816) a Jesuitům (r. 1820) a prokazoval vůbec přízeň svou spolkům náboženským. Aby odpomoženo bylo nedostatku duchovenstva, jenž tehdy v zemích rakouských a zvláště českých velmi citelným byl, zřízeny byly v četných diecesích semináře s ústavy theologickými a k dalšímu vzdělání kněží založen u sv. Augustina ve Vídni r. 1816 na popud dvorního faráře Jakuba Frinta († r. 1834) v y š š í v z d ě l a v a c í ú s t a v (Frintaneum), do něhož by každá diecese po dvou nadaných mladých kněžích nebo klericích vysílala, aby se tam pro theologický doktorát připravovali. Vedena snahou i na školách ducha náboženského, jenž zvláště mezi mládeží studující poklesal, opět povznésti, podřídila vláda netoliko školy národní (roku 1804), nýbrž i střední a vyšší (r. 1808) dozoru biskupů, kterým také vrátila censuru knih theologických (r. 1824). Založením a rozšířením theologických časopisů, jako na př. T h e o l o g i s c h e Z e i t s c h r i f t r. 1808 dvorním farářem Frintem, v Čechách zvláště Časopisu katolického duchovenstva (r. 1828), zavládl mezi mladším duchovenstvem, chápajícím ideu svobody a samostatnosti církve, ponenáhlu směr církevní. Příkladem dobrým v tomto směru předcházelo duchovenstvo dvorní a provedlo, že r. 1834 odstraněna byla pověstná učební kniha církevního práva od Rechbergera. V hlavním městě o oživení katolického života nehynoucích zásluh

[1]) W o l f s g r u b e r, Franz I., Kaiser v. Österreich (1792 bis 1835). 2 Bde. 1899. — T ý ž, J. O. Kardinal Rauscher († 1875). 1888.

získali si dva významní konvertité Friedrich von Schlegel a Zachariáš Werner, zvláště pak sv. Klement Hofbauer. Také v ohraničení diecesí provedeny za císaře Františka některé změny. V Uhrách zřízeno bylo biskupství košické a szathmarské, které spolu s rožnavským a spišským podřízeno bylo novému arcibiskupství v Jagru (r. 1804). Kromě toho zřízena r. 1807 metropole lvovská pro sjednocené Řeky a provedena nová cirkumskripce provincií solnohradské a zaderské. Solnohradskému metropolitovi vedle biskupa krkského, sekavského a lavantského podřízeni byli také biskupové tridentský a brixenský (r. 1823); v Dalmacii některé příliš malé diecese zrušeny a metropolitovi v Zadru podřízeny diecese ve Splitě, v Dubrovníku, v Šibeníku, na Lesinu a v Kotoru (r. 1828). Na konci svého života snažil se ještě císař František za příkladem vlád německých uspořádati rakouské církevní poměry konkordátem. Za tím účelem zahájil vyjednávání se stolicí apoštolskou; snahy tyto však se o josefinský byrokratismus rozbily. Nicméně ještě na smrtelném lůžku dal císař dojemným listem knížeti Metternichovi[1]) rozkaz, aby tyto důležité otázky ve smyslu církevních zásad co nejdříve se stolicí apoštolskou urovnal.

Nástupcem Františka I. stal se jeho syn *Ferdinand I.* (1835—1848), příjmím Dobrotivý, za něhož nenastaly celkem v církevní příčině žádné podstatné změny. Nicméně mezi biskupy a duchovenstvem vzmáhalo se působením událostí v Německu utěšeně církevní smýšlení. Příkladem arcibiskupa kolínského povzbuzeni vydali i v Rakousku někteří biskupové k duchovenstvu svému instrukci, aby se manželstvím smíšeným jen tenkráte církevní požehnání udělovalo, když bude poskytnuta záruka katolické výchovy všech dítek. Se svolením vlády předložena byla záležitost stolici apoštolské, která vydala r. 1841 instrukci, dle níž, nebyla-li dána záruka katolického vychování dítek, dovolena při smíšených manželstvích pouze passivní assistence. Stanovisko toto uznala i vláda sama,

[1]) Strobl, Metternich u. seine Zeit (1773—1859). 1906.

vydavši nařízení, že o výchově dítek mají rozhodovati rodiče (a nikoli josefinský zákon z r. 1781), a že žádný duchovní nemůže býti nucen k assistenci při smíšených manželstvích (r. 1844). Pro Uhry naproti tomu dána byla stolicí papežskou dispense od formy tridentské, tak že kdo při smíšeném sňatku záruky dáti nechtěl, mohl se dát oddati buď u pastora, nebo u katolického faráře s assistencí passivní a takové manželství uznáno za platné. Také za Ferdinanda I. zahájeno znovu vyjednávání o konkordát, opět však bez výsledku.

Teprve revoluce r. 1848, kterou i v Rakousku policejní stát byl povalen, přivodila obrat v dosavadním systemu církevním a osvobodila církev od tíživých pout josefinských. Ústava, kterou císař 25. dubna r. 1848 Rakousku udělil, zajistila jak úplnou svobodu víry a svědomí, tak i svobodné vykonávání náboženství. Za příkladem arcibiskupa olomouckého Maximiliana de Sommerau-Beeckha a biskupa brněnského hrab. Schaffgotsche předložili biskupové říšskému sněmu žádost o uspořádání záležitostí církevních (r. 1848). Po té nástupce odstoupivšího Ferdinanda císař *František Josef I.* (1848 až podnes), zaručiv v o k t r o j o v a n é ú s t a v ě ze 4. března 1849 svobodu katolické církve, jakož i všech zákonitě uznaných náboženských společností, svolal r. 1849 všecky biskupy do Vídně, aby se na základě uvedené ústavy o budoucím poměru říše k církvi radili a s vládou o něm dohodli. Za předsednictví solnohradského kardinála S c h w a r z e n b e r g a[1]) konali biskupové (od 30. dubna až do 17. června 1849) p o r a d y a předložili po té vládě (ministrovi kultu a vyučování hraběti Lvu Thunovi) své požadavky, jež týkaly se hlavně výchovy kleru, náboženského vyučování mládeže a dozoru nad národními školami, dále řízení a správy církve, udělování obročí, práva patronátního, farní zkoušky konkursní a bohoslužby, jurisdikce církevní, klášterů, práva manželského, majetku církevního, matice náboženské a studijního fondu. C í s a ř s k ý m i p a t e n t y z 18. a 23. dubna

[1]) W o l f s g r u b e r, Friedrich Kardinal Schwarzenberg 2 Bde. 1906 násl.

1850 byly tyto požadavky biskupů částečně splněny. Prvním patentem zrušeno bylo placetum a dovoleno biskupům ve věcech duchovních svobodné spojení s Římem, jakož i s věřícími, uznána disciplinární moc biskupův a právo vydávati samostatná nařízení o bohoslužbě; v druhém stanoven poměr církve k veřejnému vyučování v nižších a vyšších ústavech a dále k theologickým seminářům. Po té r. 1851 zahájeno bylo se stolicí apoštolskou znova jednání o konkordát, který skutečně také 18. srpna 1855 mezi zástupcem stolice apoštolské kardinálem Viale-Prelou a zástupcem vlády rakouské arcibiskupem Josefem Othmarem Rauscherem[1]) byl uzavřen a císařem i stolicí apoštolskou schválen. Konkordát tento zajišťoval církvi její postavení jako samostatné, státu koordinované moci, jakož i vliv na školu a manželství, uděloval však také státu důležitá církevní práva, jako na př. právo, aby jmenovati mohl panovník biskupy, soudní pravomoc nad klerem atd. Odtud utěšeně zkvétati a rozvíjeti se počal život náboženský v Rakousku. Slaveny byly koncily provinciální v Ostřihomě a ve Vídni (r. 1858), v Praze (r. 1860), v Kaloči (r. 1863) a četné synody diecesní, konány horlivě missie a exercicie, zavedeny nové společnosti řeholní a zřízeny v mnohých diecesích semináře chlapecké, zakládány katolické jednoty a jiné spolky.

Zatím však osnovali proti konkordátu, jakkoli žádné společnosti náboženské neubližoval a církvi katolické žádných zvláštních výsad neuděloval, liberálové a jiní nepřátelé církve prudké útoky. Zejména nevěrecká a zednářská žurnalistika rozvíjela zimniční činnost a vyvolala mezi tak zvanými vzdělanci veliké hnutí proti konkordátu, ač mnozí z nich konkordát sotva dle jména znali. Po porážce v Italii r. 1859 počaly agitace proti konkordátu také v říšské radě. Prvním jejich ovocem byla žádost o revisi konkordátu.[2])

---

[1]) Conventio Austriaca. (Coll. Lacensis, V., 1221 n.) — Fessler, Studien über das österr. Konkordat. 2. Aufl. 1856. — Wolfsgruber, Jos. Othm. Kard. Rauscher. 1888.

[2]) Fessler, Die Revision des Konkordates. 1861. — Týž, Die jüngsten Verhandlungen. 1863.

Vláda chtíc vyjíti přání liberálů vstříc, poslala r. 1863 biskupa Fesslera do Říma, aby o některých věcech, zejména o smíšených manželstvích, o změně náboženství, o dekretu Tametsi se stolicí apoštolskou vyjednával. Ještě více však využili odpůrci konkordátu porážky r. 1866 ve válce s Pruskem. Císař povoliv nátlaku povolal ministerstvo liberální, které především utiskováním církve hledělo si získati přízeň židovsko-liberálního tisku a veřejného mínění. Hned r. 1867 vydán byl státní základní zákon (21. prosince) o všeobecných právech státních občanů v královstvích a zemích v říšské radě zastoupených, kterým ústava zbudována na základech moderního liberalismu. Následujícího roku 25. května 1868 pak vydány tři zákony, kterými porušována byla jak práva církve tak i konkordát. Prvním zákonem o manželství zrušeny byly zákony manželské konkordátem stanovené a obnovena ustanovení obecného zákoníku občanského, odstraněny církevní soudy manželské z r. 1811 a v jistých případech dovoleno manželství civilní z nouze. Zákon školský vyhrazoval státu vrchní dozor nad veškerým vyučováním, odstraňoval vliv církve na školu a omezil její právo na pouhé vyučování náboženství na školách národních a středních. Zákon interkonfessionální stanovil vzájemná práva konfessí v příčině konfessionelní příslušnosti dítek, změny náboženství, v příčině oprávněnosti resp. závaznosti k úkonům, dávkám bohoslužebným atd. Pius IX. ohrazoval se v allokuci z 22. června r. 1868 proti tomuto jednostrannému porušení konkordátu a prohlásil ustanovení těchto zákonův a tak zv. státních základních zákonů, pokud se příčí právům a učení katolické církve, za neplatná. Společný pastýřský list a instrukce českých biskupů (24. června) byly zabaveny a linecký biskup Rudigier[1]) († r. 1884) pro svůj pastýřský list odsouzen k 14dennímu žaláři; tento trest, jakož i jeho právní následky císař hned biskupovi odpustil. Týž osud stihl také duchovní, kteří

[1]) Meindl, Leben u. Wirken des Bischofs Franz Josef Rudigier von Linz. 2 Bde. 1891 n.

práv církve hájili. Katolické časopisy byly zabavovány a pokutovány, liberální za to mohly bez trestu církev a duchovenstvo tupiti a hanobiti.

Změna ministerstev a ustavičné revise ústavy nepřinesly církvi prospěchu, neboť system utiskovací trval dále a způsobil zejména ve škole, která zákonem z 14. května 1869 zbavena všeho rázu konfessionálního, veliké spousty. Ještě větší bolesti byli katolíci naplněni, když r. 1870 pod záminkou, že prohlášením neomylnosti papežské kompaciscent konkordátu, papež, podstatně se změnil, jednostranně konkordát byl (30. července) zrušen. Aby mezera tím způsobená byla vyplněna, předložil ministr kultu a vyučování 21. ledna 1874 čtyři návrhy církevních zákonů, vypracovaných dle vzoru pruského, o zevnějších poměrech církve katolické, o zevnějších právních poměrech řeholních společností, o příspěvcích jmění beneficiálního k náboženskému fondu a o zákonitém uznání náboženských společností. Zákony tyto ve znění ještě zostřeném byly po dlouhých jednáních ve sněmovnách přijaty. Za projednávání těchto zákonů ve sněmovně podali biskupové proti nim svůj pamětní spis a prohlásili, že konkordát trvá dále a že zákonům těmto jen potud se podrobí, pokud se s konkordátem shodují. Také papež Pius IX. vyzýval encyklikou ze 7. března biskupy k stálosti a poslal císaři vlastnoruční list. Nicméně císař, vyjímaje zákon o vnějších právních poměrech řeholních společností, kterým měla býti životu řeholnímu zasazena rána smrtelná, udělil jim 7. a 20. května sankci. Že nedošlo k dalšímu proticírkevnímu zákonodárství a ke kulturnímu boji, přičísti dlužno hlavně panovníkovi, jenž projevil přání, aby květnovými zákony církevní zákonodárství bylo v Rakousku ukončeno. Také vlády, majíce zřetel k vůli císařově, jakož i k projevům katolického vědomí, při provádění zákonů květnových mírně postupovaly, tak že k zvláštním konfliktům nedošlo. Ano novellou z 2. května 1883 zákon o školách národních poněkud byl zlepšen. Také kongrua duchovenstva zákonem z 19. dubna 1885 a dodatky z r 1889, 1890, 1894, 1898 a 1907 způsobem snesitelnějším upravena. V nejnovější

však době (od r. 1898) opět strany církvi a státu nepřátelské a protestanty z říše německé podporované a podněcované prohlásily heslo „Pryč od Říma“, kterým snaží se katolíky svésti k apostasii, k protestantismu, aby tím snáze dosáhly vlastního cíle tohoto hnutí, připojení Rakouska k říši německé. Neméně nebezpečným je hnutí (od r. 1905) po reformě manželství, mající za účel, aby manželství katolické mohlo býti kdykoliv rozloučeno a osoby rozloučené mohly nový sňatek uzavříti, jakož i volání nepřátel církve po „volné škole“, z níž by vyučování náboženské bylo úplně odstraněno. Proti těmto podvratným snahám nepřátel nezůstávají katolíci nečinni. Nově organisovaný spolek sv. Bonifáce, mezi Čechy sv. Vojtěcha, pečuje o náboženské poučení lidu, spolek Pius (založený r. 1905) podporuje hmotně katolický denní tisk, vždy ještě zůstávající za tiskem nepřátelským, katolický spolek školský pracuje neúnavně slovem a písmem pro školu konfessionelní, katolický spolek universitní v Solnohradě (založený r. 1884) hledí uskutečniti myšlenku katolické university; společnost Lvova (r. 1892) působí blahodárně na poli vědeckém, svaz katolických organisací charitativních přičiňuje se o společnou práci charitativní, katolické sjezdy obecné, jakož i zemské budí vědomí katolické a organisují práci katolickou, pravidelné biskupské konference[1]) usnadňují jednotný, dříve častěji postrádaný postup episkopátu; klerus pracuje horlivě na poli sociálním: vše znamená, že katolické Rakousko snaží se opět býti skutečně baštou katolické myšlenky.

II. V Uhrách[2]) tvořilo od starodávna církevní právo část říšské ústavy. Za to těšil se král uherský rozsáhlým církevním výsadám, které papež Silvestr II. králi Štěpánu sv. propůjčil a jež Klement XIII. císařovně Marii Teresii jako královně uherské znovu přiznal. Než roku 1848 zvítězily ideje liberální, katolické náboženství přestalo býti náboženstvím státním. Konkordát z r. 1855 platil též v zemích uherských a byl

[1]) Linzer Theol.-prakt. Quartalschrift. 1905, str. 241 n.
[2]) Horn, Le Christianisme en Hongrie. 1906. — Týž, Organisation religieuse de la Hongrie. 1906.

na provinciálních sněmech v Ostřihomě (roku 1858) a v Kaloči (r. 1863) slavně uznán. Však biskupové uherští nechtíce proti němu vzbudit agitaci, od let šedesátých se ho nedovolávali, nýbrž jen práva církevního. Když však působením Beustovým zaveden byl dualismus a ústava uherská obnovena, byly i zde postupně od r. 1868 vydány zákony svobodě a právům církve odporující, jako zákony týkající se změny konfesse, smíšených manželství a dítek v nich zplozených, oslavy svátků, národních škol (r. 1868), ano r. 1870 bylo minister. nařízením i placetum obnoveno a krok tento odůvodňován, aby prý biskupové nebyli Římem nuceni prohlásiti článek o neomylnosti papežově. Nicméně energickému postupu arcibiskupa ostřihomského kardinála Simora podařilo se prohlášení článku tohoto. Než boj liberálů proti církvi trval dále. V letech 1880 působily stálé spory tak zvané zpětné křty. Po dlouhých bojích byly schváleny r. 1894 zákony o obligatorním manželství civilním, o výchově dítek ze smíšených manželství a o vedení matrik, roku pak následujícího zákon o recepci židův a svobodném vykonávání náboženství. K těmto zákonům r. 1899 přistoupil ještě zákon omezující svobodu duchovenstva v kázání (zákon o kazatelně). Snahy katolíků po katolické autonomii církevní, t. j. snaha po vlastní správě, jak ji od r. 1791 mají protestanté, zůstaly však dosud nesplněny. R. 1909 byla uspořádána kongrua farářův a kaplanů. Pro veřejný život katolický většího významu nabylo založení katolické strany lidové, konání katolických sjezdův a rozkvět katolických spolků.

§ 252. Církev ve Švýcarsku a v Italii.

I. Ve *Švýcarsku*[1]) francouzská invase, zřídivši „nerozdělitelnou republiku helvetskou“ r. 1798, zničila všecky staré církevní a politické řády a oloupila ze-

[1]) Rheinwald, Acta hist. eccl. saec. XIX. (1835—37.) 1838 sq. — Hurter, Die Befeindung der kathol. Kirche in der Schweiz. 1842. — Snell, Dokumentierte pragm. Erzählung der neueren kirchl. Veränderungen in der kathol. Schweiz. 1851. — Siegwart-Müller, Der Kampf zwischen Recht u. Gewalt

jména církev katolickou o její korporativní práva a majetek. Poněvadž proti nové ústřední vládě r. 1802 vzpoura vypukla, zakročil Napoleon jako protektor a po jeho vůli (r. 1803) proměněno bylo Švýcarsko v republiku federativní; statky církevní z největší části byly navráceny a trvání náboženských korporací zajištěno. O náboženských záležitostech rozhodovati měla spolková rada většinou hlasův. Spolková smlouva z r. 1815 upravovala více jen politické poměry kantonů k sobě. Náboženské řády byly předběžně urovnány po dlouhých jednáních teprve konvencí z r. 1828. Dle ní obdrželo Švýcarsko pět biskupství: v Churu, ve Sv. Havlu (teprve r. 1846 obsazeno), v Basileji (se sídlem v Solothurnu), v Lausanně-Ženevě a v Sittenu. Svazku metropolitního nebylo, místo něho nastoupila papežská nunciatura r. 1785 zřízená v Lucernu.

S počátku těšila se církev pokoji, který však záhy již (od r. 1830) vlivem červencové revoluce francouzské byl porušen různými církevně-politickými boji. Zahájen byl boj tento radikálním tiskem, jenž pravou záplavu pomluv proti církvi, papeži a kleru rozšiřoval. Snahy tyto podporovali bohužel i někteří nehodní kněží, jako Fischer, Fuchs, žádajíce reformu církve, zrušení celibátu a odstranění slavných slibův, ano i schismatické odloučení Švýcarska od stolice apoštolské. Z revidované ústavy r. 1832 vynechána již je garancie pro kláštery a duchovní nadace, v dřívější ústavě obsažená. Po dvou letech konali vyslanci radikálních kantonů schůzi v Badenu a sestavili zde 14 článků, které od různých kantonů přijaty byvše, církev

---

in der schweiz. Eidgenossenschaft. 1863. — Keiser, Die neuesten Versuche die katholische Kirche in der Schweiz zu knechten. 1871. — La Suisse au XIX. siècle. Ouvrage publié sous la direction de P. Seipel. 1899 n. — Büchi, Die kathol. Kirche in d. Schweiz. Ihr gegenwärtiger Bestand. 1902. — Zorn, Kirche u. Staat in der Schweiz. 2 Bde. 1877 sq. — Dänkliker, Gesch. der Schweiz. 3 Bde. 3. Aufl. 1902. — Curti, Gesch. der Schweiz im 19. Jahrh. 1903. — Schollenberger, Die Schweiz seit 1848. 1908. — Týž, Gesch. der Eidgenossenschaft seit 1874. 1910. — Henggler, Aus der Kirchengeschichte und Kirchenrecht der Innerschweiz. 1909.

úplně podřizovaly moci státní. Na protest katolického lidu a papeže Řehoře XVI. nebráno zřetele. Zvláště však proti klášterům a jejich jmění radikální vlády obracely svou nenávist. Tak v kantonu aargavském zrušila vláda r. 1841 všecky kláštery, vyjma tři ženské, jež pro nevoli, kterou opatření toto vyvolalo, byly obnoveny.

Těmito násilnostmi pobouřeni vzmužili se katolíci k obraně. Za vedení Josefa Leua[1]) a Siegwarta Müllera zvolily si nejprve kanton lucerský (r. 1841) a po té i jiné kantony vlády konservativní a odstranily zákony církvi nepřátelské. Když však Lucern (r. 1844) Jesuity do Lucernu povolal, zosnovali radikálové dvakrát výpravy dobrodruhů proti kantonu, aby vládu katolickou odstranili, které však byly odraženy. Sedm katolických kantonův učinilo po té na obranu svou zvláštní spolek (Sondernbund). Spolkový sněm však, jsa radikálním, kázal spolek zrušiti, a když kantony katolické se proti tomu ohrazovaly, podniknuta proti nim válka, v níž katolíci r. 1847 podlehli. Sondernbund musil zaplatiti náhradu válečnou 6 millionů franků, na 50 klášterů bylo zrušeno a náboženská svoboda katolíků potlačena. Další konflikt povstal r. 1848 s biskupem lausannským Marmilleyem, jenž protestoval proti jednostranným církevním zákonům od kantonů své diecese prohlášeným. Za protest svůj byl biskup od vlády fryburské potrestán vyhnanstvím, z něhož se teprve r. 1856 mohl vrátiti. Také protesty Pia IX. zůstávaly marnými.

K novému pronásledování katolíků, zejména v Ženevě a v diecesi basilejské, došlo po sněmu vatikánském. Vláda ženevská zrušila katolické školy a vypověděla kongregace, které se zabývaly vyučováním. Také světící biskup a apoštolský vikář Mermillod[2]) byl r. 1872 sesazen a následujícího roku vypověděn. Chrámy katolické postupně odevzdány byly starokatolíkům. Podobně také byl basilejský biskup Lachat, jenž energicky hájil práv církve a censury

[1]) Siegwart-Müller, Ratsherr J. Leu v. Ebersol. 1863.
[2]) Biograf. J. T. de Belloc. Fribourg 1892. — Jeantet, Paris 1906.

prohlásil nad duchovními, nechtějícími uznati dogma o neomylnosti papežské, od kantonů k své diecesi náležejících r. 1873 sesazen, ze Solothurnu vypověděn, v následujícím pak roce i jeho kathedrální kapitola zrušena.

Podobně naloženo bylo s duchovními svému biskupu věrnými. V kantonu bernském chrámy odevzdány byly namnoze starokatolíkům a v Bernu samém r. 1874 zřízeny biskupství a fakulta starokatolická. Roku 1876 byl sice dekret vypovídací odvolán, bohoslužba musila však ještě namnoze býti konána v stodolách a podobných místnostech; chrámy byly katolíkům teprve po několika dalších letech a jen ponenáhlu navráceny. Podobně příkře vystupováno bylo proti katolíkům i v kantonu curyšském. Když Pius IX. tyto násilnosti odsoudil r. 1873, byl i nuncius papežský vypověděn a diplomatické styky Švýcarska se stolicí apoštolskou přerušeny.

Teprve od r. 1884 počaly se poměry pro církev katolickou poněkud lepšiti. Na podzim téhož roku obnoveno bylo biskupství basilejské, při čemž kanton tessinský[1]) zároveň odloučen byl od dosavadních diecesí v Miláně a v Como, spojen s biskupstvím basilejským v jakousi personální unii a spravován apoštolským administrátorem v Luganu, jímž ustanoven byl biskup Lachat. Po jeho smrti r. 1888 povýšen farní a klášterní chrám sv. Vavřince v Luganu za chrám kathedrální. Ženeva r. 1883 spojena opět s diecesí lausannskou. Prvním jejím biskupem stal se Mermillod, jemuž r. 1891 dostalo se i vládního uznání. Také v kantonu aargavském dosáhli katolíci r. 1885 částečných úlev, r. pak 1894 též v kantonu sv.-havelském. V kantonu fryburském r. 1889 zřízena katolická universita, čímž vyhověno dávnému přání katolíků švýcarských, ježto všechny ostatní university jsou v kantonech protestantských a katolíci na nich téměř úplně vyloučeni z činnosti učitelské. V nejnovější době provedena rozluka mezi církví a státem nejprve v kantonu ženevském r. 1907 a r. 1910 v kantonu basilejském.

[1]) Peri, La questione diocesana Ticenense. 1892.

II. V *Italii*[1]) za vlády francouzské byly církevní řády podobně pozměněny jako ve Francii. Počet biskupství byl zmenšen, kláštery z části, posléze (r. 1810) pak všecky zrušeny. Pro republiku italskou, obsahující Lombardsko a tři severní legace státu papežského, byl uzavřen r. 1803 konkordát, jenž v celku podobal se konkordátu francouzskému. Po svržení Napoleona staří panovníci, obdrževše své státy nazpět, snažili se rozvrácené církevní poměry urovnati úmluvami se stolicí apoštolskou. Král sardinský Viktor Emanuel učinil tak roku 1817, a neapolský Ferdinand I. r. 1818. Odtud panovala mezi církví a státy celkem svornost, ač udržovalo se i dosti poručníkování státního nad církví v duchu Napoleonově. Nebezpečnější však byly církvi tajné společnosti karbonářův. Založeny nejdříve k vyvrácení panství francouzského, bojovaly po restauraci za vytlačení Rakouska z Italie a za její sjednocení. Tato myšlenka nalezla nadšené přívržence netoliko v tajných společnostech, nýbrž i v ostatních kruzích, ba i v kleru. Gioberti († r. 1852) snil ve spisu: Il Primato morale e civile degli Italiani (r. 1843) o spojené Italii s papežem jako rozhodčím nade všemi národy v čele. Když Pius IX. od tohoto národního hnutí se odvrátil, ujalo se jeho protektorátu Sardinsko a zaujalo v duchu karbonářů, kteří Rakousko a papežství jako překážky svých cílů nenáviděli, nepřátelské postavení proti církvi. Vláda Viktora Emanuela II. (1849 až 1878) za vedení ministra Cavoura[2]) († r. 1861) vydala řadu do života církevního hluboce zasahujících zákonův. Když byli již r. 1848 Jesuité vypuzeni, zru-

[1]) Gams, Geschichte der Kirche Christi im 19. Jahrh. I.—II. Bd. — Nürnberger, Papsttum und Kirchenstaat. III. 1900. — Geigel, Das italienische Staatskirchenrecht. 1896. — Reuchlin, Gesch. Italiens von der Gründung der regierenden Dynastien bis z. Gegenwart. 4 Bde. 1859. — Bertolini, Storia del Risorgimento italiano 1814–78. Milano 1881. — P. Orsi, Das moderne Italien. Deutsch v. F. Götz. 1902. — Bragagnalo e Bettazzi, Il Risorgimento. 3 ed. Turino 1907. — Gaston Routier, La Résurrection de l'Italie 1859–1909. Paris 1909. — Bolton, Storia della unità Italiana 1814–71. 2 v. Milano 1910.

[2]) Kraus, Cavour, Die Erhebung Italiens im 19. Jahrh. 1902.

šeno zákony z r. 1850 privilegium fori, desátek a právo asylu. V následujícím roce uspořádala vláda jednostranně vyučování theologické a zrušila r. 1855 všecky kongregace, které se nezabývaly vyučováním a ošetřováním nemocných. Protesty stolice apoštolské zůstaly nepovšimnuty. Když pak r. 1859 Viktor Emanuel II. ostatní Italii si podrobovati počal, byly zákony ony netoliko na dobyté provincie rozšířeny, nýbrž r. 1866 veškerý církevní majetek zabrán a kněžím plat ze státní pokladny vykázán. Kláštery, až na několik, kterých bylo ušetřeno, tímto opatřením zanikly; nové však zakládati nebylo zakázáno. Roku 1870 konečně i Řím zabrán a za hlavní město nového království prohlášen. Konflikt, který již prvním útokem na církevní stát dosáhl vysokého stupně, vzrostl tím ještě více. Ostatně i vláda sjednocené Italie pokračovala v nepřátelství proti církvi, podporujíc akatolíky, zřizujíc protikatolické školy, utiskujíc biskupy a kněze.

V duchu Viktora Emanuela vládl též jeho syn a nástupce Humbert (1878—1900). Zákonem z r. 1887 byly zrušeny desátky, dalším zákonem (r. 1890) zbožná nadání byla saekularisována a církevní jmění proměněno v movité jmění státní. Ano ani statky propagandy nebyly před hrabivostí vlády italské bezpečny. Zákoník z r. 1889 obsahuje četná církvi nepřátelská ustanovení, jako na př. proti zneužití duchovního úřadu. Protesty biskupův a papežův Pia IX. a Lva XIII. proti těmto nátiskům zůstaly bez účinku. Nepřátelské smýšlení vlády projevilo se i tím, že dovolila r. 1889 odpadlíku Giordanovi Brunonovi na Campo di fiori postaviti pomník. Snahy stran liberálních o zavedení manželství civilního zmařeny byly doposud odporem a protestem katolikův, kteří v celku, ač voleb parlamentárních vzhledem na zákaz Pia IX. a Lva XIII. se neúčastní, rozvíjejí čilou činnost, jež by však mohla býti ještě úspěšnější, kdyby v otázkách organisačních bylo dosaženo úplné jednoty. O to především usiluje papež Pius X., jenž zejména také povznesení církevního a náboženského života zvláštní pozornost věnuje, vydav v této příčině řadu důležitých ustanovení, týkajících se vyučování náboženského, výchovy a vzdělání kleru atd.

§ 253. Církev ve Španělsku a v Portugalsku.[1])

I. S vládou Bourbonů přišly do *Španělska* zásady gallikánské, jansenistické a nevěrecké filosofie a vnikly za vlády Karla III. (1759—1788) a ještě více slabého Karla IV. (1788—1808) do občanského, politického a náboženského života. Ano i ve vyšším kleru a v inkvisici nalezly některé stoupence. Vláda snahy tyto podporovala a sama do práv a jmění církevního zasahovala, biskupy věrné pronásledujíc a o zřízení státní církve usilujíc. Ještě více nátisků zakoušela církev ve Španělsku za vlády bratra Napoleonova Josefa Bonaparta (1808—1813). Když za podpory Anglie r. 1813 po hrdinném boji Španělové donutili Francouze k odchodu, dosedl na trůn svých otců Ferdinand VII. (1814—1833), jenž sice obnovil dřívější stav církevní, ale v celku státní absolutismus ve věcech církevních podržel. Avšak k pevnému pořádku země nedospěla podobně jako Francie. Používajíce nespokojenosti v zemi vládnoucí, zosnovali liberálové r. 1820 revoluci rázu církevně-nepřátelského. Kláštery byly částečně zrušeny, statky církevní zabrány, biskupové a kněží, kteří novým zákonům poslušnost odpírali a přísahu na ústavu z r. 1812, nyní obnovenou, odmítali, potrestáni byli žalářem, vyhnanstvím, ano i smrtí. Za pomoci francouzské byla však r. 1823 revoluce povalena a král zrušil opět církvi nepřátelské zákony. Později však sám dal podnět k novým občanským zmatkům, vstoupiv r. 1829 v třetí sňatek se svou neteří Marií Kristinou Neapolskou a zrušiv

[1]) Brück, Die geheimen Gesellschaften in Spanien und ihre Stellung zur Kirche u. Staat. 1881. — Pfeilschiffter, Die kirchl. Zustände in Spanien. 1842. — Baumgarten, Gesch. Spaniens zur Zeit der französischen Revolution. 1861. — Gams, Kirchengesch. von Spanien. Regensburg 1862 násl. III. Bd. — Zimmermann, Entwickelung der Kirchenpolitischen Zustände auf der pyrenäischen Halbinsel. 1906. — Froberger, Spaniens religiöse Zustände in Pastor bonus. 1905 bis 1906. — Boissel, La question relig. en Espagne v Études t. 111. (1907) p. 37 sq.

r. 1830 na její nátlak zákon salický[1]) o následnictví trůnu ve prospěch své dcery Isabelly.[2]) Po jeho smrti (r. 1833) byla sice tříletá Isabella za královnu prohlášena, avšak králův bratr Don Carlos činil rovněž nároky na trůn a část země, Aragonie a provincie baskické, uznaly ho skutečně také za legitimního krále. Za války občanské odtud vzniklé nastalo nové pronásledování církve. Ježto klerus, mnišstvo a jádro národa smýšlelo karlisticky, spojila se Kristina (1833 až 1840) jako regentka s liberály a radikály, kteří zahájili ihned boj proti církvi, klášterům a církevnímu majetku. Řád jesuitský a kláštery mužské byly r. 1837 zrušeny všecky, z klášterů ženských jen některé k účelům vyučovacím a dobročinným ponechány. Kromě toho bylo nařízeno, že nikdo z kněží nesmí kázati a zpovídati, není-li k tomu od vlády zplnomocněn. Biskupy ustanovovala vláda bez potvrzení papežského, ba od r. 1836—1840 přerušila i officielní spojení s papežem. Také desátky a všecky dávky pro klerus zrušila a statky církevní a klášterní prohlásila za majetek národní. Ano i občanská konstituce byla po francouzském vzoru pro klerus vypracována, nevstoupila však v život.

Proti těmto útiskům protestoval papež Řehoř XVI. ve své allokuci r. 1836. Skutečně zdálo se, že vláda změní své dosavadní jednání, neboť počala vyjednávati se stolicí apoštolskou. Než po revoluci r. 1840, kterou byla královna vladařka donucena poděkovati se a zemi opustiti, nastalo za ministra praesidenta generála Espartera ještě bezohlednější pronásledování církve, ano vláda usilovala přímo o schisma. Papež znovu protestoval allokucí (1. března 1841) a vyzýval encyklikou r. 1842, ve které trudné postavení církve španělské líčil, k modlitbám za nešťastné království. Také ve Španělsku samém ujímali se neohroženě církve četní kněží, zejména učený Balmes[3]) († r. 1848) a

[1]) Zákon salický byl ve Španělsku zaveden r. 1713, místo něho bylo nyní zavedeno starokastilské následnictví na trůně, dle něhož dcery krále předcházely bratřím jeho.

[2]) Schrötter, Die Thronfolgeordnung in Spanien. 1875.

[3]) Blansche-Raffin, Jakob Balmes, sein Leben und seine Werke. Aus dem Französischen von Karker. 1852. —

Donoso Cortes († r. 1853). Když r. 1843 regent Espartero musil ustoupiti vévodovi Narvaezovi z Valencie, nastaly církvi skutečně poněkud lepší doby. Vypovědění biskupové povoláni zpět, prodej církevních statků zastaven a zahájeno jednání s Římem, jež vedlo k e k o n k o r d á t u z r. 1851, kterým stanoveno bylo zachování katolického náboženství jako náboženství národa španělského, šetření práv biskupských, nové uspořádání biskupství, vydržování bohoslužby a kleru od státu a právo církve nabývati majetku.

R e v o l u c í p r o g r e s s i s t ů r. 1854 dostal se však k veslu vládnímu opět Espartero a obnovil staré pronásledování církve. Po dvou letech byl však svržen Narvaezem, načež r. 1859 učiněna n o v á ú m l u v a ve 22 článcích se stolicí apoštolskou na doplněnou dřívějšího konkordátu. Po vypuzení královny Isabelly novou revolucí roku 1868 byla církev za krále A m a d e a (1871—1873), syna Viktora Emanuela, a za vlády republiky znovu pronásledována a pronásledování tato neustala úplně, ani když na trůn dosedl A l f o n s XII. (1875—1885). Nuncius papežský mohl se sice vrátit do Španělska, konkordátu však vláda většinou nedbala a biskupům ve vykonávání jejich jurisdikce rozličné překážky činila. Také za vlády A l f o n s a XIII. (1886 až podnes), za jehož nezletilosti do r. 1902 vládla matka Marie Kristina, strana liberální neopomíjí příležitosti nepřátelsky výstupovati proti církvi, řádům a zvláště Jesuitům. Svobody kultu snaží se využitkovati protestanti ke své propagandě, posud však docílili malých úspěchův. Neblaze působí také spory mezi biskupy a kněžími o politiku a jiné mimotní věci. Roku 1910 zahájilo Canalejasovo ministerstvo liberální boj proti církvi, který vésti má k rozluce mezi církví a státem.[1]) Oproti znění ústavy z r. 1876 zavedena jistá rovnoprávnost konfessí a vydán zákon proti řádům, který zakazuje zřizovati další kláštery ve Španělsku. Když

D. B e n i t o G a r c i a de la Santos. Vida de Balmes. Madrid 1848. — N. R o u s e, La vida y las obras de Balmes. 1910.

[1]) Eie Entwickelung in Spanien. (Hist.-polit. Blätter. 146[2]. 1910, str. 143 n.

papež Pius X. protestoval proti tomuto jednostrannému porušení konkordátu, aniž však při tom odmítal přátelskou dohodu o jistých sporných bodech, ohlásila vláda další nepřátelská opatření, narazila však na tuhý odpor kleru a lidu katolického, jenž těmito nepřátelskými snahami k horlivější činnosti náboženské a sociální byl podnícen.

II. Jako španělské, tak skýtají i církevní dějiny *portugalské*[1]) této doby obraz pohnutý a neutěšený. Za francouzské invase r. 1808 byla církev podobným způsobem utiskována jako ve Španělsku. Rodina královská utekla tehdy do Brasilie, odkud se teprve r. 1821 navrátila. Poněvadž však nejstarší syn Jana VI., Dom Pedro, zůstal v Brasilii a r. 1822 císařem tamějším se stal, prohlásili stavové portugalští r. 1828 jeho bratra Dom Miguela králem. Miguel oddán jsa upřímně církvi, odstranil liberální konstituci, revoluci r. 1820 zavedenou, vrátil církvi její práva a hájil klerus neohroženě proti liberálům. Avšak Dom Pedro žádal portugalskou korunu pro svou dceru Marii da Gloria, a když r. 1831 z Brasilie byl vypuzen, vrátiv se do Portugalska za podpory Francouzův a Angličanů svého bratra Miguela zapudil[2]) (r. 1833). Církev s Miguelem spojená zakoušeti musila nyní největší pronásledování a nátisky. Biskupové a preláti od Miguela jmenovaní byli sesazeni a papežský pronuncius zapuzen. Místa sesazených biskupův obdrželi duchovní liberální, kteří namnoze náleželi k zednářům. Kromě toho zrušeny byly rytířské řády, vypuzeni byli jesuité a zákonem z r. 1834 potlačeny byly všecky kláštery a hospice a jejich jmění skonfiskováno. „K reformě církve“ zřízena byla zvláštní komise, kněží směli uděliti svátosti jen s dovolením vlády. Nátisky církve trvaly i po smrti Dom Pedra (r. 1834). Královna Maria (1834—1853) přála si sice smíru se stolicí apoštolskou, ale jednání nemělo úspěchu. Nicméně přece aspoň částečného smíru docíleno,

[1]) Schäfer, Geschichte Portugals (až 1820). 1854. — Stephens, History of Portugal. 4 ed. 1908.

[2]) Hist.-polit. Blätter. Bd. 55., 57. a 61.

tak že Řehoř XVI. biskupům od vlády jmenovaným udělil instituci kanonickou. Také za vlády synů Marie Pedra V. (1853—1861) a jeho bratra Ludvíka I. (1861—1889) poměry církevní v celku nebyly utěšené. Roku 1858 byly francouzské milosrdné sestry z Lisabonu vypuzeny, biskupům bráněno vstupovati ve spojení s Římem, a poněvadž vláda zednářská i část duchovenstva svým duchem nakazila, zdálo se, že církev portugalská upadne v rozkol. Roku 1862 viděl se papež Pius IX. nucena poslati biskupům list, ve kterém vážně kárá jejich slabost proti vládě, jejich váhavost a nedostatečnou bdělost. Od té doby nastalo aspoň částečné zlepšení v církevních poměrech země. Sněmu vatikánského účastnili se dva biskupové, na universitě v Coimbře hájena neomylnost papežská a r. 1877 patriarcha lisabonský vykonal visitatio liminum v Římě. Za krále Dom Carlosa I. (1889 až 1908) mohl kromě toho Lev XIII. provésti novou cirkumskripci diecesí (r. 1881), kterou stanovena byla tři arcibiskupství: v Lisabonu, Evoře a Braze a devět biskupství. Také konvence o hierarchii v Indii r. 1886 mezi králem a papežem učiněná přispěla k smíru a ustálení církevních poměrův i v samém Portugalsku. Nicméně liberálové, republikáni a zednáři neustali dále brojiti proti církvi a do lidu zášť proti řádům a kněžstvu vnášeti. Jejich úsilím také r. 1901 vydán zákon proti kongregacím, jenž v zápětí měl zavření 15 domů řeholních. Petice kleru a lidu, jakož i rozklad biskupů proti tomuto opatření zůstaly bez účinku, ano ještě téhož roku vydán nový církvi nepřátelský zákon volební. Odtud pak snahy jejich zřejmě již směřovaly k podvrácení trůnu a oltáře. Roku 1908 zavražděn král Carlos a následník trůnu a r. 1910 svržen král Manuel II. s trůnu a prohlášena republika, která ihned započala bezohledně pronásledovati církev, zejména pak řády, vypověděvši je ze země. Nejkrutěji při tom nakládáno s Jesuity, z nichž mnozí úpěli v žalářích. Roku 1911 provedena s příkrou brutálností rozluka mezi církví a státem, kterou způsobem ještě nespravedlivějším, než se stalo ve Francii, porušují se svoboda a nejvitálnější zájmy církve.

§ 254. Církev katolická ve spojeném království anglickém.[1])

I. Nanejvýše trudné postavení katolíků na ostrovech britských bylo hned počátkem přítomné periody působením války za svobodu v severní Americe (1775—83), jakož i revoluce francouzské aspoň poněkud zlepšeno. Nejdříve dostalo se jim v Anglii beztrestného vykonávání svého náboženství, práva k zřizování škol, jakož i práva k advokatuře a k zastávání nižších úřadů (r. 1791). V Irsku kromě těchto práv (r. 1792) uděleno jim bylo brzo také aktivní právo volební a přístup k vojenským důstojnostem až ke stupni plukovníka (r. 1793). Současně dostalo se i katolíkům ve Skotsku některých úlev. Když pak r. 1800 irský parlament byl spojen s anglickým a Irsko stalo se pouhou provincií anglickou, slíbil ministr katolíkům občanskou rovnoprávnost s protestanty. Než slib tento zůstal nesplněn a železný tlak despotické zvůle a fanatické nenávisti tísnil dále katolíky; ano vláda snažila se přes výstrahy prozíravých státníků vyjímečnými zákony každý pokus o emancipaci zmařiti. Návrh vlády emancipaci poskytnouti za cenu vlivu na volby biskupů, za tak zv. „irské veto“, setkal se sice se

---

[1]) Theiner, Sammlung einiger wichtiger Aktenstücke zur Geschichte der Emanzipation der Katholiken in England. 1835. — Blötzer, Die Katholikenemanzipation in Grossbritannien u. Irland. 1905. — Bellesheim, Geschichte der kathol. Kirche in Irland. 3 Bde. 1890. — Týž, Geschichte der kathol. Kirche in Schottland. 1883. — Amherst, The History of Catholic Emancipation and the Progress of the Church in the Britisch Isles. 2 v. London 1886. — Lilly-Wallis, Manuel of the Law affecting Catholics. London 1893. — Ward, Catholic London a Century ago. London 1905. — Týž, The Dawn of the Catholic Revival in England (1781—1803). 2 v. London 1909. — Guibert, Le reveil du catholicisme en Angleterre au XIXe siècle. Paris 1907. — Planque, Hist. du catholicisme en Angleterre. 2 éd. Paris 1909. — Lecarpantier, Le catholicisme en Irelande. Paris 1904. — Týž, Le cathol. en Écosse. 2 éd. Paris 1905. — Chart, Ireland from the Union to the Catholic Emancipation (1800—1829). London 1910. — Thureau-Dangin, La Renaissance catholique en Angleterre au XIX siècle. 3 vol. 1901 násl. — Týž, Le catholicisme en Angleterre au XIX siècle. 4 éd. Paris 1909.

souhlasem katolíkův anglických a částečně také sv. stolice, narazil však na odpor v Irsku. Teprve velikolepé hnutí v Irsku, které zahájil Daniel O'Connel[1]) vedlo konečně k občanské rovnoprávnosti katolíkův, a to v celé říši.

Proniknut nadšením pro církev a vlast, snažil se tento geniální vůdce katolíkův irských dosáhnouti svobody náboženské i politické pro svou těžce zkoušenou zemi. Katolická komitée, od něho za tím účelem založená a na četných schůzích horlivou činnost rozvíjející, byla však r. 1814 od vlády zrušena. Proto r. 1823 založil „katolickou associaci pro emancipaci", a když i tato r. 1825 byla rozpuštěna, „spolek pro poučování", k němuž celé Irsko přistoupilo. Ve všech provinciích konány velikolepé meetingy, jež posílaly parlamentu petice. Když pak r. 1828 O'Connel do parlamentu byl zvolen a hnutí, ač zůstalo v mezích zákona, nabývalo stupně pro státníky anglické povážlivého, podala vláda krále Jiřího IV., chtíc zabrániti válce občanské, r. 1829 parlamentu předlohu emancipační, která také skutečně byla přijata. Katolíkům byla touto emancipační bil udělena občanská rovnoprávnost v celé říši a přístup ke všem státním úřadům a důstojnostem, vyjma úřady lorda kancléře Anglie a Irska a vicekrále Irska.

Tím učiněn byl sice konec neslýchanému zotročení katolíků, nesplněny však nikterak všechny jejich oprávněné požadavky. Nabídka vlády biskupům poskytnouti plat ze státní pokladny, bude-li jí přiznán jakýsi vliv volby biskupů, byla odmítnuta (r. 1837). Přes to dovedli si katolíci vybojovati nových úlev. Tak r. 1838 zbaveni byli povinnosti platiti duchovním protestantským desátek, semináři centrálnímu v Maynoothu poskytnut příspěvek ze státní pokladny a církvi r. 1845 dáno právo získávati majetek. Velmi vydatně podporoval činnost O'Connela († r. 1847) kapucín Mat-

[1]) Fitzpatrick, Correspondence of D. O'Connel. 2 v. London 1889. — Baumstark, Daniel O'Connel. 1873. — Zimmermann, Daniel O'Connel. 1909. — Macdonagh. London 1903. — Houston, London 1906.

h e w[1]) († r. 1856) založením spolků střídmosti, kterými nižší vrstvy lidu značně byly povzneseny. Záměr parlamentu založiti v Irsku tři vyšší kollegia, avšak bez vyučování náboženského, zamítnut byl biskupy a papežem (r. 1851) a založena z příspěvků dobrovolných s v o b o d n á k a t o l i c k á u n i v e r s i t a v Dublíně. Rok 1869 přinesl katolíkům delší úlevu, neboť bil Gladstonovou zrušena byla státní anglikánská církev pro Irsko, čímž z části majetek přikázán byl církvi katolické. Na povznesenou života náboženského konány byly (r. 1850 a 1875) d v a s n ě m y n á r o d n í a několik s y n o d p r o v i n c i á l n í c h, na nichž vydány blahodárné předpisy o bohoslužbě a kázni církevní, o seminářích a školách. Ježto však v novější době „i r s k á o t á z k a a g r á r n í“ značné zmatky vyvolávala, Lev XIII. varoval opětovaně klerus před tajnými společnostmi a vyzýval Iry, aby hájili svoji spravedlivou věc spravedlivými prostředky. Konečně i v této příčině zákon agrární r. 1903 úlevy poskytl. Zřízením státní university, hlavně pro katolíky určené, s třemi kollejemi v Dublínu, Corku a Galway splněno dávné přání Irův (r. 1908).

II. *V Anglii* samé po emancipaci katolíků r. 1829 nastala pro církev katolickou nová téměř epocha. Počet katolíkův odtud rostl denně a na místě dřívějšího stísněného stavu nastoupila zmužilost a čilý život. Učenci katoličtí, jako L i n g a r d, T o m á š M o o r e a j., snažili se rozličnými učenými pojednáními předsudky protestantů proti církvi katolické odstraniti. V této snaze podporovalo je nemálo též h n u t í t h e o l o g i c k é v církvi anglikánské, v Oxfordu vzniklé a od r. 1833 vždy více rostoucí, v jehož čele stáli přední anglikánští theologové N e w m a n, P u s e y, P a l m e r, O a k l e y (Puseysmus, traktarianismus). Poznavše hlubším studiem, že nauka církve katolické se shoduje s naukou církve staré, počali se církvi katolické blížiti, o ní nepředpojatěji smýšleti, ano mnozí z přívrženců tohoto hnutí vrátili se do lůna církve katolické. Prvním z nich byl sám vůdce tohoto hnutí,

[1]) C a j e t a n u s, P. Mathew. 1900.

duchaplný John Newman[1]) († r. 1890), jenž r. 1845 složiv katolické vyznání víry odebral se do Říma, stal se zde r. 1847 knězem a spolu s Fabrem zakladatelem anglického Oratoria, jehož první dům r. 1847 zřízen byl v Birminghamu. Jejich příkladu následovali jiní, jako Jindřich Manning,[2]) Jindřich a Robert Wilberforce.[3])

Za takovéhoto rozkvětu církve rozhodl se Pius IX. v Anglii obnoviti hierarchii, zřídiv brevem Universalis ecclesiae r. 1850 arcibiskupství ve Westminsteru a 12 biskupství.[4]) Čin tento vyvolal sice v církvi anglikánské značné pobouření, parlament r. 1851 prohlásil rozhodnutí papežovo za neplatné a zapověděl biskupům používati názvu biskupa a kněžím nosit roucho církevní. Než bouře se utišila a r. 1871 zákon byl zrušen. Prvním arcibiskupem jmenován byl Wiseman[5]) († r. 1865), jenž konal několik koncilů provinciálních, které měly na rozvoj církevního života vliv nanejvýš blahodárný. Jeho nástupcem stal se Manning[6]) († r. 1892). Přičiněním jeho zřízena byla katolická akademie v Londýně, šířeno katolické hnutí sociální a zavedeny některé řeholní společnosti do Anglie. Neméně zdárnou činnost rozvíjel i kardinál Vaughan[7]) († r. 1903) a jeho nástupce František Bourne, od něhož dokončena kathedrála vestminsterská a konány ročně nationální kongressy (všeobecná katolická shromáždění). Konverse, zejména ze šlechty, z učenců a kleru anglikánského, ani v novější době

---

[1]) Monogr. Hutton, London 1891. — Ablott, 2 v. London 1892. — Blenerhasset 1994. — Brémond, 3 v. Paris 1905 sq.

[2]) De Marolles, Kardinal Manning. Übersetzt von Zeissner. 1910.

[3]) Rosenthal, Konvertitenbilder. Bd. 2. u. 3.

[4]) Bellesheim, Sechzigjähriges Jubiläum der kathol. Hierarchie Englands. (Katholik 1910. 4. Folge. Bd. VI. 8. Heft, str. 166 n.)

[5]) Moufang, Kardinal Wiseman 1865. — Ward, 2 v. 2 ed. London 1900.

[6]) Bellesheim, Kardinal Manning. 1892. — Hemmer, Vie du cardinal Manning. 1898.

[7]) Snead-Cox, The Life of Cardinal Vaughan. London 1910.

neustaly, ba naopak, účinkem hnutí ritualistického ještě vzrostly, ačkoli encyklika Satis cognitum a bulla Apostolicae curae (r. 1896) prohlásily neplatnost anglikánských ordinací.[1]) Školám katolickým dostalo se r. 1902 zákonem školním příspěvku. Devatenáctý katolický kongres eucharistický v Londýně r. 1908 za předsednictví kardinála legáta Vanutelliho konaný výmluvně ukázal, jakou měrou vášně protiřímské se zmírnily a jakou živoucnost má nyní církev katolická v Anglii. R. 1910 za Jiřího V. odstraněna pro katolíky urážlivá deklarace korunovační. Piem X. (nejnověji r. 1911) zřízeny dvě nové církevní provincie v Birminghamu a Liverpoolu. Arcibiskup vestminsterský zůstal při tom primasem anglickým s právem svolávati synody a shromáždění biskupů, na nichž předsedá; zároveň mu přísluší vyjednávati s vládou, pokud to nutno.

III. Poněvadž i ve *Skotsku*, zvláště přistěhováním četných Irčanů, počet katolíků značně vzrostl, obnovil i tu Lev XIII. hierarchii katolickou r. 1878, a to tím způsobem, že zřídil arcibiskupství edinburgské (St. Andrews) se čtyřmi biskupstvími a arcibiskupství glasgovské. Po obnovení hierarchie slaven byl r. 1886 první plenární koncil.[2]) Počet katolíkův i tu stále utěšeně vzrůstá.

§ 255. Církev katolická v Belgii a Hollandsku, v Dánsku, Norvéžsku a Švédsku.

I. *V Belgii*,[3]) která mírem v Radstattě (r. 1714) připadla Rakousku, byly poměry církevní za Karla VI. a Marie Terezie dosti příznivé. Reformy Josefa II. měly však v zápětí odtržení Belgie od Ra-

[1]) Gorman, Converts to Rome in the United Kinkdom during the 60 Years. London 1910.

[2]) Borový, Plenární sněm skotský. (Čas. katol. duchov. 1889.)

[3]) Gams, Geschichte der Kirche Christi im 19. Jahrh. III. Bd. — Hymans, La Belgie et le Vatican. 3 vol. 1881. — P. Allard, L'État et l'Église en Belgique. Paris 1872. — S.

kouska r. 1790. Než již po dvou letech byla Belgie obsazena od Francouzův, a r. 1802 přivtělena k říši francouzské jako provincie. Statky církevní byly zabaveny a rozprodány, chrámy znesvěceny a desátky zrušeny.

Po pádu Napoleonově byla na kongressu vídeňském Belgie spojena s Hollandskem pode jménem království spojeného Nizozemí (r. 1815). V konstituci z r. 1815 byla katolíkům, kteří v novém království tvořili dvě třetiny obyvatelstva, zaručena sice svoboda a parita s reformovanými, avšak král Vilém I.[1]) (1814—1830), z domu nassavsko-oraňského, nedbaje toho, různým způsobem církev katolickou snažil se utiskovati a potlačovati. Organické články Napoleonovy z r. 1801 byly jako zákony zavedeny a důležitější úřady státní jen protestantskými Holland'any nebo liberály osazovány. Aby vyučování mládeže zbaveno bylo rázu katolického, zřídila vláda r. 1816 pro Belgii tři university, které ponejvíce protestanty byly osazovány. Protesty biskupů (r. 1817) zůstaly nepovšimnuty; ano biskup gentský Broglie pro neohrožené hájení práv církve byl postaven před soud a odsouzen k deportaci. Kandidáti stavu duchovního podrobeni byli službě vojenské a klášterům zakázáno přijímati novice. Později (r. 1825) vláda zrušila biskupské semináře a zřídila filosofické kolleje, na nichž budoucně theologové měli studia svá konati. Tato a podobná opatření vládní vyvolala takové pobouření mezi katolíky belgickými, že král odhodlal se uzavříti r. 1827 konvenci se stolicí apoštolskou. Dle této úmluvy měli býti metropolitovi v Malinu podřízeni v Belgii 4 biskupové a v Hollandsku 3, zároveň zřízeny měly býti v každé diecesi kapitola a seminář. Ježto však král úmluvu tuto neprovedl, trvala nespokojenost v Belgii dále, a

---

Balau, 70 ans d'hist. contemporaine de Belgique (1815—84). 4 éd. Louvain 1894. — Crouzil, La situation légale du catholicisme en Belgique. (Rev. du clargé Français 36. (1903). 449 sq. — Woeste, Échos des luttes contemporaines. 2 t. Bruxelles 1906.

[1]) Terlinden, Guillaume I, Roi des Pays Bas et l'église catholique en Belgique (1814—1830). 2 v. Paris 1906.

třebas konečně r. 1829 nastal obrat k lepšímu, přece smíření mezi národy náboženstvím, jazykem, mravy i zájmy se lišícími bylo velmi daleké. Pařížská revoluce červencová r. 1830 podnítila za těchto okolností *Belgii*, že se od nepřirozeného svazku s Hollandskem odtrhla a za samostatné království prohlásila a také od velmocí uznána byla. Králem stal se nábožensky lhostejný Leopold I. Sasko-koburský (1831 až 1865).

Ježto nová konstituce z r. 1831 zaručovala církvi svobodu kultu a vyučování, jakož i právo spolčovací, biskupové zřídili vyšší ústavy vyučovací a obce svobodné katolické školy. Vyučování v těchto školách národních svěřeno z veliké části řeholním společnostem. Pro vzdělání učitelů založeny byly učitelské semináře od biskupů, kdežto Jesuité zřídili pensionáty pro vychování dítek z vyšších stavův. Pro vyšší vyučování založena byla r. 1834 svobodná katolická universita v Malíně, následujícího roku do Lovaně přeložená, která v krátké době získala si nejchvalnější pověsti. Tyto úspěchy katolíků sledovali však s velikou nevolí liberálové a zednáři a zahájili proto bezohledný boj proti církvi a křesťanství vůbec. Za tím účelem zakládali spolky atheistův a volných myslitelův a vynasnažovali se především kněžstvo vytlačiti ze škol a založiti školy beznáboženské. Když pak po urputném boji dostali se za vlády Leopolda II. (1865—1909) r. 1878 skutečně k veslu, vydali r. 1879 zákon, kterým vliv kleru na školy měl býti odstraněn. Vyučování náboženství v národních školách státních prohlášeno bylo za nezávazné a duchovenstvu dovoleno jen mimo hodiny vyučovací dítky náboženství vyučovati. Školy od duchovních vedené a posud státem uznané byly zrušeny. Roku 1881 byl počet státních atheneí značně rozmnožen a ustanoveno zříditi 50 bezkonfessijních škol pro dívky.[1]) Ano i nuncius papežský musil r. 1880 Belgii opustit. Proti těmto nóvotám zahájili katolíci nejostřejší opposici; avšak teprve katolické ministerstvo obnovilo opět

[1]) Verhaeghen, La lutte scolaire en Belgique. Gand 1905.

r. 1884 svobodu vyučování a spojení diplomatické se stolicí apoštolskou. Od té doby podrželi katolíci stále většinu v parlamentě (též po volbách r. 1912) a pracovali hlavně o rozřešení sociálních úkolův a otázky volebního práva, což se stalo r. 1894 zavedením systemu všeobecného, plurálního práva hlasovacího a závazností hlasovati. Postavení katolíků stěžuje však rozštěpení na konservativce a křesťanské demokraty, jakož i urputný boj liberálů spojených se sociálními demokraty.

II. *V Hollandsku*[1]) byli katolíci, od dob Řehoře XIII. (r. 1583) apoštolskému vikáři podřízení, zbaveni všech téměř práv občanských. Když však koncem 18. stol. Hollandsko Francouzy proměněno bylo v republiku batavskou (r. 1795), byla sice v nové konstituci z r. 1798 vyslovena rovnoprávnost všech vyznání, nicméně katolíkům snášeti bylo nadále rozličné nátisky reformovaných. Teprve za vlády Ludvíka Bonaparte (1806—1810) se postavení jejich poněkud zlepšilo tím, že dovolen jim přístup k vyšším úřadům. Když však nad spojeným Hollandskem a Belgií vlády se ujal Vilém I. (1814—1840), úpěli opět katolíci pod železným tlakem kalvínského fanatismu, kterému ani konkordátem z r. 1827 nebyl učiněn konec. Změna nastala teprve, když vládu nastoupil Vilém II. (1840 až 1849), jenž sice pro odpor kalvínců nebyl s to, aby provedl konkordát z r. 1827, přece však církvi poskytl některých úlev, zejména dovoliv hollandským klášterům přijímati novice a jiným řádům v Hollandsku se usazovati. Při revisi ústavy, provedené roku 1848 pod vlivem bouří v Evropě, byla církvi katolické na žádost katolíků zaručena svoboda vyznání a vyučování, načež nastal značný rozkvět života náboženského a potěšitelný vzrůst počtu katolíkův. To pohnulo Pia IX., že roku 1853 obnovil katolickou hierarchii[2]) v Hollandsku, zřídiv pod metropolitou

[1]) Denkschrift über die Lage der Katholiken in den Niederlanden seit ihrer Emanzipation im J. 1798 bis auf unsere Tage. Aus d. Franz. 1850.

[2]) Albers, Geschiednis van het herstel der Hierarchie in den Nederlanden. 2 v. 1903 n.

utrechtským čtyři biskupství (v Harlemu, v Herzogenbuschu, v Bredě a Roermondu). Reformovaní sice proti tomuto obnovení hierarchie se bouřili, napadajíce na kazatelnách, ve schůzích a v tisku nové biskupy a katolíky, než za nedlouho bouře se uklidnila a vláda uznala biskupy, kteří dle vůle papeže králi vykonali přísahu věrnosti. Poněvadž školními zákony z r. 1857 a 1863 bylo vyučování konfessionelní ze škol odstraněno, neustávali biskupové katolíky vyzývati k zakládání škol soukromých a poukazovati na nutnost katolického vyučování školního, jako na př. na provinciálním koncilu r. 1865 a společným pastýřským listem r. 1868. Za kulturního boje v Německu dostalo se vypuzeným řeholím v Hollandsku přátelského přijetí. Také v přítomné době katolíci, jimž se r. 1889 dostalo veřejných podpor pro školy nižší a r. 1905 i pro školy vyšší, rostou netoliko počtem, nýbrž těší se vlivu politickému a rozvíjejí též na poli charitativním a vědeckém úspěšnou činnost.[1])

III. *V Dánsku*,[2]) kde po zavedení reformace roku 1536 stala se církev absolutně bezprávnou, dostalo se katolíkům teprve ústavou z r. 1849 rovnoprávnosti a svobody náboženské, a zřízena pro ně roku 1869 Piem IX. apoštolská praefektura, jež roku 1892 od Lva XIII. na apoštolský vikariát povýšena byla. Katolíků je na 9000. Církev katolická těší se tu plné svobodě; katolické obce mohou býti svobodně zakládány a jsou již ve všech téměř větších městech. V Kodani jsou dvě katolické vyšší školy pro dívky a u Kodaně katolické gymnasium.

IV. Podobně dostalo se r. 1845 i *v Norvéžsku*[3]) církvi svobody a Lev XIII. podřídil katolíky apoštolskému vikáři v Christianii. Ve *Švédsku*[4]) teprve zákonem z r. 1873 zrušena poslední výjimečná ustanovení

---

[1]) Brom, Le Dr. Schaepman. Un apôtre du catholicisme social en Hollande. Trad. par L Lille 1908.

[2]) Karup, Geschichte der kathol. Kirche in Dänemark. 1863. — Crouzil, Der Katolizismus in den skandinavischen Ländern. I. u. II. Bd. 1906.

[3]) Archiv für kathol. Kirchenrecht. Bd. 25., str. 161 n.

[4]) Archiv für kathol. Kirchenrecht. Bd. 33., str. 222 n.

proti katolíkům, kteří i tu spravováni jsou od r. 1892 vikářem apoštolským v Stockholmu. Sympathie pro církev katolickou, zvláště blahodárným působením řádů, stále rostou. V posledních letech někteří členové šlechty vrátili se do lůna církve katolické.

§ 256. Církev katolická v Polsku a Rusku.[1])

Po rozdělení Polska (r. 1772, 1793, 1795) bylo katolíkům v oněch provinciích, které spojeny byly s Ruskem, snášeti nejtěžší příkoří a nátisky. Carevna *Kateřina II.*[2]) (1762—1796) slíbila sice úmluvou v Grodnu roku 1793 slavně katolíkům obojího ritu ochranu a zachování jejich náboženství, než v brzku nedbajíc slibu toho snažila se Rutheny sjednocené strhnouti v rozkol, spojení pak katolíků ritu latinského s Římem co možno nejvíce uvolniti. Mnohé chrámy byly odevzdány schismatikům a Ruthenové dary nebo násilně nuceni ke vstoupení do státní církve. K tomu sloužila císařovně zvláště missijní společnost ruských popů se sídlem v Kijevě a s roční dotací 20.000 rublův. Pak byla všecka biskupská sídla sjednocených zrušena, vyjma arcibiskupství polocké, biskupové svých úřadův a důstojností zbaveni a ze svých diecesí vypovědění. Nejpovolnějším nástrojem carevny při provádění všech těchto záměrů byl latinský biskup Stanislav Siestrzeńcewič z Mohileva, jenž katolické církvi obou ritů více uškodil než-

[1]) Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae 4 t. 1864. — Týž, Neueste Zustände der kathol. Kirche beider Ritus in Russland u. Polen von Katharina II. bis auf unsere Tage. 1841. — Pelesz, Gesch. der Union. 2 Bde. 1878 sq. — Likowski, Geschichte des allmähligen Verfalls der unierten kathol. Kirche im 18. u. 19. Jahrh. Deutsch v. Tłoczynski. 2 Bde. 2. Aufl. 1903. — Lescoeur, L'Église catholique en Pologne. 2 vol. 2 éd. 1876. — Gondal, L'Église Russe. Paris 1901. — Wilbois, L'avenir de l'Église Russe. Paris 1907. — Palmieri, La chiesa russa. Firenze 1908. — A. de Koskowski, La Pologne cathol. Études Francisc. 1910. I. 5 sq.

[2]) Lethonen, Die poln. Provinz. Russlands unter Katharina II. 1772–82. 1907. — J. Bois, L'Église cathol. en Russie sous Cathérina II. (Rev. d'hist. ecclés. 1909, p. 65 sq.)

všichni schismatici. Kateřina zemřela, než mohla unii zcela zničit, donutila však přece neméně než 8,000.000 uniatů k odpadu, odňala jim 10.000 farních chrámův a 150 klášterův.

Poměry poněkud příznivější nastaly pro katolíky za vlády *Pavla I.* (1796—1801), jenž se seznámiv na své cestě do Italie (roku 1790) s Piem VI., zastavil pronásledování církve sjednocené a vyjednával s tehdejším nunciem ve Varšavě Vavřincem Littou o novou její organisaci. Sjednocení obdrželi zpět mimo arcidiecesi polockou ještě dvě další biskupství, lucské a brestské, a některé kláštery basiliánské. Také pro katolíky ritu latinského bylo z části obnoveno, z části nově cirkumskribováno pět biskupství (Vilna, Kamenec, Minsk, Luk, Samogit) s metropolí mohilevskou a zřízeno r. 1798 biskupství varšavské. V Petrohradě bylo v život uvedeno „k o l l e g i u m ř í m s k o - k a t o l i c k é“ jako nejvyšší úřad církevní pro katolíky. Kapucíni a Jesuité mohli úspěšně pro rozšíření víry katolické působiti, ano Jesuité byli i do Petrohradu povoláni.

Také syn a nástupce jeho *Alexander I.* (1801 až 1825) byl v celku ke katolíkům spravedlivý. K třem biskupstvím sjednoceným připojil jako čtvrté biskupství vilnenské a obnovil důstojnost metropolity r. 1806, avšak tím způsobem, že nebyla spojena s jistým stolcem biskupským. Biskupství varšavské r. 1817 bylo povýšeno na arcibiskupství a podřízeno mu sedm biskupství latinských. Na konci své vlády zakázal však Alexander I., hlavně vlivem Siestrzeńcewiče, spojení biskupů se stolicí apoštolskou a Jesuity z říše vypudil (r. 1820).

Doba krutého, krvavého, systematického pronásledování nastala však církvi katolické v Rusku za vlády cara *Mikuláše I.*[1]) (1826—1856). Všech prostředků násilí a lsti bylo použito, aby katolíci, nejdříve sjednocení a pak latinského ritu, byli k rozkolu

[1]) S c h i e m a n n, Geschichte Russlands unter Nikolaus I. 2 Bde. 1904. sq. — S a h a n, v American Quartely Rewiew 30. (1905, str. 1 násl.)

přivedeni. Hned na počátku vlády své (r. 1826) zakázal car co nejpřísněji prodej ruthenských knih modlitebních a vzdělavacích, aby lidu odňata byla možnost vzdělávati se v učení katolickém. Místo metropolity církve ruthenské bylo ukazem z r. 1828 zřízeno řecko-sjednocené kollegium v Petrohradě. Čtyři dosavadní diecese zrušeny a místo nich zřízeny dvě eparchie, t. j. metropole se sídlem v Polocku pro Bělorusko a v Žirovici pro Litvu. Povstání polské r. 1830 poskytlo vládě ruské vítanou příležitost k novým násilnostem proti církvi katolické. Řád basiliánský r. 1832 byl úplně zrušen a statky jeho připadly buď koruně nebo obráceny na účely rozkolnické. Po té ještě téhož roku vydáno pět ukazů směřujících k úplnému zničení církve sjednocené. Dle prvního měly býti všechny dítky z manželství smíšených vychovány v rozkolu, druhým zakázáno přísně latinským kněžím přisluhovati v případě nutnosti sjednoceným svatými svátostmi, třetí zapovídal veškeré náboženské obcování mezi sjednocenými a latiníky, čtvrtým zrušeny všecky sjednocené theologické školy a sjednoceným theologům uloženo studovati na rozkolnické theologické akademii, pátým konečně přivtěleno řecko-sjednocené církevní kollegium jako sekce k svatému synodu a předsedou jeho jmenován Josef Siemačko, biskup litevský, jenž rozkolu rozhodně přál a o zničení unie pracoval. Proto povyšoval na důležitější místa muže nepřátelského proti Římu smýšlení a dosáhl toho, že k většímu pomatení sjednocených zřízena v bývalých jejich biskupských sídlech rozkolnická biskupství. Četné chrámy lstí nebo násilím katolíkům byly odňaty a odevzdány schismatikům, duchovní a laikové, kteří snahám carovým stavěli se na odpor, byli týráni, žalařováni, do Sibiře posláni, ano i usmrceni. Konečně r. 1839, když věc takto byla připravena, Josef Siemačko s dvěma sjednocenými biskupy a četnými duchovními prohlásili, že od církve katolické se odlučují, k rozkolu přestupují a cara prosí, aby je do církve ruské přijal. Na základě tohoto prohlášení byla výnosem synodu z 25. března 1839 unie zrušena a sjednocení do pravoslavné církve přijati. Do těchto a jiných

násilností žaloval papež Řehoř XVI. v allokuci r. 1842 a dal s ní uveřejniti 90 listin, které je světu jasně dokazovaly. Když pak r. 1845 Mikuláš I. do Říma přišel a papeže ve Vatikáně navštívil, se zmužilostí apoštolskou výtku mu pro ně učinil. Vystoupením papežovým hluboce dojmut slíbil car, že na uvedené stížnosti ohled míti bude; a dvě léta potom po mnohém vyjednávání učinil skutečně konkordát se stolicí apoštolskou. Než konkordát tento, kterým slibována biskupům obojí metropole, mohilevské a varšavské, svoboda i ve vyučování náboženském, zůstal mrtvou literou. Celé dřívější zákonodárství na úkor církve vydané bylo v plném rozsahu dále prováděno. Ano r. 1850 bylo opět několik klášterů zrušeno, katoličtí Armeni k odpadu sváděni, mnoho chrámů katolíkům odňato a svědomití duchovní svých míst zbaveni.

Když po smrti Mikuláše vlády se ujal *Alexander II.* (1855—1881), dovolával se Pius IX. r. 1855 jeho blahovůle a ochrany pro katoliky. Car dal papeži sice dobrá ujištění, ale celkem pokračoval v politice svého otce. Jenom z bázně před pařížským kongresem (r. 1856) učinila vláda stolici apoštolské některé ústupky a prohlásila konkordát, ale zkomolila jej a doprovázela opatřeními, která s ním byla v úplném odporu. Ano polské povstání r. 1863 přineslo církvi katolické nová pronásledování a útisky. Arcibiskup varšavský Feliński, jeho vikář a biskup vilnenský posláni byli do vyhnanství, četní kněží uvězněni, kláštery mnohé zrušeny, průvody mimo kostel zakázány, ve farnostech, jež neměly kněze, nesměli duchovní z jiných míst vypomáhati, stará kamenecká diecese s kapitolou a seminářem potlačena. Pius IX. opětovaně (r. 1864, 1866) stěžoval si do křivd na církvi páchaných. Vláda však pokračovala v pronásledování dále, přerušila všecko spojení katolíků s Římem a potlačila diecesi podlašskou (r. 1867). Četní katoličtí šlechtici v Polsku posláni do vyhnanství a ruská řeč do bohoslužby zavedena. Konečně r. 1875 poslední sjednocená diecese chlumská zrušena a ke státní církvi přivtělena. Poněvadž však zatím nihilismus stále rostl a stát i život cara ohrožoval, odhodlal se car Alexander II. vy-

jednávati se stolicí apoštolskou o smír (r. 1880), byl však již roku následujícího nihilisty zavražděn.

Nástupce jeho *Alexander III.* (1881—1894) pokračoval v jednání se stolicí apoštolskou a učinil s ní r. 1882 novou úmluvu,[1]) která se aspoň poněkud postavení katolíků zlepšovati zdála. Vláda však porušila listiny a zrušila již r. 1885 smlouvu tuto částečně zákonem o ustanovování duchovních. Kromě toho uzavřeny některé katolické chrámy a katolíci nuceni účastnit se orthodoxní bohoslužby a pokračováno ve snaze poruštit a popravoslavnit katolické Poláky.

Dráhu poněkud smířlivější nastoupil *Mikuláš II.* (1894 až podnes), za něhož obnoveno r. 1894 spojení diplomatické s Římem. Než teprve nešťastná válka s Japonskem r. 1904 a 1905 a revoluce v Rusku[2]) donutily vládu r. 1905, že carskými manifesty ze dne 17. resp. 30. dubna a ze 17. resp. 30. října udělena svoboda svědomí a vyznání křesťanských.[3]) Tím zrušena byla spolu rozličná omezení svobody náboženské a odstraněny zejména tresty na výstup ze státní církve a na udílení svátostí konvertitům stanovené. Následek byl hromadný návrat uniatův a schismatiků (do ledna 1910 přes 230.000) do církve katolické, zejména v bývalé diecesi chlumské. Z té příčiny snažila a snaží se vláda rozličnými administrativními opatřeními poskytnutou svobodu vyznání opět omeziti, ano i zrušiti. Tak bylo na př. pro přestoupení orthodoxního do církve katolické stanoveno, že má nejdříve podat žádost guvernérovi, který jej podrobí výslechu, a setrvá-li při svém úmyslu, je dán do kláštera na některou dobu pod řízením popa a teprve po té obdrží dovolení k přestoupení.

V novější době (od r. 1903) znepokojuje církev v ruském Polsku sekta *Mariavitů*, založená jakousi Marií Františkou Kozlowskou, a knězem Janem Kowalskim. Sekta tato zakladatelku uctívá jako svou hlavu a „nejsvětější matku“,

[1]) Archiv für kathol. Kirchenrecht. Bd. 49., str. 323 n.

[2]) Vrba, Die Revolution in Russland. Statistische und sozial-politische Studien. II. Bde. Prag 1906.

[3]) Histor.-polit. Blätter 1905. I., 774 sq. — Lefroy-Beaulieu, La Russie nouvelle et la liberté religieuse. (Revue des deux Mondes 15 avr. 1910.)

„rovnou Bohorodičce", a tvrdí, že bez jejího přispění nikdo nemůže býti spasen. Základem názorů Mariavitů je kvietismus. Všeho lze dosáhnouti bez práce a učení, modlitbou k Duchu sv. Každý člen musí složiti slib čistoty, střídmosti a nepodmíněné poslušnosti k hlavě sekty. Dekretem Congregace sv. Officia byla r. 1904 odsouzena a nad jejími zakladateli, jakož i přívrženci r. 1906 prohlášena exkommunikace a sekta sama r. 1907 za rozpuštěnou prohlášena. Nicméně jsouc podporována vládou udržuje se dosud a čítala r. 1910 na 200.000 členův.

§ 257. Církev katolická v Americe.

I. Veliké pokroky v periodě přítomné učinila církev katolická v severní Americe, především však ve *Spojených státech.*[1]) Po jejich odtržení od Anglie válkou za svobodu (1775—83) byla přijata úplná svoboda náboženská do ústavy a potvrzena na prvním kongresu r. 1789, kde k tomu ještě připojena pro mimořádnou různost konfessí a náboženství zásada úplného oddělení církve od státu. Stát poskytuje každé společnosti náboženské plnou svobodu samostatného rozvoje, odpírá však také každou jinou positivní podporu, než jaká je obsažena v právní ochraně, skýtané každé státně uznané korporaci. Duchovní všech vyznání prosti jsou služby vojenské a majetek církevní osvobozen je dani.

---

[1]) Gams, Geschichte der Kirche Christi im 19. Jahrh. — Baumgartner, Das erste Jahrh. der kathol. Kirche in den Vereinigten Staaten. (Stim. aus M.-L. 1878.) — Concilia Americae septentrionalis. (Col. Lac. Tom. III.) — Bancroft, History of the Pacific States. 34 v. San Francisco 1881 sq. — E. Mac Kendree Avery, History of the United States. I.—VI. Cleveland 1905—10. — P. Darmstädter, Die Vereinigten Staaten v. Nordamerika. 1909. — Spilmann, Amerika in Freib. K.-Lex. — Vicomte de Meaux, L'Église cathol. et la liberté aux États-Unis. 1893. — Gorman, A history of the Roman Catholic Church in the United States. 1895. — Zimmermann, Die Universitäten in den Vereinigten Staaten Amerikas. 1896. — Die katholische Kirche unserer Zeit. 3 Bde. 1899—1902. — Tardivel, Le situation relig. aux États-Unis. Bruges 1900. — André, Le catholicisme aux États-Unis. 2 v. Paris 1905. — Týž, Les luttes pour le liberté de l'Église cathol. aux Etats-Unis. Paris 1907. — Týž, The Catholic Church in the Unit. Stat. 6 vol. New York 1909.

Když Pius VI. zřídil roku 1789 první katolické biskupství v Baltimore, bylo katolíků ve Spojených státech na 30.000. Neustálým stěhováním Evropanů však počet tento rychle rostl, tak že Pius VII. již r. 1808 Baltimore povýšil na arcibiskupství a podřídil mu čtyři nová biskupství: v Bostoně, Novém Yorku, Filadelfii a Bardstownu. Poněvadž přistupováním nových států Unie stále se zvětšovala a příliv přistěhovalců trval, ano se stupňoval, bylo potřebí zříditi brzo nové diecese. R. 1829, kdy již počet biskupství vzrostl na deset s 500.000 katolíky, slaven byl první provinciální koncil, po němž do r. 1850 ještě šest dalších následovalo. Roku 1833 zřídil Řehoř XVI. nové sídlo metropolitánní v Cincinnatu, Pius IX. připojil devět dalších (v Bostonu, Santa Fé, St. Francisku, St. Louis, v Milwaukee, v Novém Orleanu, v Novém Yorku, v Oregonu a Filadelfii), k nimž za Lva XIII. přistoupila čtyři další (v Chicagu, Sv. Paulu v Minnesotě a Dubuque). Na počátku století 20. měly Spojené státy 14 církevních provincií se 77 biskupstvími. Arcibiskup baltimorský, jakožto držitel nejstaršího biskupství, obdržel důstojnost primasa (r. 1858). S biskupstvími zřízeny byly k výchovu domácího kleru semináře, první v Baltimore za řízení Sulpiciánů z Paříže, které revoluce do ciziny vypudila (r. 1791). Aby církev v Americe tak utěšeně zkvétající byla náležitě organisována, pořádány vedle koncilů provinciálních též sněmy plenární. První konán byl roku 1852 v Baltimore za přítomnosti šesti arcibiskupův a 25 biskupův. Po něm následoval r. 1866 druhý a r. 1884 třetí; na tomto podepsalo dekrety již 14 arcibiskupův a 57 biskupů.[1]) Na všech sněmech těchto vydány byly blahodárné předpisy o kázni církevní, o bohoslužbě, o konání synod, o přijímání cizích kněží, o postavení Indiánův a černochů, o zřizování far a farních škol, o získávání a správě církevního majetku, o katolických spolcích, špatném tisku, tajných společnostech, o smíšených manželstvích, církevním pohřbu atd. Velikou podporou pro biskupy byly řády a kongregace řeholní,

[1]) Coll. Lac. III., 1 sqq.

zvláště Benediktini a Jesuiti,[1]) kteřížto poslední, především na školách theologických a v řízení rozličných ústavů církevních neobyčejných zásluh si získali. Poněvadž počet katolických farních škol je celkem malý a pro dítky katolické nedostačuje, povstaly v novější době značné spory o poměru církve k bezná bož en-ským školám státním. Za vedení Lva XIII., jenž r. 1892 Satolliho jako zvláštního legáta k uspořádání těchto poměrů do Ameriky poslal, bylo rozhodnuto, že návštěva státních škol, při dostatečných kautelách pro náboženské vyučování dítek je dovolena. Příznivější jsou poměry ve vyšším vyučování, kde má církev katolická dosti značný počet vlastních ústavů, a od r. 1889 také katolickou universitu ve Washingtonu. Zde také sídlí od r. 1893 apoštolský delegát. Katolická církev je tu dnes nejsilnější církevní organisací, její sociální zřízení jsou z části ústavy vzornými. Četný je každým rokem počet konvertitů (přes 30.000).

Také *v Kanadě*,[2]) která r. 1763 se dostala pod moc anglickou, náboženství katolické přes odpor protestantismu utěšeně rozkvétalo a rapidní činilo pokroky, tak že biskupství v Quebeku r. 1819 povýšeno bylo na arcibiskupství a stávající vikariáty apoštolské proměněny v diecese a nové diecese zřízeny. Pius IX. zřídil tři další metropole (v Halifaxu r. 1852, v Toronto r. 1870, v St. Bonifáci r. 1871), Lev XIII. pak další čtyři (v Montrealu a Ottavě r. 1886, v Kingstonu r. 1890, ve Victorii r. 1889). V září r. 1909 konán byl v Quebeku první kanadský koncil plenární. V přítomné době má Kanada 9 arcibiskupství, 23 biskupství a 4 apoštolské vikáře s 2 a půl millionem katolíků. V Quebeku a Montrealu zřízeny byly katolické university.

II. Nepříznivěji utvářely se církevní poměry *v střední a jižní Americe*. V dřívějších španělských a portugalských državách po jejich odtržení od mateřských zemí (1818—24) povstaly republiky, jejichžto obyvatelé

[1]) Hughes Thom., The Society of Jesus in North America Colonial and Federal. London 1908.

[2]) Kingsford, Hist. 10 v. London 1887 sq. — Bradley, C. in the 20th Cent. London 1906.

jsou sice převahou katolíky, ale vlády při stálých bojích strannických, revolucích a válkách občanských s malými výjimkami církvi katolické nepříznivy.

1. V *Mexiku*,[1]) které r. 1821 se prohlásilo za svobodnou republiku, stálými vzpourami a nepřátelstvím liberálů a zednářů církev vzala těžké ztráty. Kláštery jsou od r. 1857 zrušeny, bohaté statky církevní pohltily revoluce, zchudlý klerus je úplně odkázán na dobrovolné dary věřících. R. 1874 provedena rozluka mezi církví a státem, náboženství ze škol vyloučeno, řeholníci zabývající se vyučováním a ošetřováním nemocných ze země vypovědění. Poměry se v brzku sice zlepšily, než zákony církvi nepřátelské v podstatě zůstaly. Přes to je podnes Mexiko zemí naskrze katolickou. R. 1891 byl počet biskupství rozmnožen Lvem XIII.; v době přítomné má Mexiko 8 arcibiskupství a 22 biskupství a 1 apoštolský vikariát. Starší řády znovu ožily a také novější kongregace rozvíjejí úspěšnou činnost. O obrácení pohanských Indiánů pracují zvláště missionáři z řádu sv. Františka.

2. V střední Americe odtrhly se provincie španělské od mateřské země r. 1823 a pět svobodných států, Costarica, Guatemala, Honduras, Nicaragua a Salvador, na kongresu téhož roku konaném spojilo se v republiku spojených států středoamerických. Konfederace tato chovala se k církvi nepřátelsky. Generál Morazan, hlava liberálů, pronásledoval kněze se zášti nesmířitelnou, zabral statky církevní, zrušil kláštery a vypudil jejich obyvatele. Následek toho byl úplné zchudnutí církve a sociální, jakož i duchovní bída jejích služebníkův. Po zrušení konfederace roku 1839 zlepšily se v jednotlivých svobodných státech tyto poměry na nějakou dobu, avšak liberálové neustali ani potom v boji proti církvi. Přes trudné postavení církev katolická v přítomné době převládá, jakkoli ústavami všude zavedena je svoboda náboženská. Dle konkordátu, které jednotlivé republiky od r. 1853 až 1862 s Římem učinily, tvoří celá střední Amerika cír-

[1]) R. Bonaparte, Le M. au début da 20e siècle. 2 v. Paris 1904. — Savary, L'Église et l'État au M. Correspondent 1906, str. 476 sq.

kevní provincii s metropolitou v Guatemale v čele. Závazky však, jež jednotlivé republiky na se vzaly, zůstaly z veliké části nesplněny.

3. *Ostrovy západoindické*, původně Španělům podrobené, nyní však jim odňaté, mají obyvatelstvo křesťanské. Na ostrově Haiti, v republice stejného jména, je náboženství katolické náboženstvím státním, jiná vyznání jsou však trpěna. Pro katolíky zřízeno je r. 1861 arcibiskupství se 4 biskupstvími. Taktéž v republice San Domingo je náboženství katolické náboženstvím státním, ostatní kulty mají svobodné vyznání. Katolíci podřízeni jsou arcibiskupu v San Domingo. Než nejisté poměry politické znemožňují v obou republikách spořádanou správu duchovní. Černoši zde usedlí s náboženstvím katolickým spojují různé pohanské představy.

4. Na ostrovech antillských, Kubě, Portoriku, Jamaice, jsou poměry církevní dosti uspořádané. Nejpříznivější je stav církve na Malých Antillách pod vládou anglickou a francouzskou se nalézajících. Pro anglické kolonie Trinidad atd. zřízeno bylo r. 1850 Piem IX. arcibiskupství v Port of Spain s jedním biskupstvím. Na francouzských ostrovech Martinique a Quadalupě zřízena byla r. 1850 Piem IX. sídla biskupská.

5. Z bývalých španělských provincií *jižní Ameriky*[1]) vzniklo r. 1820 několik republik, jejichž vlády velmi nepřátelsky proti církvi vystupovaly. Původci pronásledování církve byli a jsou ještě zednářští liberálové, kteří používali všude týchž prostředků, olupování církve, vypovídání věrných kněží a mnichů, povyšování nehodných mužů k církevním důstojnostem a nedůstojného podezřívání církve nevěreckým, nevázaným tiskem. Trudné tyto poměry zhoršovány byly ještě ustavičnými válkami občanskými, jež v zápětí měly velikou zdivočilost.

---

[1]) H. Brown, Latin America. New York 1901. — J. Lee, Religious Liberty in South America. New York 1907. — J. Corredor la Torre, L'Église romain dans l'Amérique latine. Paris 1910.

6. *V republice kolumbijske neboli novogranadské* byly od r. 1845 vydány různé zákony na úkor církve, statky církevní byly zabaveny, Jesuité a jiní řeholníci zapuzeni. Pius IX. v allokuci r. 1852 do těchto útisků si stěžoval, chvále zmužilost arcibiskupa Mosquery, jenž za zmužilé hájení práv církevních do vyhnanství byl poslán († r. 1853). Za války občanské r. 1859 byli četní biskupové zapuzeni a takové násilnosti proti církvi spáchány, že papež znovu (r. 1861, 1863) proti nim protestovati musil. Odtud nastaly církvi doby poněkud pokojnější a biskupům dovoleno (r. 1868) konati koncil provinciální. R. 1887 uzavřena úmluva se stolicí papežskou, kterou především urovnána byla záležitost statků církevních státem zabraných. Po té r. 1900 nově též uspořádána církevní hierarchie. Také církevní život dříve velmi pokleslý znovu se povznesl.

7. Ve *Venezuele*, kde téměř všechno obyvatelstvo je katolické, neustálými zmatky a boji a nepřátelským vystupováním vlád kláštery (r. 1839) a s nimi vyučovací ústavy byly z části zbořeny, z části zabavením majetku k živoření odsouzeny. R. 1862 učiněn sice konkordát s Piem IX., avšak diktátor Blanco zahájil r. 1870 nový urputný boj proti církvi. Zavedeno bylo r. 1873 civilní manželství, kněžím dovoleno se ženiti, prohlášeno sesazení arcibiskupa v Caracasu a biskup z Meridy poslán do vyhnanství; zároveň zrušeny byly kláštery a semináře a profanovány chrámy. Kněžím zapověděno vyučovati, chrámům získávati majetek, rozpočet pro kultus zrušen a konečně církev venezuelská prohlášena za nezávistou od stolice římské. Tu konečně lidu zmocnilo se rozhořčení a vláda byla nucena poslední zákony odvolati a dovoliti vypověděným duchovním návrat (r. 1876). V novější době chová se vláda přátelštěji k církvi a svěřila r. 1895 území missijní Delty a Amazony péči 50 španělských Kapucínův. Dekretem kongregace konsistoriální provedena r. 1907 nová cirkumskripce biskupství.[1])

8. V *republice Ecuadoru*[2]) po vítězství revoluce proti Španělsku (r. 1822) s Columbií spojené, od r. 1830

[1]) Acta S. Sedis. 1908, p. 653 sq.
[2]) Kathol. Missionen. 1905.

samostatné, vlády liberálů vystupovaly po dlouhou dobu taktéž nepřátelsky proti církvi. Když však stal se (r 1861—1875) presidentem Garcia Moreno,[1]) nastal obrat. Jsa upřímně víře katolické oddán učinil r. 1863 konkordát se stolicí apoštolskou, povolal zpět Jesuity a jiné řády, založil několik biskupství a zřídil školy. Z pomsty dali jej zednáři r. 1875 úkladně zavraždit. Po jeho smrti konkordát byl zrušen a pro církev opět nastaly poměry nepříznivé. Charakteristickými pro náboženstvo-mravní stav země byly poměry, které roku 1885 nový v pravdě apoštolský biskup z Guayaquilu Petr Schumacher[2]) zde nalezl. Většinu domácích kněží musil suspendovat nebo evropskými nahradit. Podle toho byl také náboženstvo-mravní výchov lidu. Revoluce z r. 1895 znovu těžce otřásla poměry náboženskými; za presidenta Alfara (1891 až 1901) řeholníci a řeholnice byli zapuzeni, rovněž tak biskup Schumacher († r. 1902), statky církevní zabrány a náboženství ze škol odstraněno. Ani za nástupců Alfarových poměry se značně nezlepšily.

9. V *Peru*[3]) přechod k republikánské státní formě a zvláště ústava z r. 1856 omezily značně činnost církve před tím bohaté. Kleru vykázán plat státní, kláštery téměř všecky zrušeny, kvetoucí missie indiánské Jesuitův a Františkánů zanikly. Teprve v novější době se poměry poněkud zlepšily, které jsou i missii mezi četnými ještě pohanskými Indiány na prospěch. Státním náboženstvím je náboženství katolické, vedle něho jsou tu však též obce a školy anglikánské a methodické. Sídlo metropolity je v Limě, jemu podřízeno je 8 biskupů. Vedle toho je tu jeden apošt. vikář a 3 apošt. praefekti.

10. Také v *Chile*[4]) přechod k republikánské formě státní způsobil církvi těžké ztráty. Majetek její byl

---

[1]) George-Kaufmann, Garcia Moreno. 1891.
[2]) Dautzenberg, Bischof P. Schumacher. 1908.
[3]) Markham, Hist. of Peru. Chicago 1892. — Garcia Calderon, Le P. contemp. Brussel 1907.
[4]) Provincia ecclesiae Chilena, vydaná od Societad Bibliogr. de Santiago (1895). — Barros-Arana, Historia general de Ch. 15 v. 1885—1898.

r. 1824 zabaven a kněžstvu vykázán státní plat; později zrušeny byly též desátky a kláštery. Roku 1884 zavedeno bylo všeobecně manželství civilní. Když vláda r. 1883 činila nároky na patronátní právo čtyř uprázdněných stolic biskupských, došlo k delšímu sporu se stolicí apoštolskou, který teprve roku 1888 ve smyslu církve byl urovnán. Roku 1898 obnovena nunciatura u stolice papežské. Sídlo metropolity je v Sant Jago, jemu podrobeni jsou tři biskupové.

11. V *republice argentinské* církev vzala revolucí r. 1810 a po té za presidenta Rosasa (1835—1852) veliké škody. Statky církevní byly zabrány a místo nich dána kleru nepatrná dotace. Protestantští missionáři snažili se katolíky od víry odvrátit, však marně. Roku 1854 biskupství v Buenos Ayres povýšeno na arcibiskupství a jemu podřízeno 7 biskupství v Argentinii a jedno v Uruguayi. V době novější zaveden jakýsi modus vivendi mezi církví a státem, kterým v celku církvi dostalo se míru a svobody, než vládnoucí indifferentismus, nedostatek domácího kleru a jiná zla znesnadňují její činnost.

12. V *Bolivii* byla celkem shoda mezi duchovní a světskou mocí. Válka v Chile a následující zmatky vedly r. 1880 k oloupení církve o její majetek. Vyjma asi 250.000 Indiánů je obyvatelstvo katolické.

13. V *Brasilii*,[1]) která se r. 1822 od Portugalska odtrhla a regenta Dom Pedra I. (1822—1841) za císaře prohlásila, nastaly teprve za Pedra II. (1841 až 1889), jenž r. 1841 vlády se ujal, utěšenější pro církev poměry. Vznikla rozličná bratrstva pro výzdobu chrámů, pro zakládání škol a jiných dobročinných ústavův. Také některé nové kongregace byly zavedeny. Než příznivý tento stav poškozovala nemálo sekta zednářská, velmi rozšířená, tak že i někteří z kněží stali se jejími členy a některá bratrstva zednáře za své předsedy zvolila. Když proto biskup z Olindy Don Vital proti některým bratrstvům vystoupil r. 1872, došlo k prudkému konfliktu mezi církví a vládou. Biskup z Olindy a z Parà byli odsouzeni do vězení

[1]) Stimmen aus M.-Laach. 1906. I., 531 n.

(r. 1876). Klerus a lid však stál věrně při svých biskupech a papež Pius IX. schválil výslovně exkommunikaci zednářův. Císař Dom Pedro II. propustil roku 1875 konečně zednářské ministry a udělil uvězněným biskupům svobodu. Na obranu práv a svobod církve utvořily se katolické spolky. Než revolucí r. 1889 důstojnost císařská byla odstraněna a zřízena svobodná republika, jejíž konstituce z r. 1891 prohlásila rozluku církve od státu a rovnoprávnost všech konfessí. Poměr mezi církví a státem je odtud v Brasilii celkem blahovolný, církev těší se v zemi značné svobodě. Na obnovu kázně mezi klerem a lidem konali biskupové jihoameričtí na pozvání papeže Lva XIII. roku 1899 plenární koncil v Římě.[1]) Celá Brasilie rozdělena je přítomně na dvě církevní provincie (Bahia a Rio de Janeiro) s 20 biskupstvími. Roku 1906 byl arcibiskup v Rio de Janeiro S. Albuquerque od Pia X. jmenován kardinálem. Přičiněním řádů Jesuitů, Dominikánů, Františkánů, Lazaristů a Salesiánů utěšeně v novější době rozkvétá činnost charitativní a vědecká.

§ 258. **Papežové 19. století.**[2])

Dějiny papežství ve stol. 19. jsou takořka organicky vpleteny do dějin církve katolické. Jako ve stoletích předešlých zakoušeli papežové i ve století 19. v hojné míře strasti a obtíže svého apoštolského úřadu.

1. *Pius VII.*[3]) (1800—1823) nastoupiv pontifikát musil především pečovati o to, aby obnovil spořádané poměry ve státu papežském, poněvadž politický pře-

[1]) Acta et decreta concilii plenarii Americae latinae in Urbe celebrati a. d. 1899. Romae 1899.

[2]) Wiseman, Erinnerungen an die letzten vier Päpste. Deutsch v. Reusch. 1858. — Duerm, Vicissitudes politiques du pouvoir temporel des papes 1790 à nos jours. 2 éd. 1896. — Hergenröther, Der Kirchenstaat seit der franz. Revolution. 1860. — Nürnberger, Papsttum u. Kirchenstaat. 1897 n. — Löffler, Papstgesch. von der französ. Revolution bis zur Gegenwart. Kempten 1911.

[3]) Artaud de Montor, Hist. du Pape Pie VII. 3. éd. 1839. — Henke, 1860. — M. Allies, 2. éd. London 1897.

vrat, který v posledních letech jeho předchůdce nastal, vyděračnost a pustošení Francouzův, jakož i trvalé nepokoje válečné přivodily pravý chaos. Když se později po pětiletém vyhnanství z Francie do věčného města vrátil, bylo mu plniti podobný úkol. Při tom byl namnoze brán zřetel na reformy, které francouzská vláda, zejména zavedením větší jednoty a jednostejnosti, ve správě státní provedla. Další péče věnována byla uspořádání zmatených poměrů v Bavorsku, v Prusku a v některých italských státech, čehož docíliti se snažil Pius VII. konkordáty. Státním sekretářem byl, vyjma několika let (1806—1814), kdy odporu Napoleonovu ustoupiti musil, kardinál Hercules Consalvi,[1]) státník vzácných schopností, houževnatý ve věcech podstatných, povolný v nepodstatných.

2. Po Piovi VII. následoval *Lev XII.*[2]) (1823 až 1829), kardinál Hannibal della Genga, muž zbožný, jenž pokračoval v díle restaurace, od předchůdce svého započatém. Ve své inthronisační encyklice (3. května 1824) varoval před indifferentismem, jenž velebě toleranci ničí víru positivní, a před protestantskými společnostmi biblickými, které Písmo sv. ve zkomolených překladech šíří. S velikým leskem konána byla roku 1825 oslava jubilea, jež r. 1800 slaveno býti nemohlo a které na tisíce zbožných poutníků do Říma přivedlo. Poněvadž mezi studenty, řemeslníky a umělci ve městech vzmáhaly se tajné revoluční společnosti zednářův a karbonářů, varoval papež v konstituci z r. 1826 důrazně před nimi a zakročil také energicky proti karbonářům ve státu papežském, když nepokoje vyvolávali. Vedle toho věnoval Lev XII. značnou péči reformě vyučování. Jesuitům opět odevzdal Collegium Romanum, podporoval irskou a německou kollej, jmenoval Wisemana professorem řečí orientálních na universitě římské a podřídil všecky školy státu papežského zvláštní studijní kongregaci. Jako jeho předchůdce tak hleděl i Lev XII. záležitosti církevní v různých zemích

[1]) Fischer, Kard. Consalvi. 1899. — Duerm, Correspondance du Card. H. Consalvi avec Cl. de Metternich. 1899.

[2]) Artaud de Montor, Histoire de Leon XII. 1843. Deutsch 1844.

urovnati konkordáty a založením biskupství, jako na př. v Německu, ve Švýcarsku, v Belgii a v jižní Americe.

3. Nástupcem jeho stal se kardinál Castiglione, jenž přijal jméno *Pia VIII.*[1]) (1829—1830). Při svém povýšení měl již 68 let a byl tak churav, že ani papežského roucha nositi nemohl. V první encyklice vystoupil proti společnostem biblickým a tajným a napomínal biskupy, by bedlivou péči měli o výchov kleru a zachování svatosti manželství a proto lid křesťanský poučovali, že manželství nenáleží k věcem pozemským, nýbrž svatým a je podrobeno zákonům církevním. Nejdůležitějším skutkem jeho pontifikátu bylo však breve z 25. března 1830 Litteris altero abhinc, které poslal k arcibiskupovi kolínskému v záležitosti smíšených manželství v Prusku. Poněvadž revoluční hnutí ve Francii r. 1830 vzniklé počalo se také do Italie šířiti, snažil se otcovskými slovy hrozící bouři zažehnati. Jejího výbuchu se však nedožil; zemřel 30. listopadu r. 1830. S úspěchem ujal se také papež sjednocených Armenův v Cařihradě.

4. Po padesátidenním konklave zvolen byl kardinál Mauro Cappellari z řádu kamaldulského jako *Řehoř XVI.*[2]) (1831—1846). Jeho volba byla v Římě s velikou radostí pozdravena, byltě pro svou mírnost a laskavost v obcování oblíben, pro svou bezúhonnost mravní vážen a těšil se pověsti veliké učenosti, již dokázal spisem Il Trionfo della santa sede e della chiesa. Sotva že nastoupil vládu, vypuklo v legacích povstání, ještě za uprázdnění stolice apoštolské připravené, které rychle dále se šířilo. Za pomoci rakouské bylo povstání sice již 30. března 1831 potlačeno, avšak Ludvík Filip, král francouzský, žárle na rakouský vliv v Italii a chtěje jej paralysovati, dosáhl toho, že zástupcové vlád různých států i akatolických podali stolici apoštolské 31. května 1831 memorandum, ve kterém žádali především rozsáhlou

[1]) Artaud de Montor, Hist. de Pie VIII. 1844.

[2]) Acta Gregorii XVI. éd. Bennasconi. 4 t. 1901 násl. — Wagner, Leben u. Pontifikat Gregor XVI. 1846. — Sylvain, Gregoire XVI. et son pontificat. Lille 1890. — Helfert, Gregor XVI. u. Pius IX. Okt. 1845 bis Nov. 1846. 1895.

amnestii pro politické provinilce a různé změny v politické správě státu papežského, jako připuštění laiků ke všem státním úřadům, zavedení provinciálních a obecních rad, lidem volených, ustanovení státní rady z laiků atd. Státní sekretář kardinál Bernetti, snaže se jednak zachovati nezávislost římské stolice, s druhé strany nechtě urazit mocnosti, prohlásil, že sv. Otec návrhy mocností uváží a jejich přáním pokud možno vyhoví. Skutečně také Řehoř XVI. zavedl v brzku některé časové reformy správní a snažil se podporou obchodu a průmyslu blahobyt poddaných povznésti. Však strana revoluční, opírajíc se o přízeň knížat, zosnovala ještě v prosinci r. 1831 nové povstání, které opět bylo r. 1832 vojskem rakouským potlačeno a v Bologni silnější posádka ponechána. Francouzové z rivality proti Rakousku obsadili za to Ankonu a podrželi ji až do r. 1838, kdy vojsko rakouské z legací bylo odvoláno. Odtud udržovalo papežské vojsko pořádek. Než revolucionáři neustávali ve svých podvratných snahách; pověstný advokát Mazzini († r. 1872), lékař Farini a jiní hlásali spisy a řečmi vzpouru proti legitimním panovníkům a politické sjednocení Italie a udržovali spojení se stranami podvratnými jiných zemí. Paříž, Londýn a Malta staly se středisky této agitace. Tak znovu připraveno veliké povstání, které za nástupce Řehořova vypuklo.

Jako náměstek Kristův rozvíjel Řehoř XVI. rozsáhlou činnost. Ve svých encyklikách vystoupil opětovaně proti indifferentismu, neobmezené svobodě tisku a jiným lichým a nebezpečným naukám, zejména proti lichým a nebezpečným naukám rationalismu a traditionalismu. Štědré podpoře těšily se za jeho pontifikátu missie, které netušeného nabyly za něho rozvoje. Nemenší pozornost věnoval papež školství a vyučování, vědě a umění. Od něho založeno etruské a egyptské museum v Lateráně. Velikého znalce řečí Mezzofantiho († r. 1849) a polyhistora Angela Maie († r. 1854) jmenoval kardinály. Státním jeho sekretářem po odstoupení Bernettiho byl kardinál Lambruschini, jenž podobně jako papež sám byl rozhodným odpůrcem institucí liberálních.

5. Za známek prudkých bouří vstoupilo po smrti Řehoře XVI. 14. června 1846 padesát kardinálů do konklave a zvolilo již 16. června papežem kardinála biskupa z Imoly hraběte Mastai-Ferretiho. Nový papež, jenž přijal jméno *Pia IX.*[1]) (1846—1878), snažil se revoluci, kterou jeho předchůdce přísností potlačoval, mírností odzbrojiti. V brzku po svém povýšení udělil Pius IX. všem osobám, které za předešlé vlády byly odsouzeny pro politická provinění, všeobecnou amnestii, zavedl řadu reforem, udělil laikům přístup k několika křeslům ministerským a posléze r. 1848, když revoluce i v Římě nepokoje vyvolala, prohlásil ústavu s dvěma komorami, z nichž jedna měla býti papežem jmenována, druhá lidem volena; nad nimi však mělo státi kollegium kardinálské. Všecky tyto reformy byly přijaty s jásotem, avšak při bouřlivém hnutí, které r. 1848 otřáslo Evropou, nebyly s to, aby zabezpečily klid. Když papež u vědomí své povinnosti býti otcem všech křesťanů nedal se k národní válce Italů proti Rakousku pohnouti, vnutili mu revolucionáři radikální ministerstvo Mamianiho, které chtělo světskou moc od duchovní odděliti, jen duchovní papeži ponechati, světskou pak pro sebe podržeti. Proto papež propustil ministerstvo Mamianiho a jmenoval nové ministerstvo Rossiho, které snažilo se pořádek obnoviti a zákonům platnost zjednati. Za to uvalil energický Rossi na se nenávist revolucionářů tou měrou, že 15. listopadu r. 1848, když ubíral se do parlamentu k jeho zahájení, byl úkladně zavražděn, a papež donucen vzbouřenci, aby povolal ministerstvo radikální. Když po té Pius IX., jsa ohrožen na svém životě, uprchl v přestrojení do Gaëty (25. listopadu), prohlásila v Římě strana revoluční republiku (9. února 1849). Chrámy byly zpustošeny, sv. hostie zneuctěny a statky „mrtvé ruky“

[1]) Pougeois, Pie IX. 6 vol. 1877 n. — Stepischnegg, Pius IX. und seine Zeit. 2 Bde. Wien 1879. — Hülskamp, Pius IX. in seinem Leben u. Wirken. 2. Aufl. 1870. — Balleriní, Les premières pages du Pontificat de Pie IX. Rome 1909. — R. Cesare, Roma e lo Stato del Papa 1850—70. Roma 1907. — G. Leti, Roma e lo Stato Pontificio 1840—70. 2 vol. Roma 1909.

prohlášeny za majetek národní. Dalšímu řádění revolucionářův učinilo přítrž zakročení Rakouska a Francie. Vojsko rakouské obsadilo legace, francouzské pak vedeno generálem Oudinotem osvobodilo věčné město z rukou revolucionářů, kteří potupně dali se na útěk. Když takto pořádek byl obnoven ve státu papežském, vrátil se Pius IX. na jaře r. 1850 opět do Říma, a jmenovav státním sekretářem kardinála Antonelliho († r. 1876), snažil se vyhojit rány, které revoluce státu papežskému zasadila. Laikům byla nyní poskytnuta značná účast na správě, třebas stará ústava v podstatě byla obnovena. K zachování pořádku zůstala v Římě posádka francouzská, v legacích pak vojsko rakouské.

Než duch revoluční a agitace za jednotu Italie neustaly, ba naopak staly se ještě nebezpečnějšími, ježto nyní Sardinsko postavilo se v čelo celého hnutí. Když Pius IX. v rozličných allokucích a memorandem r. 1855 na toto nekalé jednání Sardinska poukazoval, ministr Cavour[1]) na kongresu pařížském r. 1856 pronesl proti vládě papežské nejprudší obžaloby a spojil se r. 1858 s Napoleonem k vypuzení Rakouska z Italie. Ve válce r. 1859 byli Rakušané u Magenty a Solferina poraženi a Lombardsko připojeno k Sardinsku. Zároveň však také legace a severní část státu papežského, od Sardinska popuzovány a podporovány, odpadly, a ačkoli dle míru curyšského měly býti papeži vráceny, přece bylo svoláno národní shromáždění, které vyslovilo se pro spojení se Sardinií a tak ztratil stát papežský legace. Když po té podněcovány Sardinskem Umbrie a marka Ancona se vzbouřily, vpadlo do nich vojsko sardinské pod záminkou obnovení pořádku, a když nepatrné vojsko papežské pod vedením generála Lamorcière u Castelfidarda a Ankony bylo poraženo r. 1860, bylo toto území se Sardinií spojeno. Církevní stát byl takto o dvě třetiny zmenšen. Aby veřejné mínění ve Francii nanejvýše pobouřené upokojil, učinil Napoleon III. s králem Viktorem II. Emanuelem r. 1864 konvenci, kterou aspoň zbytek státu papežského měl býti chráněn. Než král nemínil

[1]) Kraus, Cavour, Die Erhebung Italiens im 19. Jahrh. 1902.

této úmluvy dodržeti. Útok revolucionáře Garibaldiho byl sice r. 1867 u Mentany za podpory vojska francouzského odražen, avšak za války prusko-francouzské Viktor II. Emanuel 20. září 1870 obsadil Řím a přivtělil jej po směšném plebiscitu spolu se zbytkem panství papežského ke království italskému. Papeži ponechán jen Vatikán, Laterán a villa Castel Gandolfo. Kromě toho zákonem garanční[1]) z r. 1871 poskytnuta mu roční dotace $3^1/_4$ mill. franků, jakož i práva a pocty suveréna: exterritoriálnost paláců vatikánského, lateránského a villy Castel Gandolfo, svatost a neporušitelnost osoby, tělesná stráž, vlastní úřad poštovní a telegrafní, svobodné spojení s vyslanci cizích mocí atd. Takto zrušen byl bezprávně nejstarší a nejlegitimnější ze všech států. Pius IX. odmítl však, aby se vyhnul každému zdání souhlasu k této loupeži, nabídky vlády italské. Aby mohl hraditi potřeby správy církevní, spokojil se almužnou věřících, známou pode jménem svatopetrského haléře.

§ 259 Církevní činnost Pia IX. Koncil vatikánský r. 1869—70. Lev XIII. Pius X.

1. Jakkoli události politické nemalou měrou vyža dovaly pozornost a činnost Pia IX., rozvíjel přece i na poli církevním[2]) za svého 32letého pontifikátu působnost v pravdě velikolepou a obdivuhodnou. Konkordáty s četnými evropskými a americkými vládami snažil se uspořádati církevní poměry v dotyčných zemích, obnovil hierarchii v Anglii r. 1850 a v Holandsku r. 1853, zřídil na podporu missií v zemích pohanských četná biskupství a apoštolské vikariáty, a ve svých encyklikách neustával vyzývati biskupy k bdělosti, muže katolické k horlivosti a k neohroženému

[1]) Geigel, Das ital. Staatskirchenrecht. 1886. (Archiv für kathol. Kirchenrecht. Bd. 54., 55.) — Kryštůfek, Papež suverén a garanční zákon italský ze dne 13. května 1871. (Čas. katol. duchov. 1908, str. 1 n.) — Sojka, Papež souverain. 1902. — Die röm. Frage und die kirchenrechtl. Möglichkeit ihrer Lösung. (Archiv für kathol. Kirchenrecht. 1909—1911.)

[2]) Acta Pia IX. 1854 n.

hájení práv církve. Neméně horlivě podporoval i umění a vědu katolickou a umožnil svou štědrostí vydání učených spisův o umění a archaeologii křesťanské. Při tom však neopomíjel opětovaně hlasu svého pozvednouti proti vědeckým, politickým a sociálním bludům nové doby. Z různých prohlášení byl pak sestaven Syllabus[1]) těchto bludů moderních, jenž byl připojen k encyklice Quanta cura z 8. prosince 1864. V syllabu tomto, sestávajícím z 80 vět, odsoudil papež zejména moderní blud pantheismu, naturalismu, rationalismu se všemi jeho odstíny, náboženského indifferentismu, latitudinarismu, socialismu, kommunismu, dále tajné společnosti, jakož i různé bludy, týkající se církve a jejích práv, občanské společnosti a jejího poměru k církvi, neméně i bludy, týkající se přirozené a křesťanské morálky, křesťanského manželství, světského panství papežova a konečně bludy souvisící s moderním liberalismem. Poněvadž takto syllabus stal se slavným protestem církve proti těm, kdož křesťanství z veřejné a domácí společnosti, ze školy a života do čtyř kostelních stěn, a církev do katakomb zatlačiti chtěli, a žádal použití evangelia a nadpřirozených prostředkův i pro sociální život, jakož i měl tvořiti hrázi proti počínající duchovní revoluci nové doby, nemůže býti podivem, že byl prudce napadán od stran liberálních a církvi nepřátelských, zvláště ve Francii, v Italii a v Rusku. Za to věřícím stal se majákem, který jim bezpečnou ukazuje cestu v úskalích moderních bludův. Podobně rozhodl též papež Pius IX. různé sporné otázky, víry a mravů se týkající, jakož i spor o četbě spisů staroklassických ve Francii vzniklý, prohlásiv, že mohou býti čteny ve vydáních purgovaných. Počet blahořečení a svatořečení od Pia IX. vykonaných převyšuje počet beatifikací a kanonisací ve 150 předchozích letech. Zvláště slavná byla kanonisace 26 japonských mučedníků za přítomnosti 300 biskupů r. 1862. S podobným leskem již 8 let před tím obklopen kar-

[1]) Lenz, Syllabus Jeho Svatosti Pia IX. 1878. — Heiner, Der Syllabus in ultramontaner u. antiultramontaner Beleuchtung. 1905. — P. Hourat, Genèse hist. du Syll. 2. éd. Paris 1906.

dinály a 200 biskupy prohlásil 8. prosince 1854 supremo suo atque infallibili oraculo za dogma katolické nauku o neposkvrněném početí Panny Marie, když byl před tím vyžádal si dobrozdání všech katolických biskupův.

2. Než nejvelikolepějším jeho skutkem a takořka korunou jeho činnosti bylo konání *sněmu vatikánského*[1]) r. 1869 a 1870, k jehož svolání jej pohnuly mimořádné potřeby křesťanstva. Po prvé svěřil Pius IX. svůj odvážný úmysl svolati koncil kardinálům kongregace ritův a všem ostatním kardinálům v Římě přítomným r. 1864 v nejpřísnější tajnosti, žádaje od nich o této věci písemní dobrozdání. Když kardinálové téměř všichni pro sněm se prohlásili, ustanovil papež v březnu r. 1865 k poradě o předběžných otázkách komisi pěti kardinálů, která v brzku v mimořádnou kongregaci byla proměněna, a vyžádal si dobré zdání třiceti šesti přednějších biskupů latinských a některých biskupů ritů východních o předmětech, které by na koncilu měly býti projednány. Po té pak 500 biskupům, kteří se r. 1867 shromáždili v Římě k 1800leté památce knížat apoštolských, projevil slavně své rozhodnutí a následujícího roku vypsal bullou Aeterni Patris koncil na 8. prosince 1869, postaviv jej pod ochranu Panny neposkvrněné. Krátce po tom pozval nesjednocené biskupy východní a protestanty, aby na něm s církví se smířili.

Ohlášení obecného koncilu vyvolalo všude v církvi katolické velikou radost, ale také prudký odpor mezi liberály a nepřáteli církve vůbec, zejména v Německu

---

[1]) Acta et decreta sacrosancti et oecum. Conc. Vatic. Coll. Lac. VII. 1890. — Martin, Die Arbeiten des Vatic. Conc. 1873. — Cecconi, Gesch. der allgem. Kirchenversammlung im Vatican. Aus d. Ital. von Molitor. 1873. — Manning, Die wahre Gesch. des Vatic. Konzils. Deutsch von Bender. 1877. — Fessler, Das Vatic. Konzil, dessen äussere Bedeutung u. innerer Verlauf. 1871. — Týž, Die wahre und falsche Unfehlbarkeit d. Päpste. 1871. — Granderath-Kirch, Gesch. des Vaticanischen Konzils. Herausgeg. von Kirch. 3 Bde. 1904 násl. — Granderath, Constitutiones Vaticanae explicatae. 1893. — Vacant, Études sur les constitutiones du Concile du Vat. 2 vol. Paris 1895.

a ve Francii, zvláště když r. 1869 rozšířila se zpráva, že má býti na koncilu definována také neomylnost papežská. Než v Římě pokračováno bylo zatím horlivě v přípravách. K připravení látky pro koncil povoláni byli vynikající theologové z různých zemí do Říma, zřízena centrální komise kardinálů, které bylo podřízeno pět jiných komisí z kanonistův a theologů, pro dogmatiku, církevní kázeň, život řeholní, pro církve východní a missie, pro otázky církevněpolitické a pro obřady. Každá z nich měla za předsedu kardinála. V brzku vypracovala centrální komise též jednací řád pro koncil. Dle něho měly podobně jako na sněmu tridentském v generálních kongregacích konány býti porady, návrhy pro ně připraviti měly čtyři od koncilu volené deputace pro věci víry a kázně, pro záležitosti řádův a pro rity východní s missiemi apoštolskými. Ve veřejných sezeních měly býti za předsednictví samého papeže návrhy uznané za zralé k prohlášení závěrečným hlasováním a potvrzením papeže slavně za nálezy koncilu prohlášeny.

Po vykonaných přípravách byl koncil za přítomnosti asi 700 Otců 8. prosince 1869 Piem IX. slavnými službami božími a allokucí zahájen. V sezení druhém (6. ledna 1870) vykonali biskupové do rukou papeže tridentské vyznání víry. V třetím sezení 24. dubna 1870 byla slavně prohlášena první dogmatická konstituce „Dei filius“, obsahující čtyři hlavy: O Bohu stvořiteli všech věcí, o zjevení, o víře, o poměru mezi vírou a rozumem. Bludy naukám vyloženým odporující byly zavrženy kanony k jednotlivým hlavám připojenými. Dekrety disciplinární v sezení tomto prohlášeny nebyly, poněvadž disciplinární schemata (De episcopis, De sede episcopali vacante, De vita et honestate clericorum, De parvo catechismo) nebyla ještě v kongregacích generálních tak projednána, aby v sezení veřejném mohla býti publikována. Zatím předloženo bylo (21. ledna) k poradě schema De ecclesia Christi, jehož jedenáctá hlava obsahovala nauku o ustanovení, trvání a podstatě primátu. Když pak na 400 biskupů podalo komisi, která měla zkoumati návrhy Otců, postulát, aby

nauka o neomylnosti papežské byla slovy jasnými zřejmými a každou pochybnost vylučujícími definována, připojeno bylo k 11. hlavě o církvi ještě schema o neomylnosti papežské. Byl-li již před tím boj o neomylnost prudký, přiostřil se nyní ještě více. V Německu v čele jeho stál mnichovský professor Döllinger,[1]) jenž proti neomylnosti uveřejnil několik článků v liberální Allgemeine Zeitung. Než i na koncilu samém setkala se definice neomylnosti papežské se značným odporem. Značná minorita, mezi jinými vynikající biskupové němečtí (Hefele, Ketteler, Scherr, Dinkel, Förster), rakouští (Schwarzenberg, Rauscher, Simor, Haynald, Strossmayer), francouzští (Dupanloup, Darboy) a severoameričtí (Kenrick, Konolly, Vévot atd.), byla proti dogmatickému prohlášení této nauky: jedni, poněvadž ji považovali za neodůvodněnou v Písmě a tradici, druzí, poněvadž se z ní obávali nových útoků proti církvi, odpadu katolíků, odcizení Anglikánů, zvětšení východního rozkolu atd. Odpůrci definice, když papež žádosti jejich nevyhověl, aby nauka o neomylnosti nebyla předložena koncilu, snažili se, chtíce rozhodnutí zmařiti, jednání co nejvíce protahovati. Konečně však přece 13. července 1870 došlo v generální kongregaci k hlasování. Schema bylo schváleno 451 hlasy (placet), proti bylo 88 (non placet) a 62 podmíněných (placet juxta modum). Poněvadž deputace od minority 15. července k papeži vyslaná a seslabení formule žádající zůstala bezvýslednou, poslalo 55 biskupů 17. července papeži adressu, ve které své non placet opakovali a zároveň svou nepřítomnost ve čtvrtém veřejném sezení omluvili. Toto veřejné sezení konáno bylo 18. července. Z přítomných 535 Otců hlasovalo 533 placet a jen dva non placet, načež papež prohlásil dogmatickou konstituci Pastor aeternus, jež v hlavě IV. definovala infallibile magisterium Romani pontificis. Po tomto čtvrtém sezení opustili četní biskupové věčné město, poněvadž zatím vypukla válka prusko-francouzská a vojsko piemontské k Římu se blížilo. Když pak 20. září Řím sám obsadilo, papež

[1]) Michael, Ignaz v. Döllinger. 3. Aufl. 1894.

20. října r. 1870 odložil koncil, jenž většinu látky k projednání určenou nerozhodnutou ponechati musil, na neurčitou dobu.

Rozčilení, které předcházelo před koncilem a jej provázelo, nepřestalo ani hned po jeho ukončení. Biskupové minority podrobili se sice všichni nálezu majority a prohlásili nové dogma ve svých diecesích, nesetkali se však všude s poslušností. Četní laici a také někteří kněží zavrhli nauku o neomylnosti papežské, zejména v Německu, a poněvadž duchovní přes exkommunikaci, které propadli, od světských vlád ve svých postaveních byli chráněni, došlo k různým konfliktům. Bohužel také některé vlády našly v dogmatickém rozhodnutí záminku odmítnouti plnění svých závazků k církvi převzatých. Rakousko vypovědělo ještě r. 1870 konkordát, jiné státy, jako Prusko, chopily se v brzku různých opatření nepřátelských proti církvi. Událostmi tak bohatý rok přežil Pius IX., jenž r. 1869 slavil padesátileté jubilem kněžské a r. 1871 pětadvacetileté jubileum papežské, několik let. Jeho pontifikát byl nejdelší, který dějiny znají; trvaltě 31 a půl roku a překročil takto i léta sv. Petra.

3. Nástupcem Pia IX. stal se kardinál Joachim Pecci jako *Lev XIII.*[1]) (1878—1903). Při jeho volbě byla církev v mnohých zemích v postavení velmi nepříznivém. Než jeho moudrosti, k níž družila se pevnost, podařilo se buď lepší poměry přivoditi aneb aspoň horšímu zabrániti, jako na př. v Německu, ve Francii, v Irsku, ve Spojených státech severoamerických; jen v Italii zůstal poměr nezměněn. Ve svých

[1]) Leonis XIII. Epistolae encyclicae. 6 t. Fribourgi 1878 sq. — Leonis XIII. Allocutiones, epistolae et constitutiones. 7 t. Brugis 1887 sq. — Leonis XIII. Acta. 23 t. Romae 1881 sq. — Leonis XIII Carmina ed. Bach 1903. — Srb, Lev XIII. Jeho život a působení náboženské, sociální a politické. 1901. — Spahn, Leo XIII. 1905. — Smolka, Erinnerung an Leo XIII. Gedanken über die weltgeschichtl. Bedeutung seines Pontifikates. 1906. — Pötsch, Der Pontifikat Leo XIII. 1903. — Ch. de Germiny, La politique de Leo XIII. 1902. — H. de Houx, Hist. de Leo XIII. 1900. — J. Fèvre, Leo XIII. 2 vol. Paris 1908. — J. de Narfon, Léon XIII. intime. Paris 1902. — R. de Caesare, Dal conclave di Leone XIII. al ultimo consistorio Città di Castello. 2 éd. 1902.

četných encyklikách, stejně vynikajících významným obsahem jako uhlazeným slohem, snažil se Lev XIII. světu, který na poli vědění a vynálezů tolikeré pokroky učinil, při tom však Bohu se odcizil a ve svých křesťansko-sociálních základech je otřesen, býti vůdcem a světlem. Na obnovu a podporu života náboženského doporučoval v nich zvláště pobožnost k Duchu sv., k nejsv. Srdci Pána Ježíše, kterému celé pokolení lidské zasvětil, dále pobožnost k nejsv. Svátosti oltářní, úctu Královny sv. růžence a sv. Josefa, následování sv. Rodiny k obnovení křesťanského života rodinného, mariánské kongregace, katolické noviny a zakládání křesťanských spolků. Neméně důrazně varoval před znesvěcováním manželství, před zhoubnými naukami podvratnými a před nebezpečenstvími hrozícími od tajných společností. Podobně poučoval knížata a národy o podstatě a nutnosti křesťanského zřízení státního a zákonodárství (Immortale Dei r. 1885), o pravé svobodě (Libertas r. 1888), o občanských povinnostech (Sapientiae christianae r. 1898). Vrcholem však a korunou pontifikátu Lva XIII. v této příčině byla jeho činnost sociální.[1]) Ve svých dotyčných encyklikách, zvláště v encyklice Rerum novarum o otázce dělnické r. 1891, promlouval s obdivuhodnou jasností o velikých zlech doby, o jejich příčinách a prostředcích k jejich vyléčení a odsoudil slavně bludy sociálních demokratů, kommunistů a nihilistů; také knížata a vlády snažil se pohnouti k činnosti sociální. Neméně záslužny byly jeho ušlechtilé snahy o pokřesťštění a civilisaci Afriky a vyhubení tamějšího otroctví (r. 1888). Též missie v Africe, Asii, Australii vydatným způsobem podporoval, z části novými prostředky a cestami, zejména diplomatickým vyjednáváním, podporou missijních společností, vymezením určitých okrsků pro jednotlivé z nich, zakládáním seminářů v územích missijních, aby s tím větším úspěchem domácí klerus mohl býti vychováván. Jako jeho předchůdce zřídil i Lev XIII. hierarchii v různých zemích (v celku 248 arcibiskupství a biskupství), jako

[1]) Albertus, Die sozial-polit. Bedeutung Leo XIII. 1888.

na příklad v Bosně a Hercegovině (r. 1881), v Bulharsku, Skotsku, ve východní Indii a Japonsku; v Africe obnovil staré arcibiskupství v Karthagu. V srdcích všech Slovanů postavil si Lev XIII. pomník nehynoucí vděčnosti a lásky encyklikou Grande munus z r. 1880 o sv. apoštolech slovanských sv. Cyrillu a Methodu, jejichž svátek zavedl pro celou církev. Též ke sjednocení církví východních[1]) s církví západní obracel svůj zřetel, vyzývaje encyklikou z 30. června 1894 a později ještě častěji bludaře a rozkolníky k návratu do lůna církve. Ve sporu mezi Německem a Španělskem o ostrovy Karolinské byl zvolen za prostředníka a rozhodce a moudrému jeho rozhodnutí podrobily se také ochotně obě mocnosti (r. 1885). Sám vyznamenávaje se hlubokým filosofickým a theologickým vzděláním, snažil se podporovati vědy a získal si v této příčině nesmrtelných zásluh, zejména otevřením archivu vatikánského (r. 1883), čímž poklady tam obsažené vědeckému badání staly se přístupnými. K obnově filosofie doporučil r. 1879 studium filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského[2]) a pro studium Písma sv. poukázal na správné cesty (r. 1893) a zřídil r. 1903 zvláštní komisi biblickou, která by studovala nové problemy biblické dle zásad jeho encykliky Providentissimus Deus. Žádné příležitosti neopomíjel také klásti biskupům všech zemí na srdce péči o náležité intellektuelní vzdělání a asketické vychování kleru a založil nebo obnovil v Římě samém značný počet kollejí ke vzdělání mladých kněží různých národů východních a západních. Aby úspěšnější byla činnost různých řádů duchovních, snažil se je sjednotiti a obnoviti ducha zakladatelů, jak o tom svědčí koncentrace v řádech sv. Františka a Cisterciáků, založení veliké kolleje benediktinské sv. Anselma v Římě a jiná opatření, vztahující se na vnitřní kázeň kongregací náboženských a jejich poměr k církevní autoritě světské. Zmínky zasluhují též četné beatifikce a kanonisace, jimiž snažil se obrátit pozornost věřících na ctnosti

[1]) De Meester, Leo XIII. et la chiesa greca. Roma 1905.
[2]) De Groot, Leo XIII. u. der hl. Thomas v. Aquino. 1897.

vzorů, které předložil k následování. Při tolikeré činnosti není divu, že se dostalo Lvu XIII. při jeho zlatém a diamantovém jubileu kněžském a 25letém jubileu papežském (20. února 1903) netoliko od věřících, nýbrž i od knížat též jinověrných, schismatických i pohanských, vřelých blahopřání a skvělých darův. Jeho duševní velikostí bylo papežství povzneseno koncem století 19. k výši, již se i nekatolíci obdivovali.

4. Po jeho smrti zvolen byl 4. srpna 1903 kardinál Josef Sarto, jenž přijal jméno *Pia X.*[1]) (1903 až podnes). Narodiv se z prostých venkovských rodičů v Riese v severní Italii, stal se farářem v Salzanu, professorem theologie a kanovníkem v Trevisu, po té biskupem v Mantově a pak patriarchou benátským a kardinálem. Ujav se vlády pokračoval Pius X., jenž svou dobrotou otcovskou a láskou, jakož i neohroženou zmužilostí získal si hned od počátku lásku věřících, v příčině státu papežského v politice svých bezprostředních předchůdců; než zřetel maje k stávajícím poměrům, dovolil katolíkům italským v určitých případech cestou dispense účast na politickém a parlamentárním životě (r. 1905); účast na volbách městských a do rad provinciálních byla jim již dříve dovolena. Proti nepřátelským snahám ve Francii, ve Španělsku a v Portugalsku, směřujícím rozlukou církve a státu vlastně k úplnému potlačení svobody a práv církevních, Pius X. ujímal se zmužile nezadatelných práv církve, aniž však mohl zabrániti, aby rozluka ve Francii r. 1905 a v Portugalsku r. 1911 nebyla provedena. Co se týče vnitřní činnosti církevní, vyslovil Pius X. hned v první své encyklice ze 4. října 1903 „E supremi apostolatus cathedra“ program, jímž se chce za svého pontifikátu říditi, slovy: Instaurare omnia in Christo.

[1]) Biogr. Marchesan. Deutsch v. Artho. 2 Bde. 1905 sq. — Hoch 1907. — B. Sentzer. 1908, česky Vojáček. 1909. — Daelli. Deutsch v. G. Brunner. 1908. — Hoomaert et Mervillie. 2. éd. Lille 1910. — Pernot, La politique de Pie X. Paris 1910. — P. M. Baumgarten und H. Swoboda, Die kathol. Kirche unserer Zeit u. ihre Diener in Wort u. Bild. 2. Aufl. 2. Bde. 1904 sq. — K. Sonnenschein, Aus dem letzten Jahrzehnt des italien. Katholizismus. 1906.

Věren této devisi vynasnažuje se především povznésti náboženský život a zachovati ryzí a neporušenou nauku církevní. Prvnímu účelu sloužila řada nařízení na povznesenou duchovní správy, theologického vyučování a kazatelského úřadu, zejména v Italii, o reformě liturgické hudby a obnově starého chorálu, dále důležité dekrety z r. 1905 o denním sv. přijímání a dekret ze dne 8. srpna 1910 o sv. přijímání dítek. V druhé příčině vystoupil papež zejména proti bludu modernismu, vydav r. 1907 proti němu netoliko syllabus čili dekret Lamentabili se 65 odsouzenými větami[1]) a encykliku Pascendi (r. 1907), nýbrž uloživ též všem duchovním v duchovní správě a ve vyučování činným, vyjímaje professory theologie na státních universitách, protimodernistickou přísahu (r. 1910). Vedle toho snaží se Pius X. dle potřeb doby reorganisovati vnitřní správu a vládu církve a vydal i v této příčině již celou řadu dekretů. Tak mimo jiné zakázal konklavistům konstitucí Promissum nobis z 20. ledna 1904 pod trestem exkommunikace vykonávati veto, ustanovil r. 1904 zvláštní komisi ke kodifikaci kanonického práva, nově organisoval konstitucí Sapienti consilio z 29. června 1908 kurii papežskou, vydal důležitý dekret Ne temere z 2. srpna r. 1907, jenž obsahuje předpisy o zásnubu a manželství, dále r. 1911 dekret o sesazování farářů cestou správní, o účasti duchovenstva ve správě ústavů peněžních (r. 1911), o redukci zasvěcených svátků (r. 1911), o reformě brevíře r. 1912, jakož i různé předpisy pro řády a kongregace.[2]) Na povznesenou studia Písma sv. zřídil Pius X. biblický ústav v Římě r. 1909 odevzdal jeho řízení Jesuitům.

[1]) Heiner, Der neue Syllabus Pius X. 1907. — Michelitsch, Der bibl. dogmatische Syllabus Pius X. 2. Auflage. 1908. — Kübel, Gesch. des kathol. Modernismus. 1908. — Holl, Der Modernismus. — P. Sabatier, Les modernistes. Paris 1909.

[2]) Hilling, Die Reformen Pius X. auf dem Gebiete der kirchenrechtl. Gesetzgebung. 1909.

HLAVA II.

Vědecká a praktická poblouzení. Spory theologické a sekty v církvi katolické.

§ 260. Lamennais. Chatel. Saint Simonisté.[1])

Jako v předešlých periodách, tak i v periodě této, která je dobou obrodu křesťanského ducha a křesťanské vědy, objevují se rozličné bludné názory, a to právě v zemích, nejvíce hnutím po obrodu dotčených, ve Francii a v Německu.

1. Když po revoluci červencové r. 1830 král Ludvík Filip na počátku své vlády nepřátelsky vystupoval proti církvi, spojil se *František Lamennais*,[2]) kněz ohnivý a duchaplný a spisy církevně-politickými proslulý, r. 1830 s Lacordairem, Montalembertem, Gerbertem a jinými muži vynikajícími k hájení svobody církve a založil k tomu cíli časopis L'Avenir s devisí:

---

[1]) Stöckl, Geschichte der neueren Philosophie. II. Bd. — Durdík, Dějiny filosofie nejnovější. 1887. — Kachník, Dějiny filosofie. 1904. — Gerbert, Der Abfall vom Glaubensprinzip der Kirche und des Staates. Aus d. Franz. 1839. — Silbernagl, Die kirchenpolitischen und religiösen Zustände im 19. Jahrhund. 1901.

[2]) Lettres éd. Forgues 2 t. 2 éd. 1864. — Oeuvres complètes. 10 t. 2 éd. Paris 1844 sq. — Oeuvres médites éd. Blaize. 2 t. 1866. — Roussel, Lamennais d'après des documents inédits. 1892. — Mercier, Lamennais d'après sa correspondance. 1895. — Borgade, La philosophie de Lamennais. 1869. — Boutard, Lamennais, sa vie et ses doctrines. 2 t. Paris 1905 sq.

„Bůh a svoboda“. V časopise tom zastával se Lamennais bezpodmíněné svobody vyučování, výchovu, tisku, associace, voleb, zvláště však také úplné svobody církve od všelikého vlivu státní moci, a aby této svobody pro církev bylo dosaženo, hájil zásadu úplné rozluky mezi církví a státem, a to tak, aby církev, vrátíc se k chudobě a jednoduchosti prvotního křesťanství, zřekla se i všelikých nároků na podporu státní. Episkopát francouzský potíral tyto ideje v časopise Ami de la religion a někteří biskupové zapověděli i četbu L'Aveniru, a to tím více, poněvadž Lamennais pronášel též liché názory o síle lidského rozumu, uče, že rozum jednotlivce není s to, aby bezpečně poznal náboženské pravdy, nýbrž že bezpečným prostředkem k jejich poznání a nejlepším kriteriem pravdy je pouze raison générale, sens commun. Když počet odpůrců stále vzrůstal, obrátili se redaktoři časopisu L'Avenir do Říma, aby dosáhli papežského potvrzení svých zásad. Však zatím i někteří biskupové francouzští předložili 56 vět ze spisů Lamennaisových a L'Aveniru papeži k prozkoumání. Po té Řehoř XVI. encyklikou Mirari vos z 15. srpna 1832 zavrhl zásadu naprosté rozluky mezi církví a státem. Redaktoři nyní zastavili sice definitivně vydávání L'Aveniru, prohlásivše, že chtějí býti poslušni stolice apoštolské, než Lamennais vrátil se netoliko v brzku ke svým bludným názorům, nýbrž ve spise Paroles d'un croyant r. 1834 šířil zásady daleko nebezpečnější, vyzývaje přímo národy k osvobození se z otroctví kněží a tyranův. Řehoř XVI. zavrhl tento spis, jakož i další Livre du peuple, La moderne esclavage, načež autor vystoupil z církve a zemřel nesmířen r. 1854.

2. Nemalé zmatky vyvolal ve Francii abbé Ferd. Frant. *Chatel*,[1]) jenž v prvním enthusiasmu revoluce červencové založil r. 1831 francouzsko-katolickou církev, kterou měl býti politický liberalismus také do církevního života zaveden a nezávislost národa francouzského od zevnější hlavy církevní uskutečněna. Za tím účelem zavedl zvláštní hierarchii, v niž sám byl „primasem Gallie“, a podporován řádem „nových templářů“ čili zednářů, shromáždil nejprve v Paříži a pak

[1]) Biogr. Martin. Montauban 1904.

i v jiných městech sbory svých přívržencův. Ve zvláštním „Vyznání víry církve katolicko-francouzské“ z r. 1832 prohlásil, že rozum musí býti pro každého člověka základním pravidlem jeho přesvědčení, a tohoto přesvědčení že musí se člověk přidržovati, i když je v odporu s věrou všeobecně přijatou. Dle katechismu jeho z r. 1837 Kristus je pouhý člověk, který hlásal zákon přirozený, napsaný v srdcích všech lidí, jehož jediným dogmem je víra v nejvyšší bytost. Z tohoto základního dogmatu vyplývá jediný předpis mravní, rovněž v srdcích lidských napsaný a v lásce k Bohu a bližnímu záležející. Svátosti jsou pouhé symbolické obřady. Než v brzku upadl Chatel, jenž i posty a celibát odstranil a liturgii v jazyku francouzském zavedl, se svými přívrženci v posměch a opovržení a r. 1842 zavřela vláda jeho chrám v Paříži a zakázala schůze. Za revoluce r. 1848 pokusil se Chatel znovu sektu svou obnoviti, než r. 1850 policie znovu zakročila a Chatel zemřel v Belgii r. 1857 v chudobě a opuštěnosti.

3. Hrabě *Claudius de St. Simon*[1]) († r. 1825) ztrativ v revoluci své jmění, věnoval se vědecké činnosti a zabýval se hlavně otázkou, kterak bylo by lze zlepšit smutné postavení nejnižších tříd (proletářů). Své názory složil v rozličných spisech od r. 1817 až 1825 vydaných: L'industrie, Systèm industriel, Catechisme des industriels a Nouveau Christianisme. Dle něho práce je příčinou individuelního blahobytu a silou, která občanskou společnost v pohyb uvádí. Čím více se práce zdokonaluje, tím umravněnější stávají se jednotlivci, a čím více je společensky uznávána, tím šťastnější jsou národové. Z toho pak dovozoval, že práce (industrie v nejširším slova smyslu) musí býti měřítkem pro společenská zřízení, t. j. že dělníci nemají míti jako dosud poslední, nýbrž první místo ve společnosti. Pravé křesťanství má mravní cenu práce uznati, nižší třídy lidu morálně a fysicky podporovati a tím přikázání lásky k bližnímu vyplniti. Určením pokolení lidského je, aby všichni již zde na zemi stejné blaženosti se těšili. Tento stav přivoditi je úkolem nového očištěného evangelia, jež vycházejíc z přesvědčení, že všichni lidé mají stejný nárok na majetek boží, zemi, se jeví jako obětavá láska lidí vespolek, jako náboženství radosti a požitku.

[1]) Stein, Gesch. der sozialen Bewegung in Frankreich. 2 Aufl. 1878. — Warschauer, Gesch. des Sozialismus. I. St. Simon. 1892. — Weill, L'école St. Simonienne. Paris 1896.

St. Simon byl pouhým theoretikem; praktických pokusů k provedení svých názorů neučinil, ba ani privátního majetku nenapadal ve svých spisech. Než již jeho hlavní žák St.-Amand Bazard († r. 1832), chtěje nerovnost a nespravedlivost stávajícího řádu majetkového odstraniti, žádal, aby produktivní prostředky staly se společnými, odstraněny byly všechny výsady, a zejména zrušeno bylo právo dědičné, kterým nabývá člověk bez důkazu své hodnosti přednějšího postavení. Celek, t. j. stát, má býti dědicem a majetek jednotlivcům dle jejich schopností rozděliti. Správa jmění má naproti tomu zůstati privátní. Proto jednoduchá formule: každému dle jeho schopnosti a každé schopnosti dle její práce, čili jak jiný žák St. Simonův prohlásil: každému práce dle jeho darův a odměna dle jeho skutkův. Ještě dále vybudoval nauku St. Simonovu Enfantin († r. 1864) a získal pro ni na tisíce stoupenců. Když však počal hlásati emancipaci těla, uče, že manželství má býti rozlučitelným, ochladne-li vzájemná náklonnost, poněvadž společnost ke všem povahám má býti spravedlivou, odloučili se od něho ostatní vůdcové (r. 1831), považujíce to za hanobení pravé nauky St. Simonovy. Enfantin však neustal v šíření svých názorův, ano v brzku zjevně ve svém orgánu Globe hlásal volnou lásku. Když pak spolek jeho v Lyoně mezi dělníky nepokoje způsobil, zakročila vláda proti škole jeho a zakázala schůze (r. 1832).

Však zásady St. Simonovy trvaly dále, a to ve dvou směrech: a) jako socialismus,[1]) který lidskou společnost tak přetvořiti chce, aby práce a výdělek souměrně rozděleny byly a jednotlivcům tolik práv se dostalo, aby blaha časného dosáhnouti mohli; b) jako kommunismus, jenž o to usiluje, aby zavedena byla naprostá rovnost všech práv a společenství všech statků. (Soukromý majetek je krádeží.)

---

[1]) Lenz, Socialismus v dějinách lidstva. 1893. — Jäger, Der moderne Sozialismus. 1873. — Cathrein, Der Sozialismus. 10. Aufl. 1910. Přel. Tumpach. 1900. — Sombart, Sozialismus u. soziale Bewegung im 19. Jahrh. 6. Aufl. 1908.

V Německu[1]) socialismus šířil Ferdinand Lassalle († r. 1864), kommunismus pak Karel Marx († r. 1883), jenž založil r. 1864 v Londýně internacionální[2]) dělnický spolek. Statut spolku tohoto schválen byl na kongresu v Ženevě r. 1866. Ještě dále jde anarchismus a nihilismus,[3]) jenž dle zásady „Ni Dieu ni maître" všecku autoritu božskou a lidskou odstraniti chce a svého cíle zločiny, loupeží a vraždou, dýkou a dynamitem dosáhnouti se snaží.

§ 261. Spory dogmatické o poměru víry k vědě.[4])

Ve snaze, potírati nevěru a pochybovačnost, jakož i hájiti úspěšně církev a víru katolickou proti moderním bludům racionalismu, materialismu a pantheismu, upadli někteří učenci katoličtí, opustivše církevní vědu minulosti a postavivše se vědomě nebo nevědomě na půdu filosofie své doby, do různých bludů, které se týkaly zejména poměru víry k vědě. K nim náležejí:

1. Abbé *Ludvík Bautain*,[5]) od r. 1819 professor filosofie ve Štrassburku, jenž svými spisy proti materialismu a atheismu značné slávy si dobyl, vystoupil za příkladem filosofa a státníka *Bonalda* († r. 1840) s tvrzením, že rozum sám ani jsoucnosti boží, duchovosti duše, lidské svobody, ani skutečnosti zjevení ze zázraků a proroctví dokázati nemůže, nýbrž že všeliké známosti na poli náboženském a mravním nabýváme zjevením a tradicí. Opačný názor je dle něho semipelagiánský, poněvadž popírá působení hříchu dědičného na rozum

---

[1]) Jörg, Geschichte der sozial-polit. Parteien in Deutschland. 1867.

[2]) Testut, L'internationale. Deutsch. 1872. — Kubiček, Marxův vědecký socialismus a budoucí společnost (Hlídka. 1906.)

[3]) Zenker, Der Anarchismus. Kritik u. Geschichte. 1895.

[4]) Schwane, Dogmengesch. der neueren Zeit. 1890. — Werner. Gesch. der kathol. Theologie in Deutschland. 2. Aufl. 1889. — Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. 2. Aufl. 1903. II. Bd. — Stöckl, Geschichte der neueren Philosophie. 2 Bde. 1883. — Durdík, Dějiny filosofie nejnovější. 1887. — Kachník, Dějiny filosofie. 1904. - Kleutgen, Die Theologie der Vorzeit. 5 Bde. 1853. — Bellamy, La théologie au XIX. siècle. Paris 1904.

[5]) Biogr. de Régny. Paris 1884.

lidský. Proti těmto názorům Bautainovým, kterýmž měl býti potírán racionalismus, vyslovil se biskup štrassburský v pastorální instrukci r. 1834 a postavil proti nim šest vět, v nichž prohlašoval, že rozum může dokázati bezpečně jsoucnost boží a že víra rozumová je nutným předpokladem víry zjevené. Papež Řehoř XVI. pochválil po té horlivost biskupovu a vyslovil naději, že Bautain od svých názorův ustoupí. Bautain však po některou dobu přidržoval se jich dále, až teprve r. 1840 podepsal šest thesí, v nichž připouštěl, že rozum může dokázat bezpečně jsoucnost boží, pravost zjevení, a že užívání rozumu předchází víře a člověka k ní za pomoci zjevení a milosti vede († r. 1867).

2. Ještě zřejměji hájil supranaturalistický tradicionalismus *Augustin Bonnetty* († r. 1879), vydavatel „Annálů křesťanské filosofie“ (Annales de philosophie chrétienne), které zprvu veliké pochvale se těšily, ale pak s odporem se setkávaly. Dovozovaiť spolu se svými stoupenci, Venturou a jinými, že pravdy tak zv. přirozené dlužno odvozovati z prazjevení, kterého se prvnímu člověku dostalo, a které pak tradicí lidstvu bylo zachováno. Bonnetty dle dekretu kongregace indexu z r. 1855 musil podepsati čtyři věty tradicionalismus zavrhující, že totiž mezi rozumem a věrou nemůže býti žádného sporu, že rozum jsoucnost boží, duchovost duše a svobodu člověka jistě dokázati může; že používání rozumu víru předchází, a že methoda sv. Tomáše a scholastiků k racionalismu nevede a rozšířením materialismu a pantheismu vinna není.

3. Cestu právě opačnou nastoupil *Jiří Hermes*, od r. 1820 professor v Bonnu, muž nemalého vědění a píle. Četbou a studiem spisů Kantových a Fichteových podnícen sestavil system theologický, jenž v podstatě své byl racionalismem. Základem všeho theologického zkoumání je dle něho dubium positivum, tak že člověk vycházeje od pochybnosti musí dospěti činností rozumovou k přesvědčení o pravdě křesťanských dogmat a tímto způsobem k víře. Víra dle něho není přijetím pravd zjevených pro autoritu zjevujícího Boha, nýbrž je výsledkem lidského rozumu. Takto prohlásil rozum za hlavní normu pravdy a jediný prostředek, kterým člověk může dosáhnouti poznání pravd nadpřirozených. S těmito svými zásadami Hermes nutně dospěl k různým bludům i v jednotlivých pravdách víry. Skutečně také pobloudil v nauce o Písmu a tradici a magisteriu církevním, v nauce o podstatě a vlastnostech božích, o církvi, o cíli tvorstva atd. Proto také ještě za jeho

života vystupovali někteří proti jeho bludným názorům, než hlasy jejich nenalezly náležitého povšimnutí, ježto Hermes, zvláště na fakultách theologických a filosofických, měl četné přívržence. Když však polemika, zejména po smrti Hermesově († r. 1831), proti jeho názorům stávala se vždy prudší a někteří biskupové němečtí r. 1833 věc předložili do Říma, dal Řehoř XVI. spisy Hermesovy prozkoumati a vydal breve z 26. září 1835 Dum acerbissimas, kterým bludné názory Hermesovy byly zavrženy a jeho spisy dány na index. Po té ponenáhlu byl hermesianismus ze seminařů (zejména v Bonně a Trevíru) a stolic professorských zatlačen. Někteří z tvrdošíjných stoupenců Hermesových, jako Braun a Achterfeld, byli úřadu svého učitelského zbaveni. Zavržení hermesianismu znovu potvrzeno Piem IX. r. 1847.[1])

4. Podobně jako u Hermesa spočívá i u *Antonína Günthera*,[2]) kněže ve Vídni († r. 1863), spekulace na přepínání schopnosti rozumu lidského. Četbou spisů Kantových ve víře zviklán, ale obcováním se sv. Klementem Hofbauerem opět upevněn, věnoval se horlivě studiu filosofie, aby mohl vystupovati proti filosofii pantheisticko-atheistické. Nedbaje výsledků křesťanské filosofie, obsažené ve spisech sv. Tomáše a jiných velikých scholastiků, chtěl Günther na základě moderní filosofie nekřesťanské sestaviti nový system, jenž by sloužil k racionelnímu vysvětlení a důkazu dogmat proti námitkám pantheismu a racionalismu. Ač tím nutně upadl v odpor s pravdami víry a do značných bludů, přece nalezl Günther četné stoupence netoliko jen v Rakousku, nýbrž i v Německu. Než v brzku ozval se i odpor katolických filosofův a theologův, a když polemika nabývala vždy větších rozměrů, zakročila sv. stolice. Po delším a důkladném vyšetřování v Římě byly roku 1857 bludy Güntherovy zavrženy a on sám vyzván, aby se podrobil nálezu papežskému, dříve než jeho spisy budou dány na index. Günther uposlechl, nemohl však zavržení své

[1]) Pfülf, Kardinal von Geissel. 1896, str. 199 n.

[2]) Knoodt, Anton Günther. 2 Bde. 1881. — Wolfsgruber, Kard. Rauscher. Str. 442 n.

nauky oželeti († r. 1863). Krátce a přesně jsou jeho bludy obsaženy v breve z 8. ledna r. 1857 Pia IX. k arcibiskupu kolínskému kardinálu Geisselovi. Papež poukazuje k tomu, že ve spisech Güntherových vládne v míře rozsáhlé bludný a nanejvýše zhoubný a od stolice apoštolské již zavržený system racionalismu, a že lidskému rozumu a filosofii, která ve věcech náboženství nemá vládnouti, nýbrž sloužiti, připisuje se odvážně magisterium a tím vše se mate, co má býti naskrze pevno, jak rozdíl mezi věděním a věrou, tak také stálá nezměnitelnost víry, která vždy je jedna a táž. Zvláště však poukazuje breve papežské, že mylné jsou názory Güntherovy o jednotě božské podstaty v třech různých a věčných osobách, o tajemství vtělení slova a o jednotě božské osoby slova ve dvou přirozenostech, o konstitutivních částech člověka, a kárá, že nechová se Günther s náležitou úctou k sv. Otcům a zavádí nový způsob mluvy theologické.

5. O poměru mezi věrou a vědou pronesl též některé bludné názory *Jakub Frohschammer*, professor v Mnichově († r. 1893). Učil totiž, že filosofie může netoliko ona křesťanská dogmata poznati a pochopiti, která jsou společna přirozenému rozumu s věrou, nýbrž i ony pravdy, které jsou předním a vlastním předmětem víry, totiž nadpřirozený cíl člověka a vše, co se naň a na tajemství vtělení vztahuje. O poměru filosofie k církevní autoritě pak učil, že ovšem filosof má právo a povinnost podrobiti se autoritě, kterou za pravou poznal, nikterak však že nepřísluší toto právo a tato povinnost filosofii. Filosofie jako taková nemůže a nesmí zřetele míti na pravdu zjevenou a nesmí se nikterak autoritě podrobiti. Církev proto nesmí nikdy proti filosofii zakročiti, nýbrž musí spíše bludy filosofie trpěti a této samé ponechati, aby je opravila. Tyto převrácené a z části bludné názory, které Frohschammer v různých spisech vyslovil, byly od Pia IX. brevem z 11. prosince 1862 k arcibiskupu mnichovskému zavrženy. Arcibiskup snažil se nyní Frohschammera pohnouti k podrobení se, tento však setrval tvrdošíjně při svých bludech a polemisoval proti breve papežskému. Proto byl od arcibiskupa posléze suspendován. Celá záležitost byla pak nízkým způsobem vykořistěna proti stolici apoštolské jako domnělé potlačitelce svobody a vědy.

6. K stoupencům nových theorií o poměru víry k vědě náležejí také tak zvaní *ontologisté*, dle nichž bezprostřední intuice je pramenem a principem všech ostatních rozumových poznatků. Hlavními stoupenci

ontologismu, který jméno obdržel odtud, že ideje jako věčné reality v Bohu pojímal, byli ve Francii Fabre, professor na Sorbonně v Paříži, Gratry[1]) († r. 1872) a Branschereau, v Belgii Ubaghs, professor v Lovani († r. 1875), v Italii Gioberti († r. 1852) a jeho škola, jakož i ve formě poněkud mírnější Rosmini-Serbati[2]) († r. 1855). Poněvadž ontologismus vede k pantheismu, vystoupili proti němu někteří filosofové, jako Liberatore, Kleutgen atd.; kongregace pak sv. Officia r. 1861, když jí sedm vět ontologismu k posouzení předloženo bylo, prohlásila, že větám těmto bez nebezpečenství pro víru učiti nelze. Ježto Ubaghs po té tvrdil, že kongregace chtěla jen zavrhnouti pantheismus filosofů německých, poslal r. 1866 kardinál Patrizi list k arcibiskupu malinskému, kterým četba spisů Ubaghsových výslovně byla zakázána. Nového zavržení dostalo se ostatně různým bludům těmto na sněmu vatikánském v sezení III., c. 3. a 4. Na rozkaz Lva XIII. sv. Officium 14. prosince r. 1887 zavrhlo 40 vět Rosminiho.

7. V Americe v novější době konvertita P. Hecker († r. 1888), zakladatel společnosti pavlistů, jež si učinila hlavně úkolem missii protestantů v Novém Yorku, šířil tak zvaný *amerikanismus*.[3]) Dle Heckera může církev opět nabýti vůdčího postavení v moderním světě sblížením se katolicismu s moderní kulturou a s americkou svérázností, silnějším zdůrazněním přirozených a aktivních ctností před tak zvanými passivními (evangelickými radami), dalekosáhlou tolerancí k jinověrcům. Při tom nesmí býti zevnější církevní autorita ve věcech víry příliš zdůrazňována, nýbrž spíše zvláštní působení Ducha sv. v jednotlivé duši a osobní svoboda, vůbec subjektivní živel do popředí postaven. Především třeba zřetel míti na praktickou, na venek obrácenou činnost,

---

[1]) Chauvain, Le père Gratry. 1901.

[2]) Dyroff, Rosmini. 1906.

[3]) O'Connel, L'Américanisme d'après le P. Hecker. Paris 1897. — Schröder, Der Amerikanismus. (Katholik. 3. Folge. XXV. 1902, str. 494 n.) — Braun, Amerikanismus, Fortschritt, Reform 1904. — Houtin, L'Américanisme. Paris 1904. — Hudeček, Počátky amerikanismu. (Hlídka 1900.)

méně na tiché dílo osobního posvěcení. Ježto z těchto zásad samy sebou vyplývaly některé důsledky odporující církevním zřízením, a poněvadž amerikanismus i od některých vysokých církevních hodnostářů byl podporován a spory vyvolával, zavrhl Lev XIII. brevem z 22. ledna 1899 k arcibiskupu baltimorskému zásady jeho, pokud vedou k liberálnímu katolicismu. Zejména odmítl papež zásadu, dle níž každý má se spoléhati na svůj vlastní názor a na svou vlastní sílu. Dále ohrazoval se proti nevážnosti života řeholního, jako by nebyly sliby řeholní časové, ježto omezují lidskou svobodu. Také novou methodu nekatolíky zpět do církve přiváděti seslabováním méně významných dogmat, zmírněním kázně církevní, větší svobodou myšlení a jednání atd. odmítl Lev XIII. jako lichou, odvážnou a nebezpečnou.

8. Podobné hnutí, které však ve svých cílech bylo mnohem nejasnější a spolu ve svém vystupování proti církevní autoritě velmi příkré, uplatňovalo se zvláště v jižním Německu a jako *reformní katolicismus*[1]) bylo označováno. Vycházejíce ze správného zajisté poznání, že zástupci církve k modernímu životu nesmějí se chovati čistě passivně nebo odmítavě, zacházeli stoupenci reformního katolicismu ve své kritice stávajících zřízení církevních příliš daleko, byli ve svých tendencích namnoze nejasni a navrhovali prostředky, jež odporovaly zásadám církevních zřízení. Také theologie měla obdržeti ve svých methodách nový základ, aby se více přizpůsobila modernímu duchovnímu směru. O to snažil se především professor ve Würzburku Hermann Schell († r. 1906), jenž sice vynikal všestranným věděním, na mnohé nové úkoly theologie poukázal, důkladné spisy apologetické uveřejnil, avšak ve svém theologickém systemu, zvláště co se týče nauky o Bohu (Deus causa sui), nezůstal prost bludu, a také jiné pochybnosti vzbuzující zásady vyslovil. Některé spisy jeho byly proto kongregací indexu odsouzeny.

[1]) Heiner, Konfessioneller Geisteskampf und Reformkatholizismus. Paderborn 1906. — Commer, H. Schell u. der fortschrittliche Katholizismus. 2. Aufl. Wien 1908. — Kiefl, Die Stellung d. Kirche zur Theologie v. H. Schell. Paderborn 1908.

9. V nejnovější době šířil se, zvláště ve Francii a Italii, z části však také v Anglii, Německu a v jiných zemích racionalisticko-evolucionistický směr ve filosofii a theologii, tak zvaný *modernismus.*[1]) Základem jeho je Kantův agnosticismus, jenž tvrdí, že člověk svým rozumem z věcí náboženských a nadpřirozených nic nemůže poznati, a dále Schleiermacherova immanační neboli citová theologie, dle níž Boha nezajišťujeme si logickým závěrem poznání, nýbrž jen praktickým rozhodnutím pod instinktivním puzením citu. Korunou modernismu je zákon rozvoje: víra, dogma, kultus, církev, vše se rozvinuje, při čemž církev je silou zdržující, laictvo silou pudící. Následky lichých zásad modernismu jevily se zvláště na poli filosofické noetiky a ve spojení s tím v apologetice, pak na poli exegese a dogmat. Hlavními stoupenci jeho na poli apologetiky byli: Blondel, Laberthornière, Le Roy, Fonsegrive, na poli exegese: Loisy, Tyrrell († r. 1909), na poli dějin: Houtin atd. Poněvadž směr modernistický se šířil vždy více a také vždy nebezpečnějším se jevil jak pro víru tak pro církevní život, proto zakročil Pius X. energicky proti celému tomutu proticírkevnímu proudu. Dekretem sv. Officia Lamentabili ze 3. července 1907 bylo nejprve zavrženo 65 vět, vztahujících se na autoritu církevního úřadu učitelského, na Písmo sv., na zjevení, víru, dogma, osobu Kristovu, církev, svátosti a na zásady evolucionistické. Dne 8. září 1907 vydal pak Pius X. důležitou encykliku Pascendi Dominici gregis,[2]) jež obšírně bludné zásady modernismu

---

[1]) Heiner, Der neue Syllabus Pius X. 1907. — Michelitsch, Der bibl.-dogmat. Syllabus. 2. Aufl. 1908. — Holl, Der Modernismus. 1909. — Vermeersch, De Modernismo. Bruges 1908. — P. Sabatier, Les modernistes. Paris 1909. — Cavallanti, Modernismo e modernisti. Brescia 1906. — Smolík, Encyklika J. Sv. papeže Pia X. „Pascendi Dominici gregis" o učení modernistův. 1911. — Gisler, Der Modernismus. 1912.

[2]) Rinieri, La encyklika „Pascendi Dominici gregis" e la evoluzione della Chiesa e del Dogma. 3 ed. Siena 1908. — Cladder, Die Encyklika „Pascendi" und der Modernismus. (Stim. a. M.-Laach. 1908. LXXIV., str. 2 n.)

charakterisuje a vyvrací, jakož i určitá nařízení dává, aby dalšímu šíření bludu bylo zabráněno. Po té pak ještě r. 1910 uloženo bylo všem kněžím v duchovní správě a ve vyučování činným, vyjímajíc professory theologie na státních universitách, složení antimodernistické přísahy.[1]) V kruzích církevně smýšlejících poznán byl záhy vždy jasněji dosah a význam papežské encykliky, jakož i nutnost, aby proti této tak mnohostranné, namnoze skrytě vystupující moderní haeresi bylo s církevní strany zakročeno.

§ 261. Rongeani čili němečtí katolíci. Starokatolíci.

I. *Německý katolicismus*[2]) povstal r. 1844 za příležitosti vystavení roucha Páně biskupem trevírským Arnoldim. Původci jeho byli dva suspendovaní kněží Jan Ronge († r. 1887) a Jan Czerski († r. 1893). Ronge těžce nesa velikolepou a velebnou manifestaci katolického vědomí, která se poutěmi do Trevíru ukázala, napsal 1. října 1844 otevřený list biskupovi Arnoldimu, obsahující nejhrubší invektivy proti biskupovi a úctě ostatků. List tento, obsahem i formou stejně bezcenný, vyvolal v celém Německu veliké vzrušení a obrátil na se neobvyklou pozornost. Ronge, posud neznámý, stal se v očích nevěrců, liberálů a protestantů velikým a veleben jako druhý Luther a nový reformátor. Těmito projevy povzbuzen uveřejnil Ronge rychle po sobě některé letáky, ve kterých vy-

[1]) Mausbach, Der Eid wider den Modernismus u. die theol. Wissenschaft. 1911. — K. Braig, Der Modernisteneid u. die Freiheit der Wissenschaft. 1911. — Weber, Theologie als freie Wissenschaft u. die wahren Feinde wissenschaftlicher Freiheit. 1911.

[2]) Marx, Gesch. des hl. Rockes in der Domkirche zu Trier. 1844. — Görres, Die Wallfahrt nach Trier. 1845. — Witte, Der hl. Rock, Ronge u. Czerski. 1845. — Kampe, Geschichte der religiösen Bewegung der neueren Zeit. 4 Bde. 1860. — Silbernagl, Die kirchenpol. u. religiösen Zustände im 19. Jahrh. Landshut 1901. — Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. 2. Bd. Str. 525 n.

zýval k odtržení se od Říma. V brzku nalezl spojence a soupeře v knězi Janu Czerském, jenž oženiv se založil „křesťansko-katolickou“ sektu v Schneidemühle ve Slezsku. Za jeho příkladem přívrženci Rongeovi zakládali podobné obce, které se nazývaly německo-katolickými nebo křesťansko-katolickými. První obec utvořila se r. 1845 ve Vratislavě majic v čele Rongeho a magistrát ochotně jí netoliko dal chrám, nýbrž i na tři léta poskytl podporu. Ještě téhož roku založeny nové obce v Berlíně, Lipsku, Drážďanech atd. a konán v Lipsku „první obecný německo-katolický koncil“, jenž prohlásil Písmo sv. za jediný pramen víry, ponechal však každému právo si je vykládati, dále zavrhl primát, ušní zpověď, celibát, půst, pouti, úctu a vzývání svatých, obrazy a úctu ostatků a zavedl německou liturgii s vynecháním kanonu. Svátosti ponechány jen dvě, křest a večeře Páně, která rozdělována pod obojí způsobou. Zřízení obcí mělo býti presbyteriální. Po lipském koncilu nastoupil Ronge agitační cesty po severu a jihu Německa, které zvláště v krajinách protestantských nové sektě nemálo členů získaly. Přispěla k tomu jednak novota věci, jednak podpora protestantův a jednotlivých vlád. Svými úspěchy opojen vydal Ronge v brzku po schůzi lipské provolání, ve kterém hlásal, že Řím musí padnouti. Však za nedlouho nastalo vystřízlivění. Vlády, zvláště pruská a virtemberská, jež hnutí podporovaly, brzo poznaly vždy jasněji revoluční ráz hnutí německo-katolického, který zvláště se ukázal za politické revoluce r. 1848, a proto hleděly je potlačiti. Svobody a práva dříve poskytnutá byla sektě odňata, rozkázáno rozpuštění obcí a zapověděny podpory z kommunálních prostředkův. V Rakousku, kde taktéž za revolučního r. 1848 v některých městech, jako ve Vídni, ve Štyrském Hradci, obce německo katolické se utvořily, byly zakázány císařským ediktem r. 1851. Ještě více k úpadku sekty přispěl vnitřní rozklad. Mnozí ze svedených katolíků smířili se opět s církví, jiní přestoupili k protestantismu, ostatní propadli nevěře a indifferentismu. Celé hnutí podobalo se prudkému větru, který sice mnohý odumřelý a suchý list setřásl se stromu

církve katolické, ale jím otřásti a jej vyvrátiti nemohl. Ano nepřímo rongeanismus oživil ducha a život katolický v Německu, zatím co sám se vždy více rozpadal. Dnes je počet německých katolíků nepatrný (asi 2000 v království saském).[1])

II. K novému hnutí[2]) podnět dal koncil vatikánský. Již před jeho zahájením a za jeho rokování povstala proti němu prudká opposice v přední řadě některými katolickými professory theologie podnícená a udržovaná, kteří nepřátelské chovali smýšlení k stolici apoštolské pro její domnělé omezování svobody vědy. Vůdcem jejich byl mnichovský professor Döllinger[3]) († r. 1890), až dosud ozdoba vědy katolické. Když pak po sněmu biskupové němečtí ve Fuldě shromáždění společným listem pastýřským vyzvali věřící, aby přijali nálezy koncilu vatikánského, zpěčovali se někteří z professorů na fakultách theologických vyzvání vyhověti, odmítajíce dogma o neomylnosti papežské. Proti tvrdošíjným odpůrcům musili biskupové, když všecky prostředky mírnější byly vyčerpány, použiti církevních trestův a prohlásili nad nimi exkommunikaci a suspensi. Také nad Döllingerem byla posléze od arcibiskupa mnichovského prohlášena exkommunikace. Po té odpůrci infallibility, k nimž přináleželi též někteří učení a vážení dosud laici, spojili se na kongresu mnichovském (22.—24. září 1871) v sektu starokatolíků, ačkoli Döllinger důrazně od kroku toho zrazoval. Na druhém kongresu starokatolíků v Kolíně v září r. 1872 dána byla nové sektě organisace a volbou professora vratislavského Reinkensa[4]) za starokatolického biskupa roku 1873 dovršena roztržka s církví katolickou. Novému biskupovi, jenž v Bonnu se usadil, dostalo se státního uznání od Pruska, Badenska a Hessenska. Kromě toho bylo v Prusku a

[1]) Findel, Der Deutschkatholizismus in Sachsen. 1895.

[2]) Friedberg, Aktenstücke d. altkathol. Bewegung betreffend mit einem Grundriss d. Geschichte ders. 1876. — Schulte, Der Altkatholizismus. Geschichte seiner Entwickelung etc. 1887. — Troxler, Die neuere Entwickelung des Altkatholizismus. 1908.

[3]) Michael, Ignaz von Döllinger. 3. Aufl. 1894.

[4]) J. M. Reinkens, Jos. Hub. Reinkens. 1906.

v Badensku starokatolíkům přiznáno právo na společné používání chrámů katolických a podíl na katolickém jmění církevním podle počtu členů (r. 1874). Poněvadž na zamezenou pohoršení a apostasie katolíkům z Říma současné používání chrámů r. 1875 zakázáno bylo, dostali se starokatolíci ve výlučné držení chrámů katolických tam, kde se vykázali dostatečným počtem pro svůj nárok. Ostatně hnutí, jak bylo lze předvídati, nezůstalo při pouhé oposici proti sněmu vatikánskému. V brzku byly zavedeny podobné reformy jako u německých katolíkův. Tak na první starokatolické synodě v Bonnu r. 1874 odstraněna byla povinnost zpovědi a zrušeno přikázání postní. Druhá synoda r. 1875 redukovala svátky a odstranila téměř všecky kanonické překážky manželství, třetí zavedla německý rituál; čtvrtá dovolila používati řeči lidové při rozličných částech mešní liturgie, pátá (r. 1878) zrušila nucený celibát, kteréžto opatření právě u lepších živlů vyvolalo značnou nespokojenost. Také s jansenisty, s církví anglikánskou a řeckou orthodoxní snažili se starokatolíci navázati styky, aniž však naděje ve sjednocení skládané dosáhly jakého úspěchu. Po smrti Reinkensa († r. 1896) stal se biskupem starokatolickým Theodor Weber († r. 1906) a po něm Jos. Demmel.

Mimo Německo dosáhlo hnutí starokatolické většího rozšíření hlavně ve Švýcarsku.[1]) Když biskup basilejsko-solothurnský zakročil církevními tresty proti duchovním antiinfallibilistickým, byl sesazen r. 1873 a ze své residence vypuzen. Podobně naloženo bylo též s kněžími bernské jury, kteří věrni zůstali svému biskupovi. Zatím snažili se starokatolíci švýcarští také organisovati se pode jménem křesťansko-katolické církve. Na první národní synodě v Oltenu r. 1875 zavedena lidová řeč do bohoslužby a odstraněna povinnost zpovědi a celibátu. Roku následujícího po mnohém vyjednávání zvolen biskupem odpadlý kněz, bývalý farář oltenský Ed. Herzog a od Reinkensa

[1]) Gschwind, Gesch. der Entstehung der christ.-kathol. Kirche der Schweiz. 2 Bde. 1904—10.

posvěcen. Pro výchov kněžského dorostu zřízena byla r. 1874 na universitě bernské křesťansko-katolická fakulta theologická. V téže době však již započal také úpadek sekty. Duchovní místo zapuzených katolických farářův ustanovení netěšili se u lidu vážnosti, a proto když dřívějším kněžím povolen r. 1875 návrat a r. 1878 dáno dovolení od rady kantonu bernského znovu je voliti, byli všichni opět od svých dosavadních obcí zvoleni. Počet přívrženců je v době přítomné asi 22.000.

V Rakousku[1]) starokatolíci vedeni professorem Schultem žádali, aby jim přiřknuto bylo právo na chrámy katolické a jmění církevní. Vláda však žádala, aby buď utvořili zvláštní náboženskou společnost nebo se podrobili stávajícímu řádu církevnímu. Když r. 1877 dostalo se jim uznání pod názvem církve starokatolické, utvořili některé obce a farnosti, především ve Vídni, Riedu, Warnsdorfu, Štyrském Hradci, nalezli však celkem málo ohlasu.

Ve Francii bylo hnutí proti koncilu vatikánskému do pozadí zatlačeno válkou s Pruskem. Ojedinělí kněží, kteří proti sněmu vystoupili, jako Exkarmelita P. Hyacint Loyson a abbé Michaud v Paříži, nalézali málo stoupenců.

[1]) Kryštůfek, Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských atd. 1898 násl.

HLAVA III.

Missie, řády a kongregace katolické a život církevní.

§ 262. Missie v Evropě a v Asii.[1])

Missionářská činnost církve, která v 18. stol. zrušením řádu jesuitského a jinými pohromami značně poklesla, rozvíjela se ve století 19. opět potěšitelným způsobem. Vedle nově probuzeného života náboženského a znovu oživeného života řeholního přispěla k tomu především lepší organisace Propagandy, kterou Pius VII. po svém návratu ze zajetí znovu zřídil a dotoval, Pius IX pak r. 1862 ve dvě oddělení rozdělil, jedno pro missie latinského a druhé pro missie ritu řeckého. Kromě toho založeny byly

[1]) Gams, Gesch. der kathol. Kirche im 19. Jahrh. I. Bd.; III. Bd. — Louvet, Les missions cath. au XIXe siècle. 1898. — Piolet, Les miss. cath. franç. au XIXe siècle. 6 t. 1901 n. — Katholische Missionen. 1873 n. — Werner, Orbis terrarum catholicus. 1890. — Baumgarten u. Swoboda, Die kathol. Kirche: Das Wirken der kathol. Kirche auf dem Erdenrund. 2 Aufl. 1907. — Joly, Le christianisme en l'Extrême-Orient. 2 vol. Paris 1907. — Schwager, Die kathol. Heidenmission der Gegenwart. 4 Teil. 1908 sq. — Brou, Les Jésuites missionnaires au XIXe siècle. Bruxelles 1908. — Krose, Kathol. Missionsstatistik. 1908. — Schmidlin, Die neue kathol. Missionsliteratur. (Theol. Revue 1910. Nro. 6—8.) — Streit, Die Missionsgesch. in ihrer gegenwärtigen Lage u. d. Plan einer Missionsbibliogr. 1910. — Zeitschrift für Missionswissenschaft. 1911 sq. — Krose, Kirchliches Handbuch. I., str. 330 n., II., 64 n.

téměř ve všech katolických zemích evropských k materielní a duchovní podpoře missií pohanských rozličné spolky missijní, jako spolek lyonský (r. 1822), spolek sv. Františka Xaverského v Cáchách (r. 1832), sv. Leopolda v Rakousku (r. 1829), spolek Ludvíkův v Bavorsku (r. 1839), spolek dětství Ježíšova v Paříži (r. 1843), spolek sv. Bonifáce v Paderborně (r. 1849), africký spolek německých katolíků (r. 1888), sodalita sv. Petra Claverského (r. 1894) atd. K starším seminářům ke vzdělání missionářů, k pařížskému pro zevnější missie, jenž roku 1893 již 77 mučedníků čítal, a k semináři Propagandy přistoupily četné nové (asi 30) v různých zemích katolických, zvláště v Římě. Nejvíce z nich vyniká seminář milánský, založený od Angela Ramazottiho pro Indii, Čínu a Oceanii (roku 1850), a lyonský (roku 1856). K tomu druží se „školy apoštolské“, Jesuitou Alberikem de Foresta od r. 1865 v rozličných městech francouzských (v Avignoně, v Amiensu atd.) založené. Práce missionářské horlivě účastní se netoliko starší řády Jesuitů, Kapucínů, Lazaristů, Benediktinů, Trappistů, Františkánů, nýbrž i nové kongregace přímo k účelům missionářským založené, jako společnost Černých Otců neboli Otců Ducha sv. (r. 1848), kongregace neposkvrněného srdce Panny Marie v Belgii (r. 1863), společnost Bílých Otců (r. 1868) založená arcibiskupem alžírským a pozdějším kardinálem Lavigeriem[1]) († r. 1892), Božského slova v Steylu v Hollandsku (r. 1875), sv. Ottilie v Bavorsku (r. 1884) atd. Účinné podpory dostává se missionářům od různých kongregací missijních sester, jež zvláště ve školách a jiných dobročinných ústavech blahodárně působí. Aby zájem pro missie a činnost missionářskou do nejširších kruhů byl rozšířen, založeny četné časopisy, které zprávy o postupu missií v jednotlivých dílech světa přinášejí. Ochranu missií až do nejnovějších dob měla na východě Francie a vykonávala ji také ke spokojenosti missionářův. Od té doby, kdy zahájen však

[1]) Biogr. Blarsch. 1893. — Klein, Tours. 3. éd. 1910. Deutsch v. K. Muth. — Baunard. 2 v. Paris 1895. — De Colleville. Paris 1905.

ve Francii boj proti církvi katolické, jeví se namnoze snaha z protektorátu francouzského se vybaviti. Ovoce missií přes rozličné překážky a různá utrpení jak missionářů tak i obrácených je ve všech dílech světa utěšené. Počet křesťanů z obrácených pohanů je přes 7 milionův. Otázka vzdělání domácích kněží, zejména ve východní Asii, a otázka vydržování missií stala se v nejnovější době zvláště palčivou, než při nově oživeném zájmu pro missie lze doufati, že budou netoliko jen zachovány dosavadní úspěchy, nýbrž že dílo missií i nového rozkvětu nabude.

1. *V Turecku*[1]) přes mohamedánský fanatismus a přes všecky úskoky a intriky schismatikův a sektářů náboženství katolické, hlavně zásluhou řádu františkánského, kapucínského, jesuitského, Lazaristů atd., se udrželo. Třebas že Porta upustiti musila od svého dřívějšího systemu pronásledovacího, přece nepřestaly úplně útisky křesťanův a zvláště katolikův. I po tolerančním ediktu z r. 1856 vzniklo r. 1860 hrozné vraždění křesťanů na Libanonu a v Syrii. Veliký význam pro dílo missionářské mají školy a dobročinné ústavy četných mužských a ženských kongregací, zejména však jesuitské školy v Kairu a Beirutu. Počet katolíků v Turecku evropském s Kretou páčí se (r. 1900) na 300.000 a v Turecku asijském na 600.000.

2. *V přední Indii*[2]) byli Portugalci vždy více zatlačováni Angličany a ztratili koncem století 18. téměř všecky své državy. Ježto stará biskupství při tom upadala, bylo třeba provésti reorganisaci. Pro anglické území zřízeny byly apoštolské vikariáty od metropolity v Goa nezávislé a jurisdikce metropolity v Goa a biskupa v Macao omezena na území portugalské (r. 1838). Poněvadž Portugalsko těchto změn nechtělo uznati, ale také zároveň své závazky k biskupstvím

---

[1]) Von Mülinen, Die lateinische Kirche im türkischen Reiche. 2. Aufl. 1903. — Jorga, Gesch. des osman. Reiches. 4 Bde. 1908 sq.

[2]) S. von Bischoffshausen, Das höhere kathol. Unterrichtswesen u. die Bekehrung der Brahmanen. 1897. — Dahlmann, Indische Fahrten. 2 Bde. 1908.

plniti, došlo k dlouhému prudkému sporu a k rozkolu[1]) v Goa, podporovanému zvláště od arcibiskupa Josefa de Sylva y Torres, který teprve r. 1886 konkordátem mezi králem portugalským Ludvíkem a Lvem XIII. byl urovnán. Dle něho Portugalsko zřeklo se práva patronátního v državách britských, arcibiskup v Goa povýšen na titulárního patriarchu s právem předsedati na nacionálním sněmu celé východní Indie, a podřízeny mu diecese v Kochinu, v Damao-Cranganoru, v Macao a v Sv. Tomáši-Meliaporu. Právo patronátní na patriarchát v Goa a na biskupství podřízená přiznán králům portugalským. V území britském povýšeno bylo sedm vikariátů (Agra, Bombay, Verapoli, Madras, Kalkutta, Pondischery a Colombo) na arcibiskupství.[2]) Angličané podobně jako dříve Hollanďané chovali se k missiím katolickým s počátku nepřátelsky, postupem století 19. nastala však změna. Činnost missionářská Jesuitů, Kapucínů, Oblatův a kněží pařížského semináře pro missie zevnější rozvíjela se se značným úspěchem. Církev katolická čítá nyní (1910) v Indii přes 2 milliony vyznavačův a má zde četné semináře, studijní a dobročinné ústavy. Roku 1911 konán za předsednictví arcibiskupa bombajského v Kalkutě katolický sjezd, na němž mimo jiné rozhodnuto k podpoře katolických zájmů na poli náboženském, sociálním a státně-právním utvořit zvláštní organisaci. V nejnovější době pokusili se Jesuité v Maduře s úspěchem o missii mezi bramíny.

3. *V zadní Indii* přes rozličné překážky náboženství katolické činilo stále pokroky. V království anamském, k němuž náleží Tonkin, Cochinchina a Cambodža, již r. 1819 bylo přes 400.000 křesťanův. V brzku však vyvolal Min-Menh (1820—1841) kruté pronásledování, vypudiv cizí kněze ze země a chrámy křesťanské rozkázav zbořiti. Po jeho smrti sice poněkud ustalo, obnoveno bylo však r. 1848 od císaře Tü-Düka, v němž na 16.000 křesťanů s několika

[1]) Bussière, Histoire du Schisme portugaise dans les Indes. Paris 1854.

[2]) Archiv für kathol. Kirchenrecht. 58 (1887), 3 násl.

kněžími dosáhlo koruny mučednické a na 20.000 do otroctví uvrženo bylo. Nepřátelství proti Francouzům a jejich bojovný postup byly příčinami těchto pronásledování. R. 1862 intervencí Francouzův učiněn byl pronásledováním konec a katolíkům (r. 1869) dostalo se dovolení, aby bydliti mohli ve zvláštních osadách a (r. 1874) udělena jim svoboda náboženská, jejíž provedení však revoluce v zemi vzniklá zamezila. R. 1885 padlo znovu na tisíce křesťanů pronásledování za obět. Po obsazení Indočíny Francouzy a Birmy Angličany (r. 1885) nastaly ponenáhlu větší bezpečnost a klid. Katolíků je tu v době přítomné přes million.

4. *Na ostrovech Filipinských*, od r. 1898 Spojeným státům severoamerickým náležejících, náboženství katolické je náboženstvím vládnoucím. Metropolitovi v Manile podřízeno je 8 biskupův. Poměry náboženské horlivou činností řádů ponenáhlu se tu lepší.

5. *Na ostrovech Sundských*, náležejících téměř úplně Hollandsku, byla katolická činnost missijní r. 1808 znovu zahájena a těšila se v pozdější době i podpoře vládní. Roku 1842 zřízen byl vikariát Batavia. Úspěchy Jesuitů, Voršilek, Františkánek atd. jsou dobré. Počet katolíků páčí se na 60.000.

6. *Na ostrovech Oceanie*, jež Angličané, Francouzi, Němci a Spojené státy mezi sebe rozdělili, působili nejdříve protestantští missionáři londýnské missijní společnosti; katoličtí missionáři započali tu teprve činnost r. 1826. Ač jim různé od protestantů byly činěny překážky, docílili přece i zdárných úspěchů. Katolíků je tu na 154.000, pro něž zřízeny různé vikariáty a praefektury apoštolské.

7. *Na poloostrově Korejském*[1]) obnoveno bylo křesťanství, které již dříve z Japonska tam bylo hlásáno, koncem periody předešlé z Číny. Ihned však povstalo proti němu pronásledování, které trvalo až do r. 1827 a všecky kněze vyhubilo. Po té šířilo se opět křesťanství dále, zakoušelo však přes evropskou intervenci

---

[1]) Fourer, Koreas Märtyrer und Missionäre. 1895. — Dallet, Histoire de l'Église de Corée. 2 vol. Paris 1874. — Launay, Les missions franç. en Corée. Paris 1895.

krvavá pronásledování od r. 1839 až do doby přítomné téměř stále. Nicméně zničeno nebylo, poněvadž křesťanští Korejci jevili největší stálost a heroismus. Do r. 1870 bylo již na 8000 obětí. Po válce ruskojaponské (r. 1904 a 1905) stala se Korea závislou od Japonska, které missionářům nečiní překážek. V době přítomné (r. 1911) je tu přes 76.000 katolíků.

8. *V Tibetu*[1]) zřízen byl r. 1808 apoštolský vikariát, jemuž v čele stáli Kapucíni. Později (r. 1844) učinili pokus šířiti zde víru Lazaristé (Huc a Gabet), byli však donuceni k odchodu. Podobně vedlo se po té kněžím pařížské missijní kongregace. Missionářům největší překážky činí Lamas. R. 1900 náleželo k apoštolskému vikariátu tibetskému 1565 katolíkův. V pronásledování r. 1905 byla téměř celá missie zničena.

9. *V Mandžursku a Mongolsku* je počet katolíků, pro něž zřízeny tři vikariáty, celkem nepatrný (asi 38.000), nicméně v poslední době utěšeně vzrůstá.

10. *V Číně*,[2]) kde noví hlasatelé dílo missionářské, spory o čínské zvyky přerušené, hleděli opět k novému rozkvětu přivésti, zakoušeli křesťané nová těžká pronásledování za císaře Kia-Kinga (1795—1820), zejména r. 1815. Četní věřící a mezi nimi i někteří kněží zemřeli smrtí mučednickou. Také za jeho nástupce Tao-Kuanga (1820—50) byli znovu v jednotlivých provinciích pronásledováni, jakkoli císař přímého ediktu nevydal. R. 1840 dosáhl Lazarista Perboyre[3]) po krutém trýznění koruny mučednické. Poněkud se zlepšilo postavení křesťanů, když Angličané a Francouzové usadili se v Šanghai a Hongkongu a smlouvou nankinskou r. 1842 císařská ochrana byla jim zajištěna. Odpor strany staročínské proti této úmluvě pohnul císaře Hienfonga (1850—1861) k novému

[1]) Huc, Le Christianisme en Chine, en Tatarie et au Tibet. 4 vol. 1857 n. — Launay, Hist. de la mission du Tibet. 2 v. Lille 1903.

[2]) Pieper, Chinesisches Unkraut, Knospen und Blüten. 1900. — Piolet et Vadot, La religion catholique en Chine. Paris 1905. — Wolferstan, The Catholic Church in China 1860—1907. London 1909.

[3]) Janda, Život blah. Jana Gabriela Perboyre. 1896.

nepřátelství (r. 1851); vítězné zbraně Francie a Anglie donutily jej však k smlouvě v Tientsinu r. 1858 a k míru v Pekingu r. 1860, kterým zákony proti křesťanství byly zrušeny a missionářům volný přístup do nebeské říše zaručen. Přes to však na jednotlivých místech výbuchy nenávisti opakovaly se dále a zejména válka francouzsko-čínská (1884—85) vyvolala nové edikty proti křesťanům. Na přímluvu Lva XIII. r. 1885 slíbil však císař netoliko ochranu missiím, nýbrž chtěl zříditi řádné diplomatické spojení se stolicí apoštolskou; než pro žárlivost Francouzů k tomu nedošlo. R. 1900 nastalo za ochrany dvoru samého nové pronásledování boxery vyvolané, jemuž padlo za obět mnoho domorodých křesťanův a četné osoby řeholní. Mocnosti evropské učinily sice v brzku tomuto pronásledování konec, nicméně zuřivé výbuchy lidu opakují se časem dále. Ač výsledek činnosti missionářské pro odpor lidu proti všemu cizozemskému neodpovídá posud námahám a obětem přinesenými, přece skýtá tu missie nejlepší naděje. Katolíků v Číně, která r. 1912 proklamována byla za republiku, v době přítomné je 1,210.000.

11. *V Japonsku,*[1]) které se zcela ve století 17. proti missionářům uzavřelo, teprve r. 1858 smlouva vynucená severní Amerikou, Anglií a Francií otevřela přístav Nagasaki Evropanům a tím také missionářům. Uvnitř země nalezli missionáři sbory křesťanské, které bez kněží a bez poučování jejich zachovali si víru, samy si křest udělujíce. Již r. 1862 vystavěn byl chrám v Yokohamě od apoštolského vikáře Gerarda; avšak pro odpor proti cizozemcům a opětovaná pronásledování víra činila malé pokroky. Lepší doby nastaly teprve r. 1876, kdy prohlášena byla v Japonsku, které nyní rychle evropskou kulturu přijalo, náboženská svoboda. Když ponenáhlu počet katolíků se zvětšil, zřídil Lev XIII. r. 1891 metropoli

[1]) Ligneul et Verret, L'Evangile au Japon au XXe siècle. Paris 1904. — Vogt, Le Catholicisme au Japon. Paris 1905. — Haas, Japans Zukunftsreligion. 2. Aufl. 1907. — Weig, Das relig. Problem in Japan. (Hist.-polit. Bl. 1910. I. Bd. Str. 343 n.) — Huonder u Krose, Handbuch. II., 64 n.

v Tokiu s třemi podřízenými biskupstvími (Nagasaki, Osaka a Hakodate). R. 1912 zřízena byla nová apoštolská praefektura v Nijgate. Katolíků je tu na 72.000. Většímu rozšíření víry velikou překážkou vedle protestantských a ruských missionářů je však indifferentismus, materialismus, nevěra, zvláště ve vyšších třídách vládnoucí, jakož i veliký nedostatek učitelův a katechistů. Nicméně i zde vyhlídky jsou příznivé, zvláště bude li, jak se zamýšlí, vyšší školství od katolíků více pěstováno.

§ 263. Missie v Africe a v Australii.

I. *V Africe,*[1]) která byla v poslední době téměř úplně mezi evropské námořní moci rozdělena, v periodě přítomné s novou horlivostí započato bylo opět dílo missionářské. Také docíleno větších úspěchů než ve stoletích předešlých, jakkoli veliké překážky práci missionářů činí fanatismus mohamedánský, malé duševní schopnosti domorodcův a nezdravé podnebí.

1. *V Africe severní* započíná nová doba dobytím Alžíru Francouzy r. 1830. Třebas že mohamedáni až dosud pro kázání křesťanské ukazovali malou vnímavost, přece počet křesťanů přistěhováním ponenáhlu vzrostl tak, že papež Řehoř XVI. zřídil v Alžíru r. 1838 biskupství, které bylo r. 1867 Piem IX. povýšeno na arcibiskupství, a jemu podřízena dvě nová biskupství v Orani a Constantině. Roku 1873 konán tu byl první národní sněm církevní.

2. V sousedním *Tunisu*, nad kterým od r. 1881 Francie vykonává protektorát, obnovil Lev XIII. r. 1884 starobylý stolec sv. Cypriana v Karthagině a jmenoval arcibiskupem kardinála Lavigeriho[2]) († r. 1892), jenž o missie v Africe severní, jakož i svými křížovými kázáními o odstranění otroctví a potlačení obchodu s otroky nemalých si zásluh získal. Pro Fez

[1]) L. de Béthune, Les missions catholiques d'Afrique. Lille 1894. — Ohrwalder, Aufstand i. Reich des Mahdi u. neue 10jähr. Gefangenschaft. 1892. — P. Schwager, Die Mission im afrik. Weltteil. 1908.

[2]) Klein-Muth, Kardinal Lavigerie u. sein Werk. 1893.

a Marokko, od r. 1911 pod francouzskou svrchovaností se nalézající, zřízeno bylo španělské biskupství v Ceutě. V Tripolisu, který v době přítomné (r. 1912) obsadila Italie, počet katolíků je dosud nepatrný. S úspěchem působí tu zvláště Františkáni.

3. Pro *střední Afriku* neboli země Sudanu zřídil Řehoř XVI. z popudu polského Jesuity Rylla apoštolský vikariát (r. 1846), jehož představeným byl mezi jinými Ignác Knoblecher[1]) († r. 1858), rodilý z Kraňska. Za podpory Rakouska zřídil stanice missionářské v Chartumu, v Gondokoru a u Sv. Kříže. Dílo missionářské biskupa Comboniho[2]) († r. 1881) v Sudanu bylo přerušeno hnutím Mahdiho, v nejnovější době však znovu započato. Od r. 1895 jsou tu tři missionářské stanice a r. 1897 odebral se tam apoštolský vikář Toulotte s několika missionáři, aby s větším důrazem evangelium šířili v krajinách senegalských a po obou březích řeky Nigru.

4. *V Africe západní* pracují missionáři ve francouzské Senegambii, u zálivu Guinejského a v německém Kamerunu. Počet obrácených, zvláště v Kamerunu,[3]) přičiněním Palottinů z Limburka utěšeně roste. Také missie ve francouzském a belgickém Kongu (od r. 1888) slibují přes těžké postavení práce missionářů z různých 13 společností znamenitý úspěch. Zejména katechumenů je veliký počet. Jen scheutveldští missionáři ve svých třech územích vikariátu Kongo, praefektuře Kassai a nově zřízené missii Katanga mají na 39.000 katechumenů.

5. *V Africe jižní a východní*[4]) činí náboženství katolické rovněž patrný pokrok. V zemi kapské, náležející vládě britské, zapustila církev katolická pevné kořeny přičiněním katolických Irův. V Transvalu, rovněž Angličanům podrobeném, katolíci byli církevně podřízeni do r. 1866 apoštolskému vikáři natalskému, nyní (od r. 1904) však mají vlastního apoštolského vi-

[1]) Hist.-pol. Blätter. Bd. 39., str. 601 n.
[2]) Comboni, Hist. Übersicht u. Schilderung des Zustandes d. apost. Vikariates von Zentral-Afrika. 1878.
[3]) Sklaster, Kulturbilder aus Kamerun. Limburg 1910.
[4]) Spillmann, Von Kap bis Sambesi. 1882.

káře. Missii opatřují kněží kongregace Oblatů neposkvrněného početí Panny Marie. Školy klášterní pro dívky mají tam různé řády ženské, zvláště Dominikánky a Voršilky. V Zambesi, severně od Transvalska, kde zřízeny jsou některé missionářské stanice, zvláště Jesuity, trvá od r. 1906 apoštolská praefektura; výsledky dosažené neodpovídají však namnoze dosud záslužné práci apoštolské.

6. Na ostrově *Madagaskaru,*[1]) od roku 1890 pod vrchní správou francouzskou, pracovali od r. 1841 Jesuité, docílili však malých úspěchů jednak pro četná pronásledování od domorodců, jednak pro řevnivost kazatelů protestantských. Teprve v novější době utěšeněji rozvíjí se tu víra katolická, ač vláda francouzská neskytá missionářům zasloužené podpory. Neméně slibná je missie v Zanzibaru, v jehož jižní polovici pracují od r. 1887 missionáři benediktinští z Bavor. V Ugandě působí hlavně missionáři z kongregace Bílých Otců v. Křesťanství rozšířilo se v zemi do té míry, že prvotný jediný apoštolský vikariát nyanzský rozdělen na tři a čítá se nyní na 113.811 katolíkův.[2])

II. *V Australii,*[3]) kterou Francouzové již ve století 16. objevili, Angličané však roku 1787 své vládě podrobili, náboženství katolické přes překážky missionářů protestantských od r. 1820 počalo se šířiti přičiněním apoštolského vikáře na ostrově Sv. Mořice, který sem několik kněží poslal. Když se dostalo katolíkům anglickým emancipace, byl do Australie poslán kněz řádu sv. Benedikta Ullathorne (r. 1832), jenž získal si velikých zásluh o víru, zbudovav některé chrámy a školy. Jakmile počet věřících vzrostl, zřízen byl r. 1835 apoštolský vikariát v Sydney a apoštolským vikářem jmenován Benediktin Jan Polding († r. 1877). Již r. 1842 vikariát sydneyský povýšen na metropoli s biskupstvími v Adelaide a Hobartu, a r. 1874 připojena druhá metropole v Melbournu. Na

[1]) Suau, La France à Madagascar, histoire, politique et religion. Paris 1909.

[2]) Kathol. Miss. 1910, str. 163 sq.

[3]) Moran, Hist. of the Catholic Church in Australasia etc. 2 vol. 1886 násl.

synodách provinciálních (r. 1844, 1866 a 1869) vydány byly mnohé blahodárné předpisy a na podporu díla missionářského povoláni Jesuité z Rakouska, z nichž zvláště proslul Jan Hinterröcker[1]) († r. 1872). K dvěma již trvajícím metropolím připojil Lev XIII. další tři v Adelaidě, v Brisbanu a v Hobartu. R. 1885 konán první plenární koncil v Sydney,[2]) r. 1895 druhý, k němuž dostavilo se 24 biskupů s kardinálem Moranem v čele, a r. 1905 konečně třetí.[3]) Na Novém Seelandě zřízeno arcibiskupství wellingtonské (r. 1887) a tři biskupství, v ostatní Polynesii je řada apoštolských vikariátův a praefektur. Veliké překážky missionářům činí zde divokost domorodcův a sekty protestantské.

§ 264. Život řeholní. Řády a kongregace.[4])

Revoluce francouzská a doba po ní bezprostředně následující způsobila životu řeholnímu těžké ztráty. Bouřím těmto padly za obět ve Francii, v Belgii a v Německu kláštery úplně, v Italii a ve Švýcarsku aspoň z části. A když bylo po té s novým budováním započato, přikvapily bouře tyto na jednotlivé země vždy znovu a zničily opět částečně nebo úplně, co zatím bylo vybudováno. Přes to však život řeholní nabyl rozvoje, jakým se sotva nejlepší doby středověké honositi mohou v době tak krátké. Zejména založeny byly četné nové kongregace a také počet členů jednotlivých řádův a řeholních společností vzrostl značnou měrou, tak že nyní počet řeholních osob je v církvi značnější než před revolucí francouzskou. Velikého rozšíření nabyly zvláště ty kongregace,

---

[1]) Feigl, J. N. Hinterröcker S. J., apostol. Missionär in Australien. 1875.

[2]) Borový, Plenární církevní sněm australský v Sydney. (Čas. katol. duch. 1880.)

[3]) Acta Pont. 1907, p. 422 sq.

[4]) Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der kathol. Kirche. 2. Aufl. 3 Bde. 1907. — Braunsberger, Rückblick auf das kathol. Ordenswesen im 19. Jahrh. 1901. — Keller, Les congrégations religieuses en France. Paris 1880.

které se zabývají vyučováním a skutky lásky k bližnímu. Působení kongregací, které věnují se ošetřování nemocných, je tak velikolepé, že vynucuje uznání a obdiv i nekatolíkům, ano i nevěřícím.

1. *Řád benediktinský* organisoval se v různé kongregace (v celku 14) a obdržel jmenováním opata-primasa v San Anselmo v Římě (r. 1893) zároveň silnější pásku jednoty, aniž samostatnost jednotlivých klášterů byla tím dotknuta. Z kongregací vynikla zvláště kongregace francouzská, zřízená učeným Guérangerem,[1]) opatem solesmeským (r. 1837), horlivým pěstováním vědy. Podobně i kongregace beuronská,[2]) založená arciopatem Maurem Wolterem († r. 1890), pěstuje horlivě vědu a utvořila zvláštní školu malířskou.

2. *Cisterciáci* přijali z veliké většiny reformu z kláštera La Trappe; kláštery přísné observance staly se pode jménem reformovaných Cisterciáků (Trappistů) zvláštním řádem (r. 1892).

3. *Františkáni observanti*, obsahující čtyři rodiny, byli Lvem XIII. r. 1897 spojeni v jednu společnost pode jménem Ordo fratrum Minorum.

4. *Řád jesuitský*, od Pia VII. nejdříve pro Rusko r. 1801, a pro království obojí Sicilie r. 1804, později pak bullou Sollicitudo omnium ecclesiarum r. 1814 pro celou církev obnovený, obdržel opět přístup do států, ze kterých byl vypuzen. Za cílevědomého řízení svých generálů Fortise (r. 1820), Roothana (r. 1829), Beckxa (r. 1853), Anderledyho (r. 1892), Martina a Wernze (r. 1906) rozvíjel opět záhy rozsáhlou činnost v zevnějších missiích, v pastoraci, ve vědě a vyučování.

5. Z obnovených starších řádů zmínky zasluhují ještě *Trinitáři*, kteří působením svého reformátora, kanovníka Olivieriho, od r. 1853 věnují se hlavně vykupování a obracení na víru křesťanskou černošských otroků.

[1]) Guéranger, abbé de Solesme. Par un moin Bénédictine de la Congregation de France. 2 vol. Paris 1909 sq.

[2]) S. von Oer, Erzabt Placidus Wolter († 1908). 1909.

Z nových kongregací, jež věnují se téměř výlučně missii, vychování a vyučování, přednější jsou:

1. Kongregace z *Picpus* neboli nejsv. srdce Ježíšova a Mariina, založena byla knězem Coudrinem[1]) v Paříži (r. 1801) a potvrzena Piem VII. (r. 1817). Vedle vyučování mládeže účastní se kongregace velmi horlivě missie mezi pohany v Oceanii, v Africe a Americe.

2. Kongregace *Oblatů neposkvrněné Panny Marie*,[2]) zřízená knězem a později biskupem marseillským Eugenem z Mazenodu (r. 1816) v Lyoně a potvrzená Lvem XII. (r. 1826), věnuje se rovněž s úspěchem vnitřní a zejména zevnější missii. Týž úkol mají také

3. *Maristé*[3]) neboli kněží Marie v Lyoně od abbého Colina (r. 1816) založení a Řehořem XVI. potvrzení. Pracují hlavně v Oceanii.

4. *Missijní společnost božského slova*[4]) založena byla ve Steylu v Hollandsku r. 1875 Arnoldem Janssenem pro zevnější missie. Společnost nabyla značného rozvoje a účastní se nyní missií ve všech dílech světa.

5. Missijní společnost *Palottinů* založil r. 1835 ctihodný Vincenc Palotti († r. 1850). Účastní se práce missionářské v Kamerunu a pak v Brasilii.

6. *Salesiáni* neboli Oratorium sv. Františka Saleského, jejichž zakladatelem je veliký apoštol opuštěné mládeže kněz Jan Bosco[5]) († r. 1888) v Turině (r. 1859), věnují se nábožensko-mravní výchově sirotků a též missii. V brzku rozšířili se do mnohých zemí evropských a amerických a rozvíjejí všude činnost nanejvýše požehnanou.

7. Kongregace *Assumptionistův* neboli Augustiniánů nanebevzetí Panny Marie založena byla r. 1840 J. d'Alzonem, generálním vikářem v Nimes, k projevování života katolického a působí hlavně tiskem. Nyní věnuje se též missii a sjednocení východních církví.

Z četných kongregací ženských, které vznikly ve Francii, v Italii, Německu a Rakousku, zmínky zasluhují:

1. *Dames du sacré coeur*, Sestry nejsv. srdce Ježíšova, založené r. 1800 blah. Žofií Baratovou[6]) († r. 1865), (blahosl.

---

[1]) Biogr. od Perrona. Paris 1900.

[2]) Streit v Kathol. Seelsorger. 1902, str. 403 n.

[3]) Kathol. Seelsorger. 1904, str. 22 n.

[4]) Hermann auf der Heide S. V. D. Die Missionsgesellsch. von Steyl. 1900.

[5]) Biogr. Du Bois. Paris 1884. Deutsch 1885. — Villefranche. Paris 1888. Deutsch 1892. — J. B. Mehler. 2 Aufl. 1893. — Francesia. Paris 1905.

[6]) Die selige Magdalena Sophie Barat u. ihre Stiftung. Mit einem Vorwort von Dr. Paul Wilhelm von Keppler. 1911. — Baunard. 2 v. Paris 1876. G. de Grandmaison. 4 éd. Paris 1909.

r. 1908), k vyučování a výchovu, zejména dívek lepších rodin a r. 1826 Lvem XII. potvrzené. Rozšířeny jsou jak ve starém tak i novém světě.

2. *Paní dobrého pastýře* vznikly ze společnosti „Sester útočiště", založených pro padlé dívky tím, že představená Marie Eufrasie Pelletierová[1]) v Angersu spojila jednotlivé jejich domy v kongregaci (r. 1835). Společnost rozšířila se do všech dílů světa a působí velmi blahodárně.

3. *Chudé školské sestry* v Bavorsku založeny byly biskupem Wittmanem v Řezně († r. 1833). Rozšířily se i do Rakouska a zvláště blahodárně působí též v severní Americe.

4. *Sestry chudého dítka Ježíše* byly r. 1848 založeny v Cáchách, rozšířily se do různých zemí a věnují se výchově chudých dívek.

5. Kongregace *sester božské lásky* založena byla r. 1868 ve Vídni pod protektorátem císařovny Alžběty a věnuje se výchově osiřelých dívek, vyučování služebných osob a výchově mládeže ženské vůbec.

§ 265. Právní poměry, kázeň církevní a kultus a život nábožensko-mravní.[2])

1. Těžké rány, které revoluce a saekularisace církvi zasadily, měly pro ni namnoze i účinek blahodárný. Mnohé církevní zlořády, které přes reformu koncilu tridentského zůstaly, byly nyní odstraněny. Konfiskací jmění klášterního přestaly samy sebou kommendy, t. j. propůjčování opatství a převorství světským kněžím nebo i laikům, jež se přes zákaz sněmu tridentského zvláště ve Francii udržovalo. S politickými výsadami šlechty zrušeny byly i církevní její privileje, především ve Francii a v Německu. Biskupské stolice a jiné vynikající církevní úřady staly se nyní všem přístupnými bez rozdílu rodu a tím nebezpečenství značně zmenšeno, že budou vnuceni na tato místa mužové namnoze nehodní. Ovšem vzdalovala se šlechta nyní vždy více církevní služby, důkaz to, že dříve často více ze

[1]) Biogr. Pasquier. 2 vol. Paris 1893. Deutsch 1895. — Portais. 2 vol. Paris 1894. — A. Clarke. London 1896.

[2]) Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh. — Kopp, Die katholische Kirche im 19. Jahrh. 1830. — Schäfer, Einheit in Liturgie u. Disziplin in Deutschland. 1891. — Stutz, Der neueste Stand des deutschen Bischofswahlrechtes. Stuttgart 1909. — Baumgarten, Die Verfassung u. Organisation der Kirche. 1909.

zevnějších ohledů než z povolání do stavu duchovního vstupovala. Také zlozvyk, zvláště v Německu se vyskytující, že biskupové dvě nebo tři biskupství v rukou svých spojovali, byl tím odstraněn.

Než nepřestala jen privilegia v církvi, nýbrž i stavovská privilegia vůbec, která až do revoluce francouzské obecně trvala. Klerus pozbyl osvobození od daní a privilegium fori. Desátky byly téměř všude zrušeny nebo vyplaceny. A tento nový řád právní, třebas ne bezpodmínečně, uznala stolice apoštolská temporum ratione habita, jak výslovně praví se v konkordátu rakouském (r. 1855) a v konvencích s Virtemberskem a Badenskem (1857—1859).

2. Při *církevně-právních věcech* stalo se pravidlem pečlivěji zachovávati postup instancí a pro římský soud ustanovovati tak zvané iudices in partibus. Pro Německo tím splněn požadavek, jak naposled ještě punktací emžskou byl učiněn.

3. *V bohoslužbě* nebyly provedeny v periodě této žádné podstatnější změny. Snaha směřovala k tomu, aby církevní předpisy pro důstojnou oslavu bohoslužby všude byly přesně zachovávány. Důkazem jsou četná rozhodnutí, která kongregace ritu ve století 19. vydala. Také větší jednoty bylo v bohoslužbě a liturgii vůbec docíleno odstraněním partikularismu po koncilu tridentském ještě trvajícího. Opat ze Solesmes Guéranger († r. 1875) vystupoval ve svých „Institutions liturgiques“ (1840—1851) rozhodně proti liturgiím zvláštním a hnutí tím vyvolané vedlo k přijetí římské liturgie ve Francii. Jen Lyon podržel starý ritus; ambrosiánská liturgie udržela se v Miláně, mozarabská v Toledě.

4. Obsáhlá činnost jevila se též pro reformu *církevní hudby* nebo lépe řečeno liturgického zpěvu. Snaha směřuje k tomu, aby hlučná hudba instrumentální opět byla z chrámův odstraněna a nahrazena důstojnější a jediné liturgickou hudbou vokální. V tomto směru pracovali za příkladem Kašpara Etta († r. 1847) a Kašpara Aiblingera († r. 1867) v Mnichově, v Řezně Jiří Mettenleiter († r. 1858), Xav. Haberl, především však Frant.

Witt († r. 1888) zavedením spolků cecilských. V Čechách zvláště Josef Foerster († r. 1907) jako praktický reformátor hudby církevní vynikl. Spolky cecilské rozšířily se přes mnohá osočování v Německu, v Rakousku (v Čechách a na Moravě jednoty cyrillské), ve Švýcarsku a v severní Americe. V nejnovější době (r. 1903 a 1904) Pius X. vydal pro pěstění pravého zpěvu církevního nové předpisy, jakož i dal sestaviti officielní vydání církevních knih chorálních a předepsal je pro celou církev.

5. *Pobožnosti* postupem této periody značně vzrostly. Především velikého rozkvětu nabyla pobožnost čtyřicetihodinná, tak že v mnohých diecesích každodenně aspoň v jednom chrámu výstava nejsv. Svátosti se koná. Také pobožnost křížové cesty dosáhla nového rozšíření. Než zvláště velikého rozmachu nabyla pobožnost k nejsv. Srdci Páně. Pius IX. svátek nejsv. Srdce Páně rozšířil na celou církev, Lev XIII. povýšil jej netoliko na duplex primae classis, nýbrž zasvětil i celý okrsek katolický nejsv. Srdci. V měsíci květnu k poctě Panny Marie konají se pobožnosti májová a v měsíci říjnu pobožnosti růžencové.

6. *Počet svátků*[1]) pro foro v této periodě nebyl ve všech zemích týž, poněvadž papežskými rozhodnutími pro jednotlivé země různě byl stanoven. Nejvíce omezen byl ve Francii výnosem[2]) papežského legáta kardinála Caprary z 9. dubna 1802. Vedle neděl byly jen čtyři zvláštní svátky uznány: vánoce, nanebevstoupení Páně, nanebevzetí Panny Marie a Všech svatých. Ostatní svátky byly odstraněny, některé však na následující neděli přeloženy, totiž zjevení Páně, slavnost Božího těla, svátek sv. Petra a Pavla a svátek církevního patrona. Státně byly ostatně r. 1886 opět dva svátky zavedeny, pondělí po velikonocích a svátcích svatodušních. Záležitost úpravy svátků zaměstnávala také jiné země, a poněvadž úprava tato dle více nebo méně různých poměrů se řídila, nastala v této příčině

[1]) Kellner, Heortologie. 3. Aufl. 1911.
[2]) Magn. Bullar. contin. ed. Rom. XI. 1846, str. 323 násl.

veliká rozmanitost. Proto Pius X., zřetel maje na změněné poměry sociální a národohospodářské doby přítomné a chtěje odstraniti nestejnosti v různých krajích zavládlé, vydal 2. července 1911 motu proprio „Supremi disciplinae“,[1]) jímž počet zasvěcených svátků pro celý katolický svět redukoval, a to tak, že vedle neděl jako zasvěcené svátky mají býti odtud jen slaveny: svátek narození, obřezání, zjevení a nanebevstoupení Páně, neposkvrněného početí a nanebevzetí Panny Marie, sv. apoštolů Petra a Pavla a konečně svátek Všech svatých. V ostatní dosud zasvěcené svátky byli věřící zproštěni povinnosti slyšeti mši sv. a zdržovati se služebných prací; v chrámech však konati se mohou, ano dle přání papežova konati se mají bohoslužby stejným, pokud možno, jako dosud způsobem. Také slavnost Božího těla může se konati ve čtvrtek s průvody a slávou obvyklou.

7. Snaha po *zmírnění kázně církevní* udržovala se i ve století 19. Censur církevních používáno vždy měrou nejskrovnější a prohlašovány jen v nejnutnějších, zvláště závažných případech, především, aby zabráněno bylo většímu pohoršení.

Také v kázni postní jeví se největší mírnost, zejména v zemích konfessionelně smíšených, jako na př. v Německu, kde přikázání abstinence je omezeno na Popeleční středu, poslední tři dni velikého téhodne a na všecky pátky církevního roku. Ostatně i pro země katolické rozličnými indulty předpisy postní značně jsou zmírněny.

8. *Život náboženskо mravní*[2]) nalézal se v přítomné periodě ještě po některou dobu pod neblahým vlivem osvícenosti století 18. Když však veliké bouře, zahajující tuto periodu, pominuly, navrátilo se pone-

[1]) Tumpach, Redukce zasvěcených svátků. (Čas. katol. duchov. 1912, str. 49 n.)

[2]) Krose, Handbuch. I. 211 n. II. 318 n. — Goyau, Autour du catholicisme social. 2 t. 3. éd. Paris 1902. — Rost, Die Katholiken im Kultur- u. Wirtschaftsleben der Gegenwart. 1907. — Mausbach, Konfession u. bürgerl. Leben. (Kathol. 1910, II. Bd. 121 sq.) — Pesch, Die soziale Befähigung der Kirche. 3. Aufl. 1911. — Nielsen, Aus d. inneren Leben der kathol. K. im 19. Jahrh. I. Bd. Deutsch v. Michelsen. 1882.

náhlu silnější křesťanské vědomí a rozhodnější církevní smýšlení. Obrat jevil se především větší náboženskou horlivostí kleru, jakož i laiků, zakládáním četných církevních bratrstev, hojnějším konáním missií a exercicií, častějším přijímáním svatých svátostí, věrnou přichylností k stolici papežské, obětavostí pro církevní účely, zvláště pro rozšíření víry mezi pohany, pro obnovu chrámů a jejich důstojnou výzdobu, zřizováním a vydržováním katolických škol, větší péčí o časné a věčné blaho pracujících tříd lidu, rozhodností, s kterou i laici hájili církev a její práva slovem, písmem i skutkem. Potěšitelným znamením náboženského rozvoje je též značný počet konvertitů ze všech stavů, jakož i osob obojího pohlaví vzácnými ctnostmi se skvějících, jako na př. byla Alžběta Setonová († r. 1821), první milosrdná sestra v severní Americe, Alžběta Canori Mori († r. 1825) a Anna Maria Taigi, obě z třetího řádu sv. Františka, blah. Zofie Baratová († r. 1865), Jesuité P. Pignatelli († r. 1811), P. Alois Solari († r. 1829), P. Ginhac († r. 1895); dále zakladatel Oratoria Jan Bosco († r. 1888), blah. J. B. Vianney, farář z Arsu, Karel Antoniewicz († r. 1852), pravý apoštol Haliče, Polska a Slezska, Kapucín Theodosius Florentini († r. 1859), veliký duchovní a tělesný dobrodinec ve Švýcarsku, v Rakousku linecký biskup Rudigier († r. 1884), neohrožený obhájce církve atd.

V nemalé míře k tomuto utěšenému rozvoji přispěly četné náboženské spolky, které o nejrůznější potřeby lidské společnosti pečovati se snaží a téměř všechna odvětví náboženské, charitativně-sociální a vyšší činnosti kulturní v sobě zahrnují. Vedle již jmenovaných spolků missijních je to spolek sv. Františka Regis r. 1826 v Paříži založený k sanaci divokých manželství; spolek sv. Vincence k podpoře chudých, založený r. 1833 v Paříži 8 studenty s A. F. Ozanamem v čele. Týž účel sleduje spolek sv. Alžběty (od r. 1842), sestávající z paní a dívek. Spolek tovaryšů, založený Adolfem Kolpingem r. 1849 v Kolíně, snaží se tovaryšům v cizině prodlévajícím nahraditi život rodinný pořádáním

přednášek, výletů, zábav. Heslo: „Žehnej Bůh počestnému řemeslu“, vyjadřuje tendenci spolku: modlitbu a práci. K péči o vystěhovalce založen byl r. 1868 spolek sv. Rafaela, k podpoře stolice apoštolské modlitbou a haléřem petrským zřízeno bylo r. 1859 ve Vídni bratrstvo sv. Michaela. Na ochranu svobody církevní a náboženské a k podpoře smýšlení křesťanského zřízen byl r. 1848 spolek Piův, jenž v brzku se rozšířil po celém Německu. S ním ve spojení jsou katolické sjezdy každoročně konané, které i do jiných zemí, zejména do Rakouska a Švýcarska, se rozšířily a značně k povznesení vědomí katolického přispěly. Neméně blahodárně působí v Německu lidový spolek (Volksverein), založený r. 1890 Windthorstem k hájení křesťanského řádu společenského a k duchovnímu a hospodářskému povznesení lidu. Podobný účel mají i v zemích rakouských různé katolické organisace rolníků, dělníků, jinochů atd. Veliký význam pro povznesení života katolického mají dále též kongresy mariánské a eucharistické,[1]) z nichž poslední r. 1912 konán byl ve Vídni s úspěchem nejskvělejším, jakož i pouti do Sv. země, do Lourdes a do Říma. Aby úspěšně bylo čeleno proticírkevní a protikřesťanské literatuře, založeny byly též spolky k šíření dobrých knih: v Německu spolek sv. Karla Borromejského r. 1845, v Korutansku spolek sv. Josefa, v Čechách Dědictví sv. Jana Nepomuckého (r. 1833), na Moravě Dědictví sv. Cyrilla a Methoda (r. 1850) Pro pěstování vědy křesťanské založen v Německu spolek Görresův (r. 1875), ve Vídni společnost Lvova (r. 1892), v Praze vydává vědecké spisy theologické Dědictví sv. Prokopa (r. 1864).

9. Zatím však co víra svoji moc znovu rozvíjela, vystupovala také vždy mocněji *nevěra*.[2]) Rozšířivši

---

[1]) Vaudon, L'Oeuvre des Congrès Eucharistiques. Paris 1910.

[2]) Stölzle, Der moderne Unglaube in unteren Ständen. 1901. — Hist.-polit. Bl. Bd. 127 (1901). — Erhard, Der Katholizismus u. das 20. Jahrh. 1902. — Egger, Die Stellung

se v předešlé periodě v části tak zvaných vzdělaných stavův a odcizivši je církvi a životu náboženskému, šířila se a šíří značnou měrou i ve vrstvách nižších a ovládá namnoze moderní společnost. Ve Francii byl revolucí atheismus prohlášen za náboženství státní, a třebas řád tento netrval dlouho, přece měl účinek trvalý; značná část národa francouzského nadále je ovládána nevěrou. V Německu jeví se již od polovice 19. století ve větších rozměrech, a rozvoj průmyslu, počínající boj mezi prací a kapitálem, jej podporuje. Vůdcové dělníků byli všichni křesťanství odcizeni, od vůdců strany byla nevěra šířena slovem i tiskem v lidu a docházela tím spíše ohlasu, poněvadž byla víra křesťanská líčena netoliko jako stanovisko vědou překonané, nýbrž i jako překážka nového společenského řádu, o jehož zavedení sociální demokracie usiluje. Jak velikého rozsahu tento směr nabyl, ukazují volby do sborů zákonodárných; počet poslanců sociálně-demokratických roste tu neustále.

Nevěrecký tisk rozšiřuje nerušeně nejšpinavější a nejfrivolnější listy, brožury a illustrované spisy, jež ohrožují každý církevní a státní řád, soukromný majetek a směřují k obnovení poměrů, jak se ukázaly hrozným způsobem v pařížské kommuně r. 1871. Neméně jeví se bezbožectví v systematické snaze po odstranění nerozlučitelnosti a svátostného rázu svazku manželského, jakož i po odkřesťanění školy. Proměna škol konfessionelních ve školy bezkonfessionelní, zapuzení společností řeholních ze škol, a zákony některých státův veškeré vyučování náboženské ze škol vylučující porušují rovněž tak nejsvětější práva rodičů, kteří své dítky do těchto ústavů odevzdati musejí, jako zájmy církve, jež z mnohých od ní založených ústavů byla vypuzena. Ještě více než nižší ovládá moderní stát vyučování vyšší, a při tom trpí, aby atheističtí a materialističtí professoři jed nevěry a nemravnosti studující mládeži vštěpovali.

---

des Katholizismus im 20. Jahrh. 1902. — Weiß, Die religiöse Gefahr. 1904. — Förster, Christentum und Klassenkampf. 1908. — Toussaint, La situation du catholicisme dans le monde au début du XXe siècle. Paris 1910.

Takto je společnost, zde více, tam méně, rozštěpena ve dva tábory. Víra a nevěra, křesťanství a protikřesťanství, vedou spolu obrovský boj. Boj tento dle zaslíbení Páně skončí vítězstvím církve, avšak veliké strasti a těžká utrpení přijdou zajisté ještě na lidstvo Bohu odcizené, než odmítne od sebe svůdce svoje a vrátí se do mateřského náručí církve.

§ 266. Církevní věda.[1])

Rozvoji církevní vědy na počátku století 19. stavěly se v cestu značné překážky. Revolucí ve Francii a v Německu církev ztratila své školy a stát řídil vyučování na stávajících universitách. Saekularisace majetku církevního v uvedených zemích přivodila téměř úplný nedostatek prostředků hmotných pro vědecký život, v jiných aspoň z části; kláštery, které dříve byly hlavními pěstiteli vědy církevní, padly namnoze revoluci za obět. Na druhé straně překážela lichá osvícenost kruhům od ní zachváceným v úspěšné vědecké práci. Ponenáhlu však překážky tyto byly odstraněny a katolická věda nabyla opět značného rozkvětu, zejména po koncilu vatikánském. Poblouzení prvních zástupců této vědy způsobilo, že bylo opět navázáno osvícenosti přerušené spojení s církevní vě-

---

[1]) Werner, Geschichte der apolog. u. polem. Literatur. 1867. — Týž, Gesch. der katholischen Theologie Deutschl. 1866. — Hurter, Nomenclator literarius. T. III. sq. — Glaa, Repertorium der kathol.-theol. Literatur seit 1700 bis zur Gegenwart. 2 Bde. 1894 n. — Kihn, Methodologie und Encyklopaedie der Theologie. 1892. — Turmel, Histoire de la theologie positive du Concil Trente au Concil du Vatican. 1906. — Bellamy, La théologie cathol. au XIXe siécle. Paris 1904. — Hogan-Boudinhon, Les études du clergé. Paris 1904. — Aubry, La formation du clergé franç. Paris 1904. — Brémond, La littérature rel. d'avanthier et d'aujourd'hui. Paris 1906. — Batiffol, Questions d'enseignement supérieur ecclés. Paris 1907. — Mignot, Lettres sur les études ecclés. Paris 1908. — Baudrillart, Les universités cath. de France et de l'étranger. Paris 1909. — Týž, L'enseignement cath. dans la France contemp. Paris 1910. — Schrörs, Gedanken über Zeitgemässe Erziehung u. Bildung der Geistlichen. 2. Aufl. 1911.

dou doby minulé. Proti víře nepřátelskému směru vědy nekatolické kladen byl důraz na studium velikých zástupců scholastiky, zejména sv. Tomáše, i samým papežem Lvem XIII. v encyklice Aeterni Patris (r. 1879). V duchu scholastiky s použitím poznatků, kterých nová doba, zvláště v oboru věd přírodních, nabyla, mělo býti dále pracováno a pokroku vědy církevní dosaženo. Poměry doby vyžadovaly toho, že s počátku hlavně pěstována byla apologetika, aby vědomí náboženské opět bylo oživeno; teprve v poslední době vystupují více v popředí obory církevně historické a biblické. Práce vědecké účastní se hlavně theologické fakulty na státních universitách, jakož i katolické university v různých zemích v novější době založené, dále theologické ústavy, jakož i členové některých řádův. Jako spisovatelé v jednotlivých oborech theologických vynikli:[1])

1. *V apologetice:* Chateaubriand († r. 1848; Génie du christianisme. Paris 1802); De Maistre († r. 1821; Du pape. Paris 1827; Soirées de St. Petersbourg. Paris 1821); Dominikán Lacordaire († r. 1861) a Jesuité Ravignan († r. 1858) a Felix († r. 1891) svými konferencemi v kathedrále pařížské; v Anglii Oratorián a kardinál Newman († r. 1890); ve Španělsku filosof Jakub Balmes († r. 1848); v Německu Drey († r. 1853; Apologetik als wissenschaftl. Nachweisung der Göttlichkeit des Christentums. Mainz 1834 n.); Vosen († r. 1871; Das Christentum u. die Einsprüche seiner Gegner. Freiburg 1861, 5. Aufl. 1905); Hettinger († r. 1890; Apologie des Christentums. 2 Bde. Freiburg 1863 a častěji); Schanz († r. 1905; Apologie des Christentums. 3 Bde. 1887. 4 Aufl. 1910 sq.); Schell († r. 1906; Apologie des Christentums. 2 Bde. 1901 n.). V Čechách a na Moravě v oboru apologetiky pracovali M. Procházka († r. 1889), Škorpík († r. 1890), Borový († r. 1897), Lenz († r. 1901).

2. *V dogmatice a v historii dogmat:* Klee († r. 1840; Kathol. Dogmatik. 3 Bde. 1834; Dogmengesch.

[1]) Na žijící ještě učence nevzato tu zřetele.

2 Bde. 1837 n.); Berlage († r. 1881; Kath. Dogmatik. 7 Bde. 1839 n.); Perrone S. J. († r. 1876; Praelectiones theologicae. 9 vol. 1835 n.); kardinál Franzelin († r. 1886; Tractatus de sacram. etc. 6 vol. 1868); Kuhn († r. 1887; Kathol. Dogmatik. 3 Bde. 1846 n.); Scheben († r. 1889; Dogmatik. 3 Bde. 1873 n.); Heinrich († r. 1891; Dogm. Theologie. 6 Bde. 1873 n.); Schwane († r. 1892; Dogmengeschichte. 4 Bde. 1862 n.); Möhler († r. 1838; Symbolik. 1832 a častěji); Simar († r. 1900); v Čechách Jan Valerián Jirsík († r. 1883; Populární dogmatika. 1841), Lenz († r. 1901; Anthropologie katolická. 1881).

3. *V theologii morální a pastorální:* Sailer († r. 1832); Hirscher († r. 1865; Moral. 3 Bde. 1835); Werner († r. 1888; Ethik. 3 Bde. 1850); Gury († r. 1866); Scavini († r. 1869); Linsenmann († r. 1898; Moraltheologie. 1878); Amberger († r. 1889; Pastoraltheologie. 4. Aufl. 1861); Benger († r. 1870; Pastoraltheologie. 1861); Schüch († r. 1893; Handbuch zu den Vorlesungen aus der Pastoraltheologie. 1865 a častěji); Krieg († r. 1911; Die Wissenschaft der speziellen Seelenführung. 1904).

4. *V právu kanonickém:* Walter († r. 1879; Kirchenrecht. 1822 a častěji); Phillips († r. 1872; Kirchenrecht. 7 Bde. 1845 n.); Vering († r. 1896; Kirchenrecht. 3. Aufl. 1893); Kober († r. 1897); Maassen († r. 1900); v Čechách Borový († r. 1897), Jirák († r. 1907).

5. *V oboru věd biblických:* Hug († r. 1846; Einleitung in das N. T. 2 Bde. 1808 a častěji); Herbst († r. 1836) a Welte († r. 1885; Einleitung ins A. T. 2 Bde. 1840 n.); Haneberg O. S. B. († r. 1876; Geschichte der bibl. Offenbarung. 1850; Die religiösen Altertümer der Bibel. 1869); Bisping († r. 1884); Schegg († r. 1885; Leben Jesu. 3 Bde. 1874 n.; Evangelien-Kommentar. 1856 n.); Vetter († r. 1906); Scholz († r. 1908); Kaulen († r. 1907); Sušil († r. 1868; Výklad Písma sv. N. Zákona. 1864 násl.).

6. *V oboru dějin církevních, patrologie a archaeologie:* Alzog († r. 1878); Döllinger († r. 1890;

Heidentum u. Judentum als Vorhalle zur Gesch. des Christentums. 1857; Christent. u. Kirche in der Zeit der Grundleg. 2. Aufl. 1868); Hefele († r. 1893; Konziliengeschichte. 1855 n.); Mai († r. 1854; Scriptorum veterum nova collectio. 10 t. 1825 n.; Spicilegium Romanum. 1839 n.; Nova patrum bibliotheca. 7 t. 1844 n.); Pitra († r. 1889; Spicilegium Solesmense. 4 tom. 1852 n.; Analecta sacra. 6 tom. 1876 n.; Analecta novissima. 2 t. 1885 n.); badatel katakomb Rossi († r. 1894); Hergenröther († r. 1890; Photius. 3 Bde. 1867 n.); Janssen († r. 1891); Kraus († r. 1901); Brück († r. 1903; Gesch. der kathol. Kirche im 19. Jahrh. 4 Bde. 2. Aufl. 1901 n); Denifle († r. 1905; Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. I. 1885); Funk († r. 1907); Borový († r. 1897; Antonín Brus z Mohelnice. 1873; Martin Medek, arcibiskup pražský. 1877); Krásl († r. 1907; Arnošt hrabě Harrach. 1886); Matěj Procházka († r. 1889) atd.

7. Vynikajícím prostředkem k pěstování a podpoře vědy jsou různé *časopisy a encyklopedie*. Devatenácte století je jimi bohato. V Německu v této příčině vyniká tubingská Theologische Quartalschrift (od r. 1819), mohučský Katholik (od r. 1821) a Historisch-politische Blätter (od r. 1838). Později povstaly Archiv für katholisches Kirchenrecht (r. 1857), Stimmen aus Maria-Laach (r. 1869), innsbrucká od Jesuitů vydávaná Zeitschrift für kath. Theologie (r. 1877), Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft (r. 1880), Studien u. Mitteilungen aus dem Benediktiner- u. Cisterzienserorden (r. 1880), Das Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters von Denifle und Ehrle (r. 1885), Römische Quartalschrift (r. 1885), Biblische Zeitschrift (r. 1903). V Italii zmínky zasluhuje Bulletino di Archeologia cristiana (r. 1863) badatele katakomb de Rossiho († r. 1894), Civilta cattolica (r. 1850). V Belgii Revue d'histoire ecclésiastique (r.

1900), Analecta Bollandiana (r. 1882), Revue Bénédictine (r. 1884). Ve Francii Revue des questions historiques (r. 1866), Revue d'histoire et de littérature religieuses (r. 1896), Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne (r. 1911), Revue de l'orient chrétien (Paris 1896) atd. v Čechách Časopis katolického duchovenstva (r. 1828), Vlasť (r. 1882), Sborník historického kroužku (r. 1899), na Moravě Hlídka (r. 1896).

Mezi díly encyklopedickými zmínky zasluhují: Kirchenlexikon vydaný Wetzerem a Weltem (12 sv., 1847 sq.; 2. vyd. kardinálem Hergenrötherem a Kaulenem. 1882 sq.), Kirchliches Handlexikon vydaný od M. Buchbergera (2 sv. 1907 sq.), Realencyklopädie der christl. Altertümer vyd. Krausem, Staatslexikon der Görresgesellschaft (5 svazků, 3. vyd. 1908 sq.); dále řada francouzských slovníků: Dictionnaire de la Bible vyd. od Vigourouxa (Paris 1891 sq.), Dictionnaire de théologie cathol. od Vacanta a Mangenota (1899 sq.), Dictionnaire d'archéologie chrét. od Cabrola (1903 sq.), Dictionnaire d'hist. et de géographie ecclés. od Baudrillarta, Vogta a Rouzièrèsa (Paris 1909 sq.), Dictionnaire d'apologetique od d'Alésa (1909 sq.), dále anglická The Catholic Encyklopedia (New York 1907 sq.) a Český slovník bohovědný od Podlahy a Tumpacha (1909 n.).

§ 267. Církevní umění.[1])

Jako ve vědě jeví se i značný rozvoj v *umění církevním*. Od dob úpadku renaissance ztrácel se vždy více ryzí smysl pro umění a základní podmínky

[1]) Kuhn, Allgem. Kunstgesch. 1891 n. — Wörmann, Gesch. der Kunst. II. Bd. 1905. — Gurlitt, Die deutsche

uměleckého tvoření: víra a nadšení pro ideály náboženské; než v devatenáctém století nastal opět obrat, jejž přivodilo především oživení náboženského života, obecnější a hlubší studium antiky a oživení umění středověkého. Na podporu rozvoje umění založeny byly četné sbírky umělecké, umělecké akademie, společnosti pro křesťanské umění, jako na př. v Mnichově r. 1892, křesťanská akademie v Praze r. 1875, dále časopisy a pod.

1. O obrození *architektury* svědčí četné chrámy starší restaurované dle původního slohu nebo dokončené nebo nově vystavěné. Tak ve Francii Eugen Viollet-le-Duc restauroval kathedrálu pařížskou a amienskou. V Německu Zwirnerem († r. 1861) a jeho nástupcem Voigtelem dokončen byl nádherný dóm kolínský. V Bavorsku umění milovný král Ludvík I. († r. 1848) dal s královskou štědrostí obnoviti dómy v Bamberku a Řezně a dóm ve Špýru nádhernými freskami vyzdobiti od Schraudolpha a v Mnichově vystaviti čtyři nové chrámy ve slohu basilikovém, byzantském, románském a gotickém. Z pěstitelů slohu románského v Rakousku vynikají: J. Müller, jenž vystavěl (r. 1853) románský chrám v Altlerchenfeldu, a K. Rösner, jenž zbudoval chrám sv. Cyrilla a Methoda v Karlíně (r. 1863) a kathedrálu v Ďakově (r. 1882). V slohu gotickém nádherné stavby provedli Jindř. Ferstel († r. 1883), stavitel votivního chrámu ve Vídni, a Schmidt († r. 1891), jenž řídil restauraci chrámu sv. Štěpána a několik nových chrámů ve Vídni vystavěl. K těmto druží se Statz († r. 1898), stavitel nové kathedrály Neposkvrněného početí Panny Marie v Linci, a Mocker († r. 1899), jenž řídil restauraci chrámu sv. Víta na hradě pražském. Nového slohu století 19. přes různé pokusy nevytvořilo.

2. *Náboženská plastika*[1]) nevykazuje mnoho vynikajících prací. Nejznamenitější sochaři této doby obrá-

Kunst des 19. Jahrh. 1900. — Schmid, Kunstgesch. des 19. Jahrh. 1906. — Strzygowski, Die bildende Kunst der Gegenwart. 1907. — Neuwirth, Illustrierte Kunstgeschichte. 1911.

[1]) Fäh, Gesch. der bildenden Künste. 2 Aufl. 1903 n. — Lübke, Gesch. der Plastik. 3. Aufl. 1880.

tili pozornost svou k náboženským předmětům jen jako věci vedlejší a namnoze teprve v pozdějším věku. Kromě toho scházel jim hlubší náboženský cit a nadšení pro křesťanské ideály, spočívající na živé víře. To zvláště platí o Antonínovi Canovovi († r. 1822). Lepší práce provedli Ludvík Schwanthaler v Mnichově († r. 1848) a jeho škola, Jan Dupré († r. 1882) ze Sieny a Achtermann († r. 1883) z Münsteru, jenž žil v Římě.

3. *Malířství náboženské*[1]) učinilo značný pokrok ve století předešlém, zvláště v Rakousku a Německu, a dalo vznik třem školám dosti značnému rozkvětu se těšícím, vídeňské, mnichovské a düsseldorfské. Zakladatelem školy vídeňské je Friedrich Overbeck († r. 1869) z Lübecku, jenž přestoupiv z lutheranismu k víře katolické uchýlil se do Říma a tam s několika stejně smýšlejícími druhy přilnul k výtvorům italských mistrů středověkých, čímž se stal předním zástupcem vroucného směru náboženského. Ze školy jeho vyšli: konvertita ze židovství Filip Veit († r. 1877), jenž pracoval ve Frankfurtě a v Mohuči, Eduard Steinle († r. 1882) ve Frankfurtě, Josef Führich[2]) († r. 1876), professor na vídeňské akademii, Jan Klein († r. 1883), rovněž professor ve Vídni. V látkách náboženských zdárně pracovali v Čechách Josef Hellich († r. 1880), jakož i Felix Jenewein († r. 1905), dále Polák Matejko († r. 1893).

Škola mnichovská založena byla za podpory krále Ludvíka I. soudruhem Overbeckovým Petrem Corneliem († r. 1867), jenž působil v Düsseldorfu, v Mnichově a v Berlíně. Jeho monumentální komposice však přes všecku velikolepost pohřešují půvabu barev. Předními jeho stoupenci jsou: Jindřich Hess († r. 1863), jenž proslavil se malbami v chrámě sv. Bonifáce a Všech svatých v Mnichově a Schraudolph († r. 1879), jenž vyzdobil kathedrálu špýrskou.

---

[1]) Frantz, Gesch. der christl. Malerei. 2 Bde. 1887 n.
[2]) Wörndle, Josef Ritter von Führich. München 1911.

Škola düsseldorfská, kterou povznesl konvertita Vilém Schadow († r. 1860), čítá mezi své přední zástupce Degera († r. 1885), Ondřeje († r. 1890) a Karla Müllera († r. 1893) a Františka Ittenbacha († r. 1879).

Další školu malířskou výlučně směru náboženského vytvořili Benediktini beuronské kongregace. Krásnou výzdobou vyniká zejména kaple sv. Maura v Beuroně, emauský chrám v Praze a mateřský chrám řádu benediktinského na Monte Cassino.

4. Utěšeně rozkvetla též v periodě přítomné *poesie náboženská.* Mezi katolickými básníky zmínky zvláště zasluhují: Ladislav Pyrker († r. 1847), arcibiskup v Jageru, vestfálský lékař Dr. Weber († r. 1894), Oskar von Redwitz, Seeber, Hlatky, Richard von Kralik, kardinál Diepenbrock († r. 1853), Beda Weber, Benediktin Pius Zingerle († r. 1881), Frant. Eichert, Anette v. Droste-Hülshoffová († r. 1848), Luisa Henselová († r. 1876), Emilie Ringseisová († r. 1895) a na Moravě Sušil († r. 1868), Šťastný († r. 1910).

5. *Náboženské hry* středověké udržely se tu a tam v nepatrných zbytcích přes doby racionalismu. Nového rozkvětu nabyly v Oberammergavě v Bavorsku. Pašijové hry vždy po 10 letech tu provozované vábí četné cizince k návštěvě.

HLAVA IV.

§ 268. Patriarchát cařihradský a církve od jeho jurisdikce odtržené.[1])

Patriarchové cařihradští ve věcech církevních a světských podrželi sice svou dřívější moc, úvšak území jejich značně se ztenčilo. Národové poloostrova balkánského vlivem politických převratů století devatenáctého odtrhli se po řadě od patriarchátu cařihradského. Církev za církví prohlásila se autokefalní a fanar cařihradský přes všecky dřívější exkommunikace proti takovýmto snahám musil posléze faktický stav uznati. Poněvadž i druzí řečtí patriarchové, alexandrinský, antiochenský a jerusalemský, stali se takřka úplně samostatnými, přestala tím dřívější jednota a uzavřenost církve. Církev řecká je již téměř jen konglomerátem celé řady patriarchátův a zemských církví, které od sebe jsou úplně nezávislé a toliko přátelské diplomatické spojení mezi sebou udržují asi jako státy.

---

[1]) Vering, Kirchenrecht, str. 373 n.; 627 n. — Döllinger, Kirche u. Kirchen, str. 157 n. — Silbernagl, Verfassung und gegenwärtiger Stand sämtlicher Kirchen d. Orients. 2. Aufl. 1904. — Jireček, Aktenmässige Darstellung der Verhältnisse der griechisch nicht unierten Hierarchie in Österreich. 1861. — Lubeck, Die christlichen Kirchen des Orients. 1911. — Beth, Die orientalische Christenheit der Mittelmeerländer. 1902. — Grivec, Východní otázka církevní. Přeložili Jašek a Jemelka. 1910.

I. *Srbové*[1]) za krále Štěpána I. Prvověnčaného (1195—1227) obdrželi r. 1221 od patriarchy cařihradského dovolení, aby biskupové srbští sami metropolitu svého na sněmě voliti směli, kterému mělo se jen dostati konfirmace od patriarchy. Prvním metropolitou stal se bratr Štěpánův Sáva, jenž rozdělil zemi na 12 biskupství a dal na ně jen Srby voliti. Za cara Štěpána IV. Dušana (1331—1355) byl r. 1346 synodou v Seresu metropolita srbský přes odpor Cařihradu povýšen na patriarchu a r. 1352 církev srbská úplně od patriarchátu cařihradského odloučena. Sídlo nového patriarchy bylo v Ipeku a jurisdikce jeho vztahovala se netoliko na Srbsko a Bulharsko, nýbrž i na část Macedonie. Když samostatnost království srbského r. 1389 krvavou bitvou na Kosím poli od Turků byla zničena a Srbsko r. 1459 proměněno v provincii tureckou, trval patriarchát dále. Také když se patriarcha Arsenius III. po nezdařeném povstání Srbů proti panství tureckému r. 1691 s 36.000 rodinami do Uher vystěhoval, zůstal patriarchát, pozbyl však nazávislosti a byl konečně r. 1766 úplně zrušen a s cařihradským spojen. V Uhrách však obdržel Arsenius III. od císaře Leopolda I. práva metropolity nad Srby ve Slavonii se sídlem v Karlovicích. Když pak r. 1738 Arsenius IV. ze Srbska se rovněž vystěhoval a v Karlovicích sídlo své zarazil, nabyli odtud metropolité karlovičtí jurisdikce nezávislé od patriarchy cařihradského nad všemi nesjednocenými Řeky v Uhrách a v Dalmácii. Voleni byli od desíti sobě podřízených biskupův a šlechty, potvrzení dostávalo se jim od císaře. R. 1848 nabyli metropolité od císaře Františka Josefa I. titulu patriarchy. Když pak v novější době rozkolní v Sedmihradsku žádali sobě větší autonomie, zřízena r. 1864 metropole v Sibini pro Rumuny, patriarchovi karlovickému zůstal však dále jeho název. V době přítomné podřízeno je patriarchovi karlovickému šest biskupů, metropolitovi sibińskému dva a

[1]) Radić, Die Verfassung der orthodox-serbischen Partikularkirchen. 1880. — D'Avril, La Serbie chrétienne v Rev. Or. Chrét. 1896, p. 7 sq. — Goudal, L'église de Serbie v Échos d'Orient. 1907, p. 235 sq.

metropolitovi černovickému (r. 1873) taktéž dva. Pro Řeky nesjednocené zřízena byla r. 1881 metropole v Sarajevě se čtyřmi biskupstvími. Metropole tato podřízena je formálně posud patriarchovi cařihradskému.

Také ve vlastním Srbsku, které od r. 1810 obdrželo knížete v osobě Jiřího Černého, byl s počátku metropolita karlovický za vrchní hlavu církve srbské uznáván. Než r. 1832 konkordátem mezi Milošem a patriarchou cařihradským obdrželi Srbové vlastního metropolitu, jenž měl býti od patriarchy potvrzován a poplatek mu odváděti. Doplňkem z r. 1836 byly tyto podmínky z veliké části zrušeny a metropolitovi dáno právo potvrzovati podřízené sobě biskupy (3). Když mírem berlínským r. 1878 Srbsko bylo rozšířeno a jeho samostatnost uznána, dosáhla církev srbská r. 1879 od patriarchy cařihradského uznání své nezávislosti a stala se autokefalní. Počet katolíků, kterým se r. 1889 dostalo svobody náboženské, v Srbsku páčí se na 10.000 duší. Opětované snahy Říma (posléze r. 1892) uzavříti se Srbskem konkordát a zříditi latinskou diecesi v Bělehradě zůstaly bez úspěchu.

II. *V Černé Hoře* od r. 1516 po pádu rodu Černojevićů spravovali zemi až do r. 1852, kdy Danilo I. zřekl se své duchovní důstojnosti, biskupové (vladykové) cetyňští; vykonávali však moc světskou obyčejně civilním guvernérem. Svěcení dostávalo se jim nejprve od patriarchy v Ipeku, po té pak karlovického, nyní v Rusku. Volba jeho koná se na národním shromáždění z domácích neženatých kněží nebo mnichův. Sídlí v Cetyni v klášteře sv. Petra, je nezávislý ve své duchovní vládě od patriarchy cařihradského (r. 1878) a může býti jen národním shromážděním sesazen. Pro katolíky, když uzavřen byl r. 1886 mezi Černou Horou a Římem konkordát, zřízeno bylo arcibiskupství barské a podřízeno přímo Římu.

III. *V Bulharsku*[1]) podržel i pod vládou tureckou metropolita ochridský, od r. 1235 patriarchou nazývaný,

[1]) Jireček, Dějiny Bulharů. 1876. — Bojan, Les Bulgares et le patriarche oecuménique. 1905.

svá práva primatiální až do roku 1767, kdy byl patriarchát zrušen a Bulhaři podřízeni patriarchovi cařihradskému. Poněvadž však biskupové řečtí Bulhary vyssávali, školy slovanské a používání jazyka slovanského v liturgii jim zakazovali, povstalo mezi nimi takové kvašení, že sama vláda turecká dala patriarchovi rozkaz, aby kázeň církevní byla reformována a poplatky zmírněny (r. 1850). Poněvadž však patriarcha učiniti tak odmítl, žádali Bulhaři r. 1860 hierarchii národní a právo voliti si své biskupy. Když byly požadavky jejich odmítnuty, počali mnozí vyjednávati o spojení s Římem. Pius IX. skutečně také r. 1861 dal jim Jos. Sokolovského za biskupa a jeho snahou unie tak zdárně postupovala, že ustanoveni byli dva další biskupové. Než vláda turecká od Rusů podněcovaná činila unii veliké překážky. Biskup Sokolovski odpadl a uprchl do Ruska. Když však přes to dílo sjednocení, hlavně přičiněním francouzských Lazaristů, dále pokračovalo, chtíc mu přítrž učiniti, dala Bulharům právo r. 1870 zvoliti si samostatného exarchu se sídlem v Cařihradě a určila diecese, v kterých by správu vedli biskupové bulharští. R. 1872 byl skutečně exarcha také zvolen a od sultána potvrzen. Když však prohlásil nezávislost církve bulharské, vyobcoval jej patriarcha cařihradský a synoda cařihradská prohlásila Bulhary za schismatiky (r. 1872). Exarchát protestoval proti tomu a pokračoval ve svých funkcích dále. Církevní zřízení dnes v Bulharsku platné obsaženo je v exarchálním statutu z r. 1883. Dle něho je v čele církve exarcha, sídlící v Cařihradě, jenž volen je od členů svaté synody, exarchální rady, biskupů, jakož i světských vyslanců. Potvrzení jeho přísluší sultánovi. Pro Bulhary sjednocené, jejichž počet však poklesl, zřídil Lev XIII. r. 1883 apoštolského administrátora (titulárního arcibiskupa) v Cařihradě a dva apoštolské vikariáty, thrácký a makedonský, se sídly vikářů v Adrianopoli a Saloniki. Řečí liturgickou je starobulharština. Počet sjednocených je asi 13.000. Katolíků obřadu latinského je asi 26.000 a podřízeni jsou biskupu v Nikopoli (Ruščuku) a apoštolským vikářům v Sofii a Philippopolu.

IV. Také v *Rumunsku*,[1]) které r. 1859 z provincií moldavské a valašské vzniklo a r. 1881 za království prohlášeno bylo, bylo spojení s patriarchátem cařihradským zrušeno. Kníže Alexander I. Kusa (1859 až 1866) prohlásil r. 1864 církev rumunskou za nezávislou od patriarchy cařihradského a r. 1885 skutečně také patriarcha Joachim IV. se svou synodou uznal tuto nezávislost, tak že církev rumunská stala se autokefalní. Správu její vede sv. synoda, jejíž členy jsou primas v Bukurešti a metropolita v Jassech se šesti biskupy. Roku 1909 zřízena byla ještě vrchní církevní rada. Pro katolíky, kterých je na 50.000, zřídil Lev XIII. biskupství v Bukurešti a v Jassech.

V. Dnešní *Řecko*[2]) dosáhlo své nezávislosti od Turků za pomoci ruské na kongresu londýnském r. 1830; králem stal se Otto Bavorský (1832—1862). Již r. 1833 byla orthodoxní církev řecká podle jednohlasného usnesení biskupské synody v Nauplii prohlášena za nezávislou od patriarchy cařihradského a dle vzoru ruského nejvyšší duchovní moc svěřena stálé synodě pod svrchovaností královskou. Roku 1850 byla tato permanentní sv. synoda řecká také od patriarchy cařihradského uznána a potvrzena. Jen některá čestná práva vyhradil si patriarcha, jichž však ústava z r. 1852 neuznává. Nyní spočívá církevní řízení v rukách sv. synody, která v církevních záležitostech je nezávislá; ve smíšených věcech naproti tomu vázána je na souhlas a spolupůsobení vlády. Zákony její nabývají platnosti zákonné podpisem vládního komisaře. Táž církevní ústava zavedena byla i na ostrovech jonských, když r. 1863 s Řeckem byly spojeny. Pro katolíky v Řecku a na ostrovech usedlé zřízeno bylo r. 1875 arcibiskupství v Athenách, dále arcibiskupství a 1 biskupství na ostrově Korfu a konečně 1 arcibiskupství a 5 biskupství na ostrově Naxu.

[1]) Jorga, Gesch. des rumänischen Volkes. 2 Bde. 1905.
[2]) Schmitt, Kritische Geschichte der neugriechischen u. russischen Kirche. 1840.

HLAVA V.

Dějiny protestantismu.

§ 269. Sjednocení mezi lutheránY a reformovanými.[1])

I. Hned od počátku reformace činěny byly pokusy sjednotit lutheránY a reformované, jako na př. professorem heidelberským Pareem (r. 1614) a Gustavem Adolfem. Pokusy tyto, jakož i pozdější Friedricha I., krále pruského, r. 1703 a Pfaffa, professora v Tubinkách, zůstaly však pro příkré protivy bezvýslednými. Když však duch osvícenosti a racionalismus, jenž v kruzích protestantských zapustil zvláště hluboké kořeny, zplodil v nich náboženskou lhostejnost, tak že lutheráni namnoze přestali

[1]) Hering, Gesch. der kirchl. Unionsversuche. 1836. — Scheibel, Aktenmässige Gesch. der neuesten Union. 2 Bde. 1834. — Rudelbach, Reformation, Luthertum u. Union. 1839. — Stahl, Die lutherische Kirche u. Union. 1859. — Richter, König Friedrich Wilhelm IV. und die Verfassung der evang. Kirche. 1861. — Ammon, Die Einführung der Berliner Hofkirchenagende. 1825. — Hoffmann, Die Einführung der Union in Preussen. 1903. — Förster, Die Entstehung der preuss. Landeskirche unter Friedrich Wilhelm III. 2 Bde. 1905 sq. — Schiele, Die kirchliche Einigung des ev. Deutschland im 19. Jahrh. 1908. — Mirbt, Der Zusammenschluss der ev. Landeskirchen Deutschlands. 1903. — Fleisch, Die moderne Gemeinschaftsbewegung in Deutschland. 2 Aufl. 1906. — Huppert, Der deutsche Protestantismus zu Beginn des 20. Jahrh. 1.—3. Aufl. 1902. — Goyau, Das religiöse Deutschland. Der Protestantismus. Übersetzt von Kind. 1906.

věřit ve skutečnou přítomnost Krista v nejsv. Svátosti oltářní a reformovaní upouštět od absolutní praedestinace Kalvínovy, mohly býti s lepšími nadějemi pokusy o sjednocení obnoveny. Skutečně byla také unie provedena v širokých kruzích v létě r. 1817 generální synodou nassavskou, po té pak, když sám Friedrich Vilém III., král pruský, k ní vyzýval, v Prusku a jiných státech. Sbory takto sjednocené nazvány byly církví evangelickou.

V brzku však ukázalo se, že rozdíly konfessionelní mezi protestanty ještě úplně nevymřely a že jednota byla pouze zevnější. Neboť když král také církevní formy všude chtěl míti stejné, a proto r. 1822 společnou agendu chtěl zavésti, pozvedl se proti tomu z různých stran, zejména ve Slezsku, prudký odpor. Nové vydání z r. 1829 uchlácholilo sice větším výběrem formulářů některé nespokojence, než odpor těch, kteří vůbec o unii nechtěli slyšeti, považujíce tím starou lutheránskou víru za ohroženou, nepřestal. Proto král přes svoje ujišťování, že přístup k unii má býti „věcí svobodného přesvědčení“, sáhl k násilným prostředkům a dal pastory, kteří unii odporovali, sesadit. Nechtěli-li uznat své sesazení, byli uvězněni. Údové obcí trestáni pokutami peněžitými nebo ubytováním vojska. Přes tato pronásledování odpor trval však dále a král, jenž ve spor upadl s církví katolickou o smíšená manželství, byl nucen mírněji vystupovati. Jeho nástupce Friedrich Vilém IV. propustil uvězněné pastory na svobodu a dovolil r. 1841 staroluterán̊m, aby si utvořili od státní církve nezávislou církev lutheránskou s vrchním církevním kollegiem ve Vratislavě. R. 1845 církvi této dostalo se státního uznání. Avšak také v jiných státech probouzelo se z části opět lutheránské vědomí. Hlavními zástupci tohoto přísně lutheránského směru byli: Scheibel ve Vratislavě († r. 1843), Guericke v Halle († r. 1878), Harms v Kielu († r. 1855) a Hengstenberg v Berlíně († r. 1869), jenž r. 1827 založil „Evangelische Kirchenzeitung“.

V tomto přísně lutheránském směru vznikla další separace tak zvaných novoluterán̊v. Tito sice

uznávají Lutherovu nauku o ospravedlnění sola fide, zamítají však neviditelnost církve a všeobecné kněžství. Duchovní úřad prohlašují za iuris divini a přidržují se ohledem na obět, svátosti a ordinaci namnoze názorů katolickým blízkých, proto také odpůrci jejich přezdívají jim anglických puseistův. Mezi stoupenci tohoto směru zmínky zasluhují: Vilmar v Marburku († r. 1868), Thomasius († r. 1875) a Hoffmann v Erlangách; Keil v Dorpatu († r. 1888); Delitzsch († r. 1890) a Stahl († r. 1861) v Berlíně.

S druhé strany, aby unie byla upevněna a differences, které v ní povstaly, byly odstraněny, svolal Friedrich Vilém IV. r. 1846 generální synodu do Berlína. Synoda však zůstala bez výsledku. Neboť ordinační formulář, který měl býti ode všech a zvláště od ordinandů přijat, činil ve svém všeobecném znění nevěře příliš veliké ústupky, tak že král, maje zřetel na četné protesty, jej nepotvrdil.

Zatím však rozvrat uvnitř protestantismu,[1]) již v předešlé periodě působením osvícenosti nastalý, dále pokračoval. Neboť vedle svobodomyslných idei, které svým žíravým jedem dále působily, vnikaly do protestantismu novější filosofické systemy, jako Kantův, Fichteův, Hegelův, Schellingův, se svým zhoubným subjektivismem. Marně hledá protestantismus, zmítán mezi orthodoxní věrou biblickou a atheismem, pevné opory, aby zachránil své depositum fidei. Od přesně lutheránské orthodoxie až k úplné nevěře jsou v něm všecky možné odstíny zastoupeny. Náboženská rozervanost vnikla jak do světa laiků, tak protestantských theologův. Dnešní protestantský svět dělí se na tři třídy: věřící neboli církevně smýšlející, a na svobodné myslitele neboli nevěrce; uprostřed je ohromný počet indifferentních, kteří se o církev a náboženství vůbec nestarají. Třídění duchů bylo lze v brzku pozorovati také v životě spolkovém.

V evangelické alianci, která vznikla z popudu Skota Chalmera v Londýně r. 1846, měli

[1]) Rieder, Zur innerkirchlichen Krisis des heutigen Protestantismus. 1910.

býti sjednoceni všichni věřící protestanté celého světa. Věřící protestanté němečtí měli býti sjednoceni v evangelickém církevním svazu (Evangelischer Kirchenbund), jenž každým rokem měl konat shromáždění. Proti tomuto věřícímu směru, který však pozbýval vždy více svého významu, založili přívrženci směru volného za vedení právníka J. K. Bluntschliho z Heidelberku a vrchního dvorního kazatele Schwarze v Gothě r. 1863 spolek protestantský (Protestantenverein), jehož účelem měla býti obnova církve protestantské v duchu svobody evangelické a v souhlase s kulturním rozvojem naší doby,[1]) který však především popíráním nadpřirozeného rázu křesťanství se vyznačoval, tak že církevní úřady protestantské opětovaně proti duchovním tohoto směru zakročiti musily sesazením z úřadu a jinými tresty.

Jakkoli veliké byly různosti v protestantismu, samy o sobě větší než protiva mezi protestantismem a katolicismem, proti katolíkům postupovali protestanté jednotně. Svědky toho byly slavnosti Lutherovy r. 1817 a r. 1833. Na podporu protestantů mezi obyvatelstvem katolickým usedlých založen byl r. 1832 v Lipsku spolek Gustava Adolfa[2]) (Gustav Adolf-Verein), jenž r. 1842 na celé Německo byl rozšířen. Jeho podporou umožněno celému množství evangelických obcí v diaspoře vystavěti si školy, modlitebny a chrámy. Po zastavení kulturního boje založen byl z bázně před vzrůstem církve katolické evangelický svaz (Evangelischer Bund) r. 1887 ve Frankfurtě professory Beyschlagem, Nippoldem a Lipsiem, jehož účelem je boj proti církvi katolické a svádění katolíků k apostasii. Týž účel sleduje také spolek k šíření evangelia za hnutí „Pryč od Říma“ r. 1900 vzniklý.

II. *V anglické státní církvi*[3]) vyvolalo nemalé spory hnutí oxfordské neboli puseismus a trak-

[1]) Schenkel, Der deutsche Protestantenverein u. seine Bedeutung in der Gegenwart. 1868.

[2]) Histor.-polit. Blätter. Bd. 13, 15, 36.

[3]) Zahn, Abriss einer Gesch. der evangelischen Kirche im britischen Weltreich. 1891. — Overton, The English

tariánské, které od r. 1833 vždy do širších kruhů vnikalo. Jedni z jeho přívrženců proti subjektivismu protestantskému kladli hlavní důraz na oživení starokřesťanské víry a poslušnosti, druzí, tak zvaní ritualisté,[1]) viděli zejména od r. 1860 záchranu v obnovení katolických obřadů, v krásných chrámech, v bohatě zdobených oltářích, slavné bohoslužbě, v zavedení ušní zpovědi a úcty svatých, řeholnictva a celibátu. Hnutí to narazilo však na prudký odpor u tak zvané low-church, representované střední třídou. Strana přísně protestantská přála si spíše zmenšení než zvětšení živlu katolického v církvi vysoké zachovaného a konfessionelní horlivost zvláště se oživila, když mnozí z traktariánů vrátili se do lůna církve katolické.[2]) O něco později vyvolal opět značné znepokojení směr opačný. V tak zvané broad-church čili straně nízko-církevní zavládalo ponenáhlu svobodnější hnutí. Někteří z jeho přívrženců snažili se přímo křesťanství v duchu německé filosofie racionalisticky pojímati. Směr tento zvláště v oxfordských Essays and Reviews (r. 1866) zastupovaný vyvolal sice četné protesty, nicméně nebyl tím odstraněn. Rozličné náboženské směry stojí v Anglii stále ještě příkře proti sobě; zejména ritualismus nabyl značného rozšíření a nemohl býti potlačen ani výtržnostmi lidu, ani opětovaným odsouzením.

III. Protestanti *v severní Americe*,[3]) pokud se vůbec

Church in the 19th Century. London 1894. — Camm, La crise relig. dans l'Église d'Angleterre. (Rev. Bénéd. 1900, p. 71 sq.) — P. Galichet, L'Église anglicane et l'État. Paris 1909. — Ch. Bastide, L'Anglicanisme. St.-Blaise. 1909. — Stock, The English Church in the 19th Century. London 1910. — Blötzer, Stim. aus M.-Laach. 1904 (66) p. 125 sq. — Hall, A short History of the Oxford Movement. London 1906.

[1]) Zimmermann, Zeitschrift für kath. Theologie. 1894.

[2]) Thureau-Daugin, La renaissance catholique en Angleterre. 1899. — Spencer, England und der hl. Stuhl. Deutsch. 1904.

[3]) Zahn, Abriss einer Geschichte der evang. Kirche in Amerika. 1887. — Bosse, Die kirchl. Verhältnisse in den Vereinigten Staaten von Amerika. 1905. — Haupt, Staat und Kirche in den Ver. Staaten v. Nordamerika. 1909.

přidržují církevní společnosti, jsou rozštěpeni na množství (155) sekt, jež mezi sebou závodí. Nejvíce poměrně přívrženců mají methodisté a baptisté.

§ 270. Protestantské sekty.[1])

K různým sektám z doby dřívější, které se udržely a z části zmohutněly, přistoupily v této periodě četné sekty nové, které z pravidla přidržují se názorů chiliasticko-blouznivých. Nejúrodnější půdou pro sektářství byla Anglie a severní Amerika. Zmínky zasluhují:

1. *Irvingiáni*,[2]) založení Eduardem Irvingem († r. 1834), presbyteriánským kazatelem skotským v Londýně r. 1832, jenž hlásal blízký příchod Kristův a zjevení se antikrista, druhé vylití Ducha sv. a nutnost nové apoštolské církve. Hlavní naukou irvingiánů je, že v pravé církvi Kristově musí býti charismatické dary církve apoštolské, totiž dar proroctví, řečí a zázraků; proto také nazývají se církví apoštolsko-katolickou. O Kristu učí, že měl na sobě hřích dědičný, že však jej úplnou svatostí přemohl a svatost tu silou Ducha sv. zachoval. Podobně může také každý člověk s pomocí Ducha sv. nad hříchem zvítěziti. Hierarchie skládá se z 12 od Boha bezprostředně povolaných apoštolův jako učitelů pro celý svět. V čele jednotlivých obcí jsou od apoštolův ustanovení andělé (biskupové) s 6 presbytery a s 6 jáhny. Bohoslužba jejich podobá se boho-

---

[1]) Thalhofer, Beiträge zu einer Gesch. des Aftermysticismus u. insbes. des Irvingianismus im Bistum Augsburg. 1857. — Jörg, Gesch. des Protestantismus in seiner neuesten Entwickelung. 2 Bde. 1858. — Döllinger, Kirche u. Kirchen. 1861. — Silbernagl, Die kirchenpolit. u. religiösen Zustände im 19. Jahrh. 1901.

[2]) Jörg, Der Irvingianismus. 1856. — Lenz, O irvingianismu. (Čas. katol. duchov. 1867.) — Seesemann, Die Lehre der Irvingianer. 1881. — Kolde, Eduard Irving. 1901. — Rubanowitsch, Die Apostolischen. 1906. — Handtmann, Die Neu-Irvingianer oder die apostol. Gemeinde. 2. Aufl. 1907.

službě katolické; středem jejím je obět eucharistická, která se koná v nádherných paramentech, a to jako obět, ne však jako opětování oběti na kříži. Místo transsubstanciace učí však irvingiáni impanaci a přidržují se v podstatě sedmi svátostí. V Anglii samé irvingianismus pro svou mravní přísnost nestal se populárním, v době největšího rozkvětu nečítal zde více než 4000 přívržencův. Kromě toho utvořily se některé menší obce v severní a jižní Americe, v Hollandsku, ve Švýcarsku a v Německu, kde hlavně pro irvingianismus činným byl professor v Marburku dr. Thiersch, Tertullian moderního montanismu († r. 1885). Počet přívržencù sekty, v jejímž lůně ostatně jsou různé dogmatické a disciplinární difference, které r. 1878 vedly k neoirvingianismu, rázu více demokraticko-methodistického, páčí se na 50.000.

2. Chiliastická sekta *mormonů* neboli *svatých posledních dnů*[1]) má původ svůj od dobrodruha Josefa Smitha, jenž r. 1822 vystoupil s domnělými zjeveními a posléze tvrdil, že r. 1827 dostal na kovových deskách písmem egyptským vrytý spis, který prý pro rok Mormon a jeho syn Moroni, potomci v době babylonského zajetí do Ameriky se vystěhovavších židů, ke konci 4. stol. křesťanského napsali. Ve skutečnosti však byl to román od protestantského kazatele Spauldinga r. 1812 sepsaný, jejž Smith svými domnělými viděními a zjeveními rozšířil a pod názvem kniha Mormonovy (Book of Mormon) r. 1830 vydal. Na základě spisu toho a svých zjevení domníval se býti povolán k založení církve svatých posledních dnův. Skutečně také nalezl přívržence a usadil se s nimi nejdříve ve státě Ohio (r. 1831). Odtud však, podobně jako i ze státu Missouri a Illinois, musili pro odpor lidu odejíti. Ano Smith a jeho bratr Hyrum byli r. 1844 od pobouřeného lidu zastřeleni. Na to sekta po dvouletém obtížném tažení pouští usadila se v zemi Utah u jezera

[1]) Lenz, Mormoni a jejich učení. (Čas. katol. duchov. 1868.) — Busch, Gesch. der Mormonen. 1870. — Schlagintweit, Die Mormonen. 2. Aufl. 1878. — Linn, Story of the Morm. New York. 1902. — Nelson, Scientific Aspects of Mormonism. London 1904.

Solného (r. 1847) a založila zde za vedení nového proroka Brighama Younga stát naskrze theokraticky zřízený, jehož základním zákonem stala se r. 1852 polygamie, již r. 1843 Smithem zavedená. Nauka mormonův je pestrou směsicí nejhrubších a nejdobrodružnějších představ. Názory o Bohu jsou pantheistické, ano i polytheistické. S irvingiány přidržují se chiliasmu a víry v obnovu apoštolských charismat v církvi. Poněvadž americké zákonodárství vystupovalo proti mormonské polygamii přísnými tresty, byl r. 1890 a po té r. 1904 závazek k polygamii zrušen, prakticky však není polygamie u mormonů ještě úplně odstraněna. V čele sekty stojí praesident, jemuž na poradu přidána jsou různá kollegia. Počet mormonů, kteří se z Ameriky rozšířili i do Evropy, především do Anglie, Švédska, Norvéžska, Německa a Švýcarska, páčí se na 400.000.

Vedle těchto větších sekt povstalo v lůně protestantismu množství sekt menších.

1. *Templáři* neboli *shromáždění lidu božího*[1]) založeni byli r. 1854 ve Virtembersku Kristofem Hoffmannem († r. 1885) k shromáždění lidu božího v Palestině. Od r. 1868 založeno bylo několik kolonií ve Svaté zemi, které i nyní ještě trvají. Účel je zřízení chramu v Jerusalemě jakožto centrální svatyně země. Náboženství je ebionitský racionalismus zavrhující nauku o nejsv. Trojici, o smíření a svátostech.

2. Zvláštním zjevem anglického methodismu je tak zvaná *armáda spásy*[2]) (Salvation-Army). Vycházeje z pozorování, že mnozí jsou příliš lhostejni k všeliké náboženské pravdě, aby jinak než smyslnými dojmy byli povzbuzeni, založil William Booth († r. 1912), methodický kazatel, r. 1865 armádu spásy. Uniformy, prapory, hudba bouřlivá, ohlušující válečný křik měly působnost slova božího připravovati a posilovati.

---

[1]) Palmer, Die Gemeinschaften und Sekten Württembergs. 1877. — Lange, Gesch. des Tempels. 1899.

[2]) Fehr, Die Heilsarmee. 1891. — Schramm, Das Heer der Seligmacher oder die Heilsarmee. 1885. — Kolde, Die Heilsarmee. 2. Aufl. 1899.

Z Anglie od r. 1880 podnikla armáda spásy svá tažení také do Německa, Francie a severní Ameriky. Symbolu určitého armáda spásy nemá, neboť všecky nauky jsou jí lhostejny. Proto přijímá do svých řad i mohamedány, buddhisty a pohany bez rozdílu. Její bouřlivá horlivost probudila mnohé, zvláště mezi hluboko kleslými, a přivedla k slušnému životu, ač ovšem nescházelo také posměchu nad tímto postupem.

3. *Spiritismus*,[1]) který v letech čtyřicátých v Americe vznikl a v brzku po celé Evropě se rozšířil, nestojí vlastně na půdě křesťanské a má jen potud náboženskou stránku, že široké kruhy, které propadly úplné nevěře a materialismu, přesvědčil aspoň o nesmrtelnosti duše.

§ 271. Zevnější a vnitřní missie.[2])

1. Kdežto v předešlé periodě ponechávala úřední církev protestantská missii mezi pohany téměř zcela církvi katolické a jen ojedinělé a skrovné pokusy na

---

[1]) Oehninger, Der moderne Spiritismus. 1880. — Gutberlet, Der Spiritismus. 1882. — Schneider, Der neuere Geisterglaube u. s. w. 1885. — Bělina, Spiritismus. 1906. — Kudrnovský, Spiritismus. 1910. — Novotný, Spiritismus zdokonalením křesťanství? 1909.

[2]) Wiggers, Geschichte der evang. Missionen. 1845. — Ostering, Übersichtliche Geschichte der protestantischen Missionen. 1858. — Gundert, Die evangelische Mission. 4. Aufl. 1903. — Warneck, Abriss einer Gesch. der protest. Missionen von der Reformation bis auf die Gegenwart. 9 Aufl. 1910. — Wichern, Die innere Mission der deutsch. evang. Kirche. 3. Auflage. 1889. — Busch, Die innere Mission in Deutschland. 1876. — Schäfer, Gesch. der weibl. Diakonie. 3 Bde. 2. Aufl. 1887 sq. — Jentsch, Wege u. Ziele der inneren Mission. 1902. — P. Cyprian Fröhlich, Die innere Mission der Protestanten in Deutschland. 1895. — Goyau, Das religiöse Deutschland. Der Protestantismus. Aus dem Französ. übersetzt von Kind. 1906. — Gareis, Gesch. der evang. Heidenmission. 1901. — Bornemann, Einführung in die Missionskunde. 1902. — Pisani, Les missions protest. à la fin du XIXe siècle. Paris 1903. — Richter, Allg. evang Missionsgesch. I.—II. 1906 sq. — Grundemann, Kleine Missionsgeographie u. Statistik. 1901.

tomto poli činila, rozvinula od 19. století rozsáhlou činnost missionářskou. Popud vyšel z Anglie. Po všeobecné londýnské společnosti missijní r. 1795 založené zakládány byly po celé století 19. vždy nové podobné společnosti v Skotsku, Nizozemsku, Americe, Francii, Dánsku, Norvéžsku, Švédsku, Švýcarsku a Německu. Počet jejich páčí se v přítomné době na 120 s četnými spolky vedlejšími a jejich příjmy roční dosahují téměř 50 millionů korun. Počet protestantských missionářů vzrostl koncem století 19. na 6000, počet pak neofytů přes $4^1/_2$ millionův. Missie protestantské vztahují se nyní na všecky díly světa. V Americe působí protestantští missionáři hlavně v Grönlandě, Labradoru a Aljašce, dále v Kalifornii a ve Spojených státech a na některých místech střední a jižní Ameriky a západní Indie. V Africe na západním pobřeží mezi Senegalem a Kongem pracují různé společnosti ve více než 100 stanicích. Také na jihu Afriky a na afrických ostrovech, zvláště Madagaskaru, docílili protestantští missionáři úspěchův. Na Madagaskaru r. 1869 královna Ranavalona II. přijala křest a jejího příkladu následovali četní poddaní. V Asii pracují protestantské společnosti v přední a zadní Indii, na jižním a jihovýchodním pobřeží Číny, v Korei a v Japonsku. Nejznačnějších úspěchů docílila však missie protestantská na ostrovech Tichého oceánu, především na ostrovech Herweyských, Samojských, Fidži a Tonga.

Také mezi židy pokusil se ptotestantismus o činnost missionářskou, a to s částečným výsledkem. Hlavní oporou této missie byla r. 1809 za tím účelem založená společnost v Londýně. Naproti tomu missie mezi mohamedány a východními křesťany zůstala bez úspěchu, jakkoli biskupstvím v Jerusalemě, Anglií a Pruskem r. 1841 zřízeným (od r. 1881 uprázdněným), pevné středisko jí mělo býti dáno.

Hlavním prostředkem missie protestantské je dle váhy, kterou protestantismus na Písmo sv. klade, bible. Aby bible byla co nejvíce rozšířena, založena byla r. 1804 v Londýně veliká „britská

a zevní společnost biblická", k níž se přidružily v brzku četné filiální spolky. Další společnosti biblické povstaly v Berlíně (r. 1814) a v Novém Yorku (r. 1817). Ve století 19. bylo dle výpočtu protestantů v celku rozšířeno na 200 millionů biblí a Nových zákonů v 418 řečech. Ohromný náklad peněžní není však v žádném poměru k docíleném výsledku, o čemž svědčí již to, že bible vydávají se beze všech poznámek a vysvětlivek, kterých právě potřebují nejvíce ony třídy, v nichž bible se rozšiřují.

2. Také vnitřní missie protestantská nabyla teprve v předešlém století většího rozvoje. Zejména zakládány různé spolky, aby mezi lidem bylo lze vykonávati činnost prakticko-křesťanskou. Z popudu augšpurského lutheránského kazatele Jana Urlspergra byla r. 1780 založena německá společnost křesťanská, která chtěla podporovati různé křesťanské úkoly: šíření biblí a malých náboženských spisů, péči o chudé a nemocné, zřizování lidových knihoven, missií mezi katoliky, židy, Turky a pohany. K ní přidružily se brzo četné vedlejší spolky v Německu a Švýcarsku. Aby se protestantismu dostalo pracovníkův a pracovnic na poli křesťanské charity z povolání, jaké má církev katolická ve svých řádech, založil Jan Jindřich Wichern († r. 1881) r. 1833 v Hornu u Hamburku ústav záchrany (das rauhe Haus zvaný), jenž zároveň stal se ústavem vychovávacím pro pomocníky na poli vnitřní missie. Na poli sociálně-charitativním rozvíjel úspěšnou činnost zejména pastor Friedrich v. Bodelschwingh († r. 1910) v Bethelu u Bielefeldu. Pro ošetřování nemocných a podobné služby založil r. 1836 pastor Theodor Fliedner († r. 1864) ústav diakonisek v Kaiserswerthu u Rýnu. Mocného popudu nabyly tyto snahy rokem 1848, jenž ukázal netušenou náboženskou nevědomost v širokých vrstvách jak vzdělaných tak nevzdělaných a hroznou mravní zpustlost. Proto k záchraně mládeže zakládány byly spolky jinochů, k náboženskému vyučování dítek školy nedělní, dále spolky k péči o propuštěné trestance, opatrovny dítek, útulny, ústavy pro padlé dívky atd. Aby dělnictvo bylo uchrá-

něno před úplným odvrácením se od náboženství, založil Adolf Stöcker, dvorní kazatel v Berlíně, dělnickou stranu křesťansko-sociální (r. 1878).

§ 272. Protestantská theologie.[1])

Theologie protestantská, jež v této periodě horlivě byla pěstována, byla ještě více než ve stol. 18. pod vlivem současné filosofie. Podle měnivých systemů filosofických oceňují se události zjevení a výsledek byl, že zmizelo pevné stanovisko víry a nastoupilo náboženství denního mínění. Když byl odstraněn Kantovým kriticismem mělký racionalismus z doby osvícenosti, následovala pod vlivem filosofie Schellingovy a Hegelovy řada systemů theologických, které všecky více méně odezíraly od nadpřirozeně-positivního obsahu křesťanství. Zásada svobodného badání protestantismem prohlášená nabyla nyní všeobecné platnosti. Vědecká theologie protestantská periody přítomné dá se rozděliti na tři třídy. Kdežto jedna část theologů hájila ještě autoritu knih symbolických anebo aspoň nadpřirozený ráz křesťanství a božství jeho zakladatele, pokročila druhá v negaci až k nejzazším hranicím, třetí třída snažila se zaujmouti jakési stanovisko zpro-

[1]) Dorner, Gesch. der protestant. Theologie. 2. Aufl. 1868. — Schwarz, Zur Geschichte der neuesten Theologie. 4. Aufl. 1869. — Mücke, Die Dogmatik des 19. Jahrh. 1867. — Blume, Das apostol. Glaubensbekenntnis. 1893. — Bäumer, Das ap. Glaubensbekenntnis. 1893. — Pfleiderer, Die Entwickelung der protestant. Theologie in Deutschland seit Kant. 1891. — Bernoulli, Die wissenschaftl. u. die kirchl. Methode in der Theologie. 1897. — Goyau, Das religiöse Deutschland. Der Protestantismus. Aus dem Französ. übersetzt von Kind. 1906. — Rieder, Zur innerkirchl. Krisis des heutigen Protestantismus. 1910. — Hettinger, Die Krisis des Christentums, Protestantismus u. kath. Kirche. 1881. — Lichtenberger, Hist. des idées relig. en Allemagne depuis le milieu du XVIIIe siècle. 3 v. 2. éd. Paris 1887. — Kattenbusch, Von Schleiermacher zu Ritschl. 3. Aufl. 1903. — Faut, Die Christologie seit Schleiermacher. 1907. — Frank, Gesch. u. Kritik der neueren Theologie. 4. Aufl. 1908. — Kiefl, Der gesch. Christus u. die moderne Philosophie. 1911. — Schanz, Zur Gesch. der protest. Theologie in Deutschl. (Tüb. Quartalschr. 1893, str. 1 sq.)

středkující mezi požadavky radikální kritiky a zjevené víry.

Dalekosáhlý vliv na protestantskou theologii měl Immanuel Kant[1]) († r. 1804), jenž právem byl nazván „filosofem protestantismu". Vědecké poznání věcí nadsmyslných prohlásil za nemožné, obvyklé důkazy existence boží za neudržitelné. Jsoucnost boží, svobodu a nesmrtelnost duše prohlásil jen za postuláty praktického rozumu, morálního vědomí. Náboženství není věcí rozumu, nýbrž jen srdce.

Zakladatelem moderní protestantské theologie byl Friedrich Arnošt David Schleiermacher[2]) v Berlíně († r. 1834). Ačkoli s počátku zamítal všecky nauky, které tehdejší osvícenost zavrhovala, i osobnost Boha a nesmrtelnost duše, a ani později stanovisko naturalismu úplně neopustil, přece měl na bezbožeckou dobu veliký vliv tím, že náboženství prohlásil „za věc citu, za smysl a zálibu pro nekonečné" a Krista potud za Vykupitele uznával, že v něm vědomí Boha dosáhlo nejvyššího stupně živosti a on tím na lidstvo osvobozujícím způsobem působil. Předními jeho spisy jsou: Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern (r. 1799) a Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche (r. 1821).

Nejhorší spousty v oboru theologie způsobil Hegelův[3]) († r. 1831) pantheismus, jenž ve svých důsledcích netoliko křesťanství, nýbrž každé positivní náboženství ničil. S počátku přidržovala se ho část theologů v domněnce, že za jeho pomoci může býti křesťanství k spekulativnímu vědění povýšeno, až David Friedrich Strauss[4]) († r. 1874) nesmíři-

---

[1]) Weiß, Kant u. das Christentum. 1904.

[2]) Janssen, Zeit- und Lebensbilder. 3. Aufl. 1879. — Bender, Schleiermachers Theologie. 2 Bde. 1876 sq. — Clemen, Schleiermachers Glaubenslehre. 1905. — Thilo, Schleiermachers Religionsphilosophie. 1906. — Scholz, Christentum u. Wissenschaft in Schleiermachers Glaubenslehre. 1909.

[3]) Haym, Hegel u. seine Zeit. 1857. — Ott, Die Religionsphilosophie Hegels. 1904.

[4]) Hettinger, D. Strauss. 1875. — Hausrath, 2 Bde. 1876 sq. — K. Fischer, 1908. — Ziegler, 2 Bde. 1908 sq. — Lévy, Paris 1910.

telnost obou dokázal s určitostí svým Leben Jesu, kritisch bearbeitet (r. 1835). Vycházeje z předpokladu, že zázraky jsou nemožny, prohlásil zprávy Nového zákona o Ježíšovi za mythus v první křesťanské obci vzniklý. Dílo toto, které se četných vydání dožilo, vyvolalo ve světě theologickém značné rozčilení a četné spisy polemické, které jeho útok na víru odmítaly. Ve své Christliche Glaubenslehre (r. 1841) snažil se Strauss dokázati, že všecky křesťanské nauky vědou nové doby jsou překonány a prohlásil konečně (r. 1872), že on a jeho stoupenci nejsou křesťany více, že umění musí nastoupit místo náboženství.

Naturalismus nalézal nicméně dále obhájce a nejpřednější z nich je zakladatel tak zv. tubinské kritické školy Christian Baur († r. 1860) Ačkoli káral Straussa, že evangelia bez kritiky zavrhl, zavrhoval přece vše nadpřirozené a svou kritikou novozákonního kanonu podporoval směr v ře nepřátelský více než kdokoli jiný. Jen čtyrem větším listům Pavlovým a Apokalypsi přiznal apoštolský původ, pastorální listy zavrhl vůbec, sepsání evangelií pošinul do r. 130 až 160. Jeho žáci a stoupenci opravili sice v jednotlivostech theorii tuto a pošinuli opět synoptiky do prvého století, nicméně kritická škola Baurova nalezla ohlasu a tvoří základ tak zv. svobodné neboli liberální theologie protestantské, zastoupené hlavně protestantským spolkem. Hlavními stoupenci jejími jsou Schwegler († r. 1856), Rothe († r. 1867), Schenkel († r. 1885), Schweizer († r. 1888), Hase († r. 1890), Lipsius († r. 1892), Weizsäcker († r. 1899), Hilgenfeld († r. 1907), O. Pfleiderer († r. 1908), Hausrath († r. 1909), Holtzmann († r. 1910). Jakkoli stoupenci školy kritické tvrdili, že zvítězili v boji o víru, přece víra ve skutečnosti přemožena nebyla. Romantika a politické události na počátku periody ji opět oživily a také později nalézala učené a rozhodné obhájce především na universitě v Erlangách, Lipsku, Roštokách, Dorpatě a Tubinkách. Vedle Harmsa († r. 1855) byli to hlavně Tholuck v Halle (r. 1877), Hengstenberg v Berlíně († r. 1869), Beck v Tubinkách

(† r. 1878), Keil († r. 1888) a A. v. Öttingen († r. 1905) v Dorpatu; Delitzsch († r. 1890) a Luthardt († r. 1902) v Lipsku, O. Zöckler († r. 1906) v Greiswaldu.

Tak zvaná theologie zprostředkující snaží se docíliti smíru křesťanství s moderní nevěrou. Neuznává sice úplně nadpřirozeného rázu křesťanství, ale také jej nechce úplně a bez podmínky zavrhnouti. Krista uznává jako Bohem poslaného proroka, ze zpráv Písma sv. o zázracích přijímá aspoň zázračná uzdravení. Hlavními zástupci tohoto směru jsou Ullmann († r. 1865), Dorner († r. 1884), Jul. Müller († r. 1878), Nitsch († r. 1868), Hase († r. 1890), Beyschlag († r. 1900) a z části i Albrecht Ritschl († r. 1889), professor v Bonnu a Göttingách, nejvlivnější protestantský dogmatik od dob Schleiermacherových. Jeho system (ritschlianismus), jenž je vlastně historicko-kriticky a biblicky prohloubeným systemem Schleiermacherovým, nabýval za prudkého boje s církevní orthodoxií a výstřelky školy Baurovy vždy více přívržencův a je podnes s jistými pozměnami od většiny theologů volnějšího směru hájen.

Ze školy Ritschlovy vznikla koncem 19. století v připojení na orientalistu Pavla de Lagarda († r. 1891) nová nábožensko-historická škola, jež popírajíc zjevený ráz a absolutnost náboženství křesťanského, hledí rozvoj jeho za pomoci filosofie a dějin náboženství z vnitra vysvětliti.

§ 273. **Závěrečná úvaha.**

Malé a nepatrné byly počátky církve, mocné byly bouře, které hned při jejím vzniku na ni přikvapily. Kristus, její božský zakladatel, umřel na potupném dřevě kříže; než Ukřižovaný vstal slavně opět z mrtvých — církev vítězila. Když apoštolové se chystali hlásat světu evangelium, byli pronásledováni. Ale símě boží od nich zaseté a krví jejich zalévané neslo stonásobný užitek. Mnozí ze židův a pohanů přijali pravou víru —

církev vítězila. Marny byly všechny pokusy pohanských césarův ohněm a mečem nauce Ukřižovaného zabrániti přístup do jejich říší. Chrámy lichých bohů klesly ve zříceniny, a na jejich místě pozvedaly se příbytky pravého Boha — církev vítězila. Všecky nástrahy, kterých bludaři 5. a 6. století používali, a všechen bystrovtip, jejž vynakládali, aby zjednali bludu vítězství nad pravdou, ukázaly se bezmocnými. Skvělý zástup mužů Bohem osvícených odhalil klam a úskoky bludařů, kteří opět v brzku beze stopy zmizeli. Církev trvala dále — zvítězila. Zpuchřelá světová říše římská klesla v hrob, když ve století 5. severní dobyvatelé na ni se přivalili. Církev však nepodlehla mocnému návalu divokých kmenův. Podařilo se jí naopak krvežíznivé hordy proměniti v mírné beránky stádce Ježíše Krista a je přivésti k poznání věčného Boha a ku pravé ctnosti — církev zvítězila. Marně pokoušel se půlměsíc vyrvati kříži vládu nad světem. Ve svatém nadšení obětovali tisícové a tisícové život za nejdražší statky lidstva. Půda Španělska a Francie a Svaté země životem a utrpením Spasitelovým posvěcená byly jejich krví napojeny. Než moc islamu byla zlomena — církev zvítězila. Zaslepeni svojí mocí pokusili se sobečtí vládcové středověcí církev spoutati, připravili si však tím sami záhubu. A také námahy, které bludaři 16. století a s nimi mnozí světští mocnáři podnikali, otřásti skalou Petrovou, neměly očekávaného úspěchu. Za hrozné bouře tak zv. reformace, zakolísala podivuhodná budova boží, pravá církev Kristova však nikoli. Byli sice mnozí národové od ní odtrženi, než víra nebyla zkalena; brzo zazářila docela v novém lesku, a co odpadem protestantů ztratila, bylo jí opět obrácením celých národů nahrazeno.

Prudké jsou útoky, které také za našich dnů na církev se podnikají. Žádného prostředku nenechává nevěra nepoužitého, aby nevěstu Ježíše Krista spoutala a jí záhubu připravila. Všech zbraní, kterých peklo a ve spolku s ním svět Bohu odcizený kdy použil, znovu se používá, aby církev s úspěchem byla potřena. Brutální násilí, nevěrecká věda, posměch pravého náboženství a jeho služebníků, lež a pomluva, vše se spo-

jilo, aby zjednalo říši temnosti vítězství nad říší světla. Než, jenž přebývá v nebesích, směje se tomu zběsilému jednání nových nepřátel své církve. (Žalm 2, 1 n.) Neboť i oni jednou budou potřeni ležeti u zabitých soudem božím. (Ezech. 32, 18 n.) Církev bude věčně slaviti triumfy. Za to ručí její minulost dvou tisíc let, za to ručí zaslíbení od Syna božího jí dané:

Brány pekelné nepřemohou jí. (Mat. 16, 18.)

Tabulky chronologické.

I. Papežové.

1. Sv. Petr (42)–67.
2. „ Linus 67–79 (?).
3. „ Kletus 76–88 (?).
4. „ Klement I. 88–97 (?).
5. „ Evaristus 97–105 (?).
6. „ Alexander I. 105 až 115 (?).
7. Sv. Sixtus I. 115–125 (?).
8. „ Telesfor 125–136 (?).
9. „ Higinus 136–140 (?).
10. „ Pius I. 140–155 (?).
11. „ Anicet 155–166 (?).
12. „ Soter 166–175 (?).
13. „ Eleuther 175–189.
14. „ Viktor I. 189–199.
15. „ Zefyrin 199–217.
16. „ Kallist I. 217–222.
17. „ Urban I. 222–230.
18. „ Pontian 230–235.
19. „ Anter 235–236.
20. „ Fabian 236–250.
21. „ Kornelius 251–253.
22. „ Lucius I. 253–254.
23. „ Štěpán I. 254–257.
24. „ Sixtus II. 257–258.
25. „ Dionysius 259–268.
26. „ Felix I. 269–274.
27. „ Eutychianus 275–283.
28. „ Cajus 283–296.
29. „ Marcellinus 296–304.
30. „ Marcellus I. 308–309.
31. „ Eusebius 309 nebo 310.
32. „ Melchiades 311–314.
33. „ Silvester 314–335.
34. Sv. Marcus 336.
35. „ Julius I. 337–352
36. „ Liberius 352–366.
37. „ Damasus I. 366–384.
38. „ Siricius 384–399.
39. „ Anastasius I. 399–401.
40. „ Innocentius I. 401–417.
41. „ Zosimus 417–418.
42. „ Bonifacius 418–422.
43. „ Coelestin I. 422–432.
44. „ Sixtus III. 432–440.
45. „ Lev I. Veliký 440–461.
46. „ Hilarius 461–468.
47. „ Simplicius 468–483.
48. „ Felix III. (II.) 483–492.
49. „ Gelasius I. 492–496.
50. „ Anastasius II. 496–498.
51. „ Symmachus 498–514.
52. „ Hormisdas 514–523.
53. Jan I. 523–526.
54. „ Felix IV. (III.) 526–530.
55. „ Bonifacius II. 530–532. Dioskurus 530.
56. Jan II. 532–535.
57. Sv. Agapét I. 535–536.
58. Silverius 536–538 (?).
59. Vigilius 538(?)–555.
60. Pelagius I. 555–561.
61. Jan III. 561–574.
62. Benedikt I. 575–579.
63. Pelagius II. 579–590.
64. Sv. Řehoř I. Veliký 590 až 604.
65. Sabinianus 604–606.

66. Bonifacius III. 607.
67. Sv. Bonifácius IV. 608 až 615.
68. Sv. Adeodatus I. 615—618.
69. Bonifacius V. 619 - 625.
70. Honorius I. 625—638.
71. Severinus 640.
72. Jan IV. 640 - 642.
73. Theodor I. 642—649.
74. Sv. Martin I. 649—655.
75. „ Eugen I. 655—657.
76. „ Vitalian 657—672.
77. Adeodatus II. 672—676.
78. Donus 676—678.
79. Sv. Agatho 678—681.
80. „ Lev II. 682—683.
81. „ Benedikt II. 684—685.
82. Jan V. 685—686.
83. Conon 686—687.
Theodor 687.
Paschalis 687—692.
84. Sv. Sergius I. 687—701.
85. Jan VI. 701—705.
86. Jan VII. 705—707.
87. Sisinnius 708.
88. Konstantin I. 708—715.
89. Sv. Řehoř II. 715—731.
90. „ Řehoř III. 731—741.
91. „ Zachariáš 741—752.
92. Štěpán II. 752.
93. Sv. Štěpán III. 752—757.
94. „ Pavel I. 757—767.
„ Konstantin II. 767 až 768.
Filip 768.
95. Štěpán IV. 768—772.
96. Hadrian I. 772—795.
97. Sv. Lev III. 795—816.
98. „ Štěpán V. 816—817.
99. „ Paschalis I. 817—824.
100. Eugen II. 824—827.
101. Valentin 827.
102. Řehoř IV. 828—844.
Jan 844.
103. Sergius II. 844—847.
104. Sv. Lev IV. 847—855.
105. Benedikt III. 855—858.
Anastasius 855.
106. Sv. Mikuláš I. 858—867.
107. Hadrian II. 867—872.
108. Jan VIII. 872—882,
109. Marinus I. 882—884
110. Sv. Hadrian III. 884-
111. Štěpán VI. 885—891
112. Formosus 891—896.
113. Bonifacius VI. 896.
114. Štěpán VII. 896—897
115. Romanus 897.
116. Theodor II. 897.
117. Jan IX. 898—900.
118. Benedikt IV. 900—9(
119. Lev V. 903.
120. Sergius III. 904—911
121. Anastasius III. 911—
122. Lando 913—914.
123. Jan X. 914—928.
124. Lev VI. 928.
125. Štěpán VIII. 929—93
126. Jan XI. 931—935.
127. Lev VII. 936—939.
128. Štěpán IX. 939—942.
129. Marinus II. 942—946
130. Agapet II. 946—955.
131. Jan XII. 955—964.
132. Lev VIII. 963—965.
133. Benedikt V. 964.
134. Jan XIII. 965—972.
135. Benedikt VI. 973—97
Bonifacius VII. (Fra
974.
136. Benedikt VII. 974—9(
137. Jan XIV. 983 - 984.
138. Jan XV. 985—996.
139. Řehoř V. 996—999.
Jan XVI. 997—998.
140. Silvester II. 999—100
141. Jan XVII. 1003.
142. Jan XVIII. 1004—100(
143. Sergius IV. 1009—101
144. Benedikt VIII. 1012—1
Řehoř 1012.
145. Jan XIX. 1024—1032.
146. Benedikt IX. 1032—1(
147. Silvester III. 1045.
148. Řehoř VI. 1045—1046.
149. Klement II. 1046—104
150. Damasus II. 1048.
151. Sv. Lev IX. 1049—105
152. Viktor II. 1055—1057.
153. Štěpán X. 1057—1058.
154. Mikuláš II. 1059—1061
Benedikt X. 1058—105

155. Alexander II. 1061—1073.
Honorius II. 1061—1069.
158 ~~156.~~ Sv. Řehoř VII. 1073—1085.
Klement III. 1084—1100
157. Viktor III. 1087.
158. Urban II. 1088—1099.
159. Paschalis II. 1099—1118.
Theodorich 1100—1102.
Albert 1102.
Silvester IV. 1105—1111.
160. Gelasius II. 1118—1119.
Řehoř VIII. 1118—1121.
161. Kalixt II. 1119—1124
162. Honorius II. 1124—1130.
Coelestin II. 1124.
163 Innocenc II. 1130—1143.
Anaklet II. 1130—1138.
Viktor IV. 1138.
164. Coelestin II. 1143 1144.
165. Lucius II. 1144—1145.
166. Sv. Eugen III. 1145—1153.
167. Anastasius IV. 1153—1154.
168. Hadrian IV. 1154—1159.
169. Alexander III. 1159—1181.
Viktor IV. 1159—1164.
Paschalis III. 1164—1168.
Kalixt III. 1168—1179.
Innocenc III 1179 - 1180.
170. Lucius III. 1181—1185.
171. Urban III. 1185—1187.
172. Řehoř VIII. 1187.
173. Klement III. 1187—1191.
174. Coelestin III. 1191—1198.
175. Innocenc III. 1198—1216.
176. Honorius III. 1216—1227.
177. Řehoř IX. 1227—1241.
178. Coelestin IV. 1241.
179. Innocenc IV. 1243—1254.
180. Alexander IV. 1254—1261.
181. Urban IV. 1261—1264.
182. Klement IV. 1265—1268.
183. Sv.? Řehoř X. 1271—1276.
184. Innocenc V. 1276.
185. Hadrian V. 1276.
186. Jan XXI. 1276—1277.
187. Mikuláš III. 1277—1280.
188. Martin IV. 1281—1285.
189. Honorius IV. 1285—1287.
190. Mikuláš IV. 1288—1292.
191. Sv. Coelestin V. 1294.
192. Bonifacius VIII. 1294—1303.
193. Benedikt XI. 1303—1304.
194. Klement V. 1305—1314.
195. Jan XXII. 1316—1334.
Mikuláš V. 1328—1330.
196. Benedikt XII. 1334—1342.
197. Klement VI. 1342—1352.
198. Innocenc VI. 1352—1362.
199. Urban V. 1362—1370.
200. Řehoř XI. 1370—1378.
201. Urban VI. 1378—1389.
Klement VII. 1378—1394.
202. Bonifacius IX. 1389—1404.
Benedikt XIII. 1394—1424.
203. Innocenc VII. 1404—1406.
204. Řehoř XII. 1406—1415.
Alexander V. 1409—1410.
Jan XXIII. 1410 - 1415.
205. Martin V. 1417—1431.
Klement VIII. 1424—1429.
Benedikt XIV. 1424—?.
206. Eugen IV. 1431—1447.
Felix V. 1439—1449.
207. Mikuláš V. 1447—1455.
208. Kalixt III. 1455—1458.
209. Pius II. 1458—1464.
210. Pavel II. 1464—1471.
211. Sixtus IV. 1471—1484.
212. Innocenc VIII. 1484—1492.
213. Alexander VI. 1492—1503.
214. Pius III. 1503.
215. Julius II. 1503—1513.
216. Lev X. 1513 - 1521.
217. Hadrian VI 1522—1523.
218. Klement VII. 1523—1534.
219 Pavel III. 1534—1549.
220. Julius III. 1550 1555.
221. Marcell II. 1555.
222. Pavel IV. 1555—1559.
223. Pius IV. 1559—1565.
224. Sv. Pius V. 1566—1572.
225. Řehoř XIII. 1572—1585.
226. Sixtus V. 1585—1590.
227. Urban VII. 1590.
228. Řehoř XIV. 1590—1591.
229. Innocenc IX. 1591.
230. Klement VIII. 1592—1605.
231. Lev XI. 1605.
232. Pavel V. 1605 1621.
233. Řehoř XV. 1621—1623.
234. Urban VII. 1623—1644.
235. Innocenc X. 1644—1655.

236. Alexander VII. 1655—1667.
237. Klement IX. 1667—1669.
238. Klement X. 1670—1676.
239. Innocenc XI. 1676—1689.
240. Alexander VIII. 1689—1691.
241. Innocenc XII. 1691—1700.
242. Klement XI. 1700—1721.
243. Innocenc XIII. 1721—1724.
244. Benedikt XIII. 1724—1730.
245. Klement XII 1730—1740.
246. Benedikt XIV. 1740—1758.
247. Klement XIII. 1758-
248. Klement XIV. 1769-
249. Pius VI. 1775-179
250. Pius VII. 1800—182
251. Lev XII. 1823—182
252. Pius VIII. 1829—18
253. Řehoř XVI. 1831—1
254. Pius IX. 1846—187
255. Lev XIII. 1878—190
256. Pius X. 1903. Ad r annos.

II. Císařové římští a byzantští.

Augustus 30 př. Kr. až 14 po Kr.
Tiberius 14—37.
Cajus Caligula 37—41.
Claudius 41—54.
Nero 54—68.
Galba, Otho, Vitellius 68—69.
Vespasian 69—79.
Titus 79—81.
Domitian 81—96.
Nerva 96—98.
Trajan 98—117.
Hadrian 117—138.
Antoninus Pius 138-161.
Mark Aurel 161—180.
Commodus 180-192.
Pertinax 193.
Septimius Severus 193—211.
Karakalla 211—217.
Makrinus 217—218.
Heliogabal 218—222.
Alexander Severus 222—235.
Maximinus Thrax 235—238.
Pupienus a Gordianus 238.
Gordianus Ml. 238—244.
Filippus Arabs 244—249.
Decius 249—251.
Gallus a Volusianus 251—253.
Valerianus 253—260.
Gallienus 260—268.
Klaudius II. 268—270.
Aurelian 270—275.
Tacitus 275—276.
Probus 276—282.
Karus 282—284.
Diokletian 284—305.
Maximian 286—305.
Konstantius Chlorus 305-
Galerius 305—311.
Konstantin Vel. 306—337
Maximinus 308—313.
Licinius 308—323.
Konstantius 337 361.
Konstantin II. 337—340.
Konstans 337—350.
Julian Odpadlík 361—363
Jovian 363—364.
Valentinian I. 364—375.
Valens 364—378.
Gratian 375—383.
Valentinian II. 375—392.
Theodosius I. 379—395.
Honorius 395—423.
Jan Tyrannus 423—425.
Valentinian III. 425—455.
Avitus 455-456.
Majorianus 457—461.
Severus 461—465.
Ricimer 465—467.
Anthemius 467—472.
Olybrius 472.
Glycerius 473.
Julius Nepos 474.
Romulus Augustulus 475.

* * *

Arkadius 395—408.
Theodosius II. 408—450.
Marcian 450—457.
Lev I. 457—474.
Lev II. a Zeno 474—491.

Basiliskus 476—477.
Anastasius 491—518.
Justin I. 518—527.
Justinian I. 527—565.
Justin II. 565—578.
Tiberius II. 578—582.
Mauricius 582—602.
Phocas 602—610.
Heraklius 610—641.
Konstantin III. a Herakleonas 641.
Konstans II. 641—668.
Konstantin IV. Pogonatus 668 až 685.
Justinian II. 685—695.
Leontius 695—698.
Tiberius III. 698—705.
Justinian II. (znovu) 705—711.
Philippikus Bardanes 211—213.
Anastasius II. 213—216.
Lev III. Isaurský 711—741.
Konstantin V. Kopronymus 741 až 775.
Lev IV. 775—780.
Konstantin VI. 780—797.
Irena 797—802.
Niceforus I. 802—811.
Michael I. 811—813.
Lev V. Armenský 813—820.
Michael II. Balbus 820—829.
Theofilus 829—842.
Theodora 842—856.
Michael III. 842—867.
Basilius I. Macedonský 867 až 886.
Lev VI. Filosof 886—912.
Konstantin VII. 912—959.
Alexander 912—913.
Romanus I. 919—944.
Romanus II. 959—963.
Niceforus I. Phokas 963—969.
Jan Tzimisces 969—976.
Basilius II. 976—1025.
Konstantin VIII. 976—1028.
Zoe 1028—1050.
Romanus III. 1028—1034.
Michael IV. 1034—1041.
Michael V. 1041—1042.
Konstantin IX. Monomachus 1042—1054.
Theodora 1054—1056.
Michael VI. 1056—1057.
Isak Comnenus 1057—1059.
Konstantin X. Dukas 1059 až 1067.
Romanus IV. Diogenes 1067 až 1071.
Michael VII. Parapinakes 1071 až 1078.
Niceforus Botaniates 1078 až 1081.
Alexius I. Comnenus 1081 až 1118.
Jan II. Comnenus 1118—1143.
Emanuel I. Comnenus 1143 až 1180.
Alexius II. Comnenus 1180 až 1183.
Andronikus I. Comnenus 1183 až 1185.
Isak Angelus 1185—1195.
Alexius III. 1193—1203.
Alexius IV. 1203—1204.
Alexius V. Murzuflus 1204.

Latinští císařové:
- Balduin I. 1204—1206.
- Jindřich 1206—1216.
- Petr z Courtenay 1216 až 1217.
- Jolanta 1217—1219.
- Robert z Courtenay 1219 až 1228.
- Balduin II. 1228—1261.
- Jan Briennius 1230—1237.

Trapezunt a Nicea:
- Theodor I. Laskaris 1204 1222.
- Jan III. Batazes 1222 až 1254.
- Theodor II. Laskaris 1254 až 1258.
- Jan IV. Laskaris 1258 až 1261.

Michael VIII. Palaeologus 1259 až 1282.
Andronikus II. 1282—1328.
Andronikus III. 1328—1341.
Jan V. Pal. 1341—1391.
Jan VI. Kantak. 1341—1355.
Matěj 1354—1356.
Emanuel II. Pal. 1391—1425.
Jan VII. Pal. 1425—1448.
Konstantin XII. 1448—1453.

III. Západní císařové a králové.[1])

Karel Veliký 800—814.
Ludvík I. Zbožný 814—840.
Lothar I. 840—855.
Ludvík II. 850—875.
Karel II. Holý 875—877.
Karel III. 881—887.
Kvido Spoletský 891—893.
Lambert Spoletský 892—898.
Arnulf 896—899.
*Ludvík III. Dítě 900—911.
Ludvík III. Provençký 901—902.
*Konrád I. 911—918.
Berengar Furlandský 915—924.
*Jindřich I. 919—936.
Oto I. Veliký 936—973.
Oto II. 973—983.
Oto III. 983—1002.
Jindřich II. 1002—1024.
Konrád II. 1024—1039.
Jindřich III. 1039—1056.
*Jindřich IV. 1056—1106.
Jindřich V. 1106—1125.
Lothar II. Saský 1125—1137.
*Konrád III. 1138—1152.
Friedrich I. 1152—1190.
Jindřich VI. 1190—1197.
*Filip Švábský 1198—1208.
Oto IV. Brunšvický 1198—1215.
Friedrich II. 1215—1250.
*Jindřich Raspe 1246—1247.
*Vilém Hollandský 1247 - 1256.
Interregnum (Richard Kornvalliský, Alfons Kastilský) 1256 až 1273.
*Rudolf Habsburský 1273 až 1291.
*Adolf Nasavský 1292—1298.
*Albrecht Rakouský 1298 až 1308.
Jindřich VII. Lucemburs až 1313.
*Ludvík Bavorský 1314
*Friedrich Rakouský 1530.
Karel IV. Český 1346—
*Václav IV. Český 137
*Ruprecht Falcký 1400
Sigmund Uherský 1410
*Albrecht II. 1438—143
Friedrich III. 1440—149
Maxmilian I. 1493—151
Karel V. 1519—1556.
Ferdinand I. 1556 - 156
Maxmilian II. 1564—15
Rudolf II. 1576—1612.
Matyáš 1612 - 1619.
Ferdinand II. 1619—163
Ferdinand III. 1637—16
Leopold I. 1657—1705.
Josef I. 1705—1711.
Karel VI. 1711—1740.
Karel VII. 1742—1745.
František I., manžel Ma resie, 1745—1765.
Josef II. 1765—1790.
Leopold II. 1790—1792.
František II. 1792 - 180

Císařově rakoušt

František I. 1806—1835.
Ferdinand I. 1835—184
František Josef I. 1848-

Císařové němečtí

Vilém I. 1870—1888.
Friedrich I. (9. března)
Vilém II. (15. června) 1

IV. Králové francouzští.

Karlovci.

Karel II. Holý 840 - 877.
Ludvík II. Koktavý 877—879.
Ludvík III. 879—882.
Karlomann 879—884.
Císař Karel III. 885 - 88

[1]) Němečtí králové, kteří nebyli zároveň císaři, jso čeni *.

Oto (Eudes) 887—898.
Karel III. 893—923.
Robert I. 922—923.
Rudolf 923—936.
Ludvík IV. 936—954.
Lothar 954—986.

Kapetovci.

Ludvík V. le Fainéant 986—987.
Hugo Kapet 987—996.
Robert 996—1031.
Jindřich I. 1031—1060.
Filip I. 1060—1108.
Ludvík VI. 1108—1137.
Ludvík VII. 1137—1180.
Filip II. August 1180—1223.
Ludvík VIII. 1223—1226.
Ludvík IX. Svatý 1226—1270.
Filip III. 1270—1285.
Filip IV. Sličný 1285—1314.
Ludvík X. 1314—1316.
Jan I. 1316.
Filip V. 1316—1322.
Karel IV. 1323—1328.

Dům Valois.

Filip VI. 1328—1350.
Jan II. le Bon 1350—1364.
Karel V. le Sage 1364—1380.
Karel VI. 1380—1422.
Karel VII. 1422—1461.
Ludvík XI. 1461—1483.
Karel VIII. 1483—1498.
Ludvík XII. 1498—1515.
František I. 1515—1547.
Jindřich II. 1547—1559.
František II. 1559—1560.
Karel IX. 1560—1574.
Jindřich III. 1574—1589.

Bourbonové.

Jindřich IV. 1589—1610.
Ludvík XIII. le Juste 1610—1643.
Ludvík XIV. le Grand 1643 až 1715.
Ludvík XV. le Bien-Aimé 1715 až 1774.
Ludvík XVI. 1774—1792.
První republika 1792—1804.
Konvent 1792—1795.
Direktorium 1795—1799.
Konsulát 1799—1804.
Císař Napoleon I. 1804—1814.
Ludvík XVIII. 1814—1824.
Karel X. 1824—1830.
Ludvík Filip Orleánský 1830 až 1848.
Druhá republika 1848—1852.
Císař Napoleon III. 1852—1870.
Třetí republika 1870.

V. Angličtí králové.

Anglosasové.

Egbert c. 800—837.
Ethelwolf 837—856.
Ethelbald 856—860.
Ethelbert 858—866.
Ethelred I. 866—871.
Alfred Veliký 871—900.
Eduard I. 900—924.
Athelstan 924—940.
Edmund I. 940—946.
Edred 946—955.
Edwy 955—959.
Edgar 959—975.

Dánové a Anglosasové.

Eduard II. Muč. 975—978.
Ethelred II. 978—1016.
Sweya (Suanon) 1014—1015.
Knut Veliký 1015—1036.
Edmund II. 1016—1017.
Harald I. 1036—1040.
Knut II. 1040—1042.
Eduard III. Vyznavač 1042 až 1066.
Harald II. 1066.

Normani.

Vilém I. Dobyvatel 1066—1087.
Vilém II. Červený 1087—1100.
Jindřich I. 1100—1135.
Štěpán z Blois 1135—1154.

Plantagenet.

Jindřich II. 1154—1189.
Richard Lví Srdce 1189—1199.

Jan Bezzemek 1199–1216.
Jindřich III. 1216—1272.
Eduard I. 1272–1307.
Eduard II. 1307–1327.
Eduard III. 1327—1377.
Richard II. 1377—1399.

Dům Lankasterský.

Jindřich IV. 1399—1413.
Jindřich V. 1413—1422.
Jindřich VI. 1422–1461.

Dům Yorský.

Eduard IV. 1461—1483.
Eduard V. 1483.
Richard III. 1483—1485.

Dům Tudorský.

Jindřich VII. 1485—1509.
Jindřich VIII. 1509—1547.
Eduard VI. 1547—1553.
Maria Katol. 1553—1558.
Alžběta 1558–1603.

Dům Stuartovcův.

Jakub I. 1603—1625.
Karel I. 1625—1649.
Republika 1649—1660.
Karel II. 1660—1685.
Jakub II. 1685—1688.
Vilém III. a Maria II. 168
1702.
Anna 1702—1714.

Dům Hanoverský.

Jiří I. 1714—1727.
Jiří II. 1727—1760.
Jiří III. 1760—1820.
Jiří IV. 1820—1830.
Vilém 1830—1837.
Viktoria 1837—1901.
Eduard VII. 1901—1910.
Jiří V. 1910.

VI. Králové španělští.

Ferdinand Katol. (Aragonie) 1479—1516.
Isabella Katol. (Kastilie) 1474 až 1504.
Johanna a Filip I. (Kastilie) 1504—1507.
Karel I. 1516—1556.
Filip II. 1556—1598.
Filip III. 1598—1621.
Filip IV. 1621–1665.
Karel II. 1665–1700.
Filip V. (Bourbonský) 1700 až 1746.
Ferdinand VI. 1746—1759.
Karel III. 1759—1788.
Karel IV. 1788—1808.
Josef Bonaparte 1808—1
Ferdinand VII. 1814—183
Isabella II. 1833—1868.
Don Karlos V. 1833—18
Regentství Serranovo 18
1871.
Amadeus Savojský 1871–
Republika 1873—1875.
Don Karlos 1869—1876.
Alfons XII. 1869—1885.
Alfons XIII. 1885.

VII. Panovníci čeští.

Bořivoj 870(?)—894(?).
Spytihněv 894–912(?).
Vratislav 912—921.
Václav Svatý 921–935.
Boleslav I. 935–967.
Boleslav II. Pobožný 967—999.
Boleslav III. Ryšavý 999-
Boleslav Chrabrý Polsk
až 1004.
Jaromír 1004—1012.
Oldřich 1012—1034.
Břetislav 1034—1055.

Spytihněv II. 1055—1061.
Vratislav II. 1061—1092.
Břetislav II. 1092—1100.

Různice o trůn mezi Přemyslovci 1100—1197:
- Bořivoj II. 1100—1107.
- Svatopluk 1107—1109.
- Vladislav I. 1109—1125.
- Soběslav I. 1125—1140.
- Vladislav II. 1140—1173.
- Soběslav II. 1174-1178.
- Fridrich 1178—1189.
- Konrád Oto 1189—1191.
- Václav 1191—1192.
- Jindřich Břetislav 1193 až 1196.
- Vladislav III. 1196—1197.

Přemysl I. Otakar 1197—1230.
Václav I. 1230—1253.
Přemysl II. Otakar 1253—1278.
Václav II. 1278—1305.
Václav III. 1305—1306.
Rudolf Habsburský 1306—1307.
Jindřich Korutanský 1307—1310.
Jan Slepý Lucemburský 1310 až 1346.
Karel I. 1346—1378.
Václav IV. 1378—1419.
Zikmund 1419—1437.
Albrecht II. Rakouský 1437 až 1439.
Bezvládí 1439—1452.
Ladislav Pohrobek 1452 až 1457.
Jiří z Poděbrad 1458—1471.
Vladislav II. Jagailovec 1471 až 1516.
Ludvík 1516-1526.
Ferdinand Habsburský 1526 až 1564.

Ukazovatel jmenný a věcný.

Abaelard 620.
Abassidé 371.
Abbreviatores 666.
Abdas 181.
Abderrahman I. 371.
Abdul Kalal 182.
Abessinci 1034.
Abgar 37, 54.
Abraham a S. Clara 1014.
Absalom Roeskild 545.
Abubeker 193, 194.
Acacius 229.
Acilius Glabrio 65.
Achery 1015.
Achterfeld 1150.
Achtermann 1186.
Adalbert, arcib. mohučský 482.
Adalvín 343, 349.
Adamité 705.
Adam Bremský 20, 469.
Adhemar z Puy 534.
Adiaforistický spor 904.
Aegidius Albornoza 641.
Aeschines 119.
Aëtius 204.
Afraat J. 314.
Afra sv. 57.
Afrika 960, 1167.
Agapet II., papež 388.
Agapy 147.
Agatha 73.
Agathon, papež 237, 259, 260.
Agilulf 186.
Agobard Lyonský 458, 468.
Agricola J. 904.
d' Achery 999.
Aiblinger 1174.
Aistulf 375.
Akoimeté 300.
Akolythové 88, 248.
Akefali 229.
Alanus ab Ins. 619.
Alanus de Rupe 606.
Alarich 166, 185.
Alba 869.
Albanie 182.
Albanus 57.
Albert z Behaimu 505.
Albert de Castellano 606.
Albík, arcibiskup pražský 692
Albigenští 558.
Alcantara, rytíři z A. 595.
Aldhelm 465.
Aleander 785.
d' Alembert 1040.
Alexander, pap.: II., 362, 397; III. 340, 491, 566; IV. 507, 528; V. 647; VI. 668, 957; VII. 967, 991; VIII. 979, 993.
Alexander I. Ruský 1106; II. 1118; III. 1119.
Alexander Hall. 621.
Alexander Jerusalemský 73.
Alexander Severus 70.
Alexander z Mesopotamie 300.
Alexandrijská škola 305 a n.
Alexius I. 538; IV. 1025.
Alexius Komnenos 533.
Alfred V. 460, 465.
Allatius Leo 1023.
Allegri (Correggio) 1020.
Almohadové 554.

Almoravidové 354.
Alogi 112.
Altmann pas. 473.
Alvarus Pel. 730.
Alzog 1182.
Alzon 1172.
Alžběta sv. 540.
Alžběta Anglická 876, 884, 914.
Alžběta ze Schönavy 628.
Amadeus Španělský 1163.
Amalarius 423, 431.
Amalrikus z Benes 563.
Ambrosiánská liturgie 270, 443.
Ambrož sv. 174, 206, 252, 315.
Amerika 975.
Amerikanismus 1152.
Ammianus 174.
Ammonius sv. 295.
Ammonius Saccus 81.
Amsdorf 798, 905.
Anabaptisté 793.
Anachoreté 294.
Anaklet II., protipapež 486.
Anastasius I. 230; II. 238; III. 387; IV. 488.
Anatolius 228.
Ancyránská synoda 93.
Andreae Jakub 906.
Andronikus 511.
Anežka Česká 526, 594.
Anežka mučednice 77.
Angela Mer. 948.
Anglie 189, 870, 1106.
Anglosasové 189.
Anchietta 959.
Anicetus, papež 156
Anna Anglická 881.
Annaty 733.
Anno, arcibiskup moh. 397.
Anomaei 204.
Anselm Cant. 484, 617.
Anselm z Laonu 618.
Ansgar sv. 338.
Antidicomarianité 285.
Antillské ostrovy 1124.
Antiochenská škola 306.
Antiochenská synoda 157, 202.
Antitrinitáři 111, 918.
Antonelli 1133.
Antoniewicz 1177.
Antonín sv. z Paduy 590.
Antonín Flor. 20, 723, 743.
Antonín Pius 67.
Antonité 595.
Apokrisiáři 248.
Apollinaris 133.
Apollinaris Laod. 220.
Apollonius, mučedník 69.
Apollonius Tyan. 81.
Apologeté 82, 129.
Apoštolové 49.
Aquarii 108.
Aquaviva 942.
Aquilejský patriarchát 997.
Arabie 182.
Aranda 1006.
Arasen 859.
Arbogast 177.
Arcadius 177, 218.
Arelatská syn. 56, 123, 157, 214.
Arelatská syn. (r. 353) 56, 57, 203.
Argentinská republika 1127.
Ariani 197 a n.
Aristides 130
Aristoteles 30.
Armáda spásy 1200.
Armeni 179, 552.
Arminiáni 913.
Arnobius 141.
Arnošt z Pardubic 673, 685.
Arnulf 351, 383, 384.
Arsenius z Hypsely 201.
Artemon 112.
Assemani 677.
Assumptionisté 1172.
Aterbius 217.
Athanáš sv. 174, 183, 199, 201, 208, 296, 306, 307.
Athenagoras 116, 131.
Attalus 69.
Audiani 211.
Augšpurský sněm 793, 802.
Augšpurská konfesse 793.
Augusta 825.
Augustin sv. 23, 215, 241, 249, 259, 317.
Augustin, apoštol Anglie 190.
Augustiniáni 585, 945.
Aurelianus 74, 99.
Australie 1169.
Autos da Fé 728.
Avignonští papežové 635 a n.

Avila J. 947.
Azor 1014.

Babylas 73.
Babylonské zajetí 635, 732.
Baccio B. 767.
Bacon z Ver. 1038.
Bahrdt 1043.
Bajus 961.
Balbín 679.
Balde Jakub 1020.
Balduin I. Jer. 535; II. 506, 535; III. 535.
Balduin Flanderský 538.
Ballerini 982.
Balmes 1102, 1181.
Baltimore 960, 1121.
Bannez 964, 1013.
Baptisté 918.
Baptisteria 275, 290.
Baradai Jak. 1033.
Baratová Žofie 1172.
Barbosa 1014.
Barclay 920.
Bardas 406, 410.
Barlov 876.
Barnabáš 40, 85.
Barnabášův list 126.
Barnabité 845, 946.
Baroccio 1019.
Barokní sloh 1018.
Baronius Caes. 22, 936, 946.
Barsumas Nis. 1253.
Bartolomějská noc 864.
Bartoloměj z Fiad. 9.
Bartoloměj z Chaymis 751.
Bartoloměj z Pisy 751.
Bartoloměj apoštol 51.
Basilejský koncil 653 a n., 722.
Basiliky 288.
Basilides 98.
Basilius I. 342.
Basilius Macedo 344, 413.
Basilius V. 206, 295, 308.
Básnictví církevní 633.
Bassi M. 944
Batory 1029.
Bautain 1148.
Bavoři 329 a n., 1067.
Bazard 1147.
Bayle 1040.
Baylon Pasch. 1019.
Beaton 882.
Beatuz z L. 419.
Beauharnais Josefina 1060.
Beccum 469, 484.
Becchetti 24.
Becket Tomáš 873.
Beda Ctihodný 19, 336, 448, 465.
Beethoven 1020.
Beghardi 598.
Beghe Lamb. 598.
Beibars 542.
Beiram 193.
Bekyně 518.
Belgie 1110.
Belisar 185.
Bellarmin 936, 976, 1013.
Bellini 767.
Benediktini 735, 1171.
Benedikt sv. 298 a n.
Benedikt Anian. 420.
Benedikt Bénézet 596.
Benedikt Gaetani 513.
Benedikt z Kravař 675.
Benedikt z Urbina 1010.
Benedikt, pap.: III. 381; V. 389; VI. 390; VII. 390; VIII. 392; IX. 358, 393; X. 396; XI. 634; XII. 640; XIII. 646, 995; XIV. 951, 996 a n.
Benger 1182.
Benignus 188.
Benno 368.
Berault Bercastel 23.
Berengar Furl. 383.
Berengar z Ivrey 388.
Berengar Tur. 426 a n.
Berka z Dubé 832.
Berlage 1182.
Bernard sv. 486, 536, 581, 626, 633.
Bernardin ze Sienny 736.
Bernard Vým. 850.
Bernard z Mentony 460.
Bernetti 1131.
Bernini 1018.
Bernwardt 632.
Berthold Liv. 546.
Berthold z Kalabrie 584.
Berthold z Řezna 627.
Bertrand 635.

Bertrand Ludvík 958.
Berulle 999.
Beryllus 115.
Beschi 951.
Bessarion 657, 753.
Beuronská kongregace 1171, 1187.
Beust 1095.
Beza 812.
Bezženství 93.
Biblická společnost 1203.
Biel Gabriel 747.
Bigamie duchovenstva 251.
Bílá hora 840.
Bileamité 106.
Billuart 1013.
Biro Mat. 852.
Biřmování 275, 444, 601.
Biskupové 86, 579.
Bismarck 1086.
Bisping 1182.
Blanc 23.
Blaser 809.
Blau 1044.
Blondel 1154.
Blosius 1014.
Bobadilla 940.
Bobbio 332, 457.
Bocaccio 753.
Bočkaj 853.
Bockelson 916.
Boethius 185, 323.
Bogomili 400.
Böhner 902.
Bohovid 364.
Boleslav I. Český 354; II. 355.
Boleslav Chrabrý 357, 364.
Boleslav Polský 365.
Boleslav III. Ryšavý 357.
Boleynová A. 871.
Bolingbrocke 1039.
Bolivie 1127.
Bolognská universita 612.
Bolosudes 369.
Bolsec 811.
Bonald 1070, 1148.
Bonaventura sv. 590, 623 a n.
Bonifác Montf. 538.
Bonifác, pap.: II. 246; VI. 384; VII. 390; VIII. 513, 729; IX. 645, 759.
Bonifác sv., apoštol Německa 333 a n., 431.
Bonnetty 1149.
Booth Wil. 1200.
Bora, Kateřina z B. 789.
Boris 344.
Borový 1181.
Boromejky 1003.
Bořek z Mil. 710.
Bořita Martinic 844.
Bořivoj 349, 353.
Bosko J. 1172.
Bosio 1015.
Bossuet 866, 923, 973, 1014.
Boticelli 766.
Bourne 1109.
Bourdalou 1014.
Bouthillier 999.
Bozio Ant. 166.
Božetěch 361, 632.
Bracciolini Poggio 754.
Bradvardinus 747.
Bratří čeští 822, 827, 911.
Brasilie 1127.
Braun 1150.
Brebeuf 960.
Brenner Mat. 820.
Breviář 937.
Brigita sv. 641, 742.
Brischar 24.
Britové 189.
Broad-church 1197.
Broglie 1111.
Broumov 836.
Bruck 819.
Brück 25, 1183.
Brunellescho 1017.
Bruno, biskup olom. 527, 529.
Bruno sv., apoštol Prusů 437, 460, 547, 582.
Bruno ze Segni 481.
Brus Ant. z Mohelnice 594.
Budějovické biskupství 989.
Budovec V. z Budova 834.
Buenos Ayres 1127.
Bugenhagen 857.
Bulhaři 344, 363, 411, 1190.
Bulla zlatá 675, 729.
Bullinger 809, 910.
Bunsen 1078.
Burchard Wormský 441, 762.

Burgundové 187.
Bursfeldská kongregace 736.
Busenbaum 1013.
Byzantský sloh 471.

Caecilie sv. 71.
Caerularius 416 a n.
Caesarius Arel. 246, 324.
Cahera 822.
Calatrava, rytíři z C. 595.
Calderon 1020.
Calmet 1012.
Campegio 871.
Campian Edmund 877.
Canalejasovo minist. 1103.
Canisius 809, 815.
Canova 1186.
Canus Melchior 941, 1012.
Caprara 1059, 1175.
Caracalla 70.
Caraffa 667, 891, 945.
Caravaggio 1019.
Carletus Angelus 751.
Carranza Bart. 891.
Carvajal 711.
Cařihradský koncil I. 410, 263, II. 233, 263; III. 237, 263; IV. 411.
Cassander 804.
Cavour 1099, 1133.
Celsus 52. 80.
Celtes K. 755.
Centrální sloh 288.
Centurie Magd. 22.
Cerinthus 103.
Cervini 926.
Ceylon 950.
Cilicium 278.
Cimabue 766.
Cincinnati 1121.
Circumcelliones 214.
Cisterciáci 581, 735, 1171.
Claver Petr 958.
Clericus 914.
Coelestin, pap.: I. 188, 233, 259, 261; II. 485, 487; III. 495; IV. 505; V 512, 590.
Coelestius 241.
Coelibát 93, 252.
Coenobité 294.
Cola di Rienzo 641.
Collins 1039.
Colloredo 982.
Colombini 741.
Columban 189.
Comboni 1168.
Commendone 887.
Condillac 1040.
Consalvi 1056, 1129.
Conscientiarii 1042.
Corveja Nová 337.
Cornelius, papež 55.
Cornelius a Lapide 1012.
Cornelius Petr 1186.
Cornet Mik. 967.
Cortes 1103.
Coudrin 1172.
Cranmer 871.
Crequi 991.
Cromwell Ol. 879.
Cromwell Tom. 872.
Crusius 893.
Cumulus beneficiorum 732.
Cusanus Mik. 441, 656, 664, 712, 723.
Cyprian sv. 56, 74, 97, 119, 123, 140.
Cyrill Alex. 222, 223 a n., 312.
Cyrill Jerusalemský 309.
Cyrill Lucaris 893.
Cyrill slovanský apošt. 345 a n.
Cyrus Alex. 235.
Czerski 1155.

Čarodějství 762.
Časopis katol. duch. 1088.
Čechové 352 a n., 517 a n.
Černá Hora 1190.

Dalberg 1066.
Dalimil 20.
Damasus, pap.: I. 166, 210, 261; II. 394.
Dames du sacre coeur 1172.
Damiani Petrus 396, 436, 469.
Dandolo 538.
Daniel II. Pražský 521.
Dannemayr 1044.
Dánsko 338, 856 a n.
Dante Aligh. 753, 768.
Danton 1050.
Darboy 1074, 1138.

Darnley 883.
Darras 23.
Decius 72, 99.
Defensoři 248.
Degradace 450.
Deisté 1039.
Delitzsch 1195.
Delsignore 24.
Demmel Jos. 1158.
Denifle 1183.
Descartes 1039.
Desátky 438; 733.
Desiderius Long. 376.
Devaj 852.
Dětmar 356.
Dětřich Olom. 530.
Dětřich, malíř 768
Diakonisky 1203.
Diakonissy 89, 248.
Diarbekir 1033.
Diaspora 28.
Didache 126, 312.
Diderot 1040.
Didier de la Cour 998.
Didymus Alex. 312.
Diefrich z Nieheimu 723.
Dietrichstein F., kard. 831, 947.
Dimoirité 221.
Dinkel 1138.
Dienzenhofer 1018.
Diodorus z Tarsu 225.
Diecese 429, 430.
Diokletian 75 a n.
Dionysius Alex. 53, 98, 117, 123.
Dionysius Areop. 320.
Dionysius Exiguus 263, 439.
Dionysius Korintský 149.
Dioskorus Alex. 73.
Dioskorus, patriarcha 1033.
Directorium 1052.
Dissenters 914.
Döllinger 1138, 1157, 1182.
Dobřín, rytíři z D. 547.
Dominikáni 586
Dominik sv. 586, 606.
Dominis M. 975.
Domitian 65.
Domitilla 65.
Domnus Ant 227.
Donatello 766.
Donatio Constantini 376.
Donatisté 212 a n.
Donauwört 804.
Dordrechtská syn. 911, 913.
Döring M. 750.
Drahomíř 354.
Drontheim 340.
Droste Hülshoffová 1187.
Dublin 1108.
Dubravius J. 755.
Dubravka 364.
Duchesne 23.
Duchoborci 1027.
Dumas Alex. 1074.
Dunaan 183.
Dunin 1079.
Duns Scotus 624.
Dunstan 437.
Dupanloup 1138.
Duperron 975.
Duphot 1055.
Dupin 1012.
Dupuy 976.
Durand 999.
Durand ze St. Pourçain 747.
Durandus Vil. mladší 722.
Durynsko 332, 334.
Dvorní škola 465.
Dyck van 1019.

Ebbon 338.
Ebendorfer Tan. 678.
Eberhard 343.
Ebionité 102.
Eck J. 780.
Eckhard 748.
Ecuador 1125.
Edelmann 1042.
Edessa 53.
Edinburské arcibiskup. 1110.
Edling 988.
Edvard I. 514; III. 682.
Egalité Filip 1051.
Efezský koncil 223, 243.
Efrem sv. 174, 314.
Egbert z Yorku 448.
Egmont 868.
Eichert 1187.
Ekebolis 172.
Ekkehart 468.
Ekonomové 247.
Eleutherius 57.

Eliáš z Kortony 589.
Eligius sv. 332.
Elipandus Tol. 419 a n.
Elkesaité 103.
Elvira 56.
Elvirská synoda 93, 150.
Emauzský klášter 674.
Eminence 937.
Emmanuel I. Byz. 536.
Emmeran 331.
Emser Hier. 782.
Emžská punktace 983.
Encyklopaedisté 1040.
Enfantin 1147
Epikletus 37.
Epikureové 30.
Epifanius 208, 217, 311.
Episkopální církev 911.
Episkopius 913.
Epistolae canonicae 279.
Epistolae paschales 158.
Erasmus Roterdamský 754.
Eremité 585.
Erich I. 338.
Erik IX. Sv. 340.
Ernesti 1043.
Escobar 1014
Espastero 1102.
Essenové 27.
Esterházy 988.
Estius 1012.
Estival 1003.
Estonci 547.
Etherius z Osmy 419.
Ethelbert 190.
Ett K. 1174.
Eudes J. 1003, 1010.
Eudoxie 223, 229.
Eugen, papežové: II. 379; III. 488; IV. 653.
Eugen, princ 994.
Eucharistie 145 a n., 275 a n., 424 a n., 444, 601.
Euchité 211.
Eulogie 276.
Eurich 185.
Eusebius Caes. 16, 199.
Eusebius, biskup doryl. 226.
Eusebius, biskup nikom. 198.
Eusebius Vercell. 249.
Eustathius 201, 210.
Euthymius Zigabenus 463.
Eutyches 226.
Evagrius 17.
Evora, rytíři z E. 595.
Ewald 336.
Exarcháty 258.
Exempce 457.
Exklusiva 938.
Exkommunikace 449.
Exorcisté 88, 248.
Expektance 573, 731.
Eybel 985.
Eyck van 767.
Ezzelin 504.

Faber 793, 809, 815, 940, 1014.
Fabianus, papež 73.
Fabricius 837.
Fadinger 818.
Fagnani 1014.
Falk 1083.
Fanti de Valle 714.
Farel Vilém 810.
Farini 1131.
Fariseové 27, 37.
Farní školy 466.
Farnosti 254 a n.
Fatimidé 533.
Faustus z Reji 246. 320.
Febronianismus 1044.
Febronius 980 a n.
Felicissimus 119.
Felicitas 70
Felinski 1118.
Felix, papež III. 229, 250, 261.
Felix V., protipapež 656.
Felix a Cantalicio 1010.
Felix, biskup urgel. 419.
Felix z Valois 596.
Femy 769.
Fenelon 866, 974, 1014.
Feodor Ivanovič 1025.
Ferdinand I. Rak. 803, 820, 917; II. 838, 917; III. 850, 855.
Ferdinand I. Dobrotivý 1089.
Ferdinand I. Kast. 554, 727.
Ferm Josef z F. 1008.
Ferraris 1014.
Ferrarský koncil 655 a n., 722.
Ferry J. 1074.
Ferstel 1185.

Fessler 1045, 1092.
Fidelis ze Sigm. 1010.
Fiesole 766.
Filelfo 753.
Filibert 709.
Filioque 209, 420.
Filip, jáhen 39.
Filip Neri 933, 946, 1008. 1135.
Filip Benizi sv. 598.
Filip Arab 71.
Filip II. August 499, 537.
Filip Hessenský 791.
Filip Orleánský 970.
Filip IV. Sličný 514, 737.
Filip Švábský 498.
Filippikus Bardanes 238.
Fillips 1081.
Finové 546.
Firmilianus 122.
Fisher 873.
Flacius 22, 904.
Flagellantes 760.
Flavianus 226.
Flavius Clemens 65.
Flavius Filostratus 81.
Flechier 1014.
Fleury 23.
Fliedner Th. 1203.
Flodoard Rem. 19, 387, 468.
Florentini Th. 1177.
Florentinský koncil 657.
Fogarašské bisupství 1033.
Fojtové 438.
Fond náboženský 987.
Forchheim 477.
Formosus 384.
Formula concordiae 906.
Förster Jos. 1175.
Fortunatus 120
Fotius 365, 410 a n., 462.
Fra Dolcino 564.
Franck Heř. 908.
Francie 860.
Frangipani 485.
Frangenberg 989.
Frankfurtské konkordáty 661.
Franko Kol. 446.
František z Assisi 550, 587.
František z Pauly 741.
František z Regis 943, 1072.
František Saleský 1003.
František ze Solana 958.
František Xaver. 943, 949, 1010.
Františkáni 587, 1171.
Františka sv. 770.
Franzelin 1182.
Fraticelli 590.
Fraysinons 1070.
Freienleben 814.
Friedrich I. Barb. 488 a n., 537.
Friedrich II. 495 a n., 1042.
Friedrich Vilém III. 1077; IV. 1079.
Friedrich II. Pruský 1007.
Friedrich III. 1043, 1194; IV. 1194.
Friedrich Moudrý 781 a n.
Friedrich Sličný 638.
Friedrich V. Falcký 839.
Friedrich z Talmberku 844.
Frint 1088.
Frisové 332.
Frohsammer 1151.
Fronto z Cirty 79.
Frumentius 183.
Frýburská metropole 1068.
Fulda 336, 1068.
Fulgentius sv. 246, 323.
Fulko 535.
Funk 25, 1183.

Gabriel z Benátek 780.
Galilaeo Galilei 1015 a n.
Galilejci 28.
Gallenus 163.
Gallienus 74.
Gallikánské svobody 976 a n.
Gallus, císař 172.
Gallus sv. 331.
Gambetta 1074.
Gardiner 874.
Garibaldi 1134.
Gaudentius Hnězd. 364.
Gaudentius z Brescie 285.
Gebhard Sal. 343.
Gebhard, kurfirst 804.
Gedymin 548, 1028.
Geiler z Kaiserberku 723, 745.
Geisa Uherský 369.
Geissel 1079.
Gelasius, pap. 260; II. 482.
Gennadius 658.

Genserich 186.
Gentilis 812, 918.
Gerard z Bergo 564.
Gerbert 468, 1015.
Gerhart Sagarelli 563.
Gerbillon 955.
Gerson 722, 731. 749.
Gertruda sv. 628.
Geusové 868.
Gewilip 336.
Ghirlandajo 766.
Giacopone da Todi 633.
Giarve Michael 1033.
Gilbert de la Porrée 617.
Gioberti 1099, 1152.
Giotto 766
Gisela Uherská 369.
Gladiatorské hry 33, 168.
Gladstonova bill 1108
Glasgowské arcibiskup. 1110.
Gnosticismus 104 a n.
Gobel 1052.
Gomar 913.
Gorazd 351.
Gordian III. 71.
Gorické arcibiskupství 997.
Görres 1081.
Gosbert 332.
Göschl M. 823.
Goslarská synoda 392.
Göthe 1043.
Gothové 184 a n., 206.
Gotický sloh 764.
Gottfried Bouillonský 535.
Gottschalk 422.
Gottschalk, kníže slov. 368.
Granadský emirát 554.
Grandmont, řád z G. 595.
Granianus 67.
Granve la 868, 962.
Gras, Aloisie de G. 1003.
Gratian, císař 176, 206.
Gratian, mnich 612, 629.
Gregoire, abbé 1050.
Gregoriana 934.
Grévy 1074.
Grimaldi 1031.
Grimoald 186.
Grodecký J. 830.
Grodno, úmluva v G. 1115.
Grönland 340.
Groot Gerhard 740.
Grotius Hugo 913 a n.
Gruet 812.
Guéranger 1171.
Guericke 1194.
Günther 1150.
Gustav I. Vasa 858.
Gustav II. Adolf 849, 859.
Guyon 973.
Gylas 369.
Gyrovagi 300.
Haberl Xav. 1174.
Hadiaczský smír 1031.
Hadrian, císař 67.
Hadrian, patriarcha 1026.
Hadrian, pap.: I. 376, 404, 407; II. 348, 382, 413; III. 383; IV. 488, 490; V. 511; VI. 788.
Hadrumet 244.
Haerese 100.
Hájek V. z Libočan 679.
Halitgar Cambr. 448.
Hamelius 963.
Hamilton 881.
Haneberg 1182.
Hannofris. 349.
Hannoversko 1068.
Harald 338.
Harald Blaatand 339.
Harlay 973.
Harms 1194.
Harrach, kardinál 843 a n.
Hausrath 1206.
Havel, klášter svatoh. 332, 468.
Haydn 1020.
Haymo Halb. 20, 467.
Hecker P. 1152.
Hedderich 1044.
Hedžra 192.
Hefele 25, 1138, 1183.
Hegel 1205.
Hegesippus 16.
Heidelberský katechismus 911.
Heinrich 1182.
Helenus Tars. 123.
Heliogabal 70.
Hellich 1186.
Helvetius 1040.
Helvidius 385.
Hengstenberg 1194.

Henoticum Zenona 180, 229.
Henselová L. 1187.
Heraklius, císař 234. 342.
Herbst 1182.
Hergenröther 25, 1183.
Hermannus Contr. 20, 469.
Hermanrich, pas. 349.
Heřman z Wiedu 797.
Heřman ze Salzy 593.
Hermas 129.
Hermes J. 1149.
Hermias 132.
Herodes Agrippa I. 40, 46.
Herodiani 28.
Heros 242.
Herrenhutáni 920 a n.
Hess J. 1186.
Hessels J. 961.
Hessensko 334.
Hettinger 1181.
Hetzer L. 918.
Hierarchie 83.
Hierokles 76, 82.
Hieronymus Aemiliani 946.
Hilarion 295.
Hilarius sv. 206, 245, 250, 314.
Hildebrand 472.
Hildegarda 628.
Hildesheimské biskupství 1068.
Himerius 252.
Hinkmar Rem. 423.
Hinterröcker 1170.
Hippolyt sv. 114.
Hippolytus, vzdorop. 71, 136.
Hirscher 1182.
Hirschavský klášter 456.
Hlaholské písmo 347.
Hnězdenské biskupství 364.
Hobbes 1039.
Hodinky církevní 273, 446.
Hofbauer 1001.
Hoffmann 824.
Hoffmann Krištof 1200.
Hohenstaufové 489 a n.
Hochstraten J. 756.
Holbach 1040.
Holbein 768.
Hollandsko 869, 1113 a n.
Holtzmann 1206.
Homerité 182.
Homoei 204.
Homoiusiasté 204.
Honorat sv. 296.
Honoriova otázka 238.
Honorius, císař 177, 178.
Honorius, pap.: I. 235; II. 397, 485; III. 502; IV. 512.
Honter 855.
Hontheim Mik. 980.
Hormisdas 230, 231.
Horn 868.
Hosius Kord. 199.
Hosius Stanislav 887.
Hradišťské opatství 359.
Hubmayer 823, 917.
Hudba církevní 1174 a n.
Hug 1182.
Hugenoti 860.
Hugo Arel. 387.
Hugo Candidus 475.
Hugo z Payens 592.
Hugo ze Sv. Viktora 618, 627.
Hukbald 446.
Humanismus 752.
Humbert Italský 1100.
Humbert, kardinál 417.
Hume 1039.
Humiliati 597.
Hunerich 186.
Hunyadi J. 664 a n.
Hus Jan 688 a n.
Hutten 756, 783.
Hydroparastati 108.
Hyginus 212.
Hypatia 313.
Hyperdulie 605.
Hyppolitské biskupství 989.

Chalcedonský koncil 228, 257, 410.
Chaldejští křesťané 226, 1035.
Chantalová Františka 1003.
Chapuis 629.
Charismata 90.
Chateaubriand 1060, 1181.
Chatel 1145.
Chazarové 346.
Chelčický Petr 717.
Chemnitz 904.
Cherbury 1038.
Childerich 375.
Chile 1126.

Chiliasmus 115 a n.
Chlodvík 187.
Chlotilda 187.
Chlystové 1027.
Choiseul 1005.
Chorepiscopi 254, 429.
Chorální zpěv 446.
Chorvati 341 a n.
Chorvatsko 1032.
Chosroes 181.
Chotimír 343.
Christoforus 387.
Chrodegang sv. 431.
Chronicon paschale 322.
Chrysolaras M. 753.
Chrysostom sv. 174.

Ibas 227, 232.
Iberie 182.
Ignác, muč. 67, 84, 97, 128.
Ignác Cařihradský 410.
Ignác z Loyoly 939.
Igor 366.
Illuminati 1044.
Imad eddin Zenchi 535.
Imbert V. 737.
Immunity 433.
Independenti 915.
Indie 949, 1162, 1163.
Infralapsáři 912.
Ingeborga 500.
Inkvisice 565 a n.
Inkvisice španělská 727.
Innocenc, pap.: I. 242, 252, 259; II. 486; III. 497 a n., 538; IV. 362, 505, 541, 569; V. 511; VI. 641; VII. 646; VIII. 668; X. 851, 937, 967; XI. 866, 973, 977, 992; XII. 974, 979, 993; XIII. 995.
Insula sanctorum 188.
Interdikt 449.
Interkalární výnos 733.
Interim 800.
Investitura 474 a n.
Irenaeus sv. 52, 95, 97, 116, 132.
Irena 377, 404.
Irnerius 612,
Irsko 188, 884, 1106.
Irving 1198.
Isaak I. Komnenos 418.
Isaak II. Angelus 537.
Isaak Veliký 180.
Isabela Španělská 727.
Isenbiehl 1044.
Isidor Kyjevský 656, 1024.
Isidor Sevilský 19, 325.
Islam 191 a n.
Island 340, 859.
Ithacius z Osson. 212.
Ittenbach 1187.
Ivan III. Vasil. 1024.
Ivan IV. 1027.
Izjaslav 366.

Jagello 548.
Jahn 1012.
Jáhnové 87.
Jáchim de Flore 555.
Jakobini 1050.
Jakoubek ze Stříbra 699.
Jakub I. Anglický 878.
Jakub II. 880.
Jakub Baradai 230.
Jakub V. Skotský 881.
Jakub VI. 883.
Jamblichus 82.
Jan, apoštol 49, 65.
Jan Beccus 551.
Jan Berchmanns 943.
Jan Bezzemek 500.
Jan Brien. 539.
Jan de la Salle 1001.
Jan de Plano Carpini 549.
Jan Diakon 387.
Jan Grammaticus 406.
Jan Chrysostom 218.
Jan, biskup jerusalemský 217.
Jan Jindřich 675.
Jan Kassian 244, 318.
Jan Lucemburský 672.
Jan VII. Palaeolog 657.
Jan, papežové: IV. 342; VIII. 342, 349, 383, 408, 415; IX. 352, 369, 384; X. 361, 387; XI. 388; XII. 388; XIII. 355, 364, 390; XIV. 390; XV. 357, 390; XVI. 391; XVII. 392; XVIII. 392; XIX. 393; XXI. 511; XXII. 637, 732; XXIII. 647.
Jan Sarkander 840.

Jan Scholasticus 263.
Jan z Boha 947.
Jan z Dražic 672.
Jan z Jandumu 639.
Jan z Jenštejna I. 676; II. 686.
Jan z Nepomuku 676.
Jan ze Salisbury 619.
Jan z Torquemady 441
Jan ze Želiva 701.
Jan Železný 700, 704.
Janssen Arnold 1172.
Janssenius 962, 965 a n.
Janssen 1183.
Januarius 78.
Japonsko 950, 952, 1166.
Jaromír Český 357.
Jaroslav 366.
Jeanne d' Arc 770.
Jednota českých bratří 717 a n.
Jenewein 1186.
Jeremiáš II. Cařihradský 893.
Jeroným Pražský 699.
Jeroným sv. 316.
Jeronymité 741.
Jesuaté 741.
Jesubad 183.
Jesuité 983 a n., 998, 1003 a n., 1082, 1171.
Jindřich II. Angl. 496; VIII. 870.
Jindřich Bourbonský 865.
Jindřich Břetislav 520 a u.
Jindřich IV. Franc. 805, 935.
Jindřich, cís. něm.: I. 355, 367; II. 392; III. 365, 393; IV. 359, 398, 472 a n.; V. 480; VI. 498.
Jindřich Institoris 719.
Jindřich Lev 544.
Jindřich Novarský 863.
Jindřich Raspe 507.
Jindřich II. Zdik, b. olom. 519.
Jindřich z Langensteinu 645.
Jindřich z Lausanny 561.
Jiří z Poděbrad 710, 712.
Jirsík 1182.
Jména Ježiš, slavnost 1009.
Jména Panny Marie 993.
Joachim, opat 117, 564.
Joachimité 564.
Johanna, papežka 385.
Johannitské schisma 219.
Johannité 591, 739.
Jonáš Orl. 409
Jordán 364.
Josafat II., Cař. 892.
Josafat Kuncevič sv. 1030.
Josef Cař. 656.
Josef II 855, 986.
Josefinismus 841, 1044.
Jošt 675.
Jovian 175, 206.
Jovinian 285.
Juan d' Austria 933.
Juan de Valdés 891.
Juliana Corn. 664.
Juliana Domma 81.
Juliana Falconieri 608.
Julian Apostata 172 a n., 205, 215.
Julian Caesarini 653.
Julian Ecclan. 240, 243.
Julius, pap.: I. 202; II. 670, 777. III. 801, 928.
Justinian I. 178, 219, 230, 250, 253, 374; II. 238.
Justin, muč. 52, 116, 130, 145.
Justin, císař 185, 230.
Juvavum 330.
Juvenalis 229.
Juvencus 320.

Kainité 108.
Kajetán, kardinál 781.
Kajetán z Tieny 945.
Kajetáni 945.
Kalendář Juliánský 934.
Kališníci 703 a n., 822.
Kalixt Jiří 907.
Kalixt, pap.: I. 114; II. 482; III. 664.
Kalixt, protipapež 493.
Kalvín 570, 810, 909.
Kamaldulští mniši 364, 456.
Kamilliáni 947.
Kanonický život 431 a n.
Kanonisace 451.
Kant 1205.
Kanut Vel. 339.
Kanut II. sv. 339.
Kapistrano, Jan z K. 664, 714.
Kapitoly, spor o tři k. 231 a n.
Kapitola 431.
Kapucíni 845, 944.

Karakalla 70.
Karbonáři 1099.
Kardinálové 577.
Karel Bor. 597, 932.
Karel II. Holý 383.
Karel Martell 371, 374, 438.
Karel IV., Otec vlasti 673 a n., 640.
Karel X. Španělský 993.
Karel Tlustý 351.
Karel III. Tlustý 383.
Karel V. 785, 803, 867.
Karel Veliký 336, 343, 376, 420, 492.
Karel z Anjou 508, 542.
Karinus 75.
Karlovický mír 855.
Karlstadt 782 a n., 787.
Karmelité 584, 945.
Karneas 30.
Karnkowski 888.
Karpokrates 107.
Karpus 68.
Karthago 1141.
Karthusiáni 582, 735.
Karus 75.
Käsebrod 755.
Kassiodor 18, 185, 262. 299, 323.
Katakomby 159.
Kataři 555 a n.
Katecheté 89.
Katechetické školy 90.
Katechisté 248.
Katechumeni 142, 274.
Kateny 445, 461, 600.
Kateřina de Ricci 1010.
Kateřina Medicejská 861.
Kateřina, mučednice 77.
Kateřina II. Ruská 1007, 1115.
Kateřina ze Sieny 642, 770.
Kateřina z Bory 789.
Kathedrální kapitoly 432, 578.
Kathedrální školy 466.
Kázání 273, 445, 600.
Kazimír sv. 770.
Kazimír III. Veliký 1028.
Kazimír IV. 1028.
Kaulen 1182.
Kaunitz 985.
Kázeň kajícná 148 a n., 602.
Kempenský Tom. 277 a n., 749.
Kerz 24.
Ketteler 1081, 1138.
Kilián sv. 332.
Kizska 1031.
Klára sv. 588.
Klášterní školy 466.
Kláštery 249.
Klaudius 64.
Klaudius II. Goth. 74.
Klaudius Turinský 468.
Klee 1181.
Klein 1186.
Klement Alex. 116, 125, 133.
Klement Hofbauer 1089.
Klement, pap.: II. 394; III. 494; V. 635 a n., 744; VI. 640, 673, 759; VII. 644, 788, 871; VIII. 935, 964; IX. 968, 992; X. 992; XI. 970; XII. 951, 996; XIII. 997, 1006; XIV. 997, 1006.
Klement III., protipapež 478.
Klesl M. 818.
Kleutgen 1152.
Klugny, kongregace z K. 437, 455.
Kmotrové 144.
Knoblecher 1168.
Knopp 25.
Knox 882.
Knutzen 1041.
Kober 1182.
Kocel 347.
Kock 971.
Kodde 971.
Kolínské biskupství 1068.
Kollegiátní kapitoly 432.
Kollekty 92.
Kolobřežské biskupství 364.
Kolping 1177.
Kolumbijská republika 1125.
Kolumban 331, 448.
Kolumbus 957.
Kommendy 1173.
Kommodus 69.
Kommunismus 1147.
Kompaktáta basil. 707, 824.
Koncesse náboženská 816.
Konciliární theorie 650.
Konfesse česká 828.
Kongregace mariánská 846.
Kongregationisté 915.

Konklave 510.
Konkordát s Francií 660, 734.
Konkordát rakouský 1091.
Konkordát vídeňský 662, 734.
Konrád II. 393; III. 488, 536; IV. 507.
Konrád Masov. 547.
Konrád Olom. 527.
Konrád Otto 537.
Konrád z Vechty 693.
Konstans II. 171, 214, 236.
Konstantin Vel. 78, 141, 167 a n., 173, 199, 201, 214; II. 171.
Konstantin V. Kopron. 403.
Konstantin Chlorus 75, 77, 78.
Konstantin Pogonat 237, 250.
Konstantius 171, 201.
Konventuálové 590.
Konvertité 1177
Konvulsionáři 971.
Koperník 937, 1015.
Kopiati 248.
Koptové 1034.
Koran 193.
Kordovský kalifát 371.
Kornelius 120.
Kosmas Český 20, 519.
Kosmas a Domián 77.
Kostnický koncil 649, 693, 730.
Košické biskupstvi 1089.
Kowalski J. 1119.
Kozlovská M. 1119.
Kraft 766.
Krakovské biskupství 364.
Králík Richard 1187.
Královéhradecké bisk. 846.
Královec 528.
Kranach 784.
Krásl 1183.
Kraus 25, 1183.
Krell M. 906.
Krementz 1083.
Krescentius 390.
Kristian Anh. 836.
Kristina Švédská 859, 891.
Kryptokalvinismus 905.
Kryštůfek 25.
Křest 142 a n., 144, 444, 601, 757.
Křesťansko-katol. sekta 1156.
Křišťan z Prachatic 709.
Kříž 160, 285 a n.
Křižácké výpravy 535 a n.
Křižová cesta 762.
Křižovníci 594.
Kuhn 1182.
Kühn 960.
Kulmské bisk. 1068.
Kuronsko 890.
Kutnohorský dekret 691.
Kvakeři 919.
Kvido Spol. 383.
Kvido z Arezza 446, 633.
Kvido z Lusignano 536.
Kvido z Montpellieru 596.
Kyjevská metropole 366.

Laberthonnière 1154.
Lacombe 973.
Lacordaire 1072.
Lacroix 1014.
Lactantius 59, 79, 141.
Laderchi 22.
Ladislav Uherský 342, 370.
Ladislav Neapolský 692 a n.
Ladislav Pohrobek 710.
Laelius 918.
Lafayette 1048.
Lachat 1097.
Lainez 940.
Lambertini 1014.
Lambert Hersf. 20, 469.
Lambruschini 1131.
Lamennais 1144 a n.
Lamorcière 1133.
Lamy Bern. 1012.
Lando 387.
Lanfrank Becc. 426, 460, 469.
Langenstein J. 723.
Langham S. 682.
Laski J. 888.
Lassale Ferd. 1148.
Lasso Orl. 1020.
Lateránský koncil: I. (ob. IX.) 483; II. (ob. X.) 487; III. (ob. XI.) 493; IV. (ob. XII.) 362, 501; V. (ob. XVIII.) 670, 722, 891.
Latinské císařství 501, 539.
Laury 245.
Laurentius, mučedník 74.
Laurentius, biskup angl. 190.

Laurentius z Brindisi 1010.
Laurentius Justiniani 743.
Lavantské biskupství 343.
Lavigerie 1161, 1167.
Lazaristé 1000.
Lazarus 242.
Leander sv. 325.
Legnan 493.
Leibnitz 924.
Lektoři 88.
Lenz 1181.
Leonidus 70.
Leontinus Byz. 321.
Leopold I., císař 855, 989.
Leopold I. Kobursk ý 1112.
Leopold II. 1088, 1112.
Lewigild 185.
Lepanto 933.
Lessing 982, 1043.
Lessius 963.
Leto Pomponius 756.
Lev Is. 119.
Lev III. 374, 402.
Lev V. Arm. 405.
Lev, pap.: I. 227, 252, 258, 259, 261, 319, 374; II. 237; III. 377; IV. 381, 404; V. 386; VII. 388; IX. 394, 417; X. 660, 671, 744; XI. 936; XII. 1129; XIII. 623, 1086, 1122, 1139.
Libanius 177.
Libbellatici 73.
Liberatore 1152.
Liberiova otázka 206.
Liberius, papež 203.
Liber Pontificalis 325.
Libri Carolini 407.
Liechtenstein K. 841.
Liechtenstein, kardinál 846.
Liga katolická 805.
Liguoriáni 1000.
Limburg 1068.
Linecké biskupství 989.
Lingard 1108.
Linsenmann 1182.
Lipany 708.
Lipsius 1196.
Lipsko 1064.
Lipsko, disputace 782.
Litoměřické biskupství 846.
Liturgie 268 a n., 599 a n.
Liturgie cařihradská 442.
Liturgie ambrosiánská 443.
Liturgické knihy 292 a n.
Liturgické nádoby 291.
Liturgický oděv 290.
Litvané 548.
Livonsko 546, 890.
Llorente 728.
Lobkovic Bohuslav z Hassensteina 755.
Locke 1039.
Lohelius J. 837.
Lombardský spolek 493.
Lombardus Petrus 462, 619.
Londýnská synoda (1382) 682.
Longobardi 186, 206.
Loos Korn. 763
Loretanská litanie 1008
Lothar I. 379; II. 382, 485.
Lovaň 1182.
Loyson 1159.
Lublaňské biskupství 343.
Lubenské biskupství 989.
Lucemburský rod 672 a n.
Lucian Antioch. 197, 306.
Lucian Samos. 52, 80.
Lucie, muč. 78.
Luciferiáni 562.
Lucifer Cal 205.
Lucilla 213.
Lucius, pap.: II. 487; III. 494.
Ludmila sv. 353.
Ludvík I. Bavorský 637.
Ludvík Bonaparte 1113.
Ludvík Condé 861.
Ludvík Dítě 385.
Ludvík de Ponte 1014.
Ludvík Filip 1130.
Ludvík Jagellonec 821.
Ludvík Němec 349, 353.
Luovík Pobožný 380, 406.
Ludvík Franc.: VII. 536; IX. 507, 541; XII. 670; XIV. 970, 977; XV. 971; XVI. 866, 1047; XVIII 1069.
Luitprand Krem. 387, 469.
Lukáš, evangelista 51.
Lukás z Prahy 720.
Lullus 336.
Lunevillský mír 1057.
Luther 570, 776 a n.

Maassen 1182.
Mabillon 999.
Macchiavelli 756.
Macedoniani 297 a n.
Mac-Mahon 1074.
Macrianus 73.
Madagaskar 1169.
Maďaři 398 a n.
Maderno 1018.
Magdalena z Pazzis 1010.
Magnentius 171.
Mai 1131, 1183.
Maidalchiniová Ol. 937.
Maistre de 1181.
Majestas Carolina 675.
Majestát Rudolfův 834.
Major J. 904.
Majorinus 213.
Majoristický spor 904.
Makarius Eg. 295.
Makarius Ant. 237.
Maldonat 1012.
Malebranche 1000.
Malesherbes 1041.
Malchion 113.
Malín, univ. 1112.
Malířství 632, 766.
Mamachi 789, 1015.
Mamert Vien. 281.
Mamiani 1132.
Mandáty 573.
Mandžursko 1165.
Manichaeismus 109.
Manning 1109.
Manresa 939.
Mansi 22.
Mansionáři 248.
Manuel Port. 344; II. 1105.
Manželství 152, 277, 445, 603.
Mar Aba 253.
Maranos 726.
Marat 1050.
Marathoniani 208.
Marcel II. 928.
Marek ev. 51.
Marchi 166.
Mariánské svátky 282 a n., 452 a n., 604.
Marianus Scotus 457.
Mariavité 1119.
Marie Antoinetta 1051.
Marie Katolická 875, 914.
Marie Louisa 1062.
Marie Stuartovna 875, 882.
Marie Terezie 985.
Marie z Guizy 882.
Marinus, pap.: I. 383; II. 388.
Marion 23.
Maristé 1172.
Marius Mercator 243.
Marketa Alacoque 1010.
Marketa Maultache 640.
Marketa z Angouléme 860.
Marketa z Parmy 868.
Marmilley 1097.
Maronité 238, 553, 658, 1036.
Marozia 386, 388.
Marsilius Pad. 639, 729.
Martène 999, 1015.
Martialis 98.
Martin 1171.
Martini Simone 767, 956.
Martinic 837.
Martin, pap.: I. 236; IV. 511; V. 650, 651, 734.
Martin, biskup turinský 212, 282, 296.
Martyrologia 452.
Marx 25.
Marx K. 1148.
Massaccio 766.
Massaja 1034.
Massillon 1000, 1014.
Massaliani 211.
Massiliani 244.
Matěj, ap. 51.
Matěj z Arrasu 675.
Matěj z Janova 687.
Matějko 1186
Mathilda Toskánská 477.
Matkew 1108.
Matthiesen 916.
Matyáš Korvín 712, 815 a n.
Matyáš, císař 832 a n.
Maurini 998.
Maurus, kongr, sv. M. 999.
Maxentius 78.
Maximian Daja 78.
Maximian Herkules 75.
Maximian Thrax 71.
Maxim Ef. 172.
Maxim Vyznavač 322.

Maxmilian, cís.: I. 785.; II. 816, 827, 917.
Mazzini 1131.
Mečovníci 547.
Medek Martin, arcib. pražský 594.
Mediceové 753.
Medina Bart. 1014.
Mechitaristé 1001.
Mechtilda 628.
Meinhart 546.
Melanchthon 570, 783.
Melchiades 214.
Melchisedechiáni 112.
Melchité 230.
Meletiánské schisma 210.
Meletius 121, 197.
Melito Sard. 133.
Mellitus 190.
Memling 767.
Memnon Ef. 224.
Menander 101.
Mendikanti 743.
Mendog 548.
Mennas 232.
Mennonité 916.
Mermillod 1097.
Mesrob 180.
Měšek I. 364; II. 364.
Method sv. 342, 345 a n.
Methodisté 921.
Methodius sv. 136.
Methodius Cař. 406.
Methodius z Olympu 217.
Metropolité 95, 428.
Mettenleiter 1174.
Metternich 1089.
Mettrie, de la 1040.
Mexico 958, 1123.
Mezzofanti 1131.
Michael II. Balbus 406, 408.
Michael III. 347.
Michael I. Palaeol 510, 539.
Michael VIII. Pal. 551.
Michael Caerularius 367, 395, 416 a n.
Michael Psellos 463.
Michael I. Rhangabe 405.
Michael z Brodu 693.
Michaelis 1043.
Michal 342.
Michaud 1159.
Michelangelo 776, 1018.
Migazzi 998.
Migetius 419.
Mikuláš, pap.: I. 344, 381; II. 359, 396; III. 511; IV. 512; V. 656, 662, 711, 754.
Mikuláš V., protipapež 639.
Mikuláš I. Ruský 1116; II. 1119.
Mikulás z Clemagnes 722, 771.
Mikuláš z Cusy 441, 656, 664, 712, 723, 747.
Mikuláš z Flue 769.
Mikulás z Kolína 539.
Mikuláš z Lyry 750.
Mileve, syn. 242.
Milíč z Kroměříže 687.
Milosrdní bratři 947.
Minucius Felix 140.
Minucius Fund. 67.
Mirabeau 1048.
Miraus 182.
Missie katolické 1140, 1160 a n.
Missie protestantské 1201 a n.
Mistevoj 368.
Mlada 355.
Mnichovo Hradiště 525.
Mocker 1185.
Modalisté 112.
Modernismus 1154.
Modestus 343.
Mohamed 192; II. 667, 1021.
Möhler 25, 1081, 1182.
Mohučské biskupství 1068.
Mojmír I. 345; II. 352, 369.
Molanus 924.
Molay J. 738.
Molina L. 963.
Molinos 972.
Molitor z Kostnice 763.
Molokani 1027.
Mommsen 62.
Monarchiani 111.
Mongolsko 1165.
Monofysité 226, 1033, 1034.
Monotheleté 234 a n.
Montalembert 1072.
Montanismus 117.
Montanus Arias 1011.
Montecassino 298.
Monte Falco 944.

Montes pietatis 770.
Montesquieu 1040.
Montfaucon 999.
Montoya, Ruiz de 1013.
Moore 1108.
Morava 345 a n.
Moreno 1126
Morigia 946.
Morinus 946, 1000.
Moriskové 727.
Mörlin 904.
Mormoni 117, 1199.
Morone 931.
Morus T. 873.
Mořic Oranžský 913.
Mořic Saský 800.
Mozarabové 371.
Mozarabská lit. 271, 443.
Mozart 1020.
Mrskači 760.
Mše sv. 443.
Müller 1097, 1186.
Münsterské bisk. 1068.
Münzer 787, 790, 916.
Muratori 1015.
Muratoriho fragment 133.
Muray 883.
Murillo 1019.
Mutian K. 754.
Mysterie 607.
Mystika 615, 748.
Mystopol J. 24.

Nadasdy 853.
Namsanowski 1083.
Nanebevstoupení Páně 281.
Nanini 1020.
Nantský edikt 865.
Napoleon I. 1053 a n ; III. 1073, 1133.
Napoleonův konkordát 1058.
Natalis Alex. 22
Natalus 112.
Nazareové 102.
Nazarius 79.
Neděle 279
Nektarius Car. 261, 277.
Německo 660, 1076.
Němečtí rytíři 548, 593.
Neomylnost papeže 1038.
Nero 64.
Nerses V. 179.
Nestor 366.
Nestoriáni 222 a n., 1035.
Newmann 1108.
Niceforus Car. 405, 462.
Niceforus Kallisti 19.
Nicejský koncil: I. 95, 121, 157, 199, 256, 263; II. (ob. VII. r. 787) 405.
Nicetas Pekt. 417.
Nicole 967.
Nikolaité 106.
Nikolaitická haerese 436.
Nikolaus Mysticus 415.
Nihilismus 1118, 1148.
Nikon 1026.
Ninianus 189.
Nitra 345.
Nizozemí 867.
Noetus 114.
Nogaret 516.
Noilles 969.
Nolaskové 597.
Nominalisté 616.
Nonkonformisté 914.
Norbert sv. 582.
Norikum 329.
Norimberský mír 795.
Norimberský sněm 788.
Normani 341, 553 a n.
Norsko 340.
Norvéžsko 859, 1114.
Notáři 248.
Notger Balb. 468.
Notger Labeo 468.
Notger Physicus 468.
Nottingus Ver. 423.
Nová Říše 526.
Novatiani 120.
Novatus 119.
Novokřtěnci 117, 821, 915
Novoplatonská škola 81.
Nubie 184.
Numerianus 75.
Nunia 182.

Oakley 1108.
Oates Tit. 880.
Oberamergava 1187.
Oblace 92.
Oblati 1172.

Obrazy 286.
Obřezání Páně 281.
Occam V. 729, 747.
O'Connel 1107.
Očko Jan z Vl. 686.
Odilo 549.
Odoakar 185, 330, 373.
Odo sv. 459.
Odpustky 602, 758, 778.
Oecolampadius 808.
Offa 191.
Ofité 108.
Ochino Bern. 892, 944.
Ochranovští 920 a n.
Oktavian 388.
Oktrojovaná ústava 1090.
Olapuen 183.
Olav I. 338.
Olav II. sv. 340.
Olav III. Skotkonung 340.
Oldenbarneweldt 913.
Oldřich Český 361.
Oldřich z Celje 710.
Olga 366.
Olier J. 1000.
Olivétani 741.
Olivieri 1171
Olomoucké biskupství 359.
Omar 193, 194.
Omejadovci 371.
Ondřej, apoštol 51.
Ondřej Pražský 522.
Ondřej Uherský 570.
Ondřej Zamometič 668.
Ontologisté 1151.
Oratorium angl. 1100.
Oratorium franc. 999.
Ordalie 458.
Ordericus Vit. 20.
Ordinační ritus 376.
Orebité 706.
Origenes 54, 59, 115, 125, 134 216 a n.
Orkady 340.
Orosius P. 18, 63, 242.
Orsi 23.
Orthodoxie, svátek o. 407.
Osiander 890, 904.
Osnabrück 1068.
Ostatky sv. 285, 451, 605.
Ostiáři 88, 248.
Ostřihomská metropole 369.
Ostrogoti 185.
Osvícenství 1037 a n.
Otcové ap. 124, 126.
Othmann 194.
Otho 65.
Otroci 251, 301.
Otto Braniborský 529.
Otto Brunšvický 499.
Otto z Freisingu 20.
Otto, cís. něm.: I. 339, 355, 364, 367, 389; II. 390; III. 364, 391.
Otto IV. Brunšvický 499.
Oudinot 1133.
Ovang-chan 549.
Overbeck 1186.
Ozanam 1072.

Pacca 984 1062.
Pack Oto 792.
Paderbornské biskupství 1068.
Paederastie 32.
Pafnutius 253.
Pagi 22.
Páleč Štěpán 693 a n.
Palestrina 1020.
Palotti V. 1172.
Palottini 1172.
Palma 24.
Palmer 1108.
Pamfilus 125, 306.
Paní dobrého pastýře 1173.
Pantaenus 125.
Pantheismus 1205.
Papežská volba 396, 938.
Papežský stát 373 a n.
Papias 116, 128.
Pareus Dav. 1193
Parker 876.
Parléř Petr 766.
Parthenius 893.
Pařížská universita 612.
Pascal 967.
Paschales epistolae 158.
Paschalis, pap.: I. 380; II. 339, 480.
Paschalis III., protipapež 492.
Paschasius Radb. 424 a n.
Pasovská smlouva 801.
Passagiové 562.
Pastor Hermův 129.

Pašek Jan 823.
Pataria 437.
Patriarcháty 256 a n.
Patriarcháty titulární 258.
Patrik sv. 188.
Patrimonium pauperum 268.
Patripassiani 112.
Patronátní právo 255.
Patronové 439.
Pattersonová miss 1061.
Pauláni 741.
Pauliciáni 556.
Pavel, apoštol 40 a n., 64.
Pavel, biskup anglický 190.
Pavel Nolan. 240, 320.
Pavel z Burgos 750.
Pavel Cařihradský 237.
Pavel, diakon 19, 445, 465.
Pavel Eremita 294.
Pavel Samosatský 74, 99, 113.
Pavel, pap.: II. 666, 715; III. 796, 925; IV. 928; V. 936, 965.
Pavel I. Ruský 1116.
Pavlovský Stan. 831; II. 931.
Pazmany 854.
Pečera 366.
Pecha Ferd. 741.
Pehem 985.
Pelagiani 239 a n.
Pelagius, pap.: I. 233; II. 209.
Pelletierová M. 1173.
Pellicia 1015.
Penn V. 920
Perboyre 1165.
Peregrinationes Silviae 287.
Periodenti 254.
Peripatetikové 30.
Perisseau 1005.
Perpetua sv. 70.
Perrone 1182.
Persie 180, 550.
Peru 1126.
Perugino 767.
Pěstní právo 459.
Petavius 1012.
Peterson 858.
Petr, apoštol 38, 46 a n.
Petr Amienský 533.
Petr III. Aragonský 511.
Petr Damiani 396, 436, 469.
Petr Fullo 229, 230.
Petr de Vineis 504 a n.
Petr Chrysolanus 551.
Petr Lombardus 462.
Petr z Capuy 518.
Petr z Corbary 639.
Petr d'Ailly 650, 722.
Petr Canisius 809.
Petrarka 641, 753.
Petrini 102.
Petrobrusiani 561.
Peucer 905.
Pfaff 902, 1193.
Pfauser Seb. 827.
Pfeffinger 905.
Pflug 797.
Philipps 1182.
Photinus 203, 211.
Piaristé 845, 946.
Pica 814.
Picpus, kongregace z P. 1172.
Pietistický spor 907.
Pighi 24.
Pilát 36.
Pipin 375.
Pirleoni 485.
Pisánský koncil 647, 690.
Pisano O. 766.
Písmo sv. 435, 628.
Pistojská synoda 989.
Pithon 976.
Pitra 1183.
Pius, pap.: II. 665, 711, 714; III. 670; IV 816, 929. 932; V. 932, 963; VI. 972, 984, 998, 1007, 1053; VII. 1007, 1049, 1056, 1128; VIII. 1077, 1130; IX. 1073, 1085, 1105, 1109, 1132; X. 1075, 1110, 1142.
Placetum 986
Planck 1044.
Plato 30, 32.
Plastika 765.
Platina 666.
Plinius 37, 54, 66.
Plotinus 81.
Plunkett Oliv. 885.
Pociej 1029.
Podjáhnové 88.
Poenitentiální knihy 279, 448.
Pohanství 29.
Pokání veřejné 447, 758.

Poláci 363.
Polding 1169.
Polo M. 550.
Polo, kardinál 875, 926.
Polsko 886, 1115 a n.
Polykarp, muč. 68, 128, 156.
Polykrates Ef. 95, 157.
Polynesie 1170.
Pombal 1004.
Pomořané 544 a n.
Pompadourová 1005.
Pomponatius 755.
Poniatowski 889
Pontianus 71.
Ponticus 69.
Pontifices fratres 596.
Popel L. z Lobkovic 839.
Portiunkula 588.
Port-royal 966.
Portugalsko 1104 a n.
Poslední pomazání 276 445, 603.
Possevinus 859, 1027.
Pověra 303, 608.
Praedestinatianismus 246, 421 a n.
Praeexistence duší 216.
Praemonstráti 582.
Pražská universita 674.
Pražské arcibiskupství 673.
Pražské biskupství 356.
Právo církevní 628.
Praxeas 113.
Přemysl Otokar I. 500, 521 a n.; II. 528 a n.
Presbyteriáni 911, 914.
Prierias 779.
Primát 259, 570, 729 a n.
Priscillián 211 a n.
Privatus 98.
Privilegium fori 267.
Privilegované oltáře 759.
Privina 345.
Probus 75.
Profumo 62.
Procházka M. 1181.
Prokop sv. 358, 500.
Prokop Holý 705.
Prokop Mladší 705.
Pronásledování křesťanů 60 a n.
Propaganda 937, 948.
Prosebné dny 281.
Proselyté 34.
Prosper sv. 245, 319.
Proterius 229.
Protestantenverein 1196.
Protestanté 792 a n.
Prudentius 320.
Prusinovský 829.
Prusko 889, 1068.
Prusové 547 a n.
Přijímání sv. 147, 601.
Pueri oblati 297.
Pulcheria 228.
Pulkava z Radenína 20.
Pupper J. 721.
Puritáni 914.
Puseysmus 1108.
Půst 158, 453, 607, 1009, 1176.
Pyrker 1187
Pythagoras 82.

Quadratus 133.
Quebek 1122.
Quesnell 969 a n.
Quietismus 972.

Rabanus Maurus 422, 425, 467.
Rabulas z Edessy 225.
Radewin 740.
Rafael, bratrstvo sv. R. 1178.
Rafael Santi 767.
Rachis Long. 574.
Rahoza 1029.
Rainald 429.
Rajhrad 358.
Rakoczy 855.
Rakovský katechismus 919.
Rastazotti 1161.
Ramattský kongress 1065.
Ratherius 469.
Ratrammus 423, 425.
Rauscher 24, 1091, 1138.
Rautenstrauch 985, 1044.
Ravaillac 865.
Ravennský exarchát 374, 390.
Ravenstein 962.
Ravignan 1072, 1081.
Raymund de Sabunde 747.
Raymund VI. Toledský 558.
Raymund z Pennaforte 597, 629, 751.
Raymund z Puy 591.

Raymundus Lullus 625.
Raynald 22, 946.
Realisté 616.
Redemptoristé 1000.
Redwitz O. 1187.
Reformace 770 a n.
Regalia 977.
Regino z Prümu 20, 441, 762.
Rechberger 1088.
Reiffenstuel 1014.
Reichensperger 1086.
Reimarus 1042.
Reinkens 1157.
Reisach 1081.
Rembert 339.
Remigius Lyon. 187.
Renaissanční sloh 1017.
Renata 892.
Reni 1019.
Requesens 869.
Reserváty 802.
Restituční edikt 848.
Reuchlin 754.
Revoluce franc. 1048 a n.
Rhodes Alex. 952.
Ricci Laur. 1007.
Rickel Dion. 751.
Ridley 875.
Riegger 985, 1045.
Rienzo 641.
Richard Lví Srdce 537.
Richard II. Anglický 688.
Richard ze Sv. Viktora 627.
Richelieu 849, 866.
Richer 975
Rimini, syn. 204.
Ringseisová 1187.
Ritschl 1207.
Ritualismus 1110, 1197.
Riveaux 23.
Robbia 766.
Robert Guiscard 397, 478, 553.
Robert Nobili 951.
Robert Olomoucký 522.
Robert Pulleyn 619.
Robert z Molesme 581.
Robespierre 1050.
Rodrig Diaz 554.
Rodriguez 940.
Roger Bacon 626.
Roger z Beziersu 558.
Roger Sicilský 487.
Rohrbacher 1072.
Rochus sv. 769.
Rokycana J. 706.
Rollon 341.
Románský sloh 630.
Romanus, pap. 384.
Romuald sv. 456.
Roncagli 23.
Ronge 1155.
Rosa z Limy 1010.
Roscellin 616.
Rosmini 1152.
Rösner 1185.
Rossi Jan 166, 1012.
Rossi Peregr. 1132.
Rostislav 345, 347.
Rothmann 795.
Rottenburk 1068.
Rousseau 1041.
Rozkol východní 409 a n.
Rozkolníci 1026.
Rožďálovský V. 882.
Rožnovské biskupství 1089.
Royko 1044
Rubens 1019.
Rubianus Crotus 756.
Rudigier 1092, 1177.
Rudolf Habsburský 510, 529.
Rudolf Švábský 476.
Rudolf II. 830, 853, 917.
Rufinus 18, 217.
Rugiové 330.
Ruinart 999.
Rujana 545.
Rumuni 1032, 1192.
Rupert sv. 330.
Rupert z Deutzu 627.
Ruprecht Falcký 676.
Rusové 365 a n., 1024.
Rutheni 1028 a n.
Rutský 1030.
Ruysbroeck 749.

Řády rytířské 595 a n., 736 a n.
Řecko 1192.
Řeholní život 293 a n., 454 a n., 580 a n., 735 a n., 1170 a n.
Řehoř de Cresc. 522.
Řehoř Naz. 174, 206, 306, 308.

Řehoř Nyss. 206, 306, 309.
Řehoř Osvětitel 179.
Řehoř Thaumat. 136.
Řehoř Tourský 19.
Řehoř z Kappadocie 202.
Řehoř, pap.: I. Vel. 178, 190, 209, 252, 273, 324; II. 334, 374, 403; III. 335, 374, 403; IV. 380; V. 357, 391; VI. 393; VII. 342, 361, 365, 367; VIII. 482, 494, 537; IX. 503; X. 509, 542; XI. 642; XII. 646; XIII. 933, 963; XIV. 935; XV. 936, 937, 948; XVI. 1072. 1102, 1105, 1139, 1145.
Římské schisma 210.
Římský katechismus 933.

Sabba sv. 219.
Sabellius 114, 210 a n.
Saccarelli 24.
Sadduceové 27, 35.
Saekularisace 1065.
Saigunt V. 743.
Sailer 1182.
Sakramentáře 270.
Saladin 494, 536.
Saldanha 1004.
Salesiáni 1172.
Salesiánky 1002.
Salmeron 940.
Salvatiera 960.
Salvian 319.
Samaritáni 28.
Sampsaei 103.
Sanchez 1013.
Sandoměřská synoda 888.
Sancho I. 500.
Sankce pragmatická 659 a n.
Sarabaité 300.
Sardicenská syn. 202, 251, 254.
Sarpi 936, 975.
Saský akord 847.
Sasové 336 a n.
Satolli 1122.
Saturnil 107.
Savanarolla 724 a n.
Sázava 358, 361.
Scaramelli 1014.
Scotisté 624.
Scotus Er. 423, 468.
Sciarra Colonna 517, 634.
Scrutinia 275.
Scupoli 1014.
Secundus 200.
Sedlec 519.
Sedlnický 1079.
Sedmihradsko 855.
Sedulius 320, 753.
Seeber 1187.
Seeland 1170.
Segneri 1014.
Sekty 100.
Seldžukové 533.
Seleucijská synoda 204.
Selská válka 789.
Semiariáni 204.
Semináře gener. 988.
Semipelagiáni 244 a n.
Semler 1043.
Sendomiriensis ansensus 888.
Seneka 31.
Septimius Severus 70.
Sergius, pap.: I. 384; II. 381, 387; IV. 392.
Sergius Cařihradský 234, 237.
Servatus Lupus 423.
Schafgotsche 1090.
Schaftesbury 1039.
Schall 955
Schanz 1181.
Schegg 1182.
Scheibel 1194.
Schell Her. 1153, 1181.
Schenkel 1206.
Schiller 1043.
Schlegel 1089.
Schleiermacher 1205.
Schmidt 1185.
Schneidemühle 1156.
Schneider 1044.
Scholastika 615 a n., 746.
Scholz 1182.
Schongauer M. 768.
Schrandolf 1185, 1186.
Schröckl 1182.
Schüch 1182.
Schulte 1159.
Schumacher 1126.
Schwane 1182.
Schwanthaler 1186.
Schwarzenberg 1090.

Schweizer 1206.
Schwenkfeld 918.
Siemačko 1117.
Sibiň, metropole 1189.
Sicilie 371.
Sicilské nešpory 511.
Sickingen 783
Sienská škola 766.
Siestrzencevič 1115.
Sigmund, cís. 649 a n., 703.
Sigmund II. August 887.
Sigmund III. Sv. 888.
Silesius Angelus 1020.
Silvanus 242.
Silveira 961.
Silvester, pap.: II. 370, 391.; III. 393.
Simar 1182.
Simeon Metafrastes 463.
Simeon Sel. 181.
Simeon Styl. 300.
Simon Claudius 1146.
Simonie 436.
Simor 1095, 1138.
Siricius, pap. 252.
Sirmijské formule 203 a n.
Sisinnius 416.
Sixtus, pap.: II. 74, 123; III. 225; IV. 667; V. 934.
Skanderbeg 666.
Skarga 888.
Skepticismus 1039.
Skopci 1026.
Slavata 837.
Slavomír 349.
Slované polabští 367, 544.
Slovanská liturgie 443, 560 a n.
Slovinci 243.
Smith Josef 1199.
Soběslav II. 520.
Sobieski J. 889, 993.
Socialismus 1147, 1179.
Sociniáni 918.
Socinus Faustus 918.
Sofronius Cař. 285, 322.
Sokolovski 1191.
Sokrates Cař. 17, 174.
Soliman II. 795.
Somachi 946.
Sorbonna 614.
Soudy boží 458.
Sozomenus 17, 174, 181.
Spee Frid. 763, 1020.
Spener 908.
Speratus 814.
Spiegl 1078.
Spinola 924.
Spiritismus 1201.
Spirituales 590.
Spišské bisk. 1089.
Spojené státy 960, 1120 a n.
Spretter 823
Spytihněv I. 353; II. 359, 361.
Srbové 342, 1189.
Srěm, metropole 348.
Stahl 1115.
Stancar 904.
Ständlin 1044.
Stanislavské bisk. 1032.
Stanislav Kostka sv. 1010.
Starokatolici 1157.
Starověrci 1026.
Staří letopisové čeští 20.
Statz 1185.
Steenhoven 971.
Steinle 1186.
Stilicho 177.
Stock Šimon 972.
Stöcker Ad. 1204.
Stöger 1044.
Stoikové 30.
Stolberg 24.
Storch 787.
Stoss. Vit. 766.
Strahov 519.
Strauss Dav. 36, 1205.
Strossmann 1138.
Stuartovna Marie 875, 882.
Stundisté 1027.
Sturm 336.
Stylité 300.
Suarez 965, 1013.
Subordinatiani 111.
Sudan 1168.
Suetonius 33, 37.
Sulpice, kongregace ze sv. S. 1000.
Sulpicius Severus 18.
Sundské ostrovy 1164.
Sunna 194.
Supralapsáři 912.
Supranaturalismus 1044.

Supremační žakta 872.
Suso Jindř. 749.
Suspense 450.
Sušil 1182, 1187.
Svátky 154 a n., 450 a n., 604 a n., 761, 1008 a n., 1175.
Svatopluk 348 a n.
Svěcení kněžstva 603.
Swedenborgiáni 922.
Swerker 340, 500.
Swieten, van 971, 985.
Syllabus 1135.
Symbolum ap. 145.
Symbolum athan. 209.
Symmachus 176, 262.
Symeon 344.
Syncellové 248.
Synesius 313.
Synergistický spor 905.
Synkretistický spor 906.
Synod sv. 1026.
Synody 262 a n.
Szathmarské biskupství 1089.
Szathmarský mír 855.

Šapur II. 181.
Šebastian 77.
Šebíř 358.
Šimon Zelotes 51.
Šimon Stock 585.
Šimon Magus 101.
Šimon z Montfortu 558.
Školní bratři 1001.
Škorpík 1181.
Šlechta Jan ze Všehrd 755.
Šmalkaldský spolek 794.
Španělsko 890, 1101.
Špýr 791, 797.
Šťastný 1187.
Štěpán, mučedník 39.
Štěpán Nemanja 342.
Štěpán Uherský sv. 369.
Štěpán Langton 500.
Štěpán, pap.: 98, 122; III. 375; IV. 404; V. 351, 380; VI. 383, 415; VII. 384; VIII. 388; IX. 388; X. 395.
Štýrský Hradec 819.
Švédsko 339 a n., 858, 1114.
Švýcarsko 1095.

Táboři 117, 704.
Tacitus 33, 37, 55, 54, 64.
Tadeáš ze Suessy 506.
Tajná kázeň 153.
Talleyrand 1048.
Tanas 1023.
Tanchelm z Brab. 562.
Tanner 763.
Tapper 962.
Tarasius 404.
Tarnovské biskupství 989.
Tasso 1020.
Tataři 526.
Tatian 108, 131.
Tauler 749.
Tausan 857.
Templáři 592, 736 a n., 1200.
Temudžin 549.
Teplá 525.
Terezie sv. 945.
Terlecký 1029.
Tertullian 52, 55, 59, 84, 97, 114, 116, 118, 122, 138.
Testamentum Domini 312.
Tetzel 778.
Theatini 945.
Thebutis 102.
Theiner Aug. 22.
Theodolinde 186.
Theodora 386
Theodor Askida 219, 231.
Theodor Cantnar. 191, 464.
Theodor Cařihradský 17.
Theodor Mopsuest. 222, 225, 306.
Theodor Studita 405, 462.
Theodor II., pap. 384.
Theodoretus Cyrill 223, 225, 306, 313.
Theodorich Ostrog 185, 250.
Theodorich Ostrog. II. 331.
Theodosius I. 176, 206, 221.
Theodosius II. 178, 219, 223, 227.
Theodotus Arg. 112.
Theodotus, jirchář 112.
Theodotus Kassiteras 406.
Theodulf 465.
Theofan Ant. 1030.
Theofilanthropi 1053.
Theofil Alex. 218.
Theofil Antioch. 132.

Theofylaktus 344, 463
Theognes Nic. 200.
Theolog. Zeitschrift 1088.
Theopaschitický spor 230.
Therapeuti 28.
Thiers 1074.
Thiersch 1199.
Thomasius 902, 1195.
Thomassinus 1000, 1012.
Thomisté 624.
Thurm Mat. 838.
Thurso Stan. 755.
Thyestovy hody 61.
Tiara 574.
Tiberius 64.
Tibet 952, 1165.
Tidday 357.
Tillemont 23.
Tilly 847.
Timotheus 85.
Timotheus Ailuros 229.
Timur 226.
Tindal 1039.
Tiridat III. 179.
Titus sv. 85.
Tizziano Vecellio 767.
Todt Wolfgang 814.
Toland 1039.
Tolbiak 187.
Toletus 936, 1013.
Tolomeius B. 741.
Tomáš, ap. 5.
Tomáš Akvinský 622 a n.
Tomáš Becket 496
Tomáš Torquemada 727.
Tomáš de Vio 671.
Tomáš z Celano 633.
Tomáš ze Štítného 748.
Tomislav 361.
Tonsura Šimona Maga 191.
Torgavská úmluva 790.
Toroševič 1035.
Tostatus 750.
Tournely 1013.
Tournon 951.
Tractarianismus 1108.
Traditores 78.
Trajan 33, 66.
Transval 1168.
Trappisté 999.
Traversari 754.
Treuga Dei 459.
Trevír 1068.
Tridentský koncil 798, 925 a n.
Trimphus 730.
Trinitáři 596, 1171.
Tripolis 1168.
Truber Primus 815.
Trullánský koncil 253.
Tunis 1067.
Turecko 1162.
Týnec 364.
Tyrell 1154.
Ubaghs 1152.
Udine 997.
Uhry 851, 1032, 1094.
Uchanský 888.
Ullathorne 1169.
Ullmann 1207.
Ulphilas 184.
Ulpian 71.
Umění církevní 629, 1184 a n.
Unam sanctam 516.
Unie protestanská 805.
Unitáři 855, 918.
University 611 a n.
Unnius 339.
Upsala 340.
Urban, pap.: 71; II. 479, 533; III. 494; IV 508; V. 641, 682, 732; VI. 644, 732, 759; VII. 935; VIII. 937, 966, 1009.
Urlsperger 1203.
Ursus 343.
Utrechtská metropole 1141.
Utrechtská unie 869.
Uřrechtské schisma 971.
Václav sv. 354, 460.
Václav I. 526; II. 530; III. 530; IV. 675.
Valens, císař 206.
Valentin sv. 330.
Valentin, papež 380.
Valentian I. 215; II. 176; III. 251, 261.
Valdemar 545.
Valdenští 559 a n.
Valdštein 848.
Valerian 73.
Valette 1005.

Valla Laur. 751.
Vallumbroská kongregace 456.
Vandalové 186, 206.
Vanini 892.
Vánoce 280.
Vanutelli 1110.
Varhany 446.
Varmienské biskupství 1068.
Varšava 1116.
Vasari 1019.
Vasquez 965, 1013.
Vatikánský koncil 1136 a n.
Vatikánská bibliotéka 664.
Vaughan 1109.
Vavřinec z Brundisi 944.
Vega 1020.
Veith 1186.
Velasquez 1019.
Velehrad 525.
Velikonoce 155, 156.
Venezuella 1125.
Venturini 1043.
Verbiest 955.
Verdunská smlouva 381.
Vergerdo 892.
Vering 1182.
Véron 866.
Veronský spolek 492.
Vestfálský mír 850, 938.
Veuillot 1072.
Vialard 969.
Viale-Prela 1091.
Vicelin 544.
Vienna 56, 636, 722, 728.
Vídeňský kongres 1164.
Viching 350.
Vikáři generální 579.
Viklef 681 a n.
Viktor Amadeus 994.
Viktor Emanuel 1073; II. 1099, 1133.
Viktor, pap.: I. 98, 118; II. 395; III. 479; IV. 491.
Viktorin sv. 57.
Vilém I. Dobyvatel 484.
Vilém Holandský 507.
Vilém Oranž. 868, 880; III. 885.
Vilém Rubruk 549.
Vilém Blassian 516.
Vilém z Champeaux 612.
Vilém z Tyru 20.
Villars 1040.
Vilmar 1195.
Vimpheling 754.
Vincenc Ferrer. 726, 760.
Vincenc Lerin. 139, 318.
Vincenc z Beauvais 625.
Vincenc z Pauly 1000, 1003.
Vinci, Leonardi da 767.
Violett le Duc 1185.
Viret 810.
Virgilius 343.
Vishering Kl. Aug. Droste 1078.
Vischer 766.
Visigoti 184.
Visitatio liminum 572, 934.
Vitalian 191.
Vitelius 65.
Vladimír 366.
Vladislav II. 518, 536; III. 521; II. Jagel. 716; IV. 888.
Vojtěch sv. 356 a n., 437, 460
Volksverein 1178.
Volná škola 1094.
Voršilky 845, 948.
Volsey 871.
Voltaire 1040.
Volusianus 73.
Vormský sněm 785.
Vosen 1181.
Vratanja 1032.
Vratislav I. 353; II. 359.
Vratislav z Mitrovic 844.
Vratislavské biskupství 364.
Vulgata 935.
Vyšehrad 359.

Walafrid Strabo 409, 467.
Walaršapat 180.
Waldhauser 687.
Walter 1182.
Wandelbert 452.
Wardová M. 1002.
Washington 1122.
Wazo z Lutichu 566.
Weber 1187.
Weber Th. 1158.
Weishaupt 1044.
Weiss 25.
Werner 1089.
Wernz 1171.
Wesel J. 721.

Wertheimská bible 1042.
Wesley 921.
Wessel 721.
Westminster 1109.
Whitefield 922
Wichern 1203.
Wilbeforce 1109.
Wilfrid 332.
Willibrord 332.
Willigis 437.
Wilpert 166.
Wimpina 779.
Windhorst 1086, 1178.
Windischmann 1081.
Wiseman 1109, 1129.
Witt 1175.
Wittola 1045.
Wolf 1042.
Wolfgang sv. 356, 437.
Wolfram z Eschenbachu 633.
Wöllnerský edikt 1043.
Wolter Maurus 1171.
Wormský sněm 785.
Wujek 888.

Xeres de la Frantera 371.
Ximenes 723, 751, 891.

Zaccaria 946, 982.
Zabarella 730, 743.
Zachariáš, pap. 374.
Zambezi 1169.
Západoindické ostrovy 1124.
Zápolský Jan 852.
Zápolský Zikmund 855.
Zasnoubení 277.
Zázraky 59.
Zbraslav 530.
Zbyněk Zajíc z Hasenburka 690.
Zbyněk II. Berka z Dubé 931.
Zednáři 1040, 1127.
Zeno 225.
Zingerle 1187.
Zlatá Koruna 529.
Zöckler 1207.
Zosimus 242.
Zpěváci 248.
Zpěv církevní 272 a n, 1019 a n.
Zvonimír 342.
Zwingli 806, 909.
Zwirner 1185.

Žďár 526.
Žebravé řády 583 a n.
Žerotín K. 838.
Židé 725.
Židek P. 678.
Žižka Jan 701.

Obsah.

Str.

Předmluva 5

§ 1. Pojem, vlastnosti a rozvrh dějin církevních 7
§ 2. Prameny dějin církevních 10
§ 3. Pomocné vědy dějin církevních 14
§ 4. Literatura dějin církevních 16

Perioda první.

Od založení církve až k ediktu milánskému r. 313.

Hlava I.

Založení, rozšíření a pronásledování církve.

§ 5. Nábožensko-mravní stav národa židovského . . 26
§ 6. Nábožensko-mravní stav pohanstva v době příchodu Kristova 29
§ 7. Ježíš Kristus, Vykupitel světa a zakladatel církve . . 34
§ 8. Počátky a vzrůst církve 37
§ 9. Obrácení a missionářská činnost apoštola Pavla. Sněm apoštolský 40
§ 10. Činnost a smrt sv. Petra 46
§ 11. Činnost ostatních apoštolů 49
§ 12. Rozšíření křesťanství až do počátku století čtvrtého 51
§ 13. Příčiny rychlého rozšíření křesťanství 58
§ 14. Překážky rozšíření křesťanství a příčiny pronásledování 60
§ 15. Pronásledování křesťanů v století prvním 63
§ 16. Pronásledování křesťanů v století druhém 66
§ 17. Pronásledování křesťanů v století třetím . . . 69
§ 18. Pronásledování Diokleciánovo. Obrat poměrů ve prospěch církve 75
§ 19. Boj proti křesťanství zbraněmi ducha 79

Hlava II.

Církevní ústava.

§ 20. Hierarchie církevní v době nejstarší 83
§ 21. Nižší stupně kleru. Diakonisky 88

Str
§ 22. Vzdělání, volba, výživa a vlastnosti kleru 89
§ 23. Diecese a zřízení metropolitní 94
§ 24. Jednota církve a primát biskupa římského 96

Hlava III.

Rozvoj nauky církevní. Bludy a rozkoly.

§ 25. Pojem a původ haerese a schismatu. Simon Magus a Menander 100
§ 26. Bludy judaistické a Ebionité, Nazareové, Elkesaité . 101
§ 27. Gnosticismus 104
§ 28. Manicheismus 109
§ 29. Monarchiáni neboli antitrinitáři 111
§ 30. Chiliasmus 115
§ 31. Montanismus 117
§ 32. Schisma Felicissimovo, Novatianovo a Meletiovo . 119
§ 33. Spor o křest kacířů udělovaný 121

Hlava IV.

Církevní věda.

§ 34. Rozvoj a ráz křesťanské nauky 124
§ 35. Svatí otcové apoštolští 126
§ 36. Apologeté druhého století a jiní současní spisovatelé 129
§ 37. Řečtí spisovatelé v třetím století 133
§ 38. Literatura latinská 138

Hlava V.

Bohoslužba, kázeň a křesťanský život.

§ 39. Křest a křestní vyznání víry 142
§ 40. Eucharistie a hody lásky 145
§ 41. Církevní kázeň kajícná 148
§ 42. Poslední pomazání, manželství, tajná kázeň . . . 152
§ 43. Církevní svátky a posty. Spor o slavení svátků velikonočních 154
§ 44. Místa bohoslužebná a jejich výzdoba 159
§ 45. Mravní život křesťanů 161

Perioda druhá.

Od ediktu milánského až k synodě trullské r. 692.

Hlava I.

Šíření se křesťanství a vnější osudy církve.

§ 46. Stav církve za Konstantina Vel. a jeho synův . . . 167
§ 47. Církev za Juliana Apostaty 172
§ 48. Nástupci Julianovi. Ponenáhlý zánik pohanství . . . 175
§ 49. Křesťanství mimo říši římskou. Církev v Asii a v Africe 179
§ 50. Obrácení národů germánských 184
§ 51. Křesťanství na ostrovech britských 188
§ 52. Boj islamu proti křesťanství 191

Str.

Hlava II.

Rozvoj nauky církevní a theologické spory vůbec, bludy a rozkoly.

§ 53. Rozvoj nauky církevní a theologické spory vůbec . . 195
§ 54. Vznik arianismu a první sněm obecný 196
§ 55. Osudy arianismu po sněmu nicejském 200
§ 56. Macedonianismus a druhý sněm obecný r. 381 . . . 207
§ 57. Spory související s arianismem a jiné současně spory a bludy 209
§ 58. Donatisté 212
§ 59. Spory origenestické 216
§ 60. Spory christologické. Apollinaris z Laodiceje 220
§ 61. Spory nestoriánské a třetí sněm obecný r. 431 . . 221
§ 62. Spory monofysitické a čtvrtý sněm obecný r. 451 . . 226
§ 63. Spor o tři kapitoly a pátý sněm obecný r. 553 . . . 231
§ 64. Monotheletismus a šestý sněm obecný r. 680 a r. 681 234
§ 65. Spory anthropologické. Pelagianismus 239
§ 66. Semipelagianismus. Praedestinatianismus 243

Hlava III.

Ústava církevní.

§ 67. Církevní úřady 247
§ 68. Vzdělání, volba, výživa a vlastnosti kleru 249
§ 69. Vznik farností 253
§ 70. Nové patriarcháty 256
§ 71. Primát biskupů římských 259
§ 72. Synody 262
§ 73. Práva a výsady církve 266

Hlava IV.

Bohoslužba, kázeň a křesťanský život.

§ 74. Křesťanská bohoslužba 269
§ 75. Svátost oltářní 274
§ 76. Kázeň kajícná 277
§ 77. Církevní svátky a posty 279
§ 78. Úcta svatých a obrazův. Pouti 284
§ 79. Chrámy křesťanské. Bohoslužebná roucha, knihy . . 287
§ 80. Život řeholní 293
§ 81. Sociální a mravní život křesťanů 300

Hlava V.

Církevní věda.

§ 82. Obecný ráz literatury 305
§ 83. Spisovatelé východní čtvrtého a pátého století . . . 306
§ 84. Spisovatelé latinští čtvrtého a pátého století 314
§ 85. Spisovatelé řečtí šestého a sedmého století . . . 311
§ 86. Spisovatelé latinšti sestého a sedmého století . . . 323

Str.

DOBA DRUHÁ.

STŘEDOVĚK.

Perioda první.

Od konce století VII. až do Řehoře VII. (692—1073).

Hlava I.

Rozšíření a omezení křesťanství.

§ 87. Křesťanství v Německu 329
§ 88. Sv. Bonifác, apoštol Německa. Obrácení Sasů . . . 333
§ 89. Obrácení kmenů skandinávských 337
§ 90. Obrácení Jihoslovanů 341
§ 91. Obrácení Moravy. Apoštolové slovanští sv. Cyrill a Methoděj 345
§ 92. Křesťanství v Čechách 352
§ 93. Osudy liturgie slovanské 360
§ 94. Obrácení Polska, Ruska a severních Slovanů . . . 363
§ 95. Obrácení Maďarů 368
§ 96. Mohamedáni ve Španělsku a na Sicilii 370

Hlava II.

Papežství a císařství.

§ 97. Vznik státu papežského 373
§ 98. Obnovení císařství západního 377
§ 99. Papežové v době Karlovců 379
§ 100. Papežové století desátého 385
§ 101. Papežové století jedenáctého až do Řehoře VII. . . 391

Hlava III.

A) Haerese a spory dogmatické na východě.

§ 102. Pauliciáni a Bogomilové 399
§ 103. Spor o úctu obrazů. Sedmá obecná synoda nicejská roku 787 402
§ 104. Rozkol východní. Zmatky za Fotia. Osmý sněm obecný roku 869, 870 409
§ 105. Obnovení rozkolu Mich. Caerulariem 415

B) Haerese a spory dogmatické na západě.

§ 106. Adoptianismus a spor o Filioque 419
§ 107. Gotschalkův spor o praedestinaci 421
§ 108. Spory o svátosti oltářní. Paschasius Radbertus a Berengarius 424

Hlava IV.

Církevní ústava.

§ 109. Svazek metropolitní. Diecese a jejich správa . . . 428
§ 110. Právní a politické postavení duchovenstva. Obsazování praelatur knížaty 432

Str.
§ 111. Vzdělání kleru, jeho mravní stav a jeho výživa. Fojtové 435
§ 112. Pseudodekretály Isidorovy a jiné sbírky právní . . 439

Hlava V.

Bohoslužba, kázeň a mravy.

§ 113. Liturgie a sv. přijímání, kázání a zpěv 442
§ 114. Kajícná kázeň a tresty církevní 447
§ 115. Svátky, úcta svatých a posty 450
§ 116 Život řeholní 454
§ 117. Život náboženskо-mravní 458

Hlava VI.

Věda, vzdělání a umění.

§ 118. Literatura řecká 461
§ 119. Pěstování věd na západě 463
§ 120. Křesťanské umění 470

Perioda druhá.

Od Řehoře VII. (r. 1073) až do Bonifáce VIII. (r. 1303.)

Hlava I.

Papežství a císařství.

§ 121. Řehoř VII. Spor o investituru 472
§ 122. Pokračování boje o investituru a vítězství reformy. Devátý obecný sněm r. 1123. Spor o investituru v Anglii 479
§ 123. Boj papežství za svobodu proti stranám italským. Desátý sněm obecný r. 1139 485
§ 124. Boje stolice papežské proti caesaropapismu Hohenstaufův. Jedenáctý obecný sněm r. 1179. Jindřich II. Anglický a Tomáš Becket 489
§ 125. Innocenc III. Dvanáctý sněm obecný r. 1215 497
§ 126. Friedrich II. a papežové. Třináctý sněm obecný roku 1245. Zánik rodu Hohenstaufův 502
§ 127. Poslední papežové století třináctého. Čtrnáctý sněm obecný r. 1274 509
§ 128. Bonifác VIII. a jeho spor s Filipem IV. Sličným, králem francouzským 513
§ 129. Církevně-politický rozvoj v zemích českých za knížat z rodu Přemyslovců až do r. 1230 517
§ 130. Církevně-politický rozvoj v zemích českých za krále Václava I. a jeho nástupců až do vymření Přemyslovců 526

Hlava II.

Šíření křesťanství a boj proti islamu.

§ 131. Postavení křesťanů na východě. První výprava křižácká 532
§ 132. Křižácké války století dvanáctého 535

Str.
§ 133. Křižácké výpravy století třináctého 538
§ 134. Obrácení severovýchodní Evropy 543
§ 135. Křesťanství ve vnitřní Asii a v Africe 549
§ 136. Pokusy o sjednocení s církvemi východními . . . 551
§ 137. Boje proti islamu v Evropě 553

Hlava III.

Haerese a bludaři.

§ 138. Kathaři a Albigenští 555
§ 139. Valdenští 559
§ 140. Menší sekty směru z části blouznivého a fanatického 561
§ 141. Inkvisice 565

Hlava IV.

Církevní ústava.

§ 142. Stolice papežská 571
§ 143. Kollegium kardinálské, kapituly a volby biskupův, generální vikář a světící biskupové 576
§ 144. Život řeholní. Kartusiáni, Praemonstráti, Cisterciáci 580
§ 145. Řády žebravé 583
§ 146. Řády rytířské 590
§ 147. Menší řády a náboženské spolky 595

Hlava V.

Bohoslužba a kázeň církevní.

§ 148. Liturgie mešní a svátosti 599
§ 149. Církevní svátky, úcta svatých a kázeň postní . . 604
§ 150. Život náboženskо-mravní 608

Hlava VI.

Církevní věda a umění.

§ 151. University 611
§ 152. Scholastika a mystika; nominalismus a realismus . 614
§ 153. První scholastikové 617
§ 154. Rozkvět scholastiky 621
§ 155. Čelnější mystikové. Exegeté a právo kanonické . . 626
§ 156. Církevní umění 629

Perioda třetí.

Od Bonifáce VIII. až do konce středověku.

Hlava I.

Papežství.

§ 157. Počátek zajetí babylenského. Patnáctý sněm obecný r. 1311 a 1312 634
§ 158. Boj Ludvíka Bavorského s papeži. Další trvání a konec babylonského zajetí 637

Str.
§ 159. Veliké schisma západní. Sněm v Pise r. 1409 . . . 642
§ 160. Šestnáctý obecný sněm kostnický r. 1414—1418 . 648
§ 161. Synody basilejská a ferrarsko-florencká. Sněm obecný sedmnáctý 653
§ 162. Pragmatická sankce v Gallii. Konkordáty s knížaty německými a konkordát vídeňský 659
§ 163. Poslední papežové středověcí. Sněm obecný osmnáctý 663
§ 164. Poměry církevní v zemích českých za králů z rodu lucemburského 672
§ 165. Otázka sv. Jana Nepomuckého 676

Hlava II.

Hnutí haeretická a poměr k židovstvu.

§ 166. Jan Viklef 681
§ 167. Hnutí husitské v Čechách 684
§ 168. Další trvání a postup hnutí husitského 699
§ 169. Sekty husitské 703
§ 170. Smír s kališníky. Kompaktáta basilejská 706
§ 171. Stav církevní v Čechách do polovice století patnáctého 708
§ 172. Jiří Poděbradský a jeho poměr k Stolici papežské. Stav náboženský za Vladislava II. 712
§ 173. Jednota Českých bratří 717
§ 174. Odpůrci církve a církvi nepřátelské snahy reformní pozdější doby 720
§ 175. Přátelé církevní reformy 722
§ 176. Poměr k židům a španělská inkvisice 725

Hlava III.

Církevní ústava.

§ 177. Primát římské stolice 729
§ 178. Papežská stolice a beneficia 731
§ 179. Řeholnictvo:
A) Starší řády 735
B) Řády rytířské 736
C) Nové řády a kongregace 740
§ 180. Světský klerus a jeho spory s klerem řeholním . 742

Hlava IV.

Církevní věda.

§ 181. Scholastika, mystika, biblická a praktická theologie 746
§ 182. Humanismus a renaissance 752

Hlava V.

Bohoslužba, život náboženskomravní a umění.

§ 183. Bohoslužba, svátky a modlitba 757
§ 184. Víra v čarodějství 762

Str.
§ 185. Církevní umění 764
§ 186. Život náboženskо-mravní 768
§ 187. Příčiny reformace 770

DOBA TŘETÍ.
NOVOVĚK.

Perioda první.

Od vystoupení Lutherova až do revoluce francouzské. (1571—1789.)

Hlava I.

Náboženské novoty v Německu, v Rakousku a ve Švýcarsku.

§ 188. Vystoupení Lutherovo a spor o odpustky 775
§ 189. Zakročení Říma proti Lutherovi: lipská disputace . 780
§ 190. Sněmy vormský r. 1521 a norimberský r. 1522 a 1524. Novokřtěnci. Válka selská 785
§ 191. Říšské sněmy ve Špýru roku 1526 a 1529. Sněm v Angšpurku r. 1530. Počátek církví zemských . . 790
§ 192. Spolek šmalkaldský; další pokroky novoty a vyjednávání ač do smrti Lutherovy 794
§ 193. Válka šmalkaldská a interim augšpurské. Smlouva pasovská r. 1552 a náboženský mír augšpurský r. 1555 799
§ 194. Poměr mezi katolíky a protestanty v Německu po míru augšpurském Příprava války třicetileté . . . 803
§ 195. Zwingli a reformace v německém Švýcarsku . . . 805
§ 196. Reformace ve Švýcarsku francouzském. Jan Kalvín 810
§ 197. Protestantismus v Rakousích, Štýrsku, Korutansku, Krajině a Přímoří 812
§ 198. Protestantismus v zemích českých 821
§ 199. Počátek války třicetileté 835
§ 200. Restaurace katolická v zemích českých 841
§ 201. Válka třicetiletá. Mír vestfálský r. 1648 847
§ 202. Novoty v Uhrách a v Sedmihradsku 851

Hlava II.

Rozšíření novot náboženských v ostatní Evropě.

§ 203. Protestantismus v Dánsku, Švédsku a Norvéžsku . 856
§ 204. Protestantismus ve Francii 860
§ 205. Novoty v Nizozemsku 867
§ 206. Novoty v Anglii 870
§ 207. Alžběta a vybudování anglikánské vysoké církve . 875
§ 208. Novoty ve Skotsku a Irsku 881
§ 209. Novoty v Polsku, v Prusku a sousedních zemích . 886
§ 210. Novoty ve Španělsku a Italii. Pokusy o přijetí novot v církvi řecké 890
§ 211. Příčiny rychlého rozšíření protestantismu a jeho účinky 894

Str.

Hlava III.

Vnitřní rozvoj protestantismu.

§ 212. Nauka, ústava a bohoslužba lutheránská 899
§ 213. Spory mezi lutherány 903
§ 214. Nauka, ústava a bohoslužba ve sborech reformovaných 909
§ 215. Spory v církvi reformovaré 912
§ 216. Protestantské sekty do polovice století sedmnáctého 915
§ 217. Pokusy o sjednocení protestantů s církví katolickou 923

Hlava IV.

Církev katolická.

§ 218. Sněm tridentský od r. 1545—1563. 925
§ 219. Papežové po koncilu tridentském až do polovice století sedmnáctého 932
§ 220. Řád jesuitský 938
§ 221. Ostatní rády duchovní v šestnáctém století . . . 943
§ 222. Rozšíření víry křesťanské. Missie v Indii, Kočinčině, Tonkinu, Siamu a Tibetu 948
§ 223. Křesťanství v Japonsku a Číně 952
§ 224. Křesťanství v Americe a v Africe 957
§ 225. Theologické spory o milosti. Bajus, Lessius a Hamelius. Spor molinský 961
§ 226. Spory jansenistické 965
§ 227. Spory Quesnelovy a schisma utrechtské. Jansenismus v Rakousku 969
§ 228. Quietismus 972
§ 229. Spory o církevní hierarchii a konstituci 974
§ 230. Spor o právo regalie, svobody gallikánské . . . 976
§ 231. Febronianismus a punktace emžská 980
§ 232. Reformy Marie Terezie a císaře Josefa II. Synoda v Pistoji 984
§ 233. Papežové od století sedmnáctého. 990
§ 234. Řády v sedmnáctém a osmnáctém století. Zrušení Tovaryšstva Ježíšova 998
§ 235. Církevní bohoslužba, svátky, posty a život nábožensko-mravní 1007
§ 236. Církevní věda. Galileo Galilei 1011
§ 237. Církevní umění 1017

Hlava V.

§ 238. Řecká církev orthodoxní 1021
§ 239. Schismatická církev ruská 1024
§ 240. Sjednocení Rutheni čili Malorusové v Polsku a v Rakousku 1028
§ 241. Monofysité, Nestoriáni a Maronité 1033

Str.

Hlava VI.

Nevěra, racionalismus a osvícenost.

§ 242. Anglie a Francie 1037
§ 243. Nevěra a racionalismus v Německu a v Rakousku 1041

Perioda druhá.

Od revoluce francouzské až do doby přítomné.

Hlava I.

Církev katolická.

§ 244. Církev francouzská v době revoluce 1046
§ 245. Revoluce francouzská a stát papežský 1053
§ 246. Pius VII. a Napoleon. Konkordát francouzský a roztržky s Napoleonem 1057
§ 247. Vliv francouzské revoluce na Německo. Saekularisace a organisace církevní 1065
§ 248. Stav církve francouzské od dob revoluce 1069
§ 249. Církevní poměry v Německu od restaurace až do r. 1870 1076
§ 250. Kulturní boj v Německu 1081
§ 251. Církevní poměry v Rakousku a v Uhrách 1087
§ 252. Církev ve Švýcarsku a v Italii 1095
§ 253. Církev ve Španělsku a v Portugalsku 1101
§ 254. Církev katolická ve spojeném království anglickém 1106
§ 255. Církev katvlická v Belgii a Hollandsku, v Dánsku, v Norvéžsku a ve Švédsku 1110
§ 256. Církev katolická v Polsku a v Rusku 1115
§ 257. Církev katolická v Americe 1120
§ 258. Papežové devatenáctého století 1128
§ 259. Církevní činnost Pia IX. Koncil vatikánský r. 1869 až 1870. Lev XIII. Pius X. 1134

Hlava II.

Vědecká a praktická poblouzení. Spory theologické a sekty v církvi katolické.

§ 260. Lamennais. Chatel. Saint Simonisté 1144
§ 261. Spory dogmatické o poměru víry k vědě 1148
§ 261. Rongeani čili němečtí katolíci. Starokatolíci . . . 1155

Hlava III.

Missie, řády a kongregace katolické a život církevní.

§ 262. Missie v Evropě a v Asii 1160
§ 263. Missie v Africe a v Australii 1167
§ 264. Život řeholní. Řády a kongregace 1170
§ 265. Právní poměry. kázeň církevní a kultus a život náboženskо-mravní 1173
§ 266. Církevní věda 1180
§ 267. Církevní umění 1184

Str.

Hlava IV.

§ 268. Patriarchát cařihradský a církve od jeho jurisdikce odtržené 1188

Hlava V.

Dějiny protestantismu.

§ 269. Sjednocení mezi lutheránv a reformovanými . . . 1193
§ 270. Protestantské sekty 1198
§ 271. Zevnější a vnitřní missie 1201
§ 272. Protestantská theologie 1204
§ 373. Závěrečná úvaha 1207

Tabulky chronologické 1211
Ukazovatel jmenný a věcný 1220

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

Pořádá Dr. **Antonín Podlaha.**

Se schválením nejdůst. kníž. arcibiskupského Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 číslo 4884.

Svazek I. **„Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních"** Napsal kanov. F. Duilhé de Saint-Projet. Přel. Dr. A. Podlaha. Kč 8.40.

Sv. II. Dra. Jana Sýkory **„Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista podle čtyř evangelií".** Četná vyobr. v textu a 2 přílohy. 12 Kč.

Sv. III. Dra. Pavla Vychodila **„Básnictví a mravouka".** Kč 1·60.

Sv. IV. Dra. Eugena Kadeřávka **„O původu tvorstva dle zpráv biblických".** Kč 1·60.

Sv. V. Arnošta Hella **„Podobizny svatých".** Z francouzštiny přeložil Sigismund Bouška O. S. B. Četné obrazy starých i novějších mistrů. Titulní list kreslil mistr Jenewein. Rozebráno.

Sv. VI. Dra. Frant. Kryštůfka **„Dějiny církve katolické ve státech býv. říše rakousko-uherské se zvláštním zřetelem k zemím koruny české od r. 1740-1898".** Kč 34·—

Sv. VII. P Jindř. Pesche a P. Vict. Carthreina **„Soukromé vlastnictví".** D é s ciologických studií. Z něm. přel. Dr. J. Tumpach Kč 5·40.

Sv. VIII. P. A. Lapôtra T. J. **„Moravané".** Stať ze spisu „Evropa a svatá Stolice za dob Karlovců". Z francouzštiny přel. Dr. Fr. Ehrmann. Kč 2.—

Sv. IX. Dra. J. Bilczewského **„Archaeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky".** S četnými illustracemi v textu. Z polského originálu podává Dr. Jos Tumpach. Kč 10·—

Sv. X. Msgra. Em. Bougauda **„Ježíš Kristus. Důkaz jeho božství".** Z francouzštiny přeložil Antonín Melka. K č 1·80

Sv. XI P. Victora Cathrein T. J. **„Socialismus".** Autorisovaný překlad VII. vydání z r u 1898. Kč 6.—

Sv. XII. J. A. Zahma **„Věda a učenci katoličtí".** Z angl. přeložil ThC. Václav Hazuka. Kč 3·—

Sv. XIII. Dra. Ant. Vřešťála **„Lichva a úrok ve světle mravouky katolické".** Kč 3·—

Sv. XIV. **„Mimo církev není spásy".** Studie o nesnášelivosti církve. Napsal Aug. Nicolas. Vyňato ze spisu „Filosofické studie o křesťanství." Dle VII. francouzského vydání přeložil Vojtěch Kameš. Kč 2·—

Sv. XV. P. Lva z Hammersteinů T. J. **„Od atheismu k plné pravdě (Edgar)".** Autoris. překlad dle 9. vyd. pořídil A. Svojsík. Kč 4·60.

Sv. XVI. P. J. Biederlacka T. J. **„Otázka sociální".** Přel. Dr. Ferd. Beneš. Rozebráno!

Sv. XVII. Ru olfa Vrby **„Stávky".** Několik úvah z bojiště práce s kapitá em. Kč 2·—

Sv. XVIII. P. Aug. Röslera C. SS. R. **„Pravá a nepravá emancipace žen".** Přeložil Dr. Josef Tumpach. K č 1·20.

Sv. XIX. **„Mozek a duše".** Napsal Dr. Št. Pawlicki. Přeložil Frà J. Mergl. Kč 2·40.

Sv. XX. P. Bern. Duhra T. J. **„Bajky o jesuitech“.** Přel. a doplnili Dr. J. Tumpach a Dr. A. Podlaha. S dodatkem **„Co jsou jesuité?“** od P. Josefa Svobody T. J. Kč 25·50.

Sv. XXI. Dra. R. Špačka **„Práce ve světle zjevení Božího“.** Kč 1·60.

Sv. XXII. **„Katolická filosofie dějin“.** Napsal L. Leroy, přel .V. Kameš. Kč 1·60.

Sv. XXIII. **„Několik vynikajících katolických povah z XIX. stol.“** Napsal L. z Hammersteinů, přeložil professor Jan Kosina. Kč 4·60.

Sv. XXIV. Dra. J. Sýkory **„Pravost, neporušenost, věrohodnost a příslušná vážnost knih novozákonních vůbec, evangelií pak zvlášť“.** Kč 3·20.

Sv. XXV. P. J. A. Krose **„Jak náboženské vyznání působí na mravnost“.** Přeložil Dr. Karel Kašpar. Kč 2·—

Sv. XXVI. Fr. T. Cámary **„Náboženství a věda“.** Odpověď na Draperovy „Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou“. Přel. A. Frecr. Kč 9·60.

Sv. XXVII. **„Východní církevní otázka a úkol Rakouska při jejím řešení“.** Napsal prof. Dr. A. Ehrhard. Přel. Dr K. B. Kašpar. Kč 2·—

Sv. XXVIII. **„Katolická víra dokázaná a obhájená slovy a důvody nepřátel.“** Napsal J. Botau. Ve výběru z vlaš. podává ThC. J. Mergl. Kč 5·—

Sv. XXIX. Fr. Tischera **„Heřman hrabě Černín z Chudenic“.** Kč 7·—

Sv. XXX. **„O bolesti“.** Napsal Msgr. Em. Bougad, biskup lavalský. Přel. Ant. Melka — Druhé vydání Kč 2·70.

Sv XXXI. **„Bedřich Nietzsche a jeho filosofie“.** Napsal Dr. A. Podlaha Kč 3·60.

Sv. XXXII. P. Vavř. Wintery **„Odboj Broumovských“.** Kč. 1·20.

Sv. XXXIII. Dra. J. Kachníka **„Dějiny filosofie“.** Kč 8·20.

Sv. XXXIV. **„Základní nauky církve katolické,** jak je podává a proti moderním bludům sociálním hájí papež Lev XIII.“ Z projevů papežových sestavil Dr. Česlav M. Schneider. České vydání pořídil prof. Václav Müller. Kč 9·40.

Sv. XXXV. Dra. J. Sedláčka **„Úvod do knih Starého Zákona“.** Kč 10·—

Sv. XXXVI. Prof. Dra. A. Musila **„Od stvoření do potopy“.** Kč 6·—

Sv. XXXVII. **„Animismus“.** Napsal Dr. A. Borchert, přel. V. Vávra. Kč 4·50.

Sv XXXVIII. Dra. A. Soldáta **„Bytová otázka dělnická“.** Kč 3·40

Sv. XXXIX. Prof. F. Vacka **„Sociální dějiny české doby starší“** Kč 12·—

Sv. XL. Dra. R. Špačka **„Božství Ježíše Krista“.** Apologeticko-dogmatická úvaha. Kč 2·60.

Sv. XLI. Dra. A. Soldáta **„O jedinosti a nerozlučnosti manželství“.** Kč 4.—

Sv. XLII. P. Fr. Žák: **„O modlitbě prosebné“.** Kč 2·—

Sv. XLIII. P. A. Špaldák T. J.: **„Člověk a zvíře“.** Sbírka klassických studií o anthropomorfistickém pojímání života zvířat. S filosofickým úvodem **„O duši zvířat“.** Kč 3·20.

Sv. XLIV. Dra. J. Samsoura **„Církevní dějiny obecné“.** Kč 26·40.

Sv. XLV. P. Maryana Morawského **„Večery u jezera Genevského“**, přeložil R. Korec. Rozebráno. Nové vydání se připravuje!

Sv. XLVI. **„Spiritismus“**. Napsal Dr. Alois Kudrnovský. Kč 9·60.

Sv. XLVII. **„Biblické zprávy v různém světle“**. I. kniha východu Hebreů z Egypta. Výklady Sedláčkova starozákonního semináře při theol. fakultě české university v Praze. Kč 4·40.

Sv. XLVIII. **„Antika a křesťanství“**. Napsal Fr. Pohunek. Kč 2·50

Sv. XLIX. Dra. Fr. Grivce **„Východní otázka církevní“**. Ze slovinského přeložil A. Jašek a F. Jemelka. Kč 1·30.

Sv. L. R. P. Badet: **„Ježíš a ženy v evangeliu“**. Dle 5. vydání francouzského se svolením autorovým přeložil František Vaňous. Kč 3·60.

Sv. LI. Dra. J. Bilczewského, arcibiskupa ve Lvově, **„Eucharistie ve světle nejstarších památek literárních, ikonografických a epigrafických“**. S čet. obrazy. Z polsk. orig. podává Dr. J. Tumpach. Kč 12.—

Sv. LII. Dra. Fr. Kryštůfka **„Rozluka církve a státu ve Francii“**. Kč 4.—

Sv. LIII. Dra Viléma Stanga **„Socialismus a křesťanství“**. Z anglického přeložil Ferdinand Romportl. Kč 3·40.

Sv. LIV. Dra. V. Šandy **„Starosemitské nápisy“**. Kč 5·—

Sv. LV. **„Časové otázky peadagogické“**. Napsal Dr. J. Kachník Kč. 6·—

Sv. LVI. **„Zpověď a Eucharistie“**. Napsal E. Bougaud, přel. A. Melka. Kč 2·60.

Sv. LVII. **„Apoštolové slovanští Konstantin-Cyrill a Methoděj“**. Napsal Fr. Snopek. Kč 3·40.

Sv. LVIII. **„Rozluka církve a státu ve Spojených státech severoamerických, v Brasilii, v Genevě a v Irsku“**. Napsal Dr. Fr. Kryštůfek Kč 2·40.

Sv. LIX. **„Ježíš Kristus jako božský Messiáš a pravý Syn Boží dle synoptikův“**. Napsal Dr. Rich. Špaček. Kč 3·—

Sv LX. **„O souboji“**. Podává P. V. Smolík C. SS. R. Kč 4·—

Sv. LXI. **„Věda a víra ve filosofii středního věku“**. Napsal Dr. Josef Kratochvil. Kč 2·—

Sv. LXII. **„Theosofická společnost a její učení“**. Napsal Dr. J. Čihák. Kč 3·—

Sv. LXIII Dra. Josefa Slabého **„Sion a Město Davidovo ve světle nejnovějších objevův“**. Kč 1·80.

Sv. LXIV. Dra Josefa Kachníka **„Lidské vášně a jich výchova dle ethických zásad sv. Tomáše Akvinského“**. Kč 2·60.

Sv. LXV. Dra. Aloise Soldáta **„O válce po právu přirozeném a mezinárodním“**. Kč 3·—

Sv. LXVI. Josefa Kobosila **„Dějiny vychovatelství“**. Kč 10·—

Sv. LXVII. **„Bible a věda.“** Na francouz. podkladě upravil Jan Bělina. Kč 3·—

Sv. LXVIII. **Záhada utrpení.** Sepsal Dr. Pavel Vilém z Kepplerů. Podle 3. vydání česky podává Antonín Čihal. Kč 1·40.

Sv. LXIX. **Papež a právo mezinárodní.** Napsal Bohumil Stašek. Kč 4·—

Sv. LXX. **„Úvod do srovnávací vědy náboženské“**. Napsal Dr Josef Hanuš. Kč 12·—

Spisy
P. FRANT. ŽÁKA T. J.

Spisy homiletické:

O Bohu a Jeho vlastnostech. Kázání. Homiletická knih. XII.) 828 stran Kč 19·—.
Povzbuzení ke kajícnosti. Sedmero postních řečí. 53. str. Kč 1·60.
Promluvy. Cyklus I.–III. chybí.
— Cyklus IV.: **Sv. Ludmila.** Šestero promluv. 59 stran Kč 1·40.
— Cyklus V.: **Výklady perikop.** (Tento cyklus byl právě ukončen sešitem 9.—15) 597 stran Kč 27·—.
— Cyklus VI.: **O mši sv.** Část všeobecná. 90 stran Kč 2·40.
— Cyklus VII. **Církev a stát.** Časové promluvy. 65 stran. Kč 1·40
Sedmero postních řečí o oběti mše svaté. 57 stran Kč 3·60.
Svatý Václav. Dvanáct řečí. 126 stran Kč 2·60.

Spisy náboženské:

Omodlitbě prosebné. Studie. (Vzdělavací knihovna katol. sv. 42). 109 stran Kč 2·—.
O nebi. Populární pojednání o nebi s hlediska náboženského. I. Jsoucnost nebe. II. Podstata nebe. III. Oslava těla. IV. Cesta k nebi. Díl I.—IV. ve dvou svazcích. Oba svazky 385 str. Kč 10.
Adorační hodina na podkladě hymny **Adore te devote** aneb **Pange lingua** (každá knížka má 15 stran) po Kč —·20.
Náboženství budoucnosti žádné náboženství? 128 stran Kč —·80.
Odněmčme se! Historické doklady o německém duchu církve protestanském a církvích této příbuzných. 30 stran Kč —·80.
Životy svatých veršem. Každý s titulním obrázkem. 8°. 1. Svatá Anežka Římská (20 stran) 50 hal. 2. Bl. Anežka Česká (40 stran.) Kč 1·—. 3. Sv. Jiří (20 stran) 50 hal. 4. Sv. Vít (29 stran) 80 hal. 5. Sv. Anděla Merici (32 stran) 80 hal. 6. Sv. Ludmila (48 stran). Kč 1·20. 7. Sv. Stanislav Kostka (49 stran) Kč 1·20. 8. Sv. Václav (68 stran) Kč 1·80. 9. Blah. Zdislava (36 stran) Kč 1·—. 10. Blah. Milada (52 stran) Kč 1·40.

Zpěvy:

Družinský zpěvníček obsahuje 50 písní kostelních. Bez nápěvu 80 hal., s nápěvy Kč 4·—.
Písničky k Božskému Srdci Páně. 112 stran Kč 5·—.
Dívčí povzdech k Panně Marii pro 4 ženské hlasy s průvod. varhan. Hudbu složil Fr. Suchý. 19 stran 12·—.
Má hvězda. Pro 4 ženské hlasy s průvodem varhan 4 str. Kč 1·—

V. KOTRBA, knihkupectví,

Praha-II., Pštrossova ul. 198.